

ODABRANA DJELA
HONORE DE BALZACA
LJUDSKA KOMEDIJA
Urednici
MILAN CRNKOV1Ć BERISLAV LUKIC

S C E N E S   D E   L A   V I E   P R I V E E
BEATRIX
UNE FILLE D’EVE LA FAUSSE MAITRESSE LA FEMME ABANDONNEE ETUDE DE FEMME AUTRE ETUDE DE FEMME MADAME FIRMIANI MEMOIRES DE DEUX JEUNES MARIEES
Preveli: MILOŠ SAVKOVIC — VINKO TECILAZIĆ — MILA ĐORĐEVIĆ — DUŠAN ĐOKIĆ — BOGDAN JOVANOVIĆ

S L I K E   I Z   P R I V A T N O G   Ž I V O T A
BEATRISA
JEDNA EVINA KĆI
LAŽNA LJUBAVNICA
NAPUŠTENA ŽENA
ŽENSKI LIKOVI (I)
ŽENSKI LIKOVI (II)
GOSPOĐA FIRMIANI
ZAPISI DVIJU MLADIH ŽENA

D R U G A   K N J I G A

B E A T R I S A

Preveo
Miloš Savković

PRVI DIO
LICA
U Francuskoj, a naročito u Sretanji, ima još i danas nekoliko gradova koji stoje potpuno izvan socijalnog pokreta koji XIX vijeku daje njegovu fizionomiju. U nedostatku živih i stalnih veza s Parizom, a jedva vezani kakvim rđavim putom za kotarsko ili oblasno mjesto od kojih zavise, ovi gradovi slušaju ili gledaju kako nova civilizacija prolazi kao neka kazališna igra; oni se tome čude, ali ne pljeskaju rukama na to i, bilo da je se boje ili da joj se rugaju, oni ostaju vjerni starim običajima čije obilježje još nose. Tko bi zaželio da putuje kao moralni arheolog i da posmatra ljude umjesto da posmatira kamenje, mogao bi otkriti sliku vijeka Luja XV u kakvom selu Provanse, sliku vijeka Luja XIV u dnu Poitoua, sliku još starijih vjekova u dnu Bretanje.
Najveći dio ovih gradova izgubio je ono nešto sjaja o kome historičari nimalo ne govore, jer su više zauzeti događajima i datumima nego običajima, ali njihov spomen živi još u sjećanju, kao u Bretanji, gdje nacionalni duh teško zaboravlja ono što se odnosi na njegov kraj. Mnogi od ovih gradova bili su prijestolnice kakve male feudalne države, grofovije, vojvodstva koje je osvojila kruna ili podijelili nasljednici u nedostatku muškog potomstva. Pošto nisu dobile svoju aktivnost u nasljeđe, ove su glave otada postale ruke. Ruka, kad se liši hrane, suši se i životari.

Međutim, od trideset godina naovamo, ovi portreti starih vremena počinju iščezavati i prorjeđivati se. Radeći za gomile, moderna industrija ruši tvorevine antičke umjetnosti čija su djela bila lično uživanje i za potrošača i za umjetnika. Mi imamo proizvode, mi nemamo više djela. Spomenici učestvuju upola u ovim pojavama retrospekcije. Međutim, za industriju spomenici su majdani kamena za gradnju, rudnici salitre ili skladišta pamuka. Još nekoliko godina i svi će se originalni gradovi izmijeniti i neće se više vidjeti osim u ovim književnim ikonostasima.

Jedan od gradova gdje se može najpotpunije naći fizionomija feudalnih vjekova jest Guerande. Ovo ime probudit će hiljadu uspomena u sjećanju slikara, umjetnika, mislilaca koji su bili u stanju da odu do kraja gdje leži ovaj divni nakit feudalnog vremena, tako ponosito postavljen da nadvišava zemljište kraj mora i pješčane bregove i izgleda kao vrh jednog kuta na čijim se ostalim kutovima nalaze dva druga nakita isto tako zanimljiva, Le Croisic i Bourg-de-Batz. Poslije Guerande, samo su još Vitre u središtu Bretanje i Avignon na jugu sačuvali nedirnuto, u naše doba, svoje srednjovjekovno obilježje.

Još i danas Guerande je opasana svojim moćnim zidovima: njeni široki jendeci puni su vode, zupčasti otvori na zidovima su cijeli, puškarnice još nisu zarasle u žbunje, bršljan nije bacio svoj ogrtač na četvrtaste ili okrugle kule. Ona ima tri kapije na kojima se vide alke na klincima načičkanim rešetkama; u nju ulazite samo preko jednog mosta za dizanje, od okovanog drveta; taj most se više ne podiže, ali bi još mogao da se digne. Općinu su bili prekorili što je, 1820, bila zasadila jablane duž jendeka da bi tu stvorila hladovinu za šetalište. Ona je odgovorila da je, još prije sto godina, dugačko i lijepo gradsko polje, prema pješčanim bregovima ispred fortifikacija koje su izgledale kao da su juče dovršene, bilo pretvoreno u šetalište zaklonjeno sjenkom brijestova pod kojima stanovnici uživaju.

Tu kuće nisu pretrpjele nikakve izmjene, one nisu ni uvećane ni smanjene. Nijedna od njih nije osjetila na sebi čekić arhitekta, niti četku mazala, niti je oslabila pod teretom kakvog dozidanog sprata. Sve čuvaju svoj prvobitni karakter. Neke počivaju na drvenim stupovima koji obrazuju galerije pod kojima se kreću prolaznici, i njihove se daske ugibaju, ali se ne lome. Trgovačke kuće su male i niske, s fasadama koje su pokrivene prikovanim škriljcem. Drvo, sada trulo, umnogome je poslužilo kao građa za rezbarije na prozorima; i, na podupiračima, ono strši naprijed preko stupova u vidu neprirodnih figura, produžuje se u oblicima fantastičnih životinja na uglovima, oživljeno velikom mišlju umjetnosti koja je, u ovo vrijeme, davala život mrtvoj prirodi. Ove starudije, koje odolijevaju svačemu, nude slikarima mrke tonove i istrte likove koje njihov kist voli.

Ulice su onakve kakve su bile prije četiri stotine godina. Samo, kako stanovništvo ovdje više nije mnogobrojno, kako je socijalni pokret ovdje manje živ, putnik koji bi htio ispitati ovaj grad, isto tatar lijep kao kakav potpuni antički sklop, moći će, ne bez melankolije, da prolazi kakvom ulicom skoro pustom, gdje su prozori od kamena zapušeni nabojem od zemlje da bi se izbjeglo plaćanje poreza. Ova ulica dopire do jednih tajnih vrata na svod pod bedemom, zatvorenih zidom, a iznad njih raste jedna kita drveta što su ih elegantno postavile ruke bretanjske prirode, jedne od najbujnijih i najobilnijih vegetacija u Francuskoj. Kakav slikar ili pjesnik ostat će sjedeći, obuzet uživanjem u dubokoj tišini koja vlada pod još novim svodom ovih vrata, gdje život ovog tihog grada ne šalje nikakav šum, gdje se bogata polja pojavljuju u svoj svojoj ljepoti kroz puškarnice koje su nekoć zauzimali vojnici, strijelci, i koje liče na velike prozore udešene na kakvoj visokoj kuli radi vidika.

Nemoguće je šetati tuda a ne misliti na svakom koraku na navike, na običaje prošlih vremena: svaki kamen vam o tome govori; najzad, ideje srednjeg vijeka ovdje su još u stanju sujevjerja. Ako slučajno prođe kakav žandar s opšivenom kapom, njegovo prisustvo je čitav anakronizam protiv koga se vaša misao buni; ali ništa nije ovdje rjeđe nego sresti kakvo biće ili kakvu stvar iz sadašnjice. Čak i suvremene nošnje ima tu malo: ukoliko je stanovnici prime, ona se prilagođava u neku ruku njihovim nepomičnim običajima, njihovoj stalnoj fizionomiji.

Trg je pun bretanjskih kostima koje slikari dolaze da crtaju i koji su nevjerojatno izraziti. Bjelina platna koje nose solani, to jest ljudi koji rade na morskim solanama, odudara snažno od plavih i mrkih boja seljaka, od originalnih nakita žena koji se čuvaju kao svetinja. Ova dva staleža i stalež mornara u žaketima s malim šeširom od lakirane kože razlikuju se isto tako među sobom kao kaste u Indiji i priznaju još razlike koje dijele građanstvo, plemstvo i svećenstvo. Tu je sve još odijeljeno; tu je revolucionarna ravnjača naišla na suviše čvornovatu i suviše tvrdu masu da bi tuda mogla proći: ona bi se tu okrnjila, ako ne i slomila. Karakter nepromjenjivosti koji je priroda dala svojim zoološkim vrstama nalazi se ovdje kod ljudi. Najzad čak i poslije revolucije od 1830. Guerande je još uvijek grad za sebe, čisto bretanjski, vatreno katolički, šutljiv, povučen, i tu

nove ideje imaju malo pristupa.

Geografski položaj objašnjava ovu pojavu. Ovaj lijepi stari grad nalazi se nad morskim solanama čija se sol zove u cijeloj Bretanji, sol iz Guerande, i kojoj mnogi od Bratonaca pripisuju valjanost svoga masla i sardina. S modernom Francuskom Guerandu vezuju samo dva puta: jedan vodi u Savenay, kotar kome ona pripada, i koji prolazi kroz Saint-Nazaire; drugi vodi u Vannes i vezuje je za Morbihan. Kotarski put održava kopneni, a Saint-Nazaire morsku vezu s Nantesom. Suhozenini put upotrebljava samo administracija. Brži je i više u upotrebi put preko Saint-Nazairea.

Između toga tržišta i Guerande ima nekih bar šest milja na kojima pošta ne održava saobraćaj, i to stoga što nema ni tri putnika u kolima preko godine. Saint-Nazaire je odvojen od Paimboeufa Loirinim ušćem, širokim četiri milje. Sprudovi u Bodri čine dosta nezgodnom plovidbu parnih brodova; ali da bi smetnje bile još *veće,* 1829. godine nije postojalo pristanište na sennazerskom rtu, i to mjesto bilo je okićeno ljepljivim stijenama, podvodnim granitskim grebenima, divovskim kamenjem, što sve služi kao prirodno utvrđenje živopisnoj sennazerskoj crkvi i što je nagonilo putnike da siđu u barke sa svojim paketima kad bi more bilo uznemireno, ili, u slučaju lijepa vremena, da idu preko podvodnih stijena do kamenog nasipa koji su tada gradili inženjeri. Ove prepreke, ne baš privlačne za izletnike, postoje možda i danas.

Prije svega administracija je spora u svojim djelima; zatim stanovnici ovoga kraja, koji ćete vidjeti na karti Francuske odsječen kao kakav zub i koji se nalazi između Saint-Nazairea, sela Batza i Croisica, prilično vole ove prepreke koje ometaju strancima pristup u njihovu zemlju. Bačena na kraj kontinenta, Guerande ne vodi nikamo i nitko ne dolazi u nju. Sretna što je zaboravljena, ona se brine jedino o sebi samoj. Središte ogromnih proizvoda morskih solana, koje ne plaćaju manje od jednog miliona državnoj blagajni, jest u Croisicu, poluostrvskom gradu čije su veze s Guerandom uspostavljene na živome pijesku na kome za vrijeme noći iščezne put prosječen preko dana, i pomoću neophodnih barki za prijelaz preko morskog rukava, koji služi kao pristanište u Croisicu i koji je na silu prodro u pjeskovitu obalu.

Ovaj je divan gradić Herkulanum feudalnog vremena, samo bez pokrova lave. On stoji uspravno, iako ne živi, i jedini razlog što još postoji — to je da nije ni bio srušen. Ako dolazite u Guerandu preko Croisica, pošto prijeđete pejzaž morskih solana, vi ćete osjetiti neko živo uzbuđenje pri pogledu na ovo ogromno utvrđenje još uvijek novo. Živopisnost njenog položaja i naivne draži njene okoline, kad se u nju stiže preko Saint-Nazairea, ne očaravaju ništa manje.

Uokolo kraj je zanosan, žive ograde su pune cvijeća, orlovih noktiju, šimšira, ruža, lijepih biljaka. Rekli 'Biste jedan engleski vrt za koji je plan nacrtao kakav veliki umjetnik. Ova bogata priroda, tako meka kao perje, tako malo praktična, koja pokazuje draži kakve kite ljubičica ili đurđica u nekom cestaru šume, uokvirena je jednom afričkom pustinjom oivičenom oceanom, ali pustinjom bez drveta, bez trave, bez ptice, gdje u sunčane dane solari, obučeni u bijelo i rastureni po tužnim baruštinama odakle se vadi so, izgledaju kao Arapi pokriveni svojim burnusima. Isto tako Guerande, sa svojim lijepim pejzažem na kopnu, sa svojom pustinjom, oivičenom desno Croisicom, lijevo selom Batzom, ne liči ni na šta od onoga što putnici viđaju u Francuskoj.

Ove dvije tako suprotne prirode, ujedinjene samo time što predstavljaju posljednju sliku feudalnog života, imaju nešto neopisivo uzbudljivo. Grad čini onaj utisak na dušu koji čini na tijelo lijek za umirenje, on je tih isto toliko koliko i Mleci. Nema drugih javnih kola osim poštanskih koja voze u taljigama putnike, robu i možda pisma iz Saint-Nazairea u Guerandu i obratno. Kočijaš Bernus bio je, 1829, desna ruka ove velike zajednice. Ide kako hoće, cio ga kraj poznaje, on prima narudžbe za svakoga. Dolazak jednih kola, bilo da je to neka žena koja prolazi kroz Guerandu suhim putom da bi stigla u Croisic, bilo da s.u to kakvi stari bolesnici koji idu da se liječe na morskim kupalištima koja u stijenama ovog poluotoka nadmašuju po svom djelovanju kupališta Boulognea, Dieppea i Sablesa, ogroman je događaj.

Seljaci ovamo dolaze na konjima, većina donosi namirnice u vrećama. Njih ovamo naročito dovodi, kao i solare, potreba da kupe nakite koji odgovaraju njihovu staležu, i koji se daju svima vjerehicima bretanjskim, kao i bijelo platno ili sukno za njihove haljine. Na deset milja unaokolo Guerande je uvijek Guerande, slavni grad gdje je potpisan ugovor čuven u historiji, ključ ove morske obale i koja pokazuje, ništa manje nego selo Batz, sjaj danas izgubljen u tami vremena. Nakiti, sukno, platno, trake, šeširi prave se na drugom mjestu; ali oni su iz Guerande za sve potrošače.

Svaki umjetnik, čak i svaki građanin koji boravi u Guerandi, osjetit će, kao oni koji prožive malo u Mlecima, želju, koju ubrzo zaborave, da tu završe svoje posljednje dane u miru, u tišini, šetajući se po lijepom vremenu na šetalištu koje obavija grad sa strane mora od jednih do drugih vrata. Katkad, slika ovog grada ponovo dođe da zakuca na vrata hrama uspomena: ulazi zabrađena kao kakva stara dama svojim kulama, ukrašena svojim pojasom.; razvija svoju haljinu posutu bijelim cvijećem, stresa zlatni ogrtač svojih pješčanih nasipa, isparava zanosne mirise svojih lijepih putova trnovitih i punih nemarno vezanih buketa; ona vas osvaja i mami kao neka božanstvena žena koju ste ugledali u tuđoj zemlji i koja je zauzela jedan kut u vašem srcu.

Blizu crkve u Guerandi vidi se jedna kuća koja je za grad ono što je grad za ovaj kraj, potpuna slika prošlosti, simbol jedne razorene velike poezije. Ova kuća pripada najotmjenijoj porodici ovoga kraja, du Guaisnicima, koji su još od vremena Du Guesclina bili jači od njih po imanju i starini loze, kao što su Trojanci to bili od Rimljana. Guaisqlaini (nekad se pisalo Du Glaicquin, od čega je postalo Guesclin) proizišli su od Guaisnica. Stari kao granit Bretanje, Guaisnici nisu ni Francuzi ni Gali, oni su Bratonci, ili, da budemo što tačniji, Kelti. Oni su nekada morali biti druidi, sigurno su brali imelu svetih šuma i prinosili ljude na žrtvu na dolmenima (spomenicima druida). Nekorisno je govoriti o onome što su oni bili.

Danas ova loza, ravna Rohanima, iako nije pristala da se pretvori u kneževsku, a koja je bila moćna još prije nego što je bilo spomena o precima Huguesa Capeta, ova porodica sačuvana od svih miješanja ima otprilike dvije hiljade livara rente, svoju kuću u Guerandi i svoj mali zamak du Guaisnic. Sve zemlje koje zavise od. baronije du Guaisnic, prve u Bretanji, date su na obradu zakupcima majura, i donose oko šezdeset hiljada livara

usprkos nesavršenstvu obrađivanja. Porodica du Guasnic je, uostalom, uvijek vlasnik svojih zemalja; ali kako nisu u stanju da vrate novac koji su kao jemstvo primili od svojih sadanjih zakupaca za posljednjih dvije stotine godina, oni ne primaju nikakve prihode s njih. Oni su u položaju francuske krune koji ova ima prema svojim zakupcima od prije 1789. Gdje i kada će naći baruni milion koji su im njihovi zakupci majura položili? Prije 1789. pravo na feude, potčinjene zamku du Guaisnic, podignutom na jednom brežuljku, vrijedilo je još pedeset hiljada livara; ali u jednom glasanju narodna skupština ukinula je porez koji su naplaćivali plemići od nasljeđa prodatog u njihovoj baštini.

U ovom stanju ova porodica, koja nije više ništa ni za koga u Francuskoj, bila bi predmet podsmijeha u Parizu; u Guerandi ona znači cijelu Bretanjiu. U Guerandi je barun du Guaisnic jedan od velikih baruna u Francuskoj, jedan od ljudi iznad kojih ima samo jedan čovjek, kralj Francuske, nekada izabran za starješinu. Danas ime du Guaisnic, puno bretanjskih značenja, a čiji su korijeni uostalom objašnjeni u djelu *Šuani ili Bretanja godine 1799,* pretrpjelo je izmjene koje kvare ime du Guaisqlina. Poreznik piše kao i svi drugi, Guaisnic.

Na kraju jedne uličice mirne, vlažne i mračne, stvorene od trouglastih zidova kuća, spojenih jedne uz drugu, vidi se svod jedne kapije manje od kolske, dosta široke i dosta visoke da bi mogao proći jedan konjanik, okolnost koja vam već objašnjuje da u doba kad je ovo zidanje bilo završeno kola nisu ni postojala. Ovaj luk koji drže dva stupa sav je od granita. Vrata od hrastovine, ispucale kao kora drveta koja su dala drvenariju, puna su ogrommih čavala koji ocrtavaju geometrijske figure. Luk je izduban. On pokazuje grb du Guaisnicovih tako gladak, tako čist kao da ga je kipar sad tek dovršio.

Ovaj grb očarao bi kakvog ljubitelja heraldičke umjetnosti prostotom koja pokazuje ponos i davninu porodice. On je i sad, kao u vrijeme kada su križari kršćanskog svijeta izmislili ove simbole da bi se raspoznavali; Guaisnici ga nisu nikada dijelili u četvrtine; on uvijek liči na samog sebe, kao i grb francuske kuće koji poznavaoci nalaze kao centar grba ili kao podijeljen u četvrtine, posijan po grobovima najstarijih porodica. Evo kako izgleda takav kakav još možete vidjeti u Guerandi: crveno poljes rukom u prirodnoj veličini koja drži barjačić od hermelina, i sa srebrnim mačem uspravno na sredini, s ovom strašnom riječju kao devizom: *Fac.'*

Zar to nije velika i lijepa stvar? Barunska kruna stoji iznad onog prostog grba čije vertikalne linije, napravljene ovdje vajanjem da bi predstavljale crvenu ploču, još sjaje. Umjetnik je dao neki ne znam kakav ponositi i viteški izgled ruci. S koliko plahosti ona drži ovaj mač kojim se, još juče, služila porodica! Uistinu, ako biste išli u Guerandu pošto pročitate ovu historiju, bilo bi vam nemoguće da ne zadrhtite pri pogledu na ovaj grb. Da. najzadrtiji republikanac raznježio bi se na vjernost, plemenitost i veličinu koje se kriju u dnu ove uličice. Du Guaisnici su bili valjani juče, oni su gotovi da budu valjani i sutra. Činiti je velika riječ viteštva. „Dobro si se pokazao u bitki", rekao je uvijek izvrsni vrhovni zapovjednik vojske, onaj veliki du Guesclin koji je Engleze otjerao iz Francuske za neko vrijeme. Dubina skulpture, sačuvana od svake nepogode jakom ivicom koju čini okrugli reljef luka, u harmoniji je s moralnom dubinom načela u duši ove porodice. Za onoga koji poznaje du Guaisnice ova osobina skulpture postaje dirljiva.

Kroz otvorena vrata može se videti dosta prostrano dvorište od koga desno stoje konjušnice, a lijevo kuhinja. Kuća je od tesanog kamena od podruma do tavana. Fasada na kući ukrašena je vanjskim stepenicama sa dvostrukom ogradom čija je galerija pokrivena ostacima skulpture koju je vrijeme uglačalo, ali gdje bi oko poznavaoca starine raspoznalo još u centru glavne mase ruku koja drži mač. Pod ovom lijepom galerijom koju ivice linije u obliku nerava iskidane na nekim mjestima i koju kao da je uglačala potreba na nekim mjestima, nalazi se mala kućica koja je ranije služila za psa čuvara. Ograda od kamena ispucala je: tu rastu trave, nekakvo sitno cvijeće i mahovina u pukotinama kao i po pragovima stepenica koje su vjekovi pomakli, ali im nisu mogli oduzeti čvrstinu.

Vrata su morala biti lijepa oblika. Koliko ostatak crteža dopušta da se o tome sudi, njih je radio neki umjetnik, učenik velike venecijanske škole XIII vijeka. Tu se nalazi ne znam kakva mješavina stila bizantinskog i maurskog. Ona su krunisana jednim kružnim ispupčenjem, koje je puno bilja, i to jednog buketa ružičastog, žutog, mrkog ili plavog prema godišnjem doba. Vrata od okovane hrastovine vode u prostranu dvoranu na čijem kraju su neka druga vrata sa sličnim stepenicama koja silaze u vrt.

Ova je dvorana izvanredno sačuvana. Njene drvene obloge na zidovima, visoke toliko da se čovjek može osloniti, od kestenova su đrveta. Prekrasna španjolska koža oživotvorena reljefnim likovima, ali na kojoj su se pozlate izmrvile i pocrvenjele, pokriva zidove. Strop je sastavljen od dasaka umjetnički sklopljenih, ukrašenih slikama i pozlatom. Zlato se tu jedva vidi; u istom je stanju kao i pozlata na kordovskoj koži, ali se može primijetiti još nešto crvenog cvijeća i nešto zelenog lišća. Vjerojatno je da bi čišćenje učinilo da se pojave slike slične onima koje krase stropove kuće Tristana u Toursu i što hi dokazalo da su ovi stropovi pravljeni ili obnovljeni pod vladom Luja XI.

Kamin je ogroman, u kamenim skulpturama, snabdjeven divovskim osloncem za drva od kovanog željeza izvanredno izrađenog. On bi tu držao čitava kola drva. Stolice u ovoj dvorani sve su od hrastova drveta i nose iznad svojih naslona grbove porodice. Tu su tri engleske puške isto tako dobre za lov kao i za rat, tri sablje, dvije lovačke torbe, sprave za lov i ribolov okačene o klinove.

Sa strane se nalazi blagovaonica, koja se vezuje sa kuhinjom jednim vratima probijenim u kulici na uglu. Ova kulica odgovara, prema nacrtu fasade sa dvorišta, jednoj drugoj kulici načinjenoj na drugom uglu, a gdje se nalaze zavojite stepenice koje vođe na dva gornja sprata. Blagovaonica je obložena tapetama koji su iz XIV vijeka, stil i ortografija natpisa ispisanih na tračicama ispod svake ličnosti potvrđuju to; ali, kako su oni u naivnom jeziku basne, nemoguće ih je prepisivati danas. Ove tapete, dobro očuvane na onim mjestima gdje je svjetlost malo prodirala, oivičene su okvirima od izrađene hrastovine koja je postala crna kao ebanovina. Strop je od greda koje strše, a koje su ukrašene, svaka od njih, različitim lišćem; međuprostori su pokriveni obojenom daskom po kojoj se pružaju vijenci od lišća i cvijeća u zlatu na plavom polju.

Dvije stare police na ormaru za stolno posuđe stoje jedna prema drugoj. Na njihovim pregradama, koje je kuharica Mariotta istrla s bretanjskom tvrdoglavošću, vide se, kao u doba kad su kraljevi bili isto tako siroti u 1220. godini kao du Guaisnicovi u 1830. godini, četiri stara pehara, jedna stara ulupijena činija za juhu i dva srebrna slanika; zatim mnogo tanjira od kaiaja, mnogo lonaca od pješčanog kamena plavog i sivog' s arabeskama i s grbovima du Guaisnicovih, pokrivenih poklopcima sa šarkarna od kaiaja. Kamin je bio moderniziran. Njegovo stanje pokazuje da porodica živi u ovom odjeljenju od posljednjeg stoljeća. On je u kamenoj skulpturi po ukiusiu iz vijeka Luja XV ukrašen jednim ogledalom namještenim između dva prozora s pozlaćenim i iskićenim šipkama. Ova suprotnost, na koju je porodica ravnodušna, rastužila bi nekog pjesnika.

Na polici, pokrivenoj crvenom kadifom, nalazi se u sredini jedan zidni sat od kornjačine kore s utisnutim bakrom, a sa svake strane dva srebrna svijećnjaka neobična oblika. Jedan širok četvrtasti stol na vijugavim stupovima zauzima sredinu ove dvorane. Stolice su od strugom rađenog drveta, ukrašene tkaninama. Na jednom okruglom stolu s jednom jedinom nogom koja predstavlja čokot vinove loze i koji je namješten kraj prozora koji gleda u vrt vidi se neka neobična lampa. Ova lampa sastoji se iz jedne kugle od običnog stakla, nešto.manje nego nojevo jaje, utvrđene pomoću jedne staklene drške na jednom svijećnjaku. Iz gornjeg otvora izlazi plosnat fitilj koji pridržava neka vrsta piska od bakra, a čija vrpca, savijena kao trakavica u kakvom staklenom sudu, pije orahovo ulje koje se nalazi u kugli.

Prozor koji gleda u vrt, kao i onaj koji gleda u dvorište, a oba stoje jedan prema drugom, napravljen je u obliku križa od kamena i sastoji se iz šestokutnih okana optočenih olovom a zastrt je zavjesama s baldahinom i s krupnim kićankama od starinski crvene svilene tkanine sa žutim odbljescima koja se nekad zvala brokatel ili mali brokat.

Na svakom spratu ove kuće, a svega su dva, nalaze se samo ova dva odjeljenja. Prvo služi za stanovanje glavaru porodice. Drugoje bilo nekada odrede.no za djecu. Gosti su spavali u sobama pod krovom. Posluga je stanovala iznad kuhinja i konjušnica. Krov sveden u vrh, okovan olovom na svima uglovima, ima prema dvorištu i prema vrtu po jedan divan prozor sa šiljastim lukom, koji se diže gotovo isto tako visoko kao i krov, na podupiračima. tankim i finim čiju je skulpturu nagrizla slana para ove atmosfere. Iznad ukrašenog trouglastog prostora nad ovim prozorom na četiri poprečnice od kamena škripi još plemićki vjetrokaz.

Ne zaboravimo jedan detalj, dragocjen i pun naivnosti koji neće biti bez vrijednosti za arheologa. Kulica, u kojoj su stepenice, krasi ugao jednog velikog zida trokutastog oblika na kome nema nijednog prozora. Stepenice silaze kroz jedna mala vrata sa šiljastim lukom do pješko vi tog zemljišta koje dijeli kuću od ograde na koju se naslanjaju konjušnice. Prema ovoj maloj kuli leži u pravcu vrta ista takva petokutna kula koja se završava u obliku zaobljenog dijela pekarske peći i na kojoj se nalazi jedan tornjić, umjesto da je, kao njena sestra, zakićena stražamicom. Evo kako su ovi arhitekti puni ukusa umjeli da daju svojoj simetriji raznovrsnosti.

Na visini prvoga sprata samo ove dvije kulice vezane su galerijom od kamena koju drže kao neki kljunovi sa ljudskim licima. Ova vanjska galerija ukrašena je ogradom izrađenom s elegancijom i finoćom koje zadivljuju. Zatim na visini trokutasteg zida, pod kojim je samo jedan obli podupirač, visi ukras od kamena u vidu neba koje liči na ukrase što krune statue svetaca na crkvenim portalima. Obje male kule imaju po jedna lijepa vrata s oštrim lukom koja gledaju na ovu terasu.

Eto takva je korist koju je arhitektura XIII vijeka izvlačila iz golih i hladnih zidova koji danas ostaju spojni zid jedne kuće. Zar ne vidite ženu koja se šeta ujutru po ovoj galeriji i gleda preko Guerande kako sunce osvjetljava pijesak zlatom i prelijeva površinu oceana? Zar vas ne zadivljuje ovaj zid sa zarubljenirn vrhom na čija su oba ugla namještene dvije male kule gotovo izdubene, od kojih je jedna naglo zaokrugljena kao lastino gnijezdo, a druga pokazuje svoja lijepa vrata s oštrim gotskim lukom i iznad kojih stoji ruka držeći mač? Drugi trokutasti zid kuće du Guaisnic gleda prema susjednoj kući.

Harmonija, koju traže tako brižljivo majstori ovoga vremena, čuva se u fasadi prema dvorištu pomoću male kule koja liči na omu u kojoj se penje *vis,* to ime koje se nekada davalo stepenicama a koje su služile kao veza između blagovaonice i kuhinje; ali one se zaustavljaju na prvom spratu, a njihov gornji dio je jedno malo kube kroz koje prolazi svjetlost i pod kojim se uzdiže crna statua svetog Kališta.

Vrt je raskošan u jednom tako starinskom ograđenom dvorištu; on ima oko pola jutra zemlje otprilike; uz njegove zidove zasađene su voćke u redove; podijeljen je na četvrtaste lijehe s povrćem, oivičene rogozom, a koje gaji jedan sluga po imenu Gasselin, koji timari konje. Na kraju ovog vrta nalazi se sjenica u kojoj je jedna klupa. U sredini se uzdiže sunčani sat. Staze su posute pijeskom. Prema vrtu fasada nema malu kulu koja bi odgovarala onoj kuli koja se penje uz trokutasti zid. Ovaj nedostatak nadoknađuje jedan stupić izrađen u zavojicama od dolje do gore i koji je nekada morao nositi porodičnu zastavu, jer je završen nekom vrstom velikog stožernog ležišta od zarđalog željeza u kome rastu oskudne biljčice.

Ovaj detalj, u harmoniji s ostacima skulpture, pokazuje da je ovu kuću zidao neki venecijanski arhitekt. Ovo je elegantno koplje za zastavu kao kakav znak koji odaje Veneciju, viteštvo, finoću XIII vijeka. Ako bi se u ovom pogledu moglo i posumnjati, priroda ornamenta tu bi sumnju rastjerala. Ornamenti u obliku djeteline na kući du Guaisnicovih imaju četiri lista, umjesto tri. Ova razlika pokazuje venecijansku školu koju je iskvario dodir s Istokom, gdje su arhitekti, upola maurskog porijekla, bez obzira na veliku katoličku misao, davali četiri lista djetelini, dok su kršćanski arhitekti ostajali vjerni trojstvu. U ovom pogledu, mašta venecijanska bila je heretička.

Ako ova kuća iznenadi vašu maštu, vi ćete se može biti pitati: zašto sadanja epoha ne obnavlja ruše ova čuda umjetnosti? Danas se lijepe kuće prodaju, ruše se i prave mjesta ulici. Nitko ne zna da li će njegova generacija sačuvati naslijeđenu kuću u kojoj svatko živi kao u gostionici; nekada pak, zidajući neku kuću, radilo se, vjerovalo se u najmanju ruku da se radi za vječitu porodicu. Otuda ljepota kuća. Vjera u sebe učinila je čuda isto tako kao vjera u Boga.

Što se tiče rasporeda i namještaja gornjih spratova, oni se mogu samo pretpostaviti po opisu prizemlja, po

fizionomiji i običajima porodice. Za posljednjih pedeset godina du Guaisnici nisu nikad nikoga primili na drugom mjestu do u ovim dvjema odajama, gdje su disali, kao i u ovom dvorištu i u sporednim vanjskim zgradama ove kuće, duh, ljupkost, naivnost stare i plemenite Bretanje. Bez topografije i opisa grada, bez brižljivog opisivanja ove kuće, bile bi može biti manje razumljive čudnovate ličnosti ove porodice. Zato su okviri morali da iziđu prije portreta. Svatko će pomisliti da su stvari gospodarile ljudima.

Ima zgrada čiji se utjecaj vidi na ličnostima koje žive oko njih. Teško je biti bez religije u sjenci jedne katedrale kao što je ona u Bourgesu. Kad dušu slike sa svih strana podsjećaju na njenu sudbinu, njoj je teže da je iznevjeri. Takvo je bilo mišljenje naših predaka koje je napustila jedna generacija, ona koja više nema ni obilježja ni gospodstva i čiji se običaji mijenjaju svakih deset godina. Zar vi ne biste očekivali da ćete naći baruna du Guaisnica s mačem u ruci, ili bi sve ovdje bilo lažno?

Godine 1336, u trenutku kad počinje ova pripovijest, prvih dana mjeseca augusta, porodicu du Guenic sačinjavali su još gospodin i gospođa du Guenic, gospođica du Guenic, starija barunova sestra i jedan jedini sin od dvadeset i jedne godine koji se zvao Gaudebert-Calyste-Louis, po jednom starom porodičnom običaju. Otac se zvao Giaudebert-Calyste-Charles. Mijenjalo se samo posljednje ime. Sveti Gaudebert i sveti Calyste trebalo je da uvijek štite Guenicove. Barun du Guenic napustio je bio Guerandu čim su. se Vandaja i Bretanja bile digle na oružje i ratovao je sa Charetteom, Cathelineauom, La Rochejaqueleioim, O' Elbeeom, Bonchampsom i knezom de Loudonom. Prije nego što je otputovao, on je svojoj starijoj sestri, gospođici Zephirini du Guenic bio. sva svoja dobra prodao, i to iz obazrivosti koja je jedinstvena u analima revolucionara.

Nakon smrti sviju junaka sa zapada, barun, koji se nekim, čudom jedini bio spasao smrti, nije se bio potčinio Napoleonu. On se borio sve do 1802. godine kad se, pošto umalo nije bio zarobljen, vratio u Guerandu, a iz Guerande u Croisic, odakle je utekao u Irsku koja je pomagala staru mržnju Bretanjaca prema Engleskoj. Ljudi iz Guerande pravili su se da ne znaju da je barun živ: u toku dvadeset godina nisu to ni jedan jedini put odali. Gospođica du Guenic primala je prihode i slala ih svome bratu po ribarima. Gospodin du Guenic vratio se u Guerandu 1813. isto tako prosto kao da je išao da provede neko vrijeme u Nantesu.

Za vrijeme svoga boravka u Dublinu, stari Bretonac bio se, usprkos svojih pedeset godina, zaljubio u dražesnu Irkinju, kćerku iz jedne od najplemenitijih i najsiromašnijih porodica ove nesretne kraljevine. Gospođica Fanny O'Brien imala je tada dvadeset i jednu godinu. Barun du Guenic prijeđe da potraži dokumenta potrebna za svoje vjenčanje, vrati se da se oženi i poslije deset mjeseci dođe, u početku 1814, sa svojom ženom, koja mu rodi Calystea istoga dana kad je ulazio Luj XVIII u Calais, zbog čega je i dobio ime Luj. Stari i čestiti Bretonac imao je u ovom momentu sedamdeset i tri godine, ali rat koji je kao partizan vodio protiv republike, njegove patnje za vrijeme pet prijelaza na ribarskim barkama i njegov život u Dublinu bili su ostavili traga na njemu: izgledao je kao da ima više od jednog vijeka. I, nikad ni u jednom vremenu nijedan Guenic nije više bio u skladu sa starinom ove kuće koja je zidana u doba kad je u Guerandi postojao dvor.

Gospodin du Guenic bio je starac visoka stasa, prav, suh, žilav i mršav. Njegovo dugoljasto lice bilo je izbrazdano hiljadama bora koje su činile povijene lukove izdan jagodica i iznad vjeđa i davale njegovu licu izgled onih staraca koje je toliko volio da slika kist Van Ostadea, Rembrandta, Mierisa, Gerarda Dowa i za koje moramo uzeti lupu da bismo im se divili. Njegova fizionomija bila je kao sakrivena pod mnogobrojnim brazdama koje su se bile stvorile od njegova života pod vedrim nebom, od navika da posmatra polje pod suncem, u svanuće, u sumrak.

Pa ipak posmatraču oblici ljudskog lica ostaju vječiti i oni će još ponešto kazivati duši i onda kad oko bude u njima gledalo samo mrtvu glavu. Čvrste crte lica, oblik čela, ozbiljnost linija, ukočenost nosa, kroj skeleta koji mogu da izmijene samo rane, odavali su neustrašivost bez sitnog računa, vjeru bez granica, poslušnost bez pogovora, vjernost bez pogađanja, ljubav bez nestalnosti. U njemu se bretanjski granit pretvarao u čovjeka. Barun više nije imao zuba. Usne, nekada crvene, ali sada modre, koje su pridržavale samo čvrste desni kojima je on jeo kruh što ga je njegova žena brižljivo smekšavala. uvijajući ga uvijek u vlažan ubrus, upadale su u usta ocrtavajući često jedan iskešeni osmijeh, prijeteći i gord. Njegova brada htjela je da se sastavi s nosom, ali čovjek je gledao u obliku ovog nosa, grbavog u sredini, znake njegove energije i njegova bretanjskog otpora. Njegova koža, posuta crvenim mramornim pjegama, koje su se pojavljivale kroz bore, nagovještavala je temperamenat žestok, plah, stvoren za umore koji su bez sumnje bili obranili baruna od mnoge kaplje.

Ovu glavu krunila je kosa, bijela kao srebro, koja je padala u kovrčama na ramena. Lice, sada djelimično ugašeno, živjelo je u sjaju dva crna oka koja su blistala u dnu svojih tamnih duplja i bacala posljednje plamenove jedne plemenite i čestite duše. Obrve i trepavice bile su spuštene. Koža, kako je postala tvrda, nije mogla da se ispravi. Teškoća u brijanju primorala je starca da pusti da m,u brada raste u obliku lepeze.

Neki slikar divio bi se ovom starom lavu iz Bretanje sa širokim plećima, snažnim grudima, više nego ičemu; divnim vojničkim rukama, rukama kakve su morale biti ruke u Guesclina, rukama širokim, grubim, maljavim; rukama koje bjehu stezale držak od sablje tako da su ga pustile, kao što je činila Ivana Orleanska, sam.o onoga dana kad se zalepršala kraljevska zastava na katedrali u Reimsu; rukama koje su često bile okrvavljene trnjem čestara u Bocageu, koje su držale vesla u Maraisu, kad su išle da iznenade plave, ili na otvorenom moru, kad su pomogle dolazak Georgesov, rukama jednog partizana, artiljerca, prostog vojnika, šefa; rukama tada bijelim, iako su Burbonci starije grane u izgnanstvu; ali ako bi se moglo u njih zagledati, vidjelo bi se nekoliko svježih tragova koji bi vam rekli da je barun nedavno bio kod Gospođe u Vandeji. Danas se ovo djelo može priznati. Ove ruke bile su živi komentar lijepe devize koju nijedan Guenic nije iznevjerio: *Fac.*

Čelo je privlačilo pažnju pozlaćenim tonovima boje kože na sljepočicama, koji su odudarali od mrkog tona ovog oštrog i stegnutog zaliska koji je zbog opadanja kose postajao sve veći i time davao još više veličanstvenosti ovoj lijepoj ruševini. Ova fizionomija, malo materijalna uostalom — a kako bi ona i mogla biti drukčija? — pružala je, kao sva bretanjska lica okupljena oko baruna, divlje vanjske izglede, jedan surov mir koji liči na hladnokrvnost Hurona[1] i uz to ne znam šta glupo što dolazi možda u apsolutnom položaju odmaranja

koji je posljedica prekomjernih umora a koji čini da se sada u čovjeku pojavi potpuno sama životinja. Misao je tu bila rijetka. Izgledalo je da je ona tu jedan napor; ona je imala svoje sjedište više u srcu nego u glavi, težila je više djelu nego ideji.

Ali ako promatrate ovoga lijepoga starca s naročitom pažnjom, vi ćete pogoditi tajnu ovog stvarnag protivljenja duhu njegova vijeka. Om je imao religije, osjećanja tako reći urođena, koja su ga oslobađala razmišljanja. Svoje dužnosti naučio je sa životom. Ustanove, religija mislile su za njega. On je morao dakle da sačuva svoj duh, on i njegovi, da bi radili, a da ga ne rasipaju ni na koju stvar koju su smatrali nekorisnom, a kojom su se zanimali drugi. On je izvlačio svoju misao iz svog srca, kao svoj mač iz korica, misao koja je zasjenjivala čednošću, kao što je bila bijela na njegovu grbu i ruka obavljena hermelinom. Kad se ova tajna jedanput pogodi, sve je jasno. Razumijevala se dubina odluka koje su dolazile iz čistih, jasnih, slobodnih misli bez mrlja kao hermelin.

Jasna je bila prodaja imanja sestri prije rata i koja je važila u svemu, ma šta se dogodilo, smrt, konfiskacija, izgnanstvo. Ljepotu karaktera ovo dvoje starih, jer je sestra živjela samo za brata i pomoću njega, ne mogu više čak ni da shvate u čitavoj njenoj veličini sebičnjački običaji koje u nama stvaraju neizvjesnost i nestalnost naših vremena. Neki arkanđeo koji bi imao za dužnost da čita u njihovim srcima ne bi mogao tu otkriti ni jednu jedinu misao koju bi urezala samoživost. 1814, kada je svećenik iz Gueraindе napominjao barunu du Guenic da ide u Pariz i da, tamo traži svoju nagradu, stara sestra koja je bila, za kuću, velik škrtac uzviknula je:

— Sramota! Zar moj brat ima potrebe da ode i da pruži ruku kao neki prosjak?

— Pomislilo bi se da sam služio kralja iz interesa — rekao je stari. — Uostalom, njegovo je da se sjeti. A zatim, ovog sirotog kralja mnogo dovode u nepriliku svi oni koji ga napadaju, i kad bi razdijelio Francusku na komade, oni bi od njega tražili još nešto.

Ovaj čestiti podanik, koji je toliko volio Luja XVIII, dobio je čin pukovnika, križ svetoga Luja i penziju od dvije hiljade franaka.

— Kralj se sjetio! — rekao je primajući svoje dekrete.

Nitko nije razbio njegovu zabludu. Stvar je bio svršio vojvoda de Feltre prema spiskovima vandejske vojske, gdje je bio našao ime du Guenic s nekoliko drugih bretanjskih imena na ic. Isto tako, kao zahvalnost kralju Francuske, barun je izdržao godine 1815. opsadu Guerande protiv vojske generala Travota; on nije htio nikada da preda ovu tvrđavu, i kad je trebalo da je napusti, on je pobjegao u šumu s jednom grupom privrženika kraljevske porodice koji su ostali naoružani sve do drugog povratka Burbona. Guerande čuva još uspomenu na ovu posljednju opsadu. Da su stare čete bretanjske bile došle, rat, izazvan ovim herojskim otporom, bio bi zapalio Vandeju.

Moramo priznati da je barun du Guenic bio potpuno nepismen, i to nepismen kao kakav seljak: on je znao čitati, pisati i nešto malo računati; poznavao je vojničke vještine i nauku o grbovima; ali osim svoje knjige molitava, om nije pročitao ni tri knjige u životu. Odijelo, koje za nas ne može da bude beznačajno, bilo je nepromjenljivo i sastojalo se iz teških cipela, iz dokoljenica, iz kratkih hlača od zelenkastog baršuna, prsluka od čohe, redengota s okovratnikom na kome je visio križ svetog Luja.

Neka veličanstvena ozbiljnost počivala je na ovome licu koje je ove posljednje godine san, preteča smrti, izgleda, pripremao za vječiti odmor. Stakli drijemeži, sve češći iz dana u dan, nisu uznemirivali ni njegovu ženu, ni njegovu slijepu sestru, ni njegove prijatelje čije medicinsko znanje nije bilo veliko. Za njih je ovo uzvišeno počivanje jedne besprijekorne, ali umorne duše, izgledalo prirodno: barun je izvršio svoju dužnost. Sve je bilo u ovoj riječi.

U ovoj kući najviše brige bile su: sudbina grane zbačene s prijestolja. Budućnost prognanih Burbona i budućnost katoličke religije, utjecaj političkih novina na Bretanju zanimali su isključivo baru,novu porodicu. Ovdje nije bilo drugih interesa koji bi se miješali s ovima do ljubavi njih svih prema jednom sinu, prema Calysteu, nasljedniku, jedinoj nadi velikog imena du Guenic. Stari Van-dejac, stari privrženik kraljevske porodice, bio, je dobio, nekoliko godina prije toga kao neki povratak mladosti, da bi navikao svoga sina žestokim dužnostima koje odgovaraju jednom plemiću koji će svakog momenta biti pozivan u borbu.

Kad je Calyste imao punih šesnaest godina, njegov ga je otac vodio u močvare i šume, pokazujući mu u zadovoljstvima lova osnovne vještine rata, poučavajući ga primjerom, čvrst na umor, nepomičan na svome sedlu, siguran u gađanju, ma kakva bila divljač, u trku, u letu, neustrašiv da se oslobodi prepreka, pozivajući svog sina u opasnosti kao da je imao desetoro djece da ih stavi na kocku.

Isto tako, kad je vojvotkinja de Berry došla u Francusku, da osvaja kraljevstvo, otac je odveo svoga sina da bi mu dao najzad prilike da upotrijebi devizu svoga grba. Barun je otputovao jedne noći ne izvještavajući svoju ženu, koja bi ga možda raznježila, i poveo svoga jedinog sina u vatru kao na svetkovinu, a pratio ih je Gasselin, njegov jedini vazal, koji je pošao radosno. Tri čovjeka iz porodice bila su odsutna šest mjeseci ne šiljući o sebi nikakve vijesti barunici koja nije čitala nikada *Quotidienne,* a da ne drhti od reda do reda; ni svojoj staroj sestri, koja se herojski držala i čije se čelo nije mrštilo slušajući novine. Tri puške obješene u velikoj dvorani služile su dakle nedavno. Barun, koji je uvidio da ovaj ustanak na oružje nije koristan, napustio je ratovanje prije događaja kod Penissiere, bez čega bi možda kuća du Guenic bila završena.

Kad su jedne strašne noći otac, sin i sluga stigli svojoj kući, pošto su se bili oprostili s Gospođom, i kad su iznenadili svoje prijatelje, barunicu i staru gospođicu du Guenic koja je osjetila sposobnošću jednog čula kojim su svi slijepi obdareni korake trojice ljudi u uličici, barun je pogledao krug koji su njegovi zabrinuti prijatelji napravili oko maloga stola osvijetljenog starinskom lampom i rekao je drhtavim glasom, dok je Gasselin ponovo metao tri puške i sablje na njihovo mjesto, ovu riječ feudalne naivnosti: „Svi baruni nisu ispunili svoju dužnost." Zatim, pošto je poljubio svoju ženu i svoju sestru, sjeo je u svoju staru fotelju i naredio da se spremi večera za njegova sina, za Gasselina i za njega. Gasselin, koji je bio sobom zaklonio Calystea, dobio je bio u pleća jedan udar sablje; stvar tako prosta da su mu žene jedva zahvalile. Ni barun ni njegovi gosti nisu ni jednom jedinom

riječju proklinjavali ni vrijeđali pobjednike.

Ova šutnja jedna je od crta bretanjskog karaktera. Za četrdeset godina nikad nitko nije na barunovirn usnama čuo ni jednu jedinu riječ prezira za njegove protivnike. Njihovo je da vrše svoj zanat kao što o.n vrši svoju dužnost. Ova duboka šutnja znak je nepokolebljive volje. Ovaj posljednji napor, ove iskre jedne energije koja je na izmaku bili su uzrok iznemoglosti koju je osjećao u ovom trenutku barun. Novo izgnanstvo porodice Burbona, koja je bila isto tako čudnovato odagnana kao što je i čudno vraćena na prijesto, stvorilo je u njemu gorku melankoliju.

Oko šest sati uveče, u trenutku kad počinje ova historija, barun, koji je, po svojoj staroj navici, bio ručao u četiri sata, zaspao je slušajući čitanje *Quotidiennea*. Njegova glava bila se spustila na naslon fotelje u kutu gdje je bio kamin, prema vrtu.

Pored ovog čvornovatog debla starinskog drveta i ispred kamina, barunica, koja je sjedila na jednoj od starih stolica, davala je sliku onih divnih stvorenja koja postoje samo u Engleskoj, Škotskoj ili Irskoj. Samo se ondje rađaju ovakve kćeri stvorene od mlijeka, sa zlatnim kosama, čije je kovrče uvijala ruka anđela, jer svjetlost neba izgleda da teče u njihovim uvojcima sa zrakom koji se tu igra. Fanny O'Brien bila je jedno od ovih vilinskih bića, jaka nježnošću, nepobjediva u nesreći, blaga kao muzika njenoga glasa, čista kao što je bilo plavetnilo njenih očiju, fine ljepote, elegantna, mila i Obdarena onim svilenim tkivom kože na rukama, pogledom koji miluje, koji ni kist ni riječ ne mogu naslikati. Bila je lijepa još u četrdeset drugoj godini; mnogi bi ljudi smatrali kao sreću da se ožene njome, gledajući blistavost toga augusta koji je toplo obojen, pun cvijeća i voća a posut svježinom nebeske rose.

Barunica je držala novine jedinom rukom obasutom jamicama, s povijenim prstima čiji su nokti bili četvrtasto obrezani kao u starih statua. Upola zavaljena u svojoj stolici tako da time nije pokazivala ni odsustvo draži ni izvještačenost, s nogama ispruženim da bi ih zagrijala, ona je bila obučena u haljinu od crnog baršuna, jer ie vjetar bio hladan posljednjih nekoliko dana. Zatvorena bluza Isticala je ramena divnog oblika i snažne grudi koje zibog dojenja jednog jedinog sina nisu izgubile oblik.

Ona je lijepo češljala kosu koja je silazila u kovrčama duž njenih obraza i isticala njihovu ljepotu po engleskoj modi. Prosto savijena iznad njene glave i pridržavana češljem od kornjačevine, ova kosa, umjesto da ima neodređen sjaj, svjetlucala je na danu kao filigran od uglađenog zlata. Barunica je plela bujnu kosu koja se igrala po njenom potiljku, a to je znak rase. Kako je ljupka vitica, izgubljena u masi kose, bila brižljivo podignuta, moglo je oko da prati sa zadovoljstvom talasavu liniju kojom se njen vrat vezivao za lijepa ramena.

Ovaj mali detalj pokazuje brižljivost koju ona uvijek unosi u svoju toaletu. Starala se da razveseli poglede ovoga starca. Kakva fina i lijepa pažnja! Kad opazite neku ženu koja u domaćem životu pokazuje koketeriju, koju druge žene crpe samo iz jednog jedinog osjećanja, vjerujte da je ona plemenita majka isto kao i plemenita supruga, da je ona radost i cvijet domaćeg ognjišta, da je razumjela obaveze žene, da ima u svojoj duši i u nježnosti iste one elegancije koje pokazuje i na svojoj spoljašnosti, da čini dobro u tajnosti, da zna obožavati bez računa, da voli svoje bližnje kao Što voli Boga, zbog njih samih.

A izgleda da je Bogorodica iz raja, pod čijom je zaštitom ona živjela, nagradila čednu mladost, sveti život ove žene pored ovoga plemenitog starca time što je okružena nekom vrstom aureole koja ju je čuvala od sramote ovoga vremena. Promjene u njenoj ljepoti Platon bi veličao možda isto toliko kao nove milosti. Boja na licu nekada tako bijela poprimila je one tople i sedefaste tonove koje slikari obožavaju. Njeno čelo, široko i lijepo skrojeno, s ljubavlju je primilo svjetlost koja se igrala na njemu na sjajnoj glatkoj koži. Njena zjenica, plava kao tirkiz, sjala je prekomjernom blagošću pod obrvom blijedom i mekom kao kadifa. Njeni meki očni kapci i njene nježne sljepočice ulijevale su čovjeku ne znam kakvu nijemu melankoliju. Ispod njih kolut oko očiju bio je od neke blijede bjeline posut plavkastim vrlo tankim žilicama kao i gornji dio nosa. Ovaj nos orlovske linije, tanak, imao je nečeg kraljevskog što je podsjećalo na porijeklo ove plemenite žene. Njena usta, čista i lijepo skrojena, uljepšavao je lak osmijeh koji im je ulijevao neiscrpnu ljupkost. Njeni su zubi bili bijeli i mali.

Bila je donekle punačka, ali od toga nisu ništa izgubila njena nježna bedra i njen vitki stas. Jesen njene ljepote pokazivala je dakle nekoliko živih zaboravljenih proljetnih cvjetova i bujna bogatstva ljeta. Njene ruke plemenitih linija, njena koža zategnuta i glatka imale su još više finoće, oblici su bili dobili svoju punoću. Najzad, njena fizionomija otvorena, vedra i lako ružičasta, čistoća njenih plavih očiju koje bi neki suviše živ pogled povrijedio, izražavale su nepromjenljivo blagost, beskrajnu nježnost anđela.

Na drugom kraju kamina, u jednoj fotelji stara osamdesetog'odišnja sestra, slična svome bratu po svemu osim po odjeći, slušala je čitanje novina pletući čarape, posao za koji vid nije bio potreban. Ona je imala oči pokrivene bijelom pjegom na rožnjači, a uporno se branila da se ne podvrgne operaciji, i pored navaljivanja snahe. Samo je ona sama znala za tajnu svoga joguinstva: ona je govorila da nema hrabrosti, ali ona nije htjela da se na nju potroši dvadeset pet zlatnika: kuća bi se lišila ove sume. Međutim, ona bi rado htjela da vidi svoga brata.

Ova dva stara stvorenja isticala su izvanredno ljepotu baruničinu. Koja žena ne bi izgledala mlada i lijepa između baruna du Guenic i njegove sestre? Gospođica Zephirina, lišena vida, zaboravila je promjene koje su donijele četrdeset i dvije godine na njeno lice. Njeno blijedo i upalo lice koje je uslijed nepomičnosti bijelih očiju bez pogleda podsjećalo na lice mrtvaca, koje je od tri ili četiri isturena zuba dobilo prijeteći izraz, na kome su duboke očne duplje bile oivičene crvenom bojom, na kome je nekoliko već odavno pobijeli elih znakova muškosti probijalo na bradi i oko usta; ovo hladno ali tiho lice bilo je uokvireno malom dječjom kapicom od mrkog cica, prosi venom kao paradni pokrivač, ukrašenom rišem od perkala i vezanom ispod brade gajtanom uvijek malo izlizanim.

Ona je nosila suknju od grubog sukna preko suknje od piketa, pravi dušek koji je krto velike
zlatnike u džepovima ušivenim na jednom pojasu, koji je ona otpasivala svake večeri i ponovo opasivala svakoga jutra kao kakvo odijela Njen. struk bio je stegnut u kratku gornju bretanjsku narodnu haljinu od sukna

sličnog onom od koga je bila suknja, ukrašenu okovratnikom s hiljadu bora čija je bjelina bila predmet jedine raspre koju je ona imala sa svojom snahom jer ona je htjela da ga mijenja tek svakog osmog dana. Iz velikih rukava njene gornje haljine podstavljenih vatom izlazile su dvije suhe ali žilave ruke na čijim krajevima su se pokretale dvije šake, a njihova nešto malo riđa boja učinila je da su ruke izgledale bijele kao topolovo drvo. Njene šake, savijene zbog žila koje su se skupile od svakodnevnog pletenja, bile su, kao kakva sprava za pletenje čarapa, neprekidno u pokretu; čudnovata bi pojava bila vidjeti ih zaustavljene.

S vremena na vrijeme gospođica du Guenic izvlačila je dugu pletaču iglu zabodenu u svoju haljinu na grudima, da bi je provukla ispod svoje kapice u kosu i proturila svoje sijede vlasi. Neki stranac nasmijao bi se kad bi vidio nebrižljivost s kojom ona zabada iglu bez i najmanjeg straha da se povrijedi. Ona je bila prava kao zvonik. Njeno držanje čvrsto kao stup moglo bi da se uzme kao jedna od onih koketerija starih ljudi koje dokazuju da je gordost nužna strast u životu. Ona je imala veseli osmijeh. I ona je isto tako izvršila svoju dužnost.

U trenutku kad je Fanny vidjela da je barun zaspao, ona je prekinula čitanje novina. Jedina zraka sunca išla je od jednog prozora do drugog i dijelila jednom zlatnom trakom na dvoje atmosferu ove stare dvorane, zbog čega je onaj gotovo crn namještaj zablistao. Svjetlost je oforubila skulpture na drvetu, treperila na ormarima, rasprostirala svjetlucavi pokrivač po stolu od hrastovine, uveseljavala mrku i blagu dvoranu, kao što je i glas barunice Fanny ulijevao u dušu osamdesetogodišnje starice muziku isto tako svijetlu, isto tako veselu kao ovaj zrak.

Uskoro sunčane zrake poprimiše onu crvenkastu boju koja gotovo neosjetno prelazi u melankolične tonove sumraka. Barunica pade u ozbiljno razmišljanje, u jedno od onih apsolutnih ćutanja koje je njena stara zaova već od petnaestak dana bila primijetila i pokušavala da ih sama sebi objasni ne upućujući ni najmanje pitanje barunici; ali to nije značilo da ona nije na toj šutnji studirala uzroke ove zabrinutosti na način slijepih ljudi koji čitaju kao u nekoj crnoj knjizi gdje su slova bijela i u čijoj duši svaki zvuk odjekuje kao u kakvom odjeku koji nešto naslućuje. Slijepa starica, koja nije više osjećala kad se smrkava, nastavila je da plete, a tišina posta tako duboka da se mogao čuti zvuk čeličnih igala.

— Pustili ste da vam padnu novine, sestro, a međutim, vi ne spavate — reče stara lukavo.

Noć je bila došla; Mariotta uđe i upali lampu i namjesti je na četvrtasti stol pored vatre; zatim ode da potraži svoju preslicu, svoje klupko konca, malu stoličicu bez naslona, sjede u šupljinu prozora koji je gledao u dvorište i otpoče da prede kao svake večeri. Gasselin se vrtio još po stajama, obišao je konje barunove i Calysteove, pogledao je da li je sve u redu u konjušnici i dao dvama lijepim lovačkim psima njihovu večernju hranu. Veselo lajanje dviju životinja bilo je posljednji šuin koji je budio sakriveni odjek u crnim zidinama ove stare kuće. Ova dva psa i dva konja bili su posljednji ostaci viteškog sjaja. Čovjek od mašte, koji bi sjedio na basamacima vanjskih stepenica, i koji bi se zanio poezijom još živih slika u ovome domu, zadrhtao bi možda kad bi čuo pse i udare kopita konja koji ržu.

Gasselin je bio jedan od onih malih Bretonaca kratkih, debelih, zdepastih, s crnom kosom, s licem boje kao čađ, šutljivih, sporih, tvrdoglavih kao rnazge; ali on je uvijek išao po stazi koja mu je bila određena. Imao je četrdeset i dvije godine, i bio je već dvadeset i pet godina u ovoj kući. Gospođica je bila uzela Gasselina od petnaest godina, kad je bila doznala za barunovu ženidbu i za njegov vjerojatni povratak. Ovaj je sluga smatrao da pripada porodici: on se bio igrao s Calysteom, volio je konje i pse ove kuće, govorio im i milovao ih kao da oni njemu pripadaju. Noisio je plavi kratki kaput od končanog platna s malim džepovima koji su se ljuljali na njegovim kukovima, prsluk i hlače od iste tkanine preko cijele godine, plave čarape i velike okovane cipele. Kad je bilo vrlo hladno ili kad je bilo kišno vrijeme, on je oblačio kozju kožu koja se nosila u njegovu kraju.

Mariotta, koja je bila isto tako prešla četrdesetu godinu, bila je kao žena ono što je Gasselin bio kao muškarac. Nikad, zaprega nije bila bolje sparena: ista boja lica, isti stas, iste male, žive i crne oči. Čovjek ne može shvatiti kakose Mariotta i Gasselin nisu bili vjenčali; možda bi time učinili rodoskvrnuće, oni su izgledali gotovo kao brat i sestra. Mariotta je imala trideset talira plaće, a Gasselin sto livara; ali ni za hiljadu livara plaće na drugom mjestu ne bi oni napustili kuću du Guenic. Oboje su primali zapovijedi od stare gospođice koja se, od rata u Vandeji do povratka svoga brata, bila navikla da upravlja kućom. Stoga, kad je saznala da će barun dovesti gospodaricu kuće, ona je bila vrlo uzbuđena misleći da će morati predati žezlo domaćinstva i odreći se vlasti u korist barunice du Guenic čija bi ona bila prva podanica.

Gospođica Zephirina bila je prijatno iznenađena kad je našla u gospođici Fanny O'Brien djevojku rođenu za visoki stalež, kojoj su sitne brige jednog siromašnog gazdinstva ulijevale prekomjernu odvratnost, i koja bi, kao i sve lijepe duše, više voljela suhi kruh od pekara nego najbolji ručak koji bi ona sama morala da spremi; bila je sposobna da ispuni najmučnije zadatke materinstva, jaka u svakoj nužnoj oskudici, ali bez hrabrosti za proste poslove. Kad je barun zamolio svoju sestru, u ime svoje stidljive žene, da upravlja njihovim domaćinstvom, stara je djevojka poljubila barunicu kao sestru; ona ju je načinila svojom kćerkom, obožavala je, sva sretna što može da nastavi da bdije nad vođenjem kuće koju je održavala s pretjeranom strogošću i nevjerojatnim navikama štedljivosti, od kojih je odstupala samo u velikim prilikama, kao što su porođaj i ishrana njene snahe i sve ono što se odnosilo na Calystea, dijete koje je obožavala cijela kuća.

Mada je dvoje slugu bik» naviknuto na ovaj strogi režim i mada se njima nije imalo ništa da kaže da bi više trebalo da se brinu za interese svojih gospodara nego za svoje, ipak je gospođica Zephirina bdjela uvijek nad svima. Njena pažnja nije bila rastresena, ona je bila kadra da zna veličinu gomile oraha na tavanu, a da se onamo ne popne, i koliko je ostalo zobi u sanduku konjušnice, a da i ne pruži onamo svoje žilave ruke. Ona je imala na kraju jednog gajtana, privezanog za pojas svoje gornje haljine, nadzomičku pištaljku kojom je dozivala Mariottu kad pisne jedanput, a Gasselina dvaput.

Velika sreća bila je za Gasselina da obrađuje vrt i da iz njega dobija lijepa voća i dobra povrća. On je imao tako mato posla da bi mu, bez ovoga rada, bilo dosadno. Kad bi otimario konje ujutru, on bi ribao podove i

čistio dva odjeljenja iz prizemlja; imao je malo posla oko svojih gospodara. Isto tako ne biste mogli vidjeti u vrtu nikakav korov, niti najmanjeg štetnog insekta. Ponekad čovjek bi mogao zateći Gasselina, nepomičnog, gologlavog na žarkom suncu, kako vreba poljskog miša ili strašnu larvu gundelja; zatim bi trčao s radošću djeteta da pokaže svojim gospodarima životinju oko koje se bio bavio u toku cijelog tjedna. Za njega je bilo pravo zadovoljstvo da ide u dane posta tražiti ribu u Croisic, gdje se prodavala jeftinije nego u Guerandi.

Tako nikada jedna porodica nije bila više spojena, ni bolje u sporazumu ni više povezana nego ova sveta i otmjena porodica. Gospodari i sluge izgledali su kao da su bili stvoreni jedni za druge. Za vrijeme dvadeset i pet godina nije tu bilo ni nesporazuma ni razdora. Jedine brige bile su male slabosti djeteta, jedine užase bili su prouzrokovali događaji od 1814. i oni od 1830. Ako su se iste stvari ovdje radile stalno u iste sate, ako su jela zavisila tačno od doba godine, ovu monotoniju, jako sličnu monotoniji prirode koju prekidaju naizmjenične pojave mraka, kiše i sunca, održavala je ljubav koja je vladala u svima srcima, i utoliko plodnija i blagotvornija ukoliko je proistječu a iz prirodnih zakona.

Kad je nastala noć, Gasselin uđe u dvoranu i zapita s puno poštovanja svoga gospodara da li mu što treba.

— Možeš izići ili poći u krevet poslije molitve — reče barun probudivši se — osim ato gospođa ili njena sestra...

Sve žene klimnuše glavom u znak pristanka. Gasselin kleče viđeći kako su njegovi gospodari ustali da bi klekli na svoje stolice. Mariotta isto tako kleče za molitvu na svoju stolicu bez naslona. Stara gospođica du Guenic izgovori molitvu glasno. Kad je ona završila, ču se kucanje na vrata iz uličice. Gasselin ode da otvori.

— To će biti bez sumnje gospodin župnik; on dolazi gotovo uvijek prvi — reče Mariotta.

Zaista, svatko prepozna župnika iz Guerande po batu njegovih koraka na zvučnim basamacima vanjskih stepenica. Župnik pozdravi s puno poštovanja tri ličnosti, upravljajući barunu i dvjema damama fraze pune nježne ljubaznosti, koju uvijek znaju da nađu svećenici. Na rastreseni pozdrav koji mu uputi domaćica kuće, on odgovori svećeničkim ispitivačkim pogledom.

— Jeste li vi nespokojni ili slabi, gospođo barunice? — upita on.

— Hvala, ne — reče ona.

Gospodin Grimont, čovjek od pedeset godina, srednjega rasta, uvijen u svoju reverendu ispod koje su izlazile dvije velike cipele sa srebrnim kopčama, pokazivao je iznad okovratnika punačko lice, boje uglavnom bijele, ali pozlaćene. Imao je punaeku ruku. Njegovo potpuno opatsko lice ličilo je u isto vrijeme, mirnoćom tena i tonovima kože, na lice kakvog holandskog kmeta, a svojom glatkom crnom kosom i živošću svojih mrkih očiju, koje su odgovarale ipak pristojnosti svećeničkog čina, i na lice kakvog bretanjskog seljaka. Njegova veselost, kao i veselost ljudi čija je savjest mirna i čista, primala je šale. Njegov izgled nije imao ničega uznemirenog ni nabusitog kao izgled sirotih svećenika čiji opstanak ili čiju moć osporavaju njihovi župljani, i koji umjesto da budu, po uzvišenim riječima Napoleona, moralni glavari naroda i suci prirodnog mira, smatraju se kao neprijatelji.

Gledajući g. Grimonta kako korača kroz Guerandu, i najnevjerniji putnik poznao bi u njemu suverena ovog katoličkog grada; ali ovaj suveren spuštao je svoju duhovnu nadmoćnost pred feudalnim prvenstvom du Guenica. On je bio u ovoj dvorani kao kapelan kod svog vlastelina. U crkvi kad daje blagoslov, njegova se ruka uvijek pružala prvo na kapelu koja pripada du Guenicima i na čijem je vrhu svoda bila urezana njihova oružana ruka i njihova deviza.

— Držao sam da je gospođica de Pen-Hoel stigla — reče svećenik, koji je sjedio, pošto se bio pozdravio s barunicom i poljubio joj ruku. — Ona se uznemiruje. Da li moda neurednosti postaje zarazna? jer ja vidim već da je Gospodin vitez i večeras u zamku des Touches.

— Ne govorite ništa o njegovim posjetama pred gospođicom, de Pen-Hoel — povika blago stara djevojka.

— Ah! gospođice — odgovori Mariotta — možete li zabraniti cijelom gradu da ne brblja?

— A šta se govori? — upita barunica.

— Mlade djevojke, brbljavice, najzad svi ljudi smatraju da je on zaljubljen u gospođicu des Touches.

— Jedan mladić naočit kao što je Calvste vrši svoj posao kad nalazi ljubav za sebe — reče barun.

— Evo gospođice de Pen-Hoel — reče Mariotta.

Zaista, pijesak u dvorištu škripao je pod tihim koracima ove osobe koju je pratio jedan mali sluga s lampom u ruci. Kad je vidjela slugu, Mariotta prenese svoj rad u veliku dvoranu da bi razgovarala sa njim pri svjetlosti svijeće od smole koju je gorjela na račun bogate i štedljive gospođice, štedeći tako svijeću svojih gospodara.

Ova gospođica bila je suha i sitna djevojka, žuta kao pergament starog općinskog registra, smežurana kao jezero naborano vjetrom, sa sivim očima, velikim zubima koji su virili, s rukama kao u muškarca, dosta mala, malo povijena, možda grbava; ali nitko nije bio radoznao da pozna ni njena savršenstva ni nesavršenstva. Obučena po ukusu gospođice du Guenic, pokretala je ogromnu količinu rublja i sukanja kad je htjela da nađe jedan od dva otvora svoje haljine kroz koje je dopirala do svojih džepova. Najčudnovatiji zveket ključeva i novca odjekivao je tada ispod ovih tkanina. Ona je imala uvijek s jedne strane svu gvožđariju dobre domaćice, a s druge svoju srebrnu burmuticu, svoj naprstak, svoje pletivo i ostale zvečeće stvari.

Umjesto podstavljene kapice, kakvu je nosila gospođica du Guenic, imala je zeleni šešir s kojim je išla da obilazi dinje; on je bio prešao, kao i one, od zelenog u plavo; a što se tiče njegova oblika, nakon dvadeset godina moda ga je ponovo donijela u Pariz pod. imenom „bibi“. Ovaj su šešir pravile pod njenim nadzorom njene nećakinje od zelene firentinske svile kupljene u Guerandi, na modelu koji je ona obnavljala svakih pet godina u Nantesu, jer mu je ona bila odredila trajanje jedne zakonodavne skupštine. Njene siu joj nećakinje tako šile haljine koje su krojene uvijek po jednoj istoj mustri.

Ova stara djevojka imala je još štap s. malom kukom kojim su se žene služile u početku vlade Marije Antoanete. Ona je bila od najvišeg plerm stva u Bretanji. Njen grb nosio je hermeline nekadašnjih vojvoda. S njom i njenom, sestrom završavala se slavna bretanjska kuća đe Pen-Hoel. Njena mlađa sestra bila je udata za

nekog Kergaroueta, koji je usprkos protivljenju naroda dodao ime PenHoel svome i nazvao se vikont de KergarouetPen-Hoel.

— Nebo ga je kaznilo — govorila je stara djevojka — on ima samo kćeri i ime de KergarouetPen-Hoel ugasit će se.

Gospođica de Pen-Hoel imala je otprilike sedam hiljada livara rente od imanja. Punoljetna već trideset i šest godina, ona je upravljala lično svojim dobrima, obilazila ih na konju i pokazivala u svakoj stvari čvrst karakter koji se opaža kod većine grbavih. Bila je jedna od škrtica kojoj su se divili na deset milja unaokolo i koja u tome nije naišla ni na kakvo neodobravanje. Imala je kod sebe jednu jedinu ženu i ovoga maloga slugu. Sav njen trošak, ne uzimajući u obzir porez, nije iznosio više od hiljadu franaka godišnje. Stoga su joj laskali Kergarouet-Pen-Hoeli, koji su provodili zime u Nantesu a ljeta na svome imanju koje je bilo pored Loire ispod Indreta. Znalo se da je ona voljna da, ostavi svoje imanje i svoje ušteđevine onoj od sestričina koja joj se bude doipala. Svaka tri mjeseca jedna od četiri gospođice Kergarouet, od kojih je najmlađa imala dvanaest a najstarija dvadeset godina, dolazila je da provede nekoliko dana kod nje.

Prijateljica Zephirini du Guenic, Jaćquelina de Pen-Hoel, odgojena je tako da obožava bretanjsko dostojanstvo du Guenica, bila je napravila plan, čim se Calyste rodio, da prenese svoja dobra na viteza time što će ga oženiti jednom, od svojih sestričina koju je trebalo da joj rodi vikontesa de Keirgaroiuet-Pen-Hoel. Ona je mislila da otkupi neka od, najboljih imanja du Guenica, time što će isplatiti zakupce. Kad škrtost istakne jedan, cilj, on prestane da bude porok, on je sredstvo vrline, njegova odricanja od svega i svačega postaju stalni darovi, on pod svojim sitničarstvom ima sakrivenu veličinu cilja.

Može biti da je Zephirina znala za Jacquelininu tajnu. Možda je i barunica, čiji je duh bio obuzet ljubavlju za svoga sina i nježnošću za muža, bila pogodila nešto videći s kakvom je obješenjačkom istrajnošću gospođica de Pen-Hoel dovodila sa sobom svakoga dana Charlottu de Kergarouet, svoju ljubimicu od petnaest godina. Svećenik Grimont bioje svakako upućen u tajnu; on je pomagao staroj djevojci da dobro uloži svoj novac. Ali kad bi gospođa imala tri stotine hiljada franaka u zlatu, suma na koju je bila procijenjena njena uštеđevina; kad bi ona imala deset puta više imanja nego što ga ima, du Guenicovi ne bi sebi dopustili takvu preduSretljivost koja bi mogla učiniti da stara djevojka povjeruje kako oni misle na njenu imovinu.

Osjećanjem bretanjsike gordosti koje zadivljuje, Jacquelina de Pen-Hoel, sretna zbog prvenstva koje joj ukazuju i njena starija prijateljica Zephirina i du Guenici, smatrala je za čast posjete koje su joj izvoljeli učiniti kći irskih kraljeva i Zephirina. Ona je išla dotle da je brižljivo sakrivala jednu vrstu žrtve na koju je pristajala svake večeri ostavljajući svog maloga slugu da gori kod du Gueniea *oribus,* tako se zvala ova svijeća boje medenih kolača koja se mogla dobiti u nekim mjestima na zapadu. Tako je ova stara djevojka bila sama sobom plemstvo, ponos, veličina.

U trenutku kad vi čitate njen portret, govorIjivost opata Grimonta otkrila je da je one večeri, kad su stari barun, mladi vitez i Gasselin otišli, oboružani svojim sabljama i svojim dugim puškama, da se na veliki užas barunice Fanny, a na veliku radost Bretanjaca, priključe Gospođi u Vandeji, gospođica de Pen-I-Ioel bila dala barunu svotu od deset hiljada livara, što bijaše ogromna žrtva, a ovu je sumu uvećalo drugih deset hiljada livara što ih je stvorio' župnik prikupivši desetinu, i za koje je stari pristalica bio određen da ih ponudi materi Henrika V u ime Pein-Hoelovih i župe iz Guerande.

Međutim ona je postupala s Calysteom kao žena koja je smatrala da ima prava nad njim; njene su je namjere ovlastile da pazi na njega; ne zato što je imala uske ideje u pitanju o udvaranju ženama, ne, ona je pokazivala blagost starih žena iz negdašnjeg režima; ali ona se strašno bojala revolucionarnih običaja. Caiyste, koji bi možda kod nje samo dobio u avanturama s Bretonkama, mnogo bi izgubio ako bi se upustio u ono što je ona zvala novotarijama.

Gospođica de Pen-Hoel, koja bi izvadila nešto novaca kad bi imala da umiri kakvu zavedenu djevojku, smatrala bi Calystea za rasipnika kad bi ga vidjela da tjera luksuzne dvokolice ili kad bi ga čula da govori kako hoće da ide u Pariz. Kad bi ga iznenadila da čita časopise ili bezbožne novine, ne zna se šta bi sve bila kadra da učini. Za nju su nove ideje bile naizmjenično zasijavanje preorane zemlje raznim plodovima, propadanje pod imenom poboljšavanja metoda, to su najzad bila dobra koja *su, u* nizu pokušaja, ranije ili kasnije bila davana pod zakup. Za nju je mladost bila pravo sredstvo da se stvori bogatstvo; najzad lijepo upravljanje imanjem sastojalo se u tome da se u hambare pokupi heljda, raž, konoplje; da se čeka skakanje cijena, makar se to smatralo i kao zelenaštvo, da se leži jogunasto na svojim vrećama. Čudnim slučajem ona je često nailazila na sretne prodaje koje su potvrđivale njene principe. Slovila je kao pakosnica, međutim ona je bila bez duha; pa ipak imala je urednost jednog Holanđanina, mudrost mačke, ustrajnost svećenika koja bi u zemlji s tako čvrstim običajima vrijedila koliko i najdublja misao.

— Hoće li doći večeras gospodin du Halga? — upita stara djevojka skidajući svoje pletene rukavice od vune, pošto je izmijenila uobičajene pozdrave.

— Da, gospođice, vidio sam ga na šetalištu, izveo je na zrak svoju kujicu — odgovori svećenik.

— Ah! naša će dakle mušica biti živa ove večeri? — odgovori ona. — Jučer nas je bilo samo četvoro.

Na ovu riječ *mušico,* svećenik se diže da donese iz ladice ormara jednu malu okruglu korpicu od tanke vrbe, žetone od slonove kosti koji su postali žuti kao turski duhan od dv&desetgodišnje upotrebe i karte za igru tako masne kao karte earinara u Saint-Nazaireu koji ih mijenjaju svakih petnaest dana. Svećenik se vrati da rasporedi sam lično potrebne žetone svakom igraču. Stavi korpu pored lampe na sredinu stola s djetinjom revnošću 1 manirama čovjeka koji je naviknut da radi ovaj mali posao. Snažan udarac o vrata, kao od vojničke ruke, odjeknu u šutljivim dubinama ove stare kuće. Mali sluga gospođice de Pen-Hoel ode ozbiljno da otvori vrata. Uskoro dugo tijelo viteza đu Halga. bivšeg kaipetana zastave admirala Kergaroueta, suho i metodički odjeveno prema vremenu, ocrta se tamno u sumraku koji je još vladao na stepenicama.

— Hodite, viteže! — povika gospođica de PenHoel.

— Oltar je spreman — reče župnik.

Vitez je bio čovjek slaba zdravlja koji je nosio flanel zbog svoga reumatizma, kapu od crne svile da bi sačuvao svoju glavu od magle, bluzu bez peševa da bi zaštitio svoje dragocjene grudi od iznenadnih vjetrova koji rashlađuju atmosferu Guerande. Uvijek je bio naoružan štapom, od trske s jabukom od zlata, da bi gonio pse koji su se u nezgodno vrijeme umiljavali oko njegove omiljene kujice. Ovaj čovjek, vrlo tačan kao neka revnosna domaćica, koji se uznemiravao pred najmanjim smetnjama i koji je govorio tiho da bi sačuvao ostatak glasa, bio je jedan od najneustrašivljih i najčuvenijih ljudi nekadanje marine. Njega su bili počastili sudac malteškog reda de Suffren poštovanjem i grof de Portenduere prijateljstvom. Njegovo lijepo držanje kao kapetana zastave admirala de Kergarouetа bilo je napisano vidnim slovima na njegovu licu punom ožiljaka od rana. Vidjevši ga, nitko ne bi poznao glas koji je nadvišavao buru ni oko koje je lebdjelo nad morem, niti nesavladivu hrabrost bretanjskog pomorca.

Vitez nije pušio, nije psovao; on je imao blagost i mirnoću djevojke i vodio računa o svojoj kujici Tizbi i njenim sitnim čudima kao kakva stara žena. Davao je tako najvišu ideju o svojoj nekadašnjoj uglađenosti. Nikada nije govorio O djelima koja su zadivila grofa d'Estaing. Iako je imao stav invalida i koračao kao da se bojao da će na svakom koraku zgaziti jaja, iako se žalio na svježinu povjetarca, na vrelinu sunca, ,na vlagu magle, pokazivao je bijeie zube uokvirene crvenim desnima koje su davale puno spokojstvo u pogledu njegove bolesti, uostalom malo skupe, jer se ona sastojala u tome da uzima sva svoja četiri obroka u redovničkoj obilnosti.

Po građi tijela, kao i barun, bio je koščat i snage koja se ne može uništiti, pokriven pergamentom zalijepljenim na njegovim, kostima kao koža arapskog konja po žilama koje izgleda da blistaju na suncu. Njegovo lice sačuvalo je boju čađi, koju je zadobio na svojim putovanjima po Indiji, odakle nije donio niti kakvu ideju niti kakvu uspomenu. Bio je izbjegao, bio je izgubio svoje imanje, zatim dobio križ svetog Luja i penziju od dvije hiljade franaka koju je zakonito dobio za svoju službu i koja je isplaćivana iz blagajne invalida mornarice.

Laka hipohondrija, koja ga je navela da izmisli hiljadu uobraženih bolesti, lato' se mogla objasniti patnjama za vrijeme izbjeglištva. Služio je u ruskoj mornarici sve do onoga dana kad ga je car Aleksandar htio upotrijebiti protiv Francuske; dao je zatim ostavku i otišao da živi u Odesi,, uz vojvodu de Richelieua, s kojim se vratio i koji je uredio da se isplati zaslužena penzija ovom slavnom ostatku stare bretanjske mornarice.

Po smrti Luja XVIII, kad se on vratio u Guerandu, vitez du Halga postade predsjednik općine. Župnik, vitez, gospođica de Pen-Hoel imali su već petnaest godina običaj da provode svoje večeri u kući du Guenica kamo su dolazile isto tato plemenite ličnosti iz varoši i okoline. Svatko lako sluti da su du Guenici bili na čelu ovog malog predgrađa Saint-Germain za ovaj kotar u koji nije mogao da uđe nijedan od činovnika što ih je slala nova vlada. Za posljednjih šest godina župnik je kašljao na kritičnom mjestu onoga *Domine, salvum fac regem,*[3] Politika je, što se toga tiče, u Guerandi bila uvijek takva.

Mušica je igra koja se igra sa pet karata i s jednom okrenutom kartom. Okrenuta karta određuje adut. Pri svakom bacanju igrač je slobodan da s njim okuša sreću ili da se uzdrži. Ako se uzdrži, on gubi samo svoj ulog, jer dotle dok se ponovo ne uloži u korpicu, svaki igrač ulaže jednu neznatnu sumu. Igrajući, igrač nastoji da odnese jedan „štih" koji se plaća srazmjerno ulogu. Ako ima pet sua u korpi, štih vrijedi jedan su. Igrač koji ne uzme štih stavljen je na mušicu: on duguje tada cio ulog koji povećava korpicu u idućem dijeljenju. Dužne mušice se zapisuju; one se stavljaju jedne za drugima u korpicu po redu vrijednosti, tako da najveća dolazi prije najslabije. Oni koji odbiju da igraju daju svoje karte za vrijeme jednog dijeljenja, ali oni se smatraju kao nule.

Karte talona mijenjaju se kao u igri, ali po redu prvenstva. Svaki uzima toliko karata, koliko ih on hoće, tako da prvi u kartama i drugi mogu da pokupe talon za sebe. Obrnuta karta pripada onome koji dijeli karte, koji je dakle posljednji; on ima pravo da je zamijeni jednom kartom svoje igre. Jedna strašna karta nosi sve ostale, ona se zove *Mistigris. Mistigris* je trefov dečko. Ova igra, iako vrlo prosta, interesantna je.

Prirodna lakomost u čovjeka razvija se ovdje isto tako dobro kao i diplomatske vještine i igra lica. U kući du Guenica svaki od igrača uzimao je dvadeset žetona i bio za njih dužan pet sua, što je dostizalo, kao cjelokupnu sumu uloga, po pet liarda od dijeljenja, a to bijaše velika suma u očima ovih ljudi. Pretpostavljajući mnogo sreće, mogao je čovjek da dobije pedeset sua, sumu koju nitko u Guerandi ne potroši u toku svoga dana. Uslijed toga gospođica de Pen-Hoel unosila je u ovu igru, čiju je bezazlenost u nomenklaturi Akademije nadmašila samo bezazlenost *Bitke,* istu strast koju pokazuju lovci u kakvom velikom lovu. Gospođica Zephirina, koja se u ovoj igri udruživala s barunicom, nije pridavala ni najmanje važnosti mušici. Plaćati unaprijed jedan liard da bi se pokušala sreća da se dobije pet, iz dijeljenja u dijeljenje, značila je za staru škrticu ogromnu financijsku operaciju u koju je ona unosila toliko unutrašnjeg napora koliko unosi najlakomiji špekulant za vrijeme rada burze pri skakanju i padanju cijena renti.

Jednim diplomatskim ugovorom od septembra 1825, nakon jedne večeri kad je gospođica de PenHoel izgubila trideset i sedam sua, igra se prekidala čim netko pokaže za to želju pošto bi izgubio deset sua. Učtivost nije dopuštala da se nekom igraču pričine sitne žalosti da gleda kako se igra mušica a da ne učestvuje u njoj. Ali sve strasti imaju svoj jezuitizam. Vitez i barun, ova dva stara političara, bili su nalazili načina da vješto izbjegnu pravilo. Kad bi svi igrači živo željeli da se neka uzbudljiva partija produži, odvažni vitez du Halga, jedan od onih bećara izdašnih i široke ruke u izdacima koje ne čine, ponudio bi uvijek deset žetona gospođici de Pen-Hoel, ili Zephirini kad bi jedna od njih ili i obadvije izgubile svojih pet sua, pod uslovom da mu ih vrate u slučaju da dobiju. Stari bećar može sebi da dopusti ovakvo kavalirstvo prema gospođicama. Isto je tako i barun nudio deset žetona dvjema starim djevojkama pod izgovorom da se partija nastavi. Škrte žene su uvijek primale, samo su htjele da ih mole, kako to obično čine djevojke. Da bi se upustili u ovo rasipanje, barun i vitez morali su prvo dobiti, jer bi se bez toga ova ponuda shvatila kao uvreda.

Mušica bi bila sjajna kad god bi neka od gospođica de Kergarouet, samo tako kratko rečeno, bila malo u

gostima kod svoje tetke; jer tu Kergaroueti nisu bili mogli nikada izvojštiti da ih ma tko nazove Kergarouet-Pen-Hoel, čak ni posluga koja je imala u tome pogledu jasna naređenja. Tetka je pokazala svojoj sestrični igranje mušice kod du Gueniea kao neko osobito zadovoljstvo'. Mala je imala naredbu da bude ljubazna, a to joj je išlo lako od ruke kad bi vidjela lijepog Calystea, koga su ludo voljele četiri gospođice de Kergarouet.

Ovim mladim djevojkama odgojenim u punoj modernoj civilizaciji nije bilo mnogo stalo do pet sua pa su pravile mušicu na mušicu. Bilo je tada zapisanih mušica čiji se cjelokupan zbir penjao ponekad na sto sua, i koje su bile raspoređene po plaćanju od dva i po sua do deset, To su bile večeri velikih uzbuđenja za staru slijepu djevojku. Stihovi su se u Guerandi zvali ruke. Barunica je gurala nogom svoju zaovu onoliko puta koliki je bio broj ruku koje su poslije njene igre bile sigurne.

Igrati ili ne igrati, prema prilikama kad je kotarica bila puna, dovodilo je do borbe sa samim sobom gdje se lakomost borila sa strahom. Pitali su jedan drugog: „Idete li?" pokazujući osjećanja zavisti prema onima koji su imali dosta dobru kartu da su mogli kušati sudbinu, i osjećanja očajanja kad se trebalo uzdržati. Ako je Charlotta de Kergarouet, za koju su uglavnom smatrali da čini ludosti, bila sretna U svojim smjelostima, vraćajući se kući, njena tetka kad nije bila dobila ništa, bila je prema njoj hladna i držala joj pridike: ona ima suviše odlučnosti u karakteru, jedna mlada osoba ne treba sve da kaže u oči ljudima koje treba poštivati; ima. drzak način kad uzima karte i kad stupa u igru; red zahtijeva od mlade djevojke malo više obaznvosti i skromnosti; čovjek ne treba da se smije nesreći drugih itd.

Vječite šale koje su se govorile hiljadu puta godišnje, ali uvijek nove, sipale su se na račun zaprege koju treba dati korpi kad je bila suviše puna. Govorilo se da se upregnu volovi, slonovi, konji, magarci, psi. Poslije dvadeset godina nitko nije primijetio njihovo ponavljanje. Prijedlog je izazivao isti smiješak. Isto je tako bilo i s riječima koje su, kad vide kako drugi odnosi punu korpu, kazivali pa žalošću oni koji su korpu punili a iz nje nisu ništa uzimali. Karte su se davale s automatskom sporošću. Razgovaralo se uzdišući. Ovi pošteni i plemeniti ljudi imali su divnu blagost kad bi sumnjali jedni u druge u igri. Gospođica de Pen-Hoel optuživala je gotovo uvijek župnika za po-dvaljivanje kad je on uzimao kotaricu.

— Čudnovato je — govorio je tada župnik — da ja ne podvaljujem nikad kad sam na mušici.

Nitko nije puštao svoju kartu na sag bez dubokih računanja, bez oštroumnih pogleda i više ili manje prepredenih riječi, bez oštroumnih i finih primjedaba. Dijeljenja su bila, zamislite to dobro, prekidana pričanjima o događajima koji su se dogodili u gradu, ili diskusijama o političkim pitanjima. Cesto su igrači ostajali dobrih četvrt sata, s kartama poredanim u lepezu i prislonjenim uz želudac, zauzeti pričanjem. Ako bi se zbog ovih prekidanja našao u korpi neki žeton manje, svi bi potvrdili da su metnuli svoj žeton. Gotovo uvijek vitez je dopunjavao ulog; njega su svi optuživali da misli na to kakomu zvoni u ušima, na svoju glavu, na svoje nestašluke i da zaboravlja svoj ulog. Kad hi vitez ponovo metnuosvoj žeton, staru Zerphirinu ili pakosnu grbavu gospođicu dePenHoel obuzela bi grižnja savjesti: one su mislile tada da one možda nisu metnule, vjerovale su, sumnjale su; ali najzad, vitez je bio dosta bogat da podnese ovu malu nesreću.

Često barun nije znao više gdje je stao u pričanju kad se govorilo o nevoljama kraljevske kuće. Katkad se dobivao rezultat koji je uvijek iznenađivao ove ljude koji su svi računali na istu dobit. Nakon izvjesnog broja partija svatko je bio povratio svoje žetone i odlazio, pošto je bilo već kasno, i bez gubitka i bez dobitka, ali ne bez uzbuđenja. U ovim dosadnim večerima dizane su žalbe na mušicu; mušica nije bila zanimljiva, igrači su optuživali mušicu kao što crnci biju mjesec u vodi kad je vrijeme nepovoljno. Smatralo se da je veće bilo blijedo. Dosta se zapinjalo, ali se nije bogzna šta dobilo.

Kad su prilikom svoje prve posjete, vikont i vikontesa de Kergarouet govorili o whistu i bostonu kao o igrama interesantnijim od mušice, kad ih je zamolila barunica da ih pokažu, jer joj je mušica bila prekomjerno dosadna, društvo iz kuće du Guenic pristade na njih, buneći se malo na ove novine; ali mu je bilo nemoguće da shvati ove igre, koje je, kad su Kergaroueti bili otputovali, bilo nazvalo buzdovanima, algebarskim poslovima, nečuvenim teškoćama. Svatko je više volio svoju slatku dragu mušicu. Mušica pobijedi moderne igre kao što su svuda u Bretanji stare stvari pobjeđivale novine.

Za vrijeme dok je župnik dijelio karte, barunica je upućivala vitezu du Halga ista pitanja koja mu je postavljala i prošle večeri o njegovu zdravlju. Vitez je smatrao za pitanje časti da ima nove bolove. Ako su pitanja ličila jedno na drugo, kapetan zastavnik imao je neobičnu nadmoćnost u svojim odgovorima. Danas su ga uznemirivala vita rebra. Čudna stvar, ovaj čestiti vitez nije se nikad žalio na svoje rane. On je očekivao i on je poznavao sve ono što je bilo ozbiljno; ali stvari fantastične, bolovi glave, psi koji mu grizu želudac, zvona koja bruje u njegovim ušima i hiljade drugih vragolana strašno su ga uznemirivali; on se pravio kao neizlečiv utoliko više s razlogom ukoliko liječnici nisu znali nikakav lijek za bolesti koje ne postoje.

— Čini mi se da ste juče imali nelagodnosti u nogama? — reče župnik ozbiljno.

— To skače — odgovori vitez.

— Iz nogu u vita rebra? — upita gospođica Zephirina.

— Zar se to nije zaustavilo uz put? — reče gospođica de Pen-Hoel smijući se.

Vitez se ozbiljno pokloni praveći jedan odrečan pokret prilično smiješan, koji bi pokazao promatraču, da je u svojoj mladosti mornar bio duhovit, da je volio i bio voljen. Možda je njegov skamenjeni život u Guerandi krio dosta uspomena. Kad bi se glupavo ukrutio na svoje dvije noge, kao čaplja na suncu, na šetalištu, dok bi gledao more ili jurnjavu svoje kujice, možda je on ponovo živio u zemaljskom raju jedne prošlosti pune uspomena.

— Eto, stari vojvoda Lenoncourt umro je — reče barun sjećajući se mjesta gdje je njegova žena prekinula čitanje *Quotidiennsa.*

— Tako, prvi plemić kraljevih dvorjana nije oklijevao da se pridruži svome gospodaru. Isto tako otići ću i ja uskoro.

— Prijatelju, prijatelju! — reče mu njegova žena udarajući blago na koščatoj i žuljevitoj ruci svoga muža.

— Ostavite ga neka govori, sestro — reče Zephirina — dotle dok ja budem nad zemljom, on neće otići pod zemlju, on je mlađi od mene!

Nekakav veseo smiješak lebdio je na usnicama stare djevojke. Kad bi barun dopustio da mu se omakne neka misao ove vrste, igrači i gosti pogledali bi se s uzbuđenjem, uznemireni žalošću kralja Guerande. Ljudi koji bi došli da ga vide, odlazeći govorili bi o tome: „Gospodin du Guenic bio je tužan. Jeste li ga vidjeli kata spava?" I sutradan cijela di Guerađa govorila o ovom događaju. „Barun du Guenic slabi." Ovom rečenicom otpočinjao se razgovor u svima porodicama.

— Tizba je dobro? — upita gospođica de PenHoel viteza čim su karte bile podijeljene.

— Jadna mala, baš je kao i ja — odgovori vitez — živci su joj slabi, podiže stalno jednu šapu kad trči. Evo ovako.

Da bi predstavio svoju kujicu i zgrčio jednu od svojih ruku dižući je, vitez je pustio da mu vidi karte njegova grbava susjeda koja je htjela da sazna da li on ima adut ili Mistigris. To je bila prva finesa u kojoj je on podlegao.

— Oh! — reče barunica — vrh nosa gospodina župnika je pobijelio, on ima Mistigris.

Zadovoljstvo što ima Mistigris bilo je tako jako u župnika, kao i u svih drugih igrača, da siromah svećenik nije umio da to sakrije. Ima na svakom licu ljudskom jedno mjesto koje izdaje tajne pokrete srca, a ovi ljudi naviknuti da se promatraju, najzad su, nakon nekoliko godina, otkrili slabo mjesto župnikovo; kad je imao Mistigris, vrh njegova nosa pobijelio bi. Tada su se dobro čuvali da stupe u igru.

— Imali ste gostiju danas? — reče vitez gospođici de Pen-Hoel.

— Da, jedan rođak moga zeta. Iznenadio me je kad mi je kazao za udaju gospođe grofice de Kergarouet, jedne gospođice de Fontaine...

— Jedna kći Velikog Jacquesa! — uzviknu vitez koji za vrijeme svoga boravka u Parizu nije nikada napuštao svoga admirala.

— Kontesa je njegova nasljednica, udala se za jednog starog ambasadora. On mi je pričao najčudnije stvari o našoj susjedi, gospođici des Touches, ali tako čudne da ja ne mogu da vjerujem u njih. Calvste ne bi bio tako neprekiđnoi kod nje, on ima dovoljno zdrave pameti da primijeti takve strašne stvari.

— Strašne stvari? — reče barun koga probudiše ove riječi.

Barunica i župnik sporazumješe se jednim pogledom. Karte su bile podijeljene, stara djevojka imala je Mistigris, ona nije htjela da nastavi ovaj razgovor, sretna što može da sakrije svoju radost koristeći se općom zabunom koju su izazvale ove riječi.

— Na vama je red da bacite kantu, gospodine barune — reče ona uzdišući.

— Moj bratanac nije od onih mladih ljiudi koji vole strašne stvari — reče Zephirina vrteći glavom.

— Mistigris! — povika gospođica de Pen-Hoel koja ne odgovori svojoj prijateljici.

Župnik, koji je izgleda znao sve O' Calysteu i gospođici des Touches, nije ulazio u borbu.

— Pa šta to neobično čini gospođica des Touches? — upita barun.

— Ona puši — reče gospođica de Pen-Hoel.

— To je vrlo zdravo — reče vitez.

— Svoja imanja?... — upita barun.

— Imanja — odgovori stara djevojka — ona ih upropašćuje.

— Svi ste izgubili, svi ste na mušici, ja imam kralja, damu, dečka, aduta, Mistigris i jednog kralja — reče barunica. — Naša je korpa, sestro.

Ovaj uspjeh, napravljen bez igre, porazi gospođicu de Pen-Hoel koja prestađe da se zanima Calysteom i gospođicom des Touches. U devet sati u dvorani su bili ostali samo barunica i župnik; četvoro starih otišlo je da spava. Vitez otprati, po svojoj navici, gospođicu de Pen-Hoel do njene kuće, koja je bila na trgu Guerande, razmišljajući o finoći posljednjeg poteza, o njihovu više ili manje sretnom slučaju, ili o uvijek novom zadovoljstvu s kojim je gospođica Zephirina trpala dobit u svoj džep, jer stara slijepa djevojka nije mogla više da savlađuje na svome licu izraz osjećanja. Zabrinutost gospođe du Guenic bila je predmet ovog razgovora. Vitez je bio primijetio rastresenost ove divne Irkinje. Na pragu njenih vrata, kad je njen mali sluga bio ušao, stara djevojka izreče povjerljivo, na pretpostavke koje je vitez du Halga napravio o neobičnom držanju barunice, ovu riječ prepunu važnosti:

— Znam uzrok tome. Calyste je izgubljen ako ga brzo ne oženimo. On voli gospođicu des Touches, komedijašicu.

— U tom slučaju dovedite Charlottu.

— Moja će sestra dobiti sutra moje pismo — reče gospođica de Pen-Hoel pozdravljajući viteza.

Zamislite nakon ove redovne večeri vrevu koju su morali izazvati, po kućama Guerande, dolazak, bavljenje i odlazak ili samo prolazak nekog stranca.

Kad se više nikakav šum nije čuo ni iz sobe barunove ni iz sobe njegove sestre, gospođa du Guenic pogleda župnika, koji se zamišljeno igrao žetonima.

— Ja sam pogodila da ste vi najzad uzeli učešća u mojim brigama zbog Calystea — reče mu ona.

— Jeste li vidjeli kako se hladno držala ove večeri gospođica de Pen-Hoel? — upita župnik.

— Da — odgovori barunica.

— Ona ima, ja znam — produži župnik — najbolje namjere s našim dragim Calysteom, ona ga voli kao da joj je sin; a njegovo ponašanje u Vandeji pored oca, pohvale koje je za svoju odanost dobio od Gospođe, uvećale su naklonosti što ih gospođica de Pen-Hoel osjeća. Ona će osigurati aktom o poklonu svoje imanje još za života onoj od svojih sestričina kojom se Calyste oženi. Ja znam da vi imate u Irskoj jednu, priliku mnogo bogatiju za svoga dragog Calystea; ali više vrijedi kad čovjek ima nešto dobro u rezervi. U slučaju da vaša porodica ne uzme na sebe Calysteovu ženidbu, imanje gospođice de Pen-Hoel nije za preziranje. Vi ćete uvijek naći za

ovodrago dijete partiju od sedam hiljada livara rente; ali nećete naći gazdinstvo od četrdeset godina ni uređena imanja, vođena i popravljena kao što su to imanja gospođice de Pen-Hoel. Ova bezbožna žena, gospođica des Touches, došla je da sasvim pokvari stvari! Najzad, saznalo se dosta o njoj.

— Pa? — reče mati.

— Oh! gadura, nevaljalica! — povika župnik — žena sumnjiva morala; bavi se kazalištem i prima glumce i glumice; rasipa svoja dobra s novinarskim piskaralima, slikarima, muzičarima, u društvu đavola najzad! Ona uzima, da bi pisala svoje knjige, lažno ime pod kojim je, priča se, više poznata nego pod imenom Felicite des Touches. Prava lakrdijašica koja je od svoje prve pričesti ulazila u crkvu samo da bi vidjela statue ili slike. Potrošila je svoje imanje da ukrasi zamak des Toucbes na najnepristojniji način, da od njega načini Muhamedov raj, gdje hurije nisu žene. Tu se popije za vrijeme njenog boravljenja više finih vina nego u cijeloj Guerandi za vrijeme jedne godine. Gospođice Bougniol imale su prošle godine u stanu ljude s jarećom bradom, za koje se sumnja da su Plavi[4], koji su dolazili k njoj i pjevali bezbožne pjesme od kojih su crvenjele i plakale ove čestite djevojke. Eto, to je žena koju obožava u ovom trenutku gospodin vitez. Ako bi ovo stvorenje htjelo da ima ove večeri neku od onih bezbožnih knjiga u kojima se ateisti danas izruguju svemu, vitez bi osedlao svoga konja lično i otišao u galopu da joj je donese iz Nantesa. Ja ne znam da li bi Calyste učinio tako što za crkvu. Najzad, ova Bretonka nije kraljev pristalica. U slučaju da se treba boriti za našu stvar, ako bi gospođica des Touches ili gospodin Camille Maupin, takvo je njeno ime, sad ga se sjećam, htjela da sačuva Calystea pored sebe, vitez bi dopustio da njegov otac ide sam.

— Ne — reče barunica.

— Ja ne bih htio da ga stavljam na probu, mogli biste vi suviše zbog toga propatiti — odgovori župnik. — Cijela se Gueranda uskomešala zbog vitezove strasti za ovu prevrtljivku, koja nije ni muškarac ni žena, koja puši kao husar, piše kao novinar, a u ovom momentu kod nje se u gostima nalazi najotrovniji od svih pisaca, po mišljenju direktora pošte, ovog političkog vrdala koji čita novine. O tome se govori u Nantesu, jutros je ovaj rođak de Kergarouetovih, koji bi htio udesiti da se Charlotta uda za nekog čovjeka sa šezdeset hiljada livara rente, posjetio gospođicu de Pen-Hoel i obrnuo joj pamet pričanjem o gospođici des Touches koje je trajalo sedam sati. Evo deset manje četvrt zvoni na tornju, a Calyste se ne vraća. On je u zamku des Touches, možda će se vratiti tek sutra.

Barunica je slušala župnika koji je[1] govorio čas u monologu čas u dijalogu, a to nije ni primijetio; on je gledao člana svoje pastve na čijem su se licu vidjele brige. Barunica je crvenjela i drhtala. Kad opat Grimont vidje da se kotrljaju suze u lijepim očima ove utučene matere, on se raznježi.

- Ja ću vidjeti sutra gospođicu de Pen-Hoel, umirite se — reče on utješnim glasom. — Zlo nije možda baš tafo veliko kao što kažu, saznat ću istinu. Uostalom, gospođica Jacquelina ima povjerenja u mene. Zatim, Calyste je naš učenik i neće dopustiti da ga demon opčini. On neće htjeti da pomuti mm koji vlada u njegovoj porodici niti da pokvari planove koje smo mi stvorili za njegovu budućnost. Ne plačite, dakle, nije sve izgubljeno: jedna greška nije porok.

— Vi ste mi ispričali samo pojedinosti — reče barunica. — Zar ja nisam bila prva koja sam primijetila da se Calyste mijenja. Mati osjeća vrlo živo bol svoga sina ili tugu kad u njemu nije jedina. Ovaj dio čovjekova života veliko je zlo materinstva, ali iako sam sve to očekivala, nisam vjerovala da će to biti tako brzo. Najzad, ja bih htjela da on bar uvede u svoje srce neko plemenito i lijepo stvorenje, a ne jednu glumicu, lakrđijašicu, ženu iz kazališta, pisca koji se navikao da glumi osjećanja, rđavu ženu koja će ga varati i unesrećiti. Ona je imala avantura?

— S više muškaraca — odgovori opat Grimont. — Ova je bezbožnica međutim rođena u Bretanji. Ona sramoti svoj kraj. Ja ću držati u nedjelju propovijed povodom nje.

— Čuvajte se dobro toga! — reče barunica. Solari, seljaci bili bi sposobni da napadnu na zamak des Touches. Calyste je dostojan svoga imena, on je Bretomac, mogla bi da se desi neka nesreća ako bi on bio ondje, jer on bi je branio kao kad bi bila u pitanju sveta Bogorodica.

— Evo deset sati, ja vam želim laku noć — reče opat Grimont paleći svijeću od smole u svom velikom fenjeru čija su stakla bila čista a metal svjetlucao, što je pokazivalo koliko se mnogo služavka brine o svim stvarima u stanu. — Tko bi mi rekao, gospođo — reče on — da. će se jedan mlad čovjek koga ste vi othranili, a ja odgojio u kršćanskim idejama, jedan revnosni katolik, dijete koje je živjelo kao jagnje bez mrlje, zaglibiti u jednu takvu kaljužu?

— Je li to baš sigurno? reče mati. Pa zar može neka žena da ne voli Calystea?

— Ne treba drugih dokaza o tome nego što je boravak ove vještice u Touchesu. Evo za dvadeset i četiri godine koliko je punoljetna sad se najduže zadržava ovdje. Ranije se na našu sreću pojavljivala ovdje na vrlo kratko vrijeme.

— Žena od četrdeset godina — reče barunica.

— Slušala sam u Irskoj da je ovakva žena najopasnija dragana za mladog muškarca.

— U ovome sam ja neznalica — odgovori župnik — i umrijet ću u svome neznanju.

— Ah! i ja isto tako — reče naivno barunica.

— Ja bih sad željela da sam nekad voljela ljubavlju, da bih promatrala, savjetovala, tješila Calystea.

Župnik nije prešao sam malo, vrlo čisto dvorište, barunica ga je ispratila do vrata, nadajući se da će čuti Calysteove korake u Guerandi, ali je ona čula samo težak šum opreznoga župnikova hoda, koji se sve više gubio u daljini i prestao kad, u uspavanom gradiću, vrata župnog dvora odjeknuše zatvarajući se. Sirota mati vrati se neutješna što je saznala da jedina zna. Ona sjede, raspali fitilj lampe odrezavši mu vrh starim škarama i uze vez koji je radila kad je čekala Calystea. Barunica se nadala da će tako natjerati svoga sina da se vraća ranije, da provodi manje vremena kod gospođice des Touches.

Ovaj račun materinske ljubomore bio je uzaludan. Iz dana u dan Calysteove posjete u zamak des Touches

postajale su sve češće, a svake večeri on se vraćao sve kasnije, najzad, prošle večeri vitez se vratio tek u ponoć. Barunica, zanesena svojim materinskim razmišljanjima, izvlačila je svoje bodove sa živošću ljudi koji razmišljaju radeći kakav ručni rad. Tko bi je vidio tako pognutu u svjetlosti ove lampe, pod četiristogodišnjim gredama ove dvorane, zadivio hi se ovom uzvišenom portretu. Fanny je imala takvu prozračnost tkiva da bi se njene misli mogle čitati na njenom čelu. Čas bi osjetila radoznalost koja se rađa u čistih žena, ona se pitala: kakve li đavolske tajne imaju u sebi ove kćeri boga Baala da tako očaraju ljude i da učine da oni zaborave matere, porodicu, zemlju, korist. Čas je išla dotle te je željela da vidi ovu ženu, pa da razumno ocijeni. Ona je mjerila obim pustoši koju je novatorski duh ovoga vijeka, po župnikovim riječima vrlo opasan za mlade duše, morao da ostavi u duši njenog jedinog djeteta, dotle tako bezazlenog, tako čistog kao nevina djevojka čija ljepota ne bi mogla biti svježija od njegove.

Calystea, divnog potomka najstarije bretanjske loze i najplemenitije irske krvi, bila je brižljivo odgajala njegova majka. Sve do momenta kad ga je barunica predala župniku Guerande, ona je bila uvjerena da nijedna nečista riječ, nijedna rđava ideja nisu okaljale uši ni razum njenoga sina. Mati, jer ga je othranila svojim mlijekom, jer mu je tako dala dvaput svoje krvi, mogla ga je predstaviti u čednosti djevojke pastiru koji je, iz poštovanja prema ovoj porodici, obećao da će mu dati potpun i kršćanski odgoj. Calyste je učio ono što se učilo u sjemeništu gdje je opat Grimont studirao. Barunica ga je naučila engleski. Našli su, ne bez muke, jednog učitelja za matematiku među činovnicima iz Saint-Nazairea.

Bilo je nužno da Calyste ne poznaje modernu literaturu, tok i napredak suvremene nauke. Njegova je nastava bila ograničena na zemljopis i povijest s istom opreznošću kao u zavodu za djevojke, na latinski i grčki kao u sjemeništu, na literaturu mrtvih jezika i na ograničen izbor francuskih pisaca. Kad je, u šesnaestoj godini, počeo ono što je opat Grimont zvao njegova filozofija, on je bio isto tako čist kao onda kad ga je Fanny povjerila župniku. Crkva je bila isto tako materinska kao i mati. Ovaj mladić koga su obožavali bio je revnostan katolik, ali ne ni bogomoljac ni smiješan.

Ovom tako lijepom i tako bezazlenom sinu barunica je htjela urediti život sretan i povučen. Očekivala je neko imanje, dvije ili tri hiljade funti sterlinga od jedne stare tetke. Ova suma, kad se doda sadašnjem imovnom stanju du Guenica, mogla je njoj omogućiti da traži za Calystea ženu koja bi mu donijela dvanaest do petnaest hiljada livara prihoda. Charlotta de Kergarouet, s bogatstvom svoje tetke, neka bogata Irkinja, ili ma koja druga nasljednica izgledalo je sasvim svejedno barunici; ona nije znala šta je ljubav; ona je, kao i svi ostali ljudi oko nje, gledala u braku sredstvo bogatstva. Strast je bila nepoznata ovim katoličkim dušama, ovim starim ljudima koji su se starali isključivo o svome vječnom blaženstvu, o Bogu, kralju i svom imanju.

Nikoga neće iznenaditi teške misli koje su pratile uvrijeđena osjećanja u srcu ove majke, koja je živjela isto toliko za interese svoga sina koliko i od nježnosti prema njemu. Ako bi mladi par mogao da posluša mudrost, već u drugoj generaciji du Guenici bi, živeći skromno, štedeći kako se zna štedjeti u provinciji, mogli ponovo da kupe svoja imanja i da steknu opet sjaj bogatstva. Barunica je željela duboku starost da bi vidjela kako sviće zora blagostanja. Gospođica du Guenic razumjela je i usvojila ovaj plan koji je tada u opasnost dovodila gospođica des Touches. Barunica s užasom ču kako zvoni ponoć; ona je osjećala grozan strah čitav jedan sat, jer otkucavan je jednog sata po ponoći odjeknu sa zvonare zvonika, a Calyste još ne bješe došao.

— Zar će ostati ondje? — pitala se ona. — To bi bilo prvi put. Jadno dijete! — U ovom trenutku korak Calysteov oživi uličicu. Sirota mati, u čijem srcu radost rastjera brige, poletje iz dvorane na vrata i otvori svome sinu.

— Oh! — povika Calyste s brižnim, izrazom — moja draga mati, zašto me čekate? Ja imam ključ i upaljač.

— Ti znaš dobro, dijete moje, da ne mogu zaspati kad si ti van kuće reče ona ljubeći ga.

Kad je barunica bila u dvorani, pogleda svoga sina da vidi, po izrazu njegova lica, kako je prošlo veće; ali on u njoj probudi, kao i uvijek, ono uzbuđenje koje navika ne umanjuje i koje osjećaju sve nježne majke pred ljudskim remek-djelom koje su one stvorile i koje im uvijek pomuti pogled za jedan momenat.

Osim očiju, crnih, punih energije i sunca, koje je naslijedio od svoga oca, Calyste je imao lijepu plavu kosu, orlovski nos, divna usta, povijene prste, meku boju lica, nježnost i bjelinu svoje majke. Mada je dosta ličio na djevojku prerušenu u muškarca, on je bio herkulske snage. Njegove žile bile su gipke i snažno elastične kao čelik, a neobičnost njegovih očiju nije bila bez draži. Brada mu nije bila još izbila. Ovo zakašnjenje nagovještava, kaže se, dugačak život.

Vitez, obučen u kratak ređengot od crnog baršuna, sličan haljini njegove matere i ukrašen srebrnim dugmetima, imao je plavu vratnu maramu, lijepe dokoiljenice i hlače od sivkastog cviliha. Na njegovu čelu, koje je bilo bijelo kao snijeg, izglemalo je da ima tragova velikog umora, a međutim na njemu se pokazivao teret tužnih misli. Nesposobna da nasluti muke koje su rastrzale Calysteovo srce, mati je ovu privremenu promjenu pripisivala sreći. Pa ipak, Calyste je bio lijep kao neki grčki bog, i to lijep bez sujete: prije svega on se bio navikao da gleda svoju majku, zatim on se vrlo malo brinuo za ljepotu koju je smatrao izlišnom.

— Ovi lijepi obrazi, tako čisti — mislila je ona — gdje mlada i bogata krv zrači kroz hiljadu vlakana, pripadaju dakle drugoj ženi koja je ujedno gospodar ovoga čela kao u mlade djevojke? Strast će na njima stvoriti ogroman nered i pomračit će ove lijepe oči, vlažne kao djetinje.

Ova gorka misao steže srce barunice i pomuti njeno zadovoljstvo. Mora da izgleda neobično onima koji znadu računati da u jednoj porodici od šest članova, koji su primorani da žive sa tri hiljade livara rente, sin ima kaput i mati haljinu od baršuna; ali Fanny O'Brien imala je tetke i bogate rođake u Londonu koji su poklonima pokazivali da se sjećaju Bretonke. Više njenih sestara, bogato udatih, interesiralo se toliko živo za Calystea da su mislile da mu nađu neku nasljednicu, znajući da je lijep i plemenit kao što je i Fanny i njihova izgnana ljubimica, bila lijepa i plemenita.

— Vi ste ostali u zamku des Touches duže nego juče, dragi moj — reče najzad mati uzbuđenim glasom.

— Da, draga mati — odgovori on ne dajući objašnjenje.

Ovaj suhi odgovor navuče oblake na baruničino čelo i ona odloži objašnjenje za sutra. Kad majke osjete nemir koji je osjetila u ovom trenutku barunica, one gotovo drhte pred svojim sinom, one instinktivno osjete koliko ljubav djeluje na veliko oslobađanje od roditeljskog utjecaja, one shvate sve ono što će im ovo osjećanje odnijeti; ali one su u isto vrijeme unekoliko radosne što znaju da im je sin sretan: vodi se gotovo neka borba u njihovim srcima. Mada iz ovoga izlazi da je njihov sin porastao, ojačao, prave majke ipak ne vole da se prešutno odreknu svoga utjecaja; one više vole da im dijete ostane malo i da ga štite. Možda u tome leži tajna velike ljubavi koju osjećaju majke prema svojoj slaboj, ružnoj i nesretnoj djeci.

— Ti si umoran, drago dijete, hajde lezi — reče ona zadržavajući suze.

Majka koja ne zna sve ono što čini njen sin misli da je sve izgubljeno kad voli i voljena je tako kao Fan:ny. Uostalom, možda bi i sve druge majke drhtale isto tako kao gospođa du Guenic. Dvadesetogodišnje strpljenje moglo je da ostane uzaludno. Ovo ljudsko remek-djelo plemenitog, pametnog i religioznog odgoja Calysteova moglo se upropastiti; sreću njegova života, tako dobro pripremljenu, mogla je da zauvijek razori jedna žena.

Sutradan je Calyste spavao do podne, jer je njegova mati zabranila da ga probude; a Mariotta je odnijela razmaženom djetetu doručak u postelju. Utvrđena i gotovo samostanska pravila po kojima se ručavalo u određeni sat popuštala su pred vitezovim ćudima. Stoga, kad je trebalo iskamčiti od gospođice du Guenic njen svežanj ključeva, da se štogod mimo objeda, za što bi bila nužna beskrajna objašnjenja, nije bilo drugog načina no da se uzme za izgovor kakav Calysteov prohtjev. Oko jednoga sata barun, njegova žena i gospođica skupili su se u dvorani, jer su oni ručavali u tri sata. Barunica je uzela *Quotidienne* i dočitavala ga svome mužu koji je prije ručka bio manje sanjiv. U trenutku kad je gospođa du Guenic završila svoje čitanje, ona ču na drugom spratu šum koraka svoga sina i spusti novine govoreći:

— Calyste će bez sumnje opet otići na ručak u zamak des Touches, on se obukao.

— Pa kad to zabavlja ovo dijete — reče stara gospođica uzimajući jednu pištaljlcu iz svog džepa u koju zviznu.

Mariotta prođe kroz kulicu i izađe kroz vrata kroz koja se ide u kuhinju i koja je pokrivala zavjesa od iste svilene tkanine kao zavjese na prozorima.

— Molim — reče ona — treba li vam štogod?

— Vitez će ručati u zamku des Touches, sklonite njegov tanjir.

— Ali mi o tome ne znamo još ništa — reče Irkinja.

— Vi se zbog toga, izgleda, ljutite, snaho, ja to pogađam po vašem naglasku — reče slijepa djevojka,

— Gospodin Grimont je najzad saznao teške stvari o gospođici des Touches, koja je za jednu godinu mnogo izmijenila našeg dragog Calystea.

— U čemu? — upita barun.

— Pa, čita svakojake knjige.

— Ah! Ah! — učini barun — eto zašto on zanemaruje lov i konja.

— Njeno je ponašanje za osudu i nosi muško ime — nastavi gospođa du Guenic.

— Jedno ratno ime — reče starac. — Ja sam se zvao Advokat, grof de Fontaine Veliki Jacques, markiz de Montauban Delija. Ja sam bio prijatelj Ferdinanda, koji se isto tako nije pokorio kao ni ja. Bješe dobro vrijeme! pucalo se iz pušaka i. pri svem tom zabavljalo se ovdje-ondje.

Ova ratna uspomena, koja zamijeni roditeljsku brigu, ožalosti za jedan trenutak Fanny. Povjerljivo župnikovo saopćenje, nedostatak povjerenja njezina sina, sve joj to nije dalo da spava.

— Pa i kad bi gospodin vitez volio gospođicu des Touches, zar bi to bila nesreća? — reče Mariotta. — Ta žena ima trideset hiljada talira rente i lijepa je.

— Šta ti to govoriš, Mariotta? — povika starac. — Jedan du Guenic da se oženi s jednom des Touches! Des Touchesi nisu bili još ni naše štitonoše u vrijeme kad su du Guesclini smatrali srodstvo s nama osobitom časti.

— Djevojka pa da nosi muško ime, Camille Maupin! — reče barunica.

— Maupini su stari — reče starac — oni su iz Normandije, i imaju u grbu crvenu ploču i tri... (On zastade). Ali ona ne može da bude u isto doba i des Touches i Maupin.

— Ona se zove Maupin u kazališnom svijetu.

— Jedna des Touches ne bi htjela da bude glumica — reče starac. — Da vas ne poznajem, Fanny, pomislio bih da ste ludi.

— Ona piše komade, knjige — reče opet barunica.

— Knjige — reče starac gledajući svoju ženu izrazom isto tako iznenađenim kao da mu je ona govorila o nekom čudu. — Ja sam čuo da se govori da su gospođica Scuderg i gospođa de Sevigne pisale, ali to nije ono što je bilo najbolje u njihovu životu; i za takva čuda trebalo je da postoji jedan Luj XIV i njegov dvor.

— Vi ćete ručati u zamku des Touches, zar ne gospodine? — reče Mariotta Calysteu koji se pojavi.

— Vjerojatno — odgovori mladić.

Mariotta nije bila radoznala; ona je bila kao član porodice; ona iziđe ne želeći da čuje pitanje koje gospođa du Guenic uputi Calysteu.

— Vi idete opet u zamak des Touches, Calyste moj? (Ona naročito naglasi ovu riječ „moj Calyste“). Zamak des Touches. nije čestita i pristojna kuća. Gospodarica; vodi nekakav ludi život, ona će pokvariti našeg Calystea. Gamille Maupin mu je dala da čita dosta knjiga, ona je imala dosta avantura. A vi ste znali sve ovo, nevaljalo dijete, a niste ništa o tome rekli svojim starim prijateljima.

— Vitez je diskretan — odgovori otac — to je vrlina starih vremena.

— Vrlo diskretan — reče ljubomorno Irkinja videći rumenilo koje poferi čelo njenoga sina.

— Moja draga mati — reče Calyste, kleknuvši pored barunice — ne znani da li je bilo nužno da pokažem

koliki sam pretrpio poraz. Gospođica des Touches, ili ako hoćete Camille Maupin, odbacila je moju ljubav prije osamnaest mjeseci, još prilikom svog posljednjeg boravka ovdje. Ona mi se tada nježno podsmijavala; govorila je da bi mogla da bude moja mati; žena od četrdeset godina koja bi voljela maloljetnika činila bi neku vrstu rodoskvrnuća; ona. je bila. nesposobna za takvu pokvarenost. Najzad,, šalila se sa mnom toliko da me je to satrlo, jer ona ima duha kao anđeo. Stoga, kad bi me vidjela kalio lijem tople suze, ona bi me tješila nudeći mi'svoje prijateljstvo na najplemenitiji način. Ona ima još više srca nego talenta; ona je plemenita isto toliko kao i vi. Ja sam sad kao njeno dijete. Zatim, po njenom povratku, kad sam doznao, da. voli drugog, ja sam se pomirio sa sudbinom. Ne ponavljajte, klevetanja koja se pronose o njoj: Camille je umjetnica, ona ima duha i živi izuzetnim 'životom' o kome se ne bi moglo suditi kao o običnom životu.

— Dijete moje — reče pobožna Fanny — ništa ne može jednu ženu da oslobodi od toga da se ponaša onako kako to hoće crkva. Ona ne ispunja svoje dužnosti prema Bogu, prema društvu, kad se odriče blage religije svoga spola. Žena već griješi kad ide u kazalište; ali pisati bezbožnosti, koje ponavljaju glumci, sastajati se u društvu čas s nekim neprijateljem pape, čas s nekim muzičarom; ah vi ćete me, Calyste, teško uvjeriti da su ova djela djela vjere, nade ili milosrđa. Njeno bogatstvo dao joj je Bog da čini dobra djela; a čemu njoj služi njeno imanje?

Calyste se diže iznenada, pogleda svoju majku i reče joj:

— Mati moja, Camille je moja prijateljica; ja ne bih mogao slušati da se o njoj tako govori, jer ja bih dao svoj život za nju.

— Svoj život? — reče barunica gledajući svog sina prestrašenim izgledom. — Tvoj život je život nas sviju?

— Moj lijepi bratanac izgovorio je dosta riječi kojih ja ne shvaćam — povika tiho stara slijepa žena okrećući se prema njemu.

— Gdje li ih je naučio? — reče mati. — U zamku des Touches.

— Ali, draga moja mati, ona je vidjela da ja ništa ne znam, da sam kao kakvo tele.

— Ti znaš bitne stvari ako poznaješ dužnosti na koje nas upućuje religija — odgovori barunica. — Ah! ova žena će upropastiti tvoju svetu i plemenitu vjeru.

Stara djevojka se podiže, ispruži svečano ruku prema svome bratu koji je drijemao.

— Calyste — reče ona glasom koji je polazio iz srca — tvoj otac nije nikada otvorio knjigu, on govori bretanjski, on se borio s opasnošću za kralja i za Boga. Obrazovani ljudi činili su zla, a učeni plemići napuštali su svoju otadžbinu. Poslušaj, ako hoćeš!

Ona sjede i poče da plete sa Žurbom koju joj je dalo unutrašnje uzbuđenje.

Calyste je bio iznenađen ovim govorom u stilu Faraona.[5]

— Najzad, anđele moj, ja slutim da će se tebi desiti neka nesreća u toj kući — reče mati promijenjenim glasom i lijući suze.

— Tko je rasplakao Fanny? — povika starac, koga je trgao iz sna zvuk glasa njegove žene.

On pogleda sestru, sina i barunicu.

— Šta je to?

— Ništa, dragi prijatelju — odgovori barunica.

— Mama — šapnu Calyste na uho svojoj majci tihim glasom — nemoguće mi je da se u ovom trenutku objašnjavam; ali večeras ćemo razgovarati. Kad vi saznate sve, vi ćete blagosiljati gospođicu des Touches.

— Majke ne vole da proklinju — odgovori barunica — i ja ne bih proklinjala ženu koja bi mnogo voljela moga Calystea.

Mladić reče zbogom svom starom ocu i iziđe. Barun i njegova žena digoše se da bi gledali kako prolazi kroz dvorište, kako otvara vrata i kako nestaje. Barunica ne uze više novine, bila je uzbuđena. U ovom životu tako mirnom, tako jednoličnom, kratka rasprava koja se dogodila značila je za nju koliko i svađa za svaku drugu ženu. Iako se smirila, majka brigu nije rastjerala. Kamo li će Calystea odvesti ovo prijateljstvo koje je moglo da traži život od njega i da ga izlaže opasnosti? Kako bi barunica imala da blagosilja gospođicu des Touches? Oba ova pitanja bila su isto tako ozbiljna za ovu prostu dušu kao za diplomate najbješnja revolucija. Camille Maupin bila je revolucija u ovoj blagoj i tihoj kući.

— Jako se bojim da ga ova žena ne pokvari — reče ona uzimajući opet novine.

— Draga moja Fanny — reče stari barun s nestašnim izrazom — vi ste i suviše anđeo da biste mogli shvatiti ovakve stvari. Gospođica des Touches je, kažu, crna kao gavran, jaka kao Turčin, ima četrdeset godina; naš dragi Calyste morao je da se obrati njoj. On će izreći nekoliko sitnih laži sasvim časnih da bi sakrio svoju sreću. Pustite ga neka uživa u svojoj prvoj obmani ljubavi.

— Da je to neka druga žena....

— Ali, draga Fanny, da je ova žena bila neka svetica, ona ne bi primala vašega, sina.

Barunica opet uze novine.

— Ići ću da je vidim,, lično — reče starac — i položit ću vam račun o njoj.

Ova riječ ima svoju, draž samo u sjećanju na nju,

Nakon biografije Camillea Maupina, zamislite ovoga staroga baruna u borbi s ovom slavnom ženom.

Gradić Guerande, koji je dva mjeseca gledao Calystea, svoj cvijet i svoj ponos, kako ide svakoga dana, uveče ili ujutru, često i ujutru i uveče, u zamak des Touches, mislio je da. gospođica Felicite đes Touches strasno zanesena ovim lijepim djetetom i da ga veže uza se nekakvim vračarijama. Mnoge mlade djevojke i mnoge mlade žene pitale su se kakva to preimućstva imaju stare žene kad mogu tako apsolutnu vlast da imaju nad jednim anđelom. Stoga, kad je Calyste prolazio Velikom ulicom, da bi izišao kroz vratnice ka Croisicu, dosta se pogleda zaustavljalo ka njemu.

Potrebno je sad da se objasne glasovi koji su kružili o osobi kojoj je Calyste odlazio. Ovi glasovi, uvećani

bretanjskim ogovaranjem, izvrnuti zbog općeg neznanja, bili su, đosipjeli do župnika. Poreznik, sudac, šef carinarnice u . Saint-Nazaireu i drugi obrazovani ljudi iz kotara nisu uspokojili opata Grimonta kad su mu pričali o čudnom životu žene umjetnice koja se krila pod imenom Camille Maupin. Ona još nije jela malu djecu, nije ubijala robove kao. Kleopatra, nije naređivala da se baci čovjek u rijeku, kao što se time lažno optuživala junakinja Nelske kule; ali za opata Grimonta ovo čudovište,. koje je ličilo na sirenu i bezbožnicu, bilo je sastavljeno od žene i filozofa u jednu nemoralnu cjelinu i nije poštivalo nijedan od društvenih zakona koji su stvoreni da uzdrže ili iskoriste slabosti lijepoga spola.

Kao god što je Clara Gazul ženski pseudonim jednog duhovitog muškarca, George Sand muški pseudonim jedne genijalne žene, tako je Camille Maupin bila maska pod kojom se krila dugo vremena jedna dražesna djevojka iz dobre porodice, jedna Bretonka po imenu Felicite des Touches, žena koja je zadavala grdne brige barunici du Guenic i dobrom župniku iz Guerande. Ova porodica nema ničega zajedničkog s porodicom des Touches iz Turene kojoj pripada ambasador Regenta još slavniji danas svojim literarnim imenom nego svojim diplomatskim talentima.

Camille Maupin, jedna od nekolikih slavnih žena XIX vijeka, smatrala se dugo vremena za pravog pisca zbog zrelosti svojih prvih koraka. Svi danas poznaju dva sveska komada koji nisu bili zgodni za prikazivanje a napisani su po uzoru na Shakespearea i Lope de Vegu, objavljeni 1822, i bili neka vrsta književnog prevrata kad je veliko pitanje romantičara i klasika treptalo po listovima, kružocima, Akademiji. Od toga doba Camille Maupin je dala više kazališnih komada i jedan roman koji nisu ništa umanjili uspjeh što ga je postigla prva knjiga, sada već suviše zaboravljena.

Objasniti kakvim se stjecanjem prilika izvršila muška inkarnacija jedne djevojke, kako je Felicite des Touches postala muškarac i pisac: zašto je, sretnija nego gospođa de Stael, ostala slobodna te joj se stoga može lakše oprostiti što se pročula, zar to ne znači zadovoljiti mnoge radoznalosti i opravdati jednu od onih neprirodnosti koje se u čovječanstvu dižu kao spomenici i čiju slavu uvećava njihov, mali broj?. Jer za dvadeset vjekova jedva se može izbrojiti dvadeset velikih žena. Stoga, iako ie ona ovdje samo sporedno lice, kako je imala veliki utjecaj na Calystea i kako igra čitavu ulogu u historiji literature našeg doba, nitko neće zažaliti što se zaustavlja pred ovom ličnošću duže vremena nego što to traži moderna poetika.

Gospođica Felicite des Touches ostala je siroče godine 1793. Tako su njega dobra izbjegla konfiskacijama kojima su bili bez sumnje izloženi njen otac i njen brat. Prvi je umro 10. augusta, ubijen među kraljevim braniocima na pragu dvora, kamo ga je pozvao njegov čin majora u gardi. Njenog brata, mladog vojnika tjelesne garde, posjekli su u Carmesu. Gospođica des Touches imala je dvije godine kad je njena mati umrla od tuge nekoliko dana nakon ove druge nesreće. Umirući, gospođa des Touches povjerila je svoju kćer svojoj sestri, redovnici iz Chellesa. Gospođa de Faucombe, redovnica, oprezno je odvela siroče u Flaucombe, ugledno imanje blizu Nantesa, a koje je pripadalo gospođi des Touches i gdje se redovnica nastanila s tri sestre iz svoga samostana.

Stanovnici Nantesa porušiše zamak za vrijeme posljednjih dana Terora, uhvatiše redovnice i gospođicu des Touches, bacise ih u tamnicu, jer su bile optužene klevetničkim dostavama da su primale izaslanike od Pitta i Cobourga. 9. termidor oslobodio ih je. Tetka Felicitina umrla je od straha. Dvije časne sestre napustile Francusku; treća je povjerila malu des Touches njenom bliskom rođaku gospodinu de Faucombe, bratu svoje babe po majci, koji je stanovao u Nantesu, i otišla za svojim drugaricama u izgnanstvo. Gospodin de Faucombe, starac od šezdeset godina, bio se oženio jednom mladom ženom kojoj je dao da vodi njegove poslove. On se zanimao samo arheologijom; bijaše to strast ili, da se tačnije izrazimo, jedna od onih manija koje uvjeravaju starce da su još živi.

Odgoj njegove štićenice bijaše potpuno prepušten slučaju. Kako je ona mlada žena, koja se predala uživanjima carske epohe, malo nadgledala Felicitcu, to se ona odgajala sasvim sama, kao dječak. Ona je pravila društvo de Faucombeu u njegovoj biblioteci i tu čitala ono što joj se dopadalo. Ona je dakle poznala život u teoriji, i nije sačuvala nimalo nevinosti duha, iako je ostala čedna djevojka. Njena inteligencija lebdjela je u nečistoći nauke, a njeno srce ostalo je čisto. Njeno obrazovanje počelo je da iznenađuje, jer ga je podržavala strast za čitanjem i služilo lijepo pamćenje.

Tako je u osamnaestoj godini bila učena kao što treba da budu mladi pisci današnjice prije nego što počnu pisati. Ova neobična čitanja obuzdala su strasti mnogo bolje nego samostanski život, gdje se mašta mladih djevojaka raspaljuje. Mozak prepunjen znanjima, ni svarenim ni sređenim, gospodario je njenim djetinjim srcem. Izopačenost razuma bez utjecaja na čistoću tijela iznenadila bi filozofe ili promatrače, da je kogod, još u Nantesu, i mogao naslutiti vrijednost gospođice des Touches.

Rezultat nije odgovarao uzroku: Felicite nije imala nikakvu sklonost ka zlu, oma je sve shvaćala mislima i uzdržavala se od djela; ona je očaravala staroga Faucombea i pomagala mu u njegovim radovima; ona je, među djelima ovoga dobroga plemića, napisala tri za koja je on vjerovao da su njegova, jer je njegovo duhovno očinstvo bilo isto tako slijepo. Tako veliki radovi, u neskladu s razvitkom mlade djevojke, imali su svoj utjecaj. Felicite se razbolje, spopade je vrućica, plućima je izgleda prijetila upala. Doktori joj narediše jahanje i razonode u društvu. Gospođica des Touches postade vrlo vješta jahačica, i oporavi se brzo.

U osamnaestoj godini ona se pojavila u društvu, gdje je učinila tako veliki utisak da je u Nantesu nitko nije zvao drukčije do lijepa gospođica des Touches; ali ona je ostajala hladna prema svakoj velikoj ljubavi koju bi probudila; ona je u društvo došla s jednim cd onih osjećanja koja se u žene nikad ne gube ma kakvo bilo njeno savršenstvo. Kako su je kinjili i tetka i rođaci, koji su se rugali njenim radovima i podsmjehivali joj se zbog njenog izdvajanja, smatrajući da je nevjesta da ikoga osvoji, ona je htjela da se. pokaže koketnom i lakom, jednom riječi da bude žena. Felicite se nadala da će ma s kim moći da izmijeni misli; da će je očarati netko koji će imati visinu njene inteligencije i obimnost njenih znanja; osjećala je odvratnost kad bi čula banalnosti u razgovorima, giuposti u udvaranju, a naročito joj se nije dopadala aristokracija iz vojničkog svijeta kome je tada

svatko davao prvenstvo.

Prirodno, ona je bila zanemarila umjetnosti zabavljanja. Kad je vidjela da je niža nego lutke koie sviraju na klaviru i umiju da se naprave prijatnima pjevajući romanse, ona je htjela da postane muzičar: zato se povukla ponovo u duboku samoću i počela tvrdoglavo studirati pod rukovodstvom najboljeg učitelja u gradu. Bila je bogata i dozvala je na veliko iznenađenje grada Steibelta, da bi se usavršila. Još se govori o ovom kneževskom ponašanju. Boravljenje ovoga učitelja stajalo je nju dvanaest hiljada franaka. Ona je za to vrijeme postala savršen muzičar.

Kasnije, u Parizu, studirala je harmoniju, kontrapunkt i komponirala je muziku za dvije opere, koje su imale najveći, uspjeh, ali za kote ona nikad nije priznala publici da su njene. One su javno pripadale Contiju, jednom od najvećih umjetnika našega vremena; ali ta] doživljaj ostaje dio historije njenog srca i objasnit će se kasnile.

Osrednji duh palanačkog svijeta bio joj je silno dosadan, ona je imala u svojoj mašti ideja tako divnih da je napustila salone, pošto se u njima bila pojavila da bi pomračila žene sjajem svoje ljepote, da bi uživala u svome trijumfu nad onima koje su svirale i uspjela da je obožavaju ljudi od duha; ali pošto je pokazala svoju moć svojim dvjema rođakinjama i dovela u očajanje dva obožavaoca, ona se vratila svojim knjigama, svome klaviru, Beethovenovim djelima i starom Faucombeu.

1812. imala je dvadeset i jednu godinu; arheolog joj položi račune kao staratelj, tako da ona od ove godine uze upravu nad svojim imanjem koje se sastojalo od petnaest hiljada livara rente koju je donosio Touches, imanje njenoga oca, od dvanaest hiljada franaka koje su tada davala imanja Faucombea, ali čiji se prihod uvećavao za jednu trećinu obnavljanjem ugovora o zakupu i od gotovine od tri stotine hiljada franaka koje je njen tutor zaštedio. Od života u palanci Felicite je primila samo razumijevanje za bogatstvo i onu sklonost za administrativnu razboritost koja tu, može biti, i održava ravnotežu u sve većem pokretu kapitala prema Parizu. Ona izvadi svojih tri stotine hiljada franaka iz banke u koju ih je bio uložio arheolog i dade ih na državne zajmove u trenutku poraza i povlačenja iz Moskve. Imala je trideset hiljada franaka rente više. Pošto bi sve svoje račune izmirila, ostajalo bi joj još pedeset hiljada franaka godišnje da uloži. U dvadeset prvoj godini jedna djevojka ovakve volje bila je ravna muškarcu od trideset godina. Njen duh bio je uzeo ogroman obim, a navika da kritizira davala joj je mogućnosti da pouzdano ocjenjuje ljude, umjetnost, stvari i politiku.

Od ovog momenta ona je imala namjeru da napusti Nantes, ali se stari Faucombe razbolje od bolesti keja ga i odnese. Ona je bila kao žena ovoga starca, njegovala ga osamnaest mjeseci s odanošću anđela čuvara i zaklopila mu oči u trenutku kad se Napoleon borio s Evropom o lešinu Francuske. Ona dakle odloži svoj odlazak za Pariz do kraja ove borbe. Kako je bila rojalist, požurila se da prisustvuje povratku Burbona u Pariz.

Tu je bila primljena kod Grandlieuovih, s kojima je bila u rodbinskim vezama; ali katastrofe od 20. marta dođoše i za nju sve osta neriješeno. Ona je mogla vidjeti izbliza ovu posljednju sliku carstva, diviti se velikoj vojsci koja dođe na Marsovo polje, kao u cirkusu, da pozdravi svoga Cezara prije nego što će otići da izgine na Waterloou. Velika i plemenita duša Felicitina uzbudila se na ovaj čarobni prizor. Politički potresi, fantastična igra ovog kazališnog komada od tri mjeseca, koju je historija nazvala Sto dana, obuzeli su je i obranili od svake strasti, usred potresa koji je rasturao rojalističko društvo, u kojem se ona bila prvi put pojavila. De Grandlieui su bili otišli za Burbonima u Gand, ostavivši svoju palaču gospođici des Touches.

Felicite, koja nije htjela potčinjen položaj, kupi za sto trideset hiljada franaka, jednu od najljepših palača u ulici Mont Blanc, gdje se smjestila kad su se vratili Burboni 1815, a čiji vrt sam vrijedi danas, dva miliona. Pri tom naučena da živi po svome ličnom nahođenju, Felicite se još izrana navikla na poslove koji su, izgleda, pripadali isključivo muškarcima. 1816. imala je dvadeset i pet godina. Brak je zanemarila, i poimala ga samo u mislima, sudila o njemu samo po njegovim uzrocima, umjesto da vidi i njegove posljedice, i primjećivala je u braku samo rđave strane. Njen viši duh tražio je samostalnost koje se udata žena odriče kad počne život; ona je živo osjećala šta. vrijedi nezavisnost, a za brige materinstva osjećala je samo odvratnost.

Nužno je dati ove pojedinosti da bi se opravdale anomalije koje odlikuju Camillea Maupina. Ona nije poznavala ni oca ni majku i bila je svoj gospodar još od djetinjstva; njen tutor bio je stari arheolog; slučaj je nju bacio na polje nauke i mašte, u književni svijet, umjesto da je ostavi u krugu, koji je određen ništavnim odgojem kakvo se daje ženama, majčinim poukama o toaleti, o licemjernoj pristojnosti, o osvajačkim dražima seksa. Stoga se još mnogo prije nego što je postala slavna vidjelo na prvi pogled da se ona nije nikada držala kao lutka.

Pred kraj 1817. godine Felicite des Touches opazi ne slabost već početak umora u sebi. Ona osjeti da će njena ljepota propasti zbog njenog tvrdoglavog opiranja ljubavi, ali htjela je da ostane lijepa, jer je tada polagala na svoju ljepotu. Nauka joj je objasnila sve ono što priroda donosi svojim stvorenjima koja propadaju isto toliko zbog nepoznavanja koliko i zbog zloupotrebe nekih zakona. Ona se sjećala izmučenog lica svoje tetke i drhtala od toga. Kako je ostala između braka i strasti, htjela je da ostane slobodna; ali nije bila više ravnodušna prema muškarcima koji su je opkoljavali.

Ona je bila, u trenutku kad ova historija počinje, skoro ista onakva kakva je bila 1817. godine. Osamnaest godina prešlo je preko njene glave, a nisu ostavile traga na njoj. U četrdesetoj godini mogla je reći da ima samo dvadeset i pet. To znači, ako je slikamo 1836, da je prikazujemo onakvu kakva je bila 1817. Žene koje znaju pod kakvim uslovima treba da se nalazi temperament i ljepota jedne žene, pa da se ona odupre udarcima vremena, kad budu ispitivale jedan portre za koji su spremljene najsjajnije boje s palete i najbogatiji okvir, razumjet će kako je i zašto Felicite des Touches imala taj veliki i prirodni dar.

Bretanja nam daje jedan naročiti problem da riješimo, u tome što smeđe kose, tamne oči i crnpurast ten preovlađuju u jednom predjelu koji je u susjedstvu Engleske i gdje se atmosferske prilike tako malo razlikuju. Odnosi li se ovaj problem na veliko pitanje rasa, na fizičke utjecaje koji se nisu ispunili? Učenjaci će, imože biti, tražiti jednoga dana uzrok ovoj čudnoj pojavi koje u susjednoj provinciji, u Normandiji, nema. Do rješenja ova čudna stvar ostaje pred našim očima: plavuše su dosta rijetke među Bretonkama, koje gotovo sve imaju žive južnjačke oči; ali umjesto da su visoka stasa i zmijaste linije kao u Italiji i Spaniji, one su uopće imale,

dežmeikaste, lijepo skrojene, čvrste, osim izuzetaka u višim klasama koje se ukrštaju brakovima s aristokracijom.

Gospođica des Touches kao prava Bretonka od rase, osrednjeg je rasta; nema pet stopa, ali izgleda kao da ih ima; Ova zabluda dolazi od crta njenog lica koje je uvećava. Danju joj je lice maslinaste boje, a bijelo na svjetlosti, što odlikuje lijepe Talijanke: rekli biste da je to živa slonova kost. Svjetlost klizi po ovoj koži kao po uglačanoj površini, ona na njoj blista; potrebno je snažno uzbuđenje da bi se nasred obraza pojavilo slabo rumenilo, ali ono brzo iščezne. Ova osobina daje njenom licu divljačku hladnokrvnost. Samo lice, više dugačko nego duguljasto, liči na lice kakve lijepe Izide s eginskog bareljefa. Rekli biste čistoća sfingine glave koje je glačao žar pustinje a milovao plamen egipatskog sunca. Tako je boja tijela u harmoniji s pravilnošću glave.

Kose, crne i bujne, spuštaju se u pletenicama duž vrata kao kapa s dvostrukom prugastom uzanom trakom na memfiskim statuama i izvrsno daju obliku veliku ozbiljnost. Čelo je ravno, široko ispupčeho na sljepočicama, obasjano na ispupčenjima gdje se zaustavlja svjetlost, odsječeno, kao čelo Dijane, boginje lova: čelo moćno i samovoljno, šutljivo i tiho. Luk obrva, snažnonacrtan, proteže se iznad dva oka čiji plamen u izvjesnim trenucima svjetluca kao plamen kakve nepomične zvijezde. Bionjača nije ni plavkasta, ni posuta crvenim žilicama, niti posve bijela; ona ima oblik drenjine, ali je toploga tona. Zjenica je oivičena krugom narančaste boje. Ona je od bronze okruženezlatom, ali živim zlatom i od žive bronze.

Ova zjenica ima dubine. Ona nije podstavljena,, kao u izvjesnim očima, nekom vrstom kalaja za, ogledala koji odbija svjetlost te zbog koga oči liče na oči tigra ili mačke; ona nema onu strašnu ukočenost koja izaziva drhtanje kod osjetljivih ljudi; ali ova dubina ima svoju beskrajnost, istotako kao štosjaj staklenih očiju ima svoju neograničenost. Pogled promatrača može da se izgubi u ovoj duši koja se skuplja i povlači u sebe s tolikom brzinom da izbija iz ovih baršunastih očiju.

U trenutku strasti, oko Camillea Maupina je uzvišeno; , zlato njenog pogleda pali žutu bjelinu i sve plamti; ali, u trenutku mira, ono je bez sjaja; ukočenost razmišljanja daje mu često izgled gluposti; kad u njemu nema svjetlosti duše, i crte se lica isto tako rastuže. Trepavice su kratke, ali guste i crne kao repovi hermelina. Očni kapci su tamni i posuti crvenim žilicama, koje im daju u isto vrijeme ljupkost i snagu, dvije osobine koje je teško naći sjedinjene kod žene. Krug oko očiju ne pokazuje ni najmanje uvelu kožu, ni najmanju boru. Tu ćete još jedanput naći granit egipatske statue koji je glačalo vrijeme.

Samo isipuipčenost jagodica, iako blaga, više se pokazuje nego u drugih žena i dopunjuje cjelinu snage koja je izražena licem. Nos, tanak i prav, odrezan je kosim nozđrvama koje se dosta strasno šire tako da pokazuju ružičasti sjaj svoje meke opne. Ovaj nos sasvim nastavlja čelo s kojim je vezan jednom finom linijom, potpuno je bijel od početka do kraja, a ovaj kraj ima neku vrstu pokretnosti koja čini čuda u trenutku kad se Camille ljuti, kad je razdražena, kad se uzbuni. Tu naročito, kako je to primijetio Talma, ocrtava se gnjev ili ironija velikih duša. Nepomičnost nozdrva pokazuje neku vrstu hladnoće. Nikada nos jednog škrca nije zatreptao, on je stegnut kao usta; sve je zatvoreno na njegovu licu kao i u njegovoj kući.

Usta, povijena na uglovima, imaju živo rumenilo, krv ih otolijeva i snabdijeva ih onim minijem živim i punim duše koji daje toliko neodoljive draži ovim ustima i može da smiri obožavaoca koga bi veličanstvena ozbiljnost poplašila. Gornja usnica je tanka, pruga koja je vezuje za nos silazi na nju dosta nisko kao u luku, što daje naročiti izraz njenom preziru. Camille s vrlo malo truda može pokazati svoju ljutinu. Ova lijepa usna obrubljena je jakim crvenim rubom donje usne, divnim po dobroti, punim ljubavi, a koji kao da je Fidija stavio kao rub kakvog otvorenog šipka čiju boju ona i ima.

Brada čvrsto stoji, malo je punačka, ali izražava odlučnost i završava dobro ovaj kraljevski, ako ne božanski profil. Potrebno je da se kaže kako je dio pod nosom lako osjenčen maljama punim draži. Priroda bi učinila grešku da nije tu bacila ovu meku čađ. Uho ima fine školjke, štoje znak skrivene finoće.

Poprsje je široko. Struk je tanak i dovoljno ukrašen. Bedra su malo uzdignuta, ali su graciozna. Pad krsta je divan i podsjeća više na Bakha nego na Veneru Ljepobedru. Tu se vidi nijansa koja odvaja gotovo sve slavne žene od njihovog spola, one tu imaju kao neku neodređenu sličnost s muškarcem, one nemaju ni gipkosti ni obilnosti žena koje je priroda namijenila materinstvu; njihov hod ne lomi se blagim pokretom.

Ovaj zakon kao da ima dvije strane; druga se vidi kod muškaraca čija su bedra gotovo slična bedrima žena kad su oni lukavi, podmukli, lažni i kukavice. Umjesto da je Čamilieov vrat na potiljteu razdvojen udubljanjem, on čipi snažnu liniju koja vezuje ramena s glavom bez krivudanja; najočiglednija crta snage. Vrat pokazuje u izvjesnim momentima prijevoje atletske gospodstvenosti. Rame divnog oblika izgleda da pripada kakvoj vrlo razvijenoj ženi.

Ruke su snažno izvajane i završavaju se zglavkom engleske finoće, s dvjema ljupkim šakama, punim jamica, (punačkim, uljepšanim, ružičastim noktima koji su izrezani u obliku badema, s prugama na ivicama, i imaju bjelinu koja pokazuje da je tijelo, tako okruglo, tako čvrsto i tako lijepo skrojeno, sasvim druge boje nego lice. Kruto i hladno držanje ove glave ublažuje se pokretljivošću usana, njihovim promjenljivim izrazom, umjetničkim kretanjem nozdrva.

Ali, usprkos ovim obećanjima koja draže i koja su dosta skrivena za one koji je dobro ne poznaju, mir ove fizionomije ima nečega izazivačkoga. Ovo lice više melankolično, više ozbiljno[1] nego ljupko, obuzeto je tugom stalnog razmišljanja. Jer gospođica des Touches više sluša nego što govori. Ona plaši svojom šutnjom i ovim pogledom duboke nepomičnosti. Nitko, među muškarcima istinski obrazovanim, nije mogao da je vidi a da ne pomisli na pravu Kleopatru, na onu malu crnku koja umalo što nije izmijenila lice svijeta; ali, kod Camillea, životinja je tako potpuna, tako dobro sabrane snage, prirode lavovske, da muškarac, bar malo Turčin, žali što se tako veliki duh skupio u takvom tijelu i želio bi da ono bude sasvim žena.

Svatko zadrhti neće li naići na čudne pokvarenosti jedne đavolske duše. Zar hladnoća analize i pozitivnost ideje ne odaju strasti u njoj? Zar ova djevojka ne rasuđuje umjesto da osjeća? ili nešto još strasnije, zar ona ne osjeća i ne rasuđuje u isti mah? Kad može sve svojim mozgom, treba li i ona da se zaustavi ondje gdje se

zaustavljaju sve žene? Da li ova intelektualna snaga ostavlja srce slabim?
Ima li ona draži? Spušta li se ona do dirljivih sitnica pomoću kojih žene osvajaju, zabavljaju, privlače muškarca koga vole? Zar oma ne lomi jedno osjećanje kad ono ne odgovara beskonačnom svijetu koji ona nosi u sebi i o kome razmišlja? Tko može ispuniti dva bezdna njenih očiju? Muškarac se boji što u njoj nalazi ne znam šta od djevojke, od neukroćenog stvorenja. Jaka žena treba da bude samo simbol, ona zastrašuje onoga tko je vidi u stvarnosti.

Camille Maupin .je pomalo ona Schillerova Izida, ali živa, koja je sakrivena u dnu hrama i pred čijim su nogama svećenici nalazili kako umiru smjeli borci koji su je pitali za savjet. Avanture, koje je svijet držao za istinite a koje Camille nije poricala, potvrđuju sumnje što ih je njen izgled ulijevao. Ali ona, možda, voli ovakva klevetanja. Priroda njene ljepote nije bila bez utjecaja na njenu slavu: ona joj je služila isto tako kao što su je njeno bogatstvo i njen položaj održavali u društvu. Kad bude neki kipar htio načiniti jedan kip Bretanje, dostojan divljenja, može uzeti za model gospođicu des Touches. Ovaj sangvinički naprašiti temperament jedini može odoljeti djelovanju vremena. Meso koje se neprestano hrani ovom kožom kao pocakljenom, jedino je oružje koje je priroda dala ženama da bi se oduprle borama, koje je uostalom kod Camillea spriječila mirnoća lica.

1817. godine ova dražesna djevojka otvorila je svoju kuću umjetnicima, piscima na glasu, novinarima, kojima su je nosili njeni nagoni. Ona je imala salon sličan salonu baruna Gerarda, gdje se aristokracija miješala sa slavnim ljudima, kamo je dolazila pariška elita. Rodbina gospođice des Touches i njeno bogatstvo, koje se uvećalo nasljedstvom što ga je dobila od svoje tetke redovnice, pomogli su joj u onome što je u Parizu vrlo teško: da sebi stvori društvo. Njena samostalnost bila je razlog njenog uspjeha. Mnoge slavoljubive majke gajile su nadu da će se ona udati za kojeg od njihovih sinova čije se bogatstvo više nije slagalo s ljepotom njihovih grbova. Nekoliko perova Francuske, koje je mamila renta od; osamdeset hiljada livara, koje je očaravala ova kuća veličanstveno snabdjevena, dovodili su u nju svoje najčandrljivije i najnezgodnije srodnice. Diplomatski svijet, koji je tražio razonode duha, dolazio je ovamo i bio zadovoljan.

Gospođica des Touches koja je bila opkoljena tolikim interesima, mogla je dakle da prostudira različite komedije koje su strast, škrtost i ambicija nagonile sve ljude, pa i najviše, da igraju. Ona je vidjela rano kakav je svijet i bila je dovoljno sretna da ne doživi rano ovu potpunu ljubav koja ubija razum, sposobnosti žene i sprečava je tada da zdravo sudi. Obično žena osjeća, uživa i rasuđuje postupno: otuda tri jasno određena doba, od. kojih se posljednje poklapa sa žalosnim danima starosti.

Za gospođicu des Touches red je bio obrnut. Njena mladost bila je obavijana snjegovima nauke i mrazovima razmišljanja. Ovaj poremećaj objašnjava još i čudnovatost njenog načina života i prirodu njenog talenta. Ona je promatrala ljude u doba u kome žene mogu da vide samo jednoga čovjeka; ona je prezirala ono čemu se one dive; ona je otkrivala laži u laskanjima koja su one primale kao istine; ona se smijala onome na što bi se one uozbiljile. Ova izopačenost trajala je dugo, ali je imala strašan kraj: ona je morala da u njoj probudi prvu ljubav, mladu i svježu, u trenutku kad su žene pozvane po prirodi da se odreknu ljubavi. Njena prva veza bila je tako tajna da je nitko nije poznao.

Feliciti, kao i svima ženama koje su se predale zdravom razumu srca, desilo se da ljepotu duše ocjenjuje ljepotom, tijela; nju je zanijelo jedno lice i upoznala je svu glupost jednog bogatog avanturista koji je u njoj gledao samo ženu. Bilo joj je potrebno prilično vremena da se povrati iz svoga gnušanja i da se oporavi od ovoga besmislenog braka. Njen bol prozreo je jedan čovjek, tješio je bez zadnjih misli, ili u najmanju ruku umio je da sakrije svoje planove. Felicite je vjerovala da je našla plemenitost srca i duh koji je nedostajao dendiju. Ovaj je čovjek bio jedan od najoriginalnijih duhova ovoga vremena. I on je sam pisao pod pseudonimom i njegovi prvi spisi nagovještavali su obožavaoca Italije.

Felicite je morala putovati, s opasnošću da vječno ostane u jedinom neznanju koje joj je bilo ostalo. Ovaj muškarac, skeptik i podrugljivac, odveo je Felicitu da upozna domovinu umjetnosti. Ovaj slavni neznanac može da se smatra kao učitelj i tvorac Camillea Maupina. On je doveo u red ogromna znanja Felicitina, uvećao ih studijem remek-djela koja krase Italiju, dao joj je onaj oštroumni i fini ton, zajedljiv i dubok, koji je crta i njegova talenta, uvijek pomalo čudan u obliku, ali koji je Camiile Maupin preinačila nježnošću osjećanja i oštroumljem koje imaju samo žene; on joj je ulio ukus za djela engleske i njemačke literature i natjerao je da nauči oba ova jezika na putu.

U Rimu, 1820, on je napustio gospođicu des Touches zbog jedne Talijanke. Bez ove nesreće može biti da ona ne bi bila nikada slavna. Napoleon je nesreću nazvao babicom Genija. Ovaj događaj ulio je zauvijek gospođici des Touches prezir prema muškarcima, zbog čega je postala tako jaka. Felicite je umrla, a Camiile se rodio. Ona se vrati u Pariz s Contijem, velikim muzičarom za koga je napisala dva libreta za operu! Ali ona nije imala više iluzija i postade, mada to svijet nije ni znao; neka vrsta ženskog, don Juana, bez dugova i osvajanja. Ohrabrena, uspjehom, ona objavi svoja dva sveska kazališnih djela koji od prvog momenta
uvrstiše Camillea Maupina među čuvene anonimne pisce. Ona ispriča svoje obmahute strasti u jednom divnom malom romanu, jednom od remek-djela ovog vremena.
Ovu knjigu, kao primjer opasnu, smatrali su po vrijednosti ravnu *Adolpheu,* tom. strašnom jadikovanju čije se suprotno mišljenje nalazi u Camilleovoj knjizi. Finoća njene književne metamorfoze još nije shvaćena. Neki fini duhovi jedini vide u ovome onu velikodušnost koja muškarca predaje kritici i spasava ženu od slave jer joj dopušta da ostane nepoznata. Usprkos njenoj želji njena se slava uvećavala svaki dan, koliko utjecajem njenog salona toliko i njenim odgovorima, tačnošću njenih sudova, temeljnošću njenih znanja.. Ona je bila autoritet; ljudi su njene riječi navodili; ona nije mogla da se oslobodi dužnosti koje joj je bilo namijenilo pariško društvo. Ona posta primljen izuzetak.

Svijet je popustio pred talentom i pred imanjem ove čudne djevojke; on je priznao i odobrio njenu samostalnost, žene su se divile njenom duhu, a muškarci njenoj ljepoti. Njeno ponašanje bilo se uostalom

potčinilo svima društvenim, običajima. Njena prijateljstva izgledala su čisto platonska. Nije imala ničega od žene pisca. Gospođica des Touches je dražesna kao žena iz visokog svijeta, u izvjesnim trenucima slaba, besposlena, koketna, zauzeta toaletom, očarana sitnicama koje zanose žene i pjesnike. Ona je razumjela vrlo dobro da nakon Gospođe de Stael nema više mjesta u ovom vijeku za jednu Sapho, i da Ninon neće moći da postoji u Parizu bež visokog plemstva i sladostrasnog dvora. Ona je Ninon inteligencije, ona obožava umjetnost i umjetnike, ide od pjesnika muzičaru, od kipara pripovjedaču. Ona je tako uzvišena, tako plemenita da je u tome žrtva svoje veličine, toliko je puna sažaljenja za nesreću i puna prezira za sretne ljude.

Od 1830. godine ona živi u izabranom krugu s osvjedočenim prijateljima koji su se nježno voljeli i cijenili se. Isto tako daleko od huke gospođe de Stael koliko i od političkih borbi ona se podsmijevala vrlo mnogo Camilleu Maiupinu, ovom mlađem bratu Georgea Sanđa, koga je ona nazvala svojim bratom Kainom, jer je ova skorašnja slava pomračila njenu. Gospođica des Touehes divila se svojoj sretnoj suparnici s anđeoskom nemamošću a nije osjećala ni zavist, niti imala zadnje misli.

Do trenutka kad počinje ova historija, ona je živjela najsretnijim životom koji može zamisliti jedna žena dosta jaka da štiti samu sebe. Od 1817. do 1834. ona bješe dolazila pet-šest puta u dvorac des Touehes. Prvi put je došla nakon svog prvog razočarenja, 1818. godine. Njena kuća u Touchesu nije bila udešena za stanovanje; ona posla svoga nadzornika u Guerandu, a ona se nastani u njegovu stanu. Nije tada nimalo naslućivala svoju slavu koja je imala da dođe, bila je tužna, nije primala nikoga i htjela je donekle da se poslije svoje velike nesreće zadubi u samu sebe. Pisala je jednoj od svojih prijateljica u Parizu o svojim namjerama s obzirom na namještaj koji je bio potreban da bi se uredio dvorac des Touehes.

Namještaj je stigao lađom do Nantesa, zatim je dopremljen na jednoj maloj lađi u Croisic, odakle je prenijet, ne bez teškoće, kroz pješčana polja do dvorca des Touehes. Ona pozva radnike iz Pariza, i najzad smjesti se u dvorcu des Touehes čija joj se cjelina neobično dopadala. Htjela je da može tu razmišljati o događajima iz života kao u kakvom privatnom samostanu. Početkom zime ona se vrati u Pariz.

Gradić Guerande bio je tada uzbuđen đavolskom radoznalošću: samo se govorilo o istočnjačkoj raskoši gospođice des Touehes. Bilježnik, njen nadzornik, davao je dopuštenja da set vidi dvorac des Touehes. Dolazili su iz sela Batza, Croisica, Savenaya. Ova radoznalost donijela je za dvije godine ogromnu sumu porodici čuvara kuće i vrtlara — sedamnaest franaka. Gospođica je došla ponovo u dvorac des Touches tek nakon dvije godine, po svom povratku iz Italije, a došla je preko Croisica. Prošlo je neko vrijeme dok se saznalo da je ona u Guerанđi, gdje je bila s kompozitorom Contijem.

Njena povremena dolaženja na kratko vrijeme malo su uzbuđivala radoznalost gradića Guerande. Njen upravnik, a možda još i bilježnik znali su tajnu slave Camillea Maupina. U ovom trenutku, međutim, zaraza novih ideja načinila je neke progrese u Guerанđi, više ljudi u njoj znalo je za dvostruki život gospođice des Touches. Upravnik pošte primao je pisma adresirana na Camillea Maupina u zamku des Touches. Najzad se koprena razderala.

U zemlji koja. je u najvećoj mjeri katolička, zaostala, puna predrasuda, čudnovati život ove slavne djevojke morao je da izazove graju koja je bila prepala opata Grimonta, život koji nitko nikad nije mogao razumjeti, štaviše, on je izgledao strašan svima duhovima, Felicite nije bila sama u dvorcu des Touches, imala je gosta. Taj gost bio je Claude Vignon, prezrivi i oholi pisac koji je, iako je pisao samo kritike, našao načina da pokaže publici i književnicima izvjesnu nadmoćnost.

Felicite, koja je za posljednjih sedam godina primala ovog pisca kao stotinu drugih pisaca, novinara, umjetnika i svjetskih ljudi, i koja je znala da njegov karakter nema jačine, a poznavala je njegovu lijenost, njegovu duboku patnju, njegovu nemarnost i odvratnost prema svima stvarima, izgledala je, po načinu kako se ophodila prema njemu, da hoće da se uda za njega. Svoje ponašanje, nerazumljivo za njene prijatelje, ona je objašnjavala ambicijom i strahom koji joj zadaje starost; htjela je da posveti ostatak života višem čovjeku za koga bi njeno bogatstvo bilo sredstvo za rad i koji bi joj produžio značaj u pjesničkom svijetu.

Ona je bila dakle odnijela Claudea Vignona iz Pariza u dvorac des Touehes kao što orao odnosi jare u svojim kandžama, da bi ga prostudirala i da bi se najzad konačno na nešto odlučila; ali ona je varala u isti mah i Calystea i Claudea: nije ni pomišljala na brak; ona je bila u najjačim grčevima koji mogu da potresu jednu dušu tako jaku kao što je njena kad je osjetila da je njen duh nju obmanuo, kad je vidjela da je njen život i suviše kasno obasjalo sunce ljubavi koje je sijalo kao što šija u srcu, od dvadeset godina. Evo sad kako izgleda Camilleov samostan.

Na nekoliko stotina koraka od Guerande zemljište Bretanje prestaje i slane baruštine, đune, počinju. U pustinju pijeska, koju je more ostavilo kao kakvu ivicu između sebe i zemlje, silazi se izlokanim putom koji nikad nije vidio kola. Na ovoj pustinji nalazi se neplodni pijesak, bare raznovrsnog oblika oivičene nasipima od blata, gdje se proizvodi sol, i mali rukavac mora koji odvaja otok Croisic od kontinenta. Iako je Croisic geografski poluotok, ipak, kako je za Bretanju vezan samo pješčanom obalom, koje ga vezuje za selo Batz, suhim i pokretnim pijeskom koji se ne može lako pregaziti, on se može smatrati otokom.

Na mjestu gdje se put iz Croisica u Guerandu ukršta s putom s kopna nalazi se jedna poljska kuća okružna velikim vrtom koji se ističe svojim borovima krivim i neskladnim, jedni kao suncobrani, drugi s oskudnim granjem, koji svi pokazuju svoja, crvenkasta stabla na mjestima gdje je kora otpala. Ovo drveće, žrtva bura, izraslo usprkos vjetru i plimi, za nj se to s pravom može reći, priprema dušu za tužan i čudan izgled slanih bara i duna koje liče na nekakvo sleđeno more. Kuća, dosta dobro zidana od škriljca i maltera, koje drže ivice od granita, bez ikakve je arhitekture; ona pruža oku go zid, pravilno izbušen otvorima za prozore.

Prozori su na prvom katu s velikim oknima, a u prizemlju s malim četvrtastim. Iznad prvog kata nalazi se tavan koji se pruža pod ogromnim krovom, visokim, šiljatim, na dva kalkana i koji ima dva velika tavanska prozorčića na svakoj strani. Pod trokutom svakog kalkana po jedan prozor otvara svoje divovsko oko, zapadni na more, istočni na Guerandu. Jedna fasada kuće gleda na put za Guerandu, a druga na pustinju na čijem se

kraju uzdiže Croisic.

Iza ovog gradića širi se otvoreno more. Jedan potok izlazi iz parka kroz otvor na zidu pored koga ide put iz Croisica, presijeca ga i gubi se u pijesku ili u malom jezeru slane vode, koje je oivičeno dunama, slabim barama i koje se stvorilo izlijevanjem morskog rukavca. Jedan put od nekoliko hvati, koji je načinjen u ovom prolomu zemljišta, vodi od glavnog puta u ovu kuću. U nju se ulazi kroz široka vrata. Dvorište je opkoljeno seljačkim zgradama dosta skromnim; to su: konjušnica, spremnica za kola, kuća za vrtlara, uz koju je dvorište za živinu sa svime što mu pripada i služi više vrataru nego gospodaru.

Sivkasti tonovi ove kuće bili su u divnoj harmoniji s pejsažem nad kojim se ona uzdizala. Njen park je oaza ove pustinje na čijem ulazu putnik nalazi brežuljak od blata, odakle motre carinici. Ova kuća bez poljskog imanja, ali čije se imanje nalazilo na teritoriju Guerande, ima u solanama prihod od deset hiljada livara rente i ostatak u ponekim dobrima na čvrstoj zemlji. Takav je feud zamka des Touches, kome je revolucija oduzela njegove feudalne prihode.

Danas je Touches poljsko dobro; ali solari ga i dalje zovu *zamak;* oni bi rekli *vlastelinstvo* da feud nije bio prešao na žensku liniju. Kad je Feličite htjela da obnovi Touches, ona se kao veliki umjetnik dobro čuvala da išta izmijeni na očajnom spoljašnjem izgledu koji daje ovoj usamljenoj zgradi izgled tamnice. Samo vrata na ulazu bila su uljepšana sa dva stupa od cigle koji su držali galeriju ispod koje su mogla da prođu kola. Dvorište je bilo zasađeno.

Raspored u prizemlju odgovara većini poljskih kuća zidanih prije sto godina. Zacijelo je ova kuća bila izgrađena na razvalinama kakvog malog kaštela i podignuta je tu kao neka alka koja je vezivala Croisic i selo Batz s Guerandom i koja je gospodarila solanama. Hodnik sa stupovima bio je napravljen, na donjem kraju stepenica. Prvo dolazi jedno veliko predsoblje popođeno daskama, u kome je Felicite smjestila bilijar; zatim ogroman salon sa šest prozora od kojih dva, probijena na dnu kalkanskog zida, čine vrata kroz koja se silazi u vrt preko dvanaestak stepenica i koja odgovaraju u rasporedu salona vratima od kojih jedna vode u sobu za bilijar a druga u trpezariju.

Kuhinja, smještena na drugom kraju, u vezi je s blagovaonicom preko jedne sobe za ostavu. Stepenice dijele sobu za bilijar od kuhinje, koja je imala vrata i na hodniku sa stupovima, a koja je gospođica đes Touches odmah zatvorila, a otvorila jedna druga prema dvorištu. Visina sprata, veličina soba, dopustili su Camilleu ida pokaže plemenitu prostotu u ovom prizemlju. Ona se dobro čuvala da ovamo stavi neku od skupocjenih stvari.

Salon, sav obojen sivo, bio je ispunjen starim namještajem od mahagonija i zelene svile, sa zavjesama na prozorima od proste pamučne tkanine sa zelenom bordurom, sa dva stočića, jednim okruglim stolom u sredini, sagom s velikim kvadratima; na prostranom kaminu s ogromnim ogledalom stajao je sat, koji je predstavljao sunčeva kola, između dva svijećnjaka u stilu Carstva. Soba za bilijar ima zavjese od pamučne sive tkanine sa zelenim bordurama i dva divana.

Namještaj blagovaonice sastoji se iz četiri velika ormara od mahagonija, jednog stola, dvanaest stolica od mahagonija, ukrašenih tkaninom od kostrijeti, i divnih bakroreza od Audrana uramljenih u okvire od mahagonija. Sa sredine stropa spušta se elegantan luster, kakvi se nalaze na stepenicama velikih hotela, a ima dvije lampe. Svi stropovi od greda koje izlaze napolje bili su obojeni u boji drveta. Stare stepenice, koje su od drveta s velikom ogradom, imaju od vrha do dna zeleni sag.

Prvi kat ima dva apartmana koji su odvojeni stepenicama. Camille je uzela za sebe onaj koji gleda na solane, na more, na dune, i podijelila, ga na jedan mali salon, jednu veliku sobu za spavanje, dva kabineta, jedan za toaletu, drugi za rad. U drugom dijelu kuće ona je našla od čega da napravi dva apartmana od kojih je svaki imao predsoblje i jednu sobicu. Sluge su imale svoje sobe na tavanu. Dva apartmana za goste imala su prije svega samo ono što je najnužnije.

Umjetnički raskoš u kojem je ona živjela u Parizu bila je zadržala samo za svoj apartman. Ona je htjela da ima u ovom sumornom i tužnom stanu, pred ovim sumornim i tužnim pejzažem, najfantastičnije tvorevine umjetnosti. Njen Imali salon obložen je lijepim goblenima, koji su oivičeni najdivnijim izrezbarenim okvirima. Na prozorima se nabiru najteže tkanine iz starih vremena, veličanstven brokat s dvostrukim odsjajem, zlatnim i crvenim, žutim i zelenim, koji obiluje u snažnim borama ukrašenim kraljevskim kićankama, kićankama dostojnim najveličanstvenijeg neba u crkvi.

Ovaj salon je ispunjen ormarom, koji joj je našao njen nadzornik i koji danas vrijedi sedam ili osam hiljada franaka, stolom od ebanovine u rezbarijama, pisaćim stolom s hiljadama ladica, u kome su utisnute arabeske od slonove kosti, a donesen je iz Mletaka, jednom riječju najljepšim gotskim namještajem. Tu ima slika, statuica, svega onoga što je jedan slikar njen prijatelj mogao da. izabere kao najbolje kod trgovaca rijetkosti, koji godine 1818. nisu ni slutili kakvu će cijenu imati ova blaga kasnije. Ona je stavila na svoje stolove japanske vaze s fantastičnim crtežima. Ćilim — perzijski — prokrijumčaren je preko duna.

Njena soba odgovara ukusu vijeka Luja XV i to u potpunosti. Takav je krevet od đrveta u rezbarijama, obojen bijelo, s naslonima na svod iznad kojih amori dobacuju jedan drugom, cvijeće, ispunjenim, pokrivenim izvezenom svilom s nebom ukrašenim sa četiri kite perja; zastori od prave perzijske svile ukrašeni svilenim mašlijama, gajtanima i kićankama; garnitura za kamin s ukrasima od šljunka i školjaka; sat od isitnjenog zlata između dvije vaze od najboljeg plavog sevra s postoljem. od pozlaćenog bakra; ogledalo u okviru istog stila; stol za toaletu u stilu Pompadour s čipkama i s ogledalom; zatim onaj namještaj u rezbarijama, one fotelje i stolice za odmaranje, onaj mali divan, stoličica za, grijanje nogu prošivena kao dušek, paravan od laka, zavjese od one iste svile koja se nalazi i na namještaju, podstavljene ružičastim satinom i nabrane debelim gajtanima; sagovi iz Savonnerije;[7] jednom riječju sve elegantne, bogate, sjajne i fine stvari među kojima su lijepe žene XVIII vijeka provodile ljubav.

Kabinet, potpuno moderan, ne slaže se svojim divnim namještajem od mahagonija sa stvarima iz vijeka Luja XV; njegova biblioteka je puna; ona liči na kakav budoar, u njemu ima divan. Dražesne ženske sitnice tu

su se nagomilale, one zabavljaju oko modernim stvarima; knjige za bilješke, kutije za maramice i za rukavice, sjenila za lampu od prozirnog porculana, statuete; kineski ukrasi, pribor za pisanje, jedan ili dva albuma, pritiskači, jednom riječju nebrojene sitnice u modi. Radoznalci mogu ovdje vidjeti sa unezvijerenim očima pištolje, nargile, korbač, ljuljašku od mreže, lulu, lovačku pušku, bluzu, duhana, jednu vojničku torbu, ovu čudnu zbirku koja slika Felicitu.

Svaka velika duša, kad ovamo dođe, uzbudit će se pri pogledu na naročite ljepote pejzaža koji pokazuje svoje savane iza parka, koji je posljednja vegetacija na kontinentu. Ovi tužni kvadrati slane vode, razdvojeni malim bijelim putanjama, po kojima se šetaju solari obučeni sasvim u bijelo, da stružu i skupljaju sol i da je meću na gomile; ovaj prostor iznad koga, zbog slanih isparenja, ni ptice ne mogu da prelete i koji ugušuje isto tako i svaki napor vegetacije; ova pješčana polja, gdje se oko može utješiti samo ponekom malom travkom, čvrstom, otpornom, s ružičastim cvjetovima, i ponekim divljim karanfilom; ovo jezero morske vode, pijesak i izgled Croisica, minijaturna gradića što se kao Mleci uzdiže na otvorenom moru; najzad ogroman ocean koji obrubljuje granitske stijene svojim pjenušavim kićankama i još' bolje ističe njihove čudne oblike, ovaj prizor uzdiže misao i rastužuje je u isto vrijeme, a tako djeluje na čovjeka, kad se dugo promatra, sve što je uzvišeno, sve što izaziva tugu za nedokučnim a što se naslućuje dušom na vrtoglavim visinama.

Isto tako ove divlje harmonije odgovaraju velikim umovima i velikim bolovima. Ova pustinja, puna neobičnih pojava, u kojoj ponekad sunčane zrake, odbijajući se od vode i od pijeska, pospu bjelinom selo Batz, i obliju krovove Croisica prosipajući nekakav oštar sjaj, privlačila je Camillea čitave dane. Ona se rijetko okretala prekrasnim i svježim pejzažima, prema šumicama i rascvjetanim živim ogradama koje su obavijale Guerandu, kao neku nevjestu, cvijećem, trakama, velovima i vijencima. Ona je tada patila od strašnih nepojmljivih bolova.

Čim Calyste ugleda kako se pomaljaju vjetrokazi dvaju kalkana iznad trske štipavice velikog puta i povijenih glava borova, on osjeti da je zrak lakši; Guerande mu je izgledala kao tamnica, njegov život bio je u zamku des Touches. Ko ne bi razumio draži koje su tu čekale mladog i bezazlenog čovjeka? Ljubav, kao ljubav kerubina, koja ga je bacila na koljena pred jedno biće koje jepostalo nešto veliko za njega prije nego' što' je bilo žena, morala je da preživi neobjašnjiv poraz kod. Felicite.

Ovo osjećanje, koje je više potreba da se voli nego ljubav, bez sumnje nije izmaklo strašnim analizama Camillea Maupina, i otuda, može biti. došlo je njeno odbijanje, plemenitost koju nije razumio Calyste. Zatim, tu su utoliko više sijala čuda. moderne civilizacije ukoliko su ona odudarala od cijele Guerande, gdje je siromaštvo du Guenicovih bilo čitav sjaj. Tu su se, pred očaranim očima ovog mladog neukog čovjeka, koji je poznavao samo žukovinu Bretanje i vrijes Vandeje, razvijala pariška bogatstva jednog novog svijeta; isto tako on je tu slušao jedan nepoznat, zvučan jezik.

Calvste je tu slušao poetične naglaske najljepše muzike, čudne muzike XIX vijeka u kojoj se melodija i harmonija bore s jednakim snagama, u kojoj su pjesma i instrumentacija dospjele do nečuvenih savršenstava. On je tu vidio djela najraskošnijeg slikarstva, slikarstva francuske škole koja je danas nasljednica škole talijanske, španjolske i flamanske, gdje je talent postao tako obična pojava da sve oči, sva srca već umorna od talenta, velikim kricima zovu genija. On je tu čitao ona. djela od mašte, one čudne tvorevine moderne književnosti koje su svom snagom djelovale na jedno tako novo srce. Najzad, naš veliki XIX vijek prikazao mu se sa svojim kolektivnim: raskošima, svojom kritikom, svojim naporima za obnovom u svima pravcima, svojim ogromnim težnjama koje gotovo sve imaju mjeru diva što je njihao u svojim zastavama djetinjstvo ovoga vijeka i pjevao mu himne koje je pratio strašni bas topova. Kad ga je Feicite upoznala sa svim ovim veličinama koje možda ne mogu vidjeti oni koji su im dali života i koji su, njihovi tvorci, Calyste je bio zadovoljio, u dvorcu des Touches ukus za ono što je čudno, ukus tako moćan u njegovim godinama, i ono bezazleno divljenje, prvu ljubav mladosti koja se mnogo raspaljuje kritikom.

Prirodno je da plamen raste. On je slušao lijepo pariško podsmijevanje, elegantnu satiru koja mu je otkrila francuski duh i probudila u njemu hiljade ideja koje su se bile uspavale slatkom čamom. života u porodici. Za njega je gospođica des Touches bila mati njegove inteligencije, mati koju je on mogao da voli bez grijeha. Ona je bila tako dobra prema njemu; ženu uvijek obožava muškarac kome ona ulijeva ljubav, čak i onda kad ne izgleda da i ona voli.

U ovom trenutku Feicite mu je davala lekcije iz muzike. Za njega ova velika odjeljenja prizemlja, još prostranija zbog vještog rasporeda ledine i Cestara u vrtu, ovaj prostor za stepenice ukrašen remek-djelima talijanskog strpljenja, rezbarijama u drvetu, venecijanskim i firentinskim mozaicima, bareljefima od slonove kosti, od mramora, rijetkostima koje su naručile vile srednjega vijeka i ovaj intimni stan tako ukusan, tako sladostrasno umjetnički, oživljavala je, i davala mu duše, neka svjetlost, neki duh, neki zrak, svi natprirodni, čudni, neobjašnjivi. Moderni svijet sa svojom poezijom živo je odudarao od sumornog i patrijarhalnog svijeta u G-uerađi stavljajući oba sistema jedan pored drugoga. S jedne strane hiljadu napora umjetnosti; s druge jednostavnost divlje Bretanje.

Netko sad neće pitati zašto je siroto dijete, kome su bile dosadne, kao i njegovoj majci, finese mušice, zadrhtalo uvijek kad je ulazilo u ovu kuću, zvonilo na njoj i prelazilo preko njenog dvorišta. Mora se primijetiti da ova predosjećanja ne uzbuđuju zrele ljude koji su premoreni nezgodama života, koje više ništa ne iznenađuje i koji su spremni na sve.

Otvarajući vrata, Calyste ču zvuke klavira i pomisli da je Camille Maupin u salonu; ali kad je ušao u salu za bilijar, muzika nije više dopirala do njegova uha. Camille je svirala bez sumnje na malom uspravnom klaviru, koji je došao iz Engleske i koji je donio Conti, a bio je smješten u njenom malom salonu gore. Penjući se stepenicama, gdje je teški sag potpuno ugušivao šum njegovih koraka, Calyste je išao sve lakše i lakše. On je osjetio nešto naročito u ovoj muzici. Felicite je svirala samo za sebe, ona se zabavljala sa samom sobom. Umjesto da uđe, mladić sjede na jednu gotsku klupu ukrašenu zelenim velurom, koja se nalazila duž odmorišta na stepenicama pod jednim prozorom umjetnički uokvirenim rezbarijama u drvetu koje su bile obojene mrkom

bojom lakirane orahovine.

Ništa tako tajanstveno melankolično kao Camilleove improvizacije: rekli biste da neka duša uzvikuje De profundis Bogu sa dna groba. Mladi obožavalac poznao je u tome molbu ljubavi u očajanju, nježnost bola pomirenog sa sudbinom i jecanja savladane tuge. Camille je razvijala, mijenjala, preinačivala uvod kavatine. Milost za tebe, milost za mene, koja je gotovo cio četvrti čin iz *Roberta Đavola.* Ona zapjeva odjednom ovaj dio nekakvim bolnim glasom i zaustavi se. Calyste uđe i vidje razlog ovog prekida. Sirota Camille Maupin, lijepa Felicite, pokaza mu bez koketerije lice okupano suzama, uze svoju maramicu, izbrisa ih i reče mu prosto.

— Dobar dan.

Bila je zandsria u svojoj jutarnjoj haljini. Imala je na glavi jednu od onih mrežica za kosu od crvenog baršuna, tada u modi, i iz koje su se izmigoljile njene svjetlucave kovrčice crne kose. Ogrtač, vrlo kratak, stajao joj je kao kakva moderna grčka tunika ispod koje se vidjele hlače od balista svezenim manšetama i najljepše turske papučice crvene i zlatne boje.

— Šta vam je? — reče joj Calyste.

— Nije se vratio — odgovori ona stojeći pored prozora i gledajući pijesak, rukav mora i solane.

Ovaj odgovor objašnjavao je njenu. toaletu. Camille je izgledala kao da čeka Claudea Vignona, ona je bila uznemirena kao. žena koja čini nekorisne troškove. Muškarac od trideset godina primijetio bi to. Calyste je vidio samo Camilleov bol.

— Vi ste uznemireni? — zapita je on.

— Da — odgovori ona sa sjetom koju ovo dijete nije moglo analizirati.

Calyste iziđe živo.

— Pa dobro, kamo ćete?

— Da ga tražim — odgovori on.

— Drago dijete! — reče ona uzimajući ga ža ruku, zadržavajući ga pored sebe i bacajući mi jedan od onih suznih pogleda koji su za mlade duše najljepša od svih nagrada. — Jeste li ludi? Gdje ćete ga tražiti na ovoj obali?

— Ja ću ga naći.

Vaša bi mati premrla od straha. Uostalom, sjedite tu. No, ja to hoću — reče ona natjeravši ga da sjedne na divan. — Ne rastužujte se zbog mene. Suze što ih gledate jesu one suze koje nam gode. Mi imamo jednu osobinu koju muškarci ne posjeduju ni u najmanjoj mjeri: da se predamo svojoj živčanoj prirodi puštajući osjećanjima na volju do krajnosti. Kad zamislimo izvjesne situacije i kad im se predamo, mi dopremo i do suza, a često i do teškog stanja, do nereda. Naše fantazije, nas žena, nisu igre uma nego srca. Vi ste baš došli u zgodan čas, samoća mi ne vrijedi ništa. Ja nisam: luda da vjerujem kako je on želio da posjeti bez mene Croisic i njegove stijene; selo Batz i njegov pijesak, i slane baruštine. Ja znam da ibl on upotrijebio na to ne jedan nego više dana. On je htioda nas ostavi same; ljubomoran je, ili bolje reći glumi ljubomoru. Vi ste mladi, vi ste lijepi.

— Zašto mi to niste rekli? Da li da više ne dolazim? — upita Calyste zadržavajući teško jednu suzu koja se kotrljala ponjegovu obrazu i koja je živo dirnula Felicitu.

— Vi ste anđeo! — povika ona.

Zatim ona veselo zapjeva Matilđino' Ostajte, iz. *Wilhelma Telia,* da bi sakrila svu ozbiljnost svog divnog odgovora vlađariee svome podaniku.

— On je htio — produži ona — da mi tako pokaže više ljubavi nego što osjeća prema meni. On zna koliko mu ja želim dobra — reče ona gledajući Calvstea pažljivo — ali on možda osjeća poniženje štonalazi da je u ovome niži od mene. Isto tako možda nešto sumnja na nas i hoće da nas iznenadi. Ali i kad bi bio kriv samo zato što je otišao bez mene đa traži zadovoljstva u ovoj divnoj šetnji, što me nije pozvao' da mu pravim društvo u njegovim izletima i idejama koje će mu uliti ovaj prizor i što mi je zadao samrtne brige, zar to nije dosta? Ovaj veliki um ne voli me više nego što me je volio muzičar, čovjek od duha, vojnik. Sterne ima pravo: imena označavaju nešto, a moje se ime. meni gadno ruga.[8] Ja ću umrijeti, a neću naći u nekom čovjeku ljubavi koju ja imam u srcu, ni poeziju koju imam u duši.

Ona ostade neko vrijeme s rukama opuštenim, s glavom naslonjenom na svoj jastučić, očima ukočenim od razmišljanja, uprtim na jednu ružu svoga čilima.

Bol bivših dugova ima nečeg velikog i uzvišenog, on otkriva ogromna prostranstva u duši koja misao promatračeva još širi. Ove duše imaju preimućstva što ih imaju i kraljevstva, čije su radosti i žalosti u tijesnoj vezi s cijelim narodom, te pogađaju zbog toga čitav jedan svijet.

— Zašto ste me...? — reče Calyste, koji ne mogaše da govori.

Lijepa ruka Camillea Maupina bila se spustila sva u vatri na njegovu i bila ga rječito prekinula.

— Priroda je promijenila zbog mene svoje zakone time što mi je poklonila još pet ili šest godina mladosti. Ja sam vas odbila iz sebičnosti. Ranije ili kasnije godine bi nas razdvojile. Ja imam trinaest godina više nego on, to je već dosta.

— Vi ćete biti u šezdesetoj lijepi! — povika viteški Calvste.

— Neka nas Bog uslišil — odgovori ona smiješeći se. — Uostalom, drago dijete, ja hoću da ga volim. Usprkos njegovoj neosjetljivosti, njegovu nedostatku mašte, njegovoj mlitavoj bezbrižnosti i zavisti koja ga razdire, ja vjerujem da ima veličine pod tim dronjcima, ja se nadam, da ću potresti ovo srce, da ću ga spasti od njega samoga i da ću ga vezati za sebe. Avaj! ja imam duh koji vidi a srce slijepo.

Ona je bila strašna u jasnosti *o* samoj sebi. Patila je i analizirala svoju patnju, kao što su Cuvier i Dupuvtren objašnjavali svojim prijateljima fatalni tok njihove bolesti i napredak koji je činila u njima smrt. Camille Maupin se razumjela u strasti isto tako dobro kao što su ova dva učenjaka poznavala anatomiju.

— Ja sam došla ovamo da bih ga dobro ocijenila, njemu je već dosadno. Pariz mu nedostaje, ja sam mu to rekla: on osjeća nostalgiju za kritikom, on ovdje nema ni pisca da očerupa, ni sistem da buši, ni pjesnika da baci

u očajanje, i ne usudu ju je se da se ovdje poda kakvom razvratu u čije krilo bi mogao da spusti teret svojih misli. Avaj, moja ljubav nije dosta prava, može biti, da
bi mu odmorila mozak. Najzad ja ga ne zanosim! Opijte se ove večeri njime, ja ću reći da sarri bolesna i ostat ću u svojoj sobi, znat ću da li se nimalo ne varam. - Calvste pocrverije kao trešnja, od brade do čela, i njegove se uši obrubiše crvenilom.

— Bože moj — povika ona — i ja, i ne misleći, kvarim tvoju djevičansku čednost. Oprosti mi, Calyste. Kad ti zavoliš, znat ćeš da je čovjek sposoban da zapali Seinuda bi učinio najmanje zadovoljstvo ljubljenom predmetu, kako kažu vračare.

Ona poćuta malo.

— Ima ponositih i dosljednih priroda koje u izvjesno doba uzviknu: „Kad bih še ja ponovo rodila, ja bih bila ista takva!" Ja koja mislim da nisam slaba, uzvikujem: „Ja bih bila žena kao vaša mati, Calyste.“ imati jednog Calystea, kakva sreća! Kad bih za muža imala i najgluplјeg čovjeka, bila bih žena ponizna i poslušna. A, međutim, ja ne činim greške prema društvu, ja sam samo nepravedna prema sebi. Avaj! drago dijete, žena ne može ni sada da se kreće Sama u društvu, 'isto' kao što ne bi mogla kad bi bila u onom stanju koje zovemo primitivno. Ljubavi koje nisu u harmoniji sa socijalnim ili prirodnim zakonima, ljubavi najzad koje nisu obavezne, klone se nas. Kad mora da se pati. onda neka čovjek bar bude koristan. Šta me se tiču djeca mojih rođaka Faučombea, koji nisu više Faucombei, koje nisam vidjela već dvadeset godina i koje su se uostalom udale za trgovce. Vi ste sin koji me nije stajao materinskih muka, ja ću vam ostaviti svoje imanje, i vi ćete biti, bar s te strane, sretni sa mnom, drago blago ljepote, ljupkosti, koje ništa ne treba da izmijeni ni da oslabi.

Nakon ovih riječi izrečenih dubokim glasom, ona spusti svoje lijepe očne kapke da se ne bi čitalo u njenim očima.

— Vi od mene niste ništa htjeli — reče Calyste — ja bih vaše Imanje vratio vašim nasljednicima.

— Dijete — reče Camille zvukom dubokog glasa puštajući da teku suze po njenim, obrazima. — Zar me ništa neće spasti od. mene same?

— Vi ste imali nešto da mi ispričate i neko pismo da mi,,. — reče plemenito dijete da bi je odvojilo od ovih briga,

Ali on ne dovrši, ona mu prekide riječ:

— Imate pravo, treba biti poštena djevojka prije svega. Juče je bilo i suviše kasno; ali izgleda da ćemo danas imati dosta vremena — reče ona jednim tonom u isto vrijeme šaljivim i gorkim. — Da bih ispunila svoje obećanje, hoću da se namjestim tako, da mogu gledati na put koji vodi k strmoj obali.

Calyste joj namjesti u tome pravcu jednu veliku gotsku fotelju i otvori krilo na velikom prozoru. Camille Maupin, koja je imala isti orijentalski ukus kao i slavni pisac njenog spola, ode da uzme divne perzijske nargile koje joj je , bio dao jedan ambasador; napuni ognjište mirišljavim travama, očisti malu sisaljku, namirisa cijev od pera koju uvuče u njega i kojom se uvijek služila samo jedanput, zapali žute listove, namjesti dugi sud s pocakljenim plavim i pozlaćenim, vratom ove lijepe sprave za uživanje na nekoliko koraka od sebe i zazvoni da traži čaj.

— Ako hoćete cigareta?... Ah ja uvijek zaboravljam da vi ne pušite. Čistoća kao vaša tako je rijetka! Izgleda mi da je potrebna ruka jedne Eve koja je izišla iz ruku božjih, pa da može da miluje fine i meke malje . na vašim, obrazima.

Calyste pocrvenje i spusti se na stoličicu bez naslona, on ne vidje duboko uzbuđenje od koga Camille pocrvenje.

— Osoba, od koje sam dobila ovo, pismo juče, i koja će, može biti, sutra ovdje biti, jest, markiza de Roehefide — reče Felicite. — Posto je bio udao svoju stariju kćer za jednog velikog portugalskog vlastelina, koji je bio stalno nastanjen u Francuskoj, stari Rochefide, čija kuća nije isto toliko stara kao vaša, htio je da orodi svoga sina s visokim plemstvom kako bi mogao da mu stekne persko dostojanstvo koje on za sebe lično nije mogao da dobije. Grofica de Montcornet uputi ga u okrug Orne, na gospođicu Beatrisu-Maksimilienu Rozu de Casteran, mlađu kćer markiza de Casteran, koji je htio da uda svoje dvije kćeri bez miraza, da bi sačuvao svu svoju imovinu grofu de Casteran, svome sinu.

Casterani vuku lozu, po onome što izgleda, od Adamova rebra. Beatrisa, rođena i odgojena u zamku de Casteran, imala je tada — svadba je bila 1828 — dvadesetak godina. Ona je bila zapažena po onome što vi provincijalci zovete originalnošću i što je prosto samo nadmoćnost u idejama, oduševljenje, jedno osjećanje za lijepo, izvjestan zanos za umjetnička djela. Vjerujte što vam kaže jedna sirota žena koja se bila predala svojim željama, nema ničeg opasnijeg za jednu ženu; idući za njima, čovjek dospije onamo gdje sada vidite mene i kamo je dospjela markiza... u ponore. Jedino muškarci imaju štap kojim se održavaju duž ovih provalija, snagu koja nama nedostaje i koja pravi od nas čudovišta kad je imamo. Njena stara baka, udova de Casteran, voljela je što se ona udala za čovjeka od koga je morala biti viša po plemstvu i po idejama. Rochefidei su izvrsno svršili stvar, Beatrisa se mogla samo pohvaliti njima, kao god što su Rochefiđei morali biti zadovoljni s porodicom de Casteran koja u srodstvu s Verneuilima, d’Esgrignonima, Troisvilleima, dobi persko dostojanstvo za svoga zeta u onoj posljednjoj velikoj gomili parova, koje je nainienovao Charles X, a što jć julska revolucija poništila. Rochefide je bio dosta glup; pa ipak, počeo je s tim što je dobio sina; i kako je on samim sobom vrlo mnogo dosadio svojoj ženi, ona ga je uskoro bila sita.

Prvi su dani braka kamen spoticanja i za sitne duhove i za velike ljubavi. Glup kakav je bio, Rochefide je smatrao da je neznanje njegove žene hladnoća, om je ubrojao Beatrisu među žene limfatične i hladne; ona, je plava; i misleći tako, ostao je potpuno spokojan, živio kao momak i računao na markizinu tobožnju hladnoću, na njenu gorđost, na njen ponos, na njen način uzvišenog života koji ograđuje jednu ženu u Parizu sa hiljadu brana. Bit će vam jasno što želim reći kad posjetite ovaj grad. Oni koji su htjeli da se koriste njegovom bezbrižnom mirnoćom govorili su mu: vi ste vrlo sretni; vi imate hladnu ženu koja ima strasti glave; ona je zadovoljna time

što šija; njeni ukusi su čisto umjetnički; njena ljubomora i njene želje bit će zadovoljene ako stvori salon, gdje će skupiti sve lijepe duhove; ona će praviti razvrat u muzici, orgije u literaturi. I muž se uhvati u ove šale pomoću kojih se u Parizu vuku za nos budale. Međutim Rochefide nije bio obična budala, on ima taštine i oholosti, toliko koliko i kakav čovjek od duha, s tom razlikom što se ljudi od duha razmeću skromnošću i prave se mačke, oni vam se umiljavaju da biste ih milovali; međutim, Rochefide je imao puno samoljublja crvenog i svježeg. Njegova sujeta valjala se po štali i hranila se s velikom bukom u jaslama, vukući otuda svoju hranu. On ima one mane koje poznaju samo ljudi koji mogu da sude o njima u intimnosti i koje izbijaju samo u sjenci i tajnosti privatnog života, dok u društvu i za društvo čovjek izgleda divan; Rochefide je morao da bude neizdržljiv čim bi pomisilo da mu prijeti opasnost za njegovo ognjište, jer on ima onu podozrivu sitničarsku ljubomoru, brutalnu kad je nešto iznenadi, labavu šest mjeseci a sedmog ubitačnu. On je mislio da vara svoju ženu, a u stvari on se nje bojao, a to su dva razloga za tiraniju onoga dana kad primijeti da se markiza iz milosrđa pokazuje ravnodušna prema njegovu nevjerstvu. Ja vam analiziram njegov karakter da bih objasnila ponašanje Beatrise. Markiza je osjećala prema meni najživlje divljenje; ali od divljenja do ljubomore ima samo jedan korak. Moj je salon jedan od najpoznatijih u Parizu. Ona je željela da i sama stvori takav, i trudila se da mi uzme moje goste. Ja ne znam sačuvati one koji hoće da me napuste. Ona je imala ljude koji su svačiji prijatelji iz besposlice, čiji je cilj da iziđu iz jednog salona čim su u njega ušli, ali ona nije imala vremena da učvrsti jedno društvo. U to vrijeme mislila sam da je razdire želja ma za kakvom slavom. Pa ipak. ona je imala veličinu duše, kraljevsku gordost, ideje, čudnu lakoću da sve shvati i razumije; ona će govoriti o metafizici i muzici, teologiji i slikarstvu. Vi ćete vidjeti da je i sad, kao žena, onakva kakva je bila i kad se udala; ali ima kod nje i malo izvještačenosti: ona i suviše izgleda da zna teške stvari, kineski ili židovski, da pogađa hijeroglife ili da može objasniti papiruse koji obavijaju mumije. Beatrisa je jedna od onih plavuša pored kojih bi plava Eva izgledala crnkinja. Ona je nježna i tanka kao voštana svijeća i bijela kao hostija, ima lice dugačko i uzano, ten dosta promjenljiv, danas boje pargara, sutra sivomrk i posut po koži hiljadama tačaka, kao da krv donosi sobom prašinu u toku noći; njeno čelo je uzvišeno, ali malo suviše smjelo; njene zjenice su zelene boje blijedoga mora i plivaju po bjelini pod. slabim obrvama, pod lijenim očnim kapcima. Često su joj oči okružene modrim kolutima. Njen nos, koji opisuje, četvrtinu kruga, stegnut je nozdrvama i pun oštrine, ali drzak. Ona ima austrijska usta, gornja usna je jača od donje, koja pada s izvjesnom prezrjvošću. Njene blijede obraze oboji samo vrlo živo uzbuđenje. Brada joj je dosta puna; ni moja nije sitna, i može biti da ja griješim, kad vam kažem da žene s punom bradom traže mnogo u ljubavi. Ona ima najljepši stas; koji sam ja vidjela, ieđa; svjetlucave bjeline, nekada vrlo ravna, a koja su se sad, kažu, razvila, popunila: ali gornji dio tijela nije bio tako sretan kao ramena; mišice su ostale mršave. Uostalom, držanje i manire su joj slobodne; manire nadoknađuju eventualne nedostatke i vanredno reljefno ističu njenu ljepotu. Priroda joj je dala ovaj izgled princeze, koji se ne stječe, koji joj priliči i odaje odmah plemenitu ženu, koji je uostalom u harmoniji sa slabim bedrima, ali najfinijih oblika, s najljepšom nogom na svijetu, s onom bujnom kosom anđela koju je kist Girodeta toliko slikao, a koja liči na talase svjetlosti. Iako nije besprijekorno lijepa i umiljata, ona može proizvesti, kad hoće, utiske koji se ne mogu izbrisati. Ona samo treba da se obuče u kadifu višnjeve boje, s naborima od čipaka, da se zakiti crvenim ružama u kosu, ona je božanstvena. Kad bi mogla, ma kakvim slučajem, da nosi kostim iz vremena kad su žene imale bluze na struk pripijene, trakama utegnute tako da se izvijaju tanke i fine iz obilne širine brokatskih sukanja s ukusnim i moćnim borama, kad su nosile okovratnik s oblim naborima i uvlačile svoje ruke u široko otvorene rukave s teškim čipkama iz kojih je ruka provirivala kao prašnici iz časke cvijeta i kada su namještale hiljadu kovrča svoje kose iza vitice opletene ukrasima od dragog kamenja, Beatrisa bi se s uspjehom borila protiv onih idealnih ljepotica koje bi bile ovako obučene.

Felicite je pokazala Calysteu jednu lijepu kopiju slike od Mierisa, gdje se vidjela jedna žena u bijelom atlasu kako stoji držeći jedan list i pjeva s nekim brabantskim gospodinom, dok jedan crnac ulijeva staroga španjolskog vina u čašu sa postoljem i dok jedna stara nadstojnica reda biskvite. . — Plavuše — doda ona — imaju nad nama, smeđim ženama, preimućstvo neke dragocjene raznovrsnosti: ima sto načina da žena bude plava, a samo jedan da bude smeđa. Plavuše su više žene nego mi; mi suviše ličimo na muškarce, mi, smeđe Francuskinje. Pa dobro — reče ona — da li se nećete zaljubiti u Beatrisu po portretu koji sam ja opisala, potpuno kao ne znam koji ono princ iz Hiljadu i jednog dana? Ti bi ipak i suviše zakasnilo, siroto dijete. Ali utješi se. U ovom slučaju kosti pripadaju onome koji stigne prvi!

Ove su riječi bile namjerno rečene. Divljenje koje se ocrtavalo na licu mladoga čovjeka izazvala je više slika negoli slikar čija je namjera promašila cilj.

— Iako je plavuša — nastavi ona — Beatrisa nema finoću svoje boje; ona ima strogost u linijama, elegantna je i kruta; njeno je lice hladnog crteža i reklo bi se da ona u svojoj duši ima južnjačkih žestina. To je anđeo koji bukti i suši se. Najzad, njene su oči žedne. Ljepša je kad se gleda pravo u lice; s profila njeno lice izgleda kao da je stisnuto između dvojih vrata. Vidjet ćete da li sam se prevarila.

Evo šta nas je učinilo intimnim prijateljicama. Za tri godine, od 1828. do 1831, Beatrisa, koja je uživala u posljednjim svetkovinama Restauracije, prolazila kroz salone, išla u dvor, krasila kostimirane balove burbonske palače, sudila je o ljudima, stvarima, događajima i životu s čitave visine svoje misli. Njen je duh bio zauzet. Ovaj prvi trenutak zanosa, koji je u njoj izazvao svijet, spriječio je njeno srce da se probudi, a ono. je bilo još u mrtvi j eno prvim nedaćama braka: dijete, porođaj i one sitne brige materinstva koje ja ne volim nimalo. Ja po tome nisam nikako žena. Djecu nikako ne podnosim, ona zadaju hiljadu briga i stalnih uznemirenja. Ja mislim da je .jedna od velikih koristi modernog društva, a kojih nas je onaj licemjer Jean-Jacques lišio, bila ta što nam je dalo slobodu da budemo ili da ne budemo majke. Ako ja nisam jedina koja tako misli, ja sam jedina koja to kaže. Beatrisa je otišla, od 1830. do 1831. da provede vrijeme meteža na imanju svoga muža, gdje joj je bilo dosadno kao kakvom svecu u ćeliji u raju. Po svom povratku u Pariz, markiza je mislila, da može biti s pravom, da se revolucija, po izgledu čisto politička u očima izvjesnih ljudi, pretvarala u moralno revoluciju. Pošto

društvo kome je ona pripadala nije moglo ponovo da se stvori za vrijeme neočekivanog petnaestogodišnjeg trijumfa Restauracije, ono se raspalo pod udarcima mašine za razbijanje zidova ikoju je pokrenula buržoazija. Onu veliku riječ gospodina Lainea: „Kraljevi odlaze!" ona je bila čula.

Ovo mišljenje, ja vjerujem, nije bilo bez utjecaja na njeno ponašanje. Ona je intelektualno učestvovala u novim doktrinama, koje su se rojile za tri godine, nakon julske revolucije, kao mušice na suncu, i koje su upropastile više ženskih glava; ali kao svi plemići, iako je nalazila da su ove novine uzvišene, ona je htjela da spasi plemstvo. Kako je vidjela da nema više mjesta za lična preimućstva i da visoko plemstvo prelazi u nijemu opoziciju, kakvu je nekada vodilo i prema Napoleonu, što je bila njegova jedina uloga pod utjecajem zbivanja i događaja, ali što je u jednoj moralnoj epohi značilo što i povlačenje, ona je više voljela sreću nego ovaj nijemi otpor. Kad smo malo bili odahnuli, markiza nađe kod mene čovjeka s kojim sam ja mislila da ću svršiti svoj život, Gennara Contija, velikog kompozitora, napolitanskog porijekla, ali rođenog u Marseilleu.

Conti ima mnogo duha, ima talenta kao kompozitor, mada ne može nikako da se probije u prvi red. Da nije Meyerbe.era i Rossinija, njega bi može biti smatrali za genijalnog čovjeka. On ima nad njima jedno preimućstvo, on je u vokalnoj muzici ono što je Paganini na violini, Liszt na klaviru, Taglioni u plesu, i ono što je bio čuveni Garat, na koga on možda podsjeća one koji su ga čuli. To nije glas, prijatelju, to je duša. Kad je ova pjesma u skladu s kakvim idejama, s . onim raspoloženjima teškim za razumijevanje, u kojima se ponekad nalazi kakva žena, ona je izgubljena ako čuje Gennara. Markiza je osjetila za njega najluđu strast, i otela mi ga. Podvig je bio beskrajno palanački, ali rat je bio, pošten. Ona je zadobila moje poštovanje i moje prijateljstvo zbog načina na koji se u tome ponašala prema meni. Ja sam joj izgledala kao žena koja će braniti svoje dobro, ona nije znala da je za mene najsmješnija stvar na svijetu u ovom položaju baš predmet borbe. Ona dođe k meni. Ova tako ponosita žena bila jetoliko zanesena da mi je ispričala svoju tajnu i učinila me neograničenim gospodarom svoje sudbine. Bila je divna: ostala je žena i markiza u mojim očima.

Reći ću vam, prijatelju, da su žene ponekad rđave; ali one imaju tajnih veličina koje muškarci neće nikad znati da procijene. Najzad, pošto, ja mogu da načinim svoj testament žene koja se nalazi na ivici starosti što me, očekuje, reći ću vam da sam. ja bila vjerna Contiju, i da bih mu takva bila do smrti, iako sam ga međutim, poznavala. On je krasna priroda na, izgled, a mrska u osnovi. On je šarlatan u stvarima srca. Ima muškaraca, kao Nathan, o kojima sam vam već. govorila, koji. su šarlatani po vanjštini, ali iskreni. Ovi ljudi lažu sebe same. Kad se popnu, na svoje, štule, oni vjeruju da su na svojim nogama i žongliraju s nekom vrstom nevinosti; njihova taština im je u krvi; oni su rođeni komedijaši, hvališe, čudni po obliku kao kakva kineska vaza; oni će se možda smijati samo sebi. Njihovo je samoljublje uostalom plemenito, i, kao sjaj Muratova kraljevskog odijela, ono privlači opasnost.

Ali Contijevu podlost moći će da upozna samo njegova ljubaznica. On ima u svojoj umjetnosti čuvenu talijansku ljubomoru, koja je navela Carlonea da ubije Piolu, koja je donijela Paisielleu udar stileta: Ova strašna zavist sakriva se pod najljupkijim drugarstvom. Conti u ovome poroku nije imao hrabrosti, ori se smiješio Meyerbeeru i laskao mu onda kad je želio da ga raskinu. On osjeća svoju slabost, a sebi daje izgled snage; zatim on ima taštinu koja ga nagohi da glumi osjećanja koja su vrlo daleko od njegova srca. Predstavljao se kao umjetnik koji dobija inspiracije s neba. Za njega umjetnost je nešto sveto i posvećeno. On je zanesenjak; kad se ruga mondenima, on je uzvišen, ona ima rječitost koja izgleda da izvire iz dubokog uvjerenja. On je vidovit, demon, bog, anđeo. Najzad, iako to sad znate, Calyste, ipak će vas on obmanuti. Ovaj čovjek južnjak, ovaj vatreni umjetnik hladan je kao uže na bunaru.

Kad ga slušate: umjetnik je misionar, umjetnost je religija koja ima svoje svećenike i mora da ima i svoje velike mučenike. Kad Gennaro samo počne govoriti, on dotjera do najbješnjeg patoša kakav je ikad njemački profesor filozofije prosuo svojim slušaocima. Vi se divite njegovim uvjerenjima, on ne vjeruje ni u šta. Dok vas uzdiže na nebo pjesmom koja izgleda neki tajanstveni fluid i koja prosipa ljubav, on baca na vas ushićen pogled; ali on pazi na vaše divljenje i pita se: „Da li sam ja zbilja bog za njih?“ U istom trenutku ponekad on govori u sebi: „Jeo sam suviše makarona." Vi mislite da vas on voli, a on vas mrzi i vi ne znate zašto; ali ja sam to znala, ja: sigurno je vidio kakvu ženu, nju zavolio pustom željom, vrijeđao mene nekom lažnom ljubavlju, licemjernim milovanjem, i tako sam skupo plaćala njegovu usiljenu vjernost.

Najzad, on nikad nije sit pljeskanja; majmuniše sve i igra se svačim; on glumi radost tako dobro kao i bol; ali odlično uspijeva. On se dopada, ljudi ga vole, dive mu se kad on to hoće. Ja sam ga ostavila, punoga mržnje na svoj glas; on njemu
duguje više uspjeha nego svem talentu kompozitora; a on više voli da bude genijalan čovjek kao Rossini negoli umjetnik i pjevač kao Rubini. Ja sam bila učinila grešku što sam se vezala za njega, bila sam se pomirila s tim da služim ovom idolu do kraja. Conti je, kao mnogi umjetnici, lakom; on voli svoje ugodnosti, svoja uživanja; koketan je, dotjeran, lijepo obučen; pa dobro, ja sam laskala svima njegovim strastima, voljela sam ovu slabu i podmuklu prirodu. Svijet mi je zavidio, a ja sam se smiješila, katkad s prezirom. Cijenila sam njegovu smjelost; on je bio hrabar, a hrabrost je, kaže se, jedina vrlina u kojoj nema licemjerstva. Prilikom jednog putovanja ja sam ga vidjela na djelu; on je stavljao na kocku život koji je volio; ali čudna stvar, u Parizu, ja sam ga vidjela da čini ono što ja nazivam kukavičluk misli. Prijatelju, ja sam znala sve ove stvari. Ja sam kazala jednoj markizi:

— Vi ne znate u kakvu provaliju pružate nogu. Vi ste Perzej jedne sirote Andromede, vi me oslobađate s moje stijene. Ako vas on voli, utoliko bolje! ali ja u to sumnjam, on voli samo sebe.

„Gennaro je bio na sedmom nebu oholosti. Ja nisam bila markiza, nisam rođena Casteran i zaboravio me je za jedan dan. Uživala sam u divljem zadovoljstvu da doprem do dna ove prirode. Kako sam znala šta će biti, ja sam htjela promatrati Contijeva izvijanja. Siroto moje dijete, ja sam vidjela za tjedan dana gnusobe osjećanja i sramna pretvaranja. Neću vam ništa o tome pričati, vi ćete vidjeti toga čovjeka ovdje. Samo, kako on zna da ga ja poznajem, on me danas mrzi. Ako bi on mogao da mi zabode nož u srce bez opasnosti za sebe, ja ne bih postojala ni dvije sekunde.

„Ja nisam nikada rekla nijednu riječ Beatrisi.. Posljednja i stalna Gennarova uvreda jest što vjeruje da sam ja sposobna da kažem markizi svoje tužno saznanje. On je stalno zabrinut, zamišljen; jer on ne vjeruje ni u čije dobre osjećaje. On igra. još preda mnom ulogu čovjeka koji je nesretan što me je napustio. Vi ćete naći u njega najtoplije srdačnosti; on je umiljat, on ima nečeg viteškog. Za njega je svaka žena madoma. Čovjek treba dugo da živi s njim da bi poznao tajnu ove lažne dobrodušnosti i otkrio nevidljivi stilet njegovih prevara.. Njegov uvjerljivi izgled prevario bi Boga. Stoga, će vas on obrlatiti svojim umiljatim manirama; i vi nećete nikad naslutiti duboku i brzu računicu njegovih intimnih misli.

„Ostavimo ga. Ja . sam postala toliko ravnodušna da sam ih primala kod sebe. Ova okolnost čini da najoštrpumniji svijet, pariški svijet, pije znao ništa za ovu spletku. Mada je Gennaro bio opijen ohološću, njemu je bilo potrebno da glumi pred Beatrisom: on je bio dvoličnost za divljenje. On me je iznenadio; ja sam očekivala da će zahtijevati da se od toga napravi galama. Markiza je bila ta koja se kompromitirala nakon jedne godine sreće, koja je bila izložena svima promjenama,, svima slučajevima pariškog života.

„Ona nije bila vidjela Gennara već nekoliko dana, a ja sam je pozvala na večeru i trebalo je da ona dođe uveče. Rochefide nije sumnjao ni u ništa; ali Beatrisa je poznavala svoga muža tako dobro da bi više voljela, često mi je govorila, najveću bijedu nego život koji bi je očekivao pored ovoga čovjeka u slučaju kad bi on imao prava da je prezire ili da je muči. Ja sam bila izabrala dan kad je naša prijateljica grofica de Montcornet imala soare. Kad je vidjela da je njen muž dobio kavu, Beatrisa je napustila salon da bi se otišla obući, mada ona nije nikad počinjala svoje oblačenje tako rano.

Vaš frizer nije došao — primijeti joj Rochefide kad je saznao zašto se njegova žena povlači..

— Tereza će me očešljati — odgovori ona.

— Pa kamo ćete vi? Nećete valjda gospođi de Montcornet u osam sati.

Ne, — teče ona — ali poći ću slušati prvi čin uTalijanskoj operi.

„Istražni sudac u Voitaireovu Hironu nijem je čovjek u poređenju s besposlenim muževima. Beatrisa je pobjegla da je oni ne bi dalje ispitivao i nije bila čula svoga muža koji joj je odgovorio:

Pa dobro, ići ćemo zajedno.

To nije bilo nikakvo lukavstvo s njegove strane; nije imao nikakvog razloga da sumnja u svoju ženu, ona je uživala toliku slobodu! On se trudio da joj ne smeta ni u čemu, u tome je pokazivao samoljublje. Ponašanje Beatrisino nije davalo uostalom ni najmanje povoda i najstrožoj kritici. Markiz je računao da će otići ne znam kamo, k svojoj dragani možda! On se bio obukao prije večere, imao je samo da uzme svoje rukavice i svoj šešir kad je čuo da se zaustavljaju kola njegove žene u dvorištu pod. strehom. On ode k njoj i nađe je spremnu, ali vrlo iznenađenu što ga, vidi.

— Kamo ćete vi? — zapita ga ona.

Zar vam već nisam rekao da ću vas otpratiti u Talijansku operu?

Markiza savlada vanjske znake žestoke ljutine, ali Se njeni obrazi obbjiše tako živim rumenilom kao da se bila narumenila.

— Pa dobro, hajdemo — reče ona.

Rochefide ju je pratio, ne obraćajući pažnju na uzbuđenje u glasu svoje žene, koju je razdirala potpuno sakrivena ljutlna.

— U Talijansku operu! — reče muž.

Ne! — povika Beatrisa — gospođici des Touches. Moram joj nešto reći — odgovori ona kad su vrata bila zatvorena.

Kola krenuše.

Ali ako hoćete — odgovori Beatrisa — ja ću vas odvesti do Talijanske opere pa ću poslije ići k njoj.

Ne — odgovori markiz — ako vi imate samo nekoliko riječi da joj kažete, ja ću vas čekati u kolima; tek je sedam i po.

„Da je Beatrisa bila rekla svome mužu: „Idite u Talijansku operu i ostavite me na miru!", on bi bio spokojno poslušao. Kao svaka žena od duha, ona se bojala da ne izazove njegovu sumnju, jer se osjećala krivom, i zato se pomirila sa sudbinom. Kad je htjela da napusti Talijansku operu da bi došla k meni, njezin ju je muž pratio. Ona je ušla crvena od ljutine i nestrpljenja. Prišla je meni i šapnula mi s izrazom najmirnijim na svijetu:

Draga moja Felicite, hoću da otputujem sutra uveče s Contijem u Italiju, zamolite ga da se pripremi i da bude s kolima i pasošem ovdje.

„Otišla je s mužem. Jake strasti hoće svoju slobodu pod svaku cijenu. Beatrisa je patila godinu dana zbog prepreka i rijetkih sastanaka. Ona se smatrala kao sjedinjena s Gennarom. Prema tome, ništa me nije iznenadilo. Na njenom mjestu, sa svojim karakterom učinila bih isto to. Ona se odlučila na ovaj skandal kad je vidjela da joj muž smeta na najneviniji način. Pretekla je nesreću većom nesrećom. Conti je bio toliko sretan da me je to teško ožalostilo, jedino je njegova sujeta bila u pitanju.

To znači biti voljen, to! — govorio mi je u svom oduševljenju. — Koliko bi se žena odlučilo na to da tako izgube svoj život, svoje imanje, svoj dobar glas.

Da, ona vas voli — rekla sam miu — ali vi nju ne volite.

„Razbjesnio se i napravio mi čitav lom: govorio je dugo i bučno, svađao se sa mnom, slikao mi svoju ljubav govoreći da nije nikada mislio da će moći da toliko voli. Ja sam bila hladna i pozajmila sam mu toliko novaca koliko bi mu moglo biti potrebno za ovaj put na koji polazi iznenada. Beatrisa je ostavila Rochefideu jedno pismo i otputovala sutradan uveče za Italiju. Ondje je ostala dvije godine; više puta mi je pisala, njena pisma su puna zanosnog prijateljstva; jadno' dijete privezalo se za mene kao za jednu ženu koja je razumije. Ona me obožava, kaže ona. Potreba za novcem učinila je da Gennaro komponira jednu operu, on koji u Italiji nije našao novčane izvore kakve imaju kompozitori u Parizu. Evo Beatrisina pisma, vi ćete ga moći sada razumjeti, ako se

u vašim godinama već mogu da analiziraju stvari srca“, reče ona pružajući mu pismo.

U ovom trenutku uđe Claude Vignon. Ova iznenadna pojava učini da za trenutak Calyste i Felicite zašute, ona zbog iznenađenja, on zbog neodređenog nemira. Veliko, visoko i široko čelo ovoga mladog čovjeka, ćelavog u trideset sedmoj godini, izgledalo je zamračeno oblacima. Njegova čvrsta i razborita usta izražavala su neku hladnu ironiju. Claude Vignon je dostojanstven, usprkos ranom opadanju jednoga lica koje je bilo nekada tako divno, a sada. postalo modro.

Između osamnaeste i dvadeset pete godine on je gotovo ličio na božanskog Rafaela; ali njegov nos, ova crta ljudskog lica koja se najviše mijenja, bio je srezan u šiljak; ali njegova se fizionomija staložila, tako reći pod zagonetnim, pritiskom,, crte su dobile punoću neke rđave boje, na umornom tijelu bilo je najviše olovnih tonova, iako nitko ne zna od čega je umor ovoga mladoga, čovjeka koji je možda ostario zbog gorke samoće i zbog pretjeranog razumijevanja svega. On ispituje misli drugih bez cilja i sistema, pijuk njegove kritike uvijek ruši a ne stvara ništa. Prema tome, njegov umor je umor nadničara, a ne neimara.

Njegove blijedoplave oči, koje su nekada sijale, bile su obavijene nepoznatim brigama ili pomračene sjetnom žalošću. Netirnjerenost se osjenčila ispod obrva crnkastom bojom. Sljepočice su izgubile svježinu. Brada, neuporediva u otmjenosti, udvostručila se i izgubila finoću. Njegov glas, inače malo zvučan, oslabio je; iako se nije bioni ugasio ni promakao, on se nalazi između promuklosti i gašenja. Mirnoća ove lijepe glave, ukočenost ovog pogleda skrivaju neku neodlučnost, slabost koju odaje smiješak duhovit i podrugljiv. Ova slabost smeta akciji, a ne misli: ima tragova enciklopedijskoga razumijevanja na ovome čelu, u grimasama ovoga lica djetinjastog i uzvišenog u isto vrijeme.

Ima jedna sitnica koja može objasniti čudnovate postupke u karakteru. Ovaj je čovjek visoka stasa, lako posrbljen već, kao svi oni koji nose svijet ideja. Nikad se ovakva velika i duga tijela nisu isticala neprekidnom energijom ni stvaralačkom aktivnošću. Karlo Veliki, Narses, Belizar i Konstantin jesu u tome izuzeci koji se prekomjerno ističu. Svakako, Claude Vignon ostaje zagonetka. Prije svega on je vrlo prost i vrlo fin u isto vrijeme. Iako on pada vrlo lako kao kurtizana u pretjeranosti, njegova misao ostaje nepromjenjiva. Ova inteligencija, koja može da kritizira umjetnost, nauku, literaturu, politiku, nevjesta je da upravlja vanjskim životom. Claude sebe promatra u širini svoga intelektualnog kraljevstva i zanemaruje se s diogenskom bezbrižnošću. Zadovoljan što sve pronikne, što sve razumije, on prezire stvarnost; ali, kako se uvijek zarazi sumnjom čim dolazi u obzir stvaranje, on samo. vidi prepone a ne uživa u ljepoti, i kako uvijek samo ispituje sredstva, on sjedi skrštenih ruku bez rezultata. To je Turčin inteligencije koga je uspavalo razmišljanje. Kritika je njegov opijum, a njegov harem napisanih knjiga doveo ga je dotle da se gnuša svakog rada.

Ravnodušan na najmanje kao i na najveće stvari, on je primoran samom težinom svoje glave da pada u pretjeranosti, da bi se bar time odrekao za nekoliko trenutaka fatalne moći svoje svemoćne analize. On je suviše izrazio naličje svoga genija i vi možete sada da shvatite šta je sve Camille Maupin pokušavala da ga okrene licu. Ovaj posao bio je primamljiv. Claude Vignon je mislio da je isto tako veliki političar kao i veliki pisac; ali ovaj neobjavljeni Machiavelli smije se ambicioznim ljudima u samom sebi, on zna sve ono šta može, on (nesvjesno odmjerava svoju budućnost svojim sposobnostima, on sebe smatra velikim, promatra prepreke, prozire glupost skorojevića, plaši se ili se gnuša i pušta vrijeme da prolazi a ne počinje da radi. Kao Etienne Dusteau, feljtonist, kao Nathan, slavni dramski pisac, kao Blondet, jedan drugi novinar, i on je iz građanskog staleža odakle je i većina velikih pisaca.

— Kako ste vi došli? — reče mu gospođica des Touches pocrvenjevši od sreće ili iznenađenja.

— Kroz vrata — reče suho Claude Vignon.

— Ali — povika ona sliježući ramenima — ja znam dobro da vi niste čovjek koji ulazi kroz prozor...

— Penjanje kroz prozor je neka vrsta počasti za žene koje su voljene.

— Dosta — reče Felicite.

— Ja vam smetam — upita Claude Vignon.

— Gospodine — reče naivno Calyste — ovo pismo...

— Sačuvajte ga, ja ne tražim ništa; u našim godinama takve su stvari pojmljive — reče on s podrugljivim izrazom, prekidajući Calystea.

— Ali, gospodine... — reče Calyste uvrijeđen.

— Smirite se, mladiću, ja osjećanjima praštam i suviše.

— Dragi moj Calvste... — reče Camille pokušavajući da govori.

— Dragi? — reče Vignon koji je prekide.

— Claude se šali — reče Camille nastavljajući da govori Calysteu — on je nepravedan prema vama koji se ne razumijete u pariške mistifikacije.

— Nisam znao da se umije šaliti — doda Vignon ozbiljnim izrazom.

— Kojim ste putem vi došli? Evo dva sata kako ne prestajem da gledam put Croisica.

— Niste gledali stalno — odgovori Vignon.

— Nepodnosivi ste sa svojim podsmijevanjem.

— Zar se ja podsmijevam?

Calyste se diže.

— Vama nije tako rđavo ovdje da biste morali ići — reče mu Vignon.

— Naprotiv — reče žustri mladić kome Camille Maupin pruži svoju ruku, koju on poljubi umjesto da je stegne, spuštajući na nju jednu vrelu suzu.

— Htio bih da budem ovaj mali mladić — reče kritičar sjedajući i uzimajući kraj od nargile. — Ala će taj voljeti.

— I suviše, jer tada neće biti voljen — reče gospođica des Touches. — Gospođa de Rochefide doći će ovamo.

— Dobro — reče Claude. — S Contijem?
— Ona će ovdje ostati sama, ali on će je dopratiti.
— Posvađali su se?
— Ne.
— Svirajte mi jednu Beethovenovu sonatu, ja ne poznajem ništa od muzike koju je on napisao za klavir.

Claude napuni turskim duhanom ognjište nargile, promatrajući Camillea mnogo više nego što bi ona to mislila; jedna strašna misao ga je obuzimala, on je mislio da ga je prevarila jedna iskrena žena. Ovo stanje bilo je novo.

Odlazeći, Calyste više nije mislio na Beatrisu de Rochefide, ni na njeno pismo; bio je bijesan na Claudea Vignona, ljutio se na ono što je on smatrao za grubost, žalio je sirotu Felicitu. Kako ova uzvišena žena može da voli čovjeka koji je ne obožava na koljenima, koji ne vjeruje u njen pogled ili u njen osmijeh? Pošto mu je bilo dopušteno da bude svjedok bola, koji je Felicite osjetila od čekanja i kako je vidio koliko ona okreće glavu Croisicu, on je bio osjetio želju da smrvi ovu blijedu i hladnu avet, ne znajući, kako mu je to bila rekla Felicite, za mistifikacije misli kojima se odlikuju rugala štampe. Za njega je ljubav bila ljudska religija. Kad ga je vidjela u dvorištu, njegova mati nije mogla da zadrži uzvik radosti, a istog časa stara gospođica de Guenic dunu u pištaljku da bi dozvala Mariottu.

— Mariotta, evo djeteta, spremi grgeča.
— Vidjela sam ga, gospođice — odgovori kuharica.

Mati, malo uznemirena zbog tuge koja se vidjela na Calysteovu čelu, i ne sluteći da je nju izazvao Vignonov tobože zao postupak prema Feliciti, započe da veze. Stara tetka uze svoje pletivo. Barun dade svome sinu svoju fotelju i prošeta po dvorani da bi razmrdao noge prije nego što će otići u baštu da prošeta. Nikad flamanska ili holandska slika nije predstavila domaći život tako mrkim tonom, ukrašen licima tako harmonično ljupkim. Ovaj lijepi mladić obučen u crnu kadifu, ova mati još tako lijepa i ovo dvoje starih u ovoj antičkoj dvorani izražavali su najdirljiviju domaću harmoniju. Fanmy je tako htjela da razgovara s Calysteom, ali je on bio' izvukao iz džepa ono Beatrisino pismo, koje će možda razoriti svu sreću u kojoj je živjela ova plemenita porodica. Razvijajući ga, |živa Calysteova mašta vidje markizu obučenu onako kako mu je to Camille Maupin bila fantastično opisala.

BEATRISINO PISMO FELICITI

Genova, 2. jula

„Ja vam nisam pisala još od našeg boravka u Firenzi, draga prijateljice, ali Mleci i Rim bili su mi oduzeli vrijeme, a, vi to znate, sreća zauzima dosta mjesta u životu. Ne treba da brojimo pisma ni vi ni ja. Ja sam malo umorna. Htjela sam sve vidjeti, a kad čovjek nema dušu koja se lako zasiti, ponavljanje uživanja umara. Naš prijatelj imao je lijepih uspjeha u Scali, u Feniceu i ovih posljednjih dana u San-Carlu. Tri talijanske opere za dvije godine! nećete reći da ga je ljubav ulijenila. Svagdje smo bili izvanredno primljeni, ali ja bih više voljela tišinu i samoću. Zar nije to jedini način života za ženu koja se nalazi u sukobu s društvom? Ja sam mislila da je tako. Ljubav je, draga moja, gospodar koji mnogo više traži nego brak; ali tako je slatko pokoravati joj se. Pošto sam od ljubavi napravila cio svoj život, ja se nisam nadala da ću ponovo morati ući u društvo, makar i na časaik, i pažnja koju su mi tu ukazivali značila je za mene uvredu. Ja tu nisam bila jednaka s najvišim ženama. Ukoliko su mi više ukazivali poštovanje, utoliko su više ukazivali na moj niži položaj. Gennaro nije razumio ove finese; ali on je bio tako sretan da bi od mene bilo nezahvalno da ne žrtvujem sitne taštine za jednu tako veliku stvar kao što je život jednog umjetnika. Mi živimo samo za ljubav, a muškarci žive za ljubav i za rad; inače oni ne bi bili muškarci.

„Uostalom, za nas žene postoje, u položaju u kome se ja nalazim, velike nezgode, a vi ste ih bili izbjegli; vi ste bili ostali veliki u očima svijeta koji nije imao nikakva prava na vas; vi ste imali svoju slobodnu voiju, a ja je nemam viš'e. Ja govorim o ovome samo u vezi sa srcem, a ne s društvom koje sam potpuno odbacila. Vi ste mogli biti koketni i samovoljni, imati sve ljupkosti žene koja voli i koja može sve primiti i sve odbiti po svojoj volji; vi ste bili sačuvali pravo na kaprice, čak i u pitanjima svoje ljubavi, pa i čovjeka koji vam se dopada. Najzad, danas, vi imate još svoje lično mišljenje; ja, ja više nemam slobodu srca, za koju ja mislim da je divna da se upotrijebi u ljubavi, čak i kad je strast vječna. Ja nemam prava da se prepirem smijući se, iako mi je s razlogom do toga mnogo stalo. Zar nije to sonda kojom mi ispitujemo srce?

„Ja nemam pravo da prijetim; moram sve svoje draži izvlačiti iz poslušnosti i neograničene blagosti; ja moram da izazovem divljenje veličinom svoje ljubavi; više bih voljela umrijeti nego napustiti Gennara, jer meni oproštaj može da donese samo sveta veličina moje strasti. Između društvenog dostojanstva i svoga sitnog dostojanstva, koje je tajna moje savjesti, ja se nisam dvoumila. Ako imam, kakva neraspoloženja slična onim oblacima koji prelaze po najčistijem nebu i kojima mi žene volimo da se predamo, ja ih prešutim, ona bi ličila na tugu. Bože moj, ja sam tako dobro primijetila obimnost svojih obaveza da sam se naoružala potpunim praštanjem; ali, dosada, Gennaro nije probudio moju osjetljivu ljubomoru. Najzad, ja ne uviđam nikako u čemu bi ovaj dragi lijepi genij mogao pogriješiti. Ja ličim pomalo, anđele moj, na one bogomoljce koji razgovaraju sa svojim Bogom, jer to ste vi, zar ne? kojoj ja dugujem svoju sreću,

„Prema tome vi ne možete sumnjati da ja često ne mislim na vas. Vidjela sam Italiju, najzad! kao što ste je vi vidjeli, kako ona treba da se vidi, obasjana u našim dušama ljubavlju, kao' što je obasjana i svojim lijepim suncem i svojim, remek-djelima. Žalim one koji se neprestano[1] uzbuđuju divljenjem, koje ona zahtijeva na svakom koraku, žalim ih zato što nemaju kakvu ruku da stegnu,, kakvo srce u koje bi bacili bujnost uzbuđenja koja se u njemu stišavaju i u isto vrijeme u njemu pojačavaju.

„Ove dvije godine znače za mene cio život, a moja će uspomena ovdje praviti bogate žetve. Zar niste i vi kao i ja namjeravali da ostanete u Chiavariju, da kupite palaču u Mlecima, kućicu u Sorentu, vilu u Firenzi? Zar se sve žene koje vole ne boje svijeta? Ali ja, izbačena zauvijek iz njega, zar ne moram željeti da me sahrane u

lijepom pejsažu, u gomili cvijeća, prema lijepome moru ili dolini koja je lijepa kao i more, kao što je ona koja se vidi iz Fiesolea. Ali, avaj, mi stao siroti umjetnici i novac vraća u Pariz dva skitača, Gennaro ne želi da ja primijetim kako sam ostavila svoj luksuz i ide da opet priredi u Parizu jedno novo djelo, jednu veliku operu. I vi razumijete kao i ja, lijepi moj anđele, da ja ne bih htjela ni da kročim u Pariz, Po cijenu svoje ljubavi, ja ne bih htjela da sretnem neki od onih pogleda žena ili muškaraca koji bi me natjerali da pomislim na zločin. Da, ja bih isjekla na komade svakog koji bi me počastio svojim sažaljenjem, koji bi me obasuo svojom dobrom ljubaznošću, kao ona divna Chateauncuf, koja je za vrijeme Henrika III, ja mislim, nagnala svoga konja i izgazila upravnika Pariza za jedan zločin ove vrste.

„Ja vam dakle pišem, da vam javim da ću uskoro doći u zamak des Touches i čekati, u ovom samostanu našega Gennara. Vi vidite koliko sam smjela prema svome dobrotvoru i sestri! ali veličina obaveza neće me odvesti, kao izvjesna srca, u nezahvalnost. Vi ste mi toliko puta govorili o teškoćama puta da ću ja pokušati doći u Croisic morem. Ova mi je ideja došla kad sam doznala da ovdje ima jedna mala danska lađa, već natovarena mramorom, a koja će u povratku za Baltičko more doći tamo da uzme soli. Ja ću na ovaj način izbjeći umor i troškove putovanja poštom. Ja znam. da vi niste sami i ja sam zato vrlo sretna; osjećala sam grižnju savjesti u svome blaženstvu. Vi ste jedna osoba pored koje ja mogu da budem sama i bez Contija. Zar neće to biti i za vas također zadovoljstvo što ćete imati pored sebe ženu koja će razumjeti vašu sreću a da na nju ne bude ljubomorna? Hajde, do skorog viđenja. Vjetar je povoljan, ja polazim šaljući vam jedan poljubac."

— Pa dobro, i ona voli, i ona — reče u sebi Calyste savijajući pismo tužnim izrazom,

Ova se tuga uli u srce majke kao da kakva svjetlost osvijetli neki ponor. Barun je bio izišao. Fan,ny ode da stavi rezu na kuli, vrati se i stade pored naslona fotelje na kojoj je sjedilo njeno dijete, kao što stoji Didonina sestra na slici Guerinovoj; ona ga poljubi u čelogovoreći mu:

— Šta ti je, Calyste moj, tko te je ožalostio? Ti si mi obećao, da ćeš mi objasniti svoje revnosne posjete u dvorcu des Touches; ti kažeš da ja treba da blagosiljam gospodaricu zamka?

— Da, zacijelo — reče on — ona mi je pokazala, moja draga mati, nepotpunost moga obrazovanja u vrijeme kad plemići moraju steći ličnu vrijednost da bi vratili život svome imenu. Ja sam bio tako daleko od svoga vijeka kao što je Guerande daleko od Pariza. Ona je bila pomalo mati moje inteligencije.

— Za to je neću blagosiljati — reče barunica čije se oči napuniše suzama.

— Mama — povika Calyste na čije su čelo pale ove tople suze, dva bisera ucviljenog materinstva — mama, ne plačite, jer maloprije ja sam htio za jedinu uslugu njoj da prejurim od brijega carinarnice do sela Batza, a ona mi je rekla: „U kakvoj bi brizi bila vaša mati!"

— Zar je ona to rekla? Onda, mogu joj oprostiti dosta stvari! — reče Fanny.

— Felicite želi meni samo dobro — reče Calvste. — Ona često zadrži one riječi žive i pune sumnje, koje izmaknu umjetnicima, samo da ne bi pokolebala u meni vjeru za koju ona ne zna da je nepokolebljiva. Ona mi je pričala o pariškom životu nekih mladih ljudi iz najvišeg plemstva, koji su došli iz svojih provincija, kao što mogu i ja otići odavde, koji su ostavili porodicu bez imanja i ondje stekli snagom svoje volje i svojom inteligencijom veliko bogatstvo. Ja mogu učiniti ono što je učinio barun de Rastignac, koji je danas u Ministarstvu, Ona mi daje satove klavira, uči me talijanski, uvodi me u hiljadu društvenih tajni o kojima u Gueraindi nitko i ne sanja. Ona mi nije mogla dati blago ljubavi, ona mi je dala blago svoje ogromne inteligencije, svoga duha, svoga genija. Ona za mene neće da bude zadovoljstvo nego svjetlost. Ona ne vrijeđa nijednu od mojih svetinja: ona vjeruje u plemstvo, ona voli Bretanju, ona...

— Ona je izmijenila našeg Calystea — reče stara slijepa djevojka prekidajući ga — jer ja ne razumijem ništa od ovih riječi. Ti imaš solidnu kuću, moj lijepi bratiću, stare roditelje koji te obožavaju, dobre stare sluge; ti se možeš oženiti nekom dobrom malom Bretonkom, djevojkom pobožnom i savršenom, koja će te usrećiti, ti možeš sačuvati svoje ambicije za svoga starijeg sina, koji će biti tri puta bogatiji nego što si ti, ako budeš umio da živiš mirno, štedljivo, u sjenci, u miru Gospodnjem, da bi izvukao zemlje naše kuće iz zaloga. To je prosto kao srce bretanjskoi Ti nećeš tako brzo postati bogat plemić, ali ćeš pošteno postati bogat plemić.

— Tvoja tetka ima pravo, anđele moj, ona se zauzela za tvoju sreću s isto toliko brige koliko i ja. Ako ja ne uspijem da te oženim s Miss Margaretom, kćerkom tvoga ujaka lorda Fitz-Williama, gotovo je sigurno da će gospođica đe Pen-Hoel dati svoje nasljeđe onoj od njenih sestričina koju ti zavoliš.

— Uostalom, naći će se neki talir i ovdje — reče stara tetka tihim glasom i tajanstvena izgleda.

— Da se oženim u ovim godinama? — reče on bacajući na svoju majku jedan od onih pogleda koji umekšava materinske razloge.

„Zar da ostanem bez lijepih i ludih ljubavi? Zar da ne drhtim, da ne treptim od radosti, zar da se ne bojim, da ne dišem, da ne liježem pod neumoljivim pogledima i zar da ih ne raznježavam? Zar ne treba poznati slobodnu ljepotu, fantaziju duše, oblake koji prolaze po azuru sreće i koje dah zadovoljstva rastura? Zar da ne idem po tajnim malim putanjama, punim rose? Zar da ne stojim pod vodom koja se slijeva sa strehe i ne osjećajući da pada kiša, poput ljubavnika koje je Diderot slikao? Zar da ja ne uzmem, kao vojvoda de Lorraine, usijan ugljen na dlan svoje ruke? Zar da se ja ne penjem ljestvicama od svile? Zar da se ne okačim o staru, trulu rešetku a da se ona ne savije? da se ne krijem u ormar ili pod krevet? Zar da poznam u ženi samo njenu bračnu potčinjenost, a u ljubavi samo ujednačeni plamen lampe? Zar da se moja radoznalost zadovolji prije nego što je i bila izazvana? Zar da živim a da ne osjećam onaj bijes srca od koga raste moć čovjeka? Zar da budem bračni kaluđer? Ne! Ja sam zagrizao parišku jabuku civilizacije. Zar ne vidite da ste čednim porodičnim običajima punim neznanja pripremili vatru koja me proždire i koja bi me spalila, prije nego što bih obožavao božanstvo koje vidim svuda, u zelenom lišću, u pijesku zažarenom od sunca, u svima ženama lijepim, plemenitim, elegantnim, opisanim, u knjigama, u pjesmama što sam ih gutao kod Camillea. Ah! Od tih žena ima samo jedna u Guerанđi, a to ste vi, draga mati. Ove lijepe, plave ptice mojih snova dolaze iz Pariza, one izlaze iz knjiga lorda Byrona, Waltera Scotta: to su Parizina, Effie, Mina! Najzad, to je kraljevska vojvotkinja koju sam vidio na

utrinama kroz vrijes i žukovinu i čija mi je slika nagnala krv u srce!“

Barunica vidje sve ove misli jasnije, ljepše, življe nego što umjetnost može da ih prikaže onome koji ih je čitao; ona ih shvati, iako su bile brze, sve bačene ovim pogledom kaostrijelama nekog luka koji se okreće naopako. Iako nije nikada čitala Beaumarchaisa, ona pomisli, kao i sve žene, da bi to bio zločin kad bi oženila ovoga kerubina.

— Oh, drago moje dijete! — reče ona zagrlivši ga, stežući ga i ljubeći mu njegove lijepe kose koje su još pripadale njoj — ženi se kad hoćeš, ali budi sretan. Moja uloga nije da te mučim.

Mariotta dođe da postavi. Gasselin je bio izišao da bi provodao Calysteova konja, koga Calyste nije jahao već dva mjeseca. Ove tri žene, tetka i Mariotta sporazumjele su se prirodnim lukavstvom žena da priređuju Calyste u svetkovinu kad bi ručavao kod kuće. Bretanjska sirotinja, naoružana uspomenama i navikama iz djetinjstva, pokušavala je da se bori s pariškom, civilizacijom koja se tako vjerno izražavala na dva koraka od Guerande u dvorcu des Touches. Mariotta se trudila da svome mladom gospodaru ogadi jela vješto spravljena u kuhinji Camillea Maupina, kao što su se njegova majka i njegova tetka takmičile u brigama da bi uhvatile svoje dijete u mrežu svojih nježnosti i učinile svako poređenje nemogućim.

— Ah! vi imate grgeča, gospodine Calyste, i šljuke, i palačinke koje se mogu samo ovdje spremiti — reče Mariotta s podmuklim osmijehom i likovanjem uživajući u bjelini stoinjaka koji je izgledao kao pravi sloj snijega.

Nakon ručka, kad njegova stara tetka poče da plete, kad župnik iz Guerande i vitez de Halga dođoše, primamijeni svojom partijom mušice, Calyste iziđe da ode u dvorac des Touches, izgovarajući se da treba da vrati Beatrisino pismo.

Claude Vignon i gospođica des Touches bili su još za stolom. Veliki kritičar bioje pomalogurman i Felicite, koja je znala koliko jedna žena postaje neophodna svojim ugađanjima, podržavala je ovaj porok. Blagovaonica, koja je popunjena u toku jednog mjeseca značajnim dodacima, nagovještavala je s koliko umješnosti i koliko brzine jedna žena usvaja karakter, shvaća stanje, strasti i ukuse muškarca koga voli ili hoće da voli.. Stol je pokazivao bogati i sjajni izgled., koji je moderni luksuz utisnuo na posuđe a u tome ga je pomogla savršena industrija.

Siromašna i plemenita kuća du Guenicovih nije znala s kakvim je protivnikom ona imala posla, i koliko je novaca bilo nužno pa da se takmiči sa srebrom koje je rađeno u Parizu i koje je gospođica des Touches bila donijela, s njenim porculanom, koji se smatrao još kao dobar za poljsku kuću, s njenim lijepim rubljem, njenim pozlaćenim srebrom, sitnicama njenoga stola i vještinom njenog kuhara. Calyste odbi da uzme likere, koji su stajali u jednom od onih raskošnih ormarića od skupocjenog drveta koji su kao tabernakuli.

— Evo vašeg pisma — reče on s nekom nevinom razmetljivošću gledajući . Claudea koji je sladiočašu likera.

— Pa dobro šta kažete vi o tome? — upita ga gospođica des Touches, bacajući pismo preko stola Vignonu, koji poče da ga čita uzimajući i spuštajući svaki čas svoju malu čašu.

— Pa... da su žene u Parizu vrlo sretne! onesve imaju ljude od duha da obožavaju, a i ovi njih vole.

— Pa vi ste još iz svog sela — reče smijući, se Felicite. -Kako! vi niste zapazili da ga ona već voli manje, i da...?

— To je očevidno! — reče Claude Vignon, koji je bio preletio pogledom samo prvu stranu... — Da li čovjek primjećuje ma šta u svome položaju kad istinski voli? Da li je ovako oštrouman kao markiza? Procjenjuje li ovako? Razlikuje li stvari ovako? Draga Beatrisa vezana je za Contija gorđošću, ona je osuđena da ga voli pri svem tom.

— Jadna žena — reče Camille.

Calyste je bio upro oči na stol, na njemu nije više vidio ništa. Lijepa žena. u fantastičnom kostimu, koju je ovo jutro Felicite opisala, bila mu sepojavila u blijesku svjetlosti; ona mu se osmjehivala, hladila se svojom lepezom; a druga ruka, koja je izlazila iz rukava od čipke i crvenkastog baršuna, visjela je, bijela i čista, niz nabrane bore njene sjajne haljine.

— To bi bilo nešto za vas — reče Claude Vignon, smijući se s pakosnim izrazom, na Calystea..

Calvste je bio uvrijeđen ovom, riječju nešto.

— Ne dajte ovom dragom djetetu pomisao na takve intrige, vi ne znate koliko su ovakve šale opasne. Ja poznajem Beatrisu, ona ima suviše uzvišenosti u karakteru da bi mogla da se mijenja; a, uostalom, Conti će biti tu.

— A! — reče podsmješljivo Claude Vignon — jedan mali pokret ljubomore.

— Zar mislite? — reče oholo Camille.

— Vi ste oštroumniji nego što bi bila jedna majka — odgovori Claude.

— Ali zar je to moguće? — reče Camille pokazujući Calystea.

— Međutim — odgovori Claude Vignon — oni bi sasvim odgovarali jedno drugome. Ona je deset godina starija od njega; a, eto, izgleda kao da je on djevojka.

— Djevojka, gospodine, koja je već dvaput vidjela vatru u Vandeji. Da je bilosamo dvadeset hiljada ovakvih djevojaka...

— Pa ja sam vas pohvalio — reče Vignon — što mi je lakše nego da vas obrijem.

— Ja imam mač koji će obrijati one koji imaju suviše dugačku bradu.

— A ja, ja pišem vrlo dobro epigrame — reče smiješeći se Vignon. — Mi smo Francuzi, stvar može da se udesi.

Gospođica des Touches baci na Calystea jedan molećivi pogled koji ga odmah utiša.

— Zašto — reče Felicite da bi prekinula ovaj govor — mladi ljudi kao moj Calyste počinju time što vole žene malo starije?

— Ja ne poznajem osjećanja koja bi bila naivnija i plemenitija — odgovori Vignon, — to je posljednja osobina mladosti, osobina dostojnih obožavanja. Uostalom, kako bi stare žene završile bez ovakve ljubavi? Vi ste mladi i lijepi, bit ćete takvi još dvadesetak godina čovjek može da se izjasni pred vama — doda on bacajući jedan šerelski pogled na gospođicu des Touches. Prije svega, starije žene kojima se obraćaju mladi ljudi, znadu voljeti mnogo više nego štovole mlade žene. Mladić liči suviše na mladu ženu da bi mu se mlada žena dopala. Takva strast liči na legendu o Narcisu. Osim ove odvratnosti, ima, mislim, među njima uzajamno neiskustvo' koje ih dijeli. Uslijed toga, razlog koji čini da srce mladih žena mogu da shvate samo muškarci čija se vještina krije pod pravom ili prividnom strasti, isti je, kad se uzme razlilo duha, koji čini da je žena u izvjesnim godinama sposobnija da očara dijete: ono osjeća izvanredno da će pored nje uspjeti, a sujeti žene izvanredno laska njegovo trčanje za njom.

Najzad, vrlo je prirodno u mladosti baciti se na plodove, a jesen žene nudi ih divne i vrlo ukusne. Zar ništa ne znače oni pogledi u isto vrijeme smjeli i uzdržljivi, puni čežnja kad treba, ovlaženi posljednjim sjajem ljubavi, tako toplim i tako milim? Ona vješta elegancija riječi, ona divna pozlaćena ramena tako plemenito razvijena, oni oblici tako puni, onaj profil pun i kao talasast, one ruke izbušene jamicama, ona koža mesnata, ono čelo puno bujnih osjećanja, gdje svjetlost mili, ona kosa tako dobro udešena, tako dobro njegovana, gdje su uzani razdjeljci bijelog mesa tako divno ocrtani i one plemenite bore na vratu, onaj izazivački potiljak, gdje su iskorišćena sva umjetnička sredstva da bi se istakle suprotnosti između kose i tonova kože, da bi se reljefno pokazala sva drskost života i ljubavi? Čak i smeđe žene uzimaju tada plave nijanse, ćilibarske boje zrelosti.

Zatim ove žene pokazuju i svojim, osmijesima i šire svojim riječima poznavanje visokog društva; one znadu govoriti, one vam daju cio svijet da bi vas nasmijale, one imaju dostojanstva i uzvišene oholosti, one puštaju krike očajanja koji razdiru dušu, kazuju zbogom ljubavi, i to znadu napraviti nekorisnim, ali to oživljava strasti; one se pomlađuju na taj način što mijenjaju stvari očajno proste; one se svaki put dižu iz svoga poraza, koji objavljuju s koketerijom, i pijanstvo, koje dolazi od njihove pobjede, zarazno je; njihove odanosti apsolutne su; one vas slušaju, one vas najzad vole, one se hvataju za ljubav, kao što se čovjek, osuđen na smrt, vezuje za najmanju sitnicu života, one liče na one advokate koji brane sve u svojoj stvari a ne dosađuju sudu, one iskoriste sva svoja sredstva; najzad, prava se ljubav pozna samo s njima.

Ja ne vjerujem da ih čovjek može ikada zaboraviti, isto tako kao što se ne može zaboraviti ono što je veliko, uzvišeno. Mlada žena nalazi hiljadu razonoda, ove žene nemaju nijedne više; one nemaju više ni samoljublja ni sujete, ni sitničarstva: njihova ljubav to je Loire na svome ušću: ona je ogromna, uvećana svima razočaranjima, svim pritocima života, a evo zašto je... moja kći nijema — reče on vidjevši ushićeni stav gospođice des Touches, koja je čvrsto stezala Calysteovu ruku, možda zato da mu zahvali što joj je bio dao priliku za takav trenutak, za pohvalu tato sjajnu da ona u njoj nije mogla da vidi nikakvu zamku.

Za vrijeme cijele večeri blistali su duhom Claude Vignon i Felicite, pričali su anegdote i crtali pariški život Calysteu, koga je Claude zanio, jer duh ima svoje neodoljive draži, naročito za ljude od srca.

— Neću se iznenaditi ako sutra stigne markiza de Rochefide sa Contijem, koji je sigurno prati — reče Claude na kraju večeri. — Kad sam ja napuštao Croisic, brodari su bili primijetili jednu malu lađu dansku, švedsku ili norvešku.

Od ove rečenice porumenješe obrazi hladnog Camillea. 1 ove večeri čekala je barunica du Guenic do jedan sat u jutru svoga sina, jer nije mogla shvatiti šta on radu u dvorcu des Touches kad ga Felicite ne voli.

— Pa on im smeta — govorila je ova divna mati.

— Šta ste dakle toliko govorili? — upita ga ona kad on uđe.

— Oh, majko, ja nisam nikada proveo ljepše veće! Genij je vrlo velika, vrlo uzvišena stvar. Zašto mi ti nisi dala genijalnosti? S genij alnošću čovjek može birati među ženama onu koju voli,, ona je neminovno njegova.

— Ali ti si lijep, Calyste moj.

— Ljepotu samo vi cijenite. Uostalom, i Claude Vignon je lijep. Genijalni ljudi imaju svijetla čela, oči iz kojih vrcaju varnice; a ja, nesretnik, ja ne umijem ništa drugo do samo da volim.

— Kažu da je to dovoljno, anđele moj — reče ona ljubeći ga u čelo.

— Je li istina?

— Tako su mi govorili, ja to nikad nisam iskusila.

Calyste poljubi ruku svoje majke s osjećanjem svetinje.

— Ja ću te voljeti mjesto svih onih koji bi te obožavali! — reče joj on.

— Drago dijete! to je pomalo tvoja dužnost, ti si naslijedio ponešto od svih mojih osjećanja. Ne budi dakle nerazuman; trudi se da voliš samo plemenite žene, ako moraš voljeti.

Koji mlad čovjek, pun neodoljive ljubavi i sputanog života, ne bi imao pobjedonosnu ideju da ode u Croisic da vidi gospođu Rochefide kad se iskrca, da bi mogao da je posjeti inkognito? Calyste neobično iznenadi svoju majku i svoga oca, koji ništa nisu znali o dolasku lijepe markize, zato što je otišao rano ujutru, i to bez doručka. Bog zna s koliko okretnosti može Bretonac da umakne! Izgledalo je da mu neka nepoznata sila pomaže, on se osjećao lak, kradom se provukao' duž zidova zamka des Touches, da ga ne bi vidjeli. Ovo divno dijete stidjelo se zbog svoje revnosti i možda se silno bojalo da mu se ne smiju; Felicite i Claude Vignon bili su tako oštroumni! U takvim slučajevima, uostalom, mladi se ljudi boje da njihova čela ne budu providna. On je išao zaobilaznim putem kroz labirint slanih baruština, dospio je do pijeska i prešao ga gotovo skokom usprkos vrelini sunca koje je ovdje sijalo. On stiže na strmu obalu, utvrđenu nasipom na čijem se podnožju nalazila kuća gdje su se putnici sklanjali ođ bure, morskih vjetrova, kiše i orkana.

Nije uvijek moguće prijeći mali morski rukavac, ne nalaze se uvijek čamci, i, za vrijeme dok oni stignu od pristaništa, često je potrebno da konji, magarci, roba ili prtljazi putnika ostanu u zaklonu. Odatle se vidi otvoreno more i gradić Croisic; odatle vidje Calyste uskoćo kako stižu dva čamca puna stvari, paketa, kovčega, torbica za najpreče potrebe i sanduka čiji je oblik i raspored nagovještavao domorocima ovoga kraja neobične

stvari koje mogu da pripadaju samo putnicima iz otmjenog svijeta. U jednom od čamaca bila je neka mlada žena sa slamnatim šeširom pod zelenim velom, u društvu nekog čovjeka. Njihova barka stiže prva, Calyste zadrhta, ali, po njihovu izgledu, on poznade slugu i sobaricu i ne usudi se da ih upita.

— Hoćete li u Croisic, gospodine Calyste — upitaše ga lađari koji ga poznađoše i kojima on odgovori jednim odrecnim znakom glave, dosta postiđen što su ga nazvali imenom.

Calyste je bio očaran kad je vidio jedan sanduk uvijen u voštano platno' na kome se moglo pročitati: Gospođa matkiza de Rochefide. Ovo ime sijalo je u njegovim očima kao neka amajlija, on je u njemu osjećao kao nešto fatalno; znao je, ne sumnjajući nimalo u to, da će on voljeti ovu ženu; najmanje sitnice koje su njoj pripadale obuzele su ga već, zanimale su ga i dražile njegovu radoznalost. Zašto? Zar mladost u žarkoj pustinji svojih beskrajnih želja, koje nemaju na čemu da se zaustave, ne daje sve svoje snage prvoj ženi koja se tu pojavi? Beatrisa je naslijedila ljubav koju je Camille prezrela.

Calyste je promatrao istovarivanje, bacajući s vremena na vrijeme oči na Croisic, nadajući se da će vidjeti kakav čamac koji bi izlazio iz pristaništa, dolazio ovom malom grebenu gdje huji more i pokazao mu onu Beatrisu koja je bila već postala u njegovim mislima ono što je bila Beatriee za Dantea, jedna mramorna statua u čije ruke bi on spustio svoje cvijeće i svoje vijence. On je ostao skrštemh ruku, izgubljen u razmišljanjima očekivanja. Jedna činjenica dostojna da se opazi, a koju međutim nitko nije bio primijetio, toje ono da mi čestopotčinimo svoje osjećanje jedinoj volji, da upućujemo u neku ruku sebe same jednim putem i da stvaramo svoju sudbinu: slučaj u tome izvjesnonema toliko udjela kolikomi mislimo.

— Ja ne vidim konje — reče sobarica koja je sjedila na putničkom sanduku.

— A ja, ja ne vidim puta — reče sluga.

— Međutim, konji su dolazili ovamo— reče sobarica pokazujući dokaze njihova prisustva.

— Gospodine — reče ona obraćajući se Calysteu — je li to put koji vodi za Guerandu?

— Da — odgovori on. — Koga vi čekate?

— Kazali su nam da će doći po nas iz dvorca des Touches. — Ako okasne, ne znam kakoće se gospođa markiza. obući — reče ona sluzi. — Trebalobi da odete gospođici des Touches. Kakva, divljačka zemlja!

Calystea obuze neka neodređena slutnja o njegovom lažnom položaju.

— Vaša gospođa ide u zamak des Touches? — upita on.

— Gospođica je došla jutros u sedam sati da je dočeka — odgovori ona. — Ah, evo konja...

Calvste jurnu prema Guerandi brzinom i lakoćom divokoze, obilazeći kao zec da ga nebi primijetili ljudi iz zamka des Touches; ali on srete dvojicu od njih na uskom putu među baruštinama kuda je prolazio.

— Da li da uđem? Da li da ne uđem? — mislio je on vidjevši gdje se pomaljaju borovi iz zamka des Touches.

On se uplaši, vrati se po-sramljen i ožalošćen u Guerandu i pro-šeta se po šetalištu; nije se mogao odlučiti. Drhtao je gledajući zamak des To-uche-s i ispitujući vjetrokaze.

— Ona i ne sluti moj nemir — govorio je u sebi.

Njegove čudne misli bile su kao nekakva sidra koja su se zabila u njegovo srce i tu privezala markizu. Calyste nije osjećao ovaj užasni strah, ove radosti uvoda s Camilleom; on je nju bio sreo na konj;u i njegova se želja bila rodila kao pri pogledu na kakav lijepi cvijet koji je htio ubrati. Ove neizvjesnosti stvaraju kod stidljivih duša pjesme. Zagrijane prvim plamenima mašte, ove se duše redom, uzbuđuju, raspaljuju, stišavaju, oduševljavaju i dolaze u tišini i samoći do najvišeg stupnja ljubavi, prije nego[1] što su prišle predmetu tolikih napora.

Calyste opazi izdaleka na šetalištu viteza đu Halga, koji je šetao s gospođicom de Pen-Hoel, on ču da se spominje njegovo ime i sakri se. Vitez i stara djevojka, misleći da su na šetalištu sami, razgovarali su glasno.

— Kako Charlotta de Kergarouet dolazi — rekao je vitez — zadržite je tri ili četiri mjeseca. Kako mislite da će se ona dopasti Calysteu? Ona ne ostaje nikad tako dugo da bi ga mogla osvojiti; a kad se budu viđali svakog dana, ova će se dva djeteta najzad zaljubiti jedno u drugo i vi ćete ih vjenčati iduće zime. Ako vi kažete dvije riječi o svojim namjerama Charlotti, ona će uskoro reći četiri O' tome Calysteu i mlada djevojka od šesnaest godina bit će svakako pametna kao žena od četrdeset i nekoliko.

Dvoje starih okretoše se, da bi se vratili natrag; Calvste nije čuo ništa više, ali je on bio razumio namjeru gospođice de Pen-Hoel. U duševnom stanju u kome je on bio ništa nije moglo da bude fatalnije. Zar da usred nada na jednu unaprijed naslućenu ljubav jedan mladi čovjek primi za ženu nametnutu djevojku. Calyste, koji je prema Charlotti de Kergarouet bio ravnodušan, bio je gotov da je grubo odbije. On je bio nesposoban da ocijeni bogatstvo, bio je naviknut od svog djetinjstva na život osrednjeg stanja u roditeljskoj kući i, uostalom, on nije znao za bogatstvo' gospođice de Pen-Hoel, jer je bio vidio da ona vodi život isto tako siromašan kao što je život du Guenicovih. Najzad, mlad čovjek odgojen onako kao što je to bio Calyste, znao je samo za osjećaje i njegova misao pripadala je potpuno markizi. Šta je bila mala Charlotta pred portretom koji mu je nacrtala Camille? Drugarica iz njegova djetinjstva, koju je on smatrao kao sestru. On se vrati kući tek oko pet sati. Kad je ušao u salon, mati mu pruži s nekakvim tužnim osmijehom pismo gospođice des Touches:

„Dragi Calyste, lijepa markiza de Roehefide prispjela je, mi računamo na vas da bismo proslavili njen dolazak. Claude, podrugljiv kao i uvijek, misli da ćete vi biti Biće, a ona Dante. Čast Bretanje i du Guenicovih zahtijeva da se dobro primi jedna Casteran. Do viđenja dakle.
Vaš prijatelj,
Camille Maupin“

„Dođite bez ceremonija, tako kao što ste, inače bismo bili smiješnih

Calyste pokaza pismo majci i ode.

— Tko su Casteran! ? — upita ona baruna.

— Jedna stara, porodica iz Normandije, u srodstvu s Vilimom Osvajačem — odgovori on. — Oni imaju

grb podijeljen horizontalno u tri polja: plavo, crveno i crno, s vitkim konjem od srebra, potkovanim zlatom. Ljepotica, zbog koje je poginuo Delija 1800. godine, u Fougeresu, bila je kći jedne de Casteran koja se povukla u samostan u Seezu i postala u njemu predstojnica, pošto ju je bio napustio vojvoda de Verneuil.

— A Rochefidei?

— Ne poznajem ovo ime, trebalo bi vidjeti njihov grb — reče on.

Barunica je bila manje uznemirena kad je doznala da je markiza Beatrisa de Rochefide potekla iz stare porodice; ali je osjećala neki strah uvijek, kad god bi znala da je njen sin izložen novoj opasnosti da bude zaveden.

Calyste je koračajući osjećao uzbuđenje u isti mah i silno i blago; grlo mu se steglo, srce nadimalo; mozak mutio; groznica ga proždirala. Htio je da uspori svoj korak, a neka viša sila stalno ga je ubrzavala. Ovu plahost čula, koju je dražila neodređena nada, upoznali su svi mladi ljudi; neka laka vatri gori u duši i šija oko njih kao oni oreoli naslikani oko božanskih ličnosti na religioznim slikama, a kroz koje oni gledaju prirodu kako gori i ženu kako blista. Zar nisu tada i oni, kao i sveci,, puni vjere, nade, žara, čistoće?

Mladi Bretonac nađe društvo u malome salonu Camilleova apartmana. Bilo je oko šest sati; sunce je zalazeći prosipalo kroz prozor svoje crvene zrake koje su se lomile u drveću; zrak je bio miran, bilo je u salonu onog sumraka koji žene toliko vole.

— Evo poslanika Bretanje — reče smijući se Camille Maupin svojoj prijateljici, pokazujući joj Calystea, kad ovaj podiže zavjesu od teške tkanine; — on je tačan kao kakav kralj.

— Prepoznali ste ga po koraku? — reče Claude Vignon gospođici des Touches.

Calyste se pokloni pred markizom koja ga pozdravi jednim pokretom glave; on je nije bio ni pogledao. Prihvati ruku koju mu je pružio ClaudeVignon i stište je.

— Evo velikog čovjeka o kome smo vam toliko govorili, Gennara Contija — reče mu Camille ne odgovarajući Vignonu.

Ona pokaza Calysteu čovjeka srednjeg rasta, sitnoig i tankog, kestenjaste kose, očiju gotovo crvenih, tena bijela i posuta crvenim pjegama, koji je imao potpuno Barunovu glavu, takopoznatu da..
je ne moramo slikati, ali koju je može biti bolje držao. Conti je bio vrlo ponosan zbog ove sličnosti.

— Meni je milo što sam za jedan dan, koliko ostajem u zamku des Touches, upoznao gospodina — reče Gennaro.

— To treba ja vama da kažem — odgovori Calvste dosta slobodno.

— Lijep je kao anđeo — reče markiza Feliciti.

Stojeći između divana i dviju žena Calyste je nejasno čuo ove riječi, mada ih je ona bila rekla šapćući ih na uho. Sjeo je u jednu fotelju i pogledao markizu nekoliko puta kradom. U blagoj svjetlosti sunčeva zalaska on je opazio tada jednu bijelu i zmijastu figuru, koju kao da je neki kipar namjestio na divanu i koja ga je zaslijepila. I ne znajući, Felicite je, svojim opisom, bila mnogo pridonijela svojoj prijateljici. Beatrisa je bila ljepša kao portret koju juče Camille nije mnogo uljepšavala.

Zar nije to bilo pomalo i zbog gostiju što je Beatrisa bila metnula u svoju kraljevsku kosu kite različka koje su isticale blijedi ton njenih uvijenih kovrča udešenih tako da silaze niz lice igrajući se duž obraza? Kolutovi oko njenih očiju, podvučenih umorom, ličili su na najčistiji sedef s najljepšim preljevima, a njen ten imao je sjaj njenih očiju. Pod bjelinom njene kože, finom poput meke i glatke kožice jajeta, život je svjetlucaou plavkastoj krvi. Nježnost crta bila je nečuvena. Čelo kao da je bilo prozirno. Ova glava, ljupka i blaga, divno postavljena na dug vrat čudesne linije, bila je u stanju da pokaže najrazličitije izraze.. Struk, da ga čovjek prosto obuhvati šakama, imao je neki čarobni nemar. Otvorena ramena svjetlucala su u sumraku kao bijela kamelija u crnoj kosi. Na grudima vješto istaknutim, ali pokrivenim maramom svijetle boje, mogle su se vidjeti dvije linije divno nestašne.

Haljina od bijelog muslina, posuta plavim cvjetovima, veliki rukavi, stegnuta bluza sa šiljkom na dolje i bez pojasa, cipele kao u grčkih tragičkih glumaca ukrštene na škotskoj končanoj čarapi pokazivale su izvrsno poznavanje toalete. Dvije naušnice u srebrnom filigranu, čudo đenovskog zlatarstva, koje će bez sumnje biti u modi, bile su potpuno u harmoniji s prozračnom finoćom ove plave kose posute različkom.

Samo jednim pogledom žudne oči Calysteove uhvatile su ove ljepote i urezale ih u njegovu dušu. Plava Beatrisa i smeđa Felicite podsjećale su na one kontraste iz albuma koje su takomarljivo izrađivali bakroresci i crtači engleski. To su snaga i slabost žene u punoj njihovoj mjeri, savršena antiteza. Ove žene nisu mogle da budu nikada suparnice; one su imale svaka svoje carstvo.
To je meki zimzelen ili ljiljan pfired raskošnog i sjajnog crvenog maka, tirkiz pored rubina. U jednom trenutku Calystea je osvojila ljubav koja je krunila tajno djelo njegovih nada, njegova straha i njegovih neizvjesnosti. Gospođica des Touches bila je probudila čula, Beatrisa zapalila srce i misao. Mladi Bretonac osjetio je da se u njemu budi neka snaga da sve savlada, da ništa ne štedi. On je bacio[1] isto tako na Contija jedan pogled zavidljiv, pun mržnje, mračan j strašljiv zbog suparništva, a što nikada nije osjetio prema Claudeu Vignonu. Calvste je upotrijebio svu svoju energiju da se uzdrži, misleći, pri svem tom, da su Turci imali razloga što su zatvarali žene i da treba da se zabrani lijepim ženama da se u svojim koketerijama, koje uzbuđuju, pokazuju mladim ljudima koji su zapaljeni ljubavlju. Ovaj bujlni orkan stišao se čim su se oči Beatrisine spustile na njega i čim se začula njena blaga riječ; ovo jadno dijete već se plašilo od nje kao od Boga. Zazvonili su za večeru.

— Calyste, dajte ruku markizi reče gospođica des Touches, uzimajući Contija s desne, a Vignona s lijeve strane, i sklanjajući se da propusti mladi par.

Silaziti tako starim stepenicama dvorca des Touches bilo je za Calj'stea kao kakva prva bitka; u srcu mu je bilo teško, nije ništa znao reći; sitan znoj orosio' je njegovo čelo; i ovlažio mu leđa; njegova je ruka tako jako drhtala da mu je markiza na posljednjoj stepenici rekla:

— Šta vam je?

— Pa — odgovori on prigušenim glasom — ja nikada nisam vidio u svom životu tako lijepu ženu kao što ste vi, izuzev moju majku, i nisam gospodar svojih uzbuđenja.

— Zar niste imali ovdje Camillea Maupina?

— Ah! kakva razlika — reče naivno Calyste.

— Onda, Calyste — šapnu mu Felicite na uho — zar vam ja nisam kazala da ćete me vi zaboraviti kao da nisam ni postojala. Sjedite tu pored nje, s desne strane, a Vignon će lijevo od nje. — Što se tebe tiče, Gennaro, ja te zadržavam — doda ona smijući se — mi ćemo voditi nadzor nad njenim koketerijama.

Naročiti akcent, kojim Camille izgovori ovu riječ, pade u oči Claudeu, koji baci na nju onaj lukavi i kao rastresen pogled kojim je izdao svoje ispitivačke namjere. On nije prestajao da promatra gospođicu des Touches za cijelo vrijeme večere.

— Koketerijama — odgovori markiza skidajući rukavice i pokazujući svoje divne ruke — ta imam i za šta. S jedne strane — reče ona pokazujući Claudea — imam pjesnika, a s druge poeziju.

Gennaro Conti baci na Calystea pogled pun laskanja. Na svjetlosti Beatrisa je izgledala još ljepša nego ranije. Bijela svjetlost svijeća davala je njenom čelu meka svjetlucanja, palila varnice u njenim očima gazele i prolazila kroz njene svilene kovrče kao u prelivima, a od nje su one blistale kao zlatna vlakna. Ona zabaci svoj šal od tila unazad umiljatim pokretom i otkri vrat, Calyste opazi tada nježan potiljak bijel kao mlijeko, s jednom snažnom bradom što se dijelila u dva talasa, koji su se gubili prema ramenima s nježnom i primamljivom simetrijom. Ove nagle promjene, koje žene dopuštaju sebi, proizvode malo efekta u svijetu, gdje su svi pogledi otupjeli, ali ona čine strahovitu pustoš u novim dušama, kao što je bila duša Calysteova. Ovaj vrat, tako različit od Camilleova vrata, nagovještavao je kod Beatrise sasvim drukčiji karakter. Po tome su se poznavali ponos rase, izdržljivost kao naročita odlika plemstva i nešto neopisivo čvrstou tom dvostrukom spoju koji je možda posljednji trag snage starih zavojevača.

Calyste je imao hiljadu muka da se pokaže kao da jede, osjećao je nervna uzbuđenja koja su mu oduzela glas. Kao kod sviju mladih ljudi, priroda je bila žrtva grčeva koji prethode prvoj ljubavi i urezuju je tako duboko u dušu. U ovom razdoblju žar srca, savlađivan moralnom vatrom, dovodi do unutrašnje borbe koja objašnjava dugu neodlučnost punu poštovanja, duboka nježna razmišljanja, odsustvo svakog računa, što je dražesna odlika mladih ljudi čije su srce i život čisti. Kako je proučavao, mada krišom, da ne bi probudio sumnju ljubomornog Gemnara, pojedinosti koje čine markizu de Rochefiđe tako plemenito lijepom, Calystea je uskoro osvojila uzvišeinost voljene žene: on se osjećao kao umanjen pod visinom izvjesnih pogleda, pod dostojanstvenim stavom ovoga lica gdje su se izlijevala aristokratska oisjećanja, pod izvjesnom gordošću koju žene izražavaju lakim pokretima, držanjem glave, divnom sporošću pokreta, a koji su manje plastični, manje smišljeni nego što se misli. Ove ljupke pojedinosti njihove promjenlive fizionomije odgovaraju nježnostima i hiljadi izbuđenja njihove duše. Ima osjećanja u svima ovim izrazima. Lažni položaj, u kome se nalazila Beatrisa, nalagao joj je da bdi nad samom sobom, da se učini dostojanstvenom, da ne bi bila smiješna, a žene iz velikog svijeta znaju sve da postignu ovaj cilj koji je za proste žene najveća opasnost.

U Felicitinim pogledima Beatrisa je pogodila unutrašnje obožavanje koje je ona ulila svome susjedu i osjetila da bi bilo nedostojno od nje da ga hrabri; bacila je u zgodno vrijeme na Calystea jedan ili dva hladna pogleda, koji su padali na njega kao gomile snijega. Nesretnik se požalio gospođici des Touches jednim pogledom u kome su se naslućivale suze zadržane u srcu s natčovječamskom energijom, a Felicite ga je upitala prijateljskim glasom zašto ne jede ništa. Calyste se najeo po naredbi i izgledalo je da uzima učešća u razgovoru. Da bude dosadan umjesto da se dopadne, ova neizdržljiva misao udarala mu je u mozak. On je postao još stidljiviji kad je primijetio iza markizine stolice slugu koga je bio vidio toga jutra na molu i koji će, bez sumnje, govoriti o njegovoj radoznalosti.

Bio *on* ožalošćen ili sretan, gospođa de Rochefide nije obratila nikakvu pažnju na svoga susjeda. Pošto je gospođica des Touches podsjeti na njen put po Italiji, ona nađe načina da duhovito ispriča iznenadnu ljubav kojom ju je počastio' neki ruski diplomat u Firenci podsmijevajući se svima mladim ljudima koji jure na žene kao skakavci na zelenilo. Ona nasmija Claudea Vignona, Gennara, čak i Felicitu, iako ove podrugljive strijele pogodiše u srce Calystea, koji je, kroz zujanje u svojim ušima i u svojoj glavi, čuo samo riječi. Jadno dijete nije se zaklinjalo u sebi, kao izvjesni tvrdoglavi ljudi, da će zadobiti ovu ženu pod svaku cijenu; ne, on se nije ni malo ljutio; on je patio. Kad je primijetio kako Beatrisa namjerava da ga prinese na žrtvu Gennaru, on reče u sebi: „Neka joj poslužim bar u nečem!" i predade se sa blagošću jagnjeta da ga ona muči.

— Vi, koji toliko obožavate poeziju — reče Claude Vignon markizi — zašto je primate tako' rđavo? Ova naivna divljenja, tako' lijepa u svom izrazu, bez zadnje misli i tako odana, zar to[1] nije poezija srca? Priznajte, ona vam ulijevaju. OiSjećaj uživanja i zadovoljstva.

— Zacijelo — reče ona.— ali mi bismo bile vrlo nesretne i vrlo rđave kad bismo podlegle svima strastima koje raspaljujemo.

— Da vi ne birate — reče Conti — mi ne bismo bili tako gordi što nas volite.

— Kad će mene izabrati i cijeniti neka žena? — zapita se Calyste, koji je teško ugušivao strašno uzbuđenje.

On je bio pocrvenio kao bolesnik čiju je ranu nečiji prst iz nepažnje dodirnuo. Gospođicu des Touches potresao je izraz koji se ocrtao na Calysteovu licu i trudila se da ga utješi pogledom punim simpatije. Ovaj pogled primijetio je Claude Vignon. Od ovog trenutka pisac je zapao u takvu veselost da ju je izražavao sarkazmom: podržavao je Beatrisino mišljenje da ljubav postoji samo u želji, da se većina žena varaju kad vole, da one vole iz razloga koji su i njima samima i muškarcima vrlo često nepoznati i da one hoće katkad da se varaju, da je i najplemenitija među njima bila i lukava.

— Držite se vi knjiga, ne kritizirajte naše osjećaje — reče Camille bacajući na nj strog pogled.

Večera izgubi veselost. Zbog podsmijevanja Claudea Vignona obje se žene zamisliše. Calyste je osjećao

strašnu patnju usred sreće koju mu je pričinilo Beatrisino prisustvo. Conti je pokušavao da u markizinim očima pogodi njene misli. Kad je večera bila svršena, gospođica des Touches uze Calystea pod ruku, ostavi drugu dvojicu markizi i propusti ih naprijed, da bi najzad mogla da kaže mladom Bretoncu:

— Drago moje dijete, ako vas markiza zavoli, ona će baciti Conti ja kroz prozor; ali vi se ponasate u ovom trenutku tako da učvršćujete njihove veze. I kad bi bila očarana vašim obožavanjem, zar bi ona smjela da obrati pažnju na njih. Vladajte sobom.

— Ona je kruta prema meni, ona me neće nikada zavoljeti — reče Calyste — a ako me ne zavoli, ja ću umrijeti!

— Umrijeti! vi! dragi moj Calyste? — reče Camille. — Vi ste dijete. A zbog mene ne biste umrli?

— Vi ste postali moja prijateljica — odgovori on.

Poslije razgovora koji dolazi uvijek uz kavu, Vignon zamoli Contija da štogod otpjeva. Gospođica des Touches sjede za klavir. Camille i Gennaro otpjevaše *Dunque U mio bene tu mia sarai,* posljednji duet *Romea i Julije* od Zingarellija, jednu od najuzbudljivijih strana moderne muzike. *Dio di tanti palpiti*[10] izražava ljubav u svoj njenoj veličini. Calyste, koji je sjedio u onoj istoj fotelji u kojoj je sjedio kad mu je Felicite bila pričala markizin život, slušao je pobožno. Beatrisa i Vignon stajahu pored klavira. Uzvišeni Contijev glas: umio je da se udruži s Felicitinim glasom. Oboje su često zajedno bili pjevali ovaj dio i bili su vješti da nađu izvrsno sklad kojim su istakli njegovu ljepotu. To je bilo, u ovom trenutku, ono što je muzičar htio da stvori, pjesma božanske melankolije, njihova labudova pjesma. Kad se duet završio, svatko je bio u ovom velikom uzbuđenju kojese nikako ne izražava prostim pljeskanjem.

— Ah! muzika je najveća umjetnost! — povika marki za.

— Camille više cijeni mladost i ljepotu, što i jest najveća poezija — reče Claude Vignon.

Gospođica des Touches pogleda Claudea krijući neki neodređeni nemir. Beatrisa, koja nije ni gledala Calystea, okrete glavu da vidi kakav je utisak ova muzika učinila na njega, manje zbog njega samoga a više da bi zadovoljila Contija: ona opazi u okviru prozora jedno bijelo lice orošeno krupnim suzama. Na ovaj prizor kao đa je osjetila neki živi bol. Brzo okrenu glavu i pogleda Gennara. Pred Calysteom muzika ne samo što je stajala, ne samo što ga je bila dodirnula svojim božanskim štapićem, ne samo što ga je bacila u stvaranje i bila skinula koprenu s njega nego ga je još i Centi jev genij bio porazio. Usprkos onome što mu je Camille bila rekla o njegovu karakteru, on je mislio tada da on ima lijepu dušu i srce puno ljubavi. Kako da se bori s takvim umjetnikom? Kako da ga žena ne obožava uvijek? Ova pjesma ulazila je u dušu kao neka druga duša. Jadno dijete bilo je isto toliko satrveno poezijom koliko i očajanjem: on je osjećao[1] da vrlo malo znači. Ova bezazlena optužba njegova ništavnog duha mogla se pročitati zajedno s njegovim divljenjem. On nije opazio Beatrisin poikret; Beatrisa i sama zahvaćena Calysteovim istinskim osjećanjima, pokazala ga jednim znakom gospođici des Touches.

— Oh! divno srce! — reče Felicite. — Conti, vi nećete dobiti nikada pljeska,nje koje bi vrijedilotoliko koliko i divljenje ovoga djeteta. Da pjevamo jedan trio. — Beatrisa, draga moja, hodite!

Kad markiza, Camille i Conti sjedoše za klavir, Calyste ustade tako tiho da oni i ne primijetiše, baci se na jednu sofu u spavaćoj sobi, čija su vrata bila otvorena, i utonu ondje u svoje očajanje.

DRUGI DIO
DRAMA

— Šta vam je, dijete moje? — reče mu Claude, koji se spusti tiho pored Calystea i uze ga za ruku.

— Vi volite, vi mislite da vas ona prezire; ali nije tako. Za nekoliko dana vi ćete imati slobodno polje ovdje; vi ćete ovdje vladati, vas će voljeti više njih; najzad, ako se budete znali dobro ponašati, bit ćete ovdje kao sultan.

— Šta mi vi govorite? — uzviknu Calyste dižući se i jednim pokretom odvuče Claudea u biblioteku.

— Ko me ovdje voli?

— Camille — odgovori Claude.

— Camille da me voli! — zapitao je Calyste.

— Ta dobro, a vi?

— Da — odgovori Claude — ja...

On ne odgovori. Sjede i nasloni glavu na jastuk s nekom dubokom, tugom.

— Meni je dosadan život, a nemam hrabrosti da ga napustim — reče on nakon trenutka šutnje. — Volio bih da sam se prevario u onome što sara vam rekao; ali posljednjih nekoliko dana zasvijetlilo je više žive svjetlosti. Ja se nisam, duše mi, šetao po stijenama Croisica iz zadovoljstva. Gorčina mojih riječi, kad sam se vratio i kad sam vas našao u razgovoru s Camilleom, izvirala je sa dna moga uvrijeđenog samoljublja. Ja ću se uskoro objasniti s Camilleom. Dva duha tako oštrovidna, kao što su njen i moj, ne bi mogla da se prevare. Između dva profesionalna duelista, borba neće dugo trajati. Stoga vas ja mogu unaprijed obavijestiti osvom odlasku. Da, ja ću napustiti zamak des Touches, možda već sutra, s Contijem. Zacijelo, dogodit će se ovdje, kad mi tu n.e budemo više bili, čudne, strašne stvari, može biti, i ja ću žaliti što ne mogu prisustvovati žestokim prepirkama, tako rijetkim u Francuskoj i tako dramatičnim. Vi ste mi zanimljivi. Da ne osjećam duboku odvratnost, koju mi ulijevaju žene, ja bih ostao da, vam pomognem da odigrate ovu partiju; ona je teška, vi je možete izgubiti, vi imate posla s dvjema neobičnim ženama, a vi ste već jako zaljubljeni u jednu od njih da biste se mogli poslužiti drugom. Beatrisa mora da ima jogunstva u karakteru, a Camille ima veličine. Možda ćete se vi kao stvar krta i fina slomiti između ova dva bedema, jer vas bujica strasti zanosi. Čuvajte se.

Calysteovo zaprepašćenje, kad je čuo sve ove riječi, dalo je mogućnosti Claudeu Vignonu da ih kaže i da ostavi mladog Bretonca, koji je ostao kao putnik kome je u Alpama vođa pokazao dubinu bezdana bacajući u njega kamen. Da čuje iz usta samoga Claudea da njega, Calystea, voli Camille u trenutku kad se on zaljubio u Beatrisu za cio svoj život! Bilo je u ovom položaju suviše mnogo tereta za ovako mladu i naivnu dušu. Pod ogromnim bolom koji ga je satirao u prošlosti, ubijen sada težinom svoga položaja, između Beatrise, koju je on volio, između Camillea, koju više nije volio, i koja ga, kako Claude kaže; voli, jadno dijete počelo je da očajava; on je ostao neodlučan, izgubljen u svojim mislima. Uzaludno je tražio razloge iz kojih je Felicite bila odbila njegovu ljubav i odjurila u Pariz da ondje traži Claudea Vignona. Od časa do časa Beatrisin glas dopirao je čist i svjež do njegovih ušiju i stvarao mu ona snažna uzbuđenja koja je on bio izbjegao napuštajući mali salon. U više mahova osjećaoi je da više neće moći sputavati divlju želju da je zgrabi i da je otme. Sta, će od njega biti? Da li da dođe opet u dvorac des Touches? Kad zna da ga Camille voli, kako će tu moći obožavati Beatri.su? On nije nalazio nikakvo' rješenje za ove teškoće.

Neosjetno tišina zavlada u kući. On ču, iako nije na to obraćao pažnju, šum više vrata koja su se zatvarala. Zatim odjedanput izbroja dvanaest udaraca sata u susjednoj sobi, odakle su ga Čami] leov i Claudeov glas, probudili iz, ukočenog razmišljanja o budućnosti i gdje je, u mraku gorjelo jedno svjetlo. Prije nego što je mogao da se pojavi, on ču strašne riječi koje izgovori Vignon.

— Vi ste došli u Pariz silno zaljubljeni u Calystea — govorio je on Feliciti. — Ali vi ste se bili uplašili od. posljedica takve strasti u vašim godinama. Ona vas je vodila u ponor, u pakao, ka samo,ubistvu može biti!... Ljubav živi samo ako misli da je vječna, a vi ste vidjeli da će uskoro u vašem životu nastupiti strašan raistanak: odvratnost i starost koje će ubrzo završiti jednu uzvišenu pjesmu. Vi ste se bili sjetili Adolphea, strašnog svršetka ljubavi gospođe de Stael i Benjamina Constanta, koji su međutim bili bliži po godinama nego što ste vi i Calyste. Vi ste mene tada uzeli kaošto vojnici uzimaju snopove pruća da bi podigli opkope između neprijatelja i sebe. Ali kako ste vi htjeli utjecati na mene da za volim zamak des, Touches, zar to nije bilo samo zato da biste vi tu provodili dane u tajnom obožavanju svoga boga? Da biste ispunili svoju namjeru, u isto vrijeme i nisku i uzvišenu, trebalo je da potražite kakvog prostog čovjeka, ili čovjeka koji je tako obuzet visokim mislima da bi ga bilo lako varati. Vi ste mislili da sam ja čovjek prostodušan, koji će se lako varati kao kakav genijalan čovjek. Izgleda da sam ja samo čovjek od duha: ja sam vas prozreo. Kad sam juče izgovorio pohvalu ženama vaših godina, objašnjavajući vam zašto vas Calyste voli, mislite li vi da sam ja vjerovao kako su meni bili upućeni vaši svjetli, očarani pogledi? Zar ja nisam već bio pročitao u vašoj duši? Oči su bile okrenute prema meni, ali srce je kucalo za Calystea. Vas nije nikada nitko volio, jadna moja Maupin, i neće vas nikad nitko voljeti nakon toga što ste odbili lijepo voće koje vam je slučaj ponudio pred vratima ženskoga pakla koja se okreću na svojim baglamama kad ih gurne brojka 50!

— Pa zašto mi je ljubav izmakla? — reče ona promijenjenim glasom. — Recite mi vi koji sve znate!

Pa vi niste ljupki — odgovori on — vi se ne pokoravate ljubavi, ona mora da se pokori vama. Vi ćete, može biti. moći uživati u nestašlucima i veselosti dječaka; ali vi nemate djetinstva u srcu; ima suviše dubine u vašem duhu; vi nikad niste bili naivni i nećete to biti ni danas. Vaša ljupkost dolazi od tajanstvenosti; ona je apstraktna, a ne aktivna. Najzad, vaša snaga odbija vrlo jake ljude koji predviđaju borbu. Vaša moć može se dopasti mladim dušama koje, isto tako kao i duša Calysteova, vole da ih netko štiti; ali s vremenom ona umara. Vi ste veliki i uzvišeni: zato morate trpjeti nezgode ovih dviju osobina, one muče čovjeka.

— Kakva sudbina! — povika Camille. — Zar ja ne mogu biti žena? Zar sam ja čudovište?

— Možda — reče Claude.

— Vidjet ćemo — reče žena dirnuta u živac.

—Zbogom, draga moja, ja sutra putujem. Ja se ne ljutim na vas: ja mislim da ste vi najveća od svih žena; ali ako bih nastavio da vam služim kao zaklon i štit — reče Claude sa dva znalačka prijevoja u glasu — vi biste me prezreli. Mi se možemo rastati bez bola i grižnje savjesti; mi nemamo da zažalimo ni za srećom ni za neostvarenim nadama. Za vas, kao i za beskrajno rijetke genijalne muškarce, ljubav nije onakva kakvom ju je priroda stvorila: neodoljiva potreba, od čijeg zadovoljenja dolaze živa ali prolazna uživanja, i koja umire; vi gledate u njoj ono što je od nje stvorilo kršćanstvo: idealno kraljevstvo, puno plemenitih osjećanja, velikih niskosti, poezije, duhovnih čulnosti, odanosti, moralnog cvijeća, čarobnih harmonija, kraljevstvo koje je visoko podignuto iznad prostačkih grubosti i u koje odlaze dva bića spojena u jednog anđela, leteći na krilima zadovoljstva. Eto, šta sam ja očekivao, mislio sam da. zgrabim jedan od ključeva koji nam otvaraju vrata zatvorena za tolike ljude, a kroz koja se ulazi u beskrajnost. Vi ste već bili ondje, vi! I tato ste mene prevarili. Ja se vraćam bijedi, u svoju prostranu tamnicu, u Pariz. U početku moje karijere bila bi dosta jedna ovakva prijevara pa da bježim od žena; danas ona ostavlja u mojoj duši razočaranje koje me baca zauvijek u strašnu samoću, ja ću se u njoj osjetiti bez vjere koja je pomogla crkvenim očima da nju ispune svetim slikama. Eto, draga moja Camille, kamo nas vodi veličina duha: mi možemo oboje pjevati strašnu himnu koju je pjesnik stavio u Mojsijeva usta kad je ovaj govorio Bogu:

Vaj! eto me, Bože, mogućna i sama.

U ovom trenutku Calyste iziđe.

— Ne smijem dopustiti da ne znate kako sam ja bio tu.

Gospođica des Touches pokaza najživlji strah, iznenadno crvenilo oboji hladno lice bojom vatre. Za vrijeme cijele ove scene ona je bila ljepša nego što je ikada bila u svome životu.

— Mi smo mislili da ste vi otišli, Calyste — reče Claude. — Ali ova nehotična indiskretnost i naša i vaša ostaje bez opasnosti; vama će se možda više sviđati u zamku des Touches kad budete Felicitu potpuno poznavali. Njena mi šutnja nagovještava da se nisam prevario s obzirom na ulogu koju mi je ona odredila. Ona vas voli, kao što sam vam ja to rekao, ali ona vas voli zbog vas, a ne zbog sebe a to je osjećaj koji samo malo žena može da posjeduje i da prihvati; malo je među njima onih koje poznaju slasti bolova što ih održava želja, to je jedna od veličanstvenih strasti koje su ostavljene muškarcu; ali ona je pomalo muškarac — reče on s podsmijehom, — Vaša strast prema Beatrisi donijet će joj patnje ali će je u isto vrijeme i usrećiti.

Oči gospođice des Touches napuniše se suzama, ona se nije usuđivala da pogleda na strašnoga Claudea Vignona i bezazlenoga Calystea. Bila je uplašena što su je razumjeli, nije mislila da bi bilo moguće da jedan čovjek, ma kakva bila njegova sposobnost, pogodi tako svirepu obazrivost, heroizam tako uzvišen kakav je bio njen.

Osjećajući da je ponižena što vidi kako je njena veličina otkrivena, Calyste je i sam osjetio uzbuđenje ove žene koju je on bio podigao tako visoko, a koju je sad gledao utučenu. Jednim neodoljivim pokretom Calyste se baci pred Camilleove noge i poljubi joj ruke, krijući u njih svoje lice pokriveno suzama.

— Claude — reče ona — ne ostavljajte me, šta će biti od mene?

— Čega imate da se bojite? — odgovori kritičar. — Calyste već voli markizu kao lud. Zacijelo, vi ne biste mogli naći jaču branu između sebe i njega nego što je ova ljubav koju ste vi sami izazvali. Ova strast meni čini dobru uslugu. Juče je bilo opasnosti i za vas i za njega; ali danas sve će za vas biti materinska sreća, — reče on bacajući joj podsmješljiv pogled. — Vi ćete se ponositi svojom pobjedom.

Gospođica des Touches pogleda Calystea koji je na ovu. riječ podigao glavu naglim pokretom. Claude Vignon se osvećivao gledajući sa zadovoljstvom Calysteovu i Feiicitinu zabunu.

— Vi ste ga gurnuli ka gospođi de Rochefide — odgovori Claude Vignon — on je sad pod čarolijom. Vi ste iskopali sami svoj grob. Da ste se povjerili meni, bili biste izbjegli nesreću koja vas čeka.

— Nesreću! — povika Camille Maupin i uze glavu Calysteovu, podiže je do sebe, poljubi je u kosu i proli na nju obilne suze. — Ne, Calyste, vi ćete zaboraviti sve ovo što ste čuli, vi će nećete osvrtati nimalo na mene.

Ona ustade, uspravi se pred ovim, muškarcima i porazi ih varnicama koje su bacale njene oči, gdje je plamtjela cijela njena duša.

— Za vrijeme dok je Claude govorio — odgovori ona — ja sam shvatila ljepotu i veličinu ljubavi bez nade. Zar nije to jedini osjećaj koji nas približuje Bogu. Nemoj me voljeti, Calyste, a ja, ja ću tebe voljeti kao što nijedna žena neće voljeti.

To je bio najdivljiji krik koji je ikada ranjeni orao pustio u svome letu. Claude kleče, uze Felicitinu ruku i poljubi je.

— Hajde idite, prijatelju moj — reče gospođica des Touches mladome čovjeku — vaša mati mogla bi biti zabrinuta.

Calyste se vraćao u Guerandu laganim korakom, okrećući se da bi gledao svjetlost na prozorima Beatrisina apartmana. I sam je bio iznenađen što je tako malo osjećaja imao za Camillea, i gotovo se ljutio na nju što je petnaest mjeseci ostao bez sreće. Zatim, katkad, on je osjećao u sebi potrese što ih je Camille u njemu izazvala, osjećao je u svojoj kosi suze koje je ona tu bila spustila, patio je zbog njene patnje, mislio je da čuje jecanja, koja bez sumnje izlaze iz grudi ove velike žene koju je on toliko želio nekoliko dana prije. Otvarajući kapiju roditeljskog doma, gdje je vladala duboka tišina, on opazi kroz prozor, pri svjetlosti one lampe tako proste konstrukcije, svoju majku koja je radila čekajući ga. Ovaj prizor ovlaži suzama Calysteove oči.

— Pa šta ti je opet? — upita Fanny čije je lice izražavalo strašan nemir.

Mjesto odgovora Calyste je zagrlio svoju majku i poljubio je u obraze, čelo i kosu s jednim od onih izljeva koji očaravaju majke i zagrijavaju ih mekim plamenom života koji su one dale.

— Tebe ja volim — reče Calyste svojoj majci, gotovo stidljivoj i rumenoj, tebe koja živiš samo za mene, tebe koju bih ja htio usrećiti.

— Pa ti nisi raspoložen kao obično, dijete moje reče barunica promatrajući svoga sina. Šta ti je?

— Camille me voli, a ja je ne volim više — reče on.

Barunica privuče Calystea sebi, poljubi ga u čelo i Calyste ču, u dubokoj tišini ove stare dvorane mrke i prevučene tapetama, udarce živog drhtanja u srcu svoje majke. Irkinja je bila ljubomorna na Camillea i slutila je istinu. Ova je mati, čekajući svake noći svoga sina, bila proučila strast ove žene; ona je tragom svjetlosti upornog razmišljanja bila prodrla u Camilleovo srce, i mada to nije mogla sebi objasniti, ona je zamišljala da ta žena ćuti neku želju za materinstvom. Calysteova priča prestrašila je ovu prostu i bezazlenu majku.

— Pa dobro — reče ona nakon male stanke — onda voli gospođu de Rochefiđe, ona mi neće zadavati brige.

Beatrisa nije bila slobodna, ona nije remetila nijedan od stvorenih planova za Calysteovu sreću, tako je bar Fanny mislila, ona je u njoj imala da voli neku vrstu snahe a ne da se bori protiv jedne druge majke.

— Ali Beatrisa me neće voljeti! — povika Caiyste.

— Može biti — odgovori barunica lukavo. — Zar mi nisi rekao da će ona ostati sutra sama?

— Da.

— Pa dobro, dijete moje! — doda mati crveneći. — Ljubomore ima u svima našim srcima, a ja nisam mislila da ću je jednog dana naći u svome srcu, jer nisam mislila da ću morati da se borim, za ljubav svoga Calystea! — Ona uzdahnu. — Ja. sam mislila — reče ona — da će brak za tebe biti ono što je bio za mene. Kakvu svjetlost si ti bacio u moju dušu za ova dva mjeseca! kakvim se odsjajima obojila tvoja ljubav tako prirodna, jadni anđele! Pa dobro, pokazuj da uvijek voliš svoju gospođicu des Touches, markiza će biti zbog toga. ljubomorna i ti ćeš je imati.

— Oh! moja dobra majko, Camille mi to ne bi rekla — uzviknu Calyste držeći oko struka svoju majku i ljubeći je po vratu.

— Zbog tebe ću postati vrlo opaka, rđavo dijete — reče ona sva sretna zbog svijetlog lica kojim, je nada podarila nijemog sina, što se veselo penjaostepenicama kulice.

Sutradan ujutro Calyste naredi Gasselinu da: ode i pripazi na put koji vodi iz Guerande u Saint Nazaire, da vreba u prolazu kola gospođice des Touches i da izbroji lica koja se budu u njima nalazila.

Gasselin se vrati u trenutku kad je cijela porodica bila na okupu i doručkovala.

— Šta je to? — roče gospođica du Guenic. — Gasselin trči kao da Gueranda gori.

— Bit će da je našao šumskog miša — reče Mariotta, koja je bila donijela mlijeko, kavu i kolače.

— On dolazi iz grada, a ne iz vrta — odgovori. gospođica du Guenic.

— Ali šumski miš ima svoju rupu iza zida, prema ulici — reče Mariotta.

Gospodine viteže, bilo ih je pet, četvoro u kolima i kočijaš.

— Dvije dame u dnu? — reče Calyste.

— I dva gospodina naprijed — odgovori Gasselin.

— Osedlaj konja moga oca, trči za njima, stigni u Saint-Nazaire na vrijeme kad lađa polazi za Paimboeuf i, ako se oba muškarca ukrcaju, dojuri natrag da mi javiš što konj najbrže može.

Gasselin iziđe.

— Moj bratance, vi imate đavola u tijelu! — reče stara Zephirina.

— Ta ostavi ga, sestro, nek se zabavlja — povika barun. — Bio je tužan kao buljina, eto sad je veseo kao zeba.

~ Vi ste mu možda rekli da je naša draga Charlotta došla? — uzviknu stara djevojka, okrećući se prema svojoj snahi.

— Ne — odgovori barunica.

Ja sam mislila da je on htio da je dočeka — reče pakosno gospođica du Guenic.

— Ako Charlotta ostane tri mjeseca kod svoje tetke, ima dosta vremena da je vidi — odgovori barunica.

— O! sestro moja, pa šta se dogodilo od juče?

— upita stara djevojka. — Vi ste bili tako sretni kad ste saznali da će gospođica de Pen-Hoel ići danas da nam dovede svoju sestričnu.

— Jacquelma hoće da me oženi Charlottom, da bi me spasla od propasti, tetka — reče Calyste smijući se i bacajući svojoj majci značajan pogled.

— Bio sam na šetalištu kad je gospođica de PenHoel govorila gospodinu du Halga; ali ona nije mislila da bi to bila mnogo veća propast za mene da se oženim u ovim godinama.

— Pisano je gore — povika stara djevojka prekidajući Ca,lystea — da ja neću umrijeti ni mirna ni sretna. Ja bih željela vidjeti kako se naša porodica produžuje i kako otkupljuje nekoja od naših imanja; ništa neće biti od toga. Možeš li ti, lijeipi moj bratance, ma šta uporediti s tim dužnostima?

— Ali — reče barun — zar će gospođica des Touches spriječiti Calystea da se oženi kad bude trebalo? Moram otići njoj.

— Mogu vas uvjeriti, oče, da Felicite neće biti nikada smetnja mome braku.

— Ja tu ne vidim više jasno — reče stara djevojka, koja nije znala ništa o iznenadnoj strasti svoga bratanca za markizu de Rochefide.

Mati je čuvala tajnu svoga sina; u ovakvim stvarima šutnja je kod svih žena urođena. Stara djevojka pade u duboko razmišljanje, slušajući svim silama, vrebajući glasove i šum da bi mogla da pogodi tajnu koja se od nje krila. Gasselin uskoro stiže i reče svome mladome gospodaru kako nije bilo potrebno da ide čak. u Saint-Nazaire da bi saznao da će se gospođica des Touches i njena prijateljica same vratiti, on je to doznao u gradu kod Rernusa, poštanskog kočijaša, koji je bio primio na sebe da odnese prtljag oba gospodina.

— One će se same vraćati! — uzviknu Calyste. — Osedlaj moga konja.

Po tonu svoga mladog gospodara Gasselin pomisli da je to neka ozbiljna stvar’; on osedla oba konja, napuni

pištolje ne govoreći nikome ništa i obuče se da prati Calystea. Calyste je bio tako zadovoljan kad je saznao da su Clauđe i Gennaro otputovali da nije ni pomislio na koga će naići u Saint-Nazaireu; on je mislio samo na zadovoljstvo što će pratiti markizu; uzeo je ruke svoga staroga oca i stisnuo ih nježno, poljubio' je svoju majku i .zagrlio svoju staru tetku.

— Najzad, ja ga volim više ovako nego kad je tužan — reče stara Zephirina.

— Kamo ćeš ti, vi teže? — reče mu njegov otac.

— U Saint-Nazaire.

— Do đavola! a kad će svadba? — reče barun,
koji je mislio da se njegov sin žuri da vidi Charlottu de Kergarouet. — Jedva čekam da budem djed, vrijeme je.

Kada Gasselin dosta vidno pokaza namjeru da, prati Calystea, mladić pomisli da bi se mogao vratiti u Camilleovim kolima s Beatrisom, a svoga, konja da ostavi Gasselinu i potapša ga po ramenu govoreći:

— Imao si duba.

— Pa dabome — odgovori Gasselin.

— Mladiću — reče otac došavši s Fanny đo galerije vanjskih stepenica — štedi konje, oni će imati da prevale dvadeset vrsta.

Calyste ode, pošto je izmijenio sa svojom majkom najpronicljiviji pogled.

— Blago moje — reče ona vidjevši kako on savija glavu pod svodom vratnica.

— Neka ga Bog štiti! odgovori barun; — jer ga mi ponovo ne možemo dobiti.

Od ove riječi prilično slobodna tona provincijskih plemića barunica uzdrhta.

— Moj bratanac ne voli Charlottu toliko da bi je sad dočekivao — reče stara djevojka Mariotti koja je sklanjala posuđe.

— Došla je neka velika dama, neka markiza u zarnak đes Touches, i on juri za njom! The! toje za njegove godine — reče Mariotta.

— One će ga ubiti reče gospođica đu Guenic.

— Neće ga to ubiti, gospođice; naprotiv — odgovori Mariotta koja je izgledala sretna zbog Calysteove sreće.

Calyste je jurio kao da hoće da šatre svoga, konja, kad Gasselin srećom zapita svoga gospodara da li on hoće da stigne prije odlaska broda, ono što baš nije bila njegova namjera; on nije htio da ga vide ni Conti ni Claude. Mladić uspori tada korake svoga konja i poče da promatra sa zadovoljstvom dvostruke brazde koje su ostale od točkova karuca po pjeskovitu putu. Bio je kao lud veseo od same pomisli: „Ona je prošla tuda, vratit će se tuda, njeni će se pogledi zaustaviti na ovim šumama, na ovom drveću!"

— Divan put! — reče on Gasselinu.

— Ah! gospodine, Eretanja je najljepša zemlja na svijetu — odgovori sluga. — Ima li ma gdje ovakvog cvijeća na ogradama i putovima koje izgleda kao ovo?

— Nigdje, Gasselin.

— Evo Bemusovih kola — reče Gasselin.

— Bit će da su gospođica de Pen-Hoel i njena sestrična u njima; hajde da se sakrijemo reče Calyste.

— Ovdje, gospodine?... Jeste li vi ludi? Mi smo na pijesku.

Kola koja su se penjala zaista po dosta pjeskovitoj strani iznad Saint-Nazairea, pojaviše se pred Calysteovim očima u naivnoj prostoti svoje bretanjske konstrukcije. Na veliko iznenađene Calysteovo, kola su bila puna.

— Ostavili smo gospođicu de Pen-Hoel, njenu sestru i njenu sestričnu, koje se sekiraju, sva je mjesta zauzela carinarnica — reče kočijaš Gasselinu.

— Ja sam izgubljen — povika Calyste.

Zaista, kola su bila puna činovnika koji su bez
sumnje išli da smijene činovnike solana. Kad je Calyste stigao na malu esplanadu koja obavija sennazersku crkvu, odakle se vidi Paimboeuf i veličanstveno ušće Loire, koja se bori s morem, on ugleda ondje Camillea i markizu kako mašu maramicama kao posljednje zbogom putnicima što ih je odnosila parna lađa. Beatrisa je bila tako divna: lice ublaženo odsjajem slamnatog šešira, koji je bio ukrašen divljim makovima i koji je bio vezan trakom boje maka. Bila je u haljini od muslina sa šarama cvijeća, jednu je vitku nožicu, obuvenu u zelenu gamašu, ispružila naprijed, naslonila se na svoj slabi suncobran, pokazujući svoju lijepu ruku u rukavicama. Ništa nije tako veličanstveno za oko
kao kakva žena na vrhu stijene poput statue na svom postolju. Conti je tada mogao vidjeti Calystea kako prilazi Camilleu.

— Ja sam mislio — reče mladić gospođici des Touches — da ćete se vratiti sami.

— Dobro ste učinili, Calyste — odgovori ona stežući mu ruku.

Beatrisa se okrenu, opazi svoga mladoga obožavaoca i dobaci mu nujneodoljivi pogled svoga repertoara. Osmijeh koji markiza vidje na rječitim usnama Camilleovim, pokaza joj prostakluk ovoga, načina, dostojnog jedne palančanke. Gospođa de Rochefide reče tada Calysteu smijući se.

— Zar to nije mala uvreda što ste mislili da. sam ja Camilleu mogla biti na putu dosadna?

— Draga moja, jedan muškarac za dvije udovice nije suvišan — reče gospođica des Touches uzimajući ruku Calysteovu i ostavljajući Beatri.su da gleda lađu.

U ovom trenutku Calyste začu iz ulice, koja silazi onome što je trebalo zvati pristanište sen-nazersko, glasove gospođice đe Pen-Hoel, Charlotte i Gasselina, koji su brbljali kao svrake. Stara je djevojka ispitivala Gasselina i htjela je da zna zašto su njegov gospodar i on došli u Saint-Nazaire; kola gospođice des Touches izazvala su čitav događaj. Prije nego što je mladić mogao da se povuče, Charlotta ga je bila vidjela.

— Evo Calystea! — povika mala Bretonka.

— Idite i ponudite im moja kola, njihova će sobarica sjesti pored moga kočijaša — reče Camille, koja je znala da gospođa de Kergarouet, njena kći i gospođica de Pen-Hoel nisu dobile kola.

Calvste, koji nije mogao da ne posluša Camillea, ode da izvrši poruku. Čim je gospođa de Kergarouet saznala da ima da putuje s markizom đe Rochefide i slavnom Camille Maupin, ona nije htjela da shvati oglušivanje svoje starije sestre koja se ustezala da se koristi, onim štoje ona nazivala đavolovim dvokolicama. Nantes je po geografskoj širini civilizacije stajao iznad Guerande; u njemu su se divili Camilleu; nju su ondje smatrali muzom Bretanje i čašću zemlje, ona je ondje izazivala isto toliko radoznalosti koliko i ljubomore. Visoko društvo u Parizu i moda praštali siu gospođici des Touches, jer je nju opravdavalo njeno veliko bogatstvo, a može biti i njeni nekadanji uspjesi u Nantesu koji je sebi laskao što je.bio kolijevka Čamiliea Maupina. Zato vikontesa, luda od radoznalosti, povuče svoju staru sestru i ne osvrćući se na njena kukanja.

— Dobar dan, Calyste — reče mala de Kergarouet.

— Dobar dan, Charlotta — odgovori Calyste ne pružajući joj ruku.

Oboje zbunjeni, ona zbog tolike hladnoće, on zbog svoje surovosti, penjali su se izdubenom jarugom, kako se zvala jedna ulica u Saint-Nazaireu, i šutke pratili dvije sestre. U jednom trenutku mlada djevojka od šesnaest godina osjeti da se ruše sve kule koje je bila sazidala u zraku i koje je bila ispunila svojim romantičnim nadama. Ona i Calyste igrali su se tako često zajedno u djetinjstvu; ona je bila tako vezana za njega te je mislila da njenu budućnost ne može nitko srušiti. Dolazila je nošena lakomislenom srećom, kao što se ptica baca na njivu; nešto ju je zaustavilo u letu, iako nije mogla ni da zamisli prepreku.

— Šta ti je, Calyste? — upita ga ona uzimajući ga za ruku.

— Ništa odgovori mladić koji izvi svoju ruku vrlo užurbano, pomišljajući na namjere svoje tetke i gospođice de Pen-Hoel.

Charlottine se oči okvasiše suzama. Ona je bez mržnje gledala lijepoga Calystea; ali ona je imala da doživi prvi potres ljubomore i osjetila je strašan bijes suparništva kad je spazila dvije lijepe Parižanke i naslutila uzrok Calysteove hladnoće.

Obična stasa, Charlotta de Kergarouet imala je neku prostu svježinu, malo okruglo lice koje su oživljavala dva crna oka što su glumila duhovitost, mrku bujnu kosu, zaobljen stas, ravna leđa, mršave ruke, kratak i odlučan govor djevojaka iz provincije, koje se trude da nemaju izgled malih prostakuša. Bila je ljubimce porodice zbog osobite ljubavi njene tetke prema njoj. Imala je na sebi u -ovom trenutku kaput od škotske vunene karirane tkanine, podstavljen zelenom svilom, koji je imala i na brodu. Njena putnička haljina od tkanine prilično' obične, s bluzom koja se čedno zatvara dalom do grla, ukrašena nabranim ovratnikom, izgledala je njoj strašna kad je vidjela svježe haljine Beatrise i Camillea. Bilo joj je teško zbog toga što je imala bijele čarape, koja su se bile isprljale na kamenju, u barci u koju je bila skočila, i zbog neukusnih kožnatih cipela, koje su bile Izabrane samo zato da se na putu ne bi pokvarilo štogod lijepo, kako obično rade provincijalci.

Što se tiče vikontese de Kergarouet, ona je bila tip prave palančanke. Visoka, suha, uvela, puna, skrivenog uobraženja, koje se pokazivalo tek kad ih netko uvrijedi, govorila je mnogo i natucala bi, silom tolikog brbljanja, kao što se i karamboli na bilijaru nađu, po nekoliko ideja zbog kojih je stekla ugled duhovite žene, pokušavala je da unizi Parižane tobožnjom dobrodušnošću palanačke pameti i nekom lažnom srećom, koju je neprekidno isticala, spuštala se na koljena da bi je drugi podigli i bila bijesna što su je ostavljali na koljenima; lovila je, po jednoj engleskoj izreci, komplimente na udicu, a nije ih uvijek mogla uloviti; imala je toaletu u isti mah i neobičnu i nebrižljivu, smatrala je nedostatak ljubaznosti kao drskost i mislila da mnogo zbunjuje ljude ako ne obrati na njih nikakvu pažnju; odbijala je ono što je željela kako bi primorala ljude da joj to ponude dvaput i da bi izgledalo kao da je oni prekomjerno, vole; bavila se onim o čemu se više ne govori, a tako bi se iznenadila što ne zna šta je u modi; najzad, teško bi izdržala i jedan sat a da ne govori o Nantesu, o „trgovima" Nantesa, o događajima u visokom društvu u Nantesu, žalila se na Nantes, osuđivala Nantes, i za fraze od vrijednosti smatrala obične fraze što bi, dobila od ljubaznih ljudi koji su joj rastreseno davali za pravo. Njeno ponašanje, njeni izrazi, njene ideje bili su manje ili više prešli i na njene četiri kćeri. Upoznati Camillea Maupina i gospođu de Rochefide bilo je za inju čitava budućnost i osnova tolikih razgovora! Tako je ona koračala ka crkvi, kao da je htjela da je osvoji na juriš, mašući svojom maramicom koju je bila razvila da bi na njoj pokazala teške uglove domaćeg veza, ukrašene trošnom čipkom. Držala, se prilično konjanički, što je za ženu od četrdeset i sedam godina bilo bez značaja.

— Gospodin vitez — reče ona, Camilleu i Beatrisi pokazujući Calystea koji je sav zbunjen dolazio sa Charlottom — saopćio nam je vašu ljubaznu ponudu; ali mi se bojimo, moja sestra, moja kći i ja, da vam ne smetamo.

— Ne, sestro, ja ne, ja svakako neću smetati ovim damama — reče stara djevojka žučljivo — jer ja ću svakako naći u Saint-Nazaireu ma kakvog konja kojim ću se vratiti.

Čamili e i Beatrisa izmijeniše krišom po jedan pogled, koji Calyste primijeti, i ovaj pogled bio je dovoljan da uništi sve njegove uspomene iz djetinjstva, njegovo visoko mišljenje o Kergarouet Pen-Hoelima, i da sruši zauvijek planove koje su zamislile dvije porodice.

— Mi možemo vrlo dobro da sjednemo i petoro u kola — odgovori gospođica des Touches kojoj Jacqueline okrenu leđa. — Pa čak i da budemo strašno stiješnjeni, što neće ni biti zbog vitkosti vas sviju, ja bih bila ipak nagrađena zadovoljstvom što Sam učinila uslugu Calysteovim prijateljima. Vaša sobarica, gospođo, naći će mjesta; a vaši paketi, ako ih imate, mogu se staviti iza karuca, ja. nisam povela slugu.

Vikontesa je obasu zahvaljivanjem i predbaci svojoj sestri Jacquelini što je htjela da njena Sestrična tako brzo dođe te joj nije ni dopustila dađođe u svojim kolima suhim putem; ali istina je da je put kolima bio ne samo dug nego i skup; ona. treba da še brzo vrati u Nantes, gdje je ostavila tri druge male mačkice koje je očekuju s nestrpljenjem — reče ona milujući vrat svoje kćeri. Charlotta je imala tada izgled žrtve, dižući oči prema svojoj majci, po čemu se moralo pretpostaviti da je vikontesa bila strašno dosadna svojim kćerima, isticući ih tako

često kao što kaplar Trim ističe svoju kapu u *Tristram Shandyju.*

— Vi ste sretna mati, vi treba... — reče Caihillekoja se zaustavi sjetivši se da je markiza morala da se odrekne svoga sina polazeći s Contijem,

— O! — odgovori vikontesa — ako sam nesretna što provodim svoj život u selu i u Nantesu,, ja se tješim što me moja djeca obožavaju, imate li vi djece? — upita ona Camillea.

— Ja sam gospođica des Touches — odgovori Camille. — Gospoda je markiza de Rochefide.

— Mora vas čovjek žaliti što niste poznali najveću sreću koja je data nama sirotim ženama, žarne gospodo? — reče vikontesa inarkiži da bi popravila svoju pogrešku. — Ali vi imate toliko drugih, stvari kao naknadu!

Jedna topla suza pojavi se u očima Beatrisinim, koja se okrenu naglo i ode dogrube ograđena stijeni, a Calyste pođe za njom.

— Gospodo — reče Camille na uho vikontesi — zar vi ne znate da se markiza rastavila od svoga muža, da ona nije vidjela svoga sina dvije godine i da ne zna kada će ga vidjeti?

— Ba! — reče gospođa de Kergarouet — jadna žena! Je li to sudski?

— Ne, svojom voljom — reče Camille.

— Pa da, ja to razumijem — odgovori smjelo vikontesa.

Stara Pen-Hoel, u očajanju što se nalazi u neprijateljskom logoru, bila se povukla na četiri koraka sa svojom dragom Charlottom. Calyste, pošto se uvjerio da ih nitko ne može vidjeti, uze ruku markizinu i poljubi je ostavljajući na njoj jednu suzu. Beatrisa se okrenu, njene oči ljutina je bila osušila; htjela je da izusti neku strašnu riječ, ali nije mogla da kaže ništa, jer je vidjela svoje suze na lijepom licu ovog anđela koji je isto tako bolno bio dirnut kao i ona.

— Bože moj, Calyste — reče mu Camille na uho vidjevši ga da se vraća s gospođom de Kochefiđe — vama bi ovo imalo da bude punica, a ova mala guska žena!

— Zato što je njena tetka bogata — reče ironično Calyste.

Cijela grupa pođe prema krčmi, a vikontesa je smatrala svojom dužnošću da se pred Camilleom satirički izrazi na račun sen-nazerskih divljaka.

— Ja volim Bretanju, gospođo — odgovori Felicite — ja sam rođena u Guerandi.

Calyste nije mogao da se uzdrži a da ne osjeti divljenje prema gospođici des Touches koja ga zvukom svoga glasa, mirnoćom svojih pogleda i blagošćn svojih pokreta razvedrila usprkos strašnim izjavama iz one scene koja se odigrala prošle noći. Pa ipak, ona je izgledala pomalo umorna; njene su crte pokazivale neispavanost, one su bile kao naduvene, ali ček* je gospodarilo nad unutrašnjom burom svirepom mirnoćom.

— Kakve kraljice — reče on Charlotti pokazujući joj markizu i Camillea i dajući ruku mlađoj djevojci na veliko zadovoljstvo gospođice de PenHoel.

— Sta je mislila tvoja majka -r reče stara djevojka dajući isto tako svoju suhu ruku svojoj sestrični — kad je prišla u društvo ove nevaljalice?

— Oh! tetka, ta je žena slava Bretanje!

— Sram, mala moja! Da nećeš i ti isto tako da joj laskaš?

— Gospođica Chariotta ima pravo, vi niste pravedni — reče Calyste.

— Oh! vi — odgovori gospođica de Pen-Hoel

— ona je vas omađijala.

— Ja osjećam prema njoj — reče Calysteu: — isto prijateljstvo kao i prema vama.

— Otkada to du Guenici lažu? — reče stara djevojka.

— Od onda otkada su de Pen-Hoelove gluhe

— odgovori on.

— Ti nisi zaljubljen u nju? — zapita stara djevojka očarana.

— Bio sam, ali više nisam — odgovori on.

— Rđavo dijete! Zašto si ti nama zadao toliku brigu? Ja sam znala dobro da je ljubav budalaština; samo je u braku to ozbiljno — reče mu ona gledajući Charlottu.

Chariotta, malo ohrabrena, ponadala se da će moći ponovo zadobiti svoju nadmoćnost, koja se oslanjala na sve uspomene iz djetinjstva, i stište ruku Calysteu, koji se u sebi zareče da će se otvoreno objasniti s mladom nasljednicom.

— Ah! kako ćemo lijepe partije mušice igrati, Calyste, i kako ćemo se smijati!

Konji su bili upregnuti, Camille propusti u dno kola vikontesu i Charlottu, jer Ja.cqueline bješe iščezla; zatim ona sjede na prednje sjedište s markizom. Calyste, primoran da se odrekne zadovoljstva kome se nadao, pratio je kola na konju,
a umorni konji išli su dosta polako tako da je on mogao da gleda Beatrisu. Historija je izgubila čudne razgovore ovih četiriju osoba koje je slučaj bio tako neobično sastavio u ovim kolima, jer je nemoguće vjerovati u svih sto i nekoliko verzija koje kruže po Nantesu o pohvalama, odgovorima, riječima što ih je vikontesa dobila od slavne gospođice des Touches lično. Ona se dobro čuvala da ponovi ili da shvati odgovore gospođice des Touches na sva svoja smiješna pitanja, a koje pisci slušaju vrlo često i time skupo plaćaju svoja rijetka zadovoljstva.

— Kako ste vi pisali knjige? — pitala je vikontesa.

— Isto kao što vi radite vaše ručne radove, čipke ili vez — odgovori Camille.

— A otkud vam one duboke opservacije i one slike tako primamljive?

— A otkuda vama tako duhovite stvari koje govorite, gospođo? Ništa lakše nego pisati i, ako biste htjeli...

— Ah! sve je htjeti? Ja ne bih to vjerovala! Koje od svojih djela najviše volite?

— Vrlo je teško imati izuzetnu ljubav prema ovim malim mačkicama.

— Vi ste otupjeli za komplimente i čovjek ne zna šta bi vam mogao novo reći.
— Vjerujte, gospođo, da osjećam svježinu načina na koji vi kazujete svoje komplimente.
Vikontesa nije htjela ostaviti dojam da zanemaruje markizu i reče gledajući je lukavo.
— Nikad neću zaboraviti ovo putovanje između duha i ljepote.
— Laskate mi, gospođo — reče markiza smijući se: — Nije prirodno da čovjek primijeti duh pored genija, i time još nisam mnogo kazala.
Charlotta, koja je živo osjećala da je njena mati smiješna, pogleda je da bi je time zaustavila, ali vikontesa je nastavila hrabro da se bori s dvjema zasmijanim Parižankama. Mladić, koji je jahao laganim i nemarnim kasom duž karuca, mogao je vidjeti samo dvije žene koje su sjedile na prednjim sjedalima i njegov pogled obuhvatio ih je čas jednu čas drugu, odajući bolne misli. Kako je on Beatrisu stalno gledao, ona je neprestano izbjegavala da baci pogled na mladog čovjeka; jednim pokretom, zbog koga očajavaju ljudi koji vole, ona je držala svoj prekršten šal pod prekrštenim rukama i izgledalo je kao da je obuzeta dubokim razmišljanjem. Na jednom mjestu, gdje je put bio pod sjenkom, vlažan i zelen kao divna šumska staza, gdje se šum kola jedva čuo, gdje je lišće dodirivalo koš na kolima, gdje je vjetar donosio balzamske mirise, Camille obrati pažnju svima na ovo mjesto puno harmonije, dotače se rukom Beatrisina koljena pokazujući joj Calystea.
— Kako on dobro jaše! — reče joj ona.
— Calyste — zapita vikontesa. — On je divan jahač.
— Ima toliko Engleza koji liče na njega! — odgovori nemarno markiza ne dovršujući svoju rečenicu.
— Njegova je mati Irkinja, jedna O'Brien — odgovori Charlotta koja je mislila da je lično pogođena.
Camille i markiza uđoše u Guerandu s vikontesom i njenom kćerkom na veliko iznenađenje cijelog začuđenog grada; one ostaviše svoje suputnice na ulazu uličice du Guenic, gdje umalo što se nije skupila gomila svijeta. Calyste je bio ubrzao korake svoga konja da bi izvijestio svoju majku i tetku o dolasku ovog društva koje se očekivalo na ručak. Ručak je po dogovoru određen za kasnije, u četiri sata. Vitez se vrati da ponudi ruku dvjema damama; zatim poljubi Camillea u ruku nadajući se da će moći prihvatiti i ruku
markizinu, ali ova je odlučno držala skrštene ruke i on je njoj bacio najživlje molbe u pogledu uzalud ovlaženom.
— Mala budalo — reče mu Camille dodirujući njegovo uho jednim skromnim poljupcem punim prijateljstva.
— To je istina — reče u sebi Calyste dok su se kola okretala — ja zaboravljam savjete svoje majke; ali ja ću ih, mislim, uvijek zaboravljati.
Gospođica de Pen-Hoel, koja je neustrašivo došla na jednom najmljenom konju, vikontesa de Kergarouet i Charlotta zatekoše postavljen stol, a du Guenici su ih primili sa srdačnošću, ako ne raskošno. Stara Zephirina bila je odredila, u dubini podruma, fina vina, a Mariotta je nadmašila samu sebe svojim bretanjskim jelima.
Vikontesa, očarana što je putovala sa slavnom spisateljicom, pokušala je da izloži modernu literaturu i položaj koji u njoj zauzima Camille; ali s književnim svijetom bi kao i s whistom: ni du Guenici, ni svećenik koji je iznenada bio došao, ni vitez du Halga nisu razumjeli ništa. Opat Grimont i stari mornar poslužiše se na kraju ručka likerima. Čim je Mariotta, s Gasselinom i vikontesinom sobaricom, bila raspremila stol, začu se uzvik oduševljenja da se pristupi mušici.
Radost je vladala u kući. Svi su mislili da je Calyste slobodan i već su smatrali da će se uskoro oženiti malom Charlottom. Calyste je šutio. Prvi put u svome životu on je upoređivao Kergarouetove i dvije žene elegantne, duhovite, pune ukusa, koje se u ovom momentu sigurno smiju dvjema palančankama, ako se pomisli na prvi pogled koji su one bile izmijenile. Fanny, koja je znala Calysteovu tajnu, primijetila je tugu svoga sina na koga su Charlottine koketerije i vikontesini napadi slabo djelovali. Očevidno, njenom dragom djetetu bilo je dosadno; tijelo je bilo u ovoj sobi, gdje bi se nekada on zanimao šalama mušice, ali duh je bio u zamku des Touches. „Kako bili mogla da ga pošaljem Camilleu?“ pitala se mati koja je bila na strani svoga sina, koja je voljela i čamila s njim. Njena ju je uzbuđena nježnost nadahnula.
“ Ti umireš od želje da odeš u zamak des Touches i da je vidiš? — reče Fanny na uho Calysteu.
Dijete odgovori osmijehom i crvenilom od kojih ova divna majka zadrhta do dna srca.
— Gospođo — reče ona vikontesi — bit će vam vrlo rđavo sutra u poštanskim kolima, a naročito zato što ćete jmorati poći vrlo rano; zar ne bi bife bolje da potražite kola od gospođice des Touches? Idi, Calyste — reče ona pogledavši svoga sina — uredi to u zamku des Touches; ali nam se brzo vrati.
— Treba mi samo deset minuta — povika Calyste koji ludo zagrli svoju majku na vanjskim stepenicama, kamo je ona bila pošla za njim. Calyste otrča lako kao paun i uđe u predsoblje zamka des Touches baš kad su Camille i Beatrisa izlazile iz: velikog salona nakon ručka: Sjetio se ipak i ponudio ruku Feliciti.
— Vi ste zbog nas napustili vikontesu i njenu kćer — reče ona stežući mu ruku — mi smo u stanju da shvatimo vrijednost takve žrtve.
— Jesu 1i ti Kergarouetovj rođaci de Portendugreovih i starog admirala de Kergarouet, čija se udovica udala za Charlesa de Vandenessea? — upita, gospođa de Rochefiđe Camillea.
— Gospođica Charlotta je kći ađmiralove nećakinje — odgovori Camille.. .
— To je ljupko mlado stvorenje — reče Beatrisa spuštajući se u gotsku fotelju — to je zaista *zk* gospodina du Guenica. .
— Ovaj se brak neće nikad ostvariti, — reče živo Camille.
Utučen hladnim i mirnim izgledom markize, koja je smatrala mladu Bretonku kao jedino biće koje bi se moglo sjediniti s njim, Calyste nije mogao ni govoriti ni mislili.
— A zašto, Camille? — reče gospođa de Rochefiđe.
— Draga moja — reče Camille vidjevši Calysteovo očajanje — ja nisam savjetovala Contiju da se ženi, a mislim da sam mu bila mila; vi niste velikodušni.

Beatrisa pogleda svoju prijateljicu s iznenađenjem koje je bilo pomiješano s neodređenom sumnjom. Calyste shvati otprilike Camilleovu. odanost, vidjevši da se po njenim obrazima pojavljuje ono slabo rumenilo. koje kod nje nagovještava njena najjača uzbuđenja; on joj priđe dosta nevješto, uze njenu ruku i poljubi je. Camille sjede nemarno za klavir, kao žena sigurna u svoju prijateljicu i u svoga tobožnjeg obožavaoca, okrenuvši im leđa i ostavljajući ih gotovo same. Ona je improvizirala varijacije na neke teme što ih je njen duh nehotice izabrao, jer su one bile pretjerano tužne. Markiza je izgledala kao da sluša, ali ona je primjećivala Calystea, koji je, suviše mlad i suviše naivan da bi mogao igrati ulogu koju mu je dala Camille, bio u zanosu pored svoga istinskog idola. Nakon jednog sata, za koje vrijeme je gospođica des Touches istinski osjećala svoju ljubomoru, Beatrisa se povuče u svoju sobu. Camille odmah odvede Calystea u svoju sobu, da je ne bi tkogod čuo, jer žene imaju čudan instinkt nepovjerenja.

— Dijete moje — reče mu ona — pravite se da mene volite, inače ste izgubljeni. Vi ste dijete; vi ne poznajete još žene, vi znate samo voljeti. Voljeti i zadobiti nečiju ljubav, to su dvije sasvim različite stvari. Vi ćete strašno patiti, a ja hoću da budete sretni. Ako naljutite Beatrisin ne ponos nego njenu tvrdoglavost, ona *će* biti u stanju da ode na nekoliko milja od Pariza, Contiju. Šta ćete vi onda?

— Ja ću je voljeti — odgovori Calyste.

— Vi je više nećete vidjeti.

— Oh, hoću — reče on.

— Kako?

— Ići ću za njom.

— Ali ti si siromah kao Job, dijete moje.

Moj otac, Gasselin i ja ostali smo tri mjeseca u Vandeji sa sto i pedeset franaka, putujući pješice dan i noć.

Calyste-r reče gospođica des Touches — slušajte me dobro. Ja vidim da ste vi i suviše naivni da biste se mogli pretvarati, ja neću iskvariti jednu tako dobru prirodu kao što je vaša, ja ću uzeti sve na sebe. Vas će Beatrisa voljeti.

— Je li moguće? — reče on sklapajući ruke.

Da odgovori Camille — ali potrebno je
svladati obaveze koje je ona uzela na sebe. Ja ću i lagati za vas. Samo, nemojte pokvariti nešto u dosta mučnom poslu koji ću ja poduzeti. Markiza ima aristokratsko lukavstvo, ona je duhovito nepovjerljiva; nikada lovac nije sreo divljač koja bi se teže savladala; ovdje, jadan moj dečko, lovac treba da sluša svoga psa. Da li mu obećavate slijepu poslušnost? Ja ću biti vaš Foks — reče ona dajući sebi ime najboljega hrta Calysteova.

— Šta da radim? — odgovori mladić.

— Malo — reče Camille. — Dolazit ćemo ovamo svakog dana, u podne. Kao kakva nestrpljiva dragana, ja ću biti na onom prozoru u hodniku odakle se vidi put za Guerandu, da vas gledam kad dolazite. Ja ću pobjeći u svoju sobu, da me vi ne biste vidjeli i da vam ne bih pokazala svoju veliku strast koja vam je dosadna; ali vi ćete me ponekad opaziti i mahnut ćete mi svojom maramicom. Vi ćete u dvorištu i na stepenicama pokazati pomalo dosade. Ti se tu nećeš mnogo pretvarati, dijete moje — reče ona spuštajući glavu na svoje grudi — zar ne? Nećeš ići brzo, gledat ćeš kroz prozor na stepenicama, koji gleda u vrt, tražeći u njoj Beatrisu. Kad ona bude ondje, (ona će se ondje šetati, ne brini), ako te ona opazi, ti ćeš se uputiti vrlo lagano u mali salon, a odatle u moju sobu. Ako me spaziš na prozoru kako vrebam tvoje izdajstvo, ti ćeš se povući živo natrag da te ja ne bih uhvatila u tome kako moliš jedan pogled od Beatrise. Kad dospi ješ u moju sobu, bit ćeš moj zarobljenik... Ah! mi ćemo tu ostati zajedno do četiri sata. Vi ćete za to vrijeme čitati, a ja ću pušiti; vama će biti vrlo dosadno, što je ne vidite, ali ja ću vam naći zanimljive knjige. Vi niste ništa pročitali od Georgea Sanda, ja ću poslati večeras nekoga od mojih ljudi da kupe njena djela u Nantesu i djela nekih drugih pisaca koje vi ne poznajete. Ja ću izlaziti prva, a vi nećete napuštati svoju knjigu, vi ćete doći u moj mali salon tek u trenutku kad čujete u njemu Beatrisu da razgovara sa mnom. Uvijek kad budete vidjeli kakav svezak nota otvoren na klaviru, vi ćete me moliti da ostanete. Ja vam dopuštam da budete sa mnom grubi, ako vi to možete; sve će biti dobro.

— Ja znam, Camille, da vi gajite za mene naklonost kakva se jedva nalazi, i zbog koje ja žalim što sam vidio Beatrisu — reče on s divnom iskrenošću — ali čemu se vi nadate?

— Za osam dana Beatrisa će biti luda za vama.

— Bože moj! je li moguće?... — reče on padajući na koljena i sklapajući ruke pred Camilleom, koja se raznježila i bila sretna što mu je pričinila radost na svoju rođenu štetu.

— Čujte me dobro — reče ona. — Ako vi budete vodili s markizom ne samo duge razgovore, već ako izmijenite s njom nekoliko riječi, i ako je budete pustili da vas ispituje; ako promašite ni-
jemu ulogu koju sam vam dala, a koju je zacijelo lagano odigrati, znajte dobro — reče ona ozbiljnim tonom — vi ćete je izgubiti zauvijek.

— Ja ne razumijem ništa od svega toga što' mi vi govorite, Camille povika Calyste gledajući je s naivnošću dostojnom obožavanja.

— Kad bi ti razumio, ti ne bi bio uzvišeno dijete, plemeniti i lijepi Calyste — odgovori ona uzimajući njegovu ruku i ljubeći je.

Calyste učini tada ono što nije nikada učinio, on zagrli Camillea i poljubi je ljupko u vrat, bez ljubavi, ali s nježnošću i kao što je ljubio svoju majku. Gospođica des Touches nije mogla da zadrži bujicu suza.

Idite, dijete moje, i recite vašoj vikontesi da joj moja kola stoje na raspoloženju.

Calvste je htio ostati, ali je bio primoran da posluša Camilleovu zapovjedničku i strogu volju; vratio se sav radostan, bio je siguran da će ga za osam dana lijepa markiza voljeti. Igrači mušice nađoše u njemu Calystea koga su bili izgubili prije dva mjeseca. Charlotta je pripisivala sebi zaslugu za ovu promjenu. Gospođica de Pen-Hoel bila je divna peckajući Calystea. Opat Grimont pokušavao je da pročita u baruničinim očima razlog spokojstva koje se u njima vidjelo. Vitez du Halga trljao je ruke. Dvije stare djevojke bile su žive kao gušterice.

Vikontesa je dugovala sto sua za nakupljene mušice. Lakomost Zephirinina bila je tako živa da je žalila što ne vidi karte, i rekla je nekoliko živih riječi svojoj snahi, koja je zbog Calystcove sreće bila rastresena i koja ga je katkad pitala, ali iz njegovih odgovara nije mogla ništa shvatiti.

Partija je trajala do jedanaest sati. Zbila su se za igre dva izdajstva: barun i vitez zaspali su u svojim dostojanstvenim foteljama. Mariotta je bila napravila pogačice od crnog brašna, barunica je donijela svoju kutiju s čajem. Slavna kuća du
Guenica poslužila je, prije odlaska Kergarouetovih i gospođice de Pen-Hoel, užinu svježeg masla, voća, vrhnja, i za to su bili iznijeti iz ormara srebrni čajnik i engleski porculan, što je barunici bila poslala jedna od njenih tetaka. Ovaj moderni sjaj u ovoj staroj dvorani, velika ljupkost baruničina, koja je kao dobra Irkinja bila odgojena da sprema i služi čaj, što i jest veliki posao Engleskinja, imali su nečega dražesnog. Najrazuzdaniji raskoš ne bi učinio utisak tako prost, skroman i plemenit kakav je proizvelo ovo osjećanje radosnog gostoprimstva.

Kad u salonu ostaše samo barunica i njen sin, ona pogleda Calystea radoznalo:

— Sta se tebi dogodilo ove večeri u dvorcu des Touches? — reče mu ona.

Calyste ispriča nadu koju mu je Camille bila stavila u srce i njena čudna uputstva.

— Jadna žena! — povika Irkinja sklapajući ruku i žaleći prvi put gospođicu des Touches.

Nekoliko trenutaka nakon odlaska Calyste.ova, Beatrisa, koja ga je bila čula kad je otišao iz dvorca des Touches, došla je k svojoj prijateljici, koju je našla s vlažnim očima, upola srušenu, na jednoj sofi,

— Šta ti je, Felicite? — upita je markiza.

— Ja imam četrdeset godina, a volim, draga moja! — reče sa strašnim naglaskom jeda gospođica des Touches, čije su oči bile suhe i sjajne. Kad bi ti, Beatrisa, znala koliko suza ja prolijevam za izgubljenim danima mladosti! Da me netko voli iz sažaljenja, da znam da svoju sreću dugujem samo teškim naporima, lukavstvu mačke, zamkama što sam ih namjestila nevinosti i vrlinama jednog djeteta, zar to nije sramno? Srećom, čovjek tada nalazi neku vrstu olakšanja u beskrajnoj strasti, u energiji sreće, u izvjesnosti da ću biti zauvijek iznad svih žena time što ću urezati svoje uspomene u mlado srce nezaboravnim zadovoljsivima i bezumnom odanošću. Da, kad bi on to zatražio, ja bih skočila u more na jedan jedini njegov znak. Katkad i sama osjetim kako želim da on to zaište, to bi bila žrtva a ne sampufoistvo... Ah! Beatrisa, ti si mi zadala jedan težak posao svojim dolaskom ovamo. Ja znam da je tebe teško nadmašiti; ali ti voliš Comtija, ti si plemenita i velikodušna i ti me nećeš prevariti; ti ćeš mi, naprotiv, pomoći da sačuvam svega Calystea. Ja sam se nadala da ćeš ovaj utisak proizvesti na njega, ali ja nisam učinila grešku da pokažem ljubomoru, to bi raspalilo zlo. Naprotiv, ja sam mu kazala da ćeš doći i naslikala te tako živim bojama da ti nikad ne bi mogla ostvariti taj portret, a, na nesreću, ti si se proliepšala.

Ovo silno jadikovanje gdje se istina miješala s obmanom prevari potpuno gospodu đe Rochefide. Claude Vignon bio je rekao Contiju uzroke svoga odlaska, Beatrisa je prirodno bila obaviještena o tome, ona je pokazivala velikodušnost držeći se hladno prema Calysteu; ali, u ovom trenutku, podiže se u njenoj duši onaj pokret radosti koji treperi u dnu srca sviju žena kad one znaju da ih netko voli. Ljubav koju ome izazivaju u. srcu nekog muškarca vuče ga da im odaje hvalu bez pritvornosti, a u kojoj one ne mogu a da ne uživaju; ali, kad ovaj muškarac pripada nekoj prijateljici, ova obasipanja hvalama pričinjavaju više nego radost; to je nebeska milina. Beatrisa sjede pored svoje prijateljice i reče joj nekoliko umiljatih riječi.

— Ti nemaš nijedne sijede — reče joj ona — nemaš bora, tvoje su sljepočice još svježe, a ja poznajem više žena tridesetih godina koje moraju sakrivati svoje sljepočice. Evo, draga moja — reče ona podižući svoje kovrče — pogledaj koliko me je stajalo moje putovanje.

Markiza pokaza neumoljive bore koje su se tu već bile stvorile na njenoj tako nježnoj koži; ona podiže svoje rukave i pokaza slične bore na svojim člancima, gdje je providnost već mlitavog tkiva pokazivala mrežu njenih zadeblja]ih žila, gdje su tri duboke linije činile kao narukvicu od bora.

— Zar nisu to, kako je rekao jedan pisac koji ispituje našu bijedu, dva mjesta koja. u nas ne lažu — reče ona. — Samo onaj koji je mnogo patio može uvidjeti istinitost njegova strašnog opažanja; ali srećom za nas, većina ljudi ne zna ništa o tome i ne čita ovog gadnog pisca.

— Tvoje pismo mi je sve reklo — odgovori Camille — sreća ne poznaje sujetu, ti si se u njemu suviše hvalila da si sretna. Zar nije istina u ljubavi gluha, nijema i slijepa? Uslijed toga, znajući da imaš vrlo mnogo razloga da ostaviš Contija, ja sam se bojala tvoga boravka ovdje. Draga moja, Calyste je anđeo, on je isto toliko dobar koliko i lijep, siromah naivko ne bi se mogao oduprijeti nijednome, tvome pogledu, on ti se i suviše divi da te ne bi zavolio, kad bi ga ti samo i najmanje ohrabrila, tvoj prezir sačuvat će mi ga. Ja ti to priznajem s kukavičlukom prave strasti: ako mi ga otmeš, to će me ubiti. *Adolphe,* ta strašna knjiga Benjamina Constanta, rekla nam je samo Adolphove patnje, ali patnje žene? E, on ih nije dosta posmatrao da bi nam ih naslikao; a koja bi se žena usudila da ih otkrije? one bi obeščastile naš spol, one bi unizile vrline, one bi širile poroke. Ah! Kad bih ja njih mjerila mojim strahom, ove bi patnje ličile na patnje pakla. Ali u. slučaju da me ostavi, moj zadatak je svršen.

— A šta si ti odlučila? — upita Beatrisa sa živošću od koje Camille uzdrhta.

Tada se dvije prijateljice pogledaše oštro kao dva venecijanska inkvizitora, brzim pogledom oka u kome se njihove duše sudariše i iskresaše varnicu kao dva kremena, Markiza obori oči.

— Poslije čovjeka samo još Bog — odgovori ozbiljno slavna žena. — Bog, to je nepoznato. Ja ću se u njega baciti kao u ponoir. Calyste mi se zakleo da se on tebi divio samo kao' što se čovjek divi slici; ali ti si u dvadeset osmoj godini u pot-r punoj raskoši ljepote. Borba će dakle početi između njega i mene jednom laži. Srećom, ja znam šta moram raditi da bih pobijedila.

— Šta ćeš raditi?

— To je moja tajna, draga moja. Ostavi mi preimućstva mojih godina. Kad me je Claude Vignon grubo

bacio u ponor, mene koja sam se bila podigla čak do mjesta za koje sam mislila da je nedostižno, ja ću bar uzabrati sve cvijeće blijedo, zakržljale, ali divno, što raste na dnu provalije.

Gospođica des Touchejs je mijesila markizu kao vosak, ona je uživala u divljem zadovoljstvu uvijajući je svojim lukavstvom. Camille se rastade od svoje prijateljice, koja je bila dirnuta u živac rađoznalošeu i lebdjela između ljubomore i svoje velikodušnosti, ali koju je lijepi Calyste izvjesno bio već pridobio.

— Ona će biti očarana što će me prevariti — reče u sebi Camille dajući joj večernji poljubac.

Zatim, kad ostade sama, pisac ustupi mjesto ženi; ona brižnu u plač, napuni žarište svoje nargile duhanom natopljenim u opijumu i provede veći dio noći pušeći, umirujući tako bolove svoje ljubavi i gledajući kroz oblake dima divnu Calysteovu glavu.

— Kako .bi bilo lijepo napisati knjigu u kojoj bih iznijela svoje bolove! — reče ona u sebi — ali ona je napisana. Sapho je živjela prije mene, Sapho je bila mlada. Kakva lijepa i primamljiva junakinja, zaista, ovako žena od četrdeset godina. Puši svoju nairgilu, jadni Camille, ti nemaš čak ni sredstva da u poeziju pretvoriš svoju nesreću, ona je na vrhuncu!

Legla je tek ujutru, miješajući tako sa suzama, s izlijevima bola i uzvišenim odlukama duga razmišljanja u kojima je pokatkad ispitivala tajne katoličke religije, ono o čemu, u svome bezbrižnom, umjetničkom životu i životu pisca bez vjere, nije bila nikada mislila.

Sutradan, Calyste, kome je mati bila rekla da u svemu potpuno sluša Camilleove savjete, dođe u podne, uspne se tajanstveno u sobu gospođice des Touches, gdje nađe knjige. Felicite ostade u jednoj fotelji pored prozora, zauzeta pušenjem, posmatrajući redom divlji predio pun baruština, more i Calystea s kojim izmijeni nekoliko riječi o Beatrisi. Bilo je trenutaka kad je, gledajući markizu kako se seta po vrtu, otkačivala zavjese i davala svojoj prijateljici prilike da je vidi, i navlačila ih ponovo, da bi se zaklonila od svjetlosti, puštajući ipak da prolazi jedna traka svjetlosti koja je obasjavala Calysteovu knjigu.

— Danas, dijete moje, ja ću te zamoliti da ostaneš na ručku — reče ona mrseći mu kosu — a ti ćeš odbiti gledajući u markizu, tebi neće biti teško da joj pokažeš koliko žališ što ne ostaješ.

Oko četiri sata Camille iziđe i odigra svirepu komediju svoje lažne sreće pred markizom, koju odvede u svoj salon. Calyste iziđe iz sobe, shvati u ovom trenutku sramotu svoga položaja. Pogled koji on baci na Beatrisu, a koji je Felicite očekivala, bio je još izrazitiji nego što je ona mislila da će biti. Beatrisa se bila divno obukla.

— Kako ste se vi koketno obukli, mala moja! — reče Camille kad je Calyste bio otišao.

Ova vješta igra trajala je šest dana; nju je Camille vodila, iako to Calyste nije znao, najvještinijim razgovorima sa svojom prijateljicom. Između ove dvije žene nastao je dvoboj bez primirja u kome su one pravile čitave juriše lukavstvom, pretvaranjem, podmuklim povjerenjem, gdje je jedna sakrivala a druga iznosila svoju ljubav i gdje je međutim oštro željezo, usijano izdajničkim Camilleovim riječima, dospijevalo do dna srca njene prijateljice i u njemu diralo u živac neke od onih rđavih osjećaja koje čestite žene ugušuju s toliko muke. Najzad je . Beatrisa bila uvrijeđena zbog nepovjerenja koje je. pokazivala Camille, ona je nalazila da u njemu ima malo dostojanstva i za jednu i za drugu; ona je bila očarana što je doznala da i ovaj veliki pisac ima niskosti svoga spola, ona je htjela da uživa u tome što će joj pokazati gdje je prestala njena nadmoćnost i kako i ona može biti ponižena.

— Draga moja, šta ćeš mu reći danas? — upita ona gledajući zlobno svoju prijateljicu u trenutku kad je tobožnji ljubavnik molio da ostane. — U ponedjeljak mi srno imale da razgovaramo nasamo; u utorak ručak nije valjao ništa; u srijedu nisi htjela da navučeš na sebe baruničinu ljutnju; u četvrtak htjela si šetati sa mnom; juče si mu rekla zbogom čim je otvorio usta: e, znaš šta, ja hoću da on ostane danas, jadan dečko.

— Zar već, mala moja! — reče Camille sa zajedljivom ironijom Beatrisi.

Markiza pocrvenje.

— Ostanite, gospodine du Guenic — reče gospođica des Touches Calysteu uzimajući izgled kraljice i uvrijeđene žene.

Beatrisa posta hladna i kruta, ona je bila oštra i zajedljiva i mučila je Calystea, koga njegova tobožnja dragana posla da igra mušicu s gospođicom de Kergarouet.

— Ona nije opasna, ta tamo — reče smijući se Beatrisa.

Mladi su zaljubljeni ljudi kao gladni ljudi, oni se ne zasite pripremom kuhara, oni suviše misle na rješenje da bi mogli shvatiti sredstva. Vraćajući se iz zamka des Touches u Guerandu, Calyste je imao dušu punu Beatrise, on nije znao za duboku žensku vještinu koju je razvijala Felicite da bi, kako se to obično kaže, udesila stvar.

U toku tog tjedna markiza je pisala samo jedno pismo Contiju i ovaj znak ravnodušnosti nije izmakao Camilleu. Cio Calysteov život bio je usretsređen na ovaj kratki trenutak kad je mogao vidjeti markizu. Ova kap vode, daleko od toga da ugasi njegovu žeđ, samo ju je udvajala. Ona čarobna riječ: „Ona će te voljeti" koju je rekla Camille i potvrdila njegova majka, bila je amajlija pomoću koje je on zadržavao žestinu svoje strasti. Gubio je vrijeme, nije spavao više, zavaravao je nesanicu čitajući, donosio je svako veće čitave đvokolice knjiga, kako je to Mariotta govorila. Njegova tetka proklinjala je gospođicu des Touches; ali barunica, koja se više puta popela k svome sinu vidjevši kod njega svjetlost, znala je za tajnu tih bdjenja. Mada je ona bila ostala u stidljivosti kao mlada nevina djevojka i mada je za nju ljubav držala svoje knjige zatvorene, Fanny se uzdigla svojom materinskom nježnošću do izvjesnih ideja; ali mnogi ponori ovog osjećanja ostali su mrači i pokriveni oblacima, i ona se jako bojala stanja u kome je vidjela svoga sina, ona se bojala jedine, nepojmljive želje koja ga je proždirala.

Calyste je imao samo jednu misao, izgledalo mu je da uvijek vidi pred sobom Beatrisu. Uveče, za vrijeme partije karata, njegova rastresenost ličila je na san njegova oca. Barunica, koja je vidjela da on nije ono što je bio kad je ona mislila da on voli Camillea, osjeti s nekom vrstom užasa znake koji su nagovještavali pravu ljubav,

osjećanje sasvim nepoznato u ovoj kući. Zbog neke grozničave razđražljivosti i zbog nekog stalnog zanosa Calyste je postao skoro glup. Često je ostajao čitave sate gledajući kakvu šaru na sagu. Ona ga je bila savjetovala ujutru da ne odlazi više u dvorac des Touches i da ostavi ove dvije žene.

— Da ne idem više u dvorac des Touches! — bio je uzviknuo Calyste.

— Idi, ne ljuti se, moj premili — odgovorila je ona ljubeći ove oči iz kojih je izbijao' plamen.

U ovakvim prilikama Calyste umalo što nije bio izgubio plod mudre Camilleove igre, i to zbog bretanjske plahosti svoje ljubavi kojom on više nije gospodario. On se zaklinjao, usprkos svojim obećanjima Feliciti, da će naći Beatrisu i da će s njom razgovarati. Htio je da čita u njenim očima, da u njih utopi svoj pogled, da ispituje sve pojedinosti njene haljine, da udiše njen miris, da sluša muziku njenog glasa, da prati elegantnu kompoziciju njenih pokreta, da jednim pogledom obgrli ovaj stas, najzad da je promatra, kao što veliki general studira polje na kome će se održavati odlučna bitka; on je to želio, kao što žele ljubavnici; obuzela ga je želja koja mu je zatvarala uši, koja mu je pomračavala inteligenciju, koja ga je bacila u neko bolesno stanje u kome on nije raspoznavao više ni prepreke ni rastojanja, u kome on nije osjećao čak ni svoje tijelo. Smislio je tada da ode u zamak des Touches, prije uobičajenog vremena, nadajući se da će ondje sresti Beatrisu u vrtu. Dobro je znao da se ona tu šeta ujutru, čekajući doručak. Gospođica des Touches i markiza bile su toga jutra otišle da vide morske solane i mjesto oivičeno sitnim pijeskom u koje more prodire a koje liči na jezero usred duna; one su se bile vratile kući i razgovarale prijateljski, obilazeći malim žutim stazama rudine.

— Ako vas ovaj pejzaž interesira — reče joj Camille — treba da odete s Calvsteom i obiđete Croisic. Ondje ima divnih stijena, granitskih poremećaja, malih zaliva ukrašenih prirodnim ulegnućima, stvari koje iznenađuju ćuđljivošeu, a zatim more s hiljadama svojih mramornih prelijeva, čitav zanimljiv svijet. Vi ćete vidjeti žene koje prave drva, to jest lijepe goveđu balegu na zid da bi se ona osušila i da bi je naslagali kao što se grudve slažu u Parizu; zatim zimi im to služi kao gorivo.

— Pa zar vi stavljate na kocku Calystea? — reče markiza smijući se i tonom koji je pokazivao da je dan prije toga Camille, srdeći se na Bea Irisu, bila prinudila ovu da se zainteresira za Calystea.

— Ah! draga moja, kad vi upoznate anđeosku dušu ovog djeteta, vi ćete me razumjeti. Kod njega ljepota nije ništa, treba prodrijeti u to čisto srce, u tu prostodušnost koja vas iznenađuje na svakom koraku kojim stupa po kraljevstvu ljubavi. Kakva vjera! kakva bezazlenost! kakva ljupkost! Stari su imali pravo što su gajili kult svete ljepote. Ne znam koji nam je putnik pričao da konji, kad su slobodni, uzimaju najljepšeg među sobom za vođu. Ljepota, draga moja, to je genij stvari; ona je obilježje koje je priroda dala svojim najsavršenijim tvorevinama, ona je najistinitiji simbol, ona je najveći slučaj. Da 1i je čovjek ikada naslikao ružne anđele? Zar se u njima ne nalazi i ljupkost i snaga? Što nas šili da ostajemo čitave sate pred izvjesnim slikama u Italiji, gdje je genij godinama pokušavao da da oblik nekome od ovih slučajeva prirode? Hajde, ruku na srce, zar mi nismo ideal ljepote ubrajali u moralne veličine? I eto, Calyste je jedan od tih ostvarenih snova, on ima hrabrost lava koji ostaje miran i ne sluteći da ima kraljevsko dostojanstvo. Kad mu je prijatno, on je duhovit, i ja volim njegovu djevojačku stidljivost. Moja se duša odmara u njegovu srcu od svih pokvarenosti, od svih misli nauke, literature, svijeta, politike, od svih nekorisnih stvari pod kojima mi ugušujemo sreću. Ja sam ono što nisam nikada bila, ja sam dijete! Ja sam sigurna u njega, ali ja volim igrati ljubomoru, on je sretan zbog toga. Uostalom, to je dio moje tajne.

Beatrisa je koračala zamišljena i šutljiva, Camille je podnosila neiskazanu patnju i bacala na nju kose poglede koji su ličili na plamenove.

— Ah, draga moja, ti si sretna, ti! — reče Beatrisa naslanjajući se rukom na Camilleovu ruku, kao žena umorna od kakve tajne borbe.

— Da, vrlo sretna! — odgovori s divljom gorčinom jadna Felicite.

Dvije žene spustiše se na jednu klupu, iscrpljene obadvije. Nikad nikakvo stvorenje njenog spola nije bilo izloženo većini iskušenjima niti oštrijem makijavelizmu nego što je bila markiza za posljednjih tjedan dana.

— A ja! ja! da gledam Contijeva nevjerstva, da ih gutam!

— Pa zašto ga ne ostaviš? — reče Camille koristeći zgodan trenutak kad je mogla zadati odlučan udarac.

— Zar ja to mogu?

— O, jadno dijete!...

Obadvije su gledale jednu gomilicu drveta tupim pogledom.

— Idem naložiti da se doručak spremi što prije — reče Camille — ova šetnja mi je dala apetit.

— Naš je razgovor meni oduzeo apetit — reče Eeatrisa.

U jutarnoj toaleti, Beatrisa se ocrtavala kao neka bijela figura na zelenoj pozadini lišća. Calyste, koji se bio kradom provukao kroz salon u vrt, pođe jednom stazom, kojom je koračao lagano, da bi tu kao slučajno sreo markizu; i Beatrisa nije mogla zadržati laki drhtaj kad ga je ugledala.

— U čemu vam se, gospođo, juče ja nisam dopao? — reče Calyste nakon nekoliko običnih rečenica koje su izmijenili.

— Ali vi se meni niti dopadate niti ne dopadate — reče ona blagim tonom.

Ton, izgled, i divna ljupkost markizina Oslobodili su Calystea.

— Ja sam vam ravnodušan — reče on glasom koji pomutiše suze što mu grunuše na oči.

— Zar mi ne treba da budemo ravnodušni jedno drugome? — odgovori markiza. — Mi imamo i jedno i drugo pravu naklonost...

— E — reče živo Calyste — ja sam volio Camillea — ali je ne volim više.

— A šta radite vi svakoga dana cijelo prijepodne? — reče ona s osmijehom dosta lukavim. — Ja ne mogu zamisliti da, usprkos svojoj strasti za duhan, Camille ne voli više vas nego cigaru, i da, i pored vašeg divljenja ženama piscima, vi provedete četiri sata čitajući ženske romane.

— Pa zar vi znate?... — reče bezazleno naivni Bretonac, čije je lice bilo ozareno srećom što vidi svoga

idola.

— Calyste — viknu silno Camille koja se pojavi, prekide ga, uze ga za ruku i odvede ga nekoliko koraka. — Calyste, je li to ono što ste mi obećavali?

Markiza je mogla čuti ovaj prijekor gospođice des Touches koja iščeze grdeći i vodeći Calystea; ona je ostala zbunjena Calysteovim priznanjem ne razumijevajući od svega toga ništa. Gospođa de Rochefide nije bila tako jaka kao Claude Vignon. Istina strašne i uzvišene uloge koju je igrala Camille jest jedna od onih nečasnih veličina koje žene primaju na sebe samo u krajnjoj nevolji. Tu se razbijaju njihova srca, tu prestaju njihovi osjećaji žene, tu počinje za njih odricanje koje ih spušta u pakao, ili ih vodi na nebo.

Za vrijeme doručka, na koji je bio pozvan Calyste, markiza, čiji su osjećaji bili plemeniti i gordi, već je bila ozbiljno promislila o samoj sebi, ugušujući klice ljubavi koje su klijale u njenom srcu. Ona je bila ne hladna i kruta prema Calysteu, već je pokazivala nekakvu ravnodušnu blagost, koja ga je ražalostila. Felicite predloži da prekosutra naprave izlet po onom čudnom kraju koji se pruža između zamka des Touches, Croisica i sela Batza. Ona zamoli Calystea da sutra nabavi barku i mornare za slučaj ako budu htjeli da se provozaju morem. Ona primi na sebe da spremi hranu, konje i sve ono što bi trebalo imati na raspoloženju da bi se izbjegao svaki umor pri ovoj šetnji. Beatrisa razbi i presiječe sve to, govoreći da se ona ne bi izložila tome da juri tako po okolini. Lice Calysteovo, koje je pokazivalo živu radost, pokri se odjedanput nekakvim velom.

— A čega se bojite, draga moja — reče Camille.

— Moj je položaj suviše delikatan da bih izlagala neprilici ne svoj dobri glas, već svoju sreću — reče ona s izvještačenim oduševljenjem, gledaući mladog Bretonca. — Vi poznajete Contijevu ljubomoru; ako on dozna...

— A tko će mu to reći?

— Zar on neće doći po mene?

Od ove riječi Calyste poblijeđje. Usprkos navaljivanju Felicitinu, usprkos navaljivanju mladog Bretonca, gospođa de Rochefide osta neumoljiva i pokaza ono što je Camille nazivala njenom tvrdoglavošću. Calyste, usprkos nadi koju mu je dala Felicite, ostavi zarnak des Touches obuzet jednom od onih ljubavnih briga čija silina dopire do ludila. Kad se vratio kući, izišao je iz svoje sobe samo da ruča i vratio se u nju odmah. U deset sati njegova mati, uznemirena, dođe da ga vidi i nađe ga kako piše usred velike hrpe papira išarana i poderana; pisao je Beatrisi, jer je sumnjao u Camillea; izgled koji je imala markiza pri njihovu susretu u vrtu bio ga je naročito ohrabrio. Nikada prvo ljubavno pismo nije bilo, kako bi se to moglo vjerovati, vatreni mlaz iz duše. Kod svih mladih ljudi koje nije dohvatila, iskvarenost takvo pismo ide zajedno sa suviše bujnim i suviše mnogobrojnim vrenjima, a da ne bude eliksir mnogih pisama, započetih, bačenih, prerađenih. Evo ovoga pisma na kome se zadržao Calyste i koje je pročitao jadnoj iznenađenoj majci. Za nju je ova stara kuća bila kao u vatri, ljubav njenoga sina gorjela je tu kao svjetlost kakvog požara.

CALYSTE BEATRISI

„Gospođo, ja sam vas volio kad ste vi za mene bili samo san, ocijenite koliku snagu je dobila moja ljubav kad sam vas vidio. Stvarnost je bila nadmašila san. Moj bol je u tome što nemam ništa da vam kažem što vi ne biste znali ako vam kažem koliko ste lijepi; ali, može biti da vaša ljepota nije nikada ni u kome probudila takve osjećaje kakve je izazvala u meni. Vi ste lijepi na više načina; a ja sam vas toliko proučavao misleći na vas i dan i noć da sam prodro u tajne vaše ličnosti, tajne vašeg srca i vaše nježnosti, koju nitko ne poznaje.

„Da li vas je ikada itko razumio i obožavao onako kako vi to zaslužujete? Znajte da nema nijedne vaše crte koja nije objašnjena u mome srcu: vaša gordost odgovara mojoj gordosti, plemenitost vaših pogleda, ljupkost vašeg držanja, otmjenost vaših pokreta, sve je kod vas u skladu s mislima, sa željama skrivenim na dnu vaše duše; i pogađajući njih, ja sam mislio da sam dostojan vas. Da nisam za ovih nekoliko dana postao jedan drugi vi, zar bih vam i govorio o sebi? Čitati, mene to će biti egoizam: ovdje je riječ mnogo više o vama nego o Calysteu. Da bih mogao da. vam pišem, Beatrisa, ja sam ušutkao svojih dvadeset godina, ja sam sebe prisilio, ja sam natjerao svoju misao da ostari ili može biti vi ste je natjerali da ostari za jedan tjedan najstrašnijih patnja koje ste mi vi uostalom bezazleno zadali..

„Ne mislite da sam ja jedan od onih prostih ljubavnika kojima ste se vi s toliko razloga podsmijevali. Lijepa zasluga voljeti neku mladu, lijepu, duhovitu i plemenitu ženu! Ah! Ja ne mislim čak ni da sam dostojan vas. Šta sam ja za vas? dijete koje je privukao sjaj ljepote, moralne veličine, kao što kukca privlači svjetlost. Vi ne možete drukčije no da idete po cvijeću moje duše, ali sva moja sreća bit će da vas vidim kako ga gazite. Potpuna odanost, bezgranična vjera, bezumna ljubav, sva ova bogatstva jednog zaljubljenog pravog srca nisu ništa; ona služe čovjeku da on voli, ali ne i da bude voljen. U izvjesnim trenucima ja ne mogu shvatiti zašto jedan tako žarki fanatizam ne zagrijeva idola; i kad me pogleda vaše strogo i hladno oko, ja se osjećam sleđenim. To vaš prezir djeluje, a ne moje obožavanje. Zašto'? Vi ne biste znali ni da me mrzite toliko koliko' ja vas volim, zar treba da slabiji osjećaj pobijedi jači?

„Ta sam volio Felicitu svima silama svoga srca; ja sam je zaboravio za jedan dan, za jedan trenutak, kad sam vas vidio. Ona je bila zabluda, vi ste istina. Vi ste i ne znajući razorili moju sreću, a vi mi ne dugujete ništa u zamjenu. Ja sam volio Camillea bez nade, a ni vi mi ne dajete nikakvu nadu: ništa se nije izmijenilo do božanstvo. Ja sam bioidolopoklonik, ja sam sad kršćanin, eto to je sve. Samo, vi ste me naučili da voljeti jest prava sreća, a biti voljen dolazi poslije nje. Po Camilleovu mišljenju voljeti nekoliko dana ne znači voljeti. Ljubav koja ne raste iz dana u dan bijedna je strast; da bi mogla rasti, ona treba da ne vidi kraja, a Camille je vidjela zalazak našega sunca. Kad sam vas vidio, ja sam razumio ove riječi koje sam pobijao svom svojom mlađošću, svom žestinom svojih želja, s despotskom strogošću svojih dvadeset godina. Ova velika i uzvišena Camille miješala je tada svoje suze s mojima. Ja vas mogu voljeti na zemlji i na nebu, kao što se voli Bog. Kad biste me vi voljeli, vi me ne biste odbili istim, razlozima kojima je Camille ubila moje napore. Mi smo mladi oboje, mi možemo letjeti istim krilima, pod istim nebom, bez straha od bure koje se bojao ovaj orao.

„Ali šta vam ja tu govorim? Ja sam otišao vrlo daleko od skromnosti svojih želja! Vi nećete više misliti na pokornost, na strpljivost, na nijemo obožavanje za koje sam ja vas molio da ga ne vrijeđate bez potrebe. Ja znam, Beatrisa, da me vi ne možete voljeti a da ne izgubite od poštovanja same sebe, ali ja ne tražim od vas nikakvo uzajamno osjećanje. Camille mi je nedavno govorila da ima neke urođene kobi u imenima, i to povodom njenoga imena. Ovu kob ja sam naslutio za sebe u vašem imenu kad mi je oino palo u oči na molu Guerande, na obali oceana.

„Vi ćete proći kroz moj život kao što je Beatrice prošla kroz život Danteov. Moje će srce služiti kao postolje jednoj statui bijeloj, osvetoljubivoj, ljubomornoj i teškoj. Vama je zabranjeno da me volite; vi ćete trpjeti nesnosne muke; vi ćete biti iznevjereni, poniženi, nesretni; ima u vama demonske oholosti koja vas je vezala za stup koji ste vi obgrlili; vi ćete tu poginuti, obarajući hram, kao što je Samson učinio. Ove stvari ja nisam pogodio, moja ljubav je suviše slijepa; ali Camille mi ih je rekla. Ovdje vam ne govori moj duh, već njen; ja, čim je riječ o vama, ja nemam više razuma, u mome srcu ključa krv koja pomračuje svojim talasima moju inteligenciju, koja mi oduzima snagu, koja koči moj jezik, koja lomi moja koljena i savija ih. Ja vas mogu samo obožavati, pa ma šta vi činili.

„Camille naziva vašu odluku jogunstvom; ja, ja vas branim i mislim da ju je izrekla vrlina. Zbog toga ste vi još ljepši u mojim, očima. Ja poznajem svoju sudbinu: oholost Kretanje na visini je žene koja je od svoje oholosti napravila sebi vrlinu. Prema tome, draga Beatrisa, budite prema meni dobri i utješite me. Kad su žrtve bile izabrane, kitili su ih cvijećem! vi mi dugujete kite sažaljenja, muziku žrtvovanja. Zar ja nisam dokaz vaše veličine i zar se vi nećete uzdići s visine moje ljubavi prezrene, usprkos njenoj iskrenosti, usprkos njenom besmrtnom žaru?

„Pitajte Camillea kako sam se ja ponašao od onog dana kad mi je ona rekla da voli Claudea Vignona. Ja sam ostao nijem, ja sam patio šuteći. I evo, za vas ja ću naći još više snage, ako me vi ne dovedete u očajanje i akovi budete znali da ocijenite moj heroizam. Jedna jedina vaša hvala, omogućit će mi da izdržim bolove mučenika. Ako. vi ostanete zatvoreni u hladnoj šutnji, u smrtnom preziru, ljudi će misliti da me se bojite... Ah! budite prema meni sve ono što vi jeste, divna, vesela, duhovita, puna ljubavi. Pričajte mi o Gennaru kao. što mi je Camille pričala o Claudeu. Ja nemam druge genijalnosti do genijalnost ljubavi, ja nemarni ništa što bi me činilo opasnim,, i ostat ću pored vas kao da vas ne volim. Zar hoćete da odbacite, molbu tako ponizne ljubavi, jednog jadnog djeteta koje kao svu milost traži od svoje svjetlosti da ga obasja, od svoga sunca da ga ogrije? Onaj koga vi volite gledat će vas uvijek: jadni Calysteima malo dana za sebe, vi ćete od njega uskorobiti slobodni. Prema tome, ja ću sutra doći u zamak des Touches, zar ne? vi nećete odbiti moju ruku da odemo i vidimo obale Croisica i selo Batz?

Ako ne pođete, to će biti odgovor i Calyste će ga. shvatiti."

Bile su još četiri strane, sitno i zbijeno napisane, u kojima je Calyste objašnjavao strašnu prijetnju koja se nalazila u ovom posljednjem dijelu,, u kojima je pričao o mladosti i svome životu; ima. mnogo ovakvih mjesta koje je moderna literatura, proizvela na opasnim prijelazima, kao daske kojese pružaju mašti čitaočevoj da bi mu pomogle da. prijeđe ponore. Ovo naivno crtanje bilo bi u priči ponavljanje; ako ono nije potreslo gospođu de Kochefide, ono bi unekoliko pobudilo radoznalost ljubitelja jakih uzbuđenja; od njega zaplaka majka koja reče svome sinu:

— Pa ti nisi bio sretan?

Ova strašna pjesma osjećaja koji su pali u Calysteovo srce kao bura, pjesma koja je morala kao kovitlac da uđe u drugu dušu, uplašila je barunicu: ona je čitala ljubavno pismo prvi put u svome životu.

Calvste se bio našao u strašnoj zabuni, on nije :znao kako da dostavi svoje pismo. Vitez du Halga nalazio se još u salonu, gdje se igrala posljednja partija zanimljive mušice. Charlotta de Kergarouet, u očajanju zbog Ca!ysteove ravnodušnosti, pokušavala je da se dopadne roditeljima da bi pomoću njih osigurala brak. Calyste je pratio svoju majku i pojavio se u salonu noseći u džepu svoje pismo koje mu je peklo srce: on se kretao, išao gore-dolje kao leptir koji je iz nepažnje ušao u sobu. Najzad, mati i sin odvedoše viteza de Halga u veliku sobu, odakle su udaljili maloga slugu gospođice de Pen-Hoel i Mariottu.

— Šta imaju oni da pitaju viteza? — reče stara Zephirina staroj Pen-Hoel.

— Calyste mi izgleda kao da je lud — odgovori ona. — On nije više prema Charlotti pažljiv ni toliko koliko prema nekoj radnici sa solane.

Barunica je bila dobro zamislila da je oko 1780. godine vitez du Halga morao ploviti po predjelima ljubavi, i ona je bila rekla Calysteu da ga pita za savjet.

— Koji je najbolji način da čovjek tajno doturi pismo svojoj dragani? — reče Calyste na uho vitezu.

— Preda se pismo njenoj sobarici, uz pismo dade se i nekoliko zlatnika, jer ranije ili kasnije sobarica mora biti upućena u tajnu, a više vrijedi uvesti je u nju u samom početku — odgovori vitez na čijem se licu pokaza smiješak; — ali bolje je predati ga lično.

— Zlatnika! — povika barunica.

Calyste ponovo uđe, uze svoj šešir; zatim otrča u zamak des Touches i pojavi se u malom salonu gdje je čuo glasove Beatrise i Camillea. Obadvije su sjedile na divanu i izgledalo je da su u potpunom prijateljstvu. Calyste se, s onom naglošću duha koju daje ljubav, baci vrlo lakomisleno na divan pored markize, uze je za ruku i stavi joj u nju pismo tako da Felicite, ma kako da je bila pažljiva, nije mogla to opaziti. Srce Caivstecvo zagolicalo' je jedno osjećanje oštro i blago u isti mah kad je osjetio da je njegovu ruku stegla svojom rukom Beatrisa koja, ne prekidajući svoju rečenicu niti pokazujući zabunu, spusti pismo u svoju rukavicu.

— Vi se bacate na žene kao na divane — reče ona smijući se.

— On se ipak ne pridržava turskih načela — odgovori Felicite koja nije mogla da se uzdrži od ove dosjetke.

Calyste se podiže, uze Camilleovu ruku i poljubi je, zatim ode do klavira i izvede jednim prstom glissando

duž cijele klavijature. Ova živost radosti zanimala je Camillea i ona ga pozva da razgovara sa njim.

— Šta vam je? — upita ga ona na uho.

— Ništa — odgovori on.

— Ima nešto među njima — reče u sebi gospođica des Touches.

Markiza se nije mogla prezreti. Camille pokuša natjerati Calvstea da govori, nadajući se da će se on izdati; ali dijete se izgovori brigom u kojoj će biti njegova mati i napusti zamak des Touches u jedanaest sati, pod vatrom prodirućeg pogleda Camilleova, kojoj je ta rečenica bila rečena prvi put. Nakon nespokojstva jedne noći ispunjene Beatrisom, pošto je išao u jutru dvadeset puta u Guerandu na susret odgovoru koji nije stizao, markizina sobarica uđe u kuću du Guenic i predađe Calysteu ovaj odgovor, koji on ode da pročita u dnu vrta, u sjenici.

„Vi ste plemenito dijete, ali vi ste dijete. Vi sebe dugujete Camilleu, koja vas obožava. Vi ne biste našli u meni ni savršenstva koja nju odlikuju, ni sreću koju vam ona obilno daje. Ma šta vi mislili, ona je mlada, a ja sam stara, ona ima srce puno blaga, a moje je prazno, oina ima za vas odanost, koju vi ne cijenite dosta, ona je bez sebičnosti, ona živi samo u vama; a ja, ja bih bila ispunjena sumnjama, odvukla bih vas u dosadan život bez plemenitosti, u život iskvaren mojim grijehom. Camille je slobodna, ona živi kako ona hoće; ja, ja sam rob. Najzad, vi zaboravljate da ja volim i da sam voljena. Položaj u kome sam ja morao bi me obraniti od svake ljubavi. Voljeti mene ili mi reći da me netko voli znači uvredu. Zar me jedna nova greška ne bi stavila na nivo najgorih stvorenja moga spola? Vi koji ste mladi i puni nježnosti, zašto me primoravate da vam kažem ove stvari koje ne izlaze iz srca, a da ga ne razderu?

„Ja više volim sjaj nesreće koja se ne popravlja nego stid jednog stalnog varanja; više svoju vlastitu smrt nego gubitak poštenja; ali u očima mnogih, do čijeg mi je poštivanja stalo, ja sam još velika: kad bih se promijenila, ja bih pala još za nekoliko stupnjeva niže. Svijet još prašta onima čija stalnost pokriva svojim ogrtačem promjenljivost sreće, ali on je neumoljiv prema poroenim navikama. Ja nemam ni prezira ni ljutnje, ja vam odgovaram slobodno i prosto. Vi ste mladi; vi ne poznajete svijet, vas nosi mašta i vi ste nesposobni, kao i svi ljudi čiji je život čist, da razmišljate o stvarima koje nameće nesreća.

„Ići ću i dalje. Ja bih bila najprezrenija žena na svijetu ja bih sakrila strahovitu bijedu, ja bih bila prevarena najzad ja bih bila napuštena a,
Bogu hvala, ništa od svega toga nije moguće; ali osvetom neba, a to bi bilo tako, nitko na svijetu ne bi me vidio više. Da, ja bih tada osjetila smjelost da ubijem čovjeka koji bi mi govorio o ljubavi, ako bi, u položaju u kome bih ja bila, neki čovjek i mogao još doprijeti do mene. Vi u tome imate osnovu moje misli. Stoga bi možda trebalo da vam zahvalim što ste mi pisali.

„Nakon vašeg pisma, a naročito nakon svoga odgovora ja se mogu prijatno osjećati pored vas u zamku des Touches, živeći po svojoj volji i kako to vi tražite. Ja vam ne govorim o gorkom podsmijehu, koji bi me gonio u slučaju kad bi moje oči prestale da izražavaju osjećanja na koja se vi žalite. Druga krađa koju bih učinila Camilleu bila bi dokaz nemoći, a na to se jedna žena ne odlučuje dvaput. Kad bih vas voljela ludo, kad bih bila slijepa, kad bih sve zaboravila, ja bih vidjela uvijek Camillea! Njena ljubav prema vama jedna je od onih brana suviše visokih da bi je ma kakva snaga mogla prijeći, pa čak ni krila anđela: samo demon ne bi ustuknuo pred ovom sramnom izdajom.

„Nalazi se ovdje, dijete moje, čitav svijet razloga koje plemenite i otmjene žene zadržavaju za sebe i od kojih vi ne razumijete ništa, vi muškarci, čak kad oni i liče na nas toliko[1] koliko vi u ovom trenutku. Najzad, vi imate majku koja vam je pokazala šta treba da bude žena u životu; ona je čista i bez mrlje, ona je plemenito provela svoj život; ono što ja znam o njoj okvasilo je suzama moje oči; i sa dna moga srca pokrenula se zavist. Kad bih ja mogla da budem takva! Calyste, takva mora biti vaša žena i takav mora biti njen život. Ja vas više neću zlobno upućivati, kao što sam činila, onoj maloj Charlotti, koja bi vam brzo postala dosadna, već nekoj božanstvenoj mladoj djevojci dostojnoj vas.

„Kad bih ja bila vaša, vi biste upropastili svoj život. Ostali biste bez vjere, bez čvrstine ili biste dobili namjeru da mi posvetite sav svoj život: ja sam iskrena, ja bih to primila, ja bih vas odvela ne znam kamo daleko od svijeta; ja bih vas unesrećila; ja sam ljubomorna, ja vidim čudovišta u kapi vode, ja padam u očajanje zbog bijede s kojom se mnoge žene mire; ima čak neumoljivih misli koje bi dolazile od mene, ne od vas, i koje bi me smrtno vrijeđale. Kad neki čovjek nije u desetoj godini sreće isto tako pun poštovanja i isto tako' nježan kao uoči dana kad je iskamčio milost, on mi izgleda podlac i ponižava me u mojim rođenim očima! Takav ljubavnik ne vjeruje više u Amadise i Cyruse mojih snova.

„Danas je čista ljubav bajka i ja u vama vidim samo sujetnu želju kojoj je kraj nepoznat. Ja nemam četrdeset godina, ja ne znam još saviti svoju gordost pod vlast iskustva, ja nemam onu ljubav koja nas čini poniznim, najzad ja sam žena čiji je karakter još suviše mlad da ne bi bio odvratan. Ja ne mogu odgovarati za svoje raspoloženje, i moja je ljupkost sva izvanjska. Može biti da ja nisam još dosta prepatila da bih mogla imati milosrdno držanje i isključivu nježnost, što mi dugujemo svirepim obmanama. Sreća ima svoju drskost, a ja sam vrlo bezobzirna. Camille će biti za vas uvijek odani rob, a ja bih bila nerazumni tiranin.

„Uostalom, zar Camille nije bila pored vas kao vaš dobri anđeo, da bi vam pomogla da doprete do trenutka kada ćete početi život koji vam je određen da vodite, i u kome vi ne smijete posrnuti? Ja je poznajem, Felicitu! njena je nježnost neiscrpna; ona ne poznaje možda ljupkosti našega spola, ali ona pokazuje onu plodnu snagu, onu genijalnost volje i onu plemenitu neustrašivost koje liče da ona sve prima. Ona će vas oženiti, iako će trpjeti strašne bolove; ona će umjeti da vam izabere neku slobodnu Beatrisu, ako samo Beatrisa odgovara vašim idejama o ženi i vašim snovima; ona će otkloniti sve teškoće vaše budućnosti. Prodaja jednog jutra zemlje koju ona ima u Parizu otkupit će vaša imanja u Bretanji, ona će vas imenovati za svoga nasljednika; zar vas ona već nije usvojila za sina? Avaj! šta mogu ja učiniti za vašu sreću? Ništa. Nemojte iznevjeriti beskrajnu ljubav koja se priklonila dužnostima materinstva. Ja nalazim da je vrlo sretna ta Camille!

„Divljenje koje vam ulijeva jadna. Beatrisa jedna je od onih sitnih pogrešaka koje žene u Ćamilleovim godinama lako opraštaju. Kad su one sigurne da su voljene, one stalnosti opraštaju jednu nevjeru, kod njih je to čak i jedno od njihovih najživljih zadovoljstava da odnesu pobjedu nad mladošću svojih suparnica. Camille je iznad drugih žena; ovo se ništa ne odnosi na nju, ja to kažem samo da bih umirila vašu savjest.

„Ja sam dobro proučavala Camillea; ona je u. mojim očima jedna od najviših pojava našega vremena. Ona je duhovita i dobra, a to su dvije gotovo nepomirljive osobine u žena; ona je plemenita i prosta, dvije druge veličine koje se rijetko nalaze zajedno. Ja sam vidjela u dnu njenoga srca sigurna blaga; izgleda da je Dante napisao za nju, u svome Raju, lijepu strofu o vječnoj sreći, koju vam je ona objasnila prošle večeri i koja se svršava sa *Senza hrama sicura richezza*.[ll] Ona mi je govorila o svojoj sudbini, ona mi je ispričala svoj život, dokazujući mi da je ljubav, ovaj predmet naših želja i naših snova, uvijek bježala od nje, i ja sam joj odgovorila kako mi izgleda da ona najbolje dokazuje koliko je teško sjediniti uzvišene stvari i da to objašnjuje mnoge nesreće. Vi ste jedna od onih anđeoskih duša kojoj srodnu izgleda nije moguće naći. Ovu nesreću, drago moje dijete, Camille će vama uštedjeti; ona će vam naći, pa makar zbog toga i umrla, stvorenje s kojim ćete moći biti sretni u braku.

„Ja vam pružam prijateljsku ruku i računam ne na vaše srce, već na vaš um, da se nađemo sad zajedno kao brat i sestra i da time završimo svoje dopisivanje, koje je, iz zamka des Touches u Guerandu, stvar bar čudna.
Beatrisa de Casteran."

Uzbuđena do krajnosti pojedinostima i tokom ljubavi svoga sina prema lijepoj Rochefide, barunica nije mogla ostati u dvorani u kojoj je vezla pogledajući Calystea pri svakom bodu: ona se diže sa svoje fotelje i dođe do njega na način u isti mah ponizan i smion; Majka je imala u ovome trenutku ljupkost kurtizane koja hoće da traži neko odobrenje.

— Pa šta je? — reče ona drhteći, ali ne tražeći pismo izričito.

Calyste joj pokaza pismo i pročita joj ga. Ove dvije lijepe duše, tako proste, tako bezazlene, nisu vidjele u ovom podmuklom i lažnom odgovoru nikakvu zlobu i nikakvu zamku koju je njime markiza namjestila.

— To je plemenita i velika žena! — reče barunica čije su oči bile vlažne. — Molit ću se Bogu za nju. Ja nisam vjerovala da jedna mati može napustiti svoga muža, svoje dijete i sačuvati toliko vrline! Ona zaslužuje da joj se oprosti.

— Zar nemam razloga da je obožavam? — reče Calyste.

— Ali kamo će te odvesti ova ljubav? — povika barunica.. — Ah! Dijete moje, koliko su žene plemenitih osjećanja opasne! Rđavih se manje treba bojati. Oženi se Charlottom de Kergarouet, otkupi dvije trećine imanja tvoje porodice. Prodajom nekolikih poljskih imanja gospođice de Pen-Hoel ostvarit ćete taj veliki rezultat, a ova dobra djevojka potrudit će se da podigne vrijednost tvo-
jim imanjima. Ti možeš ostaviti svojoj djeci lijepo imanje, lijepo bogatstvo...

— Zaboraviti Beatrisu?... — reče Calyste potmulim glasom i s očima uprtim u zemlju.

On ostavi barunicu i pope se u svoju sobu da odgovori markizi. Gospođa du Guenic bila je urezala u srce pismo gospođe de Rochefide, ona je htjela da zna šta će biti s Calysteovim nadama. U ovo doba vitez de Halga vodao je svoju kujicu po šetalištu; barunica, sigurna da ga može ondje naći, uze šešir i sal te iziđe. Vidjeti barunicu de Guenic u Guerandi na drugom mjestu osim u crkvi, ili na dvije lijepe staze koje su joj bile omiljene za šetnju blagdanskim danima, kad je ona tuđa pratila svoga muža i gospođicu Pen-Hoel, bio je događaj koji pada u oči, te se u cijelom gradu, dva sata kasnije, svatko zaustavljao i govorio:

— Gospođa du Guenic je izišla danas, jeste li vidjeli?

Isto tako ova novost došla je do ušiju gospođice de Pen-Hoel, koja reče svojoj sastričini:

— Dešava se nešto vrlo neobično kod du Guenica.

— Calyste je ludo zaljubljen u lijepu markizu de Rochefide — reče Charlotta. — Trebalo bi da napustim Guerandu i da se vratim u Nantes.

U ovom trenutku vitez du Halga, iznenađen što ga je barunica potražila, bio je odriješio lanac Tizbi, uviđajući nemogućnost da učestvuje na obje strane.

— Viteže, vi ste vodili ljubavni život? — upita barunica.

Kapeta du Halga isprsi se pokretom prilično uobraženim. Gospođa du Guenic, ne govoreći ništa o svome sinu i markizi, ispriča ljubavno pismo pitajući šta može da bude smisao takvog odgovora. Vitez je bezbrižno išao i milovao se pobradi; slušao je, pravio sitne grimase; najzad je pogledao pravo barunicu s nekim lukavim izrazom.

— Kad konji plemenite pasmine imaju da preskaču prepone, oni dolaze da ih vide i da ih onjuše — reče on. — Calyste će biti najsretniji ugursuz na svijetu.

— Pst! — reče barunica.

— Ja sam nijem. Nekada ja sam za sebe imao samo to — reče stari vitez. Vrijeme je lijepo — reče on nakon trenutka šutnje — vjetar je sjeveroistočni. Bože moj! Kako je *Lijepa kolca* sjekla ovaj vjetar onoga dana... Ali — reče on prekidajući sebe — u mojim ušima zvoni i ja osjećam bolove u vitim rebrima, vrijeme će se promijeniti. Vi znate da je borba *Lijepe kake* bila slavna, da su žene nosile kape u stilu *Lijepe koke.* Gospođa de Kergarouet je došla prva u Operu s takvom frizurom,. „Vi imate kapu kao za osvajanje, rekao sam ja. Ova se riječ ponavljala u svima ložama.

Barunica je slušala ljubazno starca koji, vjeran zakonima udvornosti, otprati barunicu do uličice ne vodeći računa o Tizbi. Tajnu rođenja Tizbe vitez nije poznavao. Tizba je bila unuka fine Tizbe, kuje gospođe admirala de Kergarouet, prve žene grofa de Kergarouet. Ova posljednja Tizba imala je osamnaest godina. Barunica se pope hitro ka Calysteu, laka od radosti, kao da je ona sama bila zaljubljena. Calyste nije bio kod kuće; ali Fanny spazi savijeno pismo na stolu, adresirano na gospođu de Rochefide i nezapečaćeno. Neka neodoljiva radoznalost natjera ovu uznemirenu majku da pročita odgovor svoga sina. Ova nepromišljenost bila je strašno kažnjena; ona

osjeti užasan bol kad vidje bezdan u koji je ljubav bila bacila Calysta.
CALYSTE BEATRISI

„Ah, šta se mene tiče pleme du Guenica u ovo vrijeme u kome mi živimo, draga Beatrisa! Moje je ime Beatrisa, sreća Beatrisina je moja sreća, njen život je moj život, a cijelo moje bogatstvo je u njenom srcu. Naša imanja su pod zakup data ima već dva vijeka, ona mogu tako da ostanu još dva vijeka; naši ih zakupci čuvaju, nitko ih ne može uzeti. Vas vidjeti, vas voljeti, eto moje religije! Da se oženim? Ova misao uzbunila mi je srce. Postoje li dvije Beatrise? Ja ću se oženiti samo vama, čekat ću dvadeset godina, ako treba; ja sam mlad, a vi ćete biti uvijek lijepi. Moja je mati svetica, ja ne treba da o njoj sudim. Ona nije voljela! Ja sad znam koliko je ona izgubila i kolike je žrtve podnijela. Vi ste me naučili, Beatrisa, da svoju majku više volim, ona je s vama u mome srcu, uvijek će biti tu samo ona, eto vaše jedine suparnice; a zar vam time ne kažem da vi u njemu vladate jedini. Prema tome, vaši razlozi nemaju nikakve snage za mene.

„Što se tiče Camillea, ako mi vi samo jedan znak dadete, ja ću je moliti da vam ona sama kaže da je ja ne volim; ona je mati moga duha, ništa manje, ništa više. Otkada sam vas vidio, ona je postala moja sestra, moja prijateljica ili moj prijatelj, sve što hoćete; ali mi nemamo drugih prava do prava prijateljstva jedno prema drugom. Ja sam nju smatrao za ženu do onog trenutka kad sam vas vidio. Ali vi ste mi pokazali da je Camille muškarac; ona pliva, lovi, jaše, puši, analizira srce i knjige, nema ni najmanju slabost, korača snažno; orna nema ni vaše vitke pokrete, ni vaš korak, koji liči na let ptice, ni vaš glas ljubavi, ni vaše fine poglede, ni vaše graciozno ponašanje; ona je Camille Maupin, i ništa više; ona nema ništa od žene, a vi od žene imate sve one stvari koje volim; izgledalo mi je od prvog dana kada sam vas vidio da vi pripadate meni. Vi ćete se smijati ovom osjećanju, ali ono je poraslo, ono bi mi izgledalo užasno da smo se bili rastali; vi ste moja duša, moj život i ja ne bih umio živjeti gdje vi ne biste bili.

„Dopustite da vas volim! mi ćemo pobjeći, otići ćemo vrlo daleko od svijeta, u zemlju gdje vi nećete sresti nikoga i gdje ćete vi imati samo mene i Boga u srcu. Moja mati, koja vas voli, doći će jednog dana da živi s nama. Irska ima dvoraca i porodica moje majke dat *će* nam jedan od njih. Bože moj, krenimo! Jedna barka, mornari i mi ćemo onamo stići prije nego itko uzmogne saznati kamo smo utekli od ovog svijeta koga se vi toliko bojite! Vi niste voljeni; ja sam to osjetio čitajući vaše pismo, i ja vjerujem da sam u njemu naslutio da biste mi vi dopustili da vas volim kad ne bi bilo nijednog od razloga o kojima vi govorite. Beatrisa, jedna sveta ljubav briše prošlost.

Može li čovjek misliti na što drugo osim na vas kad vas gleda? Ah! ja vas toliko volim te bih želio da ste hiljadu puta nepošteni kako bih vam mogao pokazati moć svoje ljubavi obožavajući vas kao najsvetije stvorenje. Vi nazivate moju ljubav uvredom za vas. O Beatrisa, ti to ne misliš! ljubav jednog plemenitog djeteta — zar me niste vi tako nazvali? — bila bi čast za jednu kraljicu. Tako ćemo sutra ići kao zaljubljeni duž stijena i mora i vi ćete koračati po pijesku stare Bretanje, da ga ponovo posvetite za mene! Dajte mi ovaj dan sreće; a ova prolazna milostinja — a, može biti, avaj! vi se nje nećete ni sjećati — bit će za Calystea vječno bogatstvo..."

Barunica ispusti pismo prije nego što ga je i dočitala, klekne na jednu stolicu i uputi Bogu molbu iz duše, moleći ga da sačuva razum njenom sinu, da otkloni od njega svaku ludost, svaku zabludu i da ga vrati s puta na kome ga je ona vidjela.

— Sta radiš tu, mati? — reče Calyste.

— Molim se Bogu za tebe — reče ona pokazujući mu oči pune suza. — Pogriješila sam što sam pročitala ovo pismo. Moj Calyste je lud!

Od najslađe ludosti — reče mladić grleći svoju majku.

— Htjela bih vidjeti tu ženu, dijete moje.

Pa dobro, mama — reče Calyste — mi ćemo se sutra ukrcati za Croisic, budi na moru.

On zapečati svoje pismo i ode u zamak des Touches. Ono sto ie barunicu plašilo više nego sve drugo bilo je to što je vidjela da osjećanje snagom instinkta dostiže do vidovitosti savršenog iskustva. Calyste je pisao Beatrisi onato kako bi mu vitez de Halga savjetovao.

Možda je jedno od najvećih uživanja što ga mogu osjetiti sitni duhovi i niža bića igrati se velikim dušama i hvatati ih u neku zamku. Beatrisa je znala da je dosta niža od Camillea Maupina. Ova manja vrijednost ne postoji samo u onom, skupu moralnih stvari koje se nazivaju talent već još više u stvarima srca koje se zovu strast.

U trenutku kad je Calyste stigao u zamak des Touches sa žestinom prve ljubavi, koju nose krila nade, markiza je osjetila živu radost što je znala da je ovaj divni mladić voli. Ona se uzdržavala da bude suučesnik ovog osjećaja, upotrijebila je svoju snagu da uguši ovaj kapric, kako kažu Talijani, i mislila je tada da je ravna svojoj prijateljici; bila je sretna što će se žrtvovati za nju. Najzad, onim taštinama koje su osobina francuske žene i koje čine onu čuvenu koketeriju, odakle one izvlače svoju nadmoćnost, sve je to laskalo i one su pri tom bile potpuno zadovoljene: kako se nalazila pod udarom ogromnih draži, ona im se opirala, a njene vrline pjevale su joj na uho blagi koncert pohvala.

Ove dvije žene, po izgledu nemarne, bile su upola zavaljene na divanu onog malog salona punog harmonije, usred cvijeća i pored otvorenog prozora, jer je sjeverni vjetar bio prestao. Blagi razvigorac s juga posuo je šljokicama jezero slane vode, koje su one mogle gledati, a sunce je zapalilo pijesak zlatom. Njihove duše bile su isto toliko duboko uzbuđene koliko je priroda bila mirna, a ništa manje zažarene. Smrvljena točko vi ma mašine koju je bila sama pokrenula, Camille je bila prinuđena da pazi na samu sebe zbog neobičnog lukavstva prijateljske neprijateljice koju je ona dovela u svoj kavez: ali da ne bi odala svoju tajnu, ona se predavala intimnom udubljivanju u prirodu, ona je zavaravala svoje patnje tražeći smisao kretanja svjetova i nalazila je Boga u uzvišenim pustinjama neba.

Kad nevjernik jedanput spozna Boga, on se preda apsolutnom katolicizmu koji je, kad se gleda kao sistem, potpun. Toga jutra Camille je bila pokazala markizi čelo na kome se još vidjela svjetlost njenih istraživanja u

toku noći koju je provela u jecanju. Calyste je bio uvijek pred njom kao nebeska slika. Ovog lijepog mladića, kome se ona bila posvetila, ona je smatrala za anđela čuvara. Zar je nije on vodio k visinama, gdje prestaju patnje pod teretom neshvatljive bezmjernosti?

Međutim, pobjednički izgled Beatrisin uznemirio je Gamillea. Jedna žena ne odnosi nad drugom jednu takvu pobjedu a da se ne oda makar toliko da se to može naslutiti, iako se trudi da to ne pokaže. Ništa nije čudnije do' moralna i teška borba ovih dviju prijateljica koje su jedna od druge krile jednu tajnu i mislile naizmjenično svaka za sebe da svaka od njih čini onoj drugoj žrtvu za koju ova i ne zna.

Calyste je došao držeći svoje pismo između dlana i rukavice, spreman da ga spusti u ruku Beatrisinu. Camille, koioj ponašanje njene prijateljice nije bilo izmaklo, pravila se da je ne gleda ispitivački, a ipak posmatrala je nju u ogledalu u trenutku kad je trebalo da Calyste uđe. Tu se nalazi opasnost za sve žene. Najumnije, kao i najgluplje, najiskrenije kao i najlukavije, nisu više gospodari svojih tajni; u ovom trenutku ona se pokazuje očima neke druge žene. Suviše uzdržavanja ili suviše zanosa, slobodan i svjatao pogled, tajanstveno spuštanje trepavica, sve izdaje tada osjećanje koje se najteže krije, jer ravnodušnost ima nešto tako savršeno hladno da je nitko nikad ne može glumiti.

Žene imaju genijalnost za shvaćanje nijansa, one se suviše služe njima i zato ih sve poznaju; i u ovakvim prilikama njihove oči obuhvate suparnicu od glave do pete; one pogode najlakši pokret noge pod haljinom, najneprimjetniji grč u struku i znaju značenje onoga što muškarcu izgleda beznačajno. Dvije žene koje se posmatraju igraju jednu od najljepših scena komedije koja se može vidjeti.

— Calyste je učinio kakvu glupost — pomisli Camille, opazivši i na njemu i na njoj neki neodređeni izraz ljudi koji se razumiju.

Nije bilo više ni hladnoće ni one lažne ravnodušnosti u držanju markizinu, ona je gledala Calystea kao nešto što joj pripada. Calyste tada posta otvoren, pocrvenje kao pravi krivac, kao sretan čovjek. On je bio došao da se s njima dogovori o pripremama koje su imale da se preduzmu za sutra.

— Vi ćete, znači, svakako poći, draga moja? — reče Camille.

— Da — reče Beatrisa.

— Otkuda vi to znate? — upita gospođica des Touches Calystea.

— Ja sam došao da to saznam — odgovori on nakon jednog pogleda koji mu dobaci gospođa de Rochefide koja nije htjela da njena prijateljica išta sazna o pismu.

— Oni se već sporazumijevaju — reče Camille koja je uhvatila ovaj pogled oštrinom svoga promatranja. — Sve je svršeno, ostaje mi samo da iščeznem.

Pod težinom ove misli njeno se lice nekako unakazi, od čega Beatrisa zadrhta.

— Šta ti je, draga moja? — reče ona.

— Ništa. — Tako, Calyste, vi ćete poslati moje i svoje konje da bismo ih mogli naći s one strane Croisica, da bismo se preko Batza vratili na konjima. Ručat ćemo u Croisicu, a večerat ćemo u zamku des Touches. Vi primite na sebe brigu da nađete vozare. Poći ćemo u osam i po sati ujutru. — Kakve lijepe slike! — reče ona Beatrisi. — Vidjet ćete Cambremera, čovjeka koji vrši pokoru, na jednoj stijeni, stoga što je svjesno ubio svoga sina.[12] Oh! vi ste u jednoj primitivnoj zemlji, gdje ljudi ne doživljuju obična osjećanja. Calyste će vam ispričati ovu priču.

Ona ode u svoju sobu; gušila se. Calyste dade svoje pismo i pođe za Camilleom.

— Calvste, ona vas voli, ja u to vjerujem, ali vi mi krijete nekakav nestašluk; i vi ste svakako prekršili moje zapovijedi?

— Voli? — reče on padajući u jednu fotelju.

Camille pogleda kroz vrata, Beatrisa je bila
iščezla. Ovo bješe čudnovato. Jedna žena ne napušta sobu gdje se nalazi onaj koga ona voli ako je uvjerena da će ga ponovo vidjeti i ako već nema nešto bolje da učini. Gospođica des Touches reče u sebi: „Da li je oina dobila kakvo pismo od Calystea?“ Ali ona je vjerovala da čedni Bretonac nije sposoban za ovakvu drskost.

— Ako me nisi poslušao, sve će biti izgubljeno zbog tvoje greške — reče mu ona s ozbiljnim izrazom. — Idi spremi svoje radosti za sutra.

Ona je napravila podvig kome se Calyste nije opirao: ima nijemih bolova koji imaju despotsku rječitost. Odlazeći u Croisic da naruči vozare, prelazeći preko pijeska i bara, Calyste je osjećao strah. Camilleova rečenica bila je zađahnuta nečim fatalnim što je pokazivalo unutrašnji vid materinstva. Kad se vratio nakon četiri sata zarnoren, nadajući se da će ručati u zamku des Touches, našao je Camilleovu sobaricu kao stražu na vratima kako ga čeka da mu kaže da ga njena gospođa i markiza ne mogu primiti večeras. Kad je Calyste, iznenađen, htio ispitati sobaricu, ona zatvori vrata i pobježe. Šest sati je zvonilo na zvoniku u Guerandi.

Calyste se vratio kući, večerao i igrao mušicu, sve u strašnom raspoloženju jednog mračnog razmišljanja. Ovo naizmjenično smjenjivanje sreće i nesreće, rušenje njegovih nada koje su dolazile gotovo odmah iza trenutka kad je bio uvjeren da je voljen, sve je to slomilo ovu mladu dušu koja je uzletjela širokim krilima nebu i stizala tako visoko da će pad morati biti strašan.

— Šta ti je, moj Calyste? — reče mu njegova majka na uho.

— Ništa — odgovori on pokazujući oči iz kojih svjetlost duše i ljubavni žar bjehu iščezli.

Ne nada, već očajanje pokazuje mjeru naših ambicija. Čovjek se tajno predaje lijepim poemama nade, dok se bol pokazuje bez koprene.

— Calyste, vi niste dobri — reče Charlotta,. pošto je bila uzalud pokušala da ga razdraga onim malim palanačkim zadirkivanjima koja se uvijek pretvaraju u peckanja.

— Umoran sam — reče on dižući se i poželje laku noć društvu.

— Calyste se dosta promijenio — reče gospođica đe Pen-Hoel.

— Mi nemamo lijepih haljina u čipkama, mi ne činimo svojim rukavima ovako, mi se ne namještamo taiko,

mi ne znamo gledati ispod oka,, vrtjeti glavom — reče Charlotta imitirajući i karikirajući lice, pozu i poglede markize. — Mi nemamo glas koji dolazi iz glave, ni onaj sitan interesantan kašalj, he! he! koji liči na uzdah sjenke; mi imamo nesreću da budemo snažni i zdravi i da volimo naše prijatelje bez koketerije; kad ih gledamo, mi ne izgledamo kao da ćemo ih ubosti žaokom, niti kao da ćemo ih ispitivati licemjernim pogledom. Mi ne znamo saginjati glavu kao žalosna vrba i izgledati ljubazni kad je ovako ispravimo!

Gospođica de Pen-Hoel nije mogla da se uzdrži od smijeha gledajući pokrete svoje nećakinje; ali ni vitez ni barun nisu razumjeli ovu satiru provincije protiv Pariza.

— Ali markiza de Rochefiđe je vrlo lijepa — reče stara djevojka.

— Prijatelju — reče barunica svome mužu — ja znam da ona ide sutra u Croisic i mi ćemo ići onamo da se prošetamo, ja bih htjela da je vidim.

Dok je Calyste razbijao glavu da bi pogodio šta je to moglo da mu zatvori vrata zamka des Touches, između dvije prijateljice dogodila se jedna scena koja je imala da utječe na sutrašnje događaje. Pismo Calysteovo bilo je unijelo u srce gospođe de Rochefiđe nova uzbuđenja. Žene nisu uvijek predmet jedne ljubavi tako mlade, tako bezazlene, tako iskrene i apsolutne kao što je to bila ljubav ovog djeteta. Beatrisa je bila više voljela nego što je bila voljena. Kako je dotle bila rob, ona je osjećala neobjašnjivu želju da sad ona bude tiranin.

Usred njene radosti, dok je čitala i pročitavala Calysteovo pismo, nju je prostrijelila jedna svirepa ideja. Šta li su to radili zajedno Calyste i Camille poslije odlaska Claudea Vignona? Ako Calyste ne voli Camillea i ako Camille to zna, na šta su oni upotrebljavali svoje prijepodne? Beatrisino pamćenje je lukavo vezivalo ovu primjedbu za Calysteove riječi. Izgledalo je da je neki đavo smiješeći se pokazao u jednom čarobnom ogledalu portre ove hrabre djevojke s izvjesnim pokretima i izvjesnim pogledima koji su najzad Beatrisi otkrili istinu. Umjesto da budu ravne, Felieite je nju smrvila; daleko od toga da je izigra, ona je bila. izigrana od nje; ona je bila samo jedna radost koju je Camille htjela da da svome djetetu koje je voljela naročitom ljubavlju u kojoj nije bilo ničega običnoga.

Za ženu kao što je bila Beatrisa ovo je otkriće bilo kao udar strijelom. Ona prijeđe u glavi događaje ovog tjedna do posljednje sitnice. U jednom trenutku Camilleova uloga i njena uloga odmotaše se u svoj svojoj veličini; ona osjeti strašno poniženje. U nastupu ljubomorne mržnje njoj se učini da je kod Camillea primijetila želju da se osveti Contiju.

Sve što se desilo za ove dvije godine utjecalo je možda na ova dva tjedna. Kad se već bila našla na padini nepovjerenja, pretpostavki i bijesa, Beatrisa se nije nikako zaustavila: ona se šetala po svome apartmanu, gonjena naglim pokretima duše, i sjedala svaki čas pokušavajući da donese-odluku; ali ostade do večere u tome stanju neodlučnosti i, ne o-blačeći se, siđe samo da sjedne za stol.

Kad je vidjela kako ulazi njena suparnica, Camille pogodi sve. Beatrisa je bez toalete imala hladan izraz i nijemo lice, koje je promatraču Maupinove snage odavaloneprijateljstvo jednog: srca. Camille izađe i dade odmah zapovijed koja. je morala jako začuditi Calystea, ona je mislila da, ako naivni Bretonac naiđe sa svojom bezumnom ljubavlju usred ove svađe, on možda neće nikada ponovovidjeti Beatrisu, jer će kakvom glupom iskrenošću potpuno upropastiti budućnost svojeljubavi; ona je htjela da u ovoj borbi laži bude bez svjedoka.

Beatrisa bez pomoći, morala je biti pobijeđena. Camille je poznavala ovu suhu dušu, sitnieavosti ovog velikog ponosa, za koji je ona bila tako tačno upotrijebila riječ tvrdoglavost. Večera je bila sumorna. Svaka od ovih dviju žena imala je suviše duha i dobrog ukusa da bi se pred slugama objašnjavala ili da bi dopuštala da ovi prisluškuju pred vratima. Camille je bila nježna i dobra, ona se osjećala jačom,! Markiza. je bila ozbiljna i zajedljiva, znala je da je izigrana kao kakvo dijete. Za vrijeme ručka vodila se borba pogledima, pokretima i dvosmislenim riječima, kojih sluge nisu mogle razumjeti a koje su nagovještavale žestoku buru. Kad su pošle gore, Camille lukavo ponudi svoju ruku Beatrisi koja odglumi da nije vidjela pokret, svoje prijateljice i jurnu sama uza stepenice. Kad je kava bila donesena, gospođica đe Touches reče svome sofoaru: „Ostavite nas!“ što je bio znak za borbu.

— Romani što ih vi pravite, draga moja, malo. su opasniji od onih koje pišete — reče markiza.

— Zato oni imaju jednu veliku vrijednost više — reče Camille uzimajući cigaretu.

— Koju? — upita Beatrisa.

— Nisu štampani, anđele moj.

— Da li je roman u koji me vi stavljate jedna knjiga?

— Ja nemam dara za Edipov zanat; vi imate i duh i ljepotu sfinge, ja to znam; ali ne postavljajte mi zagonetke, govorite jasno, draga moja Beatrisa.

— Kada mi, da bismo usrećili muškarce, da bismo, ih zabavljali, da bismo im se dopali i da bismo rastjerali njihovu dosadu, tražimo od đavola da nas pomogne...

— Muškarci nas okrivljuju kasnije za naše napore i naše pokušaje, jer vjeruju da nam je njih nametnuo, genij pokvarenosti — reče Camille ostavljajući cigaretu i prekidajući svoju prijateljicu.

— Oni zaboravljaju ljubav koja nas je zanosila i koja je opravdavala naše ispade, jer dokle sve ne idemo mi!... Ali tada oni ostaju ono što su, muškarci, oni su nezahvalni i nepravedni — prihvati Beatrisa. — Žene se među sobom poznaju, one znaju koliko[1] je njihovo držanje u svakoj prilici visoko, plemenito i, kažimo i to, puno vrlina. Ali, Camille, ja sam priznala tačnost kritika na koje ste se vi katkad žalili. Da, draga moja, vi imate nečega muškog u sebi, vi se ponašate kao muškarac, ništa vas ne zaustavlja; iako nemate sva njihova preimućstva, vi imate u duhu njihovo držanje i pokazujete njihov prezir prema nama. Ja ne mogu, draga moja, da budem zadovoljna s vama, a ja sam suviše iskrena da bih to mogla sakriti. Nitko mi možda neće na srcu napraviti tako duboku ranu kao što je ova od koje patim. Ako niste uvijek žena u ljubavi, vi ste žena u osveti. Samo genijalna žena može naći najosjetljivije mjesto naših slabosti: ja hoću govoriti o Caljssteu i o lupeštvu, draga moja (to je tačna riječ), koje ste vi upotrijebili protiv mene. Dokle ste se vi, Camille Maupin, ponizili, i u kakvoj namjeri?

— Sve više i više sfinga! — reče Camille smiješeći se.

— Vi ste htjeli da se ja bacim Calysteu na glavu; ja sam još suviše mlada da bih se mogla tako ponašati. Za mene, ljubav je ljubav sa svojom svirepom ljubomorom i svojom rapsolutnom voljom. Ja nisam pisac: nemoguće mi je da u osjećajima gledam ideje...

— Vi mislite da ste u stanju da volite budalasto? — reče Camille. — Umirite se, vi imate još mnogo duha. Vi napadate samu sebe, draga moja: vi ste dovoljno hladili da uvijek sudite svojom glavom o velikim djelima svoga srca.

Od ovog epigrama markiza pocrvenje; ona baci na Camillea jedan pogled pun mržnje, jedan otrovni pogled, i nađe, iako ih nije tražila, najoštrije strijele u svome tobolcu. Camille je, pušeći cigaretu, hladno slušala ovu bijesnu tiradu koja sijeva tako zajedljivim uvredama da ih je nemoguće iskazati. Beatrisa, razdražena mirnoćom svoga protivnika, tražila je strahovito lične uvrede u godinama starosti koje je dostigla gospođica des Touches.

— Je li to sve? upita Catnille puštajući oblak dima —: Volite li Calustea?

— Ne, sasvim sigurno

— Utoliko bolje odgovori Camille, — Ja, ja ga volim, čak vrlo mnogo s obzirom na moje spokojstvo. Možda on prema,Varija osjeća želju, vi ste najslađa plavuša na svijetu, a ja, ja sam" crna kao neka krtica; vi ste tanana i vitka, a ja imam suviše dostojanstva u struku; najzad vi ste mladi! to je krupna riječ; i vi mi je niste prešutjeli. Vi ste zloupotrijebili svoja preitoućstva žene protiv mene, ni više ni manje nego što kakve male šaljive novine zloupotrebljavaju šalu. Ja sam sve učinila da bih spriječila ono što se događa — reče ona dižući oči tavanu. — Ma kako da sam malo žena, ja sam ipak još,toliko žena, draga moja, da mogu biti, čak i ja, potrebna jodnoj suparnici da bi ona mogla odnijeti pohodu., nada mnom, (Markizu je pogodila u srce ova svirepa riječ koja je kazana, na najbezazleniji način). Vi me smatrate za vrlo blesavu ženu, jer vjerujete o meni sve ono u što, Calyste hoće da Vas uvjeri. Ja nisam ni tako veliko ni tako mala, ja sam žena i mnogo žena. Okanite se Svoga naduvendg izgleda i dajte mi ruku reče Camille uzimajući Beatrisinu ruku. — Vi ne volite Calystea, to je istina, zar ne? Nemojte se nikako srditi! Budite Sutra s njim opori, hladni i strogi i on neće imati kud nego će se poslije svađe sa mnom, koju ću ja udesiti, pokoriti, a, naročito; poslije pomirenja, jer ja nisam iscrpla sredstva našeg arsenala i, najzad, zadovoljstvo uvijek pobjeđuje želju. Ali Calvste je Bretonuc. Ako on ne prestane da vam se udvara, recite mi to slobodno i otići ćete u jednu moju poljsku kuću na šest milja .od Pariza. gdje ćete: naći. Sve udobnosti; za život i karho'će Conttmoći dolaziti Sto ote rhe Calyste napasti, eh Bože moj, najčistija ljubav laže šest puta na dan, njene laži odaju njenu snagu.

Camilleovo lice pokazivalo je neku veličanstvenu hladnoću koja je zabrinula i uplašila markizu. Ona nije znala šta da odgovori.

Camille joj zada posljednji udar.

— Ja imam više povjerenja i nisam tako zajedljiva kao vi — nastavi Camille — ja vam ne pripisujem namjeru da hoćete jednom optužbom da sakrijete napad koji bi mi doveo u pitanje život vi me poznajete, ja neću preživjeti ako izgubim Calystea, a ja ga moram izgubiti sad ili kasnije. Uostalom, Calyste me voli, ja to znam.

— Evo šta je on Odgovorio na jedno pismo u kome sam mu ja govorila samo o vama — reče Beatrisa pružajući Calysteovo pismo.

Camille ga uze i pročita; ali dok ga je čitala, njene se oči napuniše suzama; ona je plakala kao što plaču sve žene u svojim velikim bolovima.

— Bože moj! — reče ona — on je voli Ja ću dakle umrijeti, a neće me nitko ni razumjeti, ni voljeti!

Ona osta nekoliko trenutaka s glavom naslonjenom na Beatrisinu ramenu: njen bol je bio pravi, ona je osjećala u dubini duše strahovit udar koji je pogodio i barunicu du Guenie kada je čitala ovo pismo.

— Voliš li ga? — reče ona podižući se i gledajući Beatrisu. — Osjećaš li prema njemu ono neizmjerno obožavanje koje je jače od svih bolova i koje nadživljuje prezir, nevjeru i uvjerenje da nećeš biti nikad voljena? Voliš li ga radi njega samog i radi samog zadovoljstva što ga voliš?

— Draga prijateljice! — reče raznježena markiza. — Pa dobro, budi mirna, ja ću otputovati sutra.

— Nemoj ići, on te voli, ja to vidim! A ja ga volim toliko da bih bila očajna ako bi on patio i ako bi bio nesretan. Ja sam bila dobro napravila planove za njega; ali, ako te on voli, sve je svršeno.

— Ja ga volim, Camille — reče tada markiza s divnom bezazlenošću, ali pocrvenje.

— Ti ga voliš, pa ipak možeš da mu se opireš! — viknu Camille. — Ah, ti ga ne voliš!

— Ja ne znam kakve je nove vrline on probudio u meni, ali on je zaista učinio da se same sebe stidim — reče Beatrisa. — Ja bih htjela da budem puna vrlina i slobodna da mu žrtvujem više nego samo ostatke svoga srca i ove sramne lance. Ja neću nepotpunu sreću ni za njega ni za sebe.

— Hladna glava: voljeti i računati! — reče Camille s nekom vrstom odvratnosti.

— Sve što hoćete, ali ja neću upropastiti njegov život i biti na njegovu vratu kao kakav kamen i dovesti ga dotle da vječito žali... Ako ne mogu biti njegova žena, ja neću biti ni njegova metresa. On me je... Vi mi se nećete smijati? ne? E dobro, njegova divna ljubav me je očistila.

Camille baci na Beatrisu najzvjerskiji, njajsuroviji pogled koji je ikada ljubomorna žena bacila suparnici.

— Što se toga tiče, — reče ona — ja sam mislila da sam u tome jedina. Beatrisa, ova riječ razdvaja nas zauvijek, mi nismo više prijateljice. Počinjemo strahovitu borbu. Sad ja tebi kažem: ti ćeš ili podleći ili pobjeći!...

Felicite uletje u svojiu sobu, pošto je prije toga zapanjenoj Beatrisi pokazala lice bijesne lavice.

— Hoćete li ići sutra u Croisic? reče Camille pridržavajući vrata.

— Svakako — odgovori ponosito markiza. — Ja neću pobjeći, a neću ni podleći.

— Ja igram otvorenim kartama, pisat ću Contiju — odgovori Camille.

Beatrisa posta bijela kao njena marama.

I jedna i druga stavljamo svoj život na kocku — odgovori Beatrisa koja nije znala više ni na šta da: se odluči...

Strahovita razdraženja, koja je ova scena stvorila između, ove dvije, žene, smirila su se preko noći. Obje su se urazumile i ponovo zapale u raspoloženje podmuklog oklijevanja, koje zavodi većinu žena: odličan sistem između njih i muškaraca, rđav između žena. Usred ove posljednje bure čula je gospođica des Touches snažni glas koji pobjeđuje i najjače ljude. Beatrisa je poslušala savjet monđenskog zakonodavstva; ona se bojala da je društvo ne prezre. Posljednje Felicitino lukavstvo, koje se miješalo s akcentima najsvirepije ljubomore, imalo je potpun uspjeh. Calysteova pogreška je bila popravljena, ali jedna nova nesmotrenost mogla bi zauvijek upropastiti njegove nade.

Došao je najzad kraj mjeseca augusta; nebo je bilo čudnovato čisto. Na horizontu je Ocean imao, kao u južnim morima, neku boju rastopljenog srebra, a pored obale treperili su mali talasi. Neka vrsta sjajne lampe, koju su stvarale sunčane zrake, jer su padale okomito na pijesak, stvaralo je ovdje atmosferu gotovo istu kao što je tropska. Uslijed toga sol je cvjetala kao mali bijeli karanfil na površini baruština.

Odvažni solari, obučeni u bijelo samo zaato da bi izdržali sunčanu žegu, bili su od samog jutra na svome mjestu, naoružani svojim dugim grabuljama, jedni naslonjeni na male zidove od blata, koji odvajaju svaku parcelu, gledajući rad ove prirodne kemije koji je njima bio poznat iz djetinjstva, drugi igrajući se sa svojim malim dječacima i svojim ženama. Zeleni zmajevi, nazvani carinari; pušili su mirno, svoje lule. Bilo je nečeg orijentalnog u ovoj slici, jer svakako jedan Farižanin, kad bi iznenada, bio prenesen ovamo, rte;;bi vjerovao da je u Francuskoj.. Barun i barunica, koji su došli pod izgovorom da vide kako ide sa sakupljanjem soli,stajali su na brani i divili še ovom tihom pejzažu, gdje se čulo samohujanje valova na moru u istom tempu, gdje barke brazdaju more i gdje zeleni pojas obrađene zemlje Stvara sliku utoliko prijatniju ukoliko je ona veoma rijetka na obalama Oceana koje su uvijek očajne.

— Pa dobro, prijatelji, ja hoću vidjeti bare Guerande još jedanput prije nego umrem — reče barun solarima koji su se skupili na ulazu među bare da ga pozdrave.

— Zar du Guenici umiru! — reče jedan solar.

U tome momentu karavan koji je bio pošao iz zamka de Touches, stiže na mali put. Markiza je išla sama naprijed. Calyste i Camille išli su za niom držeći se za ruke. Na dvadeset koraka pozadi išao je Gasselin.

— Evo moje majke i moga oca — reče mladić Camilleu.

Markiza zastađe. Gospođa du Guenic osjeti najsilniju odvratnost kad je ugledala Beatrisu koja je međutim bila vrlo ukusno obučena: talijanski šešir š Velikim ivicama ukrašen različkom, ispod njega kovrčave kose, haljina sivkaste boje od grube tkanine, plav pojas s dugim krajevima koji lepršaju, najzad izgled princeze preobučene u pastiricu.

— Ona nema srca — reče u sebi barunica.

— Gospođice — reče Calyste Camilleu — ovo su gospođa du Guenic i moj otac.

Zatim reče barunu i barunici:

— Gospođica des Touches i gospođa markiza de Rochefiđe, rođena de Casteran, oče.

Barun pozdravi gospođicu des Touches, koja pozdravi barunicu skromno i s puno zahvalnosti.

— Ova — pomisli Fanny — istinski voli moga šina, ona mi, izgleda, zahvaljuje što sam rodila Calystea.

— Vi ste došli, kao i ja, da vidite da li će skupljanje soli biti dobro; ali vi imate više razloga da budete ljubopitljivi nego ja reče barun Camilleu jer vi tu imate imanja, gospođice.

— Gospođica je najbogatija među vlasnicima lece jedan od ovih solara — i nek je Bog čuva ona je dobra gospa.

Dva društva se pozdraviše i rastađoše se.

— Čovjek ne bi dao više od trideset godina gospođici des Touches — reče starac svojoj ženi. — Vrlo je lijepa. I Calyste više voli onu ragastu parišku markizu nego ovu divnu kćer Bretanje?

— Avaj! da — reče barunica.

Jedna barka čekala je u podnožju brane gdje su se ukrcali bez veselosti. Markiza je bila hladna i dostojanstvena. Gamille je bila izgrdila Calystea sto je nije poslušao, objašnjavajući mu stanje u kome se nalaze njegove stvari srca. Calyste boreći se s mračnim osjećanjem, bacao je na Beatrisu poglede u kojima su se borili ljubav i mržnja.

Nitko nije nijednu jedinu riječ kazao za vrijeme dok su prelazili od Guerande do kraja pristaništa u Croisicu, gdje se tovari sol što je žene donose na glavi u velikim sudovima koje one drže tako da liče na karijatide. Ove žene idu bose i imaju samo jednu dosta kratku suknju. Mnoge od njih nemarno puštaju da im lepršaju marame koje im. pokrivaju poprsje; neke imaju samo košulje *i one* su najponosnije, jer što god su žene manje oоucene, sve više pokazuju onu plemenitu čednost. Mali danski brod dovršavao je svoj utovar.

Dolazak ovih dviju lijepih žena pobudio je radoznalost nosačica soli; i koliko da bi to. izbjegla, toliko da bi ugodila Calysteu, Camille se brzo uputi k stijenama, ostavljajući njega Beatrisi. Gasselin osta iza svoga gospodara na rastojanju od najmanje dvije stotine koraka.

S mora je poluotok Croisic oivičen granitskim stijenama čiji su oblici tako naročito ćudljivi da ih mogu cijeniti samo putnici koji su bili u stanju da prave poredenja među ovim velikim prizorima divlje prirode. Možda stijene Croicisa imaju u stvarima ove vrste ono preimućstvo koje ima i put Velike kartuzije nad drugim uskim dolinama. Ni korzikanske obale, gdje priroda pruža veličanstvene i strašne utiske, ni bazaltske stijene Sjevernog mora nemaju tako potpun karakter.

Fantazija se zabavljala time što je ovdje nacrtala beskrajne arabeske u kojima se najfantastičnije figure umotavaju i odmotavaju. Svi oblici se nalaze ovdje. Mašta se možda zamara dvom beskrajnom galerijom nakaza među koje se more u danima bijesa uvlači i čije je sve hrapave strane najzad uglačalo. Vi nalazite pod prirodnim svodom izdubljenje u obliku kace rijetkog izgleda, nešto što je samo donekle Brunelleschi mogao da imitira, jer

svi su veliki napori u umjetnosti uvijek bojažljivo oponašanje prirodnih oblika, nalazite glatko izdubljenje kao kakvo korito od mramora zastrto sitnim bijelim pijeskom i u kome se čovjek, u četiri stope mlake vode, može bez straha kupati.

Idete i divite se malim svježim zatonima koji su zaklonjeni vratima grubo usječenim, ali veličanstvenim, kao na palači Pitti, ovoj drugoj imitaciji ćudi prirode. Čudni su oblici tu mnogobrojni, tu se nalazi sve što bi najsmjelija mašta mogla izmisliti ili zaželjeti. Postoji tu čak, što je inače tako rijetka stvar na obalama Oceana da je to možda jedini izuzetak, jedan veliki bokor šimšira. Ovaj šimšir, najveća znamenitost Croisica, gdje stabla ne mogu rasti, nalazi se na jednu milju otprilike od pristaništa, na mjestu koje se najviše uvuklo u more.

Na jednom od granitnih rtova koji se uzdižu iznad mora do visine koju valovi nikad ne dostižu, čak ni u najbješnjoj buri i koji su okrenuti jugu, velike: ćudijive kiše i napravile su jaružicu otprilike četiri stope izdubenu, ovu je pukotinu slučaj, a možda čovjek, nabio prilično plodne zemlje, taj *ritam* toliko da bi tu mogao rasti jedan nizak i gust šišmir; koji su posi jale ptice. Oblik korijenja pokazuje najmanje trt Stbtine godina starosti. Dolje je Stijena oštro presječena. Potres, čiji su tragovi na ovoj: obalizapisani neizbrisivim slovima, odnioje komade granita ko zna kamo.

More dopire, i ne udarajući grebene, do podnožja ove sti jene, pored koje ono i ina Više od pet. stotina stopa dubine? Unaokolo nekoliko stijena, koje proviruju iz vode i koje klobuci pjene pokazuju, obilježavaju kao neki s veliki krug i Treba, malo hrabrosti i smjelosti da se ode do vrha ovog. malog Gibraltara čija je glava gotovo okrugla i odakle jedan udar vjetra može radoznalce da baci u more ili, što bi bilo opasnije, na stijene. Ovaj divovski stražar lici na one svjetiljke starih; zamaka odakle je čovjek, obuhvaćajući očima čitav predio, mogao predvidjeti napade; odatle se vidi zvonik i neplodne njive u Croisicu, pijesak i dune koje su opasnost za njive i koje su osvojile zemljište sela Batza. Neki starci tvrde: da se u vrlo davnim vremenima na ovom mjestu nalazila, jedna tvrđava. Ribari što love. sardele dali su ime ovoj Stijeni koja se vidi daleko s mora; ali treba oprostiti što se zaboravilo ovo bretanjsko ime isto tako teško ;za izgovor kao što je teško i da. se upamti...

Calyste je vodio Beatrisu k ovom vrhu, odakle je pogled divan i gdje Ukrasi granita nadmašuju sva divljenja koja je on mogao da izazove duž pješkovitog puta što ide pored mora. Nije trebalo objašnjavati zašto se Camilie bila izdvojila najprije. Kao kakva divna ranjena životinja, ona; je voljela samoću; ona; se gubila u pećinama, pojavljivala se ponovo na vrhovima; gonila je morske rakove iz njihovih rupa, ili ih hvatala na djelu u njihovim čudnovatim navikama. Da joj ne bi smetale ženske haljine, ona je bila obukla hlače s vezenim nogavicama, kratku bluzu, šešir od dabrovine, a kao putnički štap držala je korbač, jer ona je bila uvijek žena uobražena u svoju snagu i u svoju lakoću, ona je tako bila sto puta ljepša nego Beatrisa: imala je mali šal od crvene kineske svile prekršten na grudima, kao što se to namješta djeci.

Neko vrijeme Beatrisa i Calyste su je vidjeli kako leti preko vrhova i preko provalija kao kakav bludeći oganj i: pokušava da zavara svoje patnje izlažući se opasnostima. Ona je prva stigla na stijenu na kojoj se nalazi šimšir i sjela u jednu šupljinu u sjenci sva obuzeta mislima. Sta je mogla da čini jedna žena kao što je ona u svojoj starosti, pošto je bila popila čašu slave koju svi veliki talenti, i suviše lakomi da bi svoja glupa uživanja sujete krčmili, prazne jednim gutljajem.

Ona je nakon toga priznavala da je nju baš ovdje jedna od onih misli, koja se rađa iz kakvesitnice, iz nekog cd onih slučajeva koji su možda Za obične ljude glupost a koji velike duše guraju u čitav ponor misli, bila natjerala da se odluči na onaj čudni postupak zbog koga je morala prekinuti s društvenim životom. Izvukla je iz svoga džepa jednu malu kutiju u kojoj je bila ponijela, za slučaj žeđi,pastile od jagoda; uze ih nekoliko, ali, sišući ih, morala je primijetiti da se jagode, kojih više nema, ponovo osjećaju, da mirišu i tako postoje. Ona iz toga zaključi da to može biti tako i s nama.

More joj je tada pružalo sliku beskonačnosti. Nikakav velik um, priznavajući besmrtnost duše, ne može se osloboditi beskonačnosti a da nc zaključi da postoji kakav zagrobni život, u religioznom smislu. Ova ideja kinjila je nju čak i kad je bila pomirisala svoju bočicu portugalske vode.

Njeno udešavanje da Beatrisa padne u dio Calysteu, učini joj se tada vrlo bijedno: ona osjeti da žena u njoj umire i da se u njoj pojavljuje plemenito i anđeosko stvorenje koje je dotle bilo pokriveno mesom. Njen neizmjerni duh, njeno iskustvo, njena znanja, njene lažne ljubavi, sve ju je to stavilo lice u lice — s čime? tto bi joj to mogao reći? — s plodnom majkom, s utješiteljicom ucviljenih, s katoličkom crkvom, tako blagom prema pokajnicima, tako poetičnom za pjesnike, tako naivnom, prema djeci, tako dubokom i tako zagonetnom za nemirne i divlje umove da se oni u nju uvijek mogu udubiti zadovoljavajući uvijek svoju nenasitu radoznalost koja se neprestano nadražuje. Ona baci pogled na staze koje je zbog Calystea bila prešla i upoređivaše ih s krivudavim putovima u ovim stijenama. Calyste je u njenim očima uvijek bio lijepi glasnik neba — božanski putovođa. Ona je zemaljsku ljubav ugušila božanskom ljubavlju.

Pošto je neko vrijeme šutke koračao, Calyste. nije mogao da se uzdrži na jedan Beatrisin uzvik koji se odnosio na ljepotu Oceana, koji se mnogo razlikovao od Sredozemnog mora, a da ne uporedi svoju ljubav s ovim morem po čistoći, po veličini, po uzburkanosti, po dubini, po vječnosti.

— Oivičeno je stijenom — reče Beatrisa smijući se.

— Kad mi tako govorite — odgovori on bacajući joj božanstveni pogled — ja vas gledam, ja vas razumijem, a mogu biti strpljiv kao anđeo; ali kad sam sam, vi biste imali sažaljenja prema meni kad biste mogli da me vidite. Moja mati plače tada zbog moje tuge.

— Slušajte, Calvste, s time treba svršiti — reče markiza Izlazeći na pjeskoviti put. — Možda smo mi došli na mjesto koje je jedino zgodno za ovakve razgovore, jer nikad u svome životu nisam vidjela prirodu tako u skladu s mojim mislima. Vidjela
sam Italiju, gdje sve govori o ljubavi, vidjela sam Švajcarsku, gdje je sve svježe i sve ispoljava pravu sreću — plodnu sreću; gdje Alpe, okrunjene snijegom, pritiskuju zelenilo, mirne vode i najveselije linije; ali nisam vidjela ništa što bi moglo bolje naslikati žednu pustoš moga života nego ova mala dolina koju su isušili morski

vjetrovi, nagrizle morske pare, gdje se upinju jadni usjevi pred licem neizmjernog Oceana, pred licem bretanjskih šuma, gdje se uzdižu kule vaše Guerande. E pa dobro, Calyste, eto to je Beatrisa. Ne vezujte se za nju nipošto. Ja vas volim, ali neću nikada ni na koji način biti vaša, jer sam svjesna svoga unutrašnjeg očajanja. Ah! Vi ne znate koliko sam ja opora prema samoj sebi kad vam govorim ovako. Ne, vi nećete dočekati da se vaš idol snizi, ako sam ja idol; on neće pasti s visine na koju ste ga vi postavili. Ja se gnušam strasti koju ne priznaju ni ljudi ni crkva, ja neću više da se ponižavani ni da krijem svoju sreću; ja ostajem gdje sam, bit ću pješčana pustinja i bez bilja, bez cvijeća i bez zelenila, kao i ova ovdje.

— A ako budete ostavljeni? — reče Calyste.

— Pa dobro, išla bih tražiti milost, ponizila bih se pred čovjekom koga sam uvrijedila, ali nikada ne bih pristala na opasnost da se bacim u sreću za koju znam da se mora svršiti.

— Svršiti! — uzviknu Calyste.

Markiza prekide ditiramb koji je htio da započne njen obožavalac, ponavljajući: „svršiti!" tonom od koga i on zanijame.

Ovo odbijanje probudi u mladom čovjeku jedan nijemi unutrašnji bijes kakav poznaju samo oni koji vole bez nade. Beatrisa i on išli su otprilike tri stotine koraka u dubokoj šutnji, ne gledajući više ni more, ni stijene, ni polja Croisica.

— Ja bih vam pružio tako mnogo sreće! — reče Calyste.

— Svi ljudi počinju time što obećavaju sreću; a ostavljaju nam sramotu, zaborav, gađenje. Ja nemam ništa da predbacim onome kome moram biti Vjerna; on mi nije ništa obećao, ja sam njega htjela; ali jedino sredstvo koje mi ostaje da smanjim svoju grešku jeste to što ću je učiniti vječitom.

— Recite, gospođo, da me volite! Ja, koji vas volim, znam po sebi samom da ljubav ne ispituje, ona Vidi samo sebe samu; nema žrtve koju ja ne bih učinio. Zapovijedajte, pokušat ću ono što je nemoguće. Onaj koji je nekada prezreo vladaricu svoga srca, zato što je bila bacila svoju rukavicu među lavove zapovijedajući mu da ide i da je uzme, on nije volio! On nije priznavao vaše pravo da stavljate naš život na kocku da biste se uvjerili U našu ljubav i da biste položili oružje samo pred natčovječanskim veličinama. Ja bih vam žrtvOvao svoju porodicu, svoje ime i svoju budućnost.

— Kakva uvreda u toj riječi *žrtve!* — reče ona tonom prijekora od koga Calyste osjeti glupost svoga izraza.

Postoje samo žene koje apsolutno vole ili kokete koje umiju da se uhvate za jednu riječ pomoću koje se uzdignu na ogromnu visinu; i um i osjećanje postupaju u tome na isti način: ali žena koja voli pati, a kokota prezire.

— Vi imate pravo — reče Calyste dopuštajući da mu kanu dvije suze. — Ova riječ može se reći samo o naporima koje vi zahtijevate od mene.

— Šutite — odgovori Beatrisa, uzbuđena odgovorom u kome je Calyste prvi put dobro pokazao svoju ljubav. — Ja samu učinila dosta grešaka, ne dovodite me u iskušenje.

Ovoga trenutka oni su bili u podnožju stijene na kojoj je rastao šimšir. Calyste je osjetio najveća blaženstva kad je markizu držao pod ruku dok su se peli na ovu stijenu na koju je ona htjela da se penje do vrha. Za ovo jadno dijete bila je to najviša sreća što je obuhvatilo ovaj stas, što je osjećalo ovu ženu koja je pomalo drhtala: ona je osjećala potrebu za njegovom pomoći. Ovo neočekivano zadovoljstvo zavrije mu glavu,on ne vidje ništa više, on zgrabi Beatrisu oko struka.

— No! — reče ona kao sa visine.

— Zar nećete nikada biti moji? — upita je on glasom prigušenim od bure krvi.

— Zar nikad, prijatelju — odgovori ona" — Ja mogu biti za vas samo Beatrisa, samo san. Zar to nije prijatno? Mi nećemo imati ni gorčine, ni tuge, ni kajanja.

— I vi ćete se vratiti Contiju?

— Moram.

— Onda nećeš biti nikada ničija! — reče Caiyste i gurnu markizu s bijesnom žestinom.

On je htio da čuje njen pad prije nego što će se i sam baciti za njom, ali on ču samo tup uzvik, oštro cijepanje tkanine i težak štropot tijela koje je palo na zemlju. Umjesto da pada s glavom nadolje, Beatrisa se bila prevrnula i pala u šimšir, ali ona bi se ipak bila skotrljala u more da se njena haljina nije bila zakačila nekakav šiljak i da nije bila dok se razdirala umanjila težinu tijela koje je pritislo šimšir.

Gospođica des Touches, koja je vidjela ovu scenu, nije mogla Viknuti jer je njeno uzbuđenje bilo toliko da je ona mogla samo dati znak Gasselinu da ovaj dotrči. Calyste se nagnuo s nekom zvjerskom radoznalošću, vidio Beatrisin položaj i zadahtao; ona je osjećala da šimšir počinje popuštati. S hitrinom koja naglo dolazi od ljubavi, s natprirodnom lakoćom koju mladost nalazi u opasnosti, on se, spuzne za devet stopa ma niže, držeći se za hrapave predmete, do ivice stijene i pođe mu za rukom da na vrijeme digne markizu: uzimajući je u ruke uz opasnost da oboje padnu u more. Kad je uzeo Beatrisu, dna je bila bez svijesti; ali on je mogao misliti da ona sva pripada njemu na ovoj zračnoj postelji, gdje će ostati podu že sami, i njegov prvi pokret bio je pokret uživanja.

— Otvorite oči, oprostite mi — reče Calyste ili ćemo zajedno umrijeti.

— Umrijeti? reče ona otvarajući oči i mičući svojim blijedim usnama.

Calyste pozdravi ovu riječ jednim poljupcem i osjeti tada kod markize grčevito drhtanje koje ga. zanese. U istom trenutku čule su se odozdo Gasselinove okovane cipele. Bretonca je pratila Camille s kojom je on tražio načina da spasi dvoje zaljubljenih.

— Ima samo jedan način, gospođice — reče Gasselin. — Ja ću se spustiti dolje, oni će se popeti na moja ramena, a vi ćete im pružiti ruku.

— A ti? — reče Camille.

Sluga je izgledao iznenađen što' i njega računaju za nešto usred opasnosti u kojoj se nalazi njegov mladi

gospodar.
— Bolje bi bilo da se donesu ljestve iz Croisica — reče Camille.
— Ipak je dovitljiva — pomisli Gasselin silazeći nizbrdo.
Beatrisa zamoli Calystea slabim glasom da je položi; osjećala je da malaksava. Calyste je položi između granita i šimšira na svježu zemlju.
— Ja sam vas vidjela, Calyste — reče Camille.
— Bito da Beatrisa umre ili da se spasi, ovo mora uvijek ostati samo nesretan slučaj.
— Ona će me omrznuti — reče on sa suznim očima.
— Ona će te obožavati — reče Camille. — Moramo prekinuti šetnju, nju treba prenijeti u zamak des Touches. Šta bi bilo od tebe da je ona mrtva? — reče mu ona.
— Pošao bih za njom...
— A tvoja majka?...
Zatim nakon jedne pauze:
— A ja? — reče slabim glasom.
Calyste osta blijed, leđima naslonjen na granit, nepomičan, nijem.
Gasselin se brzo vratio s jednog od onih majura rasturenih po njivama, trčeći s ljestvama koje je ondje bio našao. Beatrisa je bila dobila nešto snage. Kad je Gasselin bio namjestio ljestve, markiza je mogla, uz pomoć Gasselina koji je zamolilo Calystea da povuče crveni Camilleov šal ispod Beatrisinih ruku i da mu doda kraj, da se popne na okruglu ravnicu, gdje je Gasselin uze u svoje ruke kao' kakvo dijete i spusti je na pijesak.
— Ja se ne bih odrekla smrti; ali muke! — reče ona gospođici des Touches iznemoglim glasom.
Nemoć i klonulost koje je Beatrisa osjećala prisiliše Camdllea da je nosi na farmu u kojoj je Gasselin bio uzeo ljestve.
Calvste, Gasselin i Camille svukoše od odijela ono što su mogli, napraviše dušek na ljestvama, namjestiše na njega Beatrisu i ponesoše je na nosilima. Zakipci ponudiše svoj krevet. Gasselin otrča na mjesto gdje su čekali konji, uze jednoga od njih i ode u Croisic da traži kirurga, pošto' je bio naredio brodarima da dođu u zaljev najbliži majuru. Calvste, sjednuvši na jednu klupicu, odgovarao je samo glavom i rijetkim jednosložnim riječima Camilleu čije se nespokojstvo bješe pojačalo i zbog Beatrisina i zbog Calysteova stanja. Pošto su joj bili pustili krv, bolesnica se osjeti bolje; mogla je govoriti, pristala je da se ukrcaju i oko pet sati uveee nju su bili prenijeli s keja u Guerandi u zamak des Touches, gdje je gradski liječnik čekao. Glas o ovom događaju bio se rasprostro nekom neobjašnjivom brzinom po ovom osamljenom kraju u kome gotovo nema vidljivih stanovnika.
Calyste je proveo noć u zamku de Touches, pored Beatrisine postelje i u Camilleovu društvu.
Liječnik je bio kazao da markiza sutradan neće osjećati, nikakvu bol, bit će samo iznurena. Kroz Calysteovo očajanje zasjala je duboka radost: on je bio uz Beatrisin krevet i gledao je kako spava i kako se budi; mogao je ispitivati njeno blijedo lice i njegove najmanje pokrete.. Camile se smiješila s gorčinom sto je opazila na, Calvsteu znake jedne od onih strasti koja je zauvijek ostavila svoj žig u duši jednog čovjeka, uvlačeći se u njegov život, i to u dobi u kojoj nikakva misao i nikakva briga ne sprečavaju ovo svirepo unutrašnje djelovanje.
Nije nikada trebalo da Calyste vidi pravu ženu koja se nalazi u Beatrisi! S kakvom je naivnošću mladi Bretonac dopustio da čitaju i njegove najskrivenije misli! On je zamišljao da je ova žena njegova, zato što se on nalazio u njenoj sobi i što je mogao s divljenjem da je gleda u neredu, postelje. Vrebao je s pažnjom punom ushićenja najmanje Beatrisine pokrete; njegova, se sreća ispoljavala tako naivno da je došlo u jednom trenutku dotle te su se obje. žene pogledale s osmijehom. Kad je Calyste vidio hoiesničine lijepe oči, zelene kao more, koje. su izražavale neku mješavinu, zabune, ljubavi i podsmijeha, pocrvenio je i okrenuo glavu, ...
— Zar vam nisam rekla, Calyste, da nam vi muškarci obećavate sreću, a obično nas bacate u bezdan?

Slušajući, ovu šalu, koja je prijatno zvučala, i koja je nagovještavala izvjesnu promjenu u Beatrisinu srcu, Caiyste se baci na koljena, uze jednu od vlažnih ruku koju ona nije povlačila poljubi je vrlo odano.
— Vi imate, pravo da odbijete, zauvijek moju ljubav, a ja, ja. nemam prava da vam kažem nijednu jedinu riječ.
— Ah! — viknu Gamille videći izraz koji se pokaza na, Beatrisinu licu i porodivši ga s onim izrazom koji je bila postigla naporima svoje diplomacije — ljubav će imati uvijek više duha sama nego cio svijet! Uzmite svoje pilule za umirivanje, draga prijateljice, i spavajte.
Ova noć, koju je Calyste bio proveopored gospođice des Toiuches koja je čitala knjige mistične teologije, dok je Calyste čitao *Indianu*, prvo djelo slavnog Camilleova takmaca i gdje *set* nalazila primamljiva slika jednog mladog čovjeka koji voli s obožavanjem i odanošću, s tajanstvenom mirnoćom za cio svoj život jednu ženu koja se nalazi u lažnom položaju, u kakvom je bila i Beatrisa, knjigu koja je za njega bila sudbonosan primjer! — ova noć je ostavila neizbrisive tragove u srcu jadnog mladog čovjeka kome je Felieite objasnila da, ako žena nije čudovište, ona može da bude samo sretna i zadovoljna u svoj svojoj sujeti time što je bila predmet jednog zločina.
— Vi mene ne biste bacili u vodu — reče sirota Camille brišući suzu.
U zoru je Calyste, sav iznuren, zaspao u svojoj fotelji. Sad je markiza promatrala ovodivno dijete koje je poblijedjelo zbog svojih uzbuđenja i zbog svoga ljubavnog bdjenja; ona ga ču kako šapuće njeno ime u snu.
— On voli i kad spava — reče ona Camilleu.
— Treba ga poslati kući da spava — reče Felicite i probudi ga.
Nitko nije bio zabrinut u dvorcu du Guenic, gospođica des Touches je bila napisala pismobarunici. Calyste se opet vratio u zamak des Touches da večera, zatekao je Beatrisu koja je ustala, blijeda, iznemogla i umorna; ali više nije bilo ni najmanje oporosti, ni u njenim riječima, ni u njezinu pogledu. Od ovog večera, ispunjenog

Camilleovom muzikom — ona je sjela za klavir kako bi dala priliku Calysteu da uzme i stegne Beatrisine ruke, a da ni jedno ni drugo ne moraju govoriti — nije bilo ni najmanje bure u zamku des Touches. Felieite se potpuno bila povukla.

Duša žena hladnih, slabih, oporih i mršavih, kao što je gospođa đe Rochefide, žena čiji vrat pokazuje koščati sklop koji im daje neodređene sličnosti s rodom mačaka, iste je boje kao i njihove svijetle, sive ili zelene oči; prema tome, da bi se ovaj bjelutak stopio i pretvorio u staklo; potreban je grom. Za Beatrisu ljubavni bijes i Calysteov napad bijahu takav grom kome se ništa ne opire i koji mijenja najotpornije prirode. Beatrisa ise u duši osjećala klonula; čista i prava ljubav kupala je njeno srce svojim mekim i fluidnim žarom. Živjela je u nekoj blagoj i toploj atmosferi nepoznatih osjećaja, u kojoj se osjećala velika i uzvišena; oma se popela u nebesa u koja Bretanja oduvijek uzdiže ženu. Uživala je u obožavanjima punim poštovanja ovoga djeteta čija je sreća nju malo stajala, jer jedan pokret, jedan pogled, jedna riječ zadovoljavali su Calystea. Ova visoka cijena data od sveg srca za ove sitnice raznježila ju je vrlo mnogo. Dodir njene rukavice mogao je postati za ovog anđela više nego što je bila sva njena ličnost za onoga koji bi trebalo da je obožava. Kakva suprotnost! Koja bi se žena mogla oduprijeti u ovom upornom obožavanju žene kao Boga? Ona je bila svjesna da on nju sluša 1 razumije. Kad bi rekla Calysteu da stavi na kocku svoj život za najmanji njezin kapric, on se ne bi čak ni premišljao.

Tako je Beatrisa dobila ne znam šta plemenitoi uzvišeno; ona je u ljubavi gledala uvjet svoje veličine, ona je u njoj tražila kao neki oslonac da bi ostala jiajveličanstvenlja od svih žena u Calysteovim očima nad kojima je htjela da ima vječitu vlast. Njene su koketerije bile tada utoliko jače ukolikose slabijom osjećala. Cijele je tjedne izigravala bolesnicu s dražesnim pritvorstvom. Koliko se puta prošetala po travi, koja se širila ispred fasade dvorca des Touches u vrtu, naslonjena na Calysteovu ruku, i vraćala time Camilleu patnje koje je ova njoj bila zadala za vrijeme prvog tjedna njenog boravka ovdje.

— Ah! draga moja, ti ga goniš da mnogo zaobilazi — reče gospođica des Touches markizi.

Prije šetnje po Croisicu, jedno veće, ove dvije žene razgovarale su o ljubavi i ismijevale su razne načine kojima se muškarci služe u svojim ljubavnim izjavama, priznajući same sebi da najvještiji, i naravno oni koji manje vole, ne mare da mnogo šetaju po labirintu osjetljivosti, i imaju pravo, jer ljude koji istinski vole žene neko izvjesno vrijeme muče.

— One u tome postupaju kao La Fontaine kad je htio da ide u Akademiju! rekla je tada Camille.

Njena riječ podsjetila je markizu na ovaj razgovor i prekorjela je za njen makijavelizam.

Gospođa de Rochefide imala je neograničenu moć da zadrži Calystea u granicama u kojima je ona htjela da ga drži, ona ga je podsjećala jednom gestom ili jednim pogledom na njegovu strašnu grubost na rubu mora. Oči ovog jadnog mučenika punile su se tada suzama, on je šutio i gutao svoja rasuđivanja, svoje želje, svoje patnje, s hrabrošću koja bi zaista raznježila svaku drugu ženu. Ona ga je dovela svojom đavoljom koketerijom do tako velikog očajanja da je on došao jednog dana da se baci na ruke Camilleu i da traži od nje savjeta.

Kako je Beatrisa imala u rukama Calysteovo pismo, ona je bila izvadila iz njega stranu na kojoj je on bio rekao da je voljeti prva sreća, a biti voljen dolazi na drugo mjesto, i poslužila se ovim aksiomom da bi ograničila njegovu strast na obožavanje puno poštivanja, koje se njoj dopadalo. Toliko je voljela da joj on miluje samo dušu nježnim hvalama i obožavanjima na koje priroda navodi mlade ljude; ima toliko umjetnosti bez izvjestacenosti. toliko čednih draži u njihovim kricima u njihovim molbama, u njihovim uzvicima, u onom njihovu samouvjeren ju, u obavezama koje oni nude za budućnost, da se Beatrisa dobro čuvala da odgovori. Ona je bila rekla da sumnja! Nije više bilo riječi o sreći nego o tome da li će dopustiti da je voli ovo dijete koje je to tražilo i koje se uzjogunilo i htjelo da osvoji najjaču stranu, moralnu stranu.

Žena na riječima najjača, često je vrlo slaba na djelu. Kako je bio vidio uspjeh koji je postigao time što je bio gurnuo Beatrisu u more, čudnovato je da Calyste nije produžio osvajati svoju sreću grubošću; ali ljubav u mladih ljudi toliko je puna ushićenja i religije da hoće sve postići moralnim uvjerenjem. I otuda dolazi njena uzvišenost.

Najzad, jednog dana, Bretonac ne mogući više da odoli želji, požali se živo Camilleu na Beatrisino ponašanje.

Htjela sam te izliječiti time što sam nastojala da je što brže upoznaš — odgovori gospođica des Touches — a ti si sve pokvario svojim nestrpljenjem. Prije deset dana ti si bio njen gospodar, danas si rob, jadno moje dijete. Eto. ti nećeš imati nikada snage da izvedeš moj plan.

— Šta da učinim?

Da je izazoveš na svađu onda kada se pokaže surova prema tebi. Žena se uvijek mnogo naljuti na riječi; gledaj neka te ona namuči i ne pojavljuj se više u dvorcu des Touches dok te ona ne pozove.

Ima jedan trenutak, u svima žestokim bolestima, kad bolesnik prima najsvirepije lijekove i pristaje na najužasnije operacije. Calyste je u tome bio došao dotle. Poslušao je Čamilieov savjet, ostao je dva dana kod kuće; ali trećega dana on zakuca na Beatrisina vrata, javljajući joj da je Camille i on čekaju na ručak.

— I ovo sredstvo propalo! — reče rau Camille kad ga je vidjela da tako kukavički dolazi.

Beatrisa je za ova dva dana često stajala na prozoru odakle se vidi put za Guerandu. Kad god bi je Camille tu zatekla, govorila je da je zanima ljepota trske na putu čije je zlatno cvijeće bilo obasjano septembarskim suncem. Camille tako saznade za Beatrisinu tajnu i imala je samo jednu riječ da kaže, pa da Calyste bude sretan, ali ona to ne reče; ona je bila i suviše žena da ga nagna na takvo djelo od koga se plaše mlada srca koja su izgleda svjesna svega onoga što bi upropastilo njihov ideal.

Beatrisa je htjela da je Camille i Calyste dosta dugo čekaju. Za svakoga drugoga osim njega ovo zadržavanje bilo bi značajno, jer je markizina toaleta odavala želju da zaslijepi Calystea i da spriječi ovo izostajanje. Poslije ručka ona siđe u vrt da se prožeta, i očara radošću ovo dijete koje je očarala ljubavlju izrazivši mu želju da ponova s njim vidi onu stijenu gdje umalo nije poginula.

— Hajdemo sami onamo — zamoli Calyste uznemirenim glasom.

— Ako vas odbijem — odgovori ona. — vi ćete pomisliti da ste opasni. Avaj! rekla sam vam hiljadu puta da ja pripadam drugome i da mogu biti samo njegova; ja sam ga izabrala kad nisam ni poznavala ljubav. Greška je dvostruka, dvostruka je i kazna.

Dok je ona tako govorila, očiju upola ovlaženih s ono malo suza što ih ova vrsta žena prolijeva, Calyste je osjećao neko sažaljenje, koje je ublažavalo njegov raspaljeni bijes, on je tada nju obožavao kao kakvu madonu. Ne treba zahtijevati od različitih karaktera da liče u izrazu osjećanja, kao što ne treba zahtijevati iste plodove od raznovrsnog drveća. Beatrisa je bila u ovom trenutku pod jakim udarcima; kolebala se između sebe same i Calystea; između svijeta u koji se nadala da će se jednog dana vratiti i potpune sreće; kolebala se između toga da upadne zauvijek u jednu novu neoprostivu strast i društvenog oproštaja. Počela je slusati, slušati bez ikakve ljutnje, čak i ne glumeći ljutinu, riječi jedne slijepe ljubavi; dopustila je da je blage ruke milosrđa miluju.

Već je više puta bila potresena, do suza. slusajući Calystea koji joj je nudio ljubav za sve ono što bi bila izgubila u očima svijeta i žalio je što je vezana za tako rđav duh i tako lažnog čovjeka kao sto je Conti. Ona nije nikad uspjela da ušutka Calystea time što mu je pričala jad i patnje koji su je mučili u Italiji kad je vidjela da ona u Contijevu srcu nije jedina. Camille je povodom ovoga dala Calysteu više pouka i Calyste se time koristio.

Ja reče on ja ću vas neograničeno voleti vi nećete naći kod mene trijumfe umjetnosti, m uživanja što ih daje gomila kad se uzbudi čudom talenta; jedini moj talent bit će što ću vas voljeti, moja jedina uživanja bit će vaša, divljenje ma kakve žene neće zaslužiti od mene nagradu; vi se nećete morati bojati odvratnog suparništvasvijet se ogriješio o vas, ali onamo gdje vas primaju ja bih želio odlaziti svaki dan.

Ona je slušala ove riječi oborene glave i dozvoljavala mu da joj ljubi ruke i priznavala je šutnjom, ali ljupko, da je ona bila možda nepriznati anđeo.

Ja sam i suviše ponižena odgovori ona — moja prošlost otima mojoj budućnosti svaku sigurnost.

Za Calystea bijaše lijep dan kad je, dolazeći u dvorac des Touches u sedam sati ujuitru, opazio između dvije žutilovke na prozoru Beatrisu s onim istim slamnatim šeširom koji je nosila na dan njihove šetnje. On se osjeti kao zaslijepljen. Ove sitnice strasti uveličavaju svijet. Možda nitko drugi osim Francuskinja ne razumije tajnu ovakvih teatralnih efekata; one kod njih dolaze od ljupkosti duha; one ih znadu unijeti u osjećanje toliko koliko ono može da ih primi a da ne izgubi od svoje snage. Ah! kako je ona bila laka o Calysteovoj ruci.

Oboje su bili izišli na kapiju koja gleda na dune. Beatrisa je našla da je pijesak lijep; ona opazi tada one male tvrde biljke s ružičastim cvijećem koje su tu rasle; uzabra ih nekoliko, a pridruži im i divlji karanfil koji se isto tako nalazi na ovom suhom pijesku, pa ih podijeli na jedan značajan način s Calysteom za koga su ovi cvjetovi i ovo lišće morali da budu vječna i mračna slika.

— Dodat ćemo ovome i šimšira — reče ona smiješeći se.

Ostala je neko vrijeme na brani, gdje joj je Calvste, čekajući barku, pričaosvoju djetinjariju koju je učinio na dan njenog dolaska.

— Vaš ispad, za koji sam saznala, bio je uzrok moje strogosti još od prvog dana — reče ona.

Za vrijeme ove šetnje gospođa de Rochefide govorila je lakim šaljivim tonom žene koja voli, kao što je imala i nježnosti i blagosti.

Calyste je mogao vjerovati da ga ona voli. Ali kad su, idući duž stijene po pijesku, sišli u jedan od onih krasnih zaljeva gdje su talasi bili izradili najčudnovatije mozaike sastavljene od najljepšeg mramora i kad su se tu igrali kao djeca tražeći najljepše primjerke; kad joj je Calyste na vrhuncu zanosa otvoreno predložio da bježe u Irsku, ona opet poprimi stav dostojanstven, tajanstven i zatraži njegovu ruku, pa tako produžiše put ka stijeni koju je ona bila nazvala svojom Tarpejskom stijenom.[13]

— Prijatelju moj — reče mu ona penjući se laganim koracima uz ovu veličanstvenu padinu od granita od koga je ona bila sebi napravila postolje — ja nemam hrabrosti da vam sakrijem sve ono šta ste vi za mene. Za deset godina ja nisam imala
sreće koja bi se mogla uporediti s ovom, koju smo mi osjetili dok smo skupljali školjke među ovim stijenama pored vode dajući jedno drugom šljunak od koga ću ja .sebi napraviti ogrlicu, i ta će ogrlica biti dragocjenija za mene nego da je sastavljena od najljepših dijamanata. Ja sam, postala, djevojčica, dijete, kakva sam bila sa četrnaest ili šesnaest godina, i prema tome dostojna vas. Ljubav koju sam doživjela pobuđujući ljubav u vama uzdigla me je u mojim rođenim očima. Shvatite ovu riječ u svoj njenoj dubini. Vi ste od mene napravili najponositiju ženu, najsretniju u njenom spolu, i vi ćete živjeti možda duže u mojoj uspomeni nego ja u vašoi.

U tom trenutku ona je bila stigla na vrh stijene odakle se vidio beskrajni Ocean s jedne strane a Bretanja s druge, sa svojim zlatnim otocima, svojim feudalnim kulama i svojim bokorima žutilovke. Nikada jedna žena nije bila na ljepšoj pozornici kad je imala da izreče tako veliko priznanje.

— Ali — reče ona — ja ne pripadam sebi, ja sam više vezana svojom voljom nego što sam vezana zakonom. Neka vam moja nesreća bude kao kazna i zadovoljite se time što znate da ćemo od toga patiti zajedno. Dante nije nikada ponovo vidio Beatrice, Laura nikada nije bila Petrarkina. Ovi porazi pogađaju samo velike duše. Ah! Ako me on napusti, ako padnem za hiljadu stupanja niže u sram i porugu, ako se tvoje Beatrise svirepo odreče svijet, koji će joj biti gnusan, ako je ona najgora žena!... tada, drago dijete — reče ona uzimajući njegovu ruku — ti ćeš znati da je ona najbolja, da. će ona moći da se uzdigne u nebesa pomoću tebe; ali tada, prijatelju — reče ona bacajući mu jedan plemeniti pogled — kad budeš htio da je baciš u provaliju, gledaj da ne promašiš: poslije tvoje ljubavi smrt.

Calyste obuhvati Beatrisu oko struka i privinu je na svoje srce. Da bi potvrdila svoje blage riječi, gospođa đe Rochefide spusti na Calysteovo čelo najčistiji i najstidljiviji poljubac. Zatim siđoše i vratiše se polako, razgovarajući kao ljudi koji su se potpuno bili shvatili i razumjeli; ona je vjerovala da je spokojna, a on više nije sumnjao u svoju sreću, a varali su se i jedno i drugo. Calyste se nakon Camilleovih riječi nadao da će se Conti radovati što će imati priliku da napusti Beatrisu. Markiza se potpuno predala svome neodređenom položaju i čekala, pa šta bude.

Calyste je bio i suviše bezazlen, i suviše je volio da bi mogao izmisliti štogod. Oboje su bili u najdivnijem stanju duše i vraćali se opet u dvorac des Touches kroz vrtna vrata. Calyste je od njih bio uzeo ključ. Bilo je otprilike šest sati uveče. Mirisi koji opijaju, mlaka atmosfera, žućkaste boje večernjih zraka, sve se slagalo s njihovim, raspoloženjem i njihovim raznježenim riječima. Njihov korak bio je ujednačen i skladan, kao što' je korak zaljubljenih, njihovo kretanje je pokazivalo da su se njihove misli sjedinile. U dvorcu des Touches vladala je velika tišina, te je šum vrata, kad su se otvarala i zatvarala, odjekivao i čuo se po cijelom vrtu.

Kako su Calyste i Beatrisa bili jedno drugom sve rekli i kako ih je njihova šetnja puna uzbuđenja bila zamorila, oni su ušli polako ne govoreći ništa. Odjedanput na krivini jedne aleje Beatrisa osjeti najstrašniji potres, onaj zarazni strah koji čovjek osjeti kad ugleda zmiju i od. koga se Calvste sledi prije nego što je vidio njegov uzrok. Na jednoj klupi pod jasenom čije su grančice bile opuštene Conti je razgovarao s Camilleom. Markizin unutrašnji grčeviti potres bio je očevidan, mada je ona to htjela sakriti; Calyste je tek tada doznao koliko je on bio drag ovoj ženi, koja je podigla branu između sebe i njega da bi bez sumnje sobi ostavila još nekoliko dana koketiranja, prije nego što će je prekoračiti. U jednom trenutku razmota se tragična drama u svoj svojoj širini u dnu srdaca.

— Vi mi se možda niste nadali tako brzo — reče umjetnik Beatrisi nudeći joj ruku.

Markiza nije mogla a da ne pusti Calysteovu ruku i da ne uzme Contijevu. Ovaj odvratni prijelaz po zapovijedi, koji je obeščastio novu ljubav, smrvio je Calystea koji se baci na klupu pored Gamillea pošto se najhladnije pozdravio sa svojim suparnikom. On je osjetio navalu najraznovrsnijih suprotnih osjećanja; kad je doiznao koliko ga voli Beatrisa, htio se jednim pokretom baciti na umjetnika i reći mu da je Beatrisa njegova; ali unutrašnji grč ove jadne žene, koji je odao sve njene patnje, jer je ona time platila sve svoje grijehe u jednom jedinom trenutku, toliko ga je bio duboko uzbudio te je ostao zaprepašćen, poražen kao i ona neumoljivom neizbježnošću. Ova dva suprotna pokreta prouzrokovala su u njemu jednu od najsilnijih bura kojima je bio izložen otkada je ibio zavolio Beatrisu.

Gospođa de Rochefide i Conti prošli su pored klupe gdje je Calyste sjedio pored Camiliea, markiza je gledala svoju suparnicu i bacila joj jedan od onih strašnih pogleda pomoću kojih žene umiju sve da kažu, ona je izbjegavala Calysteove poglede i izgledalo je da sluša Contija koji se pravio da priča.

— Šta mogu oni jedno drugom govoriti? — upita Calyste Camiliea.

— Drago dijete, ti ne poznaješ još ona strahovita prava koja ostavlja ugašena ljubav jednom muškarcu nad nekom, ženom. Beatrisa mu nije mogla odbiti svoju ruku; on joj se ruga bez sumnje za njenu ljubav; on je morao naslutiti po vašem držanju i po načinu na koji ste se vi pred njim pokazali.

— Ismijava je? — reče plahi mladić.

— Umiri se — reče Camille — ili ćeš izgubiti povoljne izglede koji ti ostaju. Ako on uvrijedi Beatrisino samoljublje više nego što smije, ona će ga zgaziti, kao kakvog crva pod nogama. Ali on je lukav, on će se u tome znati snaći. On ne može ni zamisliti da ga ohola gosipođa de Rochefide može izdati. Bilo bi u tome suviše pokvarenosti da se voli čovjek zbog ljepote! On će te njoj predstaviti bez sumnje kao kakvo dijete koje je spopala sujeta da ima jednu markizu i da bude gospodar nad sudbinama dviju žena. Najzad, on će grmjeti zajedljivom artiljerijom najuvredljivijih pretpostavaka. Beatrisa će tada biti prinuđena da lažno poriče, čime će se on koristiti da bi ostao gospodar.

— Ah! — reče Calyste. — On je ne voli: ja, ja bih joj dao slobodu: ljubav zahtijeva da se izbor čini svakog trenutka, a da se potvrđuje iz dana u dan. Sutrašnjica potvrđuje jučeraštnjicu i uveličava riznicu naših zadovoljstava. Samo još nekoliko dana, i on nas ne bi više našao. Tko li ga je doveo?

-Jedna novinarska šala — reče Camille. — Opera na čiji je uspjeh on računao propala je baš sasvim. Ove riječi: „Teško je izgubiti odjedamput i svoju slavu i svoju metresu!“ koje je možda u foajeu rekao Claude Vignon, pogodile su ga bez sumnje u svoj njegovoj sujeti. Ljubav je nemilosrdna, ako je u vezi sa sitnim osjećanjima. Pitala sam ga, ali tko može da upozna jednu tako lažnu i tako varljivu prirodu? Izgledao je zamoren svojom nevoljom i svojom ljubavlju, zgadio se i na život. On je žalio što je bio tako javno vezan s markizom i, govoreći mi o svojoj prošloj sreći, ispjevao mi je čitavu melankoličnu pjesmu, suviše duhovitu da bi mogla biti prava, istinita. Bez sumnje se nadao da će izmamiti od mene tajnu vaše ljubavi usred radosti koju bi u meni izazvao svojim laskanjem.

— Pa šta je bilo? — reče Calyste gledajući Beatrisu i Contija gdje dolaze, i ne slušajući više.

Camille se iz opreznosti bila držala rezervirano; nije bila odala ni Calysteovu ni Beairisinu tajnu. Umjetnik je bio čovjek sposoban da izigra svakoga, i gospođica des Touches je opomenula i Calystea da ga se čuva.

— Drago dijete — reče mu ona — ovo je za tebe najodsudniji momenat; treba mudrosti i vještine, što tebi nedostaje, jer ćeš ti dopustiti da te izigra najlukaviji čovjek na svijetu, jer sad ne mogu ništa da ti pomognem.

Zvono objavi večeru. Conti dođe i ponudi svoju ruku Camilleu, Beatrisa uze Calystea pod ruku. Camille propusti naprijed markizu, koja je mogla, pogledati Caiystea i preporučiti potpunu šutnju time što je stavila prst na usta. Conti je bio za vrijeme večere prekomjerno veseo. Možda je ovo bio način da ispita gospođu đe Eochefide koja loše odigra svoju ulogu. Da je ostala samokoketa. ona bi mogla prevariti Contija; ali kakoi je voljela, Conti je to naslutio. Lukavi muzičar, ne želeći da joj smeta, pravio se da nije primijetio njenu zabunu. Na kraju večere on je započeorazgovor oženama i veličaoplemenitost njihovih osjećaja.

— Poneka žena, koja bi nas ostavila kad smo sretni, žrtvuje sve za nas kad smo nesretni — govorio je on. — Žene imaju preimućstvonad muškarcima svojom stalnošću; treba ih jakouvrijediti da bi se odvojile od onoga koga su prvovoljele, one njega čuvaju kao svoju čast, druga ljubav je sramna. Itd.

On je bio savršen moralist, kadioje oltar na kome je krvarilojednosrce probijeno hiljadama udaraca. Camille i Beatrisa jedine su razumijevale oštricu sakrivenih epigrama što ih je om bacaoiz. pohvale u po-hvalu. Pokatkad su obje pocrvenjele, ali su bile prisiljene da se uzdržavaju, one se uhvatiše pod ruku i pođoše u Camilleovu sobu, prođoše kao obično kroz. veliki salon, gdje nije bilo svjetlosti i gdje su mogle biti same jedan trenutak.

— Ja ne mogu dopustiti da me Goditi gazi i da mu povlađujem — reče Beni risa tihim glasom. — Osuđenik je uvijek pod vlašću svoga druga s kojim je zajedno u lancima. Izgubljena sam, treba da se vratim u tamnicu ljubavi. A vi me u nju ponova bacate. Ab! Vi ste ga pozvali da dođe ili za jedan dan suviše kasno, ili za jedan dan suviše rano. Ja poznajem vaš pakleni talent pisca; osveta je potpuna i svršetak savršen.

— Ja sam vam mogla reći da ću pisati Contiju, ali da to učinim, ne, za to nisam sposobna! — viknu Camille. — Ti patiš, ja ti praštam.

— Šta će biti s Calysteom? — reče markiza se nekom divnom bezazlenošću samoljublja.

— Zar će vas Conti odvesti? — upita Camille.

— Ah! vi mislite da ćete pobijediti? — uzviknu Beatrisa.

S bijesom i s unakaženim svojim, lijepim licem markiza reče ove strašne riječi Camilleu, a spisateljica pokuša sakriti svoju radost nekim lažnim izrazom, tuge; ali sjaj njenih očiju porekao je grč njenog lica, a Beatrisa je znala čitati grimase. Stoga, kad su se vidjele na svjetlosti i sjele na divan na kome su se za posljednja tri tjedna bile odigrale tolike komedije i gdje je bila počela intimna tragedija tolikih ugušenih strasti, ove su se dvije žene posmatrale posljednji put; tada su osjetile da su bile razdvojene dubokom, mržnjom.

— Calyste ostaje tebi — reče Beatrisa videći oči svoje prijateljice. — Ali ja sam već u njegovu srcu, i nikakva me žena ne može iz njega istisnuti.

Camille odgovori jednim nedostižnim akcentom ironije, koji pogodi markizu u srce, čuvenim riječima Mazarinore nećakinje što ih je ova rekla Luju XIV:

— „Ti vladaš, ti je voliš, i ti odlaziš!"

Ni jedna ni druga za vrijeme ove scene, koja je bila vrlo živa, nisu primijetile da Calyste i Centi nisu tu. Umjetnik je bio ostao za stolom sa svojim suparnikom, pozivajući ga da mu pravi društvo i da ispiju bocu šampanjca.

— Imamo da razgovaramo — reče umjetnik da bi preduhitrio svako odbijanje s Calysteove strane.

Zbog njihova međusobnog položaja mladi Bretonac je bio prisiljen da primi ovaj poziv.

— Dragi moj — reče muzičar umiljatim glasom u trenutku kad je jadni dječak bio popio dvije čaše vina — mi smo dva dobra bedara, mi možemogovoriti otvorena srca. Ja nisam došao iz nepovjerenja. Beatrisa me voli — reče on s gestom punom sujete. — Ja, ja je ne volim više; ja nisam, dotrčao da je odvеđem nego da prekinem s njom i da njoj dam zadovoljstvo da prekine. Vi ste mladi, vi ne znate koliko je bolje da izgledate žrtva čak i onda kad se čovjek osjeća krvnik. Mladi ljudi bacaju drvlje i kamenje, oni napuštaju žene s hukom; oni ih često preziru i zbog toga ih ove mrze; ali pametni ljudi prave se da su odgurnuti i imaju pri tome jedan mali izgled poniženosti koji daje ženama i kajanje i prijatno osjećanje njihove nadmoćnoisti. Nemilost božanstva može se popraviti,, dok je odricanje od njega bez spasa.

„Vi ne znate još i to je za vas sreća, koliko u životu dovodimo sebe u nezgodu zbog bezumnih obećanja, koja glupe žene primaju, kad nas udvaranje natjera da od njega pleterna omče da bismo ispunili dokolicu sreće. Liuđi se tada kunu da će vječito pripadati jedno drugome. Kad čovjek ima. neku avanturu s jednom ženom, on ne propušta a da joj učtivo ne kaže kako bi htio provesti svoj život s njome; čovjek izgleda kao da vrlo nestrpljivo čeka smrt muža, iako želi da ovaj sačuva najpotpunije zdravlje. Kad muž umre, ima palančanki ili tvrdoglavih žena dosta glupih i dosta
neozbiljnih koje dotrče govoreći vam: „Evome, slobodna sam!“ Nitko od nas nije slobodan. Ovo mrtvo tane budi se i pada usred naše najljepše pobjede ili naše najljepše sreće.

„Vidio sam da ćete vi voljeti Beatrisu, ja sam je ispočetka ostavio u položaju u kome bi ona, ne gubeći ništa od svoga velikog dostojanstva, mogla, koketirati s vama, ako ni za šta drugo ono bar da bi jedila ovog anđela, Camillea Maupina. Pa eto, dragi moj, volite je, učinit ćete mi uslugu, ja hoću da ona bude okrutna prema meni. Strah me je od njene oholosti i od njene vrline. Možda bi, usprkos mojoj dobroj volji, trebalo vremena da se odigra ova igra. U ovakvim slučajevima dobija onaj koji ne počinje. Maloprije ondje, kad smo se šetali povrtu, htio sam joj reći da sve znam i da joj čestitam na njenoj sreći. Hoćeš! Ona se naljutila. Ja. sam sad ludo zaljubljen u najljepšu, najmlađu pjevačicu, gospođicu Falcon, članicu Opere, i hoću da. se oženim — njome! Da, tako stoje moje stvari; ali kad dođete u Pariz, vidjet ćete kako sam zamijenio markizu jednom kraljicom!

Sreća je rasprostrta svoj sjaj na bezazlenom Calysteovu licu i on priznade svoju ljubav, a toje bilo sve što je Conti htio da dozna. Nema muškarca na svijetu, pa ma koliko bio otupio, ma koliko bio pokvaren, a da se njegova ljubav ponovo ne raspali u trenutku kad osjeti da mu prijeti opasnost od suparnika. Muškarac hoće da on ostavi ženu, a ne da ona njega ostavi. Kad ljubavnici u tome dostignu ovu krajnost, i žene i muškarci setrude da sačuvaju prvenstvo, toliko je duboka rana nanesena sujeti. Možda je tu u pitanju sve ono što je društvo stvorilo u ovom osjećanju koje se mnogomanje tiče sujete nego samog života, jer je tada njegova budućnost u opasnosti; izgleda da će čovjek izgubiti kapital a ne rentu. Umjetnik je pitao, a Calyste je pričao sve ono što se bilodogodilo za ova tri tjedna u dvorcu des Touches. Njega je očarao Conti koji je krio svoj bijes pod prijatnom dobrodušnošću.

— Hajdemo gore — reče on. — Žene su nepovjerljive, one ne mogu sebi objasniti kako smo mogli ostati sami a da se ne počupamo za kose, one bi mogle doći da nas prisluškuju. Ja ću vam poslužiti na obje strane, drago moje dijete. Ja ću biti nepodnosiv, grub, ljubomoran prema markizi, neprekidno ću je sumnjičiti da me je iznevjerila, nema ništa bolje što bi ženu natjeralo da prevari muškarca, vi ćete biti sretni, a ja slobodan, igrajte ovo veće ulogu naljućenog ljubavnika; ja, ja ću izgledati kao čovjek koji sumnja i koji je ljubomoran. Žalite ovog anđela što pripada muškarcu koji nema nježnosti, plačite! Vi možete plakati, vi ste mlad. Avaj! ja, ja ne mogu više plakati, to je jednoi veliko preimućstvo manje.

Calvste i Conti se uspeše gore. Muzičar, koga je zamolio njegov mladi suparnik da otpjeva nešto, otpjevao je najveće muzičko remek-djelo koje postoji za pjevanje, čuvenu *Pria che spunti Vaurora,*[14] koju sam Rubini nije započeo nikad a da ne zadrhti, a koja je često bila Contijev trijumf. Nikada nije bio izvanredniji nego u

ovom trenutku kad su toliki osjećaji ključali u njegovim grudima. Calyste je bio ushićen.

Pri prvoj riječi ove kavatine umjetnik baci na markizu pogled koji je davao ovim riječima okrutno značenje i koji je ona razumjela. Camille, za klavirom, nasluti ovu zapovjed od koje Beatrisa spusti glavu; ona pogleda Calystea i pomisli da je ovo dijete bilo palo u neku zamku, usprkos njenom nalogu. Ona se u to uvjeri kad je sretni Bretonac došao reći zbogom Beatrisi, ljubeći joj ruku i stiskajući je s nekakvim izrazom povjerljivosti i lukavstva.

Kad je Calyste stigao u Guerandu, sobarica i momci su već tovarili stvari na Contijeva putnička kola. On je još zorom, kako je u pjesmi bio kazao, odveo Beatrisu do pošte s Camilleovim konjima. Mrak je dozvolio gospođi de Rochefide da gleda Guerandu, čije su se kule, pobijeljele na dnevnom suncu, sijale kroz sumrak, i da se preda svojoj dubokoj tuzi; ona je tu ostavila najljepše doba svoga života, jednu ljubav kakvu sanjaju najčistije mlade djevojke. Strah od javnog mnijenja skrhao je jedinu pravu ljubav koju je ova žena mogla i morala osjetiti u cijelom svom životu. Žena iz društva pokorila se zakonima društva, ona je žrtvovala ljubav obzirima, kao što je neke žene žrtvuju vjeri ili dužnosti. Cesto se gordost uzdigne do vrline. Kad se tako gleda, ova je stranica historija, historija mnogih žena.

Sutradan je Calyste došao u dvorac des Touches oko podne. Kad je bio ha onom mjestu puta odakle je juče bio spazio Beatrisu na prozoru, on tu opazi Camillea koja mu istrča u susret. Ona mu reče na dnu stepenica ovu okrutnu riječ:

— Otputovala!

— Beatrisa? — odgovori Calyste kao gromom pogođen.

— Vas je Conti prevario; vi meni niste ništa rekli, ja ne mogu ništa učiniti.

Odvela je jadno dijete u svoj mali salon; on se baci na divan, na mjesto gdje je tako često gledao markizu, i brižnu u plač. Felicite mu ne reče ništa, punila je svoje nargile, znajući da ništa ne pomaže u prvim nastupima ovih bolova koji su uvijek gluhi i nijemi; Calyste nije znao šta da radi, ostao je preko cijeloga dana u dubokoj obamrlosti. Jedan trenutak prije večere Camille pokuša da mu kaže nekoliko riječi, pošto ga je zamolila da je sluša.

— Prijatelju moj, ti si mi pričinio najstrašnije patnje, a ja nemam, kao ti, lijep život pred sobom da me izliječi. Za mene zemlja nema više proljeća, duša nema više ljubavi. Stoga, da bih našla utjehe, moram poći gore. Ovdje, uoči dana kadje došla Beatrisa, ja sam je bila opisala; ali nisam je htjela ogovarati, ti bi bio vjerovaoda sam ljubomorna. Danas slušaj istinu. Gospođa de Rochefide nije dostojna tebe. Huka njenog pada nije bila nužna, ona ne bi ništa značila bez ove buke, ona je to učinila hladno da bi sebi dala jednu ulogu; ona je od onih žena koje više vole sjaj grijeha nego mirnu sreću, one napadaju društvoda bi od njega dobile neizbježnu milostinju ogovaranja, one hoće da se o njima govori pod svaku cijenu. Nju je grizla sujeta. Njeno bogatstvo i njen duh nisu mogli da joj dadu onoženskо kraljevstvo koje je ona pokušavala osvojiti sjedeći na prijestolju jednog salona; mislila je da može steći slavu vojvotkinje de Langeais i vikontese de Beauseant; ali svijet je pravedan, on daje počasti svoje radoznalosti samo pravim osjećajima. Beatrisa je, igrajući komediju, bila cijenjena kao glumica drugog reda.. Nitko nije njezin bijeg udostojao svojom, osudom. Damoklov mač nije zablistao usred njenih svetkovina, a uostalom, u Parizu je vrlo lako da čovjek bude sretan,, kad je odvojen od društva, ako samo voli istinski i iskreno. Najzad, da je voljela i da je bila nježna, ona ove noći ne bi pošla za Contijem.

Camille je govorila dugo i vrlo rječito, ali ovaj posljednji napor bio je uzaludan, ona ušutje na jedan pokret ruke kojim je Calyste izraziosvoju potpunu vjeru u Beatrisu; oma ga natjera da siđe i da bar prisustvuje večeri, jer inu je bilonemoguće da jede. Samo u doba ovako krajnje mladosti' postoje ovi grčevi bola. Kasnije organi naviknu i očvrsnu. Djelovanje moralnog života na fizički može izazvati samo o-nda smrtnu bo-lest akoje organizam sačuvao prvobitnu nježnost. Zreo čovjek podnosi žestok bol koji ubija mladića, ne što bi manje volio već šio su nm organi, jači. Stoga se gospođica de-s Touches. bilaprvo uplašila; .zato što je Calyste, nakon prvog plača, bio tih i, pomiren sa sudbinom. Prije nego što je napustio dvorac, on je htio ponova da vidi Beatrisinu sobu i da zagnjuri glavu u jastuk na kome se njena glava odmarala.

— Ja činim ludosti — reče on stežući Camilleovu ruku i ostavljajući je s dubokom tugom.

On se vrati kući, nađe obično društvo zauzeto mušicom i osta za vrijeme cijele večeri pored, svoje majke. Svećenik, vitez du Halga, gospođica de Penhoel znali su za odlazak gospođe de Rochefide i svi su zbog toga bili sretni, jer će im se Caiysle vratiti; stoga su ga svi promatrali ispitivački viđeći da je malo šutljiv. Nitko u ovom starom dvorcu nije mogao ni zamisliti kako izgleda kraj ove prve ljubavi u jednom tako bezazlenom, tako istinskom srcu, kao što je Calysteovo.

Za nekoliko dana Calyste je išao redovno u dvorac des Touches; vrtio se po vrtu, gdje se više puta bio šetao pod ruku s Beatrisom. Često je išao do Croisica i peo se na stijenu, odakle je bio pokušao da je gurne u more; ostajao je po nekoliko sati ležeći na šimširu, jer je, proučavajući mjesta za oslonac, koja su se nalazila na ovoj strmoj padini, bio navikao da tuda brzo silazi i da se penje. Njegove osamljene šetnje, njegova šutnja i povučnost najzad su zabrinuli njegovu majku.

Nakon petnaest dana, koliko je trajala ova jurnjava koja mnogo Uči na jurnjavu kakve životinje po kavezu a kavez ovog očajnog ljubavnika bila su, prema La Fontaineovu izrazu, mjesta koja je svojim koracima počastila i svojim očima osvijetlila Beatrisa, Calyste je prestao prelaziti preko malog morskog rukavca. On je imao snage samo da se dovuče do puta za Guerandu, do mjesta odakle je bio opazio Beatrisu na prozoru.

Porediear, sretna što ste otišli Parižani, da upotrijebimo-provincijsku riječ, nije opazila ništa sudbonosno ni bolesno kod Calystea, Dvije stare djevojke i župnik htjeli su da izvedu svoj plan i zadržali su Charlottu de Kergarouet, koja. je svako veće zadirkivala Calystea, a od njega je dobijala samo savjete kako će igrati mušica. Za vrijeme cijele večeri Calyste je ostajao sa svojom majkom, i svojom bretanskom vjerenicom, a župnik i Charlottina tetka promatrali su ga i razgovarali o njegovoj utučenosti kad god bi se vraćali kući. Oni su mislili

da ravnodušnost nesretnog djeteta znači potčinjavanje njihovu planu. Jedno veče, kad je Calyste, zamoren, otišao rano da legne, svi spustiše svoje karte na sto i pogledaše se u trenutku kad je mladi čovjek zatvorio vrata od svoje sobe. Sa strahom su slušali šum njegovih koraka.

— Calyste nije kako treba — reče barunica brišući oči.

— Ništa mu nije — odgovori gospođica de Penhoel — treba ga brzo oženiti

— Vi mislite da će ga to razveseliti — reče vitez.

Charlotta oštro pogleda gospodina du Halga
za koga je ona rekla da je ove večeri bio čovjek rđava odgoja, nemoralan, pokvaren, bez vjere, i smiješan sa svojom kujicom, usprkos napomenama svoje tetke koja je branila starog mornara.

— Sutra ujutru izgrđit ću Calystea — reče barun za koga su mislili da je bio zaspao. — Ja neću da odem s ovog svijeta a da ne vidim svoga unuka, jednog Guenica bijelog i ružičastog s bretonskom kapicom na glavi u svojoj kolijevci.

— On ništa ne govori — reče stara Zephirina. — Ne znamo šta mu je, nikad nije tako malo jeo; od čega živi? ako se hrani u dvorcu des Touches, davolova kuhinja mu ne prija nimalo.

— On je zaljubljen — osmjeli se vitez da izreče ovo mišljenje s prekomjernom stidljivošću.

— Hajte! stara vojničino, vi niste metnuli u kotarieu — reče gospođica de Penrhoel. — Kad mislite na svoju mladost, vi zaboravite sve.

— Dođite sutra k nama na ručak — reče stara Zephirina Charlotti i Jacquelini. — moj brat će urazumiti svoga sina, i sve ćemo urediti. Klin se klinom izbija.

Sutradan je Calyste vidio da je Charlotta došla, obučena još izjutra s naročitim uđešavanjem, baš u trenutku kad je barun u blagovaonici dovršavao jednu besjedu o braku na koju on. nije znao šta da odgovori; on je poznavao neznanje svoje tetke, svoga oca, svoje majke i njihovih prijatelja; on je brao plodove s drveta spoznanja; osjećao se osamljen i nije govorio više domaćim jezikom. Najzad je zatražio samo nekoliko dana od oca koji je trljao ruke od radosti i povratio život barunici, rekavši joj na uho neku prijatnu vijest.

Ručak je bio veseo. Charlotta, kojoj je barun bio dao znak, bila je vesela. Po cijelom gradiću Gasselin je pronio vijest o prijateljstvu između du Guenica i đe Kergaroueta. Nakon ručka Calyste iziđe na terasu velikog salona i siđe u vrt, a Charlotta pođe za njim; oin je uhvati pod ruku i odvede je pod sjenicu u dnu vrta. Stari su bili na prozoru i gledali ih s nekom raznježenošću. Charlotta se okrenu prema lijepoj fasadi, dosta uznemirena šutnjom svoga vjerenika, iskoristi ovu okolnost da otpočne razgovor govoreći Calysteu:

— Oni nas ispitivački promatraju!

— Ali nas ne čuju — odgovori on.

— Ne, ali nas vide.

— Hajde da sjednemo, Charlotta — odgovori tiho Calvste uzimajući je za ruku.

— Je li zaista nekoć vaša zastava lepršala na onom stupu? upita Charlotta promatrajući kuću kao svoju. — Ona bi tu i sada dobro stajala! Kako ćemo biti sretni ovdje! Vi ćete izmijeniti ponešto u unutrašnjosti kuće, zar ne, Caivste?

— Neću dospjeti, draga moja Charlotta — reče mladi čovjek uzimajući je za ruke i ljubeći ih. — Ja hoću da vam povjerim svoju tajnu. Ja i suviše volim jednu ženu, koju ste vi vidjeli i koja mene voli, tako da ne mogu usrećiti nijednu drugu ženu, a ja znam da smo mi još od našeg djetinjstva namijenjeni jedno drugome.
Ali ona je udala, Calyste reče Charlotta. Ja ću čekati — odgovori mladi čovjek.

— I ja ću — reče Charlotta s očima punim suza, — Vi nećete moći dugo voljeti tu ženu koja je, kažu, pobjegla s nekim pjevačem.

— Udajte se vi, draga moja Charlotta — produži Calyste. S bogatstvom koje vam ostavlja vaša tetka i koje je ogromno za Bretanju, vi možete izabrati boljeg od mene... Vi ćete naći čovjeka s titulom. Ja vas nisam zato doveo ovamo da vam kažem oinosto vi znate, već da vas preklinjem. u ime našeg prijateljstva iz djetinjstva, da uzmete na sebe prekid i da me odbijete. Recite da nikako nećete čovjeka čije srce nije slobodno, i moja će vam strast bar poslužiti tako da vam svatko da za pravo. Vi ne znate koliko me život tišti! Ja ne mogu pođnositti nikakvu borbu, ja sam oslabio kao kakvo stvorenje koje je napustila duša, taj sami izvor života. Kad ne bih znao da ću svojom smrću pričiniti bol majci i tetki, ja bih se već bacio u more i ja nisam više ni odlazio na stijene Croisica od onog dana kad je iskušenje postalo neodoljivo. Ne govorite o ovome. Zbogom, Charlotta.

On uze mladu djevojku za glavu, poljubi je u kose, izađe na stazu koja vodi k zidu i uteče ka Camilleu, gdje osta do pola noći.

Vraćajući se u jedan sat poslije pola noći, nađe svoju majku kako veze i čeka ga. On uđe polako, steže joj ruku i reče:

— Je li Charlotta otputovala?

— Sutra putuje sa svojom Itetkom, obadvije su očajne. Idi u Iraku, moj Calyste — reče ona.

— Koliko sam puta mislio da odem onamo! — reče on.

— Ah! — uzviknu barunica.

— S Beatrisom — doda on.

Nekoliko dana nakon odlaska Charlottina, Calyste je pratio viteza da Halga za vrijeme njegove šetnje po šetalištu, on je tu sjedio na suncu, na jednoj klupi odakle su njegove oči obuhvaćale pejzaž od vjetrokaza zaimka des Touches pa do grebena što su mu ih pokazivali oni pjenušavi talasi koji se igraju iznad stijena za vrijeme plime. U ovom trenutku, Calyste je bio mršav i blijed, njegova je snaga opadala, počeo je osjećati redovno neku malu jezu koja je odavala groznicu. Njegove oči s modrim podočnjacima imale su onaj sjaj koji se javlja kod osamljenika od kakve stalne misli ili kod smjelih boraca naše suvremene civilizacije od žestine borbe. Vitez je bio jedina osoba s kojom je on razgovarao; našao je u ovome starcu apostola njegove religije i poznao u njemu ostatke jedne vječite ljubavi.

— Jeste li voljeli više žena u svome životu? — uipita ga on kad su drugi put, po riječima mornara, plovili u društvu po šetalištu.

— Jednu jedinu odgovori kapetan Halga.

— Je li bila slobodna?

— Ne — reče vitez. — Ah! Mnogo sam patio! Ona je bila žena mog najboljeg prijatelja, moga zaštitnika, moga šefa; ali mi smose jako voljeli!

— I ona je vas voljela? — upita Calyste.

— Strastveno — odgovori vitez s nekom živahnošću koja mu nije bila obična.

— Vi ste bili sretni?

— Sve do njene smrti; ona je umrla u četrdeset devetoj godini u emigraciji u Petrogradu; ubila ju je klima. Njoj mora. da je vrlo hladno u grobu! Cesto sam mislio da otputujem onamo i da je prenesem u našu dragu Hretanju, da bude pored mene! Ali ona leži u mome srcu.

Vitez obrisa oči, Calyste mu uze ruke i steže ih.

— Više mi je stalo do kujice nego do života — reče on pokazujući Tizbu. — Ova mala sasvim liči na onu kujicu koju je ona milovala svojim lijepim rukama i koju je držala na koljenima. Ja ne pogledam nikada Tizbu a da ne vidim ruke gospođe admiralice.

— Jes-te li vidjeli gospođu de Rochefide? — reče Calyste vitezu.

— Ne — odgovori vitez. — Ima već pedeset i osam godina kako ne obraćam pažnju ni na koju ženu, izuzev vaše majke koja ima nečeg sličnog u tenu s gospođom admiralicom.

Poslije tri dana vitez reče u šetnji Calysteu:

— Dijete moje, sve što imam to je sto i četrdeset zlatnika. Kad saznate gdje je gospođa de Rochefide, dođite k meni da ih uzmete pa da možete otići k njoj.

Calyste zahvali starcu, kome je zavidio na životu. Ali s dana na dan on je postajao sve neveseliji, izgledalo je da ne voli nikoga, da ga svi vrijeđaju, ostao je blag i dobar samo prema svojoj majci. Barunica je pratila sa sve većim brigama rastenje ovoga ludila, jedino je ona uspjevala svojim molbama nagnati Calystea da jede štogod. U početku mjeseca oktobra mladi bolesnik presta da odlazi na šetalište u društvu s vitezom koji je uzalud dolazio da ga poziva u šetnju, izazivajući ga staračkim zadirkivanjem.

— Govorit ćemo o gospođi de Rochefide — govorio je on — pričat ču vam svoju prvu avanturu.

— Vaš je sin jako bolestan — reče barunici vitez du Halga, kad god bi njegova navaljivanja ostala uzaludna.

Calyste je na sva pitanja odgovarao da se osjeća izvrsno i, kao svi mladi melankolici, osjećao je zadovoljstvo da polako uživa u smrti; ali on nije više izlazio iz kuće; ostajao je u vrtu, grijući se na blijedom i mlakom jesenskom suncu, na klupi, sam sa svojim mislima, bježao je od cijeloga društva.

Od dana kad je Calyste prestao odlaziti k Feliciti, ona zamoli župnika iz Guerande da dođe k njoj. Revnost opata Grimonta, koji je dolazio u dvorac des Touches gotovo svako prijepodne i koji je ponekada tu i večerao, postala je velika novost: o tome se govorilo u čitavom kraju, pa čak i u Nantesu. Ipak nije izostao nijedno veće na sjedjeljkama dvorca du Guenic, gdje je vladala žalost. Gospodari i sluge, svi su bili zabrinuti zbog Calysteove upornosti, mada nisu mislili da je on u opasnosti; nijednome od ovih ljudi nije palo na pamet da ovaj jadni mladić može umrijeti od ljubavi. Vitez nije zapamtio nijedan slučaj takve smrti na svojim putovanjima ili u uspomenama.

Svi su pripisivali Calysteovu mršavost nedovoljnoj hrani. Njegova se majka bacala na koljena i preklinjala ga da jede. Calyste se trudio da savlada svoje gađenje, samo da bi ugodio svojoj majci. Jeo je preko volje, i to je ubrzalo malu i tihu groznicu koja je proždirala ovog lijepog mladića.

U posljednjim oktobarskim danima drago se dijete ne pope više na drugi sprat da spava; imao je svoj krevet dolje u sobi, i tu je provodio veći dio vremena okružen porodicom koja najzad pozva liječnika iz Guerande. Liječnik je pokušao presjeći groznicu kininom i groznica popusti za nekoliko dana. Liječnik je bio zapoviječio neka natjeraju Calystea da se kreće i da se razonodi. Barun prikupi malo snage i iziđe iz svoje čame; on povede Calystea, Gassellina i svoja dva lijepa psa u lov. Calyste pojsluša oca i za nekoliko dana sva trojica su lovili: išli su u šumu, posjećivali svoje prijatelje po susjednim zamcima; ali Calyste nije pokazivao nikakvu veselost, nitko nije mogao da mu izmatmi osmijeh, njegovo lice, pomodrelo i zgrčeno, odavalo je čovjeka sasvim bez volje.

Barun, skrhan od umora, pade u strašnu iznurenost i bi prinuđen da se vrati kući, vodeći Calystea u istom stanju. Nekoliko dana nakon ovoga povratka otac i sin bili su tako opasnobolesni da su ukućani, na zahtjev liječnika iz Guerande, morali tražiti dva najčuvenija doktora iz Nanlesa. Barun je bio kao gromom poražen zbog tako vidljive Calysteove promjene. Kako je dobio onu strašnu jasnost pogleda koju priroda daje onima koji su na samrti, drhtao je od straha kao kakvo dijete što je vidio kako se njegova loza gasi: nije govorio ni riječi, sklapao je ruke, molio Boga u svojoj fotelji, za koju ga je njegova slabost prikovala. Bio je okrenut prema krevetu u kome je Calvste ležao i gledao ga bez prekida. Na najmanji pokret koji bi učinilo njegovo dijete, on bi osjećao živi potres kao da se buktinja njegova života od toga zatresla.

Barunica nije ostavljala više ovu sobu, gdje je stara Zephirina plela u uglu pored kamina u strašnim, brigama: tražili su od nje drva, jer je ocu i sinu bilo podjednako hladno; nasrtali su. na njene namirnice: zato je ona donijela odluku da preda ključeve, nije bila dovoljno elastična da prati Manottu; ali ona je htjela sve znati, zapitkivala je tihoMariottu i svoju snahu svakoga časa; vodila ih je u stranu da bi štogod saznala ostanju svoga brata i svoga nećaka. Kad joj je jedno veče, dok su Calyste i njegov o-tac drijemali, stara gospođa de Pan-Hoel bila rekla da se bez sumnje treba pomiriti sa sudbinom, da će barun umrijeti, jer je njegovolice postaloblijedo i imalo mrtvački izgled, ona ispusti svoje pletivo, zavuče ruku u džep i izvadi stare brojanice od crnoga drveta i poče moliti s nakcm usrdn-ošću koja njenom starom i izboranom licu dade tako jak blijesak da se i druga stara djevojka ugleda na svoju prijateljicu; zatim se svi, na župnikov znak, pridružiše ovom duševnom uzdizanju

gospođice du Guenic.

— Ja sam se prva pomolila Bogu — reče barunica sjećajući se onog fatalnog pisma koje je Calyste bio napisao — on me nije uslišao.

— Možda bismo dobro uradili — reče župnik Grlmont — da zamolimo gospođicu des Touches neka dođe Cal.vsteu.

— Ona! — uzviknu stara Zephirina — tvorac svih naših zala, ona koja ga je odvojila od njegove porodice, koja nam ga je otela, koja mu je dala da čita bezbožne knjige, koja ga je naučila heretički jezik! Neka je prokleta i neka joj Bog nikad ne oprosti! Ona je smrvila du Guenice.

— Možda će ih ona izdići — reče župnik blagim glasom. — To je pobožno i pošteno stvorenje; ja sam njen jamac, ona ima samo dobre namjere -za njega. Kada bi mogla samo još i da ih ostvari!

— Obavijestite me kad ona dođe ovamo, ja ću otići — viknu stara. — Ona je ubila oca i sina. Vi mislite da ja ne čujem oslabjeli Calysteov glas? Jedva ima snage da govori.

To je bilo u trenutku kad su ušla tri liječnika; oni su zamorili Calystea pitanjima; ali kod. oca ispit je trajao malo; začas su se potpuno suglasili i bili iznenađeni time što on još. živi. Liječnik iz Guerande mirno izjavi barunici da, što. se tiče Calystea, trebalo bi svakako ići u Pariz i pitati za savjet najiskusnije u nauci ljude, jer bi stalo' više od sto zlatnika da oni ovamo dođu,

— Umire se'od bolesti; ali ljubav, to nije ništa — reče gospođica de Pen-Hoel.

— Avaj! ma kakav uzrok neka bude, Calyste umire — reče barunica — ja vidim na njemu sve znake sušice, najstrašnije bolesti moje Zemlje.

— Calyste umire? — reče barun otvarajući oči, odakle se sliše dvije krupne suze koje su polako klizile, zadržavajući se zbog mnogobrojnih bora na njegovu licu, i ostadoše u dnu njegovih obraza, jedine dvije suze koje je on bez sumnje bio prolio u cijelom svom životu.

On se uspravi na noge, koraknu prema krevetu svoga sina, uze ga za ruke i pogleda ga.

— Šta hoćete, oče? — reče mu on.

— Da živiš! — viknu barun.

— Ja ne mogu živjeti bez Beatrise — odgovori Calyste starcu, koji pade u svoju fotelju.

— Gdje da nađemo sto zlatnika da dovedemo liječnike iz Pariza? Još ima vremena — reče barunica.

— Sto zlatnika! — viknu Zephirina. — Da li će ga to spasiti?

Ne čekajući odgovor svoje snahe, stara djevojka povuče svoju ruku kroz otvore džepova i odriješi donju suknju koja tupo lupi pri padanju..

Ona je dobro znala mjesta gdje je bila ušila svoje zlatnike i ona ih ođši gotovo čarobnjačkom brzinom. Komadi zlata padali su jedan po jedan na suknju i zvonili. Stara de Pen-Hoel gledala je u nju s glumačkim čuđenjem na licu.

— Pa vide vas! — reče ona na uho svojoj prijateljici.

— Trideset i sedam — reče Zephirina i produži brojenje.

— Svi će vidjeti vaš račun.

— Četrdeset i dva...

— Veliki zlatnici, sasvim novi: otkuda vam,, vama koji ne vidite dobro?

— Napipala sam ih. Evo sto i četrdeset zlatnika — viknu Zephirina — je li to dosta?

— Sta je to? — upita vitez đu Halga koji se pojavi i nije mogao sebi da objasni držanje svoje stare prijateljice koja je držala suknju punu zlatnika.

U dvije riječi gospođica đe Pen-Hoel objasni vitezu u čemu je stvar.

Ja sam to znao — reče on — i donio sam vam, sto i četrdeset zlatnika koje sam, stavio[1] na raspoloženje Calysteu; on to dobro zna.

Vitez izvuče iz svoga džepa dva valjka i pokaza ih. Kad je Mariotta vidjela ovo bogatstvo, reče Gasselinu da zatvori vrata.

— Zlato mu neće vratiti zdravlje reče barunica plačući.

— Ali ono će mu poslužiti da traži svoju markizu — odgovori vitez. — Je li tako, Calyste?

Calyste se ispravi na svome sjedištu i uzviknu radosno:

— Na put!

— On će živjeti — reče barun bolnim glasom — ja mogu umrijeti; i.dite po župnika.

Ova riječ zadade strah svima. Kad je Calyste vidio da je njegov otac blijed od svirepih uzbuđenja ove scene, nije mogao uzdržati suze. Župnik, koji je znao za istinu što su je bili izrekli liječnici, bio je otišao da traži gospođicu des Touches, jer ma koliko da je osjećao odvratnost prema njoj, on je ipak u ovom trenutku ispoljio divljenje i branio ju je kao što treba pastir da brani jednog od svojih dragih članova pastve.

Na vijest da je stanje u kame se nalazio barun očajno, bila se iskupila gomila u uličici: seljaci, stolari i ljudi iz Guerande klečali su u dvorištu dok je opat Grimont pričešćivao starog bretanjskog ratnika. Cijeli je grad bio uzbuđen kad je saznao da otac umire pored svog bolesnog sina. Gledali su kao neku opću bijedu gašenje ove stare bretanjske loze. Ovaj obred je porazio Calystea. Njegov bol ušutka za trenutak njegovu 'ljubav: on osta na koljenima za vrijeme agonije hrabrog branioca monarhije, gledajući kako smrt dolazi i plačući. Starac izdahnu u svojoj fotelji, u prisustvu cijele okupljene porodice.

— Ja umirem vjeran kralju i vjeri. Bože, za sve moje napore daj Calysteu života! reče on.

— Živjet ću, oče, i poslušat. ću vas — odgovori mladi čovjek.

— Ako hoćeš da mi smrt učiniš onako prijatnom kaošto mi je Fanny učinila život, zakuni mi se da ćeš se oženiti.

— Ja vam to obećavam, oče.

Bio je dirljiv prizor vidjeti Calystea, ili bolje njegovu sjenku, naslonjenog na starog viteza de Halga, vidjeti

kako avet vodi sjenku, idući za barunovim lijesom i vodeći pratnju. Crkva i mali krug koji se nalazio ispred portala bili su puni ljudi koji su došli iz okoline s više od deset milja.

Barunica i Zephirina bile su utonule uživi bol videći da Calyste, usprkos svojim naporima da posluša svoga oca, ostaje u nekakvoj kobnoj obamrlosti. Onoga dana kad je porodica uzela crninu, barunica je bila odvela svoga sina. na klupu u dnu vrta i razgovarala s njim. Calyste je odgovarao s. nježnošću i poslušnošću, ali su je njegovi odgovori bili bacili u očajanje.

— Majko — reče on — nema više života u meni; onošto jedem ne hrani me, zrak koji ulazi u moje grudi ne potkrepljuje krv; sunce mi izgleda hladno, i, kad obasja za tebe fasadu naše kuće, kao u ovom trenutku, ondje gdje ti vidiš skulpturu poplavljenu sjajem, ja, ja vidim nejasne oblike zavijene maglom. Kad bi Beatrisa bila ovdje, svebi opet postalo sjajno. Ima samo jedna stvar na svijetu koja ima svoju boju i svoj oblik, to je ovaj cvijet i ovo lišće — reče on, izvlačeći iz svojih njedara i pokazujući uvelu kitu koju mu je bila ostavila markiza.

Barunica se ne usudi da ništa više zapita svoga sina, jer su njegovi odgovori dđavali više ludila, no što je njegova šutnja pokazivala bol. Međutim, Calyste zgdrhta kad je opazio gospođicu des Touches kroz prozore koji su se podudarali: Felisitega podsjeti na Beatrisu. Camille je ovim dvjema očajnim ženama pričinila jedinu radost koja zasja usred njihova bola.

— Pa eto, Calyste reče gospođica de Touches kad ga je spazila kola su spremna, idemo tražiti Beatrisu zajedno, hajde!

Mršavo i blijedo lice ovog izmučenog čovjeka obli se odmah rumenilom i osmijeh ozari njegove crte lica.

— Mi ćemo ga spasti — reče gospođica des Touches majci, koja joj steže ruku i zaplaka od radosti.

Gospođica des Touches, barunica đu Guenic i Calyste otputovaše za Pariz osam dana poslije barunove smrti, brigu o poslovima povjerili su staroj Zephirini.

Nježnost Felicitina prema Calysteu bila je pripremila najljepšu budućnost ovome jadnome djetetu. Kako je bila u srodstvu s porodicom de Grandlieu, čija se vojvodska grana završavala sa pet kćeri, ona je bila iznijela vojvotkinji de Grandlieu Calysteovu historiju, javljajući joj da prodaje svoju kuću u ulici Mont-Blanc za koju su joj neki trgovci nudili dva roiliona i pet stotina hiljada franaka. Njezin advokat je zamijenio ovu kuću s jednom od najljepših palača u ulici Bombon, koja je kupljena za sedam stotina hiljada franaka. Od preostalog novca koji je dobila za svoju kuću u ulici Mont-Blanc ona je dala jedan milioin za otkup imanja kuće du Guenic i stavila sve svoje bogatstvo na raspoloženje pet gospođica de Grandlieau. Felicite je poznavala vojvodine i vojvotkinjine planove koji su namijenili najmlađu od svojih pet kćeri vikontu de Grandlieu, nasljedniku njihove titule; ona je znala da je Klotilda Frederika, druga po redu, htjela da ostane djevojka, a ipak da ne ode u samostan kao najstarija, i ostalo je da se uda samo pretposljednja, lijepa Sabina. koja je tada imala dvadeset godina i kojoj je. ona stavila u zadatak da izliječi. Calystea od njegove strasti za gospođom de Roohefidev.

U toku putovanja, Felicite je barunici kazala svoje planove. Upravo tada su uđešavali palaču u ulici Bourbon, koju je ona namijenila Calysteu u slučaju da se njeni planovi ostvare. Svi troje su „u Palači de Grandlieu, gdje su barunicu bili dočekali sa svom usrdnošću koju zaslužuje njeno ime kao žene i kao djevojke. Gospođica des Touches savjetovala je naravno Calysteu da razgleda Pariz dok ona sazna gdje se nalazi u ovom trenutku Beatrisa i predađe ga svakodnevnim čarima koje su ga tu očekivale. Vojvotkinja, njene kćeri i njihovi prijatelji pokazivali su Calysteu ariz u trenutku kad je trebalo da otpočne sezona balova.

Živost Pariza pružila je burne zabave mladom Bretoncu. On je našao nešto od duha gospođe de Rochefide u Sabini de Grandlieu, koja je zaista tada bila jedna od najljepših i najdražesnijih djevojaka pariškog društva. Calyste je odmah poklonio njenim koketerijama pažnju koju nijedna druga žena ne bi dobila od njega. Sabina de Grandlieu je odigrala svoju ulogu tim bolje što joj se Calyste sviđao. Stvari su išle tako dobro da je za vrijeme zime 1837. mladi barun du Guenic, koji je bio povratio svoju boju i svoju mladost, poslušao bez opiranja svoju majku kad ga je podsjetila na obećanje koje je bio dao ocu na samrti, govoreći mu o njegovoj ženidbi sa Sabinom de Grandlieu U svemu je ispunio obećanje, ali je prikrivao jednu tajnu ravnodušnost, za koju je barunica znala, a za koju se nadala da će iščeznuti u zadovoljstvima sretnog braka.

Onoga dana kad su porodica de Grandlieu i barunica, s kojom su u ovoj prilici bili i njeni rođaci iz Engleske, sjedili u velikom salonu palače de Grandlieu kad je Leopold Hannequin polodični bilježnik, objašnjavao ugovor prije nego sto će ga pročitati, Calyste, na čijem je čelu svako mogao da vidi nekoliko oblaka, otvoreno odbi da primi poklone koje mu je činila gospođica des Touches, on je još računao na Felicitinu odanost za koju je vjerovao da traži Beatrisu. U ovome trenutku, i usred zaprepaštenja obje porodice, Sabina uđe, obučena tako da je podsjećala, iako smeđa, na markizu de Rochefide i preda Calysteu sljedeće pismo:

ČAMILIE CALYSTEU

,,Calyste, prije nego što uđem u svoju ćeliju pokajnice, neka mi bude dozvoljeno da bacim, jedan pogled na svijet koji ću napustiti da bih se bacila u svijet molitve. Ovaj je pogled potpuno namijenjen vama, koji ste, u ove posljednje dane, za mene bili cio svijet. Moj glas će stići, ako me moji računi ne prevare, usred jedne svečanosti kojoj ne mogu prisustvovati.

„Onoga dana kad vi budete pred oltarom, da jući svoju ruku jednoj mladoj i dražesnoj je vojci koja će moći da vas voli i pred Bogom i pred ljudima, ja ću biti u jednom samostanu, u Nan tešu, također pred oltarom, ali vjerena zauvijek s onim koji ne vara i ne izdaje nikoga. Ja necu da vas ožalostim, ali. vas molim da ne odbijete nikakvim lažnim ponosom dobro koje sam htjela da vam uručim čim sami vas vidjela. Ne porecite mi tako skupo stečena prava. Ako je ljubav patnja, ah! ja sam vas zaista voljela, Calyste; ali neka vas ne grize savjest: jedina zadovoljstva koja sam osjetila u svom životu ja dugujem vama, a bol je došao sam od sebe. Nagradite me za sve ove pro šle bolove time što ćete mi priuštiti vječitu radost.

Dozvolite jadnom Camilleu, onoj koja ne postoji više, da makar i malo znači nešto u vašoj materijalnoj sreći koju ćete vi uživati svaki dam Dopustite mi, dragi, da budem nešto kao kakav miris u cvijeću vašeg života, da se umiješam zauvijek u njega, a da vam ne budem dosadna. Ja ću vam dugovati bez sumnje za sreću

vječnoga života; zar vi ne želite da vam se odužim; poklonom od nekoliko trošnih i prolaznih dobara? Zar nema u vama plemenitosti? Zar ne vidite u ovome posljednju laž jedne prezrene ljubavi? Calyste, svijet bez vas nije bio za mene više ništa, vi ste učinili da svijet za mene postane najstrašnija samoća i odveli ste nevjernicu Camillea Maupina„ pisca knjiga i komada kojih ću se ja svečano odreci, vi ste bacili ovu drsku i pokvarenu djevojku vezanih nogu i ruku, pred Boga.

„Ja sam danas ono što bi trebalo da sam, dijete puno bezazlenosti. Da, ja sam oprala svoju; haljinu u suzama kajanja i mogu prići oltaru privedena rukom jednog anđela, moga milog Calystea! S koliko vam nježnosti dajem ovo ime koje je posvetila moja odluka. Ja vas volim bez ikakvog: ličnog interesa, kao što majka voli svoga sina, kaosto crkva voli kakvo dijete. Ja ću se moliti za vas i za vaše, a da ne unesem u to nikakvu drugu zeiju osini želje za vašom srećom. Kad biste znali u kakvoj uzvišenoj tišini ja živim, pošto sam se mišlju bila uzdigla iznad malih svjetskih interesa„ i koliko mi je draga misao da sam izvršila svoju dužnost po vašoj plemenitoj devizi, vi biste čvrstim korakom, i ne gledajući ni unazad ni unaokolo, ušli u svoj lijepi život!

„Ja vam pišem naročito da vas molim da budete vjernici sebi i svojima. Dragi, društvo u kome vi morate živjeti ne bi mloglo postojati bez religije dužnosti, a vi ćete je poreći, kao što sam. je porekla, ako se predate strasti i fantaziji, kako sam im se bila predala i ja. Žena je ravna muškarcu samo onda kad od svoga života čini jednu stalnu žrtvu, kao što je život muškarca samo neprekidni rad. Moj život bio je kao neki dug nastup sebičnosti. Stoga vas je Bog možda, predveče, stavio na vrata moje kuće kao kakvog glasnika koji je imao da me kazni i da mi vrati milost Božju. Slušajte ovo priznanje jedne žene za koju je slava bila kao nekakav svjetionik, čija je svjetlost njoj pokazala istinski put.

„Budite veliki, žrtvujte svoju ćud svojoj dužnosti vođe, muža i oca! Podignite oborenu zastavu starih Guenica, pokažite u ovome svijetu, koji je i bez vjere i bez načela, plemića u svoj njegovoj slavi i svem njegovu sjaju. Drago dijete moje duše, dopustite mi da igram malo ulogu majke: divna Fanny neće biti više ljubomorna, na djevojku koja je umrla za svijet i čije ćete ruke vi vidjeti uvijek samo pružene nebu. Danas je plemstvu više nego ikada potrebno bogatstvo, primite jedan dio moga bogatstva, Calyste, i upotrijebite ga korisno, To nije poklon, to je fideikomis. Ja sam više mislila na vašu djecu i na vašu staru bretanjsku kuću nego na vas lično kad sam ponudila dobiti koje mi je vrijeme donijelo na vrijednosti mojih dobara u Parizu.“

— Dajte da potpišemo — reče mladi barun na veliko zadovoljstvo svih okupljenih.

TREĆI DIO

PRELJUB

Drugog tjedna, nakon vjenčanja koje se, po običaju nekih porodica iz Senžermenskog predgrađa, obavilo u sedam sati u crkvi svetog Tome Akvinskog, Calyste i Sabina popeše se u lijepa putnička kola, usred grljenja i suza dvadeset osoba skupljenih u gomili ili okupljenih pod nadstrešnicom palače Grandlieuovih. Čestitanja su dolazila od strane četiri svjedoka i gostiju, suze su se vidjele u očima vojvotkinje de Grandlieu i njene kćeri Clotilde, koje su obadvije drhtale uzbuđene istom mišlju.

— Evo, baca se u život! Jadna Sabina, ona je sad predana na milost i nemilost jednog muškarca koji se nije oženio baš sasvim po svojoj želji.

Brak se u ovom staležu, kao i u svakom drugom, ne sastoji samo iz tako prolaznih uživanja, on sadrži u sebi slaganje priroda, fizičke naklonosti, podudaranja karaktera, što sve čine ovu socijalnu nužnost vječitim problemom. Kćeri za udaju, jednako kao i majke, poznaju rokove i opasnosti ove lutrije; eto zašto žene plaču kad gledaju vjenčanje, dok se muškarci na to osmjehuju; muškarci vjeruju da ništa ne stavljaju na kocku, žene znaju uglavnom kakvoj se opasnosti izlažu.

U drugim kolima, koja su išla ispred kola mladoga para, sjedila je barunica du Guenie kojoj je vojvotkinja prišla i kazala:

— Vi ste majka, iako imate samo sina, trudite se da me zamijenite kraj moje drage Sabine!

Na prednjem sjedištu ovih kola vidio se jedan lovac koji je služio kao kurir, a na zadnjem dvije sobarice. Četiri postiljona, obučena u svoje najljepše uniforme, jer su u svaka kola bila upregnuta po četiri konja, imali su svi u rupicama od kaputa kite cvijeća i trake na šeširima, te je vojvoda de Grandlieu imao grdne muke da ih privoli, čak i novcem, da te trake skinu; francuski je postiljon izvanredno inteligentan, ali njemu je mnogo stalo do njegovih šala: ovi ovdje uzeše novac i na izlazu iz grada ponovo metnuše svoje trake.

— Hajde, zbogom, Sabina! — reče vojvotkinja — sjećaj se svoga obećanja, piši mi često. — Calyste, ja vam ništa više ne govorim, ali vi me razumijete!...

Clotilda, naslonjena na svoju najmlađu sestru Athenais na koju se osmjehivao vikont Juste de Grandlieu, baci kroz suze vragoljast pogled na mladu i otprati pogledom kola koja iščezoše usred stalnog pucanja četiri biča, jačeg nego pucanje iz pištolja. Za nekoliko, sekundi vesela povorka stiže na esplanadu Invalidskog doma pa se kejom dohvati mosta Jene, mitnice na Passyju, versajskog druma i najzad glavnog puta za Bretanju.

Zar nije bar čudnovato što se švicarski i njemački zanatlije, kao i otmjene francuske i engleske porodice, pokoravaju istom običaju i odlaze na put poslije ceremonije vjenčanja? Veliki se naslažu u jednu kutiju koja se kotrlja. Sitni odlaze veselo putovima, zaustavljaju se po šumama, pijući po svim krčmama, sve dokle god traje njihova radost, ili bolje njihov novac. Moralist će biti vrlo zbunjen ako hoće da zaključi gdje se nalazi ljepša odlika stidljivosti: da li u ovoj koja se krije od svijeta osnivajući domaće ognjište i domaću postelju, kao što čine dobroćudni građani, ili u onoj koja se krije od porodice, pokazujući se javno na putovima očima nepoznatih ljudi? Otmjene duše moraju željeti tišinu i pobjeći i od svijeta i od porodice. Nagla ljubav koja počinje brakom jest dijamant, biser, nakit koji je brusila najbolja umjetnost, blago koje treba zakopati na dnu srca.

Tko može pričati o medenom mjesecu ako ne mlada? I koliko će žena priznati da je ovo doba neizvjesna trajanja (ima ih samo od jedne jedine noći) uvod u bračni život? Tri prva Sabinina pisma majci priznaju položaj koji, po nesreći, neće biti nov za neke mlade udate žene i za mnoge stare. Sve one koje su postale, tako reći, bolničarke jednog srca, nisu to odmah, kao Sabina, opazile. Ali mlađe djevojke iz Senžermenskog predgrađa, ako imaju duha, već su žene mozgom. Prije braka one su se kretale u društvu i od svojih majki dobile su krštenje dobrih manira. Vojvotkinje, željne da predaju u nasljeđe svoje tradicije, ne znaju često moć svojih pouka kad kažu svojim kćerima: „Takav se pokret ne čini. — Ne smijte se na ovo. — Nikada se ne treba bacati na divan, već se polako spustiti na nj. — Ostavite taj rđav običaj! — Ali to se ne čini, draga moja!“ itd. Uslijed toga buržoaski kritičari nepravedno su porekli nevinost i vrline mladim djevojkama koje su jedino, kao Sabina, djevice usavršene duhom, navikama otmjenih manira, dobrim ukusom, i koje, još od šesnaeste godine, znaju da se služe svojim dogledom. Sabina, koja je dopustila da se uda prema planovima što ih je izmislila gospođica des Touches, mora da je bila iz škole gospođice de Chaulieu. Ova urođena finoća, ovi darovi rase, učinit će možda ovu mladu ženu isto tako zanimljivom kao što je junakinja *Zapisa dviju mladih žena,* kad čovjek bude vidio nekorisnost ovih socijalnih preimućstava u velikim krizama bračnog života u kojima se ona često sruše pod dvostrukom težinom nesreće i strasti.

GOSPOĐI VOJVOTKINJI DE GRANDLIEU

„Guerande, april 1838.

„Draga majko, vi ćete me najbolje razumjeti zašto vam nisam mogla pisati s puta; naš duh je tada kao točkovi. Evo me, već dva dana, u dnu Bretanje, u zamku du Guenic, kući iskićenoj kao kakva kutija od kokosove ljuske. Usprkos nježnoj pažnji Calysteove porodice, osjećam živu potrebu da doletim do vas, da vam kažem mnogo stvari koje osjećam da se ne povjeravaju nikom drugom do samo majci. Calyste se oženio, draga mamo, zadržavajući veliki bol u srcu, svi smo mi to znali, i vi mi niste sakrili teškoće moga položaja; ali, avaj! one su veće nego što vi to možete zamisliti.

„Ah! draga mamo, kakvo iskustvo mi stječemo za nekoliko dana i, zašto vam ne bih rekla, za nekoliko sati? Sve vaše preporuke postale su nekorisne, a kako, pogodit ćete po ovoj jedinoj rečenici: Ja volim Calystea kao da on i nije moj muž. To znači da bih ja, kad bih, čak udata i za koga drugoga, putovala s Calysteom, njega voljela a mrzila svoga muža. Zamislite sada jednog muškarca voljenog tako savršeno, nagonski, apsolutno, da ne kažem i sve druge priloge koje biste željeli da dodate.

„Stoga je došlo do moga robovanja usprkos vašim dobrim savjetima. Vi ste mi preporučili da ostanem velika, plemenita, dostojna i gorda, da bih dobila od Calystea osjećaje koji ne bi bili razlog ni za kakvu promjenu u životu: poštovanje, ugled koji treba da napravi sveticu od jedne žene u porodici. Vi ste se, bez sumnje, s pravom pobunili protiv mladih žena današnjice koje, pod izgovorom da dobro žive sa svojim muževima, počinju s lakoćom, s ljubaznošću, dobroćudnošću, familijarnošću, s takvim predavanjem koje, kako vi kažete, podsjeća na nešto što je suviše djevojčursko (to je riječ koju, priznajem vam, još nisam razumjela, ali vidjet ćemo kasnije) i koje, ako vam to treba vjerovati, prave od toga kao neke stanice da brže stignu do ravnodušnosti i možda do prezira.

Sjeti se da si ti jedna Grandlieu! — šapnuli ste mi na uho.

„Ove preporuke, pune materinske rječitosti Dedalusa, doživjele su sudbinu svih mitoloških stvari. Draga voljena majko, da li ste mogli pretpostaviti da ću ja početi katastrofom koja zaključuje, po vašem mišljenju, medeni mjesec današnje mlade žene.

„Kad smo ostali sami u kolima, Calyste i ja, bili smo oboje zbunjeni poimajući svu vrijednost prve riječi, prvog pogleda, i svatko je od nas, zbunjen svetim činom, gledao kroz vrata. To je bilo tako smiješno da je nešto prije mitnice Gospodin počeo malo uznemirenim glasom jednu besjedu, bez sumnje spremljenu kao sve improvizacije, a koju sam slušala uzdrhtalim srcem i za koju uzimam slobodu da vam je skratim.

Draga moja Sabina, ja hoću da budete sretni i ja hoću naročito da budete sretni na svoj način — rekao je on. — Tako, u položaju u kome smo, mjesto da se uzajamno varamo o svojim karakterima i o svojim osjećanjima s plemenitom ljubaznošću, budimo oboje ono što bismo bili za nekoliko godina odsada. Zamislite da imate u meni brata, kao što ja hoću da u vama gledam sestru.

„Iako je to bilo puno nježnosti, ja nisam ništa našla u ovoj prvoj bjesedi bračne ljubavi što bi odgovaralo nestrpljenju moje duše i ostala sam zamišljena, pošto sam odgovorila da sam bila obuzeta istini osjećanjima. Nakon ove izjave o našim pravima na uzajamnu ravnodušnost, govorili smo o kiši, o lijepom vremenu, o prašini, o stanicama i pejzažima, najljubaznije što se može, ja, osmjehujući se usiljenim osmijehom, a on vrlo zamišljen.

„Najzad, izlazeći iz Versaillesa, ja sam sasvim naivno zapitala Calystea, koga saro nazivala *dragi moj Calyste,* kao što je on mene nazivao *draga moja Sabina,* da li mi može ispričati događaje koji su ga bili doveli blizu smrti i kojima dugujem sreću što sam postala njegova žena. On se dugo kolebao. To je među nama bio predmet jedne male prepirke koja je trajala za tri stanice; ja sam se trudila da se pokažem samovoljnom, a i odlučnom da se naljutim; a on je razmatrao važnost fatalnog pitanja, pitanja kao izazivanje koje su novine bacile Charlesu X: *da li će kralj popustiti?* Najzad nakon versajske stanice i pošto smo bili izmijenili zakletve koje bi zadovoljile tri dinastije, da mu nikada neću predbacivati za ovu ludost, da neću postupati s njim hladno i tako dalje, opisao mi je svoju ljubav prema gospođi des Roehefide.

Ja neću — reče mi on završujući — da ima među nama tajne.

„Siromah dragi Calyste nije ni znao da ste njegova prijateljica gospođica des Touches i vi bile primorane da mi sve povjerite, jer se jedna mlada osoba, kao što sam to ja bila, ne oblači na dan bračnog ugovora dok nije upućena u svoju ulogu. Mora se sve reći majci, tako nježnoj kao što ste vi. I eto, bila sam duboko pogođena videći da se on mnogo manje pokorava mojoj želji nego svojoj potrebi da govori o ovoj nepojmljivoj strasti. Da li ćete me prekoriti, draga moja majko, što sam htjela upoznati veličinu ovoga bola, ove žive rane srca na koju ste mi obratili pažnju? Dakle, osam sati nakon blagoslova koji je dobila od župnika u crkvi svetog Tome Akvinskog, vaša Sabirna našla se u prilično lažnom položaju jedne mlade žene, slušajući iz samih usta svoga muža ispovijest jedne prevarene ljubavi, nedjela jedne suparnice! Da, bila sam u krizi mlade žene koja službeno saznaje da ona svoj brak duguje preziru matere plavuše. U ovoj priči našla sam što sam tražila? „Šta?..." reći ćete vi.

„Ah! draga majko, ja sam dobro vidjela više Amora koju vuku jedni druge na satovima ili na kaminima da bih iskoristila ovu pouku! Calyste je završio poemu svojih uspomena najtoplijim obećanjem potpunog zaborava za ono što je nazivao svojom ludošću. Svako obećanje treba potpisati... Sretni nesretnik uze mi ruku, prinese je svojim ustima, a zatim je dugo zadrža u svojim rukama. Iz toga je proizišla jedna izjava. Izgledalo mi je da ova druga više nego prva odgovara našem položaju, iako naša usta nisu izrekla nijednu riječ. Ja sam dugovala ovu sreću svojoj žarkoj srdžbi zbog prilično rđavog ukusa jedne budalaste žene koja nije voljela moga lijepog, moga zanosnog Calystea.

„Zovu me da igram jednu igru karata koju još nisam shvatila. Produžit ću sutra. Da vas napustim u ovom trenutku, da bih bila peta u mušici, to je moguće samo u dnu Bretanje.

„Maj.

„Počinjem ponovo tok svoje Odiseje. Trećeg dana vaša djeca nisu više upotrebljavala ceremonijalno *vi,* već ti ljubavnika. Moja svekrva, očarana što nas vidi sretne, trudila se da vas zamijeni, draga majko, i kako se to događa svima onima koji primaju na sebe neku ulogu sa željom da izbrišu uspomene, ona je bila tako prijatna da je za mene bila gotovo što i vi. Bez sumnje je shvatila heroizam moga držanja, jer u početku puta ona je i suviše krila svoj nemir da ga ne bi prekomjernom opreznošću pokazala vidljivim.

„Kad sam ugledala kako se pojavljuju kule u Guerandi, rekla sam na uho vašem, zetu:

Jesi li je sasvim zaboravio?

„Moj muž, koji je postao moj *anđeo,* bez sumnje nije poznavao bogatstva jedne naivne i iskrene ljubavi, jer je od ove male riječi gotovo poludio od radosti. Po nesreći, želja da mu izbijem iz glave gospođu de Rochefide odvela me je suviše daleko. Sta ćete! ja volim, a ja sam gotovo Portugalka, jer imam više vaše nego očeve krvi. Calyste je sve primio od mene, kao što primaju razmažena djeca, jer on je prije svega jedinac. Među nama rečeno, ja neću dati svoju kćer, ako je ikada budem imala, jednom jedincu. Dosta je baciti se u ruke jednog tiranina, a u jedincu ja ih vidim više.

„I tako mi smo promijenili uloge, ja sam se ponašala kao odana žena. Ima opasnosti u odanosti kojom se čovjek koristi, tu se gubi dostojanstvo. Ja vam eto javljam brodolom ove poluvrline. Dostojanstvo je zaklon koji namješta gordost, a iza koga mi bjesnimo do mile volje. Sta ćete, mama!... vi niste ovdje bili. ja sam se našla pred provalijom. Da sam ostala u svom dostojanstvu, imala bih hladne bolove jedne vrste bratstva, koje bi svakako, sasvim prosto, postalo ravnodušnost. A kakvu bih budućnost sebi spremila? Rezultat je moje odanosti u tome što sam postala Calysteov rob. Da li ću izići iz ovog položaja? Vidjet ćemo; što se tiče sadašnjice, on mi se dopada. Volim Calystea, volim ga bezgranično, s ludošću majke koja nalazi da je sve dobro što njen sin čini, čak i kad je pomalo tuče.

„15. maj.

„Dosada mi se, draga mamo, brak pokazao u divnom obliku. Ja razvijam svu svoju nježnost za najljepšeg od svih ljudi, koga je jedna glupača prezrela zbog nekog rđavog muzičara, jer je ova žena očevidno glupa, i to hladno glupa, najgora vrsta glupače. Milosrdna sam u svojoj zakonitoj strasti, ja liječim rane stvarajući time sebi vječne. Da, što više volim Calystea, sve više osjećam da bih umrla od bola kad bi naša sadašnja sreća, prestala? Uostalom, mene obožava cijela porodica i društvo koje se sakuplja u kući du Guenic, sve osobe koje su se rodile u četvornim ćilimima i koje su se odvojile od njih da bi pokazale da nemoguće postoji.

„Jednoga dana, kad budem, sama, opisat ću vam svoju tetku Zephirinu, gospođu de Pen-Hoel, viteza du Halga, gospođice Kergarouet., itd. Nema ovdje nikoga — ne izuzimajući ni dvoje slugu, koje će mi, nadam se, dopustiti da poveđem u Pariz, Mariottu i Gasselina, koji me gledaju kao kakvog anđela što je sišao sa svoga mjesta na nebu, i koji drhte još kada im ja govorim koji ne bi išao u red onih lica koja treba staviti pod, staklo.

„Moja svekrva nas je svečano smjestila u odjeljenja koja su prethodno zauzimali ona i njen pokojni muž. Ovaj je prizor bio dirljiv.

Proživjela sam, cio svoj život žene ovdje sretno — rekla ham je — i to neka vam bude sretan predznak, draga moja djeco!

„A ona je uzela Calysteovu sobu. Ova sveta žena izgledalo je da hoće da se liši svojih uspomena i svoga plemenitog bračnog života, da bi nas njime opkolila. Unutrašnjost Sretanje, ovaj grad, ova porodica starih običaja, sve, usprkos, smiješnim stranama koje nalazimo samo mi podrugljivi Parižani, ima nešto neobjašnjivo, veličanstveno, čak i u svojim tričarijama, što se može objasniti samo riječju — *svetinja.* Svi zakupci velikih imanja kuće du Guenic, koja je ponova otkupila, kao što znate, gospođica des Touches, a koju ćemo posjetiti u njenom samostanu, došli su svi zajedno da nas pozdrave. Ovi pošteni ljudi u svečanom odijelu, izražavajući živu radost što vide da je Calyste opet postao stvarno njihov gospodar, pomogli su mi da shvatim Bretanju, feudalstvo; staru Francusku.

„To je bio blagdan koji neću da vam opisujem, O tome ću vam pričati. Osnovu svih ugovora o zakupnini bili su predložili sami ovi momci, i mi ćemo ih potpisati nakon što obiđemo naše zemlje koje se nalaze u zakupu još od prije sto i pedeset godina!... Gospođica de Pen-Hoel kazala nam je da su momci bili pokazali prihode s brižljivom tačnošću koju bi Parižani porekli.

Za tri dana odlazimo, a putovat ćemo konjima. Po svome povratku, draga majko, pisat ću vam; ali šta ću vam moći reći ako je moja sreća već na vrhuncu? Pisat ću vam dakle ono što vi već znate, a to će reći koliko vas volim."

II

OD ISTE ISTOJ

„Nantes, juni.

„Nakon što sam odigrala ulogu jedne gospodarice zamka, koju njeni kletvenici obožavaju kao da revolucija od 1830. i ona od 1789. nisu nikada ni oborile zastave; poslije jahanja kroz šume, odmora na majurima, ručkova na starim stolovima i na stogodišnjim stolnjacima što se savijaju pod homerskim jelima u pretpotopnom posudu; pošto smo pili izvrsna vina. u peharima kakva proizvode samo vještaci i čuli pucanje iz pušaka pri kraju ručka i „Živjeli de Guenici!“, sve tako snažno da zanosi, i nakon balova na kojima su gajde sav orkestar i u koje jedan jedini čovjek puše po deset sati bez prestanka! i buketa! i mladih žena koje su htjele da ih mi blagoslovimo! i blaženih umora za koje se nalazi lijek u krevetu i u spavanju koje nisam poznavala, i prekrasnih buđenja gdje ljubav zrači kao sunce koje vas obasjava i blista na hiljadu muha koje zuje na donjobretanjskom narječju!... najzad, nakon čudnog boravka u zamku du Guenic, gdje su prozori čitave kolske kapije i gdje bi krave mogle da. opasu čitave livade koje su izrasle po dvoranama, ali za koje smo se mi zakleli da ćemo ih popraviti i urediti, da bismo tamo mogli dolaziti svake godine uz klicanja momaka zadruge du Guenic, od kojih je jedan nosio našu zastavu, uf! evo me u Nantesu!...

Ah! kakav dan, onaj dan kad smo stigli u Guenic! Župnik je došao, majko, sa svojim svećenstvom, svi ovjenčani cvijećem, da nas prime, da nas blagoslove, izražavajući radost! Sa suzama u očima pišem ti. i da vidiš kako je gordi Calyste igrao svoju ulogu vlastelina kao kakvo lice Waltera Scotta!... Gospodin je primao kletveničku pokornost kao da se nalazi usred XIII vijeka. Čula sam djevojke i žene koje govore među sobom.

Kako imamo lijepog gospodara! — kao u kakvom zboru komične opere.

„Stranci su razgovarali među sobom o sličnosti Calystea s du Guenicima koje su poznavali. Ah! plemenita i uzvišena Bretanja, kakva zemlja vjerovanja i religije! Ali progres vreba na nju, ovdje se prave mostovi, putovi; doći će ideje i zbogom uzvišenosti! Seljaci izvjesno neće nikada biti ni tako slobodni, ni tako gordi kakve sam, ih vidjela kad im dokažu da su ravni s Calysteom, ako uopće budu htjeli u to da vjeruju.

„Nakon poeme ove miroljubive obnove i potpisanih ugovora napustili smo eto ovu divnu zemlju uvijek rascvjetanu, veselu, tužnu i pustu, kako kad, i došli smo ovamo da za svoju sreću zahvalimo onoj kojoj za nju i dugujemo. Calyste i ja osjećamo potrebu da se zahvalimo pokajnici reda Viđenja blažene djevice Marije. Za uspomenu na nju, on će dopuniti svoj grb grbom des Touchesa, koji se sastoji iz štita izdijeljenog vertikalno, vodoravno i ukoso s obje strane sa zlatnini i zelenim poljima. On će uzeti jednog od srebrnih orlova za jedan od

svojih oslonaca, i stavit će mu u kljun ovu lijepu devizu žene: *Sjećaj se!*

„Išli smo juče u samostan Viđenja blažene djevice Marije, kamo nas je odveo opat Grimont, prijatelj porodice du Guenic, i koji nam je, mamo„ rekao, da je vaša draga Felicite prava svetica; ona i ne može biti drugo za njega jer je ovo slavno obraćenje donijelo njemu titulu generalnog vikara dijeceze. Gospođica des Touches nije htjela primiti Calystea i samo je mene vidjela. Našla sam je, mamo, izmijenjenu, poblijeđjelu i omršavjelu; izgledalo mi je da je vrlo radosna zbog moje posjete.

Kaži Calysteu — uzviknula je sasvim tiho — da je to pitanje savjesti i poslušnosti što nisam htjela da ga primim iako su mi to dozvolili; ali više volim da ovu sreću od nekoliko minuta ne platim mjesecima patnje. Ah! kad bi ti znala koliko me stoji muka da odgovorim kad me pitaju: „Na šta mislite?" Učiteljica pripravnici, ne može razumjeti prostranstvo i broj misli koje mi prolaze kroz glavu kao vihor. Pokatkad vidim ponovo Italiju ili Pariz sa svima njihovim zabavama, sve misleći na Calystea koji je, reče ona onim, poetskim stilom, tako divnim, a koji vi poznajete, sunce njenih uspomena... Bila sam prestara da bi me primili među karmelićanke, te sam ušla u red svetog Franje Saleškog jedino zato što je on kazao: „Ja ću vam ogoliti glavu, umjesto da vam skinem obuću!" odbijajući one strogosti koje upropašćuju tijelo. U stvari, glava griješi. Sveti je biskup dobro uradio što je svoje pravilo učinio strogim za inteligenciju i strahovitim za volju!... Evo šta sam željela, jer je moja glava pravi krivac, ona me je varala o mome srcu do ovog fatalnog doba četrdesetih godina, kad je žena, ako je za nekoliko trenutaka mogla biti četrdeset puta sretnija nego mlade žene, morala kasnije biti pedeset puta nesretni ja nego one,.. Dakle, dijete moje, jesi li zadovoljna? — upitala me je ona, prekidajući time s vidnim zadovoljstvom govor o sebi.

Vi me vidite u zanosu od ljubavi i sreće! — odgovorila sam joj.

Calyste je tako dobar i naivan kao što je lijep i plemenit kazala mi je ona ozbiljno. — Ja sam te naimenovala svojom nasljednicom: ti imaš pored moga imanja još i dvostruki ideal o kome sam ja snivala... Čestitam sebi za ovo što sam učinila — produžila je nakon kratke stanke.

—Sada, dijete moje, ne varaj se. Vi ste lako zgrabili sreću, samo ste imali da pružite ruku, ali pazi da je sačuvaš. I da si ovamo došla samo. zato da poneseš savjete moga iskustva, tvoj put bi bio dobro. nagrađen. Calyste u ovom trenutku izdržava jednu ubrizganu strast; ti je nisi ulila. Da održiš svoje trajno blaženstvo, trudi se, mala moja, da spojiš ovo načelo s onim prvim. U vašem zajedničkom interesu pokušaj da budeš ćudljiva, budi kaćiperka, pomalo opora, to je potrebno. Ja ti ne savjetujem odvratne račune, ni tiraniju, već nauku. Između trošenja i rasipanja, mala moja, nalazi se štednja. Gledaj da zavlađaš pomalo Calysteom pošteno. Evo posljednjih mondenskih riječi koje ću reci, spremala sam ih za tebe, jer sam u duši drhtala što sam te žrtvovala da spasim. Calystea: priveži ga dobro za sebe, gledaj da dobije djecu i da poštuje u tebi njihovu majku... Najzad — reče mi uzbuđenim glasom — udesi tako da nikada više ne vidi Beatrisu!...

„Ovo nas je ime obadvije bacilo u neku vrstu ukočenosti i ostale smo tako gledajući jedna drugu oci u oči, izmenjujući istu neodređenu zabrinutost.

„— Vraćate li se u Guerandu? — upita me ona.

„— Da — rekoh joj ja. E pa dobro, ne idite nikad u dvorac des Toucbes... Pogriješila sam što sam vam dala ovo imanje. Zašto?

„Dijete, dvorac des Toucbes je za tebe Riobradina soba, jer nema ništa opasnije nego piobuditi strast koja spava.

„Ja vam uglavnom iznosim, draga majko, smisao našeg razgovora. Akoi me je gospođica des Touches natjerala da mnogo pričam, time mi je više dala da mislim da sam, u zanosu od ovoga puta, a očarana svojim Calysteom, zaboravila ozbiljan i duševni položaj o kome sam vam govorila u svome prvom pismu.

„Pošto smo se dobro nadivili Nantesu, lijepom i ljupkom gradu, i pošto smo išli da vidimo na trgu Bretanje mjesito gdje je Charette tako plemenito pao, namjeravali smo da se vratimo Loirom u Saint-Nazaire, jer smo već kopnom putovali od Nantesa za Guerandu. Izvjesno, parobrod ne vrijedi toliko koliko kola. Putovanje u gomili je pronalazak modernog čudovišta, Monopola. Dvije mlade dame iz Nantesa, prilično lijepe, uzmuvale su se na mostu, zaražene onom bolešću koju sam ja nazvala kergaruetizam, šala koju ćete razumjeti kad vam opišem Kergarouetove.

„Calyste se vrlo dobro ponašao, kao pravi plemić nije htio mnome da se razmeće. Iako zadovoljna njegovim dobrim ukusom, baš kao dijete koje je dobilo svoj prvi bombon, pomislila sani, da mi se pruža sjajna prilika da ispitam sistem, koji mi je preporučila Camille Maupin, jer to mi svakako novicijatkinja nije govorila. Navukla sam na lice izraz napućenosti i Calyste se zbog toga ljupko uznemirio. Na pitanje: „Šta ti je?..." koje mi je šapnuo na uho odgovorila sam istinom.

Nije mi ništa!

„I tu sam dobro poznala malo uspjeha koji istina postiže na početku. Laž je odsudno oružje u slučajevima u kojima brzina treba da spasi žene i carstva. Calyste je postao veoma užurban, veoma uznemiren. Povela sam ga na pramac, u gomilu užadi, i tu, glasom punim straha, ako ne i suza, rekla sam mu o nesrećama i strahu žene čiji je muž najljepši od svih muškaraca.

„— Ah! Calyste — uzviknula sam — u našem braku ima jedna strahovita nesreća, vi me niste voljeli, vi me niste izabrali! Vi se niste ukočili kao kip kad ste me prvi put vidjeli! Moje: srce, moja odanost, moja nježnost probudili su vaše osjećaje, i vi ćete me kazniti jednoga dana što sam, vam sama donijela blago svoje čiste, svoje nesvjesne ljubavi mlade djevojke!... Morala bih biti rđava, kokota, ali ja ne osjećam snage da vam se protivim... Da se ona strašna žena, koja vas je prezrela, nalazila ovdje, na mome mjestu, vi ne biste bili opazili ove dvije strašne Bretonke koje bi pariška općinska trošarina uvrstila među stoku...

„Calysteu su, draga majko, suze navrle u oči, okrenuo se da ih sakrije od mene; on je ugledao Donju Indru i otrčao je da kaže kapetanu da nas tu iskrca. Čovjeku teško padaju takvi odgovori, naročito ako nakon njih dolazi trosatni boravak u jednoj bijednoj krčmi na Donjoj Indri, gdje smo ručali svježe ribe u maloj sobi kakve slikaju

žanrslikari, i kroz čije su se prozore čule željezare u Indretu kako huje preko lijepe Loirine površine. Videći na šta izlazi iskustvo Iskustva uzviknula sam:
Ah! draga Felicite...

„Nesposoban da sumnja u savjete jedne redovnice i u dvoličnost moga držanja, Calyste je učinio izvanredan pokret, presjekao mi je riječ, odgovarajući mi:

— Hajde da sačuvamo uspomenu o ovome! Poslat ćemo jednog umjetnika da naslika ovaj pejzaž.

„ — Ne — ja sam se smijala, draga mamo — da zbunim Calystea, i primijetila sam da je bio gotov da se naljuti.

„ — Ali rekoh mu — od ovog pejzaža i od ovog prizora ostaje u mome srcu jedna slika koja se neće nikada izbrisati, naslikana u nedostižnoj boji!

„Ah! majko, nemoguće mi je da svojoj ljubavi dam tako izgled rata i neprijateljstva. Calyste će činiti od mene sve što bude htio-. Ova je suza, mislim, prva koju mi je dao-: zar ne vrijedi ona više nego druga izjava o našim pravima?... Žena bez srca postala bi dama i gospodarica nakon događaja na brodu; ja, ja sam. se opet izgubila. Po vašoj metodi, što god više postajem žena, sve se više pretvaram u djevojčuru, jer sam strahovito kukavica kad je u pitanju sreća; ja ne mogu da se protivim pogledu svoga gospodara. Ne! ja se ne predajem ljubavi ja joj se privijam, kao što majka steže svoje dijete na grudi kad se plaši kakve nesreće.

III
OD ISTE ISTOJ
„Juli, Guerande

„Ah! draga mamo, nakon tri mjeseca upoznati ljubomoru! Evo mog prepunjenog srca, ja u njemu osjećam duboku mržnju i duboku ljubav! Ja sam više nego izdana, ja nisam voljena! Da li sam sretna što imam majku, jedno srce kome do mile volje mogu da se iz jadam!... Nama ženama koje smo još pomalo djevojke dovoljno je da se kaže: „Evo među svima ključevima palače jednog koji je zarđao od uspomena, uđite svuda, uživajte u svemu, ali čuvajte se da odete u dvorac des Touches!" pa da uđemo onamo nestrpljivih nogu i očiju zapaljenih Evinom radoznalošću. Kakvu je samo razdraženost gospođica des Touches ubacila u moju ljubav!
Ali najzad, zašto mi je zabranila dvorac des Touches? Kakva je to sreća, kao moja, koja bi zavisila od jedne šetnje, od boravka u jednom zamku Sretan je? I od čega ja imam da strahujem,? Najzad, dodajte razlozima gospođe Riđobrade želju koja grize sve žene da doznaju da li je njihova moć slaba ili jaka, pa ćete razumjeti kako sam, jednoga dana, upitala ravnodušna izgleda:

„— Kakvo je imanje des Touches?

„— Zamak de Touches je vaš — rekla mi je moja divna svekrva.

„— Eh da Calyste nije nikada kročio u zamak des Touches... uzviknu moja tetka Zephirina vrteći glavom.

„— Ali onda ne bi bio moj muž — rekoh ja tetki.

Vi dakle znate šta se ondje desilo? — odgovori mi nježno moja svekrva.

„ ¯ To je prokleto, mjesto — rekla je gospođica de Pen-Hoel. — Gospođica des Touches počinila je ondje mnogo grijeha, za koje sada moli oproštaj od Boga.

Zar nije ovo spasio dušu ove plemenite djevojke i dalo imanje jednom samostanu? zaviknuo je vitez du Halga. — Opat Grimiont mi je rekao da je dala sto hiljada franaka sestrama Viđenja.

Hoćete li ići u dvorac des Touches? — upitala me je moja svekrva. — To vrijedi vidjeti.

Ne, ne! — rekla sam živo.

„Zar vam ne izgleda ovaj mali prizor kao strana kakve satanske drame? On se ponavljao pod stotinu izgovora. Najzad mi moja svekrva reče:

„ Razumijem zašto, nećete ići u zamak des Touches, imate pravo.

„Oh! priznat ćete, mamo, da bi vas ovaj udarac nožem, koji vam nehotice zadaju, natjerao da saznate da li vaša sreća počiva na temeljima tako trošnim te bi morala da se sruši ‚pod makar kakvim pritiskom. Treba o Calysteu pravedno reći istinu, on mi nikada nije predložio da posjetimo ovu kuću, koja je postala njihovo imanje. Mi smo stvorenja koja ostaju bez razuma čim zavolimo; jer ova šutnja, ova uzdržanost razdražila me je i ja mu rekoh jednoga dana:

Sta se plašiš da ćeš vidjeti u dvorcu des Touches, kad sam o tome ne govoriš?

„— Hajdemo onamo — reče mi on.

Ja sam, eto, bila uhvaćena kao i sve žene koje hoće dopustiti da budu uhvaćene, a koje ostavljaju slučaju da razriješi gordijski čvor njihove neodlučnosti. I mi smo otišli u dvorac des Touches.

„Prekrasan je, uređen s vanredno dubokim umjetničkim ukusom, i dopala mi se ova provalija u koju mi je gospođica des Touches bila zabranila da odem. Sve je otrovno cvijeće divno, Sata,na ga je sijao, jer imia cvijeća od đavola i cvijeća od Boga! treba samo da okrenemo oči u same sebe pa da vidimo kako su. oni po polovinu svijeta stvorili. Kakva gorka uživanja u ovom položaju, gdje sam se igrala ne vatrom nego pepelom!...

„Proučavala sam Calystea, trebalo je da saznam da li se bilo sve sasvim ugasilo i pazila sam, vjerujte mi, na to da vjetar ponovo ne raspiri! Vrebala sam njegovo lice idući iz odaje u odaju, od jednog komada pokućstva do drugog, potpuno kao djeca koja traže nekakav skriveni predmet. Calyste mi je izgledao zamišljen, ali sam ipak vjerom vala da sam pobijedila. Osjećala sam se dosta jakom da govorim o gospođi de Rochefide koju od događaja kod stijene Croisic zovu Rocheperfide[15]. Najzad, otišli smo da vidimo zloglasni žbun gdje se zadržala Eeatrisa kad ju je on gurnuo u more da ne bi pripala nikome.

Morala je biti vrlo laka kad je mogla tu da ostane — rekla sam osmjehujući se.

„Calyste je šutio.

Poštujmo mrtve — kazala sam ja nastavljajući.

„Calyste ie šutio.

Jesam li te uvrijedila?
Ne, ali prestani, da oživi ju ješ ovu strast — odgovorio mi je on.
„Kakva riječ!... Calyste, koji je vidio da me je to rastužilo, udvostručio je pažnju i nježnost prema meni.

„August.

„Avaj! bila sam na dnu provalije i zabavljala sam se, kao bezazlene žene u svima melodramama, da u njoj berem cvijeće. Odjednom je jedna strašna misao projezdila kroz moju sreću, kao konj kroz kakvu njemačku baladu. Vjerovala sam da sam pogodila kako se Calysteova ljubav povećava ovim nesvjesnim sjećanjima, kako je on prenosio na mene buru koju sam ja ponovo dizala u njemu, podsjećajući ga na koketeriju strašne Beatrise. I ta nezdrava i hladna priroda, čvrsta i meka, koja ima nešto i od mekušaca i od korala, usuđuje se da se zove Beatrisa!... Evo, draga majko, već sam primorana da sumnjam u trenutku kad moje srce potpuno pripada Calysteu, a zar to nije velika nesreća što sumnja pobjeđuje srce i što sumnja najzad izlazi kao opravdana? A evo kako.

— Ovo mjesto mi je drago — rekla sam Calvsteu jedno jutro — jer mu dugujem svoju sreću, a isto tako praštam ti što ponekad misliš da sam neka druga...

„Čestiti je Bretonac pocrvenio, ja sam mu se bacila oko vrata, ali sam napustila dvorac des Touches i nikad se više neću onamo vratiti.

„Po snazi mržnje koja me nagoni da želim smrt gospođe de Rochefide (oh! Bože moj, naravno od kakve upale pluća, od ma kakvog nesretnog slučaja), poznala sam veličinu, jačinu svoje ljubavi prema Calysteu. Ta je žena došla da uznemiri moj san, vidim je u snu; zar ja baš moram da je sretnem?... Ah! novicijatkinja reda Viđenja imala je pravo: dvorac des Touches sudbonosno je mjesto. Calyste je tu ponovo našao svoje utiske, oni su mnogo jači nego slasti naše ljubavi. Saznajte, draga moja majko, da li je gospođa de Rochefide u Parizu, jer u tom slučaju ja ću ostati na našem imanju u Bretanji. Sirota gospođica des Touches koja se sada kaje što me je bila prerušila u Beatrisu za onaj dan vjenčanja, da bi postigla svoj plan, kad bi ona saznala dokle sam došla u tome da me drže za našu mrsku suparnicu, šta bi rekla? Ali to je bludničenje! ja nisam više ja, stidim se. Muči me divlja želja da pobjegnem iz Guerande i s obala Croisica.

„25. august.

„Najzad se ipak vraćam ruševinama zamka du Guenic. Calyste me je odveo prilično, uznemiren mojim nemirom. Ili on malo poznaje svijet, ako ne sluti ništa, ili, ako zna uzrok moga bijega, on me voli. Drhtim toliko od straha da ne nađem užasnu izvjesnost, ako je budem tražila, da stavljam ruke na oči kao djeca da ne bih čula tresak. Oh! majko, ja nisam voljena istom ljubavlju kakvu ja osjećam u srcu. Calyste je divan, to je istina, ali koji čovjek, osim ako nije čudovište, ne bi bio kao Calyste, ljubak i nježan kad prima sve cvijeće koje se rascvjetalo u duši jedne mlađe djevojke od dvadeset godina i koju ste vi odgojili, čiste kao što sam ja, zaljubljene i za koju su vama mnoge žene kazale da je lijepa...

„Da li je on nju zaboravio? To je misao koja se vije u mojoj duši kao kakva grižnja savjesti! Ah! draga mamo, da li su sve žene, kao ja, imale da savlađuju uspomene? Trebalo bi ženiti i udavati samo čedne mlade ljude i čiste mlade djevojke! Ali to je varava utopija, bolje je imati suparnicu u prošlosti nego u budućnosti. Ah! žalite me, majko, ako sam u ovom trenutku sretna, sretna kao žena koja strahuje da ne izgubi svoju sreću i koja se za nju pripila!... Način koji pokatkad sreću ubija — rekla je duboka Clotilda.

„Opažam da već pet mjeseci mislim, samo na sebe, to jest na Calystea. Kažite mojoj sestri Clotildi da mi njena tužna mudrost pokatkada dolazi na pamet; ona je vrlo sretna što je vjerna jednom mrtvacu, ona se više ne plaši suparnice. Grlim svoju dragu Athenai's, vidim da je Juste lud za njom. Prema onome što mi o tome govorite u posljednjem pismu, on se plaši da mu je nećete dati. Njegujte taj strah kao kakav dragocjeni cvijet. Athenai's će biti gospodarica, a ja koja drhtim što ne mogu dobiti Calystea od njega samoga, ja ću biti robinja. Hiljadu nježnosti, draga mamo. Ah! ako moj strah ne bi bio uzaludan, onda će biti da mi je Camilie Maupin vrlo skupo prodala svoju sreću... Srdačno poštovanje mome ocu."

Ova pisma savršeno objašnjavaju tajne odnose žene i muža. Dok je Sabina smatrala svoj brak brakom iz ljubavi, Calyste je u njemu vidio brak iz društvene potrebe. Najzad, radosti medenog mjeseca nisu se sasvim pokorile legalnom sistemu zajednice. za vrijeme boravka dvoje mlađenaca u Bretanji, radove na obnavljanju, pripreme i namještanje palače đu Guenic vodio je[1] slavni arhitekt Grindot, pod nadzorom Clotilde, vojvotkinje i vojvode de Grandlieu. Sve su mjere bile preduzete da se mlada porodica u mjesecu decembru 1838. može vratiti u Pariz, i Sabina se sa zadovoljstvom nastanila u Burbonskoj ulici, manje zato da bi igrala ulogu domaćice, a više da bi saznala. šta će njena porodica misliti o njenom braku.

Calyste, u punoj ravnodušnosti, pustio se dragovoljno da ga vode u društva njegova šurjakinja. Clotilda i punica, koje su mu bile zahvalne na ovakvoj poslušnosti. U društvu je dobio mjesto koje pripada njegovu imenu, njegovu imanju i njegovu braku. Uspjeh njegove žene, koju su držali za jednu od najdražesnijih, zabave koje pruža visoko društvo, obaveze koje su imale da se ispune, zimske zabave u Parizu, sve je povratilo malo snage sreći ovog braka, stvarajući u njemu nejedamput draži i intermeza. Sabinu su njene crne misli ostavile; nju su majka i sestra smatralesretnom, a u Calysteovoj hladnoći one su nalazile plod njegova engleskog odgoja; Sabina je čula da tolike mlade žene, koje su se bile rđavo udale, zavide njenoj sreći, i ona posla svoje užase u zemlju himera. Najzad je Sabinina trudnoća dopunila sigurnosti koje je pružao ovaj brak srednjeg roda, jedan od onih brakova kome iskusne žene predskazuju dobro.

U oktobru 1839. mlada barunica du Guenic dobila je sina i učinila, po mišljenju svih žena koje se nalaze u sličnom položaju, ludost da ga sama doji. Kako da ne bude sasvim majka kad ima dijete od muža koga istinski obožava? Pri kraju idućeg ljeta, u mjesecu augustu 1840, Sabina je bila već pri kraju dojenja svoga prvog djeteta. Za vrijeme svoga dvogodišnjeg boravka u Parizu Calyste se bio potpuno lišio one čednosti čije su ga

prijednosti krasile u trenutku kada je stupao u svijet strasti. Calyste, pošto postade drug mladoga vojvode Georgesa de Maufrigneusea, koji se kao i on bio nedavno oženio jednom nasljednicom, Berthom de Cinq-Cygne, zatim prijatelj vikonta Saviniena de Portenduere, vojvode i vojvotkinje de Rhetore, vojvode i vojvotkinje de Lenoncourt Chanlieu i svih redovitih gostiju salona svoje punice, opazio je razlike koje dijele provincijski život od pariškog života.

Bogatstvo ima svoje mračne trenutke, basposličarenje koje Pariz zna, više nego ikoja druga prijestolnica, ispuniti zabavama, čarima i zanimljivostima. U dodiru s ovim mladim muževima koji napuštaju najplemenitija i najljepša stvorenja radi uživanja u cigaretama i u whistu, radi otmjenih klupskih razgovora, ili radi briga oko konjskih trka, mnoge su se domaće vrline mladog bretonskog plemića poljuljale. Materinska želja žene koja ne želi da svome mužu bude dosadna pomaže uvijek zabavljanjima, mladih muževa. Žena je uvijek silno gorda kad vidi da joj se vraća čovjek kome je ostavila svu njegovu slobodu!...

Jedne večeri, u oktobru te godine, da bi pobjegao od plača djeteta, koje su odbijali od dojenja, Calyste, kome Sabina nije mogla bez bola da vidi nijednu boru na čelu, otišao je po njenom savjetu u kazalište Varietes u kojem se davao' jedan nov komad. Sobar, koji je bio poslat da uzme jedno mjesto u loži, uzeo ga je prilično blizu onog' dijela dvorane koja se zove prednji dio pozornice.

U prvom međučinu, gledajući okolo sebe, Calyste opazi u jednoj od dviju prednjih loža u parteru, na četiri koraka od sebe, gospođu de Rochefide... Beatrisa u Parizu! Beatrisa u društvu! Ove dvije misli prođoše kroz Calysteovo srce kao dvije strijele. Nju vidjeti gotovo nakon tri godine! Kako se može objasniti potres koji se desio u duši jedoog ljubavnika, koji, daleko od toga da je zaboravi, bješe katkada u svojoj ženi tako jako zamišljao Beatrisu da je to i njegova žena bila opazila! Kome se može objasniti da poema izgubljene, prezrene ljubavi, koja još uvijek živi u srcu Sabinina muža, može u njemu da pomrači bračne radosti, ogromnu nježnost mlade žene? Beatrisa je postala svjetlost, dan, pokret, život i zagonetka; dok je Sabina bila dužnost, mrak, ono za što ,se unaprijed zna kakvo je. U jednom trenutku jedna je bila radost, a druga dosada. Ovo je djelovalo kao udarac groma.

U svome poštenju Sabinin muž dođe na plemenitu misao da napusti dvoranu. Pri izlazu iz svoje lože vidio je poluotvorena vrata njene lože i noge su ga odvele onamo i protiv njegove volje. Mladi Bretonac je tu našao Beatrisu između dva najotmjenija čovjeka, Canalisa i Nathana, jednog političara i jednog književnika. Za gotovo tri godine otkada je Calyste nije bio vidio, gospođa đe Rochefide bila se čudnovato izmijenila; ali iako je ova promjena pogodila ženu, morala je ona zbog toga da bude za Calystea samo poetičnija i privlačni ja.

Do svoje tridesete godine lijepe žene Pariza traže u toaleti odjeću; ali, prolazeći kroz fatalno predvorje tridesetih godina, one traže oružje, zavodničke čari, uljepšavan ja u krpama; od toga one prave svoje draži, one u tome nalaze sredstva, one pomoću toga dobijaju karakter, one se time pomlađuju, one proučavaju najneznatnije sitnice, one najzad prelaze iz prirode u umjetnost. Gospođa de Rochefide je pretrpjela rasplet drame koja se u ovoj historiji francuskog društvenog života u XIX vijeku naziva *Napuštena žena.* Pošto je postala velika umjetnica u odijevanju, u koketeriji i u vještačkom cvijeću svih vrsta.

— Kako? Conti nije ovdje? — upita Calyste sasvim polako Canalisa, pošto je uputio uobičajene pozdrave kojima počinju svečaniji susreti kad se dešavaju na javnim mjestima.

Bivši veliki pjesnik Senžermenskog predgrađa, dvaput ministar, koji je sada ponovo, po četvrti put. postao govornik koji pretendira na kakvo novo ministarstvo, stavi značajno prst na usta. Ovaj pokret objasni sve.

— Vrlo sam sretna što vas vidim — reče Beatrisa Calysteu s umiljatošću mačke. — Sama sam sebi govorila, kaci sam vas vidjela tamo, iako me u prvi mah niste bili spazili, da ćete[1] me vi prepoznati, vi! — Ah! moj Calyste, zašto ste se oženili? — šapnu mu ona na uho. — I to još s jednom malom glupačom!...

Čim jedna žena šapuće na uho jednom, novom gostu u svojoj loži, posjeđajući ga kraj sebe, ljudi iz visokog društva nađu uvijek kakav izgovor da bi je mogli ostaviti samu s njim.

— Hoćete li da iziđemo, Nathane? — reče Canalis. — Gospođa markiza će mi dozvoliti da odem i da kažem nešto Arthežu, koga vidim s kneginjom olo Cadignan, tiče se jedne kombinacije za govor na sutrašnjoj sjednici.

Ovaj izlazak, pun umješnosti, dopustio je Calysteu da se povrati od udarca koji je toga časa pretrpio; ali on potpuno izgubi svaku prisebnost i snagu udišući miris poezije koju je širila Beatrisa, miris koji je, iako otrovan, njemu bio drag. Gospođa de Roehefide, koja je bila postala koščata. i žilava i čiji se ten bio gotovo pokvario, oimršavjela, uvela, očiju okruženih modrim kolobarima, bila je svoje prezrele ruševine ove večeri posuta najoštroumnijim cvjetnim proizvodima pariške iziade. Ona je bila izmislila, kao sve ostavljene žene, da sebi daje izgled djevice, podsjećajući množinom bijele tkanine na djevojke iz Ossiana, što ih je tako poetski naslikao Girodet. Njena plava Kosa okružavaia je njeno dugo lice talasima kovrča, niz koje se slijevalo svjetlo s rampe privučene sjajem nekakvog mirisavog ulja. Njeno blijedo čelo blistalo je. Ona je bila neprimjetno stavila malo rumenila, čiji je sjaj varao oko, na otužnu bjelinu svoga lica koje je bilo dotjerano vodom od mekima. Jedan šal takve finoće da se gotovo ne može vjerovati da bi ljudi mogli izraditi takvu svilu bio je obavijen oko njenog vrata tako da je smanjila.
njegovu dužinu, da ga je sakrila i da je dopuštala da se samo nepotpuno vide riznice vješto stegnute miderom. Njen struk bijaše remek-djelo cijele kompozicije.

Sto se tiče njenog držanja, dovoljna je jedna riječ, ono je vrijedilo sve muke što ih je ona pretrpjela da ga pronađe. Njene ruke, om,ršavjele, otvrdle, jedva su se pojavljivale ispod širokih naduvenih rukava čije je djelovanje bilo unaprijed sračunato. Pokazivala je onu mješavinu lažnog sjaja i blistave svile, *maglastog* vela i kovrčave kose, živosti, mirnoće i pokreta koje su ljudi nazvali *nešto ne znam šta.* Svi znadu u čemu se sastoji to *nešto ne znam, šta.* To je mnogo duha, ukusa i temperamenta.

Beatrisa je dakle bila kazališni komad s dekorom, s promjenama i čudesno sastavljen. Predstava ovih čarolija, koje su isto tako’ vrlo vješto stavljene u dijalog, zaluđuje ljude obdarene iskrenošću, jer oni doživljuju,

po zakonu o kontrastima, neobuzdanu želju da se igraju izvjestačenostima. To je lažno i zanosno, to je namješteno, ali prijatno; izvjesni muškarci obožavaju one žene koje igraju zavođenje kao što igraju karata. Evo zašto, muškarčeva je želja jedan silogizam, koji prema vanjskoj umješnosti zaključuje o tajnim teoremama sladostrašca. Duh sam sebi govori bez riječi: „Žena koja umije da se načini tako lijepom mora imati mnogo drugih sredstava u strasti.“ I to je istina. Napuštene žene vole, a nenapuštene znadu voljeti. Pa, iako je ova Talijanova pouka bila svirepa za Beatrisino samoljublje, iona je pripadala jednoj prirodi suviše prirodno izvještačenoj da ne bi to iskoristila.

— Ne radi se o tome da vas volimo — rekla je ona nekoliko trenutaka prije nego što je Calyste bio ušao — treba da vas mučimo onda kad vas osvojimo, tu se nalazi tajna onih koji žele da vas sačuvaju. Zmajevi, čuvari riznica, naoružani su i kandžama i krilima!...

— Čovjek bi napravio čitav sonet od vaše misli — bio' je odgovorio Canalis u trenutku kada se pojavio Calyste.

Jednim jedinim pogledom Beatrisa je pogodila Calysteovo raspoloženje; ona je vidjela da su tragovi od ogrlice, koju mu je ona bila stavila u zamku des Touehes, još svježi i crveni Calyste, koga je uvrijedilo ono što je ona kazala o njegovoj ženi, kolebao se između svoga dostojanstva muža da obrani Sabinu i jedne grube riječi koju je trebalo baciti u srce iz koga se uzdizalo za njega toliko uspomena, u srce za koje je vjerovao da još krvari. Markiza je primijetila ovo kolebanje; ona je bila rekla ovu riječ samo zato da bi doznala dokle se prostire njena vladavina nad Calysteom; videći ga tako slabog, ona mu priteče u pomoć da bi ga izvukla iz zabune.

— E pa dobro, prijatelju, vi me nalazite samu — reče ona kada su oba udvarača bila otišla — da, sasvim samu u svijetu!...

— Vi niste, dakle, mislili na mene? — reče Calyste.

— Na vas! — odgovori ona. — Pa zar vi niste oženjeni?... To je bio jedan od mojih bolova usred onih koje sam podnijela otkad se nismo vidjeli. „Ne samo što gubim ljubav", rekoh sebi, „nego i prijateljstvo za koje sam vjerovala da je bretanjsko.“ Čovjek se navikava na sve. Sada manje patim, ali sam smrvljena. Evo, nakon tako dugog vremena, prvog izljeva moga srca. Primorana da budem gorda pred ravnodušnim muškarcima, ponosita kao da nisam bila pala pred svoju dragu Felicitu, ja nisam imala nijedno uho u koje bih mogla dobaciti ovu riječ: „Patim!" I sada ja mogu da vam kažem kakvo je bilo moje mučenje dok sam vas gledala na četiri koraka od sebe, a da me niste ni opazili, i kakva je moja radost kad vas gledam pored sebe... Da — reče ona odgovarajući na jedan Calysteov pokret — to je gotovo vjernost! Evo šta su nesretni! jedna sitnica, jedna posjeta za njih je sve. Ah! vi ste me voljeli, vi, kao što sam ja i zaslužila da me voli onaj koji je uživao u tome da pogazi sve blago koje sam prosula pred njim! I, na svoju nesreću, ja. ne znam zaboraviti; volim, i hoću da budem vjerna ovoj prošlosti koja se nikada više neće povratiti.

Pošto je održala ovaj govor, izgovoren već sto puta, prevrnula je zjenicama tako da bi pokretom udvostručila učinak riječi koje su izgledale kao istrgnute iz dubine njene duše žestinom dugozadržavane bujice. Calyste, umjesto da govori, pustio je da poteku suze koje su mu se bile zavrtjele u očima. Beatrisa mu uze ruku, steže je, i od toga on poiblijedje.

— Hvala, Calyste, hvala, jadno moje dijete, evo kako jedan pravi prijatelj odgovara na bol jednog prijatelja!... Mi se razumijemo. Čekajte, stanite, ni riječi više!... idite odavde, gledaju nas, mogli biste nanijeti bol svojoj ženi, ako joj slučajno netko kaže da smo se mi vidjeli... Zbogom, vidite, ja sam jaka!...

Ona obrisa oči čineći time ono što se u retorici žena mora nazvati antiteza u djelovanju.

— Pustite me da se smijem smijehom prokletih ljudi s ravnodušnim muškarcima koji me zabavljaju — odvrati ona. — Viđam umjetnike, pisce, ljude koje sam upoznala kod našeg jadnog Čamili ea Maupina, koja je svakako imala pravo! Obogatiti onoga koga voli i iščeznuti govoreći sebi: „Ja sam prestara za njega!“ to znači završiti kaomučenik. I toje ono što je najbolje, kad već ne možemo završiti kao djevica.

Ona se stade smijati, kao da bi time htjela da. izbriše težak utisak koji je morala ostaviti na svoga obožavaoca.

— Ali, gdje vas mogu vidjeti? — upita Calyste.

— Sakrila sam se u ulicu de Curcelles, ispred parka Monceaux, u jednoj maloj kući koja odgovara mome stanju, i tu punim svoju glavu književnošću, ali samo za sebe, da se razonodim. Bog neka me sačuva od manije onih gospa!... Hajde, izađite, ostavite me, neću da se svijet bavi mnome; i šta sve neće reći ako nas vide? Uostalom, znate, Calvste, ako ostanete još jedan trenutak, ja ću se sasvim rasplakati.

Calyste iziđe, ali tek pošto je biopružio ruku Beatrisi i pošto je, i po drugi put, bio doživio duboki čudni osjećaj dvostrukog stiska ruke punog zavodničkog golican ja.

— Bože moj, Sabina nije nikada znala da mi ovako potrese srce! — to je bila misaokoja ga je napadala u hodniku.

Do kraja ove večeri markiza de Rochefide nije bacila Caiysteu ni tri neposredna pogleda; ali bilo je skrivenih pogleda koji su zadavali toliko mnogo duševnog bola čovjeku koji se bio sav predao svome prvom ljubavnom osjećanju, nekada odgurnutom.

Kada se barun de Guenic našao ponovo u svojoj kući, sjaj njegova stana natjerao ga je da misli na nekakvo osrednje stanje o kome je govorila Beatrisa, i njegovo bogatstvo postalo mu je mrsko zato što nije moglo da pripadne palom anđelu. Kada je doznao da je Sabina već odavno bila legla, bio je vrlo sretan što raspolaže čitavom jednom noći u kojoj će proživljavati svoje osjećaje. Prokleo je tada moć pogađanja koju je Sabini dala ljubav.

Ako slučajno jedna žena obožava svoga muža, -onda ona čita na njegovu licu kao iz knjige, ona poznaje najmanji drhtaj mišića, ona zna odakle dolazi mir, ona traži od sebe same računa za njegovu najmanju tugu i ispituje: da li je ona sama nije izazvala; ona proučava njegove oči; za nju njegove oči dobijaju boju glavne misli, one vole ili ne vole. Calyste je znao da je predmet jednog obožavanja tako dubokog, tako naivnog i tako

ljubomornog da je posumnjao da će moći udesiti sebi diskretno lice s obzirom na promjenu koja se dogodila u njegovoj duši.

— Šta da činim, sutra ujutru?... — pitao se on prije nego što je zaspao i strahovao je od one vrste promatranja kome se odavala Sabina.

Prilazeći Calysteu, a čak pokatkad i preko dana, Sabina ga je pitala: „Voliš li me još?“ Ili: „Nisam ti dosadila?" Ljupka pitanja, koja se mijenjaju prema karakteru ili duhu žena i koja skrivaju njihove duševne patnje ili namještene ili stvarne.

Na površinu najplemenitijeg i najčistijeg srca dolazi blato koje podiže uragan. Tako, sutradan ujutru, Calyste, koji je svakako volio svoje dijete, uzdrhtao je od radosti kad je čuo da Sabina traži uzrok nekolikih grčeva svoga sina, bojeći se da ne dobije, difteriju i da zbog toga neće da napusti malog Calystea. Barun se izgovorio jednim poslom i izišao, izbjegavajući da ruča kod kuće. Pobjegao je, kao što bježe zarobljenici, sretan što ide pješice, što korača preko mosta Luja XVI i preko Elizejskih poljana u pravcu jedne kavane na bulevaru gdje je volio ručati na momački način.

Šta ima dakle u ljubavi? Da li se to priroda buni protiv društvenog jarma? Da li to priroda hoće da oduševljenje za život, koji nam se pruža, bude prirodno, slobodno, da to bude tok pomamne bujice koju razbijaju stijene protiv rječnosti i koketerije, umjesto da ono bude voda koja teče mirno između dvije obale, općine i crkve? Ima li ona svoje namisli kad kuha svoje vulkanske erupcije kojima možda dugujemo velike ljude?

Bilo bi teško da se nađe jedan mlad čovjek odgojen pobožnije, po naravi čistiji i manje ukaljan bezbožnošću nego Calyste, i on je naginjao jednoj ženi nedostojnoj njega u trenutku kad mu je jedan svijetao slučaj bio poklonio barunicu du Guenic, mladu djevojku prave aristokratske ljepote, fina i nježna duha, pobožnu, ljubaznu i privrženu jedino njemu, anđeoske blagosti koju je još više raznježila ljubav, jedna strastvena ljubav usprkos braku, kao što je to bila njegova ljubav prema Beatrisi. Možda su i najveći muškarci sačuvali u svome sastavu malo gline i zato im se blato još dopada. Prema tome najmanje nesavršeno stvorenje bila bi žena, usprkos svojim pogreškama i svome bezumlju.

Ipak je gospođa đe Rochefide, usred gomile poetskih uobraženja koja su je okruživala, i usprkos svome padu, pripadala najvišem plemstvu; ona je pokazivala prirodu više eterastu nego blatnu i skrivala kurtizanu kakva je ona htjela da bude pod najvišim aristokratskim izgledom. Međutim ovo objašnjenje ne daje računa o čudnovatoj Calysteovoj strasti. Možda će se za to naći razlog u taštini, tako duboko zakopanoj da moralisti još nisu otkrili ovu stranu poroka.

Ima muškaraca punih plemenitosti kao Calyste, lijepih kao Calyste, bogatih i otmjenih, dobro odgojenih, koji se umaraju, možda i ne znajući, brakom sa ženom koja im je po prirodi slična; ima bića čija se plemenitost ne divi plemenitosti, bića koja, ako se nalaze pored veličine i nježnosti koje su uvijek slične njihovim, ostaju hladna i koja odlaze da traže kod nižih i srozanih žena potvrdu visine svoje duše, ako, u svakom slučaju, oni to ne čine i zato da bi isprosili od njih pohvalu. Suprotnost moralne niskosti i moralne uzvišenosti zabavlja njihove oči. Čistoća blista utoliko više ukoliko se nalazi pored prljavština. Ova suprotnost zabavlja. Calyste nije imao ništa da zaštiti u Sabini, ona je bila besprijekorna; izgubljene snage njegova srca imale su sve da trepere nad Beatrisom. Kad su već veliki ljudi igrali pred našim očima ovu ulogu Krista koji podiže preljubnicu,, zašto bi obični ljudi bili pametniji?

Calyste je dočekao dva sata po podne živeći od ove rečenice: „Ja ću je ponovo vidjeti!", rečenice iz poeme koja često zabavlja putnike na putu od sedam milja!... Otišao je hitrim korakom do ulice de Courcelles! Prepoznao je kuću iako je nikada nije vidio i ostao je, on, zet vojvode de Grandlieu, bogat, on, plemenit kao Burbonci, na dnu stepenica, gdje ga je zadržao jedan stari sluga pitanjem:

— Gospodinovo ime?

Calyste je shvatio da mora ostaviti Beatrisi slobodu odluke te je promatrao vrt, zidove polivene crnim i žutim talasavim Uljanima što ih je načinila kiša na njihovim pariškim ukrasima od gipsa.

Gospođa de Roehefiđe, kao gotovo sve velike dame koje raskidaju svoj lanac, pobjegla je ostavljajući svoje imanje svome mužu; ona nije htjela pružiti ruku svome tiraninu. Conti i gospođica des Touches uštedjeli su Beatrisi brige za materijalni život, a njoj je uostalom i njena majka nekoliko puta poslala po neku svotu. Kad se našla sama, bila je primorana na štednju prilično surovu za ženu koja je navikla na raskoš. Ona se dakle bila popela na vrh brežuljka gdje se nalazi park Monceaux i bila se sklonila u jednu malu, starinsku, gospodsku kuću s lica, ali s divnim malim, vrtom, i čija stanarina nije prelazila hiljadu i osam stotina franaka. Ipak su je uvijek služili jedan stari sluga, jedna sobarica i jedna kuharica iz Alencona, koji su joj bili privrženi u njenoj nesreći, a takvu bijedu smatrala bi pravim bogatstvom mnoga sujetna građanka.

Calyste se pope stepenicama čiji su kameni basamaci bili uglađeni i čiji je trijem, bio pun cvijeća. Na prvom spratu stari sluga otvorio je dvokrilna vrata od crvenog veiura s rombovima od crvene svile i pozlaćenim čavlićirpa da, uvede baruna u odaje. Svila i veJur pokrivali su odaje kroz koje je Calyste prošao. Zastirači tamnih boja, draperije izukrštane na prozorima, zavjese na vratima, sve se to u unutrašnjosti razlikovalo od vanjštine koju je vlasnik rđavo održavao.

Calyste je čekao Beatrisu u jednom salonu skromnog stila, gdje je raskoš postala prosta. Ova odaja, čiji su zidova bili zastrti velurom granatne boje koju je pojačala svila tamnožute boje, a pod bijaše pokriven crvenim zastiračima i čiji su prozori ličili na staklenike, jer je u žardinijerama bilo vrlo mnogo cvijeća, bila je osvijetljena tako slabom svjetlošću da je Caiyste jedva vidio na kaminu dvije vaze od starog crvenog keladona, između kojih je blistao jedan srebrn pehar, koji su pripisivali Benvenutu Celliniju i koji je Beatrisa donijela iz Italije.

Namještaj od pozlaćenog drveta, ukrašen velurom, ukusni stolčići, a na jednom od njih nalazio se nekakav čudnovat sat, stol pokriven perzijskim sagom, sve je pokazivalo nekadašnje veliko bogatstvo čiji su ostaci bili lijepo raspoređeni. Na jednom malom stolu Calyste opazi nakit, jednu započetu knjigu u kojoj je svjetlucao

držak noža za rezanje listova ukrašen dragim kamenjem, kao simbol kritike. Najzad na zidu deset akvarela u bogatim okvirima, koji su svi predstavljali spavaće sobe raznih stanova u kojima je svoj lutaiački život bila provodila Beatrisa, davali su mjeru najviše drskosti.

Šuštanje svilene haljine objavilo je dolazak nesretnice; ona se pojavila u dobro proučenoj toaleti koja bi nekom prepređenjaku svakako pokazala da mu se nadaju. Haljina, krojena poput sobnih haljina, da bi se vidio jedan dio bijelih grudi, bila je od moarea sive boje bisera, s velikim otvorenim rukavima odakle su izlazile ruke pokrivene bogatom manšetom razdvojenom porubima i ukrašenom na kraju čipkama. Lijepe kose, koje su nakon češljanja pokazivale svu svoju bujnost, izvirale su ispod kape od čipaka i od cvijeća.

— Zar već?... — reče ona smiješeći se. — Jedan ljubavnik ne bi se toliko požurio. Vi dakle imate kakve tajne da mi kažete, zar ne?

I ona sjede na mali kanape pozivajući Calystea pokretom ruke da sjedne kraj nje. Slučajem, koji je možda namjestila (jer žene imaju dva pamćenja, pamćenje anđela i pamćenje đavola), Beatrisa je širila miris kojim se služila u zamku des Touches onda kad se srela s. Calysteom.

Prvo udisanje ovoga mirisa, dodir ove haljine, pogled ovih očiju, koje su u polutami privlačile svjetlost da bi je ponovo vraćale, sve je djelovalo tako da je Calyste izgubio glavu. Nesretnik je ponovo našao onu žestinu zbog koje već jedanput zamalo što nije ubio Beatrisu; ali ovoga puta markiza je bila na rubu kanapea, a ne na rubu Oceana; ustala je da zazvoni stavljajući jedan prst na svoje usne. Na ovaj znak, Caiyste, opomenut na red, uzdrža se; razumio: je da Beatrisa nije imala nikakve ratoborne namjere.

— Antoine, nisam kod kuće ni za koga — reče ona starom sluzi. — Metnite drva u vatru... Vi vidite, Calyste, da vas ja smatram za prijatelja reče ona s ponosom kad je starac bio izišao — nemojte me smatrati za ljubaznieu. Dvije stvari treba da vam rečem. Prvo, ja ne bih glupo odbila svoju ljubav jednom čovjeku koji me voli; zatim ja neću više pripadati nijednom čovjeku na svijetu, jer sam vjerovala, Calyste, da me voli nekakva vrsta Rizzija[30], koga nikakva obaveza ne vezuje, jedan sasvim slobodan čovjek, a vi vidite dokle meje ovaj fatalni zanos doveo? Vi, vi ste pod vlašću najsvetije dužnosti, vi imate mladu ženu, ljupku, prekrasnu, vi ste otac najzad. Ja bih bila, kao što bisite to i vi bili, bez opravdanja i mi bismo bili dvije lude...

— Moja draga Beatrisa, svi ti razlozi padaju pred jednom, riječju: nisam nikada volio nikog drugog na svijetu osim vas i oženili su me protiv moje volje.

— To nam je priredila gospođica des Touches — reče ona osmjehujući se.

Tri Sata su prošla za koje vrijeme je gospođa de Rochefide održala Calystea u bračnoj vjernosti, stavljajući mu strahoviti ultimatum da se potpuno odrekne Sabine. Grozno bi joj bilo, govorila je ona, u strašnom položaju u koji bi je dovela CaIysteova ljubav. Ona uostalom smatra žrtvovanje Sabine kao malu stvar, ona je dobro poznaje!

— To je, moje drago dijete, žena koja održava sva obećanja djevojke. Ona je prava Grandlieu, smeđa kao njena mati Portugalka, da ne kažem nerančasta i suha kao rijen otac. Istinu reći. vaša žena neće biti nikad izgubljena, ona je veliki dječak koji može živjeti sasvim sam. Jadni Calyste, zai je to žena kakva je vama bila potrebna. Ona ima lijepe oči, ali te su oči obične u Italiji, u Španjolskoj i u Portugalu. Može li čovjek osjećati nježnost prema tako mršavim oblicima? Eva je plavuša, smeđe žene vode porijeklo od Adama, plavuše Uče na Boga čija je ruka spustila na Evu svoju posljednju misao kad. je završio stvaranje svijeta.

Oko Šest sati Calyste, u očajanju, uze svoj šešir i spremi se da pođe.

— Da, idi, jadni moj prijatelju, nemoj joj pričiniti bol time što će večerati bez tebe!...

Calyste je ostao. Tako mladog lako ga je bilo uhvatiti s njegove slabe strane.

— Vi biste se usudili da večerate sa mnom — reče Beatrisa izigravajući izazivačko čuđenje. — Zar vas moja mršava večera neće uplašiti, i zar ćete vi imati toliko samostalnosti da mi učinite radost ovim malim dokazom naklonosti?

— Dopustite mi — reče on — da napišem samo jednu riječ Sabini, jer bi me ona čekala do devet sati.

— Izvolite, evo stola gdje ja pišem reče Beatrisa.

Ona zapali sama svijeće i donese jednu na stol da bi vidjela šta će napisati Calyste.

„Moja draga Sabina..."

— Draga moja! Vaša vam je žena još draga? — reče ona gledajući ga hladnim pogledom tako da mu se sledila srž u kostima. Idite, idite pa s njom večerajte!...

„Večerat ću u kavani s prijateljima..."

— Draga moja! Vaša vam je žena još draga? — reče ona gledajući ga hladnim pogledom tako da mu se sledila srž u kostima. Idite, idite pa s njom večerajte!...

— Jedna laž, fuj! vi niste dostojni da vas voli ni ona ni ja!... Svi su muškarci s nama kukavice! Idite, gospodine, idite i večerajte sa svojom dragom Sa binom.

Calyste se svali na fotelju i poblijedje kao smrt. Bretonci imaju u prirodi smjelosti koja ih odvodi do vrtoglavosti u teškoćama. Mlad barun se uspravi, nalakti se na stol s bradom u rukama i pogleda sjajnim pogledom nemilosrdnu Beatrisu. Bio je tako divan da bi ma koja žena sa Sjevera ili Juga pala pred njim na koljena i rekla mu: „Uzmi me! Ali u Beatrise, rođene na granici Normandije i Bietanje, koja je pripadala soju Casterana, i koju je napustio Conti, razvilo se franačko krvološtvo i normansko nevaljalstvo; njoj je bila potrebna strašna bruka za osvetu, ona nikako ne ustuknu pred ovim uzvišenim osjećanjem..

— Diktirajte šta treba da napišem, poslušat ću — reče jadni dečko. — Ali tada...

— Pa dobro, da — reče ona — jer ti ćeš me voljeti još onako kao što si me volio u Guerandi. Piši: „Večerat ću u gradu, ne čekajte me!"

— I...? — reče Calyste koji je vjerovao u još nešto više.

— Ništa, potpišite. Dobro — reče ona i skoči na to pisamce sa skrivenom radošću — poslat ću ovo po jednom momku.

— Sada!... — uzviknu Calyste i ustade kao sretan čovjek.

— Ah: sačuvala sam, vjerujem, moć volje da da odlučujem!... — reče ona ©krenuvši se i zaustavljajući se na pola puta između stola i kamina kamo je pošla da zazvoni. — Evo, Antoine, dajte ovo pismo neka se odnese na ovu adresu. Gospodin će večerati ovdje.

Calyste se vratio kući oko dva sata ujutru. Pošto je bila čekala do pola jedan poslije pola noći, Sabina je bila legla, iznurena umorom; spavala je iako je bila živo ucviljena lakonskim pismom svoga muža; ali ona ga je opravdala!... prava ljubav kod žene počinje opravdavanjem svega u korist voljenog muškarca.

— Calysteu se žurilo — rekla je ona sebi.

Sutradan ujutru djetetu je bilobolje, majčine
brige bile s,u se smirile. Sabina dođe smijući se s malim Calysteom u svojim rukama da ga pokaže ocu, na nekoliko trenutaka prije ručka, i činila je one ljupke ludosti, govorila one male djetinjarije što ih govore i čine mlade majke. Ovaj mali bračni prizor pomogao je Calysteu da se ne zbuni, bio je nježan prema ženi, sve misleći na to da je biohulja. Igrao se kao dijete sa g. vitezom, igrao se čak suviše, pretjerivao je svoju ulogu; ali Sabina se još nije bila popela na onaj stupanj sumnje kad žena može da uoči tako neprimjetnu nijansu.

Najzad, pri ručku, Sabina upita:

— A šta si juče radio?

— Portenduere me je zadržao na večeri — odgovori on — i onda smo otišli u klub da odigramo nekoliko partija whista.

— To je glupav život, Calyste moj — odgovori: Sabina. — Mladi plemići u ovo doba morali bi da misle na to da ponovo osvajaju u svojoj zemlji sve ono što su njihovi očevi izgubili. Neće oni pokazati da postoje time. što puše cigare, što igraju whist, što besposliče još u svojoj dokolici, što se zadovoljavaju time što će reci uvredljive riječi skorojevićima koji ih gone sa svih njihovih položaja, što se odvajaju od mase kojoj treba da služe i dušom i razumom i kojoj treba da izgledaju kao providnost. Umjesto da budete jedna stranka, vi niste više ništa drugo do jedna ideja, kao što je kazao de Marsay. Ah! kad bi ti znao koliko su se moje misli proširile otkako ljuljam i hranim tvoje dijete! Ja bih željela doživjeti da ovo staro ime du Guenic postane historijsko!

Odjednom zagnjuri svoj pogled u oči Calystea koji ju je zamišljeno slušao, i reče mu:

— Priznaj da je prvo pisamce koje si mi napisao malo suho?

— Tek mi je u klubu palo na pamet da te obavijestim.

— Ti si mi međutim pisao na ženskom papiru za pisma koji je mirisao na ženski miris.

— Čudni su ljudi ti klupski direktori!...

Vikont de Portenduere i njegova žena, divna porođica, postali su na koncu toliko prisni prijatelji du Guenicovima da su plaćali svoju zajedničku ložu u Talijanskoj operi po pola. Obje mlade žene, Ursula i Sabina, bile su upućene na ovo prijateljstvo time što su jedna drugoj izvrsno kazivale savjete, brige i tajne u pogledu djece. Dok je Calyste, prilično novajlija u laži, govorio sebi: „Otići ću da obavijestim Saviniena“, Sabina je u sebi govorila: „Izgleda mi da je na papiru bila nekakva kruna!"... Ova je misao prošla kao munja kroz njenu savjest i Sabina je sebe prekorjela što je to dozvolila; ali ona je namjeravala da potraži papir, koji je sinoć, usred straha kome je bila izložena, bila bacila u svoju kutiju za pisma.

Nakon ručka Calyste je izišao, govoreći svojoj ženi da će se vratiti; popeo se u jedna od onih niskih kola s jednim konjem koja su počela da zamjenjuju neugledni kabriolet naših predaka. Za nekoliko trenutaka stigao je u ulicu Svetih otaca, gdje je stanovao vikont, koga je zamolio da mu učini tu malu uslugu što će slagati s pravom na naknadu, u slučaju ako Sabina bude ispitivala vikontesu.

Kad se našao vani Calyste, pošto je prije svega zahtijevao najveću brzinu, ode iz ulice Svetih otaca n ulicu de Courceles za nekoliko minuta; htio je da vidi kako je Beatrisa bila provela ostatak noći. Našao je blaženu nesretnicu koja je već bila izišla iz kupatila, svježa, uljepšana, te je ručala s najboljim apetitom. Divio se ljupkosti s kojom je ovaj anđeo jeo meko kuhana jaja i začudio se zlatnom poslužavniku, poklonu jednog lorda, velikog ljubitelja muzike, kome je Cornti komponirao nekoliko romansa za koje je lord bio dao svoje ideje i koje je objavio kao svoje. On je saslušao nekoliko zajedljivih riječi koje mu je kazao njegov idol, čija je glavna stvar bila da ga zabavi, a u isto vrijeme i ljutila se i plakala u trenutku kad bi on pošao.

Vjerovao je da je bio ostao samo pola sata, a vratio se kući tek u tri sata. Njegov lijepi engleski konj, poklon vikontese de Grandileu, izgledao je kao okupan, toliko je bio znojav. Slučajem koji pripremaju sve ljubomorne žene, Sabina je stajala na jednom prozoru koji gleda na dvorište, nestrpljiva što se Calyste ne vraća, uznemirena, ni sama ne znajući zašto. Stanje konja, čija su usta bila sva u pjeni, porazilo ju je.

— Odakle li dolazi on?

Ovo pitanje dosapnula joj je na uho ona snaga koja nije savjest, koja nije demon, koja nije anđeo, ali koja vidi, koja naslućuje, koja nam pokazuje nepoznato, koja nas uvjerava da postoji duša, da postoje stvorenja koja se rađaju u našem mozgu, koja odlaze i dolaze, živeći u nevidljivoj sferi ideja.

— Odakle dolaziš, dragi anđele? — reče ona Calysteu, silazeći mu u susret do posljednje stepenice na stubištu. — Abd-el-Kader je skoro iznuren, izgledalo je ćeš se brzo vratiti, a ja te čekam već tri sata...

— Tu smo — reče u sebi Calyste koji je već napredovao u pretvaranju — izvuče ću se iz ovoga jednim poklonom. — Draga dadiljo — odgovori glasno svojoj ženi i obuhvati je oko struka s najvećim umiljavanjem kakvo ne bi pokazao da nije bio kriv — ja već vidim da je nešto zatajiti, ma koliko to bilo bezazleno, ženi koja nas voli...

— Tajne se ne govore na stepenicama — odgovori mu ona smijući se. — Hodi ovamo.

Usred salona, koji se nalazio ispred spavaće sobe, ona ugleda u ogledalu lice Calysteovo, a on, ne znajući da ga ona promatra, pokaza sav svoj umor i svoje prave osjećaje ne smiješeći se više.

— Tajna?... — reče ona okrenuvši se.

— Ti si pokazala heroizam dadilje, on mi je učinio još dražim pravog nasljednika du Guenica i htio sam

da te iznenadim sasvim onako kao kakav građanin iz ulice Saint-Denis. U ovom. trenutku završava se za tebe jedna haljina na kojoj su radile umjetnice; moja mati i moja tetka Zephirina su tome pridonijele...

Sabina obuhvati Calystea svojim rukama i prigrli ga čvrsto na svoje srce, s glavom naslonjenom na njegov vrat, osjećajući da malaksava pod težinom sreće, ne zbog haljine, već zbog prave razbijene sumnje. To je bilo jedno od onih veličanstvenih oduševljenja koja se mogu izbrojiti i koja ne može da pokaže svaka, ljubav, čak ni najjača, jer bi život suviše brzo pregorio... Muškarci bi u takvim prilikama morali pasti na koljena pred ženama i obožavati ih, jer je to uzvišeni trenutak gdje se snage srca i razuma izlijevaju, kao što vode arhitektonskih nimfa šikijaju iz nagnutih urni. Sabinu obliše suze.

Odjednom, kao da ju je zmija ujela, odvojila *se* od Calvstea, bacila se na jedan divan i tu se onesvijestila, jer iznenadna hladnoća obuze njeno zapaljeno srce i zamalo što je ne ubi. Držeći tako Calysta i gnjurajući nos u njegovu kravatu, sva preda,ta svojoj radosti, ona je bila osjetila miris onoga pisma!... Glava jedne druge žene bila je ležala tu, i njene kose i lice ostavili su miris preljuba. Ona je poljubila mjesto gdje su bili još topli poljupci njene suparnice!...

— Šta ti je? reče Calyste pošto je bio povratio Sabinu time što joj je na lice stavio vlažan ubrus.

— Iđite zovite moga liječnika, i moga porodioca, obadvojicu! Da, ja evoi... ja osjećam da mi se presjeklo mlijeko... Oni neće odmah doći ako ih vi sami za to ne zamolite...

Ovo *vi* pogodi Calystea te on, sav uplašen, naglo iziđe. Čim je Sabina čula da se velika kapija na dvorištu zatvorila, ona se diže kao uplašena košuta i poče šetati po: svom salonu kao kakav ludak vičući:

— Bože moj! Bože moj! Bože moj!

Ove dvije riječi nadomješćivale su sve njene ideje. Kriza koju je ona uzela kao izgovor pojavila se. Njene kose na glavi postale su kao igle usijane vatrom nervoze. Izgledalo joj je da se njena uski jučala krv odjedanput pomiješala s njenim nervima i da hoće izaći kroz prozor! Za trenutak kao da je bila slijepa. Ona viknu:

— Ja umirem!

Kad je njena sobarica, kao udarena ovim. strašnim krikom majke i žene!, ušla, kad je ona, pošto su je podigli i odnijeli na krevet, progledala i došla k sebi, prvi zraik njenog razuma bio je da pošalje ovu djevojku k svojoj prijateljici gospođi de Portenduere. Sabina je osjetila kako se njene misli kovitlaju u glavi kao slamčice koji nosi vihor.

— Vidjela sam ih govorila je ona kasnije — hiljadama odjedanput.

Zazvonila je po sobara i u bunilu od groznice imala je snage da napiše slijedeće pismo, jer je bila u jarosti, i to u onoj jarosti koja se dobija kad je čovjek u nešto siguran.

GOSPOĐI BARUNICI DU GUENIC

„Draga mamo, kad dođete u Pariz, kao što ste nam obećali, ja ću vam lično zahvaliti za divni poklon kojim ste htjeli, vi, moja tetka Zephdrina i Calyste, da mi zahvalite što sam ispunila svoju dužnost. Ja sam već dosta nagrađena svojom ličnom srećom!... Ja ne mogu da vam kažem koliko mi je zadovoljstvo učinila ova divna haljina; to ću vam reći kad budete kod mene. Vjerujte da kad god se budem kitila pred ovom dragocjenošću, uvijek ću misliti, kao ona rimska gospođa, da je moj najljepši nakit naš dragi mali anđeo..." Itd.

Poslala je na poštu za Guerandu ovo pismo po svojoj sobarici. Kad je vikom teisa đe Portanduere ušla, drhtavica jedne strahovite groznice došla je za prvim paroksizmom Sabinina ludila.

— Ursula, izgleda mi da ću umrijeti — reče joj ona.

— Šta ti je, draga moja?

— Šta su radili Savinien i Calyste juče, pošto su večerali kod tebe?

— Kakva večera? — brzo odgovori Ursula kojoj njen muž nije još ništa bio rekao ne vjerujući da će ispitivanje doći tako brzo. — Savinien i ja večerali smo juče zajedno i bili smo otišli u Talijansku operu bez Calystea.

— Ursula, draga moja, u ime tvoje ljubavi prema Savinienu, nemoj nikome reći ništa o ovome što si mi kazala i o ovome što ću ti još reći. Ti ćeš jedina znati od čega ja umirem... Ja sam prevarena, na kraju treće godine, u dvadeset trećoj godini!

Njeni su zubi evokotali, oči su joj bile ledene, hladne, mutne; lice joj je dobilo zelenkastu boju i izgled starog venecijanskog ogledala.

— Ti tako lijepa!... A zbog koje?

— Ne znam! Ali Calyste me je dvaput slagao... Ni riječi više! Ne žali me, ne uzbuđuj se, pravi se da ništa ne znaš; možda ćeš od Savioiena doznati koja je. Oh! Jučerašnje pisimo!...

I, drhćući u košulji, jurnula je k jednom malom ormaru i odatle uzela pismo.

— Kruna markize! — reče vraćajući se u krevet. — Doznaj, da li je gospođa de Roehefide u Parizu?... Imat ću bar srce na kome ću plakati, na kome ću jecati!... Oh! .mala moja, vidjeti svoju vjeru, svoju poeziju, svoj idol, svoju vrlinu, svoju sreću, sve, sve u komadićima upropašćeno, izgubljeno!... Nema više Boga na nebu! nema više ljubavi na zemlji, nema života u srcu, nema ničega više!... Ne znam da li je dan, sumnjam u sunce... Najzad, imam toliko' bolova u srcu da gotovo ne osjećam okrutne bolove koji mi riju grudi i lice. Srećom, mali je odbijen od sise, inače moje bi ga mlijeko otrovalo!

Na ovu misao, pojurio je potok suza iz Sabininih očiju koje su dotle bile suhe.

Lijepa gospođa de Portenduere držeći u ruci fatalno pismo koje je Sabina posljednji put pomirisala, ostala je kao zapanjena pred ovim istinskim bolom, potresena ovom agonijom ljubavi, ne mogući da je objasni uisprkos zbunjenom pričanju kojim je Sabina pokušala da sve ispriča. Najednom je Ursuli došla jedna od onih misli koje dolaze samo iskrenim prijateljicama.

— Treba je spasiti? — rekla je u sebi. — Čekaj me, Sabina — uzviknula joj je — saznat ću istinu.

— Ah! u svom grobu ja ću te voljeti, tebe!,.. — uzviknula je Sabina.

Vikontesa je otišla vojvotkinji de Granđlieu, zahtijevala je od nje apsolutnu šutnju i objasnila joj Sabinin

položaj.

— Gospođo — kazala je vikontesa na kraju — zar niste i vi toga mišljenja, ako hoćemo da uklonimo strašnu bolest, ili, šta ja znam? možda ludilo!... mi moramo sve povjeriti liječniku i izmisliti, u korist ovog strašnog Calvstea, priču koja će ga zat trenutak prikazati nevinim.

— Draga moja mala — reče vojvotkinja koju je ova priča sledila do srca — prijateljstvo vam je u ovom trenutku dalo iskustva žene mojih godina. Ja znam koliko Sabina voli svoga muža, imate pravo, ona može da poludi.

— Ali ona može, što bi bilo još gore, da izgubi svoju ljepotu! — reče vikontesa.

— Hajdemo! — uzviknula je vojvotkinja.

Vikontesa i vojvotkinja sretno su stigle za nekoliko trenutaka prije slavnog porodioea Dommam geta jednog od dvojice učenjaka koga je Calyste bio našao.

— Ursula mi je sve povjerila — rekla je vojvotkinja svojoj kćeri — i ti se varaš... Prvo, Beaitrisa nije u Parizu... A što se tiče onoga šta je tvoj muž,, anđele moj, juče radio, on je — eto, izgubio mnogo novaca, a nije znao kako da ga nabavi da plati tvoju haljinu...

— A ovo?... — reče Sabina svojoj majci i pruži joj pismo.

— Ovo! — uzviknu vojvotkinja smijući se — to je listovni papir Jockey-kluba; danas svatko piše na papiru s krunom; uskoro će i naši trgovci mješovitom robom imati titule...

Obazriva majka bacila je u vatru kobno pismo. Kad su Calyste i Donrmanget stigli, vojvotkinja,, koja je bila dala naloge posluzi, bila je o tome izviještena; ostavila je Sabinu brizi gospođe de Portenduere i zadržala je u salonu porodioea i Calystea.

— Tiče se Sabinina života, gospodine — rekla je Calyste-u — vi ste je prevarili s gospođom de Rochefide...

Calyste pocrvenje kao kakva mlada, još nevina djevojka kad je uhvate da je zgriješila.

— A! — reče vojvotkinja produžavajući —kakovi ne znate varati, vi ste načinili toliko nespretnosti da je Sabina sve pogodila; ali ,ia sam sve popravila. Vi ne želite smrt mojoj kćeri, zar ne?... Sve ovo, gospodine Dommanget, upućuje vas na trag prave bolesti i njenog uzroka... Što se vas tiče, Calvste, jedna stara žena kao što sam ja shvaća vašu zabludu ali ne oprašta je.^ Takva praštanja kupuju se jednim cijelim sretnim životom. Ako hoćete da vas poštujem, spasite najprije moju kćer; zatim zaboravite gospođu de Rochefide, nju je dobro imati samo jednom!... Naučite da lažete, imajte smjelosti jednog zločinca i njegovu bezočnost. Ja sam dobro lagala ja, koja ću biti primorana da teško ispaštam za ovaj smrtni grijeh!...

I ona mu je ispričala laži koje je bila izmislila. Vješti poirodilac sjeo je kraj uzglavlja bolesnice i proučavao već po znacima način da spriječi zlo. Dok je on poduzimao mjere, čiji je uspjeh zavisio od najveće brzine u izvođenju, Calyste je sjeo u dnu kreveta i upro svoje oči u Sabinu, pokušavajući da da svome pogledu živi izraz nježnosti.

— To vi dakle zbog igre imate ispod očiju tako modre kolobare?... — reče ona slabim glasom.

Na ovu rečenicu zadrhtaše liječnik, mati i vikontesa, koji su se među sobom potajno pogledali. Calyste je pocrvenio kao trešnja.

— Evo šta znaci dojiti — reče duhoviti i surovi Dommanget. Muževima je dosadno što su odvojeni od svojih žena pa odlaze u klub i kartaju se. Ali nemojte žaliti trideset hiljada franaka koje je g. barun izgubio ove noći.

— Trideset hiljada franaka!... uzviknu glupavo Ursula.

— Da, ja to znam — odvrati Dommanget. — Kazali su mi jutros kod mlade vojvotkinje Berthe de Maufrigneuse da vam ih je odnio g. de Trailles — reče on Calysteu. — Kako možete igrati s takvim čovjekom? Iskreno rečeno, gospodine barune ja razumijem vaš stid.

Gledajući svoju punicu, pobožnu vojvotkinju, mladu vikontesu, jednu sretnu ženu i jednog starog porodioea, jedinog samoživca, kako lažu kao trgovci rijetkostima, dobri i plemeniti Calyste shvatio je veličinu opasnosti i potakle su mu dvije velike suze koje su prevarile Sabinu.

— Gospodine — reče ona namještajući se svome sjedištu i gledajući ljutilo g. du Guenic može izgubiti trideset, pedeset, sto hiljada franaka, ako mu se to dopada, a da to nitko ne smatra za zlo niti da mu daje pouke. Bolje je što je g. de Trailleis dobio novac od njega nego da smo mi dobili novac od gospodina de Traillesa

Calyste ustade, uze svoju ženu oko vrata, poljubi je u oba obraza i reče joj na uho:

— Sabina, ti si anđeo!...

Nakon dva dana smatrali su da je mlada žena spasena. Sutradan je Calyste bio kod gospođe de Rochefide i tu je prikazao svoju podlost kao zaslugu.

— Beatrisa — rekao joj je on — vi mi dugujete sreću. Ja sam vam izdao svoju jadnu ženu, ona je sve otkrila. Onaj kobni papir na kojem ste mi dali da napišem pismo i koji je nosio vaše ime i krunu koju ja nisam bio vidio!... Vidio sam samo vas!... Srećom slovo vaše B bilo je slučajno izbrisano. Ali miris koji ste na meni ostavili, i laži u koje sam se zapetljao kao kakav glupak, odale su moju sreću. Sabina umalo što nije umrla, mlijeko joj se popelo u glavu, ima sad crveni vjetar, možda će joj od toga ostati tragovi cijeloga života...

Slušajući ove riječi Beatrisa je dobila tako ledeno lice da bi se i Seina zaledila kad bi je ona pogledala.

—Pa dobro, utoliko bolje odgovori ona to će vam je možda učiniti ljepšom i dražom,

I Beatrisa, postavši najedanput suha kao njene kosti, promjenljiva kao njeno lice, opora kao njen glas, nastavi ovim tonom niz svirepih epigrama. Nema veće nespretnosti za jednog miuža nego da govori svojoj ljubavnici o svojoj ženi kad je ova čedna, ili da govori svojoj ženi o svojoj ljubavnici kad je ova lijepa. Ali Calyste nije još bio dobio ovu vrstu pariškog odgoja koju treba nazvati pristojnost strasti. On nije znao ni da laže svoju ženu, niti da kaže istinu svojoj ljubavnici, dva zanata koja treba da se nauče da bi se moglo vladati ženama. Zbog toga je bio primoran da upotrijebi svu snagu strasti da dobije od Beatrise oproštaj koji je molio dva sata, jer ga je odbijao razjareni anđeo koji je dizao oči u strop da ne gleda krivca i koji je davao razloge

svojstvene markizama glasom protkanim suzama koje su veoma ličile jedna na drugu i koje je ona kradom brisala čipkanom maramicom.

— Meni govoriti o vašoj ženi, gotovo sutradan nakon mo-ga grijeha!... Zašto mi ne kažete da je ona biser vrline? Ja znam, ona nalazi da ste lijepi jer vam se divi! eto, šta je pokvarenost! Ja, ja volim vašu dušu! jer, znajte dobro dragi moj, vi ste strašni kad se uporedite s nekim čobaninom Rimske kampanje!... Itd.

Ova frazeologija može iznenaditi, ali ona sačinjava jedan sistem o kome je Beatrisa duboko promislila. U svom trećem otjelovljenju, jer u svakoj novoj ljubavi žena postaje sasvim drukčija, ona napreduje veoma mnogo i u prepredenosti, to je jedina riječ koja tačno slika djelovanje iskustva koje daju takve avanture. Markiza de Rochefide bila je ocijenila svoju snagu pred ogledalom. Žene od duha ne varaju se nikada kad su u pitanju one same; one broje svoje bore, znaju kada će se pojaviti bore na uglovima očiju, gledaju kako se javljaju bubuljice, one sebe izvrsno poznaju i to pokazuju i suviše Veličinom svojih napora da se sačuvaju.

Uslijed toga, da bi se borila s divnom mladom ženom, da bi nad njom odnosila šest pobjeda tjedno, Beatrisa je bila pribjegla vještini kurtizane. Ne priznajući sebi niskost ovog plana, zanesena u upotrebi ovih sredstava pravom turskom strašću prema lijepom Calysteu, ona se bila zarekla da ga uvjeri kako je on nespretan, ružan, prilično nužna stasa, i da se ponaša kao da ga mrzi.

Nikakav sistem ne može više koristiti u odnosu s muškarcima koji imaju osvajačku prirodu. Ako uspiju pobijediti ovaj vješto sračunati prezir, zar nije to za njih trijumf kao i onog prvog dana koji se ponavlja sa svakom sutrašnjicom? To je i nešto više: to je laskanje sakriveno livrejom mržnje, laskanje koje mržnji duguje ljupkost, istinu kojom uzvišeni nepoznati pjesnici pokrivaju sve metamorfoze što su ih sama izmislili. Zar muškarac ne kaže sebi tada: „Ja sam neodoljiv!" ili: „Volim mnogo“ jer savlađujem njeno gađenje prema meni." Ako poreknete ovo načelo, koje su naslutile kokote i kurtizane svih socijalnih slojeva, onda treba da porekmemo i sve one koji se bacaju na pronalaske u nauci, koji istražuju tajne, koji se godinama bore u svome dvoboju s tajnim uzrocima.

Beatrisa je bila udvostručila upotrebu prezira kao moralnog podstrekivača i upotrebu neprekidnog poređivanja svoje prijatne i poetične kuće s kućom ćlu Guenic koja je bila suprotna. Svaka napuštena žena koja klone, zanemaruje i svoju kuću, toliko izgubi hrabrost. Predviđajući sve to, gospođa de Rochefide počela je podmuklo napadati raskoš Senžermenskog predgrađa i nju je ona nazvala budalaštinom. Scena izmirenja, u kojoj je Beatrisa natjerala Calystea neka joj se zakune da će mrziti svoju ženu, zato[1] što je ova glumila, kako ona kaže, komediju presječenog mlijeka, bila je izvedena u jednom pravom šumarku, gdje se ona prenemagala okružena zanosnim cvijećem u žardinijerama pretjerano raskošnim. Iskustvo da se od sitnica i od beznačajnih stvarčica koje su u modi stvori nešto Beatrisa je u svojoj kući dovela do zloupotrebe. Kako je, zbog toga što ju je Conti bio ostavio, bila u društvu potpuno prezrena, Beatrisa je htjela da stekne bar onu slavu koju donosi pokvarenost. Nesreća jedne mlade žene, jedne lijepe i bogate Grandlieu, imala je da bude za nju čitavo postolje.

Kad se jedna žena, nakon dojenja svoga prvog djeteta, vrati u normalni život, ona ponovo dotoija draži, ona se vraća u društvo još ljepša. Ako ovo doba materinstva pomlađuje žene u godinama, ono daje mladim ženama divan sjaj, veselu živost, zanos života, ako može da se na tijelo primijeni riječ koja je u Italiji pronađena za duh. Kad je pokušala da ponovo povrati dražesne navike iz medenog mjeseca, Sabina je osjetila da Calyste više nije isti. Ona je istraživala, nesretnica, mjesto da se preda sreći, ona je tražila sudbonosni miris i osjetila ga je. hajzad, ona više nije ništa vjerovala ni svojoj majci ni svojoj prijateljici, koje su je bile slagale iz milosrđa. Ona je htjela izvjesnost i izvjesnost je brzo došla. Izvjesnost nikad ne izostane, ona je kao sunce, njoj su ubrzo potrebne zavjese. To je u ljubavi kao ponavljanje basne o starcu koji zove smrt, čovjek traži od izvjesnosti da ga ona oslijepi.

Jedno jutro, petnaest dana nakon prve krize, Sabina je primila ovo strašno pismo:

GOSPOĐI BARUNICI DU GUENIC

„Guerande

„Moja draga kćeri, moja zaova Zephirina i ja mi smo se izgubile u nagađanjima o haljini o kojoj govori vaše pismo; pisala sam o tome Calysteu i molim vas da mi oprostite što o tome ništa ne znamo. Vi ne treba da sumnjate u naša srca. Mi vam skupljamo blago. Zahvaljujući savjetima koje nam je dala gospođica de Pen-Hoel za upravljanje vašim imanjem, vi ćete za nekoliko godina imati znatan kapital a da se time vaši prihodi neće umanjiti.

„Vaše pismo, draga kćeri, koju toliko volim kao da sam vas ja nosila u svome srou i hranila svojim mlijekom, iznenadilo me je. svojom kratkoćom, a naročito: time što o mome dragom malom Calvsteu nije ništa reklo; vi niste imali ništa važno da mi kažete, znam da je sretan, ali...“, itd.

Slabina je na ovom pismu stavila poprijeko: *Plemenita Bretanja nije u stanju da sva Važe!...* i stavila je pismo na Calvsteov pisaći stoi Calyste je našao: pismo i pročitao ga. Kad je prepoznao rukopis i redak koji je Sabina dopisala, on baci pismo u vatru, odlučujući da glumi da pismo nije ni dobio. Sabina je provela čitav tjedan dana u strašnim mukama, u mukama za koje znaju samo anđeoske ili osamljene duše koje nije nikad dodirnulo krilo zlog anđela. Calysteova šutnja užasavala je Sabirni.

— Ja koja bih morala da budem sama blagost, samo zadovoljstvo za njega, ja miu se ne dopadam, ja sam ga uvrijedila!... Moja vrlina je postala mrska, ja sam bez sumnje ponizila svoj idol! — govorila je sebi.

Ove misli izduble su brazde u njenom srcu. Ona je željela tražiti oproštaj za ovu pogrešku, ali izvjesnost joj je dala nove dokaze.

Drska i bezočna, Beatrisa je uputila jednog dana Calyateu pismo kući; gospođa du Guenic je primila pismo, predala ga svome mužu neotvoreno; ali mu je kazala, sva premrla u duši i izmijenjenim glasom:

— Prijatelju, ovo pismo dolazi iz Jockey-kluba... Poznajem miris papira...

Ovoga puta Calyste pocrvenje i stavi pismo u džep.

— Zašto ga ne čitaš?

— Znam šta hoće.

Mlada žena sjede. Ona sada nije dobila groznicu, nije plakala, ali je osjetila bijes od koga se u ovim , slabim stvorenjima porađa misao: na zločin, misao koja im stavlja arsenik u ruke ili za njih ili za njihove suparnice. Doveli su maloga Calystea, ona ga uze da ga ljulja. Dijete, tek odbijeno od sise, tražilo je dojku kroz haljinu.

— On se sjeća, on! — reče ona sasvim tiho.

Calyste ode da pročita pismo u svojoj sobi. Kad
se on bio udaljio, jadnoj mladoj ženi grunuše suze, ali tako kako žene plaču kad su same. Bol, isto tako kao i uživanje, ima svoj svečani trenutak upućivanja u tajnu. Prva kriza, poput one kojoj Sabina umalo što nije podlegla, ne vraća se više, kao što se ne vraćaju prvi utisci ni u čemu. To je prvi žig u mučenju srca, drugi se već očekuju, kidanje živaca već se poznaje i kapital naše snage uplatio je za energični otpor. I Sabina, sigurna da je prevarena, provela je tri puna sata sa svojim sinom, na rukama pored ognjišta, tako da se začudila kad Gasellin, koji je postao sobar, dođe i reče:

— Gospođo, stol je postavljen.

— Javite gospodinu.

— Gospodin neće večerati ovdje, gospođo barunice.

Da li se može znati koliko je strašno mučenje za mladu ženu od dvadeset i tri godine kad se nađe sama usred ogromne blagovaonice jedne starinske palače, i kad je služi šutljiva posluga, u ovakvim okolnostima?

— Upregnite — reče ona odjednom — idem u Talijansku operu.

Ona obuče sjajnu haljinu, htjela je da se pokaže sama i s osmijehom kao kakva sretna žena. U grižnji savjesti, koju je sebi stvorila onom napomenom na pismu, bila je odlučila da pobijedi, da vrati Calystea sebi prekomjernom dobrotom, vrlinama žene, nježnošću jagnjeta. Htjela je da laže cio Pariz. Voljela je, voljela je kao što vole kurtizane i anđeli, s ponosom, s ponizmošću. Ali davao se *Othello!* A kad je Rubini zapjevao: *Il mio cor si* divide,[17] ona pobježe. Muzika je često moćnija nego pjesnik i glumac, ove dvije najstrašnije prirode kad se spoje. Savinien de Portenduere dopratio je Sabinu do stupova na ulazu i uveo je u kola, ali nije mogao shvatiti ovaj nagli bijeg.

Otada je za gospođu du Guenic počelo vrijeme patnja što ih poznaje samo aristokracija. Zavidljivci, siromašni, patnici, kad god ugledate na rukama žena zlatne zmije s dijamantskim glavama, ogrlice, kopče, recite sebi da te otrovne zmije ujedaju, da te ogrlice imaju otrovnu žaoku, da laiki lanci ulaze tako silno u nježno meso. Sva se ta raskoš plaća.

U položaju u kome se nalazila Sabina žene proklinju zadovoljstva bogatstva, one više ne primjećuju pozlatu svojih salona, svila je na divanu od kučine, egzotično cvijeće je kopriva, mirisi smrde, savršenstvo kuhinje grebe njihovo grlo kao ječmeni kruh i život dobi ja gorčinu Mrtvoga mora. Dva ili tri primjera pokazat će suprotno djelovanje jednog salona ili jedne žene na sreću tako da će sve one žene koje su ga pretrpjele, naći u ovim primjerima svoje utiske iz braka.

Kad je saznala za ovu strašnu stvarnost, Sabina je proučavala svoga muža, kad god je izlazio, da bi pogodila kako će provesti dan. I s kakvim se uzdržanim bijesom jedna žena ne baca na ove dnevne događaje od kojih pati kao na divljačkim mukama. Kakva ogromna radost onda kad on ne bi išao u ulicu de Courcelles. A kad god bi se Calys:te vratio kući, promatranje čela, kose, očiju, lica i držanja davalo je neku strahovitu važnost sitnicama, primjedbama koje su išle do u dubinu odijela, a koje dovode do toiga da žena izgubi svoj plemićni ponos i svoje dostojanstvo. Ova kobna ispitivanja, koja se sakrivaju na dnu srca, previru tu u kiselinu i nagrizaju nježni korijen iz koga se razvijaju plavi cvjetovi svetog povjerenja, zlatne zvijezde jedine ljubavi,,, sve. cvijeće uspomena.

Jednoga dana Calyste se osjećao kod kuće vrlo rđavo raspoložen, nije izišao! Sabina je bila umiljata i ponizna, vesela i duhovita.

— Ti mi se duriš, Calyste; zar ja nisam dobra žena?... Šta ti se ovdje ne dopada? — upitala je ona.

— Sve su ove sobe hladne i gole — reče on — vi nemate smisla za te stvari.

— Pa šta nedostaje?

— Cvijeće.

— Dobro — rekla je u sebi Sabina — izgleda da gospođa de Rochei'iđe voli cvijeće.

Nakon dva dana sobe palače du Guenic promijenile su izgled; u Parizu nitko nije mogao da se pohvali da ima ljepše cvijeće nego što je ovo koje je krasilo ove sobe.

Nakon nekog vremena, jednog dana poslije večere, Calyste se požali na hladnoću. Vrtio[1] se u svom naslonjaču gledajući odakle bije propuh i tražio je nešto oko sebe. Sabini je trebalo izvjesno' vrijeme da pogodi šta znači ova nova ćud, njoj čija je kuća imala kalorifer koji je grijao stepenice, predsoblje i hodnike. Najzad, nakon trodnevnog razmišljanja, ona je pogodila da se njena suparnica morala okružiti paravanom da bi dobila polutamu koja je tako povoljna za njeno opalo lice, i ona nabavi jedan paravan, ali u ogledalima i istočnjački raskošan.

— Odakle li će sada puhati — rekla je sebi.

Nije još znala šta da radi s posrednim, primjedbama što ih je slala ljubavnica. Calyste je kod kuće jeo tako malo da je to Sabinu dovodilo do ludila, vraćao je sluzi svoje tanjire pošto bi iz njih dohvatio tek dva ili tri zalogaja.

— Pa zar ovo nije dobro? — pitala je Sabina, u očajanju što vidi da je tako propalo sve staranje zbog koga je silazila da se savjetuje sa svojim kuharom.

~ Ne kažem to, anđele moj — odgovorio bi Calyste bez ljutine. Nisam gladan, to je sve.

Žena koju muči opravdana strast i koja se bori zapada u neku vrstu bijesa u želi da pobijedi svoju suparnicu te često premaši cilj, čak i u tajnim oblastima bračnog života. Ova borba tako svirepa, raspaljena, neprekidna u. stvarima koje se vide i koje, tako reći, ne pripadaju kući, produžavala se isto 'tako razdražena i u stvarima srca.

Safoina je proučavala njene poze, njene haljine; ,ona je bila oprezna čak i u beskrajno malim sitnicama ljubavi.

Stvar s kuhinjom trajala je gotovo jedan mjesec. Sabina, koju su pomagali Mariotta i Gasselin, izmišljala je lukavstva dostojna vodvilja da bi saznala kakva su jela što ih Calyste jede kod gospođe de Rochefide. Gasselin je zamijenio Calysteova kočijaša, koji se razbolio po nalogu, Gasselin je tada mogao da se druži s Beaitorisimom kuharicom te je najzad Sabina mogla da da Calysteu ista jela, pa i bolja, ali ona osjeti kod njega neke nove ćudi.

— Sta nedostaje?... — pitala je ona.

— Ništa — odgovorio je on i potražio na stolu nekakav predmet koji se nije tu nalazio.

— Ah! — uzviknula je sutradan Sabina kad se. budila Calyste hoće tucane bube, onu englesku smjesu koja se u apotekama služi u naročitom sudu; gospođa de Rochelide navikla ga je na sve vrste začina!

Kupila je engleski sud za ulje i njihove bočice s tekućinom koja raspaljuje krv; ali ona nije mogla da otkrije sve ono što je unijela da izmisli njena suparnica.

Ovaj period trajao je nekoliko mjeseci; to nije za čuđenje kad se misli na zadovoljstvo koje se dobija od te borbe. To je život, on se više voli sa svojim ranama i sa svojim bolovima nego crna tama odvratnosti, otrov preziranja, praznina odricanja i ona smrt u srcu koja se zove ravnodušnost. Sva hrabrost napustila je ipak Sabinu kad se jedne večeri pokazalau haljini kakvu samo žene umiju pronaći u želji da odnesu pobjedu nad drugom i kad joj Calyste reče smijući se:

— Uzalud je sve to, Sabirna, ti ćeš uvijek biti samo lijepa Andalužanka!

— Avaj! — odgovori ona i pade u svoj naslonjač — ja nikada neću moći biti plavuša; ali jedno znam, ako se ovo produži, ja ću imati uskoro trideset i pet godina.

Ona nije htjela ići u Talijansku operu, željela je da ostane cijelo veće kod kuće. Kad je ostala sama, istrgla je cvijeće iz svoje kose i izgazila ga, svukla se, izgazila svoju haljinu, svoj šal, cijelu toaletu, potpuno kao kakva koza koja se uplela u svoje uže i koja ne prestaje da se koprca, sve dok ne osjeti smrt. I ona leže. Sobarica uđe i može se zamisliti koliko se zapanjila.

— Ništa, ništa — reče Sabina — to je gospodin!

Nesretne žene imaju onu plemenitu taštinu, onu
laž u kojoj od dva stida, koji se bore, pobjeđuje ženski stid.

U ovoj strašnoj igri Sabina je omršavjela; nagrizao je bol; ali nije nikada izišla iz uloge koju je sebi nametnula. Kako je stalno bila u nekoj vrsti groznice, njene usne su vraćale natrag gorke riječi u njeno grlo kad god bi joj ih bol stavio u usta; ona je savlađivala munje svojih divnih crnih očiju i davala im toliko nježnosti da su one postajale ponizne. Najzad, njeno slabljenje posta uskoro primjetno.

Vojvotkinja, prava majka iako je njena pobožnost postajala sve više i više portugalska, opazila je smrtonosni uzrok u onom istinski bolesnom stanju u kome Sabina kao da je uživala. Ona je znala za stalnu prisnost koja je postojala između Beatrise i Calystea. Trudila se da privuče svoju kćer k sebi, da pokuša liječiti rane njenog srca i naročito da je otrgne iz njenog stradanja; ali Sabina je. za neko vrijeme čuvala u najvećoj tajnosti ovu nesreću, jer se, bojala da će oni posredovati između nje i Calystea. Govorila je da je sretna!... Na rubu svoje nesreće ona je ponovo našla svoju gorđost! Ali nakon mjesec dana, za koje vrijeme su Sabin-u mazile njena sestra Clotilda i njena mati, ona je priznala svoje muke, povjerila svoje bolove, proklela život i izjavila da očekuje smrt s neizmjernom radošću. Molila je Clotildu, koja je htjela da ostane djevojka, da bude majka njenom malom Calysteu, najljepšem djetetu koje je ikada kraljevska loza mogla poželjeti za pravog nasljednika.

Jedne večeri, u porodici, između svoje mlađe sestre Athenais, čije je vjenčanje s vikomtom de Grandlieu trebalo da se obavi na kraju velikog posta, i Clotilde i vojvotkinje, Sabina je strahovito jaukala u agoniji srca razdražena prekomjernim posljednjim poniženjem.

— Athenais — reče ona pošto je oko jedanaest sati otišao mladi vikant Juste de Grandlieu — ti ćeš se udati i neka ti moj primjer posluži! Čuvaj se kao kakvog zločina da pokažeš svoje osobine, odupri se zadovoljstvu da se pomoću njih dopadne® Justeu. Budi mirna, dostojanstvena i hladna, mjeri sreću koju ćeš ti davati prema onoj koju ćeš primati! To je gadno, ali nužno... Gledaj! ja propadam zbog svojih osobina. Sve što u sebi osjećam lijepo, sveto, veliko, sve moje vrline su grebeni o koje se razbila moja sreća. Ja se više ne mogu dopadati, jer nemam trideset i šest godina! U očima izvjesnih ljudi mladost je mala vrijednost, ničega zagonetnog nema na bezazlenom licu. Ja se smijem iskreno, i to je greška! A tko hoće da zanosi muškarce, mora znati pripremiti onaj melankolični poiusmijeh palih anđela koji su primorani da kriju dugačke i žute zube. Svježa boja lica monotona je! Više se voli namazanost lutke pomiješana s rumenilom i bjelilom od kitove masti i s pomadom. Ja sam čestita, a pokvarenost se više voli! Ja sam pošteno strastvena kao poštena žena, a treba da imam. lukavstvo, pretvaranje i vještinu kao kakva palanačka komedijašica. Opijena sam srećom što imam za muža jednog od najljepših ljudi u Francuskoj, ja mu naivno govorim koliko je otmjen, koliko mu je držanje ljupko, ja nalazim da je lijep, a da bih mu se dopala, trebalo bi da od njega okrećem glavu s pritvornim, gnušanjem, da ništa ne volim ljubavlju i da mu kažem da njegova otmjenost ima prosto' nečeg bolesničkog, nekakav sušičavi izgled, a da pred njim hvalim ramena farneškog Herkula, da ga naljutim i da se opirem, kao da mi je potrebna borba da bih mogla sakriti u trenutku sreće poneko nesavršenstvo koje može da ubije ljubav. Sudbina mi je da se divim lijepim stvarima a da ne mislim da se uzdignem oštrom kritikom punom zavisti prema svemu onome što blista poezijom i ljepotom. Ja ne osjećam potrebu da mi Canalis i Nathan kažu u stihu i prozi da sam. ja viši duh! Ja sam jadno, bezazleno dijete, ja ne poznajem nikoga drugog osim Caiystea. Ah! da sam obišla svijet kao. *ona*, da sam kao *ona* govorila: „Volim te!“ na svima evropskim jezicima, svijet bi me tješio., žalio, obožavao, i ja bih mu služila bogatu papazjaniju kozmopolitske ljubavi! Svijet vam zahvaljuje za vaše nježnosti samo kad ih vi ispoljavate nevaljalstvom. Najzad, ja, plemenita žena, treba da se učim svim prljavštinama, svim računima jedne djevojčure!... i Calyste je žrtva tog majmunisanja!... O majko! o draga Clotilda! osjećam se smrtno ranjena. Moja gordost varav je štit, ja nemam čime da se branim od bola, volim još uvijek svoga muža kao luda i,, da bih

ga povratila sebi, moram pozajmiti od ravnodušnosti svu njenu pamet.

— Budalo — reče joj na uho Clotilda — napravi se kao da hoćeš da se osvetiš...

— Hoću umrijeti bez mrlje i bez trunka grijeha — odgovori Sabina. — Naša osveta mora biti dostojna naše ljubavi.

— Djete moje — reče vojvotkinja svojoj kćeri — majka mora gledati na život :malo hladnije nego ti. Ljubav nije cilj, ona je sredstvo porodice; nemoj da se ugledaš na onu jadnu malu barunicu de Macumer. Prekomjerna je strast neplodna i smrtonosna. Najzad, Bog nam šalje bol znajući zašto... Eto' sad je Athenaisin brak odlučen i mogu se pobrinuti o tebi... Već sam govorila s tvojim ocem, s vojvotkinjom de Chaulieu, s d'Ajudom o teškoj krizi u kojoj se nalaziš i naći ćemo svakako načina da ti povratimo Calystea...

— S markizoim de Rochefide to će ići lako! — reče Clotilda osmjehujući se na sestru. — Ona ne zna dugo držati svoje obožavaoce.

— Anđele moj — odgovori vojvotkinja — Ajuda je bio šurjak gospodina de Rochefide... Ako naš dragi ispovjednik odobri naša mala lukavstva, koja se moraju usvojiti da bi se uspjelo u planu koji sam predložila tvome ocu, mogu ti jamčiti da će ti se Calyste povratiti. Moja savjest se protivi tome da se služim takvim sredstvima, i ja ću pitati za savjet opata Brossettea. Nećemo čekati, dijete moje, da budeš na samrti pa da ti tek tada pritečemo u pomoć. Nadaj se! Tvoj bol je večeras tako velik da moram odati svoju tajnu; jer mi je nemoguće da ti ne dam malo nade.

— Da li će to nanijeti bol Calysteu? — upita Sabina gledajući uznemireno vojvotkinju.

— Oh! Bože moj, da li ću i ja biti tako glupa?
— uzviknu bezazleno Athenais.

— Oh! djevojčice, ti ne poznaješ neprilike u koje nas baca vrlina kad je vodi ljubav — odgovori Sabina i završi tako nekom vrstom kupleta, toliko se bila izgubila u bolu.

Ova rečenica bila je iskazana s tako dubokom gorčinom da ie vojvotkinja po tonu, po naglasku i po pogledu gospođe du Guenic pomislila da će doći do kakve velike nesreće.

— Djeco, ponoć je, idite!.. — reče ona svojim dvjema kćerima čije su. se oči svijetlile.

— Mada imam trideset i šest godina, ja sam ipak suvišna? — podrugljivo upita Cloitilda.

I kad je Athena'is poljubila svoju majku, ona se nagnu Sabini i reče joj na uho:

— Kazat ćeš mi šta je!... Doći ću sutra k tebi na ručak. Ako majka zbog toga bude osjećala grižnju savjesti, ja, ja ću ti osloboditi Calystea iz nevjerničkih ruku.

— Pa dobro, Sabina — reče vojvotkinja i povede kćer u svoju spavaću sobu — hajde, šta je to opet, dijete moje?

— Ah! mama, ja sam izgubljena!

— Zašto?

— Željela sam da pobijedim tu strašnu ženu, ja sam pobijedila, ja sam u drugoim stanju, a Calyste je toliko voli i predviđam da će me sasvim napustiti. Kad se njegova nevjera prema njoj dokaže, ona će biti bijesna! Ah! trpim grdne muke da bih mogla da ih podnesem. Znam kad on njoj odlazi, to poznajem po njegovoj radosti; a zatim njegovo mi neraspoloženje kazuje kad se on od nje vraća. Najzad, on se više i ne ustručava, ja sam mu nesnosna. Njezin je utjecaj na njega tako rđav, kao što je rđavo njeno tijelo i duša. Vidjet ćeš, ona će zahtijevati kao cijenu za pomirenje da me on javno napusti, da prekine sa mnom, kao što je ona to učinila, ona će mi ga odvesti možda u Švicarsku, a možda u Italiju. On nalazi već i sad da je smiješno što ne poznaje Evropu, ja pogadam šta znače ove riječi koje on unaprijed baca. Ako se Calyste ne izliječi od ove ljubavi za tri mjeseca, ja ne znam šta će se dogoditi... Znam, ubit ću se!

— Nesretno dijete, a tvoja duša! Samoubistvo je smrtni grijeh...

— Razumijete li? ona je u stanju da mu rodi dijete! I ako Calyste bude volio više dijete te žene nego moje! Oh! tu je kraj mome strpljenju i mojoj borbi sa sudbinom.

Ona pade na jednu stolicu, bila je izručila posljednje misli iz svoga srca, više nije imala skrivenog bola, ali bol je kao ona željezna šipka što je kipari stavljaju u utrobu svoje ilovače, ona drži, ona je snaga!

— Hajde, vrati se kući, jadnice! U tolikim nesrećama opat će mi bez sumnje dati oproštaj za grijehe koji se mogu oprostiti i koje moramo činiti zbog lukavstva svijeta. Hajde sad idi, kćeri moja — reče ona polazeći k svome klecalu, — hoću da molim Gospoda i svetu Bogorodicu naročito za tebe. Zbogom, moja draga Sabina; ne zaboravi nijednu od svojih vjerskih dužnosti ako hoćeš da uspijemo...

— Jadna nam pobjeda, majko, kad hoćemo spasti samo porodicu. Calyste je u meni ubio sveti ljubavni žar, jer sam. otupjela za sve, čak i za bol. Kakav li je medeni mjesec onaj u kome sam našla još od prvog dana gorčinu jedne nevjeste koja. je vezana za jednu staru ljubav!

Sutradan, u jedan sat poslije podne, jedan svećenik Senžermenskog predgrađa, kome je bila namijenjena jedna od biskupija praznih 1840, a čiju je stolicu on triput odbio, opat Brossette, svećenik koga su od sveg svećenstva u Parizu najviše poštivali, prešao je dvorište palače Grandlieu korakom koji mora da se nazove svećeničkim korakom, toliko taj korak predstavlja tajanstvenost, mir, ozbiljnost, samo dostojanstvo. To je bio čovjek malen i mršav, star oko pedeset godina, s blijedim licem kao u kakve stare žene, licem koje je postalo hladno zbog svećeničkog posta, izborano svima patnjama što ih je pretrpio. Dva crna oka, ras.paljena vjerom ali ublažena nekakvim više tajanstvenim nego mističnim izrazom, davala su života ovom apostolskom licu.

On se gotovo osmjehivao dok se penjao uz vanjske stepenice, toliko nije vjerovao da su slučajevi zbog kojih ga poziva njegova pastva tako važni; ali kako je ruka vojvotkinjina bila izdašna kad se radilo o milostinji, oina je sasvim zasluživala da se radi nje izgubi vrijeme koje su ove nevine ispovijesti oduzimale ozbiljnoj bijedi župljana. Kad su prijavili opata, vojvotkinja je ustala i pošla mu u susret u salon, a takvo poštovanje je ona pokazivala samo prema kardinalima, biskupima, običnim svećenicima, vojvotkinjama starijim od sebe i ličnostima kraljevske krvi.

— Dragi moj opate — reče ona pokazujući mu sama jednu lotelju i govoreći tihim glasom — potrebna mi je moć vašeg iskustva prije nego što se bacim u jednu rđavu spletku, ali iz koje treba da izađe jedno veliko dobro djelo, i želim da saznam od vas da li ću u ovom slučaju na putu spasa naći trnje.

— Gospođo vojvotkinjo — odgovori opat Brossette — ne miješajte duhovne stvari sa svjetskim stvarima, one se često ne mogu pomiriti. Prije svega čega se tiče?

— Vi znate, moja kći Sabina umire od bola; gospodin du Guenic napušta je zbog gospođe de Rochefiđe.

— To je zaista strašno, to je ozbiljno; ali vi znate šta kaže o ovom predmetu naš dragi sveti Franjo Saleški. Najzad, pomislite na gospođu Guyon koja se žalila zato što u dokazima bračne ljubavi nema misticizma, ona bi bila vrlo sretna kad bi i njen muž imao jednu gospođu de Rochefide.

— Sabina pokazuje suviše blagosti, ona je dovoljno kršćanska supruga; ali ona nema ni najmanje ukusa za misticizam.

— Jadna mlada žena! — reče zajedljivo opat. — A šta ste pronašli da izliječite ovu nesreću?

— Ja sam učinila grijeh, dragi moj ispovjedniče, što mislim da pošaljem gospođi de Rochefiđe jednog lijepog mladog čovjeka, punog rđavih osobina, koji dragovoljno pristaje na to i koji će sigurno otuda istisnuti mog zeta.

— Kćeri moja, mi nismo ovdje na sudu pokajanja — reče on gladeći svoju bradu — ja ne mogu da vam sudim. A što se tiče svijeta, priznajem da bi to bilo odsudno...

— Ovaj način izgledao mi je istinski mrzak!... — odgovori ona.

— A zašto? Eez sumnje uloga jedne kršćanke jest zaista više u tome da jednu izgubljenu ženu vrati s lošeg puta nego da je na tom putu još više gura naprijed, ali kad je netko tim putem toliko daleko otišao, kao gospoda de Rochefide, tu više ruka čovjeka ne može ništa, tu Božja ruka vraća grešnice; njima trebaju naročiti gromovi,

— Oče — odgovori vojvotkinja — zahvaljujem vam za vaš oproštaj grijeha; ali sam mislila da je moj zet hrabar i Bretonac, on je bio junak u vrijeme pokušaja one jadne Gospođe. Ako lakomisleni mladić, koji se primio da voli gospođu de Rochefide, bude imao kakvu svađu s Calysteom. i ako iz toga proiziđe kakav dvoboj...

— Vi ste u tome, gospođo vojvotkinjo, imali pametnu misao koja dokazuje da se na ovim krivim putovima uvijek nalazi kamen spoticanja.

— Pronašla sam jedan način, dragi moj opate, da učinim veliko dobro djelo, da vratim gospođu de Rochefide s kobnog puta na kome se ona nalazi, da povratim Calystea njegovoj ženi, i možda da spasim iz pakla jedno izgubljeno biće...

— Pa onda zašto me pitate za savjet? — reče opat smiješeći se.

— Ah! — odgovori vojvotkinja — moram sebi dopustiti prilično ružna djela...

— Vi nećete nikog pokrasti?

— Naprotiv, potrošit ću vjerojatno mnogo novaca.

— Vi nećete klevetati? vi nećete?...

— Oh!

— Vi nećete oštetiti svoje bližnje?

— Eh! eh! to baš ne znam.

— Hajde da vidimo vaš novi plan — reče opat radoznalo.

— Ja sam pri svojoj molitvi, kad sam molila Bogorodicu da me ona nauči, mislila: kad bih ja mogla, umjesto da klin klinom istjerujem, učiniti da Calystea istisne gospodin de Rochefiđe, time što bih ga nagovorila da ponovo primi svoju ženu, umjesto da pružim ruku zlu, ja bih učinila dobro svojoj kćeri, ja bih učinila jedno veliko dobrodjelo jednim drugim dobrim djelom koje nije ništa manje...

Opat pogleda Portugalku i zamisli se.

— To je očevidno misao koja vam je došla tako iz daleka da...

— Stoga — odgovori dobra i smirena vojvotkinja — zahvalila sam Bogorodici! I zavjetovala sam se da ću dati dvanaest stotina franaka jednoj siromašnoj porodici ako uspije, ne računajući i zavjet na devetnicu. Ali, kad sam ovu namjeru saopćila gospodinu de Grandlieu, on se počeosmijati i rekao mi je: „Časna riječ, ja vjerujem, da vi u svojim godinama imate jednog demona samo za sebe.“

— Gospodin vojvoda je odgovoriokao muž ono što sam ja učinio kad ste me vi prekinuli — odgovori o-pat, koji nije mogao a da se ne nasmiješi.

— Ah! oče, ako odobravate ideju, da li odobravate način izvođenja? Radi se o tome -da kod izvjesne gospođe Schontz, jedne Beatrise iz. kvarta Saint-Georges, učinim ono isto štosam željela da učinim kod gospođe de Rochefide da bi markiz ponovouzeosvoju ženu.

— Siguran sam da Vi ne možete učiniti nikakvo zlo — reče duhovito opat koji nije htio ništa više da zna nalazeći da je ono što oma želi da postigne vrlo potrebno. — Vi ćete me uostalom pitati za savjet u slučaju ako vaša savjest ne bude mirna — doda on. — Ako, umjesto da dadete ovoj dami iz ulice Sain-Georges novu priliku za sablazan, vi njoj date muža?...

— Ah! dragi moj ispovjedniče, vi ste pročistili jednu rđavu stvar koja se nalazi u mome planu. Vi ste dostojni da budete nadbiskup, i nadam se da neću umrijeti dok vam ne kažem: ,,Preuzvišeni!“

— Ja u svemu ovome vidim sanio jednu nezgodu — odgovori opat.

— Kakvu?

— Ako gospođa de Rochefiđe zadrži gospodina baruna i kad se vrati svome mužu?...

— To je moja stvar — reče vojvotkinja. — Kad čovjek pravi malo intriga, on ih pravi...

— Rđavo, vrlo rđavo — odgovori opat. — Navika je nužna u svemu. Gledajte da nađete nekoga od onih rđavih ljudi koji žive od intriga i upotrijebite ga tako da se vi ne pokažete.

— Ah! gospodine opate, ako se služimo paklom, da li će nebo biti uz nas?

— Vi niste na ispovijedi — odgovori opat — spasite svoje dijete!

Dobra vojvotkinja, očarana svojim svećenikom, otpratila ga je do vrata...

Kao što se vidi, grmjela je bura nad gospodinom de Rochefideom koji je u ovom trenutku uživao vrhunac sreće, kakvu samo može zaželjeti jedan Parižanin, i koji se osjećao kod gospođe Schomtz isto tako muž kao i kod Beatrise; i, kako je to pametno bio kazao vojvoda svojoj ženi, izgledalo je nemoguće da se poremeti jedan tako divan i savršen život. Ova nagađanja pozivaju nas da damo površne pojedinosti o životu koji je vodio gospodin de Rochefiđe otkako ga je njegova žena bila napravila ostavljenim čovjekom. Tada će se dobro shvatiti ogromna razlika koju naši zakoni i naši običaji postavljaju između istih položaja u kojima se nalaze dva spola. Sve ono što se preokrene u nesreću za jednu ostavljenu ženu, postaje sreća za ostavljenog muškarca. Ova. ogromna suprotnost možda će uliti mnogim mladim ženama odluku da ostanu u braku i da se tu bore, kao Satoina du Guenic, primjenjujući po svom izboru vrline ili najubistvenije ili najbezazlenije..

Nekoliko dana nakon Beatrisina hijega Artur de Rochefiđe, postavši jedinac sin nakon smrti svoje sestre, prve žene markiza d'Ajuda-Pinto, koja nije imala djece, prvo postade vlasnik palače Rochefiđe u ulici Anjou-Saint-Homore a poslije vlasnik dvije stotine hiljada franaka rente koju mu je ostavio otac. Ovo obilno nasljedstvo, kad se doda imanju koje je Artur imao kad se oženio, donosilo je, s imanjem njegove žene, prihode od hiljadu franaka dnevno. Za jednog plemića s karakterom koji je ocrtala Calysteu gospođica des Touchas u nekoliko' riječi ovo bogatstvo' bilo je prava sreća.

Za vrijeme dok je njegova žena morala biti i žena i majka, Rochefiđe je uživao ogromno bogatstvo, ali ga nije trošio mnogo, kao što nije trošio ni svoj duh. Njegova dobra ogromna taština, koja je već bila zadovoljena njegovim izgledom lijepog čovjeka kome je dugovao nekoliko uspjeha, što mu je bilo dalo pravo da prezire žene, zadovoljavala se s isto tako malo i u oblasti inteligencije.

Obdaren onom vrstom duha koji se naziva reflektivnim, on je prisvajao tuđe dosjetke iz kazališnih komada ili jeftinih novina na taj način što ih je ponavljao; izgledalo je da im se ruga, a ponavljao ih je pretjerujući u karikiranju, primjenjivao ih je kao kritičke obrasce; najzad, njegova vojnička veselost (on je bio služio u kraljevoj gardi) začinjavala je njima, u zgodnom trenutku, razgovor, te su .ga žene bez duha proglasile za duhovitog čovjeka, a one druge nisu smjele to da im osporavaju.

Ovaj sistem nastavljao je Artur u svemu; od prirode je imao lako dar za oponašanjem, iako nije bio majmun, ozbiljno je oponašao. Tako, iako bez ukusa, on, je umio da uvijek prvi usvoji i da uvijek prvi napusti modu. Iako su znali da troši suviše vremena na svoju toaletu i da nosi miđer, bio je obrazac onih ljudi koji ne nailaze nikada ni kod koga na nedopadanje, usvajajući neprestano ideje i gluposti svih drugih, i koji koristeći svaku priliku ne stare nikada. To su heroji osrednjosti.

Žalili su ovog muža, nalazili su da se Beatrisi ne može oprostiti što je napustila najbolje dijete na svijetu, i podsmijeh je pogodio samo ženu. Član svih klubova, pretnik na sve budalaštine koje stvara patriotizam ili partijski duh, oboje rđavo shvaćeni, a to je ljubaznost koja ga je stavila u prve redove u svemu, ovaj pošteni, ovaj hrabri i vrlo glupi plemić, na koga liče toliki bogataši, morao je naravno poželjeti da se odlikuje kakvom modnom manijom. On se najviše ponosio time što je bio sultan jednog harema četveronožaca kojim je upravljao jedan stari engleski jahač i koji je mjesečno proždirao četiri do pet hiljada franaka. Njegova stručnost sastojala se u tome što je spremao trkače; on je uzimao u zaštitu konjsku rasu, on je izdržavao jedan časopis posvećen pitanju konja; ali on se slabo razumio u konje i od uzde do kopita oslanjao se u svemu na svoga konju šara.

Ovo je dosta da vam pokaže da ovaj polubećar nije ništa svoje imao, ni svoj duh, ni svoj ukus, ni svoj položaj, ni svoje gluposti, čak i njegovo imanje došlo mu je od njegovih predaka! Pošto je okusio sva nezadovoljstva braka, bio je tako zadovoljan što je opet postao bećar, i on je obično govorio među prijateljima: „Ja sam ti kao oni koji kažu: rodi me, majko sretna, pa me na đubre baci!" Naročito sretan što živi bez troškova na koje su primorani ženjeni ljudi, njegova palača, gdje se od smrti njegova oca ništa nije promijenilo, ličila je na one palače čiji su gospodari na putovanju: on je u njoj vrlo malo boravio, nije tu ni ručavao, a tu je rijetko i spavao. Evo razloga ovoj nemarnosti.

Nakon mnogih ljubavnih doživljaja, pošto su mu dosadile žene iz visokog društva, koje s.u zaista dosadne i koje zasađuju suviše suhog trnja kao ogradu oko sreće, on se bio oženio kao što će se vidjeti, sa slavnom gospođom Schontz, slavnom u svijetu Fanny Beaupre, Suzanne du Val-Noble, Mariette, Florentine, Jenny Cadine, itd, Ovaj svijet, o kome je jedan od naših slikara bio duhovito kazao, pokazujući na vrtlog bala u Operi: „Kad čovjek pomisli da sve to ima kuću, da se odijeva i da živi dobro, dobiva zbilja lijepo mišljenje o čovjeku!" Ovaj tako opasni svijet provalio je kao poplava u ovu historiju života sa svojim tipičnim figurama Morine i slavne Malage u pripovijetkama *Evina kći* i *Lažna ljubavnica;* ali da bi mogao da ga naslika vjerojatno, historičar mora postaviti pravilan omjer između broja ovih ličnosti i raznovrsnosti raspleta njihovih čudnovatih života, koji se završavaju bijedom u njenom najstrašnijem obliku, preranom smrću, imućnošću, sretnim brakovima i pokatkad bogatstvom.

Gospođa Schontz, koja je bila vrlo poznata pod imenom Male Aurelije za razliku od jedne svoje suparnice mnogo manje duhovite, pripadala je najvišoj klasi onih žena čiju socijalnu korist ne mogu da ospore ni prefekt Seine ni oni koji se brinu o napretku grada Pariza. Svakako, pacov okrivljen da ruši bogatstva, koja često ne postoje, bori se o prvenstvo s kastorom. Bez Aspazija iz kvartova NotreDame đe Lorette ne bi se sazidale tolike kuće u Parizu. Ljubiteljice novih stilova, one idu, gonjene spekulacijom, duž brežuljaka Mantmartrea i pohađaju kočile svojih šatora, da kažemo bez igre riječi u onim pustinjama kamena iskićenog kiparskim oblicima koji ukrašava evropske ulice Amsterdama, Milana, Stockholma, Londona, Moskve, tih arhitekturalnih stepa, gdje vjetar huji oto mnogobrojnih natpisa koji odaju njihovu prazninu ovim riječima: *Stanovi za izdavanje!*

Položaj tih dama tačno se određuje: onim položajem koji one zauzimaju u ovim apokrifnim kvartovima: ako se njihova kuća nalazi blizu linije koju je obilježila ulica Provence, žena ima rente; ali ako se ova žena udaljuje na liniji vanjskih bulevara, ako se penje naviše k odvratnom gradu Batignollesu, ona je bez prihoda.

Dakle, kad je gospodin de Rochefiđe sreo gospođu Schontz, ona je stanovala na trećem spratu jedne jedine kuće koja je postojala u Berlinskoj ulici, ona se bila ulogorila na rubu nesreće i na rubu Pariza. Ova žena-djevojka nije se zvala, to već možemo pretpostaviti, ni Schontz, ni Aurelija. Ona je sakrila ime svoga oca, jednog starog vojnika carstva vječitog pukovnika koji cvjeta u zoru svih ženskih egzistencija, bilo kao otac, bilo kao zavodnik.

Gospođa Schontz dobila je besplatno obrazovanje u Saint-Denisu. u kome se odlično odgajaju mlade djevojke, ali koji.ne daju mladim djevojkama ni muža ni sredstva za život pri izlazu iz ove škole koja je izvrsna *careva tvorevina,* ali kojoj je nedostajala jedna jedina stvar: *car!* „Ja ću biti tu da udomim kćerke svojih legionara", odgovorio, je on na primjedbu jednog od svojih ministara koji je gledao u budućnost. Napoleon je isto takobio rekao: ,.Bit ću tu!“ za članove Instituta kojima je bolje ne davati nikakvu plaću nego slati im mjesečno osamdeset i tri franka, što je manje nego plaća izvjesnih slugu.

Aurelija je zaista bila kći hrabrog pukovnika Schiltza, vođe onih smjelih alzaških pristalica koji umalo što nisu spasli cara u ratu u Francuskoj 1814, godine, i koji je umro u Metzu, opljačkan, pokraden i upropašćen. Napoleon je 1814. godine poslao u Saint-Denis malu Josephinu Schiltz koja je tada imala devet godina. Ovo siroče bez oca i majke, bez zaštite, bez sredstava, nije bilo izbačeno, iz, zavoda kad siu se po drugi put povratili Burboni, Ona je tu bila podnadzornica do 1827. godine; ali tada izgubi strpljenje i njena ljepota je zavede.

Kad je postala punoljetna, Josephine Schiltz, caričino kumče, ušla je u burni život kurtizane, namamljena u ovu sumnjivu budućnost kobnim primjerima nekih svojih drugarica koje su kao i ona bile bez sredstava i koje su uživale u svojoj odluci. Ona je zamijenila ono *U* iz porodičnog imena jednim on i stavila se pod zaštitu svete Aurelije. Živa, duhovita, obrazovana, ona je učinila više grešaka nego njene gluplje drugarice koje su griješile samo iz računa.

Pošto je živjela s piscima siromašnim ali nepoštenim, duhovitim ali zaduženim; pošto je bila pokušala da živi s nekoliko bogatih ljudi, koji su bili toliko isto račundžije koliko i glupi, pošto je bila žrtvovala siguran život pravoj ljubavi i prošla kroz sve škole gdje se stiče iskustvo, jednoga dana u krajnjoj bijedi, kad je kod Valentinoa, ovoj prvoj Stanici Musarda[18] plesala u posuđenoj haljini, šeširu i marami, ona je privukla Arturovu pažnju — on je došao da vidi čuveni galop! Svojim je duhom, zanijela ovog plemića koji nije više znao kakvoj strasti da se oda; i tako, poslije dvije godine otkako ga je bila napustila Beatrisa čiji ga je duh dosta često ponižavan, markiza nitko nije osudio što se oženio u trinaestom pariškom kvartu s ovom jeftinom Beatrisom.

Sada ćemo ovlaš ocrtati četiri godišnja doba sreće. Potrebno je da se pokaže kaiko' teorija braka u trinaestom kvartu njome obavija podjednako sve one kojima ona vlada. Bilo da ste markiz i četrđesetogodišnjak, ili šezđesetogodišnjak i bivši trgovac,, šestostruki miliomar ili rentijer (vidjeti u pripovijeci *Prvi koraci u životu),* veliki gospodin ili građanin, strategija strasti, izuzev razlike tijesno vezane za socijalne zone, ne mijenja se. Srce i kesa uvijek su u tačno određenom omjeru. Najzad vi ćete moći ocijeniti teškoće na koje će naići vojvotkinja u iz vođenju svoje namjere milosrđa.

Čovjek ne zna kakva je u Francuskoj moć riječi nad prostim ljudima, ni kakvo zlo čine ljudi od duha koji ih izmišljaju. Tako, nikakav knjigovođa ne bi mogao proračunati cifre svota koje su ostale neplodne. zatvorene na dnu plemenitih srdaca i kasa zbog odvratne fraze: *tirer une carotte*[19] Ova je fraza postala tako popularna, da joj se može dopustiti da uprlja ovu stranu. Uostalom, ulazeći u trinaesti kvari, moramo poprimiti i njegovo živopisno narječje. G. de Rochefide, kao i svi slabi duhovi, plašio se uvijek da će biti prevaren.

Od samog početka svoje strasti za gospođu Schontz, Artur je bio na oprezu i bio je tada sasvim *pacav,* da upotrijebimo drugu riječ koja je u običaju u ateljeima sreće i u slikarskim ateljeima. Riječ *pacov,* kad se primijeni na kakvu mladu djevojku, znači gost, ali ako se primijeni na čovjeka ona znači domaćin koji cicijaši. Gospođa Schontz je imala i suviše duha, a poznavala je tako dobro ljude da je gajila najveće nade nakon ovakvog početka. G. de Rochefide davao je pet stotina franaka mjesečno gospođi Schontz. Namjestio' joj je bio skromnojedan stan od hiljadu i dvjesta franaka na drugom spratu u ulici Coquenarđ i počeo proučavati Aurelijin karakter. Ona mu je pomogla u tom studiranju karaktera jer je primijetila to uhođenje.

Tako je Rochefide bio sretan što je našao ženu tako lijepa karaktera; ali on u tome nije vidio ništa čudnovato: mati'joj je bila jedna Barnheim iz Badena, poštena žena! Aureli.ja je međutim bila tako dobro odgojena!... Govorila je engleski, njemački i talijanski, poznavala je dobro strane književnosti. Mogla se mjeriti bez bojazni s pijanistima drugog reda. I imajte na umu ovu ocjenu! ona je na svoje talente gledala kao ljudi iz najviših krugova, nije o njima ništa govorila. Uzimala je kist od kakvog slikara, slikala njime kao od šale, pravila kakvu glavu dosta dobro i izazivala time opće iznenađenje. Iz dokolice, za vrijeme dok je čamila kao nadzornica, ona je bila dotjerala i do nekih znanja u naukama; ali njen život kurtizane bio je pokrio ovo sjeme pokrivačem soli i, naravno, ona je činila čast svome Arturu time što su ove dragocjene klice cvjetale, jer ih je ona ponovo njegovala.

Aurelija je počela time što je pokazala jednu nesebičnost ravnu sladostrašću, a to je sve omogućilo trošnoj lađici da se čvrsto priveže za veliki brod. Ipak, pri kraju prve godine, pravila je prostačku galamu u predsoblju svojim kaljačama udešavajući da se vraća kući u trenutku kad je markiz čeka i krila je donji rub svoje haljine pretjerano uprskane blatom, ali tako da ga je upravo tim prikrivanjem pokazivala. Najzad, ona je znala tako savršeno' uibjeđivati svoga *taticu* da je sva njena želja, nakon tolikih visina i poniženja, bila u tome da sebi pošteno osigura mali građanski život te je deset mjeseci nakon njihova susreta već otpočela era drugog načina života.

Gospođa Schontz je dobila tada lijep stan, u ulici Neuve-Saint-Georges. Artur nije više mogao skrivati svoje bogatstvo od gospođe Schontz, dao joj je gospodstven namještaj, srebrn servis, hiljadu i dvjesta franaka mjesečno, jedna mala niska kola s jednim konjem, ali samo da se služi njima, i dao joj lakeja dosta izdašno. Gospoda Schontz nije bila zadovoljna ovom darežljivošću, ona je prozrela razloge ovakvog držanja svoga Artura i u tome vidjela račune jednog pacova.

Iznuren kavanskim životom, gdje je većinom vrlo rđava kuhinja, gdje najmanja gurmanska večera stoji šezdeset franaka po osobi, a dvjesta franaka ako bi čovjek pozvao tri prijatelja, Rochefide je davao gospođi Schontz četrdeset franaka dnevno za večeru za sebe i za jednog od svojih prijatelja, podrazumijevajući tu sve. Aurelija se čuvala da to odbije. Pošto je bila uspjela da markiz primi sve mjenice njenog morala, koje je izdala za jednu godinu na njegove navike, on je nju s naklonošću poslušao kad je potražila pet stotina franaka mjesečno više za svoju toaletu da ne bi sramotila, svoga *taticu* čiji su prijatelji svi bili članovi Jockey-kluba.

— To bi bilo divno — reče ona — kad bi vas Rastignac, Maxime de Trailles, d'Esgrignon, La Roehe-Hugon, Ronquerolies, Laginski, Lenoncourt i drugi našli s kakvom gospođom Everad! Uostalom, nmajte povjerenja u mene, tatice moj, vi ćete se time koristiti!

Zaista, Aurelija se potrudila da razvije nove vrline u ovoj novoj fazi. Ona se pokazala u ulozi domaćice, i iz nje je izvukla najveću korist. Govorila je da izlazi na kraj bez dugova s dvije hiljade i pet stotina franaka mjesečno, što nitko nikada nije vidio u Senžermenskom predgrađu trinaestog kvarta, i davala je večere daleko bogatije nego što su večere Nueingenove; tu su se pila odlična vina po deset i dvanaest franaka boca. Tako je Rochefide bio očaran i vrlo sretan što je mogao često pozivati svoje prijatelje k svojoj ljubavnici, nalazeći u tome uštedu, i govorio je obuhvatajući je oko struka:

— Ovo je pravo blago!.,.

Uskoro je on nju pretplatio na jednu trećinu lože u Talijanskoj operi, i najzad ju je počeo voditi na premijere. Počeo je i da pita za savjet svoju Aureliju, priznajući da su njeni savjeti izvrsni; ona mu je dopustila da ponavlja njene duhovite dosjetke, koje je ona pravila svaki čas i koje, zato što nisu bile poznate, podigoše njegov glas čovjeka za društvo. Najzad je stekao uvjerenje da ga oma istinski voli, i to zbog njega samoga. Aurelija nije htjela usrećiti jednog ruskog kneza, čak ni za čijemu od pet hiljada franaka mjesečno.

— Vi ste sretni, dragi moj markiže — uzviknuo je stari knez Galation, završavajući jednu partiju whista u klubu. — Juče, kad ste nas bili ostavili nasamo, gospođu Schontz i mene, ja sam htio da vam je otmem; ali ona mi reče: „Moj krneže, vi niste ljepši, ali ste stariji od Rochefidea, vi biste me tukli, a on je kao kakav otac za mene, nalazite li u tome makar i najmanji razlog da mijenjam čovjeka!... Ja ne osjećam za Artura ludu strast, kakvu sam osjećala za male lole s lakiranim čizmama i čije sam dugove plaćala; ali ja ga volim kao što žena voli svoga muža kad je poštena žena." I izbacila me je van.

Ove riječi, koje nisu bile pretjerane, vrlo su mnogo pridonijele onom stanju napuštenosti i opadanja koje je ubijalo ugled palači Rochefide. Uskoro Artur premjesti svoj život i svoja, zadovoljstva u stan gospođe Schontz i tu se dobro osjećao; jer pri kraju treće godine imao je četiri stotine hiljada franaka uštеđenih.

Počela je treća faza. Gospođa Schontz postade najnježnija majka za Artur ova sina; ona ga je dovodila iz koleža i sama ga odvodila; ona je zatrpavala poklonima, slatkišima i novcem ovo dijete koje je nju nazivalo svojom mamicom i koje je nju obožavalo[1]. Počela je da upravlja i imanjem svoga Artura i ona ga je natjerala da kupi akcije u opadanju prije čuvenog londonskog ugovora koji je oborio ministarstvo od prvog marta. Artur je dobio dvjesta hiljada franaka, a Aurelija nije zatražila nijednu paru.

Džentlmen kao[1] što je bio, Rochefide je uložio svojih šest stotina hiljada franaka u akcije Banke, a polovinu tih dionica dao je na ime gospođice Josephine Schiltz. Jedna mala kuća, uzeta pod zakup u ulici La Rruyere bila je povjerena Grindotu, ovom velikom arhitektu malih ukrasa, s nalogom da od nje načini jednu slatku bombonijeru. Rochefide se nije od tada više obračunavao s gospođom Schontz koja je primala prihode i plaćala račune.

Postavši njegova žena... od povjerenja, ona je opravdavala ovaj naziv time što je usrećila više nego ikada svoga taticu, ona je poznavala sve njegove ćudi, ona ih je zadovoljavala, kao što je gospođa de Pompadour povlađivala svima ćudima Luja XV. Ona je postala najzad službena ljubavnica, neograničen gospodar. Stoga je ona dozvolila sebi da pomaže prekrasne mlade ljude, umjetnike, književnike, početnike u slavi, koji su poricali vrijednost starih i modernih i trudili se da naprave sebi veliki glas stvarajući male stvari.

Držanje gospođe Schontz, remek-djelo taktike, treba da vam pokaže svu njenu nadmoćnoist. Prvo, deset do dvanaest mladih ljudi zabavljali su Artura, snabdijevali su ga duhovitim dosjetkama, oštroumnim rasuđivanjima o svima stvarima, a nisu dovodili u pitanje vjernost domaćice; zatim, oni su je držali za izvanredno pametnu ženu. Stoga su ovi živi oglasi, ovi putujući članci učinili da gospođa Schontz bude najprijatnija žena koja postoji na rubu što dijeli trinaesti kvart od drugih dvanaest. Njene suparnice, Suizanne Gaillard, koje je od 1838. imala nad njom predmućstvo što je postala udata žena u zakonitom braku, ovo je potreban pleonazam da bi objasnio pravi brak, Fan.ny Beaupre, Marietta, Antonija, širile su klevete više nego smiješne o ljepoti ovih mladih ljudi i o ljubaznosti s ikojom, ih je gospodin de Rochefide primao. Gospoda Schontz, koja je stajala za tri šale, govorila je ona, iznad duha ovih dama, jednog dana, na jednoj večeri koju je davao Nathan kod Florine, nakon jednog bala u Operi, rekla je njima, pošto im je objasnila svoju sreću i svoje uspjehe, ovo: „Činite isto tako!"... i to se zapamtilo. Gospođa Schontz je u to doba prodala trkaće konje i predala se razmatranjima, što ih je ona bez sumnje dugovala kritičkom duhu Claudea Vignona, jednog od svojih stalnih gostiju.

— Ja bih razumjela što se kneževi i bogati ljudi predano bave njegovanjem konja, ali samo tako kad bi oni time činili dobro zemlji, a ne djetinjasto zadovoljavali svoje samoljublje igrača. Kad biste vi imali ergele na svome imanju, kad biste na njemu odgajali hiljadu do hiljadu i dvjesta konja, kad bi. svatko dao da trče najbolji konji njegove ergele, kad bi se sve ergele Francuske i Navare takmičile na svakoj svečanosti, to bi bilo veličanstveno i lijepo; ali vi kupujete konje kao što direktori kazališta, prave ugovore s umjetnicima, vi ponižavate jednu ustanovu dok ne postane igra, vi imate Burzu nogu, kao što imate Burzu novca! To je nedostojno. Zar hoćete tek onako da bacite šezdeset hiljada franaka, samo da biste pročitali u novinama: *helija gospodina de Rochefidea tukla je za jednu dužinu Zutilovku gospodina vojvode de Rheiorea?*... Više bi vrijedilo da ovaj novac date pjesnicima koji bi vas ovjekovječili u stihovima i u prozi, kao pokojni Monthyon!

Kako mu je stalno govorila o tome, markiz je najzad uvidio nekorisnost trka te je uštedio šezdeset hiljada

franaka, a iduće godine gospođa Schontz mu je kazala:

— Ja te više ništa ne stojim, Arture!

— Slušaj, dragi moj — bila je ona rekla na petnaest dana prije toga Finotu koji se obogatio — ja sam sigurna da bi mi Rochefiđe oprostio kakvu malu strast, ako bih poludjela za kim, ali jedna žena nikada ne napušta jednog markiza ovakve djetinje dobrote zbog kakvog skorojevića kao' što si ti. Ti me ne bi nikada mogao ni održati u položaju u koji me je stavio Artur, on je od mene načinio poštenu poluženu, a ti, ti u tome ne bi nikada uspio, čak) kad bi se oženio mnome.

Četvrti je period dakle bio poeeo, period, *navike,* posljednja pobjeda onih ratnih planova u ovoj vrsti borbe i poslije kojih ovakve žene kažu o muškarcu: „Imam ga u rukama!" Rochefide, koji je kupio jednu malu palaču na ime gospođice Josephine Schiltz, bagatelu od osamdeset hiljada franaka, bio je, u trenutku kad je vojvotkinja stvorila svoje planove, došao dotle da se razmeće svojom ljubavnicom, koju je nazvao Ninon II, hvaleći njeno strogo poštenje, izvršne manire, obrazovanje i duh. On je kod gospođe Schontz bio našao mjesto svojim manama, osobinama, ukusima i uživanjima, i nalazio' se u onom dijelu života u kome se, bilo zbog iznurenosti, bilo zbog ravnodušnosti ili zbog filozofije, jedan muškarac ne mijenja više nego se drži ili svoje žene, ili svoje ljubavnice.

Može se shvatiti sva vrijednost koju je gospođa Schontz bila stekla za pet godina, kad se sazna da je trebalo biti predložen mnogo vremena unaprijed pa da čovjek bude primljen kod nje. Ona nije htjela primati dosadne bogate ljude i pokvarene ljude; ona se odricala svoje strogosti samo radi velikih aristokratskih imena.

— Ovi — govorila je — imaju prava da budu glupi, jer su *otmjeni!*

Ona je javno raspolagala sa tri stotine hiljada franaka koje joj je Rochefide bio dao i kojima je upravljao jedan *dobroćudni mjenjač,* Gobenheim, jedini koga je ona primala; ali ona je sama upravljala malom tajnom sumom od dvije stotine hiljada franaka, prikupljenom od njenih prihoda što ih je zaštedjela za tri godine i od onih dohodaka koje su donosile neprekidno one tri stotine hiljada franaka, jer je ona priznavala samo onih poznatih tri stotine hiljada franaka.

— Što više zarađujete, manje se bogatite — reče joj jednoga dana Gobenheim.

Tajna kasa punila se nakitom i dijamantima koje bi Aurelija nosila samo jedan mjesec dana i koje bi zatim prodavala, i od suma koje je on davao da plati njene stare ludosti. Kad bi joj kazali da je bogata, gospođa Schontz bi odgovarala da trista hiljada franaka donose rentu od dvanaest hiljada franaka i da ih je ona bila potrošila u najtežim danima svoga života, onda. kad je voljela Lousteaua.

Ovo držanje nagovještavalo je nekakvu namjeru, i vjerujte, gospođa Schontz je zaista imala jedan plan. Ljubomornu već dvije godine na gospođu du Bruel, nju je srce boljelo da se vjenča u općini i crkvi. Svi socijalni položaji imaju svoje zabranjeno voće, neku sitnicu koju želja uvećava dotle da postaje teška kao svijet. Ova sujeta se neizbježno udvostručila sa sujetom za jednim drugim Arturom koga nikakva špijunaža nije mogla da otkrije. Bixioiu je mislio da je ovaj izabranik slikar Leon de Lora, a slikar je mislio da je to Bixiou koji je prešao četrdesetu i koji je morao misliti na uredan život. Sumnje su se takođe odnosile i na Viotora de Vernisseta, jedinog mladog pjesnika koji je pripadao Canalisovoj školi j čija je strast za gospođu Schontz išla čak do ludila; a pjesnik je optuživao Stidmamna, jednog kipara, da je on njegov sretni suparnik. Ovaj umjetnik, vrlo lijep mladić, radio je za zlatare, za trgovce statua, za draguljare, želio je da postane drugi Benvenuto Cellini.

Claude Vignon, mladi grof de la Palferine, Gobenheim, Vermanton, cinički filozof, i drugi redoviti gosti ovog zabavnog salona bili su s vremena na vrijeme svi pod sumnjom, pa. im je ipak svima priznata nevinost. Nitko nije bio dorastao gospođi Schontz, čak ni Rocneliđe koji je mislio da ona ima neku slabost prema mladome i duhovitome La Palferini; ona je bila poštena iz računa, i mislila je samo na dobar brak.

Kod gosipođe Schontz mogao se vidjeti samo jedan jedini sumnjiv čovjek, Couture, zbog koga su burzijanci često jadikovali; ali Couture je bio jedan od prvih prijatelja gospođe Schontz, samo mu je ona jedina bila ostala vjerna. Lažna uzbuna od 1840. odnijela je posljednji kapital ovog špekulanta koji je vjerovao u dobar ishod prvoga marta; Aurelija, videći ga u nesreći, udesila je, kao što smo vidjeli, da Roehefide igra u suprotnom pravcu. Ona je to bila koja je posljednju nesreću ovog pronalazača premija i komanditnih društava nazvala *rašivanjem.*[20]

Sretan što je našao sklonište kod Aurelij'e, Couture, kome je Finot, vješt čovjek, ali ako hoćete najsretniji među svima skorojevićima, davao s vremen'a na vrijeme po neku novčanicu od hiljadu franaka, bio je jedini prilično račundžija i ponudio je svoje ime gospođi Schontz koja ga je proučavala da dozna da li bi smjeli špekulant imao snage da prokrči sebi put u politici i da li bi imao dovoljno zahvalnosti da ne ostavi svoju ženu. Couture, čovjek od četrdeset i tri godine, vrlo iznuren, nije mogao rđavu zvučnost svoga imena popraviti svojim porijeklom, on je malo govorio o onima koji su ga doveli na ovaj svijet. Gospođa Chontz je uzdisala zbog oskudice sposobnih ljudi, kad joj sam Couture predstavi jednog provincijalca koji je imao obje drške za koje žene hvataju ovu vrstu krčaga kad hoće da ih čuvaju.

Nacrtati ovu ličnost znači slikati jedan dio današnje mladeži. Ovdje će udaljavanje od predmeta biti historija.

Godine 1838. Fabien du Ronceret, sin jednog predsjednika senata u Kraljevskom, sudu u Cannesu, koji je umro prije godinu dana, napustio je Alengon pošto je dao ostavku na sudački položaj, mjesto na kome je, zbog očeve volje, ludo gubio vrijeme, kako je on to govorio, i došao je s velikom bukom u Pariz da prokrči sebi put — normanska ideja, teško ostvarljiva, jer jedva ako je imao osam hiljada franaka rente, kako je njegova mati bila još živa i uživala pravo na nepokretno imanje u Alengonu. Ovaj mladić bio je već, s nekoliko putovanja u Pariz, okušao svoje uže kao kakav cirkuski igrač i uvidio je grešku velikog socijalnog krpeža 1830. godine; tako da je on računao da odatle izvuče koristi, ugledajući se na primjere buržoaskog lukavstva. Ovo zahtijeva jedan brz pogled na posljedice novog poretka stvari.

Moderna jednakost, koja je u naše doba prekomjerno razvijena, razvila je neminovno u privatnom životu,

upoređo s političkim životom, oholost, samoljubile i sujetu, tri glavna odjeljka socijalnog *ja.* Glupači žele da ih drže za ljude od duha, pametni ljudi žele da budu ljudi od talenta, ljudi od talenta žele da ih nazivaju genijalnim ljudima; a što se tiče genijalnih ljudi, oni su razumniji, oni pristaju da budu samo polubogovi. Ova sklonost suvremenog javnog duha, koja u skupštini nagoni fabrikanta da bude ljubomoran na državnika a administratora da bude ljubomoran na pjesnika, nagoni glupake da kleveću ljude od duha, a ljude od duha da kleveću ljude od talenta, ljude od talenta da kleveću među sobom one koji ih nadilaze za nekoliko palaca, a polubogove da prijete ustanovama, prijestolju i svemu onome što njih bezuvjetno ne obožava.

Čim je jedan narod potpuno nepolitički oborio socijalne snage, on otvara brane kroz koje jurne bujica nižih ambicija od kojih i najmanja hoće da bude na čelu; on je imao u svojoj aristokraciji jedno zlo, kako kažu demokrati, ali jedno zlo određeno, jasno ograničeno; on zamjenjuje to zlo s deset drugih aristokracija koje su među sobom suparnice i naoružane, a to je najgore stanje. Proglašenjem jednakosti za sve objavljena je *Deklaracija prava zavisti.*

Mi danas uživamo u pirovanjima Revolucije koja su prenesena i na izgled mirnu oblast duha, industrije i politike; prema tome izgleda da je slava koja se zasluži radom, službom i talentom preimućstvo: koje se daje na račun mase. Uskoro će se agrarni zakon proširiti i na polje slave. Nikada, ni u koje vrijeme, čovjek nije iz djetinjastih razloga zahtijevao da se njegovo ime istakne na javnom mjestu. Ljudi hoće da se odlikuju pod svaku cijenu smiješnim stranama, time što glume ljubav za slobodu Poljske, za nov kazneni sistem, za budućnost oslobođenih robijaša, za rđave maloljetnike iznad i ispod dvanaest godina, za sve socijalne bijede.

Ove različite manije stvaraju lažna dostojanstva predsjednika, potpredsjednika i sekretara društava čiji broj u Parizu premašuje onaj broj socijalnih pitanja koja treba da se riješe. Srušeno je veliko društvo da se od njega načini hiljadu malih po ugledu na pokojno. Zar ove parazitske organizacije nisu znak raspadanja? zar nije to gmizanje crva na lešu? Sva su ova udruženja kćeri iste majke, taštine. A katoličko milosrđe i pravo dobročinstvo ne postupaju tako, oni ispituju zlo na ranama i liječe ga, a ne drže duge govore u skupštinama o uzrocima bolesti samo iz zadovoljstva da besjede.

Fabien du Ronceret, iako nije bio čovjek viših sposobnosti, bio je naslutio vježbanjem onog lakomog čula, koje je odlika Normandije, svu korist koju može da izvuče iz ovog javnog poroka. Svako doba ima svoje osobine kojima se vješti ljudi koriste. Fabien je mislio samo na to šta da čini pa da se o njemu govori.

— Dragi moj, čovjek mora udesiti da se o njemu govori pa da postane nešto! — govorio je on kralju Alengona du Bousquieru, jednom prijatelju svoga oca, kad je polazio. — Za šest mjeseci bit ću poznatiji od vas!

Fabien je tako bio izraz duha svoga vremena, on nije njime gospodario, on mu se pokoravao. On je započeo među boemima, u jednom kvartu moralne topografije Pariza (vidjeti *Jedan kralj boema, Slike iz pariškog života),* gdje je bio poznat pod imenom Nasljednika, zbog nekih rasipnosti iz računa. Ronceret je bio iskoristio Coutureove ludosti za lijepu gospođu Cadinu, jednu od novih glumica kojoj su pridavali najviše talenta u jednome od manjih kazališta, i za koju je on, za vrijeme svog kratkotrajnog bogatstva, bio namjestio u ulici Blanche izvanredan stan u prizemlju s vrtom.

Tako su se upoznali Ronceret i Couture. Normandijac, koji je htio raskoš, ali već gotov, kupio je Coutureov namještaj i ukrase što ih je ovaj morao ostaviti u stanu, jedan kiosk za pušenje, galeriju od netesanog drveta podstavljenu indijskom trskom i ukrašenu zemljanim posuđem kroz koju se prolazilo do kioska kad bi padala kiša. Kad su čestitali Nasljedniku na njegovu stanu, on ga je nazvao svojom jazbinom. Provincijalac se dobro čuvao da kaže kako je arhitekt Grindot tu pokazao svu svoju sposobnost, kao i Stidmann u skulpturi, a Leon de Lora u slikarstvu; jer mu je glavna mana bila ono samoljublje koje dopire čak do laži i želji da se pokaže višim nego što jest.

Nasljednik je upotpunio ovaj sjaj staklenikom koje je postavio duž zida prema jugu, ne zato što je volio cvijeće nego što je htio da se u javnom mnjenju pročuje vrtlarstvom. U ovom trenutku on je gotovo dopro do cilja. Pošto je postao potpredsjednik jednog vrtlarskog društva, kome je predsjedavao vojvoda đe Vissembourg, brat princa Chiavari, mlađi sin pokojnog maršala Vernona, on je bio zakitio trakom Legije časti svoje potpredsjedničko odijelo nakon jedne izložbe proizvoda; prilikom otvaranja on je govor, kupljen od Lousteaua za pet stotina franaka, izgovorio smjelo kao da je njegov. Eio je zapažen zbog jednog cvijeta koji mu je bio dao stari Blondet iz Alengona, otac Emila Blondeta, i koji je on izložio kao da je iz njegova staklenika. Ovaj uspjeh nije značio ništa.

Nasljednik, koji je želio da ga smatraju čovjekom od duha, bio je skrojio plan da se pridruži slavnim ljudima te da od njih dobije odbljesak slave, plan teško izvodljiv kad se za osnovu ima samo budžet od osam hiljada franaka. Tako se Fabien de Ronceret obraćao redom i bez uspjeha na Bixioua, Stidmanna i Leona de Lom, da ga oni predstave gospođi Shootz i da i on uđe u ovu menažeriju lavova svih vrsta. On je tako često pozivao Couturea na večeru da je Couture kategorički kazao gospođi Schontz da bi trebalo da primi jednog ovako originalnog čovjeka, ako ni za šta drugo ono bar da od njega načini jednog od svojih elegantnih slugu bez plaće, onakvih kakve domaćice upotrebljavaju u poslovima za koje nema slugu.

Za tri večeri gospođa Schontz je prozrela Fabiena i rekla je u sebi:

— Ako mi se Couture ne svidi, sigurna sam da ću pobijediti ovoga. Sada je moja budućnost na sigurnim nogama!

Ovoga glupaka, kome su se svi smijali, primala je sada najradije, ali s namjerom koja je ovo prvenstvo ponižavala, i u ovaj izbor nije nitko ni posumnjao, toliko je bio nevjerojatan. Gospođa Schontz je zanijela Fabiena, osmijesima koje mu je dobacivala krađom, malim scenama koje bi igrala na pragu vrata kad bi ga posljednjeg ispraćala, i to kad je g. de Rochefide uveče ostajao kod nje. Ona je često dovodila Fabiena kao trećeg s Arturon; u svoju ložu u Talijanskoj operi i na premijere; ona se za to pravdala govoreći da mu duguje za takvu i takvu uslugu i da nije znala kako da mu zahvali. Muškarci imaju među sobom neku uobraženost, koja se isto' tako nalazi u žena, a to je da žele da budu voljeni apsolutno'.

Ali među svima laskavim strastima nijedna nije tako cijenjena kao strast gospođe Schontz prema onima koji postaju predmet jedne ljubavi zvane ljubavi srca, za razliku od kakve druge ljubavi. Žena kao gospođa Schontz, koja je izigravala veliku damu i čija je prava Vrijednost bila vrlo visoka, morala je biti i bila je čitav ponos za Fabiena koji se zanio njome toliko da se kod nje uvijek pojavljivao u večernjem odijelu, lakiranim cipelama, svijetložutim rukavicama, vezenoj košulji i s čipkom, u prslucima uvijek novim, najzad sa svima vanjskim znacima dubokog obožavanja. Mjesec dana prije razgovora koji je vodila vojvotkinja sa svojim, ispovjednikom, gospođa Shontz bila je povjerila tajnu svoga rođenja i svog pravog imena Fabienu, ali on nije shvatio svrhu ovog njenog povjerenja. Petnaest dana kasnije gospođa Schontz, koju je začudio nedostatak Normandijčeve inteligencije, uzviknula je:

— Bože moj, ala sam glupa! on vjeruje da ga volim njega radi.

I tada ona povede Nasljednika u svojim kolima u Bulonjsku šumu, jer je ona vec godinu dana imala jedna mala kola i jedna niska mala kola sa dva konja.

Ovakvo javno u četiri oka ona je govorila o svojoj sudbini i objavila da želi da se uda.

— Ja imam sedam stotina hiljada franaka — rekla je ona. — Priznajem vam da bih, ako sretnem kakvog čovjeka punog ambicije i koji bi shvatio moj karakter, promijenila položaj, jer da li znate kakav je moj san? Željela bih da budem građanka, da uđem u poštenu porodicu i da usrećim svoga muža i svoju djecu!

Normandijac je silno, želio da ga gospođa Schontz više odlikuje nego ostale; ali da je uzme za ženu, ova ludost izgledala je gotovo nemoguća jednome becaru od trideset i osam godina, koga. je julska revolucija načinila sucem. Kada je vidjela ovo oklijevanje, gospođa Schontz uze Nasljednika na, nišan svojih duhovitih strijela, svojih šala, svoga prezira i okrenu se Coutureu. Za osam dana špekulant, kome je pružila da nanjuši njenu kasu, ponudi joj svoju ruku, svoje srce i svoju budućnost, tri stvari jednake po vrijednosti.

Tako su stajale majstorije gospođe Schontz u trenutku kad se gospođa de Granđlieu raspitala o životu i običajima Beatrise iz ulice Saint-Georges.

Po savjetu opata Brossettea vojvotkinja zamoli markiza đ’Ajuda da joj dovede kralja svih političkih nevaljalaca, slavnog grofa Maxi:mea de Traillesa, nadvojvodu boema, najmlađeg među mladim ljudima, iako mu je bilo pedeset godina. G. d’Ajuda je udesio da večera s Max;meom u klubu u ulici Beaune, i predložio mu je da ode vojvodi de Grandlieu .Koji je, osjetivši kostobolju prije večere, bio sam. Iako bi zet vojvode de Grandlieu, rođak vojvotkinjin, imao pravo da ga uvede u salon u koji ovaj nije nikad ušao, Maxime đe Trailles nije se prevario o važnosti jednog takvog poziva; on je mislio da je potreban vojvodi i vojvotkinji. Ovaj život u klubu, gdje se igra s ljudima koje ne primate u svoj salon, nije nevažna crta ovog .vremena.

Vojvoda de Grandlieu ukazao je čast Maximeu da se napravi bolestan. Nakon petnaest odigranih partija whista on ode da legne, ostavljajući svoju ženu nasamo s Maximeom i d’Ajudom. Vojvotkinja, koju je pomagao markiz, saopći svoj prijedlog gospodinu de Traillesu i zatraži njegovu suradnju, iako je izgledalo da traži od njega samo savjet. Maxime je slušao do kraja ne govoreći i čekao da progovori tek onda kad vojvotkinja neposredno zatraži njegovu pomoć.

— Gospođo, ja sam sve dobro razumio — reče joj on pošto je bacio na nju i na mankiza jedan od onih pogleda oštroumnih, dubokih, lukavih, potpunih, kojim ovi veliki lupeži znadu zbuniti svoje sugovornike. — D’Ajuda vam može reći da, ako itko u Parizu može voditi ovo dvostruko posredovanje, to sam ja, a da vas u to ne umiješam i da se čak i ne zna da sam večeras ovdje bio. Samo, prije svega, utvrdimo prethodne pogodbe. Sta mislite da žrtvujete?...

— Sve što bude trebalo.

— Dobro, gospođo vojvotkinjo. Tako, kao cijenu za moj trud, vi ćete mi učiniti čast da primite u svoju kuću i da ozbiljno štitite gospođu groficu de Trailles.

— Zar si ti oženjen?;.. — uzviknu d’Ajuda.

— Oženit ću se za petnaest dana nasljednicom jedne bogate porodice, ali prekomjerno buržoaske, činim žrtvu javnom mišljenju! ulazim u satn princip svoje vlade. Ulazim u novu kožu. Tako, gospođa vojvotkinja može shvatiti kakav će značaj imati za mene to što će ona i njena porodica primati moju ženu. Ja sam siguran da ću biti poslanik nakon ostavke koju će moj tast dati, na svoju dužnost, a dobio sam i obećanje za jedno diplomatsko mjesto u skladu s mojim novim bogatstvom. Ne vidim zašto moja žena ne bi bila jednako dobro primana kao gospođa de Portenđuere u ovo društvo mladih žena, gdje blistaju gospođe de La Bastie, Georgesa de Maufrigneuse, de l’Estrade, du Guenic, d’Ajuda, de Restaud, de Rastignac i de Vandenesse. Moja je žena lijepa i ja se obavezujem da ću skinuti s nje buržoasku kapu od pamuka!... Primate li ove uvjete, gospođo vojvotkinjo?... Vi ste pobožni i, ako vi pristanete, vaše obećanje, za koje znam da je sveto, pomoći će minogo da promijenim svoj život. Tako ćete učiniti još jedno dobro djelo!... Avaj! ja sam dosta dugo bio kralj rđavih ljudi; ali hoću lijepo završiti. Najzad, u grbu mi imamo *plavo polje sa zlatnom himerom koja sipa vatru iz usta, ima c-rvene kandže i zelene krljušti, s kontrahermelinom na vrhu,* i to još iz vremena Frangoisa I, koji je smatrao za nužno da da plemstvo sofoaru Luja XI, i mi smo grofovi još iz vremena Katarine de Medici.

— Ja ću primati, ja ću štititi vašu ženu — reče svečano vojvotkinja — i moji joj neće okrenuti leđa, dajem vam za to svoju riječ.

— Ah! gospođo vojvotkinjo — uzviknu Maxime vidno uzbuđen — ako i g. vojvoda blagoizvoli da me prima s izvjesnom dobrotom, ja vam obećavam, ja, da ću udesiti da vaš, plan uspije a da vas ne stoji mnogo. Ali — odvrati on nakon male pauze

— treba da se pokoravate mojim uputstvima... To će biti posljednja spletka moga momačkog života, ona mora biti utoliko bolje izvedena ukoliko se tiče jednog dobrog djela — reče on smiješeći se.

— Da vam se pokoravam?... — reče vojvotkinja.

— Ja treba dakle da se umiješam u sve to?

— Ah! gospođo, ja vas neću nimalo kompromitirati — uzviknu Maxime — i ja vas suviše /poštujem; zato

ću voditi računa o tome. Treba jedino da se držite mojih savjeta. Tako, na primjer, treba da du Guenica njegova žena odvede nekamo kao kakvu svetinju, da ne bude tu dvije godine, treba da ga odvede da vidi Švicarsku, Italiju, Njemačku, najzad koliko je moguće više zemalja...

— Ah' vi odgovarate na sirah moga ispovjednika — uzviknu naivno vojvotkinja sjećajući se oštroumne primjedbe opata Brossettea.

Maxime i d'Ajuda nisu mogli a, da se ne osmjehnu na misao ove suglasnosti između neba i pakla.

— Da gospođa đe Rochefide ne bi vidjela više Calystea — produži ona — svi ćemo putovati. Juste i njegova žena, Calyste i Sabina, i ja. Ostavit ću. Clotildu s ocem...

— Ne treba da slavimo pobjedu, gospođo — reče Maxime — ja nazirem ogromne teškoće, ja ću ih bez sumnje pobijediti. Vaše poštovanje i vaša. zaštita cijena su koja će me natjerati da učinim, velike gadosti; ali to će biti...

— Gadosti? — reče vojvotkinja prekidajući ovog: modernog kondotjera i pokaza na svome licu toliko isto gađenja koliko i čuđenja.

— Vi ćete u njih zagaziti, gospođo, jer sam ja vaš zastupnik. Ali zar vi ne znate do koga je stupnja zaslijepljenosti gospođa đe Rochefide dovela vašeg zeta? Ja sam to saznao od Nathana i od Canalisa, između kojih se ona kolebala tada kad se Calyste bacio u ovu čeljust lavice! Beatrisa jeuspjela uvjeriti ovog poštenog Bretonca da nikada, nije nikoga .voljela osim njega, da je poštena, da je Conti bio ljubav mozga, kojom su vrlo malo bili obuzeti srce i ostalo, dakle samo nekakva muzička ljubav!... A što se tiče Rochefidea, to je bila. ljubav iz dužnosti. Tako, vi razumijete, to je djevica! Ona to i dokazuje time što se ne sjeća ni. svoga sina, ona već godinu dana nije tražila ni jedanput da ga vidi. Istina, mali grof imat će dvanaest godina, i on ima u gospođi Schontz majku: utoliko više ukoliko je, kao što znate, materinstvo strast žena ove vrste. Du Guenic bi se šatro, a satro bi i svoju ženu zbog Eeairise! I vi mislite da je lako izvući čovjeka kad je on na dnu provalije lakovjernosti?... Ali, gospođo, i Shakespeareov Jago bi ovdje izgubio sav svoj trud. Misli se da Othello, da njegov mlađi brat Orosmane, da Saint-Preux, Rene, Werther i drugi ljubavnici, koji uživaju ugled ljubavnika, predstavljaju ljubav! Nikada njihovi očevi, sa srcem kao na poleđiei, nisu znali šta je neograničena ljubav. Jedino ju je Moliere naslutio. Ljubav, gospođo vojvotkinjo, nije kad se voli plemenita žena, jedna Clarissa, lijep napor, Boga mi!... Ljubav, to je kad čovjek sebi kaže: „Ona koju volim nevaljala je, ona me vara, ona će me varati, ona je bludnica, ona miriše na prženje u paklu..." i k njoj odlazi, i kod nje nalazi plavetnilo etera, rajsko cvijeće. Eto kako je volio Moliere, eto kako volimo mi, rđavi ljudi: jer, ja, ja plačem gledajući veliku scenu Arnolphea!... I, eto. kako: vaš zet voli Beatrisu!... Ja ću imati muke da odvojim Rochefidea od gospođe Schontz, ali gospođa Schontz će bez sumnje na to pristati; ja ću proučiti njenu dušu. Što se tiče Calystea i Beatrise, za njih treba udarac sjekire, vrlo velika izdajstva, i tako niska da vaša poštena mašta ne može dotle ni da siđe, osim ako vam vaš ispovjednik ne bi pružio rukiu... Vi ste tražili ono šio je nemoguće, dobit ćete to... I, usprkos mojoj odluci da se poslužim ognjem i mačem, ja vam ne obećavam apsolutni uspjeh. Ja poznajem ljubavnike koji ne odstupaju ni pred najstrašnijim razočaranjima. Vi ste: suviše ćas.ni da biste mogli upoznati vlast što je imaju žene koje nisu takve...

— Ne počinjite ova sramna djela dok ne pitam za savjet opata Brossettea, da bih znala koliko ću biti vaš suučesnik — uzvifcnu vojvotkinja s naivnošću koja otkri koliko ima samoživosti u pobožnosti.

— Vi. nećete ništa znati, draga majko — reče markiz d'Ajuda.

Na vanjskim stepenicama, dok su se markizova kola približavala, d'Ajuda reče Maximeu:

— Vi ste uplašili dobru vojvotkinju.

— Ali ona i ne sluti koliko je teško ono što ona traži!... Hoćemo li u Jockey-klub? Trebalo bi da me Rochefide pozove na večeru gospođi Schontz, jer ove noći moj će plan biti gotov i izabrat ću na .svom šahovskom polju pione koji će se kretati u partiji koju hoću igrati. U doba svog sjaja Beatrisa nije htjela da me primi; poravnat ću sad svoje račune s njom i osvetit ću vašu rođakinju i nju tako svirepo da će se osjetiti možda da je i suviše osvećena...

Sutradan je Rochefide kazao gospođi Schontz da će bjti na večeri Maxime de Trailles. To[1] je značilo da ju je pripremio kako bi mogla da pokaže svu svoju raskoš i da spremi izvrsnu gozbu za ovoga zaslužnog poznavaoca koga su se bojale sve žene iz redova gospode Schontz; stoga je ona mislila toliko isto i na toaletu koliko i na to kako da namjesti svoju kuću kako bi mogla primiti ovoga čovjeka.

U Parizu postoji gotovo toliko kraljevina koliko ima raznih umjetnosti, moralnih specijaliteta, nauka, profesija; a najjači od onih koji se njima bave dobija veličanstvo koje mu pripada; cijene ga, poštuju ga njegovi drugovi koji poznaju teškoće ovog zanata i čije divljenje stječe onaj koji zna njime da se igra.

Maxime je bio u očima parova i kurtizana čovjek izvanredno moćan i vješt, jer je znao udesiti da ga svi vrlo mnogo vole. Njega su obožavali svi ljudi koji su znali koliko je teško živjeti u Parizu u sporazumu s vjerovnicima, najzad on nije imao drugog suparnika po eleganciji, po odijelu i po duhu osim slavnog de Marsaya koji ga je upotrebljavao u. političkim misijama. Ovo je dovoljno da objasni njegov sastanak s vojvotkinjom, njegov upliv kod gospođe Schontz i utjecaj njegovih riječi u sastanku koji je on imao da održi na talijanskom bulevaru s jednim mladim čovjekom već slavnim, iako je tek nedavno ušao među pariške boeme.

Sutradan, kad je Maxime de Trailles ustao, prijavili su mu Finota po koga je sinoć bio poručio; on ga zamoli da udesi ručak u Engleskoj kavani, gdje će Finot, Couture i Lousteau ćeretati kraj njega. Finot, koji se nalazio preima grofu de Trailles u položaju kao potporučnik pred maršalom Francuske, nije mogao ništa da mu odbije; bilo je uostalom vrlo opasno ubosti ovog lava. Stoga, kad Maxime dođe da ruča, nađe on Finota i oba prijatelja za stolom; razgovor je već bio dospio do gospođe Schontz. Couture, kojim, su dobro upravljali Finot i Lousteau, a koji je i ne znajući bio saučesnik Finotu, ispriča grofu de Trailles sve što je ovaj želio znati o gospođi Schontz.

Oko jedan sat Maxime je grickao svoju čačkalicu razgovarajući sa du Tilletom na terasi kavane Tortoni,

gdje se drži, među špekulantima, ona mala Burza koja je predgovor velikoj. Izgledalo je da je zauzet poslovima, ali je čekao mladoga grofa de Palferinu koji je, u određeno vrijeme, morao proći ovuda. Talijanski bulevar je danas što je bio Novi most 1640. godine, svi poznati ljudi prolaze tuda. najmanje jedanput dnevno. Najzad, nakon deset minuta, Maxime pusti ruku du Tilleta, dade znak glavom mladome knezu boema i reče mu osmjehujući se:

— Samo dvije riječi, grofe...

Dva suparnika, jedan zvijezda na zalazu, drugi sunce na izlasku, odoše sjesti na dvije stolice ispred Pariške kavane. Maxime se starao da sjedne malo podalje od. nekoliko staraca koji su, po navici, sjedili poredani već od jednog sata poslije podne da sunčaju svoje reumatične bolove. On je imao jakih razloga da se čuva staraca. (Vidi pripovijetku *Poslovni čovjek*, *Slike iz pariškog života).*

— Imate li vi dugova? — upita Maxime mladog" grofa.

— Kad ne bih imao, zar bih bio dostojan da naslijedim vaš prijesto?... — odgovori La Palferine.

— Kad vam postavljam jedno ovakvo pitanje, to ne znači da u to sumnjam — odgovori Maxime — ja jedino hoću znati da li je cjelokupan dug za poštovanje i da li se penje na pet ili na šest!

— Šest čega?

— Šest brojki! da li dugujete pedeset ili sto hiljada?... Ja, ja sam dugovao do šest stotina hiljada.

La Palferine skide svoj šešir s izrazom, isto tako punim poštovanja kao i podsmijeha.

— Kad bih imao kredita da uzmem na zajam sto hiljada franaka — odgovori mladić — ja bih zaboravio svoje vjerovnike i otišao bih da provedem život u Veneciji, usred remek djela slikarstva; večeri bih provodio u kazalištu, noć s lijepim ženama, i...

— I, u mojim godinama šta bi bilo od vas? — upita Maxime.

— Ja ne bih ni dospio dotle — odgovori mladi grof.

Maxi.me vrati učtivi kompliment svome suparniku podižući ovlaš svoj šešir pokretom smiješne ozbiljnosti.

— To je drugi način kako se gleda na život — odgovori on tonom kojim govore poznavaoci. Vi dugujete...?

— Oh! jedna malenkost nedostojna da je čovjek povjeri kakvom ujaku, on bi me isključio iz nasljedstva zbog ove jadne brojke, šest hiljada!...

— Čovjeku smeta više šest nego sto hiljada franaka — reče poučno]VIaxime. — La Palferine! vi imate drskosti u duhu, vi imate još više duha nego drskosti, vi možete doprijeti vrlo daleko; možete postati političar. Pazite... od svih onih koji su se bacili u karijeru na čijem se kraju ja već nalazim i u kojoj su ljudi htjeli da me spriječe vi ste jedini koji ste mi se dopali.

La Palferine pocrvenje, toliko mu je laskalo ovo priznanje koje je izrekao s ljubaznom đoforodušnošeu šef pariških pustolova. Ovaj izraz samoljublja pokazao je priznanje njegova nižeg duha koje ga je vrijeđalo; ali Maxkne je razumioi ovaj ofanzivni preokret koji se lako vidi u priroda tako duhovitih, i on popravi to odmah time što je ponudio svoje povjerenje mladom čovjeku.

— Hoćete li učiniti nešto za mene, nešto što će me izvući iz Olimpijskog cirkusa jednim dobrim brakom? Ja ću mnogo učiniti za vas — odgovori on.

— Vi ćete mi uliti mnogo ponosa; to znači ostvariti basnu o Mišu i Lavu — reče La Palferine.

— Počinjem time što ću vam pozajmiti dvadeset hiljada franaka — odgovori Maxime produžujući.

— Dvadeset hiljada franaka?... Znao sam dobro da baš zato što se šetam poovom bulevaru... — reče La Palferine, kao da je htio nešto umetnuti.

— Dragi moj, vi treba malo da se učvrstite — reče Maxime smiješeći se — nemojte da ostanete na dvije noge, trebalo bi vam šest; činite kao ja, ja nisam nikad sišao sa svoga tilbirija.

— Ali, zato ćete vi tražiti od mene stvari koje su iznad moje moći..,

— Ne, treba da udesite da vas zavoli jedna žena najdalje za petnaest dana.

— Je li to kakva djevojčura?

— Zašto?

— To bi bilo nemoguće; ali, ako bi se to ticalo kakve vrlo poštene žene i vrlo duhovite...

— To je jedna vrlo slavna markiza!

— Vi hoćete da imate od nje pisma?... — reče mladi grof.

— Ah! gnjaviš me — uzviknu Maxime. — Ne, ne tiče se toga.

— Treba dakle da je volim?

— Da, u pravom smislu...

— Ako moram da se odreknem estetike; onda je to sasvim nemoguće — reče La Palferine. — Ja, vidite, imam u pogledu žena izvjesno poštenje: možemo ih izigravati, ali ne da ih...

— Ah: nisu me dakle u tome prevarili! — uzviknu Maxime. — Zar ti misliš da sam ja čovjek koji predlaže mala nevaljalstva od dva sua?... Ne, treba ići, treba zasjeniti, treba pobijediti... druže, dajem ti večeras dvadeset hiljada franaka i deset dana za uspjeh. Do viđenja večeras, kod gospođe Schontz.

— Ja ću kod nje večerati.

— Dobro — odgovori Maxime. — Kasnije, kad vam zatreba moja pomoć, gospodine grofe, vi ćete me naći — doda on kraljevskim glasom koji se obavezuje umjesto da obećava.

— Zar vam je ta jadna žena učinila toliko zla? — upita La Palferine.

— Ne pokušavaj bacati sondu u moje vode, mali moj, i dopusti da ti kažem kako ćeš u slučaju uspjeha imati tako jaku zaštitu da ćeš se moći, kao ja, povući u kakav lijep brak kad ti dosadi boemski život.

— Zar postoji trenutak kad je čovjeku dosadno da se zabavlja — reče La Palferine — kad mu je dosadno što nije ništa, što živi kao ptica, što lovi po Parizu kao divljaci i što se svemu smije?...

— Sve zamori čovjeka, čak i pakao — reče Maxime smijući se. — Do viđenja, večeras!

Obadva lupeža, mladi i stari, ustadoše. Kad stiže do svojih kola, Maxime reče u sebi:

— Gospođa d’Espard ne podnosi Beatrisu, ona će mi pomoći... U palaču Grandlieu — viknu on svome kočijašu videći da Rastignac prolazi.

Nađite makar i jednoga velikog čovjeka bez slabosti! Maxime nade vojvotkinju, gospođu du Guenic i Clotildu u suzama.

— Šta vam je? — upita om vojvotkinju.

— Calyste se nije vratio kući, to je prvi put, i moja Sabina je zapala u očajanje.

— Gospođo vojvotkinjo — reče Maxime i odvoji pobožnu ženu k prozoru — za ime Boga, koji će nam suditi, čuvajte u najvećoj tajnosti moju odanost, zahtijevajte to i od đ’Ajude, da nikad Calyste ništa ne dozna *7,a* našu zavjeru, ili ćemo svi skupa izaći na dvoboj na život i na smrt... Kad sam vam bio kazao da vas neće mnogo stati, mislio sam -da nećete potrošiti ogromne sume, treba mi otprilike dvadeset hiljada franaka; ali sve ostalo tiče se mene, a trebat će da se nekima izrade važna mjesta, možda mjesto šefa financijske uprave.

Vojvotkinja i Maxime iziđoše. Kad se gospođa de Grandliau povratila svojim kćerima, čula je jedan nov Sabinin ditiramb koji je bio ukrašen domaćim događajima još svirepijim nego što su bili događaji po kojima je mlada žena bila poznala kraj svoje sreće.

— Budi mirna, mala moja — reče vojvotkinja svojoj kćeri — Beatrisa će skupo platiti tvoje suze i tvoje patnje, ruka satane spustit će se na nju, ona će dobiti po deset poniženja za svako tvoje!

Gospođa Schontz bila je unaprijed izvijestila Claudea Vignona koji je više puta bio izrazio želju da lično upozna Max.imea de Traillesa; ona je pozvala Couturea, Fabiena, Bixioua, Leona de Loru, Palferinea i Nathana. Ovog posljednjeg pozvao je Rochefide zbog Maximea. Aurelija je tako imala devet gostiju, sve prvoklasne snage; izuzimajući Roncereta; ali normandijska taština i gruba ambicija Nasljednika bila je na visini književne snage Claudea Vignona, Nathanove poezije, Palferinina lukavstva, oštrine Coiutureova financijskog oka, Bixiouova duha, Finotovih računa, Maximeove dubine i genija Leona de Lore.

Gospođa Schontz, koja je željela da izgleda mlada i lijepa, naoružala se toaletom kakve umiju da načine samo ovakve žene. Bio je to jedan veliki ovratnik od čipke, fine kao paukova mreža, haljina od plavog velura čija je tanana bluza bila zakopčana dugmetima od opala a frizura obavijena trakama sjajnim kao ebanovina. Gospođa. Schontz stekla je slavu lijepe žene zbog sjaja i svježine bijelog lica, toplog kao lice kreolki, zbog tog lica punog duhovitih detalja, crta čistih i čvrstih, čiji je najslavniji tip bila tako dugo mlada grofica Medin; i koji je možda odlika južnjačkih lica. Po nesreći mala gospođa Schontz je naginjala debljini otkako je njen život postao sretan i miran. Vrat čarobne zaobljenosti počinjao je da se goji kao i pleća. U Francuskoj se naročito uglavnom uživa u ženskoj glavi, tako da od lijepe glave dugo živi i već poružnjelo tijelo.

— Moje drago dijete — reče Maxime ulazeći i ljubeći u čelo gospođu Schontz. — Rochefide je htio da mi pokaže vaš stan u koji još nisam dolazio; pa to je gotovo u harmoniji s njegovih četiri stotine hiljada franaka rente... Pa eto, nedostajalo mu je pedeset hiljada pa da ima toliko kad vas je upoznao i za nepunih pet godina vi ste uspjeli da on zaradi onoliko koliko bi upropastio s kakvom Antonijom, Malagom, Cadinom ili Florentinom.

— Ja nisam djevojčura, ia sam umjetnica! — reče gospođa Schontz s izvjesnim dostojanstvom. — Ja se zaista nadam da ću, kako' kaže komedija, stvoriti jednu lozu poštenih ljudi.

— To je očajno, svi se mi ženimo — odgovori Maxime i baci se u naslonjaču pokraj vatre. — Evo i ja ću uskoro napraviti jednu groficu Maxime.

— Oh! Kako bih željela da je vidim!... — uzviknu gospođa Schontz. — Ali, dozvolite mi — reče ona — da vam pretstavim g. Claudea Vignona. — G. Claude Vignon, gospodin de Trailles...

— Ah! pa to ste vi koji ste dopustili da Camille Maupin, gostioničar u književnosti, ode u samostan... — uzviknu Maxime. — Poslije vas, Bog... Ja nikad nisam imao takvu čast. Gospođica des To-uches smatrala vas je, gospodine, kao' Luja XIV...

— Evo kako se pišu historije... — odgovori Clauđe Vignon. — Zar vi ne znate da je ona svoje bogatstvo upotrijebila da otkupi imanje g. du Guenica?... Kad bi ona znala da Calyste pripada njenoj bivšoj prijateljici... (Maxime gurnu nogom kritičara, pokazujući mu na gospodina Rochefidea) ona bi izišla iz samostana, mislim, da ga od nje otrgne.

— Boga mi, Rochefide, prijatelju moj — reče Maxime videći da njegova opomena nije zaustavila Claudea Vignona — da sam ja na tvome mjestu, ja bih vratio svojoj ženi njeno imanje da ne bi svijet mislio[1] kako se ona vezala za Calystea iz nužde.

— Maxime ima pravo — reče gospođa Schontz, gledajući Artura koji je bio preko mjere pocrvenio. — Ja sam vam zaradila nekoliko hiljada franaka rente, i vi ih ne biste bolje mogli upotrijebiti. U tom slučaju ja ću usrećiti i ženu. i muža, evo našla sam ono šta treba!...

— Nisam na to nikad mislio — odgovori markiz. — Ali čovjek treba da bude prije džentlmen nego muž.

— Dozvoli mi da ti ja kažem kad bude bilo vrijeme da budeš velikodušan — reče Maxime.

— Aiture — reče Aurelija — Maxime ima pravo... Vidiš li, dragi moj, naša plemenita djela su kao Coutureove akcije — reče ona gledajući u ogledalo da bi vidjela tko dolazi — treba ih na vrijeme plasirati.

Couturea je pratio Finot. Nakon nekoliko trenutaka svi su gosti bili skupljeni u lijepom plavom i zlatnom salonu palače Schontz; to je bilo ime koje su umjetnici dali svojoj krčmi otkada je nju Rochefide bio kupio svojoj Ninon II. Kad vidje kako ulazi La Palferine, koji je posljednji došao, Maxime mu priđe, povuče ga do prozora i dade mu dvadeset novčanica.

— Naročito, mali moj, ne štedi ih — reče on s ljupkošću kojom se odlikuju rđavi ljudi.

— Samo vi znate udvojiti vrijednost onoga što izgleda da dajete!... — odgovori La Palferine.

— Jesi li se odlučio?

— Pa, kad uzimam — odgovori mladi grof ponosito i podrugljivo.

— Evo, Nathan će te predstaviti za dva dana gospođi markizi de Hoehefide — reče mu on na uho.

La Palferine se trže kad ču to ime.

— Nemoj propustiti a da ne govoriš kako si ludo zaljubljen u nju; a da ne bi probudio sumnju, pij vina, likera koliko god možeš! Ja ću kazati Aureliji da te posadi pored Nathan a. Samo, mali moj, sada će trebati da se sastajemo svake večeri na bulevaru Mađeleine, u jedan sat po ponoći: ti da me izvještavaš o uspjehu, ja da ti dajem uputstva.

— Bit ću ondje, učitelju... — reče grof klanjajući se.

— Kako si nas mogla pozvati na večeru s jednom huljom koja se obukla kao kakav konobar u restoranu? — šapnu Maxime na uho gospođi Schontz pokazujući joj Roncereta.

— Zar ti još nisi nikada vidio Nasljednika? Du Roncereta iz Alencona.

— Gospodine — reče Maxime Fafoienu — vi mora da poznajete moga prijatelja d'Esgrignona?

— Ima već dugo kako me Victurnien više ne poznaje — odgovori Fabien. — Ali u mladosti bili smo vrlo veliki prijatelji.

Večera je bila jedna od onih kakve se daju samo u Parizu i samo kod ovih velikih raspikuća, jer njihova vještina iznenađuje i najveće probirače. Na jednoj ovakvoj večeri kod jedne kurtizane, lijepe i bogate kao gospođa Schontz, Paganini je bio izjavio da nikada nije bio na takvoj gozbi ni kod kakvog vladara, da nije pio' takvog vina ni kod kakvog princa, da nije čuo ni tako duhovit razgovor, niti vidio da blista toliko prijatne raskoši.

Maxime i gospođa Schontz vratili su se prvi u salon oko deset sati, ostavljajući goste koji se nisu više ustručavali u anegdotama i koji su hvalili svoje osobine, prislanjajući svoje ljepljive usne na rubove čaša koje više nisu mogli da prazne.

— Da, mala moja — reče Maxime — nisi se prevarila, ja sam došao zbog tvojih lijepih očiju, tiče se jednog velikog posla, treba da ostaviš Artura; ali ja se obavezujem da ti kod njega izradim dvije stotine hiljada franaka.

— A zašto' da ga ostavim, ovog jadnog čovjeka?

— Da se udaš za ovu budalu koja je došla iz Alencona naročito za to. On je već sudac, ja ću udesiti da ga postave za predsjednika na mjesto Blondetova oca, koji već ima osamdeset i dvije godine; i, ako budeš mogla kormilariti, tvoj muž će postati poslanik. Vi ćete biti ugledne ličnosti i ti ćeš moći nadmašiti gospođu groficu điu Bruel...

— Nikada! — reče gospođa Schontz — ona je grofica.

— Ima li kakve osnove da on postane grof?

— Vidiš, on ima grb — reče Aurelija vadeći iz kotarice obješene kraj kamina jedno pismo koje pruži Maximeu. — Šta ovo znači? Evo češljeva.

— Oni imaju u grbu *štit podijeljen vodoravno u dva dijela, na jednom srebrno polje sa tri crvena češlja, dva i jedan, ukrašeni sa tri grozda od purpura s crnim drškama i lišćem, jedan i dva; na drugom plavo polje sa četiri zlatna pera stavljena jedno pored drugog,* sa *služiti* kao deviza i sa šljemom štitonoše. To nije bogzna šta, oni su dobili plemstvo za vrijeme Luja XV, oni su imali kakvog pretka trgovčića, materina loza obogatila se trgujući vinom, a đe Ronceret koji je dobio plemstvo mora biti da je bio sudski sekretar... Ali, ako ti uspiješ da se oslobodiš Artura, de Ronceretovi bit će u najmanju ruku baruni, ja ti to obećavam, mala moja košuto. Vidiš, dijete moje, treba da pročamiš pet ili šest godina u unutrašnjosti ako hoćeš sahraniti ime Schontz u titulu predsjednikovice... Ova hulja bacao ti je poglede čije su namjere jasne, ti ga imaš u rukama...

— Ne — odgovori Aurelija — kad sam mu ponudila svoju ruku, on je ostao kao rakija u izvještajima burze, veoma miran.

— Ja se obavezujem da ga natjeram da se odluči, ako je pijan... Idi i vidi dokle su dospjeli...

— Ne treba ni ulaziti onamo, čujem Bixioua kako krpi na sva usta, iako ga nitko ne sluša; ali ja poznajem svoga Artura, on smatra da mora biti učtiv prema Bixiouu; on mora, ma i zatvorenim očima, da ga gleda.

— Hajdmo u salon!

— A to! za čiju ću korist raditi, Maxime? — odjedanput upita gospođa Schontz.

— U korist gospođe de Rochefide — odgovori jasno Maxime. — Nemogućno je da se izmiri s Arturom sve dotle dok je on u tvojim rukama; radi se o tome da ona vodi svoju kuću i da uživa četiri stotine hiljada rente!

— Ona mi obećava samo dvije stotine hiljada franaka?... Ja hoću tri stotine, kad se to tiče nje. Kako, zar sam se ja hrinula o njenom detrletu i njenom mužu, ja je u svemu zastupam, a ona cicijaši sa mnom! Vidiš, dragi moj, tako bih imala jedan milion. S tim, ako mi obećaš predsjedništvo suda u Alengonu, ja ću se moći pretvoriti u gospođu Ronceret...

— Dobro — reče Maxime.

— Ala će mi biti dosadno u tom gradiću... — uzviknu filozofski Aurelija. — Toliko sam slušala kako o toj provinciji govore d'Esgrignon i Val-Noble te mi izgleda kao da sam ondje već živjela.

— A ako ti osiguram potporu plemstva?...

— Ah! Maxime, što ćeš mi još sve reći!... Da, ali golub neće krila...

— I vrlo je ružan sa svojom kožom boje šljive, ima čekinje mjesto zalizaka, izgleda kao divlje prase, iako ima oči ptice grabljivice. To će biti najljepši predsjednik na svijetu. Ne brini! za dvije minute on će ti pjevati ariju Izabele iz četvrtog čina *Robert Đavo:* „Ja sam pred tobom na koljenima!..." a ti ćeš primiti na sebe da vratiš Artura Beatrisi?...

— To je teško, ali kad nas ima više, uspjet ćemo...

Oko deset i po sati gosti su se vratili u salon da popiju kavu. U okolnostima u kojima su se nalazili gospoda Scbontz, Couture i de Ronceret lako je zamisliti kakav je utisak morao da proizvede na sujetnog Normandijca ovaj razgovor koji je vodio Maxime s Coutureom u jednom kutu poluglasno, da ih nitko ne bi čuo, ali što je Fabien slušao:

— Dragi moj, ako hoćete da budete pametni, vi ćete primiti u jednom udaljenom okrugu mjesto generalnog poreznika koje će vam gospođa de Rochefide izraditi; Aurelijin milijun pomoći će vam da položite kauciju, i vi

ćete među sobom podijeliti svoja dobra ako se oženite njome. Postat ćete poslanik, ako budete znali dobro kormilariti, a nagrada koju ja tražim od vas što sam vas spasio bit će vaš glas u Skupštini.

— Ja ću uvijek biti gord da budem jedan od vaših vojnika.

— Ah! dragi moj, vi ste se sretno' spasli! Zamislite da je Aurelija bila zaljubljena u ovog Normandijca iz Alencona, ona je za njega tražila da dobije barunsku titulu, da bude predsjednik suda u svome gradu i oficir Legije časti. Moja budala nije znala naslutiti vrijednost gospođe Schontz i vi dugujete za sreću jednom inatu; pa sad ne dajte ovoj duhovitoj ženi vremena da razmišlja. Što se mene tiče, ja ću grijati željezo.

I Maxime ostavi Couturea na vrhuncu sreće, govoreći la Palferineu:

— Hoćeš li da te odvezem, mladiću?...

U jedanaest sati, Aurelija se našla između Couturea, Fabiena i Rochefidea. Artur je spavao u širokom naslonjaču, Couture i Fabien su pokušavali da otjeraju jedan drugog, ali u tome nisu uspjeli. Gospođa Schontz završi ovu borbu rekavši Coutureu jedno: „Do viđenja, sutra, dragi moj!“ koje je on shvatio kao povoljno za njega.

— Gospođice — reče Fabien sasvim polako
kad ste me vidjeli da razmišljam o ponudi koju ste mi posredno učinili, nemojte misliti da je u mene bilo i najmanje kolebanja; ali vi ne poznajete moju majku; nikada ona neće pristati na moju sreću...

— Vi ste dosta stari da ne biste morali tražiti odobrenje, dragi moj — odgovori drsko Aurelija. Ali, ako se plašite mame, vi niste za mene.

Josephina — reče nježno Nasljednik obavijajući smjelo ruku oko struka gospođe Schontz — i ja sam mislio da me vi volite?

— Pa?

— Možda, ćemo moju majku moći smiriti i dobiti od nje više nego pristanak.

— A kako?

— Kad biste htjeli upotrijebiti svoj utjecaj...

— Da ti izradim titulu baruna, oficira Legije časti, predsjednika suda, mladiću, zar ne?... Slušaj, ja sam toliko stvari u .mome životu učinila da sam sposobna za vrlinu! Ja mogu biti poštena žena, vjerna žena, mogu uzdići visoko svoga muža, ali ja hoću da me on voli a da nikada nijedan pogled, nijedna misao ne okrenu njega od, moga srca, čak ni u pomisli... Da li ti se to dopada?... Ne vezuj se neobazrivo, tiče se tvoga života, mali moj.

— Sa ženom kao što ste vi, ja pristajem a da i ne gledam reče Fabien opijen jednim pogledom toliko koliko i likerom.

— Nećeš se nikad kajati zbog ovih riječi, moj kudravko, ti ćeš biti per Francuske... Sto se tiče ovog jadnog starca — odgovori ona posmatrajući Rochefiđea koji je spavao — od danas je s njim sve svršeno!

To bi bilo tako lijepo, tako dobro rečeno da je Fabien zgrabio gospođu Schontz i poljubio je s pokretom bijesa i radosti u kome je dvostruko pijanstvo ljubavi i vina bilo slabije od pijanstva sreće i sujete.

— Pazi, drago moje dijete — reče ona — da se odsada dobro ponašaš prema svojoj ženi, ne izigravaj zaljubljenog čovjeka i pusti me da se pristojno izvučem iz svoje kaljuže. A zamisli, Couture misli da je bogat i da je generalni poreznik!

— Meni se gnuša taj čovjek — reče Fabien — ne želim da ga više vidim.

— Neću ga više primati — odgovori kurtizana s izgledom poštenja. — Sad kada smo se složili, Fabiene moj, idi, već je jedan sat.

Iz ove male scene rodilo se u Aurelijinoj i Arturovoj kući, koja je dotle bila potpuno sretna, vrijeme domaćeg rata koje se javlja na svakom domaćem ognjištu zbog tajnog interesa jednog od supružnika.

Sutradan već Artur se probudio sam i našao je gospodu Schontz hladnu kao što ovakve žene znadu biti hladne.

— Sta se to dogodilo ove noći? — upitao ju je on pri ručku promatrajući Aureliju.

— Tako je to u Parizu — reče ona. — Čovjek zaspi kad je kiša; sutradan su ulice suhe i sve se tako dobro zamrzio da ima i prašine; hoćete 1i četku?...

— Ali, šta je tebi, draga moja mala?...

— Idite i tražite svoju mršavu ženu...

— Moju ženu?... tizviknu jadni markiz.

— Zar mislite da nisam razumjela zašto ste mi doveli Maximea?.., Vi hoćete da se pomirite s gospođom de Rochefide kojoj ste možda potrebni zbog kakvog derleta što treba da se pokrije... A ja, za koju vi kažete da sam tako lukava, ja sam vas savjetovala da joj vratite njen novac!... Oh! ja razumijem vašu namjeru! Nakon pet godina gospodinu je već dosadno kod mene. Ja sam prilično puna, Beatrisa je prilično mršava, a vama se mijepja. Vi niste prvi za koga ja znam da voli kostur. Vaša se Beatrisa uglavnom izvrsno oblači, a vi ste od onih ljudi koji vole vješalice za odijela. A zatim vi hoćete da istisnete g. du Guenica. To je uspjeh!... To će vas uzdići. Govorit će se o tome! vi ćete biti junak!

Gospoda Schontz nije prestala sa svojim ismijavanjem sve do dva sata poslije podne iako se Artur tome protivio. Ona je kazala da je pozvana na večeru. Rekla je *svome nevjerniku* da ide bez nje u Talijansku operu, ona će ići na premijeru u Ambigu-Comique i ondje će se upoznati s jednom ljupkom ženom, gospođom de la Beaudraye, Lousteauovam metresom. Artur je predlagao, kao dokaz svoje vječite odanosti prema svojoj maloj Aureliji i kao dokaz odvratnosti prema svojoj ženi,, da otputuju odmah sutradan u Italiju i da žive kao muž i žena u Rimu, Napulju ili Firenci, gdje god Aurelija hoće, i ponudio joj kao poklon šezdeset hiljada franaka rente.

— To su krokodilske suze, sve to — reče ona. — To vas neće spriječiti da se pomirite sa svojom ženom, i dobro ćete učiniti.

Artur i Aurelija rastavili su se nakon ovog strašnog razgovora, on da ide u klub da večera i da se karta, a

ona da se obuče i da provede veče nasamo s Fabienom.

G. de Rochefide nađe Maximea u klubu i potuži mu se kao čovjek koji osjeća da mu se iz srca čupa jedno blaženstvo čiji je korijen sa svima svojim žilicama bio u njern.u. Maxime je slušao markiževo tugovanje, misleći na druge stvari.

— Ja sam čovjek koji daje dobre savjete u ovoj vrsti posla, dragi moj — odgovori mu on. — Vidiš, ti griješiš što pokazuješ Aureliji koliko ti je ona draga. Dozvoli mi da te predstavim gospođi Antoniji. Njeno se srce iznajmljuje. Vidjet ćeš, gospođa Schontz će popustiti... Ona ima trideset i sedam godina, ta tvoja Schontz, a Antonija nema više od dvadeset i šest! I kakva žena! Ona ima duha ne samo u glavi, ona!... Uostalom, ona je moja učenica. Ako gospođa Schontz ostane i dalje naduvena u svojoj gordosti, znaš li šta to znači?...

— Vjere mi, ne.

— Da želi možda da se uda, i tada je ništa neće spriječiti da te napusti. Pošto je šest godina bila izdata pod zakup, ova žena ima dosta prava na to... Ali, ako ćeš mene poslušati, može se tu nešto bolje učiniti. Tvoja žena sada vrijedi hiljadu puta više nego sve Schontz i sve Antonije iz kvairta SaintGeorges. To bi bilo teško osvajanje; ali nije nemoguće i ona će te usrećiti kao kakvo Orgona! U svakom slučaju, trebalo bi, ako ne želiš izgledati kao kakva budala, da dođeš večeras na večeru kod Antonije.

— Ne, ja suviše volim Aureliju, neću da mi ona predbaci ma i najmanju stvar.

— Ah! dragi moj, kakav život sebi pripremaš!... — uzviknu Maxime.

— Jedanaest je sati, sigurno se već vratila iz Ambigua — reče Rochefide izlazeći.

On bijesno viknu svome koči jašu da vozi velikom vrzinom u ulicu da Bruyere.

Gospođa Schontz dala je tačna uputstva, i gospodin je mogao ući isto tako kao da je u dobrim, odnosima s gospođom, ali, kad je gospođa bila obaviještena da je gospodin već ušao u stan, ona je tako udesila da gospodin čuje lupu vrata od toaletnog kabineta koja se zatvaraju kao što se zatvaraju vrata kad ženu iznenadi muž. Zatim, Fabienov šešir zaboravljen namjerno na uglu klavira sobarica je vrlo nevjesto uzela u trenutku kad su počeli razgovor gospodin i gospođa.

— Ti nisi bila u Amibiguju, mala moja?

— Ne, dragi moj, predomislila sam se, svirala sam.

— Tko je bio kod tebe?... — upita markiz dobrodušno promatrajući sobaricu koja je odnijela šešir.

— Nitko.

Na ovu drsku laž Artur saže glavu, on je pristajao na sve iz šušte dobroćudnosti. Prava ljubav ima uzvišen kukavičluk. Artur se ponašao prema gospođi Schontz kao Sabina prema Calysteu, kao Calyste prema Beatrisi.

Za osam dana izvršila se metamorfoza larve u leptira u mladome, duhovitome i lijepome Charlesu Edouardu, grofu Rustieoli de La Palferine, junaku Slike pod naslovom *Jedan kralj boema* (vidi *Slike iz pariškog života*), i zato ne moramo iznositi njegov. portret niti slikati njegov karakter. Dosada on je bijedno živio spašavajući se od dugova smjelošću jednog Dantona; ali platio je svoje dugove; a zatim uzeo je, po Maximeovu savjetu, jedna mala niska kola, bio je primljen u Jockey-klub, u klub u ulici Gkrammont, postao je najelegantniji čovjek; najzad objavio je u listu „Jounnal des Debats" jednu novelu koja mu je za nekoliko dana donijela slavu kakvu pisci od zanata ne postižu ni za nekoliko' godina rada i uspjeha, jer nema ničega tako naglog u Parizu kao ono što mora biti prolazno. Nathan, koji je bio dobro uvjeren da grof nikada ništa više neće objaviti, hvalio je toliko ovog ljupkog i drskog mladog čovjeka gospođi Rochefiđe da je Beatrisa, zagolicana pjesnikovim pričama, izrazila želju da vidi ovog' mladog kralja skitnica lijepa odgoja.

— On će biti utoliko više očaran time što će doći ovamo — odgovori Nathan — jer ja znam da je on toliko zaljubljen u vas da je u stanju da čini ludosti.

— Pa on je već počinio sve ludosti, tako su mi bar kazali.

— Sve? Ne odgovi Nathan — još nije učinio ludost da voli jednu poštenu ženu.

Nekoliko dana nakon zavjere skovane na Talijanskom bulevaru između Maximea i zavodljivog grofa Charlesa Edouarda, ovaj mladi čovjek kome je priroda bila dala, bez sumnje od šale, lice primamljivo tužno izveo je pravi napad na gnijezdo golubice iz ulice de Courcelles koja je za ovu posjetu odredila jedno veče kad je Calyste bio primoran da iziđe sa ženom u društvo. Kad sretnete La Palferinu, ili kad dođete do *Jednog kralja boema,* u trećoj[21] knjizi ove duge historije o našem društvenom životu, vi ćete savršeno razumijeti kako se samo za jedno veče postiže uspjeh blistavim duhom, nevjerojatnim oduševljenjem, naročito ako zamislite vještinu onoga slonovođe koji mu je pomogao u početku. Nathan je bio dobar drug i trudio se da pokaže koliko mladi grof može blistati kao što kakav draguljar, pokazujući nakit za prodaju, udešava da dijamanti na njemu blistaju.

La Palferine se diskretno povukao prvi i ostavio Nathana i markizu zajedno, računajući na suradnju slavnog pisca koji je bio izvrstan. Promatrajući ošamućanu markizu, on joj je i nehotice ubacio u srce vatru koja je pokrenula u njoj žice radoznalosti koje ona nije u sebi još poznavala. Nathan joj je bio dao na znanje da uspjesima kod žena nije toliko uzrok La Falferinin duh koliko njegova vještina u ljubavnoj umjetnosti, i on je ovu umjetnost prekomjerno uveličavao.

Sad je ovdje mjesto da iznesemo jednu novu posljedicu velikog zakona suprotnosti koji uvjetuje mnoge krize ljudskog srca i koji opravdava tolike čudnovatosti te smo ponekad prinuđeni da ga se katkada sjetimo isto tako kao i zakona sličnosti.

Kurtizane, da time obuhvatimo sav ženski rod kome se daje čas jedno, čas drugo, čas treće ime na svakih četvrt vijeka, čuvaju sve na dnu svoga srca jednu bujnu želju da povrate svoju slobodu, da čisto, sveto i plemenito vole jedno biće kome bi sve žrtvovale. (Vidjeti roman *Sjaj i bijeda kurtizana).* One osjećaju ovu potrebu punu antiteza s toliko žestine da se rijetko može naći jedna od ovih žena koja nije više puta željela da se vrati vrlini pomoću ljubavi. Usprkos užasnim razočaranjima, one ne gube hrabrost. Naprotiv, žene koje zadržava njihov odgoj i položaj koji one zauzimaju, koje su okovane plemstvom svoje porodice, koje žive u izobilju, koje nose oreol vrline, osjećaju da ih nagon. razumije se potajno, vuče k tropskim oblastima ljubavi.

Ove dvije vrste žena tako suprotne imaju ipak na dnu srca: jedina od njih želju da bude poštena, druga opet malu želju za razuzdanošću, koju je Jean-Jaeques Rousseau imao prvi smjelosti da podvuče. Kod jedne, to je posljednji odsjev božanske zrake koja se još nije ugasila; kod druge je ostatak našeg prvobitnog blata. Ovaj posljednji ostatak životinje bio je razdražen, ovu đavolsku dlaku Nathan je znao povući s izvanrednom vještinom. Markiza se ozbiljno pitala da li je dosada nije obmanjivala njena glava, da li je njen odgoj bio potpun. Porok!... To je možda želja da se sve zna.

Sutradan je Calyste Beatrisi izgledao' ono što je i bio, pošten i savršen plemić, ali bez zanosa i duha. Onaj za koga se u Parizu kaže da je duhovit to je čovjek koji mora imati toliko duha koliko izvori imaju vode, jer ljudi iz društva i Parižani uopće jesu duhoviti; ali Calyste je suviše volio, bio je suviše zanesen da bi mogao primijetiti promjenu na Beatrisi i da bi je zadovoljio time što će razviti novu snagu; izgledao je vrlo blijed prema sjaju predašnje večeri, i on nije dao ni najmanje uzbuđenja žednoj Beatrisi.

Velika je ljubav kredit otvoren jednoj tako nenasitnoj snazi da moment bankrotstva. dolazi uvijek. Usprkos umoru od ovoga dana, (dana kad je ženi dosadno kraj ljubavnika!), Beatrisa je zadrhtala od straha misleći na sastanak La Palferine, nasljednika Maximea de Traillesa, i Calystea, čovjeka hrabrog bez hvalisanja. Oma se kolebala da ponovo primi mladog grofa; ali ovaj čvor bio je presječen jednim odlučnim događajem.

Beatrisa je bila uzela jednu trećinu lože u Talijanskoj operi, i to u jednoj mračnoj loži u parteru, zato da je nitko ne bi vidio. Već nekoliko dana Calyste, koji se bio osmjelio, vodio je markizu i ostajao ie u loži iza nje udešavajući da dođu prilično kasno, da ih nitko ne bi opazio. Beatrisa je izlazila među prvima iz dvorane, prije svršetka posljednjeg čina, a Calvste ju je pratio izdaleka i pazio na nju, iako je stari Antoine dolazio po svoju gospođu. Maxi.me i La Palferine proučavali su ovu strategiju, koju je stvorila potreba da se krije, čime se odlikuju idolopoklonici vječnog Djeteta, strah koji tišti sve žene koje su nekoć bile zvijezde društva a koje su zbog ljubavi pale sa svoga položaja u zodijaku. One se tada užasavaju poniženja kao kakve agonije; svirepije nego smrt; ali ova, agonija gordosti, ova sramota koju žene što su ostale na svom položaju na Olimpu bacaju onim ženama koje su pale s njega dogodila se pod najstrašnijim uvjetima koje je Maxime znao udesiti.

Na jednoj predstavi *hucie,* koja se završila, kako znamo, jednim od najvećih Rubinijevih trijumfa, gospođa de Rochefide, po koju Antoine još nije bio došao, stiže svojim hodnikom do kazališnog predvorja, čije su stepenice bile zakrčene lijepim ženama koje su se bile poredale na njima, ili se okupile dolje čekajući da im njihove sluge jave da s.u kola tu. Beatrisu su opazile odjednom sve oči, ona izazva u svima grupama šaputanje koje se pretvori u žagor. Za tren oka gomila se povuče, markiza ostade sama kao. da je okužena. Calyste, videći svoju ženu na jednom od dva stubišta, nije se usudio prići da pravi društvo ovoj odbačenoj, i Beatrisa mu je uzalud dva puta bacala pogledom punim suza molbu da joj priđe. U tom trenutku La Palferine, elegantan, ohol i divan, ostavi dvije žene, priđe markizi da je pozdravi, da razgovara s njom.

— Uzmite moju ruku i izađite gordo, ja ću već naći vaša kola — reče joij on.

— Hoćete li provesti ostatak večeri sa mnom? — odgovori mu ona penjući se u kola i ostavljajući mu mjesto kraj sebe.

La Palferine reče kočijašu: „Hajde za gospođinim kolima!" i pope se u kola gospođe đe Rochefide na najveće zaprepašćenje Calysteovo. Calyste osta kao ukopan, kao da su mu noge od olova, jer je Beatrisa bila dala znak mladome grofu da se popne u njena kola zato što je vidjela da je Calyste blijed kao krpa. Troja, kola stigoše u ulicu de Courcelles sa strašnom brzinom,, Calysteova, La Palferinina i markizina.

— Ah! vi ste tu?... — reče Beatrisa ulazeći pod ruku s mladim grofom u svoj salon kad u njemu vidje Calystea čiji je konj bio stigao prije obaju drugih kola.

— Vi dakle poznajete gospodina? — bijesno upita Calyste Beatrisu.

— Gospodina grofa de La Palferinu predstavio mi je Nathan prije deset dana — odgovori Beatrisa — a vi, gospodine, vi me poznajete već četiri godine...

— I ja sam spreman gospođo — reče Charles Kdouard — da natjeram gospođu d’Eisipard, koja se prva odmakla od vas, da se pokaje za to a da to zapamte i njeni unuci...

— Ah! to je *ona!...* — uzviknu Beatrisa. — Ja ću joj to već vratiti.

— Da se osvetite, trebalo bi da pridobijete ponovo svoga muža, i ja sam u stanju da. vam ga povratim — reče mladić markizi na uho.

Ovako otpočet razgovor produžio se do dva sata ujutru tako da Calyste, čiju je ljutmu Beatrisa neprestano suzbijala svojim pogledima, nije mogao ni dvije riječi da joj ikaže nasamo. La Palferine, koji nije volio Beatrisu, pokazao je pravo prei-mućstvo dobrog ukusa, duha i ljupkosti isto toliko koliko je Calyste pokazao nemoći jer se vrtiona stolici kao crv presječen na dvoje i jer se triput biodigao da ošamari La Palferinu. Treći put, kad je Calyste skočio prema svome suparniku, mladi grof mu reče: „Jeste li bolesni, gospodine barune?..." To je natjeralo Calystea da opet sjedne na stolicu na kojoj je ostao kao kip. Markiza je razgovarala s lakoćo-m jedne Celimene, pretvarajući se kao da ne zna da je Calyste tu. La Palferine je pokazao najvišu vještinu u tome što je izišao, pošto je kazao jednu riječ punu duha, ostavljajući dvojeljubavnika u svađi.

Takoje Maximeovom vještinom vatra razdora gorjela u dvostrukom braku gospodina i gospođe de Kochefide. Sutradan, kada je -doznao za uspjeh ove scene od La Palferine u Jockev-klubu, gdje je mladi grof igrao whista s velikim uspjehom, otišao je u ulicu La Bruyere, u palaču Schontz da dozna kako Aurelija kormilari.

— Dragi moj — reče gospođa Schontz smiješeći se na Maximea — ja sam na rubu snage, Rochefide je neizlječiv. Ja završavam svoju karijeru kurtizanskog života time što primjećujem da imati duha u njemu znači nesreću.

— Objasni mi ove riječi?...

— Prvo, dragi moj, držala sam svoga Art-ura osam dana pod udarcima najdosadnijih tema i onoga što mi u svome zanatu poznajemo kao najneprijatnije. „Ti si bolesna — govorio mi je on sa očinskom blagošću — ja sam

ti samo dobro činio, i volim te do obožavanja. — Vi ste u zabludi dragi moj — rekla sam mu ja — vi ste mi dosadni. — Pa dobro, zar ti nemaš za zabavljanje najduhovitije, najljepše ljude u Parizu?" odgovorio mi je ovaj jadni čovjek. Ušutkao me je. Tu, ja sam osjetila da ga volim.

— Ah! — reče Maxime...

— 5ta ćeš! to je jače od nas, čovjek se takvim stvarima ne može oduprijeti. Obrnula sam drugi list. Počela sam golicati onog sudačkog divljeg vepra, svog budućeg, koga sam kao Artura pretvorila u ovcu, ja sam ga posađivala tu, na Rochefiđeovu naslonjaču, i vidjela sam da je vrlo glup. Ala mi je bilo dosadno!... trebalo je zaista da Fabien bude tu da bi me onaj s njime iznenadio...

— Pa onda — uzviknu Maxime — šta je bilo!... Pa kad te je Rochefide uhvatio?...

— Ne znaš ti ništa, prijatelju moj. Po tvojim uputstvima ženidbeni oglasi su objavljeni, naš ugovor se naškrabao već, tako Notre-Dame de Lorette nema ništa da zamjeri. Kad obećanje za. brak postoji, treba dati kaparu... Kad nas je iznenadio', Fabiena i mene, jadni Artur povukao se na prstima čak u blagovaonicu i činio je „Brum! brurn!" kašljucajući i lupajući stolicama. Ovaj veliki glupan Fabien, kome nisam mogla sve reći, uplašio se...

...Eto, dragi Maxime, dokle smo dotjerali... Da me Artur zateče u krevetu s njime kad uđe u moju sobu, bio bi u stanju da mi kaže: „Jeste li dobro proveli noć, djeco moja?"

Maxime odmahnu glavom i za nekoliko trenutaka igrao' se svojim štapom.

— Ja poznajem takve prirode — reče on. — Evo šta treba da uradiš; ništa drugo nego da baciš Artura kroz prozor i da dobro zatvoriš vrata. Hoćeš li ponoviti svoju posljednju scenu s Fabienom?...

— Ah kakva kubura! jer najzad sveta tajna nije mi još dala svoju vrlinu...
Ti ćeš udesiti da izmijeniš jedan pogled s Arturam kad te on iznenadi — reče Maxim,e produžujući: — Ako se naljuti, sve je gotovo. Ako opet počne: „Bruni! bruri!“ to ee biti još bolje...

— Kako?

— Eto kako, ti ćeš se naljutiti, ti ćeš mu kazati: „Ja sam mislila da me ti voliš, da me poštuješ; ali ti ne osjećaš više ništa za mene; ti nisi ljubomoran..." Ti znaš kako treba govoriti! „U ovakvom slučaju, Maxime bi (spomeni meine) ubio ovog čovjeka na mjestu (i plači)... A Fabien, (osramoti ga time što ćeš ga uporediti s Fabienom), Fabien koga ja volim, Fabien bi izvukao mač i žabo bi ti ga u srce. Ah! eto kako se voli! Tako, hajde sad, zbogom, laku noć, idite svojoj kući, ja se udajem za Fabiena, on mi daje svoje ime, on! on je prezreo svoju staru majku!..." Najzad, ti...

— Znam! znam! bit ću savršena! — uzviknu gospođa Schontz. — Ah! jedan je samo Maxitme, kao što je jedan bio de Marsav.

— La Palferine je još jači od mene — odgovori skromno grof de Trailles — on dobro napreduje.

— On ima jezik, ali ti imaš pesnicu i kičmu! Sta si sve ti podnio! šta si sve ti zamrsio! — reče gospođa Schontz.

— La Palferine ima sve, on je dubok i učen; a ja sam neznalica — odgovori Makime. — Vidio sam Rastignaca, koji se brzo sporazumio s čuvarom državnog pečata, Fabien će biti postavljen za predsjednika i za oficira Legije časti nakon godinu dana službe.

— Ja ću postati bogomoljka! — odgovori gospođa Schontz naglašavajući ovu rečenicu tako da bi dobila pohvalu od Makimea.

— Svećenici više vrijede nego mi — odgovori Maxime.

— Ah! zar? — zapita gospođa Schontz. — Ja ću dakle moći naći ljude u unutrašnjosti s kojima mogu govoriti. Ja sam počela svoju ulogu. Faibien je već kazao svojoj majci da me je milost Božja prosvijetlila, očarao je dobru ženu mojim milionom i predsjedničkim položajem; pristaje da stanujemo kod nje, tražila je moju sliku i poslala mi je svoju: kad bi je Amor pogledao, on bi pao... na tjeme! Sad idi, Maxime, večeras ja ću se osloboditi svoga jadnog prijatelja, to mi para srce.

Nakon dva dana, na ulazu Jookey-ikluba, Charles-Edouard prilazeći Maximeu reče mu:

— Svršeno!

Od ove riječi, koja je sadržavala čitavu jednu strašnu i užasnu dramu što često dolazi kao osveta, grof de Trailles se nasmiješi.

— Otići ćemo da čujemo Rochefiđeova jadikovanja — reče Maxime — jer ste zajedno stigli do cilja, Aurelija i ti! Aurelija je izbacila Artiura i sada ga treba udomiti, on mora da da trista hiljada franaka gospođi Ronceret i da se vrati svojoj ženi, mi ćemo mu dokazati da je Beatrisa viša od Aurelije.

— Imamo' još dobrih deset dana — reče lukavo Charles-Eđouard a tako mi Boga, to nije mnogo; jer sada, kad poznajem markizu, znam da će jadni čovjek biti lijepo opljačkan.

— Šta ćeš učiniti kad bomba eksplodira?

— Čovjek ima uvijek pameti kad ima vremena da je potraži, ja sam naročito savršen kad se pripremam.

Dva kartaša su ušla zajedno u salon i našla markiza de Rochefide koji je ostario za dvije godine; nije imao na sebi mudar, nije bio elegantan, nije bio obrijan.

— Kako je, dragi moj markiže?... — upita Maxime.

— Ah! dragi moj, moj život je skrhan.

Artur je govorio deset minuta, a Maxime ga je ozbiljno slušao: on je mislio na svoje vjenčanje koje će se obaviti za osam dana.

— Dragi moj Arture, ja sam ti bio pokazao jedini način kojim bi, mislim, mogao sačuvati Aureliju, a ti nisi htio...

— Koji?

— Zar ti nisam savjetovao da odeš na večeru k Antoriji?

— Istina je... šta ćeš! ja volim... a ti, ti zanatski provodiš ljubav kao što Grisier proizvodi oružje...

— Slušaj, Arture, daj joj tri stotine hiljada franaka i njenu malu palaču, i ja ti obećavam da ću ti naći bolju od nje... Govorit ću ti kasnije o toj divnoj nepoznatoj ženi, eno vidim Ajudu koji hoće nešto da mi kaže.

I Maxime ostavi neutješesnog čovjeka te priđe predstavniku jedne porodice koju je trebalo utješiti.

— Dragi moj — reče drugi markiz na uho Maximeu — vojvotkinja je u očajanju, Calyste je tajno naredio da mu se spakuju putničke torbe, uzeo je pasoš. Sabina hoće da pođe za bjeguncima, da iznenadi Beatrisu i da je izudara. Ona je u drugom stanju i sve to sada kod nje dobija izgled neke ubilačke želje; javno je otišla da kupi pištolje.

— Kaži vojvotkinji da gospoda de Rochefide neće otići i da će za petnaest dana sve biti gotovo. Sada, Ajuda, daj mi svoju ruku? Ni ti ni ja, mi nismo nikada ništa rekli, ništa nismo znali! Mi ćemo se diviti slučaju života!...

— Vojvotkinja me je već natjerala da se zakunem na sveto Evanđelje i na križ da ću šutjeti.

— I ti ćeš primiti moju ženu za mjesec dana?

— Sa zadovoljstvom.

— Svi će biti zadovoljni — odgovori Maxime. — Samo izvijesti vojvotkinju o jednoj okolnosti zbog koje će se njen put u Italiju odložiti za šest tjedana i koja se tiče gospodina du Guenica, a ti ćeš doznati kasnije za razlog.

— Šta je to?... — reče Ajuda koji je posmatrao La Palferinu.

— Sokratova riječ prije polaska: „Mi dugujemo Eskulapu jednog pijetla"; ali vašem pašenogu bit će dosta kresta — odgovori La Palferine ravnodušno.

I za vrijeme od deset dana Calyste je bio pod djelovanjem jedne ljutine utoliko strasnije ukoliko se ona bila udvostručila istinskom strašću. Beatrisa je na teška iskušenja stavljala ovu ljubav koju je vjerno ocrtao Maxime de Trailles vojvotkinji de Granđlieu. Možda ne postoje tako čvrsta bića koja ne osjete ovu užasnu strast bar jedanput u svom životu. Mankiza je osjećala da je nju savladala neka viša sila, jedan mlad čovjek koji njene osobine nije visoko cijenio, koji je, isto tako plemić kao' i ona, gledao u nju pogledom moćnim i mirnim i u kome su njeni najveći napori žene jedva iščupali po koji osmijeh pohvale. Najzad, nju je držao u vlasti jedan tiranin koji nikad nije odlazio od nje a da je nije ostavio u suzama, tako da je bila ucviljena i da je mislila da nema pravo. Charles-Edouard igrao je s. gospođom de Rochetide komediju koju je gospođa de Rochefide igrala već šest mjeseci s Calysteom. Beatrisa, još od one sramote koju je javno doživjela u Talijanskoj operi, nije nikako bila izašla sa du Guenieom iz ove pogodbe:

— Vi ste meni pretpostavili svijet i svoju ženu, vi me više ne volite. Ako hoćete da mi dokažete da me volite, žrtvujte za mene svoju ženu i svijet. Napustite Sabinu pa hajdnro da živimo u Švicarskoj, Italiji ili Njemačkoj!

Oslanjajući se na ovako čvrst ultimatum, ona je bila otpočela onu opsadu koja se kod žena pokazuje u hladnom pogledu, u prezrivim pokretima i u njihovu zauzimanju stava opsjednute tvrđave. Ona je vjerovala da se oslobodila Calystea, ona je mislila da se on nikada neće usuditi da prekine s porodicom Grandlieu. Da ostavi Sabinu, kojoj je gospođica đes Touehes bila dala svoje imanje, zar to ne bi značilo da se preda bijedi? Ali Calyste, lud od očajanja, bio je tajno uzeo pasoš i mobo svoju majku da mu da znatnu sumu novaca. Čekajući ovu pošiljku novaca, on je pazk» na Beatrisu, mučen bijesom prave bretanjske ljubomore.

Najzad, devet dana nakon fatalnog saopćenja koje je La Palferine u klubu bio dao Maximeu, barun, kome je majka bila poslala trideset hiljada franaka, došao je k Beatrisi sa namjerom da razbije opsadu, da otjera La Palferinu i da napusti Pariz sa svojim idolom, pošto bi je prvo nagovorio na to. To je bila jedna od onih strašnih borbi u kojima se žene, koje su sačuvale još malo samopoštovanja, zagnjure zanavijek u dubinu poroka, ali odakle još mogu da se povrate k vrlini. Dotada je gospođa de Rochefiđe smatrala sebe za poštenu ženu, u čije su srce bile ušle dvije strasti; ali obožavati Charlesa Edouarda dopustiti da je Calyste voli, to bi za nju značilo da izgubi svoje samopoštovanje; jer tu gdje počinje laž, počinje i sramota. Ona je nad sobom dala prava Calysteu i nikakva ljudska moć nije mogla spriječiti Bretonca da se baci pred njene noge i da ih zalije suzama neograničenog kajanja.

Mnoge ljude čudi ledena neosjetljivost pod, kozjom žene ugušuju svoju ljubav; ali, kad one ne bi izbrisale prošlost, život bi za njih bio bez dostojanstva, one se ne bi mogle nikada vratiti od fatalne velike intimnosti kojoj su se one bile pokorile. U sasvim novom položaju u kome se nalazila Beatrisa bi se bila spasla da je La Palferine došao; ali je iskustvo starog Antoinea nju upropastilo'.

Kad je čula da su se jedna kola zaustavila pred vratima, ona je rekla Calysteu:

— Evonetko dolazi!

I ona je potrčala da spriječi sukob.

Antoine, kao obazriv čovjek, rekao je CharlesuEdouardu, koji je došao samo zato da čuje te riječi:

— Gospođa markiza nije kod kuće!

Kada je Beatrisa doznala od svog starog sluge za posjetu mladog grofa i za odgovor koji mu je on dao, ona reče „Dobro je!“ i uđe u salon govoreći u sebi:

— Otići ću u samostan!

Calyste, koji se bio usudio da otvori prozor, opazio je svoga suparnika.

— Tko je to bio? — upita on.

— Ne znam. Antoine je još dolje.

— To je La Pallerine...

— Moguće je da je to bio on...

— Ti ga voliš, i zato nalaziš da sam kriv... Ja sam ga vidio!...

— Vidio si ga?...

— Otvorio sam bio prozor...

Beatrisa pade kao mrtva na divan; ona odloži odlazak za osam dana pod izgovorom da ima posla i zakle se da neće primiti više Calystea, ako bude mogla da umiri La Palferinu, jer takvi su oni užasni računi i strašne muke koje kriju ova bića koja su izišla iz kolosijeka po kojima se kotrlja veliki socijalni vlak.

Kad je Beatrisa ostala sama, ona se osjeti tako nesretna, tako duboko ponižena da je legla u krevet; bila je bolesna; žestoka borba koja joj je kidala srce izgledala joj je kao da je bila kakva strašna groznica, te ona posla po liječnika, ali u isto' vrijeme ona je poslala La Palferini ovo pismo ,u kome se osvećivala Calysteu sa jednom vrstom bijesa:

„Prijatelju moj, dođite k meni, ja sam u očajanju. Antoine vas je vratio onda kad bi vaš dolazak učinio kraj jednoj od najstrašnijih mora moga života, oslobađajući me od čovjeka koga mrzim, i koga, nadam se, više nikad neću vidjeti. Ja volim samo vas na ovom svijetu i samo ću vaš voljeti, iako sam, nesretna da vam se ne dopadnem toliko koliko bih ja željela..."

Ona napisa četiri stranice, koje su ovako počinjale a završavale se suviše poetičnim ushićenjem da bi moglo da se štampa, ali u kojima se Beatrisa obrukala jer je ovako završila: „Koliko sam ja ostavljena tebi na milost i nemilost? Ah! ništa me neće spriječiti da ti đokažem koliko te volim." I ona potpisa, što nije bila nikad učinila ni za Calystea ni za Contija.

Sutradan, kad je mlađi grof došao k markizi, ona je bila u kupaonici; Antoine ga je zamolio da pričeka. Kad je došao Calyste, Antoine, ga vrati, iako' je ovaj, mnogo žedan ljubavi, naišao vrlo rano; njega je la Palferina gledao kroz prozor u trenutku kad se sav očajan peo u kola.

— Ah! Charles — reče markiza ulazeći u svoj salon — vi ste me upropastili!...

— Znam to dobro, gospođo — odgovori mirno La Palferine. — Vi ste mi se zakleli da volite samo mene, vi ste mi obećali da ćete mi dati jedno pismo u kome ćete napisati razloge za samoubistvo da bih u slučaju nevjere ja mogao da vasotrujem a da se nimalo ne plašim suda, kao da viši ljudi smatraju za potrebno da pribjegnu otrovu da bi se osvetili. Vi ste mi napisali: *„Ništa me neće spriječiti da ti dokažem koliko te volim!.*Eto, ja nalazim protivrjeanost u ovoj riječi: „*Vi ste me upropastili!.*
s ovim završetkom pisma... Ja ću znati sada da li ste vi imali hrabrosti da raskinete s du Guenieom...

— Pa eto, ti si mu se već unaprijed osvetio — reče ona i zagrli ga. — I, od ovog događaja, ti i ja vezani smo zauvjek...

— Gospođo — odgovori hladno kralj boema — ako me hoćete za prijatelja, ja pristajem; ali pod ovim uvjetima...

— Pod uvjetima?

— Da, pod ovim uvjetima. Vi ćete se izmiriti s gospodinom de Rochefideoim, vi ćete povratiti sve časti svoga položaja, vi ćete se vratiti u svoju lijepu palaču u ulici Anjou, vi ćete u njoj biti jedna od kraljica Pariza; vi ćete to postići time što ćete učiniti da Rochefiđe igra jednu političku ulogu, što ćete u svom držanju pokazati vještinu i ustrajnost kakvu je i gospođa d'Espard pokazala u kakvom položaju mora đa bude žena kojoj činim čast da joj se dajem...

— Ali vi zaboravljate da je potreban pristanak gospodina de Rochefidea.

— Oh! drago dijete — odgovori La Palferine — mi smo vam to pripremili, ja sam ga uvjerio svojom plemićkom riječju da vi vrijedite više nego sve gospođe Schontz iz kvarta Saint-Georges, i vi morate paziti na moju čast.

Za osam dana, svakoga dana, Calyste je odlazio k Beatrisi i Antoine ga je već s vrata vraćao s naročitim izrazom lica kad god bi rekao: „Gospođa markiza je opasno bolesna." Odavde Calyste bi otišao do La Palferine čiji je sobar odgovarao: ,,Ggrof je u lovu!" Bretonac je uvijek ostavljao po jedno pismo za La Palferinu.

Devetog dana Calyste, kome je La Palferine bio zakazao sastanak radi jednog objašnjenja, nađe ga, ali u društvu s Maximeom de Trailles, kome je mladi lupež bez sumnje htio da da dokaz o svojoj vještini i pozvao ga za svjedoka ove scene.

— Gospodine barune — reče mirno Charlesfidouard — evo šest pisama kojima ste me počastili; ona su zdrava i čitava, ona nisu ni bila otvorena, ja sam unaprijed znao šta se u njima nalazi kad sam čuo da me svuda tražite od onoga dana kad sam vas vidio s prozora, kad ste bili na vratima jedne kuće gdie sam uoči toga dana ja bio na vratima a vi ste bili na prozoru. Ja sam mislio da moram prijeći preko ovog'i neumjesnog izazivanja. Među nama budi rečeno, vi imate suviše dobrog ukusa da biste se mogli naljutiti na jednu ženu zato što vas ona više ne voli. Izazivati onoga koga ona više voli rđav je način da je ponovo osvojite. Ali u sadašnjim okolnostima vaša pisma su bila uprljana jednim osnovnim porokom, ona su bila *nevažeća,* kako to kažu advokati. Vi imate suviše zdravog razuma da biste se mogli naljutiti na jednog muža koji ponovo uzima svoju ženu. G. de Rochefide osjetio je da je markizin položaj bez časti. Vi više nećete naći gospođu de Rochefide u ulici de Couircellas, već u palači de Rochefide, za šest mjeseci, iduće zime. Vi ste se lakomisleno upleli u trenutku pomirenja muža i žene, pomirenja koje ste sami vi izazvali time što niste spasili gospođu de Rochefide od poniženja koje je ona pretrpjela u Talijanskoj operi. Pri izlasku iz kazališta, Beatrisa, kojoj sam već bio donio neke prijateljske prijedloge od strane njenog muža, povela me je sa sobom u svojim kolima i njena prva riječ tada bila je: „Idite i potražite Artura!..."

— Oh! Bože moj!.. — uzviknu Calyste — ona je imala pravo, ja nisam prema njoj bio' odan.

— Po nesreći, gospodine, ovaj jadni Artur živio je s jednom od onih okrutnih žena, s onom koja je već odavno osjećala sve više da će je on napustiti. Gospođa Schontz, koja je, računajrići na Beatrisinu smrt, gajila želju da jednog dana postane markiza de Rochefide, pobjesnela je kad je vidjela da su njene kule u zraku srušene, ona je htjela da se osveti jednim udarcem i ženi i mužu! Ove žene, gospodine, iskopaju sebi jedino ofcp da bi svome prijatelju iskopale obadva; gospođa Schontz, koja je napustila Pariz, iskopala je šest očiju!... I da sam ja neoprezno zavolio Beatrisu, ova gospođa Schontz iskopala bi osam očiju. — Morali ste i vi sami primijetiti da vam je potreban očni liječnik...

Maxime se morao nasmiješiti kad je vidio kako se Calysteovo lice izmijenilo i kako je poblijedio kad ie jasno zagledao u svoj položaj.

— Da li biste vjerovali, gospodine barune, da je ova nedostojna žena dala svoju ruku čovjeku koji joj je dao priliku da se osveti?... Oh! žene!... Vi sada razumijete zašto se Beatrisa za nekoliko[1] mjeseci zatvorila s Arturom u Nogentu na Marni, gdje oni imaju jednu krasnu malu kuću; oni će ondje izliječiti oči. *7*.a vrijeme ovog boravka popravit će se njihova palača, gdje markiza želi da razvije kneževski sjaj. Kad čovjek iskreno voli ženu tako plemenitu, tako veliku, tako ljupku, koja je žrtva bračne ljubavi u trenutku kada ima hrabrosti da se vrati svojim dužnostima, dužnost je i onih koji je obožavaju, kao što je vi obožavate, i onih koji joj se dive, kao što joj se ja divim, da joj ostanu prijatelji kad ne mogu ništa drugo da. joj budu osim toga... Bit ćete ljubazni da mi oprostite što sam smatrao da moram uzeti gospodina de Traillesa za svjedoka ovog objašnjenja; ali meni je mnogo stalo do toga da budem jasan u svemu ovome. Sto se mene tiče, ja hoću naročito da vam kažem da, ako se i divim pameti gospođe de Rocnefide, ona mi se kao žena nimalo ne dopada.

— Eto dakle kako se završavaju naši najljepši snovi, naše nebeske ljubavi! — reče Calyste, poražen tolikim istinama i razočarenjima.

— Naglo — uzviknu Maxime — ili, što je još gore, otrovom. Ja ne znam. nijednu prvu ljubav koja se nije glupo završila. Ah! gospodine barune, sve što je božanske u čovjeku može naći hrane samo na nebu!... Eto', to nam daje pravo, nama prepredenima. Ja sam mnogo produbljivao ovo pitanje gospodine; i, vi vidite, ja sam od juče oženjen, bit ću vjeran svojoj ženi, i ja vam savjetujem da se vratite gospođi du Guenic... ali... za tri mjeseca. Ne žalite za Beatrisom, ona je primjer onih sujetnih priroda, bez energije, kaćiperka radi slave, ona je gospođa d’Espard bez njene duboke politike, žena bez srca i bez glave, lakomislena u zlu. Gospođa de Rochefide voli saimo gospođu Rochefiđe; ona bi vas zavadila s gospođom du Guenic zanavijek i ostavila bi vas bez grižnje savjesti; jednom riječju, ona je nepotpuna i kao porok i kao vrlina.

— Ja nisam toga mišljenja, Maxime — reče La Palferine — ona će biti najljupkija domaćica u Parizu.

Calyste nije izišao prije nego što se rukovao sa Charlesom-Edouardom i Maximeom de Traillesom, zahvaljujući im za to što su ga spasili od njegovih iluzija.

Tri dana kasnije, vojvotkinja de Grandlieu, koja nije bila vidjela svoju kćer Sabinu od onoga jutra kad su se bili dogovorili za sve ovo, dođe iznenada ujutro i nađe Calystea u kupatilu, Sabina je pored njega pravila nove ukrase za nove pelene.

— No, djeco, šta je s vama? — upita dobra vojvotkinja.

— Ništa, samo dobro, draga moja mamo — odgovori Sabina podižući na svoju majku oči pune sreće — igrali smo basnu Dva goluba![22] To je sve.

Calyste pruži ruku svojoj ženi i nježno je steže. Pogled mu bijaše toliko rječit da je Sabina rekla vojvotkinji: „Ja sam voljena, majko, voljena zauvijek.“[23]

1838-1844.

JEDNA EVINA KĆI
Preveo
Vinko Tecilazić

U jednoj od najljepših palača u ulici Neuve-des-Mathurins, u jedanaest i po sati uveče, sjedile su dvije žene pred kaminom malog elegantnog salona presvučenog onim plavim bar šunom nježnih i blistavih odraza koji je francuska industrija uspjela proizvesti tek ovih posljednjih godina. Neki tapetar, jedan od onih pravih umjetnika, pokrio je vrata i prozore mekim zastorima od kašmira kojih je plava boja bila nalik na boju zidnih tapeta. Srebrna lampa ukrašena tirkizima, što je visjela na tri vrlo lijepo izrađena lanca, spušta se iz jednog lijepog ukrasa u obliku ruže, smještenog u sredini stropa. Jedinstveni sistem dekoriranja sproveden je do u tančine, sve do'tog stropa od plave svile, gdje je zvijezda od bijelog kašmira kojega duge naborane vrpce, zakvačena bisernim kopčama, padaju u jednakim razmacima po zidnim tapetama. Noge dotiču toplo tkanje jednog belgijskog saga koji je gust kao trava na tratini, dok mu je osnova, lanene boje, prošarana kitama modrog cvijeća. Pokućstvo, izrezbareno u punoj palisandrovini prema najljepšim starim uzorcima, svojim bogatim tonovima uveseljava dosadu ove previše nježne cjeline, kako bi rekao neki slikar. Nasloni stolica i naslonjača pružaju oku sitne jastučiće od lijepe, bijele, svilene tkanine, prošivene modrim cvijećem i bogato uokvirene lišćem, fino izrezbarenim u drvetu. Na dvjema policama sa svake strane prozora nalazi se tisuću dragocjenih sitnica, cvijeće umjetnog obrta procvjetalo na toplini misli. Na kaminu od plavog mramora, protkanog bijelim žilicama, nalazili su se najluđi stari porcelani iz Saske, oni pastiri koji idu na vječne gozbe držeći kite cvijeća u ruci; ti primjeri njemačkih umjetnika u kineskom stilu okružuju jedan sat od platine, išaran izdubenim arabeskama, Nad njim svijetle se brušene strane jednog Venecijanskog ogledala u okviru od ebanovine, pretrpanom reljefima s figurama, koji potječe iz kakvog starog kraljevskog dvorca. Dva stolića za cvijeće pokazivala su tada bolesni raskoš staklenika, blijedo, i božanstveno cvijeće, biser botanike. U ovom budoaru, hladnom, uređenom, čistom kao da se prodaje, nećete naići na onaj nestašni i hiroviti nered koji otkriva sreću. Sve je bilo skladno, jer su tu dvije žene plakale. Činilo se da tu sve trpi.

Ime vlasnika, Ferdinanda du Tilleta, ime jednog od najbogatijih pariških bankara, opravdava prekomjerni raskoš koji krasi palaču i uvodi nas u ovaj budoar. Premda mu se nije znalo za roditelje, iako se obogatio bogzna kako, du Tillet se oženio godine 1831. mladom kćerkom grofa de Granvdllea kojega je ime jedno od najslavnijih u francuskom sudstvu, koji je pair Francuske poslije Julske revolucije. Ovaj brak iz taštine bio je kupljen prilikom sklapanja bračnog ugovora priznanicom na miraz koji du Tillet nije primio a koji je bio isto tako velik kao i miraz njezine starije sestre udate za grofa Feliksa de Vandenessea. Što se tiče Granvilleovih oni su bili postigli ovu vezu s Vandenesseovima zahvaljujući ogromnom mirazu. I tako je novac popravio štetu koju je plemstvo nanijelo sudstvu. Da, je grof de Vandenesse mogao vidjeti dia će tri godine kasnije postati šurjak nekog gospodina Ferdinanda, *nazvanoga* du Tillet, on se ne bi bio oženio svojom sadašnjom ženom; ali tko bi krajem godine 1828. mogao predvidjeti čudne društvene potrese koje je godina 1830. donijela, politici, tancima i moralu Francuske? Smatrali bi luđakom onoga koji bi rekaogrofu Feliksu de Vanđenesseu da će on u tom križanju izgubiti krunu paira Francuske i da će se ta kruna naći na glavi njegova šurjaka.

Zgrčena na jednoj on onih nisikih stolica koje nazivaju chauffeuses[24] u položaju žene koja sluša, gospođa je du Tillet s majčinskom nježnošću pritiskala na grudi i ponekad ljubila ruku svoje sestre, gospođe Feliksa de Vandenessea. U otmjenu se društvu prezimenu dodaje ime da bi se razlikovala grofica od njezine zaove, markize, žene negdašnjeg ambasadora Charlesa de Vandenessea koji se oženio bogatom udovicom grofa de Kergarorueta, gospođicom de Fontaine. Napola ispužena na divanu, s maramicom u ruci, dišući teško zbog jecaja koje je suzdržavala, vlažnih očiju, grofica je upravo svršila jednu od onih ispovijesti koje može da učini samo sestra sestri, i to kad se te dvije sestre ljube, a ove su se dvije nježno ljubile. Mi živimo u doba kad dvije sestre, tako neobično udate, mogu i da se ne ljube, tako da je pripovjedač dužan izložiti uzroke ove nježnosti koju su one sačuvale potpunoi bez ikakve mrlje, unatoč preziru što su ga njihovi muževi osjećali jedan prema drugome, i unatoč društvenim razlikama. Brzi pogled na njihovo djetinjstvoobjasnit će raspoloženje i jedne i druge.

Mariju-Angeliku i Mariju Eugeiniju odgajala je u jednoj mračnoj palači u Maraisu jedna pobožna žena ograničene pameti, žena koja je, *prožeta svojim dužnostima* (klasična fraza) ispunila prvu dužnost majke prema svojim kćerima i tako su one odrasle do svoje udaje, prva u dvadesetoj,, druga u sedamnaestoj godini, ne izlazeći nikad iz obiteljskog kruga nad kojim je kružio majčinski pogled. Sve dotad one nisu prisustvovale ni jednoj predstavi, pariške crkve bile su njihova kazališta. Ukratko, njihov jeodgoj bio u majčinoj kući isto tako strog kao što je mogao biti u nekom samostanu. Čim su poodrasle,. spavale su uvijek u sobi koja je bila u vezi sa sobona grofice Granville, dok su vrata njezine sobe bila otvorena (preko noći. Osim vremena koje su morale posvetiti sebi, vjerskim dužnostima ili učenju koje je neophodno potrebno djevojkama iz uglednih obitelji, sve su ostalo vrijeme provodile šijući za Siromahe ili u šetnjama poput onih što ih Englezi dozvoljavaju sebi nedjeljom, govoreći: „Ne žurimose toliko, izgledat ćemo kao da se zabavljamo." Njihovo obrazovanje nije prekoračilo granice koje su odredili ispovjednici, izabrani među najnetrpeljlvijim svećenicima i najžešćim jansenistima. Nikad skromnije ni nevinije djevojke nisu bile predane svojim muževima. Činilo se da je njihova majka vidjela u toj stvari, uostalom dosta bitnoj, ispunjavanje svih svojih dužnosti prema Bogu i ljudima. Prije svoje udaje ova dva jadna stvorenja nisu ni čitala romane ni crtala ništa drugo osim, likova kojih bi anatomija Cuvieru izgledala remekdjelom smiješnoga, a koji su tako naslikani da bi: i sam Herkul farneski dobio ženske oblike. Neka: ih je stara djevojka naučila crtati. Jedan ih je častan svećenik uputio u gramatiku, francuski jezik, povijest, zemljopis i ono malo računice koliko jepotrebno ženama. One su uveče glasno čitale knjige koje su im izabrali među odobrenim knjigama, kao što su *Poučna pisma* i *Predavanja iz književnosti* od Noelia, ali u nazočnosti ispovjednika njihove majke, jer su mogle naići na odlomak koji bi bez: mudrih objašnjenja probudio njihovu maštu. Fenelanov *Telemah* činio se opasnim. Grofica de Granville dovoljno je ljubila svoje kćeri i željela je da od njih stvori anđele po uzoru na Mariju Alacoque, ali bi njezine kćeri više bile voljele manje kreposnu, ali ljubazniju majku.

Ovakav je odgoj urodio svojim plodom.

Nametnuta kao jaram i prikazana u strogom obliku vjera je umorila svojim obredima ova mlada nevina srca s kojima se postupalo kao da su bila zločinačka; ugušila je u njima osjećaje i, premda je pustila duboko korijenje, djevojke je nisu voljelje. Dvije su Marije trebale ili oglupaviti ili zaželjeli samostalnost: one su zaželjelo da se udaju čim, su mogle nazreti svijet i usporediti neke misli, ali nisu znale za svoje ganutljive draži i svoju vrijednost. One nisu. poznavale ni svojuvlastitu nevinost, a kako bi onda poznavale život? Nemajući oružja za slučaj nesreće, kao što nisu imale ni iskustva da bi znale cijeniti sreću, one su na dnu ove majčinske tamnice nalazile jedinu utjehu u sebi. Njihove nježne ispovijedi, izgovorene uveče tihim glasom, ili nekoliko rečenica što bi ih izmijenile kad bi ih majka načas ostavila, sadržavale su često više misli nego što su riječi mogle izreći. Ponekad je jedan kradom dobačen pogled, kojim su one jedna drugoj saopćavale svoja uzbuđenja, bio kao pjesma puna gorke tuge. Pogled na vedro nebo, miris cvijeća, šetnja pod, ruku kroz vrt, sve su to za njih bili vanredni užici. Dovršavanje nekog veza izazivalo bi kod, njih nevine radosti. Društvo, njihove majke -bilo jedaleko od toga da bude utočište za njihova srca, ili poticaj za njihov duh, ono je moglo samo da ih navede na crne misli i da ih rastuži jer se sastojalo od starih krutih žena bez, osjećaja, bez draži, kojih se razgovor vrtio oko toga, po čemu se razlikuju -propovjednici ili ispovjednici, oko njihovih malih tjelesnih nelagodnosti i oko crkvenih događaja koje nisu mogli primijetiti *Dnevni list* i *Prijatelj vjere.* A što se tiče muškaraca koji su dolazili k njima, oni bi ugasili i ljubavne baklje, toliko su njihova lica bila hladna i tužno pomirena sa sudbinom; bili su svi u godinama kad je čovjek čangrizav i šutljiv, kad njegova osjetljivost dolazi do izražaja još samo za stolom te se veže samo za one stvari koje se tiču udobnosti. Vjerska je sebičnost osušila ova srca posvećena dužnosti i skučena na navike. Šutljive igre ispunjavale su im, gotovo čitavo veće. Dvije male, kao isključene iz tog' skupa sudaca koji je podržavao majčinu strogost, otkrile su u sebi mržnju prema tim dosadnim osobama uipalih očiju i namrštenih lica.

Iz mraka tog života snažno je izbijalo jedno jedino muško lice, lice učitelja glazbe. Ispovjednici su zaključili da je glazba kršćanska umjetnost, ponikla u katoličkoj crkvi, i da joj je crkva pomagala da se razvije. Zato su im dozvolili da uče glazbu. Neka gospođica s naočalima, koja je podučavala pjevanje i klavir u susjednom samostanu, umorila ih je vježbanjima. Ali kad je starija od njihovih kćeri navršila deset godina, grof de Granville je dokazao da je potrebno uzeti učitelja. Gospođa de Granville je tim nužnim popuštanjem istakla svu vrijednost bračne poslušnosti: to je u duhu pobožnih žena da dužnosti koje izvrše ubrajaju sebi u zaslugu.

Učitelj je bio neki Nijemac, katolik, jedan od onih ljudi koji se rode kao starci, koji će uvijek imati pedeset godina, čak i u osamdesetoj. Njegovo upalo: naborano, smeđe lice sačuvalo je nešto djetinjastoi naivno u svojim crnim dubinama. Svijetlomodra boja nevinosti oživljavala je njegove oči, a veseli smiješak proljeća bio mu je na usnama. Njegova stara sijeda kosa, jednostavno poravnana kao kosa Isusa Krista, dodavala je njegovu zanosnom izgledu nešto dostojanstveno zbog čega se čovjek mogao prevariti u njegovu karakteru: napravio bi kakvu glupost s najuzornijom ozbiljnošću. Odijelomu je bilo potreban omot kojemu on nije. Kasnije nije nitko saznaokoji je svećenik ili koja je stara pobožna žena pronašla tog Nijemca što je zalutaou Pariz. Čim su majke saznale da je grofica de Granville našla učitelja glazbe za svoje pridavao nikakvu važnost jer je oci -upirao previsoko u oblake da bi se one ikad spustile do stvarnosti. I tako je taj veliki nepoznati umjetnik pripadao ugodnoj vrsti zaboravljivih ljudi koji svoje vrijeme i svoju dušu daju drugome, kao što ostavljaju rukavice po svim stolovima i kišobrane pred svim vratima. Njegove su ruke bile takve da su bile prljave i poslije pranja. Ukratko, njegovo staro tijelo, slabosmješteno na kržljavim nogama, tijelo koje je pokazivalo do kojeg se stupnja čovjek može smatrati sporednijim od njegove duše, pripadalo je onim čudnim tvorevinama koje je lijepo opisao samo jedan Nijemac, Hoffmann, pjesnik onoga što naokone postoji a ipak živi. Takav je bio Schmucke, bivši crkveni zborovođa markgrofa od Anspacha. učenjak koji se morao pojaviti pred skupom pobožnih ljudi i koga su upitali da li posti. Učitelj je zaželioda odgovori: „Pogledajte me!“ Ali kako da se čovjek šali s pobožnim ženama i jansen-ističkim ispovjednicima? Taj je lažni starac zauzimaomnogo mjesta u životu dviju Marija, one su osjećale tolikoprijateljstvo prema tom naivnom i velikom umjetniku koji se zadovoljavao razumijevanjem umjetnosti da mu je, kad siu se udale, svaka od njih odredila tri stotine franaka doživotnog prihoda, svotu koja mu je bila dovoljna za stan, pivo, duhan i odijelo. Šest stotina franaka i ono što je zaradio od satova glazbe značili su za njega zemaljski raj. Schmucke je osjetio hrabrost da povjeri svoju bijedu i svoje želje samo ovim divnim djevojkama, ovim srcima kojia su se nasiovjetala pod sni jegom majčinske sitrogosti i pod ledom polbožnosti. Ta činjenica objašnjava čitavog Schmuckea i djetinjstvo dviju Marija.
kćeri, sve su pitale za njegovo ime i njegovu adresu. Schmticke je podučavao u trideset kuća iu Maraisu.

Njegov se kasni uspjeh pokazao time što je kupio cipele s poforončanim kopčama, podstavljene umecima od konjske dlake, i rublje koje je sad češće mijenjao. Njegova bezazlena radost, dugo sakrivena otmjenom i pristojnom bijedom, opet se pojavila. Izmakle bi mu kratke, duhovite rečenice kao: „Gospođice, ove noći mačke su pojele blato u Parizu”, kad bi noću mraz osušio ulice koje su dan prije bile blatne; ali on ih je izgovarao na osobitom germansko-galskom narječju:

Gospodžica, mačka su bojeli plato u Parizu.

Zadovoljan što je ovim anđelima donosio tu vrstu *vergissmeinnichta,* izabranog medu cvljejećem svoje duhovitosti, poprimao[1] je, dok im ga je pružao, lukav i duhovit izraz kojim bi razoružao porugu. Bio je toliko sretan što je uspijevao da izvabi smiješak na usnama svojih učenica, kojih je nesretan život prozreo, da bi se i hotimice bio učinio smiješnim da to već nije bio po prirodi; ali njegovo bi srce oplemenilo najgore prostote i on bi, prema lijepim riječima pokojnog Saint-Martina, svojim nebeskim smiješkom pozlatio i blato.

Prema jednoj od najplemenitijih zamisli vjerskog odgoja dvije su Marije s poštovanjem pratile svog učitelja do vrata stana. Tu bi mu jadne djevojke rekle kakvu nježnu rečenicu, sretne što usrećuju tog čovjeka: mogle su se pokazati ženama samo prema njemu!

Dakle, do njihove je udaje glazba postala za njih drugi život u životu, kao što ruski seljak, kako se kaže, smatra svoje snove stvarnošću a svoj život ružnim snom. Željne da se zaštite od niskosti koje su prijetile da ih

zahvate, od nezasitih asketskih ideja, one su se svom žestinom predale svladavanju poteškoća glazbene umjetnosti. Melodija, harmonija, kompozicija, te tri nebeske kćeri kojima je ravnao onaj stari katolički faun opijen glazbom postale su im naknada za njihov rad i one su se zaklanjale u njihov eterični ples. Mozart, Beethoven, Hayđn, Paesiello, Cimarosa, Hurnmel i drugorazredni geniji razvili su u njima tisuću osjećaja koji nisu prekoračili nevinu ogradu njihovih sakrivenih srdaca, ali koji su dospjeli do visine po kojoj su one letjele raširenih krila. Kad bi gotovo savršeno odsvirale neki komad, stezale bi jedna drugoj ruke, poljubile bi se zahvaćene živim zanosom, a njihov bi ih stari učitelj zvao svetim Cecilijama.

Dvije Marije nisu bile na plesu dok im nije bilo šesnaest godina, a i onda samo četiri puta godišnje, i to u nekim biranim kućama. One bi se udaljile od svoje majke tek kad bi ih ona snabdjela uputama kako će se ponašati prema svojim plesačima, a upute su bile toliko stroge da su one na pitanja svojih plesača mogle odgovarati samo sa „da“ ili „ne“. Grofičin se pogled nije dijelio od njenih kćeri i kao da je pogađao riječi po pokretu usana. Jadne male imale su besprijekorne plesne haljine od muslina, zatvorene do podbratka, sa bezbroj sitnih riševa i s dugina rukavima. Budući da su te haljine stezale i sakrivale njihovu ljepotu, djevojke su podsjećale na egipatska postolja za kipove; pa ipak su iz te hrpe pamuka izlazile dvije divne slike tuge. Ljutile su se kad bi primijetile da ih blago sažaljuju. Koja žena, ma koliko bila nevina, ne zaželi da joj zavide? Nijedna opasna misao, nezdrava ili samo dvosmislena, nije uprljala bijelu tvar njihovih mozgova: srca su im bila čista, ruke užasno crvene, one su pucale od zdravlja. Eva nije izašla iz božjih ruku nevinija nego ove dvije djevojke kad su odlazile iz majčinog doma u općinu i u crkvu, s jednostavnom, ali strašnom preporukom da u svemu slušaju ljude pokraj kojih će spavati ili provoditi besane noći. Prema njihovu shvaćanju njima u tuđoj kući, u kojoj će ih izagnati, nije moglo biti gore nego u majčinskom samostanu.

Zašto otac ovih dviju djevojaka, grof de Granville, ta velika, učena i, premda ga je ponekad privukla politika, poštena sudska ličnost, nije štitio ova dva mala bića od tog poraznog despotizma? Na žalost, prema znamenitoj nagodbi, koja je nastala poslije deset godina braka, supružnici su živjeli odijeljeno u svojoj kući. Otac je zadržani odgoj sinova, ostavivši svojoj ženi da odgaja kćeri. U primjeni tog ugnjetačkog sistema on je vidio mnogo manje opasnosti za žene nego za muškarce. Dvije Marije, ako im je bilo suđeno da trpe tiraniju ljubavi ili braka, izgubit će pri tome manje nego mladići kojih um mora ostati slobodan i kojih bi se sposobnosti pokvarile pod jakim pritiskom do krajnosti dosljedno provedenih vjerskih ideja. Od četiri žrtve grof je spasio dvije. Sinove, od .kojih se jedan imao posvetiti sudstvu a drugi odvjetništvu, grofica je smatrala suviše loše odgojenima a da bi im dozvolila i najmanju bliskost sa sestrama. Ova jadna djeca mogla su se sastajati samo pod strogim nadzorom. Uostalom, kad bi sinovi izašli iz koleža, grof je dobro pazio da ne budu kod kuće. Dječaci su dolazili da ručaju s majkom, i sestrama; sudac ih je zatim zabavljao tako da je izlazio s njima u kavane, kazališta, muzeje i na selo, kad je za to bilo povoljno vrijeme, a to su bile njihove zabave. Osim svečanih obiteljskih dana, kao što su grofičin i očev imendan, Nova godina, dijeljenje školskih nagrada, kad bi dječaci ostajali u očevoj kući i tu noćili, osjećajući se pritom neugodno, ne usuđujući se poljubiti svoje sestre na koje je grofica pazila te ih ni časka nije ostavljala zajedno, ove su dvije jadne djevojčice tako rijetko viđale svoju braću da među njima nije moglo hiti nikakve veze.

Tih *su se* dana svakog časa mogli čuti uzvici: „Gdje je Angelika?" — „Šta radi Eugenija?" — „Gdje su moja djeca?" Kad bi se govorilo o njezinim sinovima, grofica bi podizala nebu svoje hladne i izmučene oči kao da je htjela Boga moliti za oproštenje što ih nije oslobodila bezbožništva. Njezini uzvici i njezina prešućivanja, kad se o njima govorilo, bili su jednaki najtužnijim stihovima proroka Jeremije i varali su dvije sestre koje su svoju braću smatrale pokvarenima i zauvijek izgubljenima. Kad je ovima bilo osamnaest godina, grof im ustupi dvije sobe u svom stanu te ih je dao da učepraw pod nadzorom jednog odvjetnika, njegova tajnika, kojega je dužnost bila da ih uvede u tajne njihove budućnosti. I tako su dvije Marije premaloupoznale bratsku ljubav. Kad su im se sestre udavale, jedan je brat bio državni odvjetnik u jednom udaljenom sudu, drugi je bio na početku svoje karijere u provinciji, te su obojica bila oba puta zapriječena nekom teškom parnicom.

Nutarnji život u mnogim obiteljima, za koji bi se moglo misliti da je prisan, složan, povezan, prolazi na ovaj način: braća su daleko, brinu se da steknu novaca, da napreduju, da služe svojoj zemlji; sestre su opkoljene vrtlogom interesa porodica koje su strane njihovoj. Tako svi članovi žive rastavljeni, zaboravljaju jedni na druge, vezani su još samo slabim vezama uspomene do časa kad ih ponos zovena okup, kad ih interes skupi, a ponekad rastavi i srcem, kao štosu zapravoveć bili rastavljeni. Rijetka je iznimka obitelj koja živi povezana tijelom i dušom. Suvremeni zakon, koji umnožava obitelj obitelju, stvorio je najstrašnije od svih zla: individualizam.

Usred duboke samoće, u kojoj je prošla njihova mladost, Angelika i Eugenija su rijetko viđale svog oca koji je, uostalom, tužna lica dolaziou veliki stan .svoje žene u prizemlju palače. Kod kuće je imao ozbiljan i svečan izraz lica suca na zasjedanju. Kad su dvije djevojčice prešle doba igračaka i lutaka, kad su oko dvanaeste godine počele razumijevati, u doba kad se više nisu smijale starom Schmuckeu, one su otkrile tajnu briga koje su brazdale grofovo čelo; pod njegovom strogom obrazinom one su otkrile tragove dobre prirode i divnog značaja. Shvatile su da se on u svome obiteljskom životu povukao pred vjerom prevaren u svojim supružanskim očekivanjima, kao što je bio povrijeđen u najnježnijim osjećajima, u ljubavi oca prema svojim kćerima. Takva bol nevjerojatno uzbuđuje djevojke kojima je uskraćena nježnost. Ponekad, dok je šetao po vrtu između njih, otac bi ih uhvatio obje oko pasa i hodajući njihovim dječjim korakom zaustavljao' ih u žbunu i ljubio u čelo jednu i drugu. Njegove oči, usta i izraz lica pokazivali su tada najdublju samilost. „Vi niste previše sretne", govorio bi im on u tim časovima, „ali ja ću vas rano udati i bit ću zadovoljan kad budem vidio da odlazite od kuće.“ — „Tata", govorila je Eugenija, „mi smo odlučile udati se za prvog čovjeka koji naiđe." — „Evo gorkog ploda takvog odgoja!" znao bi povikati grof. „Hoće se stvoriti od njih svetice, a dobijaju se... Ali on ne bi dovršio. Često su djevojke osjećale vrlo veliku nježnost u njegovim pozdravima na rastanku ili u njegovim pogledima kad bi .slučajno večerao kod kuće. One su žalile oca koga su tako rijetko viđale, a čovjek voli onoga

koga žali.

Taj strogi i vjerski odgoj bio je uzrok udaje dviju sestara koje ie nesreća sjedinila isto tako kao što je priroda spojila Ititu-Christinu. Mnogi ljudi koji se žene pretpostavljaju djevojku uzetu iz samostana i vrlo pobožnu djevici odgojenoj u škodi društva. Sredina ne postoji. Čovjek se mora oženiti vrlo obrazovanom djevojkom, koja je čitala i tumačila oglase po novinama, plesala valcere i polke s tisuću mladića, išla na sve predstave, gutala romane, kojoj je učitelj plesa lomio koljena pritiskajući ih na svoja, koja se ne brine o vjeri i koja je sama sebi stvorila svoj moral, ili pak neukom i nedužnom djevojkom kao što su bile Marija Eugenija i Marija Angelika. Možda je isto toliko opasno oženiti se jednom koliko i drugom. Ipak velika većina ljudi, koji nisu više u Arnolpheovim godinama, više vole pobožnu Agnes nego buduću Celimenu.

Dvije su malene i vitke Marije imale isti stas, istu nogu, istu ruku. Mlađa, Eugenija, bila je plava kao njezina mati. Angelika bijaše crnomanjasta kao otac. No obje su imale istu boju kože: onu sedefastu bjelinu koja ukazuje na bogatstvo i čistoću krvi, prošaranu bojama koje su se isticale na tkivu bujnom kao jasmin, a i put im je bila, kao u jasmina, glatka pri dodiru. Eugenijine plave i Angelikine crne oči imale su izraz bezbrižnosti, nehotičnog čuđenja, koji se jasno odavao nezamjetnim načinom kojim su njihove zjenice lebdjele po bjeloočnici oka. Obje su bile lijepa stasa: njihova pomršava ramena trebala su se zaobliti nešto kasnije. Grudi, koje su tako dugo sakrivale, zadivile su poglede svojim savršenstvom kad su ih muževi zamolili da obuku duboko izrezane plesne haljine: i jedan i drugi uživali su tada u onom divnom stidu koji je, najprije kod kuće a zatim za čitavo vrijeme plesa, izazivao rumenilo na licu ovih neukih stvorenja. U času kad počinje ova pripovijetka, dok starija plače i dok je mlađa sestra tješi, njihove su ruke postale bijele kao mlijeko. Obje su othranile po jedno dijete, jedna dječaka, a druga djevojčicu.

Eugenija se činila vrlo nestašnom svojoj majci koja je više pazila na nju i bila stroža prema njoj. Toj majci, koje su se bojale, izgledalo je da otmjena i ponosna Angelika ima dušu punu zanosa koji će se siairn čuvati, dok joj se činilo da je potrebno obuzdavati vragolastu Eugeniju. Ima divnih stvorenja za koja sudbina i ne zna, kojima bi trebalo sve uspjeti u životu, ali koja žive i umiru nesretna, mučena od kakvog zlog duha, koja su žrtva nepredviđenih okolnosti. Tako js nevina, vesela Eugenija po izlasku iz majčine tamnice dospjela pod zlobnu tiraniju jednog skorojevića. Angelika je, sklona velikim borbama osjećaja, bila bačena potpuno slobodna u najviše krugove pariškog društva.

Gospođa de Vandenesse, koja je očito. klonula pod teretom preteških patnja, i poslije šest godina braka još uvijek naivna, (Ležala je siarvivši napola noge, povivši tijelo, zabacivši se na naslon, kanapea. Dotrčala je k svojoj sestri pošto se samo načas pokazala u Talijanskom kazalištu, u pletenicama joj je još ostalo, nekoliko cvjetova, dok su drugi, kao i njezine rukavice, njezin svileni ogrtač podstavljen krznom, njezin muf i njezina kukuljica, bili porazbacani po sagu. Sjajne su se suze miješale s biserom na njezinim bijelim grudima, vlažne oči nagovještale su čudne ispovijesti. Zar to nije bilo strašno usred ovog raskoša? Grofica nije imala hrabrosti da govori.

— Jadna moja — reče gospođa du Tilet — kako se ti varaš o mome braku kad ti je palo na pamet da od mene zatražiš pomoć!

Kad je čula tu rečenicu, koju je njezinoj sestri izmamila iz dubine duše bura koju je ona u njoj izazvala, kao što topljenje snijega podiže najdublje kamenje s korita brzica, grofica je zaprepašteno pogledala bankarovu ženu, plamen užasa osuši njezine suze a oči joj se ukočiše.

— Zar si i ti u ponoru, anđele moj? — reče ona tiho.

— Moj jad neće umiriti tvoje bolove.

— Reci mi ih, drago dijete. Još nisam, toliko sebična da te ne bih slušala. Mi, dakle, još uvijek trpimo jednako kao i u svojoj mladosti?

— Ali trpimoodijeljene — tužno, odgovori bankarova žena. — Mi živimo u dva neprijateljska društva. Ja idem. u Tuilerije kad ti više ne dolaziš. Muževi nam pripadaju dvjema protivnim strankama. Ja sam žena jednog častoljubivog bankara, lošeg čovjeka, zlato moje! A ti udata za dobrog, otmjenog, plemenitog čovjeka...

— Oh, samo bez zamjerke — reče grofica. — Da bi mi mogla nešto zamjeriti, jedna bi žena morala podnijeti dosadu života bezbojnog i bez sjaja, trebalo bi da je iz njega izašla da bi ušla u raj ljubavi; trebalo bi da je upoznala sreću koju čovjek doživi kad osjeća da cijelim svojim životom živi u nekom drugom, kad prima beskrajna uzbuđenja jedne pjesničke duše, kad živi dvostruko: prati je svuda u njenim letovima kroz prostore, kroz svijet častoljublja, pati njenim patnjama, penje se na krilima njenih beskrajnih užitaka, pokazuje se na velikoj pozornici, a pored svega mora biti mirna, hladna, vedra pred ljudima koji promatraju. Da, draga moja, često treba nositi čitav ocean u srcu, kad se čovjek nađe, kao što smo mi ovdje, pored vatre, kod kuće na kanapeu. Pa ipak, kolika li je sreća imati svakog trenutka ogromno zanimanje koje umnožava i rasteže vlakna srca, ne osjećati se hladnim ni prema čemu, vezati svoj život za kakvu šetnju na kojoj će se u mnoštvu vidjeti jedno blistavo oko pred kojim blijedi sunce, uzbuditi se zbog nečijeg zakašnjenja i zaželjeti da ubiješ nametljivca koji krade jedan od onih rijetkih časaka kad sreća trepti u najsitnijim žilama! Kako se čovjek onda. opija životom! Ah, draga moja, živjeti kad toliko žena na koljenima mole uzbuđenja koja bježe od njih! Pomisli, drago dijete, za ovu pjesmu postoji samo jedno vrijeme: mladost. Za nekoliko godina doći će zima, studen. Ah, kad bi ti imala ovo bogatstvo sirca i kad bi ti prijetila opasnost da ..ga izgubiš?!... Gospođa du Tillet, koja se uplašila kad je čula ovaj užasni uvod, zastrla je rukama lice.

— Nisam ni mislila da ti bilo što zamjerim, mila moja — najzad će ona, videći lice svoje sestre makvašeno vrelim suzama. — U tren oka ti si ubacila u moju dušu više iskara nego štosu ih pogasile moje suze. Da, život kojim ja živim opravdao' bi u mom srcu ljubav koju si ti čas prije opisala. Pusti me u uvjerenju da mi ne bismo bile tu gdje jesmo da smo se češće viđale. Da si ti znala za moje patnje, cijenila bi svoju sreću, možda bi me ohrabrila da ne popustim, i ja bih bila sretna. Tvoja nesreća je događaj koji *se može* otkloniti, dok sam ja neprestano nesretna. Ja sam za svog muža predmet o koji on vješa svoj raskoš, zastava njegova častoljublja, ja

zadovoljavam njegovu taštinu. Za mene on nema ni pravog osjećaja ni iskrenosti. Ferdinand je hladan i uglađen kao ovaj mramor — reče ona udarivši rukom po kaminu. — Prema meni je nepovjerljiv. Što bih ja god zahtijevala za sebe, odbijemo mi je unaprijed; ali ako mu nešto' laska i treba da pokaže njegovo bogatstvo, to ne treba ni da poželim; ukrašava mi sobe, troši preko mjere za moje ručkove i večere. Moja posluga, moje lože u kazalištu, sve ono što je vanjsko, sve je to po najnovijem ukusu. Njegova taština ne štedi ništa, on će postaviti čipke na pelene svoje djece, ali neće htjeti da čuje njihov plač niti će pogoditi što im treba. Razumiješ li me? Kad. idem u dvor, puna sam dijamanata, po' gradu nosim najskuplje trice, ali ne raspoiažem ni prebijenom parom. Gospođa du Tillet, koja možda izaziva ljubomoru, za koju misle da pliva u zlatu, nema ni sto franaka koji bi bili njezini. Ako se otac ne brine o djeci, još se manje brine o njihovoj majci. Ah, on mi je i previše surovo dao osjetiti da me je platio i da mu je oteta moja lična imovina kojom ja ne raspoiažem. Kad bih morala zavladati samo njime, možda bih ga i pridobila, ali ja trpim strani utjecaj, utjecaj neke žene koja je prešla pedesetu godinu, koja je umišljena i koja je jača nego ja, udovice nekog javnog bilježnika. Osjećam da ću se osloboditi tek onda kad ona umre. Moj je život ovdje uređen kao da sam kraljica: zvono me zove na ručak i večeru, kao u tvom dvorcu. Izlazim neodgodivo u određeno vrijeme i odlazim u Bulonjsku: šumu. Uvijek me prate dvije sluge u paradnoj livreji i uvijek se moram vratiti u isti sat. Mjesto da naređujem, ja primam naređenja. Na plesu ili u kazalištu sluga mi kaže: „Gospođu čekaju kola“, i ja moram otići upravo onda kad se najbolje zabavljam. Ferdinand bi se naljutio kad se ne bih. pokorila etiketi koja je stvorena za njegovu ženu,, a ja se njega bojim. Usred tog prokletog bogatstva, počinjem žaliti za našom majkom i počinjem smatrati da je ona dobra majka: ostavljala nam je noći, i ja sam mogla razgovarati s tobom. Ukratko, živjela sam pokraj bića koje me je ljubilo i trpjela sa mnom, dok ovdje, u ovoj raskošnoj kući, ja sam u pustinji.

Kad je čula to strašno priznanje, grofica uhvati sestru za ruku i poljubi je plačući.

— Kako da ti pomognem? — reče tiho Eugenija Angeliki. — Kad bi nas on zatekao ovdje, počeo bi sumnjati i želio bi da sazna o čemu mi govoriš veććitav sat; trebalo bi da mu lažem, a teško je lagati čovjeku koji je lukav i podmukao: postavljao bi mi zamke. Ali ostavimo moje nesreće i mislimo na tebe. Tvojih četrdeset tisuća franaka, draga, moja, ne bi značilo ništa za Ferdinanda koji premeće milijune s nekim drugim bogatim bankarom, barunom de Nucingenom. Ja sam ponekad prisutna na večerama kad oni govore stvari od kojih dršćem. Du Tillet zna da ja znam čuvati tajne, i zato oni govore preda mnom bez ustručavanja; sigurni su da ću šutjeti. Eh, draga moja, čini mi se da su ubi,stva na cestama djela milosrđa kad se usporede s nekim novčanim kombinacijama. Nucingen i du Tillet brinu se o tome što će upropaistiti ljude koliko se ja brinem za njihov pretjerani raskoš. Ja često primam te jadne budale kojih sam. krojenju sudbine dan prije bila nazočna, a koje se upuštaju u poslove koji će im progutati imutak: zaželim kao Leonarda[25] u razbojničkoj spilji da im rečem: „Čuvajte se!“ Ali šta bi bilo od mene? I zato šutim. Ova raskošna ipalača, to je razbojnička spilja. A du Tillet i Nucingen bacaju pune šake hiljadarki da bi zadovoljili svoje hirove. Ferdinand kupuje u Tibetu mjesto gdje je bio stari dvorac da bi ga opet podigao i da bi ga spojio sa šumom i divnim imanjima. On tvrdi da će njegov sin biti grof i da će njegovo tireće koljeno pripadati plemstvu. Nucingen, koji se zasitio velike kuće u ulici Saini-Lazare, gradi palaču. Njegova žena je moja prijateljica... Ah, — uzviknu ona — eto tko nam može koristiti! Ona se ne boji svoga muža, raspolaže svojim imutkom i ona će te spasiti. — Mačkice moja, imam još samo nekoliko sati vremena, hajdemo još večeras k njoj, O'dmah reče gospođa de Vandenesse, bacivši se u naručje gospođi du Tillet i briznuvši u plač.

— A mogu li ja izaći u jedanaest sati uveče?

— Imam svoja kola.

— Kakvu vi to urotu snujete? — upita du Tillet koji je upravo otvarao vrata od malog salona.

On se pojavi pred sestrama naivna lica, obasjana lažnom ljubaznošću. Sagovi su prigušili šum njegovih koraka, a razgovor dviju žena zaglušio je buku du Tilleitovih kola kad su se vraćala. U grofici su navika općenja s otmjenim društvom i sloboda koju joj je dao Feliks razvili duh i lukavstvo koji su kod njene sestre bili prigušeni bračnom tiranijom što se nastavljala na majčinu, i ona primijeti na Eugeniji strah koji je umalo nije odao, te je spasi slobodnim odgovorom:

— Mislila sam da je moja sestra bogatija — odgovori grofica gledajući svoga šurjaka. — Žene često zapadnu u neprilike o kojima neće da govore sa svojim muževima, kao Josefina s Napoleonom, i ja sam je došla moliti za jednu uslugu.

— Ona vam je može vrlo lako učiniti, draga šurjakinjo. Eugenija je vrlo bogata — odgovori du Tillet kiselosladunjavim glasom.

— Ona je to samo za vas, šurjače — odvrati grofica gorko se smiješeći.

— Šta trebate? — upita du Tillet koji bi rado bio svoju šurjakinju upleo u zamke.

— Zvekane, zar vam nisam rekla da se nećemo povjeravati svojim muževima? — reče lukavo gospođa de Vandenesse, razumjevši da se stavlja na milost i nemilost čovjeku koga joj je, srećom, njezina sestra čas prije opisala. — Doći ću ja sutra k Eugeniji.

— Sutra? — odgovori hladno bankar. — Ne, gospođa du Tillet večerat će sutra kod jednog budućeg pera Francuske, baruna de Nucdngena, koji mi ostavlja svoje mjesto u Skupštini.

— Zar joj ne dopuštate da dođe u moju ložu u Operi? — upita grofica ne izmijenivši uopće pogled sa sestrom, toliko se bojala da ona ne izda njihovu tajnu.

— Ima ona svoju ložu, draga šurjakinjo — reče važno du Tillet.

— Pa dobro, onda ću ja doći u njezinu — odgovori grofica.

— To će biti prvi puta što nam činite tu čast — reče du Tillet.

Grofica osjeti prijekor i stade se smijati.

— Budite mirni, ovoga puta nećete ništa platiti — reče ona. — Zbogom, draga moja.

— Bezočnica! — poviče du Tillet podižući cvijeće koje je popadalo iz grofičine kose. — Vi biste morali

proučavati gospođu de Vandenesse — reče on svojoj ženi. — Želio bih da i vi budete u društvu tako drski kao što je vaša sestra bila čas prije. Vi izgledate kao priglupa građanka, što me tjera u očaj.

Mjesto odgovora Eugenija podigne oči k nebu. — E pa, gospođo, što ste dakle vas dvije radile ovdje? — upita bankar poslije kraće šutnje, pokazujući joj cvijeće. — Što se to događa kad vaša sestra želi da dođe sutra u vašu ložu?

Pod izlikom da joj se spava jadna je ropkinja izašla da je svuku, jer se bojala ispitivanja. Tada du Tillet uhvati ženu za ruku, dovede je ispred sebe na svjetlost svijeća, koje su gorjele u svijećnjacima od pozlaćenog bakra između dvije prekrasne kite cvijeća u pupoljcima, i zagleda se svojim: sjajnim pogledom u oči svoje žene.

— Vaša je sestra došla da posudi od vas četrdeset tisuća franaka koje duguje neki čovjek za. koga se zanima, a koji će za tri dana biti zatvoren kao neka dragocjena stvar u ulici Clichy[26] — reče on hladno.

Jadnu ženu uhvati živčana drhtavica, ali je ona savlada.

— Uplašili ste me — reče ona — no moja je sestra predobro odgojena, ona previše ljubi svog; muža da bi se dotle zanimala za nekog čovjeka.

— Baš naprotiv — odgovori on suho. — Djevojke koje su odgojene kao vi, u stezi i vjerskom duhu, željne su slobode, žele sreću, a sreća u kojoj uživaju nikad nije toliko velika ni lijepa kao ona o kojoj su sanjale. Takve djevojke postaju loše žene.

— To možete reći o meni — reče jadna Eugenija s glasom punim gorke podrugljivosti — ali poštujte moju sestru. Grofica de Vandenesse je previše sretna, muž joj pruža i previše slobode da mu. ona ne bi bila privržena. Uostalom, kad bi vaša; pretpostavka i bila taena, oma mi to, ne bi rekla.

— Tačna je! — reče du Tillet. — Zabranjujem vam da poduzmete bilo što u toj stvari. Za mene je od koristi da taj čovjek ide u zatvor. Mislim da sam vam dovoljno rekao!

Gospođa du Tillet, izađe.

— Ona me zacijelo neće poslušati, a moći ćir saznati sve što, budu radile ako, ih budem, nadzirao — pomisli du Tillet koji je ostao sam u salonu. — Ove jadne glupače hoće da se bore s nama!

On slegne ramenom i ode k svojoj ženi ili, bolje rečeno, svojoj ropkinji.

Ono što je gospođi đu Tillet povjerila gospođa de Vanđenesse bilo je u vezi s tolikim stvarima iz posljednjih šest godina da se ne bi moglo razumjeti a da se ne ispripovijedaju ukratko glavni događaji njezina života.

Među znamenitim ljudima koji su za svoju sudbinu mogli zahvaliti Restauraciji i koje je Restauracija, na svoju nesreću, izbacila iz vlade s Martignacom, nalazio se i grof Feliks đe Vandenesse koga su zajedno s mnogim drugima izbacili iz Skupštine perova za vrijeme posljednjih dana Charlesa X. Ta nemilost, premda je po njegovu mišljenju trebala biti kratkotrajna, nagnala ga je da pomisli na ženidbu kojoj ga je privukla, kao što to biva s mnogim ljudima, neka vrsta gađenja prema (prolaznim ljubavima, tom ludom cvijeću mladosti. Postoji uzvišen trenutak kad se društveni život ukazuje u svoj svojoj ozbiljnosti. Feliks de Vanđenesse bio je naizmjence i sretan i nesretan, češće nesretan nego sretan, kao ljudi koji su već kod samog ulaska u otmjeno društvo naišli na ljubav u njenom najljepšem obliku. Ovi povlašteni postaju izbirljivi, a zatim, pošto su upoznali život i usporedili karaktere, počinju se zadovoljavati gotovo ničim i postaju potpuno popustljivi. Nemoguće ih je prevariti, jer ne uviđaju svoju grešku, ali oni unose ljupkost u svoju pomirenost sa sudbinom, a jer ih ništa ne može iznenaditi, oni manje pate.

Ipak se Feliks mogao smatrati jednim od najljepših i najugodnijih ljudi u Parizu. Ženama ga je osobito preporučivalo jedno' od najplemenitijih stvorenja ovog stoljeća, koje je, kako se govorkalo, umrlood ljubavi za njim, ali ga je osobito odgojila lijepa lady Dudley. U očima mnogih Parižanki Feliks je, kao kakav junak iz romana, mogaozahvaliti za veći broj pobjeda zlu koje se o njemu pripovijedalo. Gospođa Mainervdlleokoinoala je karijeru njegovih pustolovina, Iako nije bio Don Juan, om je u ljubavničkom svijetu nailaziona razoearanje na koje je nailazio i u političkom. Bio je očajan što nikad više neće moći da nađe onaj ideal žene i strasti koje je tip, na njegovu nesreću, obasjavao njegovu mladost i vladao njom. Kad je bio blizu tridesetoj godini, grof je Feliks odlučio ženidbom skratiti neugodnosti svojih blaženstava. U tom pogledu znao je što hoće. Htio je djevojku odgojenu u najstrožim istinama katoličke vjere. Bilo mu je dovoljnoda zna kako grofica de Granville čuva svoje kćeri, pa da zaprosi stariju. I on je izdržao tiraniju svoje majke; sjećaose još dosta dobro svoje okrutne mladosti da bi uvidio, kroz hirmbu ženskog stida, u kakvo stanjemože ropstvo staviti srce jedne mlade djevojke: da li je ono ogorčeno, neveselo, buntovno ili je ostalo mirno, ugodno, spremno da se preda lijepim osjećajima. Tiranija proizvodi dvije suprotne posljedice kojih su simboli dvije velike ličnosti antičkog ropstva: Epiktet i Spartak, mržnja i njezini loši osjećaji, pomirenost sa sudbinom i njezine kršćanske blagosti. Grof de Vandenesse našao je sebe u MarijiAngeliki de Granville.

Ženeći se s naivnom, nevinom i skromnom, djevojkom, on se, mladi starac, odlučio da bračne osjećaje pomiješa s roditeljskima. Osjećao je da su mu svijet i politika ohladili srce, a znao je da će u zamjenu za jedan mladi život moći da pruži ostatke istrošenog života. Pokraj proljetnog cvijeća stavit će zimsku hladnoću, duboko iskustvo pokraj svježe i bezbrižne neopreznosti. Pošto je tako zdravo razmislio o svome položaju, on se, dobro materijalno opskrbljen, utabori u svom bračnom, utočištu. Popustljivost i povjerenje bila su dva sidra pomoću kojih se on ukotvio. Majke bi morale tražiti takve ljude za svoje kćeri: duh štiti kao božanstvo, razočaranje je oštroumno kao kirurg, iskustvo oprezno kao majka. Ova su tri osjećaja bogoslovne vrline braka. Pretjeranosti uživanja, koja su Feliksu de Vandenessu omogućile njegove navike bogatog i elegantnog čovjeka, pouke koje je stekao u vođenju politike, opažanja do kojih je došao u toku života, naizmjence zauzetog poslovnim razmišljanjem i književnošću, i sve svoje sposobnosti i svu svoju oštroumnost upotrijebio je da usreći svoju ženu. Kad je izašla iz majčinskog čistilišta, Marija Angelika se najedanput popela u bračni raj koji Feliks bijaše za nju pripremio u ulici du Rocher u jednoj palači gdje su i najmanje stvari odisale aristokracijom, ali gdje poikost otmjenog društva nije smetala da postoji onaj skladni nemar koji žele zaljubljena i mlada srca.

Marija-Angelika potpuno je okusila uživanja bogatstva, jer je pune dvije godine njezin muž bio njezin matoavljač. Polako i s mnogo vještine Feliks je objasinioi svojoj ženi život, uveo ju je postepeno u tajne visokog društva, upoznao ju je s rodoslovljem svih plemićkih obitelji, pokazao joj je otmjeno društvo, uputio je u umjetnost oblačenja i razgovora, proveo ju je kroz sva kazališta, dao joj je da uzima satove iz književnosti i povijesti. On je dovršio ovaj odgoj s pomnjom ljubavnika, oca, učitelja i muža, ali je s dobro shvaćenom umjerenošću birao užitke i pouke, nije uništavao vjerske osjećaje. Ukratko, on je svršio svoje djelo kao veliki umjetnik.

Poslije četiri godine doživio je sreću da od grofice de Vandenesse stvori jednu od najljubaznijih i najznačajnijih žena toga doba. Marija-Angelika je osjećala za Feliksa upravo ono što je i on želio da joj ulije: pravo prijateljstvo, lijepo shvaćenu zahvalnost, sestrinsku ljubav u kojoj se miješala, kada je bilo potrebno, otmjena i dostojanstvena nježnost koja i mora postojati između muža i žene. Ona je bila majka, i to dobra majka. Dakle, Feliks je svoju ženu privezao uza se svim mogućim vezama, ali tako da uopće nije izgledalo da njome vlada, jer je računao da će s dražima navike postići nepomućenu sreću.

Samo ljudi koji su prošli kroz školu života i kroz krug političkih i ljubavnih razočaranja mogu znati ovu nauku i mogu tako postupati. Uostalom. Feliks je u svom djelu nalazio užitke koje stvarajući doživljuju slikari, pisci, arhitekti koji podižu spomenike; on je dvostruko uživao': baveći se svojim djelom i viđeći svoj uspjeh, diveći se svojoj ženi, obrazovanoj i naivnoj, duhovitoj i prirodnoj, ljubaznoj i skromnoj, djevojci i majci, potpuno slobodnoj 1 zavisnoj.

Povijest uspjelih brakova nalik je na povijest sretnih naroda: može se napisati dva retka i nema ničeg književnog. Budući da sreću može objasniti samo sama sreća, to ove četiri godine ne mogu dati ništa što' ne bi bilo nježno kao siva boja lana vječnih ljubavi, otužno kao mana a zabavno kao roman O *Astreji*.[27]

Godine 1833. ta zgrada sreće, koju je Feliks učvrstio, umalo se nije srušila, potkopana u temeljima, mada on to nije ni slutio. Srce žene od dvadeset i pet godina drugačije je nego u djevojke od osamnaest, kao što je i srce žene od četrdeset drukčije nego žene od trideset godina. U životu žene postoje četiri doba. Svako doba stvara novu ženu. Vandeneisse je zacijelo poznavao zakone tih promjena koje dugujemo našim modernim običajima, ali ih je on zaboravio kad se radilo o njemu, kao što *i* najjači gramatićar može zaboraviti pravila dok piše neku knjigu; kao što na bojištu usred vatre, uhvaćen u nezgodan položaj, i najveći general zaboravlja neko bezuvjetno pravilo vojničke vještine. Čovjek koji može uvijek utisnuti misao u činjenicu, to je genijalan čovjek, ali čovjek koji je ti najgenijalinaji ne pokazuje genijalnost u svakoj prilici, jer bi i previše bio nalik na Boga. Nakon četiri godine ovakvog života, bez ijednog duševnog potresa, bez ijedne riječi koja bi unijela i najmanji nesklad u taj ugodni sklad osjećaja, osjećajući se savršeno razvijenom, kao lijepa biljka na dobrom zemljištu pod milovanjem lijepog sunca koje sja usred nepomućenog plavičastog etera, grofica kao da je ozbiljno promislila o samoj seibi. Ta kriza njezina života, koja je predmet ove pripovijetke, ne bi se mogla shvatiti bez objašnjenja koja će možda u očima žena umanjiti krivicu ove mlade grofice, tako sretne žene i majke, krivicu koja se u prvi mah čini da se ne može opravdati. Život je proizvod igre dvaju suprotnih načela: kad jedno od tih načela nedostaje, biće trpi. Vandenesse, koji joj je zadovoljavao svaku želju, potisnuo je želju, tu vladarku svijeta, koja uposluje ogromnu količinu moralnih snaga. Najveća toplina, najveća nesreća, potpuna sreća, sva apsolutna načela vladaju nad prostorima bez proizvodnje: ona hoće biti sama, ona guše sve što je izvan njih. Vandenesse nije bio žena, a samo žene znaju umjetnost unošenja promjene u blaženstvo: odatle nastaje njihova kobeteirija, njihova odbijanja, njihov strah, njihove svađe i one učene ili duhovite gluposti pomoću kojih one dovode u pitanje ono sito dan prije nije zadavalo nikakvu poteškoću. Ljudi mogu umarati svojom postojanošću, žene nikad. Vandenesse je bio previše dobra priroda da bi s predumišljajem mučio ljubljenu ženu, i on ju je uljuljao u najplavetniju, u najvedriju beskrajnost ljubavi. Pitanje vječnog blaženstva jedno je od onih kojega rješenje zna samo Bog u drugom životu. A ovdje na zemlji, tu su uzvišeni pjesnici vječno dosađivali svojim čitaocima opisima raja. Ondje gdje se nasukao Dante nasukao se i Vandenesse: svaka čast nesretnoj hrabrosti! Njegovoj je ženi konačno postalo pomalo dosadno u tako lijepo uređenom raju na zemlji, savršena sreća koju je prva žena osjetila u zemaljskom raju izazvala je mučninu, kao što se to događa nakon dugog uživanja slatkih stvari, i grofica je zaželjela, kao Rivarol[28] čitajući Floriana,[29] da u toru susretne vuka. To je oduvijek, čini se smisao simbolične zmije kojoj se Eva obratila vjerojatno iz dosade. Možda će se ova moralna pouka činiti presmionom u očima protestanata koji Genezu[30] uzimaju ozbiljnije nego i sami Židovi. Ali ako se položaj gospođe de Vandenesse može objasniti bez oiblijskih slika, ona je osjećala, u sebi veliku neiskorištenu snagu, njezina sreća, koja je potrajala bez briga i nemira, mje joj dozvoljavala da trpi, ona se nije bojala da će je izgubiti jer se ta sreća javljala svakog jutra s istom vedrinom, istim smiješkom, istom dražesnom riječi. To bistro jezero nije naborao nikakav vjetar, pa čak ni dašak: ona bi bila voljela vidjeti da se to ogledalo uzbibalo. U njezinoj želji bilo je nečeg djetinjastog što bi moglo da je opravda, ali društvo nije blaže nego Bog iz Biblije. Postavši oštroumna, grofica je savršeno shvaćala koliko je uvredljiv takav osjećaj i smatrala je strašnim da. ga povjeri svome *dragom mužiću.* U svojoj prostodušnosti ona nije našla drugu ljubavnu riječ jer se u hladnom stanju ne kuje onaj pretjerano dražesni jezik kojim ljubav upoznaje svoje žrtve kad se raspale. Vandenesse, koji je bio sretan zbog te divne suzdrži] ivosti, svojim je mudrim proračunima držao svoju ženu u umjerenim predjelima bračne ljubavi. Uostalom, taj je uzorni muž smatrao da ne priliči plemenitoj duši da se služi obmanjivanjem koje bi mu dalo više vrijednosti, koje bi mu donijelo nagrade srca; želio je da se sviđa sam po sebi i da ništa ne duguje lukavštinama sreće. Grofica se Marija smiješila kad je vidjela kakvu nepotpunu ili loše upregnutu kočiju u Bulonjskoj šumi. Njezin se pogled tada ljubazno vraćao na njezinu u koju su konji bili upregnuti na engleski način, gotovo slobodni unatoč ormi, i razmaknuti jedan od drugoga. Feliks se nije ponižavao dotle da izvlači koristi od truda koji je sam sebi zadavao; njegovoj su se ženi činili prirodni i njegov raskoš i njegov dobar ukus; ona mu nije bila zahvalna za ono zbog čega nije osjećala da trpi njezina taština. I tako je bilo u svemu. Dobrota nije neopasna: pripisujemo je karakteru, rijetko pristajemo da u njoj vidimo sakrivene napore jedne uzvišene

duše, dok zle ljude nagrađujemo za zlo' koje ne čine. U to se doba gospođa de Vandenesse vinula do takvog stupnja društvene obrazovanosti koji joj je dozvoljavao da napusti dosta beznačajnu ulogu stidljive statistkinje koja samo promatra i sluša, ulogu koju je, kako kažu, neko vrijeme igrala Giulia Grisi[31] u zboru milanske Scale. Mlada se grofica osjetila sposobnom da zauzme mjesto primadone i usudila se da to više puta učini. Na Feliksovo veliko zadovoljstvo počela se uplitati u razgovore. Duhovite upadice i oštroumne primjedbe, koje su se u društvu s mužem usjek Jeli njezin duh, toliko su je istakle da ju je uspjeh ohrabrio. Vandenesse, kome su priznavali da mu je žena lijepa, bio je očaran kad se ona pokazala i duhovitom.. Po povratku s plesa, s koncerta ili primanja gdje je Marija briljirala, ona bi, kad bi se oslobodila svoga nakita, veselim i neusiljenim licem pitala Feliksa: „Jeste li večeras bili zadovoljni sa mnom?“

Grofica je izazvala ljubomoru nekih žena, među ostalima i ljubomoru sestre njezina muža, markize de Listomere, koja ju je dotad vodila u društva misleći da štiti sjenu koja je tu zato da bi se ona još više istakla. Jedna grofica, imenom Marija, lijepa, duhovita i poštena, muzikalna i malo koketna, kakav plijen za svijet! U društvu je bilo dosta žena s kojima je Feliks de Vandenesse raskinuo ili koje su raskinuie s njim, ali koje nisu bile ravnodušne prema njegovoj ženidbi. Kad su te žene vidjele u gospođi de Vandenesse ženicu crvenih ruku, dosta zbunjenu, koja je malo govorila i nije davala dojam da mnogo misli, one su mislile da su dovoljno osvećene.

Kad su došle srpanjske nesreće godine 1830, otmjeno se društvo bilo raspršilo za pune dvije godine, bogati su ljudi otišli za vrijeme bune na svoja imanja ili na putovanje po Evropi, a saloni su se otvorili tek godine 1833. Predgrađe Saint Germain se mrgodilo, ali je neke kuće, a među njima i kuću austrijskog ambasadora« ipak smatralo kao neutralno zemljište: tu se našlo legitimističko i novo društvo koje su zastupali na j otmjeniji i najznačajniji predstavnici.

Vezan s tisuću veza ljubavi i zahvalnosti uz prognanu kraljevsku obitelj, ali nepokolebljiv u svojem uvjerenju, Vandenesse nije smatrao po^ trebnim da se povodi za glupim pretjeranostima svoje stranke. On je izvršio svoju dužnost za vrijeme opasnosti izlažući svoj vlastiti život, prolazeći kroz gomile naroda da predloži nagodbe; doveo je, dakle, svoju ženu u društvo, gdje njegova vjernost nije nikad mogla biti dovedena u pitanje. Bivše Vaindenesseove prijateljice jedva su prepoznale mladu ženu u elegantnoj, duhovitoj i blagoj grofici koja je imala najsavršenije ponašanje ženske aristokracije. Gospođe d’Espard, de Manerville, lady Dudley i nekoliko drugih, manje poznatih, osjetile su kako im se u srcu bude guje; one su čule siktanje bijesnog ponosa i postale s.u ljubomorne na Feliksovu sreću; rado bi bile dale svoje najljepše papuče, samo da ga zadesi nesreća.

Mjesto da se neprijateljski odnose prema grofici, ove su je zle žene opkolile, pokazale su pretjerano prijateljstvo prema njoj, počele su je hvaliti pred muškarcima. Budući da su mu bile dovoljno poznate njihove namjere, Feliks je nadzirao njihove odnose *s* Marijom i govorio joj da bude oprezna s njima. One su sve opazile da je grof zabrinut zbog toga što *se* njegova žena druži s njima, nisu mu oprostile njegovo nepovjerenje te su udvostručile pažnju i susretljivost prema svojoj suparnici kojoj su pripremile velik uspjeh, na veliko nezadovoljstvo markize de Listomere koja od svega toga nije ništa shvaćala. One su groficu de Vandenesse navodile kao naj dražesni ju i najduhovitiju ženu Pariza. Druga Marijina šurjakinja, žena markiza Charlesa de Vandenessea, bila je razočarana zbog zabune u koju ju je isto ime često dovodilo, i zbog usporedbi kojima je to ime bilo povod. Premda je markiza bila također vrlo lijepa i vrlo duhovita žena, njezine su joj suparnice utoliko više suprotstavljale njezinu šurjakinju što je grofica bila dvanaest godina mlađa.

Te su žene znale koliko je grofičin uspjeh morao zagorčiti odnose ovih dviju šurjakinja koje su ohladile i postale neljubazne prema, pobjednici Mariji-Angeliki. Bile su to opasne rođakinje, prisne neprijateljiee. Svi znaju da se književnost borila protiv sveopće bezbrižnosti koja je nikla iz političke drame, stvarajući više ili manje bajronska djela u kojima se govorilo samo o bračnim prijestupima. U to su doba kršenja bračnih ugovora punila časopise, knjige i kazališta. Ta vječna tema bila je više nego ikad moderna. Ljubavnik, ta mora svih muževa, bio je svagdje, osim možda u obiteljima u koje je, u ovo građansko doba, ulazio manje nego u koje drugo doba. Zar se lupeži šetaju onda kad svi ljudi trče na prozor i viču „Pazite se!“ i rasvjetljuju ulice? Ako je u ovim, godinama, koje su bile plodne gradskim, političkim i moralnim potresima, i bilo bračnih nesreća, one su bile iznimke na koje se obraćala osobita pažnja samo pod Restauracijom. Pa ipak su žene između sebe mnogo razgovarale o onome čime su se zanimale tada obje vrste književnosti, i roman i drama. Cesto se govorilo o ljubavniku, tome tako rijetkom i tako žuđenom biću. Poznate pustolovine pružale su gradivo za raspravljanja koja su, kao uvijek, vodile besprijekorne žene. Činjenica, koja je vrijedna pažnje, upravo je to da ovakve razgovore izbjegavaju žene koje uživaju tu nezakonitu sreću; one imaju u društvu prividno kreposna, povučeno i gotovo stidljivo ponašanje, čine se kao da mole svakoga da šuti ili da im oprosti njihove užitke. Kad naprotiv jedna žena voli da se pred njom govori o takvim nesrećama, kad dopušta da joj se objašnjuju slasti koje opravdavaju krivice, znajte da se ona nalazi na raskršću neodlučnosti i da ne zna kojim putem da krene.

Za vrijeme čitave zime tutnjio je u ušima gospođe de Vandemesse jaki glas društva, oluje su bjesnjele oko nje. Njezine tobožnje prijateljice, koje su gospodarile njezinim ugledom s visine svojih imena i svojih položaja, opisale su joj više puta zavodljivu sliku ljubavnika i ubacile su joj u dušu žarke riječi o ljubavi, ključ zagonetke koju život pruža ženama, veliku strast, kakoje zove gospođa de Stael koja je i radila ono što je drugima preporučivala. Kad bi u malom društvu grofica naivno pitala kakva je razlika između ljubavnika i muža, nijedna od žena koje su Vandenesseu željele zlo ne bi propustila a da joj ne odgovori tako da za golica njezinu radoznalost, da potakne[1] njezinu maštu, da je pogodi u srce i da joj pridobije dušu.

— Životari se s mužem, draga moja, a živi se samo s ljubavnikom — govorila bi joj njezina šurjakinja markiza de Vanđenesse.

— Brak je naše čistilište, drago dijete; ljubav je raj — govorila je lady Dudley.

— Ne vjerujte joj — viknula bi gospođa des Toucbes — to je pakao!

Ali to je pakao u kome se ljubi — primijetila bi markiza de Rochefide. — Cesto više uživamo u patnji nego

u sreći; sjetite se samo mučenika!

— S mužem, tukice mala, mi živimo svojim životom, ali ljubiti znači živjeti životom nekog drugog — govorila je markiza d'Espard.

— Ljubavnik, to je zabranjeno voće, riječ koja znači sve! — znala je reći smijući se lijepa Moa'na me Saint-Heren.

Kad nije išla na diplomatska primanja ili na ples kod bogatih stranaca, kao što su bile lady Dudley ili kneginja Galathionne, grofica je gotovo svake večeri, poslije predstave u Talijanskom kazalištu ili u Operi, išla u društvo, bilo k markizi d'Espard, bilo gospođi de Listomere, bilo gospođi des Touches, grofici de Montcornet ili vikontesi de Grandlieu, u jedine aristokratske kuće, koje su bile otvorene; i nikad nije ulazila a da štetno sjeme nije bilo posijano u njezino srce. Govorile su joj da mora upotpuniti svoj život, riječ koja se mnogo upotrebljavala u to doba, da treba da bude shvaćena, druga riječ kojoj su žene pridavale čudna značenja. Vraćala se kući zabrinuta, uzbuđena, radoznala i zamišljena. Smatrala je da nešto nedostaje njezinu životu, ali joj se on nikada nije učinio pust.

Najzabavnije, ali i najmješovitije društvo, u koje je zalazila gospođa de Vanđenesse, sastojalo se kod grofice de Montcornet, divne ženice koja je primala slavne umjetnike, istaknute bankare, znamenite pisce, ali tek pošto bi ih podvrgla tako strogom ispitu da se ni oni koji su najizfoirljiviji nisu trebali bojati da će tu susresti ikoga iz nižeg društva.. I najveći zahtjevi bili su zadovoljeni. One zime, kad se društvo opet okupilo, neki saloni među koje su spadali saloni gospođa d'Espard i de Listomere, gospođice des Touches i vojvotkinje de Grandlieu, okupili su nove slavne ličnosti iz umjetnosti, nauke, književnosti i politike. Društvo ne gubi nikad svoja prava, ono se hoće uvijek zabavljati. Na jednom koncertu koji je grofica priredila potkraj zime pojavila se kod nje jedna slavna književna i politička ličnost toga doba, Raoul Nathan, kojega je predstavio jedan od najduhovitijih ali i najljenjih pisaca toga vremena, Emil Blondet, drugi slavni čovjek, ali samo u užem krugu; hvalili su ga novinari, ali on je bio nepoznat široj javnosti, i Blondet je to znao; uostalom, on se nije obmanjivao pa je među ostalim prezirnim, riječima rekao i to da je slava otrov koji se pije u malim količinama.

Od ornog časa kad se istakao, pošto se dugo borio, Raoul Nathan je iskoristio zanos za vanjštinom koji su pokazivali oni eleganti srednjovjekovni sektaši koje su smiješno zvali *Mlada Francuska*. Okitio se svima nastranostima genijalnog čovjeka, pridruživši se tim obožavaocima umjetnosti koji su, uostalom, imali izvrsne namjere; ništa naime nije smješnije nego odijelo Francuza u XIX stoljeću, a oni su imali hrabrosti da ga promijene. Budimo pravedni prema Raoulu i recimo da njegova ličnost pokazuje nešto veliko, čudno i neobično što traži potreban okvir. Njegovi neprijatelji ili prijatelji, jedini vrijede koliko i drugi, priznaju da se ništa bolje ne slaže s njegovim duhom nego' njegova vanjština. Možda bi Raoul Nathan izgledao još neoibičniji kad bi se promatrao onakav kakav zapravo jest, a ne sa svim njegovim nuzgrednim obilježjima. Njegovo izmučeno i oronulo lice daje mu izgled čovjeka koji se borio s anđelima ili s vragovima; ono je nalik na lice koje njemački slikari daju mrtvome Kristu: na njemu se vidi tisuću znakova stalne borbe između slabe ljudske prirode i viših sila. Ali duboke bore na njegovim obrazima, izbočine njegove vijugave i izbrazdane lubanje, jamice koje ističu njegove oči i sljepočice ne ukazuju ni na kakvu slabost u njegovom tjelesnom sustavu. Njegove čvrste opne i njegove izbočene kositi neobično su jake i premda mu se koža, istrošena zbog neumjerenosti, lijepi uz njih kao da ju je unutrašnja vatra osušila, ona ipak pokriva snažan kostur. On je mršav i visok. Duga i uvijek neuredna kosa ide za tim da izazove dojam. Taj loše očešljani Byron, nesrazmjerno građen, ima noge kao u rode, natečena koljena, previše svinuta stopala, žilave ruke, čvrste kao noge raka, s, mršavim i nervoznim prstima. Raoul ima oči poput Napoleona, plave oči kojih pogled prodire u dušu; nemiran, veoma lukav nos; divna usta, uljepšana najbjeljim zubima koje žena može zaželjeli. Na, toj glavi ima pokreta i života, genijalnosti na tom čelu. Raoul je spadao među one malobrojne ljude koji se opaze na prolasku, koji u salonu odmah tvore onu svijetlu tačku prema kojoj se okreću svi pogledi. On se ističe svojom nemarnošću, ako je dopušteno uzeti od Molierea riječ koju upotrebljava Elianta da bi opisala *neprikladno na sebi*. Dini se da je njegovo odijelo uvijek bilo hotimice zgužvano, savijeno i smežurano da bi bilo u skladu s njegovim licem. On obično drži jednu ruku u svom otvorenom prsluku, u položaju koji je proslavio Girodetov portrait gospodina Chateauforianda, ali on se tato drži ne toliko zbog toga da bi mu bio nalik (on neće da bude nalik ni na koga), koliko zbog toga da bi poremetio pravilne bore na svojoj košulji. Kravata mu se najedanput smota, kad grčevitookreće glavu, neobično nagloi brzo, kao rasni konji koji su nestrpljivi u hamovima i neprestano podižu glavu da bi se oslobodili zvala i uzda. Duga i šiljasta bradanije ni počešljan,a, ni namirisana, ni očetkana, ni uglađena kao brada elegantnih ljudi kod kojih je šili široka ili šiljasta; pušta je da raste kako hoće. Kosa, koja mu se simrsi između ogrlice njegova odijela i kravate, bujna na (ramenima, zaimasti mjesta koja dodiruje. Mršave i žilave inuike ne znaju z-a njegu četkom za nokte ni za luksus limuna. Više pisaca podlistaka tvrdi da voda ne osvježava suviše čestonjihovu suhu kožu. U jednu riječ, strašni Raoul je smiješan. Pokreti su mu isprekidani kao da ih pokreće neki nesavršeni mehanizam. Njegov hod vrijeđa svaki pojam o redu svojim zanosnim teturanjem, neočekivanim zastojima zibog kojih gura miroljubive građane koji šetaju po pariškim bulevarima. Njegov razgovor, pun zajedljivog humora i oštrih dosjetaka, povodi se za kretnjama njegova "tijela: neočekivano gubi osvetnički prizvuk i postaje umiljat, pjesnički utješan, blag, neumjestan; u njemu ima neobjašnjive šutnje, iznenadnih skokova misli koji kadšto umaraju. On unosi u društvo simjelu nespretnost, preziranje utvrđenog reda, kritički pogled na sve ono što se poštuje, a što mu ne opraštaju sitni duhovi, kao na primjer oni koji nastoje sačuvati načela stare uljudnosti; ali to je originalno kao kineske tvorevine, i žene to ne mrze. Uostalom, on je često prema njlima nekako usiljeno ljubazan, čini se da mu godi da se zaboravi njegov neobični izgled, da izvojuje nad antipatijom. pobjedu koja laska njegovoj taštini, njegovu častoljublju ili ponosu.

— Zašto ste takvi? — upita ga jednog dana markiza de Vandenesse.

— A zar biser nije u školjkama? — odgovori on razmećuei se.

Drugoj osobi koja ga je isto to pitala on reče:

— Kad bih svima dobro izgledao, kako bih mo:gao bolje izgledati osobi koju izaberem između ostalih?

U duhovnom životu Raoula Nathana vlada isti takav nered, i on ga smatra oznakom, genijalnosti. On ne laže kad ga pokazuje: njegov talent je nalik na sposobnosti onih bijednih djevojaka koje dolaze u građanske kuće da rade sve poslove: on je najprije bio kritičar, velik kritičar; ali se sjetio da taj zanat obmanjuje. Tvrdio je da njegovi članci vrijede koliko i knjige. Primamili su ga prihodi kazališta, ali je bio nesposoban da izdrži onaj polagani i neprestani rad koji zahtijeva kazališna umjetnost, pa je bio prisiljen da se združi s nekim piscem vodvilja, du Bruelom, koji je ostvarivao njegove zamisli i uvijek ih pretvarao u kratke, unosne komade, pune duha, uvijek pisane za glumce ili glumice. Njih dvojica su pronašli Florinu, glumicu s velikim prihodima. Ponižen tom. zajednicom koja je bila nalik na sijamske blizance Nathan je sam napisao jednu veliku dramu za Theatre-Frangais, koja je propala sa svim ratnim počastima, uz plotune poraznih članaka. Već u mladosti on je pokušao da uđe u veliki, otmjeni Theatre-Frangais, napisavši veličanstveni romantični komad u stilu komedije Pinto[32], i to u vrijeme kad je potpuno vladao klasicizam: kazalište je Ođeon, u tri večeri, doživjelo toliko nereda da su komad zabranili. U očima mnogih ljudi ovaj je drugi komad, kao i prvi, bio remek-djelo, te mu je donio više ugleda nego svi tako brojni komadi napisani u zajednici sa suradnicima, ali samo u društvu na kojega se mišljenje ljudi nisu obazirali, tj. među poznavaocima i ljudima od ukusa.

— Još jedan takav poraz — reče mu Emil Blondet — i ti ćeš postati besmrtan.

No mjesto da nastavi ovim teškim putem, Nathan se zbog bijede vratio puderu i umjetnim mladežima vodvilja osamnaestog stoljeća, komadima s kostimima, zapravo ponovnom scenskom tiskanju knjiga koje imaju uspjeha. Uza sve to, njega su ipak smatrali velikim duhom koji još nije rekao posljednju riječ. Uostalom, dotakao se i prave književnosti te je objavio tri romana, ne računajući one koje je namjeravao štampati a koje je pripremao.

Jedan od ta tri romana, i to prvi, kao kod mnogih pisaca koji su kadri napisati samo prvo djelo, postigao je najveći uspjeh. To se djelo, neoprezno stavljeno u prvi red, zbog Nathanova utjecaja spominjalo u svakoj prilici kao najljepša knjiga svoga vremena, kao jedini roman čitavog stoljeća. Uostalom, on se mnogo' žalio na pretjerane zahtjeve umjetnosti; bio je medu onima koji su najviše pridonijeli da se sva djela, slike, kipovi, knjige i zgrade stave pod okrilje umjetnosti. Počeo je najprije s knjigom pjesama kojom je stekao mjesto među tadašnjim pjesnicima; u toj knjizi pjesama bila je jedna nerazumljiva pjesma kojoj su se prilično divili. Pošto ga je bijeda prisilila da piše, išao je iz kazališta u tiskaru,, iz tiskare u kazalište, trošeći se, rasipajući se i neprestano vjerujući u svoje nadahnuće. Dakle, njegova slava nije ostala neobjavljena kao slava više slavnih ličnosti na umoru, koji su je podržavali naslovima knjiga koje će napisati, a koje neće imati ni toliko izdanja koliko je bilo potrebno[1] pregovaranja. Nathan je bio nalik na genijalnog čovjeka i, da: je svršio na stratištu kao što je zaželio, mogao bi se udariti po čelu kao Anđre Chenier.

Zahvaćen političkim ambicijama, kad je vidioda je najedanput došlo na vlast desetak pisaca, profesora, matematičara i povjesničara koji su se uvukli, u državnu upravu za vrijeme meteža od godine 1830. do 1833, i ispunjen neizdržljivom ljubomorom zbog njihove sreće, on je požalio što mjesto književnih članaka nije pisao političke članke. Pripadao je onim. duhovima koji su ljubomorni na sve, kojima se otimlju svi uspjesi i koji se sukobljavaju s tisuću svijetlih mjesta, ne zadržavajući se ni na jednom, te uvijek iscrpljuju dobru volju bližnjega. Sada je upravo prelazio od sensimomizma k rapublikanizmu ne bi li možda stigao u kakvo ministarstvo. Vrebao je svoju kost za glodanje po svim kutovima, a tražio je sigurno mjesto odakle bi mogao lajati zaštićen od udaraca i biti strašan, ali se stidio kad je uvidio da ga ne cijeni slavni de Marsay koji je tada. bio na čelu vlade, a koji nije ni najmanje cijenio one pisce kod kojih nije nalazio ono što je Richelieu nazivao duhovnom dovsljednošću ili, bolje rečeno, dosljednošću misli. Uostalom, svako ministarstvo imalo bi da računa sa stalnim poremećajem u Raulovim poslovima. Prije ili poslije bijeda ga je morala natjerati da primi uvjete mjesto da ih postavlja.. Raoulov pravi i brižno sakrivani karakter poklapa, se s njegovim javnim karakterom. On je iskren glumac, ličan kao da je država *on* i vrlo vješt đeklamator. Nitko ne zna bolje glumiti osjećaje, ponositi se lažnim veličinama, kititi se moralnim ljepotama, poštovati sebe na jeziku, i prikazivati se kao Alceste, dok radi kao Philinte[33]. Njegova sebičnost korača zaštićena tim oklopom od obojenog kartona i dospijeva često do sakrivenog cilja koji ona sama sebi postavlja. Lijen do krajnosti, sve što je uradio. učinio. je samo gonjen bijedom.

On ne zna što znači ustrajati u radu na stvaranju nekog djela, ali u nastupu bijesa zbog povrijeđene taštine ili u odlučnim trenucima zbog držanja kakvog vjerovnika on preskače Eurotas[34], pobjeđuje i najbolje smišljene planove. Zatim, kad se umorio, začuđen što je nešto stvorio, on opet zapada u veliku ravnodušnost pariških uživanja. Opet se pojavljuje strašna bijeda: on je bez snage, pada i osramoćuje se. Podbadan pogrešnim shvaćanjem o svojoj veličini i o svojoj budućnosti, koje mjeri prema velikom bogatstvu jednog svog bivšeg druga, jednoga od rijetkih političkih talenata kojega je julska revolucija otkrila, on sebi da bi se izvukao iz neprilike, dopušta u odnosu prema ličnostima koje ga vole da se ogriješi o načela savjesti, a to ostaje sakriveno u privatnom životu, o tome nitko ne govori i na to se nitko ne tuži. Otrcanost njegova srca, besramnost njegova rukovanja koje prihvaća sve poroke, sve nesreće, sva izdajstva i sva mišljenja, učinili su ga nepovredivim kao ustavnog vladara. Dok bi manji grijeh izazvao veliku viku kad bi ga učinio, kakav veliki značaj, ljudi smatraju da to. nije ništa kad ga počini on; mala netankoćutnost ne znači gotovo ništa, jer kad se ona oprašta, svatko oprašta i samome sebi. Fruža mu ruku i onaj koji bi ga htio prezreti, jer se boji da će ga trebati. On ima toliko prijatelja da želi neprijatelja.

To tobožnje drugarstvo koje očarava novajlije i ne sprečava nikakvo izdajstvo, koje sebi sve dopušta i sve opravdava, koje je grlato kad ga netko uvrijedi, a zatim mu oprašta, to je jedna od oznaka po kojima se poznaju novinari. Ovo *drugarstvo* riječ je stvorio neki duhovit čovjek — razjeda i najljepše duše: ono otupljuje njihov ponos, ubija načela velikih djela, posvećuje duhovni kukavičluk. Zahtijevajući od svakog da bude labave savjesti, neki ljudi spremaju sebi oproštenje za svoja izdajstva, za svoje mijenjanje stranaka. Evo kako najprosvjećeniji dio naroda postaje najmanje dostojan poštovanja. Ako ga ocijenimo s književnog stanovišta,

Nathan nema ni stila ni naobrazbe. Kao većina mladih častoljubivih književnika on danas rasiplje ono što je naučio juče. On nema ni vremena ni strpljenja da piše; on nije promatrao, ali sluša. Nesposoban da napravi čvrsti plan, on se možda spašava bujnošću njegova nacrta. On je *opisivao strast,* prema jednom izrazu književnog argota, jer što se tiče strasti, sve je istinito, dok je zadaća genija da kroz slučajeve istinitoga traži ono što se mora svima činiti vjerojatnim. Mjesto da bude misli, njegovi su junaci uvećane individualnosti koje izazivaju samo prolazne simpatije; oni se ne vežu uz glavne životne interese i zbog toga ne predstavi jaju ništa. No Kucni i se održava zahvaljujući brzini svoga duha, onoj sretnoj slučajnosti koju igrači bili jara zovu sretnim udarcem. On je najvještiji lovac ideja koje slijeću na Pariz ili uzlijeću iz njega. Njegova plodnost ne pripada njemu, već pripada vremenu: on živi od okolnosti i, da bi s njima zavladao, uveličava njihovu važnost. Napokon, on nije ni istinit, njegova je rečenica lažna; u nijemu ima nešto od sl jopara. kao što je govorio grof Feliks. Njegovo se pero moči crnilom u sobi jedne glumice, i to se osjeća. Nathan je slika i prilika današnje književne omladine, njezine lažne veličine i istinske bijede; on je predstavlja s nepravilnim ljepotama i dubokim padovima njezina života koji je nalik na zapjenjeni slap, pun nenadanih nesreća i neočekivanih pobjeda. On je baš čedo ovog stoljeća, koje muči ljubomora, u kome tisuće »uparništava, sakrivenih za sistemima, ovim svojim razočaranjima hrane u svoju korist aždaju anarhije, čedo koje hoće bogatstvo a da ne radi, slavu iako nema talenta i uspjeh bez napora; međutim, poslije mnogih buna, mnogih okršaja, njegovi ga poroci dovode do toga da siše državni budžet zahvaljujući dobroj volji vlasti. Kad je toliko mladih ambicija pošlo pješke, a sve su zakazale sastanak na istom mjestu, tada se volje natječu, izbijaju nečuvene bijede, vode se ogorčene berbe. U toj strašnoj bitki pobjeđuje najjača ili najvještija sebičnost. Primjer izaziva zavist, on se opravdava unatoč graji, rekao bi Moliere; za njim se povodimo.

Kad je Raoul Nathan,, kao neprijatelj nove dinastije, bio uveden u salon gospođe de Montcornet, bio je na vrhuncu svoje tobožnje veličine. Bio je primljen kao politički kritičar de Marsaya, Rastignaca, La Roche-Hugona, koji su se domogli vlasti. Nathana je uveo Emil Blondet, koji je kao žrtva svo^ jih kobnih oklijevanja, svoje odvratnosti prema radu, nastavio svoj zanat izrugivača i nije pristajao ni uz koga te je bio na dobroj nozi sa svima. Bio' je Raoulov, Rastignaeov i Montcornetov prijatelj.

„Ti si politički trokut", rekao bi mu smijući se de Marsay kad bi ga susreo u operi; taj geometrijski lik pripada samo bogu ikoji nema nikakva posla, ali slavoljubivi ljudi treba da idu po krivoj crti, putem koji je u politici najkraći.

Gledan iz daljine, Raoul Nathan bio je vrlo lijep meteor. Moda je ozakonjavala njegovo ponašanje i njegov izgled. Njegovo uzajmljeno republikanstvo davalo mu je časovito onu janzenistioku oštrinu koju poprimaju branioci narodne stvari kojoj se u sebi rugao, a koja nije bez draži u očima žena. Žene vole praviti čudesa, razbijati litice, taliti karaktere koji izgledaju kao da su od tuča. Moralna je odjeća tada bila u skladu s Raoulovim odijelom. On je za Evu, kojoj je dosadionjezin raj u ulici du Kocher, morao biti, a i bio je, zmija puna sjaja i boja koja zna lijepo govoriti, koja ima primamljive oči, skladne pokrete, zmija koja je upropastila prvu ženu.

Čim je grofica Marija opazila Raoula, osjetila je onaj nutarnji pokret kojega žestina izaziva kao neki užas. Taj je tobožnji veliki čovjek svojim pogledom fizički utjecao na nju, prodro je do njezina srca koje se uznemirilo. On je uživao u tom nemiru. Grimizni plašt, kojim je slava, načas pokrila Nathanova ramena, zabljesnu ovu naivnu ženu.

Za vrijeme čaja Marija je ustala s mjesta gdje je zanijemjela među ženama koje su razgovarale, kad je ugledala to neobično stvorenje. Njezine su neiskrene prijateljice primijetile da je ušuitjela. Grofica se približila četvrtastom divanu u sredini salona, gdje je Raoul sjedio i glasno govorio[1]. Ona je stajala i držala pod ruku gospođu de Camps, divnu ženu koja je sačuvala tajnu nehotičnog drhtanja što je odavalo njezino silno uzbuđenje.

Premda iz očiju zaljubljene ili iznenađene žene izbije nevjerojatna blagost, Raoul je toga časa palio pravi vatromet riječi; bio je i previše zauzet svojim dosjetkama koje je izbacivao kao rakete, svojim optuživanjima koja su se namatala i odmatala kao klupka svjetlosti, plamenim portretima koje je crtao žarkim potezima, da bi primijetio naivno divljenje jedne jadne Eve, sakrivene u gomili žena koje su ga okruživale. Ova radoznalost, nalik na onu koja hi otjerala čitav Pariz u zoološki vrt da vidi jednorogog konja kad bi se takva životinja mogla naći u slavnim Mjesečevim planinama, još neoskvrnjenim nogom Evropljanina, opija beznačajne duhove kao sto žalosti zaista uzvišene duše. No ona je očaravala Raoula: on je i suviše pripadao svima ženama da bi mogao pripadati jednoj jedinoj.

— Pazite se, draga moja — reče u uho Mariji njezina ljupka i divna drugarica — idite.

Grofica pogleda svoga muža jednim od onih značajnih pogleda koje muževi uvijek ne razumiju i pozove ga da dođe po nju; Feliks je odvede.

— Dragi moj reče gospođa d'Espard u uho Raoulu — vi ste sretan ofoješenjak. Vi ste danas osvajač, a između ostalih osvojili ste divnu ženu koja nas je tako naglo ostavila.

— Znaš li što mi je markiza d'Espard htjela reći? _ upita Raoul Blondeta, podsjetivši ga na razgovor s ovom velikom damom kad su bili gotovo sami između jednog i dva sata ujutro.

— Ta ja sam baš saznao da se grofica de Vandenesse ludo zaljubila u tebe. Ne treba te žaliti.

— Ja je nisam vidio — reče Raoul.

— O, vidjet ćeš je, lupežu — reče Emil Blondet prasnuvši u smijeh. — Lady Dudley te je pozvala na .svoj veliki ples samo zato da bi se sastaos njom.

Raoul i Blondet odoše zajedno s Rastigna.com koji im ponudi svoju kočiju. Sva su se trojica počela smijati toj svojoj zajednici u kojoj je bio jedan državni pođsekretar, pristaša eklekticizma, jedan divlji republikanac i jedan politički bezbožnik.

— Kako bi bilo da večeramo na račun današnjeg .stanja stvari? — upita Blondet koji je htio opet uvesti noćne večere.

Rastignac ih odvede k Veryju, pošto je rekao koči jašu da vrati kući kola, i sva su trojica sjela za jedan sto, gdje su rešetali sadašnje društvo i smijali se rableovskim smijehom. Usred večere su Rastignac i Blondet savjetovali svome lažnom neprijatelju da ne propusti tako veliku sreću koja mu se sada ukazuje. Ova su mu dva razvratnika ispripovjedila, podrugujući se, život grofice Marije de Vandenesse; uperili su u ovo nevino djetinjstvo i u ovaj sretni brak oštricu epigrama i žaoku duhovitosti. Blondet je čestitao Raoulu što je susreoženu koje je jedina krivica bila u tome što je pravila slabe crteže crvenom olovkom i bijedne pejzaše vodenim bojama, a vezane papuče za svog muža, i što je svirala sonate u najčistijoj namjeri; ženu koja se, osamnaest godina, držala majčine suknje, zagrezla u vršenju vjerskih obreda; ženu koju je Vandeness-e odgojioa koja je u braku dozrela za ljubavne naslade.

Pri trećoj boci šampanjca Raoul se Nathan zaboravio više nego ikada.

— Dragi prijatelju — reče im on — vi znate za moj odnos s Florinom, vi poznajete moj život i ne ćete se začuditi kad vam priznam da ja uopće ne znam kakva je ljubav jedne grofice. Cesto sam bio vrlo ponižen misleći da ću Beatrice ili Lauru imati samo u pjesmama! Otmjena i čista žena je kao savjest bez mrlja koja nas u našim očima pokazuje u lijepom, svjetlu. Na drugoj se strani možemo uprljati, ali tu mi ostajemo veliki, ponosni, neokaljani. Na drugoj strani živimo ludo, ali tu udišemo mir, svježinu i zelenilo oaze.

— Hajde, hajde, dobričino moja — reče mu Rastignac — razvuoi po četvrtoj žici molitvu iz *Mojsija*[3S], kao Paganini.

Raoul zanijemi tupih i ukočenih očiju.

— Ovaj me bijedni ministarski šegrt ne razumije — reče on poslije kraće šutnje.

I tako, dok je jadna Eva iz ulice du Rocher sva postidena lijegala 1 bojala se užitka s kojim je slušala ovog tobože velikog pjesnika, te lebdjela između strogog glasa svoje zahvalnosti prema Vandenesseu i zmijinih zlatnih riječi, ova su tri bezočna duha gazila nježno i bijelo cvijeće njezine ljubavi koja se tek rađala.

Ah, kad bi žene znale kako se cinično ponašaju oni ljudi koji su u njihovoj blizini tako strpljivi i laskavi kad su daleko od njih, i koliko se oni izruguju onom što obožavaju! Kako lakrdijaška šala svlači i ispituje svježe, dražesno i stidljivo stvorenje! No u isti mah kakve li pobjede! Sto su joj više skidali koprene, to je bivala ljepša!

Tada je Marija upravo upoređivala Raoula i Feliksa, i ne sluteći kakvoj se opasnosti izlaže srce kad čini takve usporedbe. Ništa na svijetu nije bilo oprečnije nego nesređeni, snažni Raoul i Feliks de Vandenesse, brižno njegovan kao kakva ženica, utegnut u odijelo, nadaren onim što se zove divna *Disinvoltur*[36] pristaše engleske elegancije na koju ga je navikla lady Dudley. Ova se suprotnost sviđa mašti žena koje su dosta sklone skakanju iz jedne krajnosti u drugu. Grofica je, kao pametna i pobožna žena, zabranila sebi da misli na Raoula, nazivajući se sutradan usred svog raja besramnom nezahvalnicom.

— Šta mislite vi o Raoulu Nathanu? — upita ona svog muža za vrijeme ručka.

— To je sljepar — odgovori grof — jedan od onih vulkana koji se gase s malo zlatne prašine. Grofica de Montcornet griješi što ga prima u svoju kuću.

Taj je odgovor utoliko više uvrijedio Mariju što je Feliks, koji je poznavao književnike, potvrdio svoj sud dokazima, tj. ispripovjedio ono što je znao o životu Raoula Nathana, o njegovu nestalnom životu, vezanom uz Florinu, jednu slavnu glumicu.

— Ako u tom čovjeku ima genijalnosti — reče on svršavajući — on nema ustrajnosti ni strpljivosti koje genijalnost posvećuju i čine je božanskom stvari. On hoće da se nametne ljudima stavljajući se na visinu na kojoj se ne može održati. Istinski talenti, časni i marljivi ljudi, ne rade tako: oni hrabro idu svojim putem, primaju svoje nedaće i ne pokrivaju ih varavim sjajem.

Misao je žene obdarena nevjerojatnom gipkošću: kad dobije udarac toljagom, ona se savija, čini se da je smrvljena, ali uskoro poprima svoj prijašnji oblik.

Zacijelo, Feliks ima pravo, pomisli grofica u prvi mah, ali je tri dana kasnije ona mislila o zmiji, privučena onim u isti mah slatkim i okrutnim uzbuđenjem koje Raou.1 bijaše kod nje izazvao a o kome joj Vandenesse na svoju nesreću nije govorio. Grof i grofica su otišli na veliki ples k lađy Dudley, gdje se de Marsay pojavio posljednji put u društvu jer je umro dva mjeseca kasnije ostavivši za sobom ugled velikog državnika kojega je značenje bilo nerazumljivo, kako je govorio Blondet. Vandenesse i njegova žena ponovo su susreli Raoula Nathana u ovom društvu, napadnom po tome što se tu skupilo više ličnosti iz političke drame; ti su se ljudi neobično začudili što su se našli zajedno. To je bila jedna od prvih svečanosti visokog društva. Saloni su pružali oku čaroban prizor: cvijeće, dijamanti, blistave frizure; upotrijebio se sav nakit, iskoristila su se sva sredstva za oblačenje. Salon se mogao uporediti s jednim od lijepih staklenika u kojemu bogati vrtlari skupljaju najveličanstvenije rijetkosti. Isti sjaj, ista nježna tkanja. Činilo se da se i ljudska proizvodnja hoće boriti sa živim tvorevinama prirode. Svuda bijele i obojene koprene kao krila najljepših vilin-konjica, krepovi, obične i svilene čipke, različiti tilovi kao hirovi entomološke prirode, izrezani, valoviti, zupčasti, zlatna i srebrna paučina, svilena magla, cvijeće koje su izvezle vile ili koje se rascvjetalo pod utjecajem zarobljenih duhova, perje u žarkim tropskim bojama poput žalosnih vrba nad oholim glavama, nizovi bisera ispleteni kao pletenice, istanjene i izrezuckane tkanine, kao da je duh izumilac arabeska bio savjetnik francuskoj proizvodnji. Ovaj je raskoš bio u skladu s ljepotama koje su se tu skupile kao da je trebalo ispuniti neki *Keepsake.*[37] Oči su milovale najbjelja ramena, jedna blijedožute boje, druga sjajna kao da su bila glačana, jedna glatka i meka, druga tamna i puna kao da ih je Rubens naslikao, ukratko, sve nijanse bjeline koje je čovjek pronašao. Tu su bile oči koje sjaju kao oniksi ili tirkizi uokvireni crnim baršunom ili plavim resama; raznolika lica što podsjećaju na najdražesnije tipove iz najrazličitijih zemalja; divna i veličanstvena čela, ili nezamjetno izbočena kao da su prepuna misli, ili niska kao da se u njima nalazi nepobjedivi otpor. Na ovim su svečanostima, priređenima za oči, neobično privlačile ravne grudi, kakve je volio Georges IV, ili razmaknute prema modi XVIII stoljeća, ili one koje kao da teže da se primaknu, kakve je želio Luj XV, ili ispršene smjelo bez vela ili pod onim lijepim nabranim maramicama s Rafaelovih portreta, tih sjajnih djela njegovih strpljivih učenika. Najljepša stopala spremna za

ples, tijela koja se predaju zagrljaju valcera privlačila su pažnju i najravnodušnijih. Žubor najslađih glasova, šuštanje haljina, žamor plesa, sukobi plesača, kad su plesali valcer, pratili su glazbu na nevjerojatan način. Činilo se da je štapić neke vile dočarao tu zagušljivu čaroliju, taj sklad miomirisa, ta svjetla koja su se u duginim bojama prelijevala na kristalnim svijećnjacima, gdje su puckarale svijeće, slike koje su ogledala umnožavala. Taj skup najljepših žena i haljina isticao se u crnoj gomili muškaraca, gdje su se mogli zapaziti elegantni, fini, besprijekorni profili plemića, žućkasti brkovi i ozbiljna lica Engleza, ljupka lica francuske aristokracije. Svi evropski ordeni blistali su na prsima, visjeli su o vratu ili padali do bedara. Kad se promatrao taj svijet, vidjelo se da on ne pokazuje samo sjajne boje ukrasa nego da ima dušu, da živi, misli, osjeća. Prikrivene strasti utisnule su mu svoj biljeg: mogao si vidjeti zlobne poglede koji su se izmjenjivali; blijede djevojke, zanesene i radoznale, koje ne mogu sakriti želju; ljubomorne žene koje iza lepeze jedna drugoj povjeravaju pakosti ili nekoga previše hvale. Ukrašeno, kovrčasto, namirisano društvo predavalo se ludoj svečanosti koja kao da je opijala svojim isparivanjima. Činilo se da se sa svih čela i iz svih srdaca isparuju osjećaji i misli koje se zgušnjuju i kojlih masa utječe i na najhladnije ličnosti da bi ih oduševila. U najživljem trenutku ove opojne večeri, u jednom kutu pozlaćenog salona, gdje su se kartali jedan ili dva bankara, ambasadori, bivši ministri i stari, besmrtni lord Dudley, koji je slučajno došao, grofica de Vandenesse osjeti neodoljivu želju da razgovara s Nathanom. Možda je popuštala onoj plesnoj opojnosti koja je često izvabila priznanja i najšutljivijim ljudima.

Licem u lice s ovom svečanosti i sjajem društva u koje on još nije ušao Kfathan osjeti u srcu ugriz taštine koja se pojačala. Viđeći Rastignaca, čiji je mlađi brat upravo postao biskup u dvadeset i sedmoj godini, čiji je zet Martial de Roche-Hugon bioministar, dok je on sam bio državni pođsekretar te se trebao, kako se pričalo, oženiti jedinom kćerkom baruna de Nucingena; videći u diplomatskom zboru nekog nepoznatog pisca koji je prevodio strane novine za list koji je godine 1830. postao dinastijski, zatim pisce članaka koji su postali državni savjetnici, profesore koji su postali perovi Francuske, videći sve to, on je bolno osjetio da ide lošim putem ako propovijeda rušenje ove aristokracije u kojoj su blistali toliki sretni talenti, lukavstva okrunjena uspjehom, istinske veličine. Blondet, koji je bio tako nesretan, koga je novinarstvo iskorištavalo, koga se tako lijepo primaloi koji se mogao, da je htio obogatiti zahvaljujući svojoj vezi s gospođom de Montco-rnet, on je također bio u Nathanovim očima očiti primjer svemoćnih društvenih veza. U svom srcu on je odlučio da se ruga uvjerenjima, kao što to rade de Marsay, Rastignac, Blondet i Talleyrand, šef ove sekte, da prihvati samočinjenice, da ih okrene u svoju korist, da vidi u svakom sistemu oružje i da ne uznemiruje društvo koje je tako dobro, tako lijepo, tako prirodno sastavljeno.

Moja budućnost — pomisli on — zavisi od neke žene koja pripada ovom društvu.

Dok se zanosio tom mišlju koja je bljesnula iz žara lude želje, on naleti na groficu de Vandenesse kao kobac na svoj plijen. Ta divna žena, tako lijepa u svom ukrasu od perja koji je stvarao onu divnu prozračnost što je vidimo na Lawrenceovim slikama, a to je bilou skladu s biagošeu njezinog karaktera, ta divna žena osjeti da ju je prožela vrela snaga ovog pjesnika u kome je bjesmeio častolj ubije.

Lady Dudley, kojoj nije ništa moglo izbjeći, pomogla je da se ovo dvoje izdvoje iz društva: ona je grofa de Vandenessea predala gospođi de Manerville. Budući da je nekoć imala utjecaja na njega, ova je žena uhvatila Feliksa u mrežu svađe pune bockan ja, ispovijesti uljepšanih rumenilom, kajanja vješto bačenih kao cvijeće pred njegove noge, optužaba kojima je sebe opravdava da bi joj rekao kako je ona kriva. Ovo je dvoje posvađenih ljubavnika prvi put razgovaralo tihim glasom.

Dok je bivša ljubavnica njezina muža pipala po pepelu ugaslih užitaka da bi našla malo žeravice gospoda je de Vandenesse osjećala ono jako lupanje srca koje je kod žene posljedica uvjerenja da griješi i da ide zabranjenim putem; to su uzbuđenja koja nisu bez draži i koja bude toliko uspavanih snaga. Danas se, kao i u priči o Crvenobradom, sve žene vole služiti krvavim ključem; veličanstvena mitološka misao koja je pridonijela Perraultovoj[38] slavi.

Nathan, kao dramski pisac koji je dobro poznavao svoj zanat, iznio je grofici svoje patnje, ispripovjedio joj svoju borbu s ljudima i stvarima, ukazao joj na svoju veličinu koja se nema na koga nalomiti, na svoj nepoznati politički genij, na svoj život bez plemenite ljubavi. Ne rekavši ništa, on je naveoovu divnu ženu da igra za njega onu uzvišenu ulogu koju igra Rebecca u *Ivanhoeu:* da ga ljubi, da ga štiti. Sve se to zbivalo u nebeskim predjelima osjećaja. Ni spomenak nije tako plav, ni ljiljan nije neviniji, ni čela anđela nisu bjelja nego slike, stvari i vedro, blistavo čelo ovog umjetnika koji je mogao svoj razgovor poslati svom izdavaču. On je dobro odigrao ulogu zmije, on je u grofičinim očima rasplamsao sjajne boje kobne jabuke. Marija je napustila ples s grižnjom savjesti koja je bila nalik na nadu, zagolicana pohvalama što su laskale njezinoj taštini, duboko uzbuđena, osvojena njegovim vrlinama, zavedena svojom samilošću prema nesreći.

Možda je gospođa de Manerville dovela Vandenessea do salona gdje je njegova žena razgovarala s Nat hanom; možda je on došao sam da potraži Marlij.u prije odlaska; možda je njegov razgovor s gospođom de Manervffle uzbudio uspavane nade. Kako biloda bilo, kad ga je zamolila da je uzme pod ruku, njegova je žena primijetila da mu je čelo tužnoi zamišljeno. Grofica se pobojala da ju je on vidio. Čim se našla sama u kočiji s Feliksom, ona mu dobaci najlukaviji smiješak i reče: — Niste li, dragi prijatelju, razgovarali s gospođom de Manerville?

Feliks još nije bio izašaoiz šikare kroz koju ga je vodila žena služeći se ljupkom prepirkom, a već je kočija ulazila u palaču. To je bila prva lukavština koju joj je ljubav nametnula. Marija je bila sretna što je pobijedila čovjeka koji joj se dotada činio tolikoviši. Uživala je u prvoj radosti što je daje uspjeh koji nam je potreban.

U jednom prolazu između ulica Basse-du-Rempart i Neuve-des-Ma-thurins Raoui je na trećem katu jedne uske i ružne kuće imao mali prazan i hladan stan u kome je stanovao za one koji su mu bili ravnodušni, za -novopečene književnike, za svoje vjerovnike, nametljivce i razne dosadne ljudekoji su morali ostati na pragu njegova intimnog života. Njegovo pravo boravište, gdje je živio kao veliki gospodin i kao takav se pokazivao, bilo je kod gospođice Florine, drugorazredne glumice koju su Nathanovi prijatelji, novine i nekoliko pisaca već

deset godina ubrajali među najslavnije glumice. Raoul je već deset godina bio tako vezan uz tu ženu da je polovinu života provodio u njezinoj kući, gdje je jeo kad nije trebao častiti kakvog prijatelja ili večerati u gradu. Florina je spajala savršenu pokvarenost s duhovitošću koju je drugovanje s umjetnicima razvilo a svakodnevna upotreba izoštrila. Čini se da je duhovitost rijetka vrlina glumaca. Prirodno je pretpostavljati da ljudi kojima život prolazi da sve pokažu vanjštinom nemaju ništa u sebi. Međutim, ako pomislimo da u svakom stoleću živi mali broj glumaca i da je taj stalež dao velik broj dramskih pisaca i zavodljivih žena, dozvoljeno je otkloniti to mišljenje, zasnovano na vječnoj zamjerci što je pravimo dramskim umjetnicima, koje sve optužujemo da gube svoje lične osjećaje u plastičnom izražavanju strasti, dok oni naprotiv troše samo snagu duha, pamćenja i mašte. Veliki su umjetnici bića koja, prema Napoleonovu mišljenju, svojevoljno prekidaju vezu što ju je priroda uspostavila između osjećaja i misli. Moliere i Talma bili su u svojoj starosti više zaljubljeni nego što su obični ljudi.. Prisiljena da sluša novinare, koji sve pogađaju i sve izračunavaju, pisce, koji sve predviđaju i svekažu, prisiljena da promatra neke političare koji: su se okoristili dosjetkama što su ih kod nje čuli,. Florina. je bila mješavina demona i anđela, a to ju je činilo dostojnom da prima ove pokvaren jake. Očaravala ih je svojom hladnokrvnošću. Njima sebeskrajno sviđala grdoba njezina duha i njezina, srca. Njezina kuća, obogaćena poklonima ljubavnika, odavala je pretjerani raskoš žene koja nije vodila računa o cijeni stvari nego o stvarima samima, te ih je cijenila prema svojim hirovima, žene koja. u nastupu srdžbe lomi lepezu ili sud za mirise dostojan kraljice, a viče iz sveg glasa ako joj se razbije porcelanski predmet vrijedan deset franaka: iz kojega piju njezini psići. Njezina blagovaonica, puna najotmjenijih poklona, može nam pomoći da. razumijemo tu mješavinu kraljevskog i oholog raskoša. U blagovaonici je sve, čak i strop, obloženo pravom izrezbarenom nrastovinom koja je prošarana tamnozlatnim crtama, dok su panneaui uokvireni likovima djece što se igraju s himerama;: preko njih je treperilo svjetlo, osvjetljavajući ovdje Decampsov[39] crtež, a tamo anđela od gipsa koji drži škropionicu, dar Antonina Modna[40] malo dalje bilo je nekoliko ljupkih slika Eugenea Deverija[41], mračno Ilice španjolskog alkemičara od Louisa Boulangera[42], vlastoručno pismo lorda Byrona upućenog Carolini, uokvireno u ebanovinu s rezbarijama Elschoeta, a nasuprot njemu jedno Kapoleonovo pismo Josefind. Sve je to bilo poredano bez ikakve simetrije, ali s nezamjetnim umijećem. To bijaše nekako iznenađujuće. U tome je bilo koketerije i nemara, dviju osobina koje se u isti mah nalaze samo kod umjetnika. Na kaminu pokrivenom divnim drvorezima nalazi se samo jedan neobičan firentinski kip od slonove kosti koji se pripisivao Michelangelu. Kip je prikazivao satira koji je našao ženu pod kožuhom nekog mladog pastira, a original tog kipa nalazi se u Bečkoj riznici; zatim su s obje strane veliki svijećnjaci koji se pripisuju nekom umjetniku Renesanse. Zidni je sat, na postolju od kornjačevine s urezanim bakarnim arabeskama, svjetlucao na zidu između dva mala kipa spasena kod rušenja kakvog samostana. Po uglovima sjale su na stolicama kraljevski veličanstvene svjetiljke kojima je neki tvorničar platio zvučne reklame koje su govorile o potrebi da se upotrebljavaju svjetiljke učvršćene u japanske ukrase u obliku roga. Na jednoj divnoj polici kočilo se dragocjeno suđe, stečeno u borbi u kojoj je neki lord priznao prevlast francuskog naroda; zatim razni porcelanski predmeti s reljefima, ukratko, vanredan raskoš umjetnice kojoj je pokućstvo jedini imutak. Spavaonica ljubičaste boje bila je san plesačice koja počinje karijeru: zastori od baršuna podstavljeni bijelom svilom, nabrani na kopreni od tila; strop od bijelog kašmira istaknut ljubičastim satenom; pokraj kreveta sag od hermelina; nad krevetom, kojemu su zastori bili nalik na prevrnuti ljiljan, bila je svijeća da bi se mogle citati novine prije nego što izađu. Jedan je žuti salom, ukrašen predmetima u boji firentinske bronze, bio u skladu sa svim tim divnim stvarima, ali bi tačan opis na ovim stranicama podsjećao na oglas o prodaji putem dražbe. Da bi se te lijepe stvari moglo s nečim uiporediti, trebalo bi otići u najbliže susjedstvo, u Rotschildovu kuću.

Sofija Grignoult, koja se prema dosta čestom kazališnom običaju nazvala Florinom, započela je i unatoč svojoj ljepoti karijeru u sporednim ulogama. Uspjeh i bogatstvo dugovala je Raoulu Nathanu. Veza ovih dviju sudbina, koja nije rijetka između glumaca i književnika, nije bila na štetu Raoulu koji je poštovao pristojnost kao čovjek velika značaja. Ipak, Florinino bogatstvo nije bilo stalno. Njezine nesigurne prihode stvarali su angažmani i otkazi, a oni su jedva plaćalli njezine haljine i kućanstvo. Nešto je pridonosio i Nathan, a to od onoga što bi pobrao od novih industrijskih poduzeća, ali premda je uvijek bio udvoran i premda se uvijek zaštitnički ponašao prema njoj, ova zaštita nije bila ni redovita ni stalna. Florina se nije bojala nesigurnosti života od danas do sutra. Ona je vjerovala u svoj talent, vjerovala je u svoju ljepotu. Njezina je jaka vjera bila donekle smiješna za one koji bi je čuli kako na svom talentu gradi budućnost kad bi joj se nešto prigovaralo.

— Ja ću imati prihoda kad mi se prohtije da ih imam — govorila je. — Već imam pedeset franaka u državnim obveznicama.

Nitko nije mogao razumjeti kako je ona, tako lijepa, mogla sedam godina ostati zaboravljena, no zapravo je Florina stupila u kazalište u trinaestoj godini kao statistkinja, a drugi je put nastupila dvije godine kasnije u jednom neuglednom bulevarskom kazalištu. U petnaestoj godini ne postoji ni ljepota ni talent: žena je puko obećanje. A sada je imala dvadeset i osam godina, a to je upravo doba kad je ljepota francuskih žena u punom sjaju.

Slikari su na Florini vidjeli u prvom redu bijela, sjajna ramena, maslinastosiva u blizini potiljka, ali čvrsta i glatka; svjetlost je klizila preko njih kao preko tkanine koja se prelijeva. Kad bi okrenula glavu, po njezinu su se vratu stvarali divni' nabori kojima su se kipari divili. Na tom pobjedničkom vratu bila je mala glava kao u rimske vladarice, elegantna i fina, okrugla i samovoljna kao u Poipeje[43], s crtama duhovito pravilnim, s glatkim čelom žena koje razgone brigu i razmišljanja, koje lako popuštaju ali se isto tako znaju uzjoguniti kaomazge i tada više ne slušaju nikoga. Na ovom čelu, koje kao da je bilo isklesano jednim potezom dlijeta, isticala se lijepa pepeljasta kosa, gotovo uvijek podignuta naprijed, jednako razdijeljena po rimskoj modi i skupljena iza glave da bi je produžila i da bi svojom bojom, istakla bjelinu vrata. Crne i tanke obrve, kao da su izvučene rukom nekog kineskog slikara, uokviravale su meke očne kapke protkane mrežom ružičastih žilica. Zjenice obasjane jasnom svjetlošću, ali smeđe išarane, kao u tigra, davale su njezinu pogledu surovu nepomičnost divljih životinja i oda

vale hladnu zlobu kurtizane. Njezine divne oči kao u gazele, lijepe plavosive boje, s resama dugih crnih trepavica, bile su dražesna suprotnost koja je još pojačavala njihov izraz pažljive i suzdržane strasti; tamniji kolobari oko očiju odavali su umor, ali vještina kojom je ona znala pogledati poprijeko ili podići oči kad bi htjela promatrati ili izgledati kao da razmišlja, način kako je mogla da ukoči zjenicu i da joj ona bljesne punim sjajem a da ne miče glavom i da joj lice ostane mirno, vještina koju je naučila na pozornici, zatim živahnost njezinih pogleda kad bi očima zaokružila po dvorani tražeći nekoga, sve je to činilo njezine oči najstrašnijima, najblažima i najneobičnijima na svijetu. Rumenilo je uništilo prekrasnu prozirnost njezinih obraza kojih je put bila nježna, ali ako više nije mogla ni da pocrveni ni da problijedi, ipak je imala tanak nos s ružičastim i strastvenim nosnicama koji je bio kao stvoren da izražava ironiju, porugu sluškinja u Moliereovim komadima. Njezina čulna i rasipnička usta, isto tako prikladna za sarkazam i za ljubav, uljepšavala su dva brida brazde koja je spajala gornju usnu s nosom. Njezin bijeli podbradak, malo puniji, ukazivao je na to da je prilično nagla u ljubavi. Njezine su ruke bile dostojne kakve vladarice, ali joj je stopalo bilo debelo i kratko, neizbrisiv znak njezina niskog porijekla. Nikad nasljeđe nije zadalo više briga. Florina je sve pokušala, osim amputacije, da bi ga izmijenila. Stopala su joj bila tvrdoglava kao i Bretonci kojima je dugovala život; pružila su otpor svim učenjacima i svim liječenjima. Florina je nosila šiljaste cipele, podstavljene iznutra pamukom da bi joj stopalo izgledalo savijeno. Bila je srednjeg rasta, naginjala je debljanju, ali prilično uspravna i stasita. U moralnom pogledu ona je savršeno znala da bude ljubazna i da se svađa, da začini i zasladi život, što je ležalo njezinu zanatu: ona bi tome davala osobiti okus izigravajući nevinost i ubacujući filozofske pakosti kroz svoj naivni smijeh. Naoikoi neznalica i lakomislena, ona je vrlo dobro poznavala financijsko poslovanje i čitavo trgovačko pravo. Iskusila je toliku bijedu prije no je doživjela dan svoga sumnjivog uspjeha! Silazila je iz kata u kat, dok nije dospjela do prvoga kroz tolike pustolovine! Poznavala je život, od onoga koji počinje isa sirom iz Bria, do onoga koji prezirno siše kolačiće od ananasa; od života u kojemu čovjek kuha, u kojemu se pere pokraj zemljane peći neke mansarde, do onog života koji poziva svemoguće glavešine s velikim trbusima i bezočne nadrikuhare. Čuvala je „kredit" ne uništavajući ga. Poznavala je sve ono što poštene žene ne znaju, izražavala se svim načinima govora; pripadala je narodu svojim iskustvom a plemstvu otmjenom ljepotom. Teško ju je bilo iznenaditi, ona je uvijek sve pogađala, kao uhoda, kao sudac ili iskusni stari državnik, i tako je mogla da pronikne u sve. Znala je kako se treba ponašati s trgovcima i odnositi prema njihovim lukavštinama; znala je vrijednost stvari kao kakav sudski ovršitelj. Kad bi se zavalila u svoju ležaljku, bijela i svježa kao kakva mlada, držeći u rukama ulogu koju je učila, pomislili biste da je to djevojčica od šesnaest godina, naivna, neiskusna, slaba, koja nema drugih lukavština osim svoje nevinosti. Kad bi naišao kakav dosadni vjerovnik, ona bi se uspravila kao iznenađeno lane i izvalila pravu psovku.

— Ah, dragi moj, vaše drskosti su dosta velike kamate za novac koji vam dugujem — rekla bi. — Ne mogu vas više vidjeti, pošaljite mi sudske ovršitelje, miliji su mi oni nego vaše glupo lice.

Florina je davala vrlo lijepe i doibre prosječne koncerte i večernje zabave: tu se đavolski provodilo. Njezine su prijateljice bile sve veoma lijepe. Stara se žena nije nikad pojavila u njezinu stanu. Ona mije znala za ljubomoru. Uostalom, smatrala je da je to priznanje manje vrijednosti. Poznavala je Coraliju, la Torpilleovu, Tulliju, Euphrasiju, Aquilinu, gospođu đu Val-Noble, Mariettu, žene koje prolaze kroz Pariz kao jesenja paučina kroz uzđuh, premda nitko ne zna ni kamo idu ni odakle dolaze; danas kraljice, sutra ropkinje, zatim glumice, suparnice, pjevačice, ukratko, čitavo ono žensko iznimno društvo, tako blagotvorno, tako ljupko u svojoj bezbrižnosti, čiji bohemski život povlači za sobom one koji se daju uhvatiti u pomammu igru njegova veselja, njegova oduševljenja, njegova preziranja budućnosti.

Iako se bohemski život razvijao kod nje u čitavom svom neredu, usred smijeha umjetnice, kraljica stana imala je deset prstiju i znala je tako dobro brojiti kao nijedan njezin gost. Tu su se priređivale tajne književničke i umjetničke svetkovine kojima su sudjelovale političke i financijske ličnosti. Tu je potpuno vladala požuda; to su spleen i mašta bili svetinje kao što su čast i vrlina u kući neke građanke; ovamo su dolazili Blondet, Finot, Etienne Lousteau, njezin sedmi ljubavnik koji je mislio da je prvi, feljtonist Felicien Vernou, Couture, Bixiou, nekoć i Rastignac, zatim kritičar Claude Vigmon, bankari Nucingen i du Tillet, kompozitor Conti, u jednu riječ čitava pomamna legija najokrutnijih račundžija svih vrsta; dolazili su i prijatelji pjevačica, plesačica i glumica koji su poznavali Florinu. Sav se taj svijet mrzio ili volio, prema okolnostima. Ova isvačija kuća, za koju je bilo dovoljno da budeš slavan pa da te primi, bila je kao mjesto za razvrat duha i ropstvo inteligencije: u nju čovjek nije ulazio ako nije zakonski stekao bogatstva, ako nije deset godina bio u bijedi, ugušio dvije ili tri strasti, stekao nekakvu slavu knjigama ili prslucima, dramom ili lijepim kočijama; tu su se sipremale podivate, ispitivala sredstva da se dođe do bogatstva, izrugivalo se bunama koje su se potpirivale dan ranije, pretresalo dizanje i padanje tečajeva na burzi. Kad se izlazilo; svatko bi se opet zakukuljio u livreju svoga uvjerenja, dok je tu mogao, a da ne izvrgne opasnosti svoj ugled, kritizirati svoju vlastitu stranku, priznati znanje i dobre poteze svojih protivnika, izreći misli koje nitko ne priznaje; ukratko; tu je mogaoreći sve, kao slobodan čovjek. Pariz je jedino mjesto na svijetu gdje postoje ovakve eklektione kuće u kojima se svi ukusi, sve mane, sva mišljenja pristojno primaju. Uostalom niti Florina živi dokona, niti joj se može zavidjeti na njenom životu. Mnogi ljudi koje zavodi veličanstveni pijedestal na koji kazalište stavlja ženu misle da ona živi u veselju neprestane zabave. Jadna stvorenja snatre u mnogim vratarskim sobicama, pod crepovima mnogih tavanskih soba, kad se vrate s predstave, o biseru i dijamantima, o haljinama protkanima zlatnim listićima i raskošnim pojasima, vide sebe kako im blista kosa, zamišljaju da im ljudi plješću, da su kupljena, obožavana, oteta. Međutim, ta jadna bića ne poznaju stvarnost ovog života koji je nalik životu konja za učenje jahanja u kome glumica mora doći na pokuse pod prijetnjom kazne, prisustvovati čitanju komada, neprestano učiti nove uloge, jer se u Parizu daje dvjesta do trista komada godišnje. Na svakoj predstavi Florina mijenja dva-tri puta haljinu, a često se vraća iscrpena, napola mrtva u svoju oblačionicu. Tada mora pomoću različitih kozmetičkih sredstava skidati rumenilo ili bjelilo ili prah iz kose, ako je igrala kakvu ulogu iz XVIII stoljeća. Jedva da ima vremena večerati. U sezoni,

kada nastupa, glumica ne može ni da se steže, ni da jede, ni da govori, i tada Florini ne ostaje vremena ni za večeru poslije predstave. Po povratku s tih predstava, koje se u naše doba svršavaju poslije pola noći, zar se ne mora spremiti za spavanje, izdati zapovijedi? Kad je legla u jedan ili dva sata izjutra, ona mora ustati dosta rano da bi ponovila svoje uloge, sredila kostime, objasnila krojačici što će na njima izmijeniti, da bi probala, zatim doručkovala, pročitala ljubavna pisma i odgovorila na njih, da bi radila s rukovodiocima klake kako bi joj se pljeskalo pri ulasku na pozornicu i jzlasku s nje, i da bi isplatila račun uspjeha prošlog mjeseca kupujući u isti mah sve uspjehe mjeseca koji dolazi. U doba svetog Genesitia, glumca koji je proglašen svecem a koji je ispunjavao svoje vjerske dužnosti i nosio košulju od kostrijeti, kazalište vjerojatno nije zahtijevalo ovu okrutnu djelatnost. Florina se često morala proglasiti bolesnom da bi brala cvijeće po polju. Ta posve mehanička zanimanja nisu ništa prema spletkama koje treba praviti, prema bolu ranjenog, eastoljuhlja, prema borbama s miljenicima autora, prema borbi za uloge koje su otete ili se moraju oteti, prema pretjeranim zahtjevima glumaca, podvalama suparnica, prema natezanjima s direktorom, novinarima, sa svim tim što traži da dan traje dvaput duže. Dosada se još nije govorilo o umjetnosti, o izražavanju osjećaja, o pojedinostima mimike, o zahtjevima pozornice na kojoj tisuće dogleda otkrivaju mane svakog sjaja, a što je ispunjavalo život i misli Talme, Lekaina, Barona, Contata, Cladronove i Champmesleove. Iza ovih paklenih kulisa častoljublje nema spola: umjetnik koji ima uspjeha, bez obzira na to da li je muškarac ili žena, ima protiv sebe i muškarce i žene. A što se tiče prihoda, mada je Floirina bila vrlo mnogo angažirana, oni joj ne pokrivaju izdatke za kazališnu toaletu, koja, osim kostima, traži vrlo mnogo dugih rukavica i cipela a ne isključuje ni večernju ni dnevnu toaletu. Jedna trećina glumačkog života prolazi u prosjačenju, druga u samoodržavanju, treća u obrani: sve je u njemu rad. Ako se u sreći tako žestoko uživa, to je zato što je ona ukradena, rijetka, davno očekivana, slučajno nađena usred mrskih nametnutih zadovoljstava i smiješate iz partera. Raoulova je moć bila kao zaštitničko žezlo za Florinu. On je nju štedio od mnogih dosadnih stvari, mnogih briga, kaonekoć velika gospoda svoje ljubavnice, kao danas nekoliko staraca koji trče za novinarima i moljakaju kad se njihovo božanstvo uplašilo neke riječi u kakvim malim novinama; ona je u njemu gledala više nego ljubavnika, držala se za njega kao za kakav oslonac, starala se o njemu kao o ocu, varala ga kao muža, ali bi i sve žrtvovala za njega. Raoul je mogao sve učiniti za njezinu umjetničku taštinu, za mir njezina častoljublja, za njezinu budućnost u kazalištu. Bez upletanja velikog pisca nema velike glumice: Racinau se može zahvaliti za Champmesleovu, kao što se za gospođicu Mars može zahvaliti Monvelu i Andrieuxu. Florina nije mogla za Raoula ništa učiniti, a htjela mu je biti korisna ili potrebna. Ona je računala da će ga pridobiti navikom, bila je uvijek spremna da otvori svoje salone njegovim prijateljima, da im pokaže raskoš svoga stola kako bi mu uspjeli njegovi naumi. U jednu riječ, ona je težila da bude za njega ono što je gospođa de Pompadour bila za Luja XV. Glumice su čezniule za Florininim položajem kao neki novinari za Raoulovim. A sada će oni kojima je poznata sklonost ljudskog duha za razlike i suprotnosti dobro razumjeti da je poslije deset godina ovog zapuštenog i bohamskog života, punog dizanja i padanja, svetkovina i zabrana, uzdržijivosti i bančenja, Raoul morao biti privučen nevinom i čistom ljubavlju, mirnom i sredenom kućom jedne velike gospođe, kao što je i grofica Marija, uz cijenu sreće, željela uvući mučenja strasti u svoj jednoličan život. Taj je zakon života zakon svih umjetnosti koje postoje samo zahvaljujući suprotnostima. Djelo stvoreno bez ove pomoći, to je posljednji izraz genija kao što je samostan najveći napor kršćanima.

Kad se Raoul vratio kući, našao je kratko pismo od Florine koje je donijela njezina sobarica, ali san, koji nije mogao svladati, nije m-u dopustio da ga pročita; zaspao je sav blažen od svježe, slatke ljubavi koju još nije okusio u svome životu. Nekoliko sati kasnije on je u tom pismu pročitao važne novosti koje Rastignac i de Marsay nisu dozvolili da se pročuju. Nekom indiskrecijom glumica je saznala da će se Skupština raspustiti poslije zasjedanja. Raoul je odmah otišao u Florinin stan i poslao po Blondeta. Tu, u glumičinu stanu, s nogama na kaminu, Emil i Raoul su ispitali političko stanje Francuske u godini 1843. Na kojoj je strani bilo najviše izgleda za uspjeh? Oni su pretresli čiste republikance, republikance s predsjednikom, republikance bez republike, ustavne stranke bez dinastije i s dinastijom, ministarske konzervativce, ministarske apsolutiste, zatim desničare s ustupcima, desničare aristokrate, desničare legitimiste, pristaše Henrija V i desničare karliste. Što se tiče konzervativne i napredne stranke, nije se moglo oklijevati: bilo bi to isto kao da se raspravlja o izboru, između života i smrti.

U to je doba mnogo novina, stvorenih za svaku političku razliku, ukazivalo na strašan politički nered koji je neki vojnik nazvao *zbrkom*. Blondet, taj najoštroumniji duh vremena, ali oštrouman za drugoga a nikad za sebe, nalik na one odvjetnikekoji loše vode svoje vlastite stvari, bio' je divan u ovim privatnim razgovorima. On je dakle savjetovao Nathanu da ne kida naglo sa strankom.

— Napoleon je već rekao da se sa starim monarhijama ne prave mlade republike. Dakle, dragi moj, postani junak, oslonac, tvorac lijevog centra. u budućoj Skupštini pa ćeš uspjeti u politici. Kad je čovjek primljen, kad se nalazi u državnoj upravi, on je ono što mu se prohtije, on pristaje uz sva mišljenja koja pobjeđuju!

Nathan je odlučio pokrenuti politički dnevnik, postati u njemu gospodar, vezati uz taj list jedan od malih listova, kojih ima mnogo, i stvoriti časopis, u vezi s listom. Preko štampe su se stvorili toliki imuci da Nathan nije poslušao savjet prijatelja Blcndeta, savjet koji ga je odvraćao od toga. Blondet mu je pokazao da je taj račun loš, jer je u tovrijeme postojao velik broj listova koji su se otimali o pretplatnike, toliko se štampa bila otrčala. Raoul se, siguran u svoje tobožnje prijatelje i svjestan svoje hrabrosti, smiono uspravi, oholo ustadei reče:

— Ja ću uspjeti!

— Nemaš ni prebijene pare.

— Napisat ću dramu!

— Propast će.

— Pa neka propadne! — reče Nathan.

On je prošao zajedno s Blondetom, koji ga je smatrao ludim, kroz Florinin stan. Zatim lakomo pogleda

bogatstvo koje se tu nagomilalo: tada ga je Blondet razumio.

— Ovdje ima nešto preko sto tisuća franaka — reče Emil.

— Da — odgovori Raoul uzdišući pred Florininim raskošnim krevetom — ali meni bi bilo milije da preostali dio života proživim na bulevarima kao prodavač lančića za osiguravanje vrata i da se hranim prženim krumpirima nego da prodam ma i jednu vješalicu iz ovog stana.

— Jednu vješalicu ne, ali sve! — reče Blondet. — Oalsrboljublje je kao smrt, ono mora staviti ruku na sve, ono zna da ga život podbada ostrugama.

— Ne i stotinu puta ne! Sve bih primio od grofice koju sam sinoć upoznao, ali da lišim Florinu njezina golubinjaka?...

— Srušiti njezinu kovnicu novca — reče Blondet tragičnim glasom — razbiti stroj i žig' za kovanje, to je ozbiljna stvar.

— Prema onome što sam ja razumjela, ti ćeš se baviti politikom mjesto kazalištem — reče Florina koja se iznenada pojavila.

— Da, kćeri moja, da — reče Raoul dobroćudno, ogrlivši je oko vrata i ljubeći je u čelo. — Ti se mrštiš? Gubiš li ti zbog toga? Zar ministar neće uspjeti prije nego novinar da kraljica pozornice dobije bolji angažman? Zar tada nećeš imati uloga i dopusta?

— A tko će ti dati novaca? — upita ona.

— Moj stric — odgovori Raoul.

Florina je znala *Raoulova strica.* Ta je riječ za njega značila lihvu, kao što je u narodu *moja tetka* značila zajam na zalog.

— Ne uznemiruj se, draga moja — reče Blondet Florimi tapšući je po ramenima — ja ću mu pribaviti pomoć Massola, odvjetnika koji hoće da jednog dana bude, kao svi odvjetnici, čuvar državnog pečata; pribavit ću mu pomoć du Tilleta koji hoće postati poslanikom, Finota koji je još nezapažen u jednom malom listu, Flantina koji hoće da bude izvjestitelj za molbe u Državnom savjetu a koji se znoji u uredništvu nekakvog časopisa. Da, ja ću ga spasiti od njega samog: pozvat ćemo ovamo Etiennea Loiusteaua koji će pisati podlistke, Claudea Vignona koji će preuzeti kritiku; Felicien Vernou će biti administrator lista, du Tilet će se baviti burzom i industrijom, pa ćemo vidjeti dokle će stići sve ove volje i ovi robovi ujedinjeni.

— U bolnicu ili u ministarstvo, kamo odlaze ljudi koji su upropastili svoje tijelo i svoju dušu — reče Kaoul.

— Kad ćete ih pogostiti?

— Za pet dana, ovdje — odgovori Rao-ul.

— Reći ćeš koliko treba novaca — jednostavno će na to Florina.

— Ali se odvjetnik, du Tillet i Raoul ne mogu uplesti u posao ako svaki ne uloži po sto tisuća iranaka — reče Blondet. — Tako će list dobro ići svojih osamnaest mjeseci, a to je dovoljno da se u Parizu čovjek digne ili propadne.

Florina iskrivi usta u znak odobravanja. Prijatelji uđoše u laka jednoprežna kola da idu skupljati uzvanike pera, ideje i novac, a lijepa je glumica pozvala četiri bogata trgovca pokućstvom, rijetkim stvarima, slikama i dragocjenostima. Ti su ljudi ušli u ovo svetište, gdje su sve popisali kao da je Florina umrla. Ona im zaprijeti da će sve prodati na javnoj dražbi u slučaju da bi oni stisnuti kesu za bolju priliku. Rekla im je da se u nekoj srednjovjekovnoj ulozi svidjela jednom engleskom lordu i da hoće prodati sav svoj pokretni imutak kako bi izgledala siromašna i dočepala se veličanstvenog dvorca koji bi tako namjestila da bi se mogao takmičiti i s Rotschildom. Koliko se god trudila da ih smota, oni su joj ponudili samo šezdeset tisuća franaka za svu tu starudiju koja je vrijedila sto i pedeset tisuća. Florina, koja ne bi za nju dala ni dvije pare, obećala im je da će sve to poslati za osamdeset tisuća franaka u roku od sedam dana.

— Odlučite se — reče ona.

I sklopiše posao.

Kad su trgovci otišli, glumica se sva počela tresti od radosti kao brežuljci kralja Davida. Činila je tisuću ludorija, jer nije vjerovala da je toliko bogata, a kad je došao Raoul, ona se tobože ljutila, na njega. Rekla mu je da se osjeća napuštenom, da je o svemu razmišljala i da ljudi ne prelaze iz jedne stranke u drugu, ni iz kazališta u Skupštinu, ako nemaju razloga: ona ima suparnicu! Evo, štoznači nagon! Morao joj se zakleti da će je uvijek ljubiti.

Pet dana kasnije ona je dala najsjajniju večeru. Kod nje su krstili list u valovima vina i šala, zakletava na vjernost, na dobru suradnju i ozbiljno drugarstvo. Ime, sad već zaboravljeno, kao što su *Liberal, Okružne nevine, Općinske novine, Narodna straža, Savezne novine, Nezavisni list,* bit će da im se nije svidjelo. Poslije tolikih opisa bančenja, koja su značajna za ovo književno razdoblje a kojih je bilo tako malo po mainsardama gdje su bili napisani, teško bi se moglo opisati bančenje kod Florine. U jednu riječ Florina se mogla svući i leći u tri sata ujutro kao da je sama, mada još nitko nije bio otišao. Slavni ljudi, bakljonoše ovoga doba, spavali su kao marva.

Kad su rano ujutro došli „pakeri“, posrednici i nosači da odnesu sav sjaj slavne glumice, ona se počela smijati, vidjevši da podižu i ove slavne ljude te ih polažu na pod kao teško pokućstvo.

I tako odoše ove lijepe stvari. Florina je poslala sve svoje uspomene k trgovcima, gdje po njihovu izgledu nitko nije mogao znati ni gdje ni kako je plaćeno ovo cvijeće raskoša. Prema ugovoru Florini su ostavili do navečer ove stvari: krevet, stol, stolno suđe da posluži goste ručkom. Pošto su zaspali pod bogatim posteljnim zavjesama, veliki su se duhovi probudili između hladnih i golih zidova bijede, punih rupica od čavala, obeščašćenih kojekakvim neskladnima neobičnostima koje visie na zidnim tapetama kao uzice iza dekoracija u Operi.

— Gle, jadnoj su Florini zaplijenili pokućstvo

— poviče Bixiou, jedan od uzvanika. — Ruke u džepove! Vadite dobrovoljne priloge!

Kad je društvo čulo ove riječi, našlo se na nogama. Iz svih ispražnjenih džepova skupilo se trideset i sedam franaka i Raoul ih odnese porugljivo ženi koja se smijala. Sretna je kurtizana podigla glavu s jastuka i pokazala na plahti čitavu hrpu novčanica, kao u doba kad su jastuci kurtizana mogli da donesu toliko, bez obzira na to da li je dobra ili loša godina. Raoul pozove Blondeta.

— Razumio sam — reče Blondet. — Prefriganica jedna, žrtvovala se a da nam nije ništa rekla. Dobro, mali moj anđele!

I nekoliko je prijatelja, koji su još ostali, prenijelo zbog toga polugolu glumicu na rukama kroz blagovaonicu. Odvjetnik i bankari su bili otišli. Uveče je Florina imala velik uspjeh u kazalištu. Vijest o njezinoj žrtvi pročula se dvoranom.

— Meni bi milije bilo da pljeŝću mojem talentu — reče joj njezina suparnica u foyeru.

— Pa to je razumljiva želja glumice kojoj su dosada pljeskali samo zbog njezina širokog srca — odgovori joj Florina.

Uveče je Florinina sobarica prenijela njezine stvari u prolaz Sandrie, u Raoulov stan. Novinar se trebao nastaniti u kući gdje su smjestili uredništvo lista.

Takva je bila suparnica čiste gospođe de Vandenesse. Raoulova je mašta spajala kao jednim kolutom glumicu s groficom; grozan čvor koji je jedna vojvotkinja za vrijeme Luja XV presjekla tako što je naredila da se otruje Lecouvreurova,[44] a ta je osveta vrlo razumljiva kad se pomisli na veličinu uvrede.

Florina nije smetala počecima Raoulove strasti. Ona je predviđala da se Raoul preračunao u teškom pothvatu u koji se upuštao, pa je željela dopust od šest mjeseci. Raoul je živo vodio pregovore, u kojima je uspio te je tako postao još draži Florini. Sa zdravim razumom seljaka iz La Fontaineove basne koji osigurava sebi ručak, dok plemići raspravljaju, glumica je otišla stjecati novac u provinciju i u inozemstvo da bi uzdržavala slavnog, čovjeka dok je on išao u lov na vlast.

Malo je slikara dosada prišlo slikanju ljubavi onakve kakva je ona zaista u visokim društvenim slojevima, puna veličine i tajne bijede, strašne u svojim željama koje potiskuju najgluplji i najprostiji događaji, ljubavi koja se često raskida z,bog umora. Možda će to ponekad izbiti na nekim stranicama. Sutradan poslije plesa koji je priredila lady Dudiey, Marija je, mada nije dala a ni dobila ni najstidijiviju izjavu, vjerovala da je Raoul ljubi onako kako je ona o tome sanjarila, a Raoul je znao da ga je Marija izabrala za ljubavnika.. Premda ni jedno ni drugo nisu došli do onog doba kad ljudi i žene skraćuju prethodne dogovore, oboje se brzo uputilo k cilju. Raoul, već sit užitaka, težio je k idealnom svijetu, a Marija pak, kojia nije ni izdaleka pomišljala da griješi, nije mogla zamisliti da bi iz njega mogla izaći. I tako zapravo nijedna, ljubav nije bila nevinija ni čistija od Raoulove i Marijine ljubavi, ali nijedna nije bila zanosnija i slađa u mislima. Groficu su sipo.pale misli dostojne viteškog doba, ali potpuno modernizirane. U duhu njezine uloge odvratnost njezina muža prema Nathanu nije bila zapreka njezinoj ljubavi. Sto je Raoul zasluživao, manje poštovanje, to je ljubav bila veća. Pjesnikov vatreni način govora više je odjekivao u njezinim grudima nego u njezinu srcu. Glas želje probudi glas milosrđa. Milosrđe, ta kraljica vrline, gotovo je potpuno odobrilo, prema grofičinu shvaćanju, uzbuđenja, zadovoljstva, snažno djelovanje ljubavi Smatrala je lijepim da bude Eaotilu ljudska providnost. Kakva ugodna misao: podržavati svojom bijelom rukom ovog orijaša kojemu nije htjela vidjeti noge od ilovače, unijeti život tamo gdje ga nije bilo, potajno biti tvorac velike sreće, pomoći jednom genijalnom čovjeku da se bori sa sudbinom i da je pokori, izvesti mu pas za viteške igre, nabaviti mu oružje, dati mu amajliju protiv čarolija i melem za rane! Za ženu odgojenu kao što bijaše Marija, pobožnu i plemenitu, ljubav je morala biti razbludno milosrđe. U tome je i bio uzrok njezine hrabrosti. Cisti se osjećaji izlažu opasnosti s uzvišenim prezirom koji je nalik na besramnost kurtizana. Čim se pogrešnim umovanjem uvjerila da ne vrijeđa bračnu vjernost, ona se potpuno predala užitku da ljubi Raoula, Tada joj i najmanje sitnice u životu postadoše divne. Postao joj je svetište budoar u kome će misliti na njega. I pisaći pribor je otkrio njezinoj duši tisuću zadovoljstava dopisivanja; morat će čitati pisma, sakrivati ih i odgovarati na njih. Odijevanje, ta divna pjesma ženina života koju je dna iživjela ili je nije više cijenila, opet se pojavilo puno nezamjetnog čarobnog djelovanja. Najedanput je odijevanje postalo za nju ono što i za sve žene: neprestana manifestacija misli, govor, simbol. Koliko je uživala u jednom ukrasu, smišljenom zato da se *njemu* svidi, da bude *njemu* u počast! Vrlo se naivno predala onim divnim sitnicama koje toliko ispunjuju život pariških žena a koje pridaju toliko značenje svemu što vidite kod njih, u njima i na njima. Vrlo malo žena trči trgovcima svile, modiskinjama i majstorima na glasu samo zbog sebe. Kad ostare, lučenje im više ne pada na pamet. Ako na šetnji vidite neko lice koje se načas zaustavilo pred kakvim izlogom, promotrite ga dobro. — „Da li ću mu biti ljepša s ovim?“ — To je rečenica ispisana na čelima koja su se razvedrila, u očima u kojima je bljesnula nada, u smiješku koji leprša na usnama.

Dady Dudley je dala ples jedne nedjelje uveče. Sutradan, u ponedjeljak, grofica je došla u Operu, .jer je bila sigurna da će vidjeti Raoula. Raoul je zaista stajao na jednom stubištu koje vodi u parter. On je oborio oči kad je grofica ušla u svoju ložu. Kako li je samo gospođa de Vandenesse bila zadovoljna kad je opazila da je njezin ljubavnik brižni je odjeven nego obično! Taj čovjek, koji je prezirao zakone elegancije, imao je lijepo očešljanu kosu na kojoj su svjetlucali uvojci namazani mirrisndim uljem; prsluk se pokoravao modi, kravatu je lijepo vezao, košulja je pokazivala besprijekorne nabore. Pod žutim rukavicama, kako je onda propisivala moda, ruke su mu izgledale potpuno bijele. Prekrižio ih je na grudima kao da stoji pred slikarom koji mu izrađuje portret, veličanstveno ravnodušan prema čitavoj dvorani, ispunjen slabo prekrivenom nestrpijivošću. Premda je oborio oči, činilo se da ih je okrenuo prema naslonu od crvenog baršuna po kojemu su se pružile Marijine ruke. Feliks koji je sjedio u drugom kutu lože, bio je leđima okrenut prema Nathanu. Domišljata je grofica sjela tako da je morala gledati u stup na koji se naslanjao Raoul. Dakle, Mariji je začas uspjelo da se taj čovjek odrekne svog cinizma, bar što se tiče oblačenja. Najjednostavniju kao i najuzvišeniju ženu opija kad vidi prvi izraz svoje moći u jednoj od -ovih promjena. Svaka promjena je priznanje ropstva.

— Oni su imali pravo, čovjek je sretan kad ga shvaćaju — pomisli ona sjećajući se svojih groznih učiteljica.

Kad je dvoje zaljubljenih obuhvatilo dvoranu onim brzim pogledom koji sve vidi, oni se značajno pogledaše. Obadvoma je to bilo kao da je nebeska rosa osvježila njihova srca što su gorjela od čežnje.

— Ja sam već čitav sat u paklu, a sad se otvaraju nebesa — govorile su Raoulove oči.

— Znala sam da si tu, ali jesam li slobodna? — govorile su grofičine.

Lopovi, uhode, ljubavnici, diplomati, ukratko samo robovi poznaju snagu i radosti pogleda. Samo oni znaju koliko ima razumijevanja, blagosti, duha, gnjeva i podlosti u promjenama te produhovljene svjetlosti.

Raoul osjeti kako se njegova ljubav uzalud propinje pod mamuzama nužde, ali i kako raste kad se pojave zapreke. Između stepenice na kojoj je stajao, i lože grofice de Vandenesse bilo je jedva trideset stopa, a on nije mogao odstraniti taj razmak. Čovjeka punog žestine, za koga dotle nije bilo gotovo ničega između želje i užitka, ispunjao je taj nepomični, ali neprohodni ponor željom da se tigrovskim skokom nađe pokraj grofice. U nastupu bijesa on pokuša. Otvoreno je pozdravio groficu, koja je odgovorila onim lakim klimanj em glave punim prezira kojim žene ubijaju volju svojim obožavaocima, volju da opet započnu. Grof se Feliks okrenuo da bi vidio tko pozdravlja njegovu ženu. On primijeti Nathana i polako se okrene k ženi te joj reče nekoliko riječi kojim je zacijelo odobravao' njezin namješteni prezir. Bilo je jasno da su vrata lože za Nathana zatvorena, te on pogleda grofa strašnim pogledom. Svi bi ljudi taj pogled protumačili jednom Florininom rečenicom: „Ti uskoro nećeš više rhoći da natakneš šešir!" Gospođa d'Espard, jedna od najdrskijih žena tog doba, vidjela je sve to iz svoje lože; ona je izgovorila glasnije neku beznačajnu pohvalu. Raoul je bio niže od nje te se konačno okrenuo; on ju je pozdravio i ona imu dobaci ljupki smiješak koji je tako jasno govorio: „Ako vas tjeraju odande, dođite ovamo!", te je Raoul napustio svoj stup i pošao da posjeti gospođu d'Espard. Bilo mu je potrebno da se pokaže u loži kako bi naučio ovog malog gospodina de Vandenesse da slava vrijedi koliko i plemstvo i da se pred Nathanom otvaraju sva vrata s grbovima. Markiza ga prisili da sjedne naprijed, nasuprot njoj. Htjela ga je mučiti.

— Večeras je gospođa de Vandenesse divna — reče ona čestitajući mu na odijelu kao što bi to učinila da je dan prije objavio neku knjigu.

Da reče ravnodušno Raoul — ono joj perje divno pristaje, ali ona mu je zaista vjerna, nosila ga je i prekjučer — doda on nemarno[1] da bi ovom kritikom otklonio krasnu sukrivnju zbog koje ga je markiza optuživala.

— Poznajete li poslovicu „Nema prave svetkovine ako dugo ne traje? — upita ona.

U igri brzih, duhovitih odgovora slavne književne ličnosti nisu uvijek toliko jake kao markize. Piaoul se pravio glup, a to je posljednje utočište duhovitih ljudi.

— Poslovica je točna, što se mene tiče — reče on gledajući udvorno markizu.

— Dragi moj, vaš je odgovor zakasnio[1] da bih ga mogla primiti — odgovori ona smijući se. — Ne pretvarajte se da ste svetac; još jučer na plesu gospođa vam se de Vandenesse svidjela sa svojim perjem; ona to zna i sad ga je opet natakla zbog vas. Ona vas ljubi, vd je obožavate; to je malo prenaglo, ali ja vidim u tome samo ono što je potpuno prirodno. Da se varam, vi ne biste gužvali jednu svoju rukavicu kao čovjek koje je bijesan, što je pokraj mene mjesto da bude u loži svog božanstva odakle su ga čas prije otjerali službenim prezirom, što je čuo, da mu je tiho rečeno ono što bi želio da mu se glasno kaže...

Raoul je zaista gužvao jednu svoju rukavicu i pokazivao začudo bijelu ruku.

— Ona je od vaš postigla da učinite žrtve koje niste činili društvu, reče ona gledajući najdrskijim pogledom u njegovu ruku. — Bit će da ju je uspjeh očarao, a sigurno će se malo i uzoholiti, ali da sam ja na njezinu mjestu, možda bih se još više uzoholila. Dosada je bila samo duhovita žena, a sada će je smatrati i genijalnom. Vi ćete nam je opisati u nekoj divnoj knjizi, kakve vi znate pisati. Dragi moj, ne zaboravite Vandenessea, učinite to meni za ljubav. Zaista, on je i previše siguran u sebe. Ja ne bih oprostila taj vedri izgled ni olimpijskom Jupiteru, jedinom mitološkom bogu kome se, kažu, nije dogodila nikakva nezgoda.

— Gospođo poviče Raoul — vi mi pripisujete Vrlo nisku dušu ako pretpostavljate da sam kadar trgovati svojim osjećajima, svojom ljubavi! Umjesto ove književne podlosti više bih volio da, po engleskom običaju, jednoj ženi vežem konopac oko vrata i da je odvedem na trg.

— Ali ja poznajem Mariju, ona će totražiti od vas.

— Ona to nije kadra uraditi — reče Raoul vatreno.

— Dakle, vi je dobro poznajete?

Nathan se počeo sam sebi smijati, i to sebi, piscu komedija koji je dozvolio da bude uhvaćen u komediju.

— Komedija se više ne igra tamo reče on pokazujući pozornicu — ona se igra kod vas.

Zatim je uzeo kazališni dogled i počeo: promatrati dvoranu da bi smogao prisutnost duha.

— Ljutite li se na mene? upita markiza promatrajući ga poprijeko. — Zar ne bih ionako saznala vašu tajnu? Mi. ćemo se lako pomiriti. Posjetite me, ja primam srijedom; draga grofica neće propustiti nijedno veče čim vas susretne kod mene. Time ću ja dobiti. Ponekad ona dolazi između četiri i pet; bit ću dobra žena pa ću vas priključiti malom broju ljubimaca koje primam u to vrijeme.

— Eto, kakvi su ljudi! — reče Raoul. — O vama govore da ste zli.

— I jesam, kad treba — reče ona. — Zar se ne moramo braniti? No ja obožavam vašu groficu, bit ćete zadovoljni s njom, divna je. Vi ćete biti prvi kojega će ime biti urezano u njezinu srcu s onom djetinjom radošću koja goni sve ljubavnike, čak i kaplare, da urezuju svoja imena u koru stabala. Ženina je prva ljubav sladak plod. Vidite, kasnije ima vještine u našim nježnostima, u našim brigama. Stara žena, kao ja, može sve reći, ona se više ničega ne boji, čak ni novinara. E pa, u kasnim godinama mi vas znamo usrećiti, ali kad počinjemo ljubiti, mi smo sretne i dajemo vam tako tisuću užitaka koji vas čine ponosnima. Tada je nama sve neočekivano dražesna, srce je puno naivnosti: vi ste i previše pjesnik a da ne biste više voljeli cvijeće nego voće. Vidjet ćemo za šest mjeseci.

Kao svi zločinci i Raoul je počeo poricati, ali to je značilo samo dati oružje ovom junačkom borcu. Budući

da se uskoro zapleo u kučine najduhovitijeg i najopasnijeg razgovora, u kojemu su Parižanke majstori, on se pobojao da mu ne izmami priznanja koja bi markiza odmah iskoristila u svojim porugama, te se mudro udaljio kad je vidio da ulazi lady Dudiey.

— E pa — reče Engleskinja imarkizi — dokle su došli?

— Ludo se ljube! Nathan mi je to upravo rekao.

— Htjela bih da je ružniji — odgovori lady Dudley i baci zmijski pogled na grofa Feliksa. Uostalom, on je ono što sam ja htjela: sin nekog staretinara Zidova koji je prvih dana poslije ženidbe umro kad je propao, ali je njegova majka bila katolikinja i, na nesreću, ona ga je pokrstila.

Lady Dudley je doznala za to porijeklo, koje je Nathan tako brižno tajio, i ona je već unaprijed uživala u zadovoljstvu da odatle izvuče kakvu poruigljivu primjedbu protiv Vandemssea.

— Ja sam ga baš pozvala da me posjeti! — reče markiza.

— A nisam li ga ja primila jučer? — odgovori lady Dudley. — Ima, anđele moj, užitaka koji su veoma skupi.

Vijest o ljubavi Racmla i gospođe de Van-denesse pročula se u otmjenom društvu iste večeri, ali su se čuli prigovori, predbacivanja i glasovi nepovjerenja. Međutim, grofičine prijateljice lady Dudley, gospođe d’Espard i de Manerville tako su je nevjesto branile da se moglo povjerovati tom govorkanju. Popustivši želji, Raoul je otišaou srijedu uveče gospođi d’Espard, gdje je našao otmjeno društvo koje je obično dolazilo. Budući dia Feliks nije pratio svoju ženu, Raoul je mogao izmijeniti s Manijom nekoliko rečenica koje su više značile načinom kako su bile izrečene nego svojim sadržajem. Grofica, koju je gospođa Oktavija Camps upozorila na ogovaranja, shvatila je važnost svog položaja u očima svijeta, a ona upozori na to i Raoula.

U tom lijepom skupu sve se njihovozadovoljstvo sastojalo u osjećajima u kojima se tada duboko uživalo, a koje izazivaju misli, glas, pokreti i držanje ljubljene osobe. Duša se čvrsto hvata za sitnice. Ponekad se oči i žene i muškaraca zadržavaju na istom predmetu i utisku ju u nj, da tako kažemo, primljenu, nastavljenu i shvaćenu misao. Za vrijeme razgovora čovjek se divi gotovo nezamjetno ispruženom stopalu, ruci koja dršće, prstima koji se igraju kakvim nakitom da ga opet ispuste i ponovo uhvate i savijaju. Više ne govore ni misli ni govor, nego govore stvari; one govore toliko da često zaljubljeni čovjek ostavlja drugima da donesu šalicu, šećer za čaj, ono *nešto* što traži ljubljena žena, bojeći se da ne otkrije nemir pred očima koje tobože ništa nevide, a vide sve. Bezbroj ludih želja i uzavrelih misli prelaze i prigušeno se smiruju u pogledima. Stezanja ruku krišom od tisuću Argusovih očiju rječita su kao i dugo pismo i slast poljubaca. Ljubav se tada povećava svim onim što sebi krati; ona se oslanja na sve zapreke da bi sebe uveličala. Naposlјetku se te zapreke, koje se češće proklinju nego što se preko njih prelazi, kidaju i bacaju u vatru da bi je podržavale. Tu žene mogu da izmjere veličinu svoje moći prema majušnosti do koje se spušta velika ljubav što se povlači u samu sebe te se krije u jednom izmijenjenom pogledu, u nervoznom grču iza obične pristojnosti. Koliko ili su puta nepoznati bolovi i beznačajni razgovori čitave jedne večeri bili nagrađeni tek na posljednjoj stepenici, i to samo jednom riječju.

Raoul, koji se malo brinuo o svijetu, izlio je svoju srdžbu u jednom govoru i bio je sjajan. Svi su čuli onu potmulu viku koju izazivaju zapreke u životu a koje umjetnici tako slabo znaju trpjeti. Ova rolandska srdžba, ovaj duh koji lomi i razbija sve služeći se epigramom kao buzdovanom opio je Mariju i zabavio društvo koje kao da je gledalo razjarenog bika, pretovarenog trakama, u nekom španjolskom cirkusu.

— Uzalud sve obaraš, nećeš stvoriti samoću oko sebe — reče mu Blondet.

Ta je riječ vratila Raoul u prisutnost duha, i on je prestao javno iskaljivati svoj bijes. Markiza mu ponudi šalicu čaja i reče mu prilično glasno, da bi čula i gospođa de Vandenesse:

— Vi ste zaista vrlo zanimljivi, dođite ponekad k meni u četiri sata.

Raoul osjeti uvredu u riječi *zanimljiv,* premda ju je izrekla samo zato da bi ga pozvala. On je počeo slušati kao oni glumci koji gledaju u dvoranu umjesto da budu na pozornici. Blondet se sažalio nad njim.

— Dragi moj — reče mu on odvođeći ga u kut — ti se vladaš u otmjenom društvu kao da si kod Florine. Ovdje se čovjek ne smije žestiti, ovdje se ne drže dugi govori; od vremena do vremena kaže se kakva duhovita riječ, čovjek se pretvara da je miran kad mu se prohtije da ljude baci kroz prozor, podruguje se nezamjetno, hini da gotovo ne primjećuje ženu koju obožava, a ne valja se kao magarac na cesti. Ovdje se, dragi moj, ljubi prema utvrđenom pravilu. Ili otmi gospođu de Vandenesse ili budi gospodin. Ti si previše nalik na ljubavnika iz jedne od svojih knjiga.

Nathan je slušao oborivši glavu, slušao je kao lav uhvaćen u mrežu.

— Nikad više neću stupiti nogom ovamo — reče on. — Ova stara papirnata markiza prodaje mi svoj čaj i previše skupo. Smatra me zanimljivim! Sada shvaćam zašto je Saint-Just slao na giljotinu sve to otmjeno društvo.

— Sutra ćeš se vratiti.

Blondet je imao pravo. Strasti su toliko kukavne koliko i okrutne. Sutradan, pošto je dugo kolebao da li da ide ili ne, Raoul je ostavio svoje poslovne drugove usred važne rasprave i odjurio u predgrađe Saint-Honore u stan gospođe d’Esipard. Viđeći gdje ulaze Rastignacova sjajna jednoprežna kola, dok je on pred ulazom plaćao svog kočijaša, Raoul osjeti povrijeđeno samoljublje; odlučio je da će nabaviti elegantna jednoprežna kola i obaveznog slugu. Grofičina kola bila su u dvorištu. Kad ih je vidio, Raoul je osjetio da mu se srce širi od zadovoljstva. Marija je išla tjerana svojim željama s tačnošću kazaljke na satu koju pokreće njegovo pero. Sjedila je pokraj kamina u malom salonu, zavaljena u naslonjaču. Mjesto da pogleda Nathana kad su najavili njegov ulazak, ona ga je promatrala u ogledalu, sigurna da će se domaćica okrenuti k njemu. Budući da otmjeno društvo progoni ljubav, ona se mara služiti ovim malim lukavstvima: udahnjuje život ogledalima, mufovima, lepezama, mnoštvu stvari kojih korisnost nije u prvi mah jasna, a koje mnoge žene otrcaju a da se njima i ne služe.

— Gospodin je ministar — reče gospođa d’Espard obraćajući se Nathanu i predstavljajući mu jednim

pogledom de Maxsaya — tvrdio upravo kad ste ulazili da se rojalisti i republikanci sporazumijevaju; bit će da vi nešto znate o tome.

— Pa kad bi i bilo tako — reče Raoul — kakvo je na tome zlo? Mi mrzimo istu stvar, mi se slažemo u našoj mržnji, razlikujemo se samo u ljubavi. To je sve.

— Taj je sporazum u najmanju ruku neobičan — reče de Marsay obuhvativši jednim pogledom groficu i Kaoula.

— Neće trajati — reče Rastignac koji je previše mislio na politiku, kao i svi novajlije.

— Sto vi velite na to, draga prijateljice? — upita gospođa d'Espard groficu.

— Ne razumijem se u politiku.

— Počet ćete se baviti njome, gospođo — reče de Marsay — i tada ćete biti naša dvostruka neprijateljica.

Tek kad je de Marsiay otišao, razumjeli su Nathan i Marija što je on htio reći. S njim je izašao i Rastignac, a gospođa ih d'Espard otprati do vrata svoga prvog salona. Dvoje ljubavnika nisu više mislili na ministrova zabadanja, vidjeli su da raspolažu s, nekoliko minuta. Marija je Raoulu pružila ruku s koje je nagk skinula rukavicu, a on ju je uzeo i poljubio kao da mu je tek osamnaest godina. Grofičine su oči izražavale tako potpunu plemenita nježnost da je Raoul osjetio u očima onu suzu koju mogu uvijek istisnuti po prirodi nervozni ljudi.

— Gdje bih vas mogao vidjeti? Gdje bih mogao s vama govoriti? — reče on. — Umro bih kad bih morao neprestano tajiti svoj glas, svoj pogled, svoje srce i svoju ljubav.

Marija, koju je ova suza uzbudila, obeća da će se šetati u Bulonjskoj šumi kad god bude lijepo vrijeme. To je obećanje više usrećilo Raoula nego Florina za punih pet godina.

— Moram vam toliko toga reći! Toliko trpim zbog šutnje na koju smo osuđeni!

Grofica ga je gledala bez riječi, sva omamljena. Uto se markiza vratila.

— Kako, zar niste znali ništa odgovoriti de Marsayu? — upita ona ulazeći.

— Treba poštivati mrtve — odgovori Raoul. — Zar ne vidite da on izdiše, Rastignac je njegov bolničar i nada se da će ući u oporuku.

Pod izlikom da mora napraviti neke posjete grofica je htjela otići, da se ne bi izložila neugodnostima. Za ovo četvtrt sata Raoul je žrtvovao svoje najdragocjenije vrijeme i najveće interese. Marija još nije poznavala pojedinosti ovog nestalnog života u vezi s najzapletenijim poslovima, s radom koji mnogo zahtijeva. Kad dvoje ljudi, spojeni vječnom ljubavlju, vode život koji se svaki dan sve više steže čvorovima povjerenja i zajedničkim ispitivanjem uskrslih poteškoća, kad se dva srca uveče i ujutro jedno drugom iz jadaju, ona žive u istom brižnom očekivanju; i jedno i drugo dršće kad naiđe na zapreku, i tada sve ima smisla; žena zna koliko je ljubavi u izbjegnutom zakašnjenju, koliko napora u jednoj brzoj vožnji; ona se brine, ide, vraća se, uznemiruje se sa zaposlenim, zabrinutim čovjekom; svojim šapatom obraća se stvarima; ona više ne sumnja, poznaje i cijeni životne sitnice. Međutim, u početku strasti koja je žestoka, nepovjerljiva, puna. zahtjeva, u kojoj se zaboravlja na sve; strasti prema, besposlenim ženama na vratima kojih ljubav mora uvijek biti na straži, prema onima koje precjenjuju svoje dostojanstvo i hoće da ih čovjek sluša u svemu, čak i kad zahtijevaju da čovjek napravi pogrešku, ljubav u Parizu, u naše doba, zahtijeva nemoguće. Među gospođama iz otmjenog društva još. uvijek vladaju tradicije iz XVIII stoljeća kad je svatko imao siguran i određen položaj. Malo žena poznaje životne neprilike većine ljudi koji se svi moraju domoći položaja da postanu slavni, da učvrste bogatstvo. Danas se mogu prebrojiti ljudi koji su sredili svoje prilike; samo starci imaju vremena, ljubiti, mladići veslaju na galijama ambicija kao što je veslao Nathan.

Žene koje se još nisu pomirile s tom promjenom običaja daju svoje slobodno vrijeme omima koji ga nemaju dovoljno; one ne mogu zamisliti druge poslove i drugi cilj osim svojih. Kad bi ljubavnik pobijedio Lernijsku sedmoglavu aždaju,[45] samo da bi došao na sastanak, on ne bi imao nikakvih zasluga; šve se gubi pred srećom da ga se vidi; žene su mu zahvalne samo za svoja uzbuđenja i njih uopće ne zanima koliko njega ta uzbuđenja stoje. Ako su u svojim dokonim časovima izmislile jednu od onih vještina pomoću kojih mogu uvijek zapovijedati, one joj daju vrijednost nakita. Ako ste savili željezne šipke kakve nevolje, dok su one oblačile rukavice, navlačile obrazinu lukavstva, ipak je pobjeda njihova i nemojte im je osporavati. Uostalom, zašto da ne raskinete sa svime zbog žene, kad ona raskida sa svime zbog vas? One traže toliko koliko daju.

Dok se vraćao, Raoul je shvatio da će mu biti teško voditi ljubav u otmjenom društvu, tegliti novinarski posao, pisati svoje kazališne komade i izvlačiti se iz poslova u koje je zaglibio.

— List će biti užasan večeras — reče on odlazeći, — neće biti mog članka, i to već po drugi puta!

Gospođa de Vandenesse je tri puta pošla u Bulonjstou šumu, no ona se, jer nije ni jedanput našla Raoula, uvijek vraćala očajna i zabrinuta. Nathan nije htio da se pojavi drukčije nego u sjaju kakvog kralja štampe. On je izgubio čitav tjedan dana da bi našao dva konja, pristojna kola i grooma kako bi uvjerio svoje poslovne drugove da treba štedjeti vrijeme koje je tako dragocjeno kao što je njegovo, i da svoja kola prebaci na račun lista. Njegovi poslovni prijatelji Massol i du Tillet tako su ljubazno udovoljili njegovoj želji da je on u njima vidio najbolje ljude na svijetu. Bez ove pomoći Raoulu bi život bio nemoguć, život koji je, uostalom, iako zaslađen najnježnijim zadovoljstvima idealne ljubavi, postao tako težak da mnogi ljudi, čak i najbolje građeni, ne bi mogli rasipati toliko snage. Već i sama velika i sretna strast zaprema mnogo mjesta u običnom životu, ali kad je ona vezana za ženu uglednu kao što je gospođa de Vandenesse, ona je morala uništiti život toliko zaposlenog čovjeka kao što je Eaoul.

Evo obaveza koje mu je ljubav nametala kao najhitnije. Gotovo je svakog dana morao biti u Bulonjskoj šumi, na konju, između dva i tri sata, odjeven kao najdokoniji gospodin. Tu bi saznao u kojoj će kući ili kazalištu navečer opet vidjeti gospođu de Vandenesse. Salon je napuštao tek oko pola noći, pošto bi uhvatio kakvu dugo očekivanu rečenicu, kakvu sitnu nježnost ukradenu pod stolom, između dvaju vrata ili dok je ulazila u kola. Pošto ga je uvela u visoko društvo, Marija je udešavala da bude pozvan na ručkove u neke ugledne kuće u koje je ona zalazila. Zar to nije bilo veoma jednostavno? Budući da je bio zanijet svojom ljubavlju, Raoul se iz

ponosa nije usuđivao govoriti o svojim poslovima. Morao se pokoravati najhirovitijoj volji ove naivne gospodarice, pratiti skupštinske rasprave i brzi tok politike, budno paziti na to kao se upravlja listom i nastojati da mu kazališta izvedu dva komada kojih mu je prihod bio neophodno potreban. Bilo je dovoljno da se gospođa de Vandenesse mato namrgodi kad bi on htio da se izvuče od nekog plesa, koncerta ili šetnje, pa da žrtvuje svoje interese njezinu zadovoljstvu. Kad bi otišao iz društva između jedan i dva sata izjutra, vraćao bi se da radi do osam ili devet sati; gotovo nije spavao, budio se da bi se s utjecajnim ljudima od kojih je zavisio sporazumio o stanovištu lista, da bi pretresao tisuću i jednu unutrašnju stvar. Tada je novinarstvo zalazilo u sve probleme industrije, javnih i privatnih interesa, novih preduzeća, svih ambicija u književnosti, a i njezinih proizvoda. Pošto je tako premoren trčao od svoga uredništva do kazališta, od kazališta do Skupštine, od Skupštine do kakvog vjerovnika, Nathan se morao pojaviti pred Marijom miran i sretan, te tjerati konja u propanj pored vrata njezinih kola, nehajno kao bezbrižan čovjek koga umara jedino isireća. Kad je kiao nagradu za tolike nepriznate žrtve dobio samo najslađe riječi, najumiljati]a uvjeravanja o vječnoj odanosti, topla stezanja ruku, darovana za rijetkih časaka samoće, strasne riječi kojima je ona uzvraćala njegovima, smatrao se nekako prevarenim ako dozvoli da se ne zna ogromna cijena kojom on plaća ove *sporedne stvari,* kako bi to rekli naši očevi. Nije dugo trebao čekati priliku da se objasni. Jednoga lijepog travanjskog dana grofica je uhvatila Nathana pod ruku na nekom zabitnom mjestu Bulonjske šume; htjela mu je upriličiti lijepu scenu u vezi sa sitnicama na kojima žene znaju zidati kule. Mjesto da ga dočeka sa smiješkom na usnama, s čelom obasjanim srećom, s očima produhovljenim nježnom i veselom mišlju, ona je bila važna i ozbiljna.

— Što vam je? — upita je Nathan.

— Ne brinite o ovim sitnicama — reče ona. — Vi morate znati da su žene kao djeca.

— Možda vam se ne sviđam?

— Zar bih onda bila ovdje?

— Ali vi mi se ne smiješite; ne čini se da ste sretni što me vidite.

— Zar se mrštim? -reče ona gledajući ga onim podložnim izrazom s kojim se žene prikazuju kao žrtve.

Nathan korakne nekoliko puta sa strahom koji mu je. stisnuo i ražalostio srce.

— Možda se radi — reče on poslije kraće šutnje — o kakvom djetinjastom strahu, o jednoj od onih maglovitih slutnja koje vi pretpostavljate najvećim stvarima u životu; vi znate umijeće kako ćete saviti ljude bacajući im jednu slamku, jednu mrvicu!

— Ironija?... I očekivala sam to — reče ona oborivši glavu.

— Marija, anđele moj, ne vidiš li da sam rekao te riječi kako bih ti izmamio tajnu?

— Moja će tajna uvijek ostati tajnom, čak i kad vam je povjerim.

— E pa, reci...

— Nisam ljubljena — nastavi ona gledajući ga onim poprijekim i lukavim pogledom kojim žene zlobno ispituju čovjeka koga hoće mučiti.

— Nisi ljubljena?... — poviče Nathan.

— Da, vi se bavite sa previše stvari. Sto sam ja u cijeloj toj trci? Zaboravljate me svakom prilikom. Jučer sam došla ovamo, čekala sam vas...

— Ali...

— Zbog vas sam obukla novu haljinu, a vi niste došli. Gdje ste bili?

— Ali...

— Ja to nisam znala. Išla sam gospođi d’Espard i nisam vas našla.

— Ali...

— Uveče, u Operi, moje se oči nisu otkidale od balkona. Kad su se god otvarala vrata, srce mi je lupalo tako snažno te sam mislila da će mi puknuti.

— Ali...

— Kakvo veče! Vi d ne slutite katove su to oluje u srcu.

— Ali...

— Život se troši u tim uzbuđenjima...

— Ali...

— Što dakle?! — dometne ona.

— Da, život se troši — reče Nathan — i za nekoliko mjeseci vi ćete uništiti moj život. Vaši ludi prijekori sile me da odam i svoju tajnu... Ah, vi da niste ljubljeni?... Vi ste i previše ljubljeni.

On joj je nato živo opisao svoj položaj, pripovijedao joj je o svojim besanim noćima, izložio joj je svoje obaveze koje su vezane za određeno vrijeme, potrebu da uspije, nezasitne zahtjeve lista u kojemu je morao prije nego svi drugi ocijeniti događaje, a da se ne prevari, jer bi inače izgubio svoju moć; napokon izložio joj je kolika pitanja mora proučiti na brzinu, pitanja koja prolaze isto tako brzo kao oblaci u ovo nezasitno doba.

U jednome Raoul nije imao pravo. Markiza d’Espard bila mu je to i rekla: ništa nije naivnije od prve ljubavi. Uskoro se pokazalo da je grofica kriva jer mnogo ljubi. Žena koja ljubi odgovara na sve s uživanjem, s priznanjem ili sa zadovoljstvom.

Kad je vidjela da se pred njom odvija ovaj ogromni život, grofica se zadivila. Zamišljala je Nathana velikim, našla je da je uzvišen. Priznala se krivom što mnogo ljubi, zamolila ga je da dolazi u određene satove, smrvila je njegove poslove častoljubivog čovjeka pogledom podignutim prema nebu. Ona će čekati! Od danas će žrtvovati svoje užitke. Htjela je biti samo oslonac, a bila je smetnja!... I sva je očajna briznula u plač.

— Dakle, žene mogu samo ljubiti — reče ona suznih očiju — a ljudi imaju tisuću načina djelovanja; mi možemo samo misliti, moliti i obožavati..

Tolika je ljubav zahtijevala nagradu. Ona se, kao slavuj koji hoće da sleti s grane na izvor, stane ogledati da li je sama u ovoj samoći, da li tišina ne krije kakvog svjedoka. Zatim je podigla glavu prema Raoulu koji je

oborio svoju, te mu je dozvolila da primi poljubac, prvi i jedini koji je dala nedopušteno, osjećajući se tada sretnijom nego što je bila punih pet godina. I Raoul je smatrao da su mu svi jadi plaćeni.

Oboje su išli, a da se nisu previše brinuli kamo idu, putem koji vodi od Auteuila do Boulogne, doik: se nisu morali vratiti k svojim kolima idući onim jednakim i skladnim korakom koji poznaju ljubavnici. Raoul je vjerovao ovom poljupcu danom s onom uljudnom lakoćom koju daje svetost osjećaja. Sve ježio dolazilo od ljudi, a ne od ove žene koja je bila potpuno njegova. Raoul nije više žaliomuke svoga groznog života koje je i Marija trebala zaboraviti u žaru Svoje prve želje, kao sve one žene koje nevide uvijek strašne borbe ovih iznimnih života. U vlasti ovog divljenja punog zahvalnosti, kojim se odlikuje ljubav žene, Marija je išla slobodnim i lakim korakom po sitnom pijesku staze, govoreći malo kao i Raoul, ali joj je svaka riječ bila proeućena i svaka je pogađala cilj. Nebo je bilo vedro. Velika su stabla pupala te je već nekoliko zelenih vrhova oživljavalo njihove smeđe grančice. Malo grmlje, breze, vrbe i jablani pokazivali su svoje još nježnoprozirno lišće. Nijedna duša ne odolijeva takvom skladu. Grofici je ljubav objašnjavala prirodu, kao štojoj je objasnila i društvo.

— Željela bih da niste nikada ljubili ni jednu ženu osim mene! — reče ona.

— Vaša se želja ispunila — odgovori Raoul. — Mi smo jednodrugom otkrili pravu ljubav.

Govorio je istinu. Prikazujući se kao nevin čovjek pred ovim mladim srcem, Raoul se uhvati u svoje rečenice ukrašene lijepim osjećajima. Njegova ljubav, u početku ljubav iz računa i taštine, postala je iskrena. Najprije je lagao-, a zatim je govorio istinu. Uostalom, u svakom piscu živi osjećaj koji on teško prigušuje a koji ga tjera da se divi uzvišenom moralu. Ukratko, žrtvujući se, čovjek se zanima za stvorenje koje to traži. Žene iz visokog društva, isto tako kao i kurtizane, nagonski osjećaju ovu istinu; možda je vrše i nesvjesno-. Stoga je grofica poslije oduševljenja, zahvalnosti i iznenađenja bila očarana što joj je uspjelo oduševiti ga za tolike žrtve, što je postigla da oin svlada toliko poteškoća. Nju ljubi čovjek koji je dostojan nje. Raoul nije znao na što će ga obavezati njegova lažna veličina, jer žene ne dozvoljavaju onome koga ljube da siđe sa svog pijedestala. Božanstvu se ne oprašta ni najmanja niskost.. Marija nije znala pravi smisao zagonetke koju je Raoul rekao svojim prijateljima na večeri kod Veri ja. Prvih deset godina mladosti ovog pisca, koji ie bio porijeklom iz nižih društvenih slojeva, bilo je zauzeto borbom, a sada je htio da ga ljubi jedna od kraljica visokog društva. Taština, bez koje je, rekao je Champfort, ljubav vrlo slaba, podržavala je njegovu strast i svakog ga je dana sve više pojačavala.

— Možete li mi se zakleti — upita Marija — da ne pripadate i da nećete pripadati nijednoj drugoj ženi.

— Za drugu ženu ne bi bih više vremena u mom životu, a ni mjesta u mome srcu — odgovori on smatrajući da ne laže, toliko je prezirao Florinu.

— Vjerujem vam — reče ona.

Kad su stigli do drvoreda, gdje su čekala kola, Marija pusti Nathana, koga je držala za ruku, a on poprimi držanje puno poštovanja kao da ju je čas prije susreo. Ispratio ju je do kola sa šeširom u ruci, a zatim ju je slijedio avenijom Charlesa X gutajući prašinu koju su dizala kola, gledajući perje koje je padalo kao granje tužne vrbe i lepršalo na vjetru. Unatoč Marijinim plemenitim odricanjima, Raoul, koga je poticala ljubav, bio je svagdje gdje je bila ona; obožavao je nezadovoljni, a u isti mah sretni grofičin izgled kad ga je, mada nije mogla, htjela grditi što[1] rasipa vrijeme koje mu je bilo tako potrebno. Marija je počela upravljati Raoulovim poslovima, ona mu je izričito naložila kako će raspolagati sa svojim vremenom, i nije više izlazila da ne bi imao izliku da gubi vrijeme. Svakoga je jutra čitala njegove novine i postala je glasonoša feljtonista Etiennea Lousteaua, za koga je govorila da je divan, Feliciena Vernoua, Claudea Vignona, svih urednika. Ona je savjetovala Raoulu da oda priznanje de Marsayu, kad je ovaj umro te je oduševljeno pročitala dug i lijep hvalospjev kojim je Raoul ispratio umrlog ministra, napadajući pritom njegov makijavelizam i njegovu mržnju prema gomilama. Naravno, prisustvovala je u loži na proscenijumu kazališta Gymnase premijeri Nathanova komada s kojim je računao da bi mogao pomoći svoje poduzeće. Komad je imao prividno ogroman uspjeh. Ona se dade obmanuti kupljenim pljeskanjem.

— Niste došli na oproštajnu predstavu Talijanskog kazališta — reče joj lady Duiđley kojoj je svratila poslije predstave.

— Ne, bila sam u kazalištu Gymnase. Davala se premijera.

— Ja ne podnosim vodvilje. Odnosim se prema tome kao Luj XIV prema Teniersovima[46] — reče lady Dudley.

— A ja smatram — reče gospođa d'Espard — da su pisci napredovali. Vodvilji su danas komedije, pune duha, koje zahtijevaju mnogo talenta, i dok ih gledam, ja se divno zabavljam.

— Uostalom, glumci su odlični — reče Marija. — U kazalištu Gymnaseu večeras su vrlo dobro igrali; komad im se sviđao, dijalog je duhovit.

— Kao i Beaumarchaisov, — reče lady Dudley.

— Gospodin Nathan nije još Moliere, ali... — reče gospođa d'Espard gledajući groficu.

— Piše vodvilje — reče žena Charlesa đe Vandenessea.

— I ruši ministarstva — dometao gospođa de Manerville.

Grofica ne odgovori ništa; nastojala je odgovoriti zajedljivim, porugljivim primjedbama, no toliko ju je uzbudila srdžba da je mogla samo reći:

— Možda će ih i sastavljati.

Sve su se prisutne žene pogledale pogledom u kome je bilo potajnog razumijevanja. Kad je Marija de Vandenesse otišla, Moina de Saint-Heren uzvikne:

— Ta ona obožava Nathana!

— Ona to i ne sakriva — reče gospođa d'Espard.

Došao je mjesec svibanj te je Vandenesse odveo ženu na svoje imanje gdje su je tješila samo Raoulova

strastvena ljubavna pisma; ona je njemu pisala svakog dana.

To što grofica nije bila prisutna moglo je spasiti Raoula od ponora u koji je zagazio da je Florina bila kraj njega, ali je on bio sam, okružen prijateljima koji su mu postajali neprijatelji čim bi pokazao namjeru da im zapovijeda. Njegovi su ga suradnici čas mrzili, čas bili spremni da mu pruže ruku i da ga utješe u slučaju pada ili da ga obožavaju u slučaju uspjeha. Tako je to u književnom svijetu, gdje čovjek voli samo onog koji je niži od njega. Svatko je neprijatelj svakome koji teži da se uzdigne. Ova sveopća zavist udeseterostručava izglede osrednjih ljudi koji ne izazivaju ni zavist ni sumnju, koji probijaju sebi put poput krtica te se, ma koliko da su glupi, smjeste u *Moniteuru* na tri ili četiri položaja, dok se daroviti ljudi bore pred vratima ometajući jedan drugom ulazak.

Podmuklo neprijateljstvo ovih tobožnjih prijatelja, kojima bi bila Flori, na ušla u trag s onom prirođenom vještinom kurtizana da otkriju istinu između tisuću pretpostavki, nije bato najveća opasnost za Kapula. Njegova dva poslovna druga, odvjetnik Massol i bankar du Tillet, htjeli su upregnuti njegovu vjernost u kola u kojima su se oni širili, da bi ga istisnuli čim ne bi bio u stanju da hrani list, ili da bi mu uskratili tu veliku vlast onda kad se oni ne budu više htjeli služiti njome. Za njih je Natihan predstavljao neku svotu novaca koju treba utrošiti, književnu snagu od deset pera koju treba iskoristiti. Massolu, jednom od onih odvjetnika koji smatraju da je govomišltvo u tome da se govori beskonačno dugo, jednom od onih koji znaju tajnu kakose dosađuje time što se kaže sve, koji su prava kuga zborova na kojima sve umanjuju te hoće pod svaku cijenu postati ličnosti, tom Massolu nije bilo staloda bude ministar pravde. Vidio je da su se ministri za četiri godine već pet ili šest promijenili, a odvjetničko mu se ruho bilo ogadilo. U zamjenu za ministarski položaj htio je mjesto u Ministarstvu prosvjete, ili mjesto u Državnom savjetu, i to sve zaslađeno ordenom Legije časti. Đu Tillet i barun de Nueimgen su mu jamčili da će dobiti orden i da će biti postavljen za izvjestitelja u Državnom savjetu ako priđe k njima. Massol je uvidio da će oni biti u stanju da izvrše svoja obećanja prije nego Nathan, te im se slijepo pokori. Da bi još bolje prevarili Raoula, pustili su ga da gospodari bez, nadzora. Du Tillet se služio listom samo kao sredstvom za trgovinu vrijednosnim papirima, u čemu se Raoul nije ništa razumio; ali on je već po barunu Nucingenu javio Rastignacu da će list mućke biti uz vladu, i to pod jednim uvjetom: da ona podupre njegovu kandidaturu za zamjenika gospodina de Nucingena, budućeg pera Francuske, koga su izabrali u nekom mrtvom gradiću malo glasača kuda su besplatno slali veliki broj primjeraka lista.

I tako su bankar i odvjetnik izigrali Raoula. Oni su s velikim užitkom gledali kako Nathan vlada u listu koristeći se svim povlasticama i kako ubire sve plodove samoljublja. Nathan, koga su oni time ushitili, kao i onda kad je tražio novac za kola i konje, mišljaše da su to najbolji ljudi na svijetu i da ih on izigrava. Nikad se neće ljudi s maštom, kojima je nada temelj života, sjetiti da je u poslovnim stvarima najopasniji onaj čas kad im sve ide upravo onako kako to oni žele. To je bio pobjednički trenutak trijumfa koji je, uostalom, i Nathan iskoristio pojavivši se u političkom i financijskom svijetu: du Tillet ga je odveo k Nucingenu. Gospođa de Nucingen primila je Raoula savršeno, ne toliko zbog njega koliko zbog gospođe de Vandenesse, ali kad je ona natuknula nekoliko riječi o grofici, on je mislio da je bogzna što učinto kad se sakrio iza Florine; počeo je velikodušno i naduto iznositi svoje veze s glumicom koje nije mogao raskinuti. Zar se napušta sigurna sreća zbog kaćiperstva iz predgrađa Saint Germain?

Izigran od Nucingena, Rastignaca, du Tilleta i Blondeta, Nathan je pružio obilnu pomoć doktrinarima da sastave jednu od svojih kratkotrajnih vlada, a zatim, da bi se popeo neokaljan do vlasti, on se nije htio, da bi se mogao pohvaliti, okoristiti nekim poduzećima koja su nastala pomoću lista, i to onaj Nathan koji je bezobzirno izlagao opasnosti svoje prijatelje i koji se u presudnim trenucima prilično grubo ponašao s nekim industrijalcima. Te suprotnosti, plod njegove taštine 1 njegova častoljublja, osobina su mnogih ljudi koji su nalik na njega. Ogrtač mora biti sjajan za javnost, dok se sukno kojim će se na njemu zakrpati rupe uzima od prijatelja. Ipak je Raoul usred svog uspjeha, dva mjeseca poslije grofičina odlaska, zapao u novčanu nepriliku koja mu je zadala dosta briga. Du Tillet je unaprijed dao sto tisuća franaka. Novac koji je dala Florina, trećinu njegovog temeljnog kapitala, potrošio se na isplate državnoj blagajnici, na troškove oko osnivanja lista koji su bili ogromni. Trebalo je predvidjeti budućnost. Bankar je pomogao piscu posudivši mu pedeset tisuća franaka na mjenicu na četiri mjeseca. Tako je du Tillet s mjenicom stegao Raoulu vrat. Zahvaljujući ovom dodatku, listu je bio osiguran kapital za šest mjeseci. U očima nekih pisaca šest mjeseci znače vječnost. Uostalom, pomoću oglasa, pomoću trgovačkih putnika, dajući pretplatnicima iluzorne probitke, uspjeli su sakupiti dvije tisuće pretplatnika. Taj nepotpuni uspjeh ulijevao je hrabrost da se novčanice i dalje bacaju na ovu vatru. Još malo talenta, neka naiđe kakva politička parnica, neki tobožnji progon lista, i Raoul će postati jedan od onih modernih kondotjera kojih crnilo danas vrijedi toliko koliko je nekoć vrijedio topovski barut. Na nesreću, to se tako uredilo upravo onda kad se Florina vratila s nekih pedeset tisuća franaka. Mjesto da stvori nekakav rezervni fond, Raoul, koji je vjerovao u svoj uspjeh, jer mu je uspjeh bio potreban, ponižen već time što je primio glumičin novac, porastavši u svojim očima zbog svoje ljubavi, zaslijepljen lukavim pohvalama svojih ulizica, prevario je Florinu kad joj je govorio o svome položaju, te ju je prisilio da taj novac uloži u toda obnovi svoju kuću. U sadašnjim prilikama trebalo se predstaviti što sjajnije. Glumica, kojoj k nije trebalo dva puta reći, uvalila se u dug od trideset tisuća franaka. I tako je Florina imala svoju posebnu dražesnu kuću u ulici Pigalle u koju se vratilo njezino staro društvo. Kuća žene Florimina položaja bila je neutralno zemljište, vrlo zgodno za političke častoljubivce koji su pregovarali kao Luj XIV kod Holandeza, bez Raoula u Kao u lovo j kući. Aat han je čuvao za glumicu, kad se vrati, jedan komad u kojemu joj je glavna uloga odlično ležala. S tom dramom-vodviljem trebao se Raoul oprostiti od kazališta. Novine, koje nije ništa stajalo da budu ljubazne prema Raoulu, već su unaprijed pripremale Flarlni takve hvalospjeve da je Comedie-Fransaase počela govoriti o. angažmanu. Kritičari su isticali da je Florina nasljednica gospođice Mars. Taj je uspjeh glumici dovoljno zavrtio glavom te joj nije dao da ispita zemljište na kome se Raoul kretao; živjela je u svijetu svečanosti i gozbi. Bila je kraljica ovog dvora punog uslužnih molitelja koji su se tiskali oko nje, jedan zbog svoje knjige, drugi zbog svog

komada, treći zbog svoje plesačice, četvrti zbog svog kazališta, jedan zbog svog poduzeća, drugi opet zbog neke reklame, te se predavala svim užicima koja daje moć štampe, videći u tome ministarski položaj na pomolu. Prema riječima onih koji su je posjećivali, Nathan je bio velik političar. Nathan je imao pravo što tako radi jer će — i opet prema riječima tih ljudi — postati poslanik, a. uskoro vjerojatno i ministar, kao i toliki drugi. Glumice rijetko niječu ono što im laska. Podlistak je previše isticao Florinin talent da bi ona posumnjala u list i u one koji su za list pisali. Predobro je poznavala mehanizam štampe da bi se brinula o sredstvima. Žene Florinina kova uvijek vide samo uspjehe. Što se pak Nathana tiče, on je tada vjerovao da će se na idućem zasjedanju Skupštine dočepati vlasti zajedno s dva bivša novinara od kojih je jedan, tada već ministar, nastojao istisnuti svoje kolege kako bi se učvrstio na vlasti. Pošto je Florina izbivala punih šest mjeseci, Nathan se s užitkom opet sastao s njom i vratio se bezbrižno svojim navikama. Svoj je teški život potajno ukrasio najljepšim cvijećem svoje idealne ljubavi i užitaka kojima ga je obasipala Florina. Njegova pisma Mariji bila su remek djela ljubavi, ljupkosti i stila. Nathan ju je nazivao svetlošću svoga života, i ništa nije poduzimao dok se ne bi posavjetovao sa svojim dobrim duhom. Bio je očajan što je na strani naroda, pa je bilo trenutaka kad se htio zauzeti za aristokraciju, ali je, i pored svoje navike da radi divovske stvari, vidio da je potpuno nemoguće skočiti s lijeva na desno; bilo je lakše postati ministar. Marijina su se dragocjena pisma spremala u jednu od onih lisnica s tajnom pregradom koje su mu darovali Huret i Fichet, dvojica mehaničara koji su se borili pomoću oglasa i plakata izlijepljenih po Parizu da bi dokazali tko izrađuje najjače i najsigurnije brave. Ta je lisnica ostajala u Florininu novom budoaru gdje je radio Raoul. Nikoga nije lakše prevariti nego ženu koju smo navikli da joj sve rečemo, jer ona ne sumnja ni u što i misli da sve vidi i sve zna. Uostalom, nakon što se vratila, glumica je sudjelovala u Nathanovu životu i ništa joj se nije činilo neobično. Nikad joj ne bi palo na pamet da ta lisnica, na kojoj se njezin pogled jedva zaustavljao, koju je Raoul neusiljeno zatvarao, sadrži ljubavno blago, pisma jedne suparnice, koja je grofica po Raoulovu zahtjevu slala na uredništvo lista. Dakle, Nathanov se položaj činio neobično sjajnim. Imao je mnogo prijatelja. Dva komada, koja je napisao u zajednici s još nekim, baš su imala dobar uspjeh i osiguravala su mu raskoš, te se nije trebao ni najmanje brinuti za budućnost. Uostalom, on se nije ni najmanje uznemirivao zbog svog duga du Tilletu, svome prijatelju.

— Zašto da nemam povjerenja u prijatelja? — govorio je on kad bi Blondet ponekad posumnjao, gonjen svojom navikom da sve ispituje.

— Ali nama nije potrebno da se čuvamo neprijatelja — govorila je Florina.

Nathan je branio du Tilleta. Du Tiilet je bio najbolji, naj dobroćudniji i najpošteniji od svih ljudi.

Taj život plesača na žici bez motke za ravnotežu uplašio bi svakoga, čak i ravnodušnog čovjeka, da je uspio prodrijeti u njegovu tajnu, ali ga je du Tiilet promatrao mirno i ravnodušno kao pravi skorojević. U prijateljskoj dobroćudnosti njegovih postupaka prema Raoulu bilo je okrutne poruge. Jednog dana on mu je stisnuo ruku kad je odlazio od Florine i gledao ga je kako se penje u jednoprežna kola.

— Ovaj vam ide u Bulonjsku šumu s prekrasnim kolima — reče on Lousteauu, zavidniku nad zavidnioima — a za šest mjeseci možda će biti u Clichyju.

— On? Nikada! — vikne Lousteau — Florina je tu.

— A tko ti kaže, mili moj, da će je on sačuvati? A ti, koji vrijediš tisuću više nego on, ti ćeš za šest mjeseci sigurno biti naš glavni urednik.

U mjesecu listopadu istekao je rok mjenicama i du Tiilet ih ljubazno produži, ali samo na dva mjeseca; mjenice su narasle za kamate i jedan novi zajam. Siguran da će pobijediti, Raoul je praznio vreće. Gospođa de Vanđenesse trebala se vratiti za nekoliko dana, mjesec dana prije nego obično, gonjena ludom željom da vidi Nathana koji nije htio biti bez novaca baš onda kad je opet ulazio u borbu. Pero u pismima uvijek je smjelije nego govorena riječ, u pismima misao, okićena svojim cvijećem, dodiruje sve i može sve reći, pa je sve to dovelo groficu u krajnji zanos; Raoul je za nju bio jedan od najljepših genija svoga vremena, krasno i nepoznato srce, srce čisto i dostojno obožavanja; vidjela ga je kako smjelo stavlja ruku na gozbu vlasti. Skoro će ovaj glas, koji je tako lijep dok govori o ljubavi, zagrmjeti s govornice. Marija je živjela u bezbroju isprepletenih krugova, kao što su krugovi nebeskih putova kojima je svijet u središtu. Pošto je izgubila smisao za mirna domaća blaženstva, do nje su dopirala preko tog vještog i zaljubljenog pera sva uzbuđenja ovog burnog života; ona je ljubila pisma napisana usred borba vođenih u novinama, ukradena trenucima posvećenim radu; osjećala je svu njihovu vrijednost; bila je sigurna da on ljubi samo nju, da su joj slava i častoIjublje jedine suparnice; u svojoj samoći znala je iskoristiti sve svoje snage, bila je sretna što je dobro izabrala: Nathan je bio anđeo. Na svu sreću, ona se povukla na imanje, a ograde koje su postojale između nje i Raoula stišale su sva društvena ogovaranja. Dakle, posljednjih dana jeseni Marija i Raoul su nastavili svoje šetnje po Bulonjskoj šumi, jer su se samo tu mogli vidjeti prije nego se saloni opet otvore. Raoul je mogao uživati malo slobodnije u čistim i divnim nasladama svog idealnog života i sakrivati ga od Florine: radio je nešto manje, stvari u listu išle su kako treba, svaki je urednik znao svoj posao. I nesvjesno je uspoređivao' Mariju s Florinom; usporedbe su svršavale u korist glumice a da grofica nije pri tome ništa gubila. Iako se opet umorio od života, na koji su ga osuđivali ljubav srca i ljubav razuma prema jednoj ženi iz visokog društva, Raoul je našao natčovječnu snagu da bude istovremeno na trima pozornicama: u društvu, u listu i u kazalištu. Baš kad mu je Fio rina, koja mu je bila zahvalna za sve, koja je gotovo dijelila s njim njegov rad i njegove brige te se pojavljivala i nestajala u pravi čas, obilato i iskreno pružala pravu sreću bez ikakva kajanja, grofica je nezasitnim očima i nevinim grudima zaboravljala ove ogromne poslove i muke koje je čestopretrpio da bi je samo načas vidio. Mjesto da gospodari, Florina je dozvoljavala da je uzima, da je ostavlja, da joj se vraća, s ljubaznošću mačke koja pada na šape te se otresa. Ovaj laki način života divno se slaže sa životom misaonog čovjeka i svaki bi se umjetnik okoristio njime kao Nathan, a da ne napušta trčanje za onom lijepom idealnom ljubavlju, za onom sjajnom strašću koja očarava njegov pjesnički nagon, njegove tajne veličine, njegove društvene taštine. Budući da je bio uvjeren da bi, ako negdje štogod izbrblja, mogao nastati lom, on je mislio: „Ni grofica ni Florina nećeznati ništa." One su bile tako

daleko jedna od druge.

U početku zime Raoul se opet pojavio u društvu; bio je na vrhuncu svoje slave; postaoje gotovo čuvena ličnost, Rastignac, poštoje ispao iz vlade koja se raspala smrću die Maxisaya, oslanjao se na Raoula i podupirao ga svojim hvalama; tada je gospođa de Vandenesse željela da sazna je li njezin muž promijenio mišljenje o Nathanu. Poslije godinu dana ona ga je to opet upitala, vjerujući da će mu se sada sjajno osvetiti, a to vole sve žene, čak i one najplemenitije, one najmanje zemaljske, jer se možemo sigurno kladiti da i anđeli imaju samoljublja kad se redaju oko gospoda Boga.

— Trebalo mu je samojoš toda ga spletkari uhvate u svoje šake, — odgovori grof.

Feliks je poznavao ljude i politiku, što mu je dozvoljavalo da jasnovidi, pa je prozreo Raoulov položaj. On je mirno objasnio svojoj ženi da je Fieschijev[47] pokušaj imao tu posljedicu da je mlakonje vezaouz interese koji su bili ugroženi u ličnosti kralja Louisa-Philip-pea. Novine, za koje se nije jasno znalo uz koga pristaju, gubile su pretplatnike jer je s politikom i novinarstvo postajalo nezanimljivo. Ako je Nathan uložio imutak u svoj list, on će uskoro propasti. Taj tato pravilan i tako jasan pregled, premda kratak i nabačen s namjerom da produbi jedno pitanje bez ikakva interesa, pregled što ga je dao čovjek koji je poznavao izglede na uspjeh svih stranaka, uplaši gospođu de Vandenesse.

— Vi se dakle zbilja zanimate za njega? — upita Feliks svoju ženu.

— Kao za čovjeka kojega me duhovitost zabavlja, čiji mi se razgovor sviđa.

Ovo je odgovorila tako prirodno da grof nije ništa posumnjao.

Sutradan u četiri sata Marija i Raoul dugo su i tiho razgovarali kod gospođe d’Espard. Grofica mu je rekla svoje bojazni koje je Raoul rastjerao, presretan što zajedljivim dosjetkama ruši Feliksovo bračno dostojanstvo. Raoul se htio osvetiti. Prikazao je grofa ikao čovjeka s mallo duiha, nazadnih ideja koji je htio suditi o juniskoj revoluciji mjerilom Restauracije, koji nije htio vidjeti pobjedu srednjeg staleža, novu snagu društva, privremenu ili trajnu, ali stvarnu. Nisu više mogući veliki go spari, nastaje vladavina onih koji su stvarno nadmoćni. Mjesto da prouči neizravne i nepristrane napomene političara koime je pitanje upućeno bez strasti, Raoul se razmetao, htio je biti velik na drvenim nogama i umatao se u grimizni ogrtač svog uspjeha, Koja žena ne vjeruje više ljubavniku nego mužu? Dakle, gospođa se de Vandenesse umirila i započela onaj život pun suzdržanih uzrujavanja, malih ukradenih užitaka, tajnih stiskanja ruku kojima se hranila prošle zime, ali koji naposljetku gone ženu da prekorači granicu kad je čovjek koga ona ljubi donekle odlučan i nestrpljiv zbog zapreka, Na njezinu sreću, Raoul, kojega je Florina stišavala, nije bio opasan. Uostalom, zaokupile su ga tolike stvari koje mu nisu dozvoljavale da iskoristi svoju sreću. Pa ipak, iznenadna Nathanova nesreća, smetnje koje se ponavljaju, i nestrpljivost, sve je to moglo gurnuti groficu u ponor. Raoul je bio uočio te Marijine sklonosti kad je krajem prosinca du Tillet zatražioda bude isplaćen. Bogati je bankar, pod izlikom da je u novčanoj stisci, savjetovao Raoulu da pozajmi potrebnu svotu na petnaest dana kod. nekog lihvara Gigonneta koji je bio prava providnost od dvadeset i pet postotaka za sve mlade ljude koji su se nalazili u novčanoj neprilici. Za nekoliko će dana, u siječnju, list izvršiti svoju veliku obnovu pretplate, i u blagajnici će biti novaca; vidjet ćete to du Tillet. Uostalom, zašto da on, Nathan, ne napiše neki komad, Nathan je već iz ponosa htio pod svaku cijenu isplatiti du Tilleta.

Du Tillet je daoRaoulu pismo za lihvara, a na temelju tog pisma Gigonnet mu izbroji svotu na mjenicu s rokom od dvadeset dana. Mjesto da traži razlog zašto mu je tako brzo dao novce, Raoulu je bilo žao što nije više tražio. Tako postupaju ljudi koji najviše znače po svojoj pameti; oni vide povod za šalu u ozbiljnoj stvari, i čini se da čuvaju svoj duh za svoja djela te se od straha da ga ne bi umanjili ne služe njime u životnim pitanjima. Raoul je ispripovijedao Florini i Blondetu što je tog jutra doživio; potpuno im je opisao cijelog Gigonneta, njegov kamin bez vatre, istrošene zidne tapete u njegovu stanu, njegove stube, njegovo sipljivo zvonce i ručicu zvonca, njegov istrošeni slamnati prostirao pred vratima i njegov pogled: nasmijao ih je pripovijedajući o ovom novom *ujaku;* nije ih zabrinuo ni du Tillet koji je govorioda nema novaca, ni lihvar koji se tako lakodijelio od novca. Sve su to samo hirovi!

— Uzeo ti je samopetnaest postotaka — reče Blandet — ti si mu se morao zahvaliti. Kad uzmu dvadeset i pet, čovjek ih više ne pozdravlja; lihvarstvopočinje sa pedeset postotaka; kad se popnu do te stope, onda ih preziremo.

— Prezirati ih! — reče Florina. — Koji bi vam vaš prijatelj pozajmio uz te kamate a da se ne bi prikazivao vašim dobrotvorom?

— Ona ima pravo. Ja sam sretan što ne dugujem više ništa du Tilletu — reče Raoul.

Zašto ovo pomanjkanje pronicavosti u njihovim ličnim stvarima kod ljudi koji su vični sve prozreli? Možda duh ne može biti u svakom pogledu potpun, možda umjetnici žive i previše u sadašnjosti da bi proučavali budućnost, možda previše primjećuju smiješno da bi vidjeli zamku, i vjeruju da ne mogu biti izigrani... Nije trebalo dugo čekati na budućnost! Dvadeset dana kasnije vjerovnik je protestirao mjenicu, ali je Florina zatražila odgodu na Trgovačkom sudu i dobila rok od dvadeset i pet dana da ih isplati. Raoul je proučio svoj položaj, tražio je da se načini obračun: ustanovilo se da prihodi lista pokrivaju dvije trećine izdataka i da pretplatnici otpadaju. Veliki se čovjek zabrinuo i smrkr.uo, ali samo pred Flori« nam kojoj se povjerio. Ona mu je savjetovala da uzajmi novaca na račun novih kazališnih komada, da ih proda uđuture i ustupi prihode od predstava. Tako je Nathan došao do dvadeset tisuća franaka i smanjio dug na četrdeset tisuća. Desetog veljače isteklo je dvadeset i pet dana. Du Tillet, koji nije htio da mu Nathan bude suparnik u izbornom mjestu gdje se nakanio kandidirati, ostavljajući Massolu drugo mjesto, potpuno odano ministarstvu, natjera Ginonneta da nemilosrdno goni Raoula, jer se čovjek zatvoren zbog dugova ne može kandidirati. Zatvor Clichy mogao je progutati budućeg ministra. I sama je Florina bila u neprestanim pregovorima s ovršiteljima zbog svojih vlastitih dugova, i u tim presudnim trenucima ostajaše joj kaojedini izlaz da se pouzda u se i u svoje kljuse, jer je i pokućstvo već bilo popisano! Častoljubivi je čovjek sa svih strana čuo škripu rušenja njegove nove zgrade,

zidane bez temelja. Budući da nije više imao snage da održi jedno tako veliko poduzeće, on se nije osjećao^ sposobnim da opet započne; dakle, propast će pod ruševinama svoje mašte. Njegova ljubav prema grofici pružala mu je još nekoliko svijetlih dasaka u životu; mogla je oživjeti njegovu obrazinu, ali je ispod nje nada bila mrtva. On uopće nije sumnjao u du Tilleta. Vidio je samo lihvara. Rastignac, Blondet, Lousteau, Vernou, Finot i Massol dobro su se čuvali da objasne čovjeku kojega je djelatnost bila tako opasna njegov položaj. Rastignac, koji je htio opet doći na vlast, radio je zajedno sa Nucingenom i du Tilletom. Drugi su beskrajno uživali gledajući smrtnu borbu jednog od sebi ravnih koji je bio kriv šio je pokušao da s njima zavlada. Nijedan od njih ne bi pristao da kaže jednu riječ Florini, nego su naprotiv pred njom hvalili Raoula. „Nathan ima tako jaka leđa da može na njima držati čitav svijet, on će se već izvući iz neprilike, sve će ići kao po loju!"

— Jučer smo dobili dva pretplatnika — govorio je ozbiljno Blondet — Raoul će biti poslanik. Čim se budžet izglasa, izaći će ukaz o raspuštanju Skupštine.

Nathan, koga su gonili zbog dugova, nije više mogao računati na to da će naći novaca kod lihvara. Florina, kojoj su popisali ono što je još imala, mogla se nadati jedino u slučajnu strast nekog glupana koji se ne nalazi nikada kad je potreban. Nathanovi su prijatelji bili samo ljudi bez novaca i bez kredita. Dospjeti u zatvor značilo je pokopati nadu da će postati političar, a da nesreća bude još veća, zakopao se u poslove za koje je unaprijed digao pare, te više nije mogao sagledati dno ponora bijede u koju je morao pasti. Licem u lice s tolikim opasnostima, on izgubi hrabrost. Hoće li mu gospođa de Vandenesse ostati privržena, hoće li pobjeći daleko? Samo potpuna ljubav može natjerati žene u ovaj ponor, a Mariju i Nathana njihova strast nije povezala tajanstvenim vezama sreće. Kad bi grofica i pošla s njim u inozemstvo, došla bi bez imutka, bez igdje ičega, bila bi mu samo smetnja više. Tada .je drugorazredni duh, čovjek ponosan kao Nathan, morao vidjeti i vidio je u samoubistvu onaj mač koji će presjeći taj gordijski čvor. Nije mogao zamisliti da će pasti pred ovim društvom u koje je prodro, kojim je htio zavladati da u njemu ostavi pobjedničku groficu i da opet postane blatni pješak. Nudilo je plesalo i zveckalo svojim praporcima pred vratima basnoslovne palače u kojoj je pjesnik stanovao. U zadnjem času Nathan je ipak očekivao slučajnost i htio se ubiti tek kad sve propadne.

Posljednjih dana, koje je ispunilo saopćenje sudske odluke, naredba i objava O hapšenju, ma gdje se nalazio, Eaoul je imao i nesvjesno' onaj hladno zlokobni izgled što su ga promatrači mogli opaziti na svim ljudima koji su se odlučili na samoubistvo ili koji su o njemu razmišljali. Misli o smrti kojima se oni bave utiskuju njihovu čelu sivu i mračnu boju, u njihovu smiješku ima nečeg sudbonosnog, pokreti su im svečani. Ti nesretnici kao da žele izažeti do kraja plodove života; svakog časa upiru svoje poglede u srce, u zraku slušaju svoje pogrebno zvono, oni su rastreseni. Jedne večeri, kod lady Dudley, Marija je primijetila te znakove: Raoul je ostao sam na divanu u buđoaru dok su svi razgovarali u salonu; grofica se primakla vratima, on je digao glavu a da nije čuo ni Marijin dah ni šuštanje njezine svilene haljine; gledao je neki cvijet na sagu, s očima ukočenim i tupim od bola; milije mu je bilo umrijeti nego odstupiti. Ne može Sveta Helena svakome biti pijedestal. Uostalom, samoubistvo je tada bito u modi u Parizu: nije li ono posljednja riječ društva koje je bez vjere? Raoul je odlučio umrijeti. Očaj je srazmjeran nadama, a Raoulov očaj nije imao drugog izlaza osim smrti.

— Što ti je? — upita ga Marija dojurivši k njemu.

— Ništa — odgovori on.

Ljubavnici znaju izreći ovu riječ tako da ona znači protivno. Marija slegne ramenima.

— Vi ste pravo dijete! — reče ona. — Da vam se nije dogodila kakva nesreća?

— Ne, meni ne — odgovori on. — Uostalom,, vi ćete još uvijek saznati na vrijeme, Marija — nastavi on srdačno.

— O čemu si mislio kad sam ušla? — upita ona zapovjedničkim glasom.

— Hoćeš li znati istinu?

Ona potvrdi glavom.

— Mislio sam o tebi; govorio sam sebi da bi na mome mjestu mnogi ljudi htjeli biti potpuno ljubljeni, a ja to i jesam, zar ne?

— Da — reče ona.

— I — nastavi Raoul hvatajući je oko pasa i privlačeći je k sebi, da je poljubi u ček, izlažući se tako opasnosti da ih netko vidi — ja te ostavljam čistu i bez grižnje savjesti. Mogu te odvući u ponor, noi ti ostaješ na rubu u svoj svojoj slavi i neokaljana. Ipak me muči jedna misao...

— Koja?

— Ti ćeš me prezirati.

Ona se ponosno nasmiješi.

— Jest, ti nikad nećeš vjerovati da sam te svetački ljubio; zatim, mene će žigosati, to znam. Žene ne misle da mi sa dna našeg blata podižemo oči k nebu, da u njemu obožavamo samo jednu Mariju. U tu svetu ljubav one se upliću s jadnim pitanjima, one ne razumiju da ljudi velike inteligencije i nadahnuti velikom poezijom mogu otrgnuti dušu od uživanja da bi je sačuvali za kakav dragi oltar. Pa ipak, Marija, mi žarče obožavamo ideal nego vi: mi ga nalazimo u ženi koja ga čak i ne traži u nama.

— Čemu taj novinarski članak? — upita ona podrugljivo kao žena koja je sigurna u sebe.

Ja napuštam Francusku. Sutra ćeš iz pisma koje će ti donijeti moj sluga saznati zašto i kako. Zbogom, Marija.

Pošto je strastveno stisnuo groficu, Raoul je izašao i ostavio je izbezumljenu od bola.

— Što vam je, draga moja? — upita je markiza d' Espard koja ju je tražila. — Što vam je rekao gospodin Nathan? Otišao je tako melodramatično. Možda ste previše razumni ili previše nerazumni.

Grofica uhvati pod ruku gospođu d'Espard, vrati se u salom i ode poslije nekoliko časaka.

— Možda ide na svoj prvi sastanak — reče markizi lady Dudley.

— Već ću ja to saznati — odgovori gospođa d'Espard dok je odlazila da bi pošla za grofičinim kolima.

No kola gospođe de Vandenesse krenula su u pravcu predgrađa Saint-Honore. Kad se gospođa d'Espard vratila kući, vidjela je groficu kako nastavlja put kroz predgrađe i zakreće u ulicu du Rocher. Marija je legla u krevet, ali nije mogla zaspati, te je provela cijelu noć čitajući opis nekog putovanja na sjeverni pol, ali ne razumijevajući ništa. U osam i po sati ona je dobila Raoulovo pismo koje je brzo otvorila. Pismo je počinjalo ovim klasičnim rij ečima:

„Draga ljubavi moja, kad otvoriš ovo pismo, mene više neće biti!"

Ona ne dovrši, grčevitim pokretom zgužva papir, zazvoni sobarici, brzo navuče sobnu haljinu i prve cipele na koje je naišla, prebaci šal, natakne šešir i zatim izađe poručivši grofu po sobarici da je otišla svojoj sestri, gospođi du Tillet.

— Gdje site ostavila svog gospodara? — upita ona Raoulova slugu.

— U uredništvu lista.

— Hajdemo tamo — reče ona.

Na veliko čuđenje svoje posluge, ona je izašla pješke prije devet sati kao da je poludjela. Na njezinu sreću sobarica je otišla grofu te nru rekla da je gospođa primila od gospođe du Tillet pismo koje ju je veoma uzbudilo i da je otrčala svojoj sestri u pratnji sluge koji je donio pismo. Vandenesse je čekao da mu se žena vrati i da mu objasni o čemu se radi.

Grofica je ušla u jedna kola i brzo stigla u uredništvo lista. U to su vrijeme velike sobe, koje je zauzimao list u jednoj staroj zgradi u ulici Feydeau, bile puste, u njima je bio samo podvornik koji se veoma začudio što vidi mladu i lijepu uznemirenu ženu kako trči kroz sobe i pita gdje je gen spođin Nathan.

— Sigurno je kod gospođice Florine — odgovori on misleći da je grofica kakva suparnica koja hoće da mu napravi ljubomornu scenu.

— Gdje on ovdje radi? — upita ona.

— U sobi od koje on ima ključ.

— Hoću da odem tamo.

Podvornik ju je odveo do jedne mračne sobice koja je gledala na dvorište iza kuće, a koja je nekad bila oblačionica, spojena s velikom spavaćom sobom, koje udubljenje za krevet nije još bilo zazidano. Ova je oblačionica bila ugaona soba zgrade. Kad je grofica otvorila prozor spavaće sobe, mogla je vidjeti kroz prozor oblačionice što se u njoj događa: Nathan je hroptao u svome glavnouredničkom naslonjaču.

— Razbijte ova vrata i šutite! Platit ću vam za vašu šutnju — reče ona. — Zar ne vidite da gospodin Nathan umire?

Podvornik je otišao u tiskaru i donio željezni okvir pomoću kojega je razbio[1] vrata. Raoul je htio počiniti samoubistvo plinom kao kakva obična krojačica, pomoću grijalice na drveni ugljen. Upravo je svršio pismo za Blonđeta koga je molio da njegovo samoubistvo prikaže kao smrt od kapi. Grofica je stigla na vrijeme. Zapovijedala je da Raoula prenesu u kola i, ne znajući gdje da mu pruži prvu pomoć, ušla je u neki hotel gdje je uzela sobu i poslala pođvornika po liječnika. Poslije nekog vremena Raoul je bio, izvan opasnosti, ali se grofica nije udaljila od njegova kreveta dok joj nije sve rekao. Pošto joj poraženi častoljubivac napuni srce onim strašnim tužaljkama o svom bolu, ona se vratila kući mučena svim onim bolovima, svim onim mislima koje su sinoć opsjedale Nathanovo čelo.

— Ja ću sve urediti — reče mu ona da bi mu dala snage da živi.

— E pa, što je tvojoj sestri? — upita Feliks svoju ženu kad je vidio da se vraća. — Čini mi se da si se neobično promijenila.

— To je mučna pripovijest o kojoj moram sačuvati potpunu tajnu — odgovori ona, jedva smogavši snage da izgleda mirna.

Da bi bila sama i da bi mogla nesmetano razmišljati, ona je uveče otišla u Talijansko kazalište, zatim je pošla da otvori svoje srce gospođi du Tillet, ispripovijedavši joj jutrošnji strašni događaj i tražeći od nje savjete i pomoć. Tada još nijedna od njih nije mogla znati da je du Tillet zapalio vatru obične grijalice koja je uplašila gospođu đe Vanđenesse.

-On ima samo mene na svijetu — reče Marija sestri — i jia ga neću iznevjeriti.

Ova riječ sadrži tajnu svih žena; one su hrabre kad su sigurne da znače sve nekom velikom i besprijekornom čovjelku.

Du Tillet je čuo da se govorka o tobožnjoj ljubavi njegove šurjakinje prema Nathanu, ali je on spadao među one koji su to poricali ili smatrali nespojivim s Raoulovom vezom s Florinom,. Glumica je morala otjerati groficu ili grofica glumicu. Ali, kad se te večeri vratio kući i zatekao šurjakinju kojoj je lice odavalo veliki nemir već u kazalištu, on je pogodio da je Raoul priznao, grofici svoje neprilike. Dakle, grofica ga je ljubila i sad je došla da od Marije-Eugenije moli novac koji je Raoul dugovao starome Gigonnetu. Gospođa du Tillet nije mogla razumjeti tajnu ove naoko natprirodne oštroumnosti, te se toliko začudila da se du Tilletova sumnja pretvorila u sigurnost. Bankar je mislio da će moći proniknuti u Nathanove spletke. Nitko nije znao da je taj nesretnik u krevetu, u ulici du Mali, u nekom hotelu, pod imenom podvornika iz uredništva kome je grofica obećala pet stotina franaka ako sačuva tajnu događaja koji su se dogodili te noći i toga jutra. Stoga se Francois Quillet pobrinuo da kaže vratarici da je Nathanu pozlilo od pretjeranog rada. Du Tilleta nije čudilo što ne vidi Nathana. Bilo je razumljivo da se novinar sakriva kako bi izbjegao susret s ljudima koji su ga trebali odvesti u zatvor. Kad su došle uhode da se obavijeste, doznali su da je toga jutra neka gospođa došla i odvela glavnog urednika. Prošlo je dva dana prije nego što su otkrili broj kola, ispitali kočijaša, pronašli i pregledali hotel gdje se dužnik oporavljao. Tako je Nathan, zahvaljujući pametnim mjerama koje je poduzela Marija, dobio tri dana.

Obje su sestre provele užasnu noć. Jedna takva nesreća baca svoje svjetlo na cijeli život; ona jače osvjetljava nizine i grebene nego vrhove koji su dotle privlačili pogled. Užasnuta strašnim prizorom mladića koji umire u svome naslonjaču, pred svojim listom, zapisujući kao nekoć Rimljani svoje posljednje misli, jadna

je gospođa du Tillet mogla misliti samo o tome kako da mu pomogne da opet udahne život ovoj duši od koje je živjela njezina sestra. Našoj je pameti prirođeno da sagleda posljedice prije nego što je ispitala uzroke. Eugenija je opet odobrila odluku koju je već bila stvorila da će se obratiti gospođi de Nucingen, kod koje će večerati, i nije ni sumnjala u uspjeh. Plemenita kao sve osobe koje nisu stegnuli sjajni čelični obruči modernog društva gospođa je du Tiilet odlučila da preuzme sve na sebe.

Sva sretna što je već spasila život Nathanu, grofica je iskoristila noć da bi izmislila lukavstva kojima će doći do četrdeset tisuća franaka. Žene su najuzvišenije u ovim odlučnim trenucima. Budući da ih vode osjećaji, ome dolaze do takvih kombinacija koje bi iznenadile lopove, poslovne ljude i lihvare kad bi se ova klasa obrtnika, manje više zaštićena, uopće mogla nečemu čuditi. Grofica je htjela prodati svoje dijamante i zamijeniti ih lažnima. Nakanila je tražiti od Vandenessea potrebnu svotu za svoju sestru, koju je već bila uvukla u igru, ali je bila i previše otmjena a da ne zastane pred nečasnim sredstvima; pomišljala je na njih i otklanjala ih. Vandenesseov novac za Nathana!? Ona se vrtjela u postelji, uplašena svojom podlošću. Da dade napraviti lažne dijamante? Ta njezin bi muž i to naposljetku opazio! Htjela je zamoliti novac od braće Rotschild koji su imali toliko zlata, od pariškog nadbiskupa kojemu je dužnost da pomaže siromasima, i jurila je tako od jedne vjere do druge, zaklinjući sve. Bilo joj je žao što nema veze s ljudima koji su u vladi; nekoć bi ona našla načina da pozajmi novac u neposrednoj blizini prijestolja. Pomišljala je na svoga oca, ali se bivši sudac gnušao nezakonitih postupaka; njegova su djeca naposljetku saznala, koliko je on malo osjećaja imao prema ljubavnim nesrećama; nije htio ni da čuje da se o njima govori, postao je čovjekomrzac; svaka mu je spletka bila odvratna. A što se tiče grofice de Granville, ona je živjela u Normandiji na jednom svome imanju, gdje je štedjela, molila i primicala se kraju života između svećenika i vreća novaca, bešćutna do posljednjeg časa. Kad bi Marija i imala vremena stići u Bayeux, da li bi joj njezina majka dala toliko novaca a da ne zna u što će ga upotrijebiti? Izmisliti dugove? Da, možda bi njezina najdraža kći uspjela da je udobrovolji. E pa, u slučaju neuspje ha, grofica će ići u Normandiju. Grof de Granville neće odbiti da joj nade razlog za putovanje i da joj pošalje lažnu vijest o ozbiljnoj bolesti svoje žene. Pretužan prizor koji ju je ustrašio toga jutra, njega koju je pružila Nathanu, trenuci koje je provela uz njegovo uzglavlje, one nesuvisle riječi, onaj hropac jednog velikog duha, onaj let genija kojemu su potkresa-na krila prostačkom, nedostojnom zaprekom, sve joj je to palo na pamet da bi potaklo njezinu ljubav. Opet se sjetila svojih uzbuđenja i osjetila je da je više zaljubljena u bijedu nego. u veličinu. Da li bi poljubila to čelo da je bilo okrunjeno[1] uspjehom? Ne! Nalazila, je beskrajnu plemenitost u riječima koje joj je Nathan rekao u budoaru lady Dudley. Koliko svetosti u tom rastanku! Koliko plemenitosti u žrtvovanju sreće koja bi postala njezino mučenje! Grofica je željela uzbuđenja u svom životu; bilo ih je i previše strašnih i okrutnih, ali ne i dragih. Više je živjela u bolu nego u zadovoljstvu. S kakvim je užitkom pomišljala: „Već sam ga jednom spasila, spasit ću ga i opet!“ Slušala ga je kako uzvikuje: „Samo nesretnici znaju dokle ide ljubav!", kad je osjetio Marijine usne na svome čelu.

— Jesi li bolesna? — upita je muž kad je ušao u njezinu sobu da je povede na ručak.

— Užasnomemuči drama koja se dogodila kod moje sestre — reče ona, a da nije lagala.

— Ona je upala u vrlo loše ruke. Sramota jeza obitelj što je njezin član jedan đu Tillet, čovjek neplemenit; kad bi se vašoj sestri dogodila kakva nesreća, teškoda bi joj se on smilovao.

— Koja se žena zadovoljava samilošću? — reče grofica, te se grčevitotrgne. — Budući da ste neumoljivi, vaša je strogost milost za nas.

— Ja sam i prije znao da vam je srce plemenito, reče Feliks ljubeći ruku svojoj ženi i sav uzbuđen njezinim ponosom. Ženu koja tako misli ne treba čuvati!

— Čuvati? — nastavi ona. — Druga sramota koja pada na ljude.

Jeliks se nasmiješi, ali je Marija pocrvenjela. Kad žena tajno griješi, ona javno pokazuje ženski ponos u najvećem stupnju. To je licemjerstvo duha zbog kojega im treba biti zahvalan. Prijevara je tada puna dostojanstva, ako ne i veličine. Marija je napisala pisamce Nathanu pod imenom gospodina Quilleta da mu kaže kako je sve u redu; to je pisamce poslala u Hc-tel du Mail po jednom trhonoši. Uvede, u Operi, grofica je vidjela da su njezine laži urodile plodom, jer je njezin muž smatrao sasvim prirodnim što je ona izašla iz svoje lože i otišla u sestrinu. Da bi je otpratio, Feliks je čekao da du Tillet pusti svoju ženu samu. Kakva su uzbuđenja mučila Mariju dok je prolazila kroz hodnik, ulazila u ložu svoje sestre i sjedila mirna i vedra čela pred ljudima koji su se čudili što ih vide zajedno.

— Pa — upita je ona.

Diče je Marije-Eugenije bilo najbolji odgovor: na njemu je sjala naivna radost koju mnogi ljudi pridaju kakvom taštom zadovoljstvu.

— On će biti spasen, draga moja, ali samo za tri mjeseca, a za to ćemo vrijeme naći načina da mu uspješnije pomognemo. Gospođa de Nucingen zahtijeva četiri mjenice po deset tisuća franaka koje može potpisati tko bilo, da se ti ne bi izložila neugodnosti. Ona mi je objasnila kako se moraju napisati, ja nisam ništa razumjela, ali će ih pripremiti gospodin Nathan, Ja sam samo pomislila da bi Sehmucke, naš stari učitelj glazbe, mogao biti vrlo koristan u ovoj prilici: on će ih potpisati. Uz ove mjenice priložit ćeš pismo kojim ćeš jamčiti za njihovu isplatu gospodi de Nucingen, i sutra ćeš dobiti od nje novac. Radi sve sama, ne povjeravaj se nikome. Mislila sam da ti Sehmucke neće ništa zamjeriti. Da ne bi ništa sumnjali, rekla sam joj da ti želiš učiniti uslugu našem bivšem učitelju glazbe, jednom Nijemcu u bijedi. Dakle, mogla sam zahtijevati da to ostane u potpunoj tajnosti.

— Ti si dovitljiva kao anđeo! Samo da barunica de Nucingen ne bi kome rekla da je dala novac!
reče grofica dižući oči kao da zaklinje božju po
moć, premda je bila u Operi.

— Schmueke stanuje u maloj ulici de Nevers, na pristaništu Conti; ne zaboravi to i idi ti osobno.

— Hvala — reče grofica stežući ruku svojoj sestri. _ Ah, dala bih deset godina svoga života...

— ...i to u svojoj starosti...
— ...samo da prestanu ove muke — reče ona smiješeći se zbog sestrine upadice.

Svi oni koji su toga časa uprli poglede u dvije sestre mogli su pomisliti da one razgovaraju o beznačajnim stvarima i diviti se njihovom naivnom smijehu: ali bi poneki dokoni čovjek, koji dolazi u Operu više da uhodi lica i toalete nego da uživa, mogao pogoditi grofičinu tajnu kad bi opazio jako uzbuđenje što je zbrisalo radost sa ovih dvaju ljupkih lica. Raoul, koji se noću nije bojao pandura, blijeda lica, zabrinuta pogleda i tužna čela, pojavio se na onim stepenicama gdje je obično stajao. Očima je tražio groficu u njezinoj loži, a kad je nije vidio, uhvatio se rukama za čelo naslonivši se laktovima o pojas.

— Zar bi i mogla biti u Operi? — mislio je.

— Pogledaj nas, jadni veliki čovječe — reče tiho gospođa du Tillet.

Izlažući se opasnosti da dođe u nepriliku, Marija upre u nj onaj snažni i ukočeni pogled kroz koji volja izbija iz očiju kao što iz sunca izbijaju valovi svjetla, a koji, po mišljenju magnetičara, prodire u osobu kojoj je upućen. Raoula kao da je udario čarobni štapić; podigao je glavu i njegove su se oči iznenada susrele s očima dviju sestara. S onom divnom domišljatošću, koja nikad ne napušta žene, gospođa de Vandenesse zgrabi križ koji je blistao na njezinim grudima i pokaže mu ga brzim i rječitim smiješkom.. Drago kamenje baci zrake do Raoulova čela i on odgovori vedrim licem shvatio je.

— Zar to nije nešto, Eugenijo? — reče grofica svojoj sestri. — Uskrsavati mrtve, zar to nije nešto?

— Sad možeš stupiti u društvo za, spašavanje brodolomaca — odgovori Eugenija sa smiješkom.

— Kako je došao tužan i utučen a kako će otići zadovoljan!

— Pa, kako si, dragi moj? — upita du Tillet stežući ruku Raoulu i prišavši mu čisto prijateljski.

— Kao čovjek koji je upravo dobio najbolje vijesti o izborima. Bit ću izabran — odgovori radosno Raoul.

— Milo mi je — odgovori du Tillet. — Trebat će nam novaca za list.

— Naći ćemo ga — reče Raoul.

— Vrag je sigurno na strani žena! — reče du Tillet, ne nasjevši Raoulovim riječima kome je on nadjeo ime *Charnathan.*

— Zašto? — upita Raoul.

— Moja šurjakinja je kod. moje žene — reče bankar; — sprema se neka podvala. Čini mi se da te grofica obožava kad te pozdravlja kroz cijelu dvoranu.

— Pogledaj — reče gospođa du Tillet svojoj sestri — kažu da smo mi neskrene. Moj se muž ulaguje gospodinu Nathanu, a upravo ga je želio strpati u zatvor!

— I još muškarci optužuju nas! — vikne grofica. — Ja ću ga obavijestiti.

Ona je ustala, uhvatila pod ruku Vandenessea, koji ju je čekao u hodniku i vratila se radosno u svoju ložu. Zatim je napustila Operu, naručila svoja kola za sutradan prije osam sati i već je u osam i po sati bila na pristaništu Conti, ali je prije toga svratila u ulicu du Mail.

Kola nisu mogla ući u malu ulicu de Nevers, ali kako je Schmucke stanovao u kući koja je bila na uglu pristaništa, grofica nije trebala gaziti po blatu i ona je gotovo skočila s papuče kola u blatan i razrušen prilaz ove stare mračne kuće, krpane željeznim sponama kao porcelanski rad kakvog lončara; ta je kuća bila tato nakrivljena da je plašila prolaznike. Stari je crkveni ziborovođa stanovao na četvrtom katu te je imao lijep pogled na Seinu od Pont Neufa do brežuljka Chaillot. To se dobro stvorenje toliko začudilo kad mu je lakaj najavio posjet njegove bivše učenice da ju je, toliko je bio zaprepašten, pustio da uđe u njegov stan.

Nikad grofica ne bi mogla izmisliti niti naslutiti način života koji joj se najedanput ukazao pred očima, ako ie već odavno znala Schmuckeovo duboko preziranje odijela i koliko su ga malo zanimale stvari ovoga svijeta. Tko bi miogao vjerovati da je netko takonemaran, tako savršeno bezbrižan? Schmucke je bio kao neki Diogenes glazbe i nije se nimalo stidio svog nereda; on bi ga bio i zanijekao, toliko je bio naviknut na nj. Budući da je neprestano pušio iz velike njemačke lule, to se na stropu, na bijednim zidnim papirnatim tapetama koje je jedna mačka izgrebla na tisuću mjesta naslagala žućkasta boja koja je predmetima davala izgled Cererinih pozlaćenih žetava.

Mačka, obdarena veličanstvenim krznom od dugih čupavih dlaka koje bi i poneka vratarica poželjela da ima, bila je tu kao domaćica stana, ozbiljna i mirna sa svojom bradom. S odličnog bečkog klavira, na kojemu je dostojanstveno čučala, bacila je na groficu, kad je ušla, onaj sladunjavi i hladni pogled kojim bi je pozdravila svaka žena iznenađena njezinom ljepotom. Nije se ni makla,, već je samo mahnula srebrnim dlakama svojih ravnih brkova i bacila na Schmuckea pogled svojih zlatnih očiju.

Trošni klavir od dobrog drveta obojenog crnom i zlatnom bojom, ali prljav, izblijedio, oguljen, pokazivao je izlizane tipke kao stari konji požutjele zube, tipke boje čađi koja se na njih slegla iz lule. Male gomilice pepela na daščici bile su dokaz da je Schmucke sinoć, jašući na klaviru, krenuo na neki glazbeni sastanak vještica. Pod sav zastrt osušenim blatom, pokidanim papirom, pepelom iz lule i neobjašnjivim otpacima, bio je nalik na pod po internatima koji nisu čistili osam dana, a s kojega posluga mete gomile stvari koje još nisu gnoj a nisu ni dronjci, ali su nešto između toga. Vještije oko nego što je grofičino otkrilo bi tu podatke o Schmuckeovu životu na temelju kakve kore od kestena ili jabuka, ljusaka od crvenih jaja, zdjela, koje je nepažnjom razbio, a na kojima se skorjelo kiselo zelje. Ovi otpaci tvorili su sag od prasne prljavštine koji je puckarao pod nogama i spajao se s hrpom pepela što je veličanstveno izlazio iz kamina od obojenog kamena, gdje se jedna cjepanica pougljenila, a pred kojom kao da su izgarala dva ugarka. Na kaminu je bilo zrcalo po okviru kojega su figure plesale sarabandu, s jedne je strane visjela slavna lula, s druge kineski ćup, gdje je profesor držao svoj duhan. Dva naslonjača kupljena kod staretinara, niski i ravni ležaj, crvotočna komoda bez mramorne ploče, kljasti sto na kome su bili ostaci skromnog doručka, tvorili su ovo pokućstvo, isto tako jednostavno kao u kakvoj mohikanskoj kolibici. Jedno ručno ogledalo obješeno o zavornicu na prozoru bez zastora iznad kojega je visjela krpa sva išarana od brisanja britve ukazivalo je na jedine žrtve koje je Schmucke prinosio Gracijama i društvu!

Najviše je uživala mačka, to slabo i zaštićeno biće; ona je imala stari jastuk s naslonjača pokraj kojega su stajale šolja i bijela porcelanska zdjela. No nijedno pero ne može opisati do kakvoig su stanja Schmucke, mačka i lula, to živo trojstvo, dotjerali ovo pokućstvo. Lula je tu i tamo spalila sto. Mačka i Schmuckeova glava uprljali su masnoćom zeleni baršun iz Utrechta na naslonjačima tako da se potpuno izlizao. Da nije bilo veličanstvenog repa ove mačke, koja je donekle redila kuću, nikada se ne bi očistila slobodna mjesta na klaviru i na ormaru. U jednom uglu ležale su cipele koje bi čovjek morao dugo opisivati. Gornji dio ormara i klavira bio je pokriven ukoričenim notama kojima je hrbat bio načet i provaljen a uglovi izblijedjeli i izlizani, iz kojih je visio karton. Duž zida bile su oblatkama zalijepljene adrese učenica. Oblatke bez papira označavale su da su tu nekoć bile adrese. Na papiru su se mogli vidjeti računi ispisani kredom. Ormar je bio načičkan malim zemljanim čašama za pivo koje je dan prije ispio, a koje su izgledale nove i sjajne usred ovih starudija i starih papira. Higijenu su predstavljali vrč pokriven ručnikom i komad običnog bijelog sapuna, išaran plavom bojom, koji je na više mjesta ovlažio ružino drvo. Dva isto tako stara šešira bila su obješena o vješalicu na kojoj je visio onaj isti dugi, plavi kaput s tri ogrlice koji je grofica uvijek viđala na Schmuckeu. Ispod prozora bila su tri lonca s cvijećem, sigurno s njemačkim cvijećem, a tik pokraj njih štap od božikovine. Mada se to neugodno doimalo grofičinih očiju i nosa, Schmuckeov smiješak i pogled odvratiše od nje ovu bijedu nebeskim zracima koji su obasjali te žute boje i oživjele taj nered. Duša ovog božanskog čovjeka, koji je poznavao i otkrivao toliko božanstvenih stvari, sjala je kao sunce. Njegov tako iskren, tako naivan smijeh, kad se pojavila jedna od svetih Cecilija, rasprostre oko sebe sjaj mladosti, veselosti, nevinosti. Prosuo je dragocjenosti koje su čovjeku najdraže, stvorivši od njih ogrtač koji je sakrio njegovo siromaštvo. Možda bi i najprezirniji skorojević smatrao besramnim da misli na okvir u kome se kretao ovaj veliki apostol glazbene vjere.

— Kakva slučaj vas dofela ofamo, draga gospoda grofica? — reče on. — Treba li ja pjefati Simonova pjesma u moja starost?

Ova je misao oživjela njegov napad pretjeranog smijeha.

— *Zar nisam bogata?* — produži on s lukavim izrazom.

Onda se nastavi smijati kao dijete.

— Ali fi došla zbog muzika, a ne zbog jedna jadna čovjeka. Ja to znam — reče on tužno; — ali fi došla zbog čega htjela, fi znala da ovdje sve faše, tijelo, duša i imudak!

Uzeo je grofičinu ruku, poljubio je i nakvasio suzama, jer se dobrom čovjeku činilo svakog dana da mu je tek dan prije netko napravio dobročinstvo. Radost mu je načas oduzela pamćenje da bi mu ga zatim potpuno vratila. On je odmah dohvatio kredu i skočio na naslonjač koji je bio ispred klavira, zatim je brzo kao mladić napisao krupnim slovima na tapeti: 17. veljače 1835.

Ova tako lijepa, tako naivna kretnja izvršena je s toliko pretjerane zahvalnosti da je grofica bila sva uzbuđena.

— Doći će moja sestra — reče ona.

— I drugi! Kad? Kad? Samo neka to bila prije nego ja umro — nastavi on.

— Ona će doći da vam zahvali za uslugu koju ću ja od vas zamoliti u njezino ime — nastavi grofica.

— Brzo, brzo, brzo, brzo — poviče Schmucke. — Sto moralo raditi? Moralo ići k fragu?

— Samo napisati na svakom od ovih papira: *Prihvaćeno za deset tisuća franaka* — reče ona vadeći iz mufa četiri mjenice pripremljene po Nathanovoj uputi.

— Ha, to bilo odmah gotovo — odgovori Nijemac veoma blago. — Samo ne znala gdje moja pera i moj crnilo. Išla odatle, mein Herr Mur — poviče na mačku koja ga je hladno pogledala. — To moj mačka — reče on pokazujući je grofici. — To jadno životinja koji žifi sa jadno Schmucke! Ona lijep!

— Da — reče grofica.

— *Fi ga htjela?* — upita on.

Mačka je pogodila da Schmucke traži tintaricu koju je oma sakrivala, te je skočila na krevet.

— On sloban kao majmun — nastavi on pokažu jući ina krevet. — Ja ga nazfala Mur[48] *u slavu naša velika Hoffmann iz Berlin koga ja dobro poznafala.*

Dobri je čovjek potpisivao nevino kao dijete koje čini om što mu je mati zapovjedila da učini, ne razumijevajući ništa, ali sigurno da radi dobro. On se više bavio predstavljanjem mačke grofici nego papirima koji su mogli, prema zakonima o strancima, da ga doživotno strpaju u zatvor.

— *Fi tvrdila da ofo malo takseno papir...*

— Samo se ništa ne bojte — reče grofica.

— Ja se ne bojim — nastavi on brzo — ja pitala da li ofo malo takseni papir činilo zadofoljstvo dospođi du Tulet!

— O da — reče ona — vi joj činite uslugu kao da ste njezin otac...

— Ja, dakle, frlo sretna da joj bila korisna za nešto. Slušajte moja m.uzika! — reče on stavljajući mjenice na sto i trčeći prema klaviru.

I već su ruke ovog anđela letjele po' starim tipkama, vec je njegov pogled vidio nebo kroz krovove, već je najslađa od svih pjesama cvjetala u zraku i prodirala u dušu, ali je grofica ostavila ovog naivnog tumača nebeskih stvari da vabi zvukove iz drveta i žica kao Raffaellova sveta Cecilija za anđele koji je slušaju, dok su se potpisi posušili: zatim turne mjenice u svoj muf i dozove svog radosnog učitelja iz eterskih prostranstava, gdje je već lebdio, lupnuvši ga po ramenu.

— Dobri mioj Schmucke — reče ona.

— *Feć?* — poviče on s užasnom pokornošću. — *Pa zašto fi onda došla?*

Mije gunđao, samo se uspravio kao vjerno pseto da bi čuo grofičine riječi.

— Dobri moj Schmucke — nastavi ona, — sad je u pitanju život ili smrt, svaki čas može uštedjeti i krv i suze.

— *Ufvjek ista — reče on. — Idite, anđele, brisati suze drugima! Vi znate da jadnom Schmuckeu fiše do faša posjet nego do faš novac.*

— Mi ćemo se opet vidjeti — reče ona — dolazit ćete svirati i večerati sa mnom svake nedjelje, a ako ne dođete, ja ću se naljutiti. Čekam vas naredne nedjelje.

— *Ospiljno?*

— Ja vas molim, a i moja će vam sestra sigurno odrediti jedan dan.

— *Moja sreća biti potpun — reče on — jer ja fas fidjela samo na Champs-Elysees kad ji prošla u kolima, frlo rijetko.*

Ta mu je misao osušila suze koje su tekle iz očiju, i on ponudi ruku svojoj lijepoj učenici, te ona osjeti kako starčevo srce neobično jako kuca.

— Vi ste dakle mislili na nas? — upita ga ona.

— *Ufijek kad jela svoj kruh! — nastavi on. — Najprije kao na moji dobročinitelji, a zatim kao na dfa prfa mlada djefojka dostojna ljubaf koja sam fidjela.*

Grofica se ne usudi ništa više reći: on je izrekao ovu rečenicu s toliko poštovanja, s toliko nevjerojatne vjerne 5 pobožne svečanosti. Ova je čađava soba, puna otpadaka, bila hram gdje su stanovala dva božanstva. Osjećaj je neprestano rastao, iako to nisu znale one koje su ga ulijevale.

— Eto', ovaj nas čovjek ljubi, mnogo nas ljubi — pomisli ona. Uzbuđenje, s kojim je stari Schmucke gledao kako ona ulazi u kola, prijeđe i na nju, i ona mu prstima dobaci nježni cjelov koji žene šalju kao pozdrav jedna drugoj izdaleka.

Kad je to Schmucke vidio, ostao je još dugo kao ukopan, pošto su kola nestala.

Nekoliko trenutaka kasnije, grofica je ušla u dvorište palače gospode de Nucingen. Barunica nije još bila ustala,, ali da je ne bi čekala žena tako visokog položaja, ona se ogrnula maramom i obukla sobnu haljinu.

— Kadi se o jednom dobrom djelu, gospođo, — reče grofica — a tada je brzina osobita milost. Da nije toga, ne bih vas tako rano uznemirivala.

— Kako! Ta ja sam vrlo sretna — reče bankarova žena uzimajući četiri mjenice i grofičino jamstvo.

Ona dozove zvoncem sobaricu.

— Tereza, recite blagajniku da mi odmah, i to on osobno, donese četrdeset tisuća franaka.

Zatim zatvori u tajnu pregradu svog stola pismo gospođe de Vandenesse, pošto ga je zapečatila.

— Imate divnu sobu — reče grofica.

— Gospodin de Nucingen hoće da me liši te sobe, on gradi novu kuću.

— Zacijelo ćete ovu dati vašoj gospođici kćeri. Govori se da se udaje za gospodina Rastignaca.

Upravo je gospođa de Nucingen htjela odgovoriti, kadli se pojavio blagajnik. Ona je uzela novčanice, a dala mu četiri mjenice.

— Ovo izravnava manjak novca — reče barunica blagajniku.

— *Bez kamat* — reče blagajnik. — *To Schmucke, to jedno glazbenik iz Ansbach* — doda kad je vidio potpis, a od toga grofica zadršće.

— Da li se ja bavim poslovima? — upita gospoda de Nucingen omjerivši blagajnika dostojanstvenim pogledom. — To je moja stvar.

Uzalud je blagajnik žmirkao sad na groficu, sad na barunicu, njihova su lica bila nepomična..

— Hajdete, ostavite nas. — Zatim se barunica, obrati gospođi de Vandenesse i reče: — Budite dobri i ostanite nekoliko časaka kako se ne bi pomisilo da i vi sudjelujete u ovom poslu.

— Molim vas, kad ste već učinili tolike usluge, da učinite još jednu nastavi grofica — sačuvajte tajnu.

— Kad je u pitanju dobro djelo, to se samo po sebi razumije — odgovori barunica sa smiješkom. — Ja ću poslati vaša kola na drugi kraj vrta, ona će otići bez vas, zatim ćemo zajedno proći vrtom, i nitko vas neće primijetiti kad izađete: sve će ostati potpuno u tajnosti.

— Vi ste milostivi kao da ste patili — nastavi grofica.

— Ne znam, da li sam milostiva, ali sam mnogo patila — reče barunica; — nadam se da ste vi bolje prošli u životu.

Kad je izdala potrebne zapovijedi, barunica je navukla podstavljene papuče, krzneni kaput te tako otpratila groficu do malih vrata svog vrta.

Ako je čovjek zasnovao takav plan, kakav je zasnovao du Tillet protiv Nathana, on ga neće nikome povjeriti. Nueingen je nešto načuo o tome, dok mu je žena bila potpuno izvan tih makijaveli.stičkih računa. Ipak se barunica, koja je znala da je Raoul u novčanoj stisci, nije dala prevariti od grofice i njene sestre. Ona je pogodila kome će doći u ruke taj novac, i bila je očarana što će zadužiti groficu; uostalom, imala je duboko smilovanje prema takvim neprilikama. Rastignac, koji je jedini mogao proniknuti u smicalice dvaju bankara, došao je na ručak gospodi de Nueingen. Delphine i Rastignac nisu ništa krili jedno od drugog, i ona mu ispripovijeda što joj se dogodilo s groficom. Rastignac, koji nije mogao zamisliti da bi barunica ikad mogla biti umiješana u tu stvar, koja je uostalom bila sporedna u njegovim očima, zapravo samo sredstvo između tolikih drugih sredstava, objasni joj zašto je grofica došla k njoj. Možda je tako Delphine uništila izborne nade du Tilleta, izigrala prijevare i žrtve čitave jedne godine. Tada je Rastignac upoznao s činjenicama barunicu i preporučio joj da ništa ne govori o pogreški koju je učinila.

— Samo da blagajnik ne kaže Nucingenu — reče ona.

Nekoliko časaka prije podneva, za vrijeme du Tilletova ručka, najavili su posjetu gospodina Gigonineta.

— Neka uđe — reče bankar iako je njegova žena bila za stolom. — E pa, stari moj Schylocke, je li naš čovo strpan u zatvor?

— Nije.

— Kako? Zar vam nisam rekao: ulica du Mail, hotel...

— Platio je — reče Gigonnet vadeći iz svoje lisnice četrdeset novčanica.

Du Tillet je izgledao očajan.

— Čovjek ne smije nikada nezadovoljno primati novac — reče ravnodušno du Tilletov drug — to može donijeti nesreću.

— Gdje ste uzeli ovaj novac, gospođo? — upita bankar svoju ženu, odmjerivši je pogledom od kojega je pocrvenjela do ušiju.

— Ja ne znam što znači vaše pitanje — odgovori ona.

— Saznat ću ja tu tajnu — reče on i bijesno ustade. — Vi ste mi omeli moje najdraže naume.

— Srušit ćete ručak, — reče Gigonnet i zadrži stolu jak o koji se zakvačila du Tilletova sobna haljina.

Gospođa je du Tillet hladno ustala i izašla jer su je te riječi uplašile. Pozvonila je sobaru koji je odmah došao.

— Upregnite mi konje — reče ona sobaru. — Zovnite sobaricu, hoću se obući.

— Kamo ćete? — upita du Tillet,

— Dobro odgojeni muževi ne ispituju svoje žene — odgovori ona — a vi uvijek tvrdite da se vladatekao otmjen čovjek.

— Već vas dva dana ne prepoznajem, otkad ste dva puta bili sa svojom drskom sestrom.

— Vi ste mi zapovjedili da budem drska — reče ona — i ja to pokušavam na vama.

— Vaš sluga, gospođo — reče Gigonnet koji nije bio radoznao na ovu bračnu scenu.

Du Tillet pogleda netremice svoju ženu koja ga je isto tako gledala ne obarajući oči.

— Šta to znači? — upita on.

— Da ja nisam više djevojčica koja se boji vas — nastavi ona. — Ja jesam i cijeloga ću vam života biti dobra i privržena žena, vi možete biti gospodar, akohoćete, ali ne tiranin.

Du Tillet je izašao. Poslije ovog napora Marija Eugenija se vratila sva izmučena.

— Da moja sestra nije u opasnosti — pomisli ona — ja se nikad ne bih usudila da mu ovako prkosim, ali poslovica kaže: Nijedno zlo nije bez dobra. U toku noći gospođa se du Tillet sjećala tajne koju joj je sestra povjerila. Budući da je bila sigurna da je Raouil spasen, to joj se pamet oslobodila misli o toj neizbježnoj opasnosti. Sjetila se s kakvom je užasnom energijom grofica govorila da će pobjeći s Raoulom da bi ga tješila u njegovoj nesreći ako je ne spriječi. Bilo joj je jasno da bi taj čovjek svojom pretjeranom zahvalnošću i ljubavlju mogao nagovoriti njezinu sestru da učini ono što je razborita Eugenija smatra! ludorijom. U visokom je društvu nedavno bilo primjera ovakvih bijegova, koji sumnjive užitke plaćaju grižnjom savjesti, omalovažavanjern što ga donose lažni položaji, i Eugenija se sjetila njihovih groznih posljedica. Bo krajnosti su je užasnule du Tilletove riječi; bojala se da se stvar ne otkrije; vidjela je potpis grofice de Vandenesse u blagajnici banke Nueingen; htjela je zaklinjali sestru da sve prizna Feliksu. Grofica du Tillet nije našla groficu. Kod kuće je bk samo Feliks.

Neki je nutarnji glas govorio Eugeniji da treba spasiti sestru. Sutra će možda biti kasno. Mnogo je krivice uzela na sebe, ali je odlučila da grofu sve kaže. Zar neće oprostiti kad vidi da mu je spašena čast? Grofica je bila više zavedena nego pokvarena. Eugenija se bojala da će ispasti podla i izdajica ako rastrubi tajne koje čitavo društvo čuva; u tome je naime društvo uvijek složno; ali kad joj se napokon ukazala sestrina budućnost, ona se pobojala da joj sestra jednog dana ne ostane sama, upropaštena zbog Nathana, siromašna, bolesna, nesretna i očajna, te više nije oklijevala, nego je zamolila grofa da je primi. Feliks, koga je ovaj posjet iznenadio, dugo je razgovarao sa svojom šurjakinjom, te je bio miran i toliko svoj gospodar da je ona zadrhtala od straha da ne učini nešto strašno.

— Budite mirni — reče joj Vandenesse — ja ću postupati tako da će vas grofica jednog dana blagosiljati. Ma kako vam to bilo odvratno, prešutite joj da ste me obavijestili, a meni dajte nekoliko dana vremena. Trebam tih nekoliko dana da saznam tajne koje vi ne vidite, a osobito da bih oprezno radio. Možda ću .sve najedanput saznati! Samo sam ja kriv, draga šurjakinjo. Svi ljubavnici igraju svoju igru, ali sve žene nemaju sreću da vide život onakav kakav stvarno jest.

Gospođa du Tillet je izašla smirena.

Feliks de Vandenesse je odmah otišao u Francusku banku da izvadi četrdeset tisuća franaka te otrči gospođi de Nucingen. Našao ju je, zahvalio joj se na povjerenju koje je ukazala njegovoj ženi i vratio joj novac. Grof objasni ovaj tajanstveni zajam kao dobročinstvo za koje je on htio da bude u razumnim granicama.

— Nisu potrebna nikava objašnjenja, gospodine, jer vam je gospođa de Vandenesse sve priznala, reče barunica de Nucingen.

— On,a zima sve — pomisli Vandemesise.

Barunica mu vrati jamčevo pismo i posla po četiri mjenice. Vandenesse je za to vrijeme promatrao barunicu lukavim pogledom državnika, tako da ju je gotovouznemirio, i tada je pomislio da je došao zgodan čas za pregovore.

— Mi živimo u vremenu, gospodo, kad ništa nije sigurno — reče joj on. — U Francuskoj se prijestolja dižu i padaju strahovitom brzinom.. Za ovih petnaest godina bila je osuđena jedna carevina, kraljevina, a isto tako i revolucija. Nitkose ne bi usudioreći kakva će biti budućnost. Vama je poznata moja privrženost monarhiji. Ove riječi nisu neobične u mojim ustima. Pretpostavljate da nastane kakvo rasulo, zar ne biste bili sretni da imate prijatelja u stranci koja će pobijediti?

— I te kako — reče ona sa smiješkom.

— E pa lijepo, hoćete li potajno imati u meni dužnika koji će moći da pomogne gospodinu de Nucingenu, ako su pruži prilika da postane per, štoon i želi?

— Štoželite od mene? — poviče ona.

— Male — nastavi on. — Sve što znate o Nathanu.

Barunica opetova ono što je jutros razgovarala s Rastignacoim i reče bivšem francuskom peru pružajući mu četiri mjenice koje je blagajnik donio:

— Ne zaboravite na svoje obećanje.

Vandenesse se tako dobro sjećao svoga čarobnog obećanja da je s njime bljesnuo i pred očima baruna de Rastignaca da bi od njega dobio i druge obavijesti.

Kad je izašao iz baruničina stana, on je nekom javnom pisaru[49] izdiktirao ovo pismo za Florinu:

Ako gospođica Florina želi znati koju će prvu ulogu igrati, molimo je da dođe na slijedeći ples u Operi u pratnji gospodina Nalhana.

Pošto je ovo pismoubacio u poštu, otišaoje čovjeku koji je vodio njegove poslove, vrlo vještom i bistrom, premda nečasnom, kojega je zamolio da odigra ulogu prijatelja kojemu je tobože Schmucke pripovijedao u povjerenju o posjetu gospođe de Vandenesse pošto ga je prekasno uznemirilo značenje riječi *Prihvaćeno za deset tisuća franaka,* koje je ponovio četiri puta a koji će zatražiti od gospodina Nathana mjenicu na četrdeset tisuća franaka kao protuvrijednost. To je značilo upustiti se u opasni posao, jer je Nathan već mogao' znati kako su stajale stvari, ali je trebalo staviti na kocku malo da bi se dobilo mnogo. Budući da je bila uzbuđena, Marija je lako mogla zaboraviti da od Raoula zatraži pokriće za Schmuekea. Njegov je čovjek odmah otišao u uredništvo lista i u pet sati pobj odnosno se vratio grofu s protivrijednošću od četrdeset tisuća franaka; naime, čim je izmijenio prve riječi s Nathanom, vidio je da može reći da ga je poslala grofica.

Ovaj je uspjeh prisilio Feliksa da svojoj ženi zapriječi da vidi Raoula sve do plesa u Operi, kamo ju je htio povesti kako bi se sama uvjerila kakva je Raoulova veza s Florinom, On je poznavao grofičin ljubomorni ponos; htio je da se ona sama odrekne svoje ljubavi i da joj ne da povoda da se pred njim zastidi, te da joj u pravo vrijeme pokaže njezina pisma koja je pisala Nathanu; on se naime nadao da će ih otkupiti od Florine.

Taj tako mudri plan, tako brzo zamišljen i djelomično izvršen, mogao je propasti pukim slučajem koji mijenja sve na svijetu. Poslije večere Feliks je navratio razgovor na ples u Operi, pošto je primijetio da Marija još nikada nije prisustvovala, i on joj predloži da sutra odu na ples da se malo zabave.

— Naći ću nekoga koga ćete moći učiniti radoznalim — reče on.

— Ah, učinit ćete mi veliku uslugu.

— Da bi šala uspjela, žena se mora oboriti na neki lijepi plijen, kakvu slavnu ličnost, duhovitog; čovjeka i mora ga očajno izmučiti. Hoćeš li da to bude Nathan? Doznat ću od nekoga tko poznaje Florinu tajne koje će ga izludljeti

— Glumicu Florinu? — upita grofica.

Marija je već čula to ime od Quilleta, podvornika u uredništvu lista: bilo joj je kao da ju je ošinuo grom.

— Pa da, njegova ijubovca — odgovori grof — Što ima neobičnog u tome?

Mislila sam da je gospodin Nathan previše zaposlen a da bi imao ljubovcu! Zar pisci imaju vremena da ljube?

— Ja ne kažem da oni ljube, draga moja, ali moraju negdje stanovati, kao i svi ljudi, pa kad nemaju svoje kuće, kad ih gone panduri, oni stanuju kod svojih Ijubovca. To viaim se može činiti nepristojnim, ali je kudikamo ugodnije nego stanovati u zatvoru.

Ni vatra nije tako crvena koliko su poicrvenjeli grofičini obrazi.

— Hoćete li da vam on bude žrtva? Vi ćete ga uplašiti nastavi grof a da se više nije obazirao na lice svoje žene. — Ja ću vam omogućiti da mu dokažete kako ga je vaš šurjak du Tillet izigrao kao da je dijete. Taj ga nitkov hoće strpati u zatvor da se ne bi mogao kandidirati kao njegov protivnik u izbornom mjestu gdje je Nucingen izabran. Saznao sam od nekog Florinina prijatelja koliko je ona dobila od prodaje svog pokućstva. Ona mu je tu svotu dala da osnuje list; znam i to koliko mu je poslala od onoga što je ove godine požnjela po provinciji i u Belgiji; a od sveg tog novca na kraju krajeva izvlače korist du Tillet, Nucingen i Massol. Sva su trojica već unaprijed prodali list ministarstvu, toliko su sigurni da će istisnuti tog velikog čovjeka.

— Gospodin Nathan nije kadar primati novac od jedne glumice.

— Vi slabo poznajete te ljude, draga moja! — reče grof. — On vam neće zanijekati tu činjenicu.

— Zaista, ići ću na ples — reče grofica.

— Zabavit ćete se — nastavi Vandenesse. — Takvim oružjem surovo ćete izbičevati Nathanovo samoljublje i tako ćete mu napraviti uslugu. Vidjet ćete ga kako bjesni, kao se smiruje, kako skače dok ga budete bockali vašim zajedljivim dosjetkama! Sve u šali, vi ćete obavijestiti duhovitog čovjeka u kakvoj je opasnosti, imat ćete zadovoljstvo da tučete pristaše zlatne sredine[50] u njihovoj konjušnici...

...Ali ti mene više ne slušaš, dijete?

— Naprotiv, slušam vas i previše dobro — odgovori ona. — Reći ću vam kasnije zašto mi je stalo da budem sigurna da je sve to tako.

— Sigurna? — nastavi Vandenesse. — Ostani pod maskom, uredit ću da večeraš s Nathanom i Florinom: za ženu tvog položaja bit će vrlo zabavno zadirkivati glumicu pošto si postigla da se duh jednog slavnog čovjeka vrti oko tako važnih tajna; narugat ćeš se obadvoma. Ja ću ući u trag Nathamovim. nevjerama. Ako[1]uzmognem pohvatati pojedinosti kakve njegove nedavne pustolovine, ti ćeš uživati u srdžbi kurtizane, a to je veličanstveno; bijes koji će provaliti iz Florine pjenit će se kao planinska bujica: ona obožava Nathana, om je njoj sve, ona je vezana uza nj kao meso za kosti, kao lavica uz svoje mlade. Sjećam se da sam u svojoj mladosti vidio neku slavnu glumicu, koja je pisala kao kakva kuharica, kad je došla k jednom mome prijateljujda joj vrati njezina pisma; odonda više nisam naišao na takav prizor, taj tihi bijes, to drsko dostojanstvo, to divlje ponašanje... Tebi nije dobro, Marija?

— Ne, ovdje je previše naloženo.

Grofica se odmakne do kanapea i baci se na nj. Najedanput ona se uspravi na drhtavim nogama i kretnjom, koju nije moguće predvidjeti i koju su joj nametnuli grozni bolovi ljubomore, prekriži ruke na grudima i

polakose primakne mužu.

— Što znaš? — upita ona. — Ti nisi čovjek koji bi me htio mučiti, ti bi me šatro bez mučenja da sam kriva.

— A što bih znao, Marija?

— Ta o Nathanu...

— Ti misliš da ga ljubiš, ali ti ljubiš sablast koju tvore lijepe riječi.

— Zar ti znaš?...

— Sve — reče on.

Ovom riječi kao da je Mariju udario toljagom po glavi.

— Ako želiš, ja neću nikad ništa znati — nastavi on. — Ti si u ponoru, dijete moje, treiba te spasiti: ja sam već mislio ma to. Evo ti.

On izvadi iz prostranog džepa jamčevno pismo i četiri Schmuckeove mjenice koje je grofica prepoznala i baci ih u vatru.

— Što bi s tobom bilo, jadna Marija, za tri mjeseca? Dočekala bi to da te sudski ovršitelji izlače pred sudove. Nemoj spuštati glavu, ne ponizuj se: prevarili su te najljepši osjećaji, očijukala si s pjesništvom, a ne s čovjekom. Sve bi žene, razumiješ li, Marija, sve bi one bile zavedene na tvom mjestu. Zar mi muškarci, koji smo za dvadeset godina napravili tisuću gluposti, ne bismo bili nerazložni kad bismoželjeli da ne budete neoprezne ni jedan jedini put za čitavog svog života? Sačuvaj me bože od želje za pobjedničkim slavljem nad tobom ili od želje da te obaspem samilošću koju si tako živo neki dan otklanjala. Možda je taj nesretnik bio iskren kad ti je pisao, iskren kad se ubijao, iskren kad se iste večeri vratio Florini. Mi vrijedimo manje negovi. Sada ne govorim zbog sebe, nego zbog tebe. Ja lakoopraštam, ali društvo ne prašta lako-: ono izbjegava ženu koja pravi sablazan, ono neće da budu zajedno potpuna sreća i ugled. Da li je to pravedno, ne bih znao reći. Društvo je okrutno, i to' je sve. Možda je ono zavidnije nego pojedinci. Dok sjedi u parteru, lopov pljeskanjem pozdravlja pobjedu nevinosti kojoj će, kad bude izlazio-, ukrasti njezin nakit. Društvo odbija da ublaži bolove koje je samo prouzrokovalo-; o-no iskazuje časti vještim prijevarama, a ne nagrađuje nepoznatu požrtvovnost. Ja sve to znam i vidim, ali, ako i ne mogu promijeniti svijet, bar sam toliko moćan da te štitim od same sebe. Radi se o čovjeku koji ti donosi samo nevolje, a ne o svetoj i posvećenoj ljubavi koja ponekad traži od nas samoodricanja, koja ih sama sobom opravdava. Možda sam imao krivo što u tvoju sreću nisam unio raznolikosti, što mirnim radostima nisam, suprotstavio jaka zadovoljstva, putovanja, zabave. Uostalom, ja mogu sebi protumačiti želju koja te je gurnula prema jednom slavnom čovjeku zavišću koju si izazvala kod nekih žena. Lady Dudley, gospođa d’Espard, gospođe de Manerville i moja šurjakinja Emilija imale su svoj udiou tome. Ove žene, na koje sam te upozorio, da ih se čuvaš, bit će da su poticale tvoju radoznalost više zato da mene izmuče; nego da tebe gurnu u olujine koje su, ja se nadam, prohujale preko tebe ne ostavivši nikakvog traga,.

Slušajući ove riječi pune dobrote, grofica osjeti kako ju je obuzelo tisuću suprotnih osjećaja, ali je taj vihor nadjačavalo živo divljenje prema Feliksu, Plemenite i ponosne duše lako upoznaju tankoćutnost kojom se služimo[1] u odnosu prema njima. Osjećajima je taktično ponašanje ono što je tijelu dražesnost. Marija je znala cijeniti veličinu kozjoj se žurilo da padne pred noge grešne žene da je ne bi vidjela kako se crveni. Pobjegla je kao da je poludjela, ali se vratila da se njen muž ne bi zabrinuozbog njezina ponašanja.

— Čekajte — reče mu ona odlazeći.

Feniks joj je mudro pripremio opravdanje i njegova je vještima smjesta bila nagrađena: njegova sežena vratila s Naithanovim pismima u ruci i predala mu ih.

— Sudite mi — reče ona poštoje kleknula.

— Može li se pravedno suditi kad se ljubi? — odgovori on.

Zatim je uzeo pisma i bacio ih u vatru, jer se moglo dogoditi da mu žena kasnije ne oprosti što ih je pročitao. Marija obori glavu na grofova koljena i udari u plač.

— A gdje su tvoja pisma, drago dijete? — upita on podižući joj glavu.

Čuvši ovo pitanje, grofica nije više osjećala nesnosnu vrućinu na obrazima, ona protonu od studeni.

— Da ne bi više sumnjala u svoga muža da kleveće čovjeka koga si smatrala dostojnim sebe, uredit ću tako da ti Florina glavom vrati tvoja pisma.

— O, zašto mi ih ne bi vratio on, na moj zahtjev?

— A ako to odbije?

Grofica spusti glavu.

— Svijet mi se gadi — nastavi ona, — neću više odlaziti u društvo, živjet ću samo uz tebe, ako mi oprostiš.

— Mogla bi se opet dosađivati. Uostalom, što će svijet reći ako najedanput više ne budeš izlazila? U proljeće ćemo otići na putovanje u Italiju, a obići ćemo i Evropu kad više ne budeš imala djece, koju treba odgajati. Moramo ići na sutrašnji ples u Operi, jer se inače ne bismo mogli domoći tvojih pisama a da se ne izvrgnemo neprilici; neće li Florina, time što će ti ih donijeti, istaknuti svoju moć?

— I ja ću to vidjeti? — prestrašeno upita grofica.

— Prekosutra ujutro.

Sutradan oko ponoći, na plesu u Operi, Nathan se šetao u fojeru pod ruku s jednom krabuljom, dosta muževnog izgleda. Pošto su dva tri puta prešli foverom, prišle su im dvije zakrabuljene žene.

— Bijedni glupane, ti se upropaštavaš, Marija je ovdje i ona te vidi — reče Vandenesse ikoji se obukao u žensko, Nathanu.

— Ako me hoćeš saslušati, saznat ćeš stvari koje ti Nathan nije rekao; saznat ćeš da je tvoja ljubav prema njemu ugrožena — reče dršćući grofica Florini.

Nathan naglo ispusti Florininu ruku i pođe za grofom koji se već izgubio u gomili. Florina je sjela pokraj grofice koja ju je povukla za sobom na jednu klupicu pokraj Vandenessea koji se vratio da zaštiti svoju ženu.

— Kaži mi, što mi imaš reći, draga moja — reče Florina — i nemoj misliti, da ću te dugo slušati. Znaj da mi nitko na svijetu neće oteti Raoula! ja ga čuvam iz navike, a to vrijedi koliko i ljubav.
— Najprije, je si li ti Florina? — upita Feliks svojim prirodnim glasom.
— Lijepo pitanje! Ako ti to ne znaš, kako hoćeš da ti vjerujem, šaljivčino?
— Idi i pitaj Nathana koji sad traži ljubovcu o kojoj ti govorim gdje je prije tri dana proveo noć? Htio se ugušiti plinom, draga moja, bez tvog znanja, jer nije imao novaca. Eto;, koliko poznaješ stvari čovjeka koga tobože ljubiš; ostavljaš ga bez para, on se ubija; zapravo, nije se ubio, nije mu uspjelo. Promašeno je samoubistvo isto toliko smiješno kao i dvoboj bez ogrebotine.
— Lažeš! — reče Florina. — Toga je dana jeo kod mene, ali tek kad se smrklo. Jadnog su momka gonili. Sakrivao se, i to je sve.
— Onda idi u ulicu du Mali i upitaj u hotelu du Mail da li ga je dovela napola mrtvog neka lijepa žena s kojom se sastaje već godinu dana. Pisma tvoje suparnice sakrivena su ti pred nosom u tvome stanu. Ako hoćeš Raoulu dati lijepu lekciju, otići ćemo nas troje k tebi: tamo ću ti pokazati gdje su pisma i ti ćeš moći, s dokazima u ruci, u najkraće vrijeme spriječiti da ne dospije u zatvor za dužnike u ulici Chichy ako budeš dobra.
— De ti vuci za nos drugu, a ne Florinu, mali moj. Ja sam sigurna da se Nathan ne može zaljubiti ni u koga.
— Ti bi me htjela uvjeriti da je on od nedavna pažljiviji prema tebi; ali to upravo dokazuje da je on veoma zaljubljen...
— U ženu iz otmjenog društva, on?... — reče Florina. — Ne uznemirujem se zbog takve sitnice.
— E pa, hoćeš li da dođe i da ti kaže da te jutros neće otpratiti kući?
— Ako mi on to kaže — nastavi Florina — tada ću te odvesti k sebi, i potražit ćemo pisma kojima ću vjerovati kad ih vidim.
— Ostani tu — reče Feliks — i gledaj.
On uze ženu pod ruku i postavi se na dva koraka od Florine. Uskoro se Nathan, koji se vrtio po foyeru tražeći svagdje svoju krabulju kao pas gospodara, vratio na mjesto gdje je primk povjerljivu obavijest. Čitajući na tom čelu brigu, koju je lako bilo opaziti, Florina se ukipi ispred pisca i reče mu zapovjedničkim glasom:
— Neću da me ostavljaš samu, imam razloga za to.
— Marija!... — reče tada, po savjetu svoga muža, grofica Raoulu u uho. — Tko je ova žena? Ostavite je odmah, izađite i čekajte me kraj stubišta.
U ovoj groznoj neprilici Raoul se naglo istrgne iz Florinine ruke, koja to nije očekivala te je, premda ga je čvrsto držala, bila prisiljena da ga pusti. Nathan se odmah izgubi u gomili.
— Sto sa.m ti govorio? — reče Feliks u uho zabezeknutoj Florini i ponudi joj ruku.
— Tko bio da bio — reče ona — dođi, hajdemo. Imaš li kola?
Mjesto odgovora Vandenesse je brzo odveo Florinu u kola, a zatim je otrčao da se sastane sa ženom na ugovorenom mjestu pod trijemom. Za nekoliko trenutaka tri su maske, koje je Vandenesseov kočijaš brzo vozio, stigle u glumičin stan, gdje je ona skinula obrazinu. Gospođa de Vandenesse nije se mogla suzdržati a da ne zadršće od iznenađenja kad je vidjela kako se Florina, krasna od gnjeva i ljubomore, guši od srdžbe.
— Tu je neka lisnica — reče Vandenesse — od koje ti nikada nije dao ključ, i pisma moraju biti u njoj.
— E, ovog sam puta zaista radoznala. Ti znaš nešto što mi nije dalo mira već nekoliko dana — reče Florina. pojurivši u radnu sobu da donese lisnicu.
Vandenesse je vidio kako mu žena blijedi pod maskom. Florinina je soba više govorila o glumičinoj i Natban'orvoj bliskosti nego što bi idealno zaljubljena žena htjela znati. U tren oka ženin pogled znade proniknuti u istinu ovakvih stvari, i upravo to što su se služili zajedničkim stvarima u kućanstvu grofici je bio dokaz da je točno ono što joj je Vandenesse rekao.
Florina se vrati s lisnicom.
— Kako ćemo je otvoriti? — upita ona.
Glumica posla po veliki kuharičin nož, a kad ga je sobarica donijela, Florina zamahne njime i reče podrugljivo:
— Ovim se kolju pilići!
Ova riječ, od koje grofica zadršće, predoči joj još bolje nego što joj je dan prije predočio njezin muž dubinu ponora u koji umalo da se nije okliznula.
— Kako sam glupa! — reče Florina. — Bolje je njegovom britvom.
Donijela je britvu, kojom se Nathan sat prije obrijao, i njome rasiječe lisnicu od safijan kože; lisnica se otvori i Marijina se pisma pokazaše. Florina je nasumce izvadila jedno.
— Da, to je zaista dobro odgojena žena! Čini mi se da nema nijedne pravopisne pogreške.
Vandenesse uzme pisma i preda ih svojoj ženi, koja je otišla do nekog stola da provjeri jesu li sva na broju.
— Hoćeš li ih dati u zamjenu za ovo? — upita Vandenesse pružajući Florini mjenicu od četrdeset tisuća franaka.
— Zar je pobenavic kad potpisuje takve mjenice!... Vrijedi mjesto novčanica — reče Florina čitajući mjenicu. — Ah, dat ću ti ja grofice! A ja sam satrla i dušu i tijelo po provinciji da mu sakupim novaca. Ja, koja bih se pustila gnjaviti od kakvog mjenjača, samo da ga spasim! Takvi su vam muškarci: kad se mi žene slomimo za njih, oni nas još gaze! Platit će on tek meni!
Gospođa je de Vandenesse pobjegla s pismima.
— Hej, lijepa krabuljo! Ostavi mi samo jedno da ga uvjerim.
— To nije više moguće — reče Vandenesse.
— A zašto?
— Ova je krabulja tvoja bivša suparnica.
— Gle, ta mogla mi je bar reći hvala! — poviče Florina.

— A zašto uzimaš četrdeset tisuća franaka? — reče Vandenesse i pozdravi je.

Mladi ljudi koji su već pokušali izvršiti samobistvo vrlo ga rijetko opet pokušavaju, jer su jednom već pretrpjeli njegove bolove. Kad samoubistvo izliječi od života, ono izliječi od dobrovoljne smrti. Stoga Raoul nije više ni želio da se ubije kad se obreo u još strasnijem položaju nego što je bio onaj iz kojega se htio izvući i kad je našaomjenicu, koju je izdaoSchmuckeu, u Florininim rukama. Bilo jeočito da joj je mjenicu dao grof de Vandenesse. Pokušao je vidjeti groficu da bi joj protumačio prirodu svojeljubavi koja je u njegovu srcu gorjela življe nego ikad. Međutim, kad je grofica prvi put vidjela Raoula u društvu, ona ga pogleda oštrim i prezirnim pogledom koji otvara nepremostiv ponor Između muškarca i žene. Unatoč svome pouzdanju Nathan se preko čitave zime nije usudio razgovarati s groficom, a nije se usudio ni da joj priđe.

Međutim, on se povjerio Blondetu: uspoređivao je gospođu de Vandenes.se s Laurom i Beatrice. On mu je razlagao ovaj lijepi odlomak koji dugujemo peru jednog od najpoznatijih pjesnika toga vremena:.

„Ideale, plavi cvijete sa zlatnim srcem, tvoje vlaknasto korijenje, tisuću puta tanje nego svilena kosa vila, dopire do dna naše duše i upija njezine najčistije sokove; slatki i gorki cvijete, ne možemo te iščupati a da nam srce ne krvari i da sa tvoje slomljene stabljike ne kaplju crvene kapljice! Ah, prokleti cvijet, kako je procvjetao u mojoj duši!“

— Ti trabunjaš, dragi moj — reče mu Blondet — šlažem se da jie bio lijep cvijet, lailli on nije bio idealan, i umjesto da pjevaš, Ctaao slijepac pred udubljenjem u aidu, morao bi pomišljati na to da opereš ruke kako bi se pokorio vlasti i pristao uz nju. Ti si i previše velik umjetnik da bi bio političar, tebe su izigrali ljudi koji ti nisu ravni. Nastoj da opet budeš izigran, ali na drugom mjestu.

— Marija me ne može spriječiti da je ljubim — reče Nathan. — Ona še biti moja Beatrice.

— Dragi moj, Beatrice je bila djevojčica od dvanaest godina koju Dante kasnije nije više vidio. Da nije tako, zar bi ona postala Beatrice? Da bismo od žene napravili božanstvo, ne smijemo je vidjeti danas s malim ogrtačem, sutra s izrezanom haljinom,, prekosutra na bulevaru, gdje kupuje igračke za svoje najmlađe dijete. Kad netko ima Florinu, koja je čas vojvotkinja iz vodvilja čas građanka iz drame, crnkinja, markiza, pukovnik, švicarska seljakinja, djevica boga sunca iz Perua, a to je jedino mogući način da ona bude djevica, ne razumijem kako se upušta u pustolovinu sa ženama iz visokog društva!

Du Tillet je, ovako se kaže na burzi, slomio Nathana koji je napustio svoj udio u listu jer nije imao novaca. Slavni je čovjek dobio samo pet glasova u kotaru u kojemu je bankar bio izabran.

Kada se naredne zime gospođe de Vandeinesse, poslije dugog i ugodnog putovanja po Italiji, vratila u Pariz, obistinila su se sva Feliksova predviđanja o Nathanu: poslušavši Blondetove savjete, on je pregovarao s vladom. Što se tiče vanjštine ovoga pisca, ona je bila tako neuredna da je grofica Marija vidjela jednog dana na Champs Elysees svog negdanjeg ofoožavaoca u najjadnijem odijelu kako ide pješke pod ruku s Florinom. Ako je ženi netko ravnodušan. onda je već prilično ružan u njezinim očima, ali kad ga ona više ne ljubi, on joj izgleda grozan, osobito kad je nalik na Nathana. Gospođa se de Vandenesse načas zastidi kad je pomislila da se zanimala za Raoula. Da se nije već izliječila svake želje za vanbračnom ljubavi, dovoljna bi bila suprotnost koju je tada utjelovljavao^ grof u usporedbi s ovim čovjekom, već manje dostojnim društvene naklonosti, pa da joj bude miliji muž nego sam anđeo.

Ovaj je častolijubivi čovjek, taiko bogat crnilom a tako siromašan voljom, naposljetku danas predao oružje i dobio nekakvu sinekuru u jednom zvanju bez posla, kao osrednji čovjek. Pošto je podupirao sve pokušaje protiv reda, on sada mirno živi u sjeni jednog ministarskog lista. Križ Legije časti, koji je prije uvijek bio plodna meta za njegove šale, sada mu resi zapučak na kaputu. „Mir *pod svaku cijenu"?*[51] na temelju kojih riječi je živjelo uredništvo jednog revolucionarnog lista, sadržaj je njegovih pohvalnih članaka. On danas brani silom razuma pravo nasljedstva koje je toliko napadao frazama pristaša Saint-Simona. Ovo nelogično držanje ima svoj korijen i svoj oslonac u promjeni mišljenja nekolicine ljudi taji su za vrijeme naših posljednjih političkih promjena postupili kao Raoul.

LAŽNA LJUBAVNICA

Prevela

Mila Đorđević

U septembru 1835. godline jedina od najbogatijih nasljednica iz predgrađa Saint-Gerimalin, gospođica du Rouvre, jedinica marfciza du Rouvre, udala se za grofa Adama Mjeoisiava Lažinjskog, mladog poljskog emigranta. Bolje da imena budu napisana onako ikako se izgovaraju da bi čitaoci bili pošteđeni gledanja u bedeme od suglasnika pomoću kojih ovaj slavenska jezik štiti svoje samoglasnike, vjerojatno da ih ne bi izgubio, kad su već tako malobrojni. Markiz du Rouvre je gotovo dokraja proćerdao jedno od najvećih bogatstava plemstva, kome je nekad imao da zahvali što se oženio gospođicom de Ronquerolles. Tako je s majčine strane Clementina du Rouvre imala ujaka markiza de Ronquerolles d tetku, gospođu de Serizy. S očeve strane imala je strica, viteza du Rouvre, mlađeg očeva brata i starog momka, koji se obogatio trgujući kućama i zemljom. Markiz de RonqueroIles izgubio je svoja dva djeteta prilikom epidemije kolere. Jedinac sin gospođe de Serizv, mladi oficir s najljepšom budućnošću, poginuo je u Africi u prepadu na Maktu.[52] Danas se bogate porodice nalaze između dvije opasnosti: da potpuno osiromaše svoju djecu ako ih imaju suviše ili da izumru ako se zadrže na jednom ili dva djeteta; ovo je čudna posljedica Građanskog zakonika na koju Napoleon nije pomišljao. Sasvim slučajno, usprkos bezumnom rasipanju markiza du Rouvre na Florinu, jednu od naj dražesnu ih pariških glumica, Clementina postaje, dakle, nasljednica. Markiz de Ronquerolles, jedan od najvještijih diplomata nove dinastije, njegova sestra gospoda de Serizy i vitez du Rouvre sporazumješe se, da bi spasli svoju imovinu od markiževih kandži, da je prenesu na svoju nećakinju i obećali su da će joj osigurati na dan njenog vjenčanja svaki po deset hiljada franaka rente.

Sasvim je nepotrebno reći da Poljak, iako izbjeglica, nije apsolutno ništa stajao francusku vladu. Grof Adam je pripadao jednoj od najstarijih i najčuvenijih poljskih porodica, bio je u srodstvu s većinom njemačkih kneževskih kuća i sa Sapjehovim, Eadivilovirn, Ževuskim, Čartoriskim, Leščinskim, Jatalonovskim, Ljuborošskim, sa svima velikim sar mat skini ,,ski“-jima. Ali poznavanje nauke o grbovima nije ono čime se odlikuje Francuska pod Louisom-Philippeom, i ovo plemstvo nije moglo biti preporuka kod građanskog staleža koji je tada vladao. Uostalom, kada se 1833. godine Adam pojavio na Talijanskom bulevaru, u kavani Prasoati, u Jockeyklubu, on je vodio život mladog čovjeka koji se, u naknadu za izgubljene nade na političku karijeru, vratio raskalašnosti i uživanju. Smatrali su da je student. Zbog gnusne vladine reakcije poljska narodnost se tada srozala isto tako nisko koliko su republikanci željeli da je uznesu. Čudna borba Pokreta protiv Otpora[53], dvije riječi koje će biti neobjašnjive za trideset godina, načini igračku od nečega što je trebalo da bude dostojno poštovanja: od imena jedne pobijeđene nacije kojoj je Francuska pružala gostoprimstvo, radi koje su izmišljene svečanosti, radi koje se igralo i pjevalo' na pretplatu, najzad, jedne nacije koja je 1796, u vrijeme kada se Evropa borila protiv Francuske, dala Francuskoj šest hiljada ljudi, i to kakvih ljudi!

Nemojte zaključiti iz ovoga da želimo da okrivimo cara Nikolu zbog Poljske ili Poljsku zbog cara Nikole. Prije svega, bilo bi vrlo glupo umetati politička raspravljanja u pripovjest koja treba da zabavi ili zainteresira. Zatim, Rusija i Poljska su bile podjednako u pravu, jedna što je željela jedinstvo carevine, a druga što je htjela da se ponovo oslobodi. Uzgred rečeno, Poljska je mogla da osvoji Rusiju svojim moralnim utjecajem umjesto što se tukla protiv nje s oružjem u ruci, da se ugledala u tome na Kineze koji su najzad pokinezili Tatare i koji će, nadajmo se, jednoga dana pokineziti Engleze. Trebalo je da Poljska polonizira Rusiju: Ponjatovski je to pokušao^ u najnemirnijoj pokrajini carstva; ali taj je plemić bio kralj i utoliko manje shvaćen ukoliko ni sam sebe možda nije baš dobro shvatio. Kako ne mrziti ljude koji su bili uzrok užasne prevare za vrijeme parade na kojoj je čitav Pariz tražio da pritekne Poljskoj u pomoć? Gledalo se tobože na Poljake kao na saveznike Republikanske partije, zaboravljajući da jie Poljska aristokratska republika. Otada je buržoazija sručila sav svoj odvratni prezir na Poljake koje su kovali u nebesa nekoliko dana ranije. Dah pobune je uvijek obrtao Parižane za sto osamdeset stupnjeva, pod svim režimima. Moramo podsjetiti na te preokrete pariškog mnijenja da bismo objasnili kako[1] je riječ Poljak 1845, godine predstavljala podsmješljivo ime kod naroda koji sebe smatra najduhovitijim i najučtivijim na svijetu, u središtu svjetlosti, u jednom gradu koji danas drži žezlo umjetnosti i književnosti. Postoje, na žalost, dvije vrste poljskih emigranata: Poljak-republikanac, Ljeljeveljev sljedbenik, i Poljakplemić iz partije na čijem se čelu nalazi knez Čartoriski. Te dvije vrste Poljaka su kao voda i vatra.; ali zašto im ovo zamjerati? Zar se takve podvojenosti nisu uvijek mogle uočiti kod emigranata kojoj bilo naciji da pripadaju i u bilo koju zemlju da odu? Čovjek nosi svoju otadžbinu i svoje mržnje sa sobom. U Bruxellesu su dva francuska svečenika-emigranta ispoljavala duboku odvratnost jedan prema drugom, a kada su jednog od njih upitali za razlog, on odgovori pokazujući na svoga supatnika: „On je janzenist." Za vrijeme progonstva, Dante bi svakako bio rado izbo kamom nekog neprijatelja Bijelih. U tome leži razlog napada uperenih na poštovanja dostojnog kneza Adama Čartoriskog od strane francuskih rađikala i razlog negodovanja protiv jednog dijela poljske emigracije koje je potjecalo od dućanskih Cezara i obrtničkih Aleksandara.

Godine 1834. Adam Mječisiav Lažinjski imao je, dakle, protiv sebe podsmijehe Parižana.

— Prijatan je iako je Poljak — govorio je o njemu Rastignac.

— Svi ti Poljaci tvrde da su visoki plemići — govorio je Maxime de Trailles — ali ovaj plaća svoje dugove na kartama; počinjem vjerovati da je odista imao posjede.

Bez ikakve namjere da se vrijeđaju izgnanici, dozvoljeno je primijetiti da su površnost, bezbrižnost i nepostojanost sarmatskog karaktera opravdavali ogovaranja Parižana koji su, uostalom, savršeno ličili na Poljake u sličnim okolnostima. Francuska aristokracija, tako izvanredno pomognuta od strane poljske aristokracije za vrijeme revolucije, svakako se nije odužila prinudnim emigrantima iz 1832. godine. Tužna je činjenica, ali moramo hrabro priznati da je predgrađe Saint-Germain, što se toga tiče, još uvijek dužnik Poljske. Je li grof Adam bio bogat, siromašan, da li je bio avanturist? To pitanje je dugo ostalo neriješeno. Diplomatski saloni, vjerni instrukcijama, ugledali su se na šutnju cara Nikole, koji je tada svakog poljskog emigranta smatrao za mrtvog. Tuileries i većina onih koji odatle dobijaju naloge pokazali su na grozan način onu političku osobinu koju krasi naziv *mudrost.* Pravili su se da ne poznaju jednog ruskog kneza s kojim su pušili cigare za vrijeme emigracije, zato što im je izgledalo da je pao u nemilost kod cara Nikole. Između obazrivosti dvora i

diplomacije, otmjeni su Poljaci živjeli u biblijskoj povučenosti „Super flumina Babvlonis"[54] ili su pohađali izvjesne salone koji služe kao neutralan teren za sva mišljenja. U gradu uživanja kao što je Pariz, gdje je razonode tusta i tma, vjetropirasti Poljaci imali su dva puta više razloga nego što im je bilo potrebno da vode raskalašen bećarski život. Najzad, recimo i to, Adam je prije svega imao protiv sebe svoju vanjštinu i svoje ponašanje. Postoje dvije vrste Poljaka, kao što ima dvije vrste Engleskinja. Kad Engleskinja nije jako lijepa, ona je užasno ružna, a grof Adam je pripadao toj drugoj kategoriji. Njegovo sitno lice, prilično jetko, kao da je bilo prikliješteno u škripu. Njegov kratak nos, plava kosa, riđi bikovi i brada daju mu utoliko jaču sličnost s kozom što je malen, mršav i što vas njegove plavožute oči plaše onim kosim pogledom, talm slavnim po Vergilijevu stihu. Usprkos tolikim nevoljnim uvjetima, otkuda mu to izvanredno ophođenje i to divno držanje? Odgovor na to pitanje nalazi se u ponašanju dendija i u odgoju koje duguje svojoj majci, rođenoj Rađivil. Ako njegova hrabrost ide do neustrašivosti, njegov duh ne prelazi obične, plitke šale pariških razgovora; ali on ne nailazi često među mladićima u modi na nekog tko bi bio iznad njega. Otmjeno društvo danas isuviše mnogo govori o konjima, prihodima, porezu, poslanicima da bi francuska konverzacija ostala ono što je bila. Puh zahtijeva slobodno vrijeme i izvjesne nejednakosti u položaju. Možda se bolje razgovara u Petrogradu i u Beču nego u Parizu. Ravnopravnim ljudima nisu potrebne finese, oni jedni drugima sasvim prosto kaeujiu stvari onakve kakve jesu. Pariški podsmješljivci su, dakle, teško mogli otkriti visokog plemića u nekoj vrsti površnog studenta koji je u govoru nemarno prelazio s jednog predmeta na drugi i utoliko pomamnije jurio za razonodama ukoliko je izbjegao velike opasnosti; zato što je izišao iz svoje zemlje gdje mu je porodica bila poznata, smatrao je da slobodno može voditi razuzdan život ne izlažući se rđavom glasu. Jednog lijepog dana, 1834. godine, Adam kupi gospodsku kuću u ulici la Fepiniere. Šest mjeseci poslije te kupovine njegov domazluk je bio ravan najbogatijim kućama u Parizu. U vrijeme kada su Lažinjskog počeli shvaćati ozbiljno, on vidje Clementinu u Talijanskom kazalištu i zaljubi se u nju. Vjenčanje je obavljeno godinu dana kasnije. Salon gospođe d'Espard dao je znak za pohvale. Majke su prekasno saznale da se već od devetstote godine porodica Lažinjski ubrajala među najstarije porodice na Sjeveru. Jednim obazrivim potezom, neuobičajenim kod Poljaka, mati mladoga grofa zadužila je svoje imanje na ogromnu sumu, koju su pozajmile dvije židovske kuće i koja je uložena u francuske papire. Grof Adam Lažinjski imao je osamdeset hiljada franaka rente. Nitko se više nije čudio nesmotrenosti s kojom su, po mišljenju mnogih salona, gospođa de Serizy, stari diplomat Ronpuerolles i vitez du Rouvre popustili pred ludom strašću svoje nećakinje. Prešlo se, kao uvijek, iz jedne krajnosti u drugu. U toku zime, 1836. godine, grof Adam je bio u modi, a Clementina Lažinjska postala je jedna od kraljica Pariza. Gospođa Lažinjska pripada danas onom ljupkom krugu mladih žena u kome se ističu gospođe de d'Esitoradie, de Portenduere, Marie de Vanđenesse, du Guenic i de Maufrigneuse, cvjetovi sadašnjeg Pariza koji žive na velikom rastojanju od skorojevića, od građana i od tvoraca nove politike.

Ovaj je uvod bio potreban da bi se odredila sredina u kojoj se dogodilo jedno od onih uzvišenih djela, manje rijetkih nego što misle klevetnici današnjice i koja su kao lijepi biseri plod patnje ili bola, i poput bisera skrivena pod grubom ljušturom, izgubljena, jednom riječi u dnu tog bezdana, tog mora, tih velikih voda u vječitom kretanju koje se zovu svijet, vijek, Pariz, London ili Petrograd, kako vam drago!

Ako je ikad dokazana ona istina da je arhitektura izraz načina života, to se svakako dogodilo poslije revolucije 18:10. godine, pod vladom Orleanske kuće. U Francuskoj se sva bogatstva smanjuju, veličanstveni dvorci naših predaka stalno se ruše i zamjenu ju nekakvim zajedničkim kućerinama u kojima plemić koji je postao francuski per poslije julske revolucije stanuje na trećem spratu iznad nekog obogaćenog probisvijeta. Stilovi su pobrkani. Kako više ne postoje ni dvor ni plemstvo da bi davali primjer, nema nikakvog sklada u umjetničkim proizvodima. Arhitektura, sa svoje strane, nikad nije iznašla više skučenih sredstava da bi majmunski podržavala ono pravo, trajno, 1 nikad nije unijela više dovitljivosti u vještinu raspoređivanja. Ponudite nekom umjetniku krajičak bašte neke srušene stare plemićke kuće i on će vam sazidati jedan mali Louvre pretrpan ukrasima; bit će tu i dvorište, i štale, ako baš želite i bašta; unutra vam nagomila toliko sobičaka i sporednih izlaza, tako vješto da zavara oko te vam se čini da ima dovoljno prostora; najzad, napravi sijaset stanova tako da se vojvodska porodica kreće na mjestu koje je nekad zauzimao prostor za mdješenje kruha nekog predsjednika suda. Kuća grofice Laž.njske, u ulici la Pepiniere, jedna od tih modernih tvorevina, nalazi se između dvorišta i vrta. S desne strane, u dvorištu, smještene su zgrade za poslugu, a s lijeve, odgovarajući ovima, štale i šupe. Nadstojnikov stan se nalazi iznad krasne kolske kapije.

Glavna raskoš te kuće je divan zimski vrt u nastavku jednog budoara u prizemlju gdje su smještene izvanredne odaje za prijem. Nekakav filantrop istjeran iz Engleske sagradio je taj arhitektonski dragulj, sazidao zimski vrt, dao nacrt za vrt, ispolitirao vrata, popločao sporedne zgrade, obojio prozore u zeleno i ostvario jedan od onih snova sličnih, u malome, snu Djure IV u Brightonu. Vrijedan, umješan, brz pariški radnik izradio mu je rezbarije na vratima i prozorima. Napravili su mu stropove po ugledu na srednjovjekovne ili venecijanske palače i neštedimice oblagali vanjske zidove pločama. Elschoet i Klagmann[55] su ukrasili gornje dijelove vrata i kamina. Schinner[56] je majstorski izradio slike na stropovima. Veličanstveno stubište, bijelo kao ženska ruka, moglo se porediti sa stubištem u Rothschilđovoj palači. Zbog bune cijena te ludorije nije prešla sumu od milion i sto hiljada franaka. Za Engleza to je bik kao da je dao zabadava. Sva ta raskoš, nazovikneževska, po ljudima koji više ne znaju šta je pravi knez, bila je smještena na prostoru nekadašnje bašte uz kuću nekog liferanta, jednog od Knezova revolucije koji je umro u Bruxellesu, pod stečajem, poslije jednog burzovnog kraha. Englez je, pak, umro u Parizu od Pariza, jer za mnoge ljude Pariz je bolest; nekada je čak i više bolesti. Njegova udovica, metodističke vjere, pokazala je najveće gnušanje prema nababovoj kućici. Filantrop je bio trgovac opijumom. Čedna udovica naredi đia se sablažnjiva zgrada proda u momentu kad su bune dovodile u pitanje mir pod svaku cijenu. Grof Adam. je iskoristio tu priliku, doznat ćete kako, što nimalo nije bilo u skladu s njegovim gospodskim postupcima.

Iza te kuće, sazidane od kamena išaranog kao dinja, prostire se engleski travnjak kao zelena kađifa,

osjenčen u dnu dopadljivim šumarkom egzotičnog drveća usred koga se diže jedan kineski paviljon s nijemim zvončićima i nepokretnim pozlaćenim jajima. Zimski vrt sa svojim neobičnim sklopom skriva ogradu s južne strane. Ovaj drugi zid, nasuprot zimskom vrtu, prekriven je puzavicama kojima je dat oblik galerija pomoću zeleno obojenih motki, sastavljenih poprečnim letvama. Ta livada, taj prostor pun cvijeća, te aleje posute pijeskom, ta tobožnja šuma, te ograde u zraku nalaze se na ciglo hiljadu i pol kvadratnih metara koji danas vrijede četiri stotine hiljada franaka, koliko i prava šuma. U toj tišini ostvarenoj usred Pariza ptice pjevaju: ima kosova, slavuja, zimovki, grmuša i mnogo vrabaca. Zimski vrt je ogromna vaza cvijeća u kojoj je zrak pun mirisa i po kojoj se čovjek zimi Seta kao da je blistavo ljeto. Sredstva kojima se po želji postiže atmosfera kao u tropskim predjelima, u Kini ili Italiji, vješto su skrivena. Cijevi kroz koje prolazi vrela voda, para ili nekakav drugi toplotni izvor obložene su zemljom i liče na vijence živog cvijeća. Budoar je prostran. Ona pariška vila koja se zove Arhitektura ima čudesnu moć da na malom zemljištu sve načini velikim. Umjetnik kome je grof Adam povjerio da preuredi kuću želio je napraviti od grofičina budoara remek-djelo ljupkosti. Tu je neukusnost nemoguća: ima isuviše lijepih beznačajnosti. Ne bi se mogloreći š'ta je tu najđopadljivije: stočići izrezbareni u Kini, s hiljadama figura izrađenih u slonovači, nad kojima su se satrle dvije generacije Kineza, pehari od tamnog topaza na postoljima od filigrana; mozaici koje bi čovjek rado ukrao; holandske slike kaošto ih ponovo pravi Schinner; anđeli shvaćeni kao što :h shvaća Steinbork koji ne izrađuje uvijek one koje potpisuje; statuice koje su izvajali geniji progonjeni od svojih vjerovnika (pravo tumačenje arapskih mitova); veličanstvene skice naših najboljih umjetnika; table sa škrinja koje oblažu zidove naizmjenično s tapetama od šarene indijske svile; zavjese u bogatim zlatastim naborima koje se spuštaju iz hrastovih korniša, na čijim se rezbarijama tiskaju svi prizori iz lova; namještaj dostojan gospođe đe Pompadour: jedan perzijski sag itd. Najzad, kao vrhunac vještine, sve te dragocjenosti, obasjane blagom svjetlošću koju propuštaju dvije čipkane zavjese, izgledale su još dopadljivi je. Na jednom stočiću, među starim umjetničkim predmetima, jedan korbač, čiju je dršku izradila gospođica de Fauveau[57], značio je da grofica voli jahati. Takoizgleda jedan buđoar 1837. godine — izložba robe zabavna za gledanje, kao da dosada prijeti najpotrebnijem i najviše pokretanom društvu na svijetu. Zašto nema ničeg prisnog, ničeg što vodi sanjarenju, duševnom miru? Zašto? Zato što nitko nije siguran u sutrašnjicu i što svatko gleda da iskoristi život kao rasipnik kome je osiguran doživotni prihod

Jednog jutra Clementina je izgledala kao da razmišlja, zavaljena u jednom od onih divnih naslonjača iz kojih čovjek ne može da ustane, jer je tapetar koji ih je izumio savršeno uspeo pogoditi okrugline i udobnosti koje mame na lijenost i prijatnu besposlicu. Kroz otvorena vrata na zimskoj basti dopirali su mirisi bilja i tropskog rastinja. Mlada žena je gledala Adama koji je pušo pred njom na otmjenim nargilama, a to je bio jedini način pušenja koji je ona dozvoljavala u tim odajama. Između zavjesa na vratima, pokupljenih u elegantne poveske, pogled se pružao na dva divna salona, jedan u bijeloj i zlatnoj boji, sličan salonu palače Forbin-Janson, a onaj drugi u stilu renesanse. Blagovaonica, kojoj nema ravne u Parizu i koja se može uporediti jedino s blagovaonicom baruna de Nucingen, nalazi se na kraju jedne male galerije sa stropom i ukrasima u srednjovjekovnom stilu. Ispred galerije, s dvorišne strane, nalazi se jedno veliko predsoblje kroz čija se staklena vrata vide ljepote stubišta.

Grof i grofica su malo prije toga završili doručak: nebo je ličilo na ažurni prekrivač, bez ijednog oblačka — april je bio na izmaku. Taj bračni par je imao za sobom dvije godine sretnog života, a Clementina je tek prije dva dana otkrila u toj kući nešto što je ličilo na tajnu, na misterij. Poljak je, da kažemo opet. njemu na čast, obično slab pred ženom. On je toliKO nježan prema njoj da postaje slabiji od nje u Poljskoj, i mada su Poljakinje izvanredne žene, Poljaka Parižanka još brže savlada. Stoga grof Adam, doveden u škripac mnoštvom pitanja, nije umio da bude bezazleno prepreden i da .svojoj ženi ne oda tajnu bez naknade. Sa ženom uvijek treba iskoristiti tajnu; ona vam to ne zamjera, kao što hulja nije bez poštovanja prema čestitom čovjeku koga nije uspio izigrati. Više hrabar nego rječit, grof je samo tražio da ne odgovori prije nego što popuši nargile pune turskog duhana.

— Dok smo bili na putu, pri svakoj teškoći ti si mi odgovarao: „Paz će sve to urediti!“ Samo si Pazu pisao! Kad smo se vratili, svi su govorili: „Kapetan!" Hoću da iziđem? „Kapetan!" Treba li isplatiti neki račun? „Kapetan!" Ako moj konj neravno kasa, o tome se govori „Kapetanu Pazu“. Najzad, ovdje je za mene kao u dominama: Paz je svuda. Samo se govori o Pazu, a ja ne mogu da vidim Paza.. Tko je to Paz? Neka mi se dovede taj naš Paz.

— Zar nije sve u redu? — reče grof ispuštajući cijev svojih nargila.

— Sve je toliko u redu — reče ona — da bi se sa dvije stotine hiljada franaka prihoda čovjek upropastio kao bi vodio život kakav mi vodimo sa sto i deset hiljada franaka.

Ona povuče gajtan izvezen najsitnijim bodom, pravo rernek-djelo, i zazvoni. Sobar, odjeven kao ministar, odmah se pojavi.

— Recite gospodinu kapetanu Pazu da želim s njim govoriti.

— Ako smatrate da ćete na taj način nešto doznati!... — reče uz osmijeh grof Adam.

Valja reći da su Adam i Clementina, nakon vjenčanja u decembru 1835. godine, proveli zimu u Parizu, a zatim bili u Italiji, Švicarskoj i Njemačkoj čitave 1836. godine. Pošto se vratila u novembru, grofica je počela primati prvi put u zimskoj sezoni, koja se sad završila, i jasno je primijetila da postoji jedan čovjek koji je sve i sva, gotovo se ne čuje i ne vidi, ali je vrlo koristan, taj kapetan Paz, čije se ime izgovara kao što se piše.

— Gosipodin kapetan Paz moli gospodu groficu da ga izvini, on se nalazi u štali, u odijelu koje mu ne dozvoljava da se odmah pojavi; ali čim se presvuče, grof Paz će doći — reče sobar.

— A šta je radio?

— Pokazivao je kako treba timariti gospođina konja koga Konstantin ne četka po njegovoj volji — odgovori sobar.

Grofica pogleda u slugu: ovaj je bio ozbiljan i strogo se čuvao da ne poprati svoje riječi osmijehom koji

sebi dozvoljavaju podređeni kad govore o nekom pretpostavljenom za koga im se čini da se spustio do njih.

— A, on je timario Ćoru?

— Zar gospođa grofica neće izjaihati jutros? — reče sobar i ode bez odgovora.

— Je li Poljak? — upita Clementina svoga muža, a on potvrdno klimnu glavom.

Clementina Lažinjska je šutke promatrala Adama.

Nogu gotovo ispruženih na jastuku, držeći glavu kao ptica na rubu gnijezda koja sluša šumove u lugu, učinila bi se zanosna i prezasićenom čovjeku. Plava i vitka, s dugim spuštenim uvojcima, ličila je na one ljepotice iz bajke naslikane na „poezijama", naročito u domaćoj haljini od svile s perzijskim šarama čiji mnogobrojni nabori nisu tako potpuno skrivali draži njenog tijela i vitkost njenog stasa da im se čovjek ne bi mogao diviti kroz guste velove ukrašene cvijećem i vezom. Prekrštena na grudima haljina sjajnih boja otkrivala je donji dio vrata čija je bjelina odudarala od bjeline bogate čipke, umetnute na ramenima. Oči, opervažene crnim trepavicama, pojačavale su ljubopitljivi izraz njenih ljupko napućenih usta. Na čelu lijepa oblika mogla su se uočiti ispupčenja karakteristična za Parižanku svojevoljnu, podrugljivu, obrazovanu, ali neosjetljivu prema niskim, zadovoljstvima. Njene ruke, prozirne, visjele su niz priračje naslonjača. Na njenim tankim, prstima, povijanim pri vrhu, isticali su se sjajni nokti kao, ružičasti bademi. Adam se smiješio[1] nestrpljenju svoje žene i posmatrao je očima kojima bračna zasićenost još nije oduzela toplinu. Ta mala, vitka grofica već je uspjela da postane gospodar u svojoj kući, jer je jedva odgovarala na Adamovo divljenje. U pogledima koje mu je krišom bacala već se možda ispoljavala svijest o nadmoćnosti Parižanke nad tim Poljakom, žgoljavim, mršavim i riđastim.

— Evo Pazia — reče grof čim je čuo bat koraka koji je odjekivao kroz galeriju.

Grofica je ugledala krupnog, naočitog čovjeka, lijepo građenog, na čijem je licu bilo tragova blagosti koju rađaju snaga i nesreća. Paz je na brzinu navukao jedan od onih uskih redengota sa širitima, zakopčanim duguljastim drvenim dugmetima, koji su se nekad zvali poljske dolame. Gusta crna kosa, dosta neuredno očešljana, uokvirivala je njegovu četvrtastu glavu i Clementina je mogla vidjeti visoko čelo, svijetlo kao mramor, jer je Paz držao u rukama kapu sa štitom. Ta ruka je ličila na Herbulovu ruku na slici *Herkul i dijete*. Savršeno zdravlje blistalo je na tom licu i ravnomjerno ga je dijelio jedan veliki rimski nos koji je Clementinu podsjetio na lijepe Talijane. Kravata od crnog tafta upotpunjavala je vojnički izgled te tajanstvene osobe, visoke pet stepa i sedam palaca, s očima crnim kao ugljen i sjajnim kao u Talijana. Široke nabrane hlače ispod kojih su virili vrhovi čizama odavale su Pazov kult prema poljskoj modi. Romantičnoj ženi bi svakako bila smiješna gruba suprotnost između kapetana i grofa, između tog malog Poljaka uske glave i kršnog vojnika, između viteza i dvorjanina.

— Dobar dan, Adame — reče on neusiljeno grofu.

Zatim se lijepo pokloni i upita Clementinu čime može da je usluzi.

— Vi ste, dakle, prijatelj Ražinjskoga? — reče mlada žena.

— Na život i na smrt! — odgovori Paz kome mladi grof uputi prijateljski osmijeh, izbacujući svoj posljednji miriši javi dim.

— Pa onda zašto ne jedete za stolom s nama? Zašto nas niste pratili u Italiju i Švicarsku? Zašto se krijete ovdje tako da ne mogu da vam izrazim zahvalnost za stalne usluge koje nam činite? — reče mlada grofica s izvjesnom živošću, ali bez ikakvog uzbuđenja.

U stvari, ona je razabrala kod Paza kao neku dobrovoljnu potčinjenost. Ta misao nije bila lišena izvjesnog podcjenjivanja prema ovoj društvenoj ambiciji, prema tom licu koje je istovremeno bilo sekretar i nadzornik, ni sasvim nadzornik ni sasvim sekretar, nekakav siromašan rođak, nezgodan prijatelj.

— To je stoga, grofice — odgovori on dosta skbođino — što nema potrebe da mi se zahvaljuje: ja sam Adamov prijatelj i zadovoljstvo mi je da se staram o njegovim paslovima.

— Ti valjda stojiš takođe svog zadovoljstva radi? — reće grof Adam,

Paz sjede u naslonjač blizu vrata.

— Sjećam se da sam vas vidjela prilikom našeg vjenčanja i koji put u dvorištu — reće mlada žena. — Ali zašto zauzimate stav podčinjenosti, vi, Adamov prijatelj?

— Mišljenje Parižana ostavlja me potpuno ravnodušnim — reče on. — Ja živim za sebe ili, ako hoćete, za vas dvoje.

— Ali mišljenje svijeta o prijatelju moga muža ne može me ostaviti ravnodušnom...

— Oh! Gospođo, svijet se brzo zadovolji kad kaže: „To je osobenjak" — recite i sami! Hoćete li da izađete? — reče on poslije kratke šutnje.

— Hoćete li poći sa mnom u Bulomjsku šumu? — upita grofica.

— Vrlo rado.

Nakon toga Paz iziđe klanjajući se.

— Divan je to čovjek! Jednostavan kao dijete reče Adam.

— Ispričajte mi sada kakve su vaše veze s njim — zatraži Clementina.

— Paz, draga dušo — reče Lažinjski — potječe iz plemićske porodice isto toliko stare i Slavne koliko je i naša. Nakon nekih nedaća, jedan Paz je izbjegao iz Firence u Poljsku kamo je donio izvjestan imetak, nastanio se tu i osnovao porodicu Paz, kojoj je data grofovska titula; ta porodica, koja se istakla u lijepim danima naše kraljevske republike, postala je bogata. Izdanak ḍrveta oborenog u Italiji tako je snažno rastao da postoji nekoliko grana grofovske porodice Paz. Prema tome, neću ti ništa neobično saopćiti kad ti rečem da postoje siromašni Pazi i bogati Pazi. Naš Paz je izdanak jedne siromašne grane. Siroče, bez drugog imetka osim svog mača, on je služio u puku velikog kneza Koristantina kad je buknula naša revolucija. Odvučen u poljsku partiju, on se tukao kao Poljak, kao patriot, kao čovjek bez igdje ičega: tri razloga da se čovjek žestoko bori.. Pri posljednjem okršaju, misleći da njegovi ljudi idu za njim, on je jurišao na jednu rusku bateriju i tu bio zarobljen.

Bio sam prisutan. Taj hrabri potez me je potakao: „Hajdemo po njega!“ rekoh svojim konjanicima, Navaljivali smo na bateriju kao pljačkaši i ja oslobodili Paza, ja sedmi. Bilo nas je dvadeset kad smo pošli, vratilo se nas osam, računajući tu i Faza. Kada je Varšava bila prodata, trebalo je misliti kako da pobjegnemo od Rusa. Čudnim stjecajem okolnosti, Paz i ja smo se našli u isti čas, na istom mijestu, s one strane Visle. Vidio sam kako su jadnog kapetana uhvatili Prusi koji su tada igrali ulogu ruskih lovačkih pasa. Kad si nekog čovjeka izvukao iz Stiksa, tebi je stalo do njega. Ta nova opasnost u koijiu je upao Paz toliko me je ražalostila da sam pustio da i mene uhvate u namjeri da mu budem od koristi. Dva čovjeka mogu da se spase tamo gdje jedan sam propada. Zahvaljujući mom imenu i nekim porodičnim vezama s onima od kojih je zavisila naša sudbina, jer smo se tada nalazili u rukama Prusa, nisu nas spriječili da pobjegnemo. Proturio sam svog dragog kapetana kao nekog nevažnog vojnika, kao nekog od svoje posluge, i tako smo uspjeli da se dočepamo Gdanska. Tu smo se strpali u jednu holanđsku lađu, koja je polazila za London, gdje smo se iskrcali dva mjeseca kasnije. Moja mati se razboljela u Engleskoj i čekala me je ondje. Paz i ja smo je njegovali do smrti koju su katastrofe našeg poduhvata ubrzale. Napustili smo London i ja sam poveo Paza u Francusku. U sličnim nesrećama dva čovjeka postaju braća. Kad sam se obreo u Parizu, sa dvadeset i dvije godine, s osamdeset i nekoliko hiljada franaka rente, ne računajući ostatak od sume koja je potjecala od nakita i porodičnih slika što ih je moja mati prodala, htio sam osigurati Paza prije nego što se predam rasipničkom životu u Parizu. Primijetio sam nekakvu tugu u kapetanovim očima a poneki put i uzdržane suze. Imao sam prilike da ocijenim njegovu dušu koja je do krajnosti plemenita, velika, široka. Možda je žalio što je vezan dobročinstvima za jednog mladića, šest godina mlađeg od sebe, a nije imao mogućnosti da mu se oduži. Bezbrižan i lakomislen kao svaki momak, mogao sam se upropastiti na kocki, dozvoliti da me speti ja neka Parižanka; jednog dana Paz i ja mogli smo se rastaviti. Mada sam sebi obećao da ću podmirivati sve njegove potrebe, uvidio sam da se vrlo lako može dogoditi da zaboravim ili da ne budem u stanju da plaćam Pazo\'o izdržavanje. Najzad, mila moja, htio sam da mu uštedim trud, neprijatnost, stid da od mene traži novac ili da uzalud traži svog druga onoga dana kad bude u nevolji. Dakle, jednog jutra, poslije doručka, dok smo sjedili pred kaminom, s nogama na prekladama, i pušili svaki svoju lulu, pošto sam dosta crvenio, nakon hiljadu predostrožnosti, kad sam vidio da me on brižno gleda, pružio sam mu jedan papir u vrijednosti od dvije hiljade i četiri stotine franaka rente na donosioca...

Clementina napusti svoje mjesto i ode da sjedne Adamu na krilo, stavi mu ruku oko vrata poljubi ga u čelo i reče mu:

— Mili moj, nalazim da si divan! A šta je učinio Paz?

— Tadej je poblijedio — nastav grof — prvo nije ni riječi izustio...

— A, on se zove Tadej?

— Da. Tadej je savio papir, vratio' mi ga je i rekao: „Ja sam smatrao, Adame, da je između nas na život i na smrt i da se nikad nećemo rastati; zar me, dakle, više nećeš?"

„Ah“, ođgovorlh ja, „tako li ti to shvaćaš, Tadej? Pa lijepo, da ne govorimo više o tome. Ako ja propadnem, i ti ćeš propasti." „Ti nisi dovoljno bogat da bi živio kao pravi Lažinjski: prema tome, zar ti nije potreban prijatelj koji će se brinuti o tvojim novčanim pitanjima, koji će ti biti otac, brat, siguran povjerenik?" Drago dijete, dok je to govorio, Paz je imao u pogledu i u glasu mirnoću koja je prikrivala materinsku nježnost, koja je odavala zahvalnost Arapina, odanog psa, prijateljstvo divljaka, nerazmetljivo i uvijek spremno. Bogme, uhvatio sam ga, kao što to činimo mi Poljaci, stavio mu ruku na rame i poljubio ga u usta: „Na život i na smrt, dakle! Sve što imam tvoje je i radi šta hoćeš.“ On mi je pronašao ovu kuću za budzašto. Prodao je moje papire dok im je cijena skakala, nanovo ih je kupio kad im je pala cijena, i ovaj kućerak smo platili zaradom koju snio tako ostvarili. Poznavalac je konja i tako vješto njima trguje da me moja ergela vrlo malo stoji, a ja imam najljepše konje, na j dopadljivije zaprege u Parizu. Naša posluga, sve sami valjani poljski vojnici koje je on odabrao, skakali bi u vatru radi nas. Izgledalo je da propadam; međutim, Paz vodi moje domaćinstvo s tolikom urednošću i takvom štedljivošću da je nadoknadio nekoliko nepromišljenih gubitaka na kocki: moje mlađićke gluposti. Moj Tadej je lukav kao dva Đenovljanina, pohlepan na zaradu kao poljski Židov, oprezan kao dobra domaćica. Nikad nisam uspio da ga nagovorim da živi kao ja dok sam bio momak. Katkad je bilo potrebno da ga prijateljski prisilim da pođe sa mnom u kazalište kad sam odlazio sam ili na večere koje sam priređivao u otmjenoj gostionici (u kabareu) za veselo društvo. On ne voli salonski život.

— Pa šta onda voli? — upita Clementina.

— On voli Poljsku, on tuguje za njom. Jedino njegovo rasipništvo to je pomoć koju je slao, više u moje ime nego u svoje, nekim našim jadnim emigrantima.

— Pazi, pa ja ću zavoljeti tog čestitog čovjeka — reče grofica — izgleda mi jednostavan kao sve što je istinski veliko.

— Sve lijepe stvari na koje si ovdje naišla — produži Adam koji je pokazivao najplemenitije povjerenje i sigurnost dok je hvalio sivog prijatelja — sve je to Paz pronašao na rasprodajama i licitacijama. Uh! on je bolji trgovac od pravih trgovaca! Kad ga budeš vidjela u dvorištu da trlja ruke, znaj da je trampio dobrog kohjavža još boljeg. On živi kroz mene, sretan je kad me; vidi otmjeno odjevenog u sjajnim kolima. Dužnosti koje sam sebi nameće vrši bez larme, neizvještačeno. Jedne večeri ja sam izgubio dvadeset hiljada franaka na kartama. ,.Šta će reći Paz?“ pomislio sam na povratku. Paz mi ih je dao, uz jedan uzdah, ali me nije ni pogledom prekorio-. Taj uzdah me je snažnije zadržao nego svi prigovori stričeva, žena ili majki u sličnim slučajevima. „Tebi je žao tih para?“ rekoh mu ja. „Oh, ne! ni zbog tebe ni zbog sebe; ne, samo sam pomislio da bi dvadeset siromašnih Paza moglo od toga živjeti čitavu godinu dana“. Ti shvaćaš da Pazi vrijede koliko i Lažinjski. Stoga nisam htio gledati potčinjenog u svom dragom Pazu. Pokušao sam biti isto onoliko velikodušan na svoj način kao i on na svoj. Nikad nisam izišao, niti se ikad vratio kući a da nisam otišao k Pazu kao što bi išao k svom ocu. Sve što imam njegovo je. Najzad, Tadej pouzdano zna da bih se i danas strmoglavio u opasnost da njega izvučem, kao štosam u dva maha učinio.

— To nije malo, dragi moj — reče grofica. — Odanost ie kao munja. Čovjek je odan u ratu, ali nije više odan u Parizu.

— Pa eto — nastavi Adam — za Paza ja sam još uvijek u ratu. Naša dva karaktera sačuvala su svoje neravnine i svoje mane, ali međusobno upoznavanje naših duša još je jače pričvrstilo već veoma tijesne veze našeg prijateljstva. Možemo neukome spasti život pa ga zatim ubiti ako otkrijemo u njemu rđavog druga; ali ono što čini prijateljstvo nerazlučivim mi smo to iskusili: kod nas postoji ona stalna razmjena lijepih utisaka i s jedne i s druge strane, koja, možda, pod tim uglom promatrana, čini prijateljstvo dragocjenijim od ljubavi.

Jedna lijepa ruka zatvori usta grofu tako naglo da je gest ličio na šamar.

— Pa da — reče on. — Prijateljstvo, mila moja, ne zna za bankrotstvo osjećanja i za neuspjehe u zadovoljstvu. Pošto je prvo dala više inego što ima, ljubav najzad daje manje nego što prima.

— S jedne strane kao i s druge — reče Clementina uz osmijeh.

— Da — nastavi Adam — dok prijateljstvo može samo da raste. Ne treba da se duriš: mi smo, dušo moja, isto toliko prijatelji koliko i ljubavnici; mi smo, nadam se bar, spojili ta dva osjećanja u našem sretnom braku.

— Ta ću ti objasniti šta vas je načinilo tako dobrim prijateljima reče Clementina. Razlika u vašem načinu života dolazi od vaših ukusa ne od nametnutog izbora, od vaše ćudi a ne od vašeg položaja. Ukoliko se može suditi o nekome kad ga je čovjek samo u prolazu vidio i po onome što mi ti kažeš, u ovom slučaju potčinjeni može u izvjesnim trenucima postati pretpostavljeni.

— Oh! Paz je odista iznad mene — odvrati bezazleno Adam. — Jedino preimućstvo koje imam nad njim je posljedica slučaja.

Njegova žena ga poljubi zbog tog velikodušnog priznanja.

— Nevjerojatna vještina pomoću koje prikriva veličinu svojih osjećaja ogromna je nadmoćnost — produži grof. — Ja sam mu rekao: „Ti si podmukao, ti imaš u sebi prostrane posjede u koje se povlačiš." On ima pravo da nosi grofovsku titulu, a traži da ga u Parizu nazivaju samo kapetanom.

— Jednom riječi, srednjovjekovni Firentinac se pojavio nakon tri stotine godina — reče grofica. — Ima nešto od Dantea i od MioSelangela u njemu.

— Doista, ti si u pravu, on je pjesnik po duši — odgovori Adam.

— Tako sam ja, dakle, udata za dva Poljaka — reče mlada grofica, uz jedan pokret uporediv s onim koji pronalazi genijalan glumac.

— Drago dijete — reče Adam grleći Clementinu — mnogo bi me ražalostila da ti se moj prijatelj nije dopao: plašili smo se toga i jedan i drugi, mada je on bio oduševljen mojom ženidbom. Stvarno ćeš ga usrećiti ako mu kažeš da ti je drag... ah! kao stari prijatelj.

— Idem, dakle, da se obučem; lijepo je vrijeme, izići ćemo svi troje — reče Clementina i zazvoni svojoj sobarici.

Paz je živio tako skriven da se sav otmjeni Pariz pitao tko to prati Clementinu Lažinjsku kada su je vidjeli kako ide u Bulonjsku šumu i vraća se odande između Tadeja i svoga muža. Za vrijeme šetnje Clementina je zahtijevala da Tadej večera s njima. Ta ćud apsolutne gospodarice primorala je kapetana da se obuče na neuobičajen način. Po povratku iz Bulonjske šume Clementina se udesi s izvjesnim kaćiperstvom da bi napravila utisak i na samog Adama kada uđe u salon u kome je oba prijatelja čekala.

— Grofe Paz — reče ona — ići ćemo zajedno u Operu.

To je izgovorila tonom koji kod žena znači: „Ako odbijete, posvađat ćemo se.“

— Rado, gospođo — odgovori kapetan. — Ali pošto nisam bogat kao grof, zovite me prosto kapetan.

— Pa lijepo, kapetane, ponudite mi ruku — reče ona i odvede ga u blagovaonicu jednim pokretom punim mazne prisnosti koja oduševljava zaljubljene.

Grofica posadi pored sebe kapetana koji se ponašao kao siromašan potporućnik na večeri kod bogatog generala. Paz je pustio Clementinu da govori, slušao ju je s poštovanjem koje se ukazuje pretpostavljenom, ni u čemu joj nije protivrječio i čekao je izričito pitanje da bi odgovorio. Najzad, učinio se ukočen grofici čija je ljupkost promašila cilj pred tom ledenom ozbiljnošću i tim diplomatskim poštovanjem. Adam mu je uzalud govorio: „Ama razveseli se, Tadej! Čovjek bi pomislio da nisi kod svoje kuće! Ti si se vjerojatno okladio da ćeš zbuniti Clementinu?" Tadej je sve vrijeme bio nespretan i uspavan. Kada je objasnio kako je njegov život uređen obrnuto od života društvenih ljudi; on je legao u osam sati, ustajao vrlo rano; tako je svoje držanje protumačio kao jaku želju za spavanjem.

— Imala sam namjeru da vas razonodim time što bih vas povela u Operu, ali radite kako hoćete — reče Clementina malo ljubio.

— Ići ću — odgovori Paz.

— Duprez pjeva Wilhelma Telia — nastavi Adam — ali možda bi ti radije išao u Varietes?

Kapetan se osmjehnu i zazvoni; pojavi se sobar.

— Neka Konstanti — reče mu on — upregne velika kola a ne mala. Ne bismo imali dovoljno mjesta — doda on gledajući u grofa.

— Francuz bi na to zaboravio — reče Clementina s osmijehom.

— Eh, ali mi smo Firentinci presađeni na sjever — odgovori Tadej s izvjesnom tajanstvenošću u naglasku i uz pogled po kome se moglo vidjeti da je njegovo ponašanje za stolom bilo unaprijed smišljeno.

Dosta razumljivom nesmotrenošću, nehotični pokreti koji su popratili tu rečenicu suviše su odudarali od Pazova držanja za vrijeme večere. Clementina je ispitivački gledala kapetana ispod oka, što kod žena istovremeno znači iznenađenje i posmatranje. Stoga, je za vrijeme dok su svi troje pili kavu u salonu vladala tišina dosta neugodna za Adama koji je bio nesposoban da joj pogodi razlog. Clementina više nije peckala Tadeja. Sa svoje strane kapetan je ponovo zauzeo svoj krut vojnički stav, koji nije napustio ni uz put, ni u loži gdje se pravio da spava.

— Vidite, gospođo, da sam ja vrlo dosadna osoba — reče on na posljednjem činu *Wilhelma Telia,* za vrijeme plesa. — Zar nisam bio u pravu kad sam htio ostati, što kažu, u svojoj struci?

— Bogme, dragi moj kapetane, vi niste ni hvalisavac ni čovjek koji voli pričati, vi ste vrlo malo Poljak.

— Pustite me, dakle — odvrati on — da se staram o vašim zadovoljstvima, o vašem imanju, o vašoj kući, ja nisam ni za šta drugo.

— Licemjeru jedan! — reče osmjehujući se grof Adam. — Draga moja, on ima izvanredno srce, on je obrazovan; mogao bi se, kad bi hteo, odlično snalaziti u salonu. Clementina, nemoj ozbiljno uzimati ono što ti iz skromnosti kaže.

— Do viđenja, grofice; pristao sam, da vam učinim zadovoljstvo, poslužit ću se vašim kolima da bih što prije otišao da legnem i poslat ću vam ih natrag.

Clementina klimnu glavom i pusti ga da ode bez odgovora.

— Pravi medvjed! — reče ona grofu. — Ti si mnogo ljubazniji!

Adam stisne krišom ruku svoje žene.

— Jadni, dragi Tadej, on se trudio da svojim ponašanjem mene istakne tamo gdje bi se mnogi ijiudli lupelfi. da izgledaju prijatniji od mene.

— Ne znam — reče ona — da li njegovo ponašanje nije sračunato: moglo bi da smuti običnu ženu.

Pola sata kasnije, dok je poslužitelj Boleslav vikao: „Vrata!“ i dok ie kočijaš, spreman da utjera kola, čekao da oba krila budu otvorena, Clementina reče grofu:

— Gdje stanuje kapetan?

— Eno, tamo — odgovori Adam pokazujući na jedno lijepo potkrovlje iznad svake strane kolske kapije čiji je jedan prozor gledao na ulicu. — Njegov stan je iznad šupa.

— A tko je na drugoj strani?

— Još nitko — odgovori Adam. — Onaj drugi mali stan, iznad štala, bit će za našu djecu i za njihova odgojitelja.

— On još nije legao — reče grofica čim je ugledala svjetlost kod Tadeja, kad su kola bila ispod kolonade koja je po uzoru na kolonadu Tuileriesa zamjenjivala običnu nadstrešnicu od lima u dvobojnim prugama.

Kapetan, u domaćoj haljini, s lulom u ruci, gledao je Clementinu kako ulazi u predsoblje. Taj je dan bio mučan za njega. Evo zašto. Tadej je osjetio strašno uzbuđenje čim je vidio gospođicu đu Rouvre onoga dana kad ga je Adam poveo u Talijansko kazalište da bi je on ocijenio! zatim, kada ju je nanovo vidio u općini i u crkvi sv. Tome Akvinskog, on je spoznao u njoj onu ženu koju svaki čovjek mora da voli isključivo, jer je i sam Don Juan najviše volio jednu medu onih hiljadu i tri! Stoga im je Faz, vrlo odlučno savjetovaoklasično putovanje poslije vjenčanja. Gotovo miran za sve Vrijeme Clementinina odsustva, počeo je ponovo patiti otkako se bračni par vratio. Evo šta je mislio dok je pušio na svoju lulu od divlje trešnje, dugu šest stopa, koju mu je poklonio Adam:

— Jedini ja i Bog, koji će me nagraditi što sam patio u tajnosti, smijemo znati do koje mjere ja nju volim! Ali kako da izbjegnem njenu ljubav i njenu mržnju.

Razmišljao je u neđogled o tom problemu ljubavne strategije. Ne treba misliti da je Tadej živio bez zadovoljstava u svojim mukama. Uzvišene prijevare toga dana bile su mu izvor unutrašnjih radosti. Otkako su se Clementina i Adam vratili, on je svakodnevno osjećao neizrecivo uživanje uviđajući da je potreban tom bračnom paru koji bi se svakako, da nije njegove odanosti, upropastio. Nema tog bogatstva koje bi odoljelo rasipništvu pariškog života. Clementina, koja je rasla pored oca raspikuće, nije imala pojma o vođenju kuće, o onome o čemu danas i najbogatije žene, iz najvišeg plemstva, moraju lično voditi računa. Tko danas može držati upravitelja? Što se tiče Adama, on je bio sin jednog od onih visokih poljskih plemića koji puštaju da ih Zidovi ipožđeru; bio je nesposoban da upravlja ostacima jednog od najvećih bogatstava u Poljskoj, gdje ih ima basnoslovno velikih; nije zbog svoje naravi mogao zauzdati ni svoje ćudi ni ćudi svoje žene. On bi se možda upropastio i prije svoje ženidbe. Paz ga je spriječio da igra na Burzi, zar to već nije bilo dovoljno? Stoga, kada je osjetio da voli Clementinu preko svoje volje, Pazu nije bilo moguće da napusti kuću i da ode da putuje ne bi li zaboravio svoju strast. Zahvalnost, to rješenje enigme koja je predstavljala njegov život, držala ga je prikovanog za tu kuću gdje je on jedini mogao biti poslovan čovjek te lakomislene porodice. Ponadao se da će mu Adamovo i Clementinino putovanje donijeti smirenje. Međutim, grofica, koja se vratila još ljepša, s onom slobodom duha koju brak osigurava Parižankama, imala je svu ljupkost mlade žene i ono nešto privlačno što potječe od sreće ili od nezavisnosti koju joj je davao jedan mladi čovjek onako povjerljiv, onako istinski velikodušan, onako zaljubljen kao Adam. Činjenica da je bio svjestan svoje važne uloge u sjajnom ugledu te kuće, da je mogao vidjeti Clementinu kako izlazi iz kola poslije povratka s neke svečanosti, ili kakoujutru odlazi u Bulonjsku šumu. da je sretne na bulevarima u njenim Ijepim kolima kao cvijet u čahuri od lišća, sve je to stvaralo u jadnom Tađeju tajanstvene i ogromne naslade koje su mu ispunjavale srce a da se nikad ni najmanji znak nije mogao primijetiti na njegovu licu. Kako je grofica za pet mjeseci i mogla primijetiti kapetana kad se on klonio nje i kad se trudio da je neprimjetno izbjegava? Ništa više ne liči na božansku ljubav koliko beznadna ljubav. Čovjek mora imati izvjesnu dubinu u svome srcu da bi se mogao žrtvovati neznano i nečujno.

— Ne, nisam je potpuno zavarao — govorio je sebi prateći dim iz svoje lule. — Mogla bi me zavaditi zanavijek s Adamom kad bi me omrzla; a ako bi se umiljavala da me muči, šta će biti sa mnom?

Ova posljednja pretpostavka odavala je naobraženost tako malo u skladu sa skromnošću i onom vrstom germanske stidljivosti kapetanova karaktera da je on sebi predbacivao što mu je pala na pamet i legao je s čvrstom odlukom da sačeka događaje prije nego ma šta odluči. Sutradan je Clementina vrlo lijepo ručala bez Tadeja i nije ni primijetila njegovu neposlušnost. Tog dana je baš imala svoj uobičajeni prijem, koji je kod nje uvijek bio kraljevski raskošan. Nije obratila pažnju na kapetanovu odsutnost jer se on brinuoi o svim pojedinostima tih svečanih dana.

— Vrlo dobro — pomisli Faz kada je čuo da kola odlaze oko dva sata ujutru — grofica je samo pokazala ćud ili ljubopitljivost Parižanke.

Kapetan je, dakle, nastavio svoj uobičajeni način života, za trenutak poremećen tim događajem,. Izgledalo je da je Clementina, koju su odvlačile brige pariškog života, zaboravila na Paza. Smatrate li da je lako vladati tim nestalnim Parizom? Ne mislite valjda da se u toj visokoj igri stavlja na kocku samo imetak. Zime su za žene u modi ono što je nekada bio pohod za vojnike u vrijeme Carstva. Kakvo umjetničko, genijalno djelo predstavlja haljina ili šešir koji treba da izazovu senzaciju. Žena slaba i nježna ostaje u svom tvrdom i sjajnom oklopu od cvijeća i dragog kamenja, svile i čelika, od devet sati uveče pa sve do dva i tri sata ujutru. Ona malo jede da bi privukla poglede na svoj vitak stas. Kada je uhvati glad u toku večeri, ona joj se opire pomoću čaja koji joj ne daje snagu, slatkiša, sladoleda koji razdražuje ili teških komada kolača: želudac se mora pokoriti naredbama kaćiperstva. Ona se budi vrlo kasno. Sve je, prema tome, protivno zakonima prirode, a priroda je nemilosrdna. Cim ustane, žena u modi ponovo počinje da se obilači za prijepodne i već smišlja ikako će se obući za poslijepodne. Treba da prima, da pravi posjete, da ide U Bulonjsku šumu, na konju ili kolima. Zar ne mora stalno primjenjivati vještinu smiješaka, da se upinje kako bi iznalazila ljubaznosti koje neće izgledati ni proste, ni usiljene. Svim ženama to. ne polazi za rukom, Prema tome, nemojte se iznenaditi ako vidite mladu ženu koja se pojavila svježa u društvu svu uvelu i bezbojnu deset godina kasnije! Šest mjeseci provedenih u polju jedva izliječe rane koje je nanijela zima. Danas se samo govori o gastritisu, o nekim čudnim bolestima za koje, uostalom, ne znaju one žene koje se bave domaćinstvom. Ranije se žena ponekiput pokazivala, danas je ona stalno na pozornici. Clementina se morala boriti: počinjali su je spominjati, a u tim naporima koje je iziskivala borba s njenim suparnicama jedva je bilo mjesta za ljubav njenog muža. Tadej je doista mogao biti zaboravljen. Međutim, mjesec dana kasnije, u maju, nekoliko dana prije nego što će krenuti na imanje Ronquerolies u Bnrgonji, pri povratku iz Bulonjske šume Clementina je ugledala na pobočnoj stazi Elizejsikih polja Tadeja,, otmjenog, kako s divljenjem posmatra svoju lijepu groficu u njenoj kočiji, živahne konje, blistave livreje, najzad svoj dragi bračni par koji je izazivao[1] divljenje.

— Eno kapetana — reče ona svome mužu.

— Kako je sretan! — odgovori Adam. — To je njegovo zadovoljstvo: nema uglednijih zaprega nego što su. naše i on uživa gledajući kako svi zavide našoj sreći. Ah, ti ga primjećuješ danas prvi put, ali on je tu gotovo svaki dan.

— Na šta li misli? — reče Clementina.

— On sada misli da nas je zima stajala vrlo skupo i da ćemo prištеđjeti kod tvoga starog ujaka Ronquerollesa — odgovori Adam.

Grofica naredi da stanu ispred Paza i smjesti ga pored sebe u kolima. Tadej poervenje do ušiju.

— Osjećate vrlo neprijatan miris — reče on — sad sam pušio cigare.

— Pa zar na Adamu ne osjećam taj isti miris? — odgovori ona živo.

— Da, ali to je Adam — odvrati kapetan.

— A zašto Tadej ne bi imao iste povlastice? — reče grofica smješeći se.

Taj božanski osmijeh imao je toliku snagu da je pobijedio Pazove junačke odluke; on pogleda Clementinu i unese u taj pogled svu vatrenost svoje duše, ali ublaženu izrazom anđeoske zahvalnosti, jer je on bio čovjek koji je živio samo u tom osjećanju. Grofica skrsti ruke pod svojim šalom, nasloni se sva zamišljena na jastuke gužvajući perje na svom lijepom šeširu i zagleda se u prolaznike. Taj blijesak jedne velike duše, dotada pomirene sa sudbinom, pogodio je njen-u osjetljivost. U čemu je, najzad, u njegovim očima bila Adamova zasluga? Zar nije prirodno biti hrabar i plemenit? Ali kapetan!... Tadej je imao ili je bar izgledalo da ima ogromnu nadmoćnost nad Adamom. Kobne misli obuzeše groficu dok je ponovo promatrala ogromnu suprotnost između lijepe, potpune prirode Tadejeve i one slabašne prirode koja je kod Adama pokazivala neizbježnu degeneraciju aristokratskih porodica, toliko bezumnih da se stalno međusobno žene. Te misli su samo đavolu bile poznate, jer je mlada žena, zamišljena i neodređena pogleda, šutjela sve do kuće.

— Večerat ćete s nama, inače ću se naljutiti što me niste poslušali — reče ona na ulazu. — Vi ste Tadej za mene kao za Adama. Ja znam šta sve vi njemu dugujete, ali znam također šta sve mi vama dugujemo. Zbog dva plemenita postupka vi ste plemeniti u svakom času i svakog dana. Moj otac dolazi na večeru kao i moj ujak Ronquerolles i moja tetka gospođa de Serizy. Idite se obucite reče ona prihvatajući ruku koju joj je on pružio da bi sišla s kola.

Tadej se pope u svoj stan da se obuče, istovremeno presretan i pritisnut užasnim strahom. Siđe u posljednjem trenutku i za vrijeme večere ponovo odigra svoju ulogu vojnika, pogodnog jedino da ispunjava dužnosti nadzornika. Ali ovog puta Clementinu Paz nije prevario, jer je onaj pogled sve razjasnio. Ronquerolles, najvještiji ambasador nakon kneza de Talleyranda i koji je toliko bio koristan de Marsayu za vrijeme njegova kratkotrajnog kabineta, saznao je od svoje sestrične za visoku vrijednost grofa Paza koji je tako skromno izigravao nadzornika kod svog prijatelja Mječislava.

— Pa kako to da prvi put vidim grofa Paza? — upita markiz de Ronquerolles.

— Eh, on je podmukao i voli da se pravi tajanstven — odgovori Clementina bacivši Pazu jedan pogled kojim ga je pozivala da izmijeni svoje držanje.

Na žalost, treba priznati, makar kapetan postao manje zanimljiv, da Paz, iako jači od Adama, nije u stvari bio jak čovjek. Svoju nadmoćnost dugovao je svojoj nesreći. U danima bijede i osamljenosti u Varšavi on je čitao, obrazovao se, poređivao, razmišljao; ali stvaralački, dar, ono što čini čovjeka velikim, on nije imao; a može li se to uopće steći? Paz, velik jedino po srcu, postizao je tada uzvišenost; ali pošto je bio više čovjek od djela nego od razmišljanja, on je u oblasti osjećanja zadržavao svoje misli za sebe. Misao mu je služila samo da se grize od muke. A šta je, uostalom, neizražena misao?

Na Clementinine riječi, markiz de Ronquerolles i njegova sestra izmijeniše čudan pogled pokazujući svoju

nećakinju, grofa Adama i Paza. To je bila jedna od onih brzih scena koje se odigravaju samo u Italiji ili u Parizu. Na ta dva mjesta u svijetu, izuzev svih dvorova, oči umiju tolike stvari da iskažu. Da bi se u pogled prenijela sva silina duše, da bi jedan pogled mogao vrijediti koliko i čitav govor, pjesma ili drama, potrebni su bili prekomjerna sputanost ili krajnja sloboda. Adam, markiz du Rouvre i grofica nisu uočili tu jasnu primjedbu jedne stare kokete i iskusnog diplomate, ali Paz, taj vjerni čuvar, shvatio je sve za tren oka. Opisivati orkan koji je zahvatio kapetanovu dušu bilo bi suvišno razvlačenje za sadašnje vrijeme.

— Šta!? Tetka i ujak već vjeruju da ona može da me zavoli ? — pomisli on. — Sada moja sreća zavisi samo od moje smjelosti!... A Adam?...

Idealna ljubav i želja, obje isto toliko snažne koliko zahvalnost i prijateljstvo, sukobiše se s ovima, i za trenutak je ljubav bila nadmoćnija. Taj jadni divni ljubavnik htjede da taj dan bude njegov! Paz posta duhovit; u želji da se dopadne ispriča u glavnim potezima poljski ustanak nakon jeđnoig objašnjenja koje je diplomat zatražio. Paz je tada na završetku večere vidio Clementinu koja ga je netremice slušala i smatrala ga herojem, a zaboravljala da je Adam žrtvovao trećinu svoga ogromnog bogatstva i izložio se nevoljama izgnanstva. U devet sati, pošto su popili kavu, gospođa de Serizv poljubi svoju sestričinu u čelo i stisne joj ruku, zatim odvuče Adama sa soibom i ostavi markiza du Rouvre i markiza de Ronquerolles koji odoše deset minuta kasnije. Paz i Clementina ostadoše sami.

— Ja ću vas sad ostaviti, gospođo — reče Tadej jer ćete svakako ići u Operu da im se pridružite.

— Ne — odgovori ona — ples ne volim, a večeras se daje jedan vrlo loš balet, *Pobuna u seraju.*

Trenutak šutnje.

— Prije dvije godine Adam ne bi pošao bez mene — produži ona ne gledajući u Paza.

— On vas ludo voli — odgovori Tadej.

— Eh zato što me ludo voli možda me više neće valjati sutra — uzviknu grofica.

— Parižanke su neshvatljive — reče Tadej. — — Kad ih čovjek voli *do ludila,* one hoće da budu voljene *Tuzuviuoj* a kad ih voli *vazumno,* one vam predbacuju da ih ne znate voljeti.

— One su uvijek u pravu, Tadej — produži ona smiješeći se. — Ja dobro poznajem Adama i ne ljutim se na njega. On je površan i, prije svega, veliki gospodin. On će uvijek biti zadovoljan što sam mu ja žena i neće se opirati ini jednoj mojoj želji; ali...

— U kome braku nema ono *ali?* — reče blago Tadej, pokušavajući da grofičinim mislima da drugi pravac.

Možda bi i najmanje razmetljiv stvor došao na misao od koje ovaj zaljubljeni čovjek htjede da poludi:

— Ako joj ne kažem da je volim, ja sam budala! — reče kapetan u sebi.

Između ta dva bića zavladala je jedna od onih strašnih šutnja, krcata mislima spremnim da prasnu. Grofica je posmatrala Paza ispod oka, a on je nju gledao u ogledalu. Zavaljen u naslonjaču kao sit čovjek koji probavlja hranu, s pravim pokretom muža ili ravnodušnog strica Paz stati ruke na trbuh, pa makinalno i brzo poče okretati palce i glupo pratiti njihovu igru.

— Zaboga, recite mi nešto lijepo o Adamu! uzvikni Clementina. — Recite mi da on nije površan čovjek, vi koji ga poznajete!

Taj je uzvik bio veličanstven.

— Došao je čas da podignem između nas nepremostive prepreke — pomisli jadni Paz dosjetivši se jedne junačke laži. — Nešto lijepo?... — nastavi on glasno. Ja ga isuviše volim, nećete jmi povjerovati. Nesposoban sam da vam nešto ružno kažem o njemu. Tako da... je moja uloga, gospođo, vrlo teška između vas dvoje.

Clementina saze glavu i pogleda u vrh Pazovih lakiranih cipela.

— Vi, ljudi sa Sjevera, vi imate samo fizičku hrabrost, nemate postojanosti u svojim odlukama — reče ona šapatom.

— Šta ćete raditi sami, gospođo? — odgovori Paz sa savršeno bezazlenim izrazom.

— Zar mi nećete praviti društvo?

— Izvinite što vas moram napustiti...

— Kako! Kamo ćete?

— Idem u cirkus: večeras se otvara na Elizejskim poljima, a to ne mogu propustiti...

— A zašto? — reče Clementina gledajući ga ispitivački i gotovo ljutite.

— Zar da vam otvorim svoje srce — nastavi oni pocrvenje — da vam povjerim ono što krijem od svog dragog Adama koji misli da ja samo Poljsku volim.

— A, neka tajna našeg plemenitog kapetana?

Jedna nečasna stvar koju ćete vi razumijeti i zbog koje ćete me tješiti.

— Vi, nečasni?...

— Da, ja, grof Paz, ludo sam zaljubljen u jednu djevojku koja je krstarila po Francuskoj s porodicom Bouthor; to su ljudi koji drže cirkus kao Franconijev, ali oni idu samo po vašarima! Ja sam izradio da je angažira direktor cirkusa „Olimpija".

— Je li lijepa? — reče grofica.

— Za mene je — nastavi on sjetnoMalaga, to je njeno umjetničko ime, snažna, hitra i gipka. Zašto je volim *više od svih žena na svijetu?...* Odista, to ne bih umio da iskažem. Kad je vidim, s njenom crnom kosom vezanom plavom pantljikom od sjajne svile, koja joj se spušta niz tamna, gola ramena, odjevenu u bijelu tuniku obrubljenu zlatom i u svileni triko u kojima liči na živi grčki feipu patikama od iskošenog satena, kako se provlači..

držeći zastavice u rukama, uz pratnju nekog vojničkog marša, kroz ogroman obruč od papira koji se cijepa u zraku dok konj juri u galopu, i kako ponovo pada na njega s ljupkošću, pa joj, bez najmljenih pljeskača, cio narod pljeska... pa, eto, to me uzbuđuje!

— Više nego lijepa žena na balu? — reče Clementina s izazivačkim iznenađenjem.

— Da — odgovorni Paz prigušenim glasom. — Ta izvanredna hitrina, ta stalna ljupkost u stalnoj opasnosti izgleda mi najljepši trijumf jedne žene... Da, gospođo, žene kao Cintijeva, Malibranova, Grisijeva, Taglionijeva, Pasta, Esslerova, sve što vlada i što će vladati na daskama nije dostojno ni koturne da razveže Malagi koja zna sići s konja i ponovo ga uzjahati dok ovaj juri u najvećem galopu, koja zna skliznuti kao bijeli plamičak oko' najbješnje životinje. Ona .može da se drži na prstima jedne noge i da padne sjedećke, nogu opruženih niz bokove konja stalno u galopu i, najzad, stojeći na atu bez uzda, da plete čarape, lupa jaja i pravi omlet na duboko divljenje naroda, pravog naroda, seljaka i vojnika! Na cirkuskoj paradi je nekad ta dražesna Colombina nosila stolice na vrhu nosa, najljepšeg grčkog nosa koji sam ikad vidio. Maloga je, gospođo, utjelovljena vještina. Jaka je kao Herkul: dovoljna joj je njena majušna pesnica ili mala nožica da bi se oslobodila trojice ili četvorice ljudi. Ona je, jednom riječi, boginja gimnastike.

— Mora biti da je glupa.

— Oh! — produži Paz — zanimljiva je kao junakinja iz *Peverila s vrha*[58]. Bezbrižna kao čergara, ona kaže sve što joj pada na pamet. Ona vodi računa o budućnosti koliko vi o novčićima koje udjeljujete prosjacima, i po koji put kaže divne stvari. Nikad joj nitko neće dokazati da je stari diplomat lijep kao mladić a ne bi promijenila mišljenje za milione. Za muškarca je njena ljubav vječito laskanje. Doista drskog zdravlja, njeni zubi su kao

trideset i dva zrna divnog bisera optočenih koralom. Njena njuška, tako ona zove donji dio svog lica, ima po Shakespeareovim riječima svježinu i ukus kao njuška u junice. I to bijesno ujeda! Ona cijeni lijepe ljude, snažne muškarce, razne Adolfe, Auguste, Aleksandre, rvače, vašarske komedijaše! Njen učitelj, nekakav grozan starac, tukao ju je i tukao, a mora biti da ju je često isprebijao kako bi ona postigla tu svoju gipkost, ljupkost i neustrašivost.

— Vas je Malaga opila! — reče grofica.

— Njoj je ime Malaga samo na plakatu — reče Paz tobože uvrijeđeno. — Ona stanuje u ulici SaintLazare, u jednom malom stanu na, trećem spratu, i živi u svili i kadifi kao neka princeza. Ona, vodi dva života: život komedijaške i život lijepe žene.

— A voli li vas ona?

— Ona me voli... smijat ćete se... jedino zato sto sam Poljak! Ona uvijek zamišlja Poljake po onoj slici koja predstavlja Pomjatovskag[59] kako skače u Elster, jer je za čitavu Francusku Elster, u kome se ne može udaviti, silna rijeka koja je progutala Ponjatovskog... Zbog svega toga ja sam vrlo nesretan, gospođo...

Suza bijesa u Tadejevim očima uzbudi Clementinu.

— Vi muškarci volite ono što je neobično!

— A vi tek? — reče Tadej.

— Ja tako dobropoznajem Adama te sam uvjerena da bi me zaboravio radi neke cirkuske ljepotice kao što je vaša Malaga. Ali gdje šte je vidjeli?

— U Saint-Cloudu, lani u septembru, o svečanostima. Bila je u jednom kutu šatre gdje se izvode parade. Njeni drugovi, svi u poljskim nošnjama, pravli su grozan urnebes. Ugledao sam je kako stoji i šuti i učinilo mi se da je more sjetne misli. Bilo je to sasvim razumljivo za djevojku od dvadeset godina. Eto šta me je dirnulo.

Grofičino držanje je bilo ćražesno, zamišljeno, gotovo tužno.

- Jadni, jadni Tadej! uzviknu ona.

I s dobrodužnošću prave otmjene dame ona doda ne bez lukavog osmijeha.

— Idite, samo idite u cirkus!

Tadej joj uhvati ruku, poljubi je, ostavi na njoj jednu toplu suzu i izađe. Pošto je izmislio svoju strast prema jahačici, trebalo je da joj da bar nekakav izgled stvarnosti. U njegovoj priči bio je istinit samo onaj momenat kada je slavna Malaga, jahačica porodice Bouthor, privukla njegovu pažnju u Saint-Cloudu, a njeno ime mu je palo u oči tog istog jutra na plakatu cirkusa. Pajac, koga je zadobio za ciglo pet franaka, rekao je Pazu da je jahačica nahoče, a možda i ukradeno dijete. Tadej je, dakle, otišao u cirkus i ponovo vidio lijepu Malagu. Za deset franaka saznao je od jednog konjušara, koji tu zamjenjuje oblačilje iz kazališta, da se Malaga zove Margerita Turquet i da stanuje u ulici Fosses-d;u-Temple na petom spratu.

Sutradan, sav očajan Paz ode u predgrađe Termple i zatraži gospođicu Turquet, koja je ljeti zamjenjivala slavnu jahačicu u cirkusu a zimi bila statiskinja u kazalištu na bulevaru.

— Malaga! — viknu vratarica penjući se na mansardu. Jedan fini gospodin vas traži! Raspituje se kod Chapuzota koji ga pušta da dreždi dok vas ja ne obavijestim.

— Hvala, gospa Chapuzot, ali šta će pomisliti kad me vidi kako glačam svoju haljinu?

— Pih! kad se netko voli, sve je na njemu drago.

— Je li Englez? Oni vole konje.

Ne, prije bih rekla da je Španjolac.

— Još gore! Kažu da su Španjolci golje... Ostanite sa mnom, gospa Chapuzot, neću ličiti na siroče...

Koga tražile, gospodine? — reče Tađcju vratarica otvarajući vrata.

— Gospođicu Turguet.

— Dijete moje — reče vratarica dostojanstveno — netko vas traži.

Konopac na kome se sušilo nekakvo rublje skide Tađeju šešir.

— Sta želite, gospodine? reče Malaga dižući s poda Pazov šešir.

— Vidiosam vas u cirkusu, podsjetili ste me na jednu kćer koju sam izgubio, gospođice; i za sjećanje na moju Heioisu, na koju upadljivoličite, želio bih da nešto učinim za vas akodozvoljavate.

— Kako da ne! Sjedite, generale — reče gospođa Chapuzot. — Baš ste divni... baš ste ljubazni.

— Nisam ja neki ženskaroš, draga moja gospođo — reče Paz ja sam očajni otac koji hoće da se zavara jednom sličnošću.

— Tako bi trebalo da se misli da sam ja vaša kći? — reče Malaga vrlo pronicljivo i ne sanjajući koliko je ta pretpostavka duboko istinita.

— Da — teče Paz — doći ću da vas obiđem pokatkad i da bi iluzija bila potpuna, smjestit ću vas u jedan lijep stan, bogato namješten...

— Imat ću namještaj! — reče Malaga gledajući u babu Chapuzot.

— I poslugu — nastavi Paz i sve što vam je potrebno.

Malaga pogleda stranca ispod oka.

— Odakle je gospodin?

— Ja sam Poljak.

— Onda pristajem — reče ona.

Paz iziđe i obeća da će opet doći.

— Eto ti sad! — reče Margarita Turquet gledajući gospođu Chapuzot. Plašim se da taj čovjek ima namjeru da me pripitomi ne bi li me natjerao da pristanem na neke njegove ćudi. Pa, ipak, riskirat ću.

Mjesec dana poslije tog čudnog susreta lijepa jahačica je bila smještena u divnom stanu koji je namjestio Adamov tapetar, jer je Paz želio da se priča o njegovoj ludosti u kući Lažinjskih. Malaga, za koju je ta avantura bila kao san iz *Hiljadu i jedne noći,* uzela je kao poslugu supružnike Chapuzot, koji su istovremeno bili i njeni povjerenici. Par Chapuzot i Margarita Turquet iščekivali su kakav bilo rasplet. Ali nakon tri mjeseca ni Margarita ni Chapuzotovica nisu mogle shvatiti tu ćud poljskog grota. Paz je dolazio jedanput tjedno i tu provodio jedan sat otprilike, i sve vrijeme sjedio u salonu; nikad nije htio da uđe u. Malagin buđoar ni u njenu spavaću sobu i pored najvještijih pokušaja jahačice i para Chapuzot. Grof se raspitivao za sitne događaje iz komedijasmina života i svaki put je ostavljao na kaminu dva zlatnika od početrdeset franaka.

— Izgleda sumoran — govorila je gospođa Chapuzot.

— Da — odgovarala je Malaga — taj čovjek je hladan kao led...

— Ali je ipak dobričina — uzvikivao je Chapuzot, sav sretan što ima odijelo od plave elbefske čoje te liči na poslužitelja u nekom ministarstvu.

Svojim periodičnim djarovima Paz je[1] osiguravao Margariti prihod od tri stotine i dvadeset franaka mjesečne pomoći. Pomoću te sume i svoje bijedne plaće u cirkusu, ona je počela da vodi sjajan život u poređenju sa svojom pređašnjom bijedom. Počele su kružiti čudne priče po cirkusu o Malaginoj sreći. Iz sujete jahačica je popela na šezdeset hiljada franaka onih šest hiljada koliko je uzdržljivog kapetana stajao njen stan. Po riječima klovnova i statista, Malaga je jela iz srebrnog posuđa. Ona je, uostalom, dolazila u cirkus s dražesnim ogrtačima i kašmirskim šalovima. Najzad. Poljak je bio najzgodniji čovjek na koga je ikad jahačica mogla da naiđe: nimalo cjepidlaka, nimalo ljubomoran, on je Malagi ostavljao potpunu: slobodu.

— Ima žena koje su zaista sretne! — govorila je Malagina suparnica. — Meni, koja primam trećinu prihoda od predstava, tako nešto ne bi moglo da se desi.

Malaga je nosila lijepe šeširiće, „kočoperila se“ u kolima po Bulonjskoj šumi i otmjena mladež je počela da je primjećuje. Najzad, počeli su takođe da govore o Malagi u krugovima sumnjivih žena i udarili su na njenu sreću klevetama. Pričali su da je mjesečarka, a Poljak je važio kao hipnotičar koji traga za kamenom mudrosti. Neka ogovaranja pakosnija od ovih napraviše Malagu radoznalijom od Psihe, i ona kroz suze sve to ispriča Pazu.

— Kad sam kivna na neku ženu — reče ona na završetku — ja je ne klevećem, ne tvrdim da je netko hipnotizira da bi pronašao neko kamenje, ja kažem da je ona grbava i to dokažem. Zašto vi mene brukate?

Paz je i dalje nemilosrdno šutio. Baba Chapuzot je najzad uspjela da sazna Tadejevo ime i njegovu titulu; zatim, u kući Lažinjskih doznade još neke određenije stvari: Paz je momak, nitko nije znao da mu je umrla kćer, ni u Poljskoj, ni u Francuskoj. Malaga nakon toga nije mogla da se obrani od izvjesnog osjećanja straha.

— Dijete moje — reče baba Chapuzot — to čudovište...

Čovjek koji se zadovoljavao time da gleda ispod oka, nekako pritvorno, tako divno stvorenje kao Malaga, čovjek koji se ni o čemu ne usuđuje izraziti, nema povjerenja — u očima babe Chapuzot morao je biti čudovište.

— To čudovište vas pripitomljava da bi vas navelo na nezakonito djelo ili zločin. Jaoj, naopako, da vas nešto izvedu pred porotu ili, ne daj Bože, sva drhtim, od glave do pete kad to pomislim, da idete pred suca za prekršaje, da vas metnu u novine... Znate šta bih ja radila na vašem mjestu, ja bih, da budem mirna, obavijestila policiju.

Jednoga dana, kada su se najluđe misli vrtjele po Malaginoj glavi, čim je Paz stavio svoje zlatnike na kamin, ona ih ščepa, baci mu ih u lice i reče:

— Neću ukradene pare!

Kapetan dade novac Chapuzotima i ne dođe više. Clementina je tada provodila ljeto na imanju svoga ujaka, markiza de Ronguerollessa, u Burgonji. Kada je cirkuska trupa vidjela da Tadej više nije na svom mjestu, podiže se graja među komedijašima. Jedni su smatrali da je Malagino poštenje glupo, a drugi da je vješto. Poljakovo držanje, objašnjeno najiskusnijim, ženama, izgledalo je neobjašnjivo. Tadej je samo za tjedan dana primio trideset i sedam pisama od lakih žena. Srećom po njega, njegova čudna uzdržljivost nije izazivala nikavo ljubopitstvo u otmjenim krugovima i ostade da se prepričava u sumnjivom svijetu.

Dva mjeseca kasnije, lijepa jahačica, dužna i ružna, napisa grofu Pazu ovo pismo koje su fićfirići toga doba smatrali kao remek-delo:„Vi, koga još ne smijem da nazovem svojim prijateljem, da li ćete se sažaliti na mene poslije svega onog što se dogodilo i što ste vi onako rđavo protumačili? Sve štoje moglo da vas uvrijedi to moje srce poriče. Ako sam imala toliku sreću da vam je prijatno bilo pored mene, vratite se... inače ću pasti u očajanje. Bijeda je već naišla, a vi ne znate koliko *glupih stvari* ona, donosi sa sobom.. Juoe sam pojela samo jedinu haringu od deset santima i za pet santima kruha. Je li to ručak za vašu draganu? Nemam više Chapuzotove koji su mi izgledali tako odani. Vaše odsustvo omogućilo mi je da proniknem u suštinu ljudske

privrženosti... Pas koga smo hranili ne napušta nas, a Chapuzotovi su otišli. Jedan izvršitelj, koji ništa nije htio da čuje, sve je zaplijenio u ime vlasnika koji nema srca i u ime juvelira koji nije htio pričekati ni desetak dana; jer, s vašim povjerenjem, gubi se i kredit. Kakav je to položaj za žene koje imaju samo uživanje sebi da predbace! Prijatelju dragi, založila sam sve što je bilo od vrijednosti: ostala mi je samo uspomena na vas, a zima je na pragu. U toku zime neću moći da se ogrijem, jer se na bulevaru daju samo pantomime gdje ja gotovo nemam šta da igram, osim po neku sasvim malu ulogu kojom se ne stječe nikakav ugled. Kako ste mogli da ne shvatite plemenitost mojih oisjećaja prema vama, jer, najzad, mi nemamo dva načina da izrazimo svoju zahvalnost? Vi koji ste izgledali tako zadovoljni što je meni dobro; kako ste mogli da me ostavite da tugujem? O, jedini prijatelju na ovom svijetu, prije nego što krenem da ponovo obilazim vašare s porodicom Bouthor, jer ću bar tako zarađivati za život, oprostite mi što sam željela da doznam da li sam vas zauvijek izgubila. Ako bi mi se desilo da mislim na vas u momentu kad treba da skočim kroz obruč, u stanju sam da polomim noge ako izgubim jedan takt! Bilo što bilo, pripadam vam za cijeli život,
Margarita Turquet.“

— To pismo — reče sebi Tadej prasnuvši u smijeh — vrijedi mojih deset hiljada franaka.

Clementina stiže sutradan i sutradan se Pazu učini ljepša i ljupkija no ikad. Za vrijeme objeda grofica je bila savršeno ravnodušna prema Tadeju, a u salonu, nakon objeda i kapetanova odlaska, odigrala se jedna scena između grofa i njegove žene. Dok je tobože pitao Adama za savjet, Tadej mu je kao iz nepažnje ostavio Malagino pismo.

— Jadni Tadej! — reče Adam svojoj ženi pošto se Paz izgubio. — Kakva nesreća za tako otmjenog čovjeka da postane igračka u rukama jedne komedijašice najniže vrste! On će sve izgubiti, on će se srezati, čovjek neće moći da ga prepozna za izvjesno vrijeme. Evo, draga moja, čitajte — reče grof svojoj ženi pružajući joj lVlalagino pismo.

Clementina pročita pismo koje je zaudaralo na duhan i baci ga uz pokret gađenja.

— Ma koliko bila gusta koprena koju ima na očima, vjerojatno je nešto primijetio — reče Adam. — Malaga je sigurno bila bezočna.

— I on joj se vraća! — reče Clementina — i on će joj oprostiti. Vi imate razumijevanja samo za te grozne žene!

— Njima je to toliko potrebno — reče Adam.

— Tadej je sam sebe kažnjavao... time što je sjedio kod kuće — nastavi ona.

— Ab, dušo moja, vi pretjerujete — reče grof koji je u prvi mah bio oduševljen što svog prijatelja može uniziti u očima svoje žene, mada ipak nije želio da ga upropasti.

Tadej, koji je dobro poznavao' Adama, zatražio je najstrožu tajnu: odlučio se da govori tobože da bi se izvinio za svoju rasipnost i da bi zamolio svoga prijatelja da može uzeti oko hiljadu srebrnjaka za Malagu.

— To je čovjek vrlo čvrst po karakteru — reče Adam.

— Kako to?

— Pa nije potrošio više od deset hiljada franaka na nju i dozvolio je da ga juri ovakvim pismom prije nego što joj je odnio novac da isplati dugove! Za Poljaka, bogme...

— Ali on može da te upropasti — reče Clementina zajedljivo kao Parižanka kad izražava svoje nagonske nepovjerenje.

— Oh, znam ga ja — odgovori Adam — on bi radi nas žrtvovao Malagu.

— Vidjet ćemo — odvrati grofica.

— Ako bi posrijedi bila njegova sreća, ne bih se ustručavao i zamolio bih ga da je napusti. Konstantin mi je pričao da je za vrijeme dok je trajala njihova veza Paz, dotle toliko uzdržljiv, nekiput dolazio vrlo veseo... Ako bi postao pijanica, bilo bi mi isto onoliko žao kao da se tiče moga. vlastitog djeteta.

— Ne pričajte mi ništa dalje — uzviknu grofica opet s gestom gađenja.

Dva dana kasnije kapetan primijeti u grofičinoim držanju, u njenom glasu, u očima strašan učinak Adamova povjeravanja. Prezir je iskopao ponor između te dražesne žene i njega. I on otada zapade u duboku melanholiju, jer ga je stalno nagrizala misao:

— Ispao si nedostojan nje svojom krivicom.

Život mu posta težak, a najljepše sunce sivkasto. Pa ipak u tim talasima gorkog bola on pronađe časove radosti: mogao je sad bez opasnosti da se preda svome divljenju prema grofici koja više nije obraćala ni najmanju pažnju na njega za vrijeme prijema stajao je zgrčen u jednom kutu, bez riječi, ali sav pretvoren u uši i oči, i nije propuštao ni jedan njen stav, nijednu njenu pjesmu ako je pjevala. Živio je, najzad, od toga, mogao je lično timariti konja koga je *crna* jahala, da se savpreda vođenju te sjajne kuće za čiji napredak se udvostručeno zalagao. Ta nečujna zadovoljstva ostala su skrivena u njegovu srcu kao zadovoljstva majke o kojima dijete nikad ništa ne zna, jer šta znači znati ako se ne zna sve? Zar to nije bilo ljepše od Petrarkine ljubavi prema Lauri koja se najzad isplatila ogromnom slavom i trijumfom poezije koju je ona nadahnula. Zar osjećanje koje je morao imati vitez d'Assas dok je umirao ne vrijedi koliko čitav jedan život? To osjećanje je Paz imao svakog dana, a nije umro i nije se pretplatio na. besmrtnost u naknadu. Šta li to sadrži ljubav kad je Paza, usprkos tim tajnim slastima, satirao bol? Katolička vjera je do te mjere uzdigla ljubav da je tako reći neraziučno povezala poštovanje i plemenitost, Ljubav ne može da se održi bez uzvišenih osobina koje su ponos čovjeka i toliko je rijetko da netko bude voljen a preziran da je Tadej umirao od rana koje je sam sebi zadao. Ćuti od nje da je mogao biti voljen i umrijeti!... Za nesretnog ljubavnika to bi vrijedilo koliko i život. Muke njegova prethodnog položaja izgledale su mu mnogo lakše u poredenju s ovim stanjem: živio je pored nje, obasipao je pažnjama i dobročinstvom a ona to nije cijenila, nije shvaćala. Najzad, on je htio naknadu za svoju vrlinu! Oslabio je, požutio, razbolio se, mučen nekom malom groznicom tako da je u toku čitavog januara morao da ostane u postelji odbijajući da pozove liječnika. Grof Adam se teško zabrinuo za svog jadnog Tadeja. Grofica je tada

svirepo izjavila u uskom krugu:

— Ostavite ga, zar ne vidite da ga mori „olimpijska" grižnja savjesti!

Te riječi vratiše Tadeju hrabrost očajanja; on ustade, poče da izlazi, pokuša da se razonodi i ozdravi.

U februaru Adam izgubi priličnu svotu u Jockey-klubu i, kako se plašio svoje žene, on zamoli Tadeja da stavi tu sumu na račun, izdataka za Malagu.

— Šta. je tu nevjerojatno da te je ta komedijašica stajala dvadeset hiljada franaka?! To se samo mene tiče: a kad bi grofica doznala da sam ih prokockao, ja bih izgubio u njenim očima: ona bi se plašila za budućnost.

— Opet to! — uzviknu Tadej i duboko uzdahnu.

— Ah, Tadej, ta usluga bi nas namirila kad ja već ne bih bio tvoj dužnik.

— Adame, imat ćeš djece, nemoj se više kockati — reče kapetan.

— Malaga nas stoji još dvadeset hiljada franaka! — uziviknu grofica kada je doznala za Adamovu tobožnju darežljivost prema Pazu. — Deset hiljada prije toga, svega trideset hiljada! Hiljadu i pet stotina mjesečno, onoliko kolikostoji moja loža u Talijanskom kazalištu, čitavo imanje nekih građana... Ih, vi Poljaci ste nevjerojatni — reče ona berući cvijeće u svom lijepom zimskom vrtu. — i ti uopće ne bjesniš?

— Jadni Paz...

— Jadni Paz, jadni Paz — prekide ga ona — čemu nam služi? Ja ću odsada voditi kuću! Ti ćeš mu dati onih sto zlatnika rente koje je odbio, a on neka radi kako umije i kao zna s cirkusom „Olimpija".

— On nam je vrlo koristan, on nam je svakako zaštedio više od četrdeset hiljada franaka za godinu dana. Najzad, draga dušo, on nam je uložio stohiljada franaka kod Rothschilda, a svaki nadzornik bi nam ih ukrao...

Clementina malo omekša, ali prema Tadeju ostade i dalje vrlo gruba. Nekoliko dana kasnije ona zamoli Paza da dođe u onaj budoar u kome je godinu dana prije toga bila tolikoiznenađena kad ga je poredila s Adamom. Ovog puta ona ga primi nasamo, bez ikakvog zazora.

— Dragi moj Paze — reče mu grofica s onom prisnošću bez značaja koju imaju velike dame prema potčinjenima — ako volite Adama kaošto kažete, vi ćete učiniti jednu stvar koju on nikad ne bi tražio, ali koju ja, njegova žena, bez oklijevanja zahtijevam od vas...

— U pitanju je Malaga — reče Tadej s dubokom ironijom.

— Tako je — reče ona — ako želite do kraja života ostati s nama, ako hoćete da budemo i dalje prijatelji, napustite je. Zar vi, stari vojnik...

— Tek mi je trideset i pet godina i nemam ni jedne sijede!

— Izgleda kao da ih imate — reče ona — to se svodi na isto. Kako jedan čovjek tako vješt računđžija, tako otmjen...

Grozno je bilo što je izgovorila tu riječ s vidljivom namjerom da ponovo podstakne u njemu plemenitost za koju je smatrala da se ugasila.

— Otmjen kao što ste vi — nastavi ona nakon jedva primjetnog zastoja, koji izazva jedan Pazov gest — može da dozvoli da ga varaju kao dijete! Vaša avantura je Malagi donijela slavu. Eto, moj ujak je želio da je vidi i vidio ju je. Nije moj ujak jedini; Malaga vrlo lijepo prima svu tu gospodu.... Ja sam smatrala da imate plemenitu dušu... Pih! Hajde, recite hoće li to biti tako veliki gubitak za vas da neće moći da se nadoknadi?

— Gospođo, kad bih znao koju žrtvu treba podnijeti da bih ponovo stekao ugled u vašim očima, odmah bih je podnio, ali napustiti Malagu nije nikakva žrtva...

— S vašeg stanovišta i ja bih to rekla da sam muškarac — odgovori Clementina. — Pa lijepo, ako sam shvatila da je to velika žrtva, nemate razloga da se ljutite.

Paz iziđe strahujući da ne učini kakvu glupost: počele su ga obuzimati lude misli. Ode da se prožeta po čistom zraku, lako odjeven usprkos hladnom vremenu, ne bi li. rastjerao vatru s lica i čela.

„Smatrala sam da imate plemenitu dušu", te riječi su mu stalno zvučale u ušima.

— A prije godinu dana, slušajući Clementinu, čovjek bi pomislio da sam ja potukao Ruse!

Pomišljao je da napusti kuću Lažinjskoga, da se prijavi u tursku konjicu i da ide da pogine u Africi, ali su ga zadržale mučne strepnje.

— Šta bi bilo s njima da nije mene? Brzo bi ih upropastili. Jadna grofica! Kakav bi to užasan
život bio za nju ako bi joj se prihodi sveli na trideset hiljada li vara rente! No — reče on sebi — pošto je izgubljena za mene, samo hrabro! treba da dovršim svoje djelo.

Svatko zna da se od 1830. godine karneval u Parizu takonevjerojatno proširio te je postao evropski i mnogo zabavniji i življi nego karneval u Veneciji. Da li se bogatstva prekomjerno smanjuju ili su Parižani izmislili da se kolektivno zabavljaju, kao što od svojih klubova prave salone bez domaćice, bez učtivosti i za male pare? Šta je da je, u martu je bilo sijaset balova gdje su ples, lakrdija, grubo veselje, ludovanje, groteskne slike i šale pune oštre pariške duhovitosti postizali, divovske efekte. To ludilo je imalo tada svoj pandemonijum u ulici Saint-I-Ionore i svog Napoleona u Musarđu, jednom, čovječuljku stvorenom samo zato da bi dirigirao tako silnom muzikom kao što je gomila u neredu i da bi vodio „galop", to vrzino kolo, ono čime se proslavio Auber[60] jer je galop dobio .svoj oblik i svoju poeziju tek nakon velikog galopa u operi *Gustav.* Zar taj ogromni finale ne bi mogao da posluži kao simbol za jedno doba u kome, od prije pedeset godina, sve promiče brzinom sna? Međutim, ozbiljni Taidej, koji je nosio prečistu božansku sliku u srcu, ode da predloži Malagi, kraljici karnevalskih igara, da provede s njim jednu noć na balu kod Musarda kada je doznao da će grofica, prerušena do zuba, doći da vidi s još dvjema mladim ženama, u pratnji njihovih muževa, neobičan prizor jednog takvog čudovišnog bala. Na poklade 1833. godine, grofica, umotana u crni domino, sjedila je na stepenicama amfiteatra te babilonski mješovite sale, u kojoj odonda Valentino priređuje svoje koncerte, i vidjela u „galopu“ Tađeja prerušenog kao Robert Macarie[61] kako vodi jahačicu, u kostimu divljakinje, s perjem na glavi kao krunidbeni konj, koja je letjela preko grupa kao živa vatra.

— Ah — reče Clementina svome mužu — vi Poljaci, vi ste ljudi bez karaktera. Tko ne bi imao povjerenja

u Tadeja? Dao mi je riječ, ne znajući da ću jia biti ovdje, da ću sve vidjeti a ostati neprimijećena.

Nekoliko dana kasnije imala je Paza na večeri. Poslije večere Adam ih je ostavio same i Clementina je izgrdila Tadeja i dala mu da osjeti kako ga više ne želi u kući.

— Da, gospođo — reče skrušeno Tadej — vi ste u pravu ja sam bijednik, dao sam riječ. Ali, šta ćete! Odložio sam da napustim Malagu za poslije karnevala... Bit ću iskren, uostalom, ta žena ima toliku vlast nada mnom da...

— Žena koju policajci izbacuju s Musardova bala, i to zbog kakvog plesa!

— Slažem se, unaprijed pristajem na osudu, napustit eu *vašu* kuću, ali vi znate Adama. Ako vam dam u ruke dizgine vašeg imanja, bit će potrebno da uložite veliku energiju. Ako imam naročitu slabost prema Malagi, ja znam da se staram o vašim poslovima, da pazim na vašu poslugu 1 da se brinem o najmanjim sitnicama. Dopustite da odem od vas tek pošto se uvjerim kako ste sposobni da nastavite vođenje poslova. Sad ste već tri godine u braku i zaštićeni ste od prvih ludosti na koje navodi medeni mjesec. Danas su i Parižanke s najvećim titulama vrlo sposobne za vođenje imanja i kuće... E pa lijepo, kad budem siguran manje u vašu sposobnost a više u vašu čvrstinu, ja ću napustiti Pariz.

— To govori Tadej iz Varšave, a ne Tađej iz cirkusa „Olimpija“ — odgovori ona. — Vratite nam se izliječeni.

— Izliječen?... Nikad — reče Paz sagnute glave gledajući u Clementinina lijepa stopala. — Vi ne znate koliko ta žena ima privlačan duh i neočekivane poteze.

Kako je osjećao da ga napušta hrabrost, on doda:

— Nema te otmjene žene sa svojim izmotavanjem koja bi vrijedila koliko ta otvorena priroda mlade životinje...

— Činjenica je da ne bih željela da imam ničeg životinjskog — reče grofica bacajući mu pogled razljućene guje.

Počev od tog dana, grof Paz je upućivao Clementinu u poslove, postao njen učitelj, upoznao je s teškoćama oko upravljanja imanjem, s pravom cijenom stvari i s načinom da je što manje kradu. Mogla je da se osloni na Konstantina i da ga proglasi za nadzornika posluge. Tađej je već osposobio Konstantina. U maju mu se učini da je grofica u stanju da upravlja svojim imanjem, jer je Clementina bila od onih žena koje imaju sigurno oko, dobar instinkt i kod kojih je sposobnost za vođenje kuće urođena.

U toj situaciji koju je Tadej tato prirodno stvorio nastao je jedan užasan preokret za njega i njegove patnje nisu ni izdaleka bile onako slatke kako ih je on zamišljao. Taj nesretni ljubavnik nije uzeo u obzir nepredviđeni slučaj. Međutim, Adam se teško razbolio. Tadej, umjesto da ode, ostao je da njeguje svoga prijatelja. Kapetan je u svojoj požrtvovnosti bio neumoran. Žena koju bi zanimalo da stvar zagleda kroz durbin pronicljivosti vidjela bi u kapetanovu junaštvu neku vrstu kazne koju sebi nameću plemenite duše da bi odbacile nehotične misli; ali žene vide sve ili ne vide ništa, prema duševnom raspoloženju: ljubav im je jedina svjetiljka.

Četrdeset i pet dana Paz je bdio, njegovao Mječislava i nije izgledalo da misli na Malagu iz prostog razloga što nikad na nju nije ni mislio. Kad je vidjela da je Adam na samrti, a da ne umire, Clementina ja sazvala najčuvenije liječnike.

— Ako se izvuče — reče najčuveniji među liječnicima — to može samo biti uz pomoć prirode; oni koji ga njeguju treba da vrebaju taj momenat i da podrže prirodu. Grofov život je u rukama njegovih bolničara.

Tadej ode da saopći taj sud Clementini koja je sjedila u kineskom paviljonu da bi se malo odmorila i da ne bi smetala liječnicima. Idući vijugavom alejom, koja ga je vodila od buđoara do stijene na kojoj se nalazio kineski paviljon, Clementinin obožavalac je bio kao u dnu nekog od onih ponora koje opisuje Alighieri. Nesretnik nije predvidio mogućnost da postane Clementinin muž i sam se zakopao u jamu punu blata. Kad je stigao do nje, lice mu je bilo iskrivljeno od bola.

— Umro?... — reče Clementina.

— Osudili su ga, odnosno predaju ga prirodi. Nemojte ići, oni su još ondje, a Bianchon će lično skinuti zavoje.

— Jadan čovjek! Pitam se da li ga nisam pokatkad kinjila — reče ona.

— Vi ste mu pružili sreću; budite spokojni što se toga tiče — reče Tadej — imali ste razumijevanja za njega...

— Moj bi gubitak bio nenadoknadiv.

— Ali, draga moja, pod pretpostavkom da grof podlegne, zar ga vi niste tačno ocijenili?

— Voljela sam ga bez zaslijepljenosti reče ona — ali sam ga voljela kao što žena treba da voli svoga muža.

— Treba, dakle, manje da žalite — nastavi Tadej jednim glasom koji je Clementini bio nepoznat — nego kad biste izgubili jednog od onih ljudi koji su vaš ponos, vaša ljubav i cio život vas žena! Možete biti iskreni s prijateljem kao što sam ja... Ja ću doista žaliti za njim! Mnogo prije nego što se oženio vama ja sam u njemu gledao svoje dijete, žrtvovao sam mu svoj život. Neću više imati cilja u životu. Ali život je još lijep za udovicu od dvadeset i četiri godine.

— Eh! Pa vi znate da ja nikog ne volim — reče ona s grubošcu koja je bila posljedica bola.

— Vi još ne znate šta znači voljeti — reče Tadej.

— Ih, kad je muž posrijedi, dovoljno sam pametna da pretpostavim jedno dijete kao što je moj jadni Adam nekom izuzetnom čovjeku. Evo blizu trideset dana kako se pitamo: „Hoće li živjeti?" Ta naizmjenična stanja pripremila su me kao i vas na taj gubitak. Ja mogu biti iskrena s vama. Pa eto, dala bih od svog života da spasim Adama. Biti nezavisna u Parizu, zar to nije otvoren put da se žena uhvati na tobožnju ljubav propalih i rasipnih ljudi? Molila sam Boga da mi ostavi muža tako ljubaznog, dobričinu koji me je tako malo gnjavio i počinjao da me se boji.

— Vi ste iskreni i još ste mi draži — reče Tadej ljubeći ruku Clementini koja se nije opirala. — U ovako svečanim trenucima čovjeku je ne znam zašto milo da vidi ženu bez licemjerstva. S vama se može razgovarati. Razmislimo o budućnosti. Pretpostavimo da vas Bog ne usliši, a ja sam jedan od onih koji će mu najprije povikati: „Ostavi mi mog prijatelja!" Da, tih pedeset noći nisu oslabile moje oči i kad bi trebalo bdjeti još trideset dana trideset noći, vi ćete spavati, a ja ću bdjeti. Znat ću ga otrgnuti od smrti, ako, kao što oni kažu, njćga može da ga spasi. Najzad, i usprkos vama usprkos meni, grof je kao mrtav. E pa, kad biste bili voljeni, ah, kad bi vas obožavao čovjek srcem i karakterom dostojan vas...

— Možda sam ludo željela da budem voljena, ali nisam srela...

— A ako ste se prevarili...

Clementina je netremice gledala u Tadeja i pošto je pretpostavljala da je kod njega prije posrijedi pohlepnost nego ljubav, ona ga prezrivo odmjeri od glave do pete i smrvi ga dvjema riječima: „Jadna Malaga!“ Izgovorila ih je u tri tona, kao što ih jedino velike dame znadu pronaći u rasponu svojih prezira. Onda ustade, ostavi Tadeja onesviještena, jer se nije ni osvrnula, i dostojanstvenim korakom kroz svoj budoar ode u Adamovu sobu.

Jedan sat kasnije Paz se vrati u bolesnikovu sobu i, kao da nije dobio smrtni udarac on nastavi njegovati grofa. Od tog kobnog časa postade šutljiv. Izdržao je, uostalom, jedan divoboj s bolešću protiv koje se tako borio da je izazivao divljenje liječnika. U svakom času njegove oči su sijale kao dvije svjetiljke. Ne pokazujući nikakvo zlopamćenje prema Clementini, on je slušao njena zahvalj Ivan ja i nije ih primao; izgledao je gluh. On je sebi rekao:

— Ona će mi dugovati Adamov život.

I te riječi je ispisao gotovo vatrenim, slovima u bolesnikovoj sobi. Petnaestog dana Clementina je bila primorana da malo popusti u njegovanju svoga muža da i sama ne bi podlegla tolikom zamoru. Paz je bio neumoran. Najzad, krajem augusta Bianchon, njihov domaći liječnik, rekao je Clementini da odgovara za grofov život.

— Ah, gospođo, ništa vas ne obavezuje prema meni — reče on. — Bez njegova prijatelja mi ga ne bismo spasli.

Sutradan po onoj strašnoj sceni u kineskom paviljonu, markiz de Ronquerolles je došao da obiđe svog nećaka, jer je odlazio u Rusiju s povjerljivim zadatkom, i Paz, zgromljen dan ranije, rekao je diplomati nekoliko riječi.

Onoga dana kad su grof Adam i njegova žena prvi put izašli, u momentu kad su kola kretala, jedan žandar uđe u dvorište i zatraži grofa Paza. Tadej, koji se nalazio na prednjem sjedištu, okrenu se da bi uzeo jedan omot koji je nosio zaglavlje Ministarstva vanjskih poslova i stavi ga u džep sa strane jednim pokretom koji je Clementinu i Adama spriječio da mu tim povodom nešto kažu. Ne može se osporiti otmjenim ljudima znanje onog jezika koji se ne govori. Međutim, kad su stigli do kapije Maillot, Adam je iskoristio preimućstvo čovjeka koji prezdravlja i čije se ćudi moraju zadovoljiti i reče Tadeju:

— Nema ustručavanja između dva brata koji se vole koliko nas dvojica; ti znaš šta sadrži depeša, reci mi, grozničav sam od Ijubopitstva.

Clementina pogleda Tadeja kao ljuta žena i reče svome mužu:

— On se toliko duri na mene već dva mjeseca da ću se ja uzdržati od svakog navaljivanja.

— Bože moj — odgovori Tad je — kako ne mogu spriječiti novine da to objave, ja ću vam rado otkriti tajnu-milošeu cara Nikole naimenovan sam za kapetana jednog puka koji treba da krene na pohod u Khivu.

— I ti ćeš otići? — uzviknu Adam.

— Otići ću, dragi moj. Kapetan sam došao, kapetan se vraćam... Malaga tri mogla da me natjera da činim gluposti. Sutra ćerno posljednji put zajedno večerati. Ako ne bih otišao u septembru za Petrograd, morao bih ići suihoeeminim putem; ja nisam bogat, a moram Malagi ostaviti njenu malu nezavisnost, Kako da sene pobrinem o budućnosti jedine žene koja ie znala da me shvati? Malaga nalazi da sam ja velik! Za Malagu sam ja lijep! Malaga može da mi bude nevjerna, ali ja znam da bi ona prošla kroz...

— Kroz obruč radi vas i vrha vješto ponovo pala na sedlo — reče živo Clementina.

— Oh, vi ne poznajete Malagu reče kapetan s dubokom gorčinom i pogledom punim ironije zbog koje je Clementina postala zamišljena i, uznemirena. — Zbogom mlado drveće ove lijepe Bulonjske šume po kojoj šetaju Parižanke, pokojoj se šetaju izgnanici koji tu ponovo pronalaze svoju otadžbinu. Siguran sam da moje oči neće više vidjeti zeleno drveće aleje Velike Gospođice, ni ono duž puta Gospođa, ni bagremove, ni kedar rundela... Na granici Azije, pokoravajući se planovima velikog cara, koga sam htio za gospodara, ako uspijem da postanem zapovjednik jedne vojske pomoću svoje hrabrosti i pošto budem stavljao svoj život na kocku, možda ću zažaliti za Elizejskim poljima gdje ste me jednom pozvali da sjednem pored vas. Najzad, uvijek ću tugovati zbog Malagine okrutnosti, one Malage o kojoj je sada riječ.

To je izgovorio tonom od koga je Clementina uzdrhtala.

— Vi, dakle, jako volite Malagu? — reče ona.

— Žrtvovao sam nje radi onu čast koju mi nikad ne žrtvujemo...

— A koju?

— Pa onu koju pod svaku cijenu želimo da sačuvamo u očima svoga idola.

Poslije tog odgovora Tadej je uporno šutio sve dok nisu stigli do Elizejskih polja gdje je pokazao na jednu zgradu od dasaka.

— Ovo je cirkus!

Malo prije večere otišao je u rusku ambasadu, odatle u Ministarstvo vanjskih poslova i otputovao za Havre sutradan ujutm prije nego što su grof i grofica ustali.

— Ja gubim jednog prijatelja — reče Adam sa suzama u očima kad je doznao za odlazak grofa Paza —

prijatelja u pravom smislu te riječi i ne znam šta ga je moglo natjerati da bježi od moje kuće kao od kuge. Mi nismo od onih koji bi se zavadili oko jedne žene — reče on gledajući netremice u Clementinu a, međutim, sve što je juče govorio o Malagi... Ali on nikad nije toj ženi ni mali prst dotakao...

— Otkud vi to znate? — reče Clementina.

— Pa ja sam sasvim prirodno iz ljubopitnosti želio da vidim tu gospođicu Turquet i jadna djevojka ni dandanas ne može sebi objasniti potpunu uzdržljivost Tad...

— Dosta, gospodine — reče grofica koja se povuče u svoje odaje, govoreći u sebi: „Da nisam slučajno žrtva neke velike prijevare?"

Tek što je dovršavala tu rečenicu u sebi, Konstantin joj preda slijedeće pismo koje je Tadej na brzinu napisao u toku noći.

„Grofice otići da poginem na Kavkazu i da još ponesem vaš prezir, to je suviše: čovjek mora potpuno nestati. Ja sam vas volio od prvog časa kad sam vas ugledao, kao što se voli žena koja uvijek ostaje draga čak i kad vas prevari, ja Adamov dužnik, dužnik Adama koji vas je izabrao i za koga ste se udali, ja siromašak, ja dobrovoljni nadzornik, sav odan vašoj kući. U toj užasnoj nesreći meni je život bk divan. Znati da sam u vašoj kući neophodan činilac, znati da sam potreban vašoj raskoši, vašem blagostanju — bio je to izvor uživanja; a ako sam uživao kad je posrijedi bio Adam, prosudite i sami šta je to značilo kad je obožavana žena pokretač i cilj! Poznao sam zadovoljstva materinstva u ljubavi: tako sam primao život. Ja sam, kao siromasi na drumovima, sagradio sebi kolibu od kamičaka na ivici vašeg lijepog imanja, i nisam vam pružio ruku. Siromah i nesretan, zaslijepljen Adamovom srećom, ja sam bio onaj koji je davao. Ah, bili ste okruženi čistom ljubavlju kao što je ljubav anđela čuvara — on je bdio dok ste vi počivali, on vas je milovao pogledom dok ste prolazili, on je bio sretan što postoji; najzad, vi ste sijali kao sunce otadžbine za nesretnog izgnanika, koji vam piše suznim očima sjećajući se na tu sreću prvih dana. Kad mi je bilo osamnaest godina, pošto me nitko nije volio, uzeo sam sebi kao zamišljenu draganu jednu dražesnu ženu iz Varšave kojoj sam upućivao svoje misli, svoje želje, koja je bila kraljica mojih dama i imqjlih noći! Ta žena nije imala pojma o tome, ali čemu obavještavati je? Što se mene tiče, ja sam volio svoju ljubav. Prosudite po tom doživljaju iz mladosti kolikio sam bio sretan što živim u sferi vašeg života, što timarim vašeg konja, što pronalazim potpuno nove zlatnike za vašu torbicu, što se staram o raskoši vašeg stola i vaših prijema, što vas gledam kako pomračujete bogatstva veća od vašeg pomoću moje um ješnosti. S kakvim sam žarom jurio po Parizu kad bi mi Adam rekao: „Tadej, ona hoće tu i tu stvar!" To je zadovoljstvo nemoguće izraziti. Vi ste željeli sitnice, za određeno vrijeme, što me je primoravalo da izvodim podvige, da i po sedam sati jurim kolima po gradu, a kakvo je bilo uživanje da idem radi vas! Kad bih vas vidio nasmijanu usred vašeg cvijeća, a vi mene niste vidjeli, zaboravljao sam da me nitko ne voli... Tada sam se vraćao u svojih osamnaest godina. Ponekad, kad bi mi sreća zavrtjela glavu, išao sam noću da ljubim mjesta na kojima su vaši koraci za mene ostavljali svijetle tragove, kao što sam nekad činio čuda kao opasan lopov da bih išao da cjelivam ključ koji je grofica Ladislav dodirnuta svojim rukama dok je otvarala neka vrata. Zrak u kome ste vi disali bio je kao melem, meni je, dok sam ga udisao, donosio život i ja sam bio. kao što kažu da je u tropskim predjelima, pod utjecajem nekakve pare pune stvaralačkih sastojaka. Treba doista da vam kažem te stvari da bih vam objasnio čudnu drskost mojih nehotičnih misli. Prije bih umro nego da vam priznam svoju tajnu! Mora biti da se sjećate onih nekoliko dana radoznalosti kad ste željeli da upoznate onoga koji je pravio čuda koja su vam najzad pala u oči. Ja sam povjerovao, oprostite mi, gospođo, povjerovao sam da ćete me zavoljeti. Vaša blagonaklonost, vaši pogledi, kad ih je tumačio zaljubljen čovjek, toliko su mi se učinili opasni za mene da sam sebi izmislio Malagu, jer sam znao da je to veza koju žene ne opraštaju: izmislio sam je onoga časa kad sam povjerovao da će se moja ljubav neizbježno[1] precijeniti. Sad me skrhajte pod prezirom kojim ste me neštedimice napajali, mada ga ja nisam zasluživao; ali da sam vam one večeri, kad je vaša tetka odvela grofa, rekao ono što vam sad pišem, ja sam siguran da bih, pošto sam to rekao, postao pripitomljeni tigar koji se predao živom mesu i koji osjeća toplinu krvi i...

Ponoć

Nisam mogao produžiti; uspomena na taj čas još je isuviše živa! Tada, tada sam bio u bunilu. Nada je bila u vašim očima, pobjeda i njene crvene zastave zasijale bi u mojima i vaše opčinili. Moj zločin je što sam sve to pomislio, možda bez razloga. Vi ste jedini sudac u toj užasnoj sceni kad sam uspio da potisnem ljubav, želju, najteže savladljive čovjekove snage, ledenom rukom zahvalnosti koja mora da bude vječita. Vaš strašan prezir me je kaznio. Vi ste mi dokazali da se čovjek ne oslobađa ni gađenja ni prezira. Volim vas bezumno. Otišaobih da je Adam umro; primoran sam utoliko prije da odem pošto je on spašen. Ne možemo prijatelja iščupati iz zagrljaja smrti da bismo ga zatim prevarili. Uostalom, moj odlazak je kazna za moju misao da ga pustim da umre kada su liječnici rekli da njegov život zavisi od onih koji ga njeguju. Zbogom, gospođo ja gubim sve napuštajući Pariz, a vi ne gubite ništa ako više nemate pored sebe

vašeg odanog

Tadeja Paza".

— Ako je moj jadni Adam izgubio prijatelja, šta li sam tek ja izgubila? reče sebi Clementina i ostade duboko utučena, očiju uprtih u jedan cvijet na sagu.

Evo pisma koje je Konstantin u tajnosti predao grofu:

„Dragi moj Mječislave! Malaga mi je sve ispričala. Tvoje sreće radi nemoj da ti se pred Clementinom omakne nijedna riječ o tvojim posjotama jahačici i pusti je neka vjeruje da me Malaga stoji sto hiljada franaka. S obzirom na grofičin karakter, ona ti neće oprostiti ni gubitke na kocki, ni posjete Malagi. Ne idem u Khivu nego na Kavkaz. Život mi je dojadio i, kako sam krenuo, za tri godine postat ću knez Paz ili ću biti mrtav. Zbogom! Kako sam izuzeo šezdeset hiljada franaka kod Rotschilda, sad smo izmireni.

Tadej"

— E, glupav li sam! Umalo se nisam izbrbljao maločas — reče sebi Adam.

Tri godine je prošlo otkako je Tadej otišao; novine ne govore ni o kakvom knezu Pazu. Groficu Lažinjski ogromno zanimaju prihodi cara Nikole, ona je Ruskinja po srcu, čita s izvjesnom pohlepnošću sve vijesti koje dolaze iz te zemlje. Jedanput ili dvaput svake zime, s ravnodušnim izrazom ona kaže ambasadoru:

— Da li znate šta je s našim jadnim grofom Pazom?

Avaj! većina Parižanki, ta bića za koja se tvrdi da su tako pronicljiva i tako duhovita, prolaze i prolazit će i dalje pored nekog Paza 'i neće ga primijetiti. Da, mnogi Paz ostaje nepoznat, ali strašna je stvar kad čovjek pomisli da ih ima koji ostaju nepoznati čak i kad su voljeni. Najjednostavnija žena na svijetu uvijek zahtijeva kod najvećeg čovjeka pomalo šarlatanstva, i najljepša ljubav ne znači ništa kad je neotesana: potrebni su joj okvir, uglađenog! i ukrasi.

U januaru 1842. godine grofica Lažinjska, uljepšana svojom blagom melankolijom, izazvala je najbješnju strast kod grofa de la Palferine, danas jednog od najpoduzimijivijih „lavova" u Parizu. La Palferine je shvatio koliko je teško osvojiti stvorenje koje čuva jedna himera i, da bi pridobio tu dražesnu ženu, računaoje na prepad i na pomoć jedne žene pomalo ljubomorne na Clementinu koja je trebalo da mu omogući kao slučajan susret i prepad.

Usprkos svojoj duhovitosti, nesposobna da nasluti takvo izdajstvo, grofica Lažinjska je bila toliko neobazriva da je otišla u Operu, na bal pod maskama, s tom tobožnjom prijateljicom. Oko tri sata ujutru, zanesena i opijena balom, Clementina, oko koje je la Palferine razvio sve svoje zavodničke sposobnosti, pristade da ode s njim na večeru i htjede da se popne u kola te lažne prijateljice. U tom kritičnom momentu zgrabi je jedna snažna ruka i, usiprkos njenoj vici, odnese je u njena vlastita kola čija su vrata bila otvorena i za koja ona nije znala da su tu.

— On nije napustio Pariz — uzviknu ona. Prepoznala je Tadeja koji je pobjegao kada je vidio da kola odvode groficu.

Da li je ikad neka žena doživjela sličan roman u svom životu?

Svakog časa Clementina se nada da će ponovo vidjeti Paza.

NAPUŠTENA ŽENA
Prevela
Mila Đorđević
1

Godine 1822. početkom proljeća, pariški liječnici poslaše u Donju Normandiju jednog mladića koji se tada pridizao od nekakve upale, posljedice neumjerenog umnog rada, a možda i razuzdanog života. Da bi se oporavio, potrebni su mu bili potpuno mirovanje, laka hrana, oštar znak d potpuno odsustvo žestokih uzbuđenja. Plodna polja Bessilina i bezbojan provincijski život bili su, dakle, pogodna za njegovo ozdravljenje. On dođe u Bayeux, lijep grad na dvije milje od mora, k jednoj svojoj rođakinji koja ga dočeka s usrdnošću svojstvenom ljudima koji su navikli da žive povučeno i za koje dolazak nekog rođaka ili prijatelja predstavlja sreću.

Izuzev nekih mjesnih običaja, svi mali gradovi liče jedni na druge. Međutim, nakon nekoliko večeri provedenih kod svoje rođakinje gospođe de Safinte-Severe ili kod osoba koje su pripadale njenom društvu, taj mladi Parižainin, po imenu barom lastom de Nuedil, ubrzo je upoznao ljude koji su, po mišljenju toga ekskluzivnog društva, predstavljali čitav grad. Gaston de Nueil vidje u njima ona ustaljena lica što ih promatrači uvijek sreću u mnogobrojnim prijestolnicama bivših oblasti kolje su sačinjavale nekadašnju Francusku.

To je najprije porodica čije se plemstvo, nepoznato na pedeset milja odatle, u okrugu smatra kao neosporno i porijeklom iz drevnih vremena. Ta vrsta *kraljevske porodice* u malome dotiče svojim rodbinskim vezama, a nitko to i ne sluti, porodice Navarredns, Grandlieu, dodiruje Cadignanove i zakačim je Blaimoint-Chauvryjeve. Poglavar tog slavnog plemena uvijek je odlučan lovac. Čovjek lošeg ponašanja, on koristi prevlast svog imena da bi podcjenjivao sav ostali svijet; trpi kotarskog načelnika kao što podnosi porez; ne priznaje nijednu od novih sila koje je stvorio devetnaesti vijek i ističe kao neku čudovišnu političku činjenicu da predsjednik Ministarskog savjeta nije plemić. Njegova žena ima oštar ton, govori glasno, imala je obožavaoce, ali se redovno pričešćuje o Uskrsu; rđavo odgaja svoje kćeri i misli da će im njihovo ime uvijek biti dovoljno bogatstvo. Ni muž ni žena, uostalom, nemaju pojma o današnjem luksuzu: sačuvali su livreje koje se sad viđaju samo u kazalištu, drže se starinskih oblika što se tiče srebrnog posuđa, namještaja, kola, načina života i govora. Ta starinska raskoš slaže se, uostalom, dosta dobro sia štedljivošću provincije. Jednom riječi, tosu nekadašnji plemići samo što više ne ubiru namete na prodaju nasljeđa i nemaju lovačkih pasa i odijela sa šimtimia; ukazuju mnogo časti jedini drugima i svi su odani nekim kneževima koje viđaju samo izdaleka. Ta *inkognito* historijska kuća ima originalnost jedne starinske tapiserije. U porodici neizbježno životari neki stric ili brat, bivši kraljevski namjesnik, nosilac Crvene lente, dvorski čovjek, koji je išaou Hanovar s maršalom de Richelienom i koga ćete naći tu kao zagubljeni listić nekog starog pamfleta iz doba Luja XV.

Toj pretpotopnoj porodici suprotstavlja se jedna druga porodica — bogatija, ali novijeg plemstva. Muž i žena odlaze u Pariz da provedu dva zimska mjeseca i otuda donose nestalan ton i prolazne strasti. Gospođa je elegantna, ali pomalo usiljena i uvijek u zakašnjenju za modom. Ona se, međutim, izruguje neznanju koje pokazuju njeni susjedi; njeno srebro je moderno; ima grumove, crnce, sobara. Njen najstariji sin tjera laganu kočiju, ne radi ništa, ima majorat; mlađi je auditor u Državnom savjetu. Otac, odlično obaviješten o intrigama u Ministarskom savjetu, priča anegdoteo Duju XVIII i gospođi de Cayla; ulaže novac na pet posto; izbjegava razgovore o jabukovači; ponekiput ga još hvata manija da ispravlja brojke kad je riječ o bogatstvima u okrugu; član je okružnog savjeta, odijeva se u Parizu i nosi križ Legije časti. Najzad, taj plemić je shvatio Restauraciju i ima koristi od Skupštine, ali je njegova odanost monarhiji manje čisita od rojalizma porodice s kojom se nadmeće. Prima „Gazette“ i „Debaits". Ona druga porodica čita samo „Quotidieinine“.

Prosvijetli biskup, bivši biskupski namjesnik, koleba se između te dvije sile koje mu ukazuju počast dužnu crkvenom velikodostojniku, ali mu ponekad daju da osjeti naravoučenije koje je dobri Lafontaine stavio na kraju *Magarca natovarenog svetim moćima.* Čiča je pučanin.

Zatim dolaze drugorazredne zvijezde, plemići koji imaju deset ili dvanaest hiljada livara rente i koji su bili brodski zapovjednici, ili konjički kapetani ili nisu bili ništa. Jašući povazdan putovima, oni su neka sredina između župnika koji nosa sveto pričešće i poreskog kontrolora na službenom putovanju. Gotovo su svi bili puževi ili mušketiri i mirno završavaju svoje dane na nekom imanju o kome se salili staraju. Mnogo ih se više tiče sječa drva ili oj i bova jabukovača nego monarhija. Međutim, čim govore o Povelji i o liberalizmu između dva *ruberra* u Tohisrbu ili za vrijeme partije trik-traika, pošto su proračunali miraze i udesili brakove u vezi s genealogijama koje znaju napamet. Njihove žene se gorde i drže kao na dvoru u svojim kočijama čiji je koš od pruća: smatraju da su se udesile kada nataknu šal i kapu; one kupuju dva šešira godišnje, alli makom dugih vijećanja naručuju ih iz Pariza, po prilici; podjednako su kreposne i brbljive.

Oko tih glavnih aristokratiskih elemenata okupljene su dvije do tri usidjelice plemenita roda, koje su riješile problem dovođenja ljudskog stvora u nepokretno stanje. One izgledaju kao ugrađene u kuće u kojima ih vidite; njihova lica, njihova djeca, sve to čini sastavni dio nepokretnosti grada, pokrajine; one su pridanje, sjećanje, znadu se nasmiješili i klimnuti glavom kad treba i, s vremena na vrijeme, kazati ponešto što važi kao duhovito.

Nekoliko bogatih građana uvuklo se u to malo predgrađe Saint-Geirmalin, zahvaljujući svojim aristokratskim pojmovima ili svom bogatstvu. Ali, mada imaju i po četrdesetak godlina, tu svatkoza njih kaže. *„Mali taj i taj* dobro misli!“ i prave odi njih posllaoifke. Uglavnom su štićenici usidjelica, ali se o njima razgovara.

Najzad, to elitno društvo prima dva do tri duhovna lica zbog njihovih stola ili zato što su duhoviti, i što je tim plemenitim osobama dosadno između sebe, te uvode građanski element u svoje salone kao što pekar stavlja kvasac u tijesto.

Sva inteligencija sakupijena u svim tim glavama sastoji se iz izvjesne količine starih ideja s kojima su pomiješani poneki novi pojmovi koji se svako veče zajednički pročešljavaju. Slične vodi u malom zatonu, rečenice koje predstavljaju te ideje imaju svakodnevnu plima i oseku, svoje vječito kretanje naprijed nikad, savršeno istovjetno: tko danas čuje njihov šuplji odjek, čut će ga i sutra, za godinu dana, uvijek. Neizmjenjivi sudovi o stvarima ovozemaljskim sačinjavaju tradicionalnu nauku kojoj nitko nije u stanju da ulije kap duha. Život tih učmalih ljudi kreće sa u jednoj sfera navika isto toliko nepromjenljivih kao što su i njihova vjerska, politička, moralna i literarna mišljenja.

Ako neki stranac bude primljen u taj krug, svatko će mu reći ne bez izvjesne ironije: „Vi ovdje nećete naći sjaj vašeg pariškog društva! I svatka će osuditi način života svojih susjeda trudeći se da vas uvjeri kako je on izuzetak u tome društvu i kako je bez uspjeha pokušavao da ga izmijeni. Ali ako, na nesreću, stranac nekom primjedbom potkrijepi mišljenje koje ti ljudi imaju jedni o drugima, odmah ga ocijene kao zla čovjeka, propalicu, pokvarenog Parižanina *kao što su uopće svi Parižani.*

Kada se Gestom de Nueil pojavio u tom malom svijetu, u kome se strogo poštivala etikecija, u kome je svaka stvar u životu imala svoje mjesto, u kome je sve izvedenu na čistinu, a plemićke i zemljišne vrijednosti bile procjenjivane kao burzovni papini na posljednjoj stranici novina, on je unaprijed bio izmjeren ma nepogrešivim vagama bajeskog mnjenja. Već je njegova rođakinja gospođa de Sainte-Severe, saopćila iznos njegova imetka i obim nasljedstva kojima se nadao, iznijela njegovo rodoslovlje, pohvalila njegova poznanstva, njegovu učitivosit i njegovu skromnost. Primili su ga tačno onako kako je mogao očekivati, kao dobrog plemića, bez cifranja, zato što je imao tek dvadeset i tri godine, ali su ga izvjesne djevojke i neke majke umilno pogledale. On je imao osamnaest hiljada livara rente u dolini Auge, a otac je trebalo kad-tad da mu ostavi zamak Mamerville sa svima sporednim posjedima. Što se tiče njegova obrazovanja, njegove budućnosti u odnosu na politiku, njegove lične vrijednosti, njegove obdarenosit, o njima nije bilo ni riječi. Imanja su mu bila plodna a zakupnine osigurane; zemlja mu je bila odlično zasađena; popravci i porez išli su na teret zakupaca; njegovim jabukama je bilo trideset i osam godina; najzad, njegov je otac pregovarao o kupovini dvije stotine jutara šume koja je graničila s njegovim parkom i što je htio ograditi zidom; nikakve nade na ministarski položaj, nikakva ljudska slava nije mogla da se bori protiv takvih prevlasti. Da li zlonamjerno, da li iz računa, tek gospođa de Sainte Severe, nije govorila o Gastomovu starijem bratu, a ni Gaston ga ne spomenu. Taj breit je bio grudobolan, štaviše, izgledalo je da će uskoro biti sahranjen, oplakan i zaboravljen. Za Gastona de Muela su u početku bile zabavne te osobe; on je nacrtao njihove likove u svem albumu, u sočnoj vjernosti njihovih uglastih, kukastih i izboranih fizionomija, u zanimljivoj originalnosti njihovih odijela i smiješnih navika; uživao je u normandijskim provincijalizmima njihova govora, u jednostavnosti njihovih ideja i njihovih karaktera. Ali pošto je za izvjesno vrijeme prihvatio taj život sličan životu vjeverica koje se stalno vrte u svojim kavezima, on ubrzo osjeti nedostatak raznolikosti u životu unaprijed određenom, kao što je život redovnika po samostanima, i zapade u jednu krizu koja još nije bila ni dosada, ni gađenje, ali slična njima po posljedicama. Poslije neznatnih nelagodnosti tog prijelaza, čovjek proživljava fenomen presađivanja na tle ikoje mu ne odgovara, na kome mora zakržljali i voditi rahitičan život. Doista, ako ga ništa ne izvuče iz toga svijeta, on neoisjetmo prima njegove običaje i prilagođava se na tu prazninu koja ga osvaja i uništava. Gasitonova pluća su se već privikavala na tu atmosferu. Spreman da pronađe neku vrstu vegetialne sreće u tim danima provedenim bez briga i bez ideja, u njemu je počinjala blijedjeti uspomena na ono bujanje, ono, stalno bogaćenje duha koje je s tolikim žarom prihvaćao u pariškoj sferi, i bio je na putu da se okameni među tim okamenotinama, da ostane tu zanavijek, kao Ulisovi drugovi, zadovoljan svojim ugojenim tijelom. Jedne večeri Gaston de Nueil sjedio je između neke stare gospe i jednog od biskupskih namjesnika u jednom salonu zidova obloženih sivom drvenarijom, popločanom velikim bijelim kaljevima, ukrašenom s nekoliko porodičnih portreta, i u kome su se nalazila četiri stola za kartanje oko kojih je šesnaest osoba ćeretalo igrajući whist. Tu, ne misleći ni na šta, dok je probavljao jednu od onih izvrsnih večera, što je naprijatndjia perspektiva u provinciji, on sebe uhvati kako pravda navike toga kraja. Razumio je zašto ti ljudi nastavljaju da se služe jučerašnjim kartama, da ih miješaju na izlizanim epohama, i kako su došli do toga da se više ne oblače ni sebe ni drugih radi. Nazirao je ne znam kakvu filozofiju u jednoličnom opticanju tog života, u spokojstvu tih posljednjih navika i u neukosti što se tiče elegancije. Najzad, gotovo je shvatio beskorisnost luksuza. Pariz sa svojim strastima, burama i zadovoljstvima bio je već u njegovu duhu samo kao neka uspomena iz djetinjstva. Iskreno se divio orvenim rukama, skromnom i bojažljivom izgledu jedne djevojke čije mu se lice, na prvi pogled, učinilo glupavo, ponašanje nezgrapno, sve neprivlačno, a izraz do krajnosti smiješan. Bio je pečen. Poštoje iz provincije došao u Pariz, on bi opet iz uzbudljivog pariškog života upao u hladan provincijski život dia ne bi jedne rečenice koja ga premu i izazva iznenada u njemu uzbuđenje slično onome koji bi mu pričinio originalan motiv usred dosadne pratnje u nekoj operi.

— Zar niste juče posjetili gospođu de Beauseant? — reče jedna stara žena poglavaru kneževske kuće toga mjesta.

— Išao sam jutros — odgovori on. — Zatekao sam je veoma tužnu i tako slabu te nisam uspio da je nagovorim da sutra dođe na večeru k nama.

— S gospođom de Ghampignelles.? — uzviknu stana gospođa pokazujući neku vrstu iznenađenja.

— S mojom ženom — mirno reče plemić. — Zar gospođa de Beauseant nije iz Burgornjskog doma? Po ženskoj liniji, doduše; ali, najzad, to ime sve baca u zaborav. Moja žena jako voli vilkontesiu, a jadna gospođa je već tako dugo sama da....

Izgovarajući ove posljednje riječi markiz de Champignelles pogleda mirno i hladno osobe koje su ga ispitivački isušale; bilo je gotovo, nemoguće prozreti da li je činio ustupak zbog nesreće ili zbog plemstva gospođe de Beauseant, da li mu je laskalo da je prima ili je iz oholosti htio primorati plemiće i njihove žene iz toga kraja da je viđaju.

Sve gospođe kao da se posavjatovaše, uputivši jedna drugoj isti pogled, i tada, pošto je najdublja tišina odjednom zavladala u salonu, njihov stav je shvaćen kao znak neodobravanja.

— Da nije slučajno ta gospođa de Beauseant ona čija je avantura s gospodinom d'Ajuda-Pinto podigla toliku prašinu? — zapita Gastort osobu pored koje se nalazio.

— Tačno ta — odgovaraše mu. — Došla je da živi u Courcelksiu poslije ženidbe markiza d'Ajuda; niko je ovdje ne prima. Ona je, uostalom, isuviše pametna da ne bi osjetilu koliko je njen položaj lažan, stoga i nije pokušavala da se ma s kim viđa. Gospodin de Cbampignelles i nekolicina ljudi otišli su da je posjete, ali je ona primila samo gospodina de Champignellesa možda zbog njihova srodstva preko Beauseantovih. Markiz de

Beauseaint, otac, oženio se jednom Champignellesovom iz starije grane. Mada vele da je gospođa de Beauseamt iz Burgonjskog doma, svakako razumijete da mi ovdje nastao mogli primati jedinu ženu razdvojenu od muža. To su starinski pojmovi kojih se mi još glupo pridržavamo. Vikontesina greška je utoliko veća u tom njenom ispadu što je gospodin de Beauseant otmjen i plemenit čovjek, dvorski čovjek: on bi se vrlo lako urazumio. Ali njegova žena je luda glava...

Iako je gospodin de Nueil čuo glas svoje sugovornice, on je više nije slušao. Sav je utonuo u hiljadu maštarija. Postoji li neka druga riječ kojom bi se izrazile čari ljubavnog doživljaja u trenutku kad on privlači maštu, kada se u duši začinju neodređene nade, predosjećaj nerazjašnjivog blaženstva, zebnje, događaji, bez ikakvog predmeta koji bi podržavao, ili pričvrstio tu ćudljivu opsjenu? Duh tada leprša, smišlja nemoguće planove i pruža u klici sreću ljubavne strasti. Ali možda klica jedne strasti sadrži potpunu strast, kao što sjeme sadrži lijepi cvijet zajedno s njegovim mirisom i raskošnim bojama. Gospodin de Nueil nije znao da se gospoda de Beauseant sklonila u Normandiju nakon jednog bučnog ispada, koji većina žena priželjkuje i osuđuje, naročito kada zavodljiva mladost i ljepota gotovo opravdavaju pogrešku koja ga je prouzrokovala. Postoji neka neshvatljiva draž u svakoj vrsti slave, ma na kojoj osnovi bila sazdana. Reklo bi se da za žene, kao nekad za porodice, slava koju donosi zločin može zbrisati sramotu. Kao što se neka kuća diči svojim odsječenim glavama, tako i lijepa, mlađa žena postaje još privlačni ja kada je prati kobni glas da je sretna u ljubavi ili da je žrtva užasne izdaje. Što je više za žaljenje, to više simpatija izaziva. Nemilosrdni smo samo za prosite stvari, obične osjećaje i doživljaje... Ako privlačimo poglede, izgledamo veliki. Zar ne treba, zbilja, da se uzdignemo iznad ostalih da bi nas oni vidjeli? Međutim, gomila nehotice osjeća izvjesno poštovanje prema svima onima koji su se uzdigli i ne vodi mnogo računa kako su to postigli. Tog trenutka Gaston da Nueil je osjećao da ga gospodi de Beauseant goni skriven utjecaj tih razloga ili možda radoznalost, potreba da unese nekakav predmet interesiranja u svoj sadašnji život; najzad, onaj niz pobuda koje se ne mogu iskazati i za koje se riječ kob često upotrebljava... Vikontesa da Beauseant iskrsla je odjednom pred njim uz mnoštvo dražesnih slika: ona je predstavljala jedan novi svijet; pored nje je čovjek, bez sumnje, mogao da zazire, iščekuje, da se bori i pobijedi. Svakako je bila šuški suprotnost osobama koje je Gaston gledao u ovom jadnom salonu; najzad, bila je žena, a on još nije naišao na ženu u ovom hladnom svijetu u kome računica zamjenu je osjećanje, gdje učtivost spada samo među dužnosti, i u kome su najjednostavnije ideje imale nečeg, isuvsše napadnog da bi bile prihvaćene ili ispaljene. Gospođa de Beauseant je budila u njegovoj duši uspomenu na njegove mladićke snove i njegove najživlje strasti, izvjesno vrijeme uspavane. Gaston de Nueil je bio rastresen do kraja te večeri. Premišljao je o načinima da dopre do gospođe da Beauseant, a gotovo ih nije ni bilo. Smatrali suda je izvanredno duhovita. Ali, ako su duhovite osobe sićicne da uživaju u originalnosti i finim stvarima, one mnogo traže i umiju sve da prozni; kod njih čovjek, dakle, ima isto toliko izgleda na poraz koliko i na uspjeh u teškom pothvatu u kome mu je cilj da im se dopadne. Zatim je kod vikontese, pored ponosa zbog njenog položaja, moralo postojati dostojanstvo koji je njeno ime zahtijevalo. Velika povučenost u kojoj je živjela izgledala je kao najneznatnija brana između nje i svijeta. Za nepoznatog čovjeka bilo je, dakle, gotovo nemoguće da bude primljen kod nje, pa ma iz kako dobre porodice on bio. Međutim, sutradan ujutro, gospodin de Nueil pođe da šeta put paviljona Courcellesa, i nekoliko puta obiđe ograđeno dobroj oko kuće. Žrtva iluzija tako prirodnih za njegove godine, on je gledao kroz, pukotine ili preko zida i stajao sav zanijet pred zatvorenim kapcima ili pažljivo poisimatraoone koji su bili otvoreni. Da bi ušao k neznanka, nadao se nekoj romantičnoj slučajnosti, proračunavao je njene posljedice, ne primjećujući koliko je sve to nemoguće. Šetao je tako nekoliko jutara bez ikakvog uspjeha; ali je, prilikom svake šetnje, ta žena, stavljena izvan svijeta, žrtva ljubavi, sahranjena u samoći, rasla u njegovim mislima i uvlačila se u njegovu dušu. Sitoga je Gastonovo srce kucalo od nade i radosti kad bi, slučajno, idući duž zida Courcellesa, čuo težak korak nekog vrtlara.

Pomišljao je i da piše gospođi de Beauseant; ali šta da kaže ženi koju nikada nije vidio i koja ga nije poznavala? Gaston, uostalom, nije imao povjerenja u samog sebe; zatim, kao mladi ljudi još puni iluzija, plašiose više nego smrti užasnog prezira koji tali značio neodgovarainje i drhtao je pri pomisli na sveizglede koje je imala njegova prva ljubavnička proza da bude bačena u vatru. Ali, najzad, od silnog maštanja, sastavljanja romana i lupanja glave, on iznađe jedno lukavstvo među mnoštvom onih o kojima se sanja i i koja najnevinijoj ženi otkrivaju veličinu strasti s kojom je čovjek mislio o njoj. Čudna društvena pravila čestopodižu isto onoliko stvarnih prepreka između žene i muškarca koji je voli koliko su, ih i istočnjački pjesmici unosili u svoje prekrasne izmišljene priče, te isu njihove najnevjerojatnje slike rijetko kad pretrpane. Stoga, u prirodi kao i u vilinskom svijetu, žena uvijek treba da pripadne onom koji zna do nje doći i izbaviti je iz položaja u kome čami. Najbjediniji derviš-prosjak, koji bi se zaljubio u kalifovu kćer, svakako nije bio odvojen od nje većom daljinom nego štoje bilo rastojanje između Gastona i gospođe de Beauseant. Vikontesu nije imala pojma o pripremanju opsade koje je oko nje vršio gospodin de Neuil, a njegova je ljubav naišla srazimjerno veličini svih prepreka koje su mu stajale na putu i njegovoj zamišljenoj dragani davale privlačnosti koju ima svaki udaljeni predmet.

Jednoga dana, oslanjajući se na svoje nadahnuće, on uloži svu nadu u ljubav koju bi ona pročitala iz njegovih očijiu. Uvjeren da je živa riječ uvjerljivija od najstrasnijeg pisma i računajući također na prirodnu žensku radoznalost, on ode gospodinu de Chaimpignellesu s namjerom da pomoću njega ostvari ono što je naumio. Plemiću reče da mora izvršiti jedan važan i tugaljiv nalog kod gospođe de Beauseant, ali pošto ne zna da li orna čita pisma nepoznatog rukopisa i da li će pokloniti svoje povjerenje jednom tuđincu, on ga zamoli da pita vikontesu, prilikom svoje prve posjete, da li će izvoljeti da ga primi. Tražio je od markiza da sačuva tajnu u slučaju da bude odbijen, ali ga je istovremeno vrlo duhovito navodio da ne prešuti gospođi de Beauseant razloge zbog kojih bi mogao biti primljen kod nje. Zar on nije bio čovjek častan, ispravan i nesposoban da pristane na stvar koja bi bila neukusna a kamoli neuljudina! Oholog plemića, čijoj se sitnoj sujeti polaskalo, potpuno je obrlitila ta ljubavna diplomacija koja je mladom čovjeku davala samopouzdanje i duboku piritvonrnosit nekog

starog ambasadora. On ipak pokuša da pronikne Gastonovu tajnu; ali ovom je balo vrlo teško da mu je kaže i odgovarao je namjerno nejasnim rečenicama na vješto ispitivanje gospodina de Champignellesia koji konačno, kao pravi francuski vitez, pohvali njegovu uviđavnost.

Markiz odmah pohita u Courceiles, s predusretljivošću koju ljudi izvjesnih godina pokazuju kad treba da učine uslugu mladim ženama. U položaju u bome se nalazila vikontesa de Beauseant poruka takve vršite mogla je izazvati njenu radoznailoist. Ona je ispitala svoje uspomene i nije pronašla nikakav razlog koji bi gospodina de Nueila naveo, da dođe k njoj, ali isto tako nije vidjela ni smetnju zbog koje ga ne bi primila, pošto se ipak prethodno oprezno raspitala o njegovu položaju u društvu. Najprije je odbila, zatim je s gospodinom de Chaimpignetlesom raspravijala o tome sa stanovišta pristojnosti ne bi li dokučila da li on zna razlog te posjete; najzad se predomislila i dala svoj pristanak. Raspravljanje i markiževa prinudna uzdržljivost razdražili su njenu radoznalost.

Gospodin de Champignelles, koji nije želio da ispadne smiješan, tvrdio je, kao tobože obaviješten ali diskretan čovjek, da vikontesa mora pouzdano znati za predmet te posjete, mada ga je ona s najboljom namjerom, bezuspješno tražila. Gospoda de Bauseamt je povezivala Gastona i ljude koje on nije poznavao, gubila se u besmislenim pretpostavkama i pitala da li je ikada vidjela gospodina de Nueila. Najiskrenije ili naj vješti je ljubavno pismo svakako ne bi imalo toliko djelovanja koliko ovakva zagonetka bez riječi na ikoju se gospođa de Beauseant vraćala u više mahova.

Kada je Gaston doznao da može vidjeti vikontesu, bio je istovremeno ushićen što je tako brzo izvojevao žarko željenu sreću i neobično zbunjen što svome lukavstvu treba da nađe rasplet. — Eh! samo da je vidim — ponavljao je u sebi dok se oblačio — i ništa više! — Zatim se ponadao, prelazeći prag Courcelleisa, da će se dosjetiti nekom načinu da razveže gordijski čvor koji je sam pritagao. Gaston je tato od onih koji vjeruju u svemoć nužnosti i idu naprijed, pa u posljednjem trenutku, kada se nađu licem u lice s opasnošću, ova ih potakne i ulije im snagu da je savladaju. Veoma se brižljivo obukiao i spremio. Zamišljao je, kao svi mladi ljudi, da uspjeh zavisi od jedne dobro ili rđavo namještene kopče, ne znajući da je u mladosti sve ljupko i privlačno. Uostalom, izuzetne žene, koje liče na gospođu de Beauseant, može očarati jedino[1] diuih pun draži i plemenit karakter. Snažan karakter godi njihovoj sujeti, obećava im veliku strast i sposoban je da prihvati zahtjeve njihova sirca. Duhovitost ih zanima, odgovara tananositi njihove prirede i one uobraze da su shvaćene. A šta, u stvari, hoće svaka žena ako ne da je muškarac zabavlja, razumije ili obožava? Ali je prethodilo trebalo dugo razmišljati o životu i stvarima da bi se prozrela sva važnost kaćiperstva koije se ogleda u nemarnosti odjeće i uzdržanosti duha prilikom prvog susreta. Kada postanemo dovoljno prepredeni da bismo bili vješti političari, suveše smo stari da bismo iskoristili svoje iskustvo. Dok je Gaston bio prilično nesiguran u svoj duh, pa je težio da bar po vanjštini bude zavodljiv, dotle se gospođa de Beauseant i sama nagonski uljepšavala i govorila sebi uređujući kosu:

— Ipak neću da ličim na strašilo.

Gospodin de Nueil je imao u duhu, u svojoj ličnosti i ponašanju onaj bezazleno originalan stav koji daje neku posebnu draž običnim pokretima i idejama i omogućuje da se sve kaže i sve dopusti. Bio je obrazovan, pronicljiv, fizionomije dopadljive i pokretne kao i njegova osjetljiva duša. Imao je topline i nježnosti u živahnim očima, a njegovo srce, istinski dobro, bilo je u skladu s njima. Odluka koju je donio dok je ulazio u Courcelies odgovarala je, dakle, prirodi njegova otvorenog karaktera i njegove vatrene mašte. Usprkos neustrašivosli koju mu je ulijevala ljubav, ipak nije mogao utišati žestoko lupanje srca kad je preko velikog predvorja, uređenog kao engleski vrt, stigao u jednu odaju u kojoj ga je sobar pitao za ime da bi zatim iščezao i vratio se da ga uvede.

— Gospodin baron de Nueil.

Gaston uđe lagano, ali na dosita dopadljiv način, što je mnogo teže kada se u salonu nalazi jedna žema nego kada ih je dvadeset. Kraj kamina u kome je, usprkos godišnjem diobu, gorjela velika vatra i na kome su dva upaljena svijećnjaka bacala meku svjetlost on ugleda jednu mladu ženu u modernoj fotelji s vrlo visokim naslonom, čije joj je nisko sjedište dopuštalo da drži glavu na raznolike načine, pune ljupkosti i elegancije, da je sagne, povije, usporeno podiže kao da je to težak teret; zatim da savija noge, da ih pokazuje ili uvlači pod duge nabora jedne orne haljine. Vikontesa htjede da položi na jedan okrugli stočić knjigu koju je čitala, ali pošto je istovremeno okrenula glavu prema gospodinu de Nueilu, knjiga, nemarno stavljena, pade između stolčića i fotelje. Kao da je taj mali događaj nije ni najmanje iznenadio, ona se uspravi i pokloni da uzvrati mladiću pozdrav, ali gotovo neprimjetno i ne ustajući sa sjedišta u kome joj je tijelo utonuto. Ona se slavi da bi se približila, živo podstače vatru, zatim se saže, podiže jedinu rukavicu koju nemarno stavi na svoju lijevu ruku, tražeći drugu hitnim, kratkim pogledom, a svojom desnom rukom, rukom bijelom, gotovo prozirnom, bez prstenja, nježnom, izduženih prstiju, čiji su ružičasti nokti bili savršeno ovalni, ona pokaza jedinu stolicu da bi Gastona pozvala da sjedne. Pošto je njen nepoznati gost jsjeo, ona okrene glavu prema njemu upitnim i dražesnim pokretom čija se tananost ne bi mogla opisati; bio je to jedan od ornih blagonaklonih, ljupkih, mada jasnih gesitova, koji se stječu odgojem odmalena i neprekidnim dodirom sa stvarima od ukusa. Ti brojni pokreti nailazili ;su jedan za drugim brzo, za tili čas, bez ispirekidanosti i žurbe, i očarali su Gastona mješavinom pažnje i neusiljenosti koju lijepa žena unosi u aristokratsiko držanje visokog društva. Gospođa de Beauiseant je isuviše upadljivo odudarala od automata među kojima je on proveo dva mjeseca izgnanstva u zabačenoj Normandiji da za njega ne bi predstavljala oličenje poezije iz njegovih snova; stoga njeno savršenstvo nije mogao poredati ni s jednim od onih kojima se nekada divio. Pred tom ženom i u tom salonu namještenom kao neki salon u predgrađu Sainit-Germain, punom onih raskošnih sitnim koje leiže poi stolovima, kada je ugledao knjige i cvijeće, on se ponovo našao u Parizu. Gazio je po pravom pariškom sagu i ponovo gledao otmjeni top, nježne oblike Parižanke, njenu izvanrednu ljupkost i njenu ravnodušnost prema traženim efektima koji toliko smetaju kod žena iz provincije.

Gospođa vikonitesa đe Beauseanit bila je plava, svijetle kože kao plavuša a imala je smeđe oči. Pokazivala

je plemenito čelo, čelo svrgnutog anđela koji se diči svojim grijehom i ne traži oproštaj. Njena bujna kosa, ispletenu visoko iznad razdeljka u dva pramena koji siu na čelu ocrtavali široke lukove, pojačavala je veličanstveni izgled glave. U kovrčama te pozlaćene kose mašta je otkrivala vojvodsku krunu Burgonje a u blistavim očima te velike dame svu hrabrost njenog roda, hrabrost žene kojia je snažna samo kad treba da odbije prezir Hi drskost, ali žene pune razumijevanja za pitome osjećaje. Obrasli njene male glave, izvanredno postavljene na dugom bijelom vratu, crte njenog finog lica, njene tanke usne i pokretna fizionomija odavali su dražesnu opreznost, izvjesnu namještenu ironiju koja je ličila na lukavost i na obi jest. Bife je teško ne oprostiti joj ta dva ženska grijeha, s Obzirom na njenu nesreću i na strast koja je umalo nije stala života, nesreću i strast ispisane u borama koje su joj pri najmanjem pokretu brazdale čelo, ili u bolnoj rječitosti njenih lijepih očiju često podignutih put neba. Doista je to trio uzvišen prizor i još uveličan u mislima promatrača i u tom ogromnom salonu; ta žena odvojena od cijelog svijeta živi već tri godine u uspomenama na blistavu, sretnu, strastvenu mladost, nekada ispunjenu svetkovinama, okruženu nepreklnim divljenjem, a sada predatu užasima ništavila. Osmijeh te žene pokazivao je koliko je ona bila svjesna svoje vrijednosti. Ni majka, ni supruga, odlbačena od svijeta, lišena jedinog srca za koje bi njeno srce moglo da kuca bez stida, pošto ni u jedinom osjećanju nije mogla da crpe pomoć potrebnu njenoj ojađenoj duši, ona je morala u samoj sebi nalaziti snagu da živi svojim vlastitim životom i da se ničemu ne nada osim sudbi napuštene žene: da čeka smrt, da je ubrza usprkos, lijepim danima koji su joj ostajali. Osjećati se rođen za sreću i umrijeti a ne dobiti je i ne pružiti?... i to još žena! Kakav jad! Gospodinu de Nueillu te misli proletješe kroz glavu munjevitom brzinom i on poče da se stidi samog sebe pred najvišom poezijom koja je okružiavala tu ženu. Trostruko očaran sjajem ljepote, nesreće i plemenitosti, ostao je bez riječi, zamišljen, divio se vikontesi ne znajući šta bi joj kazao.

Gospođa de Beauseant, kojoj se to iznenađenje vjerojatno, svidjelo, pruži mu ruku blagim ali zapovjednim pokretom; zatim, vraćajući osmijeh na svoje izblijedjele usne, kao da ponovo čini ustupak pitomosti svoga spola, ona mu reče:

— Gospodin de Champignelles me je izvijestio, gospodine, o poruci koju ste bili tako ljubazni da primite za mene. Da to nije od strane...

Kad je čuo tu strašnu rečenicu, Gaston je još jasnije uvidio koliko je njegov položaj smiješan i svu neprikladnost i neispravnost isvog postupka prema ženi toliko plemenitoj i toliko nesretnoj. On pocrvenje. Njegov pogled, koji je izražavao bezbroj misli, zamagli se ali odjednom, s onom snagom koju mlada srca umiju da iznađu kad su svjesna svojih grešaka, on se opet ohrabri; zatim, pošto je prekinuo gospođu de Beauseant uz pokret pun pokornosti, on joj odgovori uzbuđenim glasom:

— Gospođo, ne zaslužujem sreću što vas vidim; nedostojno sam vas prevario. Osjećanje koje me je na ovo navelo, ma koliko veliko bilo, ne može opravdati bijednu otomanu kojom sam se poslužu da bih došaodo vas. Ali, gospođo, ako biste bili dobri da mi dopusti te da vam kažem...

Vikontesa baci na gospodina de Nueila pogled pun ponosa i ipneKira, podiže ruku, dohvati gajtan na zvoncetu, zazvoni; sobar se pojavi; ona mu reče, gledajući dostojanstveno mladog čovjeka:

— Jacques, osvijetlite gospodinu.

Ona ustade gordo, pozdravi Gastona i saže se da podigne knjigu koja je pala, Njen pokreti su bili isto onoliko odsječni, isto toliko hladni koliko su pokreti kojima ga je dočekala bili meki, elegantni i ljupki. Gospodin de Nueil se diže, ali ostade na svom mjestu. Gospođa de Beauseant mu baci pogled koji je značio:

— Šta, vi ne izlazite?

Taj pogled je izražavao tako oštar podsmijeh a Gaston potolijedje kao čovjek koji će se onesvijestiti. Nekoliko suza mu navre na oči, ali on ih zadrža a osuši ih vatra stida i očajanja; on pogleda gospodu de Beauseant s nekom vrstom oholosti koja je istovremeno značila i da se miri sa sudbinom i da je donekle svjestan svoje vrijednosti: vikontesa je imala pravo da ga kazni, a da li je trebalo to da čini? Zatim iziđe. Dok je prolazio predsoblje njegova pronicljivost i njegova inteligencija izoštrena strašću ukazaše mu na opasnost njegova položaja. Ako napustim ovu kuću — pomisli — nikad se u nju neću moći vratiti; za vikontesu ću vječito ostati glupak. Nemoguće je da žena, a ona jest žena! ne otkrije ljubav koju je izazvala; ona možda osjeća neko nejasno li nehotično žaljenje što me je tako naglo otjerala, ali ona ne treba, ne može da poništi svoju presudu: moram ja da je shvatim.

Pri toj pomisli Gaston zaslade na stubištu, izusti jedan uzvik, naglo se okrene i reče:

— Zaboravio sam nešto!

I vrati se prema salonu u pratnji sabara punog poštovanja prema jednom haremu i svetim pravima svojine, sobaria koga je prevario bezazleni ton te rečenice. Gaston uđe lagano, neprljavljen. Kada vikontesa podiže glavu misleći da je uljez njen sofoar, ona pred sobom ugleda gospodina de Niuedla.

— Jacques mi je osvijetlio — reče on smiješeći se.

Njegov osmijeh, s izrazom napola tužne ljupkosti, oduzimao je tim riječima svaku šaljivost, a ton kcjim su bile kazane morao je prodrijeti dou samu dušu.

Gospođa de Beauseant je bila razoružana.

— Pa lijepo, sjedite — reče ona.

Gaston se dočepa stolice žuidnim pokretom. Njegove oči, ozarene srećom, bacišе tako živ blijesak da vikontesa nije mogla da otrpi taj mladi pogled te spusti oči na knjigu i predane se uvijek novom uživanju što predstavlja sreću za jednog muškarca, jer to osjećanje kod žene nikad ne presahnjuje. Zatim, Gaston je prozreo gospodu de Beauseant. Žena je neobično zahvalna kada naiđe na muškarca kome su jasne tako dosljedne ćudi njenog srca, koji razumije prividno protivrječne pokrete njenog duha, trenutnu uzdržljivost njenih osjećanja, čas stidljivih, čas smjelih, čudnu mješavinu težnje za dopadanjem i bezazlenosti!

— Gospođo — blago uzviknu Gaston — već znate moju grešku, ali ne znate moje zločine. Kad biste imali pojma koliko saim sretan...

— Ah! pazite — reče ona tajanstveno dižući jedan prst prema svom nosu, koga se dotače, a drugom rukom učini pokret kao da hoće da se maši gajtana.

Taj lijepi pokret, ta ljupka prijetnja izazvaše, bez sumnje, neku tužnu misao, neku uspomenu iz njenog sretnog života, iz doba kada je mogla biti oličenje čari i umiljatosti, kada je sreća opravdavala ćudi njenog duha i činila još dražestnijim svaki pokret njenoga tijela. Ona se namršti i njeno lice, blago osvijetljeno svijećama, dobi sumoran izraz; pogleda gospodina de Nueila ozbiljno ali ne hladno i reče mu s punim uvjerenjem:

— Sve je ovo veoma smiješno! Bilo je jedino vrijeme, gospodine, kada sam imala pravo da budem ludo vesela, kada sam se mogla smijati s vama i primati vas bez bojazni; ali danas se moj život jako izmijenio, ja nisam više gospodar svojih postupaka i primorana sam da vodim računa onjima. Kakvo vas je osjećanje nagnalo da me posjetite? Je li to radoznalost? Onda veoma skupo plaćam jedan mali trenutak sreće. Da li možda već „.strastveno" volite ženu zacijelo oklevetanu i koju niste nikada vidjeli? Vaša osjećanja bi se, dakle, zasnivala na podcjenjivanju, na greški koja je slučajno postala čuvena. — Ona srdito baci svoju knjigu na stol. — Pa onda! — nastavi pošto je Gastonu uputila jedan strašan pogled — zato što siam jednom bila slaba, svijet hoće da ja uvijek budem takva? To je užasno, ponižavajuće. Jeste li došli k meni da me sažaljevate? Isuviše ste mladi da biste imali razumijevanja za duševne patnje. Znajte, gospodine, da više volim prezir nego sažaljenje; ne podnosim ničije sažaljenje. — Nasta trenutak šutnje. — E pa, vidite, gospodine — nastavi ona uspravljajući gliavu prema njemiu, s izrazom tužnim i nježnim — ma kakvo bilo osjećanje koje vas je navelo da lakomisleno udarite na moje sklonište, vi me vrijeđate. Vi ste isuviše mladi da biste bili lišeni svake dobrote; uvidjet ćete, prema tome, koliko je vaše ponašanje nepristojno; praštam vam i govorim vam sada bez gorčine. Vi se ovamo više nećete vraćati, zar ne? Ja vas molim iako bih mogla da vam zapovijedim. Kada biste me ponovo posjetili, ne bi bilo ni u vašoj ni u mojoj moći da razuvjerimo čitav grad da ne postajete moj ljubavnik, i vi biste na sve moje muke dodali još jednu, i to vrlo veliku. A to ne želite, pretpostavljam.

Ona zašuti gledajući ga istinski dostojanstveno, što ga posrami.

— Pogriješio sam, gospođo — reče on ganutim glasom — ali žustrima, nepromišljenost, žudnja za srećom dobre su i loše osobine u mojim godinama. Sada — nastavi — shvaćam da nije trebalo ni da pokušavam da vas vidim, a, međutim, moja je želja bila sasvim prirodna...

On tada ispriča, s više osjećanja nego duha, patnje na koje ga je osudilo njegovo prinudno izgnanstvo. Opisivao je kakvo je stanje mladog čovjeka koji je gorio od jalovih želja, nagovještavajući da je dostojan da bude nježno voljen, a da ipak nikada nije uživao u ljubavi mlade, lijepe žene, osjetljive i profinjene. On objasni svoj neprikladan postupak, ali ne htjede da se pravda. Polaska gospodi de Beauseant dokazujući joj da je ona za njega oličenje dragane koju većina mladih ljudi neprestano ali uzalud traži. Zatim, govoreći o svojim jutarnjim šetnjama oko Courcellesa i o maštarijama koje bi izazivao pogled na kuću u koju je najzad stupio, on podstaknu onu neobjašnjivu popustljivost koju žena nosi u svom srcu za ludosti koje pobuđuje. Njegov strastain glas odjekivao je u toj hladnoj samoći, unoseći u nju topli dah mladosti i privlačne duhovne osobine iza kojih se krije fini odgoj. Gospođa de Beauseant je bila već suviše dugo lišena uzbuđenja što ga izazivaju iskreni osjećaji, tanano izrečeni, da ne bi silno uživala u njima. Ona nije mogla da se uzdrži i da ne gleda izrazito lice gospodina de Nueila, i da se ne divi njegovoj lijepoj otvorenoj duši koju još nisu rastrzala svirepa iskustva društvenog života ini proždirala vječita računica slavoljublja ili sujete. Gaston je bio mladić u cvijetu i pokazivao se kao karakteran čovjek koji još ne zna da je predodređen za velika djela. Tatko su oboje, krišom jedno od drugog, dolazili na misli veoma opasne po njihovo spokoijsitvo i trudili se da ih prikriju. Gospodin de Nueil je pronašao u vikontesi jednu od onih tako rijetkih žena koje su uvijek žrtve svoga vlastitog savršenstva i svoje neutoljive nježnosti i čija ljupka ljepota nije ni najmanje važna kada jednom dopuste da se prodre do njihove duše u kojoj su osjećaji bezgranični, u kojoj je sve dobro, gdje se nagon za lijepim sjedinjuje s najraznolikijim izrazima ljubavi, prečišćuje strasti i čini ih gotovo svetim: čudna ženina tajna, prekrasan poklon koji priroda tako rijetko daruje. Sa svoje strane, vikantesa je, slušajući Gastona koji je tako iskreno govorio o nedaćama svoje mladosti, otkrivala patnje što ih stidijivost nameće velikoj djeci od dvadeset a pet godina kada ih je odgoj sačuvao od pokvarenosti i dodira s ljudima iz otmjenog društva čije mudrijaško iskustvo nagriza najljepše osobine mladoga doba. Ona je u njemu vidijela san svih žena, čovjeka kod koga još ne postoji ni porodični, ni posjednički egoizam, ni samoljublje, što sve najzad ubije u cvijetu odanost, osjećanje časti, samoodricanje, poštovanje samoga sebe, te kratkotrajne ukrase duše kojli u početku bogate život nježnim mada snažnim uzbuđenjima i podstiču u čovjeku čestitost srca. Vinuli su se tako u široka prostranstva osjećanja i u teoriji stigli veoma daleko, ispitali su jedan i dragi dubine svojih duša i uvjerili se o iskrenosti svojih riječi. To ispitivanje, nehotično kod Gastona, bilo je smišljeno kod gospođe de Beauseamt. Koristeći svoju prirodnu ili stečenu oštroumnost, ona je izražavala, bez štete za sebe, mišljenja suprotna svojim da bi saznala mišljenje gospodina de Nueila. Bila je tako duhovita, tako ljupka, tato prirodna s tim mladićem koji kod nje nije izazivao nepovjerenje, kako je mislila da ga više neće vidjeti, da Gaston bezazleno uzviknu na jednu njenu divnu riječ:

— Ah! Gospođo, kako je jedan muškarac mogao vas napustiti?

Vikontesa zanijemi. Gaston poorvenje, uvjeren da ju je uvrijedio. Međutim, nju je prvi put poslije njene nesreće iznenadilo zadovoljstvo, duboko i istinito. Na najvještiji pokvarenjak ne bi trudom i umješnošću postigao uspjeh koji je postigao gospodin de Nueil tim uzvikom koji mu se oteo iz sirca. Ta preisuda koju je izrekao jedan mladi čovjek u svojoj čednosti činila ju je nevinom u njenim vlastitim očima, značila osudu za svijet, a optužbu za onoga koja je napustio, i opravdavala osamljenost u koju je došla da čami. Oproštaj svijeta, dirljive simpatije, društveni ugled, toliko željeni, toliko svirepo uskraćivani, najzad njene najskrivenije želje bile su ostvarene tim uzvikom koga su još uljepšali i najuježnijia laskanja srca i ono divljenje u kome žene uvijek žudno uživaju. Nju je, dakle, netko shvatio, gospodin de Nueil joj je sasvim prirodno pružao priliku da se uzdigne nakon svog pada. Ona pogleda na sat.

— Oh! Gospođo — uzviknu Gaston — nemojte me kazniti zibog moje nepromišljenositi. Kad mi već

poklanjate samo jedno veće, molim vas da ga bar ne skraćujete.

Ona se nasmiješi na tu lijepu riječ.

— Uostalom — reče — kako se mi više nećemo vidjeti, šta mari jedan trenutak više ili manje? Kad bih vam se dopala, to bi bila nesreća.

— Nesreća je već tu — odgovori on tužno.

— Nemojte mli to reći — nastavi ona ozbiljno. — Da sam u svakom drugom položaju, primala bih vas sa zadovoljstvom. Govorit ću vam bez okolišanja, sihvatlit ćete zašto neću, zašto ne treba, da vas ponovo vidim. Uvjerena sam da ste isuviše duševni da me ne biste shvatili: ja bih za cio svijet postala žena dostojna preziranja i prosta i ličila bih na druge žene kad bi se samo posumnjalo da sam po drugi put pogriješila. Život čist i bez ljage bolje će, dakle, istaći moj karakter. Suviše sam ponosita da ne bih pokušala ostati usred društva kao biće za sebe, kao žrtva zakona po svome braku, žrtva ljudi zbog svoje ljubavi. Kada ne bih ostala vjerna svome stavu, zaslužila bih sve prijekore koji mi se upućuju i izgubila bih poštovanje prema samoj sebi. Nisam imala važnu društvenu vrlinu da pripadam čovjeku koga nisam voljela. Raskinula sam, usprkos zakonima, veze braka: to je greška, zločin, neka bude što god hoćete; ali za mene je takvo stanje isto što i smrt. Htjela sam živjeti. Da sam imala dijete, možda bih našla snage da podnesem mučenje koje je značio brak nametnut iz društvenih obzira. Kad nam je osamnaest godina, mi jadne mlade djevojke i ne znamo na šta nas prisiljavaju. Prekršila sam zakone svijeta, svijet me je kaznio; vratili smo jedno drugom milo za drago. Tražila sam sreću. Biti sretan nije li to jedan od zakona naše prirode? Bila sam mlada, bila sam lijepa... Učinilo mi se da sam naišla na biće sposobno da voli onoliko koliko je izgledalo zaljubljeno. Bila sam veoma voljena jedno vrijeme!...

Ona zastade.

— Mislila sam — nastavi — da muškarac nikada neće napustiti ženu u položaju u kome sam se ja nalazila. Napustio me je, znači nije me volio. Da, ogriješila sam ise vjerojatnoo neki prirodan zakon: suviše sam voljela, bila suviše odana ili suviše zahtijevala, ne znam. Nesreća me je opametila. Pošto sam ga dugo optuživala, pristala sam da budem jedini krivac. Oprostila sam, dakle, na svoju štetu, onome na koga sam smatrala da imam pravo da se žalim. Nisam bila dovoljno vješta da bih ga zadržala; sudbina me je teško kaznila za moju neumjesnost. Ja samo znam voljeti: kako bi čovjek mislio na sebe kada voli? Bila sam, dakle, rob, a, međutim, trebalo je da postanem tiranin. Oni koji me poznaju moći će me osuditi, ali će me poštivati. Patnje su me naučile da se više ne izlažem mogućnosti da me netko napusti. Nije mi jasno kako još uopće živim poslije patnji koje sam podnijela onih prvih osam dana iza krize, najgroznije koja može biti u životu jedne žene. Trebalo je da poslije toga provedem tri godine u samoći da bih stekla snagu da o toj patnji govorim kao što činim ovog trenutka. Agonija se obično završava smrću; ah! gospodine, bila je to agonija koja se nije završila grobom. Oh! mnogo sam propatila!

Vikontesa podiže svoije lijepe oči k pervazu uvrh zida kome bez sumnje povjeri sve što tuđinac nije trebao da čuje. Pervaz je svakako najnježnija, najpokorniji, najsusretljiviji povjerenik koga žena može naći kada se ne usuđuje gledati u svog sugovornika. Pervaz jednog budoara posebna je ustanova. Zar nije kao ispovjedaoinica samo bez svećenika? Toga trenutka gospođa de Beauseant bila je rječita i lijepa; trebalo bi reći koketna, kad ta riječ ne bi bila suviše jaka. Time što je samoj sebi sudila i stavljala između ljubavi i sebe najviše prepreke, ona je podbadala sve mladićeve osjećaje i ukoliko je više uzdizala cilj, utoliko ga je bolje izlagala pogledu. Najzad Obori oči na Gasiona. pošto je iz njih odagnala suviše privlačan izraz koji im je dala uspomena na njene patnje.

— Priznajte i sami da moram ostati hladna i osamljena? — reče mu mirnim glasom.

Gospodin Nueil, koji je osjećao silnu želju da padne pred noge toj ženi tada veličanstveno razumnoj i bezumnoj, polboja se da ne ispadne smiješan; on obuzda, dakle, i svoj zanos i svoje misli; strepio je istovremeno da neće uspjeti da ih izraza kako valja i zazirao je od nekog užasnog odbijanja ili pak, od ismijavanja koje plaši i ledi najvatrenije duše. Snaga osjećaja, koje je potiskivao u trenutku ikada su izvirali iz njegova srca, izazva onaj žestoki boi dobro poznat stidljivim i ambicioznim ljudima koji su često primorani da savlađuju svoje želje. On se, međutim, mije mogao uzdržati da ne prekine šutnju i reče drhtavim glasom:

— Dozvolite mi, gospođo, da se predam jednom od najvećih uzbuđenja u svome životu i da vam priznam ono pio; zbog vas: osjećam. Vi mi oplemenjujete srce! Osjećam želju da vam posvetim svoj Život da biste zaboravili svoje patnje, da vas volim za sve one koji su vas mrzili ili vrijeđali. Ali ovo je doista iznenadan izljev srca, koji danas ničim nije opravdan i koji bi trebalo da...

— Prekinite, gospodine — reče gospođa de Beauseant. — Otišli smo suviše daleko i vi i ja. Kako sam prisiljena da vas odbijem, htjela sam da to bude bez ikakve grubosti, da vam objasnim žalosne razloge, a ne da izmamim vaše divljenje. Želja za dopadanjem priliči samo sretnoj ženi. Vjerujte mi, ostanimo stranci jedno za drugog. Kasnije ćete saznati da ne treba stvarati veze kad one neminovno moraju da se raskinu jednog dana.

Ote joj se laki uzdah, nabra čelo koje odmah zatim ponovo postade glatko.

— Teške su to patnje za ženu — nastavi ona — kad ne može pratiti muškarca kogia voli u svim razdobljima njegova života! A zar taj duboki bol ne odjekuje užasno u srcu toga čovjeka ako je on odista voli? Nije li to dvostruka nesreća?

Nastade trenutak šutnje, a onda, usitajući da bi svoga gosta natjerala da ustane, ona reče uz osmijeh:

— Niste se nadali, dolazeći u Courcelles, da ćete Čuti prodiku.

Toga časa Gasiton se nalazio dalje od te čudne žene nego u trenutku kada joj je pristupio. Pošto je čarobnu ljepotu tih momenata pripisao kaćiperstvu domaćice kojoj je stalo da pokaže svoj duh, on hladno pozdravi vikontesu i iziđe sav očajan. Na povratku je barun pokušavao, da pronikne pravi karakter tog bića, gipkog i tvrdog kao opruga: ali pošto je u tom karakteru uočio tolike postupne prijelaze, Hl© mu je nemoguće da o njoj donese pouzdan i konačan sud. Zatim, još su mu uvijek odjekivali u ušima prelivi njenoga glasa, a sjećanje je davalotolike draži pokretima, izrazima glave, igri oči ju da se on iprni tom ispitivanju još jače zaljubilo. Za njega je vikontesina ljepota i dalje blistala u tami, utisci koje je odavde ponio nanovo su oživljavali i slivali se

jedini u druge da bi ga opet očarali i otkrili mu ljupkost žene li duhovne draži koje dotle joiš nije primijetio. On utonu u jedno od onih ćudljivih, sanjarenja u kome se najjasnije misli bore, lome jedna o drugu i bacaju dušu u kratak nastup bezumlja. Treba biti mlad da bi čovjek mogao otkriti i shvatiti tajnu tih slavopojki, kada se sbie, opsjednuto-najisipravnijim i najluđim mislima, pokorava ćudima neke nepoznate sile i predaje posljednjoj koja naiđe, bila to misao nade ili očajanja. Kad su čovjeku dvadeset i tri godine, njime gotovo uvijek gospodari neko osjećanje skromnosti: uzbuđuju ga stidljivost, zbunjenost mlade djevojke, boji se da nevješto izrazi svoju ljubav, videli samo teškoće koje ga plaše, drhti da se neće dopasti bio bi smion kad ne bi bio zaljubljen; ukoliko bolje upoznaje šta znači sreća, utolikomanje vjeruje da će mu je voljena žena lako pokloniti; doduše, možda se suviše predaje svome vlastitom uživanju pa se plaši da ga on sam ne bi mogao pružiti; kada mu, na nesreću, njegov idol ulijeva strahopoštovanje, on ga obožava u tajnosti i izdaleka; akonjegova ljubav ne bude otkrivena, ona se gasi. Čestota prerana strast, pokopana u mladome srcu, zadržava blistavost iluzija. Postoji li čovjek bez tih. čednih uspomena kojese kasnije bude, uvijek sve milije, i pružaju sliku savršene sreće, uspomena sličnih onoj djeci, umrloj u cvijetu mladosti, od koje su roditeljima samo osmijesi ostali u sjećanju? Gospodin de Nueil se vrati iz Courcellesa sav obuzet jednim osjećanjem iz koga su se rađale očajničke odluke. Gospođa de Beauseant je već postala za njega životno pitanje: radije bi umro nego da živi bez nje. Kako je bio još dovoljno mlad da bi osjetio surovu moć opčinjavanja koju savršena žena ima nad neiskusnim i strastvenim dušama, morao je provesti jednu od onih burnih noći u kojima mladi ljudi du od sreće do samoubistva, od samoubistva do sreće, prežive čitav jedan sretan život i zaspu nemoćni. Kobne su to noći, a najveća je nesreća kad se čovjek poslije njih probudi kao filozof. Pretjerano zaljubljen da bi zaspao, gospodin de Nueil ustade, poče da piše pisma od kojih ga nijedno ne zadovolji te ih sva redom baci u vatru.

Sutradan ode da obiđe imanje oko Courcellesa, ali tek u sumrak, jer je strahovao da ga vikontesa ne opazi. Osjećanje koje ga je tada gonilo potjecalo je iz tako zagonetnih pobuda da treba biti još mlad ili se naći u sličnom položaju, pa razumjeti njegovu nastranost i Skriveno blaženstvo koje pruža. Ljudi dovoljno sretni da stalno uočavaju samo *pozitivnu stranu* života na sve te stvari samo bi slijegali ramenima. Nakon mučnog dvoumljenja, Gaston napisa gospodi de Beauseant slijedeće pismo, koje može da služi kao uzor frazeologije zaljubljenih i da se uporedi s crtežima što ih djeca rade krasom za imendane svojih roditelja — to su pokloni bezvrijedni za cio svijet, osim za one koji ih primaju.

„Gospođo,

Vaša vlast nad mojim srcem, nad mojom dušom i mojom osobom tako je velika da moja sudbina danas, potpuno zavisi od vas. Nemojte moje pismo bacati u vatru. Budite dovoljno blagonaikloni da ga pročitate. Možda ćete mi oprostiti prvu rečenicu kada uvidite da to nije ni neka obična ni sračunata izjava već izraz prirodne činjenice. Možda će vas dirnuti skromnost mojih molbi, mirenje sa sudbinom koje mi nalaže osjećaj moje nedovoljne vrijednosti, utjecaj vaše odluke na moj život. U ovim svojim godinama, Gospođo, ja znam samo voljeti, ja nemam ipojma o onom što se može dopasti jednoj ženi, mi o onome što je očarava, ali osjećam prema njoj obožavanje koje me opija. Neodoljivo me vama privlači neizmjerno zadovoljstvo koje vi izazivate u meni, i mislim na vas sa svom spoljašnošću koja nas odvlači tamo gdje je za nas izvor životne topline. Ne smatram da sam vas dostojan. Ne, izgleda mi nemoguće, meni, mladom, neiskusnom, stidljivom, da vam pružim hiljaditi dio sreće koju sam želio da vam dam dok sam vas slušao, dok sam vas gledao. Vi ste za mene jedina žena na svijetu. Budući da mi je nemoguće da pojmim život bez vas, odlučio sam da napustim Francusku i da svoj život stavim na kocku dok ga ne izgubim u nekakvom nemogućem pothvatu u Indiji, Africi ili gdje bilo. Zar ne treba da se borim protiv neizmjerne ljubavi nečim bez graničnim? Ali ako hoćete da ml ostavite zračak nade, ne da ćete biti moji, već da ćete mi podariti svoje prijateljstvo, ja ostajem. Dopustite mi da provedem kraj vas, rijetko čak, ako to zahtijevate, nekoliko sati sličnih onlima koje sam ugrabio. Ta krhka sreća, čija mi snažna uživanja mogu biti uskraćena pri prvoj suviše strastvenoj riječi, dozvolit će mi da podnosim vrelinu svoje krvi. Da li sam suviše iščekivao od vaše plemenitosti kad sam vas preklinjao da pristanete na odnose od kojih samo ja imam koristi? Vi ćete već znati pokazati tome svijetu kome toliko žrtvujete da ja ne predstavljam ništa za vas. Vi ste tako duhoviti i tako ponositi! Čega imate da se plašite? A sada bih htio da vam otvorim svoje srce kad bih mogao i da vas uvjerim da moja skromna molba ne skriva nikakvu zadnju misao. Ja vam ne bih rekao da je moja ljubav bezgranična i ne bih vas molio da mi poklonite svoje prijateljstvo kad bih imao nade da ćete odgovoriti na osjećaje duboko skrivene u mojoj duši. Ne, bit ću kraj vas ono što vi budete željeli da budem, samo da sam kraj vas. Ako biste me odbili, a vi to možete, neću roptati, otići ću. Ako kasnije neka druga žena bude nešto značila u mom životu, vi ćete biti u pravu; ali ako umirem vjeran svojoj ljubavi, osjetit ćete možda neto žaljenje! Nada da kod vas izazovem žaljenje ublažit će moje muke i bit će sva osveta mog odbačenog sirca."

Treba da je čovjek upoznao sve ome divne nesreće mladoga doba, treba da je uz jahao sve Himere dvostrukih bijelih krila koje nude svoje ženske sapi uzavreloj mašti da bi mogao shvatiti, mučenje čija je žrtva tato Gaston de Nueil kada je pretpostavio da je njegov prvi *ultimatum* u rukama gospođe de Beauseant. Već je zamišljao vikom tešu hladnu i nasmijanu kako se šali s ljubavlju kao biće koje u nju više ne vjeruje. Želio je da može povući svoje pismo, nalazio je da je glupo, na um mu je padala hiljadu i jedna misao beskrajno bolja ili svakako ganutljivi ja od njegovih hladnih rečenica, njegovih prokletih mudrijaških rečenica, neuvjerljivih, uobraženih, ali srećom vrlo lijepim rukopisom ispisanih i, s dosta lošom interpunkcijom.. Pokušavao je da ne misli, da ne osjeća, ali je mislio, osjećao i patio. Da mu je bik trideset godina, on bi se napio, ali ovaj još neiskusni mladić nije znao ni za mogućnosti koje pruža opijum, ni za sredstva pretjerane civilizacije. Nije imao kraj sebe ni jednog od onih dobrih pariških prijatelja koji znadu tatolijepo da vam kažu: ,,Poete, non dolet"![62] pružajući vam bocu šampanjca i da vas odvuku na neko orgijanje kako bi vam olakšali muke neizvjesnosti. Krasni su toprijatelji, uvijek bez prebijene pare ikad ste vi piri parama, uvijek u nekoj banji kad su vam potrebni, uvijek su prokockali svoj posljednji zlatnik kad. vi tražite pozajmicu, ali uvijek imaju neku nagu da vam prodadu; sve u svemu si vama krenu niz jednu od onih strmih padina na ikojima se traci vrijeme, duša i život!

Najzad gospođin de Nueil primi iz Jacquesovih ruku jedno pismo zapečaćeno miriši javim voskom, s grbom Bourgotnje, napisano na malom listu finog bijelog papira, koje je odavalo lijepu ženu.

On odmah otrča da se sakrije da bi čitao i pročitavao njeno pismo.

„Vi me doista strogo kažnjavate, Gospođine, i zbog pažnje koju sam uložila da vam uštedim grubo odbijanje i osjetljivosti na duhovnu privlačnost. Uzdala sam se ,u plemenitost vaših mlađih godina, a vi ste me prevarili. Govorila sam vam ako ne o svemu što mi je na isrcu, što bi bilo potpuno smiješno, a ono bar otvoreno, i objasnila sam vam svoj položaj da bi vaša mlada duša mogla shvatiti moju hladnoću. Ukoliko ste me jače zainteresirali, utoliko ste me više ražalostili. Po prirodi sam nježna i dobrodušna, ali me okolnosti tjeraju da budem zla. Druga žena bi spalila vaše pismo prije nego što bi ga pročitala, a ja sam ga pročitala i odgovaram na njega. Gledište koje ću vam izložiti dokazat će vam da ni najmanje ne dijelim osjećanje koje sam izazvala sasvim nehotice, mada nisam neosjetljiva na izraze takvih osjećaja, a moje će vam ponašanje još uvjerljivije dokazati iskrenost moje duše. Zatim bi htjela radi vašeg dobra da iskoristim u neku ruku onaj utjecaj koji mi vi priznajate nad svojim životom, i to želim da ga iskoristim jedan jedini put da bih vam skinula koprenu s očiju.

Meni je gotovo trideset godina, Gospodine, a vama tek dvadeset i dvije. Vi ni sami ine znate šta ćete misliti ikad budete u mojim godinama. Zakletve kojima se danas tako olako vezujete mogu vam tada izgledati veoma teške. Danas biste mi vi, ne sumnjam, virio rado poklonili kao svoj život, mogli biste čak i umrijeti radi jednog prolaznog zadovoljstva, ali kad budete imali trideset godina, iskustvo će vam oduzeti snagu da mi svakog dana ponešto žrtvujete, a ja bih bila duboko ponižena da to primam. Jednoga dana sve će vas nagnali da me ostavite, pa i sama priroda; rekla sam vam, više volim umrijeti nego biti napuštena. Kao što vidite, nevolja me je naučila da proračunavam. Rasuđujem bez uzbuđenja. Prisiljavate me da vam kažem kako vas ne volim, kako ne mogu, ne smijem i neću da vas volim. Za mene je prošlo ono vrijeme kada žene podliježu nepromišljenim nastupima svoga srca, i ne bih više mogla biti drogama kakvu vi tražite. Meni, Gospodine, utjehu pruža Bog a ne ljudi. Uostalom, poučena na žalost prevarenom ljubavi, od već jasno čitam u srcima da bih pristala na prijateljstvo koje vi tražite i koje vi nudite. Vas zavarava vaše srce i vi se više uzdajete u moju slabost nego u svoju snagu. Sve ovo činite nagonski. Opraštam vam to djetinjasto lukavstvo, jer vi još svjesno ne sudjelujete u njemu. Naređujem vam u ime te prolazne ljubavi, u ime vašeg života, u ime spokojstva, da ostanete u svojoj zemlji, da ne promašite častan i lijep život radi jedne iluzije koja će neminovno iščeznuti. Kasnije, kada ostvarite svoju pravu sudbinu i kad se u vama razviju svi osjećaji dostupni čovjeku, znat ćete cijeniti moj odgovor, koji vam se možda ovog trenutka čini bezosjećajan. Tada ćete sa zadovoljstvom pronaći jednu staru ženu čije će vam prijateljstvo sigurno biti prijatno i dragocjeno jer nije imalo da pretrpi nepostojanost strasti ni razočaranja koja donosi život; najzad, plemenite misli, bogougodne misli sačuvat će mu čistoću i svetost. Zbogom, Gospodine, poslušajte me i imajte na umu da će vaši uspjesi unijeti izvjesnu radost u moju samoću i mislite na mene kao što se misli na odsutne."

Pošto je pročitao to pismo, Gasiton de Nueil napisa ove riječi:

„Gospođo, ako bih prestao da vas volim i prihvatio mogućnosti koje mi pružate da budem običan čovjek, doista bih zaslužio svoju sudbinu, priznajte i sami. Ne, neću vas poslušati i zaklinjem vam se na vjernost koje me samo smrt može razriješiti. Ah! uzmite moj život, osina ako ne strahujete od grižnje savjesti..."

Kad se sluga gospodina de Neudflia vratio iz Courcellesa, gospodar mu reče:

— Kome si predao moje pismo?

— Lično gospođi vikontesi; bila je u kolima I samo što nije krenula...

— Da dođe u grad?

— Ne mislim, gospodine. U kočiju gospođe vikontese bili su upregnuti poštanski konji.

— Ah! ona odlazi — reče barun.

— Da, gospodine — odgovori sobar.

Gaston se odmah pripremi da bi pošao za gospođom de Beauiseant, a ona ga odvede do Ženeve i ne znajući da je on prati. Među bezbrojnim mislima koje su ga salijetale za vrijeme toga puta najviše ga je zanimalo: zašto je otišla? To pitanje je postalo predmet mnogih pretpostavki, među kojima on, naravno, izabra najlaskaviju, i to ovu: ako vikontesa pristane da me voli, nema sumnje da će, kao pametna žena, prije izabrati Švicarsku gdje nas nitko ne poznaje nego Francusku u kojoj bi nailazila na cenzore.

Neki strastveni ljudi ne bi voljeli ženu dovoljno vještu da sebi izabere pogodno tle, i oni su probirači. Uostalom, ništa ne dokazuje da je Gastonova pretpostavka bila tačna.

Vikontesa zakupi jednu malu kuću na jezeru. Pošto se ona tamo smjestila, Gaston se pojavi jedne lijepe večeri u sumrak. Jacques, izrazito aristokratski sobar, nije se mnogo začudio što vidi *gospodina de* Nudila i prijavi ga kao sobar naviknut da sve razumije. Kada je čula to ime i vidjela mladog čovjeka, gospođa de Beauseant ispusti tonjigu koju je držala u ruci; njeno iznenađenje dade Gastonu vremena da stigne do nje i da joj kaže glasom koji joj se učini osobit:

— S kakvim sam zadovoljstvom uzimao konje koji su vas vozili!

Biti tako divno uslišena u svojim skrivenim željama! Ima li žene ikoja me hi popustila pred tolikom srećom? Neka Talijanka, jedno od onih božanstvenih stvorenja čija je duša sušta suprotnost duši Parižanke i za koju bi s ove strane Alpa rekli da je duboko nemoralna, govorila je čitajući francuske romane: „Ne vidim zašto ti jadni ljubavnici toliko vrijeme provode udešavajući ono što treba da se okonča u toku jednog prijepodnevak zašto pripovjedač ne bi mogao, po uzoru na tu pametnu Talijanku, da ne odugovlači priču i da ne ostavlja svoje čitaoce da mnogo čekaju? Bilo bi, doduše, nekoliko prizora dražesne koketenije za opisivanje i sva ona slatka odlaganja koja je gospođa de Beauseamt nametnula Gastonovoj sreći da bi se najzad ljupko predala kao djevice iz starog doba, možda je htjela uživati u čednim slastima jedne prve ljubavi i da je dovede do najvišeg izraza siline i moći. Gospodin de Nueil je još bio u dobi kada čovjeka obmanjuju te ćudi, te igre, kojima se žene toliko naslađuju i koje one otežu da bi čvrsto postavile svoje uvjete ili da bi se duže nauživale svoje vlasti čije

skorašnje opadanje nagonski predosjećaju. Ali ti mali budioarsfci zapisnici, manje brojni od zapisnika s Londonske konferencije, suviše mallo znače iu priči o jednoj istinskoj strasti da bi ovdje bili spomenuti.

Gospođa de Beauseant i gospodin de Nueil ostadoše tri godine u vili na Ženevskom jezeru, koju je vikontasa uzela pod zakup. Ostadoše tu sami, ne viđajući nikoga, u tišini. Šetali su lađom, ustajali kasno, jednom riječi bili su sretni onako kako svi mi to sanjamo. Ta imala kuća bila je jednostavna, zelenih žaluzija, s prostranim balkonima ukrašenim perdettaia, prava kuća za ljubavnike, kuća s bijelim davanima, nečujnim sagovima, svježim zastorima, u kojoj je sve sijalo od radosti. Jezero se pojavljivalo na svakom prozoru uvijek različito; u daljini planine i oblaci čudesnih oblika i boja, iznad njih vedro nebo, a pred njima prostrana voda, ćudljiva i nemirna! Predmeti kao da su bili u skladu s njihovim snovima, jer im se sve smiješilo.

Važni poslovi primoraše gospodina de Neuila da se vrati u Francusku: umrli su mu i brat i otac; trebalo je napustiti Ženevu. Dvoje ljubavnika tu kupiše kuću; poželješe da razbiju planine i da puste voidu iz jezera neka oteče da bi sve sa sobom ponijeli. Gospođa de Beauseant je pošla za gospodinom de Nueilom. Pretvorila je svoj imetak u novac, kupila kraj Manervillea veliko dobro koje se sučeljavalo s Gastonovim i na kome su zajedno živjeli. Gospodin de N.ueil je vrlo rado ustupio svojoj majci prihode od posjeda Manerville, u naknadu što ga nije tjerala da se ženi. Imanje gospođe de Beauseant nalazilo se kraj jednog gradića, na jednom od najljepših mjesta u dolini Auge. Dvoje ljubavnika podigoše tu, između sebe i svijeta, prepreke koje ni socijalne ideje, ni ljudi nisu mogli prekoračiti, i nastavaše svoj lijepi život kao u Švicarskoj. Punili devet godina uživali su u sreći koju nije potrebno opisivati; rasplet ovog slučaja bez, sumnje će pomoći omima čija je duša sposoba da nasluti sve ljepote tog doživljaja.

Gospodin markiz de Beauseant (pošto su mu otac i stariji brat umrli), muž gospođe de Beauseant, bio je, međutim, odličnog zdravlja. Ništa nam bolje ne pomaže da živimo koliko uvjerenje da ćemo svojom smrću nekoga usrećiti. Gospodin de Beauseant je bio jedan od onih ironičnih i tvrdoglavih ljudi koji, kao doživotni rentijeri, imaju jedno zadovoljstvo više od ostalih kad svakog jutra ustanu zdravi i čili. Otmjen i pažljiv čovjek, inače pomalo krut, pretjerano učtiv i računđižijia, u sitanju da izjavi ljubav ženi isto onako mirno ikao što lakej kaže: „Gospođa je uslužena."

Ovoj maloj biografskoj bilješci o markizu de Beauseant svrha je da objasni zašto markizia nije mogla da se uda za gospođina de Nueila.

Ali, nakon tih devet godina sreće, tog najslađeg iroka koji je ikada jednoj ženi dat, gospodin de Nueil i gospođa de Beauseant se nađoše u položaju isto onako neprirodnom i lažnom kao na početku ovoga doživljaja; tada je, međutim, nastupila feofona kriza koju nije moguće opisati, ali čiji se razvoj miože odrediti s matematičkom točnošću.

Gospođa grofica de Nueil, Gastonova mati, nikada nije htjela primiti gospođu de Beauseant. Bila je to kruta i vrla osoba koja je strogo zakonito usrećila gospođina de Nueila oea. Gospođi de Beaiuiseant je bilo jasno da ta uvažena stara gospa mora biti njen neprijatelj i da će pokušavati da iščupa Gastona iz života koji se kosio s moralom i vjerom. Markiza je pomišljala da proda svoj posjed i da se vrati u Ženevu. Međutim, to bi značilo sumnjati u gospodina de Nueila, a oma je za to bila nesposobna. Osim toga, on je istinski zavolio ovo imanje Vallerov, gdje je naveliko sadio i krčio. Zar ga ona na taj način ne bi otrgla od neke vrste mehaničke sreće koju žene uvijek žele za svoje muževe, pa čak i za svoje ljubavnike? U tom kraju se nastanila neka gospođica de 1a Rodiere, koja je imala dvadeset i dvije godine i četrdeset hiljada livara rente. Gaiston je sretao ovu nasljednicu u Manervilleu ikad god je po dužnosti odlazio tamo. Pošto smosve ove osobe postavili kao brojke jedne aritmetičke proporcije, slijedeće pismo, napisano i pređato jednog jutra Gastonu, prikazat će sada užasan problem ikoji je, već čitavih mjesec dana, gospođa de Beauseant pokušavala riješiti:

„Ljubljeni anđele moj! Da ti pišem kad živimo sirce uz sirce, kad nas ništa ne razdvaja, kada nam naša milovanja tako često zamjenjuju riječi i kada su i riječi milovanja, zar to nije besmisleno? E pa mije, ljubavi moja. Ima izvjesnih stvari koje žena ne može da kaže pred svojim ljubavnikom: od siame pomisli na te stvari ona zanijemi i sva joj krv juirne u sirce; izdaju je snaga i diuih. Patim što sam takva kraj tebe, a često ;sam takva. Osjećam da moje srce treiba da bude s-ušta iskrenost prema tebi, da ti ne skriva nijednu svoju misao, pa ni najprolazniju, a suviše volim onu neusiljenoist koja mi tako lijepo odgovara da bih se dugo ustručavala, uzdržavala. Zato ću ti povjeriti svoju moru: da, to je prava mora. Slušaj me! Nemoj reći ono svoje: „Ma, hajd"... kojim me drsko ušutkuješ, što volim, jer mi se kod tebe sve dopada. Dragi supruže, koiga mi je nebo dalo, dopusti mi da ti kažem da si isforsirao svako sjećanje na patnje pod čijim sam teretom htjela da podlieginem. Samo sam preko tebe upoznala ljubav. Bila je potrebna bezazlenost troje lijepe mladosti, čistoća tvoje velike duše da bi se udovoljilo zahtjevima ženskog srca koje mnogo zahtjeva, Prijatelju, čestosiam zadrhtala od radosti prli pomisli da se tokom ovih devet godina, tako kratkih i takodugih, moja ljubomora nuka-ct-a nije probudila. Poklanjao si mi svoje najnježnije osjećaje, sive-svo-je misli. Nije bilo mi najmanjeg oblačka na našem nebu, mi nismo znali šta je žrtva, veo srno uvijek slušali samo glas svoga srca. Bila sam bezgranično sretna kao žena. Da li će suzekoje rose ove stranice dovoljno znati izraziti svu moiju zahvalnost? Voljela bih da sam mogla da ti pišem klečeći. Pa eto, baš zbog te sreće ja sam, avaj, upoznala muku strasniju nego što je osjećanje napuštenosti. Dragi, srce jedine žene ima neslućene dubine: dosada ni sama nisam poznavala svu dubinu svoga srca, kao što nisam znala ni dokle doseže ljubav. Najteža blijeda koja nas može pritisniti lako se snosi u poređenju sa samom pomisli da je onaj koga volimo nesretan. A ako bismo mi sami izazivali tu nesreću, zar zbog toga ne bi trebalo umrijeti?... lb je misao koja me muči. Ali ona povlači za sobom misao još težu i upropašćuje ljepotu ljubavi, ona je uništava, i tu istu ljubav pretvara u poniženje koje za svagda pomračuje život. Tebi je trideset godina a meni četrdeset. Znaš li koliki strah ta razlika u godinama ulijeva ženi koja voli? Možda si sipočetka nesvjesno a kasnije hotimice poidnosio žrtve, odričući se svega na svijetu mene radi. Ti si možda pomišljao na svoju društvenu budućnost, na onaj brak koji neminovno treba da uveća tvoj imetak, da ti omogući da ne skrivaš svoju sreću, svoju djecu, da imaš nasljednika, da se ponovo pojaviš u društvu i u njemu časno zauizmieš svoje mjesto.

Ali ti si vjerojatno odbacivao te mašili, sretan što mi žrtvuješ, bez mog znanja, jednu nasljednicu, jedno bogatstvo i jednu lijepu budućnost. U svojoj velikodušnosti mladog čovjeka htio si ostati vjeran zakletvama koje nas vezuju samo pred Bogom. Moje nekadašnje patnje su ti nesumnjivo bile pred očima i štitila me je inesireća iz koje sli me izvukao. Da dugujem tvoju ljubav tvome sažaljenju! ta mi je misao još strašnij a nego bojazan da ćeš zbog mene promašiti život. Oni koji su sposobni da ubiju svoje ljubavnice veoma su milostivi, ako ih ubijaju dck su one sretne, pune povjerenja i na vrhuncu svojih iluzija... Da, prije smrt nego ome dvije misli koje već nekoliko dana u potaji zagorčavaju život, Juče, kada si me onako nježno upitao: „Šta ti je?“, zadrhtala s,am od tvoga glasa. Učinilo mi se da po svom običaju čitaš u mojoj duši, očekivala sam da ćeš mi s-e povjeriti, zamišljala sam da su moja predosjećanja tačna i da sam pogodila na kakvu te računicu navodi razum. Onda sam se prisjetila nekih pažnji koje mi ti obično ukazuješ, ali u kojima mi se učinilo da primjećujem onu vrstu izvještačenosti kojom ljudi nehotice pokazuju da im lojalnost teško pada. U tom trenutku skupo sam plaćala svoju sreću i osjetila da priroda od nas uvijek traži naknadu za blaga ljubavi koja nam je podarila. Doista, zar nas sudbina nije razdvojila? Tisi vjerojatno u sebi rekao: „Prije ili poslije morat ću ostaviti tu jadnu Claire, pa zašto onda da se blagovremeno ne rastavim od nje?“ Ta je rečenica bila ispisana u dnu tvoga pogleda. Ostavila sam te da ne bih plakala pred tobom, da bih od tebe sakrila svoje suze! To siu prve suze koje sam prolila od tuge za posljednjih deset godina, a suviše sam gorda da ti ih pokazujem; ipak te nisam optuživala. Da, ti si u pravu, ne smijem biti toliko sebična da bih podjarmila tvoj blistavi i dugi život svome životu koji je na izmaku... Ali ako sam se prevarila?... ako sam od neke tvoje sjete, izazvane ljubavlju, pomislila da je razumom nametnuta misao?... oh! anđele moj, ne ostavljaj me u neizvjesnosti, kazni svoju ljubomornu ženu, ali joj omogući da ponovo bude svjesna svoje i tvoje ljubavi: žena je sva utonula u to osjećanje koje sve osvećuje. Otkako ti je došla majka ! otkako si kod nje sreo gospođicu de la Rodiere, mene obuzimaju sumnje koje su sramne za oboje. Muči me, ali me ne varaj; hoću sve da znam, i šta ti tvoja majka kaže i šta ti misliš! Ako si se dvoumio između nečeg drugog i mene, ja ta vraćam slobodu... Sakrit ću se od tebe, znat ću 'da ne plačem pred tobom; samo više neću da te vidim... Oh! prekidam, srce mi se ikada

Bila -sam tupa i obamrla [izvjesno vrijeme. Prijatelju, nemam gordosti prema tebi, ti si tako doibar, tako iskren! Ti ne bi mogao da me uvrijediš, na da me prevariš; ali reći ćeš mli istinu, ma koliko svirepa bala. Hoćeš li da ti pomognem da mi se ispovijedaš? Slušaj, srce moje, tješart će me jedna Čisto ženska misao. Zar te nisam ja imala dok si bio mlado i sramežljivo biće, zar nisam poznala svu tvoju ljupkost, svu tvoju ljepotu, svu tvoju nježnost, jednog Gastona koga nijedna žena ne može poznavati i u kome sam tako divno uživala... Ne, ti nećeš više voljeti kao što si me volio, kao što me voliš; ne ja neću imati suparnicu. Moje će uspomene biti bez gorčine kad pomislim na našu ljubav, koja je sva moja misao. Nije i izvan tvoje moći da ubuduće očaraš ženu djetinjastim začikivanjem, mladom Ijupkošću mladog srca, čarima duše, strašću, najzad onim nizom prekrasnih stvari koije idu uz mžađioku ljubav? Ah! ti si postao čovjek! sada ćeš *poći* za svojom sudbinom i s.ve ćeš siračunavati. Imat ćeš poslove, strepnje, ambicije, brige koje će *nju* lišiti onog neprekidnog i nepresušnog osmijeha, ikojim su tvoje usne uvijek bile za mene uljepšane. Tvoj glas, z,a mene uvijek tako blag, bit će ponekad ljutit. Tvoje oči, neprekidno obasjane neibesinim sjajem kada si gledao u mene, bit će često bez sjaja za *nju*. Zatim, kao što je nemoguće voljeti te kao što te ja volim, tako ti se ta žena nikada neće dopasti onoliko koliko sam ti se ja dopadala. Ona neće onako stalno voditi računa o sebi kao ja i neće se vječitobaviti tvojom srećom, eno što ja nikada nisam propuštala. Da, čovjek, srce, duša koju sam ja poznavala neće više postojati; ja ću ih sahraniti u svome sjećanju da u njima i dalje uživam i dia živim sretna od tog lijepog proteklog života za koji nitko ne zna osim nas.

Zlato moje, ako. ti,. Ipak, s-loboda uopće nije padala na um, a ko ti moja ljubav nije teška, ako su moje strepnje samo uobraženja, ako sam ja uvijek za tebe tvoja EVA, jedina žena koja postoji na svijetu, kad pročitaš ovo pismo, dođi, dotrči! Ah, voljet ću te za koji trenutak više -nego što sam te voljela, čini mi se, za svih devet godina. Pošto sam pretrpjela nepotrebno mučenje ovih sumnji, za koje sebe optužujem, svaki dan dodat našoj ljubavi, da, jedan jedini dan bit će čitav jedan život ispunjen srećom. Zato, govori! budi isikren: ne varaj me, to bi bio zločin. Reci hoćeš li svoju slobodu? Jesi li razmislio o svom budućem životu? Da li žališ za čim? Zar zbog mene da žališ? Ja bih od toga uimrlla. Kazala sam ti: dovoljno te volim da bih tvoju sreću stavila iznad svoje, tvoj život iznad svog. Zaboravi, ako možeš, naših devet godina sreće da one ne bi utjecale na tvoju odluku; ali govori! Ja ti se pokoravam kao Bogu, tom jedinom utješiteiju koji mi ostaje ako me ti napustiš."

Kada je gospođa de Beauseant saznala da je njeno pismo u rukama gospodina de Nueila, obuze je tako teška klonulost i ona utomu u duboka razmišljanja, školaše je bezbrojne misli, te je izgledalo kao da je zaspala. U. stvari, trpjela je bolove čija jačina nije razmjerna sa ženskom snagom, a za koje samo žene znaju. Dok je nesretna mankdza čekala da joj se riješi sudbina, gospođin de Nueil se, čitajući njeno pismo, osjećao vrlo *nelagodno*, kako kažu mladi ljudi u tim vrstama krize. On je tada već gotovo popustio nagovorima svoje majke i čarima gospođice de la Rodiere, mlade osobe dosta beznačajne, prave kao jablan, bijele i rumene, upola nijeme, prema programu propisanom svim udavačama; ali njenih četrdeset hiljada livara rente u nekretninama bile su dovoljno rječite. Gospođa de Nueil, podsticana svojom iskrenom materinskom ljubavlju, nastojala je da privoli svoga sina Vrlini. Ona mu je skretala pažnju koliko je za njega laskavo što ga gospođica de la Rodiere pretpostavlja ostalima, kada joj se nude toliko bogati prosioci; krajnje je vrijeme da misli na svoju budućnost: tako zgodna prilika neće više naići; imat će jednoga dana osamdeset hiljada rente u nekretninama; bogatstvo je utjeha za sve; ako ga gospoda de Beauseant voli njega radi, trebalo bi da ga ona prva tjera da se ženi. Najzad, ta dobra majka nije propustila nijedno od onih sredstava kojima žena može utjecati na razum muškarca. Tako je najzad sivog sina pokolebala. Pismo gospođe de Beauseant stiglo je u času kad se Gastenova ljubav borila protiv privlačnosti jednog udobnog, sređhjeg života, prema shvaćanju društva. To pismo je odlučilo ishod borbe. On odluči da napusti markizu i da se oženi. „Treba biti čovjek u životu!" reče sebi. Zatim pomisli na patnje koje će ta odluka izazvati kod njegove ljubavnice. Kako mu ih je njegova muška sujeta kao i njegova savjest ljubavnika

još i preuveličavala, obuze ga iskreno sažaljenje. Odjednom sagleda tu ogroimmu nesreću i učini mu se da dz samilosti mora ublažiti taj smrtonosni udarac. On se ponadao da će uspjeti smiriti gospođu de Beauseant i navesti je da ga ona sama nagovori na tu svirepu ženidbu time što bi je postepeno privikavao na misao o neophodnom rastanku, a gospođicu de la Rođiere stalno ostavljao između njih kao avet koju će joj prvo žrtvovati da bi mu je ona kasnije nametnula. Išao je tako daleko da je u korist svog samilosnog pothvata računao i na markizinu plemenitost, i gordost, d na lijepe osobine njene duše. Onda joj napisa odgovor da bi je zavarao. Pismeni odgovor! Za ženu koja je pored nagona istinske ljubavi imala i najutančaniju osjetljivost ženskog duha pismo je značilo izricanje presude. I stoga kada je Jacques ušao i približio se gospođi de Beauseant da joj preda trouglasto savijena papir, jadna žena poče drhtati kao uhvaćena lasta. Neka nepoznata studen proze je od glave do nogu i pade na nju kao ledeni pokrov. Kad nije dotrčao da klekne pred njom, kad nije došao u suzama, blijed, zaljubljen, sve je bilo izrečeno. Međutim, tolika nada živi u srcu žene koja voli! potrebni su mnogi udarci nožem da bi je ubili; ona voli i krvari do posljednjeg.

— Da 1i je gospođi štogod potrebno? — zapita Jacques blagim glasom prije nego što je izišao.

— Ne — reče ona.

— Siromašak! — pomisli. on,a otirući jednu suzu — on me je shvatio, on, sluga!

Ona poče čitati: „Ljubljena moja, ti samo uobražavaš..." Nakon tih riječi gusta koprena pade na marikizine oči. Tajni glas njenog srca joj je dovikivao,; „On laže." Zatim, pošto je pogledom obuhvatila cijelu prvu stranu s onom vrstom vidovite žudnje koju daje strast, ona na dnu pročita ove riječi: *„Ništa još nije odlučeno..“* Okrenu stranu grčevitom brzinom, jasno vidje duh koji je diktirao zapetljane rečenice tog pisma u kome ne nađe onaj neobuzdani polet ljubavi; zgužva ga, pokida, smota, izigrize, baci u vatru i uzviknu: ,,Oh! bestidnik! imao me je, a više me nije volio!"... Zatim se, polumrtva, baci na divan.

Pošto je napisao to pismo, gospodin đe Nueil iziđe. Kad se vratio, našao je Jacquesa na vratima. Jacques mu preda jedno pismo i doda:

— Gospođa markiza nije više u zamku.

Gospodin de Nueil začuđen otvori omot i pročita: „Gospođo, ako bih prestao da vas volim i prihvatio mogućnosti koje mi pružate da budem običan čovjek, doista bih zaslužio svoju sudbinu, priznajte i sami. Ne, neću vas poslušati i zaklinjem vam se na vjernost koje me samo smrt može razriješiti. Ah, uzmite moj život, osim ako ne strahujete od grižnje savjesti..." To je bilo pismo koje je on napisao markizi kad je polazila za Ženevu. Claire de Bourgogne je samo dodala: *„Gospodine, vi ste slobodni."*

Gospodin de Nueil se vrati svojoj majci, u Manerville. Dvadeset dana kasnije vjenčao se s gospođicom Stefanijoim de Rođiere.

Ako bi se ona obična, istinita priča ovdje završila, to bi gotovo bila podvala. Zar gotovo svi muškarcinemaju interesantnije doživljaje jedni drugima da ispričaju. Ali, na žalost, istinit rasplet, koji se svuda pročuo,, sve uspomene koje će on probuditi u isirou onih koji istu upoznali nebeske slasti velike ljubavi, pa je sami uništili ili izgubili nekom svirepom kobi, možda će spasti ovu priču od kritičarskih napada. Gospođa markiza de Beauseant nije napustila svoj zamak Valleroy kad se rastala od gospodina de Nueila. Iz mnogih razloga koje treba ostaviti skrivene u srcu žena, a svaka od njih će iznaći onaj koji njoj najbolje odgovara, Claire je i dalje u njemu stanovala nakon vjenčanja gospodina de Nueila. Živjela je takopovučenoda je ni -posluga n.ije viđala, izuzev Jacquesa i njene sobarice. Zahtijevala je potpunu tišinu okosebe, a iz svojih odaja je izlazila samo da bi išla u kapelu dvorca, kamojeradi nje jedan svećenik iz susjedstva dolazioda služi misu svakog jutra.

Nekoliko dana nakon svog vjenčanja grof de Nueil pade u neku vrstu siupružanske apatije koja je mogla da se tumači kao znak sreće-a i kao znak nesreće. Njegova je mati govorila nia sve strane: „Moj je sin savršeno sretan." Mlada gospođa de Nued1 bila je kao mnoge mlade žene pomalo bezbojna, blaga, strpljiva; ostade trudna poslije mjesec dana braka. Sve je to odgovaralo uobičajenim pravilima. Gospodin de Nuil je vrlolijepopostupao s njom, jedino što je, dva mjeseca poslije rastanka s markizom, postao neobično sjetan i zamišljen. „Pa on je uvijek bioozbiljan", govorila je njegova mati.

Nakon sedam mjeseci te mlake sreće odigra se jedan od onih na izgled nevažnih događaja koji sadrže suviše obimne mogućnosti za razvoj misli i pokazuju toliku pometnju duha da ih čovjek mora jednostavno iznijeti i prepustiti svakom čitaocu da ih objašnjava ikako je njemu drago. Jednog dana, kada je gospodin de Nueil lovio na imanju Manerville i Vialleroy, on se vrati kroz park gospođe de Beauseant, zatraži Jacquesa i sačeka ga; kada je sobar došao, on ga zapita: „Da li gospođa markiza još uvijek voli divljač?" Na Juccucsov potvrdan odgovor, Gaston mu ponudi dosta veliku svotu novca, uz prividno uvjerljive razloge, da bi mu ovaj učinio jednu uslugu da divljač koju Gaston ulovi prima za gospođu markizu. Jacquesu je izgledalo vrlo malo važno da li će njegova gospodarica pojesti prepelicu tooju je ubio njen čuvar ili gospodin de Nueil, jer je ovaj želio da markiza ne dozna odakle je divljač. „Ubijena na njenom imanju", reče grof. Jacques pristade nekoliko dama na to bezazleno obmanjivanje. Gospodin de Nueil je odlazio u lov od rana jutra, a vraćao se svojoj kući za večeru, i nikada nije ništa donosio iz lova. Prođe tako čitav tjedan dana. Gaston se tada dovoljno osmjeli da bi napisao jedno dugačko pismo gospođi markizi i da bi joj ga poslao. Pisimo mu je bilo vraćeno neotvoreno Bila je skoro noć kad ga je markizin sobar vratio. Grof iznenada izlet je iz salona u kome se pravk da sluša jedan Heroldov capriceio, koji je njegova žena natucala na klaviru, i odjuri k markizi kao čovjek koji leti na sastanak. Uskoči u park kroz jedan otvor za koji je on znao i lagano pođe stazama, zaustavljajući se s vremena na vrijeme kao da želi slušati bučno lupanje svog srca; zatim, kada je stigao blizu zamka, oslušnu sve potmule zvukove koji su odande dopirali i pretpostavi da je sva posluga za stolom. Ode do odaja gospođe de Beauseant. Markiza nikada nije napuštala svoju spavaću sobu i gospodin de Nueil je mogao stići sasvim nečujno do njenih vrata.. Tu, pri svjetlosti svijeća, on ugleda mankizu, izmršavjelu i blijedu, kako sjedi u velikoj fotelji, pognute glave, opuštenih ruku, očiju upravljenih prema nekom predmetu koji kao da nije vidjela. Predstavljala je pravo oličenje bola. U tom stavu bilo je neke nejasne nade, ali se nije znalo da li Claire de Bourgogne gleda ka grobu ili u prošlost. Možda su

suze gospodina de Nueila zablistale u tami, možda se čuo šum njegova disanja, možda mu se ornakao neki nehotičan trzaj ili je možda njegovo prisustvo odala ona pojava unutrašnje preosjetljivosti koja je, kada postane navika, u isto vrijeme i ljepota, ,i sreća, i dokaz prave ljubavi. Gospođa de Beauseant lagano okrete lice vratima i ugleda svog bivšeg ljubavnika. Grof tada napravi nekoliko koraka prema njoj.

— Ako priđete bliže, gospodine — uzviknu markiza sva blijeda — bacit ću se kroz ovaj prozor.

Ona potrča prema prozoru, otvori ga i stupi jednom nogom na njegov vanjski pervaz, s rukom na balkonu i glave okrenute Gastonu, pa viknu:

— Odlazite! Odlazite! ili ću skočiti.

Na taj strašni krik, pošto je čuo kretanje posluge, gospodin de Nueil pobježe kao zločinac.

Kada se vratio svojoj kući, grof napisa vrlo kratko pismo i naredi svome sobaru da g.a odnese gospođi de Beauseant, s preporukom da markdzi skrene pažnju da je to za njega pitanje života ili smrti. Pošto je pismonoša otišao, gospodin de Nueil se vrati u salon gdje je njegova žena i dalje natucala onaj capriccio. Oin sjede čekajući odgovor. Sat kasnije, pošto je capriccio bio završen, supružnici su sjedili jedain prema drugom, šutke, svaki s jedne strane kamina, kad se sobar vratio iz Vallenoya i predao svome gospodaru pismo koje nije bilo otvoreno. Gospodin de Nueil prijeđe u jedan budoar kraj salona, gdje je ostavio svoju pušku kad se vratio iz lova, i ustrijeli se.

Taj brz i koban završetak, koji se toliko kosi sa svima običajima nove Francuske, prirodan je.

Ljudi koji su pažljivo promatrali ili sami osjetili prijatne pojave što ih stvara savršeno slaganje dvaju bića potpuno će shvatiti to samoubistvo.. Žena se ne pirilagođava, ne potčinjava ćudima strasti za jedan dan. Ljubavno uživanje, kao svaka rijetka biljka, zahtijeva mnogo pažnje i najvještiju njegu; jedino vrijeme i sklad duša mogu otkriti sve što ono pruža, izazvati ona nježna, tanana zadovoljstva, u odnosu na koje gajimo tolike praznovjerice, smatrajući da su ona nerazdvojna od osobe čije nam ih srce dariva. To izvanredno slaganje, to pobožno vjerovanje i plodonosno uvjerenje da čovjek osjeća kraj ljubljene osobe posebnu ili prekomjernu sreću donekle su tajna trajnih privrženosti i dugih ljubavi. Pored žene koja je obdarena ženstvenošću ljubav nikada ne postaje navika: njena prekrasna nježnost zna da se pokaže pod različitim vidovima; ona unosi toliko vještine u svoju prirodu ili prirodnosti u svoju vještinu da postaje isto onoliko moćna u sjećanju koliko i svojim prisustvom. Pored nje sve žene guibe sjaj. Trebalo je strahovati od gubitka tako velike, tako blistave ljubavi ili, pak, izgubiti je, pa da čovjek upozna svu njenu vrijednost. Ali pošto ju je jednom upoznao, ako se je čovjek odrekne da bi upao u nekakav hladan brak, ako mu žena pored koje se nadao da će naići na ista blaženstva dokaže izvjesnim činjenicama, skrivenim među tajnama bračnog života, da blaženstva za njega više neće uskrsnuli, .ako je zadržao na usnama ukus nebeske ljubavi i ako je smrtno ranio svoju pravu suprugu u kotirat neke društvene varke, onda mora umrijeti ako nema onu nisku, sebičnu, hladnu filozofiju od koje se groze strasne duše.

Što se tiče gospođe de Beauseant, ona vjerojatno nije smatrala da će očajanje njenog prijatelja ići do samouibistva, pošto mu je pružala veliku ljubav čitavih devet godina. Možda je mislila da će jedino ona patiti. Uostalom, bila je u pravu što se oduprla najpondžavajućoj diobi koja postoji i koju supruga može podnositi iz važnih društvenih razloga, ali koja ljubavnici mora biti mrska, jer u čistoći njene ljubavi leži njeno opravdanje.

ŽENSKI LIKOVI I
Prevela
Mila Đorđević

Markiza de Listomere spada u mlade žene odgojene u duhu Restauracije. Ona ima svoje principe, posti, pničešćuje se, odlazi vrlo dotjerana na bal, u kazalište Bouffons, u Operu; njen diušebrižnik joj dozvoljava da poveže svjetovno s pobožnim. Ona .uvijek ispunjava sve svoje obaveze i prema crkvi i prema društvu i pruža sliku sadašnjeg vremena koje, izgleda, nosi kao natpis riječ *zakonitost.* Ponašanje markizino odaje tačno onoliko smjennosti koliko bi bilo potrebno da, pod nekom novom gospođom de Maintenon, postigne mračnu pobožnost u duhu posljednjih dana Luja XIV, a isto toliko svjetovnosti da bi podjednako, mogla usvojiti uglađenu raiskaiašenost prvih dana te vladavine, kad bi se ona vratila. Zasada je markiza kreposna iz računa ili možda *iz* osjećaja za prikladno.. Udata već sedam godina za markiza de Listomere, jednog od onih poslanika koji se nada da će posrtati francuski per, ona možda smatra da svojim ponašanjem koristi ciljevima svoje porodice. Da bi dale svoj sud o njoj, izvjesne žene čekaju da gospodin de Listomere postane francuski per i da njoj bude trideset i šest godina, jer je to doba kad žene uviđaju da su žrtve društvenih zakona. Markiz je prilično beznačajan čovjek: dobro stoji na dvoru, njegove dobre osobine su negativne kao i njegove mane, one prve ne mogu da mu stvore glas kreposna čovjeka, niti mu ove druge daju onu vrstu slave koja je vezana za poroke. Kao poslanik on nikad ne govori, sali glasa *kako treba;* u braku se ophodi kao u Skupštini. Stoga važi za najboljeg muža u Francuskoj. Ako nije sposoban da se oduševi, on nikad ne gunđa, osrim kad mora čekati. Njegovi prijatelji su ga nazvali *oblačno vrijeme.* Doista, kod njega nema ni suviše jake svjetlosti ni potpunog mraka. On liči na sve vlade koje siu se smjenjivale u Francuskoj od Povelje[63] na ovamo. Kao žena sa principima, marfciza nije mogla da padne u bolje ruke. Za kreposnu ženu svakako mnogo znači biti udata za čovjeka nesposobnog da pravi gluposti. Bilo je nekih denđija koji su se drznuli da ovlaš stisnu markizinu ruku dok su plesali s njom, ali su izvukli samo prezrive poglede i svi su osjetili onu uvredljivu ravnodušnost koja, poput proljetnog mraza, uništava klicu najljepših nada. Lijepi, duhoviti, uobraženi ljudi, ljudi s čuvstvima kojima je to jedina briga, oni s velikim imenom ili na velikom glasu, vrlo otmjeni ili manje otmjeni, sve je pobijeljelo pored nje. Ona je osvojila pravo da razgovara koliko hoće s muškarcima koji joj se čine duhoviti, a da ne bude upisana u album ogovaranja. Izvjesne kaćiperne žene su u stanju da se drže takvog plana čitavih sedam godina da tbi kasnije zadovoljile svoje ćudi. Imao sam sreću da vidim tu rijetku pticu među markizama: ona lijepo priča, ja znam slušati; dopao sam joj se, idem na njene prijeme. To je bila moja namjera. Ni lijepa nd ružna, gospođa de Listomere ima lijepe zube, blistavu boju lica i jako crvene usne; ona je visoka i lijepo građena; ima malu, vitku nogu i ne ističe je; njene oči, daleko od toga da budu ugašene kao gotovo sve pariške oči, imaju blagi sjaj koji postaje čaroban ako se ona slučajno uzbudi. Kroz tu neizrazitu vanjštinu nazire se duša. Ako je zanima razgovor, ona u njemu pokazuje ljupkost skrivenu iza opreznog i hladnog držanja, i tada je dražesna, Ona ne ide za uspjehom, a postiže ga. čovjek uvijek nalazi ono što ne traži. Ta je rečenica isuviše istinita da se jednog dana ne bi pretvorila u poslovicu. To će biti nauk ove priče koju se ne bih usudio pričati kad ona u ovom času ne bi brujala po svim pariškim salonima.

Marikizia de Listomere je plesala, prije mjesec dana otprilike, s jednim mladim čovjekom koliko skromnim toliko i lakomislenim, punim dobrih osobina, ali koji pokazuje samo svoje mane: strastan je, a ruga se strastima; ima talenta, a krije ga; izigrava učenjaka s aristokratima, a aristokratu s učenjacima. Eugene de Rastignac spada u one vrlo razumne mlade ljude koji sve okušaju i kao da opipavaju ljude ne bi li doznali šta donosi budućnost. U očekivanju godina u kojima se zadovoljavaju ambicije, on se svemu ruga; ima u njemu ljupkosti i originalnosti — dvije rijetke osobine stoga što isključuju jedna drugu. Razgovarao je s markizom de Listomere, jedno pola sata otprilike, bez namjere da postigne neki uspjeh. Titrajući se razgovorom, koji je počeo povodom opere *Wilhelm Teli* i došao u njemu do dužnosti žena, nekoliko puta je tako pogledao markizu da se ona zbunila; zatim ju je ostavio i nije joj više ni riječi rekao u toku cijele večeri; plesao je, kockao se, izgubio nešto para i otišao spavati. Tvrdim vam na časnu riječ da se sve odigralo ovako, niti šta dodajem, niti šta skraćujem.

Sutradan ujutru Rastignac se kasino probudio i ositao u postelji gdje se, vjerojatno, predao nebom od onih jutarnjih sanjarenja u kojima se mladi čovjek prikrada kao zračni duh pod mnoge krevetske zavjese od svile, kašmira ili pamuka. U tim časovima, ukoliko je tijelo više otežalo od sna, utoliko je duh hitriji. Najzad, Rastignac ustade bez pretjeranog zijevanja, kao što to ,čine mnogi neodgojeni ljudi, zazvoni svome sobaru, zatraži da mu se spremi čaj od koga popi neumjerene količine, što neće izgledati neobično osobama koje vole čaj; ali da bih objasnih tu okolnost onim osobama koje ga smatraju samo kao opći lijek za pokvaren želudac, dodat ću da je Eugene pisao; sjedio je udobno, a noge je češće držao na prekladamu nego na jastučiću. Oh! držati nioge na uglačanoj preeagi između dva lava nekog zaklona za kamin li misliti na svoje ljubavi! Kad čovjek ustane iz kreveta i kad je u domaćoj haljini, to je tako divna stvar da mi je beskrajno žao što nemam ni ljubavnicu, ni preklade, ni domaću haljinu. Kad sve to budem imao, neću pričati svoja posmatranja nego ću sve to iskoristiti.

Prvo pismo koje je Eugene napisao završeno je za četvrt sata; on ga savi, zapečati i ostavi pred sobom ne stavljajući adresu. Drugo pismo, započeto u jedanaest sati, završio je tek u podne. Sve četiri strane bile su ispunjene.

— Ta žena mi se vrzma po pameti — reče on savijajući to drugo pismo, koje ostavi pred sobom računajući da će ispisati adresu pošto završi svoje nehotično sanjarenje. On ukrsti peševe svoje šarene domaće haljine, stavi noge na jednu stolicu, uvuče ruke u džepove od hlača i zavali se u prijatni široki, naslonjač, čiji su naslon i sjedište otpisivali udoban kut od sto dvadeset stupnjeva.. On prastade da pije čaj i ostade nepomičan, očiju uperenih u pozlaćenu ruku na držci svog vatralja, ne videći ni ruku, ni vatralj, ni pozlatu. Čak nije pli vatru prodžarao. Grdna greška! Zar nije izvanredno zadovoljstvo džarati vatru kad čovjek misli na žene? Naš diuh pripisuje čitave rečenice onim plavim jezičcima koji se iznenada izdvajaju i čućore na ognjištu. Snažan i nagli govor jednog „fourgundijca" tena svoje značenje.

Zastanimo kod ove riječi i umetnimo ovdje za neznalice objašnjenje koje dugujemo jednom veoma istaknutom etimologu, koji je želio da ostane bezimen. „Burgundijac“ je narodski simboličan naziv koji se daje

još od vremena Karla VI onom bučnom prasku čija je posljedica da odbaci na čilim ili na nečiju haljinu mali ugarak koji može izazvati požar. Vatra oslobađa, kažu, zračni mjehur koji je neki crv ostavio u srcu drveta. Inde aimor, inde fourgundus[64]. Čovjek drhti gledajući kako se poput lavine kotrlja ugalj koji je on tako vješto pokušao da stavi između dva užarena panja. Oh, džarati kad čovjek voli, zar to ne znači materijalno razvijati svoju misao!

Toga sam časa ušao k Eugeneu; on skoči i reče mi:

— A, stigao si, dragi moj Horace. Otkad sli tu?

— Sad baš dolazim.

— A!

On uze oba pisma, stavi adrese i zazvoni za slugu.

— Nosi ovo u grad.

I Joseph ode bez riječi; da odličnog sluge!

Počesmo razgovarati o Morejskom pohodu u kome sam želio učestvovati u svojstvu liječnika. Eugene mi skrenu pažnju da ću mnogo izgubiti ako napustim Pariz, i zatim smo govorili o beznačajnim stvarima. Ne vjerujem da će mi itko zamjeriti ako izostavim taj razgovor.

U momentu kad je markiza de Listomore ustala iz postelje, Oko dva sata popodne, njena sobarica Karolina uruči joj jedno pismo; ona ga propita dok ju je Oarolteia češljala. (To je nesmotrenost koju čine mnoge žene.)

„O, dragi anđele ljubavi, blago života i sreće!“. Na te riječi mankiza ustade da baci pismo u vatru; ali, što će svaka kreposna žena savršeno shvatiti, ona zaželje da vidi kako jedan čovjek, koji tako počinje, može da završi. Nastavi čitati. Kad je stigla do četvrte strane, ona spusti ruke kao zamorena osoba.

— Carolina, idi te raspitajte se tko je donio ovo pismo.

— Gospođo, ja sam ga primila od sobara baruna de Rastdgnaca.

Nastade duga šutnja.

— Želi li gospođa da se obuče? — upita Carolina.

— Ne.

— Ala je drzak! — pomisli markiza.

Molim sve žene da same zamisle komentar.

Gospođa de Listomere završi svoj komentar čvrstom odlukom da gospodina Eugenea više ne prima i, ako ga sretne u društvu, da se prema njemu ophodi više nego prezrivo, jer njegova drskost nije mogla da se uporedi ni s jednom od onih preko kojih je markiza ipak prelazila. Prvo je htjela sačuvati pismo, ali pošto je razmislila, ona ga spali.

— Gospođa je primala silnu ljubavnu izjavu i pročitala je! — reče Carolina nadstojnici posluge.

— Nikad se tome od gospođe ne bih nadala — odgovori stara sva iznenađena.

Uveče markiza ode gospodinu de Beauseant gdje je trebalo i Rastignac da dođe. Bila je subota. Markiz de Beauseant je dalji rođak gospodina de Rastignaca, tako da mladić nije mogao a da se ne pojavi u toku večeri. Gospođa de Listomere, koja je ostala amo da bi Eugenea utukla svojom hladnoćom, uzalud ga je čekala do dva sata ujutru. Jedan pametan čovjek, Stemdihal, došao je ma čudnu misao da nazove ,,kristaliziranjem“ put koji je prevalila markizina misao prije, za vrijeme i poslije večere.

Četiri dama kasnije Eugene je grdio svog sobara.

— E pa, Josepfa, bit ću primoran da te otpustim.

— Molim, gospodine?

— Činiš same gluposti. Kamo sli odnio ona dva pisma koja sam ti dao u petak?

Joseph se zabezeknu. Poput kipa na ulazu neke katedrale, on ostade nepomičan, potpuno obuzet radom svog mozga. Odjednom se glupo nasmiješi i reče:

— Gospodine, jedno je bilo za gospođu de Listiomere, ulica Saint-Domdnique, a drugo za gospodinova advokata...

— Jesi li siguran u ono što kažeš?

Joseph je bio sav zaiprepašćen. Lijepo sam vidio da treba da se umiješam i ja koji sam slučajno opet bio. tu.

— Joseph je u pravu — rekoh ja,

Eugene se okrenu meni.

— Pročitao sam adrese, sasvim nehotice, i...

— I — reče Eugene prekidaj ući me — zar jedno od tih pisama nije bilo za gospođu de Nucingen?

— Bogme nije! Stoga sam pomislio, dragi moj, da se tvoje srce presaldumilo iz ulice Saint-Lazare u ulicu Saint-Domindque.

Eugene se pljesnu rukom po čelu i poče se smješkati. Joseph vidje da greška nije njegova.

Sad evo pouka o kojima bi svi mladi ljudi morali promisliti. *Prva greška:* Eugeneu se učinilo zanimljivo da nasmije gospođu de Listomere zbog nesporazuma kojim je došla do ljubavnog pisma koje nije bilo. njoj namijenjeno. *Druga greška:* Otišao je gospođi de Listomere tek četvrti dan poslije događaja, ostavljajući na taj način mislima kreposne mlade žene da se „iskristaliziraju". Bilo je još tuce grešaka koje treba prešutjeti da bismo damama dali zadovoljstvo da ih „ex pirofesso" objasne onima koji ih ne bi pogodila. Eugene dođe domarkizinih vrata; ali kada je htio proći, domar ga zaustavi i reče mu da je markiza izašla. Dok se peo u kola, naiđe markiz.

— Hajdete, Eugene, moja žena je kod kuće.

Oh! oprostite markizu. Muž, ma koliko bio dobar, teško dospijeva do savršenstva. Penjući se uza stepenice, Rastignac uvidje tada onih deset grešaka iz društvene logike koje su se nalazile u tom odlomku lijepe knjige njegova života. Kad je gospođa de Listomere ugledala svoga muža kako ulazi s Eugeneom, nije mogla a da ne pocrveni. Mladi barun primijeti to naglo crvenilo. Kad i najskromniji muškarac zadržava izvjesnu količinu uobraženosti, koje se ne oslobađa kao god što se žena ne odriče svoga kobnog kaćiperstva, tko bi mogao zamjeriti Eugeneu što tada sebi reče: „Šta„ zar i ova tvrđava?" i našepuri se.

Mada mladi ljudi nisu jako lakomi, oni svi vole stavljati još jednu glavu više u svoju zbirku.

Gospodin de Listomere zgrabi „Francuske novine" koje spazi na kaminu i ode k prozoru da uz pomoć novinara stekne jedno svoje mišljenje o položaju Francuske. Žena, čak i vrlo čedna, ne ostaje dugo zbunjena ni u najtežoj mogućoj situaciji: izgleda kao da uvijek ima u ruci smokvin list koji joj je dala naša majka Eva. Stoga, kad je Eugene, tumačeći u svoju korist zabranu na vratima, pozdravio gospođu de Listomere bez mnogo usiljavanja, ona je znala prekoriti svoje misli jednim od onih ženskih osmijeha koji su tajanstveniji od kraljevske rijeci.

— Možda se ne osjećate dobro, gospođo, kad niste željeli da ime primite?

— Ne, gospodine.

— Možda ste htjeli izići?

— Ni to.

— Možda nekoga očekujete?

— Nikoga.

— Ako je moja posjeta neumjesna, krivite gospodina markiza. Ja sam se pokorio vašoj tajanstvenoj zabrani, a on me je lično uveo u svetulište.

— Gospodin de Listomere nije bio upućen u moje stvari. Nije uvijek obazrivo uputiti muža u izvjesne tajne...

Odlučan i blag naglasak kojim je markiza izgovorila te riječi i dostojanstven pogled koji mu je bacila jasno pokazaše Rastignacu da je mnogo pohitao sa šepurenjem.

— Gospođo, ja vas shvaćam — reče on smijući se — onda treba dvostruko da budem zadovoljan što sam sreo gospodina markiza. On mi pruža priliku da vam dam jedno objašnjenje koje bi bilo pogubno kad vi ne biste bili sušta dobrota.

Markiza pogleda mladog baruna s priličnim iznenađenjem, ali odgovori dostojanstveno:

— Gospodine, šutnja će biti najbolje izvanjenje s vaše strane. Što se mene tiče, obećavam vam da ću sve zaboraviti, i na taj način oprostiti vam što jedva zaslužujete.

— Gospođo — reče živo Eugene — oproštaj je nepotreban tamo gdje nije bilo uvrede. Pismo— doda on tiho— koje ste primili i koje vam se moralo učiniti tako nepristojno, nije biloupućeno vama.

Markiza se ipak nasmiješila, htjela je da bude uvrijeđena.

— Čemu lagati? — nastavi ona s izrazom prezrivo veselim, al;i dosta mekim glasom. — Sad, pošto sam vas izgrdila, rado ću se nasmijati tom lukavstvu koje nije sasvim bezazleno. Znam neke jadne žene koje bi nasjele. „Bože blagi! kako je zaljubljen“, rekle bi one.

Markiza poče usiljeno da se ismije i doda blagonaklono:

— Ako hoćete da ostanemo prijatelja, neka više ne bude nesporazuma gdje bih ja mogla da ispadnem žrtva.

— Tako mi časti, gospođo, vi se varate mnogo više nego šte mislite — odgovori žustro Eugene.

— O čemu vi to govorite? — upita gospodin de Distomere koji je jedan trenutak slušao razgovor ne mogavši razabrati u čemu je stvar.

— Oh, to nije interesantno z;a vas — odgovori markiza.

Gospodin de Tastom ere mirno nastavi čitati novine i reče:

— Ah, gospođa de Mortsauf je umrla; vaš jadni brat je sigurno u Clochegourdeu.

— Znate li, gospodine — produži markiza okrećući se Eugeneu — da ste sad rekli nepristojnu stvar?

— Kad ne bih bio upoznat sa strogošću vaših principa — odgovori on bezazleno — ja bih vjerovao da vi hoćete da mi ulijete misli protiv kojih se branim ili da mi iščupate moju tajnu. Možda hoćete i da se zabavljate na moj račun.

Markiza se osimjehnu. Taj osmijeh razdraži Eugenea.

— Dabogda, gospođo, da uvijek vjerujete u uvredu koju vam nisam nanio! a žarko želim da slučajno ne otkrijete u društvu onu osobu koja je trebalo da pročita to pismo;...

— Šta! zar je to još uvijek za gospodu de Nucingen? — uzviknu gospođa de Listomere koja je bila radoznala I više je željela doznati neku tajnu nego osvetiti se mladiću na njegove epigrame.

Eugene pocrvenje. Treba imati preko dvadeset i pet godina pa ne pocrvenjeti kad vam se zamjera glupa vjernost kojoj se žene rugaju da ne bi pokazale koliko su zavidijive. Usprkos tome, on reče dosta hladnokrvno:

— A što da ne, gospođo?

To su greške koje čovjek čitati kad mu je dvadeset i pet gođlima. Ta iskrenost izazva snažan potres kod gospođe de Listomere; ali Eugene još nije umio analizirati žensko lice kad ga gleda na brzinu ili sa strane. Jedino siu markizine usne poblijeđele. Gospođa de Listomere zazvoni dva puta da bi zatražila da donesu drva i tako natjera Rasti gnaca da ustane i krene.

— Ako je to tako — reče tada markiza zaustavljajući Euigenea sa izrazom hladno izvještačenim — teško će vam biti da mi objasnite, gospodine, kojom se slučajnošću moje ime našlo pod vašim perom. S adresom ispisanom na pismu nije ista stvar kao i sa susjedovim šeširom koji čovjek uzme iz nepažnje kad odlazi s bala.

Eugene sav zbunjen pogleda markiziu s izrazom istovremeno uobraženim i glupim; osjećao je da postaje smiješan, pa promrmlja jednu rečenicu kao đače i iziđe. Nekoliko dana kasnije markiza dobavi nepobitne dokaze o istinitosti Eugeneovih riječi. Posljednjih šesnaest dana više ne odlazi u društvo.

Svima onima koji ga pitaju za razlog te promjene markiz kaže:

— Moja žena ima gastritis.

Ja je liječim i upućen sam u njenu tajnu, i znam da ima samo malu nervnu krizu koju koristi da hi sjedila kod kuće.

ŽENSKI LIKOVI II
Prevela
Mila Đorđević

U Parizu postoje gotovo uvijek dva prijema prilikom balova i „rautova“[65]. prvo službeni prijem kome prisustvuju pozvana lica, otmjen svijet kome je dosadno. Svaki se cifra susjeda radi. Većina mladih žena dolazi samo radi jedne jedine osobe. Kada se svaka žena uvjerila da je za tu osobu najljepša i da to mišljenje možda dijeli još nekoliko njih, i poslije beznačajnih rečenica kao: „Namjera vate li rano krenuti u Onampade? — Gospođa de Portenduere je lijepo pjevala! — Koja li je ona ženica s onolikim nakitom?" ili pošto je dobačena poneka podrugljiva rečenica koja pričinjava prolazno zadovoljstvo i dugotrajne uvrede, grupe se prorjeđuju, nezainteresirani odlaze a svijeće dogorijevaju. Tada domaćica zadržava nekoliko umjetnika, vesele ljude, prijatelje, rekavši im: „Ostanite, večerat ćemo u uskom krugu." Društvo se skupi u jednom malom salonu. Drugi, pravi prijem tek tada nastaje, prijem na kame, kao pod starim režimom, svaki čuje ono što se kaže, gdje je razgovor opći, gdje je čovjek primoran da bude duhovit i da zabavlja cijelo društvo. Sve postaje reljefno, vedar smijeh zamjenjuje onaj ukočeni izraz koji, u društvu, ruži najljepša lica. Najzad, uživanje nastaje ondje gdje se završava „raut“. ,,Raut“, ta hladna smotra raskoši, to defiliranje raznih samoljublja u svečanim odijelima, to je jedan od onih engleskih pronalazaka boji teže da „mehaniziraju“ ostale nacije. Engleskoj je stalo, izgleda, da cijelom svijetu bude dosadno kao njoj i koliko njoj. Taj drugi prijem je, dakle, u nekim kućama, u Erancuskoj uspjeli protest negdašnjeg duha naše vesele domovine; ali, na žalost, malo ima kuća koje protestiraju i razlog je sasvim jednostavan: ako se danas više ne vačerava. često u kasne sate, to je stoga što ni pod jednim režimom nije bilo manje zbrinutih ljudi koji su uspjeli i nešto postigli nego pod vladavinom Luoisa Philippea, pod kojom je legalno revolucija ponovo započela. Svi jure k nekom cilju, svaki kaska za bogatstvom. Vrijeme je postalo najskuplja roba, nitko, prema tome, ne može sebi dozvoliti to golemo rasipništvo da se vraća kući sutradan i da se kasno budi. Dakle, taj drugi prijem viđa se samo kod žena dovoljno bogatih da mogu pozivati, u kuću; a od jula 1830. takve se žene u Parizu mogu izbrojiti na prste. Usprkos nijemom opiranju predgrađa Saint-Germiain, dvije ili tri žene, među kojima miarkiza d’Esipard i gospođica des Touches, nisu htjele da se odreknu svoga utjecaja na Pariz, i nisu zatvorile svoje salone. Salon gospođice de Touches, čuven, uostalom, u Parizu, posljednje je utočište gdje se stekao negdašnji francuski duh sa svojom skrivenom dubinom, svojih hiljadu tajni i svojom prekrasnom učtivošću. Tu ćete još uvijek moći promatrati ljupkost u ponašanju mimo propisg učtivosti, neusiljenost u razgovoru i pored uzdrži jivoisti urođene otmjenim ljudima, a naročito širinu u shvaćanjima. Tu nikom ne pada na pamet da čuva svoju ideju za neku dramu, a u nečijem pripovijedanju nitko ne gleda knjigu koja bi sie mogla napisati. Najzad, ogavan kostur jedne književnosti u škripcu ne iskrsava povodom neke uspjele dosjetke ili zamišljene teme. Sjećanje na jednu od tih večeri ostalo mi je naročito urezano u pameti, ne toliko zbog izvjesne ispovijesti u kojoj je slavni de Maraay otkrio jedan od najskrivenijih kutaka ženske duše, koliko zbog primjedaba što lito je izazvala njegova priča o promjenama koje su se dogodile u francuskoj ženi poslije kobne julsfce revolucije. Na tom posijelu slučaj je sakupio nekoliko osoiba kojima je njihova nesumnjiva vrijednost osigurala evropski glas. To nije laskanje Francuskoj, jer se nekoliko stranaca nalazilo među njima. Ljudi koji su se najviše istakli nisu uostalom bili oni najčuveniji. Dovitljivi odgovori, oštra zapažanja, izvrsne šale, opisi blistavo jasni letjeli su kao iskrice, nizali se bez izvješiačenosti, rasipani bez potcjenjivanja kao i bez usliljenosti, ali društvo je osjećalo sve njihove tajnosti i s uživanjem ih sladilo. Otmjeni ljudi su se naročito' isticali Ijupkošću i žarom čisto umjetničkim. Naići ćete drugdje u Evropi na uglađenost, srdačnost, dobroćudnost, znanje; ali samo u Parizu u ovom salonu i u onim koje sam maločas spomenuo postoji poseban duh koji čini od svih tih 'društvenih osobina prijatnu i raznoliku cjelinu, kao neku široku, vijugavu rijeku koja nosi to izobilje misli, izraza, priča i historijskih dokumenata. Pariz, središte utančanog ukusa, jedini zna vještinu pomoću koje se razgovor pretvara u takmičenje, gdje se svaka duhovita priroda prikazuje jedinom dosjetkom, gdje svaki umeće svoju rečenicu i pruža svoje iskustvo u jednoj riječi, gdje se svi zabavljaju, osvježavaju i razvijaju. Stoga ćete samo tu moći izmijeniti misli, tu, kao delfin iz basne, nećete ponijeti nekog majmuna na leđima[66], tu ćete biti shvaćeni i ne prijeti vam opasnost, ako unesete u igru zlatnike, da će vam uzvratiti bakrene novčiće. Najzad, tu na lijep način ispričane tajne, laka i duboka ćaskanja talasaju se, vijugaju, mijenjaju vid i boju pri svakoj rečenici. Žive kritike i sažete pripovijesti povlačejedna drugu. Sveoči slušaju, pokreti pitaju a fizionomije odgovaraju. Najzad, jednom riječi, ovdje, postoje samo duh i misao. Nikad me nije tako potpuno općinila živa riječ, koja čini snagu glumca, i pripovjedača, kada je dobro proučena i vještoupotrijebljena. Nisam bio jedan pod tim čarobnim utiskom, i svi smo proveli divno veče. Razgovor koji se pretvorio u provjeravanja, nekoliko portreta, hiljadu ludosti zbog kojih je tu dražesnu improvizaciju potpuno nemoguće vjerno prenijeti; međutim, ako se stvarima ne oduzme njihova, oporoist, njihova oštra neposrednost, njihova prividna krivudavost, možda ćete moći shvatiti čar jedne pravefrancuske večeri, shvaćene u momentu kada najugodnija prisnost pomaže svakom da zaboravi svoje interese, svoje posebno samoljublje ili, ako hoćete, svoju uobraženost.

Oko dva sata poponoći, pri završetku večere, ostali su za stolom samo prisni prijatelji, svi oprobani petnaestogodišnjim druženjem, ljudi s mnogo ukusa, dobro odgojeni i koji su poznavali ljude. Prešutnim dogovorom, koga su se svi pridržavali za vrijeme večere, svaki je dragovoljno zaboravljao svoj položaj. Sve je bilo u duhu potpune jednakosti. Doduše, nije bilo tada nijedne osobe koja senije osjećala vrlo gorda što je ona koja je. Gospođica des Tourihes primorava svoje goste da ostanu za stolom do polaska, pošto je bezbroj puta uočila, potpunu promjenu koju u duhovima izaziva premještanje iz jedne prostorije u drugu.

Od blagovaonice dosalona čar se prekida. Po Sterneu, ideje jednog pisca koji se obrijao razlikuju se od ornih koje je prije toga imao. Ako je Sterne u pravu, zar se ne bi moglo sa smjelošću tvrditi da raspoloženja ljudi za stolom nisu ista kao kad se oni vrate u salon? Atmosfera više ne udara u glavu, ako ne promatra blistav nered završenog objeda, gube se preimućstva one blagonaklonosti koja nas obuzima alko ostanemo u položaju koji odgovara sitom čovjeku, to jest lijepo smješteni na ugodnim stolicama kao što ih danas prave. Može biti da ljudi radije ćaskaju pred slatkišima, uz fina vina, u ono divno vrijeme kada svaki može da stavi lakat na sito i glavu na ruiku. Ne samo da tada svi rado govore nego rado i slušaju. Za vrijeme probavljanja gotovo su svi pažljivi, a

prema karakteru — brbljavi ili šutljivi. Svakome ta, dakle, ide u račun. Ovaj uvod je bio zaista potreban da bih vas uputio u čari jedne pripovijetke koju nam je povjerio jedan slavan čovjek, sada pokojnik, i u kojoj je naslikao bezazleni jezuitizam žene s utančanošću svojstvenom ljudima koji su vidjeli mnogo šta i koja državnike čini izvanrednim pripovjedačima kada, poput kneza de Talleyranda i Metterniohai, pristaju da pripovijedaju.

De Marsav, nadmenovan za ministra predsjednika prije šest mjeseci, već je dao dokaze O svojim izuzetnim sposobnostima. Mada se oni koji su ga od ranije poznavali nisu iznenadili videći ga kako razvija sve talente i umješnost državnika, čovjek je mogao da se pita da li je on rođen kao veliki političar ili se, pak, prekalio u ognju događaja. Takvo mu je pitanje uputio baš u taj čas, s očigledno filozofskom namjerom, ijedan čovjek, obdaren duhom i posmatračkim darom, koga je on naimenovao za prefekta; ovaj čovjek je dugo bio novinar i divio mu se ne miješajući u svoje divljenje ono malo nagorke kritike kojom se u Parizu visokoumni ljudi pravdaju što se dive drugom.

— Postoji li u vašem ranijem životu neka činjenica, misao ili želja koja vam je otkrila vaš budući poziv? — i reče mu Emile Blondat — jer mi svi imamo, kao Newton, svoju jabuku koja pada i dovodi mas na tle na kome ćemo razviti svoje sposobnosti.

— Da — odgovori mu de Marsay — sad ću vam to ispričati.

Lijepe žene, salonski političari, umjetnici, starci, de Marisayovi prisni prijatelji, svi se tada zgodno namještaše, svaki u svom stavu, i uperiše oči u Ministra predsjednika. Da li je potrebno reći da je posluga već bila otišla, da su vrata bila zatvorena a zavjese navučene? Nastala je tako duboka tišina da su se iz dvorišta čuli žaigor kočijaša, bat nogu i larma koju prave konji kada traže da se vrate u štalu.

— Državnika, dragi prijatelju, čini samo jedna osobina — reče ministar igrajući se nožićem od sedefa i zlata — a to je da uvijek zna gospodariti sobom, da nlišta ne očekuje od događaja, ma koliko bili nepredviđeni; najzad, da ima u isvoim unutrašnjem „ja“ meto biće hladno i ravnodušno koje prisustvuje kao gledalac svim zbivanjima u našem životu, našim strastima, našim osjećanjima i koje nam došaptava u svakoj prilici svoj sud shodno nekoj vrsti moralne računice.

— Na taj način vi nam objašnjavate zašto je državnik tako rijedak u Francuskoj — reče stali lord Dudley.

— U sentimentalnom pogledu ovo je užasno — nastavi ministar. — Stoga, ako se takav fenomen dogodi kod mladog čovjeka (kao što je Richelieu koji je, dan prije upozoren pismom na opasnost koja prijeti Konainliju, spavao do podne, iako je trebalo da njegov dobrotvor bude ubijen u deset sati) da li je taj mlađi čovjek, Pitt ,ili Napoleon na primjer, neko čudovište? Ja sam postao takvo čudovište vrlo rano, i to zahvaljujući jednoj ženi.

— Ja sam smatrala — reče uz osmijeh gospođa Montcornet — da mi mnogo vtiše političara rušimo nego što ih pravimo.

— Čudovište o kome vam govorim i jest čudovište samo zatošto vam se opire — odgovori pripovjedač uz ironičan poklon.

— Ako je posrijedi ljubavni doživljaj — reče barunica de Nuoingen — molim da se ne prave upadice i ne saopćavaju mišljenja.

— Mišljenje doista nema nikakve veze s taktom stvarima — uzviknu Josepfa Rridau.

— Bilo mi je sedamnaest godina — nastavi de Marsay. — Restauracija se učvršćivala, moji stari prijatelji znaju koliko sam tada bio bujan i plah. Prvi put sam bio zaljubljen i danas to mogu da kažem — bio sam jedan od najljepših mladića u Parizu. Imao siam ljepotu, mladost, dvije prednosti koje dugujemo slučaju, a na koje smo gordi kao da smo ih izvojevali. Primoran sam da prešutim ostalo. Kao svi mladi ljudi, volio sam ženu šest godina stariju od sebe. Nitko među vama — reče on bacajući pogled oko stola — ne može naslutiti tko je ona niti zna njeno ime. Jedini je Ronquerolles u to vrijeme dokučio moju tajnu i dobro je sačuvao; plašio bih se njegova osmijeha; ali on je otišao — reče ministar gledajući svud naokolo.

— Nije htio ostati na večeri — reče gospođa de Serizy.

— Čitavih šest mjeseci, sav obuzet svojom ljubavlju, nisam shvaćao da je ta strast ovladala mnome — produži ministar predsjednik — i predavao sam se onom divotnom obožavanju koje označava pobjedu i trošnu sreću mladosti. Čuvao sam *njene* stare rukavice, pio sam čaj od cvijeća koje je *ona* nosila, usta jao sam noću da bih otišao gledati u njene prozore. Sva krv mi se pela u glavu kad bih osjetio miris koji je *ona* upotrebljavala. Bio sam na hiljadu milja od saznanja da su žene peći s pločom od mramora.

— Uh! poštedite nas svojih groznih izreka! — dobaci gospođa de Camps osmjehujući se.

— Zgromio bih, čini mi se, svojim prezirom onog filozofa koji je izrekao tu strašnu misao, tako duboko tačnu — nastavi de Marsay. — Svi ste vi isuviše duhoviti da bih se na tome zadržavao. Ovo nekoliko riječi podsjetit će vas na vaše vlastite ludosti. Otmjena dama, kako se samo zamisliti može, i udovica bez djece (oh, sve je bilo kako treba!), ta žena, moj idol, zatvarala se u kuću da bi lično od svojih vlasi izvezla monogirame na mome rublju; jednom riječi odgovarala je na moje ludorije sličnim ludorijama. Pa onda kako da čovjek ne vjeruje u strast kad je potkrepljuje ludost? Oboje smo ulagali svu svoju dovitljivost da tako potpunu i krasnu ljubav sakrijemo pred svijetom, i uspijevali smo. Baš zato je i bilo toliko draži u našim nestašlucima. O njoj vam ništa više neću reći: onda je bila savršena, a i danas još važi kao jedna od najljepših žena u Parizu; ali tada bi čovjek pristao da ga ubiju samo za jedan njen pogled. Ostala je u dosta dobrom imovnom stanju za ženu obožavanu i zaljubljenu, u položaju tame je Restauracija, doduše, dala novi sjaj, ali prilično nezgodnom s obzirom na ime koje je nosila. U stanju u kome sam se ja nalazio, bio sam toliko uobražen da nikakva sumnja nije mogla da me okrzne. Mada je moja ljubomora tada bila jaka kao u stotinu Othella, to strašno osjećanje ležalo je kao zlato u jalovim. Pristao bih da me moj sluga ispravlja prije nego što bih kao podlac posumnjao u čednost tog anđela tako nježnog i tako jakog, tako plavokosog i bezazlenog, nježnog, Iskrenog, kroz čije je plave oči moj pogled, uslijed njene dražesne pokornosti, mogao da sagleda dno njenog srca. Nikad ni najmanjeg kolebanja u stavu, pogledu ili riječi; uvijek bijela, svježa i spremna za ljubljenoga, kao istočnjački ljiljan u

Pjesmi nad pjesmama!... Ah, prijatelji moji — uzviknu bolno ministar koji se vratio u mladost — treba odista grubo udariti glavom o ploču od mramora da bi ta poezija iščezla!

Taj neizvješitačeni uzvik, koji je našao odjeka kod ostalih uzvanika, još jače zagolica njihovo ljubopitstvo, već tako znalački izazvano.

— Svako jutro, jašući onog lijepog Sultana koga ste mi poslali iz Engleske — reče on lordu Diudleyiu — ja sam prolazio pored njenih kočija, čiji su konji hotimice tjerani korakom da bih vidio lozinku napisanu cvijećem u njenom buketu, za slučaj da ne uzimogneimo na brzinu izmijeniti nekoliko rečenica. Mada smo se gotovo svako veće sretali u društvu i mada mli je pisala svakodnevno, usvojili smo naročito ponašanje da bismo zavarali poglede i osujetila primjedbe. Ne gledati se, Izbjegavati jedan drugog, ogovarati se, diviti se i hvaliti međusobno ili se izdavati za prezrenog dragana — sva ta otrcana lukavstva ne vrijede, ni s jedine nd s druge sirane, koliko lažna strast, javno pokazivana za osobu prema kojoj ste ravnodušni ili ravnodušan izraz kad je pravi idol u pitanju. Ako dvoje ljubavnika hoće da igraju tu igru, uvijek će obmanuti svijet; ali oni u tom slučaju moraju biti potpuno pouzdani što se jedan drugog tiče. Njen „nišan" je tada bio jedan čovjek u milosti na dvoru, hladan i pobožan, koga nije primala u kuću. Ta komedija se prikazivala u korist glupaka i salona koji su se tome smijali. Nije se postavljalo pitanje braka između nas: šest godina razlike doista je moglo da je brine; ništa nije znala o mom imovnom slanju koje siam iz principa uvijek krio. Što se mene tiče, očaran njenim duhom, njenim ophođenjem, obrazovanjem, poznavanjem svijeta, ja bih se njome bio oženio bez razmišljanja. Ipak mi se to ustručavanje sviđalo. Da mi je ona prva govorila o braku na izvjestan način, možda bih pronašao da postoji nešto obično u toj savršenoj duši. Šest punih mjeseci, najčistiji alam-kamen! to je moj dio ljubavi na ovom svijetu. Jednog jutra.
pošto sam bio grozničav i leman zbog kijavice koja me je hvatala, napišem nekoliko riječi da bih odložio jedinu od oinih tajnih svečanositi, skrivenih pod krovovima Pariza kao biseri u moru. Tek što sam poslao pismo, poče da me grize savjest. „Neće vjerovati da sam bolestan, pomislih. Izigravala je ljubomoru i sumnjičenje. Kad je ljubomora istinska — reče de Marsay prekidajući pričanje — ona jeočigledan znak jedinstvene ljubavi...

— Zašto — upita živo kneginja de Cadignan.

— Ljubav jedina i prava. — reče de Marsay — stvara neku vrstu tjelesne apatije u skladu s metanisanjem u koje se pada. Tada duh sve poremeti, sam sebi ne da mira, smišlja fantazije, pretvara ih u stvarnost, u mučenje, i takva ljubomora je isto toliko prijatna koliko i neugodna.

Jedan strani ministar osmjebnu se uočivši, pri svjetlosti uspomena, istinosit ove primjedbe.

— Uostalom, govorio sam sebi, kako bih mogao propustiti sreću? — reče de Marsay nastavljajući. — Zar nije bolje ići pa i u groznici? — Zatim kad ona dozna đia sam bolestan, vjerujem da je u stanju da dotrči i da sebe dovede u nepriliku. Pomučim se, napišem još jedno pismo, odem lično da ga odnesem, jer je moj povjerljivi momak bio odsutan. Dijelila nas je rijeka, morao sam proći kroz čitav Pariz; ali, najzad, na pristojnoj udaljenosti od njene kuće ugledam jednog raznosača i pošalljem ga da odmah odnese pismo, i onda mi padne na um mudra misao da pođem fijakerom pored njenih vrata te da vidim neće li možda slučajno pročitati oba pisamca ujedno. U momentu kada sam nailazio, u dva sata, velika kapija se otvarala da bi prošla jedna kola, i to čija?... njenoga „nišana"! Petnaest godina je prošlo otada... pa ipak, dok vam ovo pričam, iscrpljeni govornik, ministar otupio u dodiru s državnim poslovima osjeća još uvijek uskipjelu krv u srcu i vrelinu u grudima, Jedan sat kasnije prođem ponovo: kola su još bila u dvorištu! Moje pisamce je vjerojatno ostalo kod pazikuće. Najzad, u pola četiri kola odoše; mogao sam osmotriti izraz lica svog suputnika: “bio je ozbiljan, nije se smješkao; ali on je bio zaljubljen i vjerojatno je dolazio nekim poslom. Odem na sastanak. Kraljica moga srca dođe također, vidim da je mirna, čista, spokojna. Ovdje moram priznati kako sam oduvijek smatrao da je Othello ne samo tupog bi vi nego i bezukusan. Samo je čovjek crnac u stan ju da se na taj način ponaša. Shakespeaire je, uostalom, to dobro osjetio kad je svom komadu dao naziv *Maurin iz Mletaka.* Pojava voljene žene ima nečeg tako umirujueeg za sirce da mora rastjerati bol, sumnju, tugu: sav bijes nestade, vrati mi se osmijeh. Takvo držanje ikoje hi u mojim godinama značilo najgrozniju pritvornost bilo je posljedica moje mladosti i moje ljubavi. Pošto sam odagnao ljubomoru, našao siam snagu da posmatiram. Moje grozničavo stanje bilo je očevidno, strašne sumnje koje su me izmučile još su ga pogoršale. Najzad sam se dosjetio kako treba započeti da bih ovlaš rekao:

„Da niste imali neku posjetu danas?" tobože iz straha da nije rasporedila svoje vrijeme, oslanjajući se na moju prvu cedulju.

„Ah“, reče ona, „samo muškarcima tako neštopada na um! Zar ja da mislim na nešto drugo osim na tvoje muke? Dok nije stigla druga cedulja, samo sam smišljala način kako da dođem da te vidim."

„I ostala si sama?"

„Sama", reče ona gledajući me savršeno bezazleno. Vjerojatno je sličan izraz morao izazvati Maurina da ubije Dezdemonu.

Kako je stanovala sama u svojoj kući, to je očigledno Ibita grdna laž. Jedna jedina laž dovoljna je da razori ono potpuno povjerenje koje zsa izvjesne ljude i jest suština ljubavi. Da bih vam izložio ono što se dogodilo u meni toga časa, trebalo bi da prihvatite da u nama postoji neko unutrašnje biće kome naše vidljivo „ja“ služi kao omotač, da je to biće blistavo kao svjetlost, nježno kao sjenka... Pa eto, ovo moje lijepo „ja“ odonda je zauvijek obavljeno ornim velom. Da, osjetio sam neku hladnu i saslušenu ruku kako navlači na mene pokrov iskustva, kako mi nameće Vječitu žalost, žalost koju prvo izdajstvo unosi u našu dušu. Spustio sam pogled da ona ne bi mogla da primijeti moju zaprepašćenost, i jedna ohola misao povrati mi maio snage: „Ako te vara, nije dostojna tebe!" Svoje iznenadno crvenilo i orno nekoliko suza što mi mavniješe na oči pripisah svome grozničavom stanju, tobože pogoršanom, a milo stvorenje htjede me otpratiti do kuće. Uz put je bila toliko puna pažnje i nježnosti u fijakeru s navucenim zavjesama da bi vjerojatno obmanula i onog Maurima iz Mletaka i koji mi služi za upoređivanje. Stvarno, da se to veliko dijete kolebalo još samo dvije sekunde, svaki promućuran gledalac bi

naslutio da će moliti Dezdemonu za oproštaj. Ubiti ženu odista je djetinjast postupak! Plakala je na rastanku, jer je bila nesretna što me ona lično ine može njegovati. Željela je da može taliti moj sobar, čija je sreća bila predmet ljubomore za nju, a sve to iskazano, oh! kao što bi pisala Glanisa da je bila sretna. Uvijek ima nečeg zbilja majmunskog u najljepšoj i nanježnijoj ženi.

Na te riječi sve žene oboriše oči, kao pogođene ovom svirepom listinom, tako svirepo izraženom.

— Neću vam reći kako sam proveo noć poslije toga i idući tjedan — nastavi de Marsay — uvidio sam tada da sam postao državnik.

Tako je to vješto rekao da se svakom od nas oteo gest divljenja.

— Premišljajući u paklenom raspoloženju o istinski svirepim načinima da se čovjek osveti jednoj ženi — produži de Marsay — (a kako smo se voljeli, bilo ih je užasnih, nepopravljivih), počeo sam sebe prezirati; osjećao sam se išao prostak, postepeno sam dolazio do izvjesnih groznih pravila koja se svode na praštanje. Svetiti se nekoj ženi, zar to ne znači priznati da za nas postoji samo jedna žena, da ne možemo bez nje? Pa onda, da li je osveta način da je ponovo osvojimo? Ako nam, pak, nije neophodna, ako ima drugih, zašto da joj uskratimo pravo da mijenja, pravo koje sebi prisvajamo? Ovo se, naravno, odnosi samo na strast, inače bi to bilo antisocijalno; a nestalnost strasti najbolje dokazuje potrebu za nerazlučivim brakom. Oba spola treba da budu povezana lancima kao divlje zvijeri, što i jesu, beznadno po zakonima gluhim i nijemim. Ako zbrišete odmazdu, nevjera u ljubavi ne predstavlja više ništa. Oni koji vjeruju da za njih postoji samo jedina žena na svijetu, ti moraju biti za odmazdu, a tada ostaje samo jedno, ono što je uradio Othello. Evo kako sam se ja osvetio.

Ove riječi su izazvale među nama svima onaj nečujni pokret koji novinari, povodom govora u skupštini, bilježe sa „opće uzbuđenje".

— Izliječen od hunjavice i od ljubavi čiste, apsolutne, božanske, upustio sam se u ljubavnu pustolovinu čija je junakinja bila dražesna, a po ljepoti svšta suprotnost mome nevjernom anđelu. Nikako nisam želio prekinuti s tom ženom, tako snažnom i tako dobrom glumicom, jer ne znam da li prava ljubav može stvarati ona divotna uživanja koja pruža vješto varanje. Ovakvo licemjerstvo vrijedi koliko i vrlina (ne kažem to za vas, Engleskinje, milady — blago izjavi ministar, obraćajući se lady Barimore, kćerki lorda Dudleya). Najzad, potrudili se da izgledam isto onoliko zaljubljen. "Trebalo je da naručim da se za mog novog anđela preradi nekoliko pramenova moje kose, i otišao sam jednom vještom umjetniku koji je u to vrijeme .stanovao u ulici Boucher. Taj je čovjek držao monopol poklona od kose, i dajem njegovu adresu za one koji nemaju mnogo kose: ondje je ima od svake vrste i u svim bojama. Pošto sam mu objasnio šta želim naručiti, on mi je pokazao svoje radove. Tada sam vidio djela takvog strpljenja da premašuju ona koja bajke pripisuju vilama i ona koja rade robijaši. On me je također upoznao s ćudima i modom po kojima se upravlja izrađivanje predmeta od kose.

„Od prije godinu dana", reče mi, „silino su u modi monogrami na rublju izvezeni kosom; srećom. imao siam bogate zbirke ili odlične radnice“

Kad sam to čuo, spopade me sumnja, izvukoh svoju maramicu i rekoh mu:

„To znači da je ovo rađeno kod, vas, kupljenom kosom?"

On pogleda moju maramicu i odgovori:

„Uh, ta gospoda je mnogo tražila, htjela je da provjerava nijansu svoje kose. Moja žena je lično izvezlai ove maramice. Vi imate, gospodine, jednu od najljepših stvari koje simo izradili."

Prije ovog otkrića još sam mogao u nešto i da vjerujem, i da pridajem neku važnost riječima jedne žene. Izašao sam s vjerom u zadovoljstvo, ali, što se tiče ljubavi, postadoh nevjernik kao neki matematičar. Dva mjeseca kasnije sjedio siam pored one eterične žene u njenoim budoaru, na njenom davanu; držao sam jedinu njenu rulku, a bile su joj neobično lijepe, i verali smo se uz grebene osjećaja, brali najljepše cvijeće, čupali listiće bijelih ivančica uz „voli me — ne voli me“ (uvijek naiđe jedan momenat kada se igra „voli me — ne voli me", ma čovjek bio u salonu i nemao ivančicu). Na vrhuncu nježnosti, kada se najbolje voli, ljubav je toliko svjesna svoje kratkotrajnosti da uvijek osjećamo neodoljivu potrebu da upitamo jedan drugog: „Da li me voliš? Hoćeš li me uvijek voljeti?" Iskoristiti taj elegičan momenat, tako prijatan i cvjetan, tato razdragan, da bih je naveo neka izgovori svoje najljepše laži na onom divnom jeziku, punom duhovitih pretjerivanja i poezije preuveličavanja koji su svojstveni ljubavi. Oharlotta je razvilia svu svoju vještinu u laganju: kako ne može živjeti bez, mene, kako sam ja za nju jedini čovjek na svijetu, kako se plaši da mi nije dosadila, jer joj moje prisustvo oduzima sav duh; pored mene se sve njene sposobnosti pretvaraju u ljubav; ona je, uostalom, suviše osjetljiva da ne bi strepila; već šest mjeseci traži da me zauvijek privrže za sebe, a jedini Bog zna tu tajnu: jednom riječi, ona je od mene pravila sivoga boga!...

Žene ikoje su slušale de Marsaya napravile su uvrijeđena lica, gledajući ga kako ih vješto oponaša, jer je on popraćao svoje riječi izrazima, pokretima glave, prenemaganjem što je sve davalo utisak stvarnosti.

— U momentu kada umalo nisam povjerovao u te dražesne laganije rekoh joj, i dalje držeći njenu vlažnu ruku u svojoj:

„Kada se udiajaš za vojvodu?“[1]

Ovaj je ubod bio tako neposredan, gledao sam je tako pravo u oči, njena je nuka tako blago ležala na mojoj da njen drhtaj, ma koliko bio neprimjetan, nije mogao ostati potpuno prikriven: nije mogla izdržati moj pogled li malo joj se , zarumjeneše obrazi.

„Za vojvodu? Šta hoćete time da kažete?" odgovori ona izigravajući duboko iznenađenje.

Ja sve znam", nastavili, i smatram da ne treba više da odugovlačite: on je bogat, on je vojvoda; ali on je više nego pobožan, on je bogobojažljiv! Stoga sam siguran da ste mi ostali vjerni zahvaljujući njegovim skrupulama. Nemate pojma koliko je hitno da ga kompromitirate pred njim samim i pred Bogom; bez toga se ništa neće svršiti."

„Da li ja to sanjam", reče ona praveći po kosi na čelu, petnaest godina prije Malibranove, onaj njen tako slavni gest.

„Hajde, ne budi dijete, anđele maj“, rekoh joj, pokušavajući da je uhvati za ruku.
Ali ona skrati ruke na struk s izrazom čednim i ljutitim.
„Udiajte se za njega, ja vam to dozvoljavam", nastavih ja odgovarajući na njen gest salonskim „vi“. „Štaviše, ja vam to preporučujem."
„Ali“, reče ona padajući na koljena, „posrijedi je neka grozna zabluda: ja volim jedino tebe na ovome svijetu; možeš tražiti kakve god hoćeš dokaze."
„Ustanite, draga moja, i učinite mi čast da budete iskreni."
„Kao s Bogom."
„Da, ili sumnjate u moju ljubav?"
„Ne."
„U moju vjernost?"
„Ne."
„Pa lijepo, ja sam učinio najveći zločin", produžili, „posumnjao sam u vašu ljubav i u vašu vjernost. Između dva ljubavna pijanstva počeo sam mirno gledati oko sebe."
„Mirno!" uzvikom ona uzdišući. „To je dovoljno, vi me više ne volite."
Već je pronašla, kao što vidite, izlaz da se izvuče. Ali, srećom, radoznalost je nagna da doda:
„A štia ste vidjeli? Jesam li ikad razgovarala s vojvodom osim u društvu? Jeste li nešto primijetili u mojim očima...?"
„Ne u vašim", rekoh ja, „nego u njegovim. A natjerali site me da idem u crkvu sv. Tome Akvinskog da bih vas vidio kako prisustvujete istoj službi kojoj i on."
„Ah!“ uzviknu ona, „najzad sam vas načinila ljubomornim!"
„Oh! Želio bih to da budem", rekoh joj, diveći se gipkosti te žive inteligencije i tim akrobatskim vještinama koje pale samo pred slijepima. „Ali toliko sam išao u crkvu da sam postao potpun nevjernik. Onoga dana kad me je uhvatila prva hunjavica i kad ste mi prvi put slagali, kad ste mislili da sam u postelji, vi ste primili vojvodu, a rekli ste mi da nikoga niste vidjeli.“
„Znate li da je vaše ponašanje bestidno?“
„Po čemu? Ja nalazim da je vaša udaja za vojvodu odličan posao; on vam daje lijepo ime, jedini položaj koji vama odgovara, sjajan, ugledan. Bit ćete jedna od kraljica Pariza. Bio bih grešan preima vama ikad bih stavljao nekakvu prepreku tom sporazumu, tom. izvanrednom braku. Ah, jednoga dana, Charlotta, vi ćete uvidjeti koliko se ja po karakteru razlikujem od ostalih mladića... Umalo što niste bili primorani da me varate... Da, bilo bi vam vrlo nezgodno da prekinete sa mnom, a on motri na vas. Vrijeme je da se rastanemo; vojvoda je strogo moralan. Treba da postanete čedni, ja vam to savjetujem. Vojvoda je sujetan, on će biti gord na svoju ženu“
„Oh!“ reče mi ona briznuvši u plač, „Henri, da si jednu riječ rekao, da si ti htio (ja sam bio kriv, zar ne shvaćate!), mi bismo otišli da živimo u nekom kutku, vjenčani, sretni, ne krijući se pred svijetom, “
„Sad je isuviše kasno“, produžih jia ljubeći joj ruke i praveći lice kao u žrtve.
„Bože moj! ali ja mogu sve pokvariti“ reče ona.
„Ne, vi ste predaleko zašli s vojvodom. Ja čak moram otputovati da se bolje razdvojimo. Imali bismo oboje da se plašimo svoje vlastite ljubavi“.
„Smatrate li, Henri, da vojvoda nešto sumnja?"
Još sam bio „Henri“, ali sam zanavijek izgubio ono „ti“.
„Ne vjerujem,“ odigovorih joj uzimajući držanje i toin jednog „prijatelja“, „ali postanite prava bogomoljka, pomirite se s Bogom, jer vojvoda čeka dokaze, on se koleba, treba ga natjerati da se odluči“.
Ona ustade, obiđe dva iputa svoj buđoar sa znacima uznemirenosti, prave ili lažne; zatim se valjda dosjeti kakav stav treba da zauzme u skladu s novostvorenom situacijom, jer stade pred mene, piruži mi ruku i reče uzbuđenim glasam:
„Pa lijepo; Henri. Vi ste pošten, plemenit i divan čovjek, nikad vas neću zaboraviti."
To je bilo strategijski odlično. Bila je dražesna u toim prijelazu, neophodnom za stav koji je željela da zauzme prema meni. Uze držanje, ponašanje i pogled čovjeka tako duboko ucviljenog da vidjeh njenu sasvim skorašnju dostojanstvenost kako popušta; ona me pogleda, uze za ruku, privuče i gotovo baci na divan, ali nježno, i reče nakon izvjesne šutnje:
„Ja sam veoma tužna, dijete moje. Da li me vi volite?"
„Oh, da!"
„Pa dobro, šta ćete sad?"
Ovdje sive žene jedna drugu pogledaše.
— Ako sam patio pri sjedanju na njenu nevjeru, sad se smijem zbog izraza dubokog uvjerenja i prijatnog unutrašnjieg zadovoljstva koji je imala misleći, ako ne baš na moju smrt, ono bar na moju vječitu melankoliju — nastavi de Mars׳ay. — O, nemojte se još smijati — reče on gostima — dolazi nešto još ljepše. Pogledah je vrto zaljubljeno i rekoh nakon stanke:
„Da, to sam se i ja pitao..."
„Pa dobro, šta ćete raditi?"
„To sam se upitao sutradan nakon svoje hunjavice."
„Pa...?“ reče ona očigledno nespokojna.
„I snašao sam se pored one ženice kojoj sam se tobože udvarao."
Charloitta ustade s divama kao preplašena komita, poče drhtati kao prut i baci mi jedan od onih pogleda u kojima žene zaboravljaju sve svoje dostojanstvo, sav stid; svu finoću, pa čak i svoju ljupkost, siktav pogled gonjene zmije otrovnice u bezizlaznom položaju, i reče mi:

„A ja sam ga voljela! Ja sam se borila! Ja...“

Na tu treću misao, koju možete i sami pogoditi, orna stavi najljepšu koronu koju sam ikad čuo.

„Bože dragi", uzviknu ona, „baš smo nesretne! nikad ne možemo biti voljene! Nema nikad ničeg ozbiljnog za vas u najčistijim osjećajima. Alli, svejedno, čak i kada nas varate, vi site ipak naše žrtve.“

„Vidim ja to“, rekoh ojađenim glasom. „Isuviše ste duhoviti u ovom gnjevu da bi vaše srce zbog ovoga patilo.“

Taj skromni epigram udvostruči njen bijes, čak joj suze potekoše od joda.

„Zbog vas ću. omrznuti i svijet i život", reče ona, „vi mi oduzimate sve moje iluzije. Vi mi razvraćate srce."

Ona mi reče sve ono što sam imao pravo ja njoj dla kažem, i sve to s jednostavnom bezočnošću i bezazlenom drskošću koje bi zapušile usta svakom drugom.

„Šta će biti s nama, jadnim ženama, u društvu koje je sazdala Povelja Luja XVIII?...“

Zamislite dokle ju je odvukla njena prazna rječitost!

„Da, mi smo rođene da patimo. Sto se tiče strasti, mi smo uvijek iznad, a vi uvijek ispod iskrenosti. Vi nemate ničeg poštenog u srcu. Za vas je ljubav igra u kojoj stalno podvaljujete."

„Draga", rekoh joj, „nešto ozbiljno shvaćati u sadašnjem društvu to bi značilo voditi pravu ljubav s jednom glumicom."

„Da gnusnog izdajstva! ono je hotimično izrnudrovano..."

„Ne, samo mudro."

„Zbogom, gospodine de Marsay“, reče ona, „grozno site me prevarili..."

„Da li će se vojvotkinja sjećati Charlottinih uvreda?" odgovorih ja zauzimajući pokoran stav.

„Svakako", reče ona gorko.

„Vi me, dakle, mrzite?"

Ona obori glavu i ja pomislih: „Nije sve propalo!" Otišao sam i ostavio je s osjećanjem da treba zbog nečega da se osveti. Pa lijepo, prijatelji moji, mnogo sam proučavao živote muškaraca koji su imali usipjeha kod žena, ali ne vjerujem da su ikad vojvoda de Richelieu, Lauzun ili Luj de Valodis prvi put izveli ovako vješto povlačenje kao ja. Što, se tiče moga duha i mojih osjećaja, oni su tu zauvijek dobili svoj pečat, a sposobnost, koju sam tada stekao, da vladam nepromišljenim postupcima, zbog kojih činimo tolike gluposti, dala mi je onu zavidnu hladnokrvnost koju znate.

Jako žalim onu drugu ženu! — reče barunica de Niucingen.

Jedva primjetan osmijeh, kojli preletje preko de Marsayovih blijedih usana, natjera Delfinu de Nucingen da pocrveni.

— Kako se sfe saporaflja! — uzviknu barun de Nucingen.

Naivnost slavnog bankara imala je toliki uspjeh da njegova žena, koja je u stvari bila ta „druga" de Mar:sayeva, nije mogla da ise uzdrži i morala je da se nasmije kao i ostali.

— Vi ste svi skloni da osuđujete tiu ženu — reče lady Dudley — ali ja shvaćam zašto ona nije smatrala da je njena udaja dokaz nepastojamositi! Ljudi nikad neće praviti razliku između postojanosti i vjernosti. Ja poznajem tu ženu čiju nam je historiju ispričao g. de Marsay, li to je jedna od vaših posljednjih velikih dama!...

— Na žalost, milady, vi ste u pravu — nastavi de Marsay. — Već gotovo pedeset godina prisustvujemo stalnom propadanju svih društvenih razlika, trebalo je spasti žene od tog velikog brodoloma, ali Građanski zakonik je prešao preko njihovih glava valjkom svojih paragrafa. Ma koliko bile strašne te riječi, izgovorimo ih: vojvotkinje odlaze i markize tafcođe! Što se Diče barunica, molim da mi oprosti gospođa de Nudingen koja će postati grofica kad njen muž bude francuski per, barunice nikad nisu uspjele da ih čovjek ozbiljno shvaća.

— Aristokracija počinje s vikontkinjoni — reče Blondet smijući se.

— Grofica će ostati — produži de Marsiay. — Otmjena žena će uvijek više-manje bita. grofica: grofica iz doba Carstva ili od juee, grofica od starine ili, teko se teže na talijanskom „grofica iz učtivosti“. Međutim, što se tiče velike dame, ona je iščezla kad i veličanstveni okvir. prošlog vijeka, kad i prah za kosu, umjetni mladeži„ cipele s visokim potpeticama, steznicima sa šipkama ukrašenim mnoštvom svilenih pantljika. Vojvotkinje prolaze danas kroz vrata koja nije potrebno proširivati radi njihovih širokih suknji. Najzad, Carstvo je vidjelo posljednje haljine s repovima! Još ne shvaćam ikako se dogodilo da vladar koji je želio da mu dvor brišu svila ili kadifa. vojvodskih haljina nije ustanovio za izvjesne porodice pravo prvorođstva, i to neoborivim zakonima. Napoleon nije naslućivao posljedice tog Zakonika na koji je bio toliko gord. Taj čovjek je, praveći svoje vojvotkinje, stvarao našu današnju „ženu na svom mjestu", koija je indirektni proizvod njegova zakonodavstva.

— Misao koja služi kao čekić djetetu što izlazi iz srednje škole kao i novinarčiću, porušila je sjaj društvenog doba — reče grof de Vandenesse. — Danas svaki nikogović koji je u stanju da pristojno drži glavu na okovratniku, da prekrije svoje moćne muške grudi s po aršinima svile u obliku oklopa, da pokaže čelo na kome svijetli apokrifna genij pod nakovrčanoim kosom, da se gega u lakiranim cipelama i svilenim čarapama koje stoje šest franaka par, svaki takav bratac drži svoj lomjon uglavljen između jedne vjeđe i nabranog obraza, i, bio on pisarčić, sin nekog poduzimača ili kopile nekog bankara, drsko odmjerava najljepšu vojvotkinju, procjenjuje je kad silazi niza stepenice u kazalištu i kaže svom prijatelju koji se odijeva kod Buissona, kod koga se svi mi oblačimo, i nosi lakirane cipele kao svaki vojvoda: „Ovo je, dragi moj, žena na svoim mjestu"!

— Vi niste znali postati jedna partija — reče lord Dudley — i zadugo još nećete imati politićkog života. Vi u Francuskoj mnogo govorite kako treba provesti organizaciju Rada, a još niste organizirali Svojinu. Evo šta vam se dešava: bilo koji vojvoda (a bilo ih je još pod Lujem XVIII ili pod Karlom X koji su imali dvije stotine hiljada Hvara rente, prekrasnu palaču, raskošnu poslugu) mogao je da se ponaša kao visoki plemić. Posljednji od tih visokih francuskih plemića je knez de Talleyrand. Onaj vojvoda ima, recimo, četvoro djece, od kojih dvije kćeri. Pod pretpostavkom da je imao mnogo sreće kad ih je ženio i udavao, svaki njegov nasljednik ima sada samo šezdeset ili osamdeset hiltjiaida livara rente; svaki od mojih ima više djece i, prema tome, primoram je da

stanuje u mekom stanu u prizemlju lili na prvom ispratu jedine obične kuće, uz najveću štednju; tko zna čak da li neki od njih ne trči za novcem? Samim tim, žena najstarijega sina, koja je vojvotkinja samo po imenu, nema ni svoja kola, ni svoju poslugu, ni svoju ložu, niti vremena za sebe; ona nema svojih odaja u svojoj palači, ni svog imetka, ni svoje đinđuve; ona je sahranjena u ibraku kao neka žena. Iz ulice Saint-Denis u svojoj trgovini; oma kupuje čarape svojim dragim unučićima, ona ih hrani i nadgleda svoje kćeri, koije više ne odgajaju u samostanu. Žene vaših najviših plemića postale su ma taj način kvočke dostojne poštovanja.

— Na žalost, tako je! — reče Josapli Brida-u. — Naše doba nema više onih lijepih ženskih cvjetova koji su krasili velike vjekove francuske monarhije. Lepeza velike dame je slomljena. Ženi više nije potrebno da crveni, da ogovara, da šapuće, da se krije, da se pokazuje. Lepeza joj samo služi da se hladi. Kad jedna stvar postaje siamo ono što jest, oina je isuviše korisna da bi bila luksuzna.

— Svi i Francuskoj snose krivicu što se stvorila „žena ma svem mjestu" — reče Datniel d'Arthez. — Aristokracija je na to pristala time što se povukla na svoja imanja i pobjegla u unutrašnjost ispred ideja, kao nekad u dnostranstvo ispred narodnih masa. Žene koje su mogle osnivati evropske salone, upravljati javnim mnjenjem, prevrtati ga kao rukavicu, vladati svijetom time što vladaju umjetnicima ili misliocima, koji bi trebalo da vladaju njime, pogriješile siu i napustile bojno polije, posađene što treba da se bore s buržoazijom opijenom vlašću, koja izbija na scenu svijeta da bi možda dozvolila da je isjeckaju na komade barbari koji je podbadaju. Stoga tamo gdje buržoazija smatra da gleda vojvotkinje, tu mi vidimo samo mlade „dame na svom mjestu". Danas vojvode ne nailaze više na velike dame koje bi kompromitirali, nisu čak u stanju da proslave ni ma koju ženu. Vojvoda Burbonski je posljednji koji je iskoristio taj privilegij.

— A Bog sam zna šta ga to stoji! — reče lord Dudley.

— Danas kneževi imaju „žene na svom mjestu", primorane da u zajednici sa svojim prijateljicama plaćaju lože u kazalištu, njih kraljevska milost ne bi uzdigla ni za dlaku; one neslavno plove između buržoazije i plemstva, ni prave građanke, ni prave plemkinje — reče gorko markizn de Roehefide.

— Štampa je naslijedila ženu — uzvdknu Rastignac. — Usmeni feljton, dražesna ogovaranja ukrašena lijepim jezikom nisu više preimućstva žene. Mi čitamo podliske pisane iskvarenim jezikom, koji se mijenja svake treće godine, male novine, dopadljive koliko i nosači mrtvačkih sanduka, lake kao olovo njihovih slova. Razgovori u Francuskoj vode se s jednog knaja na drugi na nekom revolucionarnom irokeškom narječju, i to kroiz dugačke stupce štampane u palačama gdje škripi štamparska preša namjesto otmjenih krugova koji su se nekad ondje proslavljali.

— Odjekuje zvono koje oglašava smrt visokog društva, čujete li — reče jedan ruski knez — a prvi udarac je vaš moderan izraz „žena na sivom mjestu"!

“U pravu ste, kneže — reče de Marsay. — Ta žena, izašla iz redova plemstva ili iznikla iz građanskog staleža, koja dolazi odasvud, čak iz palanke, izraz je današnjeg vremena, posljednji predstavnik ukusa, duha, ljupkosti i otmjenosti, spojenih ali umanjenih. Nećemo više viđati velike darne u Francuskoj, ali ćemo još dugo sretati „žene na svom mjestu", koje će javno mnjenje silati u neki ženski Gornji dom, i koje će biti u odnosu na ostali ženski svijet, ono što je džentlmen u Engleskoj.

I oni to nazivaju napretkom! — reče gospođica des Touches. — Htjela bih znati u čemu je napredak.

— Pa, evo — reče gospođa de Nucingen. — Nekada je žena mogla imati glas kao u piljarice, hod kao u grenadira, čelo smjele kurtizane, kosu usađenu na tjemenu, debelu nogu, mesnatu ruku, iona je ipak bila velika dama, ali danas čak i ako je rođena Mointmorency kad bi uopće neka gospođica ide Montmorency mogla da bude takva — ona ne bi bila „žena na svom mjestu".

— Ali šta podrazumijevate pod tim „žena na svom mjestu"? — upita naivno grof Adam Lažinjski.

— To je moderna tvorevina, žalosna pobjeda izlboroog sistema primijenjenog na ljepši spol — reče ministar. — Svaka revolucija ima sivoj izraz, izraz u kome je sažete i koji daje njenu sliku.

— U pravu ste — reče ruski knez, koji je došao u Pariz da stekne književnu reputaciju. — Protumačiti izvjesne riječi koje se iz vijeka u vijek dodaju vašem lijepom jeziku značilo bi napisati veličanstvenu historiju. *Organizirati,* na primjer, riječ je iz doba Carstva, koja sadrži čitavog Napolieona.

— Sve mi to ne objašnjava šta znači „žena na svom mjestu" — uzviknu mladi Poljak.

— Pa lijepo, sad ću vam objasniti — odgovori Brni'le Blondet grofu Adamu. — Po lijepom danu vi vrši jate ulicama Pariza. Dva sata je prošlo, ali još nije odzvonilo pet. Ugledate jedinu ženu koja vam ide u susret; već prvi pogled, je kao predgovor nekoj lijepoj knjizi, on vam nagovještava čitav svijet otmjenih i finih stvari. Kao botaničar koji skuplja biljke preko brda i dolova, tako i vi, usred pariške svakidašnjice, nailazite najzad na jedan cvijet. Tu ženu prate bilo dva vrlo otmjena čovjeka, od kojih bar jedan nosi odličje, bdio neki sluga u običnom odijelu koji ide deset konaika iza nje. Ona ne nosi upadljive i bio je, ni ružičaste čarape, ni pretjerano ukrašenu kopču na pojasu, ni dugačke gaćice s izvezenom, maarašetom, gusto nabranom oko zglavka. Na njenim nogama vidite bilo cipele od fine tkanine, u obliku kotura čiji se kaiščići prekrštaju na najfinijoj pamučnoj čarapi ili na čarapi od jednobojne svile sive boje, bilo dražesno jednostavne duboke cipele. Njena haljina vam pada u oči po tkanini, doista lijepoj ali prilično jeftinoj, i po kroju koji čudi mnoge građanske žene: gotovo je uvijek nalik na redengot, privezana pantljikama i ukusno oivičena gajtanom ili jedva primjetnim pervazom. Nepoznata se na neki svoj način uvija u šal ili ogrtač, ona zna da se obavije od vrata do kukova kao u neku vrstu oklopa koji bi građanku pretvorio u kornjaču, ali pod kojim se ističu najljepši oblici iako ih iona prikriva. Na koji način? Tu tajnu ona čuva sarma i ne štiti je nikakvim patentom. Hodajući ona pravi nekakve skladne koncentrične pokrete od kojih njeno tijelo, umilno ili pogubno, podrhtava pod tkaninom poput vodene zmije u podne pod zelenim velom treperave trave. Da li je od anđela ili od đavola naučila ono ljupko gibanje pod dugim plastom od orne svile, koje pokreće Sipku na porubu i širi unaokolo opojan miris. koji bih ja rado nazvao Barižankinim dahom? Uočit ćete na rukavima, na struku, oko vrata, izvjesnu vještinu u rasporedu naibora, koja prelama i najkraću tkaninu tako da vas podsjeća na antičku Mnemozinut“. Ah! koliko ona ima smisla, dopustite mi taj izraz, za

„kroj hoda". Pažljivo osmotrite način na koji pruža nogu i pripaja haljinu, tako odmjereno da izaziva kod prolaznika divljenje pomiješano sa željom koju potiskuje duboko poštovanje. Kada Engleskinja pokušava koračati na ovaj način, ona liči na grenadira koji kreće u napad na neko utvrđenje. Dar hodanja svojstven je samo Parižanki! Stoga je općina bila dužna da nje radi asfaltira pločnike. Ta neznanka se ni s kim ne sudara. Da bi prošla, ona čeka s oholom skromnošću da joj se napravi mjesto. Otmjenost ikojom se odlikuje dobro odgojena žena ogleda se naročito u načinu na koji drži šal ili ogrtač, prekršten preko grudi, Ona vam ima u hodu neki dznaz dostojanstven i vedar, kao Kafaeloive madone u svojim okvirima. Njeno držanje, istovremeno mirno i prezrivo, primorava najdrskijeg dendija da se makne s puta radi nje. Na njenom šeširu, savršeno jednostavnom, pantljike su uvijek nove. Možda će nekad šešir biti ukrašen cvijećem, ali one najumješnije nose samo pantljike. Perje zahtijeva kola, cvijeće suviše pada u oči. Ispod šešira vidite svježe i odmoreno lice žene sigurne u sebe, bez nadmenosti, koja ništa ne gleda a sve vidi, čija je sujeta otupjela, jer je stalno zadovoljavana, te daje njenom izrazu neku ravnodušnost koja izaziva radoznalost. Ona zna da je ispitivački gledaju, ona zna da se gotovo svi, čak i žene, okreću za njom. Stoga prolazi kroz Pariz kao vitina kosa, bijela i čista. Ova probrana vrsta cijeni najtoplije predjele i najčistije krajeve Pariza; naći ćete je između desetog i sto desetog luka ulice Rivali; ispod llinije Bulevara, od ekvatora dućana „Panorama“ gdje cvjetaju proizvodi Indije, najtoplije tvorevine industrije, do rta Madelaine; u najmanje kaljavim oblastima buržoazije, između broja 30 i 150 predgrađa Saint-Honore. Zimi joj godi terasa Feuillants a ne asfalta! pločnik duž nje. Prema vremenu, ona leti po Elizejskim poljima, koja su oivičena na istoku trgom Luja XV, na zapadu ulicom Marigny, na jugu nasipom, a na sjeveru vrtovima predgrađa Saint-Honore. Nikad nećete naići na tu lijepu podvrstu žena u sjevernjačkim regiondma ulice Saint Denis, na Kamčatki blatnjavih trgovačkih ulica; a nikad nigdje po ružnom vremenu. Ili pariški cvjetovi razvijaju se po toplom vremenu, daju miris šetalištima i, poslije pet sati popodne, zatvaraju se kao ladolež. Žena koju ćete sresti kasnije a liči malo ma ovu i trudi se da je oponaša jeste „žena koja ima svoje mjesto", dok je lijepa neznanka, vaša Beatniee koju srećete po danu, „žena na svom mjestu". Nije lato za stranca, dragi grote, da uvidi razlike po kojima ih izvježbani posmatrači raspoznaju, jer je žena odlična glumica, ali te razlike Parižanima bodu oči: to su, na primjer, nevješto skrivene kopče, žućkasto bijele vrpce izukrštane na leđima koje vire kroz rastvoreni razrez na haljini, iskrivljene cipele, prepeglane pantljlike na šeširu, lišavaše nabrana haljina, pretjerano uštirkana donja suknja. Primijetit ćete neku vrstu napora u smišljenom obaranju očnih kapaka. Postoji neka ukočenost u stavu. Što se tiče građanke, nju je nemoguće ne razlikovati od „žene na svom mjestu"; ona ovu izvanredno ističe, ona objašnjava zašto vas je opčinila vaša neznanka. Građanka je užurbana, izlazi po svaikioim vremenu, točka, ide amo-tamo, gleda, ne zna da li hoće ili neće da uđe u neki dućan. Dok „Žena na svom mjestu" zna vrlo dobro šta hoće i šta radi, građanka je neodlučna, zadiže suknju da ·bi prešla preko slivnika, vuče za sobom neko dijete, što je primorava da motri na kola ona javno pokazuje da je mali i razgovara sa svojom kćerkom; ona nosi novac u svojoj torbi i rupičaste čarape na nogama; zimi ogrlice od perja preko krznene pelerine, a ljeti šal i maramu; građanka ima mnogo smisla za pleonazme u odijevanju. Svoji lijepu šetiačdeu ćete naći u Talijanskom kazalištu, u Operi, na balu. Ona se tada pokazuje u tako različitom vidu da biste pomislili da su to dva stvora bez ikakve sličnosti. Žena je izišla iz svojih tajanstvenih haljina kao leptir iz larve. Na vaše ushićenje, ona vam pruža kao poslasticu one dijelove tijela koji su se jutros jedva nazirali pod, tkaninom bluze. U kazalištu nikad ne sjedi dalje od drugog reda loža, izuzev u Talijanskom kazalištu. Tada ćete moći do mile volje posmatrati smišljanu sporost njenih pokreta. Dražesna varalica primjenjuje sitna ženska lukavstva tako prirodno da je isključena svaka pomisao na izvještačenosit ili predumišljaj. Ako ismia kraljevski lijepu ruku, i najvispreniji će povjerovati da je neophodno potrebno da uvija, podiže ili razmiče one kovrčice ili uvojke koje gladi. Ako ima divan profili, činit će vam se da unosi ironiju ili ljupkost u ono što kaže svom susjedu, postavljajući se tako dia bi proizvela onaj čarobni utisak nepotpunog profila koji veliki slikari toliko cijene, koji privlači; svjetlost na obraz, ocrtava nos odrešitom linijom, obasjava ružičastu boju nozdrva, siječe čelo na brid, ostavi ja, pogledu njegovo svjetlucanje, ali u pravcu prostora, i stavlja svijetli potez, na bijelu okrugomu brado. Ako ima lijepu nogu, ona će se baciti na divan s umiljatošću mačke na suncu, ispruženih nogu, a vi ćete vidjeti u njenom stavu samo i najdražesiniju sliku umora dostojnu da služi kao model nebom kiparu. Samo se „ženama svom mjestu" dobro osjeća u svojoj haljini; ništa joj ne smeta. Nikad je nećete uhvatiti, kao građanku, da podiže jogunastu naramenicu, da spušta nepokoran steznik, da gleda da li jačina na raareziu oko vrata vrši svojiu dužnost nevjernog čuvara oko dva dragulja koji blistaju od bjeline, kako se gleda u ogledalima da bi doznala da li joj je koisa ma mjestu. Njeno odlijevanje je uvijek u skladu s njenim karakterom; ona je imala vremena sebe da prouči, da odluči šta joj pristoji, jer već odavno zna šta joj ne pristoji. Nećete je vidjeti pri izlazu, jer ona iščezava prije završetka. Ako se slučajno pokaže, mirna i dostojanstvena, na crvenom čili mu stepenica, ona je tada obuzeta žestokim osjećajima. Oma je tu po nečijoj zapovijedi, treba kilišom da uputi neki pogled, da plimi meko obećanje. Možda tako lagano silazi da bi zadovoljila sujetu nekog roba kome se pokatkad pokorava. Ako je sretnete na nekom holu ili prijemu, vi ćete pobrati prirodan ili umjetni med njenog lukavog glasa; Vi ćete biti očarani njenim praznim riječima, kojima će ona znati da da vrijednost misli, dovitlijlivošću kojoj nema ravne.

— Da bi bila „žena ma svom mjesitu“, zar mije potrebna da ima duha? — upita poljski grof.

— Nemoguće joj je da bude takva ako nema mnogo ukusa — odgovori gospođa d’Esipard.

— A u Francuskoj imati ukusa znači više nego imati duha — reče Rus.

— Duh te žene je pobjeda jedine isključivo likovne umjetnosti — nastavi Blondiat. — Vi nećete znati šta je oma rekla, ali ćete bili očarani. Ona će klimnuti glavom, ili umilno slegnuti svojim bijelim ramenima, ili će pozlatiti neku beznačajnu rečenicu slatkim osmijehom i dražesnim pucanjem usta, ila će staviti volterovski epigram na jedino „ih“! ili „ah!“ ili „kako da ne!“ Jedan pokret glave bit će najživlje pitanje; ona će dati značenje i pokretu kojim trese kadionicu obješenu o alku na prstu. To su velike vještine postignute superlativ mim malenkostima: njena ruka se dostojanstveno spustila u visi o priručju naslonjača kao kapljica rose na rubu

cvijetat, što znači sve je rečeno, ona je izrekla sud bez pogovora koji bi uzbudio i najneosjetljivijeg čovjeka. Ona je znala da vas sluša, pružila vam je priliku da budete duhoviti; pozivam se na vašu skromnost: takvi momenti su rijetki.

Bezazlen izraz mladog Poljaka, kome se Blondet obraćao, natjerao je sve goste da prasnu u smijeh.

— Ne možete ni pola sata razgovarati s nekom građankom ta da vam ne prikaže svoga muža u bilo kom obliku — produži Blondet koji je zadržao svoju ozbiljnost — ali, iako znate da je vaša „žena na svom mjestu" udata, ona s toliko tpuno ukusa zna prikriti svoga muža da vam je potreban naporjednog Kristifona Kolumba da biste ga otkrili. Često vam to saunom i ne polazi za rukom. Ako nikoga niste uspjeli pitati, pred kraj večeri vi je uhvatite kako netremice gleda u nekog čovjeka neodređenih godina s odličjem, koji obara glavu i napušta dvoranu. Ona je zatražila svoja koda i odlazi. Vi niste ruža iz pjesme, ali vi ste bili pokraj nje i vi li je— žete ispod pozlaćenih svodova slatkih snoviđenja, koja će se nastaviti, možda, kada San otvori svojim teškim prstom vratnice od bjelokosti na hramu fantazije. K njoj ni jedna „žena na svom mjestu" ne dolazi prije četiri sata, kad ona prima. Dovoljno je iskusna da bi vas uvijek puštala da je čekate. Uvidjet ćete da je sve ukusno u njenoj kući; raskoš se ogleda u svemu i umjesno se obnavlja; nećete primijetiti nikakve predmete pod, staklenim zvonima niti krpe koje nešto obavijaju i vise kao komarnik. Bit će vam toplo, na stubištu. Svuda će vam cvijeće razvedriti poglede; cvijeće, jedini poklon koji ona prima, i to samo od pojedinih; kite cvijeća žive samo jedan dan, pričinjavaju zadovoljstvo i moraju se obnavljati; za nju su one, kao na Istoku, simbol, obećanje. Skupocjene sitnice u modi izložene su, ali ne tako da predstavljaju muzej ili antikvarsku radnju. Vi ćete je zateći u njenoj naslonjači kraj vatre, pozdravit će se sa vama ne listajući. Razgovor s njom neće teći kao na balu. Van kuće ona je bila vaš vjerovnik, u njenoj kući njen duh treba da vam pruži uživanje. Takve nijanse „žene na svom mjestu" znaju u prsite. Ona voli u vama čovjeka koji će uvećati njeno društvo, što je predmet pažnje i brige današnjih „žena na svom mjestu". Stoga, da bi vas zadržala u svom salonu, ona će biti dražesna privlačna. Po tome vidite koliko su žene danas osamljene, zašto žele imati jedan svoj mali svijet u kome će biti zvijezde vodilje. Razgovor je nemoguć bez općih pojmova.

— Da, — reče Mairsay — ti tačno uviđaš manu našeg doba. Epigram, ta knjiga u jednoj riječi, više ne pogađa, kao u XVIII vijeku, ljude i stvari već samo neznatne događaje, i umire u jednom danu.

— Stoga — nastavi Blondet — „ženi na svom mjestu" duh, ukoliko ga ima, služi da sumnja u sve, dok građanki služi da svašta tvrdi. U tome je ogromna razlika između te dvije žene: građanka je svakako poštena, „žena na svom mjestu" ne zna da li je još poštena i da li će takva uvijek biti; ona se koleba i odolijeva tamo gdje ona druga odlučno odbija da bi odmah zatim pala. To kolebanje u svakoj stvari jeste jedna od posljednjih draži koju joj nije oduzelo naše grozno doba. Ona rijetko ide u crkvu, ali će govoriti o vjeri i željet će da vas preobrati ako imate dovoljno ukusa da biste izigravali slobodoumnog čovjeka, jer ste na taj način otvorili vrata stereotipnim rečenicama, ozbiljnim izrazima i gestovima koje su sve te žene složno prihvatile: „Ah! ma nije moguće! Ja sam smatrala da imate suviše duha da biste napadali vjeru! Društvo se ruši, a vi mu oduzimate njegov oslonac. Ali vjera u ovom času, to ste vi, to sam ja, to je svojina, to je budućnost naše djece. Zaboga, ne budimo sebični! Individualizam je bolest našeg doba, a vjera mu je jedini lijek, ona vezuje porodice koje vaši zakoni razjedinjuju itd." Ona tada započinje neki neokršeanski govor prošaran političkim idejama, koji nije ni u katoličkom, ni u protestantskom duhu, ali je moralan, uh! moralan kako samo može biti, gdje prepoznajete po jedan komadić od svake materije koju su isprele oprečne moderne doktrine.

Žene nisu mogle da se uzdrže od smijeha gledajući prenemaganja kojima je Ernile ilustrirao svoje šaljivo izlaganje.

— Ovaj govor, dragi grofe Adame — reče Blondet gledajući Poljaka — dokazat će vam da „žena na svom mjestu" predstavlja koliko intelektualnu toliko i političku pometnju, kao što je okružena blistavim ali slabi postojanim proizvodima jedne industrije koja neprestano teži da razori svoja djela da bi ih zamijenila drugim. Vi ćete otići od nje i reći ćete sebi: „Odista, ona ima veoma pametne ideje!" Vi ćete u to povjerovati tim prije što je ona uspjela ida vam ispita srce i duh lakom rukom, što je tražila da dozna vaše tajne, jer se „žena na svom mjestu" pravi da ništa ne zna da bi mogla sve da dozna; ima stvari koje ona nikad ne zna čak i kad ih zna. Samo, vi ćete biti uznemireni, vi nećete znati šta se događa u njenom srcu. Nekada su velike dame javno pokazivale svoje ljubavi i svuda pričale o njima; danas je „ženi na svom mjestu" potrebna ijedna mala strast po određenom kalupu, kao noni papir s osminama, četvrtinama, polovinama, pauzama, koronama i povisilicama. Kao slaba žena, ona neće da stavi na kocku ni svoju ljubav, ni svoga muža, ni budućnost svoje djece. Danas ime, položaj, bogatstvo nisu više dovoljno ugledne zastave da bi svaka roba mogla ploviti pod njihovom zaštitom. Čitava aristokracija ne ustaje više da bi zaklonila grešnu ženu. „Žena na svom mjestu" nema kao nekadašnja velika dama stav koji ne trpi protivljenje; ništa ne može lomiti i gaziti, jer bi sama bila zgažena. Stoga je ona žena jezuitskih *mezzo termine*[68] najneođređenlijeg karaktera, ona se drži utvrđenih pravila pristojnosti i upravljanja bezimenim strastima između dvije stjenovite obale. Ona se plaši svoje posluge kao Engleskinja koja uvijek ima u izgledu nekakvu parnicu zbog krivičnog, razgovora. Žena tato silo— boidina na balu, tako lijepa u šetnji, rob je u svojoj kući; ona je samostalna jedino u zatvorenom krugu lili u svojim idejama. Ona hoće da ostane „žena na svom mjestu". To je njena osnovna tema. Jer, danas žena napuštena od muža, svedena na bijednu penziju, bez svojih kola, raskoši, lože, bez božanske pomoći toalete, nije ni žena, ni djevojka, ni građanka — ona je izbrisana i postaje stvar, Kairmelićanke ne primaju udate žene; nastala bi dvobračnost; da li će je njen ljubavnik i dalje htjeti — to je glavno pitanje. „Žena na svom mjestu" možda i može dati povod klevetama, ali ogovaranju nikada.

— Sve je to užasno taeno — reče kneginja de Cadignan.

— Stoga — nastavi Biendet — „žena na svom mjestu" živi između engleskog licemjerstva i dražesne francuske iskrenosti XVIII vijeka; to je nekakav mješoviti sistem koji odaje jednoi doba u tome ništa od onog što nailazi ne liči na ono što odlazi, gdje prijelazi ne vode ničemu, gdje postoje samo nijanse, gdje se velike

figure gulbe, gdje sa. razlike čisto lične. Po mom uvjerenju, nemoguće je da žena, pa. bila rođena i blizu prijestola, postigne prije svoje dvadeset pete godine enciklopedijsko znanje ništavnih sitnica, da nauči vještinu dovijanja, krupne malenkosti, muziku glasova i sklad boja, anđeoske vragolije i bezazlenu raskalašenosti, govor i šutnju, ozbiljnost i šalu, pamet i glupost, diplomaciju i neznanje od kojih je sazdana „žena na svom mjestu".

— Prema programu koji ste nam sad izložili — reče gospođica des Touohes Emileu Blondetu kamo biste svrstati ženu-pisca? Je li ona „žena na svem mjestu"?

Kad je bez dara, to je žena kojoj nema mjesta — odgovori Emile Blondet, uz značajni pogled koji je mogao da se tumači kao pohvala otvoreno upućena Caimilleu Maupfau i doda: — to nisam ja izmislio već Napoileon.

— Oh! nemojte to zamjeriti Napoleonu — reče Canalis uz emfatičan gost. — Ljubomora na književni dar bila je jedna od njegovih slabosti, jer je i on imao. neke svoje slabosti. Tko će ikad uspjeti da objasni, naslika ili shvati Napoieona? Bio je to čovjek koga predstavljaju sa skrštenim rukama i koji je sve uradio! Koji je bio najizrazitija vlast za koju se zna, vlast najkoncentrisanija, najljuća, najžešća od svih vlasti; neobičan genij koji je svuda vodao naoružanu civilizaciju a nigdje je nije učvrstio; čudo od volje, u stanju da bolest ukroti bitkom, a kome je bilo suđeno da umre u svom krevetu od bolesti, pošto je život proveo usred kuršuma i topovske tanad; čovjek koji je imao u glavi zakonik i mač, riječ i djelo; pronicljiv duh koji je sve naslutio izuzev svog pada; čudan političar koji je iz štedljivosti stavljao na kocku živote silnih ljudi, a poštedio je tri glave: Taileyranda, Pozza di Borgo i Mettemicha, glave diplomata čija bi smrt spasta Francusko carstvo, a koji su njemu izgledali važniji od hiljada vojnika; čovjek kome je, kao izuzetno preimućstvo, priroda ostavila srce u tijelu od tuča; čovjek podrugljivac i dobar u ponoć među ženama, a sutradan u stanju da postupa s Evropom kao mlada djevojka koja hi pljeskala po vodi u svom kupatilu! Licemjer i velikodušan; sklon lažnom sjaju i jednostavan; lišen ukusa i zaštitnik umjetnosti; usprkos tim antitezama, velik u svemu i po nagonu ili po smislu za organizaciju; Cezar u dvadeset petoj godini. Crormvel u tridesetoj; zatim, kao neki ćifta iz kvar ta Pere-Laohaise, dobar otac i dobar muž. Najzad, on je na brzu ruku napravio spomenike, carstva, kraljeve, zakonike, stihove, jedan roman, i sve to ima više značaja nego pravilnosti. Zar nije htio od Evrope napraviti Francusku? A zatim, pošto smo, zahvaljujući njemu, pritisli zemlju do te mjere da su se zakoni teže izmijenili, ostavio nas je u goroj bijedi nego što smo bili onoga dana kada nas je dočepao. I on, koji je osvojio jedno carstvo svojim imenom, izgubio je svoje ime na rubu svoga carstva, u moru krvi i vojnika. Čovjek koji je, sav od misli i djela, bio istovremeno i Desiaix i Fouche.

— Sušta samovolja i sušta pravda, kako kad zatreba, pravi vladar! — reče de Marsay.

— Ah, kakfo satofoljstfo fariti slušajući fas reče barun de Nucingen.

— A zar vi smatrate da je ono što vam mi pružamo nešto obično? — reče Joseph Bridau.

— Kad bi trebalo plaćati uživanje u razgovoru kao što vi plaćate za ples i muziku, čitavo vaše bogatstvo ne bi bilo dovoljno! Jedna duhovitost se dvaput ne prikazuje.

— Zar smo mi doista toliko umanjene, kao što misle ova gospoda? — reče kneginja de Cadignan i oemjehnu se na žene, u isti mah podrugljivo i s nevjericom. — Stoga što danas, pod jednim režimom koji smanjuje svaku stvar, vi volite mala fina jela, male stanove, male slike, male članke, male novine, male knjige, zar to znači da će žene također biti manje velike? Zašto bi se ljudsko srce izmijenilo zato što vi mijenjate odijela? U svim vremenima će strasti biti iste. Poznata su mi tolika izvanredna, požrtvovanja, uzvišene patnje, kojima nedostaje reklama, slava, ako hoćete, koja je nekad učinila čuvenim grijehe izvjesnih žena. Iako nije spasla nekog francuskog kralja, žena ipak može biti Agnes Sorel. Zar vi smatrate da naša draga markiza d'Espard nlije ravna gospođi Douiblet ili
gospođi de Deffaot[69] kod ikojih se govorilo i činilo tolmko zlo? Zar Tagliomijeva ne vrijedi koliko i jedna Gamargo. Zar Malibranova nije ravna jedinoj Sainit-Huberti? Zar naši pjesnici tne nadmašuju pjesnike iz XVIII vijeka? Ako u ovom momentu, krivicom ćifta i koji vladaju, mi nemamo neki svoj siti, zar Carstvo nije imalo svoje posebno obilježje, kao i vijek Luja XV, ziar nije imalo veličanstveni sjaj? Zar je nauka u gubitku?
Slažem se s vaima, gospođo. Žene našega doba su doista velike — odgovori general Montriveau.

Kad mi budemo pokojni, zar se gospođa Recamier neće spominjati koliko i najljepše žene iz prošlih vremena? Toliku smo historiju doživjeli da će nam nedostajati historičari! Vijek Luja XIV je imao samo jednu gospođu de Sevigne, mi ih imamo na hiljade danas u Parizu, koje svakako pišu bolje od nje, a ne izdaju svoja pisma. Kako god se francuska žena nazivala, „žena na sivom mjestu" ili „velika dama", ona će uvijek i prije svega biti žena; Blondet nam je opisao privlačnosti današnje žene; ali, ako ustreba, ta žena koja se prenemaže, paradira, cvrkuće ideje ove ili one gospode pokazala bi se kao junak! Štaviše, moram reći. da su vaši grijesi, drage gospođe, utoliko poetičniji što će uvijek i u svim vremenima biti okruženi najvećim opasnostima. Mnogo sam vidio svijeta, možda sam isuviše kasno počeo da ga posmatram, ali u okolnostima u kojima bi nezakonitost vaših osjećaja mogla da bude opravdana, ja sam uvijek primjećivao djelovanje kakve slučajnosti, vi ga možete nazvati providnošću, kako neminovno udara na žene koje mi nazivamo lakim.

- Nadam se reče gospođa de Vandenesse da mi možemo biti velike i ina drugi način...

Pustite markiza de Montriveiu da nam održi propovijed! — uzviknu gospođa d'Espard.

— Utoliko prije što je vrlo mnogo propovijedao primjerom — reče barunica Nucingan.

— Bogme — nastavi general — od svih dramatičnih događaja, vi se mnogo služite tom riječi reče on gledajući Blondeta gdje se pokazao prst božji, najstrašniji od svih koje sam doživio bio je maltene moje djelo...

— Pa lijepo, ispričajte nam ga — uzvitlanu lady Barimore. — Jako volim da se stresam.

— To je sklonost svojstvena kreposnoj ženi — odvrati de Marsay gledajući u dražesnu kćer lorda Dudleya.

— Za vrijeme pohoda 1812. godine — reče tada general Montriveau bio sam nehotični krivac jedne strašne nesreće, koja će moći da vam posluži, doktore Biancone reče on gledajući u mene — vama koji se mnogo bavite ljudskim duhom liječeći tijelo, da riješite neke od svojih problema u vezi s voljom. Ratovao sam po drugi put, volio sam opasnost i svemu sam se smijao kao mlad i običan artiljerijski poručnik. Kad smo stigli do Berezine, u

vojsci nije više postojala, kao što znate, ni disciplina, ni vojnička poslušnost. To je bila gomila ljudi svih nacija koji su nagonski išli sa sjevera na jug. Vojnici su tjerali od vatre odrpanog i bosonogog generala ako im on ne bi donio hrane i drva. Nered ništa nije falio manji poslije prijelaza te čuvene rijeke. Izišao sam mirno iz Zembinskih močvara, sasvim sam, bez hrane, i tražio, sam neku kuću gdje bi pristali da me prime. Kako je nisam našao, to jest kako su me izbacivali iz onih na koje sam nailazio, primijetili, srećom, predveče neki bijedan poljski majur, koji sebi ne možete da predstavite ako niste vidjeli drvene kućice donje Normandije ili najsiromašnije majure u Beauceu. Te kuće imaju jednu jedinu odaju pregrađenu na j nom kraju zidom od dasaka, u kojoj manji prostor služi kao ostava za stočnu hranu. U mračnom sutonu mogao sam izdaleka primijetiti tanak dim koji se dizao iznad te kuće. U nadi da ću naići na drugove malo milostivije od ornih kojima sam se dotle obraćao, hrabro saim krenuo put kućice. Kad sam ušao, zatekao sam postavljen sto. Nekolicina oficira, među kojima se nalazila jedna žena što mje bulo neobično, jeli su krumpire, konjsko meso pečeno na žaru i promrzlu repu. Poznavao sam medu ljudima za stolom dva ili tri artiljerijska kapetana iz prvog puka u kome sam služio. Dočekaše me oduševljenim poklicima što bi me veoma iznenadilo s one strane Berezine; ali u tom momentu zima je bila nešto popustila, moji drugovi su se odmarali, bilo im je toplo, jeli su, a gomila slame po sobi obećavala im je slatku noć. Tada nismo tako mnogo iziskivali. Drugovi su mogli biti čovjekoljubivi besplatno, što predstavlja jedan od najviše uobičajenih načina da se bude čovjekoljubiv. Počeo sam jesti pošto sam sio na sinop slame. Uvrh stola, kod vrata kroz koja se ulazilo u onu malu odaju punu slame i sijena, nalazio se moj bivši pukovnik, jedan od najizuzetnijih ljudi koje sam ikada sreou čitavom onom čoporu koji sam imao prilike da vidim. Bio je Talijan. Kad god je ljudsko biće lijepo u južnim krajevima, ono je tada prekrasno. Ne znam da li ste primijetili čudnu bjelinu Talijana kad siu bijele puti... To je izvanredno, naročito uveče pri svjetlosti svijeće. Kad sam pročitao fantastični portret pukovnika Ouđeta, koga nam je opisao Charles Nodder, našao sam svoje vlastite osjećaje u njegovim uglađenim rečenicama. Talijan po narpđnosti, kao većina oficira u njegovu puku koji je car, uostalom, pozajmio od svoga brata Eugenea, moj pukovnik bio je čovjek visoka rasta; mogao je imati osam do devet palaca visine, bio je izvanredno skladnih srazmjera, možda malo debeo, ali neobično snažan i lak, i razvijen kao hrt. Njegova crna, jaka kovrčasta kosa isticala je njegovolice bijelo kao u žene; imao je maie ruke, lijepu nogu, ljupka usta, tanak orlovski nos, čiji se vrh stezao i postajao bijel kad je on bio ljut, štose često događalo. Njegova razdražljivost je prelazila svaku mjeru, neću vam je opisivati; uostalom, presudit ćete sami. Nitko nije ostajao miran pored njega. Možda ga se ja jedini nisam plašio; on me je, doduše, zavodio tako da je sve sto sam ja činio bilo dobro u njegovim očima. Kada ga je raspinjao bijes, čelo mu se naboralo a njegovi mišići su ocrtavali usred čela kao deltu ih, bolje reći, Redgauntletovo[70] kopito. Taj znak vas je zastrašivao više možda nego magnetske varaa.ce njegovih plavih očiju. Čitavo tijelo mu se tada treslo a njegova snaga, ionako velika, postajala je gotovo bezgranična. Izgovarao je upadljivo grleno izvjesne suglasnike. Njegov glas, bar isto onoliko snažan kao glas Nedierova Oudeta, imao je nevjerojatnu punoću u slogu ili suglasniku na koji je padalo to tepanje. Ovaj nedostatak u izgovoru bio je kod njega privlačan u izvjesnim momentima kad je naređivao pokret ili bio uzbuđen; vi ne možete pojmiti koliku je snagu izražavalo to tepanje, tako obično u Parizu. Trebalo ga je čuti; kadla je pukovnik bio miran, njegove plave oči odavale su anđeosku blagost, a njegovo svijetlo lice imalo je izraz pun draži. Na paradi u talijanskoj vojsci nitko nije mogao da se mjeri s njim. Najzad, samog d' Orsava, lijepog d'Orsaya pobijedio je naš pukovnik prilikom posljednje smotre koju je Napoleon izvršio prije nego što je ušao u Rusiju. Sve je ttuo oprečno kod tog čovjeka tako obdarenog „tras", se ogledala u velikim suprotnostima. Stoga me nemojte pitati da li je vršio na žene onaj neodoljivi utjecaj kome se vaša priroda pokorava (general je gledao knegdnju de Cadignan), kao što se staklena masa savija pod staklarevom duvaljkom ali čudnim stjecajem okolnosti — neki posmatrač bi možda razjasnio tu pojavu pukovnik je imao malo uspjeha kod žena ili se nije trudio da uh ima. Da bih vam dao sliku o njegovoj žestini, reću cu vam u dvije riječi ono što sam vidio da je uradio jednom na vrhuncu gnjeva. Peli smo se s našom topovima uz virilo uzan put oivičen s jedne strane dosita visokim nasipom a s dru ge strane šumom. Usred puta sretosmo se sa jednim drugim artiljerijskim pukom na čijem čelu je išao pukovnik. Taj pukovnik je htio natjerati kapetana našeg puka, koji je predvodio! prvu bateriju, da odstupi. Naravno, naš kapetan je to odbio; ali pukovnik dade znak svojoj prvoj bateriji da pođe i, usprkos trudu predvodnika da skrene u šumu, točak prvog topa zahvati desnu nogu našega kapetana i prelomi je najednom, a njega zbaci s konja na drugu stranu. Sve se to odigralo u tren oka. Naš pukovnik, koji se nalazio nedaleko, nazre svađu, dojuri u galopu između topova i šume, izlažući se opasnosti dia se prevrne zajedno s konjem, li stiže na poprište pred onog drugog pukovnika u momentu kada je pri padu naš kapetan povikaoi „U pomoć!" Ne, naš pukovnik Talijan nije više bio čovjek!... Pjena slična pjeni šampanjca izbila mu je na usta, mumljao je kao lav. Nesposoban da izgovori jedinu jedinu riječ, čak ni da vikne, on dade jedan strašan znak svome protivniku pokazujući mu na šumu i vadeći svoju sablju. Oba pukovnika uđoše u šumu. Nakon dvije sekunde vidjeli smo protivnika našeg pukovnika na zemlji, glave rasječene nadvoje. Vojnici tog puka su počeli odstupati, uh, vraga, i to kakvom brzinom. Onaj kapetan, koji umalo nije ubijen i koji je kevtao u blatu kamo ga je odbacio topovski točak, imao je za ženu jednu neobično lijepu Talijanku iz Messine, prema kojoj naš pukovnik nije bio ravnodušan. Ta okolnost je pojačala njegov bijes. On je bio dužan da štiti tog muža, on ga je morao braniti kao i ženu. Međutim, u krovinjari gdje su me tako lijepo primili, iza Zemihina, ovaj isti kapetan je sjedio nasuprot meni, a njegova žena na drugom kraju stola nasuprot pukovniku. Mesinjanka je bila sitna žena, po imenu Rozina, jako ompurasta, ali je nosila u svojim Crnim, bademasto razrezanim očima sami žar sicilijanstog sunca. Tada je bila užasno mršava, obrazi su joj bili prekriveni prašinom toao voćka izložena nevremenu na nekom drumu. Mada je bila bijedno odjevena u rite, umorna od hoda, kose zamršene, ulijepijene, pokupljene pod nekakvim komadićem marame, još uvijek je imala nečeg ženstvenog u sebi; njeni pokreti su bili lijepi; njena rumena i nepravilna usta, njeni bijeli zubi, oblici njenog lica, njene grudi, te draži koje bijeda, zima, nebrizitivost nisu potpuno upropastile, opominjali su još uvijek na ljubav onoga koji je bio u stanju da misli na ženu. Rozina je bila, osim toga, jedna od onih priroda

prividno slabašnih a, u stvari, žilavih i veoma snažnih. Lice njenoga muža, pijemontsikog plemića, odavalo je podrugljivu dobroćudnost, ako je dozvoljeno povezati te dvije riječi. Hrabar, obrazovan, izgledalo je kao da ne zna za veze koje su postojale već tri godine otprilike između njegove žene i pukovnika. Ja sam pripisivao taj nehat talijanskim naravima ili nekoj bračnoj tajni; ali u fizionomiji toga čovjeka postojala je jedna crta koja mi je uvijek nehotično ulijevala nepovjerenje. Njegova donja usna, tanka i, vrlo pokretljiva, koja se spuštala sa svake strane umjesto da se diže, izgledala mi je kao znak neke svireposti u suštini tog karaktera na izgled flegmatičnog i mekog. Možete zamisliti da razgovor nije bio naročito živahan kad sam je stigao. Moji drugovi, umorni, jeli su šutke; naravno, postavili su mi neka pitanja, i mi smo pričali jedini drugima svoje nezgode, preplićući ih primjedbama o pohodu, o generalima, njihovim greškama, o Rusima i zimi. Malo poslije mog dolaska, pukovnik, koji je završio svoju mršavu večeru, obrisa brkove, poželje nam laku noć, baci svoj crni pogled na Talijanku i reče: „Rozitna?“ i zatim, ne čekajući odgovor, ode da legne u mali ambar. Bilo je lako shvatiti smisao pukovnikova pitanja. Stoga se mladoj ženi oteo jedan neopisivi gest koji je istovremeno izražavao i negodovanje, koje je ona morala osjećati pred tim krajnje bezobzirnim izlaganjem njene zavisnosti i uvredu nanesenu njenom dostojanstvu žene ili njenom mužu; alfi u grčenju njenog lica, u naglom; primicanju cibrva bdio je takođe kao nekakvo predosjećanje: možda je naslućivala svoju sudbinu. Kozina je mirno ostala za stolom. Jedan trenutak kasnije, i to vjerojatno pošto je legao u svoj krevet od sijena i slame, pukovnik ponovi: „Rozina?"... Naglasak tog drugog poziva bio je još grublje upitan nego onaj prvi. Pukovnikovo tepanje i dužina vokala i krajnjih slogova, koje talijanski jezik omogućuje, izražavali su sav despotizam, nestrpljivost, volju tog čovjeka. Rozina problijeđe, prođe iza nas i ode pukovniku. Naistade duboka tišina među svim mojim drugovima; ali ja, na nesreću, počeh da se smijem pošto sam ih sve redom pogledao, a moj smijeh se prenese od usta do usta.

„Tu ridi?"[71] reče muž.

„Bogme, druže", odgovorih mu pošto sam se uozbiljio, „priznajem da nisam bio u pravu, pokorno te molim za oproštaj; ako nisi zadovoljan ovim mojim izvinjenjeim, spreman sam da ti pružim mogućnost da se osvetiš..."

„Nisi tli pogriješio, već ja!" odvrati on hladno.

Nakon toga polegoismo u toj glavnoj odajli i. ubrzo zaspasuno dubokim snom. Sutradan, ne budeći svog susjeda, ne tražeći suputnika, svaki od nas je krenuo, kako je kame palo na pamet, s onom sebičnošću koja je načinila od našeg poraza jednu od naj jezivijih drama ličnosti, punu tuge i srahote, koja se ikad odigrala pod nebom. Međutim, na sedam ili: osam stotina koračaja od našeg konaka gotovo svi smo se ponova sakupili i pošli zajedno kao gomila gusaka koju vodi slijepi despotizam nekog djeteta. Gomila nas je ista nevolja. Kad smo prisjeti do jednog brežuljka odakle se još mogao vidjeti majur gdje smo prenoćili, čuli smo krike koji su ličili na riku lavova u pustinji, na mukanje bikova... ali ne, ta vika nije mogla da se poredi ni sa čim poznatim. Pa ipak, razaznati smo jedan slab ženski krik susred tog groznog, jezivog krkljanja. Svi se okremusmo obuzeti nekakvim osjećanjem užasa; nismo više mogli Vidjeti kuće već sarmo ogromnu lomaču. Zgrada koju je netko zatvorio barikadama sa svih strana bila je sva u plamenu. Uskovitlani dim, koji je vjetar gonio, donosio je do nas promuklo rikanje li nekakav jak miris. Na nekoliko koraka od nas ušao je kapetan koji se mirno pridružio našem karavanu; mi smo ga promatrali šutke, jer se nitko nije usuđivao da mu postavi neko pitanje; međutim, on, pogađajući naše ljubopitstvo, pokaza desnim kažiprstom svoje grudi a lijevim požar:

„Son' io“,[72] reče on.

Produžili simo put bez ijedne riječi.

— Ništa nije strasnije nego kad se ovčica pobuni — reče de Marsay.

— Bilo bi grozno da nas ostavite s tom strašnom slikom u sjećanju — reče gospođa de Portenduere. — Sanjat ću o tome...

— A kakva će biti kazna one „prve“ gospodina de Marsaya? — reče lord Dudley smiješeći se.

— Kad se Englezi šale, šiljak njihovih papira obložen je kožom — reče Blondet.

— Gospodin Bianchon to može da nam kaže pošto je vidio tu ženu na samrti — odgovori de Marsay obraćajući se meni.

— Da — rekoh ja — njena smrt je među najljepšima ikoje znam. Vojvoda i ja smo proveli cijelu noć pored postelje samrt niče čija upala pluća, u posljednjem stupnju mije davala nikakve nade; primila je svetu tajnu uoči toga dana. Vojvoda je zadrijemao. Vojvotkinja, koja se probudila oko četiri sata ujutru, dade mi na dirljiv način i uz osmijeh prijateljski znak neka ga pustim da se odmara, a, međutim, ona je bila ma samrti! Dostigla je nevjerojatnu mršavost, ali njeno lice je ostalo i dalje neopisivo lijepo i po crtama ili po obliku. Blijedilo je njenoj koži davalo sličnost s poredanom iza koga kao da je zračila neka svjetlost. Njene žive oči i njihova boja isticale su se na tom licu punom blage otmjenosti, a njena fizionomija je odisala dostojanstvenom mirnoćom. Izgledalo je kao da žaili vojvodu, i taj osjećaj je potjecao iz neke uzvišene nježnosti kao da nije znala granice na domaiku smrti. Vladala je duboka tišina. Soba, slabo osvijetljena lampom, ličila je na sve sobe bolesnika na samrti.

U tom momentu zidni sat poče otkucavati. Vojvoda se probudi, sav očajan što je zadnijemao. Nisam vidio gest nestrpljenja kojim je izrazio žaljenje što je izgubio svoju ženu iz vida u jednom od posljednjih momenata koji su mu još bili dati, ali izvjesno je da bi neka druga osoba, osim samrtnice, to mogla pogrešno protumačiti. Vojvoda je bio državnik, sav predan interesima Francuske; on je ispoljavao mnoštvo onih nastranosti boje čine da genijalne ljude smatramo ludacima, ali koje se mogu objasniti njihovom divnom prirodom i potrebama njihova duha. On sjede u naslonjaču pored kreveta svojte žene i stade da je gleda netremice. Žena na samrti ispruži malo ruku i uze ruku svoga muža, stište je blago i slabim ali uzbuđenim glasom reče:

„Jadni moj prijatelju, tko će te sad razumjeti?“

Zatim izdahnu gledajući u njega.

— Doktorove priče — reče vojvoda de Rhetore — stvaraju uvijek dubok utisak.

— Ali blag — nastavi gospođica das Touches.

— Ah, gospodo — produži doktor — imam strašnih priča u svojoj zbirci; .ali svaka priča u svoje vrijeme, po onoj duhovitoj riječi, upućenoj vojvodi de Fronsac, kojiu je Chamfort zabilježio: „Između tvoje šaljive priče i ovog momenta ima još deset boca šampanjca."

— Ali sad su drva sata, a priča o Rozini nas je pripremila — reče domaćica.

— Pričajte, gospodine Bianchone! — zatražiše sa svih strana.

Na jedan znak predusretljivog doktora nastade tišima.

— Otprilike stotinjak koraka od Vendomea, na obalama Loire — poče on — nailazi se jedna stara kuća, mrke boje, pokrivena vrlo visokim krovom i tako osamljena da u blizini nema ni smrdljive radionice za štavljenje kože ni bijedne krčme kakve se viđaju u okolini gotovo svih malih gradova. Pred tom kućom se nailazi jedna mala bašta, koja izlazi na rijeku gdje su šimširi, nekada kresani, ocrtavali aleje, a gdje se sad nesmetano šire. Nekoliko vrba niklih iz Loire brzo su išđdkale kao i živica, i napola skrivaju kuću. Biljke, koje mi nazivamo korovom, gusto izrasle, krase obalu rijeka. Voćke, koje nitko nije njegovao za posljednjih deset godina, ne rađaju više, a njihovi izdanci stvaraju pravi čestar. Osmanluci liče na zasvođene aleje. Staze nekada posute pijeskom, siada su prekrivene tušcem, ali, u stvari, nema više ni traga od staza. Na brijegu na kome vise ruševine zamka vandomskih vojvoda, s jedinog mjesta gdje pogled može da prodre u taj branik, čovjek pomišlja da je u jedinom, vremenu koje se tešiko da odrediti u tom kutku uživao neki plemić koji je gajio ruže, tulipane, jednom riječi cvijeće, a naročito bio veliki ljubitelj lijepog voća. Nazire se nekakva sjenica ili, bolje reći, ostaci sjenice, a pod ovom jedan stol koji vrijeme još nije potpuno uništilo. Pred tim vrtom koji više ne postoji naslućuju se negativne radosti mirnog života u provinciji, kao što mi lako pogađamo kakav je bio život nekog dobrog trgovca kad čitamo natpis na njegovu nadgrobnom spomeniku. Da hi se upotpunile tužne i blage misli, koje obuzimaju dušu, na jednom od zidova se nalazi sunčani sat ukrašen buržoasko-kršćanskim natpisom: Ultimam cogita[73]. Krov te kuće je strašno oštećen, žaluzine su uvijek spuštene, balkoni puni lastinih gnijezda, vrate stalno zatvorena. Visoko izrasla trava išarala je zelenim prugama pukotine na vanjskim stepenicama; okovi su zarđali. Mjesec, sunce, zima, ljeto, snijeg izdubili su drvo, izvitoperili daske, nagrizli boju.

Sumornu tišinu, koja tu vlada, remete samo ptice, mačke, kune, štakori i miševi, koji mogu slobodno juriti, tući se, uzajamno se tamaniti. Nevidljiva ruka je svuda napisala riječ *tajna.* Ako biste, gonjeni radoznalošću, otišli da pogledate tu kuću s ulice, ugledali biste jednu veliku kapiju, polukružnu na vrhu, na kojoj su djeca iz okoline napravila mnogobrojne rupe. Doznao sam kasnije da je te kapija zakovana još prije deset godina. Kroz te nejednake otvore mogli biste uočiti savršen siklad između fasade koja gleda u baštu i fasade s dvorišne strane. Isti nered vlada i ovdje. Gusta trava uokviruje svaki kamen kaldrme. Zidovi su izbrazdani mnogobrojnim pukotinama čiji su počađavjeli vrhovi upleteni mnogobrojnim vijencima kučine. Stepenice na trijemu su razvaljene. Konopac o kome visi zvono istrulio je, a oluci su razlupani. — Kakva li je nebeska vatra prošla tuda? Koji li je sud naredio da na ovu kuću padne prokletstvo? Je li tu netko Boga vrijeđao? — To se čovjek pita, a gmizavci gmižu i ne odgovaraju. Ta prazna i puste kuća velika je zagonetka koju nitko ne zna objasniti. Nekada je bila mali feudalni posjed i zvala se Veliko krunište. Dok sam boravio u Vendomeu kamo me je Desplein pozvao da liječim nekog bogatog bolesnika, posmatiranje te čudne kuće postalo je za mene jedno od najvećih zadovoljstava. Zar ona nije predstavljala više nego ruševinu? Za ruševine su vezane poneke uspomene, nepobitno autentične; ali taj dom, koji se još držao, iako ga je lagano uništavala neka osvetnička ruka, krio je u sebi tajnu, nepoznatu misao; ako ništa drugo, odavao je nečiju ćud. U više mahova, uveče, iskrcavao sam se pred podivljalom živicom koja je štitila ovaj branik. Usprkos ogrebotinama, ulazio sam u taj vrt bez gospodara, u to dobro koje nije bilo ničije, ni javno ni privatno; ostajao sam čitave sate posmatnajući tu zapuštenost. Nisam želio, ped cijenu priče koja je bila uzrok tom čudnovatom prizoru, da postavim nijedno pitanje nekom brbljavom stanovniku Vendomea. Tu sam smišljao divne romane, odavao sam se zanosnom sladostrašću sjete. Da siam poznavao uzrok te zapuštenosti, koja je mogao biti sasvim prost, vjerojatno bih se lišio još neokušame poezije koja me je opijala. Za mene je to utočište predstavljalo najraznovrsnije slike ljudskog života, zagorčenog njegovim nedaćama, čas je to ličilo na samostan ali bez redovnika, čas na mir koji vlada na groblju, bez mrtvih koji vam se obraćaju riječima sa svojih nadgrobnih spomenika; danas na kuću gubavaca; sutra na dom Atrida; ali to je prije svega bila provincija sa svojim Bogu predanim mislima, isia svojim životom koji teče kao pješčani sat. Često sam ondje plakao, nikad se nisam smijao. U više mahova sam osjetio nehotičan strah kada bih čuo, iznad glave, muklo šištanje krila nekog gonjenog goluba grivaša tlo je vlažno; treba se naviknuti ma guštere, guje, žabe koje se tu šeću u divljoj slobodi prirode, ali, prije svega, ne smijete se plašiti hladnoće, jer vam se za nekoliko trenutaka spusti na ramena ogrtač od leda, kao vitezova ruka na Don Juanov vrat. Jedno veče me je uhvatila jeza: vjetar je okretao neki stari zarđali vjetrokaz čije je kričanje ličilo na vapaj koji se otrgao kući u času kada sam dovršavao izmišljanje neke dosta mračne drame pomoću koje sam sebi objašnjavao tu vrstu okamenjenog bola. Vratio sam se u gostionicu sav utonuo u turobne misli. Poslije večere gostioničanica uđe u moju sobu s nekakvim tajanstvenim izrazom i reče mi;

„Gospođina, evo gospodina Regnauita."

„Tko ja taj gospodin Regoaiult?"

„Kako, gospodin ne poznaje gospodina Regnauita? Ah, baš je to čudno!" reče ona izlazeći.

Odjednom se pojavi neki tanak dugajlija, odjeven u crno, sa šeširom na ruci, a dugajlija je taj ličio na ovna spremnog da kidiše na svog suparnika; imao je zatureno čelo, malu šiljatu glavu, blijedo lice, dosta slično čaši prljave vode. Pomislili biste da je vratar nekog samostana. Nepoznati je nosio neko staro odijelo, potpuno Mlizianot, ali je imao dijamantsku iglu ma čipkanim grudima i zlatne minđuše u ušima.

„Gospođine, s kim imam čast da govorim?" upitah ja.

On sjede na stolicu pored vatre, stavi svoj šešir na stol i odgovori mi trljajući ruke:

„Uh, vrlo je hladno! Gospodine, ja sam gospodin Regnaulit."

Poklonih se govoreći u sebi: „Il Boodocani![74] traži".

„Ja sam“, nastavi on, „bilježnik u Vendomeu."

„Milo mi je, gospodine", uzviknuh ja, „ali nisam u mogućnosti da pravim oporuku, iz razloga samo meni poznatih."

„Pričekajte!" produži on dižući ruku kao da traži da ja zasutim. „Dozvolite, gospodine, dozvolite! Doznao sam i da ponekad šetate u Velikom kruništu."

„Da, gospodine."

„Pričekajte", reče on ponavljajući svoj gest, „to djelo je pravi prekršaj. Gospodine, ja dolazim u svojstvu izvršitelja testamenta pokojne grofice de Merret da vas zamolim da prestanete sia svojim posjetama. Pričekajte! Nisam jia neki Turčin i neću to smatrati kao zločin; uostalom, dozvoljeno vam je da ne znate razloge koji me primoravaju da ostavim najljepšu kuću u Vendomeu da se ruši. Međutim, gospodine, izgleda mi da ste učeni i da treba da znate dlai je po zatonu, pod prijetnjom stroge kazne, zabranjeno ulaziti u ognađena imanja. Živa ograđa je isto što i zid. Ali stanje u kome se nalazi, kuća može opravdati vašu radoznalost. Najviše bih volio pustiti vasda se šetiate po toj kući kako vam je volja; ali kako sam obavezan da poštujem vdjiu one koja je napisala oporuku, čast mi je da vas zamolim, gospodine, da prestanete ulaziti u baš tu. Ni ja, gospodine, otkad je otvoren testament, nisam kročio u tu kuću koja, kao što sam imao čast da vaim kažem, spada u zaostavštinu gospođe de Merret. Samosmo poiplisiali vrata i prozore dla bli se odredio porez koji plaćamo svake godine novcem što ga je pokojna grofica ostavila u tu svrhu. Ah, gospodine, njen testament je podigao priličnu prašinu u Vendomeu."

Tu je valjani čovjek zastao da bi se usieknuo. Buistio sam ga da govori, jer sam savršeno dobro shvatio da je zaostavština gospođe de Merret bila najvažniji događaj u njegovu životu, sav njegov glas, njegova slava, njegova restauracija. Trebalo je da se odreknem svojih divnih sanjarenja, svojih romana; stoga se nisam usprotivio da saznam istinu sa službene strane.

„Gospodine", rekoh mu, „da li bi bilo neuviđavno upitati vas za razloge te čudnovatosti?"

Na te riječi bilježnikovo lice dobi izraz u kome se čitalo sve zadovoljstvo koje osjećaju izvjesni ljudi kad „uzjašu svog konjića", to jest kad govore o svom omiljenom predmetu.

On podiže svoj okovratnik s nekom vrstom samozadovoljstva,, izvuče svoju duhankesu, otvori je, ponudi me duhanom, i pošto sam ja odbio, on zahvati priličnu količinu. Bio je sretan! Čovjek koji nema svog „konjića" ne zna šta se sve može izvući iz života. „Konjić" je tačna sredina između strasti i monomanije. Tog trenutka shvatio sam ovaj lijepi. Stemeov izraz u potpunosti i dobio sam tačnu predstavu o radosti s kojom je čika Tobija uzjahivao, uz Trknovu pomoć, svoga borbenog ata.

„Gospodine", reče mi g. Regnault, „ja sam bio prvi pisar kod gospodina Roguina u Parizu. Odlična kancelarija, o kojoj ste možda slušali? Niste? A, međutim, jedno nesretno bankrotstvo učinilo ju je slavnom. Kako nisam imao dovoljno novaca da radim u Parizu, zbog cijene kojiu je to zvanje dostiglo 1816, došao sam ovamo i kupio kancelariju svoga prethodnika. Imao sam rođake u Vendomeu, među ostalima vrlo bogatu tetku koja mi je dala svoju kćer za ženu... Gospodine", nastavi on, nakon malog zastoja, „tri mjeseca pošto sam dobio odobrenje za rad od Njegove milosti čuvara pečata, pozvala me je jedno veče, baš kada sam htio da legnem (nisam još bio oženjen) grofica de Merret u svoj zamak Merret. Njena sobarica, valjano čeljade koje danas služi u ovoj gostionici, bula je pred mojim vratima s grofičinim kolima. Ah, pričekajte!... Treba da vam kažem, gospodine, da je grof de Merret otišao u Pariz i ondje umro dva mjeseca prije nego što sam ja stigao ovamo. Bijedno je završio, ipošto se odao svakojakom razvratan Razumijete? Na dan njegova odlaska, gospođa je napustila Veliko krunište i iznijela pokućanstvo. Neki ljudi tvrde čak da je spalila namještaj, zidne sagove, najzad sve stvari uopće kojima su bila snabdjevena sva odjeljenja koja sada zakupljuje dotični gospodin,.. (Vidi šta govorim? Pardon, mislio sam da diktiram ugovor o zakupu stana.)... da ih je spalila na livadi Marreta. Jeste li vi išli u Merret, gospodine? Niste?" On sam dade odgovor umjesto mene. „Ah, to je vrlo lijepo mjesto! Tri mjeseca otprilike", nastavi on pošto je klimnuo glavom, „grof i grofica su živjeli na malo čudan način, nisu nikoga primali. Gospođa je stanovala u prizemlju, a gospodin na prvom sipratu. Kad je gospođa ostala sama, pojavljivala se samo u crkvi. Kasnije, kod svoje kuće, u svom dvorcu ona je odbila da primi prijatelje i prijateljice koji su dolazili dia je posjete. Već se bila jako izmijenila kad je napustila Veliko krunište i otišla u Merret. Ta draga žena... (kažem „draga" jer mi je ovaj dijamant ona dala; vidio sam je, doduše, svega jedanpuit), dakle, i ta dobra gospođa je bila teško bolesna; ona je svakako digla ruke od svog zdravlja, jer je umrla, a nije htjela zvati liječnika; stoga su mnoge naše gospođe smatrale da mije pri čistoj svijesti. Gospodine, moja radost je bila velika kad sam saznao da su gospodi de Meirret potrebne moje usluge. Nisam bio jedini koji se interesovao za tu stvar. To listo veče, lako je bilo kasno, oio grad je doznao da idem IU Merret. Sobarica je dosta neodređeno Odgoivarala na pitanja koja sam joj uz put postavljao; ipak mi je rekla da je župnik iz Merreta njenoj gospodarici u toku toga dana donio svetu tajnu i da je izgledalo da neće preživjeti noć. Stigao sam u dvorac oko jedanaest sati. Popeo isam se velikim 'stepenicama. Pošto' sam prošao kroz velike i visoke odaje, orne, vlažne i đavolski hladne, stigao sam do svečane spavaće sobe gdje se nalazila gospođa grofica. Po pričama koje su okružile o toj gospodi (gospodine, nikad ne bi bilo kraja kad bih vam pričao sve priče koje su raznosili na njen račun!) predstavljao saim je sebi kao neku kaćipenku. Zamislite da sam imao silne muke dok je nisam pronašao u onoj velikoj postelji na kojoj je ležala. Doduše, da bi osvijetlila tu ogromnu sobu sa zidnim ukrasima iz starog režima, toliko prašnjavim da je čovjek mogao kidati kad bi ih samo gledao, ona je imala jednu od onih starinskih argentnih lampi! A'h, ali vi niste bili iu Mernetu! Pa lijepo, gospodine, krevet je jedan od onih nekadašnjih, s visokim nebom, ukrašenim pamučnom tkaninom na cvjetove. Maili noćni stolić stajao je pored kreveta a na njemu djelce O *nasljedovanju Krista,* koje sam, uzgred rečeno, kupio svojoj ženi, kao i lampu. Tu je bio također veliki naslonjač za nadstojnicu i dvije stolice. Nije bdio naloženo, uostalom. Eto, to je namještaj. To ne bi zauzelo ni deset redaka u nekom popisa. Ah, dragi gospodine, da ste je vi vidjeli klao što sam je ja onda vidio u toj prostranoj sobi s mrkim tapetama na zidovima, učinilo bi vam se da ste preneseni u neku pravu scenu iz romana. Bifei je ledeno i, gore od toga, groibmo“, doda on dižući traku teatralnim gestom i zastajući. „Toliko

sam gledao da sam uspio najzad vidjeti gospodu de Merirert kad sam stigao do kreveta, zahvaljujući lampi čija je svjetlost padala na jastuke. Lice joj je bilo žuto kao vosak, kao i njene skrštene ruke. Grofica je imala čipkanu kapicu ispod koje je virila lijepa kosa, ali bijela kao lan. Bila je u sljedećem stavu i izgledalo je da se s teškom mukom drži. Njene velike crne oči, ugašene od groznice, vjerojatno li gotovo već mrtve, jedva su se kretale pod kostima gdje su vjeđe, ovo", reče on pokazujući mi svoje obrve. „Njeno čelo je bilo vlažno. Njene strahovito mršave ruke ličile su na kosti prekrivene zategnutom kožicim; njene žile njeni mišići savršeno su se ocrtavali. Morala je biti vrlo lijepa; ali, u tom času obuze me ne znam kakav osjećaj kad sam je ugledao. Nikad, po pričanju onih koji su je sahranili, nijedno živo biće nije dostiglo tu mršavost a da mije umrla Najzad, bio je to užasan prizor. Boljka je tako nagrizala tu ženu da se oma pretvorila u avet. Njene usne; blijedo ljubičaste, izgledale su nepomične dok mi je govorila. Mada me je moje zvanje naviklo na takve slike, jer me je često dovodilo do postelje satmrtnika da bih primio njihovu posljednju volju, priznajem da porodice u suzama i agoniji koje sam vidio nisu bile ništa prema toj osamljenoj i šutljivoj ženi u tom prostranom zamku. Nisam čuo nikakav šum, nisam vidio ono kretanje koje bi disanje bolesnika trebalo da utihne na plahti kojom je bila pokrivena, stajao sam potpuno nepomičan i zagledan u nju s nekom vrstom zaprepašćenja što, čini mi se, još uvjek osjećam. Najzad, njene krupne oči se pokremiuše, ona pokuša da podigne pjevu ruku koja pade na krevet a iz njenih usta, kao dah, jer njen glas više mije bio glas, iziđoše ove mliječi: „Čekala sam vas s velikim nestrpljenjem." Njeni obrazi naglo porumenješe. Govoriti, gospodine moj, to je bio napor za nju. „Gospođo", rekoh joj ja... Dade mi znak da šutim. U tom momentu stara nadstojnica ustade i šapnu mi na uho: „Nemajte govoriti, gospođa nije u stanju da podnese mi najmanji šum, a ono što biste joj vi rekli moglo bi je uznemiriti." Sjedoh. Nakon nekoliko trenutaka gospođa de Merret skupi svu preostalu snagu da bi pokrenula desnu ruku koju stavi pod jastuk na jedvite jade, zaslade jedan trenutak, zatim načini posljednji napor da bi izvukla ruku i; pošto je uzela zapečaćeni omot, kapljice znoja joj izbiše na čelo. „Povjeravam vam svoj testament.,.", reče oma! Ah, Bože moj, ah! To je bilo sve. Uhvati jedino raspeto, prinese ga brzo svojim usnama i izdahnu. Još i danas se naježim kad ise sjetim izraza njenih nepomičnih očiju. Moma biti da je mnogo propatite.:! U njenom posljednjem pogledu bilo je neke radosti koja je ostala utisnuta u ručnim mrtvim očima. Odnio sam testament, a kad sam ga otvorio, saznaosiaim da me je gospođa de Merret odredila za izvršioca svog testamenta. Ostavite je sve svoje imanje vamdomsikoj bolnici, s izuzetkom nekih posebnih darovnica. Ali evo šta je odredila u vezi s Velikim kruništem. Dala mi je nalog da ostavim tu kuću punih pedeset godina od dana njene smrti u onom stanju u kome se nalazila na dan kad je ona umrla, sa zabranom da ma tko uđe u sobe za stanovanje, da se izvrši koji bilo popravak; ostavila je čak i prihod za plaće čuvarima, utoliko je potrebno da bi se osiguralo izvršenje njenih želja u cijelosti. Po isteku tog roka, ako je želja legarborova izvršena, kuća treba da pripadne mojim nasljednicima, jer gospodin zna da bilježnici ne simijlu primiti legate; inače Veliko krunište ima da pripadne onome koji ma to ima pravo, ali si obavezom da će ispuniti uvjete određene u jedinom dodatku testamenta, koji ne smije biti otvoren do isteka onih pedeset godina. Nitko nije uložio žalbu ma testament, prema tome..."

Na te riječi, me dovršivši rečenicu, dugački bilježnik me pogleda s izrazom likovanja; potpuno sam ga usrećio što sam mu uputio nekoliko ljubaznosti.

„Gospodine", rekoh mu ja, „vi ste me tako potresili da ni sie čini kao da gledam samrtnicu, bijedu od njenih plahta; plaše me njene oči koje svijetle; sanjat ću je noćas. Alli vti ste vjerojatno napravili neke pretpostavke u vezi s odredbama tog čudnog testamenta."

„Gospodine", reče mi on s komičnim ustručavanjem, ja sebi nikad ne dozvoljavam da sudim o ponašanju osoba koje su me počastile poklonom jednog dijamanta."

Ubrzo sam razvezao jezik tom skrupuloznom vandomskom bilježniku koji mi je saopćio, ne bez dugih digresija, primjedbe dubokih političara oba spola, čija mišljenja važe kao zakon u Vendomeu. Ail te opaske su bile toliko protivurječne, toliko nejasne da umalo što nisam zaspao, iako me je ta priča doista zanimala. Težak ton i monotoni glas bilježnika, koji je vjerojatno bio naviknut da sebe sluša i da ga slušaju njegovi zemljaci, pobijedio je moju radoznalost! Srećom, on ode.

„Ah, ah, gospodine", reče mi on na stubištu, „mnogi bi ljudi voljeli da požive još četrdeset i pet godina, ali, pričekajte!..,"

I šeretski stavi kažiprst svoje desne ruke na nos, kao da je htio reći: „Sad pažljivo saslušajte ovo!"

„Da bi čovjek mogao dotle da dotjera", reče mi on, „ne smije biti u šezdesetim godinama,"

Zatvorio sam vrata, pošto me je iz apatije izvukla ova posljednja dosjetka koja je bilježniku izgledala vrto duhovita; zatim sedoh u naslonjač i stavih noge na prehlade u kaminu. Utonuo sam u nekakav roman u dulhu Radcliffe[75], izgrađen na pravnim podacima gospodina Regnaulta, kada se moja vrata otvoriše pokrenuta vještom ženskom rukom. Ugledao sam svoju gostioničarku, krupnu veselu ženu, dobro raspoloženu, koja je promašila svoj poziv: ličila je na pravu Fllamanku i trebalo je da se rodi na nekoj Teniersovoj slici.

„No, gospodine", reče mi ona, „gospodin Regnaiult vas je svakako pragnjavio svojom pričom o Velikom kruištu?"

„Da, gospođo Lepas."

„Šta vam je rekao?"

Ponovio siam joj u nekoliko riječi mračnu i hladnu priču o gospođi de Merreit. Pri svakoj rečenici moja gostioničarica je teglila vrat i gledala me s pronicljivcšću gostioničara, što je neka sredina između instinkta žandara, podmuklosti špijuna i lukavosti trgovca.

„Draga moja gospođo Lepas", dodao sam na završetku, „izgleda mi kao da Vi znate nešto više, zar ne? Inače, zašto biste se popeli u moju sobu?"

„Ah, tako mi poštenja, tako mi imena Lepas..."

„Nemojte se kleti, u vašim očima čitam tajnu. Vi ste poznavali gospodina de Merreita. Kakav je to čovjek bio?"

„Bogme, gospodin de Merret, pa eto, bio je lijep čovjek i dugačak da ga ne možeš sagledati, uvažen plemić, došao je iz Pikardijie, i bio je, kako mi kažemo, prznica. Sve je plaćao odmah u gotovu da se ne bi objašnjavao ni s kim, Znate, bio je plah. Naše gospođe su nalazile da je vrlo prijatan."

„Je li zato što je bio plah?" trekoh ja gostioničarici.

„Može biti", (reče ona. „Možete misliti, gospodine, da je morao imati neku parnicu, što se eno kaže, da bi mogao da se oženi gospođom de Merret koja je — ne želim da kudim druge — bila najljepša i najbogatija osoba u vaindomskom okrugu. Ona je imala, po prilici,dvadesetak hiljada Hvara rente. Cio grad je prisustvovao njenoj svadbi. Mladia je bila slatka i ljubazna, pravo zlato od žene. Ah, bili su lijep par u ono vrijeme!"

„Jesu li bili sretni u braku?"

„Hm, hm! i da i ne, koliko se može pretpostaviti, jer mi nismo bili grlo i duša s njima! Gospođa de Merret je bila dobra žena, vrlo mila, koja je sigurno morala da propati zbog plahovitosti svoga muža; ali voljeli smo ga iako je bio malo gord. Sta ćete, takav vam je om faioi! Kad, je netko plemić, znate kakoje..."

„Pa ipak se morala ćLoigoditi nekakva katastrofa da se gospodin i gospođa de Merret tako naprečac rastave?"

„Ja nisiarn rekla da se dogodila katastrofa, gospodine. Ja ništa o tome ne znam."

,,U redu. Sad siam siguran da sve znate."

„Pa lijepo, gospodine, sve ću vam reći. Kad sam vidjela gospodina Regmaulia da se penje k vama, pomislila sam da će vam govoriti o gospođi de Merret povodom Velikog kruništa. Tako mi je i palo na um da pitam za savjet gospodina, koji, čini mi se, može da me posavjetuje, a nesposoban je da izda jadnu ženu kao što sam ja, koja nije nikada nikome zla učinila, a ipak joj njena savjest ne da mira. Dosad se nisam usudila da se povjerim ljudima odavde, to su sve brbljivci oštra jezika. Najzad, gospodine, još nisam imala putnika koji je ostao u mojoj gostionici tako dugo kao vi i kome bih mogla povjeriti priču koja se tiče onih petnaest hiljada franaka..."

„Draga moja gospođo Lepais", odgovorih joj ja zaustavljajući bujicu njenih riječi, ,,,ako je stvar koju imate da mi povjerite takve prirode da me može dovesti u nepriliku, mi za šta na svijetu ne bih želio primiti je na sebe."

„Ne plašite se ništa", reče ona prekidajući me.

Ta žurba me je navela da povjerujem kako ja nisam jedini kome je moja dobra gostioničarka saopćila tu tajnu u koju je trebalo samo ja da budem upućen, i saslušao sam je.

„Gospodine", reče ona, „kad je car poslao ovamo neke Španjolce — ratne zarobljenike i druge, morala sam da dadem stan, za račun vlade, jednom malom Španjolcu, poslatom u Vendome na riječ. Usprkos riječi koju je dao, išao je svakodnevno da se javlja kotarskom načelniku. To je bio neki visoki španjolski plemić! Nego šta! Imao je neko imie na *osi* na *dia*. Kao Bagos die Feredia. Njegovo ime je zapisano u mojim knjigama; možete vidjeti ako hoćete. Oh, bio je to lijep mladić za Španjolca, koji su, kako vele, svi ružni. Bio je visok svega pet stopa i dva ili tri palca, ali lijepo građen; imao je male ruke koje je njegovao, ih, trebalo je vidjeti. Imao je onoliko četaka za ruke koliko i neka žena za sve svoje udešavanje! Imao je dugu crnu kosu, vatreno oko, balkrastu boju lica, ali koja mi se ipak sviđala. Nosio je tako fino rublje kao što nikad nisam Vidjela ni u koga, iako sam imala na stanu kneginje, pa između ostalih i generala Bentnandia, vojvodu i vojvotkinju d'Abnantes, gospodina Decazesa i španjolskog kralja. Nije bogzna šta jeo; ali je imao tako učtivo, tako ljubazno ponašanje da mu čovjek to nije mogao zamjeriti. Oh, ja sam ga jako voljela, mada nije progovorio ni tri riječi na dan i mada je bilo nemoguće voditi s njim ma kakav razgovor; kad bi mu se netko obraćao, on nije odgovarao: to je nekakva čudna osobenost, nekakva manija koju oni svi imaju, kako su mi pričali. Čitao je brevijar kao svećenik, išao je redovno na misu i na sva bic-gosluženja. Gdje je stajao? Primijetili smo to kasnije — na dva koraka od kapele gospođe de Menuet. Kako je tako stao prvi put kad je došao u crkvu, nitko nije smatrao da je to namjerno.. Uostalom, jiadničić nije dizao očiju sa svog molitvenika! Zatim, gospodine, uveče se šetao na brdiu, po ruševinama zamka. Bila mu je to jedina razonoda, tom jadnom čovjeku, to ga je podsjećalo na njegovu domovinu. Vele da je sve sama planina u Španjolskoj. Već prvih dana svoje internacije poče kasno da se vraća. Bila sam zabrinuta ikad sam ga vidjela kaiko dolazi tek u ipionioć, ali svi smo se navikli na njegove ćudi; on uze ključ od vrata, i mi ga više nismo sačekivali. Stanovao je u kući koju mi imamo u Kasarnskoj ulici. Zatim jedan od naših konjiusara reče nam da je jedno veče vidio izdaleka visokog španjolskog plemića kako pliva u rijeci kao prava riba. Kad se vratio, rekla sam mu da pripazi na tnavulijine; izgledao je ljut što su ga primijetili u vodi. Najzad, gospodine, jednog dana lili, bolje reći, jednog jutra, nismo ga zatekli u njegovoj sobi, nije se vratio. Pretražujući svuda, našla sam jedno pismo u njegovoj ladici u kome je bilo pedeset španjolskih zlatnika, koje se nazivaju „Portugalcima", što je ukupno vrijedilo pet hiljada franaka; zatim nakita u vrijednosti od deset hiljada franaka u zapečaćenoj kutijici. U pismu je stajalo da on nama ostavlja taj rovao, taj nakit, u slučaju da se ne vrati, s tim da ustanovimo mise kao zahvalnost Bogu što je pobjegao, i za spas njegove duše. U to vrijeme sam još imala svog čovjeka, i on je pojurio da ga traži. I evo šitia je najčudnije u cijeloj stvari! On jedonio Španjolcevo odijelo koje je otkrio pod jednim velikim kamenom u nekom kolju na obali rijeke, blizu zamka, otprilike preko puta Velikog kruništa. Moj muž je išao tako rano izjutra da ga nitko nije primijetio. Spalio je odijelo poštio je pročitao pismo, i mi smo izjavili, po želji grofa Feredlia, da je on pobjegao. Kotarski načelnik je poslao čitavu žandarmeriju u potjeru za njim: ali hoćeš jes! nisu ga uhvatili. Leipas je smatralo da se Španjolac udavio. Ja, gospodine, tako ne mislim; ja prije vjerujem da je umiješan u aferu gospođe de Merret, jer mi je Rozalijia rekla da je raspeto do koga je gospodi toliko bilo stalo te je tražila da se sahrani s njom bilo od ebanovine i srebra koje poslije više nisam vidjela kod njega. Sada, gospodine, je1' te da ne treba da me grize savjest zbog onih Španjolčevih petnaest hiljada franaka, i je 1 te da crni meni doista pripadaju.

„Svakako. A zar niste pokušali ispitati Rezali ju? " rekoh ja.

„Dakako, gospodine, šta ćete! Ta djevojka, iona vam je kao zid. Ona nešto zna, ali nemoguće je natjerati je

da priča."

Pošto je još jedan časak razgovarala sa mnom, moja goistioničarica me ostavi, s neodređenim i mračnim mislima, i nekim bogobojažljivim strahom doista sličnim dubokom osjećaju koji nas obuzima kada noću uđemo u tamnu crkvu gdje naziremo slabu svjetlost pod visokim svodovima neka nejasna prilika naosjetino prođe, čuje se šuškanje haljine ili mantije... mi smo se stresla. Veliko krunište i njegova visoka trava, njegovi zakovani prozori, zarđale brave, zatvorena vrata, prazne sobe iskrisnuše odjednom kao priviđenje pređi mojim očima. Pokušah prodrijeti u tu tajanstvenu kuću, tražeći objašnjenja toj veličanstvenoj priči, drami kojia je ubila tri lica. Rozalija postade u mojim očima najinteresantnija osoba u Vandomeu. Otkrio sam, posmatrajući je, tragove neke skrivene misli, usprkos zdravlju od koga je pucalo njeno junačko lice. Bio je u njoj nekakav element grižnje savjesti ili nade; njeno držanje je nagoviješitalo neku tajnu, kao u bogomoljaca koji se pretjerano mole ili u djevojke čedoubice koja uvijek čuje posljednji krik sivoga djeteta. Njeno držanje je bilo, međutim, bezazleno i grubo. Njen pomalo glupavi osmijeh nije imao ničeg zločinačkog; ocijenili biste da je nevina čim Mate vidjeli veliku maramu s crvenima i plavim kockama koja je prekrivala njene snažne grudi, uokvirene, stisnute, umotane haljinom na bijele i ljubičaste pruge.

Ne — pomislih u sebi — neću otići iz Vendomea a da ne dioznam historiju Velikog kruništa. Da bih izveo svoje namjere, postat ću Rozalijin prijatelj, ako bude neophodno.

„Rozalija?" rekoh joj jedno veče.

„Molim, gospodine?"

„Vi niste udati?"

Ona neprimjetno uzdrhta.

„Oh, naći će se muškaraca kad mi padne na um da budem nesretna!" odgovori ona smijući se.

Brzo se povrati od svog unutrašnjeg uzbuđenja, jer sve žene, počev od velike dame do služavke u krčmi, imaju neku Hladnokrvnost koja je njima svojstvena.

„Vi ste dovoljno svježi, dovoljno privlačni da svakako ne oskudijevate u momcima! Ali, recite mi, Rozallija, zašto ste postali služavka u gostionici kad ste izišli od gospođe de Merrat? Zar vam ona nije ostavila neku rentu?

„Oh, pa naravnoj Ali, gospodine, ja imam najbolju službu u Vendomeu."

Taj odgovor je spadao u one koje suci i advokati nazivaju „dilaitornim". Iznenadilo me je da je Rezalija zauzela u toj romantičnoj historiji mjesto koje ima ono polje usred šahovske table; ona je bila u središtu interesantnosti i istine; ona mi je izgledala upletena u zaplet. To više nije bio pokušaj običnog zavođenja; u taj djevojci se krila posljednja glava jedinog romana; iz tih razloga, od tog časa, Rozallija je postala najprivlačniji stvor za mene. Toliko sam proučavao tu djevojku da sam uočio kod nje, kao kod svih žena koje postaju naša glavna misao, niz dobrih osobina: bila je čista, uredna, bila je lijepa, to se razumije po sebi;
ubrao je dobila svu onu privlačnost koju naše želje pridaju ženama ma kakav bio njihov položaj. Petnaest dlana posije bilježnikove posjete, jedne večeri, ili bolje reći, jednog jutra, jer je bilo vrlo ratno rekoh Rozaliji:

„Hajde, ispričaj mi sve ono što znaš o gospođi de Merret."

„Oh", odgovori ona s užasom, „nemojte to tražiti od mene, gospodine Hotrace!"

Njeno lijepo lice se smrači, njene žive i jasne boje picitamnješe i njene oči naimah izgubiše svoj bezazlen, vlažan sjaj. Ipak sam ja i dalje navaljivao.

„Pa lijepo", reče ona. „Kad baš hoćete, kazat ću vam; ali dobro čuvajte moju tajnu!"

„De! mala moja, čuvat ću sve tvoje tajne, poštena lopovska riječ, to je najispravnija koja
postoji."

„Ako nemate ništa protiv, više bih voljela da to bude vaša vlastita riječ."

Na to ona pritegmu svoju maramu i namjesti se za pričanje, jer svakako postaji stav povjerljivosti i sigurnosti potreban za pripovijedanje. Najbolje priče sie saopćavaju u jedno izvjesno doba, kao ovdje sad oko stola. Nitko nije lijepo pričao stojećke i na gladan želudac. Ali kad bi trebalo vjerno ponoviti Rozalijinu razlivenu pripovijest, čitava knjiga bi jedva bila dovoljna. Međutim, kako se događaj u koji me je dosta nejasno uputite nalazio između brbljanja bilježnikova i gospođe Lepas, isto onako tačno kao što se srednji članovi jedne aritmetičke proporcije nailaze između dva krajnja člana, to mi ostaje da vam ga ispričam u nekoliko riječi. Prema tome, skraćujem.

Soba gospođe de Merret u Velikom kruništu nalazila se u prizemlju. Jedna mala odaja od četiri pedlja dubine otprilike, napravljena u zidu, služila joj je kao garderoba. Tri mjeseca prije one večeri o kojoj ću vam pričati grofica de Merret je bila prilično slaba tako da ju je njen muž ostavio samu u njenoj sobi li spavao u jednoj odaji na prvom spratu. Jednom slučajnošću, koju je bilo nemoguće predvidjeti, vratio se te večeri dva sata kasnije nego obično iz kluba u koji je išao da čita novine i da razgovara o politici s mještanima. Njegova žena je mislila da se on vratio, da je legao i da spava. Ali napad na Francusku dao je povoda dosita živoj diskusiji; partija talijana bila je žučna, izgubio je trideset franaka, ogromnu sumu za Vendeme, gdje svatko štedi i gdje su naravi suzdržane u granicama pohvalne skromnosti, koja možda postaje izvor pravesreće za koju ne haje ni jedan Parižanin. Do prije izvjesnog vremena g. de Merret je samo pitao Rozaliju da li je njegova žena legla; na stalno potvrdan odgovor ove djevojke on je odmah odlazio u svoju sobu s onom dobroćudnošću koju rađaju navike i povjerenja. Kad se vratio, pade mu na pamet da ode gospođi de Mernet da joj ispriča svoju nezgodu i možda da se utješi. Već je za vrijeme večere uočio da je njegova žena vrlo koketno odjevena; mislio je, idući iz kluba kući, da ona više nije bolesna, da se oporavila i proljepšala, a to je primijetio, kao što muževi sve primjećuju, isuviše kasno. Umjesto da pozove Rozaliju, koja je u tom momentu bila u kuhinji i gledala kuharicu i kočijaša perli odsudnom potezu u kartama, g. de Merret se uputio pravo u sobu svoje žene pri svjetlosti fenjera koji je spustio na prvi basamaik stubišta. Njegov korak, koji sie iako raspoznavao, odjekivao je pod svodovima hodnika. U času kad je plemić okrenuo ključ u bravi na sobi svoje žene učini mu se da čuje ikako se zatvaraju

vrata one odajice o kojoj sam vam govorio. Ali kad je on ušao, gospođa de Merret je bila sama i stajala je kraj kamina. Njen muž bezazleno pomisli da je Rozallija u kabinetu; međutim, neka sumnja koja mu je zabrujala u ušima kao zvono, izazva njegovu nepovjerljivosti; on pogleda svoju ženu i primijeti u njenim, očima nešto nemirno i divlje.

,,Vi se veoma kasnio vraćate", reče mu ona.

Taj glas, obično tako čist i ljubak, učini mu se malo izmijenjen. G. de Merret ne odgovori ništa, jer je Rozalija ušla u tom momentu. To je bilo za njega kao gircim iz vedra neba. On se proseta po sobi koračajući od jednog prozora do drugog ujednačenim korakom, skrštenih ruku.

„Jeste li saznati nešto žalosno ili vam nije dobro?" upita ga stidljivo njegova žena dok ju je Rozalija svlačila.

On je i dalje šutio.

„Idite", reee gospođa de Menuet svojoj sobarici, „uredit ću kosu sama."

Ona nastati neku nesreću po izrazu lica svoga muža i htjede da ostane nasamo s njim. Kada je Rozalija otišla, ili se smatralo da je otišla, jer je ostala nekoliko trenutaka u hodniku, g. de Merret stade pred svoju ženu i reče joj hladno:

„Gospođa, netko je u vašoj garderobi!"

Ona mirno pogleda svoga muža i odgovori mu jednostavno:

„Ne, gospodine."

To ne duboko, ražalosti g. Merreta, jer joj nije povjerovao; a, međutim, nikad mu se njegova žena nije učinila čednija i smjerni ja nego u tom trenutku. On ustade da otvori odajicu, a gospođa de Menret ga uze za ruku, zaustavi, pogleda s puno sjete i reče mu uzbuđenim glasom:

„Ako ne nađete nikoga, znajte da će sve biti svršeno među nama!"

Nevjerojatna dostojanstvenost u stavu njegove žene vrati plemiću duboko poštovanje koje je gajio prema njoj i nadahinu mu jednu od onih odluka kojima samo nedostaje prostranija pozornica da bi postale besmrtne.

„Ne, Josephlinia", reče on, „neću ići. I u jednom i u drugom slučaju bili bismo rastavljeni zauvijek.
Slušaj. metli je poznata čistoća tvoje duše, ja znaim da ti vodaš svetački život ti nećeš htjeti da učiniš grijeh, pa makar te to stalo života."

Na te riječi gospođa de Merret baci svome mužu izbezumljen pogled.

„Evo tvog raspela", doda on, „zakuni mi se pred Bogom da tu nema nikoga i povjerovat ću ti nikad neću otvoriti ta vrata."

Gospođa de Merret uze raspelo i reče:

„Zaklinjem se."

„Glasnije" reče muž ,„i ponovi: zaklinjem se pred Bogom da nema nikoga u ovoj odaji."

Ona ponovi rečenicu ne zbunivši se.

„Dobro", reče hladno gospodin de Merret.

Nakon jednog trenutka šutnje:

„Vi imate ovdje jedinu veoma lijepu stvar za koju nisam znao“ reče on razgledajući to raspelo od ebanovine i bjelokosti, vrlo umjetnički izrezano.

„Našla sam ga kod Duviviera koji ga je kupio od nekog španjolskog redovnika kad je ona grupa zarobljenika prolazila kroz Vendome."

,,A-a“, reče g. de Merret vješajući raspelo čavao.

On zazvoni, Rozalija odmah dođe. G. de Merret joj žustro pođe u susret odvede je u udubljenje kod prozora koji je gledao na baštu i reče joj šapatom:

„Ja znam da Gorenflot hoće da se ženi s tobom i da vas jedino neimaština sprečava da se uzmete, a ti si mu rekla da nećeš biti njegova žena dok ne nađe mogućnosti da otvori zidarsku radionicu... Pa lijepo, idi po njega, reci mu da dođe ovamo sa svojom mistrijom i svojim alatom. Gledaj da samo njega probudiš u kući; njegova imovina će nadmašiti vaše želje. Izađi odavde bez pričanja, inače..."

On se namršti. Rozalija pođe, on je pozva natrag.

„Evo ti, uzmi moj ključ", reče.

„Jean", Viknu gromoglasno g. de Merret kroz hodnik.

Jean, koji je istovremeno bio njegov kočijaš i njegov povjerenik, napusti partiju karata i dođe. „Idite svi u krevet", reče mu njegov gospodar dajući mu znak da se približi.

I plemić doda, att tihim glasam.

„Kad budu svi spavali, *spava'li* je 1’ me dobro čuješ? sići ćeš da mi kažeš."

G. de Merret, koji nije isipužitao iz očiju svoju ženu dck je sve to naređivao, vrati se mirno do nje pored vatre i pače da joj priča događaje s partije biljara i raspravljanja u Klubu. Kad se Rezati ju vratila, orna zatoče g. i gospođu de Merret kalfa veoma prijateljski razgovaraju. Plemić je nedavno dao da se namjeste gipsani stropovi u svim sobama za primanje u prizemlju. Gips je veoma rijedak u Vendomeu, prijenos ga čini znatno skupljim, plemić je, dakle, nabavio dosita veliku količinu gipsa, znajući da će uvijek naći kupca za ono što bi mu preostalo. Ta okolnost ga navede dia svoju namjeru privede u djelo.

„Gospođine, Gorenflct je stigao", reče Rozalija tihim glasam.

„Neka uđe!" odgovori glasno pikardijski plemić.

Gospođa de Merret malo poblijedi kad ugleda zidara.

„Gorenfilot", reče muž, „idi uzmi cigle iz šupe i donesi ih u dovoljnoj količini da bi mogao zazidati vrata ove odaje; upotrijebit ćeš gips koji mi je ostao da premazem zid."

Zatim privuče sebi Rozalllijiu i radnika i reče im:

„Slušaj, Gorenfilot, ti ćeš ovdje provesti noć. Ali sutra izjutra, dobit ćeš putnu dispravu da odeš u

inostanitvo, u grad koji ću ti ja naznačiti. Dat ću ti šest hiljada franaka za put. Ostat ćeš deset godina u tom gradu; ako ti se ne dopadne, možeš se smjestiti u nekom drugom gradu, samo da to bude u istoj zemlji. Proći ćeš kroz Pariz gdje ćeš me sačekati. Tamo ću ti osigurati ugovorom još šest hiljada franaka koji će ti biti isplaćeni na povratku u slučaju da ispuniš uvjete naše pogodbe. Za tu cijenu imat ćeš da čuviš u najvećoj tajnosti ono što ćeš noćas ovdje uraditi... Što se tebe tiče, Rozalija, dat ću ti deset hiljada franaka koji će ti biti isplaćeni na dan tvog vjenčanja pod uvjetom da se udaš za Gorenflota; ali, da biste se uzeli, treba da šutite, inače nema miraza.“

„Razalijla V reče gospođa ide Menreti, „dođite me očešljati."

Muž se mirno šetao gore-dole pazeći na vrata, zadana i svoju ženu, ali nije pokazivao pritom neko uvredljivo nepovjerenje. Gorenflot je bio primoran da pravi larmu. Gospođa de Merret iskoristi jedan momenat, dok je radnik istovarivao cigle kad je njen muž bio na drugom kraju sobe, da bi rekla Rozaliji:

„Hiljadu franaka rente za tebe, dijete moje, ako možeš reći Gorenflotu da ostavi jednu pukotinu u dnu.“

Zatim glasno ili hladnokrvno reče:

„Idi da mu pomogneš!"

Gospodin i gospođa de Merret su šutjeli za sve vrijeme dok je Gorenflot zazidivao vrata. Ta je šutnja bila proračunata kod muža, koji nije htio da dozvoli svojoj ženi da izgovori neke dvosmislene riječi; a kod gospođe de Merret to je bilo iz obazrivosti ili gordosti. Kad je zid bio napola gotov, lukavi zidar iskoristi jedan momenat, kad je plemić okrenuo leđa, da udari pijukom u jedno od okana na vratima. Taj postupak je stavio do znanja gospođi de Merret da je Rozalija govorila s Gorenflotom. Svi troje vidješe tada jedno muško lice mračno i tamne boje, crnu kosu, vatreni pogled. Prije nego što se muž okrenuo, jadna žena je imala vremena da strancu da znak glavom koji je značio: „Ne gubite nadu." Zidanje je dovršeno u četiri sata pred zoru, jer je to bilo u septembru. Zidar je ostao pod Jeanovom prismotrom, a g. de Merret je legao da spava u siobi svoje žene. Sutradan kad je ustao, čin reče nemarno:

„Do đavola, treba da odem u općinu zbog putne isprave."

On stavi šešir na glavu, naipravi tri koraka, predomisli se i uze raspelo. Njegova žena uzdrhta od sreće.

„On će ići k Duvivlienu", pomisli ona.

Čim je g. de Merret izišao, gospođa zazvoni Rozaliji, zatim strašnim glasom uzvitonu:

„Pijuk, pijuk, i na posao! Midjelia sam juče kako je Gorenfiot radio, imat ćemo vremena da napravimo otvor i da ga zapušimo."

Za tren oka Rozalija donese svojoj gospodarici neku vrstu malja i ova sa žestinom koja se ne da opisati stade rušiti zid. Već je bila izvukla nekoliko cigala i, dok je uzimala zamah da udari snažnije nego dotle, ona vidje gospodina de Merreta iza sebe i pade u nesvijest.

„Položite gospođu na njenu postelju", reče hladno plemić.

Predviđajući ono što će se dogoditi za vrijeme njegova odsustva, om je postavio klopku svojoj ženi: prosto je napisao pismo predsjedniku općine i poslao po Duviviera. Zlatar je naišao kad je nered u sobi već bio uklonjen.

„Duvivier", upita ga plemić, „jeste li kupovali raspela od Španjolaca koji su prolazili ovuda?"

„Ne, gospodine."

„Dobro, ja vam zahvaljujem", reče on, izmijenivši jedan tigrovski pogled sa svojom ženom. „Jean“, doda on„ „donosit ćete mi jelo u sobu gospođe de Merret, ona je bolesna, neću je ostavljati dok god se ne oporavi."

Okrutni je čovjek ostao dvadeset dana pored svoje žene. Ornih prvih momenata kad se čula neka larma u zazidanoj odaji i kad je Josaphina htjela da ga moli za milost za nepoznatog samrtnika, on je odgovarao, ne puštajući je da izusti ni jednu riječ:

„Vi ste se zakleti na kmiž da tu nema nikoga..

Nakon ove priče sve žene ustadoše od stola, i taj pokret rastjera opčinjenost u kojoj ih je držao. Ipak, nekima od njih je bezmalo bilo hladno kad su čule završetak.

1839.- 1842.

GOSPODA FIRMIANI

Preveo

Dušan Đokić

Mnoge priče, bogate situacijama ili načinjene dramatičnim zahvaljujući bezbrojnim potezima slučaja, nose sa sobom svoje vlastite majstorije, i mogu da ih vješto ili prosto ispričaju sve usne a da predmet u pričanju ne izgubi ni najmanju svoju ljepotu; ali ima nekih doživljaja u ljudskom životu kojima samo glas srca daje život, ima izvjesnih pojedinosti takoreći anatomskih čije se delikatnosti pojavljuju samo pod najvještijim infuzijama misli; zatim dima portreta koji hoće dušu i nisu ništa bez najtamanijih crta njihove pokretne fizionomije; najzad nadilazimo na takve stvari koje ne znamo kazati ni učiniti bez ne znam kakvih nepoznatih harmonija kojima upravlja jedan dan, jedan čas, sretan sastav u nebesnim znacima ili potajne sklonosti moralne. Ovakve se tajanstvene objave neodoljivo zahtijevaju da se kaže ona prosta historija za koju bi čovjek htio da može za interesirati neke od onih prirodna melankoličnih i sanjalačkih duša (koje se hrane prijatnim uzbuđenijima. Ako se pisac, sličan kirurgu kraj prijatelja na umoru, zadaibne nekom vrstom poštovanja prema predmetu koji obrađuje, zašto čitalac ne bi dijelio ovaj neobjašnjivi ošjećaj? Je li teško ući u onu nejasnu (i nervoznu tugu koja širi oko nas sive boje, polubolest čiji (blagi bolovi gode pokadšto? Ako mislite, slučajno, na drage osobe koje ste izgubili; ako ste sami, ako ije noć ili ako se dan kloni padu, nastavite čitanje ove priče; inače biste bacili knjigu odmah sada. Ako već niste sahranili kakvu dobru tetku bolesnu ili siromašnu, nećete razumjeti ove stranice. Jednima će izgledati prožete mošusom; drugima će se učiniti tako blijede, tako pune vrline kako mogu biti strane Florianove. Sve da kažemo, čitalac treba da je poznao slast suza, da je osjetio nijemi bol jedne uspomene kojia prolazi lako, ispunjene nekom sjenkom dragom, ali sjenkom dalekom; treba da ima neke od onih uspomena koje čine da se u isti mah i žali ono što vam je progutala zemlja i smiješi od minule sreće. Sad, vjerujte da, ni za sva blaga Engleske, pisac ne bi htio oteti od poezije ni jednu jedinu od njenih laži da uljepša svoje pričanje. Ovo je priča istinita i za nju možete utrošiti sva blaga svoje osjetljivosti, ako ih imate.

Danas naš jezik dima toliko (idioma koliko postoji vrsta ljudi u velikoj porodici Francuskoj. I zaista je stvar zanimljiva i prijatna slušati razne značaje ili verzije koje daje o jedinoj istoj stvari ili o jednom (istom događaju svaka od vrsta koje sastavljaju monografiju Parižanima, jer se Panižanki uzima da se uopći teza.

Tako, da ste upitali koga od onih koji pripadaju vrsti praktičnih: „Poznajete li gospođu Firmiand?“, taj bi vam čovjek prikazao gospođu Firmdani ovilm inventarom: „Velika palača u udici Bac, saloni lijepo namještani, lijepe slike, dobrih sto hiljada livara dohotka, i muž, nekada glavni zakupac poreza u okrugu Mointenotte." Rekavši ovo, praktičan čovjek, debeo i sav okrugao, gotovo uvijek obučen u ormo, načini malu grimasu zadovoljstva, podigne domjiu usnu kupeći je tate da pokrije gornju i klimne glavom kao da dodaje. „Sigurni ljudi li za koje se ništa ne može *reći.* Ne pitajte ga ništa više! Praktični ljudi objašnjavaju sve brojkama, prihodima ili nekreitninama, odnosno *dobrima što ih sunce grije,* kako oni vele.

Oborite se desino, idite da zapitate onog što pripada vrsiti besposličara, ponovite mu vaše pitanje: „Gospoda Firmiani?" veli on. „Jest, jest, poznajem je dobro, odlazim na njene večernje zabave. Ona prima srijedom; vrlo uvažena kuća." Gospođa Firmiani već se pretvara u kuću. Ova kuća nije više gomila kamenja naslaganog arhitektonski; ne, ova je riječ, u jeziku besposličara, neprevodljiv idiotizam. Ovdje se besposličar, čovjek suh, s prijatnim osmijehom, koji govori lijepe ništarije, koji uvijek ima više duha stečenog no duha prirodnog, naginje na vaše uho i lukavo vam veli: „Nikad nisam vidio g. Firmianija. Njegov društveni položaj sastoji se u upravljanju dobrima u Italiji; ali gospođa Firmiani Francuskinja je i troši svoje prihode kao Parižanka. Ima izvrstan čaj! To je jedina od danas tako rijetkih kuća u kojima se zabavlja li u kojima je ono što vam se daje izvrsno. Uostalom, vrlo je teško biti primljen kod nje. Najbolje društvo nalazi se u njenim salonima." Zatim besposličar komentira ovu posljednju riječ prstovetom burmuta uzetog ozbiljno; on puni njime nos i kao da vam kaže: „Ja odlazim u tu kuću, ali ne računajte na mene da vas tamo predstavim."

Gospođa Firmiani drži za besposličare neku vrstu krčme bez firme.

— Šta ćeš kod gospođe Firmiani? Ta kod nje je dosadno kao na dvoru. Čemu služi biti čovjek od duha ako ne tome da se izbjegnu saloni u kojima se, pored tekućeg pjesništva, čita svaka biladica koja je posljednja napisana.

Upitali ste jednog od svojih prijatelja ikoga računaju u samostalne ljude, ljude koji bi rado držali svemir pod ključem da ne dopuštaju da se u njoj ma šta dešava bez njihova dopuštenja. Njih čini nesretnim sva sreća drugih, opraštaju samo porocima, padu, slabostima i hoće samo štićenike. Aristokrati po sklonosti, ioni postaju republikanci iz srdžbe, jedino zato da nađu mnogo nižih među sebi ravnima.

— O! gospođa Firmiani je, dragi moj, jedna od onih divnih žena koje služe kao izvinjenje prirodi za sve ružne koje je stvorila greškom; ona je dražesna! ona je dobra! Želio bih da siaim na Vlasti, da postanem kralj, da imam milione samo da... (Ovdje, tri riječi na uho). Hoćeš da joj te predstavim?...

Ovaj je mladi čovjek iz vrste licejaca, poznat sia svoje velike drskosti među ljudima i svog velikog snebivanja pri zatvorenim vratima.

— Gospođa Firimiani? — uzvikuje drugi jedan obrćući štap — da ti kažem šta mislim o njoj: to je žena između trideset i trideset i pet godina, uvela lica, lijepih očiju, struka ravna, glas joj je alt ali bez svježine, ima mnoga haljina, malo rumenila, lijepo ponašanje; ukratko; dragi prijatelju, ono što je ostalo od nekad lijepe žene, a što je ipak dovoljno da opravda jaču ljubav prema njoj.

Ovaj sud dolazi od jedne osobe iz soja uobraženih, koja je malo prije ručala, ne mjeri više svoje riječi i sprema se da jaše. U ovim trenucima uobraženi su nemilosrdni.

— Ima kod nje galerija divnih slika, idite da je vidite! — odgovara vam drugi. — Ništa nije tako lijepo!

Obratili ste se vrsti amatera. Ovaj vas ostavlja i odlazi Perignonu ili Trdpetu. Za njega je gospođa Firmiani zbirka naslikanih platna.

Jedna žena. — Gospođa Firmiani? Neću da idete k njoj.

Ova je rečenica najbogatija u značenjima. Gospoda Firmiani! žena opasna! sirena! lijepo se oblači, ima ukusa, zbog nje žene ne mogu spavati. Sugovornica pripada vrsti spletkaša.

Činovnik ambasade. — Gospođa Firmiani? Da nije iz Anversa? Vidio sam tu ženu vrlo lijepu prije deset

godina. Bila je tada u Rimu.

Lica koja pripadaju klasi činovnika ambasada imaju maniju da govore dosjetke u stilu Tialleyranida, njihova je duhovitost često tako tanana da su njihova opažanja neprimjetna: oni liče na one bilijariste koji izbjegavaju kugle s bezgraničnom vještinom. Ove osobe obično malo govore; ali, kad govore, bave se samo Španjolskom, Bečom, Italijom ili Petrogradiom. Imena zemalja kod njih su kao opruge: -pritisnite lih, zvuci će vam reći sve svoje arije.

— Ne Viđa li se ta gospođa Firmiani mnogo u predgrađu Saint-Germain?

Ovo veli jedna osoba koja hoće dia pripada -otmj-emoj vrsti. Ona d-aje *de* svima, g. Dupinu starijem, g. Lafayeteu, ona ga baca nasumce, sramoti ljude. Provodi život brinući se o onoime što je otmjeno; ali, za svoju nesreću, stanuje u kvartu Marais, i muž joj je bio advokat, ali advokat na kraljevskom dvoru.

— Gospođa Firmiani, gospodine? Ne poznajem je.

Ovaj čovjek pripada vrsti vojvoda. On priznaje siamo predstavljene žene. Oprostite mu, načinio ga je vojvodom Napoleon.

Čovjek vrste prostaka. Oso-be ovog reda hoće da imaju odgovor na sve. Radije kleveću nego da šute.

Dvije stare gospođe (žene nekadašnjih činovnika).

Prva. (Ima kapu s mašinom, Ilice joj puno bora, nos šiljat, drži molitvenik, glas joj opor). — Šta je po svome imenu ta gospođa Firmiani?

Druga. (Malo crvenio lice kofe liči na staru jabuku, glas mek). — Cadignanova, draga moja, sinovica starog kneza de Cadignan i, prema tome, rođakinja vojvode de Maufrlignausea.

Gospođa Firtoiand je jedina Gadligmainova. Da je bez vrlina, i bez imanja i bez mladosti, bila bi ipak jedna Cadignanova. Jedna Cadignanova, to je kao neka predrasuda, uvijek bogata i živa.

Jedan osobenjak. — Dragi moj, nikad nisam, vidio kaljače u njenom predsoblju; možeš ići k njoj a da se ne kompromitiraš, možeš igrati bez bojazni, jer ako ima varalica, oni su otmjeni ljudi; prema tome, ondje se ne svađa.

Starac koji pripada vrsti promatrača. — Otići ćete gospođi Firmiani, naći ćete, dragi moj, jednu lijepu ženu koja nemarno sjedi kraj svoga kamina. Jedva će ustati sa svoje fotelje, ona je ostavlja samo za žene ili za ambasadore, vojvode, ljude znatne. Ona je vrlo ljubazna, očarava, razgovara dobro i hoće da razgovara o svemu. Ima kod nje mnogo znakova strasti, ali joj se pripisuje i suviše obožavalaca da bi imala jednog ljubimca. Da sumnja lebdi samo nad dvojicom ili, trojicom najtežih prisnih prijatelja, znali bismo tko joj je pratilac; ali ta je žena vrlo tajanstvena: udata je, a nikad joj nismo vidjeli muža; g. Firmiani je osoba sasvim fantastična, on liči na onog trećeg konja koga uvijek plaćate kad idete poštom, a koga nikad ne vidite, gospođa je, ako slušate umjetnike, prvi alt u Evropi i nije triput pjevala otkako je u Parizu; prima mnogo svijetla i ne ide nikome.

Promatrač govori kao prorok. Treba primiti njegove riječi, njegove anegdote, njegove navode kao istine, inače će vas smatrati za čovjeka bez obrazovanja, bez sredstava. On će vas veselo oklevetati u dvadeset salona gdje je on bitan kao prvi komad na objavi, komadi koji se tako često igraju za klupe i koji su nekad imali uspjeha. Promatrač ima četrdeset godina, ne večerava nikad kod kuće, kaže se da je malo opasan kraj žena; naprasan je, nosi frak kestenaste boje, ima uvijek mjesto i više loža u kazalištu Bouffons; pokadšto ga brkaju s parazitima, ali on je vršio vrlo visoke funkcije da bi bio osumnjičen da je čankoliz, i ima, uostalom, imanje u jednom okrugu čije mu se ime nije nikad izmaklo.

— Gospođa Firmiani! Ali dragi moj, to je nekadašnja dragana Muratova!

Ovaj je iz vrste *kontradiktora.* Ovi ljudi ispravljaju pogreške svakog dokumenta, ispravljaju sva fakta, klade se uvijek sto na jedan, sigurni su u sve. Iznenađujete ih listo veće svuda: vele da su uhapšeni bili u Parizu prilikom Malletove zavjere, zaboravljajući da su, pola sata prije toga, prešli preko Berezine. Gotovo svi kontraditori su Vitezovi Legije časti, govore vrlo glasno; imaju zabačeno čelu i kockaju se u velike pare.

— Gospođa Firmiani, sto hiljada livara dohotka?... Jeste li vi pri sebi! Zaista, lima tako ljudi koji vam daju sto hiljada livara dohotka s izdašnošou pisaca koje to ne staje ništa kad obdaruju svoje junakinje. Ali gospoda Firrmiani je koketa koja je nedavno upropastila jedinog mladog čovjeka i spriječila ga da se vrlo lijepo oženi. Da nije lijepa, bila bi bez para.

O! ovaj je, pogađate, iz vrste *zavidnika,* i nećemo naslikati njegovu nli najmanju crtu. Ova je vrsta tako poznata kao što može biti vrsta domaćih mačaka. Kako objasniti vječitost zavisti? Porok koji ne donosi ništa!

Ljudi iz otmjenog svijeta, književnici, čestiti ljudi i ljudi svake vrsti širili su, u mjesecu, januaru,1824, toliko raznih mišljenja o gospođi Firmiani da bi bilo dosadno navoditi ih sva ovdje! Htjeli smo samo utvrditi da bi čovjek koji bi želio da je pozna, ne hoteći ili ne mogući da, ode k njoj, imao razloga podjednako vjerovati li da je udovica i da je udate, i glupa ili duhovita, čestita ili nepoštena, bogata ili sirota, osjetljiva ili bezdušna, lijepa ili ružna; bilo je najzad toliko gospođa Firmiani koliko je klasa u društvu, koliko sekta u katolicizmu. Strašna pomisao! Mi smo svi kao litografske ploče s kojlilh se vadi bezbroj kopija ogovaranjem. Ovi primjerci liče na model ili se razlikuju od njega nijansama tako neprimjetnim da reputacija zavisi, ne gubeći iz vida klevete naših prijatelja ili dosjetke kakvih novina, od kolebanja koje svaki čini između istine, koja nahramljuje, i laži, kojoj pariška duhovitost daje krila.

O gospođi Fitmiani, sličnoj mnogim ženama punim plemenitosti i ponosa koje su načinile od svog srca svetilište i preziru svijet, mogao bi vrlo rđavo suditi g. de Bourbonne, stari posjednik koji je misilio o njoj za vrijeme zime ove godine. Slučajno, ovaj je posjednik pripadao klasi palanačkih privrednika, ljudi naviknutih da daju sebi računa o svemu i da trguju sa seljacima. U ovom zanatu čovjek postaje oštrouman i protiv svoje volje, kao što vojnik s vremenom postaje hrabar. Ovaj čudnovat čovjek, koji bijaše došao iz Tuirene i koga pariški idiomi nisu nimalo zadovoljavali, bio je vrlo, uvažen plemić koji je za jedinog nasljednika imao jednog sestrića za ikoga je sadio svoje topole. Ovo pretjerano prirodno prijateljstvo davaloi je povoda mnogim ogovaranjima, koja su osobe što su pripadale raznim vrstama Turenaoa formulirale vrlo duhovito; ali je izlišno iznositi ih, ona

bi poblijedjela pred ogovaranjima pariškim. Kad jedan čovjek može bez negodovanja misliti na svoga nasljednika gledajući svaki dan kako postaju sve ljepši lijepi redovi topola, ljubav raste sa svakim udarom motike u podnožju drveta. Mada je ovaj fenomen osjetljivosti malo običan, on se još nalazi u Turenti.

Ovaj dragi sestrić, koji se zvao Octave de Oamps, bio je potomak čuvenog opata de Campsa, tako poznatog bibliofilima i učenjacima, što nije jedno isto. Provincijalci imaju rdavu naviku da kažnjavaju nekom vrstom učtive osude mlade ljude koji prodaju svoja nasljeđa. Ova gotska predrasuda škodi ažiataži koju dosad vlada podstiče po nuždi. Ne pitajući za mišljenje svog ujaka, Octave bješe neočekivano ustupio jedno imanje spekulantima preprodavačima. Zamak Villaimas bio bi porušen da nije bilo prijedloga kolje je stari ujak učinio predstavnicima kompanije prodavača. Da poveća gnjev legatorov, jedan Octaveiov prijatelj, daleki srodnik, jedan od onih srodnika s malom imovinom i velikom vještinom, za koje Obazrivi ljudi iz njihova kraja (kažu: „Ne bih želio da se sporim s njim!" bješe došao Slučajno gospodinu de Bourboranem i saopćio mu propast njegova sestrića. G. Octave de Caimps, pošto je straćio svoje imanje za izvjesnu gospođu Firmiani, bio je primoran da se primi za nastavnika matematike, očekujući nasljeđe svog ujaka, kome sie nije usudio priznati svoje pogreške. Ovog dalekog srodnika, vrstu Karla Moora, nije bilo stid da saopći ove kobne vijesti starom seljaku u trenutku kad je pred svojim velikim ognjištem probavljao obilan palanački ručak. Ali nasljednici ne izlaze na kraj s ujakom tako lako kao što bi željeli. Zahvaljujući svojoj tvrdoglavosti, ovaj koji nije htio vjerovati dalekom srodniku, izišao je kao pobjednik iz pirohavne smetnje koju je prouzrokovala biografija njegova sestrića. Izvjesni udarci padaju na srce, drugi na glavu: udarac koji je zadao daleki srodnik pao je na utrobu i izazvao je slabo djelovanje, jer je dobri ujak imao odličan želudac. Kao pravi učenik svetog Tome, g. de Bourbonne dođe u Pariz bez znanja Octaveova i htjede da se obavijesti o propasti svoga nasljednika. Stari plemić, koji je imao poznanstva u predgrađu Saint-Genmadin, preko. Listomereovih, Lenonoourtovlih i Vandenesseovih, čuo je toliko ogovaranja, istine i laži gospođi Firmiani te je odlučio da bude predstavljen kod nje pod imenom g, de Rouxeilaya, kako se zove njegova zemlja. Obazrivi starac postarao se da izabere, da dođe da prouči tobožnji Octaveovu draganu, veće za vrijeme kojega je znao da on dovršava jedan rad skupo plaćen; jer prijatelj gospođe Firmliani bio je uvijek primljen kod nje, okolnost koju nitko nije mogao objasniti. Sto se tiče propasti Octaveove, ona na žalost nije bila bajka. G. de Rouxellay nije nimalo ličio na nekog ujaka iz Gymnasea. Stari mušketir, čovjek iz visokog društva koji je imao nekad ljubavnih doživljaja, on je umio da se predstavi učtivo, sjećao se nekadašnjeg uglađenog ponašanja, govorio je ljubazne riječi i razumijevao je gotovo cio ustav. Mada je volio Bombone s plemenitom iskrenošću, mada je vjerovao u Boga kao što vjeruju u njega plemići i mada je čitao samo *Quotidienne,* nije bio toliko smiješan koliko su liberali iz njegova okruga željeli. Mogao je zauzimati mjesto pored dvorane, pod pogodbom da mu se ne govori ni o Mojsiju, ni o drami, ni o romantizmu, ni o lokalnoj boji, ni o željeznici. Ostao je bio ma gospodinu de Voltaireu, na gospođinu grofu de Buffonu, na Peyronnetu i na vitezu Glucku, kraljičinu muzičaru.

— Gospođo — reče on markizi de Listomere, kojoj je dao ruku ulazeći u salon gospođe Firmiani — ako je ta žena dragana moga sestrića, ja ga žalim. Kako ona može živjeti u raskoši znajući da je on na jednom tavanu? Ona dakle nema duše? Octave je lud što je vrijednost zemlje Villaines uložio u srce jedne ....

G. de Bourbonne je pripadao fosilnoj vrsti i znao je samo jezik starog vremena.

— Ali da ga je izgubio na kartama?

— E! gospođici, bar bi imao zadovoljstvo da je igrao.

— Vi dakle mislite da nije imao zadovoljstva? Molim vas, pogledajte gospođu Eirmiani.

Najljepše uspomene starog ujaka izblijedješe kad je ugledao tobožnju draganu sivoga sestrića. Njegov gnjev izumre u jednoj ljupkoj rečenici koju mu je izmamila pojava gospođe Firmiani. Jednim od onih slučajeva koji se dešavaju samo lijepim ženama, ona je bila u trenutku kad je sva njena ljepota blistala naročitim sjajem, za koji je imala da zahvali možda svjetlosti svijeća, divno prostoj haljini i ne znam kakvom odbljesku elegancije u kojoj je živjela. Trebalo je da je čovjek proučio male revolucije jedne večernje zabave u nekom pariškom salonu pa da može ocijeniti neprimjetne nijanse koje mogu da oboje jedno žensko lice i da ga promijene. Ima jedan trenutak kad je Parižanka, zadovoljna svojim ukrasima, ili nalazeći da je duhovita, sretna što joj se dive video! da je kraljica salona punog znatnih ljudi koji se na nju smiješe, svjesna svoje ljepote, svoje ljupkosti; nju tada proljepšavaju svi pogledi koje privlači i koji je čine življom, ali čije se nijemo poštovanje finim pogledima prenosi na dragoga. U tom trenutku žena kao da dobija neku natprirodnu moć i postaje čarobnica, koketa i ne znajući to, ona nehotice ulijeva ljubav koja je tajno zanosi, ima osmijehe i poglede koji očaravaju. Ako ovo stanje, koje dolazi iz duiše, daje privlačnosti čak i ružnima, kakvim sjajem zaodijeva tek ženu po prirodi elegantnu, otmjenih oblika, bijelu, svježu, živih očiju, a naročito odjevenu s ukusom koji priznaju umjetnici i njene najsvirepije suparnice!

Jeste li kojom srećom naišli na kakvu osobu čiji umilan glas daje govoru izvjesnu čar koja se ogleda i u njenim manirima, koja zna govoriti i šutjeti, koja se zanima s delikatnošću, čije su riječi sretno probrane i čiji je govor čist? Njena šala miluje i njena kritika ne vrijeđa; ona ne raspravlja niti se prepire, ali voli voditi diskusiju i zaustavljati je na vrijeme. Njen je izgled ljubazan i veseo, njena učtivost nema ničega usiljenog; njena ustažnost nije ponizna; ona svodi poštovanje na blagu sjenku; ona vas nikad ne zamara i ostavlja vas zadovoljne njome i vama. Njenu ljupkost nalazite utisnutu na stvarima kojima se okružuje. Kad nje sve godi oku, kidišete kao zrak otadžbine. Ova je žena prirodna. Na njoj se nikad ne primjećuje usiljavanje, ona ne pokazuje ništa, njeni se osjećaji izražavaju prosite, jer su istiniti. Otvorena, ona umije da ne uvrijedi ničije častaljublje; ona prima ljude kakve ih je Bog stvorio, žaleći ljude potočne, opraštajući mane i smiješne strane, shvaćajući sva doba starosti i ne ljuteći se ni na šta, jer ima takta da sve predvidi. U isti mah nježna i vesela, ona obvezuje prije nego utješi. Vi je volite toliko da, ako ovaj anđeo pogriješi, osjećate se gotovi da je opravdate. Onda poznajete gospođu Firmiani.

Kad je stari Boiuribonne razgovarao četvrt sata s ovom ženom, sjedeći pored nje, njegovu je sestriću bilo

oprošteno. On je shvatio da, lažne ili istinite, veze Octavea i gospođe Firmiani kriju bez sumnje neku tajnu. Vraćajući se iluzijama koje pozlaćuju prve dane naše mladosti, i sudeći o srcu gospođe Firmiami po njenoj ljepoti, stari plemić pomisli da jedna žena, prožeta svojim dostojanstvom kao što je izgledala ona, nije sposobna za neko rđavo djelo... Njene crne oči odavale su takav unutrašnji mir, crte njiamog lica bile su tako plemenite, konture tako čiste, a strast za koju su je optuživali izgledalo je da joj tako malo leži na srcu, da starac reče u sebi diveći se svima obećanjima koja je davala ljubavi i vrlini ova obožavanja dostojna fizionomija:

— Bit će ta je moj sestrić učinio neku glupost.

Gospoda Firmiani priznavala je dvadeset i pet godi ina. ASM su praktični dokazivali da je, uđata 1813, kiad jioij je bdio šesnaest godina, morala imati bar dvadeset i osam godina 1825. Unatoč tome, ti isti ljudi uvjeravali su da ni u jedino doba svoga života nije bila tako privlačna ni tako potpuno žena. Bila je bez djece i nije ih ni imala; problematični Firmiani, vrlo uvaženi četrdesetgodišnjiak 1813, mogao joj je ponuditi, govorilo se, samo svoje lime i svoje bogatstvo. Gospođa Firmiani dostigla je dakle godine u kojima Parižanka najbolje zna šta. je strast li želi je možda prostodušno u dokolici, ona bješe stekla sve što svijet prodaje, sve što pozajmljuje, sve što daje; činovnici ambasade tvrdili su da joj ništa nije nepoznato, kontradiktori su govorili da može još mnogo stvari naučiti, posmatrači su nalazili da su joj ruke virio, bijele, noga vrlo mala, pokreti malo odviše talasasti; ali osobe sviju vrsta zavidjele su ili osporavale sreću Octaveovu, priznajući da je ona žena najviše aristokratski lijepa u cijelom Parizu. Još mlada, bogata, savršena, sviračica, duhovita, delikatne, primljena, iz sjećanja na Cadtignanove kojima je pripadala po svojoj majci, kod gospođe kneginje Blamonit-Chauvry, božanstva plemićkog predgrađa, voljena od svojih suparnica vojvotkinje de Maufnigneuse, svoje rođakinje, markize d'Espard, i gospođe de Macoumer, ona je laskala svima sujetama koje pothranjuju ili podstiču ljubav. I, nju je željelo i suviše ljudi da ne bude žrtva elegantnog ogovaranjia pariškog i divnih kleveta koje se kazuju tako duhovito pod lepezom ili u potajnim razgovorima. Opservacije kojima ova priča počinje bile su dakle potrebne da se iznese prava Firmiani pored gospođe Pirmiani iz otmjenog svijeta. Ako su joj neke žene praštale njenu sreću, druge joj nisu praštale njenu pristojnost; a ništa mije tako strašno., naročito u Parizu, kao neosnovane sumnje: nemoguće je uništiti ih. Ova skica jedne figure divne po prirodnosti dat će o njoj slabu predstavu; trebao bi kist Ingreaa da predstavi ponositost čela, raskošnost kose, veličanstvenost pogleda, sve misli koje odaju naročite boje lica. Bilo je svega u ovoj ženi: pjesmici su mogli u njoj vidjeti u isti mah Ivanu Orkansku ili Agnees Sorel; ali se u njoj nalazila i žena nepoznata, duša skrivena u ovom varavom omotu, duša Evina, bogatstvo zla i blago dobra, grijeh i rezignacija, zločin i odanost, dona Julija i Haydee iz *Don Juana* lorda Bayrona.

Nekadašnji mušketir ostao je vrlo neučtivo posljednji u salonu gospođe Firmiani, koja ga je našla kako mirno sjedi u jednom naslonjaču, i ostao pred njom dosadan kao muha koju čovjek mora ubiti da bi je se oslobodio. Sat je pokazivao dva sata po ponoći.

— Gospođo — reče stari plemić u trenutku kad je gospođa Firmiani ustala, nadajući se da će njen gost razumjeti da joj je želja da ide — gospođo, ja sam ujak g. Octavaa de Campsa.

Gospođa Firmiani brzo sjede ponova i odade svoje uzbuđenje. Pored sve svoje pronicljivosti, odgajivač topola ne pogodi da li je ona blijedjela i crvenjela od stida ili od zadovoljstva. Ima zadovoljstava koja ne idu bez nešto preplašenog stida, slatkih uzbuđenja koja tad i najčedndje srce htjelo uvijek prikriti. Što je žena delikatnija, utoliko više želi sakriti radosti svoje duše. Mnoge žene, nepomirljive u svojim božanskim ćudima, žele često da svi izgovaraju ime koje bi one pokadšto željele zakopati u svome srcu. Stari Bourbonne nije sasvim ovako tumačio zabunu gospođe Firmiani; ali oprostite mu, čovjek sa sela bio je nepovjerljiv.

— Šta želite, gospodine? — reče mu gospođa Firmiani, bacivši na njega jedan od crnih bistrih i jasnih pogleda u kojima mi muškarci ne možemo nikada ništa vidjeti, jer nas oni pitaju malo odviše.

— Znaite li, gospođo — nastavi plemić — šta su mi rekli, meni, čak u mojoj provinciji? Da se moj sestrić upropastio vas radi i da nesretnik živi na tavanu, dok vi živite ovdje u zlatu i svili. Vi ćete mi oprostiti mogu seljačku iskrenost, jer je možda vrlo korisno dla budete obaviješteni o klevetama...

— Stanite gospodine — reče gospođa Firmiani prekidajući plemića zapovjedničkim pokretom ja znam sve to.. Vi ste i suviše učtiv čovjek te ćete napustiti razgovor o tom predmetu kad vas zamolim da ga ostavite. Vi ste i suviše udvorni, u starom smislu ove riječi — dodade ona dajući lak ironičan akcent svojim riječima — da ne primate kako nemate nikakva prava da me pitate. Najzad, smiješno je za mene da se pravdam. Nadam se da ćete imati dosta dobro mišljenje o mom karakteru da povjerujete u duboki prezir koji mi novac ulijeva, mada sam bila udata bez ikakve imovine za čovjeka koji je imao ogromno bogatstvo. Ja ne znam da li je gospodin vaš sestrić bogat ili siromah. Ako sam ga primila, i ako ga primam, smatram dostojnim da bude među mojim prijateljima. Svi moji prijatelji, gospodine, imaju poštovanja jedan prema drugome: oni znaju da ja nisam filozof da viđam ljude kad ih ne poštujem; ali moj me je anđeo čuvar održao do danas u dubokoj odvratnosti i prema ogovaranju i prema nepoštanju.

Mada je zvuk glasa bio malo promijenjen za vrijeme prvih rečenica ovog odgovora, posljednje riječi izgovorila je gospođa Firmiani s pouzdanjem Celimene koje se ruga Mizanthropeu.

Gospođo nastavi grof uzbuđenim glasom — ja sam starac, ja sam gotovo otac Octaveov, ja vas dakle unaprijed najporaznije molim za oproštaj zbog jedinog pitanja koje ću biti tato drzak da vam postavim, i dajem vam svoju riječ čestitog plemića da će vaš odgovor umrijeti ovdje — reče on stavljajući ruku na svoje srce s pokretom zaista religioznim. — Ima li ogovaranje pravo, volite li Octavea?

— Gospodine — reče ona — svlakom drugom odgovorila bih samo jedinim pogledom; ali vas, i zato što site gotovo otac gospodina de Cantpsa upitat ću šta biste mislili o jedinoj ženi ako bi, na vaše pitanje rekla: *Da.* Priznati svoju ljubav onome ikoga volimo, kad nas on voli... to razumijem; kad smo sigurne da ćemo uvijek taliti voljene, vjerujte mi, gospođine, to je za nas napor ili nagrada za njega; ali drugome!...

Gospoda Firmiani ne dovrši, oina -ustade,, pozđravi starog gospodina i izgubi se u svojim sobama čije siu

sva vrata otvorena i zatvorena jedna za drugim bila govor za uši odgajivača topola.

— Ah vmiga! — reče u sebi -starac — kakva žena! i je prepredena, torokuša ili je anđeo.

I on ode svo-jlim najimljenim kolima, čiji isu konji s vremena na vrijeme kopali nogama kaldrmu mirnog dvorišta. Kooijaš je spavia-o-, pošto je sto pute prokleo mušteriju.

Sutradan ujutru, oko osaim sati, stari se plemić peo uza stopenice jedne kuće u ulici Observance, u kojoj je stanovao Octave de Camps, Ako je itko na svijetu bio začuđen, to je zacijelo bio mladi profesor ikad je ugledao svog ujaka: ključ je bilo u vratima, Octiaveova lampa još je gorjela, on bješe presjedio noć.

— Gospodine obješenjače — reče g. de Bourboune sijediajući u jedan naslonjač — otkad se to zbija šala (nevini stil) s ujacima koji imaju dvadeset i šest hiljada livara dohotka u dobroj terenskoj zemlji, kad je čovjak njihov jedini naslijednik? Znate li da smo mi nekada poštivali takve rođake? Da čujem, ima i šta da mi, predbaciš? Jesam li bio rđav ujak? Jesam li tražio da me poštuješ? jesam li kad odbio da ti dam novaca? jesam li ti kad zatvorio vrata ispred nosa tvrdeći da si došao da vidaš kako sam sa zdravljem? Zar nemaš najzgodnijeg, najljubaznijeg ujaka u Francuskoj? ne velim u Evropi, to bi fonta suviše pretenciozno. Pišeš mi ili ne pišeš, jia živim od svoje ranije naklonosti i pripremam ti najljepšu zemlju u zavičaju, dobro koje budi zavist u cijelom okrugu; ,ali pri svem tom gleda! ću da ti ga ostavim što je moguće kasnije. Zar ova želja nije sasvim razumljiva? A gospodin prodaje svoje dobro, živi kao neki sluga i nema ni posluge ni kuće!...

— Ujače...

— Nlije riječ o ujaku nego o sestriću. Ja imam prava na tvoje povjerenje: zato ispovijedi se brzo, to je lakše, i ja to znam iz iskustva. Jesi li se kartao, jesi i izgubio na burzi? Onda mi reci: „Ujače, ja sam jedan bijednik!" li ja ću te poljubiti. Ali ako mi kažeš neku laž krupniju od laži koje sam ja izmišljao u tvojim godinama, prodat ću svoje dobro, uložit ću ga u doživotnu rentu i ponovo ću se latiti svojih rđavih navika iz mladosti, iako je to još moguće.

— Ujače...

— Vidio sam juče tvoju gospodu Finmiani — reče ujak poljubivši vrh svojih prstiju koje je skupio u snop. — Divna je — doda. — Ti imaš odobrenje i povlasticu kralja, i odobrenje svog ujaka, ako ti to čini zadovoljstvo. Što se tiče sankcije crkve, ona je mislim, izlišna, sveta tajna je bez sumnje suviše skupa! Dakle, govori, jesi li se radi nje upropastio?

— Jesam, ujače.

— Ah! nevaljlica jedna, okladio bih se da je to. U moje vrijeme žene sa dvora bile su vještije od upropaste čovjeka no što to mogu biti današnje naše kurtizanike. Ja sam prepoznao u njoj prošli vijek pomlađen.

— Ujače – nastavi Octave s izrazom u isti mah tužnim i blagim — vi ste se prevarili: gospođa Firmiani zaslužuje vaše poštovanje i sva obožavanja onih koji joj se dive.

— Jadna mladost bit će dakle uvijek ista — reče g. de Bourbonne. — Ded, ponavljaj mi stare priče. Međutim, moraš znati da ja nisam novajlija u ašikovanju.

— Dobri moj ujaće, evo, vam jedno pismo koje će vam sve reći — odgovori Octave izvadivši elegantnu lisnicu boju mu je bez sumnje ona dala. — Kad ga pročitate, ja ću vam reći i ostalo, i tako ćete upoznati jedinu gospođu Firmiani nepoznatu svijetu.

— Nemam pri sebi svoje naccări — reče ujak — pročitaj mi ga ti.

Octave poče ovako: „Mili moj..."

— Ti si dakle sasvim vezan s tom ženom

— Pa da, u jače.

— I niste se zavadili?

— Zavadili!,.. — ponovi Octave sasvim začuđen.

— Mi smo se vjenčali u Greatna-Grešnu.

— Pa lijepo — nastavi g. de Bourbonne — zašto onda ručaš za dva franka?

— Pustite me da nastavim.

— Imaš pravo, slušam.

Octave nastavi pismo i .izvjesna mjesta pročitao, je s dubokim uzbuđenjem:

„Mili moj mužu, pitaš me zašto sam tužna; da nije moja tuga, prešla iz moje duše na moje lice, ili sli je ti samo pogodio? A zašto ne bi bilo tako? mi smo tako ujedinjeni srcem! Uostalom, ja ne znam lagati, i to je možda nesreća? Jedan je od poziva ljubljene žene da bude uvijek umiljata i vesela. Možda bi trebalo da te prevarim, ali ja to ne bih učinila kad bi čak bilo u pitanju da povećam ili očuvam sreću koju im daješ, kojom me obasipaš. Oh! mili, koliko zahvalnosti nosi moja ljubav! I ja ću te voljeti vječito, bezgranično. Jest, hoću uvijek da se dičim tobom. Naša je stava, nas žena, sva u onome koga volimo. Poštovanje, uvaženje, čast, nije Ili sve onoga koji je sve uzeo? E vidiš, moj je anđeo pogriješio? Jest, dragi, tvoja posljednja ispovijest pomračila je moju prošlu sreću. Od tog trenutka ja sam ponižena u tebi; u tebi koiga saim smatrala za najpoštenijeg čovjeka, kao što si bio naj zaljubljeni i najnježniji. Treba imati puno povjerenja u tvoje srce, još djetinsko, pa ti učiniti priznanje koje me strahovito staje Kako, dragi anđele, tvoj je otac ukrao svoje imanje, ti to znaš, i zadržao si ga! I ispričao si mi ovaj prokuratoinsiki podvig u sobi punoj nijemih, svjedoka naše ljubavi, i ti si plemić, i misliš da si plemenit, i imaš me za ženu, i dvadeset i dvije su ti godine! Koliko užasnih stvari! Tražila sam od telbe izvinjenje, tvoju ravnodušnost pripisivala sam tvojoj neriasuđenoj mladosti. Znam da ima mnogo dječjeg u tebi. Možda još nisi pomišljao sasvim ozbiljno na to što je bogatstvo i poštenje. O! koliko me je tvoj smijeh bolno! Pomisli samo da postoji jedna upropašćena porodica, stalno u suzama, mlade osobe koje te možda proklinju svaki dan, jedan starac koji svako veče veli u sebi: „Ne bih bio bez kruha da otac gospodina de Caimpsa nije bio nepošten čovjek."

— Kako! — uzviknui g. de Bounbomne prekidajući ga — ti si bio tako lud da ispričaš toj ženi aferu tvog oca s Bourgneufima?... Žene se mnogo više razumiju u to da pojedu bogatstvo nego da ga steku...

— One se razumiju u poštenje. Pustite me da nastavim, ujače:

„Octave, nikakva sila na svijetu nema vlasti da promijeni jezik časti. Povuci se u svoju savjet i upitaj je kakvom riječi treba nazvati postupak kome duguješ svoje zlato."

I sestrić pogleda ujaka, koji obori glavu.

„Neću reći sve misli koje me opsjedaju, one se mogu svesti sve na jednu jedinu, a to jes Ne mogu poštovati čovjeka koji se svjesno prija za izvjesnu sumu novaca, ma kolika da je. Pet dinara ukradenih pri kartanju, ili šest puta sto hiljada franaka za koje ima da se zahvali zakonskoj prevari, podjednako beščaste čovjeka. Hoću sve da to kažem: ja smatram sebe kao okaljanu ljubavlju koja je nedavno činila svu moju sreću. U dnu moje duše diže se glas koji moja Ijubav ne može ugušiti. Ah! plakala sam što imam više savjesti no ljubavi. Mogao bi učiniti kakav zločin, ja bih te sakrila od ljudske pravde u svojim nijednima, kad bih mogla; ali moja bi odanost išla samo dotle. Ljubav je anđele, kod jedne žene najneograoičenije povjerenje, udruženo sa ne znam kakvom potrebom da se poštuje, obožava stvorenje kome ona pripada. Ja nikad nisam shvatila ljubav drukčije no kao oganj na kome se još prečišćavaju najplemenitiji osjećaji, oganj koji ih sve razvija. Imam samo još jednu stvar da ti kažem. Dođi mi siromah, moja će se ljubav udvostručiti, ako je to moguće; inače, odreci me se. Ako te ne vidim više, znam šta mi ostaje da učinim. Sad neću, shvati me dobro, da izvršiš restituciju zato što ti ja to savjetujem. Ispitaj dobro svoju savjest. Ne treba da taj akt pravde bude žrtva učinjena ljubavi. Ja sam tvoja žena, a ne tvoja naložnica; nije toliko riječ o tome da mi se dopadneš koliko da mi uliješ za tebe najdublje poštovanje. Ako se varam, ako si mi rđavo objasnio postupak tvog oca; najzad, ako ima i najmanje misliš da je tvoje bogatstvo pravedno — oh! bako bih voljela uvjeriti sebe da ne zaslužuješ nikakav prijekor — odluči slušajući glas svoje savjesti, radi po svom nahođenju. Čovjek koji voli iskreno, kao što ti voliš mene, poštuje suviše sve što njegova žena unosi sveto u njega da bi bio nepošten. Ja sad predbacujem sebi sve ovo što. siaim napisala. Jedna je riječ bila možda dovoljna, a moj me je nagon propovjedindce povukao. Zato bih voljela da budem pokapana, ne suviše, ali malo. Dragi, među, nama budi rečemo zar ti nisi vlast? ti mora da sam vidiš svoje pogreške. No, gospodaru, hoćete li reći da se ja ne razumijem nimalo u političke prepirke?"

— Pa, ujače? — reče Octave čije su oči bile pune suza,

— Ali ja još vidim pisano, dovrši.

— O! sad dolaze samo stvari koje treba da pročita samo ljubavnik.

— Dobro — reče starac — dobro moje dijete. Ja sam imao mnogo ljubavnih doživljaja; ali te molim da vjeruješ da sam i ja vodio, *et ego in Arcadia.* Samo ne razumijem zašto daješ lekcije iz matematike.

— Dragi ujače, ja sam vaš sestrić: ne kažem i vam firme, u dvije riječi, da sam bio malo načeo kapital koji je ostavio moj otac. Kad sam pročitao ovo pismo, u meni se stvorila čitava revolucija, i ja sam u jednom trenutku platio zaostalu svoju grižnju savjesti. Neću vam moći nikad naslikati stanje u kome sam bio. Kad sam se vozio u Sumu, neki glas mi je vikao „Je li taj konj tvoj?" Kad sam jeo, pitao sam se: „Da nije to ručak ukraden?" Stidio sam se samoga sebe. Što je mlađa bila moja čestitost, utoliko je bila vatrenija. U prvi mah sam odjurio gospođi Firmiani. O Bože! tog dana sam, ujače imao zadovoljstva srca, duševne slasti koja je vrijedila milione. Sračunao sam s njom šta dugujem porodici Bourgneuf i osudilo sam samog sebe da joj platim tri posto kamate, protivno mišljenju gospođe Firmiani; ali sve moje bogatstvo nije moglo biti dovoljno da isplati cijelu sumu. Mi smo tada bili i jedno i drugo dovoljno ljubavnici dovoljno supruzi, ona da ponudi, ja da primim njene uštede...

— Kako pored svojih vrlina, ta obožavanja dostojna žena pravi i uštede! — uzviknu ujak.

— Ne rugajte joj se, ujače. Njen položaj primorava je na mnogo obzira. Njen muž otputovao je 1820. za Grčku, gdje je prije tri godine umro; dio danas je bilonemoguće dobiti zakonske dokaze o njegovoj smrti i dobaviti testament koji je morao napisati u korist svoje žene, važan dokumemat koji je bio uzet, izgubljen ili zaturen u zemlji u kojoj se -protokoli građanskog stanja ne vode kao u Francuskoj i u kojoj nema konzula. Ne znajući da li neće jednog dana biti prinuđena da računa s neprijateljski raspoloženim nasljednicima, ona je primorana dia ima sve u najvećem redu, jer hoće da može ostaviti svoje bogatstvo kaošto je Chateau-briand ostavioministarstvo. A ja hoću-steći imanje koje će biti moje, vratiti svojoj ženi njeno bogatstvo, ako -bude upropašćena.

— I ti mi to nisi rekao, i nisi došao -k meni?... o

0 sestriću, imaj na umu -da te ja dovoljnovolim da ti plati-m -dobre dugove, du-gove plemićke. Ja sam ujak za rasplet teške situacije, jia ću se osvetiti.

— Dragi ujače, ja znam vaše osvete, ali pustite me da s-e obogatim svojim vlastitim radom. Ako hoćete da me obvežet-e, odredite mi samo hiljadu talira na ime godišnjeg izdržavanja dok mi ne ustreba kapital za kakav pothvat. Vidite, u ovom trenutku ja sam tako sretan da mi je jedini posao da živim. Dajem lekcije da ne bih bio na teretu nikome. Ah! da znate samo s kakvim sam zadovoljstvom izvršio onu restituciju! Poslije nekoliko koraka, uspio sam da nađem Bourgneufove, nesretne i lišene svega. Ova je porodica bila u Saint Germainu, u jednoj bijednoj kući. Stari otac prodavao je srećke, njegove dvije kćeri vodile su domaćinstvo i knjige. Mati je bila gotovo neprestano bolesna. Obje djevojke su divne, ali su surovo iskusile koliko malo važnosti daje svijet ljepoti bez bogatstva. Kakvu sam sliku ondje tražio! Ako sam ušao kao saučesnik jednog zločina, izišao sam kao častan čovjek i oprao sam uspomenu moga oca. Oh! ujače, ja ga ne osuđujem, dima u parnicama zanosa i strasti koje mogu pokadšto da zavedu i najčestitijeg čovjeka na svijetu. Advokati znadu opravdati i najapsurdnije zahtjeve, zakoni imaju silogizama pogodnih za zablude savjesiti a suci imaju prava da se prevare. Moja avantura bila je prava drama. Biti providnost, ostvariti jednu od onih izlišnih želja: „Kad bi nam palo s neba dvadeset hiljada Kvara dohotka!" želja kakve svi stvaramo smijući se; za pogledom punim proklinjanja izmamiti pogled uzvišene zahvalnosti, čuđenja, divljenja; baciti bogatstvo usred jedne porodice otkupljene uveče pri svjetlosti jedne rđave lampe, pred vatrom od treseta... Riječima se ne može iskazati takva jedna scena. Moijia prevelika pravda izgledala mi je nepravedna. Ukratko, ako ima raja, moj otac mora da je sad

sretan u njemu. Što se mene tiče, ja sam voljen kao što nikad nijedan čovjek nije bilo. Gospođa FSmmiani dala mi je više no sreću .koja mi je možda nedostajala. Zato sam je i nazvao svojom dragom savješću, jednom od onih ljubavnih riječi ikoje odgovaraju izvjesnim tajnim harmonijama sirca. Poštenje koristi, i jia se nadam da ću uskoro biti bogat sam sobom, u ovom trenutku tražim da riješim jedan industrijski problem i, ako uspijem, zaradit ću milione.

— O moje dijete, ti imaš dušu svoje matere reče starac jedva uzdržavajući suze koje su vlažile njegove oči dok je mislio na svoju sestru.

U tom trenutku, pored sveg nastojanja između kaldrme i stana Octavea de Campsia, mladi čovjek a njegov ujak čuše topot koji je pričinjavao dolazak kola.

— To je ona — reče on. — Poznajem njene konje po načinu na koji se zaustavljaju.

Doista, gospođa Firmiani ubrzo se pojavi.

— Ah! — reče ona sa srdžbom kad je ugledala gospodina de Bonrbonnea. — Ali naš ujak nije suvišan — nastavi ona i nasmiješi se. — Htjela sam da ponizno klekmem pred svoga muža, preklinjući ga da primi moje bogatstvo. Sad mi je austrijska ambasada poslala jedan akt koji utvrđuje smrt lirmjainijevu. Dokument, sastavljen staranjem austrijskog internuncije u Carigradu, sasvim je u redu, i njemu je pridružen testament koji je sobar čuvao da mi ga preda. Octave, možete sve primiti. Ta ti si bogatiji no ja, jer imaš tu blago kome samo Bog može nešto dodati — nastavi ona, kucajući u srce svoga muža.

I ne mogavši podnijeti svoju sreću, ona sakri glavu na Octaveovim grudima.

— Snaho, mi smo nekoć provodili ljubav, danas vi volite — reče ujak. — Vi ste sve ono što je lijepo i dobro u čovječanstvu; jer vi nikad niste krive za svoje pogreške, one uvijek dolaze od nas.

1832.

ZAPISI DVIJU MLADIH ŽENA

Preveo

Bogdan Jovanović

PRVI DIO

I

GOSPOĐICI RENEE DE MAUCOMBE

Pariz, septembra

Mila moja, i ja *sam* slobodna! Ako mi se misi javila u Blois;, bit ću prva u našem lijepom dopisivanju. Podigni svoje lijepe crne oči s moje prve rečenice i sačuvaj svoju radost za pismo u kome ću ti povjeriti svoju prvu ljubav. Govori se uvijek o prvoj ljubavi. Zar ima druge? „Dosta", reći ćeš mi. „Kaži mi prije svega", pitat ćeš me, „kako si izišla iz tog samostana u kome je trebailo daprimiš zavjete?"

Mila, ma šta da se događa karmelićankama, moje je iznenadno oslobođenje najprirodnija stvar. Glas uznemirene savjesti najzad je pobijedio nesalomljivo držanje moje majke; u tome je sve. Moja tetka, ne želeći da gleda kako umirem slabeći, pridobila je moju majku koja je uvijek predlagala novicijat kao jedini lijek mojoj bolesti. Teška melankolija, koja me obuzela poslije tvog odlaska, ubrzala je toj sretni svršetak. Nalazim se u Parizu, i, tako, tebi imam zahvaliti za sreću što sam u njemu.

Moja Renee, da si ime mogla vidjeti onog dana kad isam ostala bez tebe, ponosila bi se što si izazvala tako duboke osjećaje u jednom tako mladom srcu. Mi strmo toliko sanjarile zajedno, toliko puta maštale i toliko živjele nerazdvojno, da smatram da su se naše duše spojile ikaoduše onih dviju madžarskih djevojaka o čijoj nam je smrti pričao gospodin Beiau Visage[76], ikome zaista nije odgovaralo to ime. Nikad samostanski liječnik nije bio bolje izabran! Zar nisi bila bolesna istovremeno kad i tvoja ljubimica? Tužna i utučena, još bolje sam shvatila veze koje nas spajaju; činilo mi se da su prekinute zbog udaljenosti, život mi je bio odvratan kao osamljenoj grlici, smatrala sam da je prijatno umrijeti, i umirala sam lagano. Biti sama među karmelićankama u Blioisiu, mučena strahom da ne postanem redovnica bez blagoslova gospođice de La Valliere i bez moje Renee — pa to je bila bolest — smrtionosna bolest. Taj jednoliki život u kome svaki sat nameće nekakvu dužnost, molitvu, nekakav posao, koji su tako nepromjenljivi da se uvijek može pogoditi što iradli jedna karmelićanka u određeni sat dana ili noći; taj strašni život u kome je svejedno da li stvari koje nas okružuju postoje ili ne postoje bio je za nas tako raznovrstan; naš duh nije poznavao granice, mašta nam je daja ključeve svoga carstva, mi smo bile naizmjence jedina za drugu divan krilati vjesnik, živahinija je budila ravnodušniju, našesiu se dtuše zanosile do mile volje osvajiajiuci svijet koji niam bješe zabranjen. Sve, pa čak i život svetaca pomagao nam je da shvatimo najskrivenije stvari! Onog dana kad sam izgubila tvoje mito društvo, postala sam ono što je u našim očima karmelićanka, moderna Danaida, koja, umjesto da puni bure bez dna, izvlači svakog dama iz nekog bunara prazno vedro umjesto punog.

Moja tetka nije poznavala naš duševni život. Ona koja je zamišljala raj u svom malom samostanu nije mogla shvatiti moju odvratnost prema tom životu. Da bismo mu se posvetile u svojini godinama, samostanski život zahtijeva pretjeranu bezazlenost koje mi nemamo, mila moja, ili revnosnu odanost koja je od moje tetke stvorila uzvišeno stvorenje. Moja se tetka žrtvovala za obožavano biće, ali tko se može žrtvovati za nepoznate ili za ideje?

Već je skotro petnaest dana otkad imam toliko ludih i neiskazaih riječi, toliko misli skrivenih u srcu, toliko primjedbi da saopćim i stvari koje mogu samo tebi povjeriti da ispričam, da bih umrla kad ne bi bilo veoma nezgodnog pismenog povjeravanja tajni koje je zamijenilo naše mile razgovore. Koliko nam je potrebno živjeti srcem! Ja počinjem svoj dnevnik danas, zamišljajući da je tvoj već započet, da ću za kratko vrijeme biti u lijepoj dolini Gememosa, o kojoj znam samo ono što si mi pričala, kao što ćeš i ti biti u Parizu, koji poznaješ siamo po onome što smo o njemu sanjarile.

I tako, dakle, mila moja, jedinog jutra koje će biti zabilježeno naročitim znakom u knjizi mog života, došli su iz Pariza jedna družbenica i Filip, posljednji sobar moje bake, s nalogom da me odvedu. Kad mi je tetka, pošto me pozvala u svoju sobu, saopćila tu vijest, bila sam nijema od radosti i glupo sam je gledala. „Dijete moje", rekla mi je svojim grlenim glasom, „vidim da me ostavljaš bez žalosti; ali ovaj nastanak nije posljednji; mi ćemo se opet vidjeti: Bog je stavio na tvoje čelo znak izabranice, ti imaš ponosa koji vodi podjednako nebu i paklu, ali i suviše dostojansvva da bi se ponizila! Ja te poznajem bolje nego što ti sebe poznaješ: strast neće biti kod tebe ono što je kod običnih žena.“ Ona me blago privuče k sebi i poljubi u čelo, izlivši strast koja ju je mučila, koja je potamnila njene plave oči, raznježila njene očne kapke, smežurala njene sljepočice, ispila njeno lijepo lice. Naježila sam se. Prije nego što sam odgovorila, poljubila sam joj ruku. — „Draga tetka", rekoh, „iako vaša neizmjerna dobrota nije učinila da smatram da je vaš samostan zdrav tijelom i milostiv srcem, ja bih morala toliko plakati da se vratim da ne biste mogli poželjeti moj povratak. Ja ću ponovo doći ovamo samo prevarena mojim Lujem XIV, ali ako se dočepam njega, samo će mi ga smrt oteti! Neću sie bojati gospođa Montespan." — „Hajde, ludice“, reče smijući se, „ne ostavljaj tašte misli ovdje, ponesi ih sobom, i znaj da si više Montespan nego La Valliere." Ja sam je zagrlila. Jadna žena nije mogla da se uzdrži da me ne isprati do kola, gdje su se njene oči zadržavale čas na porodičnom grbu časi na meni.

Noć me iznenadila u Beaiugencyju. Bila sam još pod utiskom ovog neobičnog rastanka. Šta li ću naći u svijetu za kojim toliko čeznem? Prije svega, nitko me nije dočekao. Radosti mog srca bile su uzaludne. Majka je bila u Bulonjskoj šumi, otac u savjetu; moj brat, vojvoda de Rhetore, rekli su mi, dolazi samo da se obuče prije večere. Gospođica Griffith i Elildp odveli su me u moje odaje.

Ovaj je stan pripadao baki toliko voljenoj, kneginji de Vauremont, kojoj saim obavezna za neku imovinu o kojoj mi nitko ništa nije govorio. Nadam se da ćeš, ovom prilikom, i ti uzeti učešće u žalosti koja me obuzela ulazeći u ovo mjesto koje su moje uspomene učinile svetim. Stan je bio kao što ga je ostavila! Imala sam da spavam u postelji u kojoj je umrla. Sjedeći na rubu njenog naslonjača, plakala sam zaboravljajući da nisam sama, sjećajući se da sam tu često klečala da bih je bolje čula. S tog mjesta gledala sam njeno lice u čipkama mrke boje, lice koje je omršavjelo od starosti i bolesti. U ovoj sobi osjećala sam još toplinu koju je ona održavala. Kako je moguće da je gospođica Armandia-Lujza-Marijia de Chaulieu primorana, kao seljanka, da

spava u postelji svoje bake gotovo odmah poslije njene smrti? Izgledalo mi je kao da je kneginja, ikoja je umrla 1817, tek juče izdahnula. Soba je bila u takvom stanju da je to bilo za osudu. Bijaše to dokaz koliko su ljudi, zauzeti državnim poslovima, nemarni prema svojim, i kolibo se, poslije njene smrti, malo mislilo na tu plemenitu ženu koja će ostati znamenita ličnost XVIII vijeka. Filip je donekle shvatio zbog čega sam plakala. Rekao mi je da mi je kneginja oporukom ostavila svoj namještaj. Moj otac nije ništa izmijenio u velikim odajama poslije revolucije.

Digla sam se. Filip mi je otvorio vrata malog sailona koje vode u dvoranu za prijem. Našlla sam je u zapuštenom stanju, što me nije iznenadilo. Gornji dijelovi vrata, na kojima su bile skupocjene slike, prazni su, stvari od mramora polomljene, ogledala odnijela.

Nekad sam, bojeći se da idem velikim stepenicama i da prolazim Ikroz ove ogromne, puste i visoke dvorane, išla kneginja malim stepenicama koje silaze ispod svoda velikih i vode do tajnih vrata njene aoibe za oblačenje.

Stan, koji je sastavljen iz salona, spavaće sobe i one sobe crveno-zlatne boje o kojoj sam ti govorila, zauzima krilo zgrade prema Invalidskom damu. Dvorac je odvojen od bulevara samo zidom koji je pokriven puzavieom i veličanstvenom alejom čije drveće upliće svoje grane s granama brijestova sporedne staize bulevara. Da nije zlatnog i plavog kubeita, kao i sive zgrade Invalidskog doma, pomislilo bi se da srno u šumi. Stil ove tri sicibe i njihovo mjesto pokazuju da su to bile paradne odaje vojvotkinje de Chaulieu. Vojvodske se odaje nalaze u suprotnom krilu zgrade. Oba su krila prilično odvojena glavnim dijelovima zgrade kao i onim s lica, gdje su one velike, prazne, mračne dvorane feoje ara je Filip pokazivao još bez svog sjaja, kakve sam ih vidjela i u svom djetinjstvu. Filip je po;Sitao povjerljiviji videći čuđenje koje se izražavalo na mom Ilicu. Mila moja, u ovoj diplomatskoj kući svi su ljudi obazrivi i tajanstvena. Tad mi je rekao da se očekuje zakon po kome će se emigrantima nadoknaditi vrijednost njihove imovine. Moj je otac odložio popravak svog dvorca do te naknade. Kraljev arhitekt procijenio je izdatak na tri stotine hiljada franaka. Ovo povjerljivo saopćenje tako je utjecalo na mene da sam ise bacila na sofu u svom salonu. Što, zar me otac ostavio da umirem u samostanu, umjesto da je upotrijebio taj novac da me uda?!

Ah, Renee, kako sam u mislima naslonila glavu na tvoje rame, kako sam se sjećala dana kad je moja baka unosila živosti u ove dvije sobe! Ona koja živi samo u mom srcu, ti koja se nalaziš u Maucombeu, stotine milja od mene, vi ste jedina bića koja su me voljela ili me vole. Ta draga starica, na pogled tako mlada, kao da se budila na moj glas. Kako smo se razumijevale! Uspomena je izmijenila odjednom raspoloženje u kome sam bila u početku. Našla sam nečeg svetog u onom što sam smatrala oskvrljenjem. Izgledalo mi je prijatno da udišem neodređeni miris pudera „a la marechale" koji još nije ishlapio, prijatno da spavam pod tim zavjesama od žute damaske svile s bijelim ukrasima, gdje su njeni pogledi i njen dah morali ostaviti nešto od njene duše.

Rekla saim Filipu da namještaju povrati raniji sjaj, da sobe udesi za stanovanje. U tome siam i sama učestvovala određujući mjesto svakoj stvari. Izvršila sam pregled interesirajući se za sve, pokazujući kako se starim stvarima koje volim može dati nov izgled.

Spavaća soba je bijela, malo potamnjela od vremena, a i zlato fantastičnih arabeski pokazuje na nekim mjestima crvenu boju; ali sve je to u skladu s izfolajedelom bojom s&vonerijskog čilima koji je, kao i svoju sliku, poklonio mojoj baki Luj XV. Sat je diar maršala saksonsfcog. Poredan na kaminu je od maršala Richelieua. Slika moje bake, iz njene dvadeset pete godine, u ovalnom okviru, nalazi se prema kraljevoj. Kneževa slika nije tu. Volim ovaj iskreni i 'Otvoreni zaborav koji otkriva odjednom njen izvrsni 'karakter. Jednom, kad je bila teško bolesna, Ispovjednik je navaljivao da uđe knez koji je čekaou sobi za prijem. — „S liječnikom i njegovim receptima", odgovorila je. Postelja je s nebom i mekanim naslonom; zavjese su podignute, u širokim naborima; namještaj je u pozlaćenom drvetu, pokriven kao i prozori žutom damaskom svilom podstavljenom bijelim, svilenim i sjajnim platnom. U gornjim dijelovima vrata radovi nepoznatog slikara predstavljaju rađanje sunca i mjesečinu. Kamin je izrađen veoma brižljivo. Vidi se da se u prošlom vijeku živjelo mnogo pored ognjišta, gdje su se dešavali i veliki događaji. Ognjište od pozlaćenog bakra prekrasna je kiparska izrada, okvir je savršen i skupocjen, lopatica i imašice su izvrsno izrađene, Hljebovi su pravi ukras. Na zaklonu s divnim okvirom je goblen; neobične figure koje se nalaze svuda, na nogama, naslonu i drvenim ukrasima, vanredne su; sve je izrađeno savršeno. Tko joj je dao onaj lijepi namještaj koji je voljela mnogo? Htjela bih da znam. Koliko li sam puta vidjela kako, s nogom na naslonu, zavaljena u naslonjaču s haljinom upola podignutom na koljenu zbog njena položaja, uzima i ostavlja svoju burmu tiču na kamin između kutije za pastile i svojih svilenih rukavica! Da li je bila kokota? Do same smrti obraćala je pažnju na sebe, kao da je bidia mlada, kao da je očekivala cvijet dvora koji se tiskao okonje. Ovaj me naslonjač podsjetio na pokret svojstven samo njoj kojim je namještala svoje suknje uvaljujući se u nj. Žene iz prošlosti odnose sobom izvjesne tajine koje karakteriziraju njihovo doba. Kneginja je imala naročito držanje glave, poseban način da uputi niljeĉti i pogled, neobičan govor koji nisam našla kod svoje majke, u kome je bilo otmjenosti i dobrodušnosti, kao i namjere prirodno izražene. Znala je s malo rijeci kazati mnogo. Pričala je lijepo i vješto je opisivala. Imala je naročito onu pretjeranu slobodu mišljenja koja je zacijelo utjecala na moj dub. Od sedme do desete godine bila sam stalno uz nju; željela je da bude sa mnom koliko i ja s njom. Ova je naklonost bila uzrok čestoj svađi ilzmeđu nije i moje majke. Ali ništa toliko ne izaziva određeniji osjećaj koliko njegovo sprečavanje. Kako mi je ljupko govorila: „Tu ste, imala nevaljalice", kad bih se, radoznala, neprimjetno uvukla k njoj. Osjećala je da je volim; uživala je u mojoj naivnoj ljubavi koja je unosila vedrine u njene stare dane. Ne znam šta se dešavalo kod nje uveče; bilo je mnogo svijeta. Kad sam dolazila izjutra na prstima da vidim je li, ustala, nalazila bih njen salon u neredu, namještene stolove za kocku i mnogo duhana. Salon je u listom stilu kao i spavaća soba,, namještaj je neobična oblika, s ukrasima u duborezu, s visokim i tankim nogama. Lijepi vijenci cvijeća divno izvajani vijugaju preko Ogledala završujući se šarama. Na stolčićima su lijepe kineske čašice za bacanje kocaka. U osnovi, namještaj je jako crvene i bijele boje. Moja je baka bila crnka, ponosita i privlačna; bojia njena lica

može se pogoditi po bojama ikoje je voljela. Našla sam u salonu pisaći stol čiji su ukrasi nekad mnogo privlačili moju pažnju; obložen je srebrnastim šarama; dobila ga je od nekog Loimelinijia iz Genove. Svaka strana tog stola predstavlja zanimanja jedinog godišnjeg doba; lica su u reljefu, ima ih stotinama na svakoj strani. Ostala sam dva šiata sasvim sama oživljavajući svoje uspomene u svetom mjestu gdje je izdahnula jedina od najpametnijih i najljepših žena na dvoru Luja XV. Ti već znaš kako siu me surovo i naglo o trg li od nje godine 1816. — „Idite da se oprostite s bakom", rekla mi je majka. Našla sam kneginju nimalo iznenađenu mojim odlaskom, već prirodno ravnodušnu. Primila me kao i obično. — „Ti odlazliš u samostan, lutko moja“, rekla mi je. „Ondje ćeš vidjeti svoju tetku, krasnu ženu. Postarat ću se da ne budeš redovnica; bit ćeš nezavisna i slobodna da izabereš muža po svojoj volji."

Umrla je nakon šest mjeseci. Testament je predala svom najboljem starom prijatelju, knezu de Talleyiraodu, koji je, posjetivši jednom gospođicu de Chargeboeuf, našao načina da mi preko nje saopći kako mi je baka zabranila da primim zavjete. Nadam se da ću jednom smesti kneza pa će mi on bez sumnje reći nešto više o tome.

Tako sam se, mila moja, iako nisam našla nikog da me dočeka, utješila uspomenom na dragu kneginju i postupila po našem sporazumu — sjećaš i se da ne krijemo jedna od druige ni najmanje pojedinosti iz svog života. Tako je prijatno znati gdje i kako živi biće koje nam je drago! Opisi mi i najmanje stvari koje te okružuju, jednom riječi sve, čak i veliko drveće u odbljesku sunca na zalazu.

10. oktobra.

Stigla sam u tri sata poslije podne. Oko pet i po sati Roza mi je saopćila da je moja majka došla, i ja sam sišla da je pozdravim. Ona zauzima u prizemlju stian koji se nalazi, kao i moj, u istom krilu zgrade. Ja sam iznad nje; imamo isti sporedni ulaz. Moj otac je u suprotnom krilu zgrade, ali kako prema dvorištu njegov stan ima uz to prostor koji zauzima u našem glavno stubište, njegov je stan mnogo prostraniji od naših. I pored obaveza u vezi s položajem kojli im je vraćen ponovno dolaskom Bunhonaca, moj ote i majka stanuju u prizemlju i mogu da primaju čak i posjete — toliko su prostrane kuće naših predaka.

Našla sam majku u njenu salonu, gdje se ništa nije promijenilo. Još je bala u haljini za izlazak. Silazio niza stepenice, pitala sam se: kakva će biti za mene ta žena koja je bila tako malo majka da sam od nje primila za osam godina samo ona dva pisma o kojima i ti znaš? Misleći da bi bilo 'nedostojno' mene da izigravam nemoguću nježnost, zauzela sam stav glupe redovnice i ušla dosta zbunjena. Majka je bila veoma ljubazna; nije bila neprirodno nježna ni hladna; nije me smatrala strankinjom, ali me nije mi zagrlila kao' milu kćer. Primala me kao da me vidjela dan ranije, bila je veoma ljupka, kao najiskrenija prijateljica. Govorila mi je kao pravoj ženi; poljubila me, prije svega, u čelo. „.Mala moja, bolje je da budete s nama nego da umrete u samostanu" rekla mi je. „Vi ste osujetili namjere svog oca i moje, ali je prošlo vrijeme kad su se roditelji slijepo slušali. Gospodin de Chaulieu i ja imamo namjeru da ništa ne popustimo što bi vam život učinilo prijatnim, da vam dopustimo da izlazite. U vašim godinama mislila bih kao i vi. Ne ljutim se, jer ne možete shvatiti šta smo tražili od vas. Ne smatrajte da siam bila smiješna u svojoj strogosti. Ako ste sumnjali u moje srce, uvjerit ćete se uskoro da ste bili u zabludi. Iako želim da budete potpuno slobodni, smatram da će biti pametno da u početku slušate savjete svoje majke koja će se ponašati prema vama kao sestra." Vojvotkinja je govorila blago i namještala na meni ogrtač iz zavoda. Ona me očarala. S trideset i osam godina lijepa je kao anđeo, ima zatvoirenoptave oči, trepavice kao od svile, čelo bez bora, lice tako bijelo i rumeno da bi se moglo pomisliti da .se dotjeruje, ramena i grudi divne, vitak i tanak stas kao ti, ruku neobično lijepu i bijelu, uglačane, sjajne nokte, mali prst neprimjetno odvojen, palac savršeno bijel kao slonova kost. Najzad, ona ima nogu lijepu kao d raku, nogu gospođice Vandenesse. Kad je ona takva, u četrdesetoj, bit će lijepa i u šezdesetoj.

Odgovarala sam, mila moja, kao poslušna kći. Ponašala sam se prema njoj kaošto se ona ponašala prema meni, čak d bolje. Njena me ljepota pobijedila. Oprostila sam joj nemarnost; razumjela sam da je bila zanijela sobom. Rekla sam joj to sasvim iskreno kao kad bih s tobom razgovarala.. Možda se nije nadala da će čuti tako nježne riječi iz usta svoje kćeri? Iskrene izjave divljenja veoma su je dirnule; njeno se ponašanje izmijenilo te je postalo još ljubaznije; prestala je da me oslovljava sa vi. — „Ti se dobra djevojka; nadam se da ćemo ostati u prijateljstvu." Ove su mi riječi izgledale veoma naivne. Nisam joj htjela pokazati kako sam ih shvatila, jer sam razumjela odmah da joj treba, dopustiti da vjeruje kako je mnogo prepredenija i duhovitija od mene. Izigravala sam naivku, očarala sam je. Poljubila sam joj ruku više puta govoreći da sam sasvim sretna što se tako ponaša, prema meni, da sam zadovoljna pa sam joj čak povjerila i svoje strepnje. Nasmijala se, privukla me sebi i poljubila sasvim nježno u čelo. — „Drago dijete", rekla je, „danas imamo goste na večeri; možda ćete se složiti sa mnom da je bolje sačekati krojačlcu da vas obuče prije nego što počnete izlaziti; prema tome, pošto vidite oca i brata, vratit ćete se u isvoju sobu." Rado sam na to pristala. Divna haljina moje majke bilo je prvo otkriće onog svijeta iz naših snova, ali zbog toga nisam bila nimalo zavidna.

Ušao je otac. — „Gospcdine, evo vam kćeri",, rekla mu je vojvotkinja. Rio je veoma nježan prema meni i taiko savršen u ulozi oca te sam vjerovala da me voli. — „Tu si, dakle, neposlušna kćeri", rekao mi je uzimajući mi obje ruke i ljubeći ih više kao udvanač nego kao otac. Privukaome sebi, zagrlio, stegao i poljubio u obraze i čelo. — „Vi ćete otkloniti žalost koju je u mama izazvala promjena vašeg poziva radošću koju će nam pružiti vaši uspjesi u društvu. — Znate Ili, gospođo, dia će ona biti vrlo lijepa i dia ćete se jednog dana ponositi njom? — Evo vašeg brata Rhetorea. — Alpihonse", reče lijepom mladiću koji je ušao „evo vaše sestre redovnice koja to ne želi više da bude."

Brat mi je prišao ne žu.reći se mnogo, uzeo mi ruku i stegao je. — „Zagrlite je“, rekao mu je vojvoda. Poljubio me u oba obraza. „Očaran sam što vas vidim, sestro", rekao mi je, ,,i na vašoj sam strani protiv oca." Zahvalila sam mu, ali, izgleda mi da je mogao da svrati u Bloiis kad je odlazio u Orleans da poisjetd našeg brata mairkiza u njegovu garnizonu. Povukla sam se bojeći se da ne naiđu gosti. Dovela siam donekle u red svoju

sobu i stavila na crvenu kadifu lijepog stola sve što je bilo potrebno da ti pišem, misleći na svoj nova položaj.

Evo, mila moja, šta se tačno desilo jednoj osamnaestogodišnjoj djevojci kad se nakon odsustva od devet godina vratila u jednu od najslavnijih porodica kraljevine. Umorna od putovanja i uzbuđenja zbog povratka, legla isam kao u samostanu, u osam sati, pošto siam prethodno večerala. Posiuženo mi je u maloim priboru od šakao niskog porcelana koji je naša draga kneginja čuvala za slučajeve kad bi poželjela da jede sama u svom stanu.

II

OD ISTE ISTOJ

25. novembra

Sutradan je stari Filip uredio i namjestio moj stan i stavio cvijeće u čaše. Najzad, sjetila sam se. Samo nitko nije pomislio da je novicijatkinja karmelitskog samostana rano gladna, te se Roza jako namučila oko doručka. — „Gospođica je legla kad je poslužena večera i ustaje kad je gospodin došao na spavanje", rekla mi je. Počela sam pisati. Oko jednog sata otac je zakucao na vrata mog malog salona i zapitao me da li ga mogu primiti; otvorila sam mu, ušao je i zatekao me za pisaćim stolom. — „Kćeri moja, ovdje je potrebno da se oblačite, da se uđešavate; naći ćete dvanaest hiljada franaka u ovoj kesi. Odobravam vam godišnji prihod za vaše potrebe. Sporazum jet ćete se s majkom o guvernanti koja vam se sviđa, ako vam se gicspodica Griffith ne dopada, jer gospođica de Cihaulieu neće imati vremena da vam pravi društvo (izjutra. Bit će vam na raspoloženju kola i sluge." — „Ostavite mi Filipa", rekoh. — „Dobro" odgovorio je. „Ne brinite se, viaša je imovina tolika da *ne* ćete biti na teretu ni majci ni meni." — „Da nisam suviše radoznala ako vas upitam tolika je moja imovina?" — „Nimalo, dijete moje", rekao je, „baka vam je ostavila pet stotina hiljada franaka, svoju ušteđevinu; nije htjela oduzeti svojoj porodici ni komadića zemljišta. Ta suma novaca data je državi. Nagomilavanje kamata stvorilo je danas oto četrdeset hiljada rente. Htio sam upotrijebiti ovu sumu da bih osigurao budućnost vašem drugom bratu. Vi smetate mnogo mojim planovima, ali za kratko vrijeme možda ćete i vi u njima sudjelovati: očekujom sve od vas. Izgledate mi pametniji nego što sam mislio. Nemam potrebe da vam kažem kako treba da se ponaša gospođica de Chatulieu; gordost izražena u crtama vašeg lica jamči mi pouzdano za to. U našoj su kući uvredljive (mjere opreza koje poduzima prost svijet zbog svojih kćeri:. Ogovaranje na vaš račun može stati života onog tko bi to sebi dopustio, ili vašeg brata ako bi Bog bio nepravedan. O ovome vam neću reći ništa više. Zbogom, mala moja." Poljubio me u čelo i otišao.

Nakon njihove devetogodišnje ustrajnosti, ne mogu sebi objasniti napuštanje tog plana. Moj je otac bio jasan, što nmi se sviđa. U njegovim riječima nema nikakve dvosmislenosti. Moja imovina treba da pripadne njegovu sinu mainkizu. Tko je pokazao najviše nježnesti prema meni: majka, otac ili brat?

Ostala sam sjedeći na sofi svoje bake, gledajući kosu koju mi je otac ostavio na kaminu, istovremeno i zadovoljna i neraspoložena zbog te pažnje koja je prikovala moju misao, za novac. Istina je da o tome nemam više ništa misliti: neizvjesnost je otklonjena i dostojanstveno je ne pokazati povodom toga ma i najmanji boi uvrijeđenog ponosa.

Filip je trčao cijelog dana k raznim trgovcima i radnicima koji će imati da preobraze moju osobu.

Došla je čuvena krojačica, neka Viktorija, švelja i obućar. Nestrpljiva sam kao dijete da saznam kakva ću biti kad ostavim dugačku haljinu koju nam je nametala samostanska nošnja. Ali svi ovi radnici zahtijevaju mnogo vremena: krojač steznica traži osam dana riko ne želim da pokvarim ljepotu struka. Stvar je ozbiljna: ja, dakle, imam lijep struk? Janssen, obućar Opere, uvjerio me da imam nogu svoje majke. Provela sam cijelo jutro u ovom ozbiljnom poslu. Došao je čak i rukavičar koji je uzeo mjeru moje ruke. Švelja je također bila zaposlena. Za vrijeme mog ručka, odnosno njihova doručka, majka mi je rekla da ćemo ići zajedno u prodavnicu šešira da bih razvila svoj ukus i bila sposobna da ih sama naručujem. Zbunjena sam ovim početkom samostalnosti kao slijepac kome bi bio povraćen vid. Mogu suditi o karmelićanki prema djevojci iz društva: razlika je tako velika da je ne bismo mogle nikad zamisliti.

Za vrijeme doručka otac je bio rastresen, i mi ga nismo uznemiravali. Bio je sasvim dobro upućen u kraljeve tajne. Mene je potpuno zaboravio, sjetit će se kad mu budem potrebna, što sam već vidjela.

Maj otac je lijep čovjek, iako ima pedeset godina: mladolik, stasit, plav, veoma uglađen i ljubak; otvoren i zagonetan kao diplomat; nos mu je osrednji, oči zagasite. Kakav lijep par! Koliko me neobičnih misli obuzeto videći jasno da ova dva bića, otmjena, bogata, viša, ne žive zajedno, da imaju samo zajedničko ime i da su jedno samo pred svijetom.

Cvijet dvora i diplomati je bio je jučer ovdje. Za koji dan idem na bal vojvotkinje de Maiufrigneuse te ću biti predstavljena tom društvu koje bih toliko htjela upoznati. Svakog će jutra dolaziti učitelj plesa; za mjesec dana moram naučiti plesati, jer me u protivnom slučaju neće voditi na bal. Prije večere posjetila me majka radi guvernante. Zadržala sam gospođicu Griffith, koju joj je poslao engleski ambasador. Ona je kćerka jednog svećenika; lijepo je odgojena, majka joj je bila plemkinja, ima trideset i šest godina; učit će me engleski! Moja je Griffith dosta lijepa da ima prohtjeve; siromašna je i ponosita, Skotkinja. Bit će moja pratilja i spavat će u Rozinoj sobi. Roza će biti na raspoloženju gospođici Griffith. Uvidjela sam da ću guvernantom upravljati po svojoj volji. Za šest dana otkako smo zajedno, potpuno je shvatila da se samo ja mogu interesirati za nju; i pored toga što je bila od prirode hladna, osjetila sam potpuno da će biti veoma ljubazna prema meni. Izgleda mti dobra, ali oprezna. Ništa nisam mogla saznati šta je razgovarala s mojoj majkom.

Da ti saopćim još jednu novost koja mi izgleda beznačajna!

Jutros je moj otac odbio ministarstvo koje mu je bilo ponuđeno. Otuda njegova jučeranja zarnišljenoist. Više voli poslanstvo, rekao je, od dosadnih javnih prepirki. Dopada mu se Španjolska. Saznala sam ove novosti za vrijeme doručka, jedinog trenutka preko dana kad su moj otac, majka i brat zajedno. Posluga dolazi tad samo kad se pozove. Brat i otac provode ostalo vrijeme van kuće. Majka se oblači, i ne može se vidjeti od dva do

četiri: sata; u četiri odlazi u jedinosatnu šetnju; prima od šest do sedam kad ne večera u gradu; veće provodi u razonodama, u kazalištu, na balu, na koncertima,, u poisijetuma. Ukratko, toliko je zauzeta da ne vjerujem da je slobodna četvrt sata. Ona vjerojatno posvećuje dosta vremena svom jutarnjem spremanju, jer je zaista divna za vrijeme doručka koji je između jedanaest i podne. Pojmljiva mi je ona užurbanost u njenu stanu: prvo se kupa u gotovo hladnoj vodi, pije hladnu kavu, zatim s:e oblači. Ne ustaje nikad prije devet sati, osim u izuzetnim slučajevima, ljeti, kad izlazi u jutarnje šetnje na konju. U dva sata prima nekog mladića koga još nisam mogla: vidjeti. Eto našeg porodičnog života. Sastajemo se za vrijeme doručka i večere. Često sam sama s, majkom pri ovom obroku. Predviđam da ću još češće večeravati u svom stanu s gospođicom Giriffith, kao što je radila moja baka. Majka ponekad večera u gradu. Ne čudi me više što se moja porodica malo brine o meni. U Parizu, mila moja, veliko je požrtvovanje voljeti osobe koje siu u našoj neposrednoj blizini, jer roi nismo često sa sobom. Kako se lako zaboravljaju odsutni u ovom gradu! Ipak, ja još nisam izišla, ne poznajem ništa. Čekam da ne budem smiješna, da moja odjeća i ponašanje budu u skladu s ovim svijetom čije me vrenje iznenađuje, iako njegovu graju čujem izdaleka. Izašla siam samo u vrt. Talijani počinju pjevati za nekoliko dana. Miajika ima svoju ložu. Jedva čekam da čujem talijansku muziku i francusku operu. Počinjem ostavljati samostanske navike da bih se odala društvenom životu. Pišem ti uveče dok ne legnem, do deset sati, kad majka izlazi, ako već nije u nekom kazalištu. Ima dvanaest kazališta u Parizu. Velika sam neznalica, čitam mnogo, ali bez plana. Jedna me knjiga vodi drugoj. Nalazim naslove mnogih knjiga na košnicama one koja imi je pri ruci, ali me nitko ne može uputiti, tako da nailazim na veoma dosadne. Ono što sam čitala iz moderne književnosti odnosi se na ljubav, na predmet koji nais je toliko zanimao, jer cio naš život pripada muškarcu i zavisi od njega.

Koliko su Renee i Liujza, dvije ljupke i mile djevojčice, iznad ovih pisaca! Kakvi beznačajni 'događaji, kakve besmislice, kakvo bijedno izražavanje osjećaja! Ipak, dvije su mli se knjige neobično dopale: „Coririne" i „Adolphe". Povodom prve knjige pitala sam oca da li ću moći da vidim gospođu de Stael. Majka, otac i Aliphonse počeli su se smijati. Alphonse je rekao: „Odakle dolazi ova?“ — „Mi smo zaista glupi", odgovorio je otac, „pa ona dolazi iz karmelitskog samostana." — „Kćeri, gospođa de Stael nije živa", rekla mi je blago vojvotkinja.

— „Kako žena može biti prevarena?" upitala sam gospođicu Griffith završujući „Aidoltphea". — „Pa kad voli", odgovorila mi je. Reci mi, Renee da li će neki muškarac moći nas prevariti?...

Gospođica Griffith je najzad uvidjela da nisam sasvim glupa, da imam čudno shvaćanje stvari, koje smo zajedno stekle razmišljajući mnogo. Shvatila je da se moje neznanje odnosi samo na stvari koje imaju veze sa životnim iskustvom. Otvorila mi je svoje sirce. Njen kratki odgovor, koji sam dovela u vezu sa svim mogućim nesrećama, malo me uznemirio. Griffith mi je ponovila neka ne dopustim da me ma šta zanesie i da se čuvam svega, naročito onoga što mi se najviše dopadne. Oma ne zna i ne može ništa više da mi kaže. Ovaj je razgovor s njom suviše jednolik. U tome liči na pticu koja sie glasi uvijek istim krikom.

OD ISTE ISTOJ

Decembra

Mila moja, spremana sam da iziđem u svijet; bila sam veoma neozbiljna prije nego što sam se udesila za njega. Jutros, poslije mnogo proba, bila sam lijepa i kao što valja utegnuta, očešljana, obučena, namještena, Kao suparnici uoči dvoboja, vježbala sam se tajno. Htjela siam se vidjeti pod oružjem;. s velikim sam zadovoljstvom pronašla u sebi nešto veličanstveno, pobjedonosno i neodoljivo. Posmatrala sam sebe i ocijenila. Ispitala sam svoju snagu primjenjujući ono lijepo načelo iz starog vijeka: „Poznaj sebe samog!" Bila sam beskrajno zadovoljna što sam sebe upoznala, Samo je Griffith znala o ovoj mojoj neozbiljnosti. Bila sam i lutka i dijete. Misliš da me poznaješ? O, ne!

Evo, Renee, slike tvoje sestre, negdašnje karmelićanke, koja je postala lakomislena i suvremena djevojka. Ako izuzmemo osobe iz Provanse, ja sam jedina od najljepših u Francuskoj. Izgleda mi da jie to glavna stvar u ovom prijatnom pismu. Imam nedostataka, ali kad bih bila muškarac, sviđali bi mi se. Ovi se nedostaci vide, jer se od mene očekuje mnogo. Kad sam se petnaest dana divila izvrsnoj oblini ruku svoje majke, i kad je uz to ta majka vojvotkinja de Chaulieu, mila moja, nesretna sam videći svoje mršave ruke. Ipak sam se utješila lijepim člankom, izvjesnom blagošću tih neravnina koje će jednog dana nježna put ispuniti, zaokrugliti i dotjerati. I ramena su isto tako mršava kao i ruke. Stvarno, ja i nemam ramena, već dvije tvrde lopatice, dvije različite ravni. I stas mi nije vitak... Sve sam ti kazala! Ipak iz profila izgledam lijepa i jaka, zdravlje svom snagom izbija iz ovih snažnih linija, život i pilava krv sitnije u izobilju pod nježnom kožom. Nema ljepše plavuše od mene. Noga mi je kao u gazele! Imam fine linije i pravilne crte grčkog modela. Boja tijela nije besprijekorna, to je istina, gospođice, ali je živa ja sam lijep zelen plod i imam njegovu svježinu. Najzad, ličim na lik u starom molitveniku moje tetke koji se jasno vidi u blijedoljubičastom ljiljanu. Moje plave oči nisu bezizražajne, već smjele, s kapcima žive sedefaste boje koja se prelijeva od lijepih žilica i s dugim i gustim trepavicama nalik na svilene končiće. Čelo mu je sjajno, kosa bujna, talasasta, zlatne boje, zatvorenije u sredini, odakle se izdvaja nekoliko kovrčica koje pokazuju dovoljno da nisam hladna plavuša koja je izgubila svježinu, već temperamentna plavuša s juga, plavuša koja osvaja, ali ne podliježe. Zar frizer nije htio da me očešlja s razdeljkom i da stavi na čelo biser na zlatnom lancu, govoreći da bih tako izgledala starija? Zamislite da još nemam toliko godina da bih mogla upotrijebiti nakit kojli bi me pomladio! Nos mi je malen, pravilnih nozdrva, s divnom rumenom pregradom; ohol je i podrugljiv. Mila moja, ako se s ovim djevojka ne može udati bez miraza, onda ne zinam šta je lijepo! Uši su mi divne, biser dm nije ravan vrat mi je dugačak, s onim zmijskim pokretom koji daje toliku otmjenost. U mraku njegova bjelina pada u oči. Možda su mi usta malio veća, ali su tako izrazita, usne su tako lijepe, zubi se smiješe tako ljupko! Sve je u skladu, mila moja: hod, glas! Po prirodnim i otmjenim pokretima suknje podsjećam na svoju baku. Jednom riječi, lijepa sam i ljupka. Kad god hoću, mogu sie smijati kao što smo se često smijiale, pa da Ipak ne izgledam neozbiljna: ima nečeg privlačnog u

jamicama koje izaziva smijeh na mojim bijelim obrazima. Mogu spustiti oči i izgledati ravnodušna i zagonetna. Mogu podići glavu tužno kao labud i ličiti na sveticu; nevine djevojke na slikama neće mi nikad tašti ravne. Da bi sa mnom govorio, muškarac će mi se morati nježno obraćati.

Naoružala sam se potpuno, i u želji za dopadao jer mogu biti zanimljiva. Velika je to prednost ne biti jednoličan. Moja majka nije ni vragolasta ni naivna; ona je isključivo ozbiljna i dostojanstvena: ali kad to nije, onda je samo zla; njene se uvrede diugo pamte; moje će se brzo zaboraviti.

Potpuno se razlikujem od svoje majke. Prema tome, nemoguće je suparništvo među nama, osim ako se ne budemo prepirale oko većeg ili manjeg savršenstva naših krajnosti koje su slične. Ličim na oca; on je lukav i pametan. Imam bakine pokrete, kao i njen glas, zvonak kad je povišen, melodičan i dubok u običnom razgovoru. Izgleda mi kao da sam danas napustila samostan. Ne postojim još za svijet, nepoznata sam mu. Kakav prijatan trenutak! Još pripadam sebi, kao cvijet koji još nisu vidjeli i koji se tek rascvjetao. Mila moja, kad sam se šetala u salonu posmatrajući se, kad sam pogledala prostu redovničku odjeću, spopao me nekakav čudan osjećaj: žalost za prošlošću, nespokojstvo zbog budućnosti, bojazan od svijeta, tuga zbog rastanka s našim blijedim livanoicama bezazleno ubranim i nemarno pokidanim. Bilo je svega toga. Ali bilo je i čudnih misli koje sam vraćala u dubinu duše, odakle su mi dolazile i kud se nisam usudila da siđem.

Renee, imam čak i djevojačku spremu! Sve je lijepo uređeno; namirisano u ladicama od cedrovine koje su sa prednje strane lakirane kao i divna soba za oblačenje. Imam svilene trake, cipele, rukavice, sve u izobilju. Otac mi je ljubazno dao sve lijepe predmete potrebne jednoj djevojci: pribor i stol za toaletu, bocu za miris, lepezu, suncobran, molitvenik, zlatan lanac i šal. Obećao mi je da će me naučiti jahati konjia. Najzad, naučila sam plesati. Sutra, da, sutra uveče bit ću predstavljena. Imat ću haljinu od bijelog muslina, na glavi vjenčić bijelih ruža „a la grecque“. Bit ću kao svetica: hoću da izgledam naivna i da pnidobijesm žene za sebe. Moja majka i ne sanja o tome šta ti pišem: smatna da sam nesposobna da razmišljam. Kad bi pročitala moje pismo, bila bi zaprepašćena. Brat me nimalo ne cijeni i još je uvijek ravnodušan prema meni. Znam njegovu tajnu: ni vojvoda ni vojvotkinja nisu je još otkrili. Iako vojvoda i mlad ljubomoran je na svog oca, jer nije ništa u državi, nema zvanja u dvoru, ne može da kaže: idem u Skupštinu. Samo ja u kući imam šesnaest sati za razmišljanje: otac je zauzet javnim postovima i svojim razonodama, a ni majka nije slobodna; kod kuće nitko nije prisutan duhom, svi su rastreseni, nemaju dovoljno vremena za život. Veoma siam radoznala da saznam kakvu neodoljivu privlačnost ima svijet da vas zadrži svake večeri od devet do dva ili tri sata (izjutra, da vas izloži tolikom trošku i tolikom umoru. Želeći da ga upoznam, ne mogu zamisliti toliku razliku, tolik; zanos ali, zaista, zaboravljam da se radi o Parizu. Tako, dakle, moguće je živjeti jedno pored drugog u porodici, i ne poznavati se. Jedna novicijat koja dolazi i, za petnaest dana, saznaje ono što jedan državnik uopće ne vidi u svojoj kući. Možda on to i vidi, ali je hotimično slijep zbog očinske ljubavi. Ispitat ću ovaj mračni kut.

IV
OD ISTE ISTOJ

15. decembra

Juče, u dva sata, šetala sam se Elisejskim poljima i Bulonjskoj šumi po jednom od onih jesenjih dana u kojima smo toliko uživale na obalama Daire. Najzad, vidljela sam Pariz! Trg Luj-a XV, umjetničko djelo ljudskih ruku, veličanstven je. Bila sam lijepo obučena, melankolična, iako sasvim raspoložena za smijeh, spokojna pod divnim šeširom, skrštanih ruku. Nisam .primijetila nijedan osmijeh, nijedan se mladić zbog mane nije zaustavio zapanjen; nitko se nije okrenuo da me pogleda, iako su (kola išla sporo, u skladu s mojim držanjem. Prevarila sam se. Jedan divan vojvoda, u prolazu, naglo je okrenuo svog konja. Ovaj čovjek, koji je, pred svijetom, polaskao mojoj sujeti, bio je moj otac, čiji je ponos, rekao mi je, bio prijatno dirnut. Srela sam svoju majku koja rmi je vrhom prsta uputila pozdrav koji je ličio na poljubac. Griffith je saisvim slobodno gledala lijevo i desno. Po mome mišljenju, mlada osoba mora uvijek znati kamo gleda. Bila sam bijesna. Jedan je muškarac veoma ozbiljno promatrao moja kola ne obraćajući pažnju na mene. To je bio vjerojatno neki kolar. Precijenila sam svoju moć: ljepota, to rijetko preimućstvo samo Bogom dano, nije tako rijetka u Parizu kao što sam mislila. Kofeete su ljubazno pozdravljali. Uzbuđeni, ljudi su govorili: „Evo je!“ Mnogo su se divili mojoj majci. Bilo je razloga, i ja ću ga potražiti. Ljudi su mi izgledali uopće veoma ružni; lijepi nam rđavo podražavaju. Ne znam tko je izumio njihovu nošnju: neobična je po rđavom kroju kad se usporedi s nošnjom prošlih vjekova; nema sjaja, boje i ljepote; ne zadovoljava ni ukus, ni razum, mi oko; mora da je neugodna: tijesna je i kratka. Njihov me šešir iznenadio: cilindričnog je oblika i nema kroj glave. Rekli su md da je sve dlrugo lakše učiniti nego dati druigi oblik šeširima. U Francuskoj nemaju dovoljno smjelosti pred okruglim suknenim predmetom; i zbog toga što dm ona nedostaje samo jedan dan, primorani su nositi smiješnu kapu cijeloga života. I još se kaže da su Francuzi neozbiljni! Muškarci su uostalom zaista strašni, pa ma šta imali na glavi. Primijetila sam umorna i ozbiljna lica na kojima se ne vidi na mir na spokojstvo; iako su izbrazdana, a bore su slika prevarenih nada i nezadovoljene sujete. Rijetko je lijepo čelo. — „Ah, to su, daikle, Parižani", rekla sam gospođici Griffith. „Ljudi veoma ljubazni i veoma duhoviti", odgovorila mi je. Ušuitjela sam. Djevojka od trideset i šest godina bila je zaista suviše blaga u duši.

Uveče sam bila na balu stalno s majkom, koja mi je pružila ruku veoma odano, što me skupo stalo. Sva je čast pripala njoj, dok sam ja poslužila samo kao izgovor za najprijiatnija laskanja. Zahvaljujući njenoj lukavosti, plesala sam s gliupacirna koji su mi govorili, svi redom, o vrućini, kao da to nisam osjećala, i o ljepoti hala, kao da sam bila slijepa. Svi su se redom neizmjerno radovali zbog čudne, nečuvene, izvanredne, jedinstvene i

neobične okolnosti što me tu vide prvi put. Moja haljina, koja mi se neobično sviđala u mom bijelom pozlaćenom salonu gdje sam paradirala sasvim sama, jedva je bila zapažena pored divnih, ukrašenih haljina većine žena. Svaka je imala svoje udvarače. Sve su se promatrale ispod oka. Bilo je nekoliko neobično lijepih, kao moja majka. Na balu mlada osoba nije ništa; ona je samo sprava za plesanje. Gotovo bez izuzetka, ovi muškarci nisu bodlji od onih na Elizejskim poljima: iznureni su, lica su lm bezizražajna, ili bolje, sva su slična. Ona gorda i snažna lica naših (predaka koji su bili i fizički i moralno jaki ne postoje više. Ipak, bio je u tom skupu jedan čovjek koji se izdvajao svojom ljepotom, ali i pored toga u meni nije izazvao neko naročito osjećanje. Ne poznajem, njegova djela, a nije ni plemić. Ma kakvi da su talenat i svojstva jednog običnog građanina ili čovjeka koji je dobio plemstvo, oni me nimalo ne zanimaju. Uostalom, bio je tako zauzet sobom, a tako malo ostalima, te sam pomislila da smo mi vjerojatno stvari a ne bića za ove velike umove. Kad daroviti ljudi vole, oni ne treba Više da pišu, ili, u protivnom slučaju, ne vole. Ima nečeg u njihovoj glavi što je važnije od ljubavi. Izgledalo mi je da vidim sve to u ovom čovjeku koji je, kažu, profesor, čovjek koji lijepo govori, pisac, i koji zbog samoljublja služi svakoj veličini. Odmah sam se odlučila: smatrala sam da je nedostojno mene da se ljutim na okolinu zbog neuspjeha, i otpočela sam plesati bez ikakvih obzira. Uostalom, bilo mđ je prijatno plesati. Ćute sam mnogo nezanimljivih ogovaranja o nepoznatim osobama; ali, da bih mogla da ih razumijem, bilo je potrebno znati mnoge pojedinosti koje nisam znala, jer sam vidjela kako većina, žena 1 muškaraca uživa da kaže lili čuje izvjesne rečenice. Svijet je velika zagonetka koju je, izgleda. teško riješiti. Ima mnogo spletaka. Imam oštar vid i dobar sliuh; što se tiče pameti, vi je poznajete, gospođice de Maucom.be!

Vratila sam se umorna i, zbog toga, sretna. Sasvim sam naivno iznijete svoje duševno stanje majci, u čijem sam društvu bite i kojia mi je rekla da takve stvari povjeravam samo njoj. — „Mila moja", dodala je, „lijepo ponašanje leži koliko u poznavanju onoga što valja raditi toliko i u onome što se može reći."

Ova preporuka skrenula mi je pažnju na osjećaje koje ne treba nikome saopćavati, čak možda ni majci. Odjednom sam shvatite prostrano polje ženske dvoličnosti. Mogu te uvjeriti, mila moja, da bismo, lažno bezazlene, bile dvije male spletbašice prilično okretne. Koliko obavještenja u jednom prstu stavljenom na usne, u jednoj riječi, u jednom pogledu! Bala sam veoma zbunjena jednog trenutka. šta? Zar ne moći izraziti zadovoljstvo tako prirodno koje stvarna ritam plesa! Sta li će tek biti s našim osjećanjem? Legla sam žalosna. Još živo osjećam posljedice prvog sukoba moje iskrene i vesele prirode sa strogim društvenim zakonima. Evo već mojih prvih povreda na trnovitom putu života. Zbogom, mila moja!

RENEE MAUCOMBE LUJZI DE OHAULIEU

Oktobra

Koliko me uzbudilo tvoje pismo! Dimulo me naročito zbog poređenja naših sudbina. U kakvoj ćeš ti divnoj sredini živjeti! U kakvom ću m mom skloništu ja završiti svoj skromni život! Već sam petnaest dana u dvorcu Maucombe, O kome sam ti i suviše govorila. Našla sam svoju sobu gotovo u istom stanju u kome sam je ostavila, ali sam iz nje tek sada mogla shvatiti ljepotu dolline Gemenosia koju sam kao dijete, gledala ravnodušno. Otac, majka i moja dva ‘brata odveli su me na ručak k našem susjedu, nekom starom gospodinu de l’Estorađe, plemiću veoma bogatom, kao što su u provinciji svi koji mnogo štede. Ovaj starac nije mogao sačuvati sveg jedinca od neumjerenosti Bonapartdne. Pošto ga je spasio regrutovanja, bro je primoran dia ga uputi u vojsku, 1813. godine, u gardu. Od bitke kod Leipziga stani baron de l’Estorade nije dobio više nikakve vijesti o njemu. Gospodin de Montriveau, koga je gospodin de l’Estorsde posjetio' 1814, saopćio mu je kao pouzdano da su ga Rusi zarobili. Gospođa de l’Estorade umrla je od žalosti, pošto su joj propali svi pokušaji da ma sita sazna O sinu Barun, veoma pobožan, živio je u nadi, toj lijepoj vrlini kojom smo se zanosile u Btoisu. Zahvaljujući njoj, zamišljao je da mu je sin živ te je gomilao prihode za njega. Starao se o njegovu dijelu nasljeđa koje mu je pripadalo od porodice pokojne gosipođe de l’Estorade. Nitko nije imao hrabrosti da se našali s tim starcem. Najzad sam shvatila da je neočekivani povratak njegova sina uzrok mome dolasku. Tko bi znao da je moj budući, dok su naše misli bludjele, išao pješke kroz Rusijiu, Poljsku d Njemačku? Njegove s.u patnje prestale tek u Berlinu, gdje mu je francuski ambasador olakšao povratak u Francusku. Gospodin de l’Estorade otac, mali plemić iz Provanse, imajući oko deset hiljada franaka rente, nije bio tako čuven đia bi se zauzeli za viteza de l’Estorade, pustolova po imenu.

Dvanaest hiljadia franaka, godišnji prihod s imanja gospođe de l’Estorade, i očeva ušteđevina predstavljali su za jednog gardistu ogromno bogatstvo u Rrovansi, nešto, oko dvije stotine i pedeset hiljada franaka, osim nepokretnog imanja.. Stari de i’Estorade kupio je, uoči dolaska svog sina, jedno lijepo imanje kojim se rđavo upavljalo. Ima namjeru da zasadi deset hiljada dudova koje je naročito gajio, u svom rasadniku, predviđajući tu kupovinu. Barun, našavši svog sina, imao je samo jednu misao: da ga oženi, da mu nađe za ženu djevojku iz plemićke porodice. Moj otac i majka složili su se, bez mog znanja, s mišljenjem svog susjeda čim je starac saopćio svoju namjeru da uzme Renee de Maueombe bez miraza i da joj ugovorom prizna cjelokupnu sumu ikoja treba da joj pripadne nasljeđem. Čim je postao punoljetan, moj mladi brat, Jean de Maueombe, potvrdio je da je primio od roditelja na ime nasljeđa dio koji odgovara trećini nasljedstva. Eto tako plemićke porodice iz Provanse izigravaju odvratni Bonapartin Građanski zakonik koji će otjerati u samostan toliko plemićkih djevojaka koliko ih je i udao. Francusko plemstvo je, po onome što sam čula o tome, veoma podijeljeno u ovom ozbiljnom pitanju.

Ovaj je ručak, mila moja, bio prvo viđenje tvoje ljubimice i izgnanika. Idimo redom. Posluga grofa de Maueombe obukla je svoje stare livreje izvezene širitom, imajući na glavi kape opšdvene gajtanom; kočijaš je obukao velike čizme. Bilo nas je petoro, u starim kolima. Na poljsko, dobro, baruna de l’Estorade obišli smo svečano oko dva sata, da bismo ručali u tri. Moj budući svekar nema zamka, već običnu poljsku kuću u podnožju jednog našeg brda, na izlazu naše lijepe doline čiji je ponosi zaista, stari zamak Maucomlbe. Ta

poljska kuća prava je poljska kuća: četiri zida od šljunka obložena žućkastim cementom i pokrivena crijepom lijepe crvene boje. Krov je malo naheren pod teretom ovog crijepa. Prozori, raspoređeni bez ikakva sklada, imaju ogromne žuite kapke. Vrt ikoji se nalazi oko kuće pravi je provansalsiki vrt, ali s niskim zidovima od krupnog okruglog šljunka u slojevima, gdje se zndareva umješnost vidi u njegovu naizmjenično kosom i uspravnom rasporedu; stoj blata koji ga pokriva vidi se ovdje-ondje. Ova poljska kuća liči na poljisko dobro po rešetkastoj kapiji na ulazu, pored pinta. Dugo su željeli da imaju takvu kapiju; ona je tako trošna da me podsjetila na sestru Angelique. Vanjske su stepenice od kamena; nad vratima je nadstrešnica koju ne bi htio ni jedan seljak s Loire za svojiu kuću od bijelog kamena s plavim krovom, gdje sunce veselo šija. Vrt i okolina užasno su prašljivi, drveće je izgorjelo. od sunca. Vidi se da je već odavno barun živio brinući se samo da gomila novac. Jeo je ono što. je jela njegova posluga: jedan provansadski momak i stara sobarica njegove žene. U sobama je malo namještaja. Ipak, ikuća de PEstorade potrošila je ovom prilikom više no obično; ispraznila je ormare, pozvala je sve seljake s imanja na ovaj ručak koji nam je poslužen u starom srebrnom posudu, potamnjelicm i utopljenom. Izgnanik je, mila moja, kao rešetkasta kapija, sasvim slab! Blijed je, izmučen i šutljiv. Iako mu je trideset li sedam godina, izgleda da kao da ima pedeset. Njegova crna kosa, u mladosti lijepa, prošarana je sijedom kao ševino krilo.. Njegove su lijepe plave oči upale; malo je gluh te liči ma Don Quijotea. Ipak, pristala sam ljubazno da budem gospođa de PEstorade, da dobijem kao poklon dvije stotine i pedeset hiljada franaka, ali pod izričitim uvjetom da mogu po svojoj volji] urediti poljsku kuću i podići park. Zahtijevala sam otvoreno od oca da mi ustupi malo vode koja može da dospije iz Miaucombea ovamo. Za mjesec dana bit ću gospoda de l’Estorade, jer sam se dopala. Nakon sibirskih snjegova čovjek je sklon da se zoljubi u crne odi pod čijim pogledom, po tebi, sazrijevaju plodovi. Lomiš de l’Estorade je izgleda neizmjerno sretan što će uzeti za ženu *lijepu Renee de Maucombe,* — takav je slavini nadimak tvoje prijateljice. Dok se ti spremaš da uživaš u radostima veoma raznovrsnog života, kao gospođica de Chaulćeu u Parizu, gdje ćeš biti prva, tvoja jadna Renee, djevojka iz pustinje, pala je s nebeskih visina u koje smo se vinule u grubu stvarnost života, jednostavnog kao što je život jedne ivančice. Zakleta sam se da ću biti utjeha ovom mladom čovjeku bez mladosti, čovjeku koji je iz majčinog krila otišao u rat, iz svoje vesele poljske kuće u hladan i tegoban Sibir. Zahvaljujući skromnim seoskim zadovoljstvima, moja budući dani neće biti. jednolični. Stvorit ću oazu doline Gemenosa i oko kuće koja će biti u divnom hladu lijepog drveća. Imat ću uvijek zelene trave u Provama!, prodimždit ću park do brijega, sagradit ću na najvišem mjestu lijepu drvenu kućicu, odakle ću možda moći vidjeti Sredozemno more. Naranča, limun, najbogatije flore ukrašava!, će moje sklonište, gdje ću biti: nezamjenljiva. Sve će biti samo poezija čista i trajna. Vjerna svojim obavezama, neću se bojati nikakve nesreće. U ovim poštenim mislima slažu se sa mnom moj svekar i Vitez de l’Estorade. Ah, mila moja, zamišljam život kao jedan od onih velikih drumova u Francuskoj, ravnih i prijatnih, u hladu stoljetnog drveća. Neće možda biti dva Bonapanta u ovom vijeku; moći ću sačuvati svoju djecu, ako ih budem imala, odnjegovati, stvoriti ljude i, zahvaljujući njima, uživati u životu. Ako te posluži sreća, moja će djeca imati u tebi, kao ženi nekog moćnog, stvarne zaštite. Svršeno je, bar za mene sa sanjarijama i nemogućnostima kojima smo se zanosile. Znam već unaprijed historiju sivog života ispunit će ga veliki događaji koje će izazvati dubljenje zuba gospode de l’Estorade, njihovo hranjenje, šteta koju će nanijeti mojoj šumi i meni. Moje će radosti biti u tome što ću im vesti kape, što će me voljeti i što će mi se diviti jadan i bolešljiv čovjek na ulazu doline Gemenos. Možda će jednom seljanka provesti Zimu u Mairseilleu. Ali i tada bi bila samo na uzanoj provincijskoj pozorn'o čije kuliso nisu opasne. Intereslrat ćemo se minogo za svilenu bubu za koju ćemo imati dudovo lišće na prodaju. Upoznat ćemo neobičnost provanilskog života i porodične prepirke bez svađe, pošto je gospodin de l’Estorade izričito naglasio da ustupa svu vlast svojoj ženi. Ali kako to neću tražiti vjerojatno je da će to sam uporno željeti. Zahvaljujući tebi, draga Lujza, moj će život biti i romantičan. Zato mi pričaj o svojim doživljajima, piši mi o balovima, svečanostima, reci mi kakio se oblačiš, koje cvijeće krasi tvoju lijepu plavu kosu, šta ti govore muškarci i kako se ponašaju. Nećeš biti sama u razgovoru, plesu ili kad ti tko stisne prste. Htjela bih rado da se zabavljam u Parizu, dok bi me ti zamijenila u našoj poljskoj kući, La Crampadi. Bijedan je onaj tko mislida se ženi samo jednom ženom! Da li će primijetiti da se u njioj nalazi još jedna? Počinjem govoriti gluposti. Brko to mogu činiti samo posrednim putem, bolje je da šutim. Ljubim te u oba obraza. Moje su usne još netaknute (usudio se da mi poljubi samo ruku). Naše uljudno i hladno ponašanje zadaje dosta brige.

P. S. Dobila sam tvoje treće pismo. Mila moja, imam na raspoloženju oko hiljadu franaka. Kupi mi lijepe stvari kojih nema u okolini, pa čak ni u Marseilleu. Nabavljajući za sebe, pomisli na mene osamljenu u La Crampadi. Znaj da ni moji ni njegovi roditelji nemaju u Parizu pogodne osobe za svoje nabavke. Odgovorit ću ti kasnije na ovo pismo.

VI

DON FELIPE HENAREZ DON FERNANDU

Pariz, septembra

Datum ovog pisma pokazat će vam, brate moj, da je starješina vaše kuće van svake opasnosti. Ako nas je pokolj naših predaka u Lavovskom divorištu, natjerao da budemo Španjolci i kršćani, on nam je ostavio u nasljeđe arapsku opreznost. Možda sam se spasio zahvaljujući maurskoj krvi koja teče u mojim venama. Strah je učinio Ferdinanda tako dobrim glumcem da je Vaildez povjerovao njegovim izjavama odanosti. Da nije bilo mene, ovaj bi jadni admiral propao. Nikad slobodoumni ljudi neće znati šta je to kralj. Karakter ovog Burbonca poznat mi je već odavno: ukoliko nas je Njegovo veličanstvo uvjeravalo u svoju zaštitu, utoliko je više izazivalo nepovjerenje. Pravi Španjolac nema potrebe da ponavlja svoja obećanja. Tko suviše govori, hoće da prevari. Valdez je prešao rua englesku lađu. Sto se mene tiče, čim je sudbina moje drage španjolske bila nesretno odlučena u Andaluziji pisao sam upravniku svojih dobara na Sardiniji da se pobrine za moju sigurnost. Vješti lovci korala čekali siu me s čamcem na obali Kad je Ferdinand preporučio Francuzima da me zatvore, bio sam

već u svojoj baruniji Maoumer, među hrabrim razbojnicima koji su prkosili svim zakonima i osvetama. Posljednji predstavnik španjolsto-maurske loze iz Grenade ponovo je našao afričku pustinju, pa čak i saracenskog konja, na imanju koje je naslijedio od Saracena. Oči ovih razbojnika sijale su od divlje radosti i ponosa saznavši da se pod njihovom zaštitom od osvete španjolskog kralja nalazi vojvoda de Sorta, njihov gospodar Henarez, prvi koji ih je posjetio otkako je ostrvo pripalo Maurima. Obradovali su se onom koga su se do juče bojali! Dvadeset i dva karabina ponudila su se da ubiju Ferdinanda Burbonskog, sina naroda koji je bio još nepoznat kad su Mauri došli kao pobjednici na obale Loire. Smatrao sam da ću moći živjeti od prihoda s ovog ogromnog imanja, na koje smona žalost malo mislili, ali mi je boravak na njem otkrio da sam bio u zabludi i da su Queverdovi izvještaji bili tačna. Jadnik je imao dvadeset i dva čovjeka u mojoj službi, a nijedne pare; polja, od dvadeset hiljada jutara, a nijedne kuće; prašume, a nikakva namještaja, Milion srebrnjaka i gospodarevo prisustvo za pedeset godina bili bli potrebni da se iskoristi ova divna zemlja. Razmislit ću o tome. Pobijeđeni misle za vrijeme izgnanstva i o sebi i o izgubljenoj domovini. Videći kako su se na ovaj lijepi ieš okomili redovnici, moje su se oči kupale u suzama: u tome sam vidio žalosnu sudbinu Španjolske. U Marseoleu sam saznao za Riegovu smrt. Mislio sam tužno da će se i moj život završiti mučeništvom, ali tajnim i duigim. Zar će to biti život ne moći se posvetiti nli zemlji niti živjeti za ženu! Voljeti, osvajati, ti izrazi iste misli bili isu zakon utisnut na našim sabljama, ispisan zlatnim slovima na svodovima naših palača, zakon koji su stalno ponavljali vodoskoci naših mramornih bazena. Ali on uzaludno zanosa moje srce: sablja je slomljena, palača u pepelu, život izvora nestaje u neplodnom pijesku.

Evo moje posljednje volje.

Don Fernando, razumjet ćete odmah zašto sam obuzdavao vašu žestinu naređujući vam da ostanete vjerni kralju. Kao brat i prijatelj, molim vas da slušate; kao starješina, to vam naređujem. Ići ćete kralju zatražit ćete od njega moje počasti i moja imovinu, moje zvanje i moje titule. Možda će se ustezati i pokretan izrazit: svoje nezadovoljstvo, Reći ćete mu da vas veli Mar a Heredia i da se ona može udati samo za vojvodu de Sorta. Vidjet ćete ga kako likuje od radosti. Ogromno bogatstvo porodice Hereda sprečavalo ga je da dovrši moju propast. Na ovaj način izgledat će mu potpuna i vi ćete odmah imat moj dio. Oženit ćete se Marijom: slučajno sam saznao za tajnu vaše uzajamne ljubavi koji su suzbijali i pripremio sam staroga, grofa za ovu promjenu. Maria i ja pokoravali smo se volji i želji svojih roditelja. Vi ste lijep! kaodijete ljubavi, ja sam ružan kao španjolski velikaš. Ona vas voli, dok sam ja predmet prikrivene odvratnosti. Savldat ćete brzo ono malo otpora koji će moja nesreća možda izazvati kod ove plemenite Španjolke. Vojvoda de Soria, vaš prethodnik, ne želi da vas ožalosti ni ošteti ma i najmanje. Preko dadilje, stare Urrake, jedine osobe koju želim da zadržim od posluge svoje kuće koja jedino zna da mi spremi čokoladu, poslat ćete mi dijamante moje majke koji će biti dovoljni da mi osiguraju nezavisnost života, pošto će Marijine dragocjenosti moći popuniti prazninu koju će oni stvoriti u vašoj kući.

Za vrijeme naše kratke revolucije, stalna zauzetost svela je moje izdatke na najpotrebnije, i moji su redovni prihodi bili dovoljni. Prihode za ove dvije posljednje godine naći ćete kod svog upravnika imanja. To je moj novac, Vjenčanje vojvode de Soria iziskuje velike izdatke, mi ćemo ih podijeliti. Nadam se dia nećete odbiti svadbeni poklon svoga brata razbojnika. Uostalom, to je moja volja. Kako macumerska haramija ne zavisi od španjolskog kralja, ostaje mi slobodna i daie mi pravo da imam svoju domovinu i jedno ime, ako bih, slučajno, htio da budem nešto.

Hvala Bogu, najzad je sve uređeno, kuća de Soria je spasena!

U trenutku kad sam samo barun de Macumer, francuski torpovi objavljuju dolazak vojvode angulemskog. Razumjet ćete, gospodine, zbog čega prekidam svoje pisanje...

Oktobra

Kad sam došao ovamo, nisam imao deset španjolskih zlatnika. Zar državnik nije sasvim malen kad, uslijed velike nesreće koju nije mogao spriječiti, pokazuje sebičnu opreznost? Pobijeđenim Maurima ostaje konj i pustinja; razočaranim kršćanima samostan i nekoliko zlatnika. Ipak moje pkoravanje sudbini još je samo piremcrenost. Nisam sasvim blizu samostana da ne mislim na život. Ozalga mi je, za svaki slučaj, dao pismene preporuke, među kojima je bila jedna za knjižara koji je našim zemljacima što je ovdje. Galgnani Englezima. Ovaj mi je čovjek našao osiaim učenika koji plaćaju po tri franka od sata. Njima idem svakog drugog dana, imam četiri sata dnevno, i zarađujem dvanaest franaka, mnogo više nego što mi je potrebno. Kad dođe Urraca, usrećit ću nekog prognanog Španjolca ustupajući mu svoje satove. Stanujem u ulici Hillerin-Bertim kod jedne siromašne udovice koja drži samce. Moja je soba okrenuta jugu i gleda u mali vrt. Ne čujem nikakvu galamu, promatram zelenilo i plaćam za sve samo srebrnjak dnevno. Ushićen sam zadovoljstvima mirnim i nepomućenim, u kojima uživam kao nekad Denis u Konintu. Od ranog jutra do deset sati puširn i pijem čokoladu sjedeći pored prozora i promatrajući dvije španjolske biljke, žukovinu u grmlju jasmina, žuto na bijelom polju, prizor koji će uvijek uzbuditi jednog maurskog potomka. Na satovima sam od deset do četiri. Tad se vraćam na ručak, pušim i čitam sve dok ne legnem. Mogu dugo živjeti ovakvim životom koji rad i razmišljanje, samoća i svijet čine raznovrsnim. Budi sretan, Fermamdo, moja je ostavka na prijesto izvršena bez zadnje misli. Ne žalim za njom kao Karlo V, niti žellim da se ponovo vratim u zemlju kao Napolaon. Prošlo, je pet noći i pet dana od moje posljednje volje; misao je prešla pet vjekova. Počasti, titule, bogatstvo kao da nisu nikad postoj,ali za mene. Kako je sad nestalo obzira poštovanja ikoji nas je razdvajao, mogu ti otvoriti sivoje srce. To srce, koje ozbiljnost pokriva neprobojnim štitom, pumo, je neiskorištene nježnosti i odanosti, ali ga nijedna žena još nije osjetila, pa čak ni ona koja mi je od, kolijevke bila namijenjena. U tome je tajna moga vatrenog političkog života. Nemajući ljubavi, obožavao sam Španjolsku. I nju sam izgubio! Kad više nisam ništa,, mogu posmiarbrati svoje propalo *ja* i zapitati se čemu život i kad će miu biti kraj? Zašto je izvrsno viteško pleme unijelo u svoj posljednji izdanak svoje najbolje osobine, afričku ljubav i vatreni osjećaj? Zar sjeme treba da sačuva svoju hrapavu ljusku a da ne proklija, da ne širi opojne mirise iz svoje blistave čašice? Šta

sam skrivio, prije nego što sam se rodio da me nitko, nije zavolio? Jesam li od rođenja biostara olupina kojoj je bilo suđeno da se nasuče na pjeskovitu obalu? Moja je duša pustinja obasjana suncem koje je sažiže i ne dopušta da ma šta poraste. Oholi ostatak propale loze, beskorisna snaga, bez ljubavi, mlad čovjek prerano ostario, čekat ću ovdje, bolje nego ma gdje, posljednju milost smrti. N,a žalost, pod ovim mutnim nebom nijedna iskra neće raspaliti ugašeni plamen. I tako, mogao bih reći na kraju kao Krist: *Bože, Ti si me ostavio!* Strašna riječ koju se nitko nije usudio, dublje ispitivati. Možeš zamisliti, Femiando, koliko sam sretan što i dalje živim u tebi i Mariji! Gledat ću vas odsad gordio kao trgovac koji se ponosi svojim djelom. Volite *se* mnogo i uvijek, ne žalostite me, vaša bi me nesloga boljela više nego vas same.

Naša je majka predosjećala da će događaji, jedinog dana, pomoći njene nade. Možda je želja jedne majke vrsta ugovora s Bogom. Zar ona nije bila, uostalom, tajanstveno biće koje je možda u vezi s njim i koje predviđa! Koliko li siam puta pročitao u borama njena čela da želi Femiaindu počasti i bogatstvo Felipeovo. Govorio sam joj o tome. Suznih očiju iznosila mi je boli svog srca koje je trebalo da pripadne obojici, ali koje je neodoljiva ljubav dala samo tebi. Zbog toga će njena radosna duša lebdjeti iznad vaših glava kad ih pognete pred oltarom. Da li ćete doći najzad pomilovati svog Felipea, dona Clara? Kao što vidite, on ustupa vašem ljubimcu čak i djevojku koju ste mu protiv svoje volje dali.

Ono što činim raduje žene, mrtve i kralja. Bog je tako htio, ne mijenjaj ništa, Fernando slušaj i šuti.

P. S. Preporuči Uraki da me zove po imenu. O meni ni riječi Maniji. Jedino ti treba da znaš tajne posljednjeg pokrštenog Maurina u čijim će venama prestati teći krv čuvene porodice iz pustinje i koji će završiti u samoći. Zbogom.

VII

LUJZA DE CHAULIEU GOSPOĐICI RENEE DE MAUCOMBE

Januara 1824.

Kako, uskoro ćeš biti žena! Zar se tako brzo stupa u brak? Za mjesec dana udajaš se za čovjeka koga ne poznaješ, o ikome ništa ne znaš! Taj čovjek može biti gluh na razne načine! Može biti bolešljiv, dosadan, nesnosan. Zar ne vidiš, Renee, šta hoće da urade s tobom? Potrebna sd im da ne bi izumrla slavna loza de l'Estorade, i to je sve. Postat ćeš palančanka. Jesu li to naša uzajamna obećanja? Na vašem mjestu više ibilh voljela da se prošetaim u kalku do lersklh otoka, dok me ne bi neki alžirski gusar oteo i prodao sultanu. Postala bih siultanija, a zatim i sultanova majka. Napravila bih darrruar u haremu i kao mlada i kao stara. Hi napuštaš jedan samostan da bi ušla u drugi! Kukavica si, poznajem te. Stupit ćeš u brak poslušna kao j-agnje. Dat ću ti savjete, doći ćeš u Pariz; ljudi će ludovati za nama, bit ćemo kraljice. Tvoj -muž, mila moja, može za tri godine biti poslanik. Sad znam šta je to, objasnit ću ti. Znat ćeš se snaći u tome, moći ćeš stanovati u Parizu i postati suvremena žena, kao što kaže mojia majka. Zacijelo te neću ostaviti u tvojoj poljskoj kući.

Ponedjeljak

Već je petnaest dana, mila moja, kako se provodim: jedne večeri kod Talijana, druge u Operi, odatle uvijek na bal. Ah, svijet je vdlinsko carstvo. Talijanska muzika zanosi, i dok mi duša pliva u neizmjernom blaženstvu, posmatraju me kroz lornjon i dive mi se; ali i najsmjelijeg mladića natjeram da obori oči šarao jednim pogledom. Vidjela sam tako lijepe mladiće, ali mi se nijedan nije svidio; nijedan u meni nije izazvao ono uzbuđenje koje osjećam kad čujem Garciju u „Othellu" u divinom duetu s Pelegrinijem. Bože, koliko taj Rossini mora biti ljubomoran kad je tako lijepo izrazio ljubomoru. Kakav je krik njegova arija: *II mio cor si divide.* Ne razumiješ me, jer nisi čula Garciju, ali ti znaš koliko sam ja ljubomorna! Kako je Shakespeare bijedan dramski pisac! Othello se opija slavom, odnosi pobjede, zapovijeda, razmeće se, izlazi ostavljajući Dezdemonu samu kod kuće, i, zamislite, ona se ne ljuti što gluposti javnog života pretpostavlja njoj! Ta ovčica zaslužuje smrt. Neka se onaj koga budem voljela usudi da me stalno ne voli! Ja sam pristalica dugih iskušanja bivšeg viteštva. Smatram da je bio veoma drzak i glup onaj prosti mladi vitez koji je osudio izabranicu svog srca što ga je poslala po rukavicu među lavove. Ona je, bez sumnje, ostavila za njega neki lijepi cvijet ljubavi, a on ga je izgubio pošto ga je zaslužio, glupak! No, ja ćeretam kao da nemam važnih vijesti da ti saopćim! Moj će otac bez sumnje, zastupati kralja, našeg gospodara, u Madridu. Kažem „našeg gospodara", jer ću i ja biti sastavni dio poslanstva. Majka želi da ostane ovdje. Otac će me povesti da ima neko žensko lice pored sebe.

Mila moja, iako ti sve ovo izgleda obično, ipak u tome ima strašnih stvari. Za petnaest dana otkrila sam domaće tajne. Moja hi majka pošla s ocem u Madrid ako bi[1] poveo gospodina de Canalisa kao sekretara poslanstva. Ali kako kralj sam postavlja sekretare, vojvoda se ne usuđuje da protivrječi kralju, neograničenom gospodaru, niti da vrijeđa moju majku. Ovaj veliki političar smatra da je svladao teškoće ostavljajući ovdje vojvotkinju. Gospodin de Canalis je mladić koji voli društvo moje majke i, bez sumnje, uči diplomaciju s njom od: tri do pet. Diplomacijia je, sigurno, lijepa stvar, jer je neumoran kao burzovani igrač. Gospodina vojvodu de Rhetorea mog starijeg brata naduvenog hladnog i šutljivog, otac bi bacio u zasjenak u Madridu, te zbog toga ostaje u Parizu. Gospođica Griffith zna, uostalom, da Alphonse voli neku balerinu iz Opere. Kako se mogu voljeti noge i okretanje? Primijetili smo da brat prisustvuje samo kad. pleše Tulila, pijeska joj i poslije toga odlazi. Smatram da dvije takve djevojke u jednoj kući učine više štete cd kuge. Što se tiče mog drugog brata, on je u puku, i ja ga još nisam vidjela. Eto kako mi je palo u dio da budem Antigena ambasadora Njegova veličanstva. Možda ću se udati u Španjolskoj a možda i moj otac misli dia me tako uda bez miraza, kao što tebe udiaju za tog bivšeg gardistu. Otac mi je predložio dia pođem s njim i ponudio svog učitelja španjolskog jezika. — „Hoćete li", rekla sam mu, „da me udate u Španjolskoj?" „Ne", odgovorivši mi, pogledao me veoma nježno. Već nekoliko dana voli da me zadirkuje za vrijeme doručka; ispituje me, a ja se pravim nevjesta. Tako sam ga, kao oca i budućeg ambasadora, potpuno obmanula. Smatra li me za budalu? Pitao me šta mislim o nekom mladiću i nekim gospođicama s kojima sam se srela u više kuća. Odgovorila sam glupo, pričajući o boji kose, o razlici u stasu, o izrazu lica nekih mladića. Izgledao je razočaran što sam bila tako prosta, i kajao se što me

pitao. — „Ipak, oče“, dodadoh, „ne govorim ono što stvarno mislim; majka mi je ovih dama skrenula pažnju da ne budem nepristojna iznoseći svoje utiske." — ,,U porodici možete govoriti bez bojazni", odgovori majika. — „Mladići su na mene učinili utisak da su koristoljubivi, a ne zanimljivi, da su zauzeti više sobom nago nama. Oni, zaista, ne znaju vladati sobom, brzo mijenjaju izraz lica s kojim su nam pristupili i misle, bez sumnje, da to ne vidimo. Čovjek koji nam se udvara zainteresiran je; tko to ne čini, muž je. Sto se tiče mladih osoba, tako su izvještačene da se njihov karakter može poznati samo po plesu, jer stas i pokreti ne lažu. Naročito sam bila zaprepaštena prostaštvom otmjenog svijeta. Za vrijeme večere dešavaju se stvari koje me podsjećaju, donekle, na ulični nered. Uglađenost ne skriva dovoljno opću sebičnost. Ja sam drukčije zamišljala svijet. Žene se malo cijene; možda je to ostalo od Bonaparte." — „Armanđa lijepo napreduje", rekla je majka. — „Majko, smatrate 1i da ću vas uvijek pitati da li je umrla gospođa de Stael?“ Otac je nasmije i iziđe.

Subota

Mila moja, nisam ti sve saopćila. Hoću još nešto da ti kažem. Ljubav koju smo zamišljale mora dia je duboko skrivena, jer je nigdje još nisam srela. Istina je da sam slučajno uhvatila nekoliko neprimjetnih pogleda u salonima; ali kako je bijedno sve to! Naša ljubav, to čarobno carstvo lijepih snova, divne stvarnosti, uzajamnih radosti i patnji, ti osmijesi koji uljepšavaju prirodu, riječi koje zanose, sreća koja se uvijek daje i prima, tuga zbog odsustva ljubljenog bića i rado/st zbog viđenja... Nigdje ništa od sveg toga. Gdje raste ovo rijetko cvijeće naše duše? Tko laže, mi ili svijet? Vidjela sam i mladiće, i toliko ljudi, i nitko me nije ni najmanje uzbudio. Kad hi mli se divili i hli odani, kad bi se tukli zbog mene, sve bih posimatrala ravnodušno. Ljubav, mila moja, ima u sebi svojstvo rijetko da še može provesti cio život a da se ne sretne biće kome je priroda dala moć da nas usreći. Strepim kad razmišljam o tome, jer ako to biće sretnem kasno?...

Već je nekoliko dana kako počinjem da se plašim za našu sudbinu, kako shvaćam zašto toliko žena ima tužno lice pod rumenilom izazvanim lažnom radošću zbog neke svečanosti. Stupa se u brak bez razmišljanja, a i ti se tako udaješ. Toliko je nespokojnih misli obuzeto moju dušu. Biti voljena svaki dan na isti način pa ipak drukčije, biti voljena poslije deset godina sreće kao i prvog dana! Takva ljubav zahtijeva vremena: potrebno' je da se dugo čezne za nama, da se probudi i zadovolji radoznalost, da se uzajamno dopadoemo. Ima li zatona za osjećanje kao što ih ima za vidljiva štvaranja prirode? Da i je sreća trajna? U kakvom odnosu treba da su ljubavne patnje i radosti? Hladna razmišljanja o tužnom, jednoličnom i nepiromjeIjirvom samostanskom životu izgledala su mi tad mogućav dok su bogatstvo, raskoš, patnje, uživanja, radiosti, zadovoljstva stalne, uzajamne, dopuštene ljubavi izgledala nemoguća. U ovom se gradu ne može zamisliti nježna ljubav, bezazlene šetnje pod drvećem, kad voda blista na mjesečini i kad jedva savlađujemo želju za molitvom. Bogata, mlada i lijepa, imam samo da volim; ljubav treba da je moj život, moj jedini cilj. Za tri mjeseca moje nestrpljive radoznalosti nisam ništa srela među ovim sjajnim, požudnim d budnim pogledima. Nijedan me glas nije uzbudio, nijedan mi pogled nije ozario ovaj svijet. Jedino je muzika ispunila moju dušu, bite za mene ono što je naše prijateljstvo. Ostajala sam ponekad čitav sat na prozoru, noću, gledajući vrt, dozivajući ljubav, tražeći je u svemiru. Ponekad sam kolima izlazila u šetnju, i, silazeći k Elizejstoim poljima, zamišljala da će čovjek koji će probuditi moju uspavanu dušu doći, pratiti me, pogledati me; ali sam tad, obično, sretala lakrdijaše, prodavače medenih kolača, prolaznike koji su hitali svojim poslovima ili zaljubljene parove koji su izbjegavali poglede i koje sam htjela zaustaviti da bih dm rekla: „Vi, sretni, kažite mi šta je to ljubav?" Uzdržavala sam svoje lude misli, peta se u kola i obećavala sebi da ću ostati usidjelica.

Ljubav je, bez sumnje, oličenje božanstva, i šta li još nije potrebno da ona stvori! Nismo sigurni da ćemo se uvijek sa sobom slagati, šta li će tek biti u dvoje? Jedini Bog može odgovoriti na ovo pitanje. Počinjem vjerovati da ću se vratiti u samostan. Ako ostanem u ovoj sredini, činit ću gluposti, jer mi je nemoguće da podnesem ono što vidim. Sve vrijeđa moje nježne osjećaje, sklonosti duše ili skrivene misli. Moja majka je najsretnija žena na svijetu; nju obožava njen mali Gatnalis. Mila moja, Obuzima me neodoljiva želja da saznam šta se dešava između moje majke i tog mladića. I Griffitih je, bar ona tako kaže, imala tatove misli; bila je u stanju da (iskopa oči sretnim ženama; klevetala ih je, ogovarala. Po njoj, vrlina je sakriti sva ova divlijaštva na dnu srca. Šta je to dno srca? Stovarište svega najgorega u nama. Sasvim sam ponižena što nisam naišla na obožavaoca. Djevojka sam za udaju, ali imam braću, porodicu, roditelje veoma osjetljive. Ako je u tome razlog uzđržljivosti ljudi, bili bi kukavice. Uloga Chimene i Gida u ,,Cidu“ očaravaju me. Kakav divan kazališni komad! No, dosta s tim. Zbogom.

VIII
OD ISTE ISTOJ

Januara

Imamo za učitelja jednog bijednog izbjeglicu koji je primoran da se krije zbog učešća u revoluciji koju je vojvoda angulemski s uspjehom ugušio; povodom ovoga bile su priređene lijepe svečanosti. Iako slobodouman i bez sumnje običan građanin, taj me čovjek zainteresirao; zamišljala sam da je osuđen na smrt. Razgovarala sam s njim da bih saznala njegovu tajinu, ali je zatvoren kao Kaistillijanac, igorđ kao Gonzalve iz Cordobe, a ipak neobično blag i strpljiv. Njegova se gordost ne vidi kao u gospođice Griffith, skrivena je. Vršeći svoju dužnost, traži samo ono što mu pripada, držeći nas na odstojanju poštovanjem koje nam ukazuje. Moj otac smatra da ima mnogo plemićkog kod gospodina Heniareza, koga zove, šaleći se među nama, don Henarez. Kad sam prije nekoliko diana dopustila sebi da ga tako nazovem, podigao je oči koje obično drži oborene i pogledao me tako oštro da sam se zbunila. Mila moja, on ima bez sumnje najljepše odi na svijetu! Upitala sam ga da ga nisam nečim, uvrijedite. Odgovorio mi je tad na svom uzvišenom i veličanstvenom jeziku: „Gospođice, dolazim ovamo samo da vas učim španjolski.“ Bila sam postiđena i poervenjela sam. Hitjela sam mu odgovoriti drsko, di sam se sjetila pouke naše drage časne majke i dodate: „Ako imate da me prekorite ma dime, bit ću vam veoma

zahvalna." Zadrhtao je, pocrvenio li odgovorio malo uzbuđenim glasom: „Vjera vas je sigurno naučila“, bolje nego što bi to mogao jia učiniti, da poštujete velike nesreće. Kad bih bio španjolski velikaš i kad bih sve izgubio u korist Ferdinanda VII, vaša bi šala bila svirepa; ali, ako sam samo bijedan učitelj jezika, zar to nije ismijavanje? Ni jedno ni drugo nije dostojno mlade plemkinje." Uzela sam mu ruku govoreći: „I ja ću se pozvati na vjeru i zamoliti vas da mi oprostite ovu uvredu." Spustio je glavu, otvorio je mog „Don Qulijotea“ i sjeo. Ovaj mali događaj uznemirio ime više nego sve pohvale, pogledi i riječi što sam ih čula one večeri kad su mi se najviše udvarali. Za vrijeme sata pažljivo sam posmiatrala ovog čovjeka, bez njegova znanja, jer me nikad nije pogledao. Uvidjela sam da je naš učitelj mlad, iako sam smatrate da ima četrdeset godina; nema više od dvadeset i šest do dvadeset i osam. Moja guvernanta, kojoj sam ga ranije ostavljala, skrenula mi je pažnju na ljepotu njegove crne kose i njegovih zuba bijelih kao biser. Oči su mu blage i vatrene. Inače, da kažem sve, malen je i ružan. Rekli su nam da su Španjolci pomalo prljavi; ali on je veoma čist, ruke su mu bjelje nego lice; malo je poguren; glava mu je velika i čudna oblika; njegova ružnoća, uostalom dosta neobična, povećana je tragovima malih boginja koje su mu nagrdlile lice; čelo mu je sasvim ispupčano, obrve sastavljene i veoma guste, što ga čitali strogim i neprivlačnim. Lice mu je namršteno i bolešljivo kao u djece koja sol bila osuđena da umiru, a ostala su živa samo zahvaljujući pretjeranoj njezi, kao sestra Marta. Ukratko, kao štoje kazao moj otac, liči donekle na kardinala Ximenesa. Moj ga otac ne voli, ustručava se pred njim. Ponašanje našeg učitelja je dostojanstveno i prirodno što, izgleda, uznemiruje dragog vojvodu koji ne može podnijeti boljeg pored sebe. Čim otac nauči španjolski, otputovat ćemo u Madrid. Kad je Henarez ponovodošao nakon dva dana, rekla sam mu, da bih mu pokazala izvjesnu naklonost: „Uvjerena sam da ste napustili španjolsku iz političkih razloga. Ako moj otac onamo bude poslat, kao što se govori, bit ćemo u mogućnosti da vam učinimo usluge i da dobijemo vaše pomilovanje ako bi vas osudili." — „Nitko me ne može obavezati“, odgovorio mi je. — „Kako, gospodine", rekla sam onu, „da li što nećete da primite nikakvu zaštitu ili što smatrate da je to nemoguće?" „I jedno i drugo", rekao je pognuvši glavu, naglaskom koji je nametao šutnju. Krv mog oca uzavrela je u mojim venama. Ta me oholost naljutila, ali mu nisam odgovorila. Ipak, mila moja, lijepo je ništa ne htjeti od drugog. Možda ne bi primio čak ni naše prijateljstvo, mislila sam mijenjajući jedan gliagol. Zaustavila siam se poslije toga i saopćila mu svoju misao, ali na španjolskom. Henarez mi je odgovorio veoma ljubazno da je potrebna jednakost u osjećanju, koje ovdje ne bi bilo, i da je uslijed toga ovo pitanje izlišno. — „Mislite li na jednakost uzajamnih osjećanja ili na razliku u položaju?" upitala sam da -bih ga natjerala dia napusti svoju nesnosnu ozbiljnost. Ponovo je podigao svoje opasne oči, a ja sam spustila svo-je. Mila, ovaj je čovjek veoma zagonetan. Izgledalo mi je kao da me pita da li su moje riječi neka vrsta izjave. U njegovu pogledu bilo je d sreće, i gordosti, i zebnje zbog neizvjesnosti, što mi je steiglo srce. Razumjela sam da su ova udvaranja, koja se u Francuskoj shvaćaju kako treba, opasna s jednim Španjolcem, te sam ušutjela malio zbunjena. Završivši sat pozdravio me upućujući mi pogled pun poniznosti boji kao da je govorio: „Ne šalite se s jednim nesretnikom." Ova nagla promjena njegova ozbiljnog, dostojanstvenog ponašanja učinila je na mene dubok utisak. Zar nije strašno pomisliti i reći? Izgleda mi da ima mnogo nježnosti u ovom čovjeku.

GOSPOĐA DE L’ESTORADE GOSPOĐICI DE CHAULIEU

Sve je svršeno, mila moja, sad ti piše gospođa de l’Estorade. Među nama se ništa nije promijenilo; samo je jedina djevojka imanje. Ne'brini, razmišljala sam o svom pristanku i nisam ga dala ludo. Moj je život određen. Izvjesnost da idem po utvrđenom putu odgovara d mom duhu i mom karakteru. Velika moralna snaga izmijenila je zauvijek ono što zovemo životnim slučajnostima. Mi imamo da obrađujemo zemlju, da dotjerujemo' i uljepšavamo stan. Na meni je da vodim kuću i da boravak u njoj učinim prijatnim, da jednog čovjeka ažuriram sa životom. Imat ću bez sumnje da se starani o porodici, da njegujem djecu. Šta bi htjela! Običan život ne ibi mogao b.iti nešto naročito. Zaista, velike želje boje obuzimaju dušu i misao nemaju veze s njim, bar prividno. Tko smeta da mi i dalje plove po moru beskonačnosti čamci koje smo zajedno spuštale? Ipak, ne smatraj da su bez čari skromne stvari kojima se posvećujem. Obaveza usrećiti jednog jadnog čovjeka koji je bio igračka teškiih okolnosti lijepo je djelo, i imože biti dovoljno da izmijeni jednoličnost mog života. Nikad nisam klonula pred teškoćama, već sam uvijek mislila samo na dobro koje treba učiniti. Među nama budi rečeno, ne vollim Louisa de l’Estanade ornom ljubavlju od koje srce kuca jače kad čujemo korak, koja nas uzbuđuje kad slušamo glas, (ili kad spazimo vatreni pogled. Ipak, ne mogu reći da mi se ne sviđa. Ste ću uraditi, reći ćeš mi, sa sklonošcu prema uzvišenom, s tim značajnim mislima koje nas vezuju i koje su u nama? Mislila sam otome. Pa zar nije lijepo skriti ih, upotrijebiti ih, a da o tame nitko ne zna, na sreću porodice, na radost bića koja su nam povjerena i kojima pripadamo. Vrijeme kad su sve sposobnosti kod žena u punoj snazi ograničeno je, brzo protezi. Iako moj život neće biti značajan, ipak će biti miran, jednoličan, bez velikih promjena. Mi se rađamo s predrnucstvom, možemo birati između ljubavi i materinstva. Ja sam izabrala: stvorit ću sebi bogove od svoje djece, Eldorado od ovog kraja. Rekla sam ti sve. Zahvaljujem ti na svemu (što si mi poslala. Pogledaj moje narudžbe čiji je spisak priložen uz ovo pismo. Hoću da živim raskošno i otmjeno, i da od provincije imam samo ono što je u njoj najbolje. Osamljena, žena ne može nikad biti provincijalka; ostaje ono što jest.

Računam mnogo na tvoju odanost i smatram da ćeš me stalno izvještavati o svima promjenama mode. U svojoj radosti svekar mi ne odbija ništa i prepravlja cijelu kuću. Pozvali smo radnike iz Pariza i dat ćemo svemu moderan izgled.

GOSPOĐICA DE CHAULIEU GOSPOĐI DE L’ESTORADE

Januara

O, Renee, zbog tebe sam bila tužna nekoliko dana. Dakle, to divno tijelo, to lijepo i ponosno lice, to držanje po prirodi otmjeno, ta krasna duša, te odi kojima se duša napaja kao na izvoru ljubavi, to nježno srce, taj prostrani duh, sva ova predmućstva tako rijetka, ovi napori prirode i našeg uzajamnog odgajanja, ove draži koje su za strast i požudu izvor jedinstvenog bogatstva, poezije, satova koji bi zamijenili godine, milovanja zbog čijeg bi i najmanjeg zanosnog pokreta čovjek bio rob, sve će se to izgubiti u dosadi jednog prostog i običnog

braka, nestati u ništavosti života koji će biti odvratan! Mrzim unaprijed djecu koju ćeš imati; ona neće biti lijepa. Sve je predviđeno u tvom životu: nemaš ničemu da se nadaš, ni da se bojiš, ni da patiš. A ako jednog dana, kad budeš najprivlačnija, sretneš biće koje će te probuditi iz sna kome ćeš se predati? Zadrhtala sam pri toj pomisli. Ipak, možeš se osloniti na mene. Bit ćeš, bez sumnje, duša te doline, upoznat ćeš njene ljepote, živjet ćeš prirodom, shvatit ćeš veličinu stvari, sporost rastonja bilja, brzinu misli; i kad budeš posimatrala svoje lijepo cvijeće, razmišljat ćeš o sebi. Zatim, kad budeš šetala između muža i djece, koja se deru, galame, igraju, dok drugi šuti zadovoljan, znam unaprijed šta ćeš mi pisati. Tvoja maglovita dolina i njeni goli i šumoviti brežuljci, tvoja livada tako neobična u Provama!, njena bistra voda u potočićima, razno prelijevanje svjetlosti, sva ova beskonačnost uljepšana Bogom i koja te okružuje, podsjetit će te na jednoličnu beskrajnost tvog srca. Ipak ja ću biti tu, Renee, i ti ćeš naći prijateljicu čije će srce biti uvijek sačuvano i od najmanje društvene niskosti, srce potpuno odano tebi.

Ponedjeljak

Mila, moj je Španjolac neobično melankoličanr ima nečeg tihog, ozbiljnog, dostojanstvenog, dubokog, što me do krajnosti zanima. To njegovo nepromjenljivo, svečano i tajanstveno držanje ima nečeg privlačnog za dušu. Gord je i šuti kao kralj koji je izgubio prijesto. Griffith i ja bavimo se njim kao kakvom zagonetkom.

Ovog sam se trenutka u mislima dotakla svih mladića iz uglednih porodica, svih viših činovnika pos 1 anstava i poslanika, generala i potporučnika, svih francuskih senatora, njihovih sinova i nećaka, otmjenog svijeta dvora i grada, i zaista je čudno da jedan učitelj jezika privlači moju pažnju više nego što je u tome uspio ma tko. Ravnodušnost ovog čovjeka vrijeđa me. Veoma je ohol u svom ophođenju koje pokušava da provede i provodi; ukratko, tajanstven je. Dok on stidljivo teži da se dopadne, ja smjelo napadam. Ovaj čudni odnos zanima me utoliko više što je sasvim bezopasan. Štia je za mene Španjolac i učitelj jezika? Ne cijenim nikoga, pa ma to bio i kralj. Smatram da smo bolje od svih muškaraca, čak i od onih koji su po zasluzi najslavniji. Kako bih gospodarila Napoleonom! Kako bih mu pokazala, kad bi me volio, da je moj rob!

Juče sam rekla nešto zajedljivo što je učitelja Henareza ditrnulo u živac; nije ništa odgovorio, završio je sat, uzeo šešir, pozdravio me i pogledao tako kao da neće više doći. To me uvrijedilo. Bilo bi kobno ponovo početi „Novu Heloisu" od JeanaJacquesa Rousseaua koju sam maločas pročitala i zbog koje sam omrzla ljubav. Ljubav o kojoj se opširno govori odvratna mi je. Clarisse je sasvim zadovoljna što je napisala dugo ljubavno[1] pisano, ali, i pored ovog, kao što ma je rekao otac, Richardsonovo djelo divno slika Engleskinje. Rousseauovljevo pak, liči mi na filozofsku propovijed u pismima. Ljubav je, smatram, poezija sasvim lična. Sve što nam pisci o tome pišu i istinito je i lažno. Zaista, mila moja, kako ti možeš pisati samo o bračnoj ljubavi, smatram da je, u interesu našeg dvostrukog života, potrebno da ostanem neudata, dla se strasno zal jubim, ikako bismo dobro upoznalo život. Opisi mi sasvim vjerno što budeš doživljavala, naročito prvih dana, s tom životinjom, mužem. Obećavam ti istu tačnost, ako me ikad netko zavoli. Zbogom, jiadno i milo moje izgubljeno stvorenje.

XI

GOSPOĐA DE L'ESTORADE GOSPOĐICI DE CHAULIEU

U Crampađi

Strepim zbog tebe i tvog Španjolca, mila moja. Pišem ti ovo malo redaka da bih te zamolila da prekineš s njim. Po onome što mi pišeš, to je najopasniji karakter onih ljudi koji, nemajući šta da izgube, stavljaju sve na kocku. Ne smiješ voljeti tog čovjeka; on ne može biti tvoj muž. Pisat ću ti opširnije o tajnim pojedinostima svog bračnog života, ali kad nestane nespokoijistva koje je u mom srcu izazvalo tvoje posljednje pismo.

XII

GOSPOĐICA DE CHAULIEU GOSPOĐI DE L'ESTORADE

Februara

Mila moja, jutros u 9 sati javili su mi da otac želi da me vidi. Bila sam već na nogama i obučena. Zatekla sam ga ozbiljnog kako sjedi pored vatre u mom salonu, zamišljen više no obično'. Pokazao mi je naslonjač prema sebi. Razumjela sam ga i uvalila se u nj oponašajući njegovu ozbiljnost taiko dobro da se nasmijao, ali osmijehom u kome je bilo duboke tuge. — „Duhoviti ste kao i vaša baka", rekao mi je. — „Ostavimo; to, oče, ne laskajte mi sada, v,i. imate nešto da me pitate![11] Ustao je veoma uzrujan i govorio mi je pola sata. Ovaj rtazgovor, mila, zaslužuje da ne bude zaboravljen. Čim je otišao, sjela sam za stol i potrudila se da iznesem ono što je kazao. Prvi put sam vidjela svog oca ikako izlaže otvoreno svoju misao. Najprije mi je počeo laskati, i u tome se lijepo snašao. Bilo mi je milo što me taono ocijenio i pohvalio.

— Armanda — rekao mi je — vi ste me sasvim iznenadili i obradovali. Kad ste došli iz samostana, smatrao sam da ste bez velike vrijednosti i znanja, kao i sve ostale djevojke koje se mogu pridobiti nekim sitnicama ili nakitom i koje malo razmišljaju.

— Hvala, oče, u ime mladih djevojaka.

— Oh, nema više mladosti — reče on sasvim ozbiljno. — Vi ste neobično pametni i bistri, o svakoj stvari imate pravilno mišljenje; veoma ste lukavi, jer izgledate naivni. Vi ste pravi ministar u suknji. Samo me vi možete razumjeti ovdje. Ako tko želi kakvu žrtvu od vas, mora se obratiti vama lično. Prema tome izjasnit ću se otvoreno u svojim namjerama, pri kojima ostajem. Da biste ih odobrili, treba da vas uvjerim kako proizlaze iz uzvišenih pobuda. Primoran sam da s vama uđem u politička razmatranja od najveće važnosti za kraljevinu koja bi mogla biti dosadna svakoj drugoj osobi osim vama. Pošto me saslušate, razmišljajte duže; ako je potrebno, dat ću vam za to šest mjeseci. Vi ste potpuno slobodni, iako, ne pristanete na žrtve koje tražim od vas, pokorit ću se vašoj odluci bez pogovora.

Nakon ovog uvoda, mila moja, uozbiljila sam se stvarno i rekla sam mu: „Govorite, oče . Eto šta je

državnik izgovorio:

„Dijete moje, Francuska je u ozbiljnom položaju o tome zna samo kralj i nekoliko velikih umova. Ali kralj je glava bez ruku, a veliki umovi koji znaju za opasnost nemaju nikakve vlasti nad ljudima da bi lih mogli korisno upotrijebiti. Ovi ljudi, boji su došli po volji naroda, ne žele da budu oruđe. Ma koliko da siu uvaženi, oni ne prestaju raditi ina društvenoj propasti, umjesto da nam pomognu da utvrdimo zgradu. Ukratko, postoje samo dvije stranke: Marijeva i Sulina. Ja sam za Sulu protiv Marija. Tako stoji naša stvar u glavnim potezima. U pojedinostima, revolucija nije prestala; ona se nalazi u zakonu, ispisana je na zemlji, stalno je u duhovima. Ona je utoliko strasnija što izgleda savladana po mišljenju većine dvorskih savjetnika, jer smatraju da je i bez vojnika i bez novca. Kralj je velik uim i sve to vidi jasno, ali, sve više pod utjecajem nestrpljve okoline svog brata, osjeća da mu je skoro kraj i, kao samrtnik, namješta svoj pokrov dia mimo umre. Znaš li, dijete moje, kako su strašne posljedice revolucije? Nikad to ne bi mogla ni zamisliti. Odrubivši glavu Luju XVI, revolucija je odsjekia glavu svima starješinama porodice. Danas nema više porodice, postoje samo samostalne ličnosti. Da. bi postali narod, Francuzi su se odrekli carstva. Objavljujući jednakost prava u očevu naslijeđu, ubili su porodični duh, udarili namet! Pripremili su slabost više vlasti i neodoljivu silu svjetine, propast umjetnosti, vladavinu lične koristi i prokrčili put pljački. Nalazimo se između dva sistema: ili stvoriti državu pomoću porodice, ili je zasnovati na ličnoj koristi. Ukratko, radi se o demokraciji ili aristokraciji, slobodnoj riječi ili šutnji, katoličkoj vjeri ili vjerskoj ravnodušnosti. Ja pripadam malom broju onih koji hoće da se odupru narodu, u njegovu interesu. Nije više riječ o feudalnim pravima, kao što se kaže glupacima, ni o plemstvu, već o državi, o Francuskoj. Nijedna zemlja koja nema kao oslonac očinsku moć nije sigurna. Odatle počinju ljestve odgovornosti i potčinjenosti koje se penju do kralja. Kralj, to smo mi svi! Umrijeti za kralja znači umrijeti za sebe, za svoju porodicu, koja ne umire kao što ne umire ni kraljevina. Svaka životinja ima svoj nagon; ljudski leži u porodičnom duhu. Zemlja je jaka kad u njoj ima bogatih porodica čiji su svi članovi zainteresirani u obrani zajedničkog blaga: novca, slave, povlastica, uživanja; slaba je kad u njoj žive osobe koje nisu složne, kojima je malo stalo da li će se pokoravati nekolicini ili jednom, Rusu ili Korzikanou, pod uvjetom da svatko ima svoju njivu; i taj nesretni sebdčnjiak ne vidi da će mu je jednog dana oduzeti. U slučaju neuspjeha, srljamo u propast. Postojat će samo krivični i financijski zakon, tražit će se ili novac ili život. Najplemenitija zemljia na svijetu neće se više rukovoditi osjećajem. Pojavit će se i održavati neizlječiva zla. Nastat će opća zavist: neće se praviti razlika između staleža smatrat će se da jednakim željama odgovaraju i jednake sposobnosti; ljude pravih, priznatih i dokazanih sposobnosti propita bit će talasi običnih građana. Dosad se mogao i izabrati jedan čovjek koji nešto vrijedi u hiljadu, ali se ništa, ne može naći u tri minorna slavoljubivih, sličnih po svojim osrednjim sposobnostima. Ovaj pobjedonosni narod neće primijetiti da će imati protiv sebe drugi, strasniji, seljake vlasnike; dvadeset miliona jutara zemlje živih koji se kreću, razmišljaju, koji neće da čuju ni za šta, želeći uvijek više, kočeći sve, raspolažući grubom silom."

— Ali — rekoh prekidajući oca — šta mogu učiniti za državu? Ne smatram da sam sposobna da budem Ivana Orleansika i da lagano završim život u nekom samostanu.

— Vi ste mala napast — reče mi otac. — Kad vam govorim ozbiljno, odgovarate mi šalom; kad se šalim, govorite mi važno kao da ste poslanik.

— Ljubav se odražava suprotnostima — rekla sam mu. Smijaose do suza.

Razmišljat ćete o ovomešto sam vam izložio. Uvidjet ćete koliko ima povjerenja i veličine u tome što sam s vama ovako razgovarao, a možda će sami događaji pomoći moje namjere. Znam da su one za vas uvredljive i nepravične, te uslijed toga tražim da ih odobri ne vaše sirce ili mašta, već vaš razum. Uvidio stam da imate zdravog smisla i pameti više nego ma tko.

— Vi laskate sebi — rekoh mu smiješeći se — ja sam vaša kći!

— Najzad — nastavi on — ne bih mogao biti nedosljedan. Cilj opravdava sredstvo; mi treba da poslužimo kao primjer. U vezi s tim ne bi trebalo da dobijete svoju imovinu sve dok vaš brat ne bude osiguran; upotrijebit ću sav vaš novac da mu osiguram m-ajorat.

— Ali — nastavih — ako vam ustupim svoj novac, hoćete li mi dopustiti da živim po svojoj volji i dia budem sretna?

— Pod uvjetom da vaš život ne škodi časti, ugledu i imenu vaše porodice.

— Šta — uzviknula siam — zar ste tako brzo promijenili lijepo mišljenje o meni?

— Nećemo naći u Francuskoj — reče tužno — čovjeka koji bi hitio za ženu djevojku iz najvišeg plemstva i bez miraza, smatrajući da ga samim tim i ima. Ako bi se takav čovjek i našao, pripadao bi staležu običnih građana, skorojevića; zastarjelih sam pojmova u tom pogledu.

— I ja — rekoh mu. — Ali, zašto očajavati? Zar nema starih perova u Francuskoj?

— Kako ste pametni, Lujza — rekao je otac. Zatim me ostavio osmjehnuvši se i poljubivši mi, ruku.

Primila sam tvoje pismo jutros i razmišljala o provaliji u koju bih, pio tvom mišljenju, mogla pasti. Učinilo mi se kao da je neki glas govorio iz mene: čuvaj se!... Bit ću obazriva.

Henarez se usuđuje da me pogleda, mila moja; njegov me pogled; uznemiruje, stvarajući osjećaj koji sie može usporediti samo ,s osjećajem užasnog straha. Ne bi trebalo da ga gledam; ružan je i opasan. Već se dva dana odlučujem da otvoreno kažem ocu kako neću više učiti španjolski i kako želim da Henarez više ne dolazi. Alu poslije moje čvrste odluke, imajući potrebu za uzbuđenjem koje izaziva u meni prisustvo ovog čovjeka,, govorila sam sebi: još jednom, pa ću poslije reći. Mila moja, njegov glias osvaja toplinom; govori kao što Fodorova pjeva. Njegovo je ponašanje prirodno i bez i najmanje izvještačenosti. Kakvi lijepi zubi! Maločas, pri polasku, uvjeren da me zainteresirao, htio je, na veoma učtiv način, da mi poljubi ruku; ipak se uzdržao, uplašen svojom smjelošću razmakom koji je htio prijeći. Iako je sve to bilo jedva primjetno, osjetila sam. Nasmijala sam se, jer ništa nije privlačnije nego vidjeti uzbuđenje niže prirode koja vlada sobom. Zaista je veoma smjelo od čovjeka koji nije plemić da voli djevojku iz plemićke porodice! Moj ga je osmijeh ohrabrio. Jadni čovjek tražio

je svoj šešir koji nije vidio, jer ga nije htio vidjeti, te sam mu ga, ozbiljna, donijela. Uzdržane suze vlažne su mu oči. Bilo je toliko stvari d misli u ovom tako kratkom trenutku. Razumjeli srno se tako dobro da sam mu pružila ruku da je poljubi. Možda sam time htjela reći da ljubav može ispuniti prazninu koja nas razdvaja. Ne znam šta me natjeralo da to učinim: Griffith je okrenula leđa, ja sam mu ponosno pružila svoju bijelu šapicu i osjetila toplinu njegovih usana ublaženu dvjema toplim suzama. Ah, mila, ostala sam u svojoj fotelji nemoćna, zamišljena, bila sam sretna, ali mi je nemoguće objasniti kako ni zašto. Osjetila sam poeziju. Moje ponižavan je, koga se sad stidim, izgledalo mi je uzvišeno: opčinio me, nisam kriva.

Petak

Taj je čovjek zaista veoma lijep. Njegove su rijeci birane, njegov je um neobično razvijen. Spreman je i logičan kao Bossuet objašnjavajući mi mehanizam ne samo španjolskog, već svih jezika, kao i ljudske misli. Francuski kao da mu je materinjiski jezik. Kako me time 'iznenadio, odgovorio mi je da je došao u Francusku veoma mlad sa španjolskim kraljem, u Valencay. Sta se desilo u njegovoj duši? Nije više isti: došao je skromno obučen, ali kao plemić koji je izišao izjutra u šetnju. Za cijelog je sata njegov duh svijetlio kao svjetionik; pokazao je svu svoju rječitost. Kao. umoran čovjek kome se vraća snaga, otkrio mi je svoju dušu brižljivo skrivenu. Ispričao mi je historiju jednog paža koji je dao svoj život samo za jedan pogled španjolske kraljice. — „Šta je drugo mogao poželjeti", rekla sam mu. Ovaj ga je odgovor obradovao, i njegov me pogled zaista uplašio.

Uveče sam bila na halu kod vojvotkinje de Letnoneourt; knez de Talleyrand bio je ondje. Pitala sam ga preko gospodina de Vandenessea, divnog mladića, da li je među njegovim gostima 1800. godine, na njegovu (imanju, bio neki Henarez.

— Henarez je maursko ime porodice de Soria koji su, kako kažu, iz abenseraškog plemena koje je primilo kršćanstvo. Stari vojvoda i njegova dva sina pratili su kralja. Starijeg, današnjeg vojvodu de Soria, lišio je svih njegovih dobara, počasti i dostojanstva kralj Ferdinand, koji se osvećuje zbog nekog starog neprijateljstva. Vojvoda je učinio veliku pogrešku što je primio ustavno, ministarstvo s Valdezom. Srećom, spasao se iz Cadixa prije dolaska vojvode anguilemskog, koji ga, iako mu je bio naklonjen, ne bi mogao sačuvati od kraljeva gnjeva.

Ovaj odgovor, koji mi je vikont de Vandenesse vjerno ispričao, natjerao me da o tome mnogo razmišljam. Ne mogu tiopisati koliko sam bila uznemirena do mog prvog današnjeg sata. U početku pitala sam se, posmatnajući ga, da li je vojvoda bio običan građanin, ne mogući da ma šta saznam. Izgledalo je kao da je pogađao moje misli uživajući da bude što zagonetniji. Najzad, nisam mogla više da izdržim, ostavila sam naglo knjigu prekinuvsi. Glasno prevođenje i rekla mu na španjolskom: „Vi nas obmanjujete, gospodine. Vi niste bijedan i slobodouman građanin, vi ste vojvoda de Soria."

— Gospođice — odgovorioje tužno— na žalost ja nisam vojvoda de Soria.

Osjetila sam, koliko je bilo očajanja u riječima „na žalost". Zaista, mila moja, nema čovjeka koji bi u njih unio toliko strasti i sadržine. Spustio je oči i više se nije usudio da me pogleda.

— Gospodin de Halteyrand, — rekoh mu, — kod koga ste proveli godine svog Izgnanstva, misli da je Hentarez ili vojvoda će Sorla u nemilosti, ili običan sluga. — On po-diže oči i pokaza mi dvije žeravice crne i sjajne, dva oka i blistava i postiđena. Izgledao mi je kaoda je bio na muci.

— Moj otac — rekaloje — bio je zaista sluga španjolskog kralja. — Gniffifh mi je poznavala takav način učenja. Mi smo dugo šutjeli nakon svakog pitanja i odgovora.

— Najzad — rekoh mu — jeste li plemić ili građanin?

— Poznato je, gospođice, -da su u Španjolskoj svi, čak i prosjaci, plemići.

Ova m-i je ćbazirdv-o-st bila nesnosna. Spremila sam nakon posljednjeg sata šalu koja godi mašti. Iznijela sam u jednom pismu idealnu sliku čovjeka kakva bih željela, snamjerom đia mu dam đ-a ga prevede. Dosad sam prevodila sa španjolskog na francuski, a ne obratno. Skrenula sam mu pažnju na to i zamolila Gruffith da mi donese posljednje pismo koje sam dobila od prijateljice. — Vidjet ću — pomislila sam — po utisku koji *će* na njega ostaviti moj proigram, koja je krv u njegovim venama. Uzeh pismo iz Griffithindh truku govoreći, pošto je sve balio napisano mojom rukom: „Da Vidimo da li sam dobro prepisala." Pružila sam mu ga i posmatrala ga dok je čitao slijedeće:

„Onaj koji će mi se dopasti, mila moja. treba da bude grub i ohol prema ljudima, ali blag prema ženama. Treba da ima takav orlovski pogled koji će smjesta spriječiti sve što bi moglo izgledati ismijavanje. Treba da bude sažaljiv preima onima koji bi htjeli da se našale s onim što je sveto, naročito s onim što ima veze s osjećanjem, bez čega bi život bio samo žalosna stvarnost. Duboko prezirem one koji bi htjeli da nas liše izvora pobožnih misli, u kojima ima toliko utjehe. Osim toga, njegova vjera treba da je bezazlena kao u djeteta, da potječe iz nepokolebljivog uvjerenja jedinog pametnog čovjeka koji zna zašto, vjeruje. Njegov um, svijetao i originalan, treba da bude bez izvještačenosti i razmetanja: ne bi smio da kaže ništa što je suvišno ili neumjesno; isto tako bilo bi mu nemoguće da drugima i sebi bude dosadan, jer će dušom biti bogat. Sve njegove misli treba da su plemenite, uzvišene, bez ikakve sebičnosti. U svima njegovim djelima treba da se zapazi potpuno odsustvo računa i koristi. Njegove će mane biti samo posljedica širokih misli koje treba da budu iznad njegova vremena. U svakoj će stvari prednjačiti. Pažljiv prema slabim stvorenjima, bit će dabar prema svim ženama, ali ne zaljubljen: to će pitanje smatrati kao suviše ozbiljno da bi se njime našalio. Moglo bi se desiti da provede svoj život bez prave ljubavi, iako ima sve osobine koje bi mogle izazvati duboku ljubavnu strast. Ali ako jednom nađe ženu prema svom idealu, onu koju vidi u svojoj zamisli; ako sretne biće koje će ga razumjeti, ispuniti njegovu dušu i baciti na cio njegov život zračak sreće, koje će mu svijetliti kao zvijezda kroz nezgode ovog svijeta tako mračnog, tako hladnog i tako ledenog; biće koje će dati sasvim novu čar njegovu životu i dirnuti u njemu neme žice — smatram da će znati da vidi i cijeni svoju sreću. Na ovaj način i ta će žena biti sasvim sretna. Nikad, ni riječju ni pogledom, neće uvrijediti to ljubljeno sirce koje će mu se predati sa slijepom ljubavlju djeteta koje spava u naručju svoje majke; jer ako bi se ikada probudila iz tog prijatnog sna, njena bi duša i srce zauvijek bili ožalošćeni: bilo bi mu nemoguće da zaplovi na tom oceanu a da ne žrtvuje svu svoju

budućnost.

Ovaj će čovjek imati neosporno: lice, stas, hod, najzad, i u velikim i u malim stvarima, isti stav viših bića koja ću prirodna i bez izvještačenosti. On može biti ružan, ali će njegove roke biti lijepe. Neprimjetno će se nasmiješiti, ironično i prezrivo, na one koji ga ne zanimaju; za one koje voli sačuvat će božansku i sjajnu iskru svoga blagog pogleda."

— Hoće li mi gospođica dopustiti — rekao mi je na španjolskom i duboko uzbuđenim glasom — da sačuvam ovo kao uspomenu na nju? Danas je posljednja lekcija koju sam imao čast da joj održim, a ona koja se nailazi u ovom pismu može poslužiti kao stalno pravilo o ponašanju. Napustio sam Španjolsku kao bjegunac i bez novaca; ali sam danas primio od svoje porodice izvjesnu svotu koja je dovoljna za moje potrebe. Bit ću slobodan da vam uputim nekog siromašnog Španjolca da me zamijeni.

Kao dia je htio time da mi kaže: „Dosta je bilo šale." Ustao je neobično dostojanstveno i ostavio me zbunjenu ovom finoćom, nevjerojatnom kod ljudi njegova, reda. Sišao je i zatražio da govori s mojim ocem. Za vrijeme ručka, otac mi je rekao smiješeći se: „Lujza, vama je davao satove španjolskog jezika jedan bivši ministar španjolskog kralja i osuđenik na smrt."

— Vojvoda de Soria? — upitah.

— Vojvoda! — reče mi otac — on to više nije.. Zove se barun de Macumer, po imenu svog feudnog dobra na Sardiniji. Izgleda mi dosta originalan.

— Ne pouižavajte ovom riječi, koja u vašim ustima ima uvijek malo ruganja i preziranja, čovjeka koji vam je ravan i ikoji, vjerujem, ima divnu dušu.

— Barunica de Miaeumer? — uzviknu otac posmatrajući me podrugljivo. Spustila sam oči ponosno.

— Ali — reče moja majka — Henarez se morao sresti na stepenicama sa španjolskim poslanikom?

— Da — odgovorio je otac — poslanik me upitao da ne sklapam zavjeru protiv kralja, njegova gospodara; ipak je pozdravio bivšeg španjolskog velikaša veoma snishodljivo, stavljajući mu se na raspoloženje.

Ovo se, mila gospodo de l'Estorade, desilo prije petnaest dana, i već petnaest dana nisam vidjela tog čovjeka koji me zaista voli. Šta li radi? Htjela bih da budem muha, miš, vrabac. Htjela bih da ga vidim, samog, kod kuće, a da me ne primijeti. Našla sam čovjeka kome mogu reći: „Umrite za mene!"... On je po karakteru u stanju da to učini, bar vjerujem u to. Najzad, postoji u Parizu čovjek na koga mislim i čiji pogled unosi svjetlosti u moju dušu. Oh, to je neprijatelj koga treba da zgazim. Kako, zar postoji čovjek bez koga ne mogu živjeti, koji mi je neophodno potreban! Ti se udaješ, ja volim! Poslije četiri mjeseca, one dvije golubice koje su letjele tako visoko pale su u prljavu stvarnost juče kod Talijana, osjetila sam da me netko posmatra; moj su pogled čarobno privukla dva vatrena oka koja su sijala kao dva tamna rubina u jednom mračnom kutu partera. Henarez nije skidao očiju s mene. Čudovište je potražilo jedino mjesto s koga je moglo da me vidi, a u tome je uspjelo! Ne znam šta vrijedi u politici, ali je genijalan u ljubavi.

— *Eto, lijepa Renee, dokle smo došle* — da se poslužim riječima velikog Comeillea.

XIII

GOSPOĐA DE L'ESTORADE GOSPOĐICI DE CHAULIEU

U Crampadi, februara

Draga Lujza, nitsam ti mogla odmah pisati, ali sad znam mnogo stvari, ili, bolje reći, naučila sam ih, i treba da ti ih saopćim radi tvoje sreće. Tolika je razlika između djevojke i udate zene da je djevojka ne može shvatiti kao što ni udata žena ne može ponovo postati djevojka. Više sam voljela da se udam za Loulisa de l'Estoradea nego da se vratim u samostan. S tim sam načisto. Posto sam osjetila da ću biti primorana da ponovo idem u samostan ako ne pođem za Louisia, morala sam se, kako obično kažu djevojke, pomiriti sa sudbinom, i pomirena s njom, počela sam razmišljati o svom položaju da blih ga što je moguće bolje iskoristila.

Prije svega, ozbiljnost obaveza ulila mi je užasan strah. Dok je braku cdlj život, ljubavi je samo zadovoljstvo; ali bračni život postoji i onda kad su uživanja prestala, i izvor je zadovoljstvima mnogo većim nego što su ona koja potiču iz ljubavne strasti muža i žene. Stoga je možda za sretan brak potrebno samo prijateljstvo koje, s obzirom na svoju blagost, oprašta mnoga ljudska nesiavršenstva. Ništa nije smetalo da imam poštovanje prema Loudsu de l'Estorade. Čvrsto odlučivši da u braku ne tražim ljubavnih naslada, na koje smo mislile tako često i s tako opasnim zanosom, bila sam sasvim spokojna. Ako nemam ljubavi, zašto da ne potražim sreću? — rekla sam sebi uostalom, on me voli i tome se neću protiviti. Moj brak neće biti ropstvo već doživotno zapovijedanje. Šta će smetati to stanje stvari ženi koja hoće da bude svoj gospodar?

To pitanje tako ozbiljno: biti u braku a nemati muža, bilo je prečišćeno u razgovoru između Louisa i mene, i on mi je otkrio i izvrsnost svog karaktera i blagost svoje duše. Mila moja, željela sam mnogo da nikad ne prođe lijepo doba ljubavnog mađiainja koje, ne pružajući ljubavna uživanja ostavlja duši njenu čednost. Ništa ne dtati dužnosti, zakonu, zavisiti samo od sebe i sačuvati slobodnu volju?... Kako je to prijatno i uzvišeno! Ovaj ugovor, protivan zakonima i samoj svetoj tajni, mogao je biti sklopljen samo između Louisa i mene. Jedino je ova teškoća odiagala zaključenje mog braka. Iako sam se još u samom početku odlučila na sve samo da se ne bih vratila u samostan, u našoj je prirodi da tražimo što više pošto smo dobili nešto. Mi smo, mila moja, od ranili koje hoće sve. Promatrala sam svog Louisa ispod oka i, govorila sebi: „Da li je uslijed nesreće postao dobar ili rđav?" Gledajući ga pažljivo, otkrila sam najzad da me strastveno voli. Pošto me obožava, kad sam vidjela da blijedi i drhti pri najmanjem hladnom pogledu, osjetila sam da smijem sve. Odvodila sam ga, sasvim prirodno, daleko od roditelja, u šetnje, i oprezno ispitivala njegovo srce. Razgovarali smo. Pitala sam ga o njegovim mislima, plamovima, našoj budućnosti. Moja pitanja otkrivahu toliko zrelih masla i tako tačno napadahu slaba mjesta tog strašnog života u dvoje, da mi je Louds priznao kako se boji tako pametne djevojke. Slušala sam njegove odgovore; izražavao se nejasno kao da je bio uplašen. Najzad sam uvidjela da mi sudbina daje zia protivnika onog koji je bio utoliko slabiji od mene ukoliko je osjećao u meni ono što ti tako ponosno zoveš

mojom plemenitom dušom. Iznuren nesrećama i bijedom, smatrao je kao da je gotovo propao, i plašio se triju stvari. Prije svega, on ima trideset i sedam godina, a ja sedamnaest, nije bez straha mislio na razliku od dvadeset godina koja je postojala među nam. Zatim, poznato je da sam vrlo lijepa, a Louds koji se slaže u tom pogledu s nama, uviđaoje, duboko ožalošćen, šta su patnje učinile s njegovom mladošću. Najzad, osjećao je da sam kao žena mnogo viša od njega kao muškarca. Nemajući povjerenja u sebe zbog ova tri očigledna nedostatka, bojao se da me neće usrećiti i osjećao se veoma neprijatno. Kad ne bi bio u izgledu povratak u samostan, ja se ne bih udala za njega, rekao mi je bojažljivo jedne večeri. — „To je tačno“, odgovorila sam mu ozbiljno.

Draga prijateljice, on je bio prvi čovjek koji me duboko uzbudio. Bila sam neobično dirnuta dvijema krupnim suzama koje se pojaviše u njegovim očima.

— Louis nastavili blagim glasom — samo od vas zavisi da od ovog braka bez ljubavi stvorite brak na koji bih potpuno pristala. Ono što ću tražiti od vas zahtijeva s vaše strane samoprijegor mnogo ljepši nego što je tobožnje robovanje vaše Ijubavi kad je iskrena. Možete li se uzdići do prijateljstva kako ga ja shvaćam? Čovjek ima samo jednog prijatelja u životu, i ja hoću da budem vaš. Prijateljstvo je veza dviju sličnih duša, spojenih vlastitom snagom, ali ipak nezavisnih. Budimo prijatelji i drugovi da bismo zajedno nosili breme života. Dopustite mi da budem potpuno samostalna. Ne zabranjujem vam da u meni izazovete osjećanje ljubavi koje, kao što kažete, imate prema meni; ali hoću da budem vaša žena samo dragovoljno. Izjasnite se da tražite da se radi vas, odreknem slobodne volje, ja ću vam je odmah žrtvovati. Dakle, ne zabranjujem vam da u to prijateljstvo unosite topline, da ga uznemirujete glasom ljubavi... i ja ću se potruditi da naš odnos bude savršen. Naročitopoštedite me nezgoda koje bi u društvu izazvao dosta neobičan položaj u kome ćemo biti tada. Neću đa izgledam ni ćudljiva mi suviše čedna, jer to nisam nikako, a smatram vas za dovoljno čestita čovjeka da bih vam mogla povjeriti da čuvate tajnu našeg braka.

Mila, nikad nisam vidjela sretnijeg čovjeka od Louisia zbog mog prijedlogu; njegove siu oči sijale, zanos sreće zaustavio je suze. — Budite uvjereni”, rekoh mu najzad, „da nema ničeg neobičnog u ovomu Što od vas tražim. Ovaj uvjet potječe iz moje neizmjerne želje da me poštujete. Kad, biste me dobili samo vjenčanjem, zar biste mi bili jednog dana zahvalni što su vašu ljubav odobrili crkva i zakon a ne ja? Ako bih dobila dijete, dok mi se ne dopadnete, ali pokoravajući se slijepo, kao što mi je preporučila moja veoma cijenjena majka, smatrate Ili da bih ga voljela kao ono koje bi bilo plod zajedničke želje? Ako mi je neophodno potrebno takvo uzajamno dopadanje kao kod zaljubljenih, priznajte, gospodine, da je potrebno neko dopadanje. Bit ćemo u opasnom položaju, živjet ćemona selu. Zar ne treba pomišljati, na napostojanost strasti? Zar se uviđavni ljudi ne mogu sačuvati blagovremenood nesreća koje donosi promjena,?"

Neobično se iznenadio što sam bila tako pametna i tako razborita. Pošto mi je svečano obećao da prima moje uvjete, uzela sam mu ruku i stegla je srdačno.

Vjenčali smo se pri kraju tjedna. Uvjerena da ću sačuvati svoju slobodu, unijela sam mnogo veselosti u glupe pojedinosti svih ceremonija. Bila sam islobodma, I možda sam ličila na veoma okrutnu torokušu, da upotrijebim izraz te našeg samostana.

Uzeo je za gospodara djevojku očaranu novim i izvrsnim položajem koji je stvorila zahvaljujući svojoj umješnosti, Draga moja, osjetila sam odjednom sve teškoće svog života i poželjela sam iskre no dia usrećim ovog čovjeka. Ako. u samoći u kojoj živimo žena me bude zapovijedala, brak će postati nesnosan za kratko vrijeme. Žena treba da ima tad čari ljubavnice i vrline supruge. Unijeti neizvjesnost u uživanja, zar to ne znači sanjariti i uživati u samoljublju, čemu toliko teže sasvim opravdano: sva bića? Bračna ljuibav, kako: je ja shvaćam, U ovom slučaju obavija ženu velom nade, uzdiže je dajući joj neiscrpnu snagu, životnu toplinu od koje sve cvjeta oko nje. Ukoliko je samostalnija, utoliko je sigurnija da će produžiti ljubav i sreću. Zahtijevala sam naročito tla naš uzajamni sporazum ostane u najvećoj tajnosti. Muškarac potčinjen ženi upravo je smiješan. Utjecaj žene treba da je potpuno nevidljiv: kod nas se sve skriva ljupkošću. Trudeći se da ohrabrim ovog čovjeka koji je klonuo duhom, da istaknem njegove vrline koje nazirem, hoću da sve izgleda kao da sam Louis to želi. Kakvu siam obavezu, uostalom dosita prijatnu i koja je dovoljna da jednoj ženi posluži na čast, nametnula seibi. Ponosim se što znam tiajnu da imi život ne bude dosadan, lio imam plan u koji ću uložiti sve svoje napore i o kome ćeš znati samo ti i Bog.

Sad sam gotovo sretna, i možda ne bih bila potpuno kad to ne ibi-h mogla saopćiti tebi, voljenom biću, jer ikako bih to: mogla kazati njemu? Moja bi ga sreća miuoila; bilo je potrebno ne pokazati mu je. Veoma je osjetljiv, kao svi ljudi koji su mnogo pretrpjeli.

Tri mjeseca su naši odnosi bili isti kao i prije vjenčanja. Proučavala sam, sasvim pojmljivo, mnoštvo sličnih ličnih pitanja s kojima je ljubav u mnogo tješnjoj vezi nego što se misli. X pored moje ravnodušnosti, njegova se duša osmjelila i otvorila: vidjela sam kako se njegovo lice mijenja i pomlađuje. Otmjenost koju sam unijela u kuću utjecala je na njegovu ličnost. Neosjetno sam se navikla na njega i prilagodila ga sebi. Posmatrajući ga, otkrila sam sličnost između njegove duše i lica. Nestalo je životinje koju, po tebi, nazivamo mužem.

Osjetila sam, jedne lijepe večeri, ljubavnika čije su me riječi zanosile, na čiju sam se ruku naslanjala s neiskazanom radošću. Najzad, da budem iskrena pred tobom, kao što bih bila pred Bogom od koga se ne može ništa sakriti, moždia stoga što sam bila dirnuta divnom savjesnošću kojom je održavao svoje obećanje, pojavila se radoznalost u mom srcu. Stideći se, opirala sam se. Avaj, kad se čovjek opire samo zato što tako nalaže dostojanstvo, stvar je propala.

Uživanje je bilo skriveno kao između dvoje zaljubljenih, i mora da ostane tajna i među nama. Kad se udaš, odobrit ćeš moju obazrivost. Znaj, ipak, da je bilo svega kao i u najljepšoj ljubavi, nepredviđenog, što je donekle glavna stvar tog trenutka, tajanstvenih radosti koje naša mašta od njega traži, zanosa koji opravdava iznuđeni pristanak, idealnih milina kojima se dugo opijamo i koje nam osvajaju dušu prije nego što prijeđemo na stvarnost, svih draži, u zanosnoj čarobnosti.

Priznajem ti da sam, i pored ovih lijepih stvari, ponovno zahtijevala slobodnu volju, ali ti sve razloge neću

saopćiti. Ti ćeš biti bez sumnje jedino biće kome ću se donekle povjeriti. Čak i kad bismo pripadale svome mužu, bile voljene ili ne, smatram da bismo izgubile mnogo kad ne bismo sakrile svoje osjećaje i svoje mišljenje o braku. Jedina radost koju sam osjetila, koja je bila božanska, potječe iz izvjesnosti da siarn povratila život ovom jadnom biću prije nego sto ću se posjetiti djeci. Louis je ponovo postao mlad, snažan, veseo. To nije više isti čovjek. Kao vila učinila sam da zaboravi sve svoje nesreće. Izmijenila sam Louisa, postao je divan. Uvjeren da ml se dopada, usavršava se i otkriva u sebi nove vrline.

Biti stalan izvor sreće jednog čovjeka koji to zna i istovremeno i zahvaljuje i voli, ta sigurnost, mila moja, razvija u duši osjećanje koje je jače od ljubavi. Ta neobuzdana i tajna sila, stana i raznovrsna, stvara porodicu, to remek-djelo žene koje shvaćam sad u svoj njegovoj raskošnoj ljepoti.

Tast nije više škrtac, daje rado sve sto zaželim. Posluga je vesela; izgleda da je Louisova sreća povoljno utjecala u toj kući, gdje vladam ljubavlju. Starac se prilagodio svim promjenama mje htio da strši u mojoj raskoši.: da bi mi se dopao, promijenio je odijelo, a s odijelom i ponašanje. Imamo engleske konje, kupe, karuce, dvokolace. Naša je posluga odjevena skromno ali otmjeno. Zbog toga nas smatraju raspikućama. Trudim se (ne smijem se) da štedljivo vodim kuću, da pružim što više uživanja sa što je moguće manje izdataka. Već sam uvjerila Louisa kako je potrebno da gradi putove, kako bi se pročuo kao čovjek koji se stara o dobru svog kraja. Tjeram ga da dopuni svoje znanje. Nadam se da će skoro postati član okružne skupštine zahvaljujući mojoj porodici kao i utjecaju porodice svoje majke. Izjavila sam mu sasvim otvoreno da sam slavoljubiva, da s potpuno slažem s tim da njegov otac i dalje obrađuje imanje, da vodi gazdinstvo, jer želim da se sav posveti politici; ako budemo imai djece, htjela bih da sva budu sretna i na dobnim položajima u državi. Ako ne želi izgubiti moje poštovanje i ljubav, mora biti poslanik na idućim izborima;
moja će porodica pomoći njegovu kandidaturu, i tada ćemo sa zadovoljstvom provoditi zimu u Parizu. Ah, mila, po tome kako me poslušao, uvidjela sam koliko, me vodi. Najzad, juče mi je poslao iz Marsjllea kamo je otišao na nekoliko, sati, ovo pismo:

„Kad si mi dopustila da te volim, mila Remee, povjerovao, sam u sreću; ailli joj danas ne vidim kraja. Prošlost je samo. .bila .uspomena, sjenka potrebna da istakne sjaj moje sreće. Kad siam pored tebe, ljubav me toliko zanosi te sam nesposoban da ti izrazim koliko te volim: mogu samo da ti se divim, da te obožavam. Riječ mi se vraća samo kad sam daleko od tebe. Ti si savršeno lijepa; tvoja je ljepota tako velika i tako veličanstvena da će je vrijeme teško izmjeriti. Iako ljubav između supružnika ne zavisi toliko od ljepote koliko, od osjećaja, kojli su divni u tebi, dopusti mi da ti kažem kako mi sigurnost da ću te vidjeti uvijek lijepu stvara radost koja je sve veća ukoliko, te više gledam. Sklad i dostojanstvenost crta tvog lica, u kome se ogleda tvoja .uzvišena duša, imaju nečeg čistog pod njegovom, lijepom bojom. Sjaj tvojih očiju i tvoje smjelo čelo govore koliko su tvoje vrline uzvišene, koliko je tvoje društvo pouzdano i tvoje sirce stvorenoza životne nedaće, ako bi se slučajno desilo. Plemenitost je tvoja glavna odlika; nemam namjere da. ti na to skrenem pažnju, već hoću samoda ti saopćim da znam svu vrijednost blaga koje imam. I najmanje što mi budeš pružila bit će uvijek sreća za mene, ubuduće kao i danas, jer osjećam koliko je bilo veličine u našem obećanju da oboje sačuvamo potpunu slobodu. Naša će nježnost zavisiti samo od naše volje. Bit ćemo slobodni i pored naše tijesne veze. Bit ću utoliko ponosniji da te osvojim kad znam kolibo cijeniš to osvajanje. Nećeš moći nikad govoriti, disati, raditi, misliti, a da se ne divim sve više draži tvog tijela i ljupkosti tvoje duše. Ima u tebi nečeg božanskog, razumnog, zanosnog, što. dovodi u sklad misao, čast, zadovoljstvo i nadu, zbog čega je ljubav veća i od samog života.

Anđele moj, neka mi je duh ljubavi vjeran i budućnost ispunjena blaženstvom kojim si uljepšala sve oko mene! Kad ćeš biti majka, da te vidim kako se raduješ životnoj moći, dia te čujem kako, glasom tako milim i mislima tako duhovitim, tako novim, tako lijepo iskazanim, blagosiljaš ljubav koja je osvježila moju dušu, ojačala moje sposobnosti, kojom se ponosim i u kojoj sam crpao, kao s čarobnog izvora, nov život?

Da, bit ću sve što želiš da budem: bit ću koristan svojoj zemlji i učinit ću da tebi pripadne čast kojoj ću težiti radi tvog zadovoljstva."

Mila moja, eto ikako ga stvaram! Početnik je, za godinu dana bit će bolji. Louis je u prvom zanosu; očekujem ga u onom nepromjenljivom i stalnom osjećanju sreće koje treba da stvori sretan brak kad su, sigurni jedan u drugog i poznajući se dobro; žena i muškarac pronašli tajnu dia beskonačnost učine raznovrsnom, da unesu čari u samu osnovu života. Tu lijepu tajnu pravih supruga nazirem i hoću da je znam. Kao što vidiš, smatra da ga volim, kao da mi nije muž! Ja sam ipak samo još u onom stanju čulne veze koja nam daje snage da podnosimo mnoge stvari. Ipak, Louis je ljubazan, veoma postojanog karaktera, sasvim skroman u djelima kojima bi se većina ljudi ponosila. Najzad, iako još nemam ljubavi prema njemu, sposobna sam da ga nježno volim.

Moja crna kosa,, moje crne oči čije se trepavice šire, kako ti veliš, kao zavjesa, moj oholi stas i cijela moja osoba su na vrhuncu svoje moći. Vidjet ćemo za deset godina, mila moja, da li nećemo biti obje vesele i sretne u tom Parizu, odakle ću te povesti ponekad u svoju lijepu oazu u Provansi.

Lujza, ne izlazi opasnosti našu lijepu budućnost! Ne čini gluposti kojima me plašiš. Udajem se za starog mladića; udaj se za nekog mladog starca iz Senata. Nećeš se pokajati!

XIV
VOJVODA DE SORIA BARUNU DE MACUMERU

Madrid

Dragi brate, vi niste od mene stvorili vojvodu de Soria da ne postupim -kao vojvoda de Sovi a. Kad -bih znao da lutate i živite bez zadovoljstva koje novac pruža s-vuda, ne bih mogao biti sretan. Ni ja ni Maria nećemo se vjenčati dok ne saznamo da ste primili svotu koju smo poslali za vas preko Umake. Ta su dva miliona vaša i Marijina ušteđevina. M-oild-li -smo se oboje, klečeći pred oltarom, s kakvom usrdnošću to Bog

zna, za tvoj-u sreću.

Brate moj, naše molitve treba da budu uslišene. Bog će ti postati ljubav koju tražiš i koja bi ti bila utjeha u izgnanstvu. Maria je pročitala tvoje pismo plačući, i divi ti se. Što se mene tiče, pristao sam radi našeg imena a ne radli sebe. Kralj je odgovorio kako si predvidio. Ti si mu tako prezrivo na njegovo zadovoljstvo bacio sve što si imao, kao što se baca plijen tigrovima, da bih htio, radi osvete, damu skrenem pažnju koliko si ga ponizio svojom veličinom. Jedimo stam zadržao za sebe, mili brate, svoju sreću, Mariu. Zbog toga bit ću uvijek pred tobom ono što je ljudsko stvorenje pred Tvorcem. Dan u koji saznamo da je tvoje srce naišlo na razumijevanje, da te jedna žena voli kao što zaslužuješ i želiš da te voli, u mom i Marijinu životu bit će isto tako lijep kao dan našeg vjenčanja. Ne zaboravi da, ako ti živiš u nama, i mi živimo u tebi.

Možeš nam sasvim slobodno pisati na nunoijevu adresu, šaljući pisma preko Rima. Francuski ambasador u Rimu primit će na sebe bez sumnje da ih dostavi monsinjoru Bemboniju koga je naš nuncij već obavijestio. Svaki drugi put bio bi rđav.

Zbogom, dragi siroti izgnanice. Ponosi se bar time što si nas usrećio, ako sam ne možeš biti sretan. Bog će bez sumnje uslišiti naše molitve namijenjene tebi.
Femando

XV
LUJZA DE CHAULIEU GOSPOĐI DE L'ESTORADE
Marta

Anđele moj, zar smo u braku pametnije? Tvoje drago pismo sigurno je bilo veoma ozbiljno kad si mi iznosila one strašne misli o životu i našim dužnostima. Smatraš li da ćeš me pridobiti za brak tim programom neiskrenog rada? Avaj, zar su te dotle dovele maše suviše pametne sanjarije? Izišle smo iz Bloisa sasvim nevine i obogaćene smjelim mislima: to teorijsko znanje stvari okrenulo se protiv tebe! Kad te ne bih poznavala kao najčistije i naj savršenije stvorenje na svijetu, rekla bih ti da si pokvarena.

Kako, mila moja, zar zbog života na selu možeš hladno mjeriti svoje uživanje, govoriti o ljubavi kao o svojoj šumi? Više volim propast u silnom zanosu svog srca nego živjeti u subopamosti tvoje mudre računice. Bila si kao i ja veoma pametna djevojka, zato što smo mnogo razmišljale o malo stvari; ali, mila, filozofija bez ljubavi ili pod lažnom ljubavlju najstrašnije je bračno licemjerstvo. Ne znam da li i najveći glupak na svijetu ne bi katkad vidio u tebi mudru buljinu šćućurenu u ružama — otkriće malo zabavno koje može ugušiti najveću strast. Hoćeš vladati sudbinom, umjesto da budeš njena igračka. Obje se čudno ponašamo. Tvoje je načelo: mnogo filozofije a malo ljubavi, a moje: mnogo ljubavi a malo filozofije. Jean-Jscquesova Julijia, koju sam smatrala za profesora, prema tebi je učenica. Čedna ženo, jesi ili ispitala život? Na žalost, rugam se tebi, a ti možda imaš pravo. Žrtvovala si mladost za dan, i ostarjela prije vremena. Tvoj Louis bit će bez sumnje sretan. Ako te voli, a u to ne sumnjam, neće nikad primijetiti da se prema njemu ponašaš u interesu svoje porodice kao što se ljubavnice ponašaju u ime svoje budućnosti; i zaista, ljudi su sretna s njima, s obzirom na ludo rasipanje koje čine zbog njih. Uviđavan bi muž bio bez sumnje zaljubljen u tebe, ali zar ne bi ohladio prema ženi koja od dvoličnosti stvara neku vrstu moralnog steznika tako potrebnog njenu životu kao što je drugi potreban tijelu? Ljubav je, mila, u mojim očima izvor sivih vrlina koje su u vezi s božanskom promisli. Ljubav se. kao i sva osnovna načela, ne ispituje; ona je beskonačnost naše duše. Da nisi htjela opravdati pred sobom strašan položaj djevojke koja se udala za čovjeka koga može samo cijeniti? Dužnost je tvoje pravilo i tvoje mjerilo; ali raditi po nevolji, zar to nije moral društva bezbožnika? Raditi iz ljubavi i osjećanja, zar to nije zakon svih žena! Tvoje je pismo, mila, izazvalo u meni beskrajna razmišljanja. Uvidjela sam da samostan ne može zamijeniti majku. Preklinjem te, anđele crnih očiju, tako čistu i gordu, tako ozbiljnu i otmjenu, pomisli na one očajne uzvike koje je tvoje pismo izazvalo u meni! Utješila sam se pri pomisli da je, dok sam ja jadikovala, ljubav srušila ono što je razum stvorio. Ja ću možda učiniti gore ne razmišljajući: strast ima svoju logiku koja može biti isto tako svirepa kao i tvoja.
Ponedjeljak

Sinoć, prije nego što sam legla, prišla sam prozoru i promatrala nebo koje je bilo neobično čisto. Zvijezde su ličile na srebrne klince koji su pridržavali plavo rašireno platno. U noćnoj tišini čula sam nečije disanje i, kroz nedovoljno jasno zvjezdanu svjetlost, ugledala sam svog Španjolca kako stoji, kao vjeverica, na drvetu u bulevarskoj pobočnoj aleji, posmatrajući bez sumnje moje prozore. Ovo me otkriće natjeralo da se, klonula, povučem u svoju sobu. Iako sam se uplašila, ipak sam osjećala neku neobičnu radost. Bila sam bez snage i sretna. Nijedan se od onih pametnih Francuza koji žele da se ožene sa mnom nije sjetio da provodi noći na brijestu izlažući se opasnosti da ga uhvati straža. Moj je Španjolac tu bez sumnje duže vremena. Ne daje mi više satove; hoće ih cd mene, i imat će ih. Kad bi znao sve što sam sebi rekla o njegovoj očiglednoj ružnoći! I ja sam, Renee, razmišljala. Mislila sam da je strašno[1] voljeti lijepa čovjeka. Zar to ne znači priznati da je u čulnosti tri četvrtine ljubavi koja treba da bude božanska?

Pošto sam se umirila nakon prvog straiha, ne pokazujući se. ispružila sam vrat da bih ga bolje vidjela, .i dobro sam se provela! Pomoću šuplje trske, duvanjem mi je ubacio kroz prozor pismo vješto obavijeno oko krupnog olovnog zrna. Bože, da li će smatrati da sam namjerno ostavila otvoren prozor? rekla sam sebi; kad bih ga naglo zatvorila, bila bih njegova saučesnica. Uradila sam bolje; vratila sam se prozoru kao da nisam čula pad njegova pisma, kao da nisam ništa vidjela, i rekla glasno: „Grifith, dođite vidjeti zvijezde. Griffith je spavala kao stara djevojka. Čuvši me, Maurin je sišao brzo kao sjen. I on je protrnuo od straha kao ja, jer ga nisam čula da je otišao; ostao je bez sumnje ispod brijesta.

Pošto sam ostala četvrt sata promatrajući nebesko plavetnilo s najvećom radoznalošću, zatvorila sam prozor, legla u postelju ili razvila fini papir pažljivo kao oni koji u Napulju prelistavaju stare rukopise. Moji prsti kao da su bili na žeravici. Kako strahovitu moć lima ovaj čovjek nada mnom! rekla sam sebi. U isti maih

primijete siam pismo svijeći da ga spalim ne pročitavši ga... Jedna mi je misao zadržala ruku. Šta li mi javlja da bi morao da mi piše tajno? Ipak sam, mila moja, spalila pismo smatrajući da, i pored toga što bi ga bez razlike svaka djevojka pročitala, ja, Armanda Lujza-Marija de Chaulieu, ne treba da ga čitam.

Sutradan, kod Talijana, bio je na svom mjestu. Ipak, iako je bio vidovit, ne vjerujem da mu je moje držanje otkrilo i najmanju uznemirenost moje duše: ponašala sam se kao da sinoć nisam ništa vidjela ni primila.

Bala sam zadovoljna sobom, ali je on bio žalostan. Jadan čovjek! U Španjolskoj je tako prirodno da se ljubav dostavlja kroz prozor! Za vrijeme odmora šetao se u hodniku. To mi je rekao prvi sekretar španjolskog poslanstva saopćavajući mi i jedno njegovo plemenito djelo. Kao vojvoda de Soria, trebalo je da se oženi najbogatijom španjolskom nasljednicom, mladom kneginjicom Marijom Heredia, čije bi bogatstvo ublažilo njegove nevolje u izgnanstvu; ali izgleda, Marta je, protiv volje roditelja koji su ih vjerili još od djetinjstva, voljela mlađeg de Soniju, i moj se Felipe odrekao kneginjice Marije dopuštajući španjolskom kralju da ga liši svega.

„On je vjerojatno učinio to značajno djelo sasvim jednostavno?[11] rekla sama mladom gospodin-u. — „Zar ga poznajete?[11] upitao je prostodušno. Moja se majka nasmiješila. — „Šta će biti s njim? On je osuđen na smrt, rekla sam. — „Ako je za Španjolsku umro, ima pravo da živi na Sardiniji.[11] — „Zar u Španjolskoj ima i grobova?" rekla sam u namjeri da se našalim. — „Ima svega u Španjolskoj, čak i Španjolaca starih vremena"; odgovorila je moja majka.

„Sardinijski je kralj, ne tako lako, dao pasoš barunu de Macumeru", nastavio je mlađi diplomat. Najzad, on je postao sarđinski podanik, ima feuđna dobra na Sardiniji s pravom suđenja. Ima palaču u Sassariju. Kad bi Ferdinand VII umro, Macumer bi po svoj prilici stupio u diplomaciju, i dvor u Torinu primio bi ga za poslanika. Iako mlad, on..." — „On je imlald?" — „Da, gospođice, iako mlad, on je najuglednija ličnost u Španjolskoj."

Promatrala sam dvoranu kroz lomjon slušajući sekretara i pravila se kao da me ne zanima mnogo; ali, među nama budi rečeno, bila sam očajna što sam spalila pismo. Kako l!i se izražava jedan takav čovjek kad voli?... a on me voli. Biti voljena, tajno obožavana, imati u ovoj dvorani, gdje se skupljaju najuglednije ličnosti Pariza, čovjeka koji pripada samo nama a da o tome nitko[1] ništa ne zna! Oh, Renee, tek sam tad shvatila pariški život, njegove balove i svečanosti! Sve sam vidjela u pravoj boji. Kad volimo, osjećamo potrebu za drugima, pa ma to bilo samo da bismo ih žrtvovali ornome koga volimo. Osjetila sam u sebi drugo sretno biće. Sve je ovo godilo mojoj sujeti, samoljublju i oholosti. Kako sam gordo promatrala svijet! „Ah, malo lukavo stvorenje!" rekla ml je tiho vojvotkinja smiješeći se. Da, moja veoma prepredena majka osjetila je neku jedva primjetnu radost u mom ponašanju; bila sam pobijeđena vidovitošću te pametne žene. Ove tri riječi obogatile su moje iskustvo više nego što sam stekla za godinu dana — jer smo već u martu. Na žalost, za mjesec dana neće više biti Talijana! Kako ću bez božanske muzike kad je srce puno ljubavi!

Mila moja, smjeldšću koja je dostojna jedre Chaulieu, otvorila sam pri povratku prozor da bih se divila pljusku. Oh, kad bi ljudi znali koliko nas privlače junačka djeda, bili bi čuveni; najplašljiviji postali ti junaci. Orno što sam saznala o svom Španjolcu uzbudilo me. Bila sam sigurna da je tu, spreman da mi baci drugo pismo... Nisam ga spalila, pročitala sam ga. Evo, dakle, prvog ljubavnog pisma koje sam primila, ti, razumna ženo: svalio je i moje i tvoje.

„Lujza, ne volim vas zbog vaše Izvanredne ljepote: ne volim vas zbog vašeg duha tako prostranog, plemenitosti vaših osjećaja, beskrajne ljupkosti koju dajete svemu, ni zbog vaše gordosti, ni potpunog preziranja svega što je izvan vaše sredine, iako to ne isključuje vašu dobrotu, jer je vaše milosrđe savršeno.

Lujza, volim vas što ste svoje dostojanstvo žrtvovali jednom bijednom izgnaniku i jedinim pokretom, jednim pogledam utješili čovjeka što; je mnogo niži od vas, dok je on imao pravo samo na vaše sažaljenje, ali plemenito sažaljenje. Vi ste jedina žena koja je radi mene ublažila strogost svojih očiju; i kako ste taj blagotvorni pogled uputili meni kad sam bio nitko; i ništa, što nikad nisam doživio kad sam bio svemoćan, stalo mi je da vam kažem, Lujza, da ste mi mili, da vas volim radi vas i bez ikakve zadnje namjere, da u sebi imam mnogo više uvjeta nego što tražite za jednu savršenu ljubav. Znajte, ljubavi moja, koju stavljam iznad svega, da postoji potomak saracenskog plemena čiji vam život pripada, od koga možete sve zahtijevati kao od roba i kome će biti čast da izvrši vaše naređenje. Predao sam vam se zanavijek, i sauno iz zadovoljstva da budem vaš, samo za jedan vaš pogled, za onu ruku koju ste pružili jednog jutra svom učitelju španjolskog jezika. Ja sam vaš sluga, Lujza, i ništa više. Ne, ne usuđujem se misliti da me ikad možete voljeti; ali, možda ćete me podnositi, i to samo zbog moje odanosti.

Od onog jutra kad ste mi se nasmiješili kao plemenita djevojka koja je osjetila jad mog usamljenog i prevarenog srca, ja vas obožavam: vi ste neograničeni gospodar mog života, buktinja moja, moj najljepši cvijet, znak koji uđišem. krv moja, svjetlost mojih snova. Jedna jedina misao mutila je ovu sreću: niste znali da imate čovjeka bezgranično odanog, vjernu ruku, poslušnog roba, nijemog slugu, riznicu, jer sam sad samo čuvar onog što imam; najzad, niste znali za srce kome možete sve povjeriti, za bakino srce od koga možete sve tražiti, za oca kome se možete obratiti za svaku zaštitu, za prijatelja, brata. Znam da sve evo nemate oko sebe. Otkrio sam tajnu vaše osamljenosti! Moja je smjelost potekla iz želje da vam otkrijem šta imate. Primite sve, Lujza. Omogućit ćete mi na taj način jedini život koji postoji za mene: da se žrtvujem. Uzimajući me za roba, nećete izgubiti ništa: nikad ništa drugo neću tražiti od vas osim zadovoljstva da znam da sam vaš. Ne recite mi ni da me nećete nikad voljeti: znam da tako mora biti; voljet ću izdaleka, bez nade i samo za sebe. Htio bih znati da li me hoćete za slugu, i mučio sam se da nađem način koji neće uvrijediti vaše dostojanstvo kad m,i to budete saopćavali jer sam odavno vaš, bez vašeg znanja. Rekli biste mi to jedne večeri, kod Talijana, imajući u ruci kitu bijelih i crvenih kamelija, simbol krvi čovjeka potčinjenog obožavanoj nevinosti. To će bit: dovoljno. Svakog sata, za deset godina, kao i danas ma šta poželjeli što je moguće, bit će izvršeno čim budete zahtijevali od vašeg sretnog sluge
Filipea Henareza.“

Mila moja, priznaj da vlastelini znadu voljeti! Kakav skok afričkog lava! Kakva savladana strast! Kakva vjernost! Kakva iskrenost! Kakva veličina duše u ponižavan ju! Osjetila sam se ništavnom i pitala se sasvim zaprepašćena: šta da radim?... Odlika je velikog čovjeka da kvari obične račune. Uzvišen je i nježan, prirodan i gorostasan. Jedimo njegovo pismo bolje je od stotinu pisama Lovelaeeovih i Saint-Preuxovih. Evo prave, otvorene ljubavi! Oma postoji ili je nema, ali kad je već tu, treba da je neizmjerna. S njim više ne mogu biti koketna. Odbijati ili primiti! Nalazim se u nedoumici bez ikakva izgovora da opravdam svoju neodlučnost. Onemogućen je svaki razgovor. To nije Više Pariz, već Španjolska ili Istok. Ukratko, to govori Maurim koji kleči pred ženom nudeći joj sablju, konja i glavu. Da li da primim ljubav tog maurskog potomka? Čitaj češće ovo špamjolskosaracensko pismo, Renee. Vidjet ćeš da je ljubav jača od svih lukavih izlaganja tvoje filozofije. Slušaj, tvoje ime pismo ožalostilo; učinila si da mi je život postao običan. Imam li potrebe da budem lukava? Zar neću uvijek zapovijedati ovom lavu koji je svoju riku zamijenio slabim i smjernim uzdasima? Koliko li je puta morao vikati u svojoj jazbini u ulici Hillerin-Bertln! Znam gdje stanuje, imam njegovu posjetnicu: F. barun de Macumer. Onemogućio mi je svaki odgovor, ostalo mi je samo da mu pokažem dvije kamelije. Koliko đavolje umješnosti u čistoj, pravoj i naivnoj ljubavi! Najvažnije je za žensko srce kad maže da se izjasni prosto i lako. O Azijio! Pročitala sam *Hiljadu i jednu noć.* Ovo je slično tome: dva cvijeta, i sve je rečeno. Umjesto četrnaest svezaka Clarisse Harlow, nama je dovoljna kita cvijeća. Previjam se od bola pred ovim pismom kao žica na vatri. Uzeti ili ne uzeti dvije kamelije? Reći *da* ili *ne*, ubiti ili dati da živi! Najzad, nešto mi kaže: kušaj ga. Stavit ću ga na probu.

OD ISTE ISTOJ
Marta
Obukla sam bijelu haljinu: imam bijele kamelije u kosi i jednu bijelu u ruci, majka ima crvevene; od nje imogu uzeti jednu ako hoću. Javila mi se želja da mu pokažem crvenu kameliju nakon izvjesnog ustezanja, da se odlučim tek u posljednjem času. Lijepa sam! Griffith me zamolila da joj dopustim da me malo posmatra. Zbog svečanosti ove večeri i duševne borbe u vezi s tajnim pristankom imam rumenilo na licu: na svakom obrazu crvenu kameliju na bijeloj!
Jedan sat
Svi su mi se divili, samo je jedan obožavao. Spustio je glavu videći bijelu kameliju u ruci; bio je blijed kao taj bijeli cvijet kad sam uzela crvenu od majlke. Mogla sam slučajno doći s dva cvijeta; ali, ovo je bio odgovor. Izjasnila sam se! Davao se *Romeo i Julija,* i kako ne znaš što je duet dvoje zaljubljenih, ne možeš shvatiti sreću onih koji prvi put vole i slušaju taj božanstveni izraz nježnosti. Legla sam slušajući jasne korake prolaznika u pobočnoj aleji.
Oh, mila, srce mi je uzrujano, glava u vatri. Šta li radi? Šta li misli? Ima li i jedne njegove misli koje ne znam? Da li je još uvijek onaj slijepo poslušni rob? Kako bih se u to uvjerila. Da li u duši ima i najmanje .sumnje da u mom pristanku ima prijekora, nekog kolebanja zahvalnosti? Rredlala sam se umovanju i svim mogućim dovitljivostima lukavih i koketnih žena. Zna li on da su u ljubavi najneznatniji naši postupci posljedica dugog razmišljanja unutrašnje borbe i neuspjeha! O čemu 14 misli sad? Kako da mu naredim neka mi uveče piše opširno sve što je preko dana radio? On je moj rob treba da ga zaposlim, da ga preopteretim.
Nedjelja, jutro
Spavala sam sasvim malo. izjutra. Podne je. Grffith je u moje ime napisala ovo pismo:
GOSPODINU BARUNU DE MACUMER
Gospođica de Chaulieu ovlašćuje me. gospođine barune, da od vas zatražim prijepis pisma njene drugarice, pdsrn njenom rukom, koji ste ponijeli sobom.
Izvolite itd.
Griffith
Mila Griffith je otišla u ulicu Hillerdn-Bertin, predala pismo mome robu koji mi je u kuverti vratio traženo pismo nakvašeno suzama. Poslušao je Oh. mila moja, koliko mu je stalodo njega! Drogi bi to odbio veoma Laskavim pismom, ali je Saracen bio ono što je obećao: poslušao je. Dirnuo me do suza.
XVII
OD ISTE ISTOJ
2. aprila
Juče je bilo divno vrijeme; obukla sam se kao djevojka koja je sretna i hoće da se dopadne. Na moju molbu, otac mi je dao najljepšu zapregu koja se može vidjeti u Parizu: dva zelenka i najmodernije karuce. Htjela sam ih isprobati. Bila sam divna pod suncobranom podstavljenim bijelom svilom. Vozeći se Elizejskim poljima, spazila sam mog Maurina na vanredno lijepom konju kako mi ide u susret. Muškarci, a oni gotovo svi silno vole konje, zaustavili su se da ga vide, da ga promatraju. Pozdravio me, a ja sam ga prijateljski ohrabrila osmijehom. Usporio je hod svog konja, te sam uspjela da mu kažem: „Nećete me osuditi, gospodine barune, što sam od vas tražila pismonije vam ni bilo potrebno... Vi ste već nadmašili predviđeni program", rekla sam tiho... „Padate u oči sa svojim konjem", dodala sam. — „Moj upravitelj sa Sardinije poslao mi ga je želeći da se pohvali, jer je ovaj arapski konj odgojen na mom imanju."
Jutros je, mila moja, Henarez bio na engleskom alatastom konju, veoma lijepom, ali koji nije više privlačio pažnju: malo podrugljivosti u mojim riječima bilo je dovoljno. Pozdravio me; odgovorila sam mu lakim pokretom glave. Vojvoda angulemski kupio je Macuimerova konja. Moj je rb, privlačeći pažnju besposličara, shvatio da nije dovoljno skroman. Čovjeka treba zapaziti po njemu, a ne po njegovu konju ili stvarima. Imati suviše lijepog konja izgleda mi isto toliko smiješno kao imati krupan dijamant na košulji. Bila sam ushićena što je pogriješio, i možda je u njegovu postupku bilo malo hvalisanja dopuštenog bijednom izagnanliku. Dopada mi se ova djetinjarija.
O, ozbiljna ženo! Uživaš li bar toliko u mojoj ljubavi koliko sam bala ožalošćena tvojom tužnom filozofijom! Dragi Felipe II u suknji, jesi li u mislima sa mnom u mojim karucama? Vidiš li nježni pogled, ponizan i otvoren, ponosan zbog svoje potčinjenosti, koji mi upućuje u prolazu taj čovjek zaista velik, iako moj sluga, koji nosi u rupici od kaputa uvijek crvenu kameliju, dok ja imam u ruci uvijek bijelu? Kako ljubav vidi sve! Kako razumijem Pariz! Sad mi sve izgleda jasno u njemu. Ljubav je ovdje ljepiša, veća, prijatnija nego igdje na drugom mjestu. Uvidjela sam, najzad, da nikad ne bih mogla mučiti, uznemiriti budalu, niti vladati njim. Samo nas više ljudi shvaćaju dobro, i jedino na njih možemo utjecati. O, jadna moja, oprosti mi, zaboravila sam našeg l’Estoradea; ali zar mi nisi nikada kazala da ćeš od njega stvoriti genijalnog čovjeka? O, pogađam zašto: ti se brižljivo trudiš da bismo te shvatili jednog dana. Malo sam neozbiljna i neću da prodružim. Zbogom.
XVIII
GOSPOĐA DE L’ESTORADE LUJZI DE CHAULIEU
Aprila
Anđele moj, ili zar ne bi bilo bolje reći: đavole moj, ožalostila si me, iako to nisi htjela, i kad ne bismo bile jedno, rekla bih da si me uvrijedila; ali zar ne vrijeđamo i sami sebe?
Kako se dobro vidi da još nisi zaustavila svoju misao na onoj konačnoj riječi koja ugovorom vezuje ženu i muškarca! Neću da budem protiv filozofa i zakonodavaca, jer oni silom okolnosti sami sebi protivreče; ali, mila, čineći brak neporečnim i namećući mu formu jednaku za sve i nemilosrdnu, stvorili su od svakoig braka potpunu neskladnost, kao što su i sarmi ljudi među sobom. Svaki brak ima svoje nevidljive i različite zakone.

Brak na selu, gdje će dva bića biti uvijek zajedno, nije jednak s brakom u gradu, gdje razonode čine život raznovrsnim. Brak u Parizu, gdje život teče kao bujica, razlikovat će se od braka u provinciji, gdje je život mirniji. Ako uvjeti zavise od mjesta, oni zavise još više od karaktera. Žena genijalnog čovjeka treba samo dopustiti da je muž vodi, a žena glupaka treba, pod svaku cijenu, da upravlja, ako se osjeća pametnija od njega, Možda, najzad, razmišljanje i razum vode pokvarenosti. Po nama, zar računica u osjećanju nije pokvarenost? Ljubav koja razmišlja nije prava; ona je lijepa samo spontana i u ornim uzvišenim izlijevima koji isključuju svaku sebičnost. Reći ćeš prije ili poslije, mila moja: — „Da, dvoličnost je isto toliko potrebna ženi koliko i steznik, ako se pod divoličnošću razumije šutnja one koja ima smjelosti da šuti, ili računica potrebna budućnosti. Svaka udata žena uči na svoju štetu društvene zakone koji nisu u suglasnosti u mnogim tačkama s prirodnim zakonima. Može se u braku imati dvanaestoro djece, ako se u nj stupa u naše doba; i kad bismo ih imale, izvršile bismo dvanaest zločina, stvorile dvanaest nesreća. Zar ne bismo izložile bijedi i očajanju ta divna bića? Ali dva djeteta to su dvije sreće, dva dobra djela, dva stvorenja u skladu s običajima i suvremenim zakonima. Prirodni i društveni zakon su neprijatelji; mi srno zemljište na kome se bore. Zar ćeš nazvati pokvarenošću mudrost siupruge koja se stara da se porodica sama ne upropasti? Bilo da se računica upotrijebi jednom ili više puta, sve je izgubljeno u srcu. Upotrijebit ćete i vi, jednog dana, to odvratno računanje, lijepa barunice dte Maeumer, kad budete sretna i ponosita žena čovjeka koji vas obožava; ili, bolje reći, taj će vas viši čovjek poštedjeti toga, jer će on to činiti.

Kao što vidiš, ludo moja, pažljivo smo ispitale društveni zakon u odnosu prema bračnoj ljubavi. Uvidjet ćeš da polažemo račune samo seibi i Bogu o sredstvima kojima se služimo da bismo neprekidno održavale sreću u svojim domovima, i da je računica bolja od nerazmišljene ljubavi koja stvara žalost, svađe i neslogu. Upoznala sam se, na žalost, s ulogom žene i majke. Da, anđele moj, primorane smo na te nevine laži da bismo bile plemenita stvorenja vršeći svoje dužnosti. Smatraš da sam dvolična zato što hoću da me Louis postepeno upoznaje; ali zar duboko poznavanje ne stvara neslogu? Hoću da ga mnogo zaposlim da bih ga što više odvojila od sebe, radi njegove srećeračunica strasti nije takva. Ako je nježnost neiscrpna, strast to nije: vještina je za čestitu ženu da je pametno rasporedi kroz cio život. Ma ti bila i odvratna, ostajem pri svojim načelima smatrajući da sam uzvišena i plemenita. Vrlina je, mila moja, svojstvo koje se sasvim različito ispoljava u raznim sredinama: vrlina u Provansi, Carigradu, Londonu i Parizu ima sasvim različite posljedice, isiko je uvijek ista. Svaki je ljudski život veoma složen, ali, posmatran s izvjesne visine, izgleda običan. Kad bob htjela da Louis bude nesretan i da naša veza bude mrska, bilo bi potrebno samo da mu činim sve po volji. Nisam bila sretna kao ti da sretnem više biće, ali ću možda imati zadovoljstvo da ga usavršim. Za pet godina vidjet ćemo se u Parizu. Bit ćeš očarana i reći ćeš mi da sam se prevarila, da je gospodin de l’Estorade bio i ranije čovjek od vrijednosti. Sto se tiče ljubavi, onih uzbuđenja koja osjećam preko tebe, noćnih stajanja na balkonu pri slaboj zvjezdanoj svjetlosti, pretjeranog obožavanja i veličanja, znala sam da treba da se tega odreknem. Tvoj sretni život zavisi samo od tvoje volje; moj je ograničen, u obimu La Crampade, i ti me koriš zbog opreznosti koju zahtijeva nepostojana, skrivena, bijedna sreća da bi postala trajna, bogata d tajanstvena! Mislila sam da sam već stekla draži jedne ljubavnice kao supruga, ali si me postidila. Tko je u pravu od nas dvije? Možda obje podjednako; možda veoma skupo plaćamo društvu svoje haljine, titule, djecu! I ja imam svoje crvene kamelije; one su na mojim usnama, u osmijesima namijenjenim dvama bićima, ocu i sinu, kojima sam odana d u istovrijeme i rob i gospodar. Ali, mila moja, ti si mi otbrila sve što siam izgubila! Pokazala ai mi šta sam žrtvovala kao udata žena. Malo sam uživala u slobodi u kojoj se ti krećeš, i ne želim da ti govorim o suzama koje sam brisala čitajući tvoja pisma. Ipak žaljenje nije kajanje, iako je donekle slično. Rekla si mi da sam u braku poslala neosjetljiva! Na žalost, ne; osjetila sam to kad sam plakala saznavši da te je ponijela bujica ljubavi. Ali otac mi je dao da čitam jednog od najboljih naših pisaca i sljedbenika Bossuetovih, jednog od onih svirepih političara čije misli stvaraju uvjerenje. Dok si ti čitala Cotrinnu, ja sam čitala Bonalda, i sva je tajna moje filozofije u budućoj porodici, svetoj i zdravoj. S Bonaldova gledišta, tvoj je otac imao pravo u svom izlaganju. Zbogom, ljubavi moja.

XIX
LUJZA DE CHAULIEU GOSPOĐI DE L’ESTORADE

Pa, ti si divna, žena, Renee. Slažem se sad da je pošteno lagati: jesi li zadovoljna? Uostalom, čovjek koji 'nas voli pripada nam; imamo pravo da od njega stvorimo glupaka tili genijalnog čovjeka; ali, među nama, obično od njih stvaramo glupake. Od svoga ćeš stvoriti genijalnog čovjeka i sačuvat ćeš tajnu: dva divna djela! Kad ne bi bilo raja, teško bi se prevarila, jer se dragovoljnio izlažeš mučenju. Hoćeš da je slavoljubiv i zaljubljen! Ali, pravo si dijete. Zar ti nije dovoljno što je samo zaljubljen? Dokle je računica vrlina a vrlina računica? Nećemo se valjda posvađati zbog ovog pitanja jer je Bonald tu. Mi smo čestite i hoćemo to da budemo; ali ovog trenutka smatram da si, i pored svog podvaljivanja bolja od mene. Da, ja sam užasno neiskrena: volim Felipea, a krijem to od njega gnusnom dvoličnošću. Željela bih da ga vidim kako skače s drveta na zid, sa zida na moj balkon; a kad bi to učinio, porazila bih ga svojim preziranjem. Kao što Vidiš, ja sam veoma iskrena? Tko me u tome sprečava? Koja mi tajanstvena sila smeta da iskažem tom dragom Felipeu svu sreću koju mi pruža u izobilju svojom ljubavlju čistom, potpunom, velikom, tajnom, savršenom?

Gospođa de Mirbel radi moju sliku; mislim da mu je dam. Svakog me dana sve više iznenađuje ona živost koju, ljubav daje životu, kako je sve zanimljivo: vrijeme, rad, beznačajne stvari! Kako divna veza prošlosti i budućnosti u sadašnjosti! Živi se u sva tri vremena. Da li je isto tako kao kad smo bile sretne? O, reci mi, šta je sreća? Da li umiruje ili zanosi? Veoma sam nespokojna, ne znam kako da se ponašam: u srcu me nešto neodoljivo vuče njemu, iako se tome protive razum i pristojnost. Najzad, razumijem tvoju radoznalost prema Louisu, jesi li zadovoljna? Sreća koju Felipe osjeća što mi pripada, njegova ljubav na odstojanju i njegova poslušnost nesnosne su mi kao što me njegovo duboko poštovanje vrijeđalo kad je bio samo moj učitelj

španjolskog jezika. Dođe mi da mu viknem pri prolazu: „Glupače, ako me voliš po vanjštini, što bi li tek bilo kad bi me poznavao.

Oh, Renee, ti spaljuješ moja pisma, zar ne? Ja ću spaliti tvoja. Kad hi ove tajne i iskrene misli pročitale druge oči osim naših, rekla bih Felipeu da ih iskopa i da ubije te ljude radi veće sigurnosti.

Ponedjeljak

Ah, Renee, kako da ispitam ljudsko srce? Otac će mi predstaviti tvog gospodina Bonalda, i pitat ću ga o tome, kad je tako pametan. Bog je sretan što može čitati u našem srcu. Da li sam još uvijek anđeo za tog čovjeka? U tome je suština. Kad bih u pokretu, u pogledu, u tonu riječi primijetila da me manje poštuje nego kad je bio moj učitelj španjolskog jezika, bila bih sposobna da sve zaboravim! Reći ćeš: čemu ove krupne riječi, ova znatna odluka? Evo zašto, mila moja. Moj krasni otac, koji se sa mnom ponaša kao stari zaljubljeni gospodin s mladom ženom, zamolio je gospodu de Mirbel, kao što sam ti saopćila, da izradi moju sliku. Postarala sam se da dobijem dosta lijepo izrađenu kopiju da bih je mogla dati vojvodi, a original poslati Felipeu. Juče sam izvršila pošiljku, popratyivši je ovim riječima:

„Don Felipe, vaša potpuna odanost zaslužuje slijepo povjerenje; vrijeme će pokazati da se nije učinila suviše velika čast jednom čovjeku."

Nagrada je velika, liči na obećanje i, što je strašno, na poziv; ali, što će ti izgledati još strasnije, htjela sam da nagrada izrazi i obećanje i poziv a ne ponudu. Ako u odgovoru bude moja Lujza, ili samo Eujza, propao je.

Utorak

Ne, nije propao... Taj bivši ministar divan je ljubavnik. Evo njegova pisma:

„Kad god vas nisam vidio, mislio sam na vas, zanesen vašom slikom, koja se nikad nije ocrtavala brzo u mračnom carstvu snova u koje ste vi unijeli svjetlost.

Odsad će se moj pogled odmarati na ovoj divnoj bjelini, na ovom, tako reći, čarobnom predmetu, jer su za mene vaše plave oči žive, i slika postaje stvarnost. Zakasnio sam pismom zbog pretjerane želje da uživam u tom promatranju kad sam vam rekao sve što je trebalo prešutjeti.

Da, od juče, sam u sobi s vjma, odao sam se prvi put u životu potpunoj savršenoj, beskrajnoj sreći. Kad biste mogli vidjeti-kamo sam vas stavio, između Bogorodice i Boga, razumjela biste bako sam nemirno proveo noć. Ali, saopćavajući vam to, ne bih htioda vas vrijeđam, jer bih toliko patio zbog pogleda u kome ne bi bilo anđeoske dobrote koja mi daje život da vas unaprijed molim za oproštaj. Kad biste htjeli, kraljice imog života i moje duše, da mi pružite ma i najmanji dio ljubavi koju vam dajem!

To *kad* moje neprekidne molbe namučilo mi je dušu. Nalazio sam se između uvjerenja i zablude, života i smrti, i svjetlosti i mraka. Zločinac za vrijeme donošenja presude nije nespokojniji od mene koji se optužujem pred vama zbog te smjelosti. Osmijeh na vašim usnama koji sam gledao s vremena na vrijeme stišavao je ovo nespokojstvo, izazvano strahom da vam se ne dopadnem.

Otkako postojim, nitko se, čak ni majka, nije nasmiješio na mene. Lijepa djevojka koja mi je bila namijenjena odbila je moje srce i zaljubila se u mog brata. Moji napori u politici misu uspjeli. U očima svog kralja vidio sam samo želju za osvetom; mi smo od djetinjstva toliki neprijatelji da je smatrao kao veliku uvredu kad sam po želji skupštine došao na vlast. Ma koliko da smo postojani, ipak bi nas sumnja pokolebala. Uostalom, da budem iskren: znam da sam ružan i da je teško poznati moje srce pod takvom spoljašnošću.

Želja biti voljen postala je san kad sam vas vidio. Stoga, ikad sam vas zavolio, shvatio sam da samo odanošću mogu opravdati svoju ljubav. Promatrajući ovu sliku, gledajući taj božanstveni osmijeh, u mojoj se duši i protiv moje volje pojavila nada. Ta svjetlost svanuća u stalnom je sukobu s tamom sumnje, sa strahom da vas ne uvrijedim ako joj dopustim da se pojavi.

Ne, još me ne možete voljeti, ja to osjećam; ali kad ispitate moć, postojanost, veličinu moje neizmjerne ljubavi, dat ćete joj jedan kutak u svom srcu. Ako vas moja želja, vrijeđa, reći ćete mi to bez ljutine, i ja ću se povući; ali ako biste htjeli pokušati da me volite, recite to obazrivo onome koji je sav sretan što vam služi."

Mila moja, dok sam čitala ove posljednje riječi, izgledalo mi je kao da ga vidim blijedog kaošto je bio one večeri, kad sam mu rekla, pokazujući mu kameliju, da primam divnu izjavu njegove odanosti. U ovim rečenicama, koje su izražavale pokornost, nisam opazila običan retorski ukras kojim se služe zaljubljeni i osjetila sam neko neobično uzbuđenje... sreću.

Bilo je veoma ružno vrijeme; nisam mogla otići u Butanjsku šumu a da ne izazovem sumnju, jer je majka, koja izlazi često po kiši, ostala kod kuće sama.

Srijeda, veće

Vidjela sam ga u Operi. Mila, izmijenio se: sardinski poslanik doveo ga je u našu ložu. Vidjevši pomom pogledu da ne osuđujem njegovu smjelost, kao da je bio zbunjen, pa je tad i markizu d'Espard nazvaogospođicom. Njegove su oči sijale jače od lustera. Najzad, izišao je kao netko tko se boji da ne učini kakvu nesmotrenost. „Barun de Macumer je zaljubljen", rekla je gospođa de Maufrigneuse mojoj majci. — „Utoliko je eudnovatije što je bivši ministar", odgovorila je majka.

Imala sam snage da posmatram markizu d'Espard, gospođu de Maufrigneuse i svoju majku kaoosbbu koja ne poznaje strani jezik a želi da sazna o čemu se govori; u sebi sam pak osjećala neizmjernu radost u kojoj je, bar mi se tako činilo, plivala moja duša. Postoji samo jedina riječ koja može izraziti ono što osjećam — ushićenje! Felipe voli toliko te smatram da je dostojan moje ljubavi. Ja sam izvor njegova života i imam u ruci nit koja vodi njegovu misao. Najzad, ako treba jedna drugoj da kažemo sve, jako bih željela da ga vidim kako savlađuje sve prepreke, kako dolazi meni, da me zaprosi, dia bilh provjerila da li bi tu neobuzdanu ljubav stišao jedan moj pogled.

Mila moja, prekinula sam pisanje, uzbuđena. Pišući td, čula sam vani šum i ustala. S prozora sam ga vidjela kako ide po zidu, izlažući se opasnosti da pogine. Prišla sam prozoru svoje spavaće sobe i dala mu samo jedan mak; skočio je sa zida visokog deset stopa, otrčao na put do mjesta odakle sam ga mogla vidjeti, da bi mi

pokazao kako se nije povrijedio. Ova pažnja, u trenutku kad je trebalo da bude onesviješten padom, toliko me uzbudila da plačem ne znajući zašto.

Šta li je tražio? Šta li je htio da mi kaže taj jadni, ružni čovjek?

Ne usuđujem se više da ti iznosim svoje misli. Idem da legnem radosna, pomišljajući na sve što bismo rekle jedna drugoj kad bismo bile zajedno. Zbogom lijepa, nijema ženo. Nemam vremena da te grdim zbog tvoje šutnje, ali već je više od mjesec dana kako mi se nisi javila. Da nisi možda sretna? Da nisi možda izgubila slobodnu volju kojom si se toliko ponosila i koja me večeras umalo nije ostavila.

XX
RENEE DE L'ESTORADE LUJZI DE CHAULIEU
Maja

Ako je ljubav životna snaga svijeta, zašto je ozbiljni filozofi ne preporučuju u braku? Zašto društvo smatra za najviši zakon da ženu žrtvuje porodici stvarajući na taj način neminovno jednu potajnu borbu u braku, borbu koju je predvidjelo, i tako opasnu da je izmislilo sredstva kojim je naoružalo muškarca protiv nas, znajući da možemo sve uniStiti balo moćnom ljubavlju, bilo upornošću skrivene mržnje? U ovom trenutku vidim, u braku, dvije suprotne sile koje je trebalo da zakonodavac ujedini. Čitajući tvoje redove, pitam se: kad li će biti ujedinjene? Oh, mila, samo jedno tvoje pisano ruši zgradu koju je sagradio veliki pisac iz Aveyrona i u kojoj sam zadovoljno stanovala. Zakon su stvorili sitarci, i žene to vide. Oni su sasvim pametno riješili da nas bračna ljubav bez strasti ne ponižava i da žena treba da se daje bez ljubavi čovjeku čim je po zakonu postala njegova. Starajući se o porodici, omi su se ugledali na prirodu koja se brine samo o neprekidnom održavanju vrste. Ranije sam bila biće, sad sam stvar! Koliko li sam suza prolila daleko od tebe, sama, i koje bih rado dala za jedan osmijeh utjehe! Otkud ta nejednakost sudbine? Dopuštena ljubav oplemenjuje tvoju dušu. Za tebe je cilj života biti u zadovoljstvu. Tvoje će patnje zavisiti samo od tebe. Tvoja će dužnost, ako se udaš za Felipea, biti najprijatnije, najljepše osjećanje. Naša je budućnost puna odgovornosti, i ja je očekujem nespokojna i radoznala.

Ti voliš, on te obožava. Mila, predaj se potpuno ovom lijepom snu koji smo toliko priželjkivale. Tu ljepotu, tako nježnu i tako lijepo oličenu u tebi, Bog je stvorio da zanosi i očarava: On uma svoje planove. Da, anđele moj, čuvaj dobro tajnu svoje privlačnosti i stavi Felipea na one rijetke probe koje srno izmislile da bismo saznale da li će onaj o kome smo snivale biti dostojan nas. Naročito ne misli da li te on voli nago da li ga ti voliš: ništa nije nesigurnije od obmane koju stvara u našoj duši radoznalost, želja, vjera u sreću. Ti, koja si još slobodna, preklinjem te, ne izlaži se bez osjećanja opasnom bračnom ugovoru koji se ne može opozvati. Ponekad, kad su duše bez društvene dvoličnosti, jedina riječ, jedan pogled u povjerljivom razgovoru, otkrivaju ponor. Dovoljno si plemenita, dovoljno sigurna u sebe da bi mogla smjelo ići stazama na kojima bi se druge izgubile. Ne možeš da pojmiš kako sam nespokojna zbog tebe. Iako si daleko, vidim te, učestvujem u tvom osjećanju. Piši mi, ne izostavi ništa! Tvoja pisma unose živost u moj domaći život koji je tako proist, tako miran, jednostavan kao put jednog oblačnog dana. Ono što se dešava ovdje posljedica je moje duševne borbe; o njoj ću te obavijestiti docnije, jer dianas ne želim o tome govoriti. Kolebam se sjetna i uporna, čas utučena, čas puna nade. Možda tražim od života više sreće nego što zaslužujem. U mladosti smo dosta sklone da težimo da idealno i stvarno budu u saglasnosti! Misli kojima se zanosim sasvim sama, sjedeći ispod jedne stijene u svom parku, dovele su me do zaključka da je ljubav u braku slučaj iz kojeg je nemoguće izvesti zakon po kome se treba upravljati. Moj filozof iz averonskog okruga ima pravo što smatra porodicu kao društvenu jedinku jedino moguću li što joj potčinjava ženu, koja je oduvijek i bila u tom položaju. Rješenje tog značajnog pitanja, gotovo strašnog za nas, nalazi se u našem prvom djetetu. Stoga bih htjela da budem majka, pa ma to bilo samo da bih pružila hrane pretjeranoj djelatnosti svoje duše.

Louis je još uvijek veoma dobar; njegova je ljubav postojana, a mojia nježnost neshvatljiva; sretan je, i za sebe bere plodove i ne brinući se za napore zemlje koja ih daje. Kakva sretna samoživost! Ma koliko da me to stoji, staram se da ga održim u obmani, kao što se majka, prema zamisli koju imam o majci, stara da pruži zadovoljstvo djetetu. Njegova je radost toliko velika da ga zasjenjuje i svojim odbljeskom dopire do mene. Održavam ga u zabludi smiješkom ili pogledom, zadovoljna sigurnošću da mu pružim sreću. Isto tako, iz milošte ga u kući zovem „dijete moje". Očekujem nagradu za tolike žrtve koje će ostati tajna između Boga, tebe i mene. Materinstvo liči na poduzeće kome sam otvorila ogroman kredit: ono mi danas duguje mnogo, bojim se da neću biti dovoljno nagrađena. Na njemu je da u meni razvije energiju i uveća nježnost mog srca, da mi sve vrati neizmjernom radošću. Bože, da se ne prevamm! Od toga zavisi moja budućnost i, strašno je i pomisliti, moja vrlina.

XXI
LUJZA DE CHAULIEU GOSPOĐI RENEE DE L'ESTORADE
Juna

Mila moja, tvoje je pismo došlo imo naručeno da bi mi odobrilo jedan smioni postupak na koji sam mislila i danju i noću.

U meni postaji neka sklonost prema nepoznatim ili, bolje reći, zabranjenim stvarima, što me uznemiruje i nagovještava borbu između društvenih i prirodnih zakona. Ne znam da li je u meni priroda jača od društva, ali opažam s iznenađenjem da sam izmirila ove sile. Najzad, da budem jasna, htjela sam razgovarati s Felipeom, nasamo: noću, pod lipama, na kraju našeg vrta. Zacijelo, tu želju ima djevojka koja zaishržuje ime torokuše, kako me zove vojvotkinja šaleći se, što i moij otac potvrđuje. Ipak smatram da je ova moja nedopuštena želja mudra i pametna. Nagrađujući istovremeno toliko noći provedenih ispod mog zida, hoću da saznam šta misli moj Felipe o mom postupku, da ga ocijenim u takvoj okolnosti; da ga uzmem za muža, ako bude veličao moju krivicu; ili da ga više nikad ne vidim, ako me ne bude poštivao i ne bude drhtao više negokad me pozdravljao

prolazeći na konju Elizejskim poljima. Što se tiče svijeta. manje se izlažem opasnosti da na ovaj način vidim svog dragana nego da mu se smiješim kod gospođe de Maufrigneuse ili stare markize de Beaiuseant, gdje smo sad opkoljeni špijunima, jer tko zna kako promatraju djevojku u koju sumnjaju da obraća pažnju na čudovište kao što je Macuimer.

Kad bi samo znala koliko sam bila uzbuđena misleći na ovaj plan, koliko sam se trudila da sebi predstavim kako će se ostvariti! Zažalila sam za tobom. Mi bismo ćaskale neko vrijeme gubeći se u labirintu neizvjesnosti i uživajući unaprijed u svima dobrim i rđavim stranama prvog noćnog sastanka, u tišini i sjenci lijepih lipa Chaulieuova dvorca obasjanih mjesečinom. Drhtala sam od uzbuđenja govoreći: „Ah, Renee, gdje si?" Ali, tvoje je pismo zapalilo barut i moji, su posljednji obziri odletjeli u zrak. Bacila sam kroz prozor svom iznenađenom obožavaocu ključ malih virata na kraju vrta s ovom ceduljom:

„Želimo vas spriječiti da pravite gluposti. Kad biste se povrijedili u padu, naudili biste časti osobe za koju kažete da je volite. Jeste la dostojni novog dokaza poštovanja i zaslužujete li da se s vama govori kad mjesec ostavi u sjenci lipe na kraju vrta?"

Sinoć, u jedan sat, kad je Griffith htjela leći, rekla siam joj: „Uzmite svoj šal i pratite me; hoću da idem na kraj vrta a da o tome nitkoništa ne zna." Nije mi rekla ni riječi i pošla je s,a mnom. Koliko sam bila uzbuđena, moja Renee! Čekajući ga prijatno uznemirena, primijetila sam kako se prikrada kao sjen. Došavši u vrt bez smetnje, rekoh gospođici Griffith: „Neka vas ne iznenadi, tu je barun de Macumer; zbog njega sam vas pozzvala." Šutjela je.

— Šta hoćete sia mnom? — rekao mi je Felipe uzbuđenim glasom koji je odavao da su ga šuštanje naših haljina u noćnoj tišini kao i šum naših koraka po pijesku, ma koliko bili laki, veoma uznemirili.

— Hoću da vam kažem ono što ne bih mogla napisati — odgovorila sam mu.

Griffith se povukla nedaleko od nas! Noć je bila topla i mirisna. U tom trenutku bila sam ushićena što siam gotovo sama s njim u sjenci lipa izvan kojih se vrt kupao u mjesečevoj svjetlosti pojačanoj odbljeskom bijelih zidova dvorca. Ova suprotnost sjenke i svjetlosti bila je simbol tajne naše ljubavi koja će se završiti javnošću vjenčanja. Pošto smo kratko vrijeme uživali u ovom položaju novom za oboje, kojim smo bili i iznenađeni, otpočeh pokazujući mu brijest.

— Iako se ne bojim ogovaranja, neću više da se penjete na ovo drvo ni na ovaj zid. Dosta smo bili neozbiljni; uzvisimo svoje osjećaje preima svom položaju. Da site poginuli pri padu, umrla bih osramoćena... — Promatrala sam ga, bio je veoma blijed. — A da vas je netko iznenadio u tom položaju, posumnjalo bi se u mojiu imajku ili mene...

— Oprostite mi — rekao je tiho.

— Prođite bulevarom, poznat ću vaš korak, i kad budem htjela da vas vidim, otvorit ću prozor; ipak, vas i sebe izložit ću toj opasnosti samo u krajnjem slučaju. Zašto ste me primorali svojom nesimotrenošću da učinim drugu, dajući vam povoda da imate rđavo mišljenje o meni? — Spazila sam u njegovim očima suze koje su bile najljepši odgovor.

— Treba da smatrate — rekoh mu smiješeći se — da je moj pokušaj veoma smion...

Pošto smo se malo prošetali u tišini pod drvećern, rekao je:

— Smatrat ćete da sam glup, a ja sam toliko opijen srećom da nemam ni snage ni misli; ipak znajte da su vaši postupci u mojim očima sveti samim tim što ih sebi dopuštate. Poštovanje koje osjećam prema vaima može se uporaditi samo s poštovanjem koje imam prema Bogu. Uostalom, gospođica Griffith je tu.

— Ona je tu zbog drugih a ne zbog nas, Felipe — rekla sam živo. Shvatio me.

— Znam — nastavio je promatrajući me ponizno — da bi se, i kad ne bi bila prisutna, sve zbilo među nama kao da je ovdje. Ako nismo pred ljudima, mi smo uvijek pred Bogom, i naše nam je vlastito poštivanje isto toliko potrebno kao d društveno.

— Hvala, Felipe — rekla sam pružajući mu ruku pokretom koji ti već vidiš. — Žena, a i ja sam to, sklona je da voli čovjeka koji je razumije. Da, samo sklona — nastavih savlađujući se. — Neću da se nadate nečem više nego što želim da vam pružim. Moje će srce pripasti samo onom koji bude znao da iz njega čita i da ga dobro shvati. Naši osjećaji, iako nisu potpuno slični, treba da budu jednaki i po dubini i po plemenitosti. Ne želim da sebe uzddgnem, jer ono što smatram da je vrlina bez sumnje nije marna; ali kad ih ne bih imala, bila bih očajna.

— Pošto ste me primili za slugu, dopustili ste mi i da vas volim — rekao mi je drhteći i gledajući me stalno. — Imam više nego što sam u početku želio.

— Ipak — odgovorila sam mu živo — smatram da je vaš dio bolji od moga; neće mi hiti žao ako ga promijenim, a ta promjena zavisi od vas.

— Zahvaljujem vam — rekao je. — Znam koje su dužnosti čovjeka koji iskreno vodi. Treba clia vam đokažem da sam dostojan vas, a vi imate pravo da me kušate koliko hoćete. Možete me odbaciti ako se razočarate.

— Znam da m-e volite — rekla sam mu. — Dosad (naglasila sam tu riječ) vas pretpostavljam ostalima, i zato ste ovdje.

Tad smo ponovo' malo prošetali razgovarajući., i moram ti priznati da se moj Španjolac, raspoložen, iskreno ispovijedio iznoseći mi ne svoju strast već svoju ljubav; znao je objasniti mi svoje osijećaje upoređujućd ih divno s božanskom ljubavi. Njegov opojni glas, koji je davao naročitu vrijednost njegovim mislima i inače izvrsnim, ličio je na slavujev. Govorio je tiho i veoma brzo: to je bio izlijev srca.

— Prestanite — rekla sam ma — ostala bih duže no što treba... — Pokretom ruke dala sam mu znak da ide.

— Vi ste dali riječ, gospođice — rekla mi je Griffith.

— Možda u Engleskoj, ali ne u Francuskoj — odgovorila sam nemamo. — Hoću da se udam iz ljubavi i da ne budem prevarena: u teme je sve.

Kao što vidiš, mila (moja, kako ljubav nije htjela k meni, ja sam uradila kao Muhamed s brijegom.

Petak

Ponovo sam vidjela svog roba: postao je bojažljiv, tajanstven i pobožan, što mi se sviđa. Ali ništa, ni u njegovu pogledu, ni u njegovu ponašanju ne daje povoda svijetu da nazre u njemu tu neizmjernu ljubav koja je samo meni poznata. Ipak, mila moja, nisam zanijeta, potčinjema, pobijeđena; naprotiv, ja pobjeđujem, vladam, zanosim... Najzad, ja rasuđujem. Htjela bih ponovo osjetiti onaj sirah koji je u meni izazivao zanosni utjecaj učitelja, običnog građanina koga nisam htjela. Postoje dvije ljubavi: jedina koja zapovijeda i druga koja sluša; razlikuju se i izvori su dviju različitih strasti; radi svog života, možda žena treba da osjeti i jednu li drugu. Mogu li ove dvije strasti biti u jednom biću? Moramo li voljeti čovjeka koji nas vodi? Da li će Felipe biti jednog dana moj gospodar? Da li ću drhtati kao što on drhti? Ova me pitanja uznemiruju. On je zaslijepljen ljubavlju. Na njegovu mjestu smatrala bih da je gospođica Ohaulieu pod onim lipama bila neprirodno ozbiljna, ukočena, hladna. Ne to ne znači voljeti, već igrati se vatrom. Ipak mi se Felipe dopada; sad sam spokojna i zadovoljna. Nema više prepreka! Kakio je to strašno! Sve se stišalo i klonulo u meni; bojim se ispitivati samu sebe. Pogriješio je što je krio od mane toliku ljubav; ostala sam svoj gospodar. Uostalom, šta mi to vrijedi? Da, draga, ma kako da mi je prijatna uspomena na to kratko vrijeme provedeno pod drvećem, smatram da se to zadovoljstvo ne može poirediti s uzbuđenjem koje siam osjećala kad sam se odlučivala da li da idem ili da ostanem, da li da mu pišem ili da šutim. Neće li biti tako sa svima našim zadovoljstvima? Da li je bolje odlagati ih nego uživati? Da li je nadanje bolje od stvarnosti? Jesu li bogati uvijek nezadovoljni? Da nismo postale suviše osjećajne razvijajući pretjerano, moć svoje mašte? Ima trenutaka kad strepim od te pomisli. Znaš li zašto? Pomišljam da dođem u vrt bez gospođice Griffith. Kuda bi me to odvelo? Mašta nema granica, a zadovoljstva ih imajiu.

Reci mi, pametna ženo, kako ću izmiriti ove dvije krajnosti u ženinu životu?

XXII

LUJZA FELIPEU

Nisam zadovoljna vama. Ako niste plakali čitajući Racineovu „Berenice“, ako nju ne smatrate za najstrašniju tragediju, vi me nećete shvatiti, mi se nećemo nikad razumjeti: prekinimo, ne viđajmo se, zaboravite me. Ako mi ne odgovorite povoljno, zaboravit ću vas, bit ćete za mene gospodin barun de Maciumer, ili, bolje, nećete biti ništa, kao da niste ni postojali.

Juče ste kod gospođe d’Espard izgledali tako zadovoljni da mi se to nije nimalo svidjelo. Bili ste uvjereni da vas volim. Najzad, sloboda vašeg ponašanja uplašila me, i ja nisam poznala u vama, tog trenutka, onog slugu o kome ste govorili u svom prvom pismu. Ne samo što niste bali zamišljeni kao što treba da bude čovjek koji voli već ste bili duhoviti. Tako se ne ponaša onaj koji iskreno vjeruje: on je uvijek skrušen pred božanstvom. Ako nisam bolja od drugih, ako ne gledate u meni izvor svog života, vrijedim manje nego žena, zato što sam tada samo obična žena. Izazvali ste moju sumnju, Felipe; ona je podigla svoj glas tako da je nadjačala ljubav, i kad promatram našu prošlost, u pravu sam da sumnjam.

Znajte, gospodine ministre svih mogućih Španija, da sam ozbiljno razmišljala o bijednom položaju svoga spola. Moja nevinost, i pored velikog iskustva, ostala je čista. Slušajte šta mi je ovo iskustvo reklo i šta ću vam ponoviti.

Za sve drugo; za dvoličnost, za neodržanje riječi, neispunjena obećanja, postoje suci koji sude, ali nije tako s ljubavlju koja je istovremeno krivac, tužilac, branilac, sud i izvršitelj; jer najgnusnije nevjere, najstrašniji zločini ostaju nepoznati, vrše se u najvećoj tajnosti, bez svjedoka, i, na svaki način, u interesu je žrtve da šuti. Ljubav, dakle, ima svoj zakon, svoju osvetu: to se svijeta ne tiče. Ja sam odlučila da nikad ne oprostim krivcu, a ništa nije beznačajno u ljubavi.

Juče ste ličili na čovjeka koji je siguran da je voljen. U pravu ste da u to vjerujete, ali bili biste krivac u mojim očima ako biste izgubili onu prirodnu ljupkost koju ste imali uslijed nespokojnih nadanja. Ne želim da ste ni bojažljiv ni uobražen, ne želim da se bojite da ćete izgubiti moju ljubav, jer bi to bila uvreda; ali ne želim ni da vam spokojstvo dopusti da olako shvaćate ljubav. Ne treba nikad da budete slobodniji od mene. Ako ne poznajete bol koji sumnja stvara u duši, bojte se da vam to ne pokažem.

Jednim jedinim pogledom otlkrila sam vam svoju dušu, i vi site je razumjeli. Vama pripadaju najčistiji osjećaji koji su ikad postojali u djevojačkoj duši. Misli o kojima sam vam govorila obogatile su samo glavu; ali kad uvri jedemo srce zatraži savjet od razuma, vjerujte mi da će djevojka biti kao anđeo koji zna i može sve. Ako me volite ikia što u to vjerujem, a ja osjetim i najmanju promjenu u vašoj ranije pokazanoj bojazni, pokornosti, smjernom nadam ju i obuzdanoj želji; ako primijetim jednog dana i najmanju sjenku na toj prvoj i lijepoj ljubavi koju sam osjetila preko vas, kunem vam se, Felipe, da vam ništa neću reći, da vas neću uznemiriti pismom ozbiljnim, dostojanstvenim, plahovitim ili samo pogrdnim kao što je ovo. Ne bih vam rekla ništa, Felipe: vidjeli biste me tužnu kao što su ljudi koji predosjećaju smrt; ipak, ne bih umrla prije nego što vam ne bih nanijela najveću sramotu, obeščastila onu koju ste voljeli, izazvala u vama doživotno kajanje, jer bih bila izgubljena u očima ovog svijeta i zauvijek prokleta u drugom.

Dakle, ne izazivajte u meni ljubomoru na drugu sretnu Lujzu, na obožavanu Dujzu, na onu čija je ljubav uživala u čistoj ljubavi i koja je imala, prema uzvišenim riječima Danteovim,

Senza hrama, sicura ricchezza!

Znajte da sam prelistala njegov „Pakao“ da bih pronašla najbolnije mučenje, strahovitu moralnu kaznu kojoj ću dodati vječnu božju osvetu.

Juče ste svojim ponašanjem zaboli u moje srce hladnu i okrutnu oštricu sumnje. Razumijete li? Sumnjala sam u vas, i zbog toga sam toliko patila da više neću sumnjati. Ako vam je robovanje suviše teško, napustite ga, neću se zbog toga ljutiti na vas. Zar ne znam da ste duhovit čovjek? Sačuvajte za mene svu ljepotu svoje duše,

budite ravnodušni pred svijetom, izbjegavajte laskanja, veličanja, pohvalu, pa ma od koga dolazila. Dođite mi neomiljena i prezreni; recite mi da vas žene ne razumiju, da prolaze pored vas sasvim ravnodušno, da vas ni jedna ne bi znala voljeli i znat ćete tad šta ima za vas u isrou i ljubavi Lujzinoj. Naša blaga treba da budu tako lijepo skrivena da svi prelaze preko njih a da o njima ništa ne znaju. Da, ste lijepi, bez sumnje ne bih obratila pažnju na vas i ne bih našla toliko razloga da vas zavalim. Iako o njima ne znamo više nago što nam je poznato kako uslijed sunca cvijeta cvijeće ili sazrijevaju plodovi, ipak među ovim razlozima postoji jedan koji mi je poznat i koji me očarava. Privlačnost vašeg uzvišenog lica postoji samo za mene. Samo ja imam moć da vas izmijenim, da vas učinim ljepšim od svih ljudi; hoću da vaš duh zavisi samo o meni: ne treba da se otkrije drugima više nego vaše oči, vaša divna usta i vaše lice. Meni pripada pravo da potakneim vaš um kao što raspaljujem vaše poglede. Ostanite onaj natmureni i hladni, nenaspoložemi i prezrivi španjolski velikaš kakvi ste bili ranije. Ličili, ste na napušteno, porušeno dobro čijim se ruševinama nitko nije usudio prići, promatrajući ga izdaleka; sad krčite dobre putove da bi svi mogli da im priđu; postat ćete pravi Parižanim. Zar ste zaboravili moje uvjete? Vaša je radost suviše pokazavila da volite. Bio je potreban moj pogled, da vas spriječi da ne otkrijete u najvidovitijem, n ajpodrugljivijem i najduhovitijem pariškom salonu da je ArmandSa-Lujzia-Marija de Chaulieu uzrok vaše duhovitosti. Smatram da ste suviše plemeniti da biste se služili i, najmanjim političkim lukavstvom u svojoj ljubavi. Žalila bih vas kad ne biste sa mnom bili bezazleni kao dijete.

I pored ove prve greške, još vam se duboko divi

Lujza de Chaulieu

FELIPE LUJZI

Bog vidi i naše pogreške i naše kajanje: u pravu ste, Lujza. Osjetio sam da ste neraspoloženi, ali nisam mogao nazreti Zbog čega; vi ste mi to objasnili i pružili nove razloge dia vas obožavam. Vaša blaga ljubomora ispunila me srećom. Ništa nije svetije ni dostojnije poštovanja od ljubomore.

Anđele moj Ijepi, ljubomora je stražar koji nikad ne spava; ona je za ljubav ono što je bolest za čovjeka, ozbiljna opomena. Budite ljubomorni na vašeg slugu, Lujza: ukoliko ga budete jače tukli, u toliko će pokoran, ponizan i nesretan, više lizati batinu koja će mu kazivati koliko vam je stalo do njega, Ali, avaj, mila, ako ih vi niste primijetili, da li će Bog biti svjedok onih napora koje sam uložio da pobijedim svoju bojažljivost, kao i da svladam osjećanja, slaba po vašem mišljenju? Trudio sam se mnogo da pred vama budem kakav sam bio prije nego što sam vas zavolio. Uživali su u mom razgovoru u Madridu; htio sam da znate šta vrijedim. Ako je to sujeta, dobro ste je kaznili. Vaš posljednji pogled izazvao je u meni strah koji nikad nisam osjetio, čak ni onda kad sam vidio francusku vojsku pred Cadixom i kad sam po neislkrenim riječima svog gospodara osjetio da mi je život u opasnosti. Uzalud sam tražio uzrok vašem neraspoloženju; bio sam očajan zbog ovog nesklada naših duša, jer hoću raditi po vašoj volji, misliti kao vi, gledati vašim očima, uživati u vašem zadovoljstvu a osjećati vaš bol, kao što osjećam hladnoću i toplinu. Po mom mišljenju, moja krivica i vaš bol bili su posljedica razlike u životu našeg srca koji ste vi toliko uljepšali. Zar nju da naljutim!... ponavljao sam toliko puta kao lud.

Plemenita i lijepa Lujza, ako je išta moglo uvećati moju potpunu odanost prema vama i moje nepokolebljivo uvjerenje u vašu čistu savjest, to je učinila vaša posljednja ispovijest, koja je doprla do mog srca kao nešto novo. U njoj ste mi iznijeli moja vlastita osjećanja, objasnili stvari koje su mi bile nedovoljno jasne. Ako tako kažnjavate, kakve li su vaše nagrade? Zadovoljan sam što sam postao vaš sluga. Dali ste mi život kakvom se nisam nadao. Potpuno, sam vam odan, život mi nije bez cilja ni snaga uzaludna, pa ma i patio zbog vas, Rekao sam vam i ponavljam da sam još uvijek onakav kakav sam bio kad sam vam se stavio na raspoloženje kao ponizan i skroman sluga! Pa i kad biste se izložili sramoti i propasti, kao što kažete da bi moglo da bude, ja bih vas. jos više volio, zbog patnji koje ste sami htjeli! Očistio bih vam rane i izliječio ih; uvjerio bih Boga molitvama da niste vi krivi za svoje pogreške već drugi... Nisam li vam rekao da sam vam, po raznovrsnim osjećajima koja imam u svom srcu, i otac i majka, i sestra i brat? Zar nisam sve za vas, sve i ništa, što zavisi samo od vaše volje? Zar niste vi izazvali sve te osjećaje u srcu onog koji vas voli? Oprostite mi što sam katkad više ljubavnik nego otac i, brat, iako su oni uvijek iza njega. Kad biste mogli znati koliko sam sretan kad vas gledam lijepu i veselu, spokojnu i divnu, u kolima na Blizejiskim poljima ili u vašoj loži u kazalištu! Kada biste znali koliko se ponosim slušajući kako hvale vašu ljepotu i vaše držanje i koliko volim nepoznate koji vam se dive! Kad slučajno obrađujete moju dušu jednim pozdravom, ja sam i ponizan i gord, odlazim kao da me Bog blagoslovio, vraćam se veseo, i radost ostavlja u mojoj duši dug i svijetao trag: ona blista u dimu moje cigarete, i ja se sve više osjećam da krv koja struji u mojim venama pripada samo vama. Zar ne znate koliko vas volim? Pošto, smo se vidjeli, vraćam se u svoju sobu u kojoj blista saracenska raskoš; nju baca uzasjenak vaša slika čim dignem zavjesu kolja je skriva od tuđih pogleda. Postnatalni je dugo i sanjam, o sreći... U mašti nazirem život kome težim!

Jeste li nekad, u noćnoj tišini ili ljudskoj vrevi, čuli neki glas kako odjekuje u vašem dragom, malom uhu? Zar isu vam nepoznate tolike molitve upućene vama?

Promatrajući vas u tišmi, otkrio sam najzad! tajnu vaše ljepote, njenu vezu sa savršenstvom vaše duše; i tad, na španjolskom, iznosim harmoniju vaših dviju lijepih priroda u sonetima koje ne poznajete, jer se ne usuđujem da vam ih pošaljem, jer je moja poezija daleko ispod vrijednosti samog predmeta. Moje je srce toliko zauzeto vašim da uvijek mislim ma vas; i kad biste prestali da me volite, patio bih mnogo. Shvaćate li sad, Lujza, koliki je moj bol što sam, sasvim nehotično, bio uzrok vašeg nezadovoljstva i što nisam mogao pogoditi razlog? Moj lijepi dvostruki život prestao je; bilo mi je hladno ciko srca. Najzad, u nemogućnosti da i sebi objasnim vaše neraspoloženje, mislio sam da me više ne volite. Razmišljajući žalostan, ali još sretan, o svom položaju, dobio sam vaše pismo ikoje me je veoma obradovalo. O, grdite me uvijek tako!

Dijete koje slučajno padne kaže svojoj majci dižući se i krijući svoju povredu: „Oprosti!“ Ono moli za oproštaj što joj je pričinilo bol. Ja sam to dijete: nisam se izmijenio, predajem vam se ropski pokoran; ali, draga Lujza, više neću griješiti. Postanajte se da lanac koji me vezuje za vas, i koji je u vašim rukama, bude uvijek dobro zategnut, kako bi i najmanji pokret mogao dostaviti svaku vašu želju onome koji će uvijek biti

Vaš rob,

Felipe

LUJZA DE CHAULIEU GOSPOĐI RENEE DE L'ESTORADE

Oktobra 1824.

Draga prijateljice, ti si se u roku od dva mjeseca udala.za jadnog paćenika kome si postala majka i ne možeš shvatiti užasne rasplete drame koja se odigrava u srcu i kolju zovemo ljubav, gdje sve postaje za tren oka tragično, gdje ise umire zbog jednog pogleda, zbog nerazmišljanog odgovora.

Kao posljednju kušnju ostavila sam za Felipea jednu strašnu ali odlučujuću. Htjela sam da znam da li me ipak voli! Setala sam se cijele noći pod lipama na kraju našeg vrta; u njegovoj duši nije bilo ni traga neke sumnje. Sutradan me volio još više; za njegla sam bila čedima, plemenita, nevina kao i ranije; nište nije iskoristio. Zaista je Španjolac, Maurio. Popeo se na zid da bi mi poljubio ruku koju sam mu pružila u mraku, s balkona; umalo što nije naisitradlan. Koliko bi mladića učinilo isto? Sve to nije ništa; kršćani podnose strahovite mučenja da bi dospjeli u raj.

Preksinoć sam prišla budućem (kraljevom ambasadoru na španjolskom dvoru, svom veoma cijenjenom ocu, i rekla mu smiješeći se: „Gospodine, za mali broj prijatelja razgliasit ćete da udajete svoju dragu Armandu za rođaka nekog ambasadora koji, želeći takvu vezu kojoj je težio već odavno, osigurava vašoj kćeri bračnim ugovorom poslije svoje smrti svoje ogromno imanje i titule, dajući odmah supruzima sto hiljada rente i priznajući budućoj miraz od osam stotina hiljada franaka. Reći ćete da je vaša kći očajna, ali se pokorila neodoljivom utjecaju vaše uzvišene očmske vlasti. Nekoliko će spletkaša reći da vaša kći hoće suzama sakriti svoje koristoljubive namjere. Otići ćemo večeras u Operu, u plemićku ložu; dioći će i gospodin barun de Macumer.

— Zar tvoj budiući ne ide? — prekinuo me otac smiješeći se i ponašajući se kao da sam već ambasadorova žena.

— Ne smatrajte da sam nemilosrdna — rekla sam mu prezrivo. — Kad vidite moju desnu ruku bez rukavice, poreći ćete tu lažnu vijest, pokazat ćete da ste time uvrijeđeni.

— Mogu biti spokojan za tvoju budućnost: po pameti nisi djevojka, kao što ni Jeanine Dare po srcu nije bila žena. Bit ćeš sretna, voljet će te, dok ti nećeš voljeti nikoga! Morala sam se slatko nasmijati.

Šta ti je, mala koketo? — rekao, mi je.

— Bojim se za interese svoje zemlje... — i, videći da me nije razumio, dodala sam: — u Madridu!

— Ne možete zamisliti koliko se, nakon godinu dana, ova redovnica ruga svom ocu — rekao je vojvotkinji.

Amanda se ruga svemu — odgovorila ie moja majka promatrajući me.

— Šta hoćete time da kažete? — upitah je.

— Ne bojite se čak ni noćne vlage od koje možete dobiti reumatizam — rekla mi je pogledavši me ponovo.

— Jutra su tako topla! — odgovorila sam. Vojvotkinja je oborila oči.

— Vrijeme je da je udarno — rekao je otac — i nadlam se da će se to svršiti prije mog odlaska.

— Da, ako budete htjeli — odgovorila sam sasvim obično,.

Dva sata kasnije, majka i ja, vojvotkinja de Maufrigneuse i gospođa d'Espard bile smo kao četiri ruže u prednjem dijelu lože. Sjela sam sa strane, koso okrenuta, publici, i mogla sam sve vidjeti a da me nitko ne primijeti iu ovoj prostranoj loži koja zauzima polovinu strane u dnu sale, između stupova. Macumer je došao i stojeći me promatrao sakrivši oči doglednim. Za vrijeme prvog odmora, u ložu je ušao veselo, smiješeći se i prkoseći svima, grof Henri de Marsay, mladić žensko ljepote i, po mom mišljenju, najraskalašniji čovjek. Pozdravio se pirvo s mojom majikom, gospođom đ'Espard, vojvotkinjom de Maufrigtneuisie, grofovima d'Esgrignon i de Canalisom; zatim mi je rekao: „Ne znam da li ću vam prvi čestitati događaj ma kome će vam se pozavidjeti."

— A, udaju! — dodala sam. — Zar je potrebno da vam mlada osoba koja je nedavno izašla iz samostana kaže da se brakovi o kojima se govori nikad ne sklapaju?

Gospodin de Mairsiay prišao je Macumeru i po pokretu njegovih usana potpuno sam razumjela da mu govori na uho: „Barune, možda volite ovu malu koketu koja vas je izigrala; ali kako se tiče braka a ne ljubavi,, treba da znate uvijek šta se događa,"

Macumer je pogledao uslužnog spletkaša onim pogledom koji mi se toliko sviđa, i kao da je rekao: „Ja ne volim kokete", naglaskom koji me toliko očarao da sam skinula rukavicu spazivši oca.

Felipe se nimalo nije uplašio niti je posumnjao. Pokazao se onako kako sam očekivala: vjeruje samo meni, svijet i njegove laži ne utječu na njega. Maumin nije trepnuo, plemićka krv nije izmijenila boju njegova tamnog lica. Dva su mlada grofa izašla. Rekla sam tad veselo Macumeru „Gospodin de Marsay vam je saopćio nešto ružno o meni."

— Gore od toga — odgovorio je — vašu udaju.

— Ne razumijem vas — rekla sam smiješeći se i zahvalila sam mu onim pogledom od koga je uvijek gubio prisustvo duha.

— Zamislite samo — uzviknuo je moj otac obraćajući se gospođi de Maufrigneuse — prepričavaju se ružne stvari. Čim neka mlađa osoba počne izlaziti u svijet, svi hoće da je udaju i izmišljaju gluposti. Nikad neću udati Armandu protiv njene volje. Otići ću u dvoranu, jer bi se moglo vjerovati da sam lično razglasio tu vijest kako bih skrenuo pažnju ambasadoru na mogućnost tog braka; u moju se ženu ne smije sumnjati, a u kćerku još manje.

Vojvotkinja de Maufrigneuse i gospođa d'Espard pogledaše najprije moju majku, zatim baruna, živo, podrugljivo, lukavo i radoznalo. Ove su lisice nešto osjetite. Od svih tajni ljubav je najmanje skrivena, a i same je žene, po mom mišljenju, ne kriju. Da bi je dobro sakrila, žena treba da je čudovište! A i naše oči kazuju više od jezika.

Iako sam bila sretna što se Felipe ponašao kako sam željela, htjela sam, prirodno, još više. Saopćila sam mu tad ugovorenim znakom da dođe pod prozor opasnim putem koji poznaješ. Nekoliko sati kasnije stajao je nepomičan kao kip, uza zid, s rukom na rubu balkona, promatrajući odblijesak svjetlosti iu mojoj sobi.

— Dragi Felipe — rekla sam mu — bili ste dobri ove večeri: ponašali ste se kaošto bih se i ja ponašala kad bi mi saopćili da se vi ženite.

— Bio sam uvjeren da biste me vi obavijestili prije svih — odgovorio je.

— S kakvim ste to pravom očekivali?

— Kao odan sluga.

— Jeste li to zaista?

— Da — reče on — i neću se nikad izmijeniti.

— Ali kad bi taj brak bio prijeko potreban, kad bih se pomirila s tim?...

Blaga mjesečeva svjetlost kao da je bila pojačana pogledima koje je bacio najprije na mene, zatim na prazan prostor s druge strane zida. Kao da se pitao da li bismo mogli umrijeti zajedno. Ovo osjećanje, koje se trenutno pojavilo na njegovu licu i u njegovim očima, bilo je ugušeno nekom silom jačom od strasti. — „Arapin je od riječi", rekao je prigušenim glasom. „Ja sam vaš sluga i pripadam vam; živjet ću cijelog života za vas," Ruka koja se držala za balkon kao da je popuštala. Spustila sam na nju svoju govoreći: „Felipe, od ovog trenutka, po svojoj volji, ja sam vaša žena. Tražite me sutra od mog oca. On hoće da zadrži moj miraz; potrudit ćete se da mi ga priznate ugovorom, iako ga niste primili, i dobit ćete me bez svake sumnje. Nisam više Armandia de ChauMeu, idite odmah, jer Lujza de Macumer ne želi učiniti ni najmanju nesmotrenost." Pofolijedio je i, na moje veliko zaprepaštenje, skočio na zemlju s visine od deset stopa ne povrijedivši se, pozdravio me rukom i iščeznuo. — „Voli me , rekla sam sebi, „kao što nikad nitko nijednu ženu nije volio!" Zaspala sam mimo kao dijete; moja je sudbina bila zauvijek riješena.

Oko dva sata pozvao me otac u svoju sobu za rad, gdje sam zatekla vojvotkinju i Macumera. Razgovarali smo prijateljski. Rekla sam sasvim otvoreno da nemam razloga da se protivim njihovoj želji ako se gospodin Hanarez sporazumio s mojim ocem. Zatim je moja majka zadržala baruna na ručku. Poslije toga izvezli smo se svi u Bulonjsku šumu. Pogledala sam sasvim, podrugljivo gospodina de Marsaya kad je projahao pored nas, jer je primijetio Macumera i mog oca u prednjem dijelu karuca.

Moj ljubljeni Felipe ovako je izmijenio svoje posjetnice:

HENAREZ

bivši vojvoda de Sorta, barun Macumer

Svakog jutra donosi mi lično divnu kitu cvijeća u kojoj uvijek nalazim pismo koje sadrži sonet napisan u toku. noći i posvećen meni.

Da pismo ne bi bilo veliko, šailjem iti da proći taš prvi i posljednji sonet, koje sam prevela sa španjolskog od riječi do riječi, stih po stih.

Prvi sonet

Više puta, u lakom svilenom kaputu, S podignutim mačem, hladan i smion,

Čekao sam napad bijesnog bika, i njegov rog oštriji od mladog mjeseca.

Izlazio sam, pjevušeći andaluzijsku

pjesmu,

Iz šanca pod olovnom kišom;

Stavljao sam svoj život na kocku Ne mareći mnogo za njega.

Rukom bih uhvatio tane iz čeljusti topa; Ali, plašim se kao zec koga gone,

Kao dijete koje vidi avet na prozoru,

Jer, kad me gledaš svojim blagim okom, Hladan znoj oblijeva moje čelo, koljena mi klecaju,

Drhtim, povlačim se i gubim hrabrost.

Drugi sonet

One noći htio sam spavati da bih te sanjao;

Ali se zavidljivi san klonio mojih trepavica; Prišao sam prozoru i promatrao nebo:

Kad mislim na tebe, uvijek gledam gore.

Čudna pojava, objašnjena samo ljubavlju! Nebo je izgubilo svoju boju safira;

Zvijezde, tamni dijamanti u zlatnom okviru, Jedva trepere sumorne i hladne.

Mjesec, izgubivši srebrni sjaj,

Žalosno klizi po tužnom nebu Kiome si oduzela njegove čari.

Mjesečeva svjetlost šija na tvom divnom čelu,

Nebesko plavetnilo je u tvojim zjenicama, Tvoje su trepavice zvjezdane zrake.

Može Ili se ljepše pokazati djevojci da se misli samo na nju? Šta kažeš o ljubavi koja se izražava pružajući

iu izobilju najljepše plodove ljudskog uma i prirode? Već je desetak dana kako poznajem ovu španjolsku ugilaiđenosit negda tako čuvenu.

No, draga, ima li kakvih novosti u La Craimpadi, kuda šetam tako često, prateći pažljivo napredak naše zemlje? Zar nemaš ništa d.a mi kažeš o našim dudovima, našem prošlogodišnjem zaisadivaniju? Da li je sve usipje do po tvojoj želji? Jesu li se tvoji osjećaji razvili kao cvijeće u našoj šumici, odnosno, ako smijem reći, u našim lijehama? Je li Louds još nježan prema tebi? Slažete li se? Je li tvoja tiha bračna nježnost bolja od burnih izlijeva moje ljubavi? Da se nije naljutila moja mila mudra ženica? Ne mogu vjerovati u to, i, kad bi tako bilo, poslala ib:i:h Felipa da klekne pred tobom i da mi donese ili tvojiu glavu ili oproštaj.

Ovdje se provodim lijepo, ljubavi moja; htjela bih znati, kato ti živiš u Provansi? Uvećali simo svoju porodicu jednim Španjolcem čija boja lica liči na kavansku cigaru. Očekujem tvoje čestitanje.

Zaista sam zabrinuta, lijepa moja Renee. Bojim se da ne kriješ svoje nezgode da me ne bi ožalostila, ludice moja! Piši mi odmah opširno i iznesi svoj život do najtanjih sitnica, reci mi da li još ne popuštaš, da li je tvoja slobodna volja još jaka ili slabi, ili je nemaš više, što bi bilo ozbiljno. Smatraš li dia me doživljaji iz tvog braka ne zanimaju? Ponekad sam zamišljena zbog onog što mi pišeš. Često sam, u Operi, kad je izgledalo da promatram ples balerina, govorila sebi: „Sad je devet i po, ona sa sprema da legne, što li radi? Da li je sretna? Da nije sama sa svojom slobodnom voljom? Da se s njenom slobodnom voljom nije desilo kao sa svima slobodnim voljama o kojima se više ne misli?..."

Bezbroj poljubaca.

XXV

RENEE DE L'ESTORADE LUJZI DE CHAULIEU

Oktobra

Zašto bih ti pisala, mdlia? Šta bih ti saopćila? Dok je tvoj život ispunjen radostima, ljubavnim nespokojstvom, neugodnostima i prijatnostima o kojima mi pišeš, čemu prisustvujem, kao nekom kazališnom komadu dobro odigranom, ja živim jednolično i uredno kao u samostanu. Liježemo uvijek u devet sati i ustajemo čim svane. Objedujemo uvijek tačnoi u određeno vrijeme. Nema nikakvih promjena. Lako sam se navikla na ovaj raspored vremena. Možda je to prirodno. Kakav bi bio život bez te potčinjenosti utvrđenim pravilima koja, po mišljenju astronoma i Lotosa, upravlja svijetom? Red ne zamara. Osim toga, nametnula sam sebi obavezno dotjerivanje tome posvećujem sve vrijeme od ustajanja do doručka: stalo mi je do toga da se pojavim dražesna iz obzira prema dužnostima žene; osjećam zadovoljstvo u tome, a dobri starac i Lotos još više. Setamo se poslije doručka. Čim stignu novine, povlačim se da bih svršila domaće poslove, čitala, jer čitam mnogo, ili pisala tebi. Vraćam se jedan sat prije ručka, a zatim se zabavljamo, primamo posjete ili ih činimo. Tako provodim dane između sretnog starca koji ne želi ništa i čovjeka za koga sam sve. Louis; je tako zadovoljan da je njegova radost najzad unijela topline u moju dušu. Sreća, za nas, ne treba bez sumnje da bude samo u razonodama. Ponekad, uveče, kad im nisam potrebna li kad se odmaram u naslonjaču, u mislima sam s tobom. Razmišljam o tvom lijepom životu, tako obilnom događajima, tako raznovrsnom, tako burnom, i pitam se: čemu će te odvesti ovaj neobični uvod? Da ne bude na štetu tvoje budućnosti. Dok se ti možeš zavaravati ljubavlju, mila moja, meni je ostala samo stvarnost domaćeg ognjišta. Tvoja je ljubav za mene san! Ne mogu shvatiti zašto si tako romantična? Hoćeš čovjeka koji ima više duše nego osjećaja, više veličine i vrline nego ljubavi, hoćeš da djevojački san u početku života postane stvarnost; tražiš žrtve da bi ih nagradila; kušaš Felipea da saznaš da li će njegova želja, nada i radoznalost biti trajne. Ali, dijete moje, iza njegovih maštanja nalazi se oltar koji vodi vječnoj vezi. Sutradan po vjenčanju, strahoviti događaji koji od djevojke stvara ženu i od vjerenika muža može srušiti ružičasta predviđanja tvoje pretjerane obazrivosti. Znaj, najzad, da se dvoje zaljubljenih, listo tako kao osobe koje siu se vjenčale kao Louis i ja, izlažu poslije radosti vjenčanja, po riječima Rabeladsa, velikoj neizvjesnosti.

Ne osuđujem te, iako je to malo lakomisleno, što razgovaraš s don Felipeom u dnu vrta, što ga ispituješ ili provodiš noć na balkonu dok je on na zidu; ali, dijete, ti se igraš sa životom, i bojim se da ti to ne presjedne. Ne usuđujem sie da ti preporučim ono što mi iskustvo nalaže radi tvoje sreće. Ipak, dopusti mi da ti ponovim iz svoje doline da se brak održava samo požrtvovanjem i odanošću. Jer, i pored kusanja, li pored koketiranja i razmišljanja, vidim da ćeš se udati kao i ja. Povlađujući svojoj strasti, čovjek joj sve više podliježe.

Kako bih htjela vidjeti baruna de Macumera i s njim razgovarati! Koliko želim da si sretna!

XXVI

LUJZA DE MACUMER GOSPOĐI RENEE DE L'ESTORADE

Marta 1825.

Pošto je Felipe saracenskom plemenitošću ostvario planove mog oca i majke, potvrđujući da je primio moj miraz iako ga nije dobno, vojvotkinja je postala prema meni još bolja no ranije. Zove me malom đavolicom, torofcušoim; smatra da sam zajedljiva. — „Ali, draga majko", rćkla sam joj uoči potpisa ugovora, „vi smatrate politikom, lukavstvom, umješnošću najnekoristoljubiviju, najbezazleniju, najiskreniju ljubav! Znajte da nisam lukava, iako smatrate da saim takva." — „Koješta, Armanda", rekla mi je grleći me, privlačeći me i ljubeći me u čelo, „nisi htjela da se vratiš u samostan, nisi htjela da ostaneš djevojka, i kao plemenita i lijepa Chaulieu osjetila si potrebu da podigneš ugled, kući svoga oca. (Kad bi znala, Renee, koliko je ovo laskalo vojvodi koji nas je slušao!) Viđala sam te cijele zime kako zavlačiš svoju njuškicu svuda, sudeći vrlo dobro o ljudima i odlično poznajući suvremeno društvo u Francuskoj. Tako si ugledala jednog čovjeka sposobnog da ti pruži, lijep život žene koja je gospodar u svojoj kući. Mila moja, s njim si postupala kao što Tulila postupa s tvojim bratom.“ — „Kakva divna škola samostan moje sestre!" uzviknuo je moj otac. Tako sam ga pogledala da je odjednom ušutio; zatim sam se okrenula vojvotkinji i rekla joj: — „Gospođo, volim svog vjerenika Felipea de Soria svom svojom dušom. Iako ovu ljubav nisam nikako željela, iako sam je savlađivala kad se pojavila u mom

srcu, kunem vam sa da sam joj se predala tek kad sam upoznala u barunu de Macumer dušu dostojnu moje, srce čija nježnost, plemenitost, odanost, osobine li osjećanje bjehu slični mojim." „Ali", nastavila je majka prekidajući me, „on je ružan kao..." — „Kao sve što hoćete", rekoh živo, „ali ja volim tu ružnoiću." „.Slušaj, Arimanda", rekao mi je otac, „ako ga voliš i imaš snage da vladaš svojom ljubavi, čuvaj svoju sreću. Sreća zavisi mnogo od prvih damabračnog života..." — „A zašto joj ne reći od prvih noći?" uzviknu moja majka. „Ostavite nas same, gospodine", doda ona obraćajući se mom ocu.

„Uđaješ se za tri dana, milo moje dijete", reče mi majka tiho. „Potrebno je da te sad, bez uobičajenih suza, posavjetujem ozbiljno kao štoto čine sve majke sa svojim kćerkama. Uđaješ se za čovjeka koga voliš. Dakle, ne žalim te niti saim žalosna. S tobom sam samo godinu dama; ako je to bilo dovoljno da te zavodim, ipak to nije dovoljno da plačem žaleći za tobom. Tvoj je duh nadmašio tvoju ljepotu: laskala si mom samoljublju, ponašala si se kao dabra i mila kći. I ja ću biti za tebe uvijek dobra majka. Ti se smiješ?... Na žalost, često se dešava da se majka i kćerka, iako su dobro živjele, kao žene ne silažu. Hoću da budeš sretna. Slušaj me. Tvoja je ljubav — ljubav sasvim mlađe djevojke, svojstvena svakoj ženi koja se rodila da bi se posvetila jednom čovjeku. Ali, na žalost, dijete moje, za nas postoji samo jedan čovjek na svijetu, nikakodva, a onaj koga treba da volimo nije uvijek onaj koga smo izabrale za muža, iako vjerujemo da ga volimo. Ma koliko ti izgledale neobične ove riječi, razmišljaj o njima. Ako ne volimo onoga koga simo izabrale, krive smo mi ali on, ponekad okolnosti koje ne zavise ni od nas ni od njega, ialko je on u svemu po volji našoj porodici, našem srcu, iako je dostojan ljubavi. Nezgode koje se kasnije pojavljuju između nas i njega dolaze često od naše nedovoljne ustrajnosti. Stvoriti od muža ljubavnika isto je toliko teško koliko i od ljubavnika stvoriti muža; ti si u tome potpuno uspjela. Ponavljam ti hoću da budeš sretna. Znaj još odsad da bi za tri mjeseca bračnog života mogla biti nesretna ako u njemu ne bi bila pokorna, nježna i pametna kao u svojoj ljubavi, jer si sebi, mala torokušo, dopustila sva nevina zadovoljstva skrivene ljubavi. Ako bi u sretnoj ljubavi, nastupila razočaranja, neprijatnosti, čak i bol, potraži me. Prije svega, ne očekuj mnogo od braka koji će ti pružiti možda više bolne radosti. Tvoja sreća zahtijeva isto toliko pažnje koliko je zahtijevala tvoja ljubav. Najzad, ako bi slučajno izgubila ljubavnika, u njemu bi našla oca svoje djece. U tome je, drago dijete, suština društvenog života. Žrtvuj isve čovjeku čije je ime tvoje, čijoj sie časti i uvaženju ne bi mogla nanijeti ni najmanja uvreda a da te to ne zaboli. Žrtvovati sve svom mužu nije samo bezuvjetna dužnost žena našeg reda, već i najbolja računica. Najljepša osobina čuvenih moralnih načela je u tome štoi su istinita i korisna u svakom pogledu. No, ovo je dosta za tebe. A sad prijeđimo na ljubomoru kojoj si, po mom mišljenju, sklona. A ja sam, draga moja, ljubomorna, ali ne bih htjela da u tome pretjeruješ. Slušaj; ljubomora kojase pokazuje liči na politiku koja se ne krije. Priznati ljubomoru, pokazati je, zar to ne znači otkriti svoje karte? U tom slučaju ne bismo ništa saznale o igri drugoga. U svemu moramo znati patiti šuteći. Uostalom, s Macumerom ću razgovarati ozbiljno o tebi uoči vašeg vjenčanja."

Uzela sam lijepu ruku moje majke i poljubila je ovlaživši je suzom koju su njene tople riječi izazvale u mojim očima. Osjetila sam u tom važnom savjetu koji je dostojan nje i mene duboko poznavanje stvari, pravu nježnost, a naročito istinsko poštovanje moje ličnosti. U ovim prostim riječima ona je ukratko izložila iskustvo koje je možda skupo platila u svom životu. Ganuta, rekla mi je gledajući me: „Djevojčice moja, očekuje te uskoro velika promjena u životu, strahoviti prijelaz, a većina neukih i razočaranih žena sposobna je dia postupi kao grof od Westmorelanda."

Smijale smo se. Da bih ti objasnila tu šalu, treba da ti kažem kako nam je za stolom, juče neka ruska knjeginja ispričala kako je engleski ministar, grof od Westmorelanda, bio tolika neznalica da je pretrpjevši mnogo zbog morske bolesti prilikom prijelaza La Manehea, a želeći da ide u Italiju, promijenio mišljenje i vratio se kad su mu govorili o prijelazu preko Alpa. „Sit sam ovakvih prijelaza", rekao je.

Možeš shvatiti, Renee, da su tvoja ozbiljna filozofija i savjeti moje majke sasvim prirodno izazvali strah koji nas nije ostavljao na miru ni u Bloisu. Ukoliko se vjenčanje bližilo, utoliko, sam se više trudila da imam u sebi snage, volje, osjećanja da bih lakše podnijela strahoviti prijelaz od djevojke ka ženi. Sjećala sam se svih naših razgovora, čitala ponovo tvoja pisma i otkrivala u njima neku skrivenu melankoliju. Uslijed tog uzbuđenja izgledala sam kao Obična mlada sa slika. Dopadala sam se svijetu prilikom potpisivanja ugovora. Jutros su u općini, kamo smo .otišli bez parade, bili samo svjedoci. Završavam ovo pismo dok me udešavaju za večeru. Vjenčat ćemo. se u crkvi svete Valerije, u ponoć, poslije sjajne večernje zabave. Priznajem da uplašena izgledam kao žrtva, i stidljiva, što će se, ne znam zbog čega, dopasti svijetu. Očarana sam što vidim da je Felipe zbunjen kao i ja. Smeta mu svijet, izgleda kao šišmiš u dućanu kristalnih predmeta. — „Hvala Bogu što će i ovaj dan proći", rekao mi je na uho bez ikakve zadnje namjere. Ne bi htio da vidi nikoga, toliko je stidljiv i bojažljiv. Došavši da potpiše ugovor, sardinsiki me poslanik odveo na stranu i predao mi bisernu ogrlicu sa šest divnih dijamanata, poklon moje jetrve vojvotkinje ide Soria. Uz ogrlicu je bila grivna od safira na kojoj je bilo napisano: volim te iako te ne poznajem! Dva divna pisma bila su priložena uz ove poklone koje nisam htjela primiti bez Felipeova odobrenja „jer", rekla sam mu, „ne bih htjela vidjeti kod vas ništa što nije od mene". Poljubio mi je ruku, uzbuđen, i odgovorio: „Nosite ih zbog značajnih riječi i tih izjava iskrene ljubavi...

Subota uveče

Ovo su, jadna Renee, posljednji reci koje ti pišem kao djevojka. Niakon ponoćnog crkvenog obreda odlazimo na imanje koje je Felipe, iz pažnje, kupio u Nivernaisu, na putu za Provansu. Zovem se već Dujzia de Macumer, ali napuštam Pariz za nekoliko sati kao Dujza de Cbaulieu. Ma kako se zvala, za tebe ću uvijek biti samo Lujza.

XXVII

DUJZA DE MACUMER GOSPOĐI RENEE DE D'ESTORADE

Oktobra 1825.

Ništa ti nisam pisala, mila, od vjenčanja u općini, a već je prošlo goitovoi osam mjeseci. A ti, ni riječi! To je

strašno.

Otišli sm,o dakle poštanskim kolima u dvorac Chanitepleurs, na imanje koje je kupio Macumer u Nivernalisu na obalama Doire, na 60 milja od Pariza. Posluga, osim moje sobarice, bila je već ondje i čekala nas. Stigli smo veoma brzo, sutradan uveče. Spavala sam od Pariza do iza Montargisa. Moj je muž dopustio sebi jednu slobodu da me obuhvati oiko struka i da stavi moju glavu na svojte rame podmetnuvši nekoliko maramica. Ova pažnja, gotovo materinska, koja mu je pomagala da ne zaspi, duboko me dirnula. Uspavana toplinom njegovih ornih očiju, probudila sam se pod njihovim sjajem: ista žestina, ista ljubav i pored toliko misli! Poljubio, me dva puta u čelo.

Ručali smo u kolima, u Brdalireu. Uveče, u sedam i po, razgovarajući kao s tobom u Bloisu, diveći ise Loiri kao i ranije s tobom, iuiđosino u lijep i dugačak drvored lipa, bagrema, javora i tisa koji vodi u C'hantepleurs. U osam smo večerali, u deset bili u divnoj starinskoj sobi ukrašenoj svima izumima modeme raskoši. Moj Felipe, koga svi smatraju ružnim, izgledao mi je veoma lijep, lijep dobrotom, Ijupikošću, nježnošću i vanrednom pažnjom. Nisam primijetila ni najmanjeg traga požude. Na putu se ponašao kao prijatelj koga poznajem odavno. Iznio mi je, kao što on zna (uvijek je isti kao u prvom. pismu), pretjerana uzbuđenja koja je savlađivao i koja nikad nije pokazao na svom licu. „Dosad nema ničega strašnog u braku rekoh prilazeći prozoru i promatrajući, po divnoj mjesečini, izvanredan park koji je opojno mirisao. Prišao mi je, obuhvatio me oko struka i rekao: „Zašto se plašite braka? Da nisam nekim pokretom ili pogledom uradio nešto protivno svojim obećanjima? Bojite li se da ih se jednog dana ne odreknem?“ Nikad uvjerljivijeg glasa, ni moćnijeg pogleda: glas mi uznemirio živce i probudio, osjećanja; pogled je bio jak kao sunce. — „Oh“, rekoh mu, „koliko je maurske dvoličnosti u vašoj stalnoj potoinjenosti!“

Razumio me...

Dakle, mila moja, sad pogađaš zašto ti nisam pisala nekoliko mjeseci. Moram se sjetiti čudne djevojačke prošlosti da bih ti objasnila sebe kao ženu.

Renee, danas te razumijem. Sretna mlada žena ne može govoriti o svom sretnom braku ni svojoj prisnoj prijateljici, ni svojoj majci, pa možda čak ni sebi. Treba da ostavimo tu uspomenu u svojoj duši kao osjećaj koji samo nama pripada i za koji nema imena. Kako! Zar su nazvali dužnošću ovo ludovanje srca i neodoljivi zanos požude? Zašto? Kakvoj je to mrskoj sili palio na pamet da nas primora da potcenjujemo ljubavne profinjenosti, toliku žensku stidljlivost, smatrajući, ove čulne slasti dužnošću? Zar se može po dužnosti pružiti ono što je najbolje u duši, u životu, u zanosnom uzbuđenju, biću koje se ne voli? Pozivati se na pravo u osjećanju! Zar se ono ne stvara i ne razvija samo u ljubavi? Zar se ono ne gubi u odvratnosti i gnušanju? Samo ljubav može razviti takve čari!

O, mita Renee, koliko imi izgledaš velika sad! Klanjam se pred tobom diveći se tvojoj pameti i uviđajnosti. Da, žena koja kao ja ne ostvaruje zakonskim i javnim vjenčanjem neku tajnu vezu skrivene ljubavi, treba da se posveti materinstvu kao što se duša bez tijela uzdiže na nebo! Iz svega onoga što si mi pišate izvodi se strogo pravilo: samo viši ljudi mogu voljeti. Znam danas zašto. Čovjek se pokorava dvama zakonima — potrebi i osjećanju. Niža ili slaba bića smatraju potrebu kao osjećanje, dok viša kriju potrebu divnim izljevima osjećanja, koje nameće svojom jačinom prekomjernu uzdržjivost i ulijeva obožavanje žene. Osjećajnost je svakako u vezi s unutrašnjim sklopom, i genijalan čovjek je prema tome jedini koji shvaća našu nježnost: on poznaje ženu, zna šta hoće, razumije je; podiže je na krilima svoje želje obuzdane stidljivošću osjećanja. Ali, kad nas um, srce i čula u zanosu svladaju, zar se tad ne spuštamo na zemlju, uzdižući se, na žalost samo na kratko vrijeme, u nebeske sfere? Takva je, dušo moja, historija prvih oisam mjeseci moga bračnog života. Felipe je anđeo. Mogu biti sasvim iskrena s njim. Bez pretjerivanja potpuno smo slični. Njegova je veličina neobjašnjiva: otkako sam njegova, odaniji je, i u sreći otkriva nove razloge da voli. Za njega sam najljepši dio njega samoga. Predviđam da godine bračnog života neće promijeniti njegovu ljubav prema meni, već će uvećati njegovo povjerenje, razviti nove osjećaje i ojačati našu vezu. Kakav zanosi! Moja je duša takva da još dugo zrači, radosna, poslije naslada koje me zagrijavaju i prožimaju, i koje se obnavljaju kao dugi dani poslije kratke noći, Kao što sunce koje se rađa nalazi još tople vrhove, tako je sretnim slučajem bilo i sa mnom. Moja je majka izazvala u meni užasan strah; njena predviđanja, koja su mi izgledala pakosna, iako bez ikakva prostačkog sitničarstva, pokazala su se najzad kao netačna, jer je i tvoje, i njene, i moje bojazni nestalo. Ostali smo u Chantepleursu sedam i po mjeseci kao momak i djevojka koji su pobjegli od ljutih roditelja. Uživanje je krunisalo našu ljubav i krasi naš život udvoje. Jednog jutra kad sam bila sretnija nego obično, razmišljajući o sebi, pomislila sam na tebe, Renee, i na tvoj brak bez ljubavi, osjetila tvoj život, shvatila ga potpuno. Anđele moj, zašto ne govorimo istim jezikom? Tvoj brak čisto društveni, i moj koji je nepomućena ljubav, jesu dva svijeta koji se ne mogu uskladiti, kao što ograničeno ne može da shvati beskonačnost. Dok si ti na zemlji, ja sam na nebu! Dok sa ti u ljudskoj sferi, ja sam u božanskoj. Dok ja vladam ljubavlju, kod tebe je račun i dužnost. Ja sam tako Visoko da bih se smrvila u slučaju pada. Najzad, treba da šutim, jer se stidim da ti iznosim sjaj, bogatstvo neopisane radosti takvog proljeća ljubavi.

Nalazimo se u Parizu već deset dana, u Bacovoj ulici, u divnoj palači koju je prepravio onaj isiti arhitekt koga je Felipe uzeo da uredi Chantepleurs. Čula sam, opijena dopuštenim uživanjima sretnog braka, Rossimijevu božanstvenu muziku, koju sam ranije slušala nemirna a nesvjesno uzbuđena ljubavlju. Našli su da sam se proljepšala. Radujem se kao dijete kad me zovu gospođom.

Petak, jutro

Renee, svetice moja, sreća me vodi neprestano k tebi. Bolja sam prema tebi nego što sam ikad bila: toliko sam ti odana! Tako sam duboko shvatila tvoj bračni život po početku svoga i uvidjela da si tako uzvišena, plemenita i čestita da te volim i da ti se iskreno divim, smatrajući da sam niža od tebe. Razmišljajući O svom bračnom životu, uviđam da bih umrla kad bi bilo drukčije. A ti živiš? Reci mi kako? Neću te više nikad

ismijavati. Ismijavanje je dijete neznanja: smijemo se onom što ne poznajemo. Gdje se regruti šale, iskusni su vojnici, ozbiljni, rekao mi je markiz, de Chaiulieu, bijedan konjički kapetan koji nije otišao dalje od Fontainebleaua. Osim toga, mila moja, pogađam da mi nisi rekla sve. Da, sakrila si mi neke nezgode. Osjećam da patiš. Razmišljala sam mnogo želeći da, daleko od tebe i po onome što si mi rekla o sebi, objasnim tvoje ponašanje. Ona je samo okušala bračni život, razmišljala sam jedne večeri, i ono što je za mene blaženstvo, bilo je za nju samo mučenje. Ostale su joj samo patnje, i hoće da smanji njihov broj. Svoj je bol ugušila izvrsnim načelima društvenog morala.

Ah, Renee, divno je što uživanje nema potrebe za vjerskim ceremonijama kao ni za zvučnim riječima. Ono je sebi dovoljno, iako su ljudi, da bi opravdali užasne mjere u vezi s našim ropstvom i našom zavisnošću, izmislili toliko teorija i pravila. Ako je tvoje požntvovanje lijepo, uzvišeno, zar je moja sreća ružna pod zaštitom bijelog i zlatnog crkvenog veza i odobrena potpisom najneljubaznijeg predsjednika? Zbog zakona, zbog tebe, a naročito zbog toga da bi bila potpuno zadovoljna htjela bih da si sretna, Renee. Reci mi da osjećaš malo ljubavi prema Lotosu koji te obožava. Kaži mi da ti simbolična i veličanstvena bračna buktinja mije poslužila samo da osvijetli, tamu, Ljubav je za čovjeka što i sunce za zemlju. Uvijek ti govorim o toj svjetlosti koja mi šija, i koja će me, bojim se, sagorjeti.

Draga Renee, sjećaš li se, kako si mi, pod sjenicom od Vinove loze, u zabačenom krnju samostana govorila u zanosu: „Toliko te volim, Lujza, da bih od Boga, kad bi se pojavio, za sebe zatražila sve patnje, a za tebe sive životne radosti, jer strastveno želim da patim!" Danas, mila moja, hoću da ti se odužim, i diz sveg glasa molim Boga da nam podijeli moje radosti.

Slušaj, osjetila sam da si postala slavoljubiva otkako si žena Lotosa de l'Estoradea. Postaraj se da na Idućim izborima bude izabran za poslanika, jer će imati skoro četrdeset godina, a kata će se skupština sastati tek šest mjeseci poslije izbora, imat će tačno godine ikoje se traže za jednog političara. Potrebno je samo da dođeš u Pariz. Moj otac i prijatelji koje ću steći upoznat će vas, i ako tvoj stari svekar ustanovi majorat, poštara! ćemo se da Lotos dobije grofovsku titulu. Toće već biti nešto! Najzad, bit ćemo zajedno.

XXVIII
RENEE DE L'ESTORADE LUJZI DE MACUMER

Decembra

Sretna Lujza, tvoje me pismo zasjenilo. Klonula i osamljena na klupi pod malom golom stijenom, nekoliko trenutaka držala sam ga oročeno suzama koje su blistale od sunca na zalazu.

Veoma daleko, kao čelična traka blista Sredozemno more. Nekoliko mirisnih deveta šire svoj hlad nad klupom pored koje saim presadila jedan veliki jasmin, orlove nokte i španjolsku žukovinu. Jednog će dana stijena biti potpuno pokrivena p;uzavicama. Već je zasađena divlja vinova loza. Ali, zima se bliži, i sve ovo zelenilo liči na izblijedjeli čilim. Ovdje me nitko ne uznemiruje; znaju da želim da budem sama. Klupa nosi tvoje ime. Zar to ne znači da ovdje nisam osamljena, iako sama?

Iznosim ove pojedinlosti tako beznačajne za tebe, opisujem buduće zelenilo koje će pokriti ovu golu i tužnu stijenu na čijem je vrhu slučajno izrastao lijep bor u obliku suncobrana, zbog toga što sam ovdje našla nešto što me privuklo.

Radujući se tvom sretnom braku (a zašto ti ne bih priznala sve?), zavideći mu mnogo, osjetila sam prvi pokret svog djeteta i taj mi je pokret duboko potresao dušu. To neodređeno osjećanje, u isto vrijeme i opomena, ta sreća koja pripada samo meni i za koju zna samo Bog i ja, taj tajanstveni glas nagovijestio mi je da će stijena biti jednog dana u cvijeću, da će ovdje odjekivati radosni uzvici porodice, da sam najzad 'blagoslovljena i da ću biti izvor života. Osjetila sam da sam stvorena da budem majka, i prva sigurnost đia u sebi nosim drugi život pružila mi je blagotvorne utjehe. Neizmjerna radost nagradila je sve ome duge dane požrtvovan ja koti su već donijeli radost Lotosu.

Požrtvovanje! rekla sam sebi, zar nisi nešto više nego' ljubav? Zar nisi najveća radost, jer si apstraktno i stvaralačko! Zar nisi sila jača od posljedice? Zar nisi tajanstveno, neumorno božanstvo skriveno u bezbrojnim sferama nepoznatog centra kroz koji prolazi redom cio svijet? Požrtvovanje tajanstveno, koje obiluje zadovoljstvima u kojima uživamo nečujno, na koja nitko ne. gleda s potcjenjivanjem niti podozmivo; požrtvovanje ljubomorno odano i strpljivo, pobjedničko i jako neiscrpno po samoj prirodi stvari i uvijek isto, iako stalno daje od sebe; požrtvovanje je cilj mog života.

Felipov utjecaj na tebe, Lujza, izvor je tvoje ljubavi, dok će utjecaj mog života na porodicu biti izvor njene stalne radosti koja će mi donositi sreću. Tvoje je zlatno doba prošlo. Zar moje, zbog toga što je došlo kasno; neće ibiti duže? Zar *se* ono neće obnavljati s vremena na vrijeme? Ljubav je nešto najljepše što je društvo Ukralo od prirode; ali materinstvo; zar to nije samo priroda u svojoj radosti? Osmijeh mi je zaustavio suze. Lotos je već sretan zibog ljubavi; bračnim, životom postala sam majka te ću i jia biti sretna!... Vratila siaim se tad polako u svoju bijelu kućicu sa zelenim prozorskim kapcima da bih ti napisala ovo.

Dakle, draga moja, najprirodniji i za na,s najneobičniji događaj desio mi se prije pet mjeseci, ali ti mogu reći sasvim povjerljivo da om ne uznemiruje ni moje srce ni moj razum. Svi su sretni: budući djeda zadire u pravo svog unuka, gotovo je podjetinjio; otac je ozbiljan i zabrinut; svi su veoma pažljivi prema meni, svi govore o sreći što ću biti majka. Na žalost, samo ja ne osjećam ništa i ne usuđujem se govoriti o svojoj savršenoj ravnodušnosti. Lažem pomalo, da ih ne bi ožalostila. Kako mi je dopušteno da budem iskrena s tobom, priznajem da, u ovom stanju, materinstvo počinje samo u mašti. Lotos je bio isto toliko iznenađen mojom trudnoćom koliko i ja. Zar ti time ne kazujem da se dijete začelo samo, jedino uslijed nestrpljive želje njegova oca! Slučaj je, mila moja, sve u materinstvu. Iako su, po riječima našeg liječnika, slučajevi u skladu s prirodom, nije mi porekao dia su djeca, koju, zovu tako ljupko djecom ljubavi, lijepa i pametna, da njihov život štiti donekle sreća koja je zračila kao sjajna zvijezda pri njihovom začeću. Možda ćeš ti, Lujza, imati u svom

materinstvu radost koju ja neću osjetiti u svome. Možda se više voli dijete čovjeka koga obožavamo, kao što ti obožavaš Felipea, nego dijete onoga za koga se udiajemo iz računa, kome se dajemo po dužnosti i, najzad, da bismo bile žene! Ove misli, duboko skrivene, pridonose mojoj ozbiljnosti buduće majke. Ali, kako bez djece nema porodice, htjela bih ubrzati trenutak kad će za mene nastati radosti materinstva koje će biti moj život. Život mi je ispunjen nadom i neizvjesnošću dok me najodvratnija patnja priprema, bez sumnje, na druge muke. Promatram se. I pored staranja Louisovih, čija me ljubav obasipa pažnjom, blagošću i nježnošću, osjećam neku istrepnju, gađenja, uznemirenja, neobične prohtjeve trudnoće. Ako želiš da ti kažem pravu istinu, pa ma izazvala kod tebe odvratnost prema pozivu majke, priznajem da ne mogu shvatiti želju koju imam za izvjesne naranče. Čudan ukus, ali, po mom mišljenju, prirodan. Muž mi donosi (iz Marseillea najljepše naranče; naručio ih je s Malte, iz Portugalije, s Korzike; ne sviđaju mi se. Odlazim u Marseillie ponekad pješke da potražim najgore, gotovo trule, u maloj ulici koja silazi na pristanište, nedaleko od općinske kuće. Njihova plavičasta ili zelenkasta natrula mjesta liče mi na dijamante, na nešto najljepše. Ne osjećam njihov smrad, već mi ,se čini da su veoma ukusne, da mirišu na vino, da su izvrsne. To su, mila, prva ljubavna osjećanja u mom životu. Ove grozne naranče, to je moja ljubav. Ti ne želiš toliko Felipea koliko ja ove trule plodove. Ponekad se iskradem. otrčim brzo i lako u Marseulle i drhtim od strasti kad se približim ulici: bojim se da prodavačica nema Više trulih naranči; naglo im prilazim, jedem ih, gutam ih na ulici. Vidjela sam Louisa kako ise okreće da ne tad osjetio njihov smrad. Sjetila sam se Obermaonove ružne rečenice, tužne elegije za koju se kajem što sam je pročitala: korijen se hrani u smrdljivoj vodi! Otkako jedem ovo voće, ne gadi mi se, oporavila sam se. Ove izopačenositi ukusa nisiu bez uzroka, jer su prirodne i jer vedina žena ima ovakve prohtjeve, ponekad neobične. Kad moja trudnoća bude sasvim primjetna, neću više izlaziti iz La Orampade, jer ne bih voljela da me vide takovu.

Veoma sam ljubopitljiva da saznam kad počinje materinstvo. Možda nije u strašnim bolovima kojih se bojim.

Zbogom, sretna Lujza, zbogom, ti koja si me preporodila i navela da zamišljam tu lijepu ljubav, tu ljubomoru zbog jednog pogleda, to šaputanje u dvoje, ta uživanja ikoja nas prenose u drugu sredinu, drugu svjetlost, drugi život! Mila moja, shvaćam šta je to ljubav. Ne zaboravi da mi kažeš sve. Držimo se svog sporazuma. Ja neću kriti ništa od tebe.

Da bih ozbiljno završila ovo pismo, reći ću ti da me obuzeo nekakav nesavladiv i užasan strah kad sam čitala po drugi put tvoje pismo. Izgledalo mi je da tvoja divna ljubav pokosi Bogu. Zar se nesreća, gospodar ovog svijeta, neće ljutiti što nema udjela u našoj radosti? Koju li potpunu sreću nije pokvarila!

Dujza, u svojoj sreći ne zaboravi na Boga, čini dobra djela, budi milostiva i plemenita; najzad, otklanjaj nevolje skromnošću. Otkako isiarn se udala, polbožnija sam nego u samostanu. Ne govoriš mli ništa da li su ljudi pobožni u Parizu. Obožavajući Fellpea, izgleda mi da se obraćaš, protivno poslovici, više svijetu nego Bogu. Moj je strah posljedica velike odanosti. Vi idete zajedno u crkvu, činite dobna djela ziar ne? Po posljednjim recima ovog pisma smatrat ćeš da sam prosta, ali znaj da strahujem iz pretjeranog prijateljstva, iz prijateljstva kako ga je shvatio i Dafontaine, koje se uznemiruje i plaši sna i pomisli. Zaslužuješ da budeš sretna, jer misliš na mene u svojoj radosti, kao i ja na tebe u svom jednoličnom životu, pomalo neveselom, ali punom; umjerenom ali plodnom. Neka te Bog blagoslovi!

GOSPODIN DE L'ESTORADE BARUNICI DE MACUMER

Decembra 1825.[77]

Gospođo, moja žena nije htjela da običnim putem saznate događaj koji nas ispunjuje radošću. Rodila je zdravog muškarca. Odložit ćemo njegovo krštenje dok se ne budete vratili na svoje imanje u Chantapleursu. Nadaš se, Renee i ja, da ćete doći do La Crampade i da ćete biti kuma našem prvencu. U toj nadi, upisao sam ga u protokol rođenih pod imenom Arimiand-Loiuis die I'Estoreide.

Naša draga Reinee pretrpjela je mnogo, ali neobično strpljivo. Znate već kakva je. I saznanje da će nam pružiti sreću davala joj je snage da podnese bolove ovog prvog porođaja. Ne izlažući se pomalo smiješnoj pretjeranositi roditelja koji siu to prvi put, uvjeravam vas da je mali Armaind vrlo lijep. Vjerovat ćete mi kad vam kažem dia ima crte lica i oči kao Renee. Zna i on šta je lijepo!

Pošto su nam liječnik i njegov pomoćnik saopćili: da je Renee van svake opasnosti — jer ona doji, dijete je lijepio uhvatilo dojku, mlijeka ima u izobilju, njena priroda je bujna — možemo se radovati i otac i ja. Gospođo, ta je radost tato velika, tako jaka, tato potpuna, unijela je toliko živosti u kuću i tako izmijenila život moje drage žene dia želim, radi vaše sreće, da se i vama uskoro to isto desi.

Renee je spremila stan gdje ćete biti primljeni srdačno, ako ne raskošno, iako se trudim da: on bude dostojan naših gostiju.

Renee mi je saopćila, gospođo, vaše plamove koji se odnose na nas, te koristim ovu priliku da vam na tome zahvalim, utoliko prije što je vaš prijedlog pao u sasvim zgodno vrijeme. Rođenje mog sina utjecalo je na mog oca da učini žrtve na koje se starci teško odlučuju: kupio je dva imanja. La Grampiada je sad dobro koje donosi trideset hiljada. franaka. Otac će zamoliti kralja da mu odobri da od njega stvori majorat. Radeći da otac dobije titulu o kojoj ste govorili u svom posljednjem pismu, vi već radite za svoje kuimče.

Što se mene tiče, poslušat ću vaše savjete samo da biste vi i Renee bile zajedno za vrijeme skupštinskog rada. Radim revnosno i trudim se da postanem stručnjak. Ništa mi neće dati više podstavka od uvjerenja da ste zaštitnica moga malog Armanđa. Obećajte mi da ćete, tako lijepi i ljupki, tako veliki i duhoviti, doći ovamo da budete vila mom prvencu. Na taj ćete način, gospođo, uvećati vječnom zahvalnošću osjećanja poštovanja s kojima imam čast da budem.

Vaš ponizan i pokoran sluga

Louis de l'Estorade

XXX

LUJZA DE MACUMER GOSPOĐI RENEE DE L'ESTORADE

Januara 1826.

Macumer me probudio malo prije s pismom tvoga muža, mila moja. Prije svega, pristajem. Ići ćemo krajem aprila u Ghantepleurs. Bit ću sretna što ću putovati, vidjeti te i kumovati tvom prvencu. Ipak hoću da Macumer bude kum. Kumovanje s drugim kumom bilo bi mi neprijatno. Da si mogla vidjeti njegovo lice kad sam mu to saopćila, saznala bi koliko me voli. — „Hoću utoliko prije da idemo zajedno u La Crampadu, Felipe rekla sam mu, što ćemo ondje možda imati dijete. I ja hoću hiti majka... i pored toga što ću pripadati tada i djetetu i tebi. Kad bih primijetila da više volliš neko drugo stvorenje, pa ma to bio i moj sin, ne znam šta bi se desilo. Medejia je možda imala pravo: ima dobrog kod starih!"

Smijao se. Dakle, mada, i imaš plod bez cvijeta, a ja cvijet bez ploda. Suprotnost naše sudbine nije prestala. Dosta smo pametne da bismo jednog dana potražile uzrok i pouku. Pa, tek sam deset mjeseci u braku; priznajem da to nije mnogo.

Živimo neuredno, ali ipak lijepo, kao sretni ljudi. Dani nam izgledaju uvijek suviše kratki. Svijet koji me vidio kao ženu smatra da je barunica de Maoumer mnogo ljepša od Lujze de Chaiulieu, sretna ljubav ima svog udjela u tome. Kad, po Lijepom suncu i januarskom mrazu, dok se drveće na Eliejskim poljima bijeli od inja, prolazimo, Felipe i ja, svojim kolima, pred cijelim Parizom, zajedno onuda gdje srno prošle godine bili odvojeni, pada mi na pamet toliko misli te se bojim da nisam suviše ponosna zbog sreće, kao što si to predvidjela u svom posljednjem pismu.

Iako ne znam radosti materinstva, reći ćeš mi ih, te ću i ja, zahvaljujući tebi, biti majka. Ipak, ništa se, po mom mišljenju, ne može uporediti s ljubavnim uživanjem. Smatrat ćeš da sam čudna, ali već se deset puta u deset mjeseci kod mene pojavila želja da umrem sa trideset godina, u najljepše doba života, u zanosu ljubavi, opijena nasladom; da odem zasićena, bez razočaranja, jer sam živjela u sunčevu sjaju, blažena, čak pomalo umorna od ljubavi, ne izgubivši nijedan list iz svog vijenca, sačuvavši svoje lijepe sinove. Zamisli samo kako je strašno ostarjeli a imati još mlado srce, sretati nijema i ozbiljna lica tamo gdje su nam se svi, pa čak i ravnodušni, radovali, ukratko, biti žena koja ulijeva poštovanje... Pa to je prijevremeni pakao!

Prvi sukob s Felipeom imala sam zbog ovoga. Htjela isam da bude dovoljno jak da me ubije u tridesetoj godini, dok spavam, pod uvjetom da o tome ništa ne znam, kako bih iz jednog sna prešla u drugi. Nije htio. Prijetila sam da ću ga ostaviti. Pobijedio je. Ovaj čuveni, ministar, mila, postao je pravo dijete. Nevjerojatno je koliko. je mlad i bezazlen. Otkako s njim razgovaram sasvim otvoreno kao s tobom, otkako sam prema njemu povjerljiva, divimo se jedno drugom.

Mila, dvoje zaljubljenih, Felipe i Lujza, hoće da pošalju jedan poklon porodilji. Htjeli bismo naručiti nešto što bi ti se svidjelo. Dakle, reci mi otvoreno šta želiš, jer mi ne volimo da činimo, iznenađenja kao obični ljudi. Hoćemo da nas se stalno sjećaš po lijepoj uspomeni, po predmetu kojim ćeš se služiti svakog dlana i koji, se neće pokvariti upotrebom. Za nas je doručak najveseliji, najprisniji i najživlji obrok, jer smo tad sami. Mislila sam, dakle, da ti pošaljem naročiti stolni pribor sa šarama koje predstavljaju djecu. Ako se slažeš sa mnom, odgovori mi odmah. Da bih ti ga donijela, treba ga naručiti, a pariški umjetnici su velike lijenštine. To će biti moj dar boginji rođenja.

Zbogom, draga dojkinjo, želim ti da budeš sretna majka i očekujem nestrpljivo prvo pismo u kome ćeš mi saopćiti sve, zar ne? Taj me tvoj liječnik plaši mnogo. Ta mi riječ u pismu tvoga muža nije toliko pala u oči koliko, me dirnula u srce. Jadna Renee, nije lako roditi, zar ne? Reći ću kumčetu koliko treba da te voli. Srdačno te pozdravljam.

RENEE DE L'ESTORADE LUJZE DE MACUMER

Već je skoro pet mjeseci kako sam se porodila, a nisam našla, dušo moja, ni trenutka slobodnog vremena da ti pišem. Kad budeš majka, razumjet ćeš me bolje nego sad, jer si me donekle kaznila pišući mi rjeđe. Piši mi, mala! Iznesi mi sva svoja zadovoljstva, opisi mi svoju sreću što ljepše i ne boj se da ćeš me ožalostiti, jer sam sretna i sretnija nego što bi mogla zamisliti.

Nakon četrdeset dana bila sam u seoskoj crkvi, svečano, po običaju naših starih pnovansalskih porodica. Oba djeda, Louisov otac i moj, vodili su me ispod ruke. Nikad se nisam molila Bogu s takvom zahvalnošću. Imam toliko stvari da ti saopćim, toliko osjećaja da ti iznesem, te ne znam odakle da počnem. Ipak se u toj zbrci jasno izdvaja divna uspomena, moja molitva u crkvi!

Kad sam se ma tom mjestu na kome saim kao djevojka sumnjala u život li u svoju budućnost ponovo našla kao sretna majka, izgledalo mi je kao da vidim Bogorodicu s oltara kako mi pokretom glave pokazuje Krista koji se smiješi! S kakvim sam svetim osjećanjem nebeske ljubavi pružila našeg malog Armanda da ga blagoslovi svećenik koji ga je privremeno krstio u očekivanju pravog krštenja! Vidjet ćeš nas već zajedno, Armanda i mene.

Dijete moje, zovem te djetetom jer je to zaista najmilija riječ u srcu, u mislima, na usnama majke. Tako sam se, milo moje dijete, jedva vukla dva posljednja mjeseca po našim vrtovima, umorna, iznurena nelagodnošću koju mi je stvarao ovaj teret za koji nisam znala da će biti tako drag i tako mio. Toliko sam strepila, tako sam ružno predviđala da više nisam bila radoznala kao prije. Razmišljala sam, govorila sam sebi da se ne treba plašiti ničega što želi priroda, htjela sam da budem majka. Na žalost, pišam se radovala, iako sam mislila na to dijete koje me prilično uzr.emiravalo; to se može voljeti samo kad su se već imala djeca, ali, prvi put, ovo kretanje jednog novog života izaziva više čuđenje nego zadovoljstvo. Govoreći ti o sebi, nisam ni neprirodna ni razmetljiva; moje je dijete više od Boga, jer ih On stvara, nego od muža. Ostavimo te neprijatnosti koje su prošle i koje se, nadam se, neće više ponoviti.

Kad je nastupio porođaj, imala sam u sebi toliko otporne snage, očekivala tolike bolove da sam, kažu, podnijela sasvim lako ovo strahovito mučenje. Gotovo čitav sat bila sam bez snage, kao u snu. Osjećala sam da nisam jedno biće; dok mi je duša bila spokojna, tijelom sam strahovito patila, rastrzana i mučena. U ovom čudnom stanju bol je nadjačao sve. Izgledalo mi je kao da neka ogromna ruža raste više moje glave i da me pokriva. Ružičasta boja ovog krvavog cvijeta lebdjela je u zraku. Sve mi je bilo crveno. Došavši tako do stanja u kome je izgledalo kao da se duša odvaja od tijela, osjetila sam strahoviti bol od koga sam mislila da ću umrijeti. Vikala sam užasno i nalazila nove snage za nove bolove. Smirila sam se odjednom iznenađena divnim jasnim plakanjem malog bića. Ne, ovaj sie trenutak ne može opisati: izgledalo mi je kao da cio svijet viče sa mnom, da je sve bol i vrisak, i da je sve to ugušio slabi djetinji krik. Ponovo su me smjestili u 'moju veliku postelju, gdje sam se osjećala kao u raju, iako sam bila veoma iznurena. Tri ili četiri vesela lica, suznih očiju, pokazala su mi tada dijete. Mila, viknula sam užasno. — „Kakav majmunčić", rekla sam. „Jeste li sigurni da je to moje dijete?" Okrenula sam se očajna Sto nisam bolja majka. — „Ne brinite, mila moja", rekla mi je majka koja je bila pored mene, „rodili ste najljepše dijete na svijetu. Ne uznemiravajte se potrudite se da ni o čemu ne mislite, da budete dobra dojilja." Zaspala sam sa čvrstom namjerom da sve ostavim prirodi. Mila moja, sijećanje na sve te bolove, na. one nelagodinosti, na one prve dane kad je sve nedovoljno jasno, mučno i neodređemoi, bilo je božanstveno. Milina veća od one koju je izazvao prvi klik mog djeteta nadjačala je ova nejasna osjećanja. Moje srce, moja duša, moje biće, nešto dotle nepoznato,, slabo i bolešljivo, probudilo se kao cvijet pod, sjajnim zrakama sunca. Malo čudovište uhvatilo je moju dojku i sisalo; kakvo iznenađenje! Odjednom siam postala majka. Kakva sreća, radost, me&sfcazana radost, iako ne bez bola. O, mila, koliko, ćeš cijeniti tu sreću koja postoji samo između majke, djeteta i Boga! Ovo malo biće zna samo za, moje grudi. Za njega postoji samo ovo divno mjesto, voli ga svim svojim bićem, misli samo na taj izvor života, prilazi mu a zatim spava, budi se da bi mu ponovo prišlo. Njegove siu usne neobično strastvene, i kad se dočepaju dojke, izazivaju ujedno, i bol i uživanje. Ne bih mogla da ti opišem osjećanje koje iz grudi struji kroz cijelo moje tijelo, jer rmi izgleda da su one središte bezbrojnih ziraika koje izazivaju radost u srcu i duši. Roditi nije ništa, ali dojiti znači stvarati neprestano!

Lujza, nikakvo se milovanje ne može uporediti s milovanjem tih ružičastih ručica koje nježno dodiruju dojku i teže da je obuhvate. Kako dijete umilno gleda čas grudi čas naše oči! Kakve li snove ne stvaramo promatrajući ga kako usnama drži svoje blago! Stalo mu je koliko do našeg tijela toliko i do naše duše, iscrpljuje nas fizički i duhovno, ali nam pruža zadovoljstva preko očekivanja. To neobično osjećanje, koje je izazvao njegov prvi krik koji je bio za mene što i prva sunčeva zrakaza zemlju, ponovo sam osjetila promatrajući ga kako siše; osjetila sam ga kad me prvi put pogledao, kao i kad saim u njegovu prvom osmijehu uživala u njegovoj prvoj misli. Zamisli, mila, nasmijao se! Taj osmijeh, taj pogled, taj ujed, taj krik, rte četiri radosti beskrajne su: uzbuđuju do dina štrca i izazivaju osjećanje koje samo one mogu izazvati! Svijet treba da je odan Bogu kao što je dijete odano majci: Bog je veliko majčino srce. Ništa se ne vidi i ne primjećuje u začeću, pa čak nd u trudnoći, ali dojiti, Lujza, to je prava sreća! Vidim šta postaje od mlijeka, meso, divni prstići, nježni kao cvijeće, fini i providni nokti, kosa, nožice. O, djetinje nožice, pa to ti je čitav govor! Njima dijete počinje da se izražava. Dojenje, Lujza, pa to je promjena koju ushićene stalno pratimo. Vrisak ne čujemo ušima već srcem. Osmijehe tili pokrete malih nogu razumijemo kao kad bi nam Bog vatrenim slovima nešto ispisao na nebu! Ništa nas više ne zanima; otac?... ubile bismo ga kad bi se usudio probuditi dijete. Mi smo sve za to malo biće, kao sto je ono sve za nas! Tako smo sigurne da naš život ne pripada samo nama, tako smo obilno nagrađene za trud koji ulažemo i bolove koje trpimo. Neka te Bog sačuva ranice na grudima! Ta ranica koju pozljeđuju ružičaste usne, koja se liječi tako teško, i koja bi izazivala užasne bolove kad ne bi bilo radosti što vidimo djetinja usta uprljana mlijekom, najstrašnija je kazna ljepote. Lujza, ne zaboravi da se ona pojavljuje samo na nježnoj i finoj koži?

Moj je majmunčić za pet mjeseci postao najljepše stvorenje koje je ikad majka kupala suzama radcsoicama, prala, češljala, udešavala, jer samo Bog zna s kakvom se neumornom revnošću dotjeruje, oblači, pere, preoblači, ljubi ovo nježno biće! Moj majmunčić nije više majmunčić, već baby, kao što kaže moja bona Engleskinja, baby bijel i rumen; i kako osjeća da ga volimo, ne plače mnogo; ali, priznajem, rijetko ga ostavljam i trudim se da pogodim sve njegove želje.

Mila, sad imam prema Louisu osjećanje koje nije ljubav, ali koje treba, kod žene koja voli, da dopiuni ljubav. Ne znam da li ova nježnost, ova iskrena zahvalnoist nije nešto jače od ljubavi. Po svemu što si mi rekla o tome, ljubav ima nečeg i suviše zemaljskog, dok u naklonosti sretne majke pirema onome tko je izvor ovih trajnih, vječnih radosti ima nečeg svetog i božanskog. Radost jedne majke je svjetlost koja baca svoje zrake na budućnost osvjetljavajući je, ali i na prošlost da bi joj omiljele uspomene.

Stari l'Estorade i njegov sin udvojili su inače pažnju prema meni kao da sam novo lice za njih; njihovi pogledi, njihove riječi diraju me do dna duše; oni me uznose uvijek kad me vide i sa mnom govore. Izgleda mi da je djed podjetinjio; promatra me sav blažen. Kad sam prvi put sišla na doručak i kad me vidio kako jedem i dojim njegova unuka, plakao je. Ove su mi suze u njegovim očima koje nikad nisu plakale, koje su ogledalo njegovih misli o novcu, pričinile veliko zadovoljstvo. Izgledalo mi je da starac shvaća moju radost. Sto se Louisa tiče, rekao bi drveću i šljunku da ima sina. Provodi čitave sate promatrajući tvoje kumče kako spava. Ne zna, kaže, kad će se navići na njega. Po pretjeranoj radosti shvatila sam njihove zebnje i strahovanja. Louis mi je priznao najzad da je sumnjao u sebe, smatrajući da nikad neće imati djece. Moj jadni Louis od jednom je postao još bolji. Radi više no ranije; sin je uvećao njegovo slavoljublje. Što se mene tiče, ja sam sve sretnija. Svaki sat stvara novu vezu između majke i njena djeteta. Po onome što osjećam, vjerujem da je to osjećanje vječno; prirodno, stalno, dok sumnjam da ljubav, na primjer, neprestano traje. Ne voli se uvijek podjednako, ne veze se na tom životnom platnu uvijek sjajno cvijeće; najzad, ljubav može i treba da prestane; materinstvo se, pak, ne boji da će oslabiti, raste s potrebama djeteta, razvija se s njim. Zar ono nije i strast, i potreba, i osjećanje, i dužnost, i neophodnost — sreća? Da, mila moja, takav je život jedne žene. U materinstvu je želja za po

žrtvovanjem zadovoljena, a i ljubomora nas ne muči. Tako listo, možda je ono za nas jedina tačka u kojoj se priroda i društvo slažu. U ovome je društvo obogatilo prirodu, uvećalomaterinsko osjećanje porodičnim, nasljednim imenom, krvlju, bogatstvom. Koliko 1i žena treba da voli milo stvorenje koje joj je prvopružilo takve radosti, obogatilo dušu i naučilo je da bude majka? Pravo prvorođenja, koje postoji otkako je svijeta i vijeka, izgleda mi ne treba da bude sporno. Koliko stvari nauči majka od djeteta! Ima toliko moralnih obaveza u toj stalnoj zaštiti nemoćnog stvorenja da je žena na svom pravom putu tek kao majka; tek tada razvija ona svoju punu djelatnost, vrši svoje obaveze, sretna i zadovoljna. Žena koja nije majka promašila je svoj život, nesavršena je. Požuri da budeš majka, mila moja, jer ćeš svoju sreću uvećati mojim radostima.

p.s. — Ostavila sam te čuvši tvoje kumče kako plače; čula bih ga i uz najudaljenijeg kraja vrta. Neću da pošaljem ovo pismo a da ga ne završim. Pročitala sam ga i iznenadila se što je tako obično. Izgleda mi da sve majke osjećaju jednakokao i ja, da svoje osjećaje izražavaju na isti način i da ćeš mi se smijati kao što se smijemo nadvnosti svih roditelja koji nam govore o sposobnostima i ljepoti svoje djece, smatrajući uvijek da imaju nešto čime se odlikuju od ostalih. Najzad, mila, htjela sam da ti ponovim — što je i suština ovog pisma — da sam sad toliko sretna koliko sam ranije bila nesretna. Ova poljska kućica, koja će uostalom postati veliko poljsko dobro, majorat, za mene je raj. Završila sam s praznim životom. Volim te mnogo mila moja. Piši mi. Sad mogu čitati bez suza o tvojoj sreći i ljubavi. Zbogom.

GOSPOĐA DE MACUMER GOSPOĐI DE L'ESTORADE
Marta 1826.

Već je prošlo više od tri mjeseca kako ti nisam pisala, mila, i kako nisam ništa dobila od tebe... Do mene ima više krivice, jer ti nisam odgovorila; ali, nadam se, ti se ne ljutiš.

Macumer i ja protumačili smo tvoju šutnju kao pristanak na naš poklon, i ove divne dragocjene stvari poslat će se danas u Marsetille; umjetnicima je bilo potrebno šest mjeseci za njihovu izradu. Trgla sam se kad mi je Felipe predložio da vidim ovaj stolni pribor prije nego što ga zlatar spakuje. Odjednom mi je palo na pamet da se nismo sjetile jedna druge od onog pisma u kome sam bala majka zajedno s tobom.

Mila, mene pravda strahoviti Pariz, a tebe? Oh, ovaj svijet, kakav vrtlog! Zar ti nisam već rekla .da se u Parizu može biti samo Parižanka? Svijet nam ubija svaki osjećaj, oduzima sve slobodno vrijeme. Kako je divno remek-djelo Celimena u Moliereovu *Čovjekomrscu!* To je moderna dama doba Lujia XIV, našeg vremena, ukratko moderna dama svih vremena. Šta bi sa mnom bilo bez moje zaštite, bez moje ljubavi prema Felipeu? Rekla sam mu jutros, razmišljajući o ovome, da je moj spasilac. Dok večeri provodim u razonođenjima, na balovima, na koncertima i u kazalištu, po povratku ponovo se odajem ljubavnim uživanjima i njihovim ludostima koje mi stvaraju neizmjernu radost i u kojima zaboravljam društvene nezgode. Večeravala sam kod kuće samo kad smo imali kao goste one koje zovemo prijateljima, na dan moga primanja, srijedom. Takmičim se s gospođama d'Espard i de Maufirigneuse i starom vojvotkinjom de Lenoncourt. Smatraju da je u mojoj kući veoma prijatno. Postala sam moderna videći da je Felipe sretan zbog mojih uspjeha. Njegova su jutra, jer od četini sata do dva poslije ponoći pripadam Parizu. Macumer je divan domaćin: on je tako duhovit, tako ozbiljan, takouzvišen i taiko mio da bi ga zavoljela i žena koja bi se udala za njega bez ljubavi.

Moj otac i mi Etjika otišli su u Madrid. Pošto je Luj XVIII umro, vojvotkinja je lako dobila od dobrog Karla X da njen divni Canalis bude naimenovan za drugog sekretara poslanstva, i vodi ga sa sobom. Moj me brat vojvoda de Rhetore veoma cijeni, a što se tiče markiza de Chaulieu, ovog čudnog vojnika, on mi duguje vječitu zahvalnost: od moje imovine, prije očeva odlaska, ustanovljen je majorat od četrdeset hiljada franaka rente i pitanje njegova vjenčanja s gospođicom de Mortsauf, masi jedrilicom iz Turene, potpuno je uređeno. Da se ne bi ugasilo ime, a s njim i titula kuće de Lenoncourt, kralj će ovlastiti mog brata da nosi ime, titule i grb de Lenoncourt-Givry. Gospođica de Mortsauf, unuka i jedina nasljednica vojvode de Lenon-court-Givry, imat će, kažu, više od sto hiljada franaka rente. Moj je otac tražio samo da de Cbaulieuov grb bude ispod Lenoncourtova. Dakle, brat će mi postati vojvoda de Lenoncourt, Mladi de Mortsauf kome je sve ovo imanje trebalo da pripadne teško je bolestan od tuberkuloze; njegova se smrt očekuje svakog časa. Iduće zime, pošto preteče vrijeme žalosti za umrlim, obavit će se vjenčanje. Kažu da je moja buduća snaha, Mađeleine de Mortsauf, divna djevojka. Dakle, kao što vidiš, otac je bio u pravu u svom rasuđivanju. Moj mi je postupak donio divljenje mnogih, a i moje se vjenčanje time pravda. Iz naklonosti prema mojoj baki, knez Talleyrani je raspoložen prema Macumeru tako da je naš uspjeh potpun. Pošto me u početku osuđivao, svijet mi sada odobrava, Ukratko, vladam u ovom Parizu gdje sam bila takso beznačajna prije dvije godine. Macumer vidi kako mu svi zavade na sreći; jer sam *najduhovitija Parižanka.* Znaš i sama da ima toliko *najduhovitijih Parižanki* u Parizu. Ljudi mi govore eežnjivo o ljubavi ili je izražavaju požudnim pogledima. Zaista postoji u tim željama i divljenju tako nesumnjivo zadovoljenje sujete da sad razumijem pretaranu želju žena da uživaju u ovim taštim *i* prolaznim uspjesima. Oni gode ponosu, sujeti, samoljublju, svima ličnim osjećanjima. Ovo stalno laskanje zanosi tako jako da se ne čudim više ženama što su sebične, lakomislene i što se zaboravljaju u tim prilikama. Svijet opija. Dajemo u izobilju ono što je najbolje u našem duhu i našoj duši, svoje najbolje vrijeme, svoj najplemenitiji napor ljudima koji nas nagrađuju pakošću i smiješcima, koji lažnim riječima, neiskrenim pohvalama i ulagivanjem plaćaju našu odvažnost, naše požrtvovan je i naš trud da budemo lijepe, lijepo obučene, duhovite, umiljate i prijatne. Znamo koliko je sve to skupo, znamo da ćemo biti prevarene, ali se ipak odajemo tome. Ah, mila moja, koliko smo željne iskrenosti, koliko su Felipeova ljubav i odanost dragocjeni! Koliko te volim! S kakvim se zadovoljstvom spremam da odem u Ohautepdeurs da bih se odmorila od komedija u Bacovoj ulici i svih pariških salona! Najzad., u vezi tvog posljednjeg pisma koje sam ponovo pročitala, kad ti rečem da je u Parizu nemoguće jednoj ženi koja voli izlaske da bude i majka, rekla sam ti sve o njemu.

Do skorog viđenja, mila. Zadržat ćemo se najviše tjedan dana u Chanteplieursu, i bit ćemo kod tebe oko 10. maja. Najzad ćemo se ponovo vidjeti nakon dvije godine. Kakve promjene! Obje smo žene: ja — najsretnija.

Ljubavnica ti — najsretnija majka. Iako ti nisam pisala, mila, nisam te zaboravila. Moje kumče, taj majmunčić, je li još uvijek lijepo? Mogu li se ponositi njime? Imat će više od devet mjeseci. Htjela bih da budem kod vas kad prohoda, ali mi Macumer kaže da napredna djeca rijetko kad prohodaju prije deset mjeseci. Nabrfoljat ćemo se kao nekad u samostanu. Vidjet ću da li dijete, kako kažu, kvari ljepotu.

P.S. Ako mi odgovoriš, plemenita majko, piši na Chantepleurs, jer odlazim.

XXXIII

GOSPOĐA DE L'ESTORADE GOSPOĐI DE MACUMER

Ako ikad budeš majka, znat ćeš da li se može pisati prva dva mjeseca dojenja. Mary, moja djevojka, i ja sasvim smo umorne. Istina je da ti nisam kazala kako mi je stalo do toga da sve sama uredim. Prije porođaja sama sam sašila pelene za dijete, izvezla i ukrasila čipkama kapice. Rob sam, mila moja, i danju i noću. Prije svega, ArmandLouis siše kad hoće, a on hoće uvijek; zatim, potrebno je tako često svlačiti ga, prati, oblačiti. Majka toliko voli da ga promatra kad spava da mu pjeva, da se šeta s njim kad je lijepo noseći ga u naručju, da joj ne ostaje vremena da misli o sebi. Najzad, ti mi nisi pisala zbog svijeta, a ja zbog svog djeteta, našeg djeteta! Kakav divan i potpun život! Očekujem te, vidjet ćeš i sama! Ipak se bojim da ne počnu zubi da mu niču, da ne bude nesnosan, da ne plače kad dođeš. Još nije jako dosadan, jer sam uvijek pored njega. Djeca plaču samo zato što ne pogađamo njihove želje, a ja budno pazim na njegove. Koliko se moje srce uvećalo dok se tvoje smanjilo služeći društvu! Očekujem te nestrpljivo kao osamljena osoba. Hoću da čujem tvoje mišljenje o l'Estoradeu, kao što ti želiš, bez sumnje, moje o Macumeru. Javi mi taeno kad ćete krenuti s posljednjeg prenoćišta, jer moji hoće izići u susret cijenjenim gostima.

Dođi, pariška kraljice, dođi u našu bijednu poljsku kućicu gdje ćemo te dočekati s ljubavlju.

XXXIV

GOSPOĐA DE MACUMER VIKONTESI DE L'ESTORADE

Aprila 1826.

Adresa mog pisma pokazat će ti, mila da sam uspjela u svom posredovanju. Tvoj je svekar postao grof de l'Estoirade. Nisam htjela napustiti Pariz a da ne dobijem ono što isi željela, i pišem ti pred čuvarom pečata koji mi je rekao da je kraljeva odluka potpisana.

Do skorog viđenja.

XXXV

GOSPOĐA DE MACUMER GOSPOĐI VIKONTESI DE L'ESTORADE

Marseille, jula

Moj nagli odlazak iznenadit će te. Stidim se. Kako sam, prije isvega, sasvim iskrena i kako te ipak volim kao i prije, reći ću ti sve ukratko: strahovito sam ljubomorna. Felipe te suviše gledao. Vadili ste ispod tvoje stijene nekakve razgovore koji su me mučili, zbog kojih sam postala pakosna i sasvim druga. Tvoja ljepota, prava ljepota jedne Španjolke, morala ga je podsjetiti na njegovu zemlju i na tu Mariju Heredia, na koju sam ljubomorna, jer sam ljubomorna i na prošlost. Tvoja divna crna kosa, tvoje lijepe crne oči, to čelo na kome zbog materinske radosti nesumnjive patnje iz prostati padaju u oči kao sjenka pri sjajnom suncu, ta svježina južnjačke kože koja je bjelja od moje iako sam pilava, taj divni stas, te grudi u čipkama, taj divni plod za koji se hvata moje lijepo kumče, sve mi je to vrijeđalo pogled i zadavalo boi. Uzaludno sam kitila svoju kosu različkom, uljepšavala svoje plave pletenice trakama višnjave boje, sve je to[1] bi i jod jelo pred tobom, Renee, jer se nisam nadala da ću te naći takvu u toj oazi, La Crampadi.

Felipe se zagledao suviše i u to dijete koje sam počela mrziti. Da, takvo slatko stvorenje koje ispunjava tvoju kuću radošću, ikoje u nju unosi živosti, koje se smije i plače, htjela sam i ja. Primijetila sam tugu u Macumerovim očima, i zbog toga sam, krijući se, plakala dvije noći. Patila siaim u tvojoj kući. I suviše si lijepa žena, li suviše sretna majka da bih mogla ostati pored tebe. I ti si se žalila, lažljivice! Prije svega, tvoj l'Estorade izgleda vrlo dobro, prijatan je u razgovoru; ima lijepu prosjeđu kosu i lijepe oči; njegovo prirodno ponašanje ima nečeg privlačnog. Po mom mišljenju, bit će uskoro poslanik okruga Bouehes-duRhone; doći će u Skupštinu, jer sam vam uvijek na raspoloženju u svemu što se tiče vaših želja. Namučen u izgnanstvu, miran je i ozbiljan, što je, smatram, već polovina onoga što je potrebno za politiku. Po meni, mila moja, sva je politika u tome de izgledaš ozbiljno. Govoreći o Louisu, rekla sam Macumeru da će sigurno biti veliki državnik.

Najzad, pošto sam se uvjerila da si sretna, odlazim brzo, zadovoljna, u svoj mili Chantepleurs, gdje će se Felipe postarati da bude otac. Primit ću te tek kad budem imala u naručju lijepo dijete kao što je tvoje. Zaslužujem da me zoveš kako hoćeš: ludom, podlom, glupom. Na žalost, to smo kad smo ljubomorne. Ne ljutim se na tebe iako am patila; oprostit ćeš mi što sam se spas-la tili m-uka. Da sam ostala još dva dana, bila bih učinila neku glupost. Da, bila bih rđava. I pored toga što su ove patnje nanijele bol mom srcu, sretna sam što sam te posjetila, što sam te vidjela kao majku, tako lijepu i tako zadovoljnu, što si mi ipak ostala prijateljica usred materinskih radosti, kao što sam i ja tvoja u svojoj ljubavi. Eto, u Marseilleu, nedaleko od tebe, već se ponosim tobom kao divnom majkom. Kako si lijepo shvatila svoj poziv! Izgleda mi da si rođena da budeš više majka nego ljubavnica, dok sam ja stvorena više za ljubav nego za materinstvo. Izvjesne žene ne mogu biti ni majke ni ljubavnice, jer su ili suviše ružne ili suviše glupe. Dobra majka i dobra žena-ljubavnica moraju biti uvijek umješne i pametne i pokazati u svakoj prilici najljepše osobine žene. Promatrala sam te i divila se, Tvoja će djeca biti sretna i lijepo odgojena, ti ćeš ih obasipati nježnošću i zagrijavati toplinom svoje duše.

Reci istinu o mom odlasku svom Louisu, ali je zgodnim izgovorom ne kazuj svom svekru koji mi izgleda da je vaš tutor, a naročito svojoj porodici, pravoj čestitoj provansalskoj porodici, Felipe još ne zna zašto sam otišla, i nikad to neće saznati. Ako me bude pitao tome naći ću neki izgovor. Reći ću mu po svoj prilici da si bila ljubomorna na mene. Ne zamjeri mi na ovoj potrebnoj laži. Zbogom. Pišem ti brzo da bi dobila ovo pismo za

vrijeme doručka; kočijaš koji će ti ga donijeti pije i čeka. Poljubi umjesto mene moje drago kumče. Dođi u Chantepleurs u oktobru. Bit ću sama dok Macumsi bude na Sardiniji, gdje ima namjere da izvrši velike promjene na svom imanju. Bar mu je trenutno takav plan, a njegova je sujeta da ga ima, jer smatra da je na taj način samostalan; zbog toga uvijek strepi kad mi ga saopćava. Zbogom.

VIKONTESA DE L'ESTORADE BARUNICI DE MACUMER

Mila, svi smo se neobično iznenadili kad nam je, za vrijeme doručka, saopćeno da ste otišli, a naročito kad mi je kočijaš koji vas je odvezao u Mairseille predao tvoje čudno pismo.

Pakosnice, bilo je riječi samo o tvojoj sreći u tim razgovorima ispod stijene na tvojoj klupi; nisi bila u pravu da sumnjaš. Nezahvalnice, osuđujem te da se vratiš na moj prvi poziv. U tom odvratnom pismu, napisanom na običnom kavanskom papiru, nisi mi rekla gdje ćeš se zadržati, te sam stoga primorana da ti odgovorim preko Chantepleursa.

Slušaj me, draga sestrice, i znaj, prije svega, da hoću da budeš sretna. Tvoj muž, Dujza, ima duša i misli boja ulijeva poštovanje koliko i njegova prirodna ozbiljnost i njegovo otmjeno držanje; u njegovoj ružnoći tako neobičnoj, u tom blagom pogledu ima izvanredne moći. Bilo mi je potrebno duže vremena da mu se približim, bez čega je nemoguće upoznati se. Najzad, taj je čovjek bio predsjednik vlade, a obožava te kao Boga, te je bio primoran da to duboko krije. Da bih saznala tajnu ovog diplomate, njegova srca, morala sam biti vješta i lukava. Najzad sam uspjela, a da u to i ne posumnja, da saznam stvari o kojima ti i ne sanjaš, jer od nas dvije ja sam razum a ti mašta; ja — ozbiljna dužnost, ti — luda ljubav. Sudbina je htjela da suprotnost koja postoji među nama ne prestane ni u našem životu. Ja sam skromna vikontesa sa sela, pretjerano samoljufoiva, čija je duhovitost da svoju porodicu vodi putem napretka, dok svi znaju da je Macumer bivši vojvoda de Soria, i da ti kao vojvotkinja, vladaš u Parizu, gdje je teško čak i kraljevima da vladaju.

Ti imaš lijepu imovinu ikoju će Macumer udvostručiti, ako ostvari svoje planove o iskorištavanju svojih ogromnih dobara na Sardiniji čiji su proizvodi dobro poznati u Marseilleu. Priznaj da bi trebalo da ja budem ljubomorna, a ne ti! Ipak, zahvalimo Bogu što nam je sirce tako uzvišeno da je naše prijateljstvo iznad ljudskih slabosti. Poznajem ter stidliš se što si me ostavila. Iako si pobjegla, reći ću ti sve što sam se spremala da ti kažem danas ispod stijene. Čitaj pažljivo, prekidujem te, jer se tiče Više tebe nego Macumera, iako se ovo odnosi mnogo i na njega.

Prije svega, mala moja, ti ga ne voliš. Neće proći ni dvije godine, ta će te ljubav zamoriti. U Felipeu nećeš nikada gledati muža, već ljubavnika s kojim ćeš se titrati bezobzirno, kao i svaka žena koja ima ljubavnika. Ti mu se ne diviš, prema njemu nemaš ono duboko poštovanje, onu nježnost punu strepnje ikoju žena koja zaista voli ima prema onom koga obožava. Dobro sam ocijenila ljubav, mila, i više sam puta ispitala dubinu svog srca. Pošto sam te pažljivo promatrala, mogu ti reći ti ne voliš. Da, draga pariška kraljice, kao i sve kraljice, željet ćeš da nad tobom, kao nad mladom radnicom, gospodari i da te zanosi neki snažan čovjek koji će ti, umjesto da te obožava, načiniti modricu na ruci u svađi zbog ljubomore. Macumer te suviše voli da bi te ikad mogao ukoriti ili ti se oduprijeti. Samo jedan tvoj pogled, samo jedna tvoja laskava riječ pobijedit će njegovu najjaču volju. Prije ili poslije, prezirat ćeš ga zbog toga što te suviše voli. Na žalost, on ti popušta u svemu, kao što sam ti i ja popuštala u samostanu, jer si ti najdražesnija žena i najzanosniji duh kojli se može zamisliti. Ti si suviše iskrena, a svijet zahtijeva često, radi naše vlastite sreće, laži kojima se ti nećeš nikad poslužiti. Tako, na primjer, svijet zahtijeva da žena nikad ne pokaže svoju nadmoćnost nad mužem, U društvu muž ne treba da se ponaša prema svojoj ženi kao ljubavnik, iako je tako voli, kao što žena ne treba da se ponaša kao ljubavnica. Dakle, oboje site se ogriješili o taj zakon. Prije svega, sudeći po onome što si mi rekla o njemu, svijet nerado gleda tuđu sreću, te je treba kriti od njega; ali to još nije ništa. Postoji između ljubavnika izvjesna jednakost koja nikako nije moguća, po mom mišljenju, između žene i muža, ako se ne želi društveni poremećaj i nepopravljive nesreće. Strašno je biti čovjek bez vrijednosti, aili je još strasnije biti čovjek koja je izgubio tu vrijednost. Nakon izvjesnog vremena dotjerati ćeš Maoumera dotle da bude samo sjenka od čovjeka: neće imati više svoje volje, izgubit će svoje ja, bit će tvoja lutka; ti ćeš ga toliko potčiniti da će u vašoj kući, umjesto dva lica, biti jedno, ikome će neminovno nešto nedostajati; patit ćeš zbog toga, i zlu neće biti lijeka kad to jednom uvidiš. Uzalud se trudimo, naš spol neće nikad imati osobine kojima se odlikuje muškarac, a one su više nego potrebne, one su neophodne porodici. I pored svoje ljubavne zaslijepljenosti, Maeumer nazire tu budućnost, osjeća da je ponižen svojom ljubavlju. Njegov put na Sardiniju pokazuje mi da će pokušati da ponovo nađe sebe zahvaljujući toj kratkoj odvojenosti. Ti se ne ustežeš da iskoristiš moć koju ti daje ljubav. Tvoja se vlaist vidi u pokretu, u pogledu, u glasu. Ti si, mila, kao što ti je govorila majka, čudna ljubavnica.

Mislim da si se uvjerila da sam mnogo pametnija od Louisa; ali jesi li me ikad vidjela da mu iprotivrječim? Nisam li ja, u društvu, žena koja ga poštuje kao glavu porodice? Reći ćeš mi da je to dvoličnost. Prije svega, napomene, misli, savjete kioje smatram da je potrebno da mu dam, iznosim mu samo u mraku i tišini spavaće sobe. Mogu ti se zakleti, mila, da ni tada ne pokazujem prema njemu nikakvu nadmoćnost. Kad ne bih bila uvijek, i tajno i javno, ista, ne bi vjerovao u sebe. Mila, dobročinstvo je savršeno samo ako se onaj koji daje ponaša tako da se onaj koji prima ne osjeća poniženim; ovo skriveno požrtvovanje ima u sebi beskrajnih čari. Ponosim se što sam te iznenadila; ti si se pohvalno izrazila o Louisu. Lijep život, sreća i nada nadoknadili su mu uostalom za dvije godine sve što je izgubio zbog nesreće, nevolja, osamijenositi i sumnje.

Prema svojim opažanjima, smatram da voliš Felipea zibog sebe, a ne zbog njega. Ima istine u onome što ti je rekao otac: tvoj egoizam otmjene žene samo je skriven proljetnim cvijećem ljubavi. Ah, mila moja, treba te mnogo voljeti da bi ti se kazale ove gorke istine. Pod uvjetom da o ovome nikad ne pričaš barunu, dopusti mi da ti ponovim kraj jednog našeg razgovora. Neobično smo te hvalili; vidio je da te volim kao sestru. Pošto sam ga neprimjetno navela da mi se povjeri, rekla sam mu: „Lujza se još nije borila s teškoćama života, sreća ju je razmazila, i bila bi možda nesretna ako za nju ne biste bili otac kao što ste ljubavnik." — „Mogu li!" rekao je.

Naglo se zaustavio kao čovjek pired ponorom. Ovaj mi je uzvik bio dovoljan. Da nisi otišla, rekao bi mi više za nekoliko dana.

Mila, kad ovaj čovjek ibude iznemogao, kad se zasiti u uživanju, kad osjeti da je, ne kažem ponižen, već bez dostojanstva pred tobom, prijekori njegove savjesti izazvat će u njemu kajanje koje će te boljeti, jer ćeš osjećati da si kriva. Najzad ćeš prezirati onoga ikoga nisi navikla da poštuješ. Razmisli o ovome. Preziranje kod žene početak je mržnje. Kako si plemenita srca, sjećat ćeš se uvijek žrtava koje je Felipe podnio za tebe; ali on neće imati više šla da ti pruži, pošto se donekle i sam poslužio u tom prvom piru. Teško muškarcu kao i ženi od kojih nemamo više šta da očekujemo! Ovim je sve rečeno. Ne bih mogla ništa reći da li je za osudu ili za pohvalu što mnogo zahtijevamo samo od muškarca koji nas voli!

Lujza, izmijeni se, još nije kasno. Moći ćeš, ponašajući se prema Macumem kao ja prema L'Estonadeu, stvoriti nešto od toga zaista višeg čovjeka. Reklo bi se da želiš da mu se osvetiš zbog njegove nadmoćnosti. Zar se ne bi ponosila da svoj utjecaj iskoristiš ne samo za sebe već da stvoriš genijalnog čovjeka od velikog, kao što ja stvaram višeg čovjeka od običnog. I da si ostala ovdje, ipak bih ti napisala ovo pismo; u razgovoru bih se bojala tvoje plahovitosti i tvoje duhovne sposobnosti, dok ovako znam da ćeš razmišljati o svojoj budućnosti čitajući ove retke.

Dušo moja, imaš sve da budeš sretna, ne kvari svoju sreću, vrati se još novembra mjeseca u Pariz. Društvene nezgode kao i zadovoljstva koja me nisu privlačila jesu razonode prijeko potrebne vašem životu, suviše prisnom. Udata žena treba da ima svoju politiku. Domaćica koju ne počele zbog toga što je stalno u kući izlaže se opasnosti da u njoj stvori dosadu. Ako budem imala više djece, što želim radi svoje sreće, kunem ti se da ću, čim pcodrastu, odrediti vrijeme kad ću biti sama, jer je potrebno da nas svi žele, pa čak i naša djeca. Zbogom, drago ljubomorno stvorenje! Znaš li da bi se obična žena ponosila što je u tebi izazvala ljubomoru? Ja mogu samo žaliti, jer sam samo majka i tvoja iskrena prijateljica. Bezbroj iskrenih pozdrava. Najzad, pravdaj svoj odlazak kako znaš: ako nisi sigurna u Felipea, ja sam sigurna u Louisa.

BARUNICA DE MAOUMER VIKONTESI DE L'ESTORADE

Genova

Mila, htjela siam vidjeti malo Italiju, i očarana saim što je sa mnom Macumer, ikoji je odložio svoje planove u vezi sa Sardinijom.

Ova me zemlja zanosi, i očarava. Ovdašnje crkve, a naročinto kapele, izgledaju tako lijepe i koketne da bi i protestantkinja poželjela da bude katolikinja. Dočekali, su svečano Macumena i radovali su se što su dobili takvog podanika. Kad bih poželjela, Felipe bi bio sardinski poslanik u Parizu, jer je dvor veoma pažljiv prema meni. Ako mi budeš pisala, upućuj pisma ipreko Firence. Nemam vremena da ti iznosim pojedinosti, već ću ti ispričati svoje putovanje prilikom tvog prvog boravka u Parizu. Ostat ćemo ovdje samo tjedan dana. Odavde ćemo otići, u Firencu preko Livorna, zadržat ćemo se mjesec dana u Toskani i isto toliko u Napulju da bismo bili u Rimu u novembru. Vratit ćemo se preko Venecije, gdje ćemo provesti prvu polovinu mjeseca decembra, zatim ćemo preko Milana i Torina doći u Pariz u januaru.

Putujemo kao zaljubljeni: nova nas mjesta podsjećaju na svadbeno putovanje. Macumer nije poznavao Italiju. Počeli smo veličanstvenim korniškim putem, divnim kao da su ga vile gradile. Zbogom, mila. Ne ljuti se ako ti ne budem pisala, jer mi dok putujem nije slobodan nijedan trenutak; imam samo toliko vremena da vidim, osjetim i uživam u utiscima. Ipak, da bih ti o tome govorila, čekat ću da donekle postanu uspomena.

VIKONTESA DE L'ESTORADE BARUNICI DE MACUMER

Septembra

Mila, poslala sam ti preko Chantepleursa dosta dug odgovor na pismo iz Mamseillea. Ovo putovanje dvoje zaljubljenih bez sumnje neće umanjiti bojazan koju sam ti izrazila u pismu; molim te da pišeš u Nivemais neka ti ga pošalju.

Vlada je odlučila, kažu, da raspusti Skupštinu. Ako je to veliki gubitak za krunu, koja je trebalo da iskoristi posljednji saziv ove odane Skupštine da bi se donijeli zakoni potrebni učvršćenju vlasti, i za nas je ne manji: Louis će imati četrdeset godina tek pri kraju 1827. Srećom, moj će otac, koji pristaje da bude poslanik, blagovremeno podnijeti ostavku.

Tvoje je kuniće prohcđalo bez svoje kume; ono je, inače, divno; njegovi ljupki pokreti potkazuju mi da nije samo biće koje siše, mila životinja, već duša: njegovi osmijesi kazuju mnogo. Toliko mi je olakšalo dojenje da ću Armanda odbiti u decembru. Dovoljna je jedna godina dojenja. Djeca koja dugo sišu zaglupe. Slažem se u ovom pogledu s onim što narod kaže.

Sigurno si poižnjela ogroman uspjeh u Italiji, lijepa moja plavušo! Bezbroj iskrenih pozdrava.

XXXIX

BARUNICA DE MACUMER VIKONTESI DE L'ESTORADE

Rim, decembra

Dobila sam tvoje užasno pismo, koje mi je, na moj zahtjev, upravitelj imanja poslao iz Chantepleursa. O, Renee...

Poštedjet ću te svega što bih u ljutimi mogla reći. Hoću samo da ti ispričam kako je tvoje pismo djelovalo na nas.

Pri povratku s divne svečanosti koju nam je priredio poslanik i na kojoj sam izgledala sjajno, odakle se Macumer vratio toliko očaran mnome da to ne ibih mogla opisati, pročitala sam mu tvoj strašni odgovor plačući i izlažući se opasnosti da izgledam ružna. Moj je dragi Maurin pao na koljena preda mnom nazivajući te brbljavieom. Odveo me zatim na balkon palače u kojoj stanujemo i odakle se vidi dio Rima. Njegove su riječi

odgovarale prizoru koji se pružao pred našim očima; bila je divna mjesečina. Kako već znamo talijanski, njegova mi je ljubav, izražena tim jezikom tako melodičnim i tako pogodnim za ljubavne izraze, izgledala uzvišena. Rekao mi je, i kad bi ti bila prorok, da bi više volioi jednu sretnu noć ili jedno naše divno jutro nego cio život. Prema tome, on je već živio hiljadu godina. Htio je da mu ostanem ljubavnica, da mi bude ljubavnik. Tako je gord i sretan što vidi da ga još uvijek najviše volim. Ako bi se pojavio Bog i dopustio mu da se izjasni da li želi da živi još trideset godina po tvojoj zamisli i da ima petoro djece, ili pet godina u sretnoj ljubavi, ne bi se predomišljao: više bi želio da bude voljen kao što ga ja volim i da umre. Ove izjave koje mi je šaputao dok sam bila naslonjena na njegovo rame i u njegovu zagrljaju prekinuli su krici šišmiša koga je iznenada uhvatila sova. Ovaj užasni krik toliko me potresao da me Felipe odnio gotovo onesviještenu u postelju. Ne brini. Iako je ovo proricanje odjeknulo u mojoj duši, danas mi je dobro. Čim sam ustala, Meki a sam pred Felipea i, gledajući ga i držeći za ruku, rekla mu: „Mili, ja sam dijete, i Renee možda ima pravo: možda u tebi volim samo ljubav; ali bar znaj da u mom srcu nema drugog osjećaja i da te volim na svoj način. Najzad, ako bi u mom ponašanju, u mom životu 1 u mojoj duši bilo ma čega što se ne bi slagalo s onim što bi htio ili očekivao od mene, reci, stavi mi do manja; bit će mi veliko zadovoljstvo da te slušam i da ti se pokoravam. Renee me plaši, ona me toliko voli!“

Macumer mi nije mogao odgovoriti, plakao je.

Sad ti zahvaljujem, moja Renee; nisam znala koliko me voli moj lijepi, plemeniti Macumer. Rim je mjesto stvoreno za ljubav. Kad netko voli, treba tamo da ide i da uživa: umjetnost i Bog pomoći će mu. Srest ćemo u Veneciji vojvodu i vojvotkinju de Soria. Ako mi budeš pisala, piši na Pariz, jer Rim napuštamo za tri dana. Svečanost koju je priredio poslanik bila je Zbog našeg odlaska.

P. S. — Ludo moja, tvoje pismo pokazuje da poznaješ ljubav sauno u teoriji. Znaj, dakle, da je ljubav uzrok čije su posljedice tako raznovrsne da Ih nikakva teorija ne bi mogla obuhvatiti niti njima vladati. Ovo je za tebe, mudru ženu.

XL
GROFICA DE L’ESTORADE BARUNICI DE MACUMER

Januara 1827

Otac mi je postao poslanik, svekar je umro, a ja sam pred porođajem; to su najvažniji događaji pri kraju ove godine. Saopćavam ti ih odmah, da te crna omotnica ne bi uplašila.

Mila, tvoje me pismo iz Rima uznemirilo. Vi ste djeca. Felipe je ili diplomat koji se pretvara, ili čovjek koji te voli kao što bi volio ljubavnicu kojoj bi poklonio svoje imanje, iako zna da ga vara. No, dosta s tim. Pošto me smatrate brbljavicom, šutjet ću. Ipak, dopusti mi da ti kažem da sam, razmišljajući o našem životu, došla do okrutnog zaključka, da ako želimo da nas vole, ne treba da volimo.

Louis, je, mila, dobio orden legije časti kad je postao član Okružnog odbora. No, tako je već gotovo tri godine u odboru, i kako, je moj otac, koga ćeš bez, sumnje vaditi u Parizu za vrijeme skupštinskog saiziva, tražio za svog zeta Legiju časti oficirskog reda, učini mi zadovoljstvo da nešto poduzmeš o tome kod nadležnih, da obratiš pažnju na tu malenkost. Naročito, ne miješaj se u poslove moga vrlo poštovanog oca, grofa de Mauoomibea, koji želi titulu markiza; svoju zaštitu ostavi za mene. Kad Louis bude postao poslanik, iduće zime, doći ćemo u Pariz, upotrijebit ćemo tad sve da dobije neko važno mjesto, da bismo mogli uštedjeti sve naše prihode živeći od plaće. Moj je otac između centra i desnice, traži samo titulu. Kako je naša porodica bila čuvena još za vrijeme kralja Reneea, kralj Karlo X neće odbiti jednog Maucomibea. Bojim se da mom ocu ne padne na pamet da traži nešto, iza mog mlađeg brata i da, naplaćujući skupo svoje usluge, i u ovom slučaju ne misli samo na sebe.

15. januar

Ah, Lujza, spaisla sam se pakla! Imam smjelosti da ti govorim o svojim patnjama, jer smatram da smo jedno. Ne znam da li ću ikad dopustiti svojoj misli da se ponovo vrati na tih pet nesretnih dana! Sama riječ „grčevi" potresa me do dna duše. To, nisu bili dani, već vjekovi mučenja. Dok majka ne pretrpi ove muke, ne zna šta je bol. Smatrala sam da si sretna što nemaš djece, te, po tome, sudi o mom bezumlju!

Još uoči tog strašnog dana, sparina, gotovo nesnosna, kao da je utjecala nepovoljno na mog malog Armanda. Bio je zlovoljan, on, tako sladak i mio; plakao je bez razloga, htio se igrati i kvanio svoje igračke. Možda se sve bolesti kod djece pojavljuju promjenom raspoloženja. Promatrajući pažljivo to neobično joguinstvo, primijetila sam da je Armamd čas crven čas bijel, što sam pripisivala micanju četiriju zuba koji su izbijali istovremeno. Namjestila sam ga da spava pored mene, budeći se s vremena na vrijeme. U toku noći imao je malo groznice, što me nije jako uznemirilo; pripisivala sam je još uvijek zubima. Izjutra mi reče: „Mama“, tražeći da pije, ali takvim glasom i takvim grčevitim pokretom da me to sledilo. Skočila sam liz postelje da bih mu spremila zaslađene vode. Možeš zamisliti moj užas kad, pružajući mu šalicu, spazili da se ne miče, da pomavlja izmijenjenim glasom, koji više nije mi bio glas, samo riječ „imaima“. Uzela sam ga za ruku, ali — ona je otkazala poslušnost, bila je ukočena. Prinijela sam mu tada šalicu ustima; jadno je dijete popilo grčevito tri do četiri gutljaja vode, koja je čudno klokotala u njegovu grlu. Najzad se uhvatio očajno za mene; primijetila sam kako mu je pogled bezizražajan, udovi ukočeni. Vikala sam strahovito. Došao je Liouis. — „Liječnika, liječnika, on umire!" Loiuis ode, a moj jadni Armand reče još jednom: „Mama, mama“, držeći se grčevito za mene. Nakon toga izgubio je svijest. Vene su nabrekle ma njegovu čelu, grčenje je otpočelo. Na sat prije dolaska liječnika, držala sam to dijete tako živahno, tako bijelo-i rumeno, taj cvijet koji je bio moj ponos i moja radost, ukočeno, kao komadić drveta, i tako oudma pogleda da još drhtim kad se toga sjetim. Crn, zgrčen, kržljav, nijem, maj mili mali Armani bio je mumija. Naš liječnik i dva liječnika koje je Louis doveo iz Marseillea stajali su zamišljeni kao ptice zloslutnice, ulijevaj ući mi strah. Jedan je nalazio da je upala moždane opne, drugi da su grčevi kojih

obično ima kod djece. Naš liječnik izgledao mi je najpametniji, jer nije ništa govorio. — „To dolazi od zuba“, kazao je drugi. — „To je groznica", rekao je prvi. Najzad, složili su se da stave pijavice na vratu i led na glavu. Osjećala sam da umirem. Biti tu, vidjeti modar, crn leš, miran i nepomičan, umjesto stvorenja tako veselog i tako živog! Jednog trenutka bila sam van sebe i smijala se kao luda videći ikako pijavice kvare lijepi vrat koji sam toliko ljubila, promatrajući divnu glavu pod ledenim zavojem. Trebalo je odrezati onu lijepu kosu kojoj smo se toliko divili, koju sa i ti milovala, da bismo mogli staviti led. Svakih deset minuta, kao prilikom porođaja, grčevi su se ponavljali, jadni se mali previjao, čas blijed, čas modar. Njegovi udovi, tako gipki, kao da su bili od dirveta. Ovo neosjetljivo stvorenje smijiailo mi se, govorilo mi je, zvalo me nedavno mamom! Sjetivši se toga, neizmjeran bol obuzeo mi je dušu, uznemirujući je kao orkan more; osjetila sam kako su se poremetile sve veze koje postoje između djeteta i mene. Moja majka koja bi mi možda pomogla, koja bi me posavjetovao i utješila, nalazi se u Parizu. Smatram da majke znaju o ovim grčevima više nego liječnici. Nakon četiri dana i četiri noći provedenih u neizvjesnosti i strahu koji su me potpuno izmirili svi su liječnici odlučili da upotrijebe nekakvu strahovitu mast koja će stvoriti rane! Šta? Zar unakaziti mog Armanda koji se igrao prije pet dana, koji sa smijao, koji je pokušavao da izgovori riječ ,,kuma“! Usprotivila sam se tome želeći da se oslonim na prirodu. Lomiš me grdio vjerujući liječnicima. Muškarac je uvijek muškarac. U ovim strahovitim bolestima ima trenutaka kad izgleda da je smrt neizbježna; u jednom takvom trenutku povjerovala sam da će taj lijek, koji mi je bio odvratan, spasti Armanda. Lujza, koža je bila tako suha, tako hrapava, tako neosjetljiva da se lijek nije zadržao. Plakala sam tako dugo iznad djetinje postelje da sam suzama ovlažila uzglavlje. Liječnici su ručali! Ostavši sama, oslobodila sam dijete svih zavoja, uzela ga u naručje gotovo izbezumljena, pritisla na grudi, naslonila glavu na njegovu moleći se Bogu da mu pokloni moj život, trudeći se da mu ga ulijem. Držala sam ga tako nekoliko trenutaka želeći da umrem s njim da se ne bih rastala ni u životu ni u smrti. Odjednom sam osjetila kako su njegovi udovi omlitavili; grčenje je prestalo, moje se dijete počelo micati, tamne, strašne boje lica nestalo je! Viknula sam kao kad se razbolio, liječnici su došli, pokazala sam im Armanda.

„Spašen je!“ rekao je najstariji liječnik. Kakva divna riječ! Kakav prijatan glas! Kakvo blaženstvo! Zaista, dva sata kasnije, Armand se počeo oporavljati, dok sam ja bila toliko iznurena da mi je bila potrebna neizmjerna radost da se ne bih razboljela.

Bože, kakvim sve bolovima ne održavaš vezu između djeteta i majke? Kakvim li ga sve okrutnostima ne vezuješ za nas! Zar nisam bila dovoljno majka plačući od radosti što je to dijete progovorilo i prohodalo, promatrajući ga satima da bih dobro ispunila svoje dužnosti i da bih se osposobila za taj sveti poziv! Zar je bilo potrebno zadavati užasan strah, pokazati ove grozne prizore onoj koja obožava svoje dijete?

U trenutku kad ti ovo pišem, Armand se igra, viče, smije, a ja razmišljam o uzrocima ove strašne dječje bolesti, pomišljajući na svoju ponovnu trudnoću. Da tome nije uzrok nicanje zuba? Da to ne dolazi zbog neke naročite promjene u mozgu? Da djeca koja boluju od grčeva nemaju neki nedostatak u nervnom sistemu? Sve me ovo uznemiruje i zbog sadašnjosti i zbog budućnosti. Naš kotarski liječnik smatra da je to nervni nadražaj izazvan nicanjem zuba. Žrtvovala bih sve svoje za našeg malog Armanda, Kad opazim da taj bijeli biser počinje izbijati na zapaljenoj desni, mene probije hladan znoj. Videći kako ovo anđelče podnosi hrabro bolove, predviđam da će imati potpuno moj karakter. Njegovi mi pogledi paraju srce. Medicina ne zna mnogo o uzrocima te vrste tetanusa koji tako naglo prestaje kao što naglo počinje te se ne može mi spriječiti ni liječiti. Ponavljam ti, jedno je sigurno: vidjeti svoje dijete u grčevima — pakao je za majku. Kako ga strastveno grlim! Kako ga dugonosim u naručju! Podnijeti taj bol kaid treba da se porodim za šest tjedana bilo je utoliko teže što sam se plašila za drugo dijete. Zbogom, mila Lujza, ne želi djecu, to je moja posljednja riječ.

XLI

BARUNICA DE MACUMER GROFICI DE L’ESTORADE

Pariz

Jadna moja Renee, Maeumer i ja oprostili smo ti „.pakosti" saznavši za tvoje muke. Bila sam uzbuđena, patila sam čitaj-ući pojedinosti tvog dvostrukog mučenja, (i sad manje žalim što nisam majka. Hitam da te obavijestim o Louisovu odlikovanju; on sad ima pravoda nosi Legiju časti oficirskog reda. Željela si kćerčicu; vjerojatno ćeš je dobiti, sretna Renee! Vjenčanje između moga brata i gospođice Mortsauf obavljeno je po našem povratku. Naš kraflj, koji je zaista veoma dobar, dao je mom bratu pravoda naslijedi zvanje prvog komornika koje pripada njegovu tastu.

„Uz titule nek ide i zvanje", rekao je vojvodi de Lenom court-Qivry.

Moj je otac imao potpuno pravo. Bez mog novca, ništa od svega toga ne bi bilo. Otac i majka došli su iz Madrida zbog ovog vjenčanja i vraćaju se poslije veličanstvene svečanosti koju priređujem sutra u čast mladencima. Vojvoda i vojvotkinja de Saria nalaze se u Parizu; njihovo me prisustvo uznemiruje pomalo. Maria Heređia je bez sumnje jedna od najljepših žena u Evropi; ne sviđa mi se način na koji je Felipe gleda. Udvojila sam zbog toga svoju ljubav i nježnost prema njemu. „Ona te nikad ne bi tako voljela", čuvala sam se da ne izustim, ali je ta misao bila u svima mojim pogledima, u svima mojim pokretima. Zna se da sam lijepa i kofcetna. Juče mi je gospođa de Maufrigmeuse rekla: „Drago dijete, pred vama treba da se položi oružje." Najzad, toliko privlačim Felip-ea svojom duhovitošću da treba da smatra dia mu je snaha glupa kao krava. Ne žalim što neću roditi malog Mamina, jer će se vojvotkinja poroditi bez sumnje u Parizu i poružnjati; ako rodi sina, dobit će ime Felipe u čast prognanika. Pakosnim slučajem bit ću još i kuma. No, dosta s tim, imala. Ove godine otići ću rano u Chantepleurs, jer nas je putovanje stajalo puno novaca; otputovat ću krajem marta s namjerom da živim štedljivo u Nivernaisu. Pariz mi je inače dosadan. Felipe čezne kao i ja za našim lijepim i mirnim parkom, našim svježim livadama i našom blistavom i pjeskovitom Lioirom kojoj nijedna rijeka nije ravna. Chantepleurs će mi izgledati divan podlije raskošne i teške Italije, jer, najzad, raskoš je dosadna, i pogledi ljubljenog je ljepši od *capo d’opera,* od *bel quadro!* Očekujemo te, neću više biti ljubomorna na tebe. Moći ćeš kušati do mile volje Macumerovo srce, slušati uzdahe, poikolebati ga; predajem ti ga s potpunim povjerenjem.

Naikon onog doživljaja u Rimu on me voli još više; rekao mi je juče (sad stoji više moje glave) da je njegova snaha Maria iz njegove mladosti, njegova bivša vjerenica, kneginjica Heredia, njegova prva ljubav — glupa. Oh, mila, gona sam od pjevačice; ovo me nepovoljno mišljenje obradovalo. Skrenula sam pažnju Felipeu da ne govori pravilno francuski; ona izgovara *sain* umjesto *cinq*, *cheu* umjesto je; najzad, lijepa je, ali nije umiljata, nema ni najmanje živosti duha. Kad joj laskaju, gleda kao žena koja nije navikla na to. Po svojoj prirodi, Feliipe bi ostavio Mariju dva mjeseca poslije vjenčanja. Vojvoda de Soria, don Fernando, slaže se veoma lijepo s njom: plemenit je, ali razmažen, što se vidi.

Možda sam pakosna, i ti mi se smiješ, ali želim govoriti istinu. Bezbroj srdačnih pozdrava, mila moja.

XLII

RENEE LUJZI

Djevojčica mi ima dva mjeseca; moja je majka bila kuma, a Louisov djed fcuim ove male koja se zove Jeanne Athenais.

Oim uzmognem, posjetit ću vas u Chantepleursiu, jer se ne bojite jedne dojilje. Kumče već zna tvoje ime; zove te Matumar! jer ne može izgovoriti „k“; voljet ćeš ga ludo zbog toga. Ima sve zube, jede meso kao odraslo dijete; trčkara kao miš. Stalno bdim nad njim nespokojna; očajna sam što ga ne mogu imati pored sebe poslije porođaja, koji zahtijeva više od četrdeset dana ležanja zbog nekih predostrožnosti koje su preporučili liječnici. Na žalost, porođaj nije laka stvar! Ponavljaju se isti bolovi i iste strepnje. Ipak (ne pokazuj pismo Felipeiu), djevojčica liči na mene, štoće možda ožalostiti tvog Armanda.

Otac mi je rekao da je Felipe oslabio, a i ti pomalo. Ipak, vojvoda i vojvotkinja de Soria nisu vaše kraj vas; nemaš povoda za ljubomoru! Da možda nešto ne kriješ? Tvoje posljednje pismo nije bi-lo ni tako dugačko ni tako srdačno kao ostala. Da to nije posljedica nekakvog trenutnog neraspoloženja.

Dosta je, grde me što sam ti pisala, a gospođica Athena'is de l’Estorade hoće ručati. Zbogom, piši mi lijepa i dugačka pisma.

XLIII

GOSPOĐA DE MACUMER GROFICI DE L’ESTORADE

Prvi put u životu, mila Renee, plakala sam pod vrbom, na drvenoj klupi, pored mog dugačkog ribnjaka u Chantepleursu, što divnom predjelu, koji ćeš svojim dolaskom uljepšati, nedostaju samo vesela djeca. Tvoj drugi porođaj natjerao me da ozbiljno razmišljam o sebi, jer sam bez djece gotovo tri godine bračnog života. Oh, pomislila sam, makar morala podnijeti mnogo veće bolove nego Renee kad je rađala moje kumče, makar morala gledati svoje dijete u grčevima, daj mi, Bože, jedno anđeosko stvorenje kao što je ta mala Athenai's koja mislim da je lijepa kao dan, iako mi nisi ništa rekla! Po tome sam poznala svoju Renee. Izgleda mi da osjećaš moje patnje. Kad god sam se prevarila u očekivanju, bila sam više dana veoma nesretna. Tada sam tužno govorila sebi: „Kad ću vesti kapice? kad ću torati platno za pelene? kad isplesti lijepe čipke za malu glavu? Zar neću nikad čuti divno stvorenje kako me zove mamom, kako me vuče za haljinu, kako me muči? Zar neću vidjeti na pijesku tragove kolica? Zar neću skupljati polomljene igračke u svom dvorištu? Zar neću, kao toliko drugih majki, kupovati sablje, lutke, dječji namještaj? Zar neću vidjeti kako napreduje to biće, taj anđeo koji će biti drugi Felipe koga ću još više voljeti?"

Htjela bih sina da saznam kako se može voljeti ljubljeni više nego dotle u njegovu djetetu. Park i dvorac izgledaju mi pusti i hladni. Žena bez djece je čudovište; stvorene smo da budemo majke. O, pametna glavo, ti si pravilno shvati] a život! Neplodnost je uostalom strašna u svemiu. Moj život liči suviše na Gessnerove i Florianove pastorale o kojima je Rivarol rekao da bi se u njima mogli poželjeti vuci. I ja hoću da se posvetim nečemu! Imam u sebi neke sklonosti *o* kojima Felipe ne vodi računa; i, ako ne postanem majka, učinut ću neko zlo. Rekla sam, to mome Maurinu, što je izazvalo suze u njegovim očima. Umirio se tek kad sam mu kazala da je to šala. S njegovom se ljubavlju ne smiješ šaliti.

Poneki, put poželim da održavam devetnice, da odem do izvjesnih kapela, do nekih banja. Iduće zime pitat ću za savjet liječnike.

Suviše sam ljuta na sebe da bih ti otome još govorila. Zbogom.

XLIV

OD ISTE ISTOJ

Pariz; 1829.

Kako, mila, zar godinu dana bez pisma?.,. Ljuta sam pomalo. Smatraš li da te Louis, koji me posjećivao gotovo svakog drugog dana, može zamijeniti? Nije mi dovoljno da znam da nisi bolesna, da vaši poslovi idu dobro; hoću tvoje misli i tvoje osjećaje kao što ti ja iznosim svoje, pa ma me grdila,, korila, griješila se o mene, jer te volim. Ozbiljno me zabrinjava tvoja šutnja i oisamljenost na selu, kad bi mogla uživati ovdje u parlamentsfeim uspjesima grofa de 1’Estorade, koji se istakao govorima i predanošću u poslu d koji će bez sumnje zauzeti veoma visok položaj poslije skupštinskog, saziva. Provodiš li svoje vrijeme pišući mu uputstva? Numa Pompilije nije bio tako daleko od svoje Egerij o. Zašto nisi iskoristila priliku da vidiš Pariz? Bila bih s tobom već četiri mjeseca. Louis mi je saopćio juče da ćeš doći i da ćeš se po treći put poroditi u Parizu, o ti, užasno plodna ženo! Nakon dužeg razgovora, uzdaha i vajkamja, Louis, iako diplomata, saopćio mi je najzad da je njegov djed, Atheniaisdn kum, teško bolestan. Mislim da si, kao dobra majka, sposobna da iskoristiš ugled i poslaničke govore Louisove da bi dobila povoljnu oporuku rođaka po majci tvoga muža.

Ne brini, moja Ranee, porodica Lenoncourt, Chauldeu i salon gospođe de Macumer rade za Louisa. Martignac će mu bez sumnje dati mjesto u Glavnoj kontroli. Ali ako mi ne kažeš zašto ostaješ u provinciji, ljutit ću se. Da nije zbog toga da ne bi izgledalo kako ti vodiš cjelokupnu politiku kuće grofa de l Estorade? Da nije zbog djedova nasljeđa? Da se ne bojiš kako nećeš biti dobra majka u Parizu? O, kako bih htjela znati da nije

zbog toga da te ne bih vidjela, prvu put, u drugom stanju, koketo!

XLV

RENEE LUJZI

Žališ se što šutim. Zar zaboravljaš dva crnomanjasta stvorenja kojima vladam i čiji sam rob? Uostalom, pogodila si donekle zbog čega sam ostala kod kuće. Osim bolest i našeg dragog djeda, zadržalo me i to što, trudna, nisam htjela da povеđem sa sobom u Pariz muškarčića od četiri i djevojčicu od gotovo tri godine. Nisam htjela da ti smetam s ovakvom porodicom, da se pojavim na svoju štetu u sjajnom društvu u kome ti vladaš; osim toga, mrzim namještene sobe i život po hotelima. Louisov djed, saznavši za odlikovanje svog unuka, poklonio mi je polovinu svoje ušteđevine, dvije stotime hiljada franaka, da kupim kuću u Parizu, i već sam javila Lomisu neka nađe jednu u tvom kvartu. Majka mi daje oko trideset hiljada franaka za namještaj. Kad budem dolazila za vrijeme skupštinskog saziva u Pariz, stanovat ću u svojoj kući. Najzad, bez šale, potrudit ću se da budem dostojna svoje drage sestre.

Zahvaljujem ti što si pomogla Louisu da se istakne, ali, iako o njemu imaju povoljno mišljenje gospođa de Bourmont li de Polignac, koji žele da bude u njihovom ministarstvu, ne volim da bude suviše istaknut: čovjek se tad izlaže opasnosti. Više volim Glavnu kontrolu zbog stalnosti mjesta. Naši će poslovi ovdje biti u vrlo dobrim rukama; i, kad jednom naš upravitelj imanja bude dobro upoznat s njima, doći ću da pomognem Loulisu, ne brini.

Što se tiče opširnog pisanja, zar je ono moguće pod ovim Okolnostima? Ovo će pismo, u kome bih htjela da ti iznesem kako obično provodim svoje dane, ostati na stolu cijeli tjedan. Možda će Armand od njega napraviti suđe za svoje vojnike postrojene na mojim ćilimima ili lađe za flotu koja plovi u njegovoj kadi. Uostalom, jedan moj dan bit će ti dovoljan, jer su svi slični i zavise od dvije stvari: jesu li djeca bolesna ili zdrava. Prema tome, za mene su, u ovoj osamljenoj poljskoj kući, minute sati ili sati minute. Uživam samo za vrijeme njihova sna, kad. ne ljuljam jedno i ne pričam priče drugom da ih uspavam. Kad spavaju pored mene, govorim sebi: „Sad nemam ničeg više da se bojim." Zaista, mila moja, preko dana svaka majka strepi. Čim Armand nije tu pred mojim očima, pomišljam na ukradenu britvu kojom je htio da se zabavlja, na vatru koja može da zahvati njegovu haljinu, na sljepica koji ga može ujesti, na pad u trčanju pri kojem može povrijediti glavu ili na bazen u kome se može udaviti. Kao što vidiš, materinstvo ima mnogo i dobrih i rđavih strana. Nema trenutaka, bez radosti i bez zebnje. Ali uveče, u mojoj sobi, počinje vrijeme onih budnih snova kad razmišljam a njihovoj budućnosti. Njihov je život tad ozaren osmijehom anđela koje vidim više njihova uzglavlja. Ponekad me Armand zove u snu, i ja, ne budeći ga, ljubim njegovo čelo kao i nožice njegove sestre promatrajući ih kako su lijepi. To su moje radosti! Juče me naš anđeo čuvar, u to tvrdo vjerujem, natjerao da uznemirena otrčim u po noći do Athenais, čija je glava bila suviše nisko; našla sam našeg Armanda otkrivena, is nožicama pomodrelim od: hladnoće. — ,,Oh, majčice", rekao mi je budeći se i grleći me.

Eto, milaj, jednog noćnog doživljaja. Koliko je potrebno majci da ama djecu pored sebe! Zar djevojka, ma koliko bila dobra, može da, ih prihvati, umiri i ponovo uspava kad, ih je kakav strašan san — jer i oni imaju sinove — probudio? Umiriti lih poslije toga, posaoje utoliko teži što dijete sluša tad svoju majku sanjivoi uplašeno, svjesno i nesvjesno. To je prekid između dva srna. Moj je san tako lak da svoje male vidim i čujem gotovo uvijek. Budim se piri najmanjem uzidahu ili pokretu. Uvijek strepim da se ne razbole.

Izjutra, ćeretanje moje djece počinje s prvim ptičjim cvrkutom. U polusnu, njihovo buncanje, koje čujem više srcem no ušima, liči na veselo i žalosno jutarnje cvrkutanje lasta. Dok Nais pokušava da dospije do mene nesigurnim korakom i pomažući se rukama, Armand se penje okretno kao majmun i grli me. Moja postelja postaje tad njihovo igralište, a majka njihova stvar. Mala me vuče za kosu, hoće sisati, a Armandjoj ne da moje grudi kao da su samo njegove. Ne mogu se oduprijeti svemu, a naročito njihovu slatkom smijanju koje me najzad rasanjuje. Tad izigravam ljudoždera, majka-ljudožder hoće pojesti, djecu, grlim ih, nježne i alatke, ljubim te tako lijepe i vragolaste oči, ta ružičasta ramena, izazivajući kod drugog djeteta pomalo ljubomoru koja je puna draži. Ima dana kad pokušavam navući čarape u osam, a u devet ih još nisam navukla.

Najzad ustajem. Spremanje počinje. Oblačim svoju siofonu haljinu, zasučem rukave, stavljam kecelju od mušerne: kupam i perem tada svoja dva mala cvijeta. Mary mi pomaže. Sama pazim da voda ne bude suviše topla ili hladna, jer je njena temperatura često jedini uzrok dječjem vrisku i plaču. Tad se puštaju lađice od papira, male staklene patkice. Treba zabavljati djecu da bismo ih dobro oprale. Kad bi znala šta je sve potrebno izmišljati za ove apsolutne gospodare da bismo mogle oprati mekom spužvom svaki djelić njihova tijela, bila bi iznenađena umješnošću i duhovitošću što ih zahtijeva poziv majke ikad se savjesno vrši. Molimo, grdimo, obećavamo, dovijamo se utoliko vještije ukoliko je potrebno da se to ne primijeti. Bile bismo nemoćne da Bog nije stvorio da majka bude prepredenija od djeteta. Dijete je veliki političar s kojim se izlaizi na kraj kao s velikim političarom... preko njegovih slabih strana. Srećom, ovim je anđelima sve smiješno: kad četka padne, kad se sapun oklizne, stvara se neopisama radost. Najzad, ako jie uspjeh skupo plaćen, ipak ima uspjeha. Jedini Bog zna, jer otac ne zna ništa o tome, Bog, ti ili anđeli, vi biste jedini mogli razumjeti kato se pogledamo ja i Mary kad ova mala stvorenja, pošto smo ih obukle, vidimo čista među sapunima, spužvama, češljevima, lavorima, flanelom i sitnicama prave dječje sobe. Postala sam Engleskinja u tom pogledu; priznajem da one imaju dara za njegovanje djece. I ako promatraju dijete samo s gledišta materijalnog i zdravstvenog, imaju pravo u tome. Zato će moja djeca imati uvijek meku obuću i gole noge, neće biti ni stegnuta ni ograničena u svojim pokretima, ali nikad ni sama. Francusko dijete robuje povoju da bi dadilja bila slobodna; sve je u tome. Prava majka nije slobodna. Zbog toga ti i ne pišem: imam na vratu imanje i dva djeteta. Vještina biti dobra majka pretpostavlja skrivena svojstva O kojima bez hvalisanja nitko ništa ne zna, vrlinu u svemu, stalno požrtvovanje. Moram paziti i kako se spremaju njihova jela. Smatraš li da sam žena koja hoće da izbjegne neki posao? I u najmanjem ima čari. O, kako je lijep smiješak djeteta koje slatko ruča! Armandovo klimanje glavom prava je

sreća za mene. Kako je moguće povjeriti drugoj ženi brigu d zadovoljstvo da hladi žlicu juhe suviše tople za Nais, koju sam odbila prije sedam mjeseci i koja se još uvijek sjeća dojke? Kad djevojka opeče djetinji jezik ili usnice, obično će reći majci kad dotrči da dijete plače zato što je gladno. Ali kako majka, kojoj priroda nije dopustila da ima posrednika između dojke i usana dojenčeta, može spavati mirno misleći na zarazne klice u nečistom dahu koje u punoj kašičici dijete može progutati? Izrezati kotlet Naisi koja dobija posljednje zube i pomiješati s krumpirom to meso ispečeno kako treba, stvar je strpljenja, i zaista samo majka zna ponekad natjerati nestrpljivo dijete da pojede cio obrok. Mi mnogobrojna posluga ni pjestinja Engleskinja ne mogu zamijeniti majku na bojnom polju gdje blagost ima da se bora s djetinjim kenkanjem, s njegovim boiovdma. Slušaj, Lujza, treba čuvati ova mila nevina bića svom svojom dušom, vjerovati samo svojim očima i svojoj ruci pri spremanju, hranjenju i uspavljivanju djece. Stvarno, za djetinji plač, ako tome nije uzrok bolest, krivi su sasvim pouzdano majka ili djevojka. Otkad imam da se brinem za dvoje i uskoro za troje, mislim samo na svoju djecu; tebe se, koju toliko volim, samo sjećam. Ponekad se nisam obukla ni do dvia sata. Zbog toga nisam nikad smatrala da prave majke imaju uređene stanove, a i ovratnike, haljine i sve drugo u redu.

Juče, prvi su auri Isld dani, bilo je lijepo te siarn htjela da anale izvedem prije svog porođaja koirne je već vrijeme. Za majku je izlazak s djecom velika radost, i uvijek se o tome misli mnogo ranije. Armand je prvi put imao na sebi odijelo od crnog baršuna s ovratnikom koji sam ja izvezla i škotsku kapu s lijepim perom; Nais, je bila u bijelom d ružičastom, s divnom kapicom, jer je još beba. Izgubit će ovo lijepo ime kad se rodi mali koji se javlja udarcima nogu i koga zovem „mezimče“, jer će biti najmlađi. Već sam vidjela svoje dijete u snu i znam da će biti muškarčić.

Kapice, ovratnici, baršunsko odijelo, čarapi,ce, lijepe cipelice, ružičaste pantljlike, haljinice od muslina izvezena svilom, sve je bilo na mojoj postelji... Kad je crna kosa ova dva mila i tako vesela stvorenja koja se tako lijepo slažu bila kod jednog u kovrčicama, a kod drugog na čelu vireći malo ispod bijele i ružičaste kapice; kad su im cipelice blile zakopčane; kad su goli listići, nožice tako lijepe trčkale po dječjoj sobi; kad su dva ljupka Boa, sjajne oči rekle: „Hajdemo!“ bila sam presretna. O, vidjeti djecu koju smo svojim rukama lijepo obukle, oprale i istrljale spužvom; vidjeti tu kožu tato svježu i nježnu, koja jače pada u oči zbog živih boja baršuna i svile, pa što je ljepše od toga! S kakvom ih željom, nikad, potpuno zadovoljenom, ponovo pozivamo da im izljubimo vrat koji je u običnom ovratniku ljepši nego u najljepše žene! Ovakve prizore, tato glupo izražene na litografskim slikama pred kojima se zaustavi jaju sve majke, doživljujem svakog dana.

Najzad smo izišli. Dok sam tako uživala u svom dijelu, diveći se Armandu koji je ličio na malog princa i vodio sestricu duž malog puta koji već poznaješ, naišla su neka kola. Htjela sam da ih sklonim: oba su djeteta pala u blato i moj je trud propao! Trebalo se vratiti i presvući ih. Uzela sam malu u naručje ne obraćajući pažnju na svoju haljinu; Mary je podigla Armanda; vratili smo se kući. Kad dijete plače i kad je miokro, sve prestaje: majka ne misli više na sebe, sva se predaje njemu.

Vrijeme je ručku, a ja obično još nisam ništa uradila. Kako ću dih samo služiti oboje, staviti im salvete, zasukati rukave i hraniti? Taj zadatak rješavam dvaput dnevno. Usred tih stalnih briga, tih radosti i nezgoda, zaboravljam na sebe. Često mi se dešava da sam neočešljana kad djeca nisu bila dobra. Moje oblačenje zavisi od njihove ćudi. Da bih bila slobodna, da bih ti napisala šest strana, potrebno je da izrezuju slike iz mojih romansa, da grade kuće od knjiga, od šahovskih figura ili sedefastih žetona, da Nais odmotava moju svilu ili vunu na svoj način, koji je, uvjeravam te, tako zamršen da se sva unese u to i šuti.

Najzad, ne mogu se požaliti, oba siu mi djeteta snažna, okretna; nije ih teško zabavljati. Sve ih raduje. Potrebna dm je više sloboda kretanja pod nadzorom nego igračke. Nekoliko kamičaka ružičastih, žutih, plavih i crnih; školjkice, čuda pijeska stvaraju im neizmjernu radost. Imati mnogo sitnica, to je njihovo zadovoljstvo. Promatram Armanda kako govori cvijeću, muhama, kokoškama, oponašajući ih; snalazi se s insektima kojima se divi. Sve što je malo zanima ga. Već počinje da pita o svemu; došao je vidjeti šta pišem njegovoj kucni; smatra da si vila. Vidiš kako su djeca uvijek u pravu!

Oprosti mi, mila, nisam htjela da te ožalostim iznoseći ti ove radosti. Da ti kažem još nešto o tvom kumčetu. Jednog dana za nama je išao neki prosjak; oni znaju dia nijedna majka kad je sa svojim djetetom ne odbija da pruži milostinju. Armand još ne zna da netko može biti gladan; ne zna šta je to novac. Držeći u rukama trubu koju sam mu kupila po njegovoj želji pruži je dostojanstveno starcu govoreći mu: „Evo, uzmi!“

— Dopuštate li mi da je zadržim? — upita me prosjak.

Šta li bi se moglo uporediti s ovakvim radostimia?

— I ja sam, gospođo, imao djecu — reče mi stari i uze ono što sam mu pružila ne zagledajući.

Zadrhtim kad pomislim da treba poslati u školu dijete kao što je Armand, i da će on ostati pored mene samo još tri i po godine. Školovanje će učiniti kraj lijepom blagoslovljenom djetinjstvu, izmijeniti njegovu ljupkost i divnu čednost! Nestat će te kovrčaste kose koju sam toliko njegovala, češljala i ljubila. Šta li će biti s dušom Armandovom?

A ti, šta je s tobom? Ništa mi nisi pisala o svom životu. Voliš li još uvijek Felipea? jer se za Saracenca ne brinem.

Zbogom. Nais je pala; kad bih htjela produžiti, napisala bih čitavu knjigu.

XLVI
GOSPOĐA DE MACUMER GROFICI DE L’ESTORADE

1829.

Možda sli već saznala preko novina, dobra i mila Renee, o strašnoj neisreći koja me zadesila. Nisam ti mogla pisati ni riječi, ostala sam pored njega oko dvadeset dana i noći, bila kad je izdahnuo, sklopila mu oči, čuvala ga pobožno sa svećenicima i molila se Bogu za pokoj njegove duše. Smatrala sam da sam kriva za ove strašne muke, ali, videći na njegovim divnim usnama osmijeh koji mi je uputio prije nego što je umro, nisam

mogla vjerovati da ga je uhila moja ljubav. Najzad, njega nema, a ja živim! Tebi koja si nas dobro poznavala, šta bih mogla reći više? Sve je sadržano u ovim dvjema rečenicama. O, kad bi mi netko kazao da je moguće povratiti ga iz mrtvih; dala bih svoj život da čujem takav glas, jer bi to značilo vidjeti ga ponovo!... Imati ga još jednom, pa ma to bilo i za trenutak, značilo bi ponovo oživjeti s nožem van srca! Zar me nećeš obradovati s tim glasom? Zar me voliš toliko da bi me prevarila?... Ali ne! Rekla si mi već da sam mu nanijela veliki bol... Je li to istina? Ne, nisam zaslužila njegovu ljubav, imaš pravo, ukrala siam je. Upropastila sam svoju sreću u bezumnim zagrljajima! Pišući ti, nisam više očajna, ali osjećam da sam sama. Gospode, da li u tvom paklu ima goreg od ovog?

Kad su mi ga oteli, legla sam u njegovu postelju, želeći da umrem; to nije bilo teško, jer sam smatrala da sam dovoljno jaka da to učinim. Ali, na žalost, bila sam suviše mlada, i nakon odmora od četrdeset dana, za koje su me vrijeme umjetno hranili izumima bijedne nauke, nalazim se na selu, sjedeći na prozoru usred lijepog cvijeća koje je gajio za mene, uživajući u ovom veličanstvenom prizoru, koji mi se, na njegovu veliku radost, dopadao i po kame su njegovi pogledi toliko puta lutali. Ah, mdlia, promijeniti mjesto neizmjeran je bol kad je srce prazno. Vlažna zemlja mog vrta izaziva u mesni strah, jer zemlja liči na veliku grobnicu i uvijek mislim da hodam po njemu! Kad sam prvi put izašla, uplašila sam se i nisam mogla da se maknem. Zaista je žalosna vidjeti njegova cvijeće bez njega?

Majka i otac su u Španjolskoj, braću već poznaješ, a ti ne možeš napustiti selo. Ipak ne brini: dva su mi anđela doletjela. Vojvoda i vojvotkinja de Soria, ova dva divna stvara, došli su hitno svom bratu. Posljednje noći vidjele su naš nijemi i tihi bol oko postelje na kojoj je umirao jedan od onih ljudi zaista plemenitih i zaista velikih koji su tako rijetki i koji su nam tad viši u svemu. Strpljivost moga Felipea bila je božanska. Dolazak njegova brata i Marije za trenutak je olakšao njegovoj duši i stišao njegove bolove.

„Mila“, rekao mi je sasvim otvoreno, kao i uvijek, „umro bih i zaboravio da ostavim Femandu svoju baruni ju; treba izmijeniti moj testament. Brat će mi oprostiti, jer on zna šta znači voljeti!"

Ostala sam živa zahvaljujući njezi svog djevera i njegove žene; hoće da me vode u Španjolsku!

Ah, Kenee, samo tebi mogu reći koliko je velika moja nesreća! Grize me savjest; bolna je utjeha povjeriti se tebi, jadnoj Kasandni koju nisam slušala. Ubila sam ga svojim prohtjevima, svojom bezrazložnom ljubomorom, stalnim uznemiravanjem. Moja je ljubav bila utoliko strasnija što smo oboje bili pretjerano osjetljivi, govorili istim jezikom; razumio je potpuno sve, i često sam ga svojom šalom, i ne sluteći, vrijeđala do srca. Ne možeš pojmiti koliko mi je ovaj dragi roib bio poslušan. Ponekad sam mu govorila da ide i da me ostavi samu; izlazio je bez pogovora, pateći možda zbog toga. Volio me do posljednjeg časa, ponavljajući mi da je samo jedno jutro sa mnom vrijedilo za njega više nego cio život s nekom drugom ljubljenom ženom, pa ma to failia i Marila Heređia. Plačem pišući ti ove retke.

Sad ustajem u podne, liježem u sediam uvede; zadržavam se veoima dugo pri svakom obroku, idem polako, ostajem po čitav sat pred nekom biljkom, promatram lišće, zanosim se ozbiljno sitnicama, obožavam hlad, tišinu i noć; ukratko, ubijam vrijeme i predajem ga tužno zaboravu. Jedino me privlači tišina u mom parku; tu nalazim u svemu veličanstvene tragove svoje sreće, iščezle i nevidljive za druge, rječite i žive za mene.

Jetrva me zagrlila kad sam im jednog jutra rekla: „Nesnosni ste mi!“ Španjolci su velikodušniji od nas!

Ah, Renee, nisam umrla zato što je bez sumnje Bog tako htio. Samo mi žene znamo veličinu svoje nesreće kad izgubimo ono što smo iskreno voljele, svoju bezgraničnu i trajnu ljubav koja je zadovoljavala i dušu i tijelo. Kad ćemo sresti čovjeka tako savršena da bismo ga mogle voljeti bez ponižavanja? Njega sresti najveća je sreća koja nam se može desiti, a ona se ne ponavlja. Muškarci zaista jaki i veliki, kod kojih se vrlina skriva u ljepoti osjećaja, čija je duša plemenita, vi koji ste stvoreni da vas obožavamo, izbjegavajte da volite, jer ćete unesrećiti i ženu i sebe! To govorim glasno po stazama svoje šume... Zar ni djeteta od njega! Neiscrpna ljubav kojom me uvijek obasipao, koja mi je pružala samo radost i sreću, ta je ljubav bila neplodna! Ja sam prokleta! Zair je moguće da ljubav čista, i silna kad je bezgranična, bude neplodna kao mržnje, kao pretjerana toplina pijeska u pustinji i hladnoća na polu koje onemogućuju svaki život? Zar je potrebno udati se za nekog Louisa de l’Estorade da bi se stvorila porodica? Da nije možda Bog bio zavidan na ovu ljubav?... Govorim besmislice.

Smatram da si jedina osoba ikoju mogu (podnijeti pored sebe. Dođi. Samo ti treba da budeš s ožalošćenom Lujzom. O da strašna dana kad sam stavila cimi veo! Kad sam se vidjela u crnini, paia sam na stolicu i plakala cio dan; plačem još kad ti govorim o tom strašnom trenutku. Zbogom. Pisanje me zamara; i ovako mi je suviše teško, akamoli još kad ti pišem. Povedi djecu. Posljednje možeš dojiti ovdje, neću biti ljubomorna. Njega nema više, i bit će mi veoma milo da vidim svoje kumče, jer je Felipe želio dijete koje bi ličilo na tog malog Armanđa. Najzad, dođi da mi ublažiš bol.

RENEE LUJZI

1829.

Mila, kad dobiješ ovo pismo, neću biti daleko od tebe, jer ću poći čim ti ga pošaljem. Bit ćemo siame. Louis mora, ostati u Provansi zbog skorašnjih izbora; želi da bude ponovno izabran, a ima već spletaka koje su liberali razvili protiv njega.

Ne dolazim da te tješim, donosim samo svoje srce da bude s tvojim i da ti pomogne živjeti. Dolazim da ti naredim da plačeš: treba otkupiti na taj način sreću što ćeš ga jednog dama opet naći, jer je on samo na putu k Bogu; nećeš više učiniti nijedan korak koji te ne bi vodio k njemu. Svaka će dužnost koju ispuniš otkinuti jednu kariku na lancu koji nas razdvaja. Slušaj. Lujza, postat ćeš bolja u mom zagrljaju i otići ćeš mu čista, plemenita, iskupivši svoje nehotične pogreške djelima koja ćeš učiniti ovdje u njegovo ime.

Pišem ti ove retke u brzini, usred priprema, djece, i Armanda koji mi toliko viče: „Kuma! kuma! Hajd’mo njoj!" da sam gotovo ljubomorna. Kao da ti je sin!

DRUGI DIO

XLVIII

BARUNICA DE MACUMER GROFICI DE L'ESTORADE

15. oktobra 1834.

Da, Renee, u pravu su, rekli su ti istinu. Prodala sam svoju palaču, prodala Chamtepleurs i majure u okrugu Seine-at-Mame; ali, da sam luda i upropašćena, to je i suviše. Računajmo! Pošto sam sve pretvorila u novac, ostalo mi je od imovine mog jadnog Macumera ako milion i dvije stotine hiljada franaka. Iznijet ću ti tačan račun kao sestra koja je mnogo naučila. Uložila sam miliom franaka po tri posto u državne papire od vrijednosti kupujući ih u pola cijene, i tako sam sebi osigurala rentu od šezdeset hiljada franaka umjesto trideset koliko mi je donosila zemlja. Ići šest mjeseci godišnje u provinciju, pisati ugovore o zakupu, slušati žalbe zakupaca koji plaćaju kad hoće, ondje čamiti kao lovac po kišovitom vremenu, imati hrane na prodaju i ustupati je s gubitkom; stanovati u Parizu u palači koja bi donosila deset hiljada franaka rente, davati novac preko bilježnika, čekati kamate, tužiti se s ljudima zbog isplata, proučavati hipotakarno zakonodavstvo; najzad, (imati poslove u Niveirnaisiu, Seine-et-Mami — kakav teret, kakve nezgode, kakva razočaranja i kakva šteta za udovicu od dvadeset (i sedam godina! Ovako, moja je imovina osigurana budžetom. Umjesto da plaćam porez državi, primam od nje lično, bez ikakvih troškova, trideset hiljada franaka svakih šest mjeseci na državnoj blagajni, što m:i isplaćuje u hiljadarkama jedan lijepi službenik koji se smiješi kad me vidi... Ako Francuska bankrotira? reći ćeš mi. Prije svega, nisam toliko pametna da izdaleka predviđam nesreće. Ipak, Francuska bi mi u tom slučaju oduzela polovinu mog prihoda; bila bih još isto toliko bogata koliko sam bila prije ulaganja novca; zatim, do te nesreće primit ću dvaput vaše nego što je iznosio, moj raniji prihod. Takva se nesreća dešava sasvim rijetko, ima vremena da se štednjom stvori kapital. Najzad, zar grof de l'Estorade nije senator u julskoj polurepublikanskoj Francuskoj? Zar nije oslonac krune koju je narod dao francuskom kralju? Zar mogu biti nespokojna imajući za prijatelja predsjednika Glavne kontrole, velikog financijera? Usuđuješ li se reći da sam luda? Računam gotovo isto tako dobro kao i tvoj kralj-građanin. Znaš li šta može dati takvo .algebarsko znanje jednoj ženi?... Ljubav!

Na žalost, vrijeme je da ti objasnim svoje tajanstveno držanje ikoje se iz izvjesnih razloga klonilo tvoje vidovitosti, rijetke nježnosti i finoće. Udajeim se u jednom selu kod Pariza, tajno. Volim i voljena sam. Volim kao što može voljeti žena koja zna šta je to ljubav. On mene voli kao što muškarac treba da voli ženu koja ga obožava. Oprosti mi, Renee, što sam se krila od tebe od svih. Ako je tvoja Lujza varala sve poglede i izigrala sve radoznalosti, priznaj da je uspomena na jadnog Maoumera zahtijevala tu laž. L'Estorade i ti dosadili biste mi sumnjama, savjetima. Okolnost bi vam mogla uostalom pomoći. Jedino iti znaš koliko sam ljubomorna, te bi me uzaludno mučila, Tu sam „ludost", Renee, htjela učiniti sama, po svojoj glavi, po svom srcu, kao djevojka koja vara budnu pažnju svojih roditelja. Čovjek koga volim donosi mi umjesto imovine trideset hiljada franaka duga, što sam već isplatila. Kakav zgodan povod za primjedbe! Vi biste mi dokazivali kako je Gastoin neozbiljan, tvoj bi muž čak uhodiote divno dijete. Više saim voljela da ga sama upoznam. Već mi se udvara dvadeset i dva mjeseca; metni je dvadeset i sedam godina, njemu dvadeset i tri. Za ženu je to ogromna razlika. Eto i drugog izvora nesreće! Najzad, on je pjesnik i živio je od svog rada, drugim riječima, živio je veoma skromno. Taj je dragi mladić, ljenčareći kao gušter na suncu, češće zidao kule u zraku nego što je tu mračnom i bijednom stanu pisao pjesme. Pisce, umjetnike, sve koji žive saimo mišlju praktični duhovi obično smatraju neozbiljnima. Oni primaju i stvaraju toliko novina da je sasvim prirodno smatrati da glava utječe na srce. I pored plaćenih dugova, i pored razlika u godinama, i pored pjesništva, nakon devet mjeseci dostojanstvene obrane kad mu nisam dopuštala da mi poljubi ni ruku, poslije najčednije i najljepše ljubavi, za nekoliko dana, ja mu se ne predajem kao prije osam godina, neiskusna, neumjesna i radoznala; ja mu se dajem, i očekuje me tako pokorno da bih mogla odložiti svoje vjenčanje za godinu dana; ali u ovome nema slijepe poslušnosti: ima dobrovoljnog robovanja, ali ne prinudne pokornosti. Nigdje se nije srelo plemenitije srce, više umješnosti u nježnosti, više duše u ljubavi nego kod mog zaručnika. Ali, mila, znaš li tko je on? Ispričat ću ti ukratko njegov život.

Moj se prijatelj zove samo Marie-Gaston. On nije vaubračno dijete, već dijete grijeha one lijepe lady Brandon, o kojoj si vjerojatno čula, i koju je iz osvete lady Dudley otjerala u smrt od tuge. Strašna historija o kojoj ovo drago dijete ne zna ništa! Marie-Gastonia je njegov brat Louis Gaston dao u gimnaziju u Toursu, koju je napustio 1827. Pošto ga je ostavio u školi, poslije nekoliko dana brat mu je otputovao lađom da traži sreću; to mu je kazala neka starica, njegov spasilac. Brat, postavši mornar, slao mu je s vremena na vrijeme pisma zaista očinska i osjećajna; ali on se još uvijek muči u tuđini. U posljednjem pismu javio je Marie-Gastonu da je postao zapovjednik broda u nekoj američkoj republici, bodreći ga da ne klone duhom. Na žalost, već tri godine moj jadni Gasio« nije dobio nikakve vijesti o njemu, a on voli tog brata toliko da je htio poći da ga traži. Naš veliki pisac Dandel d'Arthez spriječio ga je IU toj nepromišljenosti i zauzeo se plemenito za Marie-Gaslona, kome je često davao, kako mi je sam pjesnik rekao, hranu i prenoćište. Zaista, možeš zamisliti očajno stanje ovog djeteta: smatrao je da je dar najsigurniji put k bogatstvu. Zar to nije smiješno" Od 1828. do 1833. pokušao je da se istakne u književnosti živeći, sasvim prirodno, u velikom nespokojstvu, nadanju, radu i neimaštini. Mučen pretjeranim slavoljubljem i pored pametnih savjeta d'Artheza, sve je više upadao u dugove. Njegovo je ime već bilo donekle poznato kad sam ga srela kod markize d'Espard. Svidio mi se odmah, ali to nije primijetio. Kako ga dosad nitko nije volio? Kako su mi ga ostavile? Koliko ima genijalnosti, duha, srca i ponosa! Žene se uvijek plaše ovakvih veličina. Zar nije bilo potrebno toliko pobjeda da Josephtna vidi Napoleona u malom Bonaparti, svom mužu? Bezazleno stvorenje smatra da zna koliko ga volim! Jadni Gaston! On to ne može ni da zamisli; tebi ću reći, treba da znaš, jer je ovo pismo, Renee, neka vrsta testamenta. Razmišljaj o mojim riječima. Ovog sam trenutka sigurna da me voli koliko se žena može voljeti i imam vjeru u divni bračni život u koji unosim ljubav koju dotle nisam poznavala... Da, osjećam najzad milinu koju u meni izaziva probuđena strast. Ono što sve žene traže danas od ljubavi daje mi brak. Obožavam Gastona kao što me jadni Felipe Obožavao! Ne vladam više sobom, drhtim pred tim djetetom kao što je Maurin drhtao preda mnom. Ukratko vodim više nego što me

voli; plašim se svega, bojim se bezrazložno, strahujem da me ne ostavi, strepim da ne ostarim i ne poružnjam dok će Gaston biti uvijek mlad i lijep da mu se dovoljno ne sviđam! Ipak smatram da imam odanost, duh, svojstva potrebna da ne samo održe već i razviju tu ljubav daleko od svijieta i. u samoći. Ako ne uspijem, ako divna pjesma ove tajne ljubavi bude imala kraj — šta kažem kraj! — Ako me Gaston bude vodio manje, ako to primijetim, Renee, znaj, smatrat ću da nije kriv on, već ja. Poznajem sebe, ja sam više ljubavnica nego majka. Zbog toga ti kažem unaprijed, umrla bih čak i kad bih imala djecu. Prije nego što se konačno odlučim, Renee, preklinjem te, ako mi se desi ta nesreća, da budeš majka mojoj djeci; jer ću ih tebi ostaviti. Tvoju odanost dužnosti, tvoje lijepe osobine, tvoja ljubav prema djeci, tvoja nježnost prema meni, ako mi sve što znam o tebi ne učini smrt prijatnom, bar će mi je olakšati. Ova moja odluka unosi nešto kobno u svečanost našeg vjenčanja. Neću svjedoka koji me poznaju; želim da se vjenčanje tajno obavi. Bit ću slobodna u svom uzbuđenju, neću vidjeti nespokojstvo u tvojim milim očima, jedina ću znati da, potpisujući nov akt o vjenčanju, možda potpisujem svoju smrtnu presudu. Nakon vjenčanja nikad više neću govoriti o ovoj svojoj odluci; povjerila sam ti je da bi znala svoje obaveze prema meni. Udajem se kao da nemam ništa, iako znam da sam toliko bogata te možemo živjeti ugodna Gastan ne zna šta imam. Za dvadeset i četiri sata mogu podijeliti svoju imovinu kako hoću. Ne želeći da ga ponizim, dala sam dvanaest hiljada franaka rente na njegovo ime; naći će ih u svom pisaćem stolu uoči. našeg vjenčanja, i ako lih ne bi primio, prekinula bih sve. Bilo je potrebno zaprijetiti mu da se neću vjenčati da bi pristao da mu platim dugove.

Umorila sam se ispovijedajući se; prekosutra ću ti reći više jer sam primorana da sutra idem na imanje na cio dan.

20, oktobar

Hoću da ti iznesem mjere koje sam poduzela da sakrijem svoju sreću, jer želim izbjeći sve okolnosti koje ib:i izazvale moju ljubomoru. Ličim na onu lijepu talijansku kneginju koja je žurila kao ivica da uzme sve od svoje ljubavi u nekom gradu u Švicarskoj, pošto je svoj plijen prethodno napala. Iznijet ću ti svoje namjere da bih te zamolila dla me nikad ne posjetiš dok te lično ne pozovem, i da me ne uznemiruješ u samoći u kojoj želim živjeti.

Kupila sam, prije dvije godine, više vil-davreskih ribnjaka, na varsajskom putu, oko dvadeset jutara pašnjaka, imalo šume i jedan lijep voćnjak. U dnu pašnjaka iskopali su zemljište za ribnjak oto tri jutra površine na čijoj su sredini ostavili krasni otočić. Dva lijepa i šumovita brežuljka, između kojih se nalazi mala dolina, obiluju divnim izvorima čija voda teče kroz moj park, po kome ju je tako vješto proveo moj arhitekt. Ova se voda sliva u kraljeve ribnjake, koji se jedva vide. Mali je park, ikoji je arhitekt vanredno uredio, prema prirodi zemljišta opkoljen živom ogradom, zidovima, šančevima, tako da se sve uzelo u obzir. Na sredini uzvišice, usred šume, na divnom položaju u više livade boja se hlago spušta prema ribnjaku, sazidala sam vilu koja izvana liči potpuno na onu kojoj se putnici dive na putu te Slome za Brigg, i koja mi se toliko dopala pri povratku iz Italije. Iznutra se po otmjenosti može takmičiti s najčuvenijim. Nedaleko, kao sastavni dio vile, nalazi se jedna lijepa kuća koja je u vezi s Sejom podzemnim hodnikom i ima kuhinju, odjeljenja za mlade, štale i šupe. Od svih ovih zgrada od cigala vidi se samo prednji dio; okružen zelenilom i lijep u svojoj jednostavnosti. Vrtlarov je stan odvojen i skriva ulaz u voćnjak li gradinu.

Kapija ovog imanja!, u zidu koji služi kao ograda šumi, gotovo je nevidljiva. Zasađeno drveće, već veliko, potpuno će sakriti zgrade za dvije do tri godine. Prolaznik će primijetiti naše kuće samo po dimu, i to s brijega, ili zimi kad ne bude zelenila.

Moja je vila sagrađena usred predjela koji je sličan kraljevu vrtu u Versaillesu, ali s mojim jezerom i mojim otočićem. Brežuljci su već potpuno obrasli šumom; njihovo drveće lijepo napreduje. Vrtlari imaju naređenje da gaje u izobilju samo mirisno cvijeće, tiako da je ovaj kutak pravi raj. Vila je ukrašena lozom koja je već doprla na krov i pokrivena puzavicama, hmeljem, paviti, jasminom i azalejom. Tko pronađe naše prozore, moći će sie pohvaliti da ima dobar vid.

Ova je vila, mila moja, lijepa i temeljna zgrada, s centralnim grijanjem i svima primadležnositima modeme arhitekture koja stvara palače i na malom prostoru. Orna ima stan za Gastona i stan za mene. U prizemlju je predsoblje, soba za prijem i blagovaonica. Iznad nas isu tri sobe za djecu. Imam pet lijepih konja, mala laka kola i teža za dva konja. Nalazimo se na četrdeset minuta od Pariza; kad poželimo da čujemo operu ili neki nov komad, moći ćemo poći poslije večere i vratit se u svoje gnijezdo još iste noći. Put je lijep i prolazi pored naše žive ograde. Posluga: kuhar, kočijaš, konjušar, vrtlar, sobarica veoma su čestite osobe; tražila sam ih šest mjeseci; njima će biti glavar moj stari Filip. Iako sam sigurna u njihovu odanost i ofoazrdvost, vodit ću računa i o njihovu interesu; plaća im je mala, ali će se svake godine povećavati onim što ćemo im davati o Novoj godini. Svi znaju da zbog najmanje pogreške, sumnje u njihovu smotrenost, mogu izgubiti sve. Nikad zaljubljeni ne dosađuju svojoj posluzi, oni su po prirodi blagi. Prema tome, mogu računati na svoje ljude.

Sve što je bilo skupocjenog, lijepog, otmjenog u mojoj kući u Bacovoj ulici nalazi se ovdje, u ljetnikovcu. Rembrandt je, kao kakva rđava slika, na stubištu; Hobbema se nalazi u njegovoj sobi za rad prema Rubensu; Ticijan, koga mi je jetrva Marija poslala iz Madrida, krasi moju sobu; lijepi namještaj koji je Felipe izabrao nalazi se u sobi za prijem koju je arhitekt divno ukrasio. Sve je u ljetnikovcu sasvim jednostavno, iako ta jednostavnost stoji sto hiljada franaka. Sagrađeno nad podrumom od tvrdog kamena na betonskoj podlozi, naše je prizemlje, jedva vidljivo pod cvijećem i zelenilom, veoma svježe bez i najmanje vlage. Najzad, veliki broj labudova plovi po ribnjaku.

O, Remee, u ovoj dodirni vlada mir koji bi i mrtvima godilo. Čuju se samo ptice ili povjetarac u topolama. S brežuljka nam dolazi potočić koji se pojavio kad je arhitekt kopao temelje zida prema šumi; on teče žureći po bijelom pijeskuk ribnjaku između obala obraslih potočarkom: vrijedi nebrojeno blago. Da Gastonu ova suviše velika sreća ne bude dosadna? Sve je tako lijepo da strepim... Crvi traže divne plodove, kukci prekrasno cvijeće. Zar najbolje drvou šumi ne nagriza uvijek ta strašna larva koja po pnoždlrljivosti liči na smrt? Znam već da neka

nevidljiva sila uvijek kvari potpunu sreću. Uostalom, odavno si mi to kazala, i pogodila si.

Kad sam prekjuče pregledala da li su moje posljednje želje izvršene, osjetila sam suze u očima i stavila na račun arhitekta, na njegovo iznenađenje: „Odobravam isplatu". — „Vaš punomoćnik neće isplatiti ovo, gospođo", rekao mi je, „jer su u pitanju tri stotine hiljada franaka". Dodala sam: „Bez pogovora", kao prava Chaiulieu iz sedamnaestog vijeka. — „Ali, gospodine", rekla sam, „odobravam isplatu računa pod uvjetom da ne govorite nikome o ovim zgradama i parku. Dajte mi časnu riječ da ćete ispuniti uvjet moje isplate da nitko neće znati ime vlasnice imanja.

Razumiješ li sad uzrok mojih iznenadnih putovanja, onih tajnih odlaženja i dolaženja? Vidiš li gdje se nalaze one lijepe stvari za koje su mislili da sam ih prodala? Znaš li sad glavni razlog prodaje mog imanja? Mila, voljeti je ozbiljna stvar, i tko hoće da voli, treba da se posveti samo tome. Neću više misliti na novac; spremila sam sve za lijep život, bila sam dosta domaćica i nije potrebno da i dalje to budem, osim po deset minuta svakog jutra sa starješinom posluge, starim Filipom. Upoznala sam dobro život i njegove nezgode; jednom mi je smrt dala okrutnu lekciju, i hoću da je iskoristim. Starat ću se samo da mu se dopadam i da ga volim, da unesem raznovrsnost u onošio izgleda tako jednolično običnom svijetu.

Gastion još ništa ne zna. Po mojoj želji, on se, kao d ja, prijavio da stanuje u VilledAvrayu; sutra odlazimo u Ghalet. Naš život neće biti skup; ali kad bih ti kazala koliko mislim potrošiti na svoje haljine, rekla bi mi, i s razlogom, da sam luda. Hoću se udešavaiti za njega, svakog dana, kao što se žene obično udešavaju za svijet. Moje haljine na selu stajat će, svake godine, dvadeset i četiri hiljade franaka, iako ono što budem nosila preko dana neće biti najskuplje. On može da se oblači kako hoće! Ne smatraj da će taj život biti neka stalna borba i da ću se zamarati dovijajući se da održim ovu ljubav: ne želim da sebi, kasnije ma šta predbacim, to je sve. Bit ću još trinaest godina lijepa žena, hoću da me voli posljednjeg dana trinaeste godine više negošto će ime voljeti prvog dana poslije našeg tajnog vjenčanja. Ovom prilikom bit ću uvijek pokorna, uvijek zahvalna, bez zajedljivosti; slušat ću, jer mi je zapovijedanje naškodilo prvi put. O. Renee, ako je Gastorn, kao ja, osjetio beskrajnost ljubavi, sigurna sam da ću biti uvijek sretna.

Okolina je veoma lijepa oko Chaleta, šuma čarobna. Na svakom koraku novi predjeli, divna mjesta izbuđuju dušu izazivajući najljepše misli. Ova je šuma tako privlačna. Samo ako sebi nisam spremila veličanstvenu lomaču!

Prekosutra ću ibiti gospoda Gaston. Bože, da nije grijeh voljeti toliko jednog čovjeka,? — „Najzad, ispunjena je zakonska fonma“, rekao mi je punomoćnik, jedan od mojih svjedoka pri vjenčanju, koji je, videći najzad zbog čega sam rasprodala svoje imanje, uzviknuo: „Gubim klijenticu!" — ti, mila, možeš reći: „Gubim sestru."

Anđele moj, ubuduće nasiovljavaj pisima na gospođu Gasiton, poste restante Versailesi. Uzimat ćemo poštu svakog dana. Ne želim da nas znaju u okolini. Sve ćemo namirnice nabavljati u Parizu. Na taj način, nadam, se da ou moći iživjeti povučeno. Za godinu dana podizanja ovog skloništa nikoga nismo vidjeli, a i kupovina je izvršena za, vrijeme nemira poslije julsike revolucije. Jedini čovjek koji se ovdje viđao bio je moj arhitekt: poznaju samo njega, ali on više neće dolaziti.

Zbogom. Pišući ti ovu posljednju riječ, osjećam i bol i radost; zar to ne pokazuje dia za tobom žalim toliko isto koliko volim Gaistona?

MARIE-GASTON DANIELU D’ARTHEZU

Oktobra 1834.

Dragi Daniele, potrebna su mi dva svjedoka za vjenčanje; molim vas da dođete do mene siutira uveče s našim prijateljem, dobnim i plemenitim Josephom Bilidiauom. Najmjera je moje buduće žene da živi daleko od svijeta i potpuno nepoznata: osjetila je da je to i moja najveća želja. Niste ništa znali o mojoj ljubavi ni vi koji ste mli pomogli u blijedi; ali, vi to već shvaćate, ova potpuna tajna billa je neophodno potrebna. Zbog toga simo se u posljednje vrijeme tako malo i viđali. Odmah poslije vjenčanja rastat ćemo se na duže vrijeme. Daniele, vi ste tako dobri da ćete me razumjeti: prijateljstvo će postojati i bez prijatelja. Možda ćete mi katkad biti potrebni; ipak, neću vas. viđati bar kod svoje kuće. U tom pogledu ona je otišla još dalje. Žrtvovala mi je prijateljstvo prema jednoj drugarici iz djetinjstva koja je zia nju prava sestra; morao siam za nju žrtvovati svog prijatelja. Po ovome što vam iznosim, bez sumnje ćete shvatiti da se tiče ne strasti već ljubiavi potpune, savršene, božanske koja je zasnovana na dubokom poznavanju dvaju bića. Moja je sreća nepomućena, beskrajna; ali kako nam uvijek nešto smeta da budemo potpuno sretni, u krajnjem kutu svoje duše skrivam misao koja me muči, o kojoj ona ništa ne zna. Pomažući me veoma često u bijedi, poznavali ste onaj strašni položaj u kome sam bio. Kad me nada napuštala, nalazio sam hrabrosti za: život u vašoj prošlosti, prijatelju, u vama koji ste me toliko tješili i pomagali mi s puno obzira... Orna je platila moje ogromne dugove. Bogata je, a ja nemam ništa. Koliko li sam puta rekao kad mi se nije radilo: „Ah, kad bi me htjela neka bogata žena!“ A kad se to ispunilo, neozbiljnost bezbrižne mladosti, želje bezobzirnog nesretnika, svega je nestalo. Ponižen sam, iako znam da je moje poniženje dokaz ljubavi. Najzad, vidjela je da se nadi nje i toga nisam stidio. U ovom pogledu umjesto da sam zaštitnik, ja sam štićenik. Povjeravam vam svoj bol. Osim ovoga, dragi Daniele, sve je kako se samo poželjeti može. Našao sam savršenu ljepotu i dobrotu bez mana. Najzad, kao što se kaže, mada je divna: ima topline i nježnosti, one čari i ljupkosti koje su izvor raznovrsnosti u ljubavi; obrazovana je i razumije sve; lijepa je, plava, pomalo puna, kao da su je Rafael i Rubens stvorili! Ne znam da li bi mi bilo moguće da volim crnomanjastu kao plavušu: izgledalo mi je uvijek da je crnomanjasta žena promašeni muškarac. Udovica je, bez djece, ima dvadeset i sedam godina. Iako živa, vesela, neumorna, ipak je sklona melankoličnim razmišljanjima. Ove lijepe osobine ne isključuju kod nje dostojanstvenost ni otmjenost; divina je. Iako pripada jednoj staroj plemićkoj porodici, toliko me voli da je prešla preko svih nezgoda koje su u vezi s mojim porijeklom. Volimo se već duže vremena; upoznali smo se; ljubomorni smo podjednako: naše su misli dvije munje istog groma. Oboje volimo prvi put, i naše divino proljeće ima u svojoj ljepoti sve prizore koje je mašta uljepšala najružičastijim, najprijatnijim,

najdubljim tvorevinama. Osjećanje nam je dalo svoje najljepše izljeve. Uživali smo po cio dan, a kad nismo bili zajedno, pisali smo jedino drugom divna pisma. Nikad nisam pomislio da pomračim ovo sjajno doba nekom požudom, iako je moja duša to često željela.. Bila. je udovica i slobodna; divno je shvatila tu pohvalnu stalnu uzdnžljivost kojom je često bila dirnuta do suza. Nadam se, dragi Daniele, da uviđate koliko, je ona zaista više biće. Čak nije bilo ni prvog poljupca; stidjeli smo se.

— Svaki od nas — rekla mi je — ima neki grijeh.

— Ne vidim vaš.

— Moj prvi brak — odgovorila mi je.

Vama je, veliki čovječe koji volite najmeobičniju ženu iz plemstva gdje saim našao svoju Armandu, samo ova riječ dovoljna da osjetite njenu dušu i nazrete buduću sreću

Vašeg prijatelja

Marie-Gastona

L

GOSPOĐA DE L'ESTORADE GOSPOĐI DE MACUMER

Kako, Lujza, poslije svih onih velikih nesreća koje si zbog uzajamne ljubavi -podnijela u braku, hoćeš živjeti s mužem u samoći? Pošto si sahranila jednog živeći među ljudima, hoćeš da se povučeš da bi s drugim uradila to isto? Kakve patnje spremaš sebi! Ali, po tome koliko si se zagrijala, vidim da je sve kasno. Čovjek koji te pridobio za drugi brak sigurno ima anđeosku dušu i božansko srce; treba te, dakle, ostaviti u toj zabludi. Jesi li već zaboravila što si govorila o mladim ljudima koji su, svi bez razlike, upoznali odvratna mjesta i čija je nevinost propala na najgorim raskrsnicama puta? Tko se izmijenio, ti ili oni? Sretna si što vjeruješ u sreću; nemam snage da te korim, iako me osjećaj odanosti prema tebi goni da te odvraćam od tog braka. Da, uvijek ću to reći, priroda i društvo udružili su se da unište potpunu sreću, zato što je ona protiv njih, zato što joj Bog možda zavidi. Najzad, moje prijateljstvo predosjeća neku nesreću koju ničim ne bih mogla objasniti: ne znam ni odakle će doći, ni tko će je izazvati; ipak, mila, neizmjernu i bezgraničnu sreću bez sumnje nećeš moći izdržati. Teže se podnosi prekomjerna radost nego najveći bol. Nemam ništa protiv njega: voliš ga, a jia ga bez sumnje nikad nisam vidjela; ali pisat ćeš mi, nadam se, jednog dana kad budeš slobodna, o toj lijepoj i neobičnoj životinji.

Šalim se, jer sam uvjerena da ćete nakon medenog mjeseca uraditi oboje što rade i svi ostali. Jednog dana, za dvije godine, šeitajući se, kad budemo prolazile tim putem, reći ćeš mi: „Evo onog Chaieta iz koga je, zamisli samo, trebalo da ne izlazim!" Tada ćeš se slatko smijati, pokazujući svoje lijepe zube. Još ništa nisam kazala Louisu, jer bi se suviše smdjeo. Saopćit ću miu samo tvoju udaju i želju da to ostane u tajnosti. Na žalost, nije ti potrebna ni majka ni sestra za prvu bračnu noć. U oktobru smo; počinješ zimi, kao hrabra žena. Kad se ne bi radilo o braku, rekla bih da napadaš bika sprijeda. Najzad, u meni ćeš imati najpovjerljiviju, najuviđavnijiu drugaricu. Tajanstveni srednji dio Afrike progutao je mnogo putnika. Izgleda mi da i ti, u pogledu osjećaja, polaziš na put sličan onom na kome je toliko istraživača propalo, bilo zbog crnaca, bilo u pjeskovitim oblastima. Tvoja je pustinja na dvije miljie od Pariza, te ti mogu bez straha reći: „Sretan ti put" jer ćeš nam se vratiti.

LI

GROFICA DE L'ESTORADE GOSPOĐI MARIE-GASTON

1837.

Šta je s tobom, mila? Nakon trogodišnje šutnje dopušteno mi je da se uznemirim zbog tebe, Lujza. Eto kakva je ljubav! Zar je jača, zar ništi prijateljstvo kao što je naše? Priznaj da, iako obožavam svoju djecu više no što ti voliš svoiga Gastana, postoji u materinskom osjećanju neka velikodušnost koja ne isključuje i ostalle osjećaje, i koja dopušta ženi da bude iskrena i odana prijateljica. Potrebna su mi tvoja pisma, nedostaje mi tvoje divno i ljupko lice. Ovako sam primorana na razne pretpostavke O tebi, Lujzia!

Što se tiče nas, sve ću ti iznijeti što je moguće kraće.

Čitajući ponovo tvoje pretposljednje pismo, našla sam nekoliko zajedljivih riječi o našem političkom položaju. Ismijala si nas što je Lomiš zadržao mjesto predsjednika Glavne kontrole, koje mu je dao, kao i titulu grofa, Karlo X; ali reci mi da li bih mogla sa četrdeset hiljada franaka rente, od kojih trideset pripadaju majoratu, pristojno osigurati Athenais i jadnog malog Rene, koga ću dati u mornaricu. Moj će mali imati deset hiljada franaka rente, i možda ćemo imu ostaviti u novcu svotu koja će izjednačiti njegov i sestrin dio. Kad postane zapovjednik broda, moj će se mali oženiti bogato i imat će u društvu položaj kao i njegov stariji brat.

Ovi su nas obziri primorali na nov način života u kući. Sasvim prirodno, nova je dinastija izabrala Louisa za senatora i oci likovala ga Legijom časti velikog oficirskog reda. Čim je l'Estorade položio zakletvu, istupio je otvoreno; otada je bio od velike koristi u Skupštini. Sad je na položaju na kome će ostati mirno da kraja života. Sretan je u poslovima; lijepo govori, premda nije naročiti govornik; ipak je to dovoljno za politiku. Njegovu bistrinu, njegovo poznavanje stvari u vezi s upravom ili administracijom pohvalno su ocijenili i sve ga stranke smatraju kao neophodnog. Mogu ti reći da su mu ovih dana ponudili poslanstvo, ali sam utjecala na njega da ga ne primi. Školovanje Armanda, koji ima trinaest godina, Athenais, kojoj je jedanaest, zadržava me u Parizu, gdje su ostati dok mali Rene ne dovrši svojte, koje tek počinje.

Da bismo bili vjerni mašim starim običajima i vratili se na imanje, mije trebalo da se brinemo za odgoj troje djece. Majka ne treba da je Dečije, naročito danas kad su rijetki. Za petnaest godina l'Estorade će se moći povući ma La Craimpadu s lijepom penzijom, pošto namjesti Armanda za računoisipitača u Glavnoj kontroli. Što se Renea tiče, mornarica će od njega stvoriti bez sumnje diplomatu. U sedmoj godini ovaj mali dečko već je lukav kao meki stari kardinal.

Ah, Lujzia, ja sam sretna majka! Djeca su mi i dalje izvor nepomućene radosti. Armiand je u gimnaziji Hernija IV. Odlučila sam se da ga dam u školu, alli nisam sie mogla potpuno odvojiti od njega. Uradila sam kao vojvoda orleanski prije nego što je postao, i možda da bi postao, Louis Phlippe. Svakog jutra, Lucas, stari sluga koga poznaješ, vodi Armanda, u školu i vraća mi ga poslije podne u četiri i po. Jedan stari i iskusna učitelj, koji stanuje kod nas, radi s njim uveče i budi ga izjutra u isto vrijeme kad ustaju i učenici koji stanuju u gimnaziji. Lucas mu nosa užinu za vrijeme odmora. Na taj način, viđam ga za vrijeme večere, uveče prije spavanja i izjutra prije polaska. Armand je još uvijek isto divno dijete, iskreno i odano, koje ti voliš, domaći je učitelj zadovoljan njim. Sa mnom su Nais i mali koji stalno galame, ali i ja sam se podjatinjila kao oni. Nisam se mogla pomiriti s tim da ostanem bez nježnog; milovanja svoje mile djece. Za mene je životna potreba dia mogu otići, kad poželim, do Armandove postelje, da ga vidim kad spava, da ga poljubim, da zatražim i dobijem poljubac od tog anđela.

Ipak, zadržavanje djece kod kuće ima i svojih nezgoda, i ja sam ih dobro poznala. Društvo je, kao i priroda, pakosno, i ne dopušta da se dira u njegove zakone; ono ne trpi da se radi protiv njegovih interesa. Na taj su način djeca, u porodicama koje ih zadržavaju kod kuće, suviše izložena utjecaju društva vide njegove strasti, upoznaju se s njegovom dvoličnošću. Nesposobni da priozru .pobude kojima se rukovode zreli ljudi u svodim postupcima, oni cijene društvo po svome osjećanju, po svojim sklonostima, umjesto da svoje želje i svoje potrebe prilagode društvu; navikavaju se na lažan sjaj koji pada u oči više nego prava vrijednost, jer društvo ističe naročito varljivu vanjštinu. Kad je dijete s petnaest godina samopouzdano kao iskusan čovjek, ono je čudovište, starac u dvadeset petoj godini, i zbog toga prijevremenog iskustva nesposobno. za stvarno izučavanje na kome počivaju prave i ozbiljne vrijednosti. Svijet je velik glumac i, kao i on, prima i daje sve, ne zadržavajući ništa za sebe. Čuvajući djecu pored sebe, majka mora čvrsto odlučiti da im ne dopusti da izlaze u društvo, mora imati smjelosti da se usprotivi njihovim i svojim željama, da ih ne pokaže. Trebalo je da Komedija čuva svoju djecu. Ja ću to uraditi, jer su mi djeca život!

Imam trideset godina, prošla je najveća dnevna žega, prevaljen je najteži put. Za nekoliko godina bit ću stara žena ali ću zato crpsti ogromnu snagu u osjećanju ispunjenih dužnosti. Izgleda mi kao da ova tri mala bića znaju moju misao i trude se da me zadovolje. Između njih, koji me nikad nisu ostavili, i mene postoji neka tajanstvena veza. Najzad, kao. da znaju šta mi sve duguju, pružaju mi u izobilju neizmjerne radosti.

Armand, koji je u toku prve tri godine svog učenja bio spor i rastresen, što me jako zabrinjavalo, odjednom se izmijenio. Bez sumnje je shvatio cilj tih pripremnih radova koji djeca ne uoče uvijek, koji razvija njihove sposobnosti i navikava ih na rad i poslušnost, što je osnova društva. Mila, prije nekoliko dana bila sam sva sretna kad je Armand u općem takmičenju, na Sorboni, bio nagrađen. Tvoje je kumče dobilo prvu nagradu za prijevod. Prilikom razdiavamja nagrada gimnazija Hernija IV, dobio je dvije prve, za stihove i pismeni sastav. Bila sam blijeda od uzbuđenja čuvši njegovo ime, htjela sam viknuti: *ja sam njegova majka!* Nais mi je tako stezala nulku da me zaboljela, ako je moguće osjetiti neki bol u tom trenutku. Ah, Lujza, ova mi je radost umjesto ljubavi.

Bratovljevi uspjesi izazvali su kod malog Renea želju da uči gimnaziju kao i njegov stariji brat. Ponekad ova tri djeteta viču, jure, galame da vam prsne glava. Ni slama ne znam kako sve to podnosirn, jer sam uvijek s njima; nikad nikome, pa čak ni Mary, nisam povjerila nadzor nad djecom. Ali ima i radosti u tom lijepom pozivu majke! Vidjeti kako dijete ostavlja igru i dolazi nagonski da vas zagrli... Zar to nije radost? Osim toga, više obraćamo pažnju na njih. Dužnost je majke da još u njihovu djetinjstvu upozna sposobnosti, karakter, sklonosti svoje djece, što nijedan pedagog ne bi mogao izvršiti s uspjehom. Sva djeca koju su majke odnjegovala imaju lijepe navike i ponašanje. Te dvije tekovine mogu nadoknaditi prirodnu sposobnost, koja ne može nikad zamijeniti ono što su ljudi naučili od svojih majki. Vidim ovu razliku u salonima, gdje odmah raspoznajem utjecaj žene po ponašanju mladića. Kako lišiti svoju djecu takva preimućstva? Kao što vidiš, u mojim dužnostima ima puno čari i radosti.

Arnand će biti, u to sam uvjerena, najbolji činovnik, najpošteniji administrator, najsavjesniji poslanik, dok će Bene biti najsmjeliji, najodvažniji i najlukaviji mornar na svijetu. Taj mali ugursuz ima, gvozdenu volju, postiže sve što hoće, uporno se dovija da bi došao do cilja. Dok se Arrnand miri hladnio i s razlogom, Rene me miruje, dovija se, smišlja razne planove, razgovarajući sa sobom bez prestanka, i najzad nalazi rješenje, čineći ponekad nevjerojatne stvari.

Nais potpuno liči na mene. Ali, moja draga i ljubljena djevojčica boju želim da vidim koketnu, čiju kosu i kovrče udešavam maštajući o njenoj budućnosti, kako bih htjela da bude sretna! Udat će se za onoga tko je bude volio i koga ona bude voljela. Ali, kad je vidim kalka se dotjeruje ili joj namještam crvenu traku u kosi, kad joj navlačim cipelu na malu divnu nogu, steže mi se srce, klonem pri pomisli da budućnost; moje kćeri ne zavisi samo od mene. Možda će zavoljeli čovjeka koji nije dostojan nje, koji je neće voljeti. Kad je promatram, često mi naiđu suze na oči. Rastati se s jednim divnim stvorenjem, jednim cvijetom, ružom koja se razvijala na našim grudima kao pupoljak na ružinu žbunju, i dati je muškarcu koji nam s njom odnosi sve! Ti koja mi za tri godine nisi napisala da si sretna, podsjetila si me na udaju, koja je strašna za majku kao što sam ja. Zbogom. Ćudi me kako ti i pišem, jer ne zaslužuješ moje prijateljstvo. O, molim te, Lujža, odgovori mi.

LII

GOSPOĐA GASTON GOSPOĐI DE L'ESTORADE

U Chaletu

Moja trogodišnja šutnja kopka tvoju radoznalost. Pitaš me zašto ti nisam pisala. Mila Renee, nema riječi, rečenice, jezika koji može izraziti moju sreću; ukratko, toliko je velika da je naše duše jedva podnose. Ne trudimo se nimalo da bismo bili sretni; slažemo se u svemu. Za tri godine nije bilo ni najmanjeg nesporazuma u našem braku, ni najmanjeg nesklada u našim osjećajima, ni najmanje razlike u našitn željama. Najzad, mila,

nijedan dan nije bio bez iznenađenja, nijedan trenutak koji mašte nije učinila čarobnim. Ne samo da naš život, u to smo uvjereni, neće biti nikad, dosadan, već neće biti možda nikad toliko dug da obuhvati sve ljepote naše ljubavi, neizmjerne i raznovrsne kao što je priroda. Ne, nijednog razočaranja! Uživamo mnogo više nego prvog dana, i nailazimo svakog trenutka nove razloge da se volimo. Setajući se poslije večere, uvijek odlučujemo da ćemo otići do Pariza dz radoznalosti, kao što se Me u Švicarsku.

— Zamisli samo — kaže Gestom — ureduje se bulevar, dovršava se crkva sv. Magdalene. Ipak to treba vidjeti.

Misliš da smo otišli! Sutradan, mrzi nas. da ustamemo i doručkujemo u sobi:; kako je u podne vrućina, odmaramo se malo poslije ručka; zatim želi da me promatra i gleda me kao da sam slika; unosi se u to promatranje, koje je kao što možeš pojmiti, uzajamno. Uzbuđeni, mislimo na svoju sreću i strepimo od nečeg. Još uvijek sam njegova ljubavnica, jer izgleda da ga manje volim nego on mene. Ovo je zavaravanje divno. Ima toliko draži za nas žene kad vidimo da je osjećaj jači od požude, la nam bojažljivi ljubavnik čini sve po volji. Ritala si me kako izgleda. Nemoguće je opisati čovjeka koga volimo, jer ne bismo mogle da budemo tečne. Zatim, medu nama budi rečena, priznajmo otvoreno da postoji neobična i žalosna posljedica naših običaja, da se čovjek koji nam se udvara i potpuno izmijeni kad nam postane muž; razlika je tako velika da je moguće da ne budu nimalo slični. Onaj koji nam, kao kakav elegantan plesač, pored kamina, uvede, govori o ljubavi, možda nema nijedne osobine koju traži žena. Naprotiv, čovjek koji izgleda ružan, nespretan, u ornom odijelu koje mu doibro ne stoji, skriva biće koje je stvoreno za ljubav i koje neće biti smiješno u prilikama u kojima ni mi ne bismo nišita pružile i pored svoje divne vanjštine. Muškarac u kome vlada tajanstvena harmonija između onoga što izgleda da jest, onaj ikoji u intimnom bračnom životu ima urođenu ljupkost koja se ne dobi ja, koja se ne stječe, koju je klasično kiparstvo iznijelo u čulnim i čednim grupama svojih kipova, ona prirodna čednost u ophođenju koju su stari opjevali u svojim spjevovima i koja svojom čistoćom opija dušu, onaj ideal kome težimo, harmonija, suština svega, najzad, to veliko pitanje kojim se bave sve žene — to je moj Gaston. Mila, nisam znala šta je to ljubav, mladost, duša i ljepota u jednom biću. Moj je Gaston prirodan, njegova je ljupkost nagonska, neusiljena. Kad se šetamo sami po šumi, jedno pored drugog, a ja se naslanjam rukom na njegovo rame dok me on drži oto pasa, dodirujući se glavom i koračajući istim korakom, običnim i laganim, ljudima koji bi nas vidjeli izgledali bismo kao jedno biće koje po pijesku staza korača kao oni koje je Homer ovjekovječio. Ova je harmonija u želji, mislli, riječi. Ponekad, po lišću još vlažnom od prolazne kiše, uveče dok se mokra trava blista, šeitamo dugo šuteći, slušajući kako kapljice padaju, uživajući u crvenoj svjetlosti sunca koje zalazi i obasjava vrbove kao i sivu koru drveća. Naše su misli tada molitva nečujna, nejasna, upućena Bogu kao izraz opravdanja naše sreće. Ponekad uzviknemo zajedno, jednovremeno, videći stazu koja naglo zavija i koja nam izdaleka pruža divan prizor. Kad bi znala koliko ima slasti i dubine u poljupcu gotovo stidljivom koji se dalje usred ove svete prirode... pomislilo bi se da nas je Bog stvorio samo da mu se tako molimo. Vraćamo se uvijek, sve sretniji. Ova bi ljubav između supružnika bila uvreda za društvo u Parizu, te uživamo kao zaljubljeni, duboko u šumi.

Gaston, mila, ima srednji stas odlučnih ljudi; nije ni pun ni mršav, veoma je lijepo razvijen i oblih mišića; okretan je, preskače rov lako kao zvijer. Svud se brzo snalazi po samoj prirodi, što je rijetkost kad muškaraca koji su skloni razmišljanju. Koža mu je bijela, iako je crnomanjast, kosa crna i sjajna kao ugljen i jako pada u oči prema boji vrata i čela. Ima [melankoličan pogled Luja XIII. Ostavio je brkove i bradicu ispod donje usne, ali je po mojoj želji obrijao zaliske i bradu, jer je to postalo obično. Neimaština ga je sačuvala od svih onih poroka čije su žrtve toliki mladići.. Ima divne zube, zdrav je kao dren. Njegovo plavo oko takoi živo, ali za mene teko blago, sijeva kao munja kad je uzbuđen. Kao i svi ljudi koji su obdiareni moćnom inteligencijom., tako je postojana karaktera da bi te to iznenadilo kao i mene. Čula sam mnoge žene kako mi iznose nezgode svoga domaćeg života. Promjenljivost, neraspoloženje muškaraca koji su nezadovoljni sobom i neće ili ne znaju da se pomire sa stvarnošću, koji možda nose posljedice nekih grijeha lude mladosti i otrov u krvi, koji uvijek tužna pogleda i rijetko, dobre volje u šali kriju svoju suimnjiu, kojima smo mi krive što su netrasipoliožani, koji nas mrze što smo mlade — sve ove nezigode mladost ne poznaje; one prate supružnike kod kojih je velika razlika u godinama. O, mila, udaj Athenais samo za mlada čovjeka. Kad bi znala koliko uživam u tom stalnom a ti uvijek novom osmijehu finog i osjetljivog duha, tako izražajnom, u kome ima ljubavi, zahvalnosti, i kad je spona prošlih i novih radosti! Trudimo se da sve sačuvamo u uspomeni. Sve je sjedok naše sreće: sve je živo, sve govori o nama u ovoj divnoj šumi... Jedan stari hrast sav u mahovini, pored, puta, u blizini čuvareve kuće, podsjeća nas da smo jednom umorni sjedili u njegovu hladu, da mi je častan pričao o mahovini koja je billia pred našim nogama iznoseći mi njenu historiju i da smo tako neprimjetno došli, do postanka svijeta. Naše su misli tako slične kao da su dva izdanja istog djela. Kao što vidiš, postala siam književnica! Oboje imamo naviku ili dar da promatramo svaku stvar sa svih stramai, da je potpuno upoznamo, i uvjerenje o toj jasnosti našeg shvaćanja pruža nam uvijek novo zadovoljstvo. Došli, smo do zaključka da je ta suglasnost duha dokaz ljubavi, i ako nekad ne bi postojala, to bi za nas bilo što je nevjera za druge supružnike.

Uostalom, moj život, pun zadovoljstava, nije tako lak. Prije svega, mila, zmaj da Dujza-Armanda-Mardja de Chaulieu namješta sama svoju sobu. Nikad ne bih dopustila da plaćena nepoznata žena ili djevojka bude upućena u tajne moje sobe. S puno ljubavi obraćam pažnju na svaku sitnicu koja je u veza, s njom. Ne radim to iz sebičnosti, već iz obzira prema sebi. Staram se o ovoj sobi kao zaljubljena mlada osoba o svom nakitu. Pazim na svaku sitnicu kao stara djevojka, Moja soba za oblačenje, mjesto da je u neredu, pravi je budoar. Moja je profinjenost sve predvidjela, Gospodar, vladar može ući u svako doba; neće biti ožalošćen, iznenađen, razočaran: cvijeće, mirisi, otmjenost, sve ovdje zanosi. Dok još spava, izjutra kad svane, bez njegova znanja, ustajem, odlazim u kupatilo, gdje, koristeći se iskustvom koje sam stekla od majke, otklanjam tragove sna hladnom vodom. Dok spavamo, koža manje nazdražena rđavo funkcionira; topla je, ima neke sitne bore, jedva vidljive. Pod mokrom spužvom, žena se pomlađuje. Tako se može objasniti i mit o Veneri koja izlazi iz vode.

Svježa i dražesna, češljani se i prskam kosu mirisom, a zatim se uvlačim kao zmija, da me gospodar, ikad se probudi, vidi lijepu kao proljetno jutro. Očaran je tom neobjašnjivom svježivom tek rascvjetalog cvijeta. Kaid ustanem, oblači me sobarica u sobi za oblačenje. Po sebi se razumije, postoji i večernje udešavanje. Na taj način oblačim, se za svog muža tri, nekad četiri puta dnevno; ali, mila, ovo je u vezi s drugim mitima iz starog vijeka.

Imamo i svoje dužnosti. Posvećujemo pažnju cvijeću, biljkama naše staklene hašče i našem drveću. Postali smo pravi botaničari, jako volimo cvijeće; u njemu je cio Chalet. Naša je trava uvijek zelena; naša je šumica tako uređena kao da je vlasništvo najbogatijeg bankara. Ništa nije ljepše od našeg imanja. Jako volimo voće, nadgledamo lijehe, biresbve i druge voćke. Ako bi ovi poljski radovi bili dosadni mom ljubljenom, skrenula siam mu pažnju da dovrši u tišini neke svoje kazališne komade ikoje je započeo za vrijeme neimaštine i koji su zaista lijepi. Jedino se ova vrsta poslova u književnosti može prekidati, jer zahtijeva duža razmišljanja, a ne marljivu obradu kao stil. Ne može se stalno pisati u dijalogu; potreban je izraz, kratko objašnjenje, dosjetka, što uim nosi kao biljka cvijet, što se češće nađe kad se strpljivo čeka nego kad se traži. Nalaženje misli ide im od ruke. Pomažem Gastomu, i tako ga ne ostavljam nikad, čak i kad luta po prostranim poljima svoje mašte. Zamišljaš li sad kako provodim zimske Večeri?

Naša je posluga tako poslušna da joj od našeg vjenčanja nismo učinili nikakav prijekor, nikakvu primjedbu. Kad siu je pitali o naima, slagala je vješto da simo družbemica i sekretar njenih gospodara koji su na putiu; sigurna da joj nikad ništa nećemo odbiti, ne izlazi nikad bez pitanja; uostalom, zadovoljna je i svjesna da se njeno stanje može izmijeniti samo njenom krivicom. Dopuštamo vrtlaru da prodaje suvišak voća i povrća. Kravarica koja rukuje mljekarnikom radi to isto s mlijekom, kajmakom i svježim maslom. Samo se najbolje ostavlja za nas. Sasvim su zadovoljni tom zaradom, a i mi smo očarani cbilnošću koju nikakvo bogatstvo ne može ili ne zna stvoriti u strašnom Parizu gdje jedna lijepa breskva stoji nekoliko franaka.

Sve ovo ima svog smisla; hoću da budem svijet za Gastoma; svijet je zanimljiv, a mom mužu ne smije biti dosadno u ovoj samoći. Smatrala sam. da sam bila ljubomorna kad me Macuimer volto i kad sam dopuštala da me voli; ali tek danas osjećam ljubomoru žene koja voli, pravu ljubomoru. Strepim od njegova pogleda koji mi se čini ravnodušan. Katkad se pitam: a kad me više ne bi volio?... i uzdrhtim. O, pred njim sam kao pobožna duša pred Bogom!

Na žalost, Renee, još uvijek nemam djece. Doći će bez sumnje trenutak kad će roditeljski osjećaji biti potrebni da ožive ovo sklonište, kad ćemo poželjeti da vidimo haljinice, kaputiće, smeđa i plava stvorenja kako trče po šumici i cvjetnim stazama. O, kako je strašno kad je cvijet bez ploda! Sjećanje na tvoju lijepu porodicu bolno je za meine. Moj je život skučen, dok je tvoj velik, sjajan. Ljubav je duboko sebična, dok materinstvo teži da umnoži naše osjećaje. Osjetila sam tu razliku čitajući tvoje dobro, nježno pismo. Pozavidjela sam tvojoj sreći videći te kako živiš u tri, srca! Da, ti si sretna: ti si pametno ispunila zakone društvenog života, dok sam ja izvan svega. Samo dobra i mila djeca mogu utješiti majku koja gubi svoju ljepotu. Uskoro ću imati trideset godina, auto doba kod žene nastupa strašno duševno stanje. Iako sam još lijepa, već osjećam da mladost prolazi. Sta će poslije biti sa mnom? Kad budem imala četrdeset godina, on ih neće imati, bit će još mlad, a ja već stara. Kad me ta misao obuzme, preklinjem ga ponizno i dugo da mi odmah kaže čim me bude manje vodio. Ali on je dlijete, kune mi se kao da će njegova ljubav biti uvijek ista, i tako je divan da mu... vjerujem.

Zbogom, mila. Da li ćemo se i dalje tako dopisivati? Sreća je oskudna u izrazima; možda zbog te teškoće i Dante izgleda veći zaljubljenim dušama u „Raju“ nego u „Paklu“. Ja nisam Dante, već samo tvoja drugarica, i želim da ti ne budem dosadna. Ti mi možeš pisati, jer u svojoj djeci imaš sreću, raznoliku i sve veću, dok je moja... Ne govorimo više o tome. Mnogo srdačnih pozdrava.

LIII

GOSPOĐA DE L'ESTORADE GOSPOĐI GASTON

Draga Lujzia, pročitala sam nekoliko puta tvoje pismo, i ukoliko siam ga više čitala, utoliko sam sve više uviđala da nisi žena već dijete. Nisi se izmijenila, zaboravila si što sam ti toliko puta govorila: ljubav je krađa koju je društvo izvršilo prema prirodi. Ona je talka prolazna sama po sebi da društvena sredstva ne mogu izmijeniti prvobitno stanje. Zbog toga sve pametne duše pokušavaju stvoriti čovjeka od tog djeteta, ali je tad ljubav, po tebi, čudovište. Društvo je htjelo, mila moja, da se umnoži. Pretpostavljajući trajne osjećaje prolaznoj ludosti prirode, ono je stvorilo najveće ljudsko djelo: porodicu, vječni temelj društva. ONO je žrtvovalo muškarca kao i ženu tom djelu; jer, ne zavaravajmo se, muž posvećuje svoju djelatnost, svoje snage, sve svoje prihode svojoj ženi. Zar sve žrtve nisu za ženu? Raskoš, bogatstvo, gotovo sve nije li za nju? Zar čast, otmjenost, ono što je najslađe i najljepše u kući ne pripada ženi? O, mila moja, ti još jednom veoma pogrešno shvaćaš život. Biti obožavana, to je aa nekoliko godina cilj mlade djevojke, a ne supruge i majke. Možda je za sujetu jedne žene dovoljno kad je svjesna da je lijepa. Ako hoćeš biti supruga i majka, vrati se u Pariz. Dopusti mi da ti ponovim da će te sreća upropastiti kao što druge upropašćuje nesreća. Stvari koje nam nikad ne dosade: mir, kruh, zrak, besprijekorne su, jer su bezukusne; naprotiv najukusnije i najprijatnije stvari nas najzad zasite. Slušaj me, dijete moje, i kad bi me volio čovjek prema kome bih osjećala ljubav kao ti prema Gastonu, ostala bih vjerna svojim obavezama i svojoj dragoj porodici. Materinstvo je, mila, za ženimo srce jedna od onih običnih prirodnih, bogatih, neiscrpnih stvari koje su prijeko potrebne životu. Sjećam se da siam se jednog dlana, negdje prije četrnaest godina, bila odala požrtvovanju kao što se brodolomnik u očajanju hvata za katiairkiu svoje lađe; i danas, kad se sjetim cijelog isvog života, ipak bih ga izabrala za cilj, jer je najsigurnije i najplodnije od svih. Tvoj život, zasnovan ma strahovitoj sebičnosti, iako sikrivenoim poezijom srca, potvrdio je moje uvjerenje. Nikad ti više neću govoriti o ovim stvarima, ali sam bila primorana ovom prilikom saznavši da je tvoja sreća u najvećem iskušenju.

Razmišljajući o tvom životu, došla sam do jednog novog zaključka koji želim da ti saopćim. Naš život, i fizički i osjećajni, ima svoj pravilan tok. Svaki poremećaj u njemu stvara zadovoljstvo ili boi, grozničavo stanje

duše, Obično prolazno, jer se dugo ne može podnijeti. Živjeti stalno u uzbuđenju, zar to ne znači biti stalno bolestan! Ti si bolesna pretjerujući s osjećanjem koje treba da je u braku uvijek isto i čisto. Da, mila, danas to znam: sreća u braku ibaš je u tom spokojstvu, u tom dubokom uzajamnom poznavanju, u dijeljenju dobra i zla, čemu se neozbiljni smiju. O, koliko su značajne riječi vojvotkinje de Sully, žene čuvenog Suliyja, kojoj su govorili da njen muž, iako izgleda ozbiljan, lima ljubavnicu. — „To je sasvim prirodno", odgovorila je, „ja sam ponos kuće, a bilo bi mi veoma žao kad bih u njoj imala ulogu ljubavnice. Strastvena više nego nježna, hoćeš da budeš i ženia i ljubavnica. S Helosinom dušom i osjećanjem svete Tereze odaješ sie zakonskom bludu; ukratko, kvariš ustanovu braka. Da, ti si o meni sudila tako strogo kad je izgledalo da sam nemoralna usvajajući, još uoči vjenčanja, uvjete sreće; potčinjavajući sive sebi, zaslužuješ danas prijekore koje si meni upućivala. Šta! Hoćeš da počiniš i prirodu i društvo svojoj ćudi? Ostaješ uvijek ista, nisi ono što treba da bude žena; ljubomorno čuvaš želje, djevojačke prohtjeve, i u svojoj strasti imaš najtačiniju, trgovačku računicu. Da ne prodaješ suviše skupo svoje čari? Smatram da si i suviše nepovjerljiva sa svojim predostrožnostima. O. Lujza, kad bi samo znala radosti koje osjećaju majke trudeći se da budu dobre i nježne prema svojoj porodici! Nezavisnost i oholost mog karaktera izmijenile su se u blagu melankoliju koja je iščezla u materinskoj radosti. Ako je jutro bilo oblačno, veče će biti čisto i vedro. Bojim se da u tvom životu ne bude sasvim suprotno.

Završavajući ovo pismo, molila sam se Bogu da nam dođeš na jedan dan da bi zavoljela porodicu, ove radosti neopisiane, stalne, trajne, jer su prave, iskrene i prirodne. Ali, na žalost, šta može moj razum protiv pogrešnog shvaćanja koje ti donosi sreću? Suznih očiju pišem ove poisljeđmje riječi. Duboko sam vjerovala da će te nekoliko mjeseci u bračnoj ljubavi opametiti i zasititi; ali vidim da ti to nije bilo dovoljno, i pošto si jednom izgubila ljubavnika, izgubit ćeš najzad i ljubav.

Zbogom, milo moje izgubljeno stvorenje. Očajna sam, jer je pismo kojim sam htjela dia te vratim društvu iznoseći svoju sreću poslužilo samo veličanju tvoje sebičnosti. Da, u svojoj ljubavi misliš samo na sebe, i voliš Gastona mnogo više radi sebe nego' radi njega.

LIII
GOSPOĐA GASTON GROFICI DE L'ESTORADE

Renee, nesreća se desila; ne, pogodila je tvoju jadnu Dujzu iznenada kao grom. Mislim da me razumiješ. Za mene je nesreća sama sumnja; uvjerenje bilo bi smrt.

Prekjuče, poslije moga prvog udešavamja, tražeći svuda Gastana da bismo se prošetali prije doručka, nisam ga našla. Ušla sam u štalu i spazila oznojenu njegovu kobilu s koje je, prije nego što bi je .isitrljao, momak skidao pjenu nožem. — „Tko je tako oznojio Fedeltu?" upitala sam. — „Gospodin", odgovorio je dečko. Poznala sam nia zadnjim nogama kobile pariško blato koje se razlikuje od seoskog. — Išao je u Pariz, pomislila sam. Ta je misao izazvala bezbroj drugih u meni i uznemirila me. Ići u Pariz i ne kazati mi. Iskoristiti slobodno vrijeme, otrčati i vratiti se tako brzo da Fedelta bude sasvim iznurena!... Sumnja me toliko mučila da siam bila van sebe. Otišla sam nekoliko koraka odatle, na klupu, da bih se smirila. Gaston me zatekao blijedu, vjerojatno strašnu, jer mi je rekao: „Šta ti je?" tako brzo i glasom tako uplašenim da sam ustala i uzela ga za ruku; ali kako sam bez snage bila primorana da ponovo sjednem, uzeo me u naručje i odnio u kuća, dokle nas je pratila uplašena posluga koju je Gaston udaljio pokretom ruke. Kad smo ostali sami, otišla sam bez riječi do svoje sobe gdje sam se zatvorila da bih se sita isplakala. Gaston je gotovo dva sata slušao moje jecanje, pitajući me strpljivo zašto plačem, ali mu ja nisam odgovarala. — „Vidjet ću vas kad moje octi ne budu više crvene i kad moj glas ne bude drhtao", rekla sam mu najzad. Zbog riječi „vas" izišao je naglo iz kuće. Hladnom vodom oprala sam oči i osvježila lice. Vrata su se otvorila; bio je tu, iako ga nisam čula kad se vratio. — „Šta ti je?" uipitao me. — „Ništa", rekla sam mu. „Prepoznala sam pariško blato na Fedeltinim umornim nogama; nisam znala da odlaziš onamo bez mog znanja; ali ti si slobodan." — „Da bih te kaznio zbog tvoje neosnovane sumnje, saopćit ću ti tek sutra svoje razloge", odgovorio je.

„Pogledaj ine", rekla sam miu gledajući ga pravo u oči... Vidjela saim mu dušu. Ne nisam opazila onaj oblačić koji nevjera širi u njoj a koji se vidi i u zjenicama. Pravila sam se dla mu vjerujem, iako sam bila nespokojna. Muškarci znadu, kao i mi, varati, lagati! Nismo se više nastajali. O, mila, koliko sam ponekad, promatrajući ga, osjećala dia sam nerazdvojno vezana za njega! Kako sam bila uzbuđena kad sam ga, pošto me za trenutak ostavio samu, ponovo vidjela! Moj je život u njemu a ne u meni. Svirepo sam opovrgla tvoje užasno pismo. Jesam li ikad osjetila tu potčinjenost s divnim Španjolcem, za koga sam bila ono što je ovo okrutno dajete za mene? Kako mrzim Fedeltu! Koliko sam pogriješila što sam (imala konje! Alli trebalo bi ili prebiti noge Gestama, ili ga zatvoriti. Po. ovim glupim mislima možeš suditi koliko sam bila nerazumna. Ako ljubav nije dovoljna, nikakva sila ne može zadržati čovjeka kome je dosadno. — „Jesam li ti dosadna?" rekla sam mu iznenada. — „Kako se mučiš bez razloga", odgovorio mi je gledajući me sažaljivo i nježno. „Nikad te nisam toliko volio." — „Ako je istina, mili", dodala sam, „dopusti mi da prodam Fedeltu." — „Prodaj", odgovorio je. Ova me riječ porazila; izgledalo je kao da je Gaston hitio time da mi kaže: ovo je sve tvoje, ja nisam ništa, moja volja ne postoji. Iako možda nije tako mislio, smatrala sam da tato misli; ponovo sam ga ostavila i otišla da spavam: bila je noć.

O, Renee, u samoći nas nemilosrdna misao vodi samoubistvu. Ovaj divni vrt, ova zvjezdana noć, ova svježina koja mi je donosila miris našeg cvijeća, naša dolina, naši brežuljci, sve mi je izgledalo crno, pusto i tužno. Kao da sam bila u nekoj provaliji među zmijama i otrovnim biljkama, napuštena i očajna. Poslije jedne takve noći žena ostari. — „Uzmi Fedeltu, idi u Pariz", rekla sam, mu sutradan, „nećemo je prodati; volim, je, jer nosi tebe!" Ipak se nije prevario po mom naglasku, u kome je bilo jarosti koju sam sie trudila da ne pokažem. — „Povjerenje prije svega, rekao mi je pružajući mi ruku i gledajući me tako blago da sam se osjetila poniženom — „Koliko smo male!" uzviknula sam. — „Ne, sve je u tome što me voliš", rekao je girleći me. — „Idi, u Pariz bez mene", rekla sam mu pokazujući time da više ne sumnjam. Otišao je... Smatrala sam da će ostati.

Ne želim da ti iznosim svoj bol. Osjetila sam u sebi drugo biće za ikoje nisam znala da postojim. Prije svega, za ženu kojia voli ovakvi doživljaji, mitai, imaju neku tragičnu ozbiljnost koja se ničim ne može izraziti; oio vam je život pred očima kad se dogode, i ne vidite izlaza; jedina je sitnica sve, jedan pogled čitava knjiga, jedna riječ ledenia samta, jedan pokret usana smrtna presuda. Očekivala sam da će se vratiti. Nisam li bila dovoljno velikodušna i uzvišena? Popela sam se na brežuljak i gledala kako odlazi. Ah, mila Renee, kako je brzo iščeziao! — Kako žuri — pomislila siam nehotično. Ostavši sarma, bila sam žrtva ražinih pretpostavki, mučena sumnjom. Katkad mi uvjerenje da me vara izgleda melem prema užasnim mukama koje stvara sumnja! Sumnja je dvoboj s nama samima u kome sebi zadajemo rame. Išla sam, šetaia ipo stazama, izlazila i vraćala se u Chalet kao luda. Iako je otišao oko sedam sati, Gestom se vratio tek u jedanaest; a kako je preko parka Salnt-Cloud i Bulomjske šume pola sata dovoljno da se stigne do Pariza, očigledno je da je ondje ostao tri sata. Ušao je ponosan donoseći mi korbač od »kaučuka čijia je drška bila zlatna. Već sam petnaest dana bila bez korbača; moj, koji je dotrajao i star, slomio se. — „Zar si me zbog ovog toliko mučio“, rekla sam mu diveći se izradi tog skupocjenog predmeta na čijoj je ručici bio lijep ukras. Odjednom mi je palo na pamet da, ovaj poklon skriva novu nevjeru, ali siam mu se naglo objesila o vrat, koreći ga blago što mi je nanio toliko bola zbog Bitnioe. Smatrao je da meprevario. Spazila sam tada u njegovu držanju, u njegovu pogledu ono zadovoljstvo koje osjećamo kad smo uspjeli u prevari: iz naše duše i duha izbija tada neka svjetlost čiji se odbljesak vidi na našem licu i u našim pokretima. Diveći se toj lijepoj stvari, upitala sam ga kad smo se pogledali: „Tko ti je izradio ovaj fini ukras?" „Jedan umjetnik, moj prijatelj." — „A! Verdier ga je napravio", dodala sam čitajući ime trgovca koje je bilo utisnuto na korbaču. Gaston je bio pravo dijete, pocrvenio je. Obasute sam ga poljupcima da bih ga nagradila za njegov stid šibo me prevario. Pravila sam se da nisam ništa primijetila; bio je uvjeren da se sve lijepo svršilo.

25. maja

Sutradan, oko šest sati, obukla sam jahaće odijelo; i oko sedam upala k Verdieru, gdje sam spazila nekoliko istih korbača. Trgovački pomoćnik poznao je moj kad sam mu ga pokazala. — „Prodali smo ga juče nekom mladom gospodinu", rekao mi je. I po opisu koji sam mu dala o svom lažljivom Gastoniu, nije bilo više sumnje. Neću ti pričati koliko mi je lupalo srce dok sam išla u Pariz i za vrijeme tog malog doživljaja koji je bio od presudnog značaja za moj život. Vratila sam se u sedam i po sati. Gaston me zatekao lijepo obučenu, u jutarnjoj haljini, kako ste bezbrižno šetam, sigurna da ništa neće otkriti moje kratko odsustvo o kome je znao samo stari Filip. — „Gaston", rekoh mu šetajući s njim oko naših ribnjaka, „znam dosta dobro razlikovati umjetničko djelo, rađeno s ljubavlju za jedno lice, od onoga koje je stvoreno po kalupu." Gaston je poblijeđio kad sam mu pružila ovaj očigledni dokaz. — „Dragi moj", rekla sam, „ovo nije korhač, već izgovor kojim skrivate neku tajnu." Imala sam zadovoljstvo, mila, da ga promatram kako se nevjesto brani u svojoj laži trudeći se što je bolje umio da se izvuče pred protivnikom koji je najzad pristao da mu vjeruje. Moja je popustljivost došla kasno, kao što uvijek biva u ovim prilikama. Osim toga, učinila sam pogrešku na koju mi je majka ranije skrenula pažnju. Pokazala sam ljubomoru otvoreno i izazvala rat sa svima njegovim lukavstvima između Gastooa i sebe. Mila, ljubomora je glupa i svirepa. Odlučila sam da trpim šuteći, da ga uhodim, da saznam istinu, i da tada prekinem s njim, ili da se pomirim sa sudbinom, jer ne postoji drugo rješenje za lijepo odgojenu ženu. Sta li krije od mene? Ima neku tajnu. Vjerojatno je u pitanju neka žpna. Da nije neka ranija veza koje se stidi? O tome mislim stalno kad promatram ribnjak, šumu, strop, šare mojih sagova, za stolom, u snu. Od tog jutra naš je život postao nesnosan; mučila me najokrutnija misao da pripadam čovjeku za koga mislim da mi je nevjeran. Mila, moj je život bio i pakao i raj. Uvijek obožavana, nisam očekivala da ću to doživjeti.

„Željela si jednog dana saznati šta je bol?" rekla sam sebi. „E, pa lijepo;, zli su dusi čuli tvoju želju: sad trpi, nesretnice!"

30. maja

Od tog dana Gaston, umjesto da radi polako i nemarno kao bogati umjetnik koji uživa u svom stvaranju, odaje se poslu kao pisac koji živi od svog pera.. Želeći dovršiti svoja dva kazališna komada, radi četiri sata dnevno.

„Potreban mu je novac", govorio mi je neki tajanstveni glas. Ne troši mnogo. Nema kuta u njegovoj sobi za rad u koji ne bih mogla zaviriti, jer držimo sve otvoreno. Ne troši ni dvije hiljade franaka godišnje. Znam da je imao trideset hiljada ostavljenih u jednoj ladici. Oko ponoći, dok je spavao, otišla sam da vidim da li je novac još ondje. Koliko sam brida očajna ikad saim vidjela da je ladica prazna! Istog tjedna primijetila siaim da ide po nekakva pisma u Sevtres. Vjerojatno ih uništava pošto ih pročita, jer iako siarn bila veoma umješna, nisam otkrila n,ikakve tragove.

Na žalost, mila, i pored obećanja i zakletve koju siam sebi dala u vezi s korbaoem, nešto u duši, neka me ludost natjerala da ga pratim kad bude išao do pošte. Poražen što sam ga iznenadila na konju kakoplaća taksu za pismokoje je držao u ruci, Gaston me pogleda oštro i natjerao Fedeltu u galop tako naglo da sam bila iscrpljena kad sam ga stigla kod kapije naše vile, iako sam smatrala da, u trenutku kad sam toliko patila, ne mogu osjetiti nikakav fizički umor. Gaston mi nije ništa rekao: zazvonio je i čekao šuteći. Bila sam više mrtva nego živa.

Bila u pravu ili ne, u svaikom slučaju .moje je uhođenje nedostojno Armamide-Lujze-M.anije de Chaulieiu. Bila sam gora od radnice i rđavo odgojene djece. Pala sam u društveno blato kao ljubavnice, glumice i propala stvorenja. Koliko sam patila!... Najzad, otvorili su kaipiju. Gaston je predao svog komjia momku, pružio mri je ruku, te sam i ja Kišila; podigla sam svoju haljinu lijevom rukom, dala mu desnu i pošli smo... još uvijek šuteći. Onih sto koraka kolje smo prešli zajedno učinili su mi se kao sto godina ispaštan ja. Na svakom koraku bezbroj mi je misli, sasvim jasnih, bilo u glavi, mučile mi dušu, trovale je. Kad je dečko s konjima bio daleko; zaustavila saim Gastona, pogledala ga i, pokazujući imu pokretom ruke koji sigurno i ti vidiš, kobno pismo koje je držao

stalno u desnoj ruci, rekla sam mu: „Dopusti mi da ga pročitam.“ Dao mi ga je, otvorila sam ga i pročitala kako mu Nathian, dramski pisac, saopćava da će se jedan naš kazališni komad koji je primljen, naučen i obrađen, igrati iduće subote. U pismu je bila i karta za jedno mjesto u loži. Iako me ovo obradovalo, zao dub, da bi mi pokvario radost, stalno mi je govorio: „Gdje je trideset hiljada franaka?'[1] Dostojanstvo“, čast, cijelo moje ranije biće nije mi dopuštalo da mu postavim pitanje; bilo mi je na jeziku; znala sam da bih skočiti,a u ribnjak ako bih izrazita svoju misao, i jedva sam se uzdržala da ne govorim. Zar tad nisam ipatila više nego što može podnijeti jedna žena? — „Tebi je dosadno, jadni Gastome", rekla sam mu vraćajući mu pismo. „Ako hoćeš, vratit ćemo se u Pariz". — „U Pariz, zašto?" rekao je tiho. „Htio sam vidjeti da li imam dara, i da uživam u uspjehu prve predstave."

Kad bude radio za stolom, mogla bih se praviti da sam iznenađena preturajući slučajno po ladici i videći da u njoj nema trideset hiljada franaka; adi zar mi ne bi odgovorio: „Pozajmio sam jednom prijatelju"? Snalažljiv čovjek kao što je Gaston odmah bi se toga sjetio.

Mila, želim napomenuti na kraju da se za lijep uspjeh komada o kome sad govori cio Pariz duguje nama, iako Nathanu pripada sva čast. I moje se ime spominje u vezi s komadom. Bila sam na prvoj predstavi u panteru, skrivena u dnu lože u blizini same pozornice.

Gaston radi stalno i još uvijek ide u Pariz; piše nove komade da bi pravdao svoje odlaske i zarađivao. Primljena su mu tri komada i naručena još dva. O, mila, očajna sam, oko mene je tama; zapalila bih i kuću da vidim jasnije. Zbog čega je takav? Da se ne stidi što je primao novac od mene? Njegova je duša i suviše velika da bi se bavio i tom sitnicom. Uostalom, kiad čovjek ima takve misli, krivo je srce. Sve iprimamo od žene koju volimo, ali ništa nećemo od one koju hoćemo ostaviti ili koijiu više ne volimo. Ako mu je toliko potreban novac, bez sumnje ga troši na neku ženu. Kad bi se ticalo njega, zar ne bi uzimao iz moje kese bez ustezanja? Imamo ušteđenih sto hiljada franaka!
Ukratko, mila moja, nakon drugog razmišljanja, uvjerena sam da imam .suparnicu. Ostavlja me, zbog koje? Hoću da je vidim.

10. jula

Sa-d zn-a-m sve: sa mnom je svršeno. Da, Renee, u tridesetoj godini, u sjaju ljepote, pametna, uvijek lijepo obučena, svježa, otmjena, p-revarena sam, i zbog koje? Zbog neke Engleskinje koja ima debele noge, krupne kosti, velike grudi — zbog krave! U to više ne sumnjam. Evo šta mi se desilo ovih dana.
Zamorena sumn-jonn, misleći da je Gaiston, ako je pomogao nekog svog prijatelja, mogao to da mi kaže, smatrajući da ga samo šutnja optužuje, videći da ga stalna želja za novcem primorava na rad, pakosna zbog toga, uznemirena stalnim odlascima u Pariz, poduzela sam izvjesne mjere zbog kojih sam se spustila tako nisko da ti o tome ne mogu ništa kazati. Prije tri dana saznala sam da Gaston svraća, kad ide u Pariz, u ulicu Vllilel Eveque u neku kuću koja čuva njegovu vezu s takvom obazrivošću da joj nema ravne u cijelom Parizu. Vratar, šutljiv, rekao mi je malo, ali ipak dovoljno da budem očajna. Stavila sam život na kocku, htjela sam pod svaku cijenu saznati sve. Otišla sam u Pariz, uzela stan u kući prekoputa one u koju svraća Gaston i vidjela svojim očima kako na konju ulazi u dvorište. Oh, suviše sam rano saznala strašnu i užasnu listinu. Tu Engleskinju, kojia ima oko trideset d šest godina, zovu gospođom Gaiston. Ovoje otkriće bilo za mene smrtni udarac. Najzad, vidjela sam je kako ide u Tuileries sa dvoje djece!... O, mila, sa dvoje djece koje su živa slika Gasitonova! Nemoguće je hiti iznenađen tom očiglednom sličnošću. I kako lijepa djeca! Obučena su divno, Ikao što Engleskinje znadu oblačiti. Rodila mu je djecu: sve je sad jasno. Ta Engleskinja liči na neki grčki tip koji je skinut sa spomenika; bijela je kao mramor, ide dostojanstveno kao sretna majka: lijepa je, treba priznati, ali glomazna kao ratna lađa. Nije fina ni otmjena, zacijelo nije lady već kćerka nekog zakupea poljskog dobra u bijednom selu zabačene grofovije ili jedanaesta kći nekog siromašnog pastora,

Vratila siam se iz Pariza očajna. Na putu misli su me mučile kao zli dusi. Da li je udala? Da li ju je poznavao prije negO' što se vjenčao sa mnom? Možda je bila ljubavnica nekog bogataša koji ju je ostavio pa je sad pala na teret Gaistonu? Činila sam razne pretpostavke, kao da je to bilo potrebno kad sam vidjela djecu? Sutradan sam se vratila u Pariz i dala dobru napojnicu vrataru da bi mi, na pitanje da li je gospođa Gaston udala, odgovorio: „Da, gospođice."

15. jula

Idila, od onog jutra volim Gastonia dvaput više nego ranije, a oin mene više nego ikad. On je tako mlad! Koliko siam puta izjutra htjela da ga zapitam: „Voliš me dakle više od one u ulici Villel Eveque?“ Šutjela sam ni sama ne znam zašto. — Voliš li mnogo djecu?" upitala sam ga. — „O, da“, odgovorio mi je, „imat ćemo lih." — „Ali kako?" — „Pitao sam najbolje liječnike i svi su mi savjetovali da otputujem na dva mjeseca." — „Gaston", rekla sam mu, „da sam mogla voljeti odsutnoga, bila bih u samostanu do kraja života." Smijao se dok sara ja bila utučena zbog njegovih riječi. O, zacijelo, više volim skočiti kroz prozor nego se kotrljati niza stepenice zadržavajući se na besamaicima!

Zbogom, mila. Umrijet ću lijepo, lako, (ali neminovno. Juče sam napisala i svoj testament. Sad možeš doći. Slobodno je. Dođi što prije da se oprostimo. Moja će smrt, kao i moj život, bili otmjena i lijepa: umrijet ću u punoj snazi.

Zbogom, idiraga pametna sestro. Tvoja ljubav nije imala krajnosti ni zanosa mi očajanja. Ti si, kao jednolična mjesečeva svjedost, uvijek milovala moje srce. Nisi osjetila slasti, ali isto tako ni gorčinu Ijuibavi. Ti si pametno shvatila život. Zbogom.

LV
GROFICA DE L’ESTORADE GOSPOĐI GASTON

16. jula

Mila Lujza, šaljem ti hitno ovo pismo da bi ga dobila prije nego što sama dođem u Chalet. Smiri se. Tvoje mi je posljednje pismo izgledalo tako besmisleno da sam smatrala da mogu, u takvim okolnostima, sve povjeriti Lotosu, bilo je potrebno da te spašavamo. Iako smo se, kao i ti, poslužili odvratnim sredstvima, rezultat je tako povoljan da sam uvjerena da ćeš nam to odobriti. Dostavila sam stvar policiji, ali to je tajna između prefekta, nas i tebe. Gaston je nevin! Evo u čemu je sitvar.

Njegov brat Lotos Gaston uimro je u Kalkuiti, u službi nekog trgovačkog društva, kad je trebalo da se vrati u Francusku bogat, sretan i oženjen. Udovica nekog engleskog trgovca donijela mu je ogromno bogatstvo. Nakon desetgodišnjih radova koje je poduzeo da bi pomogao svom bratu, koga je obožavao i kome u pismima nikad nije govorio o svojim nedaćama da ga ne bi ožailostio, bio je iznenađen bankrotistvom čuvenog Halmeria. Imovina njegove žene bila je upropaštena. Udarao je bio tako jak da je Lotos Gaston izgubio glavu. Od toga se razbolio i umro u Bengalu, kamo je otišao u namjeri da povrati nešto od imovine svoje jadne žene. Taj je dragi kapetan dao nekom bankaru prvu svotu od tri stotine hiljada franaka da je pošalje njegovu bratu; ali ovaj banikar, povučen kućom Halmer, upropastio im je i to posljednje sredstvo zia život. Udovica Louisa Gastona, ta lijepa žena koju smatraš za suparnicu, došlla je u Pariz bez pat para s dvoje djece, tvoja dva sinovca. Nakit njene majike jedva je bio dovoljan za put. Podaci koje je Louis Gaston dao bankaru da bi poslao novac Miarie-Gastonu pomogli su udovici da pronađe raniji stan tvog muža. Kako je Gaston liščezao bez traga, uputili su gospođu Louisa Gastona na d’Artheza, jedinu osobu koja je bila u stanju da je Obavijesti o Marie-Gastonu. D’Arthez je utoliko plemenitije pomogao u najnužnijim potrebama tu mladu ženu što se Louis-Giaston, prije četiri godine, u vrijeme vašeg vjenčanja, raspitivao za svog brata kod našeg slavnog pisca, prijatelja Marie-Gastona. Kapetan lađe tražio je od d’Artheza savjet ikako će na nasdigunndji način dostaviti tu svotu Marie-Gastonu. D’Arthez je odgovorio[1] da se Marie-Gaston obogatio ženidbom s barunicom de Macumer. Ljepota, taj divni dar njihove majke, sipasla je, u Indiji kao i u Parizu, oba brata od svake nesreće. Zar ovo mije dirljivo? D’Arthez je sasvim prirodno' najzad đzmio tvom mužu stanje u kome se nalazi njegova snaha i njegovi simovci, saopćivši mu d plemenite namjere koje se nesrećom nisu ostvarile, ali koje je Gaston iz Indije imao prema Gustomu iz Pariza. Tvoj dtagi Gaston, sasvim pojmljivo, odmah je dotrčao u Pariz. U tome je tajna njegovog prvog izlaska. Za pet godina uštedio je pedeset hiljada franaka odi onoga što si ga natjerala da uzme od tebe i uložio u državnu blagajnu na dvije knjižice, od kojih svaka donosi hiljadu i dvije stotine franaka rente, na ime svojih siniovaca; zatim je snabdio namještajem stan tvoje snahe i obećao tri hiljade franaka svaka tri mjeseca. U tome je tajna njegove djelatnosti u kazalištu i radosti zbog uspjeha prvog komada. Dakle, gospođa Gaston nije tvoja suparnica, i nosi tvoje ime s pravom. Čovjek plemenit i osjetljiv kao Gaston, morao je kriti ovaj doživljaj bojeći se tvoje darežljivosti. Tvoj muž ne smatra đia je njegovo ono što si miu dala. D’Arthez mi je pročitao njegovo pisano u ikome iga je molio da mu bude svjedok pri vjenčanju. Manie Gaston ističe u njemu da bi njegova sreća bila potpunija da nije bio primoran da ta dopusti, isplatu svojih dugova i dia je bio bogat. Samo čestita duša ima takve osjećaje: njihova nježnost i finoća pojmljive su. Sasvim je prirodno što je Gaston htio sam, tajno, omogućiti pristojan život ženi svoga pokojnog brata, kad mu je ta ista žena poslala tri stotine hiljada franaka od svoje vlastite imovine. Lijepa je, nježna, otmjena držanja, ali ograničena. Majka je. Zavoljela sam je čim sam je vidjela s djetetom u naručju dok je drugo bilo obučeno kao mali lord. Posvetila se djeci, što se vidi po svemu. Dakle, ne samo da ne treba da se ljutiš na Gastoma, već imaš nove razloge da ga još više voliš. Upoznala sam ga; to je najljubazniji čovjek u Parizu. Oh, da, mila, osjetila sam gledajući ga da žena mora ludovati za njim; lice mu je lijepo kao i duša.

Na tvom mjestu, pozvala bih u Ghalat udovicu s djecom, koja bi bila i moja, i sagradila dm lijepu poljsku kućicu. Smiri se i iznenadi i ti Gastona.

LVI
GOSPOĐA GASTON GROFICI DE L’ESTORADE

O, mila, čuj strašnu i kobnu riječ koju je Lafayette uputio sivom gospodaru, kralju: prekasno je!

O, moj život, moj lijepi život, koji će mi ga liječnik povratiti? Smrtno sam se ranila. Nisam li i ja onaj bludeoi oganj kome je suđeno da se ugasi pošto je zasvijetlio. Moje su oči dva potoka suza i...
mogu plakati samo daleko od njega... Sklanjani se, ali me on traži. Krijem svoje očajanje. Dante se nije sjetio ovakva mučenja u svom „Paklu". Dođi da vidiš kako umirem.

LVII
GROFICA DE L’ESTORADE GROFU DE L’ESTORADE

U Chaletu 7. augusta

Dragi prijatelju, vodi djecu u Provansu bez mene; ja ostajem pored Lujze koja će živjeti samo još nekoliko dana: potrebna sam njoj d njenom mužu, koji će, izgleda mi, poludjeti od bola.

Od onog kratkog: posljednjeg pisma, koje ti je poznato, i koje me je dovelo s liječnicima u Viled ’Arvay stalno sam pored ove divne žene i nisam mogla da ti pišem, jer već petnaest noći ne spavam.

Kad sam stigla ovaimo, zatekla sam je s Gastonom, lijepu i divno obučenu!, veselu, sretntu. Kakva uzvišena laž! Ova su se dva lijepa djeteta izmirila. Za trenutak sam, kao i Gaston, bila žrtva njene obmane, ali mi je Lujza stežući mi ruku šanulla: „On ne smije zrnati, ja sam na samrti." Sledila sam se kad sam primijetila da su joj ruke vrele i obrazi u vatri. Obradovala sam se što sam bila obazriva. Da ne bih uplašila nikoga, rekla sam liječnicima da se prošetaju po šumi dok ih ne pozovem. — „Ostavi nas", rekla je Gastonu. „Dvije žene koje se nisu vidjele pat godina imaju mnogo jedna drugoj da kažu, a i Renee ima možda nešto povjerljivo da mi saopći."

Čim smo ostale same, pala ,mi je u zagrljaj i zaplakala.

— Šta ti je? — upitala sam. — Vodim za svaki slučaj, najboljeg kirurga i najboljeg liječnika gradske

bolnice, s Bianehonam; ukratko, četvorica siu.

— O, ako me mogu spasiti, ako mije kaisno, neka dođu! — uzviknula je. — Koliko sam prije željela umrijeti, sad isto toliko želim živjeti.

— Ali šta si uradila?

— Mislim da sam dobila tuberkulozu u najvećem stupnju za nekoliko dana.

— Kako?

— Oznojena, noću, odlazila sam na ribnjak i ondje ostajala u rosi. Gaston smatra da sam nazefola, a ja umirem.

— Pošalji ga u Pariz, ja ću potražiti liječnike — rekla sam i otrčala po njih kao izbezumljena.

Na žalost, dragi prijatelju, nakon pregleda, nijedan mi od ovih stručnjaka mije dao ni najmanje nade; svi misle da, će Lujza umrijeti kad lišće bude opadalo. Slaib tjelesni sastav ovog dragog bića mnogo je pomogao mjernoj namjeri; bila je naklonjena bolesti koju je razvila; mogla je živjeti duga, ali se za nekoliko dama potpuno upropastila.

Neću ti iznositi kako siam se osjećala poslije potpuno obrazloženog liječničkog mišljenja. Znaš koliko mi je Lujza bila draga. Toliko sam. bila očajna da nisiam ni ispratila okrutne liječnike. Sva uplakana, ostala sam d sama ne znam koliko tužna i zamišljena. Neki nježni glas trgao me iz ove utučenosti: „Dakle moram umrijeti!“ rekla mi je Lujza stavljajući mi ruku na rame. Zamolila me da ustanem i odvela me u svoj mali salon.

„Ne ostavljaj me“, rekla mi je gledajući me molećivo, „neću da vidim očajanje oko sebe. Hoću da on ništa ne zna; imat ću snage za to. Energična sam, mlada, i znat ću izdržati hrabro do kraja. Ja se ne žalim, umirem kako sam često željela: s trideset godina, mlada, lijepa, sretna. Sto se njega tiče, vidim da bih ga unesrećila. Umirem zbog ljubavi kao košuta koja se sama davi iz straha da je ne uhvate; ja sam košuta... veoma divlja. Moja neosnovana ljubomora mučila je njegovo srce. Ali onog dlana kad bi moje sumnje naišle na ravnodušnost, što očekuje svaku ljubomoru... ja bih umrla. Uzela sam sve od života. Ima ljudi koji za šezdeset godina nisu stvarno živjeli dvije, dok sam jat, koja nemam više od trideset, sretno proživjela šezdeset. Na taj način, d za mene i za njega ovakav je kraj najbolji. Sto se tiče nas dviju, to je sasvim drugo: ti gubiš sestru kojia te voli, i taj je gubitak nenadoknadiv. Jedino ti treba da oplakuješ ovdje moju smrt. Moja smrt, nastavila je poslije duže šutnje dok sam je ja promatrala suznih očiju, ima u sebi okrutnu pouku. Moja Rence ima pravo: strast, pa čak ni ljubav, ne treba da je glavno u braku. Tvoj je život lijep i plemenit, ti si išla svojim putem, voieći uvijek sve više sivog Louisa. Naprotiv, ako se bračni život počne si pretjeranom strašću, ona može sarma da slabi. Dvaput sam pogriješila, i dvaput će me smrt kaznili svojom mršavom rukom. Otrgla mi je najplemenitijeg d najodanijeg čovjeka; danas, ona me uzima od najljepšeg, najidealnijeg muža na svijetu. Poznala sam i savršenstvo duše i savršenstvo tijela. Kod Felipea duša je bila ljepša od tijela i preobrazila ga; kod Gastona se takmiče sirce, duh i ljepota. Umirem obožavana. Pa šta bih mogla poželjeti više?... da ponovo zavolim Boga koga sam možda zaboravila, kome ću otići s puno ljubavi moleći ga da mi jednog dana, na nebu, vrati ova dva anđela. Bez njih, raj bi bio pust za mene. Moj bi primjer bio koban: ja sam izuzetak. Kako je nemoguće sresti Felipe ili Gastane, društveni zakon je u ovome u suglasnosti s prirodnim. Da, žena je nježno stvorenje koje moral, udajući se, potpuno žrtvovati svoju volju muškarcu koji joj u zamjenu moma žrtvovati svoju sebičnost, Suze koje je prolio i uzbuna koju je u posljednje vrijeme napravio naš spol s toliko buke, sve su to gluposti koje dolikuju samo djeci, kako, nas i zovu toliki filozofi"

Produžila je govoriti blagim glasom koji poznajieš, izlažući biranim riječima veoma pametne misli, dok nije ušao Gaston, koji je doveo iz Pariza, po Lujzdnoj želji, svoju snahu s djecom i pjestinju Engleskinju.

„Evo mojih lijepih dželata", rekla je spazivši svoja dva sinovca. „Zar nisam mogla da se prevarim? Kako liče na svog strica!"

Bila je veoma ljubazna prema gospodi Gaston, svojoj jetrvi, koju je zamolila da se osjeća u Ghatetu kao kod svoje kuće, i primila ju je samo njoj svojstvenom srdačnošću.

Odmah sam o Lujzdnoj bolesti obavijestila vojvotkinju i vojvodu de Chaulieu, vojvodu de Rhetore i vojvodu de Lenoncourt-Chaulieu, kao i Madeleinu. Dobro sam uradila. Sutradan, umorna od tolikih napora, Lujza nije mogla da se seta; ustala je samo da prisustvuje ručku. Njena dva binata, njena majka i Madeleine de Lenoncourt došli su uveče. Nestalo je onog hladnog odnosa koji je Lujzdno vjenčanje stvorilo između nje i njene porodice. Otada, Lujzin otac i braća dolazili su na konju svakog jutra, a vojvotkinje svake večeri. Smrt i zbližuje i razdvaja; ona ušuitkava sitne strasti.

Lujza je divna ljupkošću, razumom, ljepotom, duhom i osijetljdvošću. Do posljednjeg dana pokazuje onu otmjenost po kojoj je bila tako čuvena, iznosi blaga onog duha .koji je od nje stvorio jedinu od najpoznatijih žena u Pariziu.

„Hoću da budem lijepa i kad umrem", rekla mi je, nasmiješila se blago i legla u postelju iz koje nije više ustala za ovih petnaest dana.

U njenoj sobi nema mi traga od .bolesti: lijekovi i sve što je u vezi s lij.ečenjem sklonjeno je.

„Zar ne umirem lijepo?" rekla je juče župniku iz Sevresa kome se ispovijedala.

Svi lebđimo nad. njom, grozničavo kao škrtac nad novcem.. Gaston, koga su naša zabrinutost i strašna očigledmosit pripremile, dima još hrabrosti, ali je slomljen: ne bi ime iznenadilo ako bi otišao za svojom ženom. Juče mi je rekao šetejući oko ribnjaka i pokazujući mi svoju snahu i sinovce: „Moram zamijeniti oca ovoj djed... Ipak, iako neću ništa učiniti da odem s ovog svijeta, obećajte mi dia ćete za njih biti druga majka i da ćete dopustiti svom mužu da se primi tutorstva koje ću mu povjeriti u sporazumu sa svojom snahom." Rekao je to bez li najmanje lizvještačenostd, kao čovjek koji osjeća da je propao. Nasmiješi se kad mu se Lujza smiješi, i siamo ja znam sve. On vlada sobom kao i ona.

Lujza je poželjela dia vidi svoje kumče, ali ne žalim što je u Provansi, jer bi mogla da mu učini neiki poklon, što bi ime dovelo u nezgodan položaj.

Zbogom, dragi prijatelju.

25. augusta (na njen rođendan)

Sinoć je Lujza bila u (bunilu nekoliko trenutaka; taj je zanos bio zaista lijep, što dokazuje da su osobe više prirode i u ovom slučaju otmjenije od običnih ljudi i glupaka. Pjevala je Slabim glasom neke talijanske arije. Svi smo šutjeli oko njene postelje, i plakali — čak i njen brat Rhetore — toliko je bilo očigledno da njena duša odlazi. Nije nas više poznavala! Još je bdio ljupkosti u melodiji ovog tihog, božanstvenog pjevanja. Agonija je počela iste noći. U sedam sati izjutra digla sam je iz postelje; imala je malo snage, poželjela je da sjedne pored prozora, zatražila je Gasitonovu ruku... Zatim, prijatelju, najljepše stvorenje koje ćemo ikad vidjeti prestalo je živjeti.

Piričešćema dan ranije bez Gastonova znanja — njega je za vrijeme tužnog obreda bio malo uhvatio san — zatražila je od mene da joj čitam nafrancuskom *De profundis,* dok bi ona bila u lijepim predjelima koje je zamišljala. Ponavljala je u mislima riječi i stezala ruke svog muža koji je klečao s druge strane naslonjače.

26. augusta

Srce mi se para. Vidjela sam je pod pokrovom blijedu i modru. O, hoću da vidim djecu! svoju djecu! Pođi mi s djecom u slusret!

BILJEŠKE I OBJAŠNJENJA

1 Fac! — (lat.) Učini!

2 *Huroni* — indijansko pleme u Sjevernoj Americi, danas gotovo sasvim, izumrlo.

3 *Domine, salvum fac regem!* — Gospodine, uzdrži u zdravlju kralja!

4 *Plavi* — vojnici i uopće ljudi koji su se borili za. republiku.

5 *Focion* — atenski vojskovođa i govornik (400—317. prije nove ere). Nije volio blistavu frazu, govorio je neposredno. Kad mu je, prilikom jednog govora, zapljeskala svjetina, on se okrene prijateljima: „Da nisam bubnuo kakvu glupost?“

6 *Katastrofe od 20. marta* — Riječ je o Napoleonovu povratku s otoka Elbe u Francusku.

7 *Savonnerija* — čuvena kraljevska tkaonica čilima, podignuta u 17. st. na obalama Seine, u neposrednoj blizini Pariza.

8 *Moje se ime meni gadno ruga.* — Felicite znači: sreća, blaženstvo.

9 *Dunque U mio bene tu mia sarai.* — Dakle, dobro moje, ti ćeš biti moja (tal.).

10 *Di tanti palpiti...* — Od tolikih kucaj a srca... (tal.).

11 *Senza hrama sicura richezza.* — Bez žudnje sigurno bogatstvo (tal.).

12 *Cambremer* — glavno lice pripovijetke „Drama na morskoj obali“ (XIII knjiga ovog izdanja).

13 *Tarpejska stijena.* — Stijena s koje su u Rimu strmoglavljivali zločince.

11 *Pria che spunti l’aurora.* — Prije no što zora zarudi.

15 *Roche perfide.* — Znači: podmukla stijena.

10 *David Rizzio* — talijanski muzičar, ljubimac Marije Stuartove, ubijen kamom po naredbi njenog drugog muža.

17 *11 mio cor si divide. — Srce mi se kida.*

18 *Philippe Musard (1793—1859)* — muzičar, šef orkestra na velikim pariškim balovima toga vremena.

19 *Tirer une carotte* — podvaliti, izmamiti novac podvalom.

20 *Rašivanjem.* — Neprevedi va igra riječi. Spekulant se zvao Couture, što znači „šivanje", kad je propao, gospođa Schontz nazvala je njegovu propast duhovito *decouture*, tj. „rašivanje".

21 *Trećoj knjizi.* — Odnosi se na Balzacovo izdanje Ljudske komedije; u ovom izdanju ta je pripovijetka uvrštena u šestu knjigu.

22 *Dva goluba.* — Lafontaineova basna. Dva goluba se nježno vole. Jedan, kome je dosadilo u kući, polazi na duže putovanje, da vidi svijet, i pored toga što ga odvraća njegov drug. Doživljuje na putu velike neprilike: sav pokisne od iznenadne oluje, uhvati se u zamku na jednoj njivi (ali se sretno iščupa), umalo ga ne rastrgne jedan kobac, neko dijete ga praćkom umalo ne ubije — i on se, najzad, raščerupan, gegajući se, vraća svojoj golubici.

23 U izdanju Balzacovih djela izdavača Albina Michela navodi se mišljenje Lovenjoulovo po kojem su suvremenici u nekim likovima ovog romana nalazili poznate osobe iz tadanjeg života. Prema tome mišljenju, u licu Camillea Maupina prikazao je Balzac poznatu književnicu George Sand, u liku markize Beatrise groficu d’Agoult, također spisateljicu, u liku Claudea Vignona poznatog literarnog kritičara Gustava Planchea. a u liku Contija slavnog muzičara Franza Liszta.

21 *Chauffeuse* — grijalica, stolica koja stoji pokraj vatre.

25 *Lconarda.* — Aluzija na jednu epizodu iz Sehillerovih „Razbojnika".

20 *Clichy.* — U ulici Clichy bio je zatvor za dužnike.

27 *Astrea* — pastirski roman od Honore d’Urfea (1568—1624), koji je mnogo utjecao na francusku književnost.

28 *Rivarol* — francuski književnik i novinar (1753—1801), poznat po svome oštrom i zajedljivom duhu.

29 *Florian* — sin Voltaireova nećaka (1755—1794); poslije La Fontainea on je najbolji francuski basnopisac.

80 *Geneza* — prva knjiga Mojsijeva, govori o postanku svijeta.

81 *Giulia Grisi* — talijanska pjevačica (1812— 1869); imala je ogroman uspjeh u Parizu u Donizettijevim, Bellinijevim i Rossinijevim operama.

82 *Pinto* — je historijska komedija koju je napisao Nepomućene Lemercier i koja je, iako pisana ,,u klasičnom stilu", prototip romantičke drame. Pinto je kao neki portugalski Figaro. Ta je komedija utjecala na Scribea.

88 *Alceste i Philinte* — lica iz Moliereove komedije „Mizantrop". Alceste je tip mrzovoljastog, poštenog i otvorenog čovjeka koji je neprijatelj svih društvenih konvencija, dok je Philinte blag i pomirljiv prema bližnjemu.

31 *Eurotas* — rijeka u Lakoniji.

33 *Mojsije.* — Jedna od najmilijih Paganinijevih virtuoznosti bila je da svira na četvrtoj žici svoje violine sjajne varijacije na temu iz Rossinijeva „Mojsija".

30 *Disinvoltura* — nehajnost (tal.).

87 *Keepsake* — album za pjesme i risarije koji se dariva kao uspomena o Novoj godini ili o rođendanu.

38 *Charles Perrault* — franc. pjesnik i pripovjedač (1628—1703); poznat po svojim „Pričama o vilama".

39 *Alexandre G. Decamps* — franc. slikar (1803 -1860).

40 *Antonin Mome* — franc. kipar i slikar (1779 -1849).

41 *Eugene Deveria* — franc. slikar (1805—1865).

42 *Louis Boulanger* — franc. slikar romant. škole (1806-1867).

[43] *Popeja* — ljubavnica Neronova, kasnije njegova žena; Neron ju je ubio udarcem noge g. 65.

[44] *Adrienne Lecouvreur* — slavna francuska glumica (1692—1730); imala je mnogobrojne i birane ljubavnike. Nju je navodno dala otrovati vojvotkinja Bouillon, njezina suparnica u ljubavi prema maršalu de Saxeu.

[45] H*ernijska azdaja* — sedmoglava aždaja kojoj je, da bi bila svladana, trebalo odsjeći svih sedam glava odjednom; pobijedio ju je Heraklo.

[40] *Teniers David* — zvan Stari (1582-1649) i njegov sin, također David, zvan Mlađi (1610—1694) — flamanski slikari.

[47] *Fieschi* — Korzikanac J. Fieschi izvršio je neuspjeli atentat na kralja Louisa Philippea 28. srpnja 1835.

[48] *Mur.* — Ovdje Schmucke aludira na knjigu njemačkog pisca fantastičnih priča Hoffmanna (1776—1822) „Mišljenja o životu mačka Mira i listići za biografiju kapelmajstora J. Kreisslera".

[40] *Javnom pisaru.* — Javni su pisari bili na raskršćima ulica ili podno kakvog spomenika u klimavim daščarama. Oni su obično pisali pisma za nepismene, sastavljali im molbe, žalbe itd.

[52] *Zlatne sredine.* — Izraz „juste milieu", što znači srednji put ili zlatna sredina, prvi je u Francuskoj upotrijebio u političkom značenju Montesquieu, koji je pod tim podrazumijevao ravnotežu među strankama u Engleskoj. U ovom značenju postao je popularan u Francuskoj tek za vrijeme Julsfce monarhije, kad. je ‘kralj Louis Philippe g. 1831. odgovorio jednoj deputaciji: ,,U unutarnjoj politici mi se nastojimo držati zlatne sredine. " „Le juste milieu" je bila stranka bogate buržoazije, bankara i činovnika vezanih za režim., koji su jeli iz državnih jasala.

[51] Mir *pod svaku cijenu.* — Tom frazom opozicija je napadala i žigosala vanjskopolitički program Louis-Philippeova ministra Guizota, koji ga je ovako formulirao: „Održati mir svagdje i uvijek!"

[52] *Makta* — alžirska rječica kod koje je Abđ-el-Kader izvršio prepad na francuske trupe i potukao ih juna 1835.

[53] *Otpora.* — Poslije julske revolucije one dvije struje koje su dovele Louisa-Philippea na prijesto borile su se o vlast: s jedne strane liberali, bliski republikancima (Laffitte, La Fayette, Odilon Barrot) koji su vodili politiku Pokreta i tražili, među ostalim stvarima, da Francuska intervenira u pokretima za oslobođenje drugih naroda, a, s druge strane, konzervativci (Guizot, Casimir Perier itd.) koji su predstavljali politiku Otpora. Nakon kratkotrajne vlade Pokreta, između 1831. i 1848. vlast je bila u rukama predstavnika Otpora.

[54] *„Super flumlna Babylonis"* (lat.) — bukvalno: na babilonskim rijekama, prve riječi jednog psalma koji se odnosi na teško ropstvo Izraelaca u Babilonu (587 g. prije naše ere). U prenesenom značenju: kao izgnanici, zarobljenici.

[65] *Elschoet* i *Klagmann* — kipari XIX vijeka, poznati u Parizu u vrijeme kada se odvija radnja ove pripovijetke.

[69] *Schinner — slikar, lice iz Balzacove Ljudske komedije.*

[57] *Gospođica de Fauveau* — vjerna prijateljica vojvotkinje du Berry, kipar-amater, imala mnogo uspjeha u aristokratskom društvu u vrijeme Restauracije.

[98] *Peveril oj the peak* — roman Waltera Scotta.

[59] *J. Ponjatovski* — poljski general i francuski maršal, teško ranjen udavio se 1813. g. u Elsteru, štiteći povlačenje Napoleonove vojske nakon pohoda na Rusiju.

[90] *Auber* — francuski kompozitor (1782—1871), napisao mnogobrojne opere koje su imale veliki uspjeh (*Fra Diavolo, Ljubavni snovi* itd.).

[91] *Robert Macaire* — ličnost iz melodrame *L'Auberges des Adrets* koju je proslavio čuveni glumac Frederiek Lemaitre.

[62] *Poete, non dolet!* — Pjevaj, ne tuguj (lat.).

[93] *Povelje* — ustav koji je dao Luj XVIII.

[04] *Inde amor, inde burgundus.* — Gdje je ljubav, tu je i burgunđijac.

[65] *Rout* (engleski) — otmjen prijem.

[66] *Majmuna na leđima.* — Aluzija na jednu Lafontaineovu basnu u kojoj delfin spasava majmuna, misleći da je čovjek.

[1,7] *Mnemozinu.* — Boginja memorije i mati Muza.

[68] *Mezzo termine.* — Srednja rješenja.

[88] *Doublet i Deffant.* Žene iz XVIII vijeka, čuvene po svojim salonima.

[70] R*edgantletovo.* — Iz romana Waltera Scotta.

[71] *Tu riđi.* — Ti se smiješ?

[,2] *Son' io.* — Ja sam to učinio.

[73] *TJltimam cogita.* — Misli na posljednji čas (lat.).

[74] *II Bondocani.* — Do vraga!

[76] *Anne Radcliffe.* — Engleska spisateljica, autor fantastičnih romana (1764—1823).

[78] *Beauvisage* — znači „lijepo lice, ljepolik".

[77] *Decembra 1825.* — Od ovog pisma dalje zapažaju se stanovite nelogičnosti u datumima; upozorujući na njih, ipak se držimo originalnog izdanja.